

Innehåll

[FÖRORD](#) [PERSONREGISTER](#) [KÄLLFÖRTECKNING](#) [FÖRKORTNINGAR](#) [NOTAPPARAT](#) [ORTNAMNSREGISTER](#)

<u>Kap.</u>		<u>sid.</u>
1	Vad fynden förtäljer	9
2	Historisk orientering	24
KYRKAN OCH FRIKYRKAN:		
3	Styresö Capell	32
4	Tegeltäckt, rödmålad – med klockstapel intill	42
5	Av sten blev templet slutligt rest . . .	49
6	”Gåvornas och börnernas kyrkor”	66
7	Från gravfält till kyrkogårdar	75
8	Något om gudstjänsten och visitationerna	89
9	Comministri insulares	105
10	Kyrkoherdar och kyrkoadjunkter	112
11	Frikyrklig verksamhet	148
SKOLAN:		
12	Klockaren som ”barnalärare”	171
13	I folkskolestadgans tecken	179
14	Skolväsendets vidareutveckling	201
SOCIALA SPÖRSMÅL:		
15	Barnmorskan	216
16	Fattigdom och fattigvård	225
17	Ba(r)nebratten och dess invånare	244
18	Brännvinets roll	260
19	Byordningar	267
20	Bränsle och båtbyggarträ	300
RÄTTSSKIPNING:		
21	Brännö som tings- och marknadsplats	308
22	Rättsfall ur det förgångna	320
23	Sjörövare	347
HAVET OCH FISKET:		
24	Skeppsbrott; bärgning av människor – och vrak	357
25	Lotsarna	369
26	Stenhägnadernas vittnesbörd	385
27	Det stora sillfisket	392
28	Rationellare fiske	409
29	Krigstider	433
30	Från födelse till död	446
31	Från skilda ämnesområden	459
KOMMUNIKATIONER:		
32	Vägar och vattenvägar	479
33	Telegraf och telefon	496
34	Post	504
35	Asperö	514
36	Brännö	522
37	Donsö	537
38	Känsö	549
39	Köpstadsö	566
40	Styrsö	572
41	Vrångö	594
42	Något om Styrsö kommun av idag ...	602

FOLKE DANBRATT
NATHAN ODENVIK

Styrsö socken

Ur dess historia
från forntid till nutid

Utgiven av Styrsö kommun i december 1966

Publiceringstillstånd

Undertecknad Folke Danbratt lämnar härmed mitt tillstånd som upphovsman till sockenkrönikan "*Styrsö Socken — Ur dess historia från forntid till nutid*" utgiven 1966 efter beställning av dåvarande Styrsö kommun till Styrsö Sockens Hembygdsförening.

Materialet får publiceras på föreningens webbplats för att användas till folkbildning, forskning och utbildning, under förutsättning att det sker utan kommersiella intressen.

Textpartier får citeras med angivning av källan "Styrsö Socken, Danbratt/Odenvik 1966".

Författaren fransäger sig allt ansvar för eventuella avvikelser och felaktigheter som skiljer sig från det tryckta originalet.

Göteborg den 23 maj 2016/

A handwritten signature in blue ink, reading "Folke Danbratt", written over a dotted line.

Folke Danbratt

[Åter till INNEHÅLL](#)

Förord

År 1958 beslutade Styrso kommunalfullmäktige att en sockenbeskrivning skulle utgivas. En bokkommitté tillsattes bestående av herrarna Albert Bager, Henry Fhager, John Frejrud, Lars Johansson, Pontus Johansson och Emil Rörberg. Kommunalkamrer Henry Olsson har fungerat som ordförande.

Nathan Odenvik fick i uppdrag att skriva skildringen. Han insamlade under en tidrymd av 4 år en mängd material, främst från arkivens handskrifter, och påbörjade även sammanställningen av kapitlen. Det blev honom dock inte förunnat att slutföra verket. På grund av sjukdom måste han avstå från att fortsätta i juli 1963; påföljande år d. 7 aug, avled han.

Sedan bokkommittén i augusti 1963 utsett mig att slutföra arbetet, har det fallit på min lott att med hjälp av det digra material Odenvik hopsamlat samt med stöd av kompletterande forskning färdigställa boken "Styrso socken".

Det är främst domböckerna samt domkapitlets protokoll och akter, som har lämnat stoff till skildringen. Men givetvis har även kyrkböckerna bidragit, liksom också länsstyrelsens arkiv – detta sistnämnda dock i mindre omfattning. Då primärkällor saknats har för det mesta tidningslägg av äldre årgångar anlitats.

Skildringen gör ej anspråk på att utgöra en fullständig öhistorik. Bokens innehåll är i stället, och måste helt naturligt vara, ett urval från skilda ämnesområden, för att tala med en av kapitelrubrikerna.

I allt väsentligt har jag sökt följa Odenviks intentioner, när det gäller bokens uppläggning, och jag vill i detta sammanhang betyga min aktning för honom, som, trots att han stundom var plågad av svåra smärtor under sitt sista levnadsår, likväl gav sig tid att åt en "yngre medförfattare" ge goda råd, uppmuntran och stöd.

Odenvik blev i tillfälle att skriva de kapitel, som i boken givits numren 2, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 24 och 25. Endast vissa, med Odenvik överenskomna kompletteringar, har beträffande dessa kapitel utförts av mig.

För att inte ytterligare fördröja bokens utgivning utarbetas notapparaten med källförteckning separat. Den kommer att stencileras och i ett antal exemplar förvaras i Styrsö kommunalkontor. (*red. anm. finns tillgänglig på Styrsö bibliotek*)

Å både Odenviks och mina egna vägnar vill jag här tacka Styrsö kommun för förtroendet och alldeles särskilt bokkommittén för ett gott stöd under arbetets gång. Många enskilda och institutioner har välvilligt lämnat erforderliga upplysningar och på allt sätt underlättat forskningen. Då emellertid en lista på alla enskilda hjälpare skulle komma att omfatta mer än ett halvt hundratal namn (!) måste jag av utrymmesskäl avstå från att här publicera den. Alla tackas varmt!

Några av de institutioner som anlitats må dock nämnas: Göteborgs Landsarkiv; Göteborgs Universitetsbibliotek; Göteborgs Domkapitel; Göteborgs Arkeologiska Museum; Lantmäterikontoret i Göteborg; Televerket, Göteborg; Göteborgs Huvudpostkontor; Styrsö Trafikaktiebolag, Göteborg; Göta Hovrätts arkiv, Jönköping; Riksarkivet och Krigsarkivet, Stockholm.

Som exempel på den beredvillighet med vilken forskaren kan bli bemött och den serviceanda som besjälar "verken" av idag, vill jag till sist nämna ett par "fall".

Trafikchefen, överpostkontrollör Tor Cullberg, tjänstgörande i Huvudpostkontoret i Göteborg, tog på ett mycket intresserat sätt aktiv del i forskningen och tillsåg personligen att allt tillgängligt material ställdes till mitt förfogande. Och då arkivalierna i Göteborg var genomgångna, såg han lika personligt till att erforderliga kompletteringar kunde ske genom medverkan av Postarkivet i Stockholm.

Kamrer Gösta Kjellén vid Televerkets Försäljningsavdelning lade på liknande sätt ned ett intresserat arbete för att införskaffa begärda upplysningar. Bl. a. begav han sig personligen till Alingsås, där vissa arkivalier förvaras, för att kontrollera att korrekta besked gavs.

Tack!

Göteborg i december 1966
Folke Danbratt

Kap 1

Vad fynden berättar

Något om övärldens förhistoria

Det brukar heta att "kärt barn" har många namn. Den skärgård som i dag vanligtvis benämns Göteborgs södra skärgård och som är en så kär vistelseort inte bara för sommargästerna utan självfallet även för den bofasta befolkningen, utgör inget undantag vad namngivningen beträffar. Såsom senare mera ingående kommer att omnämnas har namn som "Älvaskären", "Brännöarna", "Den gamla svenska skärgården" och "Söderöijorna" använts som beteckningar på ögruppen.

Men även benämningen "Södra skären" har brukats, och det fanns en tid — före all namngivning i egentlig mening — då ett sådant namn med rätta skulle angivit vad övärlden då verkligen var.

Det var nämligen först omkring år 9500 f.Kr. som de högst belägna topparna på öarna stack upp ur havet likt Ararats berg ur syndafloden. Ett knappt årtusende tidigare hade inlandsisen ännu befunnit sig i närheten av den blivande göteborgsregionen, men avsmältningen hade gått relativt snabbt. Dock befann sig den stora isens sydligaste bräm endast halvvägs mellan det nuvarande vänerområdet och södra skärgårdens öar, då dessa höjde sina bergshjässor upp i den kyliga luften ovan det arktiska havets yta.

Isbjörn och säl fanns i havet, och de kom lika litet överens med varandra då, som vi sentida människor kan konstatera invid Grönlands kust i dag. Livsbetingelserna vid denna kust torde för övrigt ge en ganska god bild av hur förhållandena tedde sig på västkusten, i varje fall de närmaste århundradena efter isens avsmältning.

När väl ismassornas väldiga tryck släppt, höjde sig landet fort, och snart invandrade på de fjällhedar som bildats öster om nuvarande kustområde en arktisk tundraflora, som var anpassad till det klimat som rådde. Bland de härdiga växterna märktes dvärgbjörk, en del viden och fjällsippans långskaftade, vita blommor.

Och växtlivet banade väg för djuren. Förutom mindre djur invandrade också vildrenen, som drog omkring i stora flockar och livnärde sig på tundrans

”magra kaka”, på samma sätt som dess mera människovana syskon i dag tillgodogör sig, vad fjällhedarna har att bjuda på.

Allteftersom isen drog sig längre och längre mot norr, mildrades klimatet. Björk och tall började klättra norröver från det Danmark som ännu var sammanväxt med det dåtida svenska landet. De genom den snabba landhöjningen växande landområdena började klädas med skog.

Fynd, som gjorts inom göteborgsområdet, visar att redan under detta tidiga skede av vår historia, drog ett primitivt fiskar- och jägarfolk mot norr utefter västkusten — givetvis i renens spår. Men skärgårdens öar sov då ännu sin törnrosasömn under vattnet och kunde följaktligen inte befolkas.

Klimatet förbättrades ytterligare efterhand och omkring 8500 år f. Kr. började ek och hassel blanda sig i skogsbeståndet. Även djurlivet berikades, och många nu kända kustfåglar flyttade in under skedet närmast därefter.

Så gick årtusendena och landet höjde sig alltmer ur havets grepp. Så gjorde även öarna, och medan de gjorde detta spred sig med vattnet och vindarna frön från allehanda växter dit. Gräsen och vassarna, risen och skogarna växte upp. Lummigheten blev till sist så stor, att man troligen kunde jämföra den med nutidens förnämliga grönska i de centrala delarna av ön Styrö. Men det är inte känt om några människor under denna tid sökte sig ut till öarna för att bosätta sig där.

Den landhöjning, som flera gånger nämnts, hade inte något likformigt förlopp utmed hela västkusten. Landet höjde sig nämligen snabbare i norr än i söder. Än mer komplicerad blev landhöjningen, då, med början omkring 7300 år f. Kr., alla jordens landisar, bland annat till följd av en mycket markant klimatförbättring, häftigt avsmälte i sådan grad att havsytan kraftigt steg. I norra delen av västkusten innebar inte detta något egentligt avbräck för landhöjningen, möjligen med undantag för att denna gick långsammare till följd av vattnets stigning. I göteborgsregionen däremot blev resultatet ett annat. Där steg nämligen vattnet fortare än landet höjde sig.

Omsvängningen kom när landet redan höjt sig så mycket, att havet stod endast 15 meter över den nuvarande ytan. Under omkring 2800 år kämpade landhöjningen och havsytan med varandra. Vid periodens slut hade havet segrat och i södra skärgården hade havsytan stigit ytterligare 7,5 meter. Då — 4500 år f. Kr. — hade emellertid havet uttömt sina krafter och landhöjningen fortsatte på nytt, utan medtävlare — och håller alltjämt på.

När vattnet steg, skövlades mycket av grönskan på öarna. Jord spolades ut

i havet och bränningarna bröt ånyo över blankspolade klippor, som kanske tidigare varit grönskande kullar. Och ändå – när havets erövring hade nått som längst på öarna, skedde den första bosättningen där!

Vad kunde det då vara, som lockade människorna från fastlandets relativa trygghet ut till övärldens små landytor och de risker som var förknippade med sjöfärderna? Ja, vi får komma ihåg att det rörde sig om ättlingar till det ursprungliga jägar- och fiskarfolk, som bosatte sig i västkustområdet kanske närmare 5000 år tidigare. Under denna väldiga tidrymd hade helt naturligt en säkerligen fullt märkbar utveckling ägt rum både vad beträffar redskapstillverkning och fångstätt med anknytning till havet. Folket som flyttade till öarna var också jägare och fiskare. Det skulle ännu dröja till fram emot slutet av stenåldern, innan invånarna ägnade sig åt åkerbruk i egentlig mening. De var inte ens boskapsskötare vid tiden för inflyttningen. Det enda tamdjur de höll sig med var hunden, som verkligen varit människans trogne följeslagare genom årtusendena.

I norra Bohuslän har man vid en stenåldersboplats från denna tid funnit avskrädeshögar, som klargjort vilka matrester och annat som boplatsbefolkningen gjort sig av med. Då det även där rört sig om en kustbefolkning, som med rätta kunnat kallas havsbrukare, kan fynden bland avskrädet sägas ge en direkt fingervisning om den djurvärld, som även de här skildrade öarnas allra första befolkning kom i kontakt med.

Bland matresterna fann man ben efter en del "havsinnevånare", såsom ostron, torsk, långa, kolja samt gråsäl. Även fågeljakt var tydligen populär bland boplatsinvånarna, då ben efter t. ex. sillgrissla, tretåig mås, tordmule, storlom, havstrut, knipa, tobisgrissla, alfågel, storskarv och garfågel har identifierats. Av dessa torde den sistnämnda, numera utdöda, garfågeln ha utgjort ett särskilt lättfångat byte, då den inte kunde flyga.

Förutom av den redan nämnda gråsälen, företrädde däggdjuren av svin, rådjur, älg, kronhjort, hund, vattensork och utter.

Vi återkommer så till frågan vad det var som kunde locka människorna till övärlden – och sedan hålla dem kvar där? Vissa förutsättningar måste helt naturligt vara för handen, såsom t. ex. tillgång på material till verktyg och vapen. Dessutom måste det finnas dricksvatten samt relativ riklig tillgång på inte alltför svårfångad föda. Så långt det kommer an på dessa omständigheter, fanns det på den tiden inga problem i skärgården. Samtliga betingelser var nämligen för handen! På Donsö – invid Myrö Vale – fanns nära nog en gruva

med ganska riklig tillgång på flinta – stenålderns stål! Och på Styrö fanns en källa med friskt, klart vatten.

Vad beträffar födan m. m., är det inte omöjligt att just gråsälen utövat en inte ringa lockelse vid den första bosättningen. Närheten till den tidens "sälbådar" kan ha varit en mycket väsentlig orsak till att man sökte sig ut till skärgården.

Det var naturligtvis inte bara för köttets skull man jagade säl. Skinnet var också mycket värdefullt. Det använde man bland annat till att vind- och vattentäta sina hyddor med, och omöjligt är det inte heller, att man gjorde vissa experiment med skinnbordläggning till lätta farkoster, på liknande sätt som eskimåerna gör än i dag. Dessutom bör skinnen i säckform ha varit särskilt lämpliga vid vattenhämtning och som förvaringskärl i en tid, då man ännu inte lärt sig forma något lergods.

Vad var det då för en skärgård de första besökarna kom till? Redan tidigare har nämnts att skärgården då, och givetvis även tidigare, skulle gjort skäl för den betydligt mera sentida benämningen "Södra skären". Låt oss mäta de dåtida "skärens" storlek!

Från närmaste del av fastlandet – trakten av Brottkärr innanför Askimsviken — hade de tidiga bebyggarna att ta sig över drygt 7000 meter öppet vatten, innan de nådde fram till en låg, skogklädd ö, som hade sin största utsträckning, cirka 700 meter, i öst-västlig riktning. Räknar man med de näs, som sköt ut från ön i norr och söder, kunde man i denna huvudriktning uppmäta cirka 600 meter land. Ön var alltså inte stor, men den ägde en värdefull tillgång, som redan tidigare omnämnts, nämligen flintgruvan invid den plats, som senare kom att kallas Myrö Vale. Den ö, som besökarna kommit till, utgjordes alltså av de högsta partierna i södra delen av nuvarande Donsö.

Ungefär 1500 meter sydsydväst från den första ön, kunde en annan ö beskådas. Även denna var låg och skogbeklädd. Den hade sin största utsträckning, cirka 800 meter, i nordnordväst–sydsydost. Ön utgjordes självfallet av de nutida höjdpartierna på norra Vrångö, väster om Rättaren och Skarholmen.

På liknande sätt bildade de högsta bergspartierna på Kungsö tre holmar, medan Tornö samt höjdpartierna sydväst Mittvik och norr om fiskehamnen på Vrångö bidrog med en holme vardera. Dessa holmars utsträckning varierade mellan 100 och 300 meter.

Det höjdområde på Styrö, som börjar i sydväst, cirka 400 meter norr om Brännholmen, och sträcker sig omkring 1800 meter åt nordost, bildade dock

det största "skäret" inom den dåvarande skärgården. Bredden på ön torde ha varit omkring 700 meter.

Ytterligare en ö fanns emellertid cirka 500 meter nordväst om den förenämnda. Denna ö utformades av de bergshöjder på nuvarande Styrö, som från Salskärsudde i väster sträcker sig i en båge förbi Halsvik och slutar vid Källösund, öster om Styrö Tången. Längden på denna ö torde ha varit omkring 1400 meter, medan bredden höll sig kring endast 200 meter.

Även på Brännö bildade höjdpartierna två öar. Den västligaste av öarna utgjordes av den nord-sydliga höjdsträckningen öster om Galterösund medan den östligaste ön utgjordes av höjdpartiet norr och öster om Kviadalen, ungefär i öns mitt. Dessa öar var något mindre än de på Styrö. Den västra var omkring 700 meter lång och den östra omkring 900 meter. Av Asperös södra del bildades en omkring 700 meter lång, nästan hjärtformad ö. Dessutom utgjorde den nordligaste spetsen på ön – Valen – en holme.

På Köpstadsö blev höjdpartiet omedelbart väster om öns mitt en cirka 700 meter lång ö, skild genom ett smalt sund från en holme öster om ön.

Förutom de redan nämnda öarna och holmarna fanns det holmar, bildade av de högst belägna bergshöjderna på Rivö, Galtö, Käsö, Källö, Stora Mosskullen, Stora Rävholmen och Donsös norra del. På Rivö var det fråga om en holme av "normal" storlek och några mindre, som mest riktigt skulle betecknas som skär. Två holmar av "normal" storlek rörde det sig om på Donsö. I övrigt var det fråga om enstaka holmar.

Helt naturligt sökte stenålderns människor lägga sina boplatser så skyddade som möjligt för väder och vind. Man finner därför boplatserna mestadels i små dalsänkor, gärna omgivna av bergshöjder i tre väderstreck samt helst skyddade för västanvinden. Bebyggarna föredrog också att bo på sand- och grusunderlag och undvek därför leran. Karakteristiskt för dem som havsbrukare var också, att de helst valde sina boplatser så nära stranden som möjligt. Ofta bodde de bara någon meter över den dåvarande havsytan.

Ett exempel på detta är den boplat, som varit belägen strax söder om prästgården på Styrö. Boplaten har legat på grovt, stenigt grus i en nedåtsluttning mot norr och har varit skyddad mot sydväst och sydost av uppstigande bergväggar. Vid denna boplat har man funnit svallade och rundnötta flintspån inbäddade i det "gamla" strandgruset, 22,5 meter över den nuvarande havsytan. Detta visar att platsen var bebodd redan, då det s.k. Tapeshavet nått sin högsta nivå, eller kanske rent av något tidigare.

Förutom ganska vanliga fynd av kärnor, knivar, borrar samt flera skärvar och spån av flinta från denna boplats, som av arkeologerna hänföres till s. k. Ertebölletid (namngiven efter en fyndplats i Danmark) gjorde man också ett fynd av en yxa av grönsten (amfibolit). D:r Johan Alin, som företog en ingående fornminnesinventering i södra skärgården år 1915, ansåg att det rörde sig om en yxa av Lihult-typ (efter en fyndplats i Skee socken, Bohuslän).

Den stenåldersbefolkning, som hade sina boplatser i den nordliga socknen Skee, var på sätt och vis missgynnad i ett avseende. Man hade nämligen ingen tillgång på flinta. Därför blev man hänvisad att tillverka sina verktyg och vapen av annan sten och valde då att använda sig av grönsten, som det fanns en relativ rik tillgång på.

Men även längre söderut blev det småningom "på modet" att tillverka Lihultyxor, trots att flinta där fanns att tillgå i betydlig mängd. Bland de boplatser där man gjort åtskilliga fynd av Lihultyxor, kan nämnas Gabrielslycka och Gossbydal i västra delen av Hisingen. Här började dock inte Lihultyxan att komma till användning förrän havsytan sjunkit omkring 5 meter under Tapeshavet

s högsta nivå.

Fyndet av Lihultyxan söder om prästgården på Styrso kan därför te sig något gåtfullt, eftersom det gjorts på en boplats invid den högsta havsnivån, men en förklaring kan vara att boplatserna haft besök eller använts också betydligt senare än vid tiden för den första bosättningen och att därvid yxan blivit kasserad och kvarlämnad på platsen. Eggen på yxan var nämligen till större delen förstörd.

I detta sammanhang är det lämpligt att omnämna att folkskollärare Dahlin på Styrso flera år före d:r Alins undersökning fann en grönstensyxa i gruset på gångvägen utefter dåvarande östra kyrkogårdsmuren (muren numera flyttad än mer österut). Denna fyndplats är belägen på en betydligt lägre nivå än boplatserna och utgör därför en mera "normal" fyndplats för en grönstensyxa.

En annan boplats från ungefär samma tid som den redan nämnda låg högst upp på den branta sluttningen på den östra sidan av Styrso, nordväst om den plats där Styrso Vårdhem nu ligger. Även på denna boplats sökte människorna lä för västanvinden, vilket framgår av att sluttningen vetter åt öster och sydost. Bland de fynd, som utmärkte denna boplats, kan nämnas en kärnmejsel och en eldslagningssten. Någon gång i forntiden brann alltså eldarna här på öns östra strand och växlade kanske ljusbudskap med andra eldar, som flam-

made sydost ut vid Myrö Vale på den ö som i våra dagar kallas Donsö. Inte långt från boplatsen på sluttningen fanns ytterligare en. Denna plats är belägen sydost om Stora Rös på den s.k. Sandkällebacken. Ur en källa, kallad Sandkällan, kvillar vattnet fram inte långt från det ställe, där människorna fordom bodde. Det var ju helt naturligt, att de förlade sin boplat nära intill en källa, då de hade möjlighet till detta.

Bland fynden på platsen kan nämnas spån- och skivskrapor, en kniv, en skivya, en kärnya samt ett ämne till en trekantig pilspets. Samtliga föremål är givetvis av flinta. Det fynd som mest uppmärksammades var dock ett lerkärlsfragment. Detta var av bränd lera samt ornerat med små runda, i massan intryckta gropar. Dessa tycks tyda på att kärlet varit en representant för den allra äldsta keramiken. Det kan synas naturligt att fragment av ett kärl hittas strax invid en källa, men med tanke på att den närbelägna boplatsens första invånare flyttade dit omkring 4500 år f. Kr. eller möjligen något senare, är det ändå ganska märkligt. Keramik av det upphittade slaget tillverkades nämligen som först omkring 2600 år f. Kr! Den troligaste förklaringen är, att keramikfragmentet hamnat på platsen långt efter den första bosättningen, ja kanske så sent att man t. o. m. övergivit boplatsen och följt den vikande havsstranden samt flyttat allt längre och längre ut på den ständigt växande ön.

Om boplatserna varit bebodda under någon längre tid, borde till våra dagar ha bevarats s. k. kökkenmöddingar, d.v.s. avfall från måltiderna. Då så inte är fallet kan man fråga sig vad orsaken är. Vid vissa danska stenåldersboplatser har man funnit kökkenmöddingar (benämningen är alltså dansk) med ett mycket rikt och upplysnande innehåll. Endast några få boplatser utefter den svenska västkusten har lämnat liknande resultat. Förklaringen torde helt enkelt vara den, att medan de danska boplatserna varit befolkade under en ganska lång tidrymd, har de svenska kustboplatserna varit sporadiskt befolkade av ett fåtal familjer, som flyttat från plats till plats, allteftersom jakt- och fiskeförhållandena varit ogynnsamma eller gynnsamma för dem. Kanske rörde det sig här om öarnas första sommargäster!

Endast då det varit fråga om stora mängder avfall, som legat inbäddade i lager av ostronskal, har lämningarna bevarats till våra dagar. Man tror att den sura och kanske också något kalkfattiga jorden upplöst de få animaliska lämningar, som kunnat finnas vid de flesta boplatserna.

Detta är naturligtvis tråkigt för den forntidsintresserade, men trots allt ger de fynd som gjorts, en möjlighet att bilda sig en uppfattning om hur folket levde.

En fattig, skinnklädd fiskarbefolkning höll till vid boplatserna. Den bodde i små låga hyddor, använde sig av härdar, som sammanfogats till runda stenkretsar, fiskade samt jagade säl, sjöfågel och utter. Även ostron torde man ha förtärt. Dessa människors hela strävan har gått ut på att skaffa föda och klädhudar, samt att ha en vind- och vätaskyddad tillflyktsort.

Bland deras redskap märktes skivyxorna, som intog något av en särställning, då de inte var några yxor i egentlig mening. De var nämligen inte avsedda att skaftas såsom yxor. Längre har man i vår tid tvistat om användningsområdet för dessa redskap, och tvisten härom kommer nog att pågå allt framgent, då ju ingen numera kan avge något sanningsenligt vittnesmål!

En gemensam nämnare för fyndplatserna tycks vara, att dessa är belägna vid kustområden. Tanken har då framkommit att yxorna, som ju är nära nog triangulära till sin form och för det mesta givna endast en egg, har använts till att skrapa loss ostron med. Den tanken förefaller inte alls orimlig.

Av övriga boplatser från den äldsta tiden har redan nämnts den vid Myrö Vale. Här har man bl.a. funnit två skivyxor. Tillgången på flintblock har säkerligen varit avgörande för boplatsens placering.

Flintfynden från de övriga delarna av övärlden minner om det liv som levats där alltifrån den första bosättningen till den yngre stenåldern, alltså under mer än ett par årtusenden.

På Kungsö, längst i söder, har man t.ex. i en blockvall på öns östsida funnit en myckenhet av flintskärvor och större flintstycken, från vilka spån slagits. Det hålles för mycket troligt att en boplats legat där.

På Vrångö har i närheten av gamla begravningsplatsen hittats skärvor och spån av flinta. En del av fynden är otvetydigt bearbetade. Ehuru någon boplats i egentlig mening inte återfunnits, tyder ju ändå fynden på att stenåldersbefolkningen vistats på den dåtida delen av ön.

Även Donsös begravningsplats har kommit att ligga i närheten av områden, där stenåldersfolk tidigare fört sitt strävsamma liv. Ja, måhända hade man redan passerat den diffusa gräns, som finns mellan stenålder och bronsålder. Den lägst belägna boplatsen, som givit ungefär samma fyndmaterial som nämnts för Vrångö, har nämligen en gång legat endast cirka 6—7 meter över det nuvarande havets yta. Havsnivån omkring år 1000 f.Kr. låg ungefär 7 meter högre än i vår tid i det aktuella området. Den officiella synen på bronsålderns början varierar mellan år 1800 och år 1500 f. Kr. I sammanhanget bör man dock komma ihåg, att stenredskap användes långt in i bronsåldern och att kanske

redan då en viss konservatism gjort sig gällande inom övärlden, vilket ju är ganska karakteristiskt för något isolerade samhällsbildningar.

Brännö har också haft flera boplatser. Ett par av dem har legat i anslutning till Kviadalen, i närheten av gångstigen mellan byn och Galtö. På östra sidan av höjden vid lotsutkiken har man funnit ytterligare en boplatz. Vid denna fann man bl.a. en cylindrisk flintkärna med 5 centimeters diameter.

Dessutom har flera lämningar från stenåldern hittats i trakten kring den östra mynningen av dalen, som leder från byn till den västra hamnen.

En eldstadsplats 12 meter norr om begravningsplatsen, invid en sandtäkt, visade sig bestå av intill varandra liggande skörbrända stenar med kolblandad sand emellan. Invid den gamla eldstaden fanns inga flintfragment, men 30 meter väster därom påträffades några slagna skärvor.

Även Asperö och Köpstadsö har haft besök av stenåldersbefolkningen. På den förstnämnda ön har man gjort flera fynd av bearbetad flinta, främst söder om byn, på västslutningen av bergsplatån på den östra delen av ön. Dessutom har fynd gjorts omedelbart söder om den kraftiga bergkullen (Valen) på öns nordspets.

På Köpstadsö, i mitten av ön, har funnits en ganska högt belägen boplatz, som bl. a. innehållit flintborr.

Inte ens de mindre holmarna har den forntida befolkningen försmått. Sålunda har man på Sjumansholmen (eller Sjömansholmen), söder om Styrsö, funnit en klubba av en tämligen omsorgsfullt tillslagen flintknuta. Klubban har ett naturligt hål i mitten. Fyndplatsen, där även annat fyndmaterial återfanns, är belägen strax nedanför den s.k. Sjömansgrottan.

På Rivö har en eldstadsplats upptäckts, liknande den på Brännö. Inga flintföremål har dock kunnat återfinnas i dess närhet.

Avslutningsvis – vad stenåldern beträffar — må omnämnas de yngre boplatserna på Styrsö. En sådan fanns vid öns norra strand, inte långt från skolhuset. Där har man bl.a. funnit skrapor samt en spjutspets.

En boplatz, som varit belägen omkring 200 meter norr om den s.k. Vikingakyrkogården (se kap. 3) på södra delen av Styrsö, innanför Brännholmsviken, har varit befolkad då havsytan befann sig på 11 meters högre nivå än nu. Landet hade alltså höjt sig drygt 11 meter sedan den första bosättningen på öarna ägde rum.

Förutom för gånggriftstiden karakteristiska pilspetsar, fann man vid denna boplatz också rester av en större lerkruka. Vid denna tid hade lerkärlstillverk-

ningen kommit igång, varför fyndet på intet sätt var märkligt, men ändå bekräftande.

Söder om Styrso Tånge, sydost om Sandvik, har gjorts flera fynd av bearbetad flinta. Vid d:r Johan Alins fornminnesinventering år 1915, fann man i en potatisåker, som tillhörde Alexander Kjellberg, ett råämne till en yxa, en skrapa, en flintkärna och flera flintskärvor. Redan år 1889 fann Petter Kristensson en flintdolk med kort blad och fyrsidigt handtag. Även en pilspets har blivit funnen där.

På många ställen, runt omkring den nämnda boplatsen, fast några hundratal meter därifrån, har flera fynd av bearbetad flinta gjorts. Utöver detta har man cirka 200 meter söder om Sandvik funnit en eldstadsgrop med skörbrända stenar och kolblandad jord. Runt denna plats hittades flera flintskärvor.

Många lösfynd har också under årens lopp gjorts på de skilda öarna. Bland dessa kan nämnas en kärnyxa och en spånpilspets, som blivit funna i den nordvästra delen av Brännö, så sent som år 1960. Långt tidigare fann fyrbiträdet Westerberg ute på Vinga en skafthålsyxa, som blivit avslagen just vid skafthålet. Fyndet gjordes i morängruset, strax invid lotsstugorna. Yxan hamnade så småningom på Göteborgs Museum. Dit har också många andra fynd förts, men långt ifrån alla. En del upphittare föredrar att själva behålla fynden.

Bland de föremål som hittats på skilda håll, men oftast i närheten av tidigare kända boplatser, kan nämnas kärnyxa, fragment av skafthålsyxa (söder om ångbåtsbryggan på Vrångö), fragment av tjocknackade stenyxor, skivyxor, knutor, knivar, borrar, pilspetsar, skrapor av skilda slag samt naturligtvis en mängd skärvor och spån.

Den som mest berikat Göteborgs Museums samlingar med lösfynd från Styrso kommun är folkskollärare E. A. Blomqvist, Tostared. Särskilt i oktober år 1943 lämnade han in en mängd föremål från skilda fyndplatser. Men även den kände amatörarkeologen John Bunyan Johansson från Göteborg har bidragit till samlingarna, liksom naturligtvis flera upphittare bland den bofasta befolkningen och sommargästerna också gjort.

De tjocknackade yxorna och spånpilspetsarna kan hänföras till gånggriftstid under stenålderns yngre skede, dryga 2000 år f.Kr. Skafthålsyxorna härrör från hällkisttid, eller 200–300 år efter gånggriftstid.

Gemensamt för de nämnda tidrymderna är, som framgår av benämningarna, de stora stenkammargravarna, som representerade ett nytt gravskick. Detta ger ju också oss sentida betraktare en god inblick i människornas föreställnings-

värld. Gravarna var ofta familje- eller släktgravar och redskap och färdkost lät man följa den döde, då han lades in i graven. Föreställningen om livets fortsättning var tydligen djupt rotad.

Några stenkammargravar har man inte funnit ute på öarna. Detta gravskick har tydligen varit förbehållet den åkerbrukande inlandsbefolkningens högre ståndsdelen. På öarna har man av allt att döma inte ändrat sina gamla seder. Här har man fortsatt att jorda sina döda på enklast möjliga sätt, nära invid boplatsen. Varför har man då inte påträffat några skelett vid undersökningarna? Orsaken här till är troligen att finna, som redan tidigare antytts, i jordens konsistens. Nära nog alla animaliska rester upplöses totalt efterhand, bara tillräckligt lång tid står till förfogande. Vi återkommer till detta spørsmål i samband med Vikingakyrkogården (se kap. 3).

Den fattiga fiskarebefolkningen ute på öarna hade måhända inga behov av att bygga monument över sina döda.

*

Tiden gick och stenåldern gled så småningom över i bronsåldern, vilken tidsålder ju kännetecknas av att redskap och vapen i mycket stor utsträckning tillverkades av brons. Givetvis skedde övergången från sten till metall inte med någon plötslighet, utan tillverkningsmetoder och bruk av material förekom jämsides med varandra. Som redan tidigare nämnts, brukades ju stenredskap i viss utsträckning även under bronsåldern, i varje fall under den äldre delen av denna.

Veterligen har dock aldrig några redskapsfynd från bronsåldern gjorts på öarna. Boplatserna från denna tid är också okända. Den mest karakteristiska skillnaden mellan stenåldern och bronsåldern är just den, att vi genom boplatssfynd från den förstnämnda får reda på en del om hur människornas liv gestaltade sig, medan däremot fynden från den sistnämnda tidrymden mera talar om gravskick och religiösa föreställningar, än om det dagliga livet. Det sista gäller ju även i någon mån den yngre stenåldern.

På öarna finns därför endast en form av minnesmärken från bronsåldern. Dessa minnen, som ofta är synliga vida omkring, är rösen.

De flesta finns på ön Styrö. Det mest kända är Stora Rös. Strax norr om detta ligger ett mindre röse. De övriga gravrösen är belägna söderut; dels ett på udden söder om Stora Rös, dels tre stycken sydväst om Solvik och dels två på

höjden invid östra sidan av Brännholmsviken. Av dessa rösen är tre s.k. lång rösen, d.v.s. de är närmast rektangulära och har alltså raka långsidor.

Bronsålderns rösen har sällan fått vara ifred. "Skattsökare" från gångna tider har ofta hemsökt dem. Men även i vår egen tid har man tillåtit sig att göra intrång i vad som självklart borde vara fredat. D:r Johan Alin påpekade sålunda, att myndigheterna mycket illa ramponerat Stora Rös. Först lät lotsverket använda en del av stenen till ett kummel; år 1914 tog landstormen en del av återstoden i bruk för att bygga en skyttevall och slutligen uppförde flottan ett par år senare av resten ett hus för en observations- och signalpostering.

Röset restaurerades i september år 1923 av d:r Alin. Det fick vid detta tillfälle en diameter på omkring 10 meter samt uppfördes till 1,3 meters höjd på den lägsta sidan. Därmed återupptod det i det närmaste i sin forna glans.

Graven har för länge sedan blivit plundrad och inga föremål har kunnat återfinnas i den. Gravkistan har dock varit rätt så stor, varför det är troligt att gravsättningen skett ganska tidigt under bronsåldern, kanske redan omkring 1300 år f.Kr.

Den man, som legat i röset kan förmodas ha varit en av de första stormännen inom övärlden. Vem han var kommer vi aldrig att få veta. Tyvärr vet vi inte ens var hans kvarlevor slutligen hamnade!

Det röse, som finns på Kungsö, har gått ett liknande öde till mötes. Redan då d:r Alin gjorde ett besök på platsen år 1915, var röset totalt förstört. När han återkom år 1940 för att undersöka det, med anledning av att militären behövde förfoga över platsen för sina anläggningar, fann han det i samma skick, som vid det tidigare besöket.

Vid undersökning av rösresterna fick d:r Alin hjälp av militären. Redan långt tidigare hade någon använt en mängd av rösets stenar för att uppföra : två skyddsrum för posteringar. En stor häll var placerad som sittplats och en annan låg kastad mot en vägg. Båda hällarna har troligen tillhört gravkistan i röset. Inga andra delar av den ursprungliga gravkistan eller något askrum anträffades. Omedelbart ovanför berggrunden påträffades ett myllager. I detta fann man flera skärvor av slagen flinta, däribland en med skrapegg. Den teknik som kommit till användning vid skärvavslagningen är den för sten- och bronsåldern vanliga. Någon boplats synes inte ha funnits på platsen för röset, men väl på öns östra sida, som tidigare nämnts. Det är därför svårt att säga hur förekomsten av flintavfallet skall tolkas, men det har bl.a. förmodats kunna utgöra offer till den döde.

Ursprungligen bör röset på Kungsö ha haft en diameter på omkring 7 meter och en höjd på 0,8 meter. Ett ännu större röse anlades en gång på Tornös högsta punkt och syntes följaktligen vida omkring. Även detta röse har blivit mycket förstört.

På Vrångös sydvästra del, överst på bergåsen, finns ett något långsträckt röse. Det är utdraget i ost-västlig riktning och mäter i längd 17 meter och är 12 meter brett. Till skillnad från många andra rösen, syntes detta vid fornminnesinventeringen vara orört.

Förutom redan nämnda rösen, finns inom olika delar av övärlden flera mindre stenhögar, varav en del förmodats vara odlingsrösen medan en del andra synes ha tjänstgjort som sjömärken. Dessa rösen är självfallet av senare datum, och hör därför inte hemma i denna framställning.

”Rösenas folk”, bronsålderns människor, lade sina minnesvårdar högt uppe på bergen, vida synliga från havet. Man har förmodat att det funnits två orsaker härtill. Dels skulle de levande minnas de döda och dels skulle de döda ha möjlighet att se ut över sina gamla domäner. Till skillnad från gånggriftstidens släktgravar, var ju gravrösen avsedda endast för en person. Från bronsåldersfolkets hällristningar, som är koncentrerade till norra Bohuslän, vet vi, att de var vana sjöfarare, som hade relativt stora farkoster. Det är knappast någon tvekan om att den sjöfarartradition, som finns i dag på öarna, grundlades redan då!

*

Brukligt är att man förlägger järnålderns begynnelse till omkring år 500 f. Kr. Tidsåldern anses ju sedan sträcka sig fram till historisk tid – alltså omkring år 1000 e. Kr. Under dessa cirka 1500 år har människorna inom övärlden inte lämnat många spår efter sig. Visserligen finns det på en del platser på de skilda öarna bl.a. flera runda och ovala stensättningar, som man skulle kunna tro vara gravar från förhistorisk tid, men de kan lika väl vara enkla tomtningar (husgrunder) efter husliknande anordningar för fångstmän från betydligt senare tid. Dessa stenkretsar är särskilt koncentrerade till ostsidan av Vrångö.

Dessutom finns på flera platser utefter östränderna små rösen, som av ortsbefolkningen säges vara lagda över ilandflutna drunknade. Ofta är det förknippade vissa sägner med dessa ”dödingsrösen”, och den gamla ”stenvarps traditionen” tillämpas stundom – d. v. s. man kastar en mindre sten på röset

varje gång man passerar det. Det anses att den döde eljest kan tillfoga den passerande skada. Naturligtvis är dessa rösen från historisk tid. Eljest skulle knappast någon ännu fortlevande sägenflora vara förknippad med dem.

Vrångö har tydligen också på något sätt intagit en särställning som kultplats. Stöd för detta antagande ger labyrinterna. Få förhistoriska anläggningar torde ge sådan näring åt fantasin, som dessa "vindelborgar".

På östra sidan av Vrångö, i den lilla dalen på nordsidan av Gyssefjäll ligger tre labyrinter¹ och en hjulformig stensättning. Den största av labyrinterna är 10,5 meter i diameter och stenkretsarna bildar 12 cirkelbågar. Öppningen är åt nordnordväst. Om man börjar sin vandring här och följer den 3–4 decimeter breda, upptrampade gångstigen mellan stenraderna, kan man, utan att stiga över någon rad, gå in till mittenstenen, som är något större än de övriga Stenarna.

En liknande labyrint ligger 12 meter sydost om den förstnämnda. Även den andra labyrinten bildar 12 cirkelbågar, men är något mindre: 8,9 meter i diameter.

Den tredje labyrinten ligger 4 meter öster om den andra. Endast 6,6 meter i diameter är denna sista labyrint, och den bildar blott 7 cirkelbågar.

När kyrkogården anlades på platsen, lät man pietetsfullt bygga in den största labyrinten genom att låta kyrkogårdsmuren halvcirkelformigt följa "trojaborgens" yttre konturer. Denna labyrint visar en påfallande likhet med den mera kända utanför Visby.

Det finns labyrinter på många olika platser i Norden, men de synes övervägande vara belägna inom kustområdena. Med anledning härav har den hypotesen framkastats, att "stenvindlingarna" skulle ha utförts av sjömän, som med sina fartyg legat i närheten och väntat på lämplig vind. Man har förmodat, att besättningsmännen ägnat sig åt denna sysselsättning för att fördriva tiden.

Även om antagandet kan verka nog så bestickande, inte minst med tanke på att labyrintdalen på Vrångö, innan vägen till kyrkogården iordningställdes, var lättast tillgänglig just från havet, är det nog ändå mest troligt, att "tröjenborgarna" eller "treddenborgarna" (i folkmun) hänför sig till förhistorisk tid.

En sak som ytterligare talar för detta, är den hjulformiga stensättning, som är belägen 7 meter sydost om den största labyrinten. "Hjulet" är fyrekrat och ekrarna är orienterade i de fyra huvudväderstrecken. Mellan varje ekerpar ligger en klumpsten. Diametern på anordningen är 2,4 meter.

¹ Endast labyrinten innanför kyrkogårdsmuren är synlig i våra dagar.

Det märkliga med denna stensättning är, att den tycks vara en i det fria direkt utförd avbildning av ett "soltecken", alltså det "solhjul" som finns, ofta i flera exemplar, på en del hållristningar från bronsåldern.

Bronsålderns folk hade tydligen i sin föreställningsvärld en mängd gudaväsen. Att solen därvidlag spelade en betydande roll, står utom allt tvivel. Solen var det livgivande väsendet, den gudom, som innebar pånyttfödelse för hela växtligheten och väckte domnande livsandar på människor och djur; gjorde livet drägligare att leva – åtminstone under sommarhalvåret. De "soldyrkare", som i våra dagar söker sig till ön, har alltså måhända haft mycket "gamla" föregångare!

Skall vi därmed fatta att labyrinterna hänför sig till bronsåldern? Nej, troligen gör de inte det. När de verkligen kommit till och vad de tjänat för ändamål, tillhör de stora gåtorna. Dock råder det knappast något tvivel om, att deras utformning inspirerats av sydliga förebilder, kanske främst grekiska labyrinter. Det mest troliga är, att labyrinterna ligger på en gammal kultplats. Kanske har där en gång förekommit hedniska riter, så väsensfrämmande för vår egen tid.

Det kan i så fall synas symboliskt, att en kyrkogård från kristen tid inom sina murar rymmer ett verk från heden tid – ofta byggdes ju de första kyrkorna på hednatidens kultplatser.

Även på Koholmen, invid Vinga, finns tre labyrinter. Dessa är dock betydligt mer förstörda, än de på Vrångö. När det gäller Koholmens labyrinter, är man mera benägen att tro på historien om de vindväntande sjömännen, men helt naturligt är ingenting känt om dessa labyrinters tillkomst heller.

Men visst finns det väl andra fynd, kan den initierade tillägga. Det finns ju bl.a. stenhägnader i mängd och dessutom flera gravfält. Ja, detta är riktigt, men de nämnda företeelserna är med all sannolikhet från historisk tid och skall alltså inte nämnas här i det kapitel, som endast berör Styrös sockens förhistoria. Stenhägnaderna omnämnes i samband med fisket (se kap. 26) och gravfälten helt naturligt i samband med kyrkogårdarna (se kap. 7).

Låt oss nu sluta kapitlet om förhistorien med att konstatera, att man kan ha skilda meningar om vad fynden förtäljer, men om en sak kan man ändå vara enig: Styrös sockens öar har mycket tidigt blivit besökta och har under årtusendenas lopp rymt en mängd människor av skilda ursprung och karaktärer. De flesta av dessa människor är anonyma, men en del har blivit kända.

Till de mest anonyma hör förhistoriens människor.

Kap 2

Historisk orientering

Allmän överblick

De öar söder om Göta älvs mynning, som i sinom tid skulle bilda Styrös socken, hade från början ett gemensamt namn: Brännöarna (efter den förnämsta ön). Uttrycket förekommer talrika gånger i de isländska sagorna och syftar på tiden omkring 900. Dessa öar spelade då en roll, liknande Öckeröarnas norr om älvens mynning.

Det är först i konung Valdemars jordebok från 1250-talet, som varje ö nämnes för sig. Egendomligt nog saknas där Köpstadsö. Styrös socken hörde då till Danmark, Öckerö till Norge; Göta älv utgjorde gränsen mellan de två rikena.

Ännu i domböckerna på 1600-talet går Västra Hisinges härad under namnet av "Norska Hisingen", dit alltså Öckerö socken hörde, medan Styrös församling kallas "den gamla svenska skärgården", de "svenska öarna". Nu uppstår frågan: När kom Styrös socken till Sverige, och hur drogs den första gränslinjen mot Halland?

Detta spørsmål har under århundraden gett upphov till mycken diskussion. Senaste inlägget har gjorts av Gunnar Olsson i Göteborgs högskolas årsskrift LIX, 1953:3: Sverige och landet vid Göta älvs mynning under medeltiden. Där kommer förf. med nya synpunkter på frågan, tungt vägande skäl, som föranleder en omprövning av traditionellt tänkesätt.

Den springande punkten är den lilla Danaholmen eller Danska Liljan mellan Galterö och Fotö. Den holmen har spelat en stor roll i gränsregleringen och gett upphov till en hel litteratur. Ursprunget är äldre Västgötalagen. Där finns en uppgift om att Nordens tre konungar Edmund Slemme i Sverige, Sven Tveskägg i Danmark och Norges konung Harald Hårdråde jämte tolv män stämt möte på Danaholmen för att där fastställa gränserna mellan sina riken.

"... De tolv satte sex stenar mellan rikena ... Danaholmen är skiftad i tre lotter. Äger en lott uppsalakonungen, annan äger dana konungen, tredje lotten äger Norges konung. Då nu stämma deras var, höll danakonungen i uppsala konungens betsel, men norske konungen i hans stigbygel."

Man har ansett, att Sverige genom denna delning avträdde de sydsvenska landskapen till Danmark och Bohuslän till Norge. Rimkrönikan låter Edmund Slemme säga:

*Jag gjorde som en arger fåne,
att jag satte råmärken mellan
Sverige och Skåne och skilde
därmed Skåne från Sverige,
vilket mig bort hellre försvare
och värje.*

Emellertid är hela historien med mötet på Danaholmen synnerligen oviss och omstridd. Åtskilligt kan med rätta invändas däremot, bl.a.: De två konungarna Slemme och Sven Tveskägg regerade ej samtidigt. Har en häst någonsin kunnat sättas i land på denna holme utom på isen! Skildringen av händelseförloppet varierar också.

Vi saknar anledning att här närmare gå in på denna fråga. Större intresse för oss har då en gränsläggning, för vilken redogöres i en bilaga till yngre Västgötalagen (omkring 1325). Men först till några notiser i en tidigare gränsbeskrivning i konung Valdemars jordebok (omkring 1250). Där nämnes ej Danaholmen utan Stämmesund, varifrån gränsen går till Klevaskären. Det heter: "Brännö tillhör herr konungen, den undan hålles av Karl Svenkæsun", och "Asperö, Styrso, Donsö, Tjulfö, Vrångö tillhöra herr konungen av Danmark."

Här förutsättes, att öarna lyder under Danmark. Om Svenkæsun säger Gunnar Olsson: "Denne man är tydligen densamme, vilken i ett diplom från 1286 omtalas som den avlidne dominus (herre) Karl Svænkeßon, vilkens dotter (Margareta) ägt gården Lydolfstorp i Vättle härad. Det bör sålunda ha varit en svensk storman, som 1254–61 innehade Brännö."

Vi återgår till 1325 års gränslinje, som drogs från Danaholmen genom Stämmesund till Kleva. Där gick alltså riksgränsen. Den stora frågan är: Var låg Stämmesund eller "Stæfnæßund", som det då hette. Nu ligger ju sundet mellan Brännö och Rivö. Är det fråga om samma sund?

Den kände göteborgsarkeologen Johan Alin svarade i Bohusläns fornminnesförenings tidskrift, 1919, ja på den frågan, och en rad forskare instämde, däribland Hj. Lindroth i Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län, del III.

Gunnar Olsson hävdar gent emot den traditionella uppfattningen, att det dåtida Stämmesunds läge icke kan ha varit, såsom ovan sagts. "Från Kleva

skären till sundet mellan Brännö och Rivö kan ingen rak linje dragas utan att skära bl. a. Köpstadsö.”

Allt tyder på att det gäller farleden mellan Kungsö och Hugö. Danaholmen kommer bort ur sammanhanget. Den utgör en gräns i havsbandet mellan Sverige och Norge.

Senare uppgifter bekräftar denna tolkning. I en dansk gränslinje från 1555 förekommer varken Danaholmen eller Stämmesund. Klevaskären däremot sades vara ”det första huvudskäl mellan Halland och Sverige”.

De båda danska riksråden Christoffer Ulfeld och Iver Krabbe skulle 1642 undersöka, om Danmark hade någon rätt till öarna Hugö,¹ Tornö och Valö. De rådgjorde därvid med några gamla sockenmän, som talade om Kleva, ”två små klippor utifrån havet”. Därifrån gick gränsen till Kungsö. Riksråden säger: ”Här under dessa öar är ett sund, som bönderna nu kalla Kungssund men som tingsmännen kalla Stämmesund, vilket bönderna förmente ett att vara.”

Undersökningen gav vid handen, att danska gränsen ”stöder sig in på Kungsön, som ligger mellan det svenska Vrångö och de tre omtvistade öar, nämligen Hugö, Tornö och Valö, och (kommer) därför dessa omtvistade öar, som ligga innanför, ju att vara på de danska strömmar, som ligga ungefär från landet uti sjön en ugesjös”.

Det finns alltså bevis för att den första gränsregleringens Stämmesund låg mellan Vrångö och Kungsö, ej mellan Brännö och Rivö. Gränsen mellan Sverige och Danmark markeras genom linjen Kleva–Kungsö. Därav följer också, att hela Styrsö socken alltifrån 1250-talet tillhört Sverige med undantag av några mindre öar längst i söder.

Detta faktum bestyrkes på flera sätt. Den äldsta bevarade skrivelsen rörande Styrsö socken är ett pergamentsbrev i Riksarkivet, daterat 12/1 1481 (se bild vid sid. 24). Där konstaterar magistraten i Nya Lödöse, att Vrångö ”av ålder och hedenhös” hört Sverige till. Tistlarna nämnes också, men de betraktades tydligen som danska. Episoden vittnar om att Danmark ställt anspråk på områden, som legat utanför dess gränser. Sådana tvister förekom, så länge Halland var danskt.

Ett liknande ärende kom 1496 inför tinget i Sävedalen. Länsherren Nils Clausson på Älvsborg ville ha ett uttalande av häradsrätten, huruvida Vinga någonsin hört till något annat land än Sverige. Tingsmenigheten kunde med ed

¹ Hugö förekommer ej numera som ortnamn annat än i sammansättningen Hüge bådar, några skär sydost om Kungsö. Hugö är södra delen av nuvarande Kungsö, skilt från denna genom ett sund, som i senare tid uppgrundats och vuxit igen” (G. Olsson).

intyga, att Vinga "av gammal ålder och av hedenhös" varit svenskt (se bild vid sid. 25).

Under sådana förhållanden har de ord ingen betydelse, som knackats in i berget där ute på fyrplatsen: "Hvinga hör Danmark till" (!). Något år står ej angett. "1630" finns men inte i anslutning till inskriften.

I svenska jordeböcker och andra kamerala handlingar från 1500-talets mitt finns upptagna de fem "Brännöar", vilka i konung Valdemars jordebok antecknas som danska. Under kalmarkriget 1611–12 tvingades befolkningen på dessa (sex) öar att avge trohetsed till Kristian IV och för all framtid erkänna honom såsom sin konung. — Det var svenska undersåtar, som så behandlades!

*

Vi har funnit, att Brännöarna alltifrån mitten av 1200-talet var ett rent svenskt område. Men hur tedde sig läget före denna tidpunkt? Gunnar Olsson har i anförda arbete redovisat, vad tillgänglig litteratur har att säga därom.

Intill 1000-talet rådde Danmark över hela västkusten, upp till Norge. Men därefter och in på 1200-talet var området delat mellan Danmark och Norge med Göta älv som gräns. "Av öarna där utanför betecknas Öckeröarna som norska, Brännöarna som danska. Ännu vid 1200-talets början fanns ingen svensk kust i väster."

Men omkring århundradets mitt började en förändring inträda. Sverige söker sig ut åt havet, en "korridor" öppnas dit. Askims härad blir det första svenska västkustområdet. När det skedde, kan ej exakt uppgivas; men man vet, att "annekteringen" var fullbordad 1361.

Enligt konung Magnus Lagaböters testamente 1277 utgjordes nordgränsen alltjämt av Göta älv. Men att riksgränsen ej alltid följde denna sträckning, framgår av andra källor.

År 1276 ägde Sverige de två socknarna Tuve och Lundby på Hisingen, ty då avträdde konung Valdemar dem till norske konungen Magnus Lagaböter "för all framtid".

Vårt land hade alltså fått en "korridor", en port ut till Västerhavet. Området kallades "Utlanden", ett namn, som stod sig ända till freden i Brömsebro 1645.

En fråga tränger fram: Vad var orsaken till att Sverige under 1200-talet kunde genomföra en sådan expansion åt väster? Svenska källor ger ej direkt svar, men av det dåvarande läget i Norden kan man få säker ledtråd. Gunnar

Olsson framhåller särskilt en faktor: Danmark genomgick efter konung Valdemars död en kris, som blev ödesdiger. Inre och yttre strider av olika slag, släktfejder, kyrkotvister och bondeoroligheter försvagade i hög grad landet. Denna nedgångs- och vanmaktsperiod begagnade sig både Sverige och Norge utav och exploaterade rent av sin hårt ansatte granne.

*

Styrsö socken omfattar nu sex öar med fast befolkning (för 100–150 år sedan var antalet det dubbla). Vad yttinnehållet beträffar, hör socknen till länets minsta. I pastorala handlingar genom århundradena erinras ofta härom. Arealen omfattar endast 23,52 km², alla holmar inberäknade (Öckerö socken 25,07 km²).

Huvudön är naturligtvis Styrsö, även om Brännö från början var den viktigaste. Äldsta namnformen är Styrisø (Valdemars jordebok, 1254). Ända till 1500-talets mitt bibehölls formerna Styresö, Störeshö för att därefter omväxla med bl. a. Styrsö. Ännu 1640 förekommer Styresö.

Om namnets uppkomst och betydelse har två tolkningar framförts: Den vanligaste uppfattningen är, att sjöfarande använt ön som landmärke, såsom riktpunkt vid styrning. Andra har framhållit, att vattnet i Halsvik i forna tider gått upp ända till närheten av den plats, där kyrkan ligger. Då har ön haft formen av ett vikingaskepps roder, sådant som Gokstadsskeppets i Oslo (från 900-talet).

En mantalslängd från 1550 är bevarad. Då antecknas två personer (matlag) i Tången och Sörgården. 1565 nämnes Nordgården (ett matlag). 20 år senare bodde bröderna Hans och Olof Bill (den förre länsman) på Styrsö. "De synas hava varit ganska förmögna, högt ansedda och intagit en betydande ställning på öarna" (Landelius). Ett århundrade därefter (1653) bodde på ön tolv familjer med man, hustru och tjänstefolk (barnen antecknas ej), fyra änkor och tre ogifta män.

Brännö nämnes i många olika arbeten av den isländska fornlitteraturen och då alltid i plural, "Brenneyjar", därmed inbegripet de andra öarna; liksom förhållandet var med "Eikreyjar" (Öckeröarna). Den första svenska formen (i ental) har vi i Valdemars jordebok: Brænnø. Sedan blir variationerna ganska obetydliga: Brennöö, Brenö, Brendö o. s. v. Den nutida formen förekommer, om än mer tillfälligt, första gången 1633.

Namnet härledes troligen av havets bränningar. Mindre sannolikt är att svedjande haft någon betydelse härvidlag. Man har också gissat på något slags eldsignal från ön utåt havet. Men i så fall skulle formen Brand-ha ingått.

Redan 1550 hade ön fem hemman: Berge-, Fagge-, Klaves-, Nord- och Sörgården; ett matlag på vardera. 100 år därefter fanns sex familjer med man och hustru, två änkor, en utgammal man och tre ogifta. Då ägde amiral Ancharhjelms hela Brännö, hade 1647 fått ön såsom pension (se sid. 42). Vid samma tid bodde också prästen där. Lotsar har funnits på ön, åtminstone sedan 1680. Ting hölls på Brännö 1633 och senare ett flertal gånger (se kap. 21).

Betydelsen av namnet *Donsö* ligger tämligen öppen och klar, vilket framgår av de äldsta formerna: Dunsø (1254), Dunsö (1550). Rätt snart övergick dock "u" till "ö". Det finns gott om ängsull, "dun" på Donsö!

Öns två hemman heter Faggegården och Nedergården, fanns redan 1550, en ägare på vardera. 1653 hade ön uppdelats mellan sex familjer. Av dessa ägde Anders Fagg med hustru ½ hemman, tydligen Faggegården. Troligen har han flyttat dit från Brännö och varit son till Lars Fagg där. Det första tinget i Styrös socken hölls på Donsö 1628.

Genom socknens sydligaste ö gick fordom en farled, "Wrångie-sundh" (1590). Norra delen kallades Thiulfö (möjligen efter ett mansnamn), den södra Vrångö. Denna ö var då krokig, buktig eller "vrång" enligt dåtidens terminologi.

Äldsta namnformen är Wranghø (1254), Vrongö (1550) nuvarande form första gången 1725. Ön bestod redan 1550 av de båda hemmanen Öster- och Västergården med var sin ägare: Anders och Anund. År 1653 fanns 8 familjer på ön (en av åborna hette Olof Wijk), 2 änkor och 4 ogifta personer.

En del av Vrångö Östergård blev 1687 av kronan tilldelad kommandanten i Göteborg, och Västergården pantsattes 1690 av fru E. B. Makeléer till "madame" Maria Walck, vars arvingar 1710 erhöll fasta på hemmanet. Detta inköptes senare (1733) av överkommissarie A. Cederflycht.

Köpstadsö leder tanken till en handelsplats. En sådan kallades fordom köpstad. Av denna anledning har man stundom trott, att den ofta omskrivna marknaden på Brännöarna skall ha hållits på Köpstadsö.

Arkeologen Johan Alin har ägnat denna fråga ett särskilt studium och därvid funnit, att de lokala förhållandena talar mot Köpstadsö som någon större marknadsplats. Däremot kan ön ha varit "den plats, dit den kringboende ortsbefolkningen i vardagslag hade för vana att komma för att köpa och sälja".

Alin kastar fram tanken, att denna kommers möjligen kunde ha försiggått ombord på något handelsskepp i hamnen.

Ganska märkligt är, att ön saknas i Valdemars jordebok. Har namnet tillkommit i slutet av 1200-talet under den då stora sillperioden? frågar Johan Alin.

Inget av socknens önamn har genom tiderna visat så många variationer. Här några: Kiöpstadsön (först, 1550), Kiöpstadtöo, Kiöpsthadzöo, Köpstesöo, Kiöpstadzöenn, Kiöstaöoe, Kiöstesöo. Den populära, tvistiga formen Tiössö första gången 1699, Kiöstöo 1726, Kössö 1761. Nuvarande form första gången 1777.

Ön består av ett hemman, vars ende ägare 1550 hette Helge. År 1600 bodde där en länsman med samma namn. 1653 fanns sex familjer med man, hustru och tjänstefolk, en änka, en ogift man.

Amiral Ancharhjelm köpte Köpstadsö 1648 från kronan, och 1705 pantsatte änkan E. B. Makeléer ön (jämte Vrångö) till landshövding David Makeléer men återfick öarna efter några år.

På Asperö har det sedan gammalt varit gott om aspar — därav namnet. På konung Valdemars tid skrev man Aspærø, 1550 Asperön. Sedan blev det bl. a. Assperödt (1691), men redan 1581 förekom, fast tillfälligt, den nuvarande formen, någon gång också Asparö.

På Asperö har funnits en ”dynasti” av länsmän: Hans Jonsson, 1581–1601; Lars Jonsson, 1602–14; Olof Hansson, 1635; Jon Larsson, död 1668.

Ön har ett hemman, vars ägare 1550 hette Lars. Där fanns också en länsmansgård. 1653 bodde där fyra familjer, fyra ogifta män och en änka.

Asperö förlänades åt amiral Ancharhjelm genom beslut på Norrköpings riksdag 1647, övergick sedan till dottersonen Martin Ancharhjelm.

*

Av öar, som numera ej har fast bebyggelse, må först nämnas Käsö, mest känd för sin karantänsstation (se kap. 38). De äldsta namnformerna ger oss en antydning om härledningen: Kiönsö, Tiönsö o. s. v. (1600-talet). Först under 1700-talet heter den Kiännes öen, Tiensö o. d. Nuvarande form första gången 1775.

Kön- anses motsvara fornländskan kaun=böld, svulst, syftande på öns berg. Genom förvanskning eller för att undvika ordet ”kön” har formen med ä tillkommit. Andra tolkningar finns ock.

År 1770 upprättades karantänsstationen, strax därpå salterier och trankokerier. Tornet eller båken byggdes 1817.

På den söder därom liggande Vargön har väl någon gång i vintertid en varg visat sig. Holmen tillhör Tången.

Wariö 1620, Wargön 1654, Warge 1721. – År 1772 blev ön bebyggd i samband med ett salteri; en väderkvarn uppfördes. 1825 fanns där tre hus.

Stora och Lilla Källö har av ålder varit "mulbete" för brännöbornas får. Namnet härledes från en där befintlig jättegryta; en dylik på Vrångö kallas källan. – Kiällö 1640, Kielön 1654, Kielleön 1666. Nuvarande form 1811.

Söder om Vrångö och tillhörande denna ö ligger Kungsö. Namnets härledning oviss. Ingen tradition rörande någon kung finns bevarad. — Kongzöö 1620, Kungsöö 1691.

På den närliggande Tornö fanns fordom torniga buskar (slån). — Tornöö 1640.

Valö (Varö) har fått sitt namn efter en "varde", som där skall ha funnits. Någon tradition därom finns ej – men väl ett stångmärke.

Vinga skrevs i regel förr med Hv(u) och härledes från äldre danskan "hvinge", som betyder rasa, larma, även sno och vrida. "Namnet alltså givet efter stormarnas vinande och vågornas brus, möjligen med syftning också på det yrande och virvlande skummet."

Förekommer första gången 1496, Hvynggæ, i Sävedalens häradsrätts protokoll (se bild vid sid. 25). Sedan i en mängd olika former, varav några må anföras: Wiinge 1532, Huingen 1603, Hvingen 1640, Wingarna 1737, Wingö 1774.

Den första båken uppfördes på Vinga 1606 genom en förordning av Karl IX. Om Vinga och lotsarnas roll i Styrös sockens historia se kap. 25.

Kap 3

Styresö Capell

Den äldsta helgedomen

Om man nalkas styrsölandet söderifrån och låter sin båt stryka omedelbart intill och öster om Brännholmen, lägger man snart märke till en kraftig stensamling, som likt en pir skjuter ut i vattnet från stranden rätt föröver. Har man en tillräckligt grundgående båt och det därtill är högvatten, kan man måhända ta sig in ända till "vågbrytaren". När man är framme, märker man att det verkligen rör sig om en gammal, numera raserad stenbrygga.

Än i dag kallas den "Vrångöbobryggan" eller "Vrångöbornas kyrkobrygga". Här har alltså vrångöfolket lämnat sina båtar och följt stigen in över land till kyrkan i gamla tider. Ett stycke öster om "kyrkobryggan" ligger en brygga av betydligt senare datum.

Följer vi stigen uppför strandsluttningen, har vi på vår vänstra sida bergshöjder och på den högra ris- och buskvegetation. När vi kommit ett hundratal meter från stranden, kanske vi lägger märke till en stensamling i snåren till höger om stigen. Några få meter längre fram vandrar en trädrad resolut in i den risiga terrängen och döljer delvis något, som ser ut som en antydning till en gårdsgård. Det är mycket lätt att gå förbi området, utan att lägga märke till det. Och ändå – vi befinner oss på platsen för den s.k. Vikingakyrkogården.

Om vi vänder oss om och skådar söderut, ser vi bortom Brännholmsviken flera holmar. Det är Sjömansholmen, Kårholmen och Kårholme skär. I sydsydost kan delar av vrångölandet skimras.

Marken på platsen är ojämn och tuvig. Ris och småbuskar har funnit fäste överallt. Men det har inte alltid varit så. Så sent som år 1917 fanns där endast en gräsbevuxen, något högt belägen strandäng. Det året gjorde intendenten vid Göteborgs Museum, Georg Sarauw, en undersökning av Vikingakyrkogården.

Denna benämning har platsen inte alltid haft. Under 1700-talet kallades den enbart Kyrkogården. En av den tidens kyrkoherdar på Styrsö, Petrus Lidelius, har i en den 6 maj 1724 daterad anteckning i kyrkboken beskrivit området på följande sätt:

”Men hwad widkommer rummet där Gudstjensten och Huset aldraförst här på Öyorne inrättat är, så ser man här på Styrso klöfwegång en plats belägen Södwäst ifrån Styrso stora Rös wid namn Kyrkogården wissa rudera efter Kyrkogård, Capell och Altare, som där förriga tider och seculis stått i flor. När samma Capell är upbygdt och Öyeboarne separerat sig ifrån Frölunda Sokn, huru lång tid det stått, när, och sättet huru det är ruinerat (utan twifwel i fejdetider genom fiendens hand) kan man egentligen icke weta, eller i pennan föra, efter alsinga documenter om detta äro att finna, widare än rudera dem man på åfwannämnde plats ser för ögonen.”

Av dessa ”wissa rudera” syntes vid undersökningstillfället, nära 200 år efter Lidelii anteckning, en delvis raserad, låg stengårdsgård, utlagd så att den bildade en rektangel. Inuti denna stenkrets skönjde man själva grunden till kapellet. Stengårdsgården, som uppenbarligen en gång utgjort kyrkogårdsmuren, var dock inte utlagd så, att den kringgärdade kyrkogården i dess helhet. De norra och södra murarna saknade sina östra delar och den östliga kortsidemuren var utlagd endast till cirka 11 meters längd. Kyrkan och kyrkogården har alltså på sedvanligt sätt varit orienterade i öst-västlig riktning.

När man räknade med sträckningen av även de delar av kyrkogårdsmuren, som av någon anledning ej blivit utlagda, så fann man att kyrkogården haft en längd på drygt 31 meter och en bredd på omkring 29 meter.

Nästan mitt på den västra kortsidan av muren, men med någon förskjutning åt norr, fanns en 4,2 meter bred öppning. Uppenbarligen har denna utgjort ingången till kyrkogården. Mitt på denna, endast förskjuten någon meter närmare den östra kortsidemuren, låg resterna av den stenfoot, som en gång varit kapellets grundmur. Stenfooten var 9 meter lång och 6,5 meter bred.

Det man främst intresserade sig för vid undersökningen, var självfallet platsens funktion som kyrkogård. Redan en ytlig besiktning gav vid handen, att det fanns både kullar och försänkningar inom stenhägnaden. Man hade all anledning förmoda, att det rörde sig om gravar.

Detta antagande visade sig också vara riktigt. Till höger om den gång, som måste ha löpt från öppningen i kyrkogårdsmuren fram till kapellet, fann man sammanlagt sju gravar. Av dessa var fyra barngravar. Den grav, som var belägen närmast kyrkogårdsmuren, har en gång rymt en vuxen person. Graven har varit ansatt med en ordentlig stenram, 2,2 meter lång och 1,1 meter bred. Fyllningsjorden i graven var bemängd med kolblandad sand och krukskärvor. Dessutom fann man lite järnslag och några brända ben, vilka sistnämnda

dock inte härrörde från människa. Ett stycke ned i den gula sanden kom en trågformad, smal träkista till synes. Flera större järnspikar eller naglar var islagna på de övre kanterna samt på sidorna och gavlarna. Kistans västra ände var bredare än den östra.

Tätt intill gaveln i den västra änden låg en huvudskalle av människa. Kraniet var illa medfaret, men tänderna tydde på att det rört sig om en ung individ. Den övriga delen av skelettet hade förmulnat. Inga fornsaker av något slag hittades i kistan.

Väster om graven utgrävdes ett provfält intill en meters längd. Här fann man kol, skörbrända stenar samt krukskärvor. Uppenbart hade där funnits en eldstad. Från denna härrörde av allt att döma den kolblandade sanden och krukskärvorna i gravfyllningen. Eldstaden var alltså äldre än graven.

I fyllningen till grav nr. 2, fann man krukskärvor från järnåldern. Dessutom gjorde man omedelbart under stenfyllningen ett fynd av en rödbrun modern skärva, från ett glaserat lerkärl. Hur denna skärva kommit att hamna på platsen är tyvärr obekant. Av denna anledning har den heller inte kunnat medverka till någon datering av graven. Den träkista, som en gång funnits i graven, var spårlöst försvunnen. Några skelettdelar fann man inte heller.

Närmast invid stenfoten till den forna kyrkan låg de fyra barngravarna. Samtliga var, liksom de förenämnda gravarna, orienterade i öst-västlig riktning. Spår efter upplösta träkistor samt några fragment av järnnaglar var allt man fann. Den längsta kistan var en gång 85 centimeter lång och den kortaste mätte 50 centimeter på längden – men var endast 15 centimeter bred.

Över den ena av gravarna hade en eldstad blivit anlagd. Denna grav var belägen alldeles invid stenfoten, strax intill kyrkogrundens sydvästra hörn. Till skillnad från den tidigare nämnda eldstaden, har alltså den senare blivit anlagd och brukats efter det graven grävts.

Den sjunde graven slutligen rymde en upplöst träkista, 165 centimeter lång samt 35 centimeter bred. Inga fynd gjordes heller i denna kista.

Redan i det kapitel, som behandlar bl. a. stenåldern (se kap. 1), påtalades jordens upplösande inverkan på animaliska lämningar. De här omnämnda gravarna ger ytterligare exempel. Den fråga man helt naturligt ställer sig i ett sådant här sammanhang, är vid vilken tid gravplatsen togs i bruk. Något entydigt svar kan tyvärr inte ges. Intendent Sarauw framhöll i sin sammanfattning, att det antagligen inte rörde sig om ett gravfält från forntiden, men att gravarna dock ej heller torde vara moderna.

Gravskicket är i och för sig mycket gammalt och det förtjänar omnämnas i sammanhanget, att man i gravar från vikingatid påträffat träkistor av liknande beskaffenhet som de här omtalade. Seden att bränna de döda var eljest den vanligast förekommande på den tiden.

Kan det då verkligen finnas fog för benämningen Vikingakyrkogården? Svaret är ett tveklöst nej. Betecknande nog kallas platsen "kyrkogård från nyare tid" i ingressen till intendent Sarauws grävningsrapport.

En av anledningarna till denna slutsats torde ha varit avsaknaden av föremål i kistorna. Denna omständighet synes tyda på, att gravsättningen skett senare — under kristen tid. Att träkistorna till största delen upplösts behöver inte anses anmärkningsvärt. När de animaliska resterna i så stor utsträckning förmultnat, är det inte att förvåna sig över, att även de vegetabiliska lämningarna gått samma öde till mötes. Metallen synes ha varit mest motståndskraftig. Den har i varje fall bevarats längst. Där inte mer än en antydning om formen av en träkista fanns kvar, kunde dock flera järnnaglar upptäckas.

Om man ser till graden av lämningarnas upplösningstillstånd, finner man lätt att de kistor, som varit belägna närmast kyrkogrunden, till största delen ånyo blivit jord. Inga skelettdelar har där blivit funna. Den västligaste graven däremot, innehöll både träkista och del av ett kranium. Det sistnämnda var dock så illa medfaret, att det säkerligen skulle ha förmultnat inom en inte alltför lång tidrymd. Undersökningen skedde därför ur den synpunkten lyckligtvis i tid.

lakttagelserna synes tyda på att relativt lång tid förflutit från den första till den sista gravsättningen på kyrkogården. De äldsta gravarna är givetvis de närmast kyrkogrunden belägna barngravarna. Att fyra gravar av sju var barngravar kan sägas vara betecknande för äldre tiders stora barnadödlighet. Gravsättningen har sedan fortsatt västerut, tydligen i anslutning till den gång, som bör ha varit lagd från kyrkogårdsingången fram till kapellets västra gavel. Gravarnas lägen tycks alltså tyda på, att kapellet och kyrkogården varit samtida. Detta är annars ingen självklar sak. Flera begravningsplatser har, som bekant, blivit anlagda utan anknytning till någon kyrkobyggnad.

Vad är då bekant om "Styresö Capell"? Ja, första gången det omtalas i handlingarna är år 1596, då det i Fässa kyrkoräkenskapsbok förtäljes att som sexmän för detta kapell antagits Nils Helges på Styrsö, Ola Bill, Hans på Asperö, Jon Nils på Brännö, Jon Bijrs på Donsö och Anders Anders på Wrångö.

”Vrångöbobryggan” vid Brännholmsviken. Sidan 32.

I boken omnämnes också, att till pastoratet hörde ”Fessbergs sochn, Frölunda sochn, Råda sochn, Askem sochn, Collaridz sochn och Styresöö Capell”.

När kapellet verkligen uppfördes finns det inga handlingar som vittnar om. Den åsikten har framförts, att kapellet byggdes i samband med sillfiskeperioden 1556–1589. Ingenting motsäger detta. Behovet av en egen kyrkobyggnad på öarna hade dock redan tidigare gjort sig gällande. Ända sedan kristendomens antagande här i Sverige, hade öborna haft att ty sig till fastlandet. Och detta gällde inte bara i kyrkligt avseende, utan även beträffande övriga administrativa spörsmål. Frölunda blev den socken öbefolkningen kom att höra samman med och till dess gamla sockenkyrka med anor från medeltiden, sökte man sig både före och efter det ”Styresöö Capell” kommit till.

Det fanns emellertid måhända ytterligare en anledning till kapellbygget. År 1563 tågade en stor dansk här genom Askim och Frölunda socknar. Den var på väg att belägga Älfsborgs fästning. För att inte fienden skulle få någon nytta av de förnödenheter som fanns, tillämpade de svenska bönderna den ”brända jordens” taktik och förstörde följaktligen själva sina egna förråd. Vad som till äventyrs fanns kvar av hus och redskap förhärjade och brände den danskvärvade utländska soldatesken. Betecknande för tillståndet var, att när

svenskarna i fästningen kort därpå gav sig, så lät danskarna den 800 man starka besättningen ge sig av fritt. Orsaken var givetvis, att man ej hade föda nog att förse dem med som fångar!

Tillståndet var förfärligt för befolkningen de närmast följande åren. Vältaligt vittnar härom den första anteckningen i Fässbergs kyrkoräkenskapsbok, skriven av Torstanus Erics, vilken år 1577 kallats till kyrkoherde i Fässbergs pastorat: "Inventarium war tå inthet annath än en brendher stompn och röffuade och sköffladhe kyrkior."

Det tog lång tid att restaurera dessa kyrkor igen. Vad Frölunda kyrka beträffar tog det flera årtionden. Under sådana omständigheter kan man ju förstå att öbefolkningen i södra skärgården sökte få till stånd en egen helgedom för sina gudstjänster.

Befolkningen på öarna var helt naturligt inte så talrik i slutet på 1500-talet, vilket även tidigare omnämnts i den föregående historiska orienteringen (se kap. 2). Av denna anledning gjordes inte heller kapellet så stort. Som redan nämnts, konstaterades vid undersökningen, att kapellets grund var 9 meter lång och 6,5 meter bred. Av måtten att döma torde det alltså ha rört sig om en ganska liten lokal.

Jämför man storleken med den mer än 150 år senare uppförda stenkyrkan, som än i dag tjänstgör som Styrös kyrka, är det dock inte utan att man accepterar den första kyrkolokalens litenhet lättare.

Stenkyrkan byggdes ju för ett helt annat befolkningsunderlag än det tidigare kapellet. Att skillnaden i innerstorlek mellan kyrkorummen under sådana omständigheter inte blivit större, är på sätt och vis ganska märkligt. Kyrkan mätte nämligen, innan tillbyggnaden år 1796, i längd 16 meter, medan bredden stannade vid 8,3 meter.

"Styresöo Capell" var helt naturligt en enkel träbyggnad. Öborna har säkerligen hjälpt till att genom sammanskott anskaffa erforderligt virke samt att genom eget arbete resa byggnaden.

Att kapellbygget förlades till den södra delen av Styrös, kan förklaras med att vrångö- och donsöborna hyste en naturlig önskan att få nära väg till Guds hus. Teorin om att kapellet byggts under sillfiskeperioden, kan möjligen få något stöd också av ett annat förhållande. De stenhägnader, som finns på många platser inom övärlden, och som måhända varit husgrunder för tillfälliga fiskarbostäder, är nämligen mycket koncentrerade till just södra delen av styrsölandet samt norra delen av Vrångö.

Några egentliga öpräster – comministri insulares – hade inte avdelats vid tiden för kapellbygget och öborna synes ha fått deltaga i endast sporadiskt förekommande gudstjänster. Ett exempel på de svårigheter man hade i detta avseende, men också på den vilja man besatt, utgör ett besök, som förenämnde kyrkoherde Torstanus Erici avlade på ön. Besöket föranledde en anteckning i kyrkboken:

"Anno Domini 1603 then 25 Septemb: uthi ädel och wälbyrdigh Anders Olsons i Oddetorp närwaro och åhöro uppå Styresö Capelzgårdh Begärade Öijebona aff migh, Torstano Ericj, Gudztienst och predican huar tridie söndagh uthi theras Capell. Och efter the tilbudho sigh wilia förbättra min gambla rentha och ährliga rättigheet medh 10 Daler pengr årligen, Therföre tilsadhe iagh them samme tienst, aff then yttersta macht och nådhe, som Herren Gudh migh giffuandes warder, så lenge årligen att holla, som the årligen the X daler eller en mark aff huarie par folch, aff huar änka ½ m(ar)k, wthgiffua."

Att öbefolkningen då, liksom nu, månade om sina helgedomar, framgår av en mängd anteckningar i kyrkoräkenskapsboken. Några exempel må anföras: "1579 item giordes en kalk väger 15 lodh ther til halp Swen Hansson på Styresö 1. daler."

Detta är den första anteckningen i sagda bok om en öbos tempelgåva. Givetvis var kalken avsedd att användas i "moderkyrkan" i Frölunda.

"1581 Hans bill gaff 2 m (mark) til dischen (patenen) och 1 m til kyrkian." Redan i tidigare kapitel har omnämnts bröderna Hans och Olof Bill, vilka var ganska bemärkta på öarna. Den förstnämnde glömde inte kyrkan ens inför sin död:

"1599 Hans Bill på Styresö affsompnade then 19 Januarij Anno 99. Gudh giffwe honom en saligh upståndelse och gaff han i testamente en silff skedh wogh 3 ½ lodh ½ quintin.

" Kyrkans inkomster bestod emellertid inte enbart av gåvor utan även av skatter. Dessa beslutades av den vid gudstjänsten församlade menigheten och uppbars av sexmännen eller rotemästarna i de olika delarna av socknen. Ett exempel på dessa beslut må anföras:

"Anno 85 bleff samtycht aff menige man at the wille wthgiffva 2 m aff hwar boskap till kyrkiobygning och är wpborit aff rothemestarna som eftherfölger.

" Bland de uppräknade namnen, av vilka de flesta helt naturligt avsåg fastlandsbor (det gällde ju iståndsättning av den gamla "sköffladhe" kyrkan i

Frölunda), nämndes också Hans Bill, Pedher på Donsö och Jon på Asperö. Ofta lär vi inte känna den tidens öbor på annat sätt, än genom liknande förnamnsanteckningar.

Men i sin iver att hjälpa till med restaureringen av Frölunda kyrka glömde väl öborna inte bort sitt eget "Styresö Capell", när detta kommit till stånd? Nej, det gjorde de inte, men anteckningarna är ganska sparsamma. År 1603 noterades följande:

"Samtycktes aff öijeboerne, at the wille huar man wthgiffua en mark peningar til at latha göra en kalk til Styresö Capell. Huilket the och efterkommet haffua." "Nils Helges på Styressö gaff en psalmebok ther till."

Även fastlandsbor ville vara med och lämna bidrag till kapellet. Redan samma år, som nyss nämnts, skänkte välbördig Jöran Erichsson till Öijeredh en mässhake, en mässesärk, ett humerale och ett bälte.

Två år senare, 1605, finner vi en anteckning om de först nämnda kyrkovärdarna:

"Kyrkiowerna Brynnolph på Köpstasö – Jöns på Styresö wpboro aff Jon Nils på brennö 1 m af Jon fagg ibidem 1 m, som igen stodo av kalk peningarna."

Vid samma tid gjordes följande upplysande notering:

"Anders Andersson gaff til Styressö Capell 1 daler. Anders Swensson ibidem gaff och ther till 1. daler. för thesse 2. daler köptes till Kyrkan thet nya Testamentet Swenskt."

Upplysningen ger onekligen den moderne läsaren en tankeställare rörande den dåtida göteborgstraktens geografiska och politiska läge, inklämd som den var mellan de dansk-norska provinserna Halland och Bohuslän.

Att i tider som dessa, fyllda av split och kiv, kunna leva väl och till välsignelse för sin omgivning, skulle kunna tyckas vara mycket svårt. Likväl fanns det människor, som lyckades därmed. Ett vittnesbörd om detta lämnas i följande vackra eftermäle, nedtecknat år 1623:

"Hustru Helia Nilses på Styrisö aff ålderdomssuaget oc skröpligheet, affledh Dominica Laetari oc begroffz dagen effteråth, hon hade Gudiligen oc well leffuat, så at alle meniskior hade oorsak at tala godt om henne, hade oc tillförne giffuit til Herrans Hus oc äro, mykit godt... Gud föruare hennes Siell i the leffuandes knippe, och benåde henne medh en Salig upståndelse."

Den kalk, som man efter sammanskott lät tillverka i början av århundradet, måste efter några årtiondens användning göras om. Tullnären Bengt Larsson i

Göteborg skänkte fyra riksdaler för ändamålet år 1637. Påföljande år utfördes arbetet av Lars Guldsmid. Kalken kom att väga 25 lod. Som tack för gåvan fick Bengt Larsson sitt namn ingraverat.

Kyrkovärdarna hade bl.a. till uppgift att så förmånligt som möjligt omsätta mottagna naturaprodukter i klingande mynt, vilka sedan nedlades i kyrkokistan. Man kan inte påstå att tjänsten var särdeles populär och det kan säkerligen förutsättas att flera kyrkovärdar, i likhet med vad som hände i senare tid, sökte komma från sitt betungande "ämbete", förebärande en mängd olika skäl.

Innan en kyrkovärd lämnade sitt uppdrag, hade han att redovisa för sin förvaltning. Som regel skedde detta efter gudstjänstens slut, då menigheten ännu var församlad.

Den sista anteckningen i kyrkoräkenskapsboken, som med säkerhet kan hänföras till "Styrsö Capell", är just en sådan redovisning:

"Then 6 Julij Anno 1640, gjorde hustru Karin Gudmuns Räkenkap för Styrsö Capells Penningar och lefrerade, som fanns behållet öfwer h. Karins uthgifter, ifrå sig til Kyrkowärdarna Nils Siggesson på Wrångö och Börge Jonsson på Donsö, som efterföljer N: Rijkzdaler,

in Specie	7 St.	
Kåppermynt	30 dlr	12 ör
hwitt Mynt	4 dlr	<u>1 ör</u>
	32	

Jonas Olai"

Den sistnämnde var den äldste kände "öprästen", tillhörande den grupp av präster, som benämndes *comministri insulares* och var utsända från Färsbergs pastorat för att tjäna den lilla kapellförsamlingen. Denne prästman benämndes därför även "Jonas Capellan" i vissa handlingar (se sid. 105).

Ju längre man kom in på 1600-talet, desto mer växte församlingen. Nya namn antecknades ideligen i givarelängden i kyrkoräkenskapsboken. Behovet av en större kyrkolokal gjorde sig därför tidigt gällande. De sporadiska gudstjänsterna i kapellet och den långa och ofta mycket svåra resvägen till Frölunda kyrka, bidrog säkerligen även till tanken på, att den lilla församlingen skulle kunna få en mera permanent gudstjänstlokal.

Kyrkoherde Lidelius förmenade, som tidigare nämnts, att kapellet blivit "ruinerat" av fiendehand. Något belägg för sin förmodan kunde han dock inte presentera. Om det trots allt var fiender, som raserade kapellet, måste detta ha skett under kriget mot Danmark 1643–1645. Under detta krig – den s. k.

Hannibalsfejden – hände det sig bl. a., att en dansk eskader på 10 skepp belägrade Göteborgs hamn i april månad år 1644. Den 10 april lät danskarna hugga ned Vinga båk och höll samtidigt en stark bevakning ute i skärgården, enär man väntade en från Holland ankommande, av Louis de Geer anskaffad flotta.

Det är dock helt okänt om det vid detta tillfälle förekom någon sådan skövling, att kapellet förstördes. Vi får nöja oss med, att vi inte känner till "Styresö Capells" vidare öden. Det kan ha blivit nedbränt av fienden, men det kan också ha blivit raserat på ett helt naturligt sätt och fått lämna en del av virket till den kyrka, som väntade på att bli uppförd mera centralt på Styrösö, närbelägen från flera öar.

Begreppet "Styresö Capell" är numera helt främmande för folkmedvetandet, vilket är förklarligt med tanke på de mer än 300 år, som förflutit sedan kapellet brukades. Mera underligt är då, att man så totalt glömt bort att en gudsjänstlokal verkligen funnits på platsen. Denna glömska har därefter föranlett sentida namngivare att tala om "Vikingakyrkogården", i stället för exempelvis "Kapellplatsen".¹

Traditionsbildningen har många underliga vägar. Vi har i regel blott att acceptera dem. Men det skulle onekligen vara ett "traditionsbrott" i rätt riktning, om platsen blev på sådant sätt känd, att människorna i vår tid och även senare, vid besök på Vikingakyrkogården, kunde för sin inre syn frammana en bild, inte av svärdsskramlande vikingar, utan av idoga fiskare och mörckklädda hucklegummor!

¹ Markområdet har dock stundom benämnts "Kappellebacken". Av yngre generationer är den benämningen dock snart bortglömd. Kartorna talar om Vikingakyrkogården.

Tegeltäckt, rödmålad — med klockstapel intill

Träkyrkan från Ancharhjelm's tid

Kyrkoherde Lidelius ansåg, att den kyrka, i vilken han själv höll sina gudstjänster på 1720-talet, hade byggts år 1632. Om denna kyrka, som till skillnad från "Styresöo Capell" låg på den nuvarande kyrkans plats, skrev han:

"... Anno a nata salute 1632 då framledne Högädle och Högwälborne Herren Hr Amiral Mårten Tysen Ancherhjelm som rådande war på den tiden öfwer Skärgården, dels bewekt af det stora besvär Öijeboerne i Winter och stormtider hade at komma til Frölunda, dels af en berömmelig nijtt för Guds ähra, lät på egen bekostnad denna Kyrka först upbygga."

Mårten Thijssen var holländare till börden och kom till Sverige med den holländska flottan, som Louis de Geer förhyrt år 1644. Flottans ankomst omtalas i kapitlet om "Styresöo Capell" (se detta). Kort efter ankomsten blev Mårten Thijssen utnämnd till svensk amiral samt adlad Ancharhjelm.

Han skulle alltså ha låtit bygga kyrkan år 1632, men inte ha anlänt till Sverige förrän år 1644. Denna uppenbara orimlighet har på sina håll föranlett en viss tveksamhet om, huruvida Ancharhjelm verkligen varit intressent vid kyrkobygget eller ej.

År 1647 erhöill han emellertid på Norrköpings besluts villkor Asperö, Brännös fem hemman samt Donsös två hemman. Påföljande år köpte han av Kronan Köpstadsö, Styrsö Tången, Styrsö Sörgård samt Vrångö. Samtidigt inköptes Styrsö Norgård av den namnkunnige fältmarskalken Lennart Torstensson.

Av allt att döma har Ancharhjelm verksamt bidragit till kyrkobygget och i samband därmed erhållit patronatsrätt. Förutsättningen härför måste ju dock ha varit, att kyrkan uppfördes först efter det Ancharhjelm anlänt till landet, och troligen heller inte förrän han erhållit den eventuella patronatsrätten.

Det finns också belägg, som synes bekräfta detta antagande. Samma år som Ancharhjelm förvärvade bl.a. Tången och Sörgården, antecknades följande i kyrkoboken:

"Anno 1648 then 8 octob. blefwo förordnade thesse efterfoliande till kyrkiones sex men.

Borge Jonsson på	Donsöö
Enar Borgesson på	Wrangö
Borge Larsson på	styrsöö
Erich Larsson på	kystasöö
Jon Larsson på	brenöö
Mathis Hansson på	Aspöö"

Redan i föregående kapitel har omnämnts hur "hustru Karin Gudmuns" gjorde räkenskap för "Styresöö Capells penningar" år 1640. Detta var sista gången anteckningarna talade om "kapell". Från år 1648 användes konsekvent beteckningen "kyrkan".

Detta tyder på att kyrkan uppfördes något av de sista åren på 1640-talet. Petrus Lidelius har troligen någonstades erhållit en felaktig uppgift beträffande byggnadsåret.

Kyrkan blev emellertid inte färdigställd omedelbart. Under flera år därefter höll man på med kompletteringsarbeten. År 1650 t. ex., bokfördes en hel del utgifter man haft för arbetena. Bland posterna märktes tegel för kyrkotaket, 1000 spikar, sparrar, läkter, flera kannor lim, öl åt huggekarlarna samt betalning till Sven Murmästare.

Kyrkboken innehåller även flera anteckningar om kyrkans räkenskaper för de påföljande åren. Den 2 april år 1651 redovisade exempelvis Börje Jonsson på Donsö för sin förvaltning i närvaro av bl. a. prästmannen Petrus Olai Kindius och länsmannen Jon Larsson. Kyrkans kassa uppgick vid detta tillfälle till hela sjuttiotvå riksdaler.

Drygt två år senare, den 11 december år 1653, levererade samme man ifrån sig fyrtiotre riksdaler, vilka "inlades i kiörkiokijstan på Styrsöö, den Länsmannen Jon Larsson Kiöpt hafwer för fem Rdaler".

Över huvud visade den dåvarande "kyrkoföreståndaren", länsmannen Jon Larsson, ett påfallande intresse för alla kyrkliga spörsmål, ett intresse som även hans son kom att hysa och som senare tog sig många vackra uttryck. Ännu under 1650-talets sista år var denne son skeppare på en skuta från Brännö, men när fadern ett tiotal år senare avled, axlade sonen hans mantel och blev också han länsman för "Gamla Svenska skärgården".

Den gamle länsmannen var inte bara närvarande när någon redovisade för sin förvaltning av kyrkans pengar; han ägnade sig också åt det direkta handhavandet, vilket framgår av följande skildring, citerad ur kyrkoboken:

”Anno 1656 den 13 Januarij lefrerade wälachtat Jon Larsson på Brännö kyrkiones penningar ifrån sigh nembligen tiugu tre Rdal. och 5 m (mark) silfvermynt item samma dato lefrerade han tiugu Rdaler in Specie som blifvo gifne af Skipswraket wedh Kalfholmen, hvilka tilhopa 43 Rdaler och 5 m silfvermynt inlades samma dato i kyrkiokijstan uti wälachtat Jon Larssons, Börge Jonssons och Matthis Hanssons närvara. Summa summarum i kijstan är itt hundrade ellofva een half Rdaler och 12 öra silfvermynt.

Petrus Olai Kindius”

Även Ancharhjelm omtalas som givare. Han står sålunda antecknad år 1652 som den ”Edle Wälb: herren Admiralen Martijn Thisen”. Men han var ingalunda den ende främlingen, som lämnade bidrag till kyrkan. Under nyssnämnda år nämnes exempelvis ”2 passenärer på Matthis Hanssons skuta til Hamborg Dries Wisman och Johan Brun”. Notisen är onekligen av intresse, då den klargör att sexmannen och skepparen Matthis Hansson på Asperö for med sin skuta, inte bara till hemmahamnar, utan även till tyska sådana samt att han därvid, förutom last, också förde passagerare.

Att det inte var en sällsynthet att öskepparna hade passagerare med på färden, visar en notis från år 1689, då köpmannen Johan Weddinghusen i Göteborg och skepparen Biörn Larsson på Styrö för lycklig hemkomst tillsammans, offrade 1 daler och 16 öre silvermynt till kyrkan.

År 1669 förekom det särskilt många ”främlingsgåvor” till kyrkan. Då omtalas bl.a. följande personer: ”Albert Skräddare i Götheborg, hr Capitein Bengt Hendrichsson, Marcus Bakares hustru af staden, Jöns Nilsson borgare i Götheborg, Oloff Böker, borgare ibid. och Hrn Gabriel Jönsson Duberg, 6 dlr smt.”

*

Helt naturligt nötte ”tidens tand” på byggnaden. Efterhand måste man reparera och påbättra än det ena, än det andra. År 1664 tog man ur kyrkokistan 20 daler silvermynt och betalade därmed snickaren Håkan i Kyrkoby

och dennes medhjälpare, för det nedlagda arbetet på "the gamble stolars förbättringh samt then Nya Chorens inredande".

Under en ganska lång tidrymd, närmare bestämt från 1688 till 1706 redovisades ett flertal utgifter – dock utan att resp. år angavs.

Man anskaffade bl. a. 17 tolfter goda bräder, 200 ryggåspannor, rödfärg, blyvitt samt tran. Även 3 tolfter vrakbräder tog man tillvara. Till vapenhusdörren var det nödvändigt att skaffa lås och gångjärn. Man antecknade också "1 par gångjärn och en klinka till Lilla Porten, som sitter i den stora".

Men det var inte bara dessa i och för sig nödvändiga, men i sammanhanget prosaiska förbättringar som förekom. Även kyrkans inventarier tillfördes aktningvärda nytillskott. Petrus Lidelius uttalade sig berömmade om församlingsbornas frivilliga gåvor till kyrkan och framhöll att man "gjort stora reparationer på henne, i synnerhet 1683, då hon blef genom framledne länsmannen sahl. Lars Jonsson på Brännö, då warande kyrkioföreståndare, märkeligen förbättrat och försedd, utwärtas med forning och färg inwärtas med Predikstohl och Altartafla, nya stolar och målning på tak och väggar".

Vi lägger märke till, att de år 1664 "förbättrade" stolarna tydligen hade tjänat ut. De bräder och den färg, som tidigare omtalats, har av allt att döma kommit till användning efter 1683 års "förbättring". Men det är ju dock främst omnämmandet av predikstolen och altartavlan, som fångar intresset. Båda förfärdigades år 1683 av den i Göteborg bosatte tyske bildhuggaren Marcus Jäger.

Altaruppsatsen, som i likhet med predikstolen än i dag pryder Styrös kyrka, är delad i två tavlor, på sätt som var gängse vid tiden för tillverkningen. Den övre tavlan, som är den större, framställer korsfästelsen. Tavlan omramas av ett rikt, både symboliskt och rent dekorativt skulpturarbete. På den undre tavlan avbildas nattvardens instiftelse. Altaruppsatsen har flera gånger varit föremål för renovering.

Predikstolen, som delvis uppställdes på gamla bänkbröstningar, prydes av skulpturer framför de mest iögonfallande speglarna på korgen. Skulpturerna är fyra till antalet, föreställande Kristus samt apostlarna Johannes, Paulus och Petrus. Sniderierna är utomordentligt skickligt utförda och figurerna har givits karaktär samt framställts mycket levande.

Tillsammans kostade altaruppsats och predikstol 100 R.: dr. När man läser om de många gåvorna till kyrkan, både i pengar och in natura, så kan man inte annat än beundra den offervillighet öborna ständigt lade i dagen. Deras sentida

avkomlingar har ju i det avseendet ingalunda vansläktats. Man levde heller inte över sina tillgångar, utan allteftersom medel flöt in, reparerade man eller anskaffade nytt.

År 1697 betalade man exempelvis en räkning på 13 riksdaler och 16 öre, vilken utgift hänförde sig till altarets försköning. Påföljande år, den 3/10, antecknades att kyrkvärden Nils Andersson på Styrso betalat de snickare, som höll på med arbeten i koret, 10 daler av kyrkans pengar. Troligen rörde det sig här om "efterarbeten", sedan altaruppsatsen kommit upp.

*

År 1732 skildes Styrso från Fässberg och bildade eget pastorat. Den förste kyrkoherden fick emellertid församlingen redan år 1708 (1712), då pastor Hans Paul Jonae Smitt trädde till. Dessförinnan hade själavården på öarna, som tidigare antytts, omhänderhafts av "comministri insulares".

Från den förste kyrkoherdens tid är den klocka, som hänger i det nuvarande kyrktornet, och som bär följande inskrift:

"Soli Deo Gloria (åt Gud allena äran) Fru Elsa Beata Makler. Herr Hans Smitt förste Pastor. Gjuten i Götheborg af Peter Böök Anno 1712."

Den fru Makléer, som omtalas, var änka efter en dotterson till den gamle Ancharhjem. Denne hade, enligt kyrkoherde Lidelius, lovat att förära kyrkan en klocka. Det blev tydligen dottersonens änka, som infriade löftet. Men hon var säkerligen inte ensam om att skänka medel eller malm. Det omtalas i kyrkoboken, att bl. a. 2 lispund malm blivit "af hr Gathenhjelm förärat". Man får antaga att det var den välkände kaparen, som på detta sätt ville manifestera sin samhörighet med en övärld, vilken inom sig rymde både goda vänner och djärva konkurrenter till honom.

Om man vid tiden för klockgjutningen verkligen hade någon klockstapel, framgår inte klart av handlingarna. Det är först på 1720-talet, som en klockstapel omtalas. Enligt en anteckning den 2/9 1720 "köptes 20 bräder till klockstapel f. 6 dr. s:mt af Matthias Ekelund och 8 spiror af Emanuel Linnerhult f. 8 dr. 8 öre s:mt".

De följande anteckningarna låter oss ana arbetets gång. Den 5/10 1721 betalade man "till byggm. Gudmund i Hamner f. klockstapelns förfärdigande f. 29 dagsverken à 24 öre pr dag: 21: 24". Samtidigt fick löjtnant Möller 5 daler i ersättning för att han föregående år ställt två båtar till förfogande för hemforsling av de tidigare nämnda 20 bräderna och 8 spirorna.

En anteckning, som gjordes ungefär samtidigt, kan tyda på att klockan inte tagits ut till Styrso omedelbart efter gjutningen, utan först i samband med uppförandet av klockstapeln. Den 7/10 1721 står nämligen att man för klockans hemförande från Göteborg betalat 1 daler och 20 öre. Samtidigt noterades att klockstapeln "ofodrad och otjärad" betingade ett pris på 70 daler och 8 öre silvermynt. Klockan hade, enligt samma källa, kostat inte mindre än 165 daler och 4 öre silvermynt.

Ännu en tid skulle klockstapeln få stå där "ofodrad", men den 16–24 augusti 1723 arbetade öborna Jon Björnsson och Erik Jöransson med dess "forande", och för detta erhöll de 6 daler silvermynt.

Under det att man höll på med dessa yttre arbeten, glömde man emellertid inte de övriga ting, som kyrkan behövde. Ett exempel på detta utgör följande anteckning från 23/6 1721:

"Köpte löjtnanten och kyrkovärden Erik Andersson, Brännö, ett rött altarekläde med gult övertäcke f. 14 dr 2 öre, inlöst för det sammanskott, som besättn. 1715 på Caparen Jägaren gjort. Besättn: Kapten Erik Andersson, löjtnant Olof Möller, Köpstadsö, Jonas Stör, styrman Jon på Vrångö, Hans Nilsson, Styrso, Erik Jöransson, Styrso, Lars Olofsson, Brännö, Matthias Larsson, ibid., Jon Persson, ibid., Anders på lidan, Anders Häljesson, Köpstadsö, Nils Börjesson, Vrångö, Sven Nilsson, ibid., Olof Andersson."

Anteckningen är intressant i mer än ett avseende, kanske inte minst genom den omständigheten, att så gott som hela besättningen hörde hemma i södra skärgården.

Det var emellertid inte bara altarkläde, som kom kyrkan till del. Den 24/9 1721 inköptes en "bokstol". Denna placerades invid predikstolen. Samtidigt antecknades att Petrus Lidelius gav av kyrkans medel till arbetslön och till ängelns inlösen. Av allt att döma torde det ha rört sig om samma ängel, som författaren Otto Robert Landelius på 1920-talet fann i en skräpkammare i den nuvarande kyrkan.

Löjtnanten Jonas Stör gjorde en flöjel år 1723 och skänkte sitt arbete till kyrkan. Påföljande år tog man dels en allmosebössa i bruk, dels lät man göra en "pliktepill, efter förr ingen var". Den sistnämnda kostade kyrkan 6 öre att tillverka.

År 1724 inhandlade man också ett bårkläde för 14 daler. Samtidigt köpte man 2 marker ull, att användas till fransar. Påföljande år betalade man 24 öre i sylön till någon, som satte på 4 "galloner" på bårklädet och dessutom sydde

på fransarna. Den 16/2 1725 "gjordes en stock efter K. lagen om Eder §§ 2.3, som sådant biuder och här förr inget varit". Det mest glädjande i notisen är väl slutorden, som betygade att man förut inte haft någon medeltidsaktig straff- eller gapstock.

En anteckning från den 11/5 1724 kan det vara svårt att komma till klarhet om. Där står: "Mitt arb:e på wapenhusets färgande 12 öre." Under förutsättning att kyrkoherde Lidelius gjort anteckningen själv, tyder den på att han inte dragit sig för att ta till pensel och färg för att försköna det gudshus han hade att svara för. Man kan naturligtvis också tänka sig, att någon annan gjort anteckningen, men troligen är det inte så. Vare sig vi tror det eller ej, torde Petrus Lidelius ha tjänat Gud inte bara i ord utan också i handling på ett särdeles robust och bokstavligt sätt.

Den bild vi kan skapa oss av kyrkan med ledning av vad som i det föregående förtäljs, kan tyckas något torftig. Dock — vi kan inte komma närmare! Om storleken vet vi föga. Det har rört sig om en enkel rödmålad träkyrka, tegeltäckt och försedd med vapenhus. Av allt att döma har den varit vitmålad inuti. Strax intill kyrkan har klockstapeln stått, uppburen av sina spiror.

Tidens tand nötte hårt på byggnaden. De ideliga påbättringarna, som omvittnas i kyrkboken, minner också härom. Förfallet gick dock till sist så långt, att man ansåg det farligt att vistas i kyrkolokalen. Sockenmännen fann skäl skriva på följande sätt:

"Wi hafwe blifwit betänkte at på en af våra Öijor, Styrsoö benämnd, låta uppbygga en kyrka af sten sedan wi med mycken Lifzfara i några åhr nyttiat på samma ställe en Kyrckia af trä, från våre för fäder oss lemnad, hwilken af ålder och tid förtärd, liksom hotade at falla oss uppå hufwud, om slikt icke tidigt blefwe förekommit."

Uttalandet ingick i ett upprop med bön om understöd för det kommande kyrkobygget!

Kap 5

Av sten blev templet slutligt rest...

Den nuvarande kyrkan

Den 18 augusti 1751 skrev sockenmännen kontrakt med murmästaren Johan Wennerström från Göteborg. Överenskommelsen gällde "en ny Kyrkias upbyggande af sten". Den skulle komma att kosta 2650 daler silvermynt. Största delen av detta belopp kunde man anskaffa genom att ta i anspråk kollekter, som för ändamålet upptagits över hela landet.

Till det yttre blev kyrkan färdig redan påföljande år, såsom också framgår av det årtal, som än i dag kan ses ovan porten. Inredningen tog däremot mycket längre tid att färdigställa. Fullt iordningställd blev inte kyrkan förrän år 1759, men redan dessförinnan ägde dock invigningen rum. Denna förrättades första söndagen efter påsk år 1754¹ av kontraktsprosten Sven Jakobsson i Lundby.

Kort tid därefter, eller närmare bestämt den 15 juli, blev "auction förrättad efter föregången allmän kundgiörelse med Styrsö gamla och förfallna Träkyrkia, som tillika med dess därå liggande gamla tegeltak, väggar, dörar samt gamla söndriga fönster och fönsterkarmar, som werderades och utböds för Femtijo dal.smt. men nu wid denna auction inropades av Eirw länsmannen och Heijderidaren Hr Lars Grönbohm för Siuttijo dal. 8 öre smt."

Sagde Grönbohm var ej öbo. Han ägde däremot delar av flera gårdar inne på fastlandet (Om Grönbohm, se kap. 24).

Kyrkans grundplan är rektangulär. Den har en tresidig koravslutning i öster och i väster vapenhus. Huvudingången är belägen i det sistnämndas södra del. Murarna, som är uppförda av sten, är metertjocka samt rappade. Taket är tegeltäckt. Tornet är av trä – resvirke med brädklädsel. I stort kan man säga att kyrkan på 1750-talet såg ut som den gör idag, med undantag för att den då var 9 alnar kortare än nu och dessutom saknade yttre sakristia. Nu är kyrkan inuti 37 alnar (22,2 m.) lång samt 15 alnar (9 m.) bred, enligt visitationsakterna från år 1858.

¹ Den 25 april 1954 firades 200-årsminnet med högtidsgudstjänst i Styrsö kyrka.

De första tre decennierna efter det kyrkan färdigstälts, företog man inga nämnvärda förändringar på den. Den stora sillfiskeperioden började emellertid under dessa år, och åtskilliga familjer och enskilda personer flyttade ut till öarna för de goda förtjänsternas skull. Befolkningen ökade alltså på ett sätt, som inte hade kunnat förutses, då kyrkan byggdes. Det fanns emellertid de, som ansåg att den var för liten, redan då den uppfördes. Den meningen framfördes bl. a. på en sockenstämma den 26/4 1796. Man framhöll på denna stämma, att det endast fanns 13 stolrum på vardera sidan om kyrkogången, och att varje sådan sidobänk rymde 7, högst 8 personer. Detta fann man inte på långt när förslå för de 170 matlag, som befolkningen vid denna tid räknades till.

Dessutom ansåg man det nödvändigt med en stor reparation av tak och väggar. Varför då inte förlänga kyrkan samtidigt i den östra ändan och i övrigt låta kor och altare behålla samma struktur som förut? Sockenmännen svarade ja på detta och det beslöts, att kyrkan skulle förlängas 9 alnar.

Det rörde sig givetvis inte om något litet arbete, men man var också medveten om svårigheterna. Vid en särskild stämma framhöll man vikten av att alla hjälpte till, i synnerhet på denna "kringslutna ort, där arbetsfolk är svårt at bekomma, och K:s kassa ej kan betala allt med pengar". Man beslöt därför: "Ingen må utebli, försumma det dagsverke, som tillsyningsmannen genom ortens sexmän honom tillsäger, vid vite av 1 rdr t. församlingens fattiga."

Arbetet gick också raskt undan och redan i slutet av augusti månad samma år var det så gott som färdigt. Endast lite yttre puts återstod.

Tack vare kyrkans förlängning kunde antalet stolrum väsentligt ökas. Detta till trots förekom tydligen ändå oenighet om vilka bänkar var och en skulle ha rätt till. Dessa tvistigheter avspeglades på sockenstämman den 17/4 1803, då kyrkoherden frågade församlingen om man ej ville "ordna ordentliga stolrum för att förekomma oordningar, som hittills försports?" Så småningom enades man om att Styrso och Brännö, som de största och folkrikaste öarna, borde ha vardera 4 stolrum. Vidare tillerkände man Tången 3 stolrum, Asperö 3, Vrångö 4, Donsö 3 och Köpstadsö 2 stycken. De resterande stolrummen skulle de på Känsö, Vargö, Källö och Stenskär boende förfoga över. Lottkastning skulle senare ske om fördelning av stolrummen.

Den stolrumsfördelning, som på detta sätt åstadkoms, omtalas ännu år 1864 och då den befanns ändamålsenlig bibehölls den även framgent. Fördelningen sades ha skett på följande sätt. Styrso erhöll stolrummen 6, 11, 13 och 20. Brännö tilldelades 4, 10, 17 och 21. Donsö fick 7, 12 och 19. Köpstadsö mottog

8 och 14 och Asperö 5 och 12. Vrångö nöjde sig med 3, 15 och 18 medan Känsö, Vargö och Källö fick finna sig i att dela stolrummen 1 och 2. Som fribänkar angavs 23 och 24.

Om vi närmare granskar siffrorna, märker vi snart att exempelvis nr 12 nämnes två gånger. Dessutom omtalas inte alls nr. 9, 16 och 22. Jämföres den sista "sifferförteckningen" med den tidigare uppställningen, som bara angav antalet stolrum för de olika öarna, står det klart att Tången inte tilldelats något stolrum alls och att Asperö endast erhållit två dylika. Vilka bänksnummer de olika öarna tilldelades har vi emellertid ingen anledning att uppehålla oss vid, då det numera väl endast kan antagas ha kuriositetsintresse. Däremot är det mera angeläget att observera hur många stolrum varje ö tilldelades. Detta antal måste ju nämligen i någon mån korrespondera med resp. öars invånarantal.

Granskar vi en för den aktuella tiden mycket upplysande handling, nämligen husförhörlängden för åren 1799–1800, får vi fram en del intressanta siffror. Styrö, med undantag för Tången, hade 32 matlag. Tången var inte mycket sämre; där räknade man 27 stycken. På Brännö kunde man finna 44 matlag medan Köpstadsö nöjde sig med 8 stycken.

Matlagen, eller familjerna, var ju dock av något varierande storlek, varför antalet matlag i och för sig inte närmare talar om hur många människor som bodde i varje ösamhälle. Låt oss betrakta Donsö som exempel. Där fanns vid denna tid 19 matlag. Det största matlaget bestod av 9 personer medan det minsta endast omfattade 4 personer. Det är då väl att märka, att i matlagen inräknades även tjänstefolket. Sammanlagda antalet bosatta människor på ön var 112. Alla dessa var dock helt naturligt inte kyrkobesökare. De yngsta barnen och någon som passade dem, stannade väl som regel hemma. Om man därför för enkelhetens skull räknar bort de människor, som var födda år 1786 och senare, så får man ändå 73 personer kvar. Inte ens detta antal kan man emellertid räkna som presumtiva kyrkobesökare. Säkerligen var en del av dem sjuka, andra kunde på grund av ålderdomssvaghet inte infinna sig, men den mest legitima frånvaron kanske ändå de män kunde ange, som var ute på långresor. Skaran av kyrkobesökare från ön reducerades alltså av en mängd faktorer.

Med kännedom om detta och med tanke på att förhållandena givetvis var likartade på de andra öarna, är det måhända inte så underligt, att man ansåg det tillräckligt med tre stolrum för kyrkfolket från Donsö. Stolrummets kvinno-

sida rymde högst 8 personer och lika många fick självklart plats på manssidan. De tre stolrummen kunde alltså tillsammans hysa högst 48 personer samtidigt. Skulle ett större antal personer från ön vara tillstädes på en gång, fanns ju alltid fribänkarna att tillgå, även om dessa säkerligen var i första hand avsedda för främmande kyrkobesökare. Då även de mindre barnen följde med, kanske främst vid de större högtiderna, fick föräldrarna på sedvanligt sätt ta dem i knät. Prästfamiljen och övriga ståndspersoner hade egna stolrum längst fram i kyrkan.

Den bänkinredning, som här omnämnts, gavs en sluten form och rödmålades. Spegelarna på stoldörrarna målades dock blå.

*

Det lilla templet utsattes jämt och ständigt för en yttre nötning av vädrets makter. Redan år 1805 framhöll kyrkoherden på sockenstämman i maj, nödvändigheten av att rappa kyrkan under den stundande sommaren. Församlingen gav visserligen genast sitt bifall, men intet synes ha blivit åtgjort, eller också har resultatet blivit mycket dåligt. På majstämman två år senare fann sig kyrkoherden nämligen föranlåten påminna om, att det var i varje fall nödvändigt att rappa den södra sidan av kyrkan. Stenarna låg alldeles bara, varför kyrkan kunde skadas, framhöll han. Även denna gången jakade församlingen, men först år 1812 kontrakterade man murarmästaren Anders Nilsson för arbetet med kyrkan. Han lämnade sex års garanti för bl. a. rappning, reparation av vissa brister på taket samt smärre arbeten på båda kyrkomursportarna. Hans pris för uppdraget var 60 rdr.

Tydligen har hans arbete varit välgjort. Inte förrän år 1820 behövde man nämligen vidtaga anstalter för att rappa på nytt!

Därefter följde reparationsperioder med ganska jämna mellanrum. År 1848 ville t. ex. inte murarmästaren Axel Kindberg laga kyrkotaket på ackord, utan begärde 1: 24 i dagspeng samt 36 skilling "till lifsmedel dagligen". Han beviljades detta.

Enligt kyrkostämmans beslut reparerades kyrkan år 1869. Även detta beslut föregicks av en del meningsskiljaktigheter. Påföljande år tillkom ny altarring samt förgyllning av altaruppsats och predikstol. Den senare höjdes även något. Syftet var: "bättre utseende, framföra talet med den lätthet och renhet i ljudet, som med skäl räknas för en viktig del av predikoföredragets form."

Redan år 1823 hade framförts klagomål rörande altarfotens bredd. Den sades vara så smal att man "endast med möda kunde falla på knä". Man önskade en bekvämare altarfot och det beslutades också.

År 1915 tillsattes en kommitté för kyrkans renovering. Den gången gällde det diverse reparationer av tak, golv, väggar, bänkar, dörrar och fönster. En person, som vidtalats, hade kostnadsberäknat arbetet till 900 kr. Som arbetsledare deltog han i arbetet, vilket började i januari år 1917. Redan dessförinnan hade han emellertid framlagt ett nytt kostnadsförslag, som lydde på 1.725 kronor. Detta förslag antogs också av kyrkostämman, som dessutom beviljade 280 kronor extra.

Altaruppsatsen har vid olika tillfällen "renoverats". År 1803 skedde det genom en målare Hammarlunds försorg. Förutom den härövan nämnda förgyllningen år 1869, blev den femton år tidigare, år 1854, utsatt för ytterligare påbättring. Vid restaurering år 1929 framtogs slutligen den ursprungliga målningen.

En av de senaste restaureringarna av kyrkan skedde år 1947. Då uppfördes även sakristian, mitt för predikstolen, vid den norra långväggens östra ända. Arkitekten Gustav Holmdahl gjorde ritningarna.

*

Kyrkans innertak har, på grund av de målningar, som där tidigare funnits, varit en källa till både glädje och förtret. Taket är tunnvalvt och har därmed givits den form, som är sedvanlig bland västkustens kyrkor.

Detta innertak var bland det sista, som iordninggjordes i kyrkan, innan denna ansågs fullt färdigställd år 1759. Samma år fick nämligen skepparen Gudmund Ahlsson i Anderstorp 60 daler silvermynt i handpenning för "50 tolfter bräder och 3 tolfter krokoto träen til kyrkiohwalfvet". Snickaren Anders Gunnarsson i Skägge fick något senare för sitt arbete med "valvtaket" mottaga 220 daler silvermynt.

Under medeltiden förekom ett rikt kyrkomåleri. Reformationen åstadkom dock en ändring. "Enkelheten" avlöste "prålet". Det dröjde sedan ganska länge innan det dekorativa kyrkomåleriet ånyo fick göra sig gällande. Men vid början av 1600-talet levde det upp igen. I Västsverige blev det dock inte vanligt förrän ett århundrade senare. Sålunda dekorerades exempelvis Säve kyrka år 1704, Kållereds omkring år 1715, Askims år 1734 och Björlandas år 1740.

Man såg också vid denna tid mer praktiskt på kyrkomåleriet än tidigare. Avsikten var att åskådliggöra lämpliga skildringar ur den Heliga Skrift för att de icke läskunniga skulle kunna lära därav.

De bibliska motiv, som oftast symboliserades genom målningarna, var yttersta domen, helvetet, korsfästelsen, syndafallet, treenigheten samt uppståndelsen.

Som regel engagerades målare, som var anslutna till Konst- och Målarämbetet i Göteborg. Så skedde exempelvis då de närbelägna kyrkorna i Torslanda år 1786 och på Öckerö år 1792 dekorerades. Vid dessa tillfällen var det den år 1785 utnämnde mästaren i målarskrået, Jean Liljedahl, som utförde arbetet.

Styrsö kyrka kom dock inte att dekoreras av någon medlem av det hedervärda målarämbetet. I stället blev det två fristående målare, som kom att hålla i penslarna. D:r Sven Axel Hallbäck har i sin doktorsavhandling om det efterreformatoriska dekorativa kyrkomåleriet beskrivit hur bygderna översvallades "av illojalt konkurrande fristående målare och bönhasar". "En sådan var tysken Jonas Dürcks, som helt fräckt arbetade ända in på Göteborgs stads gränser."

Hallbäck tillägger att flera sådana målare fanns och namnger en del av dem. Han anför vidare: "Deras målningar ha oftast mycket litet konstnärligt värde"... "Hela detta måleri blev något olustigt. Det var enligt den tidens sätt att se både enklare och vackrare att vitmåla valven."

Tillsammans med en fristående målare från Varberg vid namn Spaak, försåg förenämnde Jonas Dürcks Styrsö kyrkas innertak med målningar, som senare kom att väcka en hel del opposition. Arbetet utfördes år 1767 och betingade ett pris på 226 daler. Målningarna finns inte i sin helhet kvar i dag, men i en inventarieförteckning från år 1830 får vi veta att de omfattade "öfver Choret Treenigheten och längre ned åtskillige bibliska händelser".

Efter kyrkans förlängning år 1796 ansåg man det självklart vara en brist, att det utbyggda innertaket ej var målat, som den tidigare delen. Vid sockenstämma den 17/4 1803 undrade kyrkoherden om det ej var stämmans mening att genast låta måla den nybyggda delen på sådant sätt att det blev till hela kyrkans prydnad? Jo, detta var församlingen ense om, och man ansåg det vara nödvändigt, att låta det ske så fort som möjligt. En målare borde därför ofördröjligen kallas från Göteborg för att bese kyrkan.

Vilken åtgärd som följde på detta stämmobeslut, är inte fullt klart. Redan påföljande år, 1804, blev det emellertid tal om att ta bort samtliga målningar i kyrkan! Den som öste sin vredes skålar över dem var biskopen Wingård. Enligt protokollet från den visitation han det året höll, hyste han följande mening om målningarna:

Styrsö kyrka.

”Widkommande taket i kyrkan, så ock emedan detsamma war målat med flerfaldige figurer hwilke bland annat föreställa Gudoms Personerne, men desse målningar både af en oskickelig hand uppdragne, wore obehagelige, illa exequerade och derjemte skadelige, såsom tjenande till de mäst grofwa och kroppsligaste begrepps formerande om Gud som likwel är en Ande och icke hafwer kropp; thy blefwo Församl:s Innevånare af H. Herr Doktorn och Biskopen uppmanandes, att till flerfaldige obehageligheters undanröjande i det stället låta bestryka Kyrkotaket med pärlfärg, som icke skulle blifwa någon synnerlig kostnad, och likvel medföra prydnad och vackert utseende.”

Biskopen var alltså en förespråkare för, att det var både ”enklare och vackrare att vitmåla valven”. Det dröjde emellertid ganska länge innan hans ”påbud” följdes och taket blev övermålat. När domprosten Peter Wieselgren – den kände nykterhetskämpen – år 1858 på den dåvarande biskopens uppdrag förrättade visitation, hade fortfarande ingenting blivit åtgjort. Man överenskom dock om att ta bort målningarna i samband med en planerad omläggning av kyrkotaket. Ingenting synes dock ha blivit ändrat förrän år 1870, då kyrkan blev målad enligt ”Biskops Embetets beslut vid visitation den 25 augusti 1804”.

*

Om takmålningarna gav anledning till tvist, så gjorde kyrktorn och klocka det inte mindre. Redan år 1804 nämndes på sockenstämman önskvärdheten av en större klocka. Man ansåg att den gamla lilla klockan utmärkte alltför stor fattigdom. Det fanns emellertid inga pengar för ändamålet detta år. Kyrkoherde Bogren tillade en sak i detta sammanhang, som är ganska upplysande. Han framhöll, att en betydande del av församlingen sällan eller aldrig gav något till kyrkan. Som ett botemedel föreslog han: "Den som ej på 2–3 år ger något betydligt, han får för ringningen vid någon anhörigs begravning betala 32 skilling." Församlingen gav "sitt fullkomliga ja" härtill.

Innan något vidare blev åtgjort i "klockärendet", fick man något annat och närliggande att tänka på. Församlingen var nämligen enig om att det var högst nödvändigt att reparera kyrktornet. Däremot var man inte riktigt på det klara med om man skulle låta uppföra ett stentorn eller låta det nya tornet vara av trä, i likhet med det gamla. Visserligen kunde man åberopa ett Kungl. Brev av den 22/3 1759, vilket framhöll att en klocka om möjligt skulle hänga i ett stentorn, men alltför många av församlingsmedlemmarna var tveksamma beträffande ett sådant torn, mest av ekonomiska skäl.

Därav kom det sig att man på sockenstämman den 15/5 1837 beslöt att taga reda på prisskillnaden mellan en reparation av tornet, utförd med trävirke, och ett nytt torn av sten. Samtidigt framhölls att kyrkklockan var sprucken. Den borde därför omgjutas. Ordföranden: "Kanske kan den samtidigt också göras större?" Församlingen: "Ja – om kyrkans medel räcker!"

Alltså hade den "gamla lilla" klockan fått göra tjänst många år sedan den förut omtalade sockenstämman år 1804, då man också önskade en större klocka.

På den nästföljande sockenstämman, den 3/12 1837, diskuterade man ingående frågan om kyrktornet. Trä eller sten? Fördelar och nackdelar drogs fram. Det framhölls bl. a., att reparationen av trätornt skulle komma att kosta 1.135 riksdaler, men att byggandet av ett stentorn skulle ställa sig betydligt dyrare. De som främst tänkte på församlingens ekonomi drog fram olika faktorer, som talade mot ett stentorn. Bl.a. ansåg man att församlingen var för liten, att det rådde brist på arbetskraft för stenens sprängning, att fisket avtagit i betydande mån och att stora bekymmer således fanns för livsbärgningen. Därför var det bäst att endast låta reparera tornet.

Församlingen beslutade sig till sist för detta alternativ och de redan färdiga ritningarna granskades ingående. Sockenmännen blev nöjda med vad de såg

och det förordades att man skulle behålla samma byggnadssätt som förut samt ge det nya tornet samma utseende som det gamla.

Så småningom kom arbetet igång. Vid den första sockenstämman år 1838 reglerades en del detaljer rörande den fortsatta verksamheten. Det ålåg sexmannen på varje ö att se till att några män med båtar hämtade material vid Braviks brygga, därvid det skulle tillses att varje lag fick bära samma börda. Båt och man räknades för två dagsverken. Uteblev någon hade han att böta tre riksdaler och ändå sedan fullgöra sin skyldighet beträffande arbetet. Skulle förseelsen upprepas, fördubblades böterna. Den som ej kom i tid klockan sex på morgonen eller slutade arbetet före byggmästaren, han bötade också en riksdaler. Förståndigt nog lät man de influtna böterna gå till täckande av arbetskostnader.

Denna stora reparation på tornbyggnaden blev också den mest genomgripande. Visserligen har reparationer på tornet utförts även senare, i likhet med vad som skett med kyrkan i övrigt, men så mycken möda har övriga bättringar inte kostat.

En väderflöjel, förvarad i tornkammaren samt märkt med året 1834, minner om kyrktornets kända restaureringsår. Långt tidigare, redan år 1754, inköpte man en kopparflöjel, vilken tydligt prytt det gamla kyrktornet och samtidigt omtalat dess byggnadsår.

I samband med reparationen av kyrktornet, sände man äntligen in klockan för att omgjutas och samtidigt förstoras. Det var den kända gjuterifirman Öfverströms Änka i Göteborg, som fick uppdraget. En revisoranmärkning på räkningen föranledde en mindre tvist om betalningen, vilket avspeglas i ett sockenstämmoprotokoll av den 12/5 1839, men allt blev småningom till belåtenhet.

Klockan har sedan ljudit i helg och söcken, sammankallande och manande. Helt naturligt var man också rädd om den nya klockan, vars inskription redan tidigare omnämnts i samband med träkyrkan, men det hindrade inte, att det förekom obetänksamhet vid handhavandet av den. Av denna anledning påtalades vid sockenstämma den 14/5 1843, att särskilt ynglingar ringde alltför hårt. Helt följdriktigt anförde man, att sådant överdåd kunde ge anledning till allvarliga skador på både klocka, torn och kyrka. Därför ansåg man sig ha skäl att varna "hårdringarna" och hänvisa till kyrkorådets beslut av den 31/7 1838, där det sades: "Den som så våldsamt ringer, att den över klockan

anbragta glaspiesen skadas, skall böta två Rdr Banco till kyrkan och i mån af tillgångar ersätta skadan.”

*

Allteftersom kyrkan tillfördes nya inventarier och förbättrades till både det yttre och inre, ökades också självfallet värdet, rent penningmässigt, på allt vad som fanns inom kyrkans hägn.

Det var därför helt naturligt, att man tänkte på dessa värden, som skulle gå förlorade, därest det började brinna. Vid en sockenstämma år 1807 vädjade ordföranden till församlingen att betänka sitt ansvar. Det var synnerligen angeläget att låta försäkra kyrkan i ”Allmänna Brandförsäkrings Inrättningen”, som hade sitt säte i Stockholm. Ingen församling kunde påräkna hjälp genom kollektmedel för skador, som uppkommit vid eldsvåda. Men svaret från församlingen blev: ej för närvarande på grund av bristande tillgångar.

Påföljande år, vid sockenstämman i maj månad, förnyade kyrkoherde Bogren sin vädjan till församlingen, men förgäves. Församlingens motivering var densamma som tidigare.

Senare, då tillgångarna ökat tillräckligt, försäkrades givetvis kyrkan, men exakt vilket år detta skedde har tyvärr inte kunnat utrönas. Försäkringsbeloppen har troligen under ganska lång tidrymd varit relativt låga. Efterhand har de dock måst höjas.

En sådan höjning förtäljes det om i ett kyrkostämmoprotokoll från 27/12 1891. Enligt protokollet skulle ändring ske på följande sätt:

Brandförsäkringen höjes för	kyrkan	fr. 6 670 rdr	b:o t. 12 000 kr
-”- -”- -”-	prästgården	-”-1 700 rdr	b:o t. 4 000 kr
-”- -”- -”-	ladugården	-”- 200 rdr	b:o t. 800 kr
-”- -”- -”-	vedboden	-”- 40 rdr	b:o t. 50 kr
-”- -”- -”-	källaren	-”- 60 rdr	b:o t. 150 kr

Kanske hade höjningen påskyndats av att man året innan beslutat anskaffa en kamin för 150 kronor, avsedd för kyrkans uppvärmning. Om inte kaminen motsvarade förväntningarna, var man beredd att betala ett högre pris för en bättre! Samtidigt gick Styrö by, Halsvik, Tången och Bratten samman och anskaffade gemensamt ett brandredskap till kyrkan.

I äldre tider var kyrkorna mycket dåligt uppvärmda – om de alls var det! Mycket ofta fick församlingen själv vara värmealstrare. De församlades kroppsvärme fick alltså förhöja temperaturen i kyrkorummet och göra vistelsen där dräglig.

Ytterligare säkerhetsåtgärder vidtogs efter hand beträffande Styrö kyrka. År 1904 var det dags för förslag om att uppsätta en åskledare. Efter sedvanligt dröjsmål, synes man ha accepterat monteringen av en sådan påföljande år.

Samma år som åskledare fördes på tal, beslutades på kyrkostämman, att alla större fönster i kyrkan skulle få gångjärn och krokar, så att fönstren kunde öppnas!

*

Samtidigt med att vårt eget sekel, och därmed den ”moderna” tiden gjorde sitt intåg, blev människorna också mera medvetna om att deras arbetsinsatser kunde göras till föremål för olika värderingar. Man stod nu inte så ofta som förr bildligt talat – och kanske stundom även bokstavligt – med mössan i hand och bockade och tackade för vad man fick. Människan höll på att tillägna sig en utpräglad känsla för sitt eget värde. Nu ”krävde” man en skälig ersättning för sitt arbete.

Detta kom också till synes på Styrö. Den städerska, som skött om städningen av kyrkan, ville inte fortsätta längre till följd av den dåliga betalningen. På kyrkostämman den 29/12 1904, där detta omnämndes, betygade också en kyrkvärd, att det verkligen var bra lite med bara 20 kronor om året i lön för det arbetet. Kyrkostämman delade tydligen denna åsikt, ty man var villig att höja till 30, högst 35 kronor. Kyrkvärden fick i uppdrag att erbjuda städerskan det beslutade beloppet. Om hon inte åtnöjdes, skulle han söka nå överenskommelse med någon annan kvinna, som var villig att åta sig uppdraget.

Det är okänt hur det samtalet förlöpte. Känt är däremot, att Greta Gustafsdotter och Johanna Eriksdotter från Styrö Sörgård strax efter jultiden år 1905 begärde 50 kronor per år för kyrkans städning. Denna gång beviljade kyrkostämman beloppet utan några fördröjande resonemang.

Sedan gick några år, uppenbarligen utan att något eventuellt missnöje med lönesättningen i varje fall kom till offentligt uttryck. Men på kyrkostämman den 30/6 1912 meddelades, att båda städerskorna av sagt sig. Det blev en ingående diskussion om saken, och det föreslogs att den årliga ersättningen skulle bli 100 kronor. Lämpliga städerskor var det svårt att få tag i, framhölls det – i varje fall till det tidigare priset! Kyrkostämman godkände till slut den högre ersättningen, men man tillade: då skulle arbetet ske med ”största noggrannhet”.

I äldre tider var det mycket vanligt, att klockaren fick tjänstgöra som försångare i församlingen. Fördensskull föreskrev ofta anställningsvillkoren, att han skulle ha en välljudande stämma. Den instrumentala musiken gjorde som regel sitt intåg i kyrkan ganska sent, varvid den användes nära nog uteslutande som beledsagare av psalmsången.

Änkefru Alma Lorentsson på Kullen, Styrso, har förtäljt, att enligt uppgift, som hon fått av släkten, så har en av hennes egna förfäder, klockaren David Niefeldt, varit den förste, som spelade i Styrso kyrka. Tragiskt nog gick Niefeldt tillsammans med några andra personer ned sig på isen och drunknade i Donsö sund, då han var på hemväg från julottan år 1805. Hans musicerande i kyrkan måste därför ha ägt rum under 1800-talets första år.

Vilket instrument har han då använt sig av? Man skulle ju tycka att det ligger närmast till hands att gissa på psalmodikon. Att det dock inte kunnat röra sig om ett sådant instrument, bevisas bäst därav, att det konstruerades först år 1830 av prosten Johan Dillner, som arbetade mycket för kyrkomusikens höjande. År 1832 anskaffades för första gången ett psalmodikon till Styrso kyrka. Om Niefeldt verkligen spelade i kyrkan, måste han alltså ha använt sig av något annat instrument, möjligen en fiol.

Inte förrän i början och mitten av 1800-talet blev det vanligt att anskaffa orglar till de västsvenska kyrkorna. Sålunda fick Frölunda kyrka sin första orgel år 1836.

Några år senare, närmare bestämt år 1850, började det resas krav på orgelanskaffning även på Styrso. Kyrkvärden Hans Johansson på Donsö hade redan talat med orgelbyggaren, "directeur" Söderling, och fått denne att lämna både ritning och kostnadsförslag. Det hela skulle kosta 1600 riksdaler riksgälds utan särskilt underhåll under uppsättningstiden. Sockenmännen ansåg emellertid, att det rörde sig om en för hög kostnad. Dessutom framhöll man, att det var nödvändigare att tänka på kyrkans reparation än på orgelbyggande. Det första försöket från en del församlingsbors sida att tillföra kyrkan en orgel misslyckades alltså.

Man ville dock inte ge sig. Visserligen dröjde det flera år innan frågan togs upp på nytt, men när så skedde, på sockenstämman den 29/4 1855, var det flera, som sade sig önska att frågan om orgelanskaffning skulle behandlas. Så skedde också. Vid detta tillfälle upplystes det om, att kostnaden för orgelbygget skulle bli 1250 riksdaler banco utan mat och logi inräknat. Dessutom erfordrades viss handräckning och något smide.

Det bestämdes att en man från varje rote skulle gå runt med en lista. "Alla som nitälskar för saken, tecknar en gåva efter råd". Det blev en insamling, som verkligen hade gehör. Redan den 13/5 meddelades att beloppet var uppe i 1200 riksdaler! Beslutet att anskaffa ett orgelverk i enlighet med den kände orgelbyggaren Söderlings ritning, blev självfallet mycket snabbt fattat.

Den 3/10 samma år fastställdes ritningarna av Kungl. Maj:t och på sockenstämma i januari år 1856 visades de för församlingen. I ett för allt skulle kostnaden nu bli 1715: 32. Beloppet var också avsett att täcka målning och förgyllning av orgeln. Denna post hade dock förut varit upptagen inom ramen för de 1250 riksdaler, som den närmast föregående offerten talat om, och de ekonomiska sockenmännen anförde därför till protokollet, att de 85 riksdaler, som målning och förgyllning betingade, skulle dragas av från totalsumman.

Orgelbyggaren begärde 400 riksdaler i förskott och de tidigare "listmännen" fick bråttom att samla ihop den summan samt ge den till kyrkvärden Magnus Jonsson på Källö. Kyrkoherde Olén hade redan tidigare förhört sig hos kontraktsprosten, d:r Thomander, om man fick ta av kyrkans medel till orgelverket. Genom vice pastor S. W. Ingman hade han fått till svar att inga hinder mötte.

Så kunde då orgelbygget börja. Helt friktionsfritt gick det dock inte. Orgelbyggaren begärde ytterligare betalt med 19:16 för målning och förgyllning. Oaktat kostnaden, som tidigare nämnts, redan räknats in i totalbeloppet, beviljades han detta anslag! Den av sockenmännen nagelfarna och nedbantade slutsumman skulle därför bli 1650 riksdaler. Det uppstod emellertid även tvistigheter om ersättningen för kost och logi. I Söderlings kontrakt stod angivet 1 riksdaler riksgälds per man och dag. Detta ogillades av sockenmännen, vilka anförde att orgelbyggaren tidigare bestämt värdet 1 riksdaler banco samt att alla omkostnader skulle täckas av de 1650 riksdalerna. Tvisten löstes självfallet, men hur det skedde är okänt.

Det bestämdes vidare att endast en hantlangare om dagen skulle hjälpa till vid orgelbyggnaden. Medhjälparen skulle börja klockan 6 på morgonen. Asperö slapp ifrån att lämna någon hantlangare – i varje fall tills fler behövdes. Det blev i stället Styrö, Köpstadsö och Donsö, som fick svara för att hantlangarna inställde sig.

På sockenstämma den 14/12 1856 konstaterade man, att den nybyggda läktaren med orgelverket inte behövde besiktigas på grund av Söderlings "allmänt

kända skicklighet i sitt yrke". Dock fann man det befogat att ge en liten varning, främst för de nyfikna. Man bör ej vistas "fler på läktaren än som bekvämligt kan rymmas, på det orgelverket ej må taga någon skada".

Den omtalade läktaren sträcker sig tvärs över långhusets västra del. På framsidan av läktaren målades en bildsvit föreställande Kristus och apostlarna samt Moses och Aron.

När den sexstämmiga orgeln var färdigbyggd, gällde det ju att också anställa en organist. Det bestämdes att "orgelnisttjänsten" skulle vara förenad med folkskollärartjänsten för Carl Severin Rosenberg. I lön skulle han som organist få 16 skilling från varje matlag per år. För sin folkskollärartjänst uppbar han 24 skilling per matlag och år.

På kyrkostämman år 1863 upplystes det, att orgeltramparen för sin syssla skulle ha rätt att få 25 öre från varje matlag i ersättning. Sju år senare bestämdes det att "orgelnistens" lön skulle utgå med 2 öre per fyrk, 60 öre per man, 30 öre per kvinna, 1 riksdaler och 25 öre per matlag, allt per år räknat.

Efter att ha gjort tjänst i åtskilliga tiotal år, var orgeln i behov av reparation. Orgelbyggaren J. Magnusson i Göteborg lämnade år 1895 in ett kostnadsförslag för reparation och insättning av nya stämmor. Församlingen var dock inte nöjd med förslaget, utan ville gärna ha ett nytt. Under tiden kallade man ut orgelbyggaren Molander från Göteborg för att stämman orgeln nödortfikt.

Innan något blev åtgjort, hann man komma in på 1900-talet. Orgelbyggaren Hammarberg lämnade år 1902 in ett betydligt mindre kostnadskrävande anbud än det tidigare presenterade. När det behandlades på kyrkostämman framgick det, att man kunde välja mellan att få den gamla orgeln grundligt renoverad eller också få i kyrkan installerad en orgel, som Hammarberg hade utställt i sina firmalokaler. Denna sistnämnda orgel hade blivit provad och godkänd av domkyrkoorganisten Elfrida Andrée i Göteborg.

Lotskapten Lange var något betänksam mot Hammarbergs orgelkonstruktion. Han ville hellre förorda kontakt med firman Molander. Organisten, folkskollärare Dahlin, ansåg däremot att den av Hammarberg utställda orgeln var mycket lämplig. Det skulle bara bli ett "lappvärk" med ombyggnad av den gamla orgeln.

Frågan uppsköts för att en sakkunnig kommitté skulle få tillfälle att yttra sig. Vid en ny kyrkostämman en månad senare förordade kommittén Hammarbergs anbud om en ny sjustämmig orgel till ett pris av 2300 kronor. Detta blev också stämmans beslut, och sedan dröjde det inte länge förrän den nya

orgeln var på plats. När så skett besiktigades den av organisten vid Hagakyrkan i Göteborg, G. Eriksson.

Kostnaderna täcktes delvis av "St. kyrkooffer", som fick bidra med 1000 kronor. Dessutom avsåg man vända sig till Kungl. Maj:t med begäran om att få bidrag från hundskattemedlen! Den gamla orgeln skulle man försöka sälja.

År 1904 beslöts att O. Hammarberg skulle sköta orgeln mot en årlig ersättning av 25 kronor. Denna skötsel har uppenbarligen varit av godo. År 1916 ville dock organisten gärna ha orgeln reparerad samt ev. utvidgad. Ombyggnaden skedde senare enligt ett förslag av Hammarberg och kyrkan fick på detta sätt en sextonstämmig orgel. Denna orgel gjorde sedan tjänst under många år.

På femtonde söndagen efter Trefaldighet år 1959 invigdes dock en ny orgel i Styrsö kyrka. Invigningen förrättades av kontraktsprosten Hugo Eckerdal. Orgeln sköttes av musikedirektör Torsten Holmsten, Göteborg.

Den nya orgeln är byggd av Hammarbergs Orgelbyggeri och har 16 stämmor samt är helmekanisk med ljudande pipor i fasaden. Kostnaden belöpte sig på 50.000 kronor.

*

Av kyrkans inventarier har tidigare (se kap. 4) omnämnts altaruppsats och predikstol. Den kalk, som kyrkan äger, räknar sina anor från den kalk, som tillverkades redan år 1603 och omnämnes i kapitlet om Styresö Capell. Kalken bär inskriften: "1:mo Bengdt Larsson 1638 2: do HBB 1750 3: do LSS 1868, Hörer till Styrsö Kiörka Wäger med Paten 40 lod."

Tullnären Bengt Larsson, som tack vare sin gåva till kalkens renovering fick sitt namn ingraverat på kalkens fot, har tidigare omtalats. HBB är en förkortning för Hindrick Bernt Bruhn, vilken var kontrollör vid Stora sjötullen i Göteborg. År 1750 lät han göra om kalken och patenen, därvid han bestod både förgyllning, arbetslön och 1 lod silver. Kalken är invändigt försedd med en förgylld cuppa. Denna blev förstörd år 1787, då kalk och paten tillsammans kom att väga 46 ½ lod. Den numera använda förgyllda patenen är från år 1898.

Under årens lopp har många inventarieförteckningar skrivits. En del av dessa har varit mycket knapphändiga, andra åter synes ha varit mera fullständiga. Den som är daterad år 1750 är av allt att döma av det sistnämnda slaget. Årtalet antyder ju, att den tillkom medan ännu den gamla träkyrkan fanns. En del av de inventarier, som nämns i den listan, har därför helt naturligt skattat åt förgängelsen.

Av det som bevarats till våra dagar märks, enligt vad ovan nämnts, kalken, predikstolen och altaruppsatsen. I förteckningen nämnes en fyrkantig tennflaska med "skruf", som rymde tre halvstop. Den var avsedd för "Mässewijn" och märkt med bokstäver Mathias Hansson och året 1647. I kapitlet om träkyrkan nämnes denne man som en av "kiyrkiones sexmän". Han var bosatt på Asperö och hans gåva var troligen en av de första till den nya träkyrka, som avlöste Styresö Capell.

Numera används en vinkanna av silver, vilken är en gåva från år 1923 av "Vänner till svenska kyrkans mission i Styrö". Intill detta år fanns i Styrö kyrka ett epitafium, som omnämns även i inventarieförteckningen från år 1750. Där presenteras det på följande sätt:

"I Epitaphium öfwer Gudrid Theodorii doter (Gudridur Thordardatter) fordom Biskoppens Mag: Jonä Wigtfusii fru uti Holens Stift på Island, hwilkeh afsomnat åhr 1706. År uti sistledne ofrid med de Danska, på ett skepp som kommit från Hamborg och skolat gå till Norrige af en Capare som Sebastian Borelius fört från Götheborg tagit, och af bem:te Skieppare till kyrkjan förährt."

I samband med jubileumsutställningen i Göteborg 1923, överfördes epitafiet till Göteborgs Museum. Vid den senaste restaureringen av kyrkan, år 1960, återbördades epitafiet till sin gamla plats.

En timglasuppsats finns på predikstolen. Fyra "timmeglas" omtalas även i förteckningen. Dessa skänktes ursprungligen av Petter Larsson på Styrö. Detta skedde år 1730, men redan några få år senare var de i behov av reparation. Denna skulle utföras av en segelmakare Runnov, men denne fann glasen så dåliga, att han kasserade dem och i stället skänkte fyra stycken nya "timmeglas" till kyrkan.

En modernare tid fordrade dock en annan tidmätning. Församlingen försåg därför sin kyrka med ett ståndur, som uppställdes invid väggen, söder om altaret. Uret, som både "slår timar och kvarter", inköptes år 1772 från göteborgsurmakaren Olof Rising.

Sockenbudstyg av förgyllt silver, inköptes till kyrkan redan år 1782. Tio år senare anskaffades den nu använda "ordinarie" oblatasken. Den är av silver och förfärdigades av guldsmeden Johan Malmstedt. Tidigare användes en oblatask av tenn.

Dopfunten är tillverkad av ek och har givits en åttakantig form. Den är försedd med en invändigt försilvrad skål av koppar.

I samband med restaureringen år 1947 och även senare har kyrkan tillförts textilier av olika slag, såsom antependier och predikstolskläden. Dessa har erhållits som gåvor eller inköpts för kollektmedel. Ett par mässhakar från äldre tider har också bevarats.

Av övriga gåvor, som kyrkan fått mottaga, kan nämnas den brudkrona av förgyllt silver, som skänktes år 1938 med anledning av Ingrid Sandströms bröllop. Namn och bröllopsdag har ingraverats på kronan.

Andra söndagen i advent år 1960 återinvigdes Styrös kyrka efter en lyckad restaurering. Denna omfattade bl. a. fullständig målning inne i kyrkan, ombyggnad av bänkarna samt borttagande av ett par bänkrader framme vid koret och ett par på varje sida längst bak i kyrkan. Där kan man i stället sätta fram stolar vid behov. På taklistor och bjälkar framträdde gamla målningar under arbetets gång. Dessa fåtal lämningar av Dürcks en gång så kalftrade målarkonst framtogs och kan nu beskådas.

I samband med återinvigningen fick kyrkan mottaga en mängd gåvor. Bland dessa kan nämnas väggarmatur, altarvaser, golvmatta, altarduk och kollekthåvar.

De gåvor, som kommit kyrkan till del, är således ingenting som hör enbart gammal tid till. Offervilligheten är så stor inom Styrös församling, att själva namnet blivit nära nog ett begrepp för den goda viljan! Ett yttre tecken på denna anda var kyrkoherde Lennart Mjöbergs tack till kyrkoråd och kyrkofullmäktige efter orgelinvigningen år 1959. Kyrkoherden poängterade särskilt att råd och fullmäktige alltid sluter upp kring kyrkan.

Det finns all anledning antaga, att församlingen allt framgent kommer att sluta upp kring sin vitmenade gamla "sockenkyrka", där den ligger kringgårdad av kyrkogården samt sommartid inbäddad i den omgivande grönskan i hjärtat av ön Styrös.

Kalken, som räknar sitt ursprung från 1603. Sidorna 39 och 63.

Kap 6

"Gåvornas och bönernas kyrkor"

Sentida kyrkobyggnader

Problemet i en öförsamling med flera öar, men bara en kyrka, är att "kyrkvägen" av många människor måste befaras med båt. Kyrkbåtar i egentlig mening, nyttjas dock sparsamt inom Styrö pastorat.

Vår egen tids människor nöjer sig inte alltid med vad som varit tradition. Den moderna tiden kräver rationellare lösningar – och inte så lite av bekvämlighet! Svårigheter vid begravingar vintertid på de olika öarnas av isiga vindar ofta utsatta begravningsplatser, gjorde t.ex. begravningskapell aktuella. Ett sådant uppfördes år 1932 på Donsö.

Tanken på en kyrka på den egna ön var en gammal tanke för många öbor på Donsö, Brännö och Vrångö. Den goda viljan fanns där. Fanns också förmågan?

Kyrkostiftelser bildades och arbetade idogt. Syföreningarna utgjorde verksamma stödgrupper inom stiftelserna. Kyrkobrödrakårer tillkom och gjorde aktiva, märkbara insatser. Och under 1950–60-talen kunde man skörda frukterna av den ofta mångåriga mödan. Kyrkorna uppfördes en efter en och gudstjänster började hållas i dem ...

Mer än en präst behövdes dock för att betjäna det "utvidgade" församlingslivet. Redan år 1947 tillkom därför en kyrkoadjunktur.

När det gäller befolkningens insatser för de nya kyrkorna, kan man säga att som en röd tråd genom alla insamlingar, försäljningar och auktioner, går den fäderneärvda offervilligheten, som är så stor, att det är tveksamt om den har sin motsvarighet någon annanstans i vårt land.

*

I Donsö kapell har förut inte funnits någon dopfunt, men en sådan invigdes av prosten Oscar Cullberg före högmässan på tredje söndagen efter Trefaldighet 1953. Dopfunten, som är utförd i trä av byggmästare John Larsson, Donsö, var en gåva av f. småskollärarinnan, fröken Signe Boman, Göteborg.

Hon hade tjänstgjort som lärarinna på Donsö 1913–1945. Själva dopskålen är utförd i hamrat silver av Ivar Stäck, Stockholm.

På Annandag Jul 1952 bildades vid ett möte i prästgården Donsö kyrkobrödrakår, vilken redan en månad efter starten hade 55 medlemmar och därigenom kunde räknas som en av stiftets allra största kårer. Att en kyrkobrödrakår bildats på Styrösö en månad tidigare, gjorde inte saken sämre.

Under tiden pågick insamlingar av medel till den planerade förvandlingen av kapell till kyrka. Bland annat upptogs ett månatligt offer i kyrkan för ändamålet. Varje gång fick man in omkring 500 kronor!

Kapellet hade ju från början inte varit avsett till predikolokal och under alla förhållanden var det för lågt i tak och rymde för få sittplatser för högmässogudstjänster. Det var under sådana omständigheter naturligt att öborna ville ha en ”riktig” kyrka på sin ö, som ju har den största befolkningsnumerären inom församlingen.

Den invändiga höjden ökades med ett par meter, sakristia och orgelläktare iordningställdes o. s. v. Och tornet, det vida synliga, blev hela 18 meter högt!

Det rådde en arbetsglädje och samarbetsvilja mellan olika grupper som var påfallande under hela ombyggnadstiden. Alla kyrkligt intresserade ville hjälpa till och dra sitt strå till stacken. I arbetet deltog således kyrkobröder, syföreningsmedlemmar och läsbarn, t. ex. Ja, t. o. m. de gamla saltstänkta fiskarpensionärerna, som inte längre utövade sitt hårda yrke, ville hjälpa till. Och kunde det inte ske på annat sätt, så gick det ju bra att dra ut — spik! Många andra personer offrade flera semesterdagar.

Arbetena pågick främst under hösten 1954, och söndagen den 30 januari påföljande år kunde återinvigningen slutligen ske.

Då trädde biskop Bo Giertz inför altaret i det till kyrka omvandlade kapellet, assisterad bl.a. av komminister Lennart Mjöberg, numera kyrkoherde i Styrösö pastorat.

I sin högmässopredikan, efter återinvigningen, utgick biskopen från Pred. 8:8: ”Ingen människa har makt över vinden, till att hejda den, ej heller har någon makt över dödens dag.” Dagens text var berättelsen om hur Jesus stillar stormen, och biskopen lät sin predikan utmynna i ett konstaterande: det går att leva som kristen mitt i arbete och bekymmer för den som lärt sig ta emot mycken förlåtelse.

Församlingshemmet, som är beläget i prästgårdens bottenvåning, återinvigdes efter gudstjänsten. Vid det efterföljande kaffesamkvämet rekapitulerades på

Donsö kyrka.

sedvanligt sätt hur ombyggnaden tillgick. Det framgick att många frivilliga dagsverken lagts ned på ombyggnaden av församlingshemmet, som samtidigt utvidgats, så att man erhållit en modern samlingslokal med allt vad till en sådan hör. Särskilt poängterades, att arbetena på kyrka och församlingshem pågått samtidigt. Kyrkoadjunkt Gerhard Edgren, Donsö, som varit prästerlig "bas" för bygnadsarbetena, hade också gjort en inspirerad insats.

Vid invigningstillfällen brukar gåvorna¹ vara rikliga. Men den givmildhet, som förekommer inom övärlden, är ändock osedvanligt stor. Alla gåvorna kan här inte räknas upp, men följande "lista" ger ändå syn för sägen:

Antependium, altarbrun, predikstolskläden, altardukar, altarljusstakar, altarvasar, dopkanna, kyrkbibel, bönpallar, mattor, ljuskronor, lampetter, kyrkbänkar (!), stapelbara stolar, psalmböcker, skrivbord och skrivbordsstol, sockenbudstyg m.m., m. m.

Kontanter till ett sammanlagt värde av 1.640 kronor överlämnades också. Erforderliga medel för inköp av en piporgel hade ställts till förfogande av fru Karin Carlsson, Donsö, till minne av maken, fiskaren Axel N. Carlsson. Denna orgel levererades dock inte förrän senare, närmare bestämt den 20 dec. 1955.

¹ Att kollekten vid invigningen uppgick till dryga 2.000 kronor, säger en hel del.

Gåvorna kom från både enskilda och företag. Det fanns också en sorts gåvor, som man skulle kunna kalla "indirekta". Som till exempel att arkitekten Valdemar Bäckman från Göteborg fullgjorde sitt uppdrag för ett mycket litet arvode. Detsamma gällde för konstnären Folke Persson, Göteborg, som bland annat målade altartavlan med motivet "Den förlorade sonen" – med mycket "bohuslänstycke".

På Heliga Trefaldighets dag år 1955 invigdes i Donsö kyrka en ny, grön mässskrud, som skänkts av Donsö ungdomskrets. Kyrkor som denna upphör aldrig att få gåvor och befinner sig mycket ofta i många människors tankar!

*

Det var många begivenheter, som ägde rum inom det kyrkliga området på öarna i mitten av 1950-talet. Förutom den omberättade förvandlingen av Donsö kapell, hade man också glädjen att återinviga Styrös församlingshem efter en genomgripande reparation. Återinvigningen ägde rum på Mikaelidagen år 1953 och förrättades av domprosten Ragnar Askmark. Församlingshemmet (den gamla prästgården) har sedan blivit en samlingspunkt för kyrkans män och kvinnor i högre grad än förut, men upplåtes även för kommunala sammanträden och blir på så sätt till stöd för både församling och kommun.

Den 25 april 1954 firades 200-årsminnet av Styrös kyrkas invigning med en högtidsgudstjänst, vid vilken kontraktsprosten Oscar Cullberg predikade, och den 21–24 april 1955 var det dags för biskopsvisitation i Styrös pastorat.

Vad som skett inom församlingen under de tretton år som gått sedan föregående visitation, var sannerligen inte lite, framhöll biskopen vid visitationen. Styrös kyrka hade grundligt restaurerats, Brännö hade fått en kyrka, Donsö kapell hade omvandlats till en kyrka, Vrångö kapellstiftelse hade snart samlat in medel så att det räckte till en kyrka på den ön också, prästgården hade grundligt restaurerats, den gamla prästgården hade förvandlats till församlingshem och Donsö hade fått en egen prästgård, kombinerad med församlingshem.

Biskopen nämnde, att Brännö hade fått en kyrka. Hur hade det gått till? Jo, initiativet hade en gång tagits av systrarna Agda och Sigrid Olsson på Brännö, som redan år 1936 startade en syförening på ön för att skaffa medel till den blivande kyrkan. Det vill säga: avsikten var ursprungligen att låta bygga ett församlingshem, men efterhand blev tanken på en kombination av kyrka och församlingshem förhärskande.

Genom att anordna basarer och på annat sätt samlade de idoga syföreningsdamerna under årens lopp ihop inte mindre än 42.000 kronor! Det första spadtaget togs den 19 januari 1954, då man började grundgrävningen. Kommunen hade skänkt tomten, på vilken den gamla skolan då stod. Många frivilliga dagsverken gjordes, då det gällde att riva det gamla skolhuset och bära sten till kyrkgrunden.

Kyrkan kunde uppföras utan att man ådrog sig några som helst skulder. Byggnadskostnaderna uppgick nämligen till 37.000 kronor och inredningen kostade 5.000 kronor.

Och den 7 november 1954 kunde den högtidliga invigningen ske. Den förrättades av biskop Bo Giertz. Det var en strålande vacker dag och den vita kyrkan med sitt röda branta tegeltak lyste i solskenet. I den fristående klockstapeln hängde en från Norums församling lånad 1500-talsklocka.

I den prästerliga processionen märktes bl.a. öckeröherden Arvid Hellström, f. d. kyrkoadjunkten i pastoratet, Lennart Mjöberg, den tillförordnade kyrkoherden Torsten Bokedal samt kyrkoadjunkten på Donsö, Gerhard Edgren, vilken sistnämnde mindre än tre månader senare skulle få glädjen att övervara Donsö kyrkas invigning.

Även Brännö kyrka kan kallas en gåvornas kyrka. Öbor, ättlingar till öbor i förskingringen, sommargäster, leverantörer, ja alla ville vara med och lämna sina bidrag. Så skänktes t. ex. virket till klockstapeln av ett företag i Göteborg,

ja t. o. m. inbjudningskortet var gåvor!

Bland gåvorna i kyrkan märktes altarring, predikstol, altarfönster, dopfont, antependier, altarduk, ljusstakar, kandelabrar, ljuskronor, nattvardssilver, brudkrona, bönpallar, kormatta, nära nog fullständig bokuppsättning o. s. v. En del av gåvorna hade skänkts av de förutnämnda systrarna, av vilka Agda Olsson tyvärr ej fick uppleva invigningen av kyrkan. Fröken Sigrid Olsson var dock alltså med i styrelsen för syföreningen. På Annandag Pingst 1955 invigdes i samband med högmässan Brännö kyrkas första mässkrud, vilken skänkts av fröknarna Sigrid Olsson, Brännö, och Berit Olsson, Göteborg.

För sin insats som den drivande kraften, när det gällde kyrkbygget, fick Sigrid Olsson, i samband med Midsommardagens högmässa samma år, mottaga Kungl. Maj:ts guldmedalj.

Kyrkans invigning var helt naturligt höjdpunkten år 1954, inte bara för syföreningen utan för alla vänner till Brännö. Det fanns emellertid andra föreningar, som också ägnade sig åt kyrkligt arbete. En av dessa var Brännö kyrkogårdsförening, som den 13 juni 1954 fick vara med om att den genom dess försorg vid begravningsplatsen uppsatta klockstapeln invigdes. Klockan, som väger 200 kg och är gjuten i Ystad, bär på den ena sidan texten:

”Jag ljuder över nejden Jag klämtar frid på jord. Jag ringer Er den frid och stillhet som själen söker här på jord.”

Den klocka, som vid invigningen av kyrkan hängde i dess klockstapel, var, som redan tidigare nämnts, lånegods. En ny klocka invigdes på Mikaelidagen år 1956 av kontraktsprosten Oscar Cullberg. Denna klocka, som har deponerats på Brännö av Sjöfartsstyrelsen, väger 110 kg och är en f. d. bojklocka.

*

Så hade då Donsö och Brännö fått sina kyrkor färdiga och invigda under vinterhalvåret 1954–55. Men vad hände egentligen på Vrångö, det samhälle i söder, som under gångna generationer kanske varit mest isolerat i kyrkligt avseende, när man haft den ojämförligt längsta och mödosammaste vägen till moderkyrkan?

Man ville ha en egen kyrka! Den tanken hade slagit rot hos öborna, även om man till en början inte vågade sträcka sig längre i sina önskningar än till ett gravkapell.

År 1947 fick man hjälp av Stiftskrönikan med en insamling, och påföljande år bildades en kyrkostiftelse på Vrångö. Och insamlingsarbetet fortsatte — varje möjlighet att skaffa pengar tillvaratogs. I slutet av år 1956 hade man fått ihop över 90.000 kronor och kyrkostiftelsen inköpte den gamla folkskolan med tillhörande tomt. Skolan var avsedd att rivas. Kyrkan skulle byggas på tomten.

Stiftskrönikan anförde som ett exempel på vrångöbornas förmåga att skaffa pengar till kyrkbygget, att en auktion några veckor tidigare — den pågick sammanlagt 4 timmar — inbringade inte mindre än 6.888 kronor. Och då är väl att märka, att öns befolkning utgöres av obetydligt mer än 300 personer.

Detta var ett tema, som sedan gick igen, varhelst auktioner, insamlingar eller kollekter nämndes. Betecknande är kyrkoherde Mjöbergs ord om kollekterna. På Trettondagen och Missionsdagen gav kyrkofolket på Vrångö sammanlagt 4.300 kronor till missionen. Och en tid senare gav man 2.100 kronor till de spetälska!

På liknande sätt hade det varit under hela insamlingsarbetet för kyrkan. Man hade också rum i sitt hjärta för sin nästa.

Men det var många svårigheter man hade att komma förbi innan kyrkan kom till stånd. Flera av de ursprungliga planerna fick skrinläggas. Lösningen

kom då småkyrkopastorn Gunnar Rudborg kom på idén att söka få fram en monteringsfärdig kyrka. En sådan skulle bli betydligt billigare än de kyrkotyper man tidigare förordat.

Och så kom det sig att kyrkan stod färdig sedan pastor Rudborg skisserat hur man tänkt sig den, en arkitekt i Uddevalla utfört ritningarna, ett sågverk i Åmål levererat den och en byggnadsfirma i Göteborg byggt den.

Men man tog också tillvara vad som gick att taga vara på. Vid sprängningen för grunden fick man mängder av sten över. Med hjälp av dessa stenar och många andra, som grävdes fram ur trädgårdsland och ute i markerna, kunde man förverkliga en idé man haft. Den idén gick ut på att bygga ett par terrasser framför kyrkan. Till det behövdes det emellertid jord också.

Och till allt detta – stensamlandet och jordbärandet – fanns en arbetskraft, som man ofta ser i verksamhet på Vrångö. Det är kvinnorna, som med sina karakteristiska cykelkärror drar omkring på öns smala vägar. Denna deras vana att arbeta gemensamt och reda sig själva är säkerligen ett arv från gamla tider, men har även sin aktualitet i dag, då deras män och söner är ute på fiske under vardagarna.

Arbetsvilligheten kom väl till pass för kvinnorna den dag de monteringsfärdiga sektionerna till kyrkan levererades. Kyrkoherde Mjöberg blev oerhört förvånad, då han påföljande morgon kom till Vrångö för att inspektera leveransen. Det var bara några få – extremt tunga detaljer – som låg kvar vid hamnen och vittnade om att kyrkan trots allt var levererad! Allt det övriga virket hade kvinnorna redan föregående dag fortskaffat till kyrktomten!

Och gåvorna... Praktiskt taget allt, som finns i kyrkan är gåvor. Donsö och Brännö kyrkor kallades gåvornas kyrkor. Vrångö kyrka förtjänar gåvobenämningen i än högre grad. Betecknande för givmildheten är, att när kyrkoherde Mjöberg föreslog att varje familj ju kunde skänka en kyrkbänk, så anmälde sig så många givare, att man inte på långt när behövde de många bänkar, som man fick erbjudande om!

När kyrkoherden vid invigningen lämnade historiken om kyrkbygget, kunde han inte nämna namnen på alla givare. Detta var helt naturligt. Om så skulle skett, hade han nämligen måst ta kyrkboken till hjälp ...

Det kan synas signifikativt att invigningen skedde just på Tacksägelsedagen (15 okt. 1961). Man hade så mycket att tacka för ... Det långa förarbetet hade äntligen resulterat i en färdig kyrka!

Klockstapeln invigdes först. I denna, liksom i Brännös stapel, hängde en deponerad klocka. Från Sydostbrottens fyrskepp i Norra Kvarken hade den kommit. Lotsverket hade sänt den manande klingaren till den gamla lotsön!

Så skedde invigningen av kyrkan medan hela ön var klädd till jubelfest under flaggor och vimplar. Domprost Conny Edlund förrättade invigningen, biträdd av bl. a. kyrkoherdarna Lennart Mjöberg och Gunnar Roudén, komministrarna Gerhard Edgren och Torsten Bokedal samt kyrkoadjunkt Knuth Lyckhage.

Och där ligger kyrkan i dag med sin gråtonade huskropp, sammanbyggd med församlingshemmet, liksom ett med den närliggande bebyggelsen, och med den numera kopparförhydrade fyrbenta klockstapeln strax intill.

Byggnadskostnaderna hade gått till 151.160 kronor. Vid tiden för invigningen uppgick de insamlade medlen till 143.500 kronor. Invånarantalet var då 327 personer. En del av dessa tillhör öns friförsamlingar.

Men alla gladdes åt vad kyrkoherde Mjöberg kallade böernas, gåvornas och lekmännens kyrka . . .

Från gravfält till kyrkogårdar

Det första skriftliga vittnesbördet om socknens kyrkogårdar möter oss redan åren 1655–1656. I domboken omtalas att häradshövdingen Lars Broman presiderade i domstolen den 23/4 det förstnämnda året, och att det därvid påtalades att kyrkogårdsmuren på Styrso nödvändigtvis måste färdigställas. Det talas vidare om att försummelse skett och att kyrkans föreståndare härför skulle böta 6 mark till kyrkan och att varje bonde skulle böta 3 mark. Man måste genast ta itu med förarbetena, bryta och köra fram sten. Vid vartiden borde man sätta i gång och bygga muren. De försumlige, tredskande, plikte!

Detta var ju onekligen ord och inga visor. Men den gode häradshövdingen var tydligen en man med hjärtat på rätta stället. Fordrade han en prestation av andra, ville han av allt att döma inte vara sämre själv. Av kyrkoräkenskaperna för år 1656 framgår nämligen följande:

”Item hafwer wälachtat Jon Larsson gifvit ått Landzboarna som giorde kyrkiogården 15 daler kopppermynt, hvilka 15 daler Edle wälb: Praesidenten Bromannen af häradzhöfdingzpenningarna till kyrkian förärade.”

Citatet synes bekräfta vilket år Styrso kyrkogård först iordningställdes. Men redan långt dessförinnan anlades begravningsplatser inom övärlden, kanske dock främst i den norra delen.

Av allt att döma har dessa begravningsplatser tillkommit under skilda tidsperioder. Det gemensamma för dem i våra dagar är, att ingen nu levande känner till något om deras tillkomst eller brukande.

Vid fornminnesinventeringen år 1915 (omnämnd i kap. 1) förtecknade d:r Johan Alin inte bara de olika gravplatserna, utan han antecknade även vad som i folkmun var känt om några av dem. Vi skall i fortsättningen i viss utsträckning ta del av d:r Alins anteckningar.

Det största av dessa äldre gravfält är beläget på Rivö, närmare bestämt på öns nordvästra udde. I folkmun kallas denna Brånäs (Brandnäs) och platsen för gravfältet benämnes Korsvik eller Korset. Själva gravplatsen är belägen

på botten av en cirka 100 meter lång och 20 meter bred klyfta. Bergväggarna på ömse sidor reser sig till 10 à 15 meters höjd. Platsen är mycket otillgänglig och är faktiskt lättast att nå från havet. Klyftbotten är ganska jämn, sandig samt gräsbevuxen.

Här noterade d:r Alin förekomsten av ett femtiotal gravar, placerade i parallella rader tvärs över klyftan, från norr till söder. Gravarna markerades av avlånga jordkullar med längdriktningen i ostnordost till västsydväst. De flesta gravkullarna angavs vara mycket skadade, insjunkna och nedtrampade. En del av gravarna var försedda med en klumpsten eller en liten häll i den västra änden. Äldre personer på Asperö och Brännö, som d:r Alin talade med, ville inte gärna besöka platsen, då de trodde att det spökade där.

Då man gjorde en avvägning på botten av klyftan, fann man att denna låg endast två meter över havsnivån. Denna omständighet har en stor betydelse, då det gäller att tidsbestämma begravningsplatsen. Landhöjningens hastighet har avtagit betydligt i vår tid om man jämför med hur den tidigare varit. För närvarande sker landhöjningen med en hastighet motsvarande ungefär en meter per 1000 år. Då höjningen emellertid skedde raskare förr och långsamt avsaktar fram emot våra dagar, kan man räkna med att vågorna under vikingatid rusat upp till i omedelbar närhet av den plats, där gravkullarna nu finns. Ja, kanske har havet vid högvatten nästan helt översvämmat klyftans botten. Under sådana omständigheter är det ganska uppenbart, att ingen förrän betydligt senare kunnat använda platsen för gravsättning, om man inte begravt de döda i vattensjuka sandgropar, vilket knappast är troligt.

Här, liksom när det gäller övriga gravplatser från "okänd tid" inom övärlden, finns det emellertid ytterligare en indikation, som pekar på relativt "sen" gravsättning och kristet inflytande. Gravarna har nämligen grävts med huvudsaklig öst-västlig längdriktning och de flesta har fått stenar anbragta vid den västra änden. Detta gravskick har, som bekant, tillämpats under kristen tid, så långt tillbaka man känner till.

Vår tids stora befolkningsökning med ty åtföljande mängd begravningar samt i viss mån trädgårdsarkitektoniska samt estetiska skäl har gjort, att man numera, främst på stora kyrkogårdar, tvingas avvika från den gamla seden.

Förutom den redan nämnda begravningsplatsen finns på Rivö ytterligare två. Den ena av dessa är belägen strax söder om den vik, som skiljer öns båda åt norr utskjutande halvöar. Även denna gravplats är svårtillgänglig från land, men lättare att nå från havet. Det synes alltså ha varit sjöfarande, som på platserna begravt sina döda. Vilka har då dessa varit?

Något säkert svar har inte stått att få. När d:r Alin frågade upp till 90åriga män på Asperö och Brännö, fick han endast till svar att det troligen rörde sig om gravar från danska kriget eller från "konvojtiden".

Den tredje begravningsplatsen på Rivö har anlagts på den spetsiga halvö, som skjuter ut på sydsidan av ön, mitt för Asperö by. Denna gravplats är dock tydligt en anläggning av senare datum. D:r Alin förmodade, att det rörde sig om en kolerakyrkogård. Platsen är inhägnad av en 19 meter lång och 12 meter bred stengärdsgård. Ett antal nedtrampade gravkullar kunde skönjas inom hägnaden. Vid besiktningen iakttog man, att de på sedvanligt sätt var orienterade i öst-västlig riktning.

På västra sidan av Rivö finns två intill varandra liggande gravkullar. D:r Alin fick innan sin besiktning höra talas om att en sägen förtäljde att en sjökaptan och dennes hustru skulle vara jordade där. En kopparkista, möjligen rymmande en skatt, skulle finnas i den ena graven. Vid ett tillfälle sökte en asperöbo finna kistan. När han dunkade på den ena gravkullen, hörde han att det lät ihåligt inunder. Han började därför gräva, men blev av någon anledning skrämmd och begav sig från platsen.

Denna historia kände alltså d:r Alin till, när han kom för att besiktiga gravplatsen. Döm om hans förvåning, då han fann att den sydligaste av gravkullarna bar tydliga spår efter grävning! Var historien om den grävande asperöbon måne sann? Då kanske öbornas tal om att det spökar vid de gamla gravplatserna också bär sanningens prägel? Sentida nyfikna, beträd platserna med vaksamhet, men också med varsamhet, ty de är de dödas vilorum!

*

På Brännö, sydväst om Rivö, i utmarken på västsidan av ön, besiktigade d:r Alin en inhägnad, som han fann intressant. Han noterade, att den var belägen på en sank betesmark, som kallades Myra. När han mätte den låga kullerstengärdsgården, fann han att denna var 35 meter lång och 20 meter bred. Han antecknade vidare, att inhägnadens östra del var genom grunda fåror i marken uppdelad i 18 olika "fält". Vid mätningen framgick det att varje sådant "fält" höll 15 meters längd och 2 meters bredd.

Uppenbarligen hade ingen blivit begravd inom området och d:r Alin vände sig till brännöbon B. Rörberg, som var 70 år gammal år 1915, för att höra dennes uppfattning om begravningsplatsen. Rörberg berättade då, att han av

sina föräldrar fått höra att inhägnaden på Myra var en begravningsplats från danska krigets tid.

Alin gjorde för egen del den kommentaren i sina anteckningar, att han fann det sannolikt, att inhägnaden en gång varit ämnad till begravningsplats för öbefolkningen, men att den av någon anledning övergivits.

När det talas om danska krigets dagar, kan man onekligen fråga sig vilket krig som åsyftas. Vårt land har, som bekant, med undantag för vårt eget århundrade, åtskilliga gånger varit i krig med Danmark under gångna sekler. Inhägnaden är och förblir en gåta än i dag!

*

På västra sidan av den lilla vik, som skär in i det nordöstra hörnet av Galterö, bara omkring 20 meter från stranden, finns ytterligare en begravningsplats. Här rör det sig om 9 stycken i rad liggande gravar på den låga, sandiga strandremsan utmed viken. I likhet med tidigare omnämnda gravar är även dessa orienterade i öst-västlig riktning samt har försetts med kullerstenar eller flata hällar vid ändarna.

Upp till 90-åriga personer tillfrågades av d:r Alin om de kände till något om gravplatsen, men ingen visste något om den.

På Danaholmen (Danska Liljan) finns ett inhägnat område, kallat Kungsringen. Det är fyrkantigt och mäter 14,90×12 meter. Inuti hägnaden finns 7 stycken gravkullar och 3 stycken sänkor. Dessa gravar avviker från tidigare nämnda, därigenom att de har en nord-sydlig längdriktning. Platsen har observerats av många människor redan långt tillbaka i tiden och har bl.a. omnämnts i Brusewitz Elfsyssel.

Även Buskär har sin begravningsplats. Den är dock av mer provisorisk karaktär och har ej inhägnats, såsom den på Danaholmen. Platsen är belägen vid Buskärs norra strand på en åt norr sluttande strandvall. Det rör sig om 25 à 26 gravkullar, vilka samtliga är orienterade i öst-västlig riktning. Femton stycken av gravarna har försetts med klumpstenar i vardera änden, medan de övriga endast har en sten.

Ytterligare en plats med gravar — en kyrkogård — finnes inom övärlden, men då den omnämnes i kapitlet om "Styresö Capell", behandlas den inte här. Om man tar i betraktande de hittills beskrivna begravningsplatsernas lägen, finner man snart att de, med undantag för den av d:r Alin förmodade kolera-

kyrkogården samt inhägnaden vid Myra på Brännö, har en gemensam nämnare i den omständigheten att de ligger på nordsidan av de olika öarna och holmarna, just intill den stora farleden in till Göteborg. Vad beträffar begravningsplatserna på Rivö, så har redan nämnts, att de två nordliga är belägna vid inskjutande vikar, och fördenskull lätta att nå från havet, men svårtillgängliga från land på grund av terrängens beskaffenhet.

Det verkar otroligt att öborna i gångna tider skulle ha begravt sina döda på så otillgängliga platser och uppenbarligen genom att föra dem dit från havet. Gravfälten är ju också belägna på öar och holmar, som i varje fall i äldre tider inte var bebodda.

Mest troligt synes det därför vara, att gravarna rymmer sjöfolk, som från sina invid farleden kanske tillfälligt uppankrade fartyg, med mindre båtar förts in till land för att gravsättas på platser, som så småningom blev väl kända. Gravsättningen kan ju ha skett under både krigs- och fredstider och osannolikt är det inte heller, att gravarna förvarar stoftet efter människor även från främmande länder. Anmärkningsvärt är det stora antalet gravkullar. Om man borträknar den förmenta kolerakyrkogården på Rivö, rör det sig ju ändå om närmare ett hundratal gravar.

Nog skulle det för forskningen vara värdefullt att veta när gravarnas folk en gång levde! Vad som hindrar en undersökning är väl här som mången gång annorstädes dels brist på medel, dels avsaknaden av en initiativtagare. Men, vem vet, kanske det ändå en gång blir så, att den moderna forskningens resurser ges tillfälle att förtälja oss sanningen!

*

Inledningsvis nämndes att Styrö kyrkogård inhägnades med mur åren 1655–1656, d.v.s. ungefär 7–8 år efter det träkyrkan tillkom och ”Styresö Capell” övergavs. Sina döda hade man uppenbarligen redan dessförinnan begravt på platsen. Men först efter murbygget, blev alltså begravningsplatsen en verklig kyrkogård. Denna, som efter flera utvidgningar brukas än i dag, har alltså en avsevärd ålder. Ändock är den inte den äldsta begravningsplatsen på de bebodda öarna. Denna rangplats intar i stället Vrångös äldsta kyrkogård. Kyrkoherde Lidelius har följande att förtälja om den:

”Vrångö köregård, der de än i dag sine lik begrafwa, och til mur och portar hederl:n på egen bekostnad wid macht hålla, kan man icke för wisso skrifwa

hur många hundra år han gammal är, eller när han är först funderat. De gamla gravstenar visade nog samt att han lärde vara äldste gravplats på söderöjerna eller gamla svenska skärgården.”

Detta vittnesbörd lämnade Lidelius år 1724. Tyvärr nämnde han ingenting om de exakta årtal, som fanns angivna på gravstenarna, men man förstår ändå, att det verkligen rörde sig om en gammal ”köregård”.

En del av det han omvittnade, hade också verkligt aktuell innebörd. År 1723, den 17/4, antecknade han nämligen i kyrkboken, att vrångöborna byggde upp sin kyrkogårdsport ”med eget arbete och omkostnad”. I maj månad påföljande år fann Lidelius anledning notera:

”En Almö byssa blef på Wrångö kyrkogårdsport upslagen. Nycklarna hafwer gamle Jon Persson på Wrångö i förvarh.”

Den gamle mannen skulle dock inte få ha hand om nycklarna så länge till. I december månad samma år avled han nämligen, 68 år gammal. En av de utförliga nekrologer, som Lidelius under sin kyrkoherdetid på Styrö skrev, handlar om Jon Persson. Där omtalas bl.a. att han varit Kungens lots i 24 år och att han hade fem söner och fyra döttrar. Hustruns och föräldrarnas namn omnämnes också.

Wrångö kyrkogård omförmäles sedan inte förrän år 1788, då enligt sockenstämman i maj invånarna på ön tillerkändes 8 riksdaler och 16 skilling för att kunna mura upp en port av sten ”vid deras enskilda kyrkogård”.

Den nya kyrkogården på ön anlades först år 1840, ett kort stycke söder om den gamla begravningsplatsen. Redan 1875–76 var det tal om den nya kyrkogårdens utvidgande. På kyrkostämman den 1/6 1876 hemma hos lotsen Olof Carlsson noterades, att man redan inköpt en ringklocka samt att det nu gällde beslut om stapeln. Denna skulle uppföras i trä ovanpå kyrkomursporten samt bli 4 alnar hög.

I kapitlet om världens förhistoria nämnes, att den kyrkogården famnar en hednisk labyrinth. Detta i förening med de båda kyrkogårdarnas belägenhet på åt öster sluttande, något ödsliga små strandhedar, gör att besökare stundom kan förnimma en känsla av förflyttning bakåt i tiden. Men naturen äger ändå, mitt i sin karghet, en förunderlig skönhet, som kanske bäst uppfattas av den, som genom lång vistelse där lärt sig uppskatta den. Kyrkogårdarna har alltså genom själva naturen givits en stillhetens prägel, som sådana platser bör ha.

Gammalt och nytt kontrasterar också mot varandra inom murarna. På den äldre begravningsplatsen är den strama enkelheten nära nog allenaådande. Många av gravarna¹ där har plåtinramats på enklast möjliga sätt eller också har de hörndekorerats med inom fisket verkligt upplyftande krafter: glasflöten. Den nya kyrkogården däremot skiljer sig inte nämnvärt från vilken annan modern begravningsplats som helst. Där finns flera stora familjegravar, omgärdade med granitsocklar och med resta stenar, huggna ur samma motståndskraftiga material. Allt vittnar om ett annat sätt att leva – och att dö – än farfarsgenerationens spartanska vilorum visar exempel på.

*

Donsö begravningsplats tillkom som en följd av koleran. Då den fruktansvärda sjukdomen härjade som värst år 1834, erbjöd sig donsöborna att för egen räkning anlägga en kyrkogård på ön. Detta meddelades på sockenstämma den 21/9 samma år. Brännö, Köpstadsö, Asperö och Vargö ville dock som förut använda sig av den gamla kyrkogården på Styrsö.

En del av de åtgärder, som vidtogs med anledning av epidemin, skildras på annan plats (se kap. 31). Här skall endast nämnas, att inte mindre än 67 personer på öarna avled i den hemska sjukdomen under år 1834.

Donsö begravningsplats har i likhet med övriga kyrkogårdar efterhand utvidgats, bl.a. åren 1879 och 1918.

Vad övriga öar beträffar, så fick Käsö sin kyrkogård år 1840 och Brännö sin några år senare. Käsö, och då främst karantänsstationen, behandlas i ett särskilt kapitel (se kap. 38), men om kyrkogården skall redan här sägas några ord.

Den tillförordnade karantänschefen Lilljehök blev av karantänskommissionen den 16 augusti 1836 anmodad att komma in med förslag om att anlägga en kyrkogård på Käsö. Att så också skedde och att kyrkogården i enlighet därmed även kom till stånd vittnar följande anteckning i Styrsö dödbok om:

”Enligt Consistorii förordnande av den 26 mars 1840 invigdes å Käsö den 7 därpå följande april en kyrkogård för sådana personers jordfästning vilka å härvarande Lazarett eller Quarantainsplatsen avlida”.

Begravningsplatsen är vackert belägen i en med rik växtlighet beklädd dalsänka. Många av de vid karantänsanstalten anställda kom så småningom att få

¹ På den gamla gravplatsen har gravsättning skett i vissa gravar ända in i våra dagar. Nutida gravkultur är alltså också företrädd!

vila där. Bland dessa kan nämnas den siste karantänschefen, Napoleon Åhmansson, karantänsmästarna von Yhlen och Ryberg, karantänsläkaren Engström samt karantänskassören Jungmarker.

Att Käsö redan tidigare brukats som begravningsplats, bevisas kanske bäst av det enkla järnkors, som, kringgärdat av kättingförenade granitpållare, är rest på den grav, i vilken vilar Olof Ericsson, fader till den kände svenske uppfinnaren John Ericsson. Av texten på korset framgår att gravsättningen ägt rum år 1818.

Hur kunde det då komma sig att den ursprungligen värmländske gruvfogden Olof Ericsson skulle hamna på denna ö och där också sluta sina dagar? Jo, det förhöll sig så, att han var sysselsatt vid Götakanalbygget, delen mellan Vänern och Vättern, då han år 1817 tillsammans med många andra fick sluta sitt arbete till följd av att inga medel vidare stod till förfogande för arbetets fullföljande. I denna olyckliga situation fick emellertid Olof Ericsson ett erbjudande om arbete på Käsö av hans tidigare arbetschef vid kanalbygget, "majoren vid Kungl Fältmättnings Corpsen", Jacob Forsell. Denne hade nämligen utsetts att leda uppbyggandet av en mera permanent "Quarantaines Anstalt" för hela riket på den lilla ön (mera härom, se kap. 38).

På sommaren år 1818 insjuknade emellertid Olof Ericsson svårt, och hans liv stod inte att rädda. I dödboken står antecknat: "Quarantins Inspektoren Herr Ericsson på Stora Käsö, död af Wattusot." Så kom han alltså att vila på Käsö, ett gott stycke väster om den plats, där tjugotvå år senare mera officiellt invigdes en kyrkogård för de på "Quarantainsplatsen" avlidna. Undanskymt skulle man kunna tycka, men han och hans söner kom dock att uppmärksammas längre fram, sedan den mest bekante sonen avlidit.

År 1889, efter John Ericssons död, lät nämligen Göteborgs Arbetarförening resa en cirka 5 meter hög minnessten av granit invid graven. Stenen bär inskriften: "Till minne af Olof Ericsson och hans söner Nils Ericsson och John Ericsson restes denna sten af Göteborgs Arbetarförening."

*

Begravningsplatsen på Brännö, som är anlagd på öns nordöstra del, har sin längdriktning från nordväst till sydost. I likhet med övriga kyrkogårdar, har även denna utvidgats. Vid kyrkostämman i Brännö skolhus den 5/8 1895 beslöts att platsen skulle utvidgas 9 famnar åt nordväst samt 2 famnar åt nordost. Intet blev emellertid åtgjort. Först vid en förnyad stämman på samma plats den 26/4 1898 klargjordes hur det hela skulle finansieras. Bykassan skulle bidra

med 300 kronor. Resterande summa, som var lika stor, avsåg man klara genom att ta ut 20 öre per fastighetsfyck, 5 öre per inkomstfyck, 50 öre per skattskriven man och 25 öre per kvinna.

Enigheten var dock inte fullständig. Tretton brännöbor klagade hos länsstyrelsen över beslutet, men ångrade sig senare, då de vid närmare eftertanke funnit utvidgningen vara ändamålsenlig. Samtliga klagande var därför villiga återtaga klagomålen. Men först efter ytterligare förvecklingar kunde utvidgningen ske!¹

*

Redan i inledningen till detta kapitel angavs att Styrös kyrkogård anlades i mitten av 1600-talet. Sedan dess – och kanske rent av något tidigare – har människor jordats på platsen. Kan en kyrkogård ha en historia? Ja, det kan den! Låt oss glimtvis ta del av denna begravningsplats' öden.

Man skulle kunna tycka att en kyrkogård endast berättar om de döda. Men det är inte så. Genom att granska dess skötsel i olika avseenden, kan man också få en ganska god bild av de levande, deras omsorger – och sorger, deras liv i helg och söcken – kort sagt en mycket viktig del av en bygds historia.

Somliga sedvänjor, som kom till uttryck bland befolkningen, gillades inte alltid av församlingsmajoriteten. Ett exempel på detta utgör följande anteckning från en sockenstämma år 1795:

”På tilfrågan om det bruk som någon börjat, Församlingen oåtsporadt, at slå in spikar i kyrkomuren och uphänga Cronor efter afledna barn, swarades: at sådant bör afläggas och afskaffas, emedan det på en kort tid samlar Damb och spindelwäf och är ingen prydnad, hwarken för de döda eller för de lefwande.”

Inte heller gillade man att somliga satte upp likkistplåtar på kyrkväggarna. År 1870 uppmanade kyrkorådet de ”felande” att ta bort plåtarna, eljest skulle rådet föranstalta om att de kom bort!

I dessa fall gällde det ju själva kyrkans murar, men den mur som annars var mest i blickpunkten var nog kyrkogårdsmuren. Den löpte risken att raseras av olika anledningar. En av dessa var vid muren bundna hästar, som lätt rev ned stenar. Ytterligare en raseringsrisk utgjorde bollsparkande pojkar. När de vräkte sig över muren för att hämta sina på kyrkogården insparkade bollar, var de inte så noga med att lägga upp stenar, som de eventuellt rev ned. Den

moderne läsaren vill nog i den sistnämnda företeelsen spåra ett nutida problem,

¹ Den 13 juni 1954 invigdes en klockstapel invid begravningsplatsen.

Vrångö. Den gamla kyrkogården. Sidan 79.

men rasering av muren på angivet sätt är i dag mindre trolig, då kyrkogården numera är betydligt kraftigare kringgärdad, än då klagomålet framfördes. Och detta skedde just inte i går, utan år 1818, då kyrkoherden på sockenstämma påtalade oskicket med de bundna hästarna och de bollsparkande pojkarna . . .

Han anförde emellertid ytterligare en raseringsanledning, och denna var minst sagt häpnadsväckande. Det hände nämligen, framhöll han, att obetänksamma människor tog stenar ur muren! Församlingen bestämde att var och en som raserade muren skulle böta en riksdaler banko.

Under åren närmast därefter påbyggdes och förbättrades muren, men det är osäkert huruvida hotet om böter gjorde någon verkan. År 1825 påtalades nämligen på nytt, att det förekommit att en och annan tagit stenar från muren. Denna gången höjde man dock bötesbeloppet till två riksdaler. Angivaren, kyrkan och de fattiga skulle erhålla en tredjedel vardera.

Nästan under hela den tid kyrkogården har funnits till, men kanske främst under 1800-talet, har sockenmännen kämpat med svårigheter att få den att räcka till. Helt naturligt har sådana spörsmål alltid aktualiserat utvidgnings-

strävanden. Men det har sannerligen inte bara varit att flytta ut kyrkogårdsmuren. Mark har inte alltid stått till förfogande och markägarna har inte jämt varit så lätta att göra med. Då man haft människors ovilja att räkna med, har resultatet ofta blivit att man dröjt så länge med problemens lösning, att man inte längre kunnat lösa dem utan att vidtaga extraordinära åtgärder.

Som en sådan åtgärd kan man onekligen beteckna kyrkoherde Bogrens förslag på en sockenstämma den 20/5 1810. Då framhöll han nämligen, att det var alldeles nödvändigt att bygga ett "benhus" vid kyrkogården. Ett sådant "benhus" skulle ju, som bekant, göra tjänst som uppsamlingsplats för de ben, som dödgravaren fick upp då han grävde nya gravar på platser, som redan långt tillbaka varit använda som gravplatser. Kyrkoherden påpekade också, att kyrkogården var så trång, att liken omöjligt kunde gravsättas på behörigt djup. Detta ville man alltså nu råda bot på genom att anlägga ett "benhus".

Samtidigt ville man få ändring till stånd beträffande en del andra missförhållanden. Bland annat klargjordes att den "inmurade graven", belägen vid kyrkans norra sida, var alldeles förfallen och måste av ägarna omedelbart sättas i stånd, eljest blev det nödvändigt att fylla igen och rasera den. Det framhölls att "liken varmed han upp under stenen är uppfylld, så gott som stå i öppen dager, till ej ringa fara och skada för de levandes hälsa".

Dessutom påmindes församlingen om biskopens ord vid den senaste visitationen. Han hade då påpekat att de stenar och märken, som fanns på gravarna, bortspillde mycken jord och var inte till någon prydnad eller nytta. Därför skulle de snarast tagas bort. Församlingen svarade också ja härtill, men det kunde ske först i augusti!

Det skulle föra för långt att omnämna många av de personer, som efterhand hamnade på Styrö kyrkogård. I gammal tid var det ju praktiskt taget hela bygdens befolkning, som fick sitt sista vilorum där. De enda undantagen utgjorde de som drunknade eller avled på annan ort. Gravarna, och de som vilade i dem, glömdes också efterhand bort och nya gravar grävdes på de gamlas platser, med resultat som redan tidigare omnämnts. Stenar, i den mån sådana varit resta, har vittrat sönder, kastats bort eller stoppats in i gärdesgårdar. Glömskan har dragit sitt täcke över gravkullarnas gräs. Det är betecknande att ytterst få gravstenar, som bidragit till identifiering av den döde, har bevarats till våra dagar.

Ett av de få undantagen, som därtill ursprungligen har varit en mycket vackert huggen sten, må därför här noteras. Det gäller den tunga täckstenen över en grav, som en gång rymt stoftet efter den i tidigare kapitel omnämnde

länsmannen, kyrkovärden, m. m. Jon Larsson. Stenen, som numera är flyttad från graven, bär bl.a. inskriften: "Cito pede Labitur Aetas, Memento Mori! Här under liggier Begravwen Erlig, Vålachtat, förståndigh och Vålbetrodd Cronones Lendsman Ion Larsson i Herranom afsomnad 1668."

Det var emellertid inte bara övärldens folk, som fick sitt sista vilorum på Styrso kyrkogård. Flera främlingar har också begravts där. Bland andra har forna fiender från första världskriget kommit att hamna där, sida vid sida. Förbiseglande fartyg lämnade dock redan långt dessförinnan sina döda på ön. Ett exempel på detta kan anföras. Den 9/9 år 1724 begrovs en man från Friesland. Han hade avlidit ombord på sitt fartyg, då detta befann sig i Östersjön. Av någon anledning fördes han till Styrso och gravsattes där. Enligt gammalt bruk betalade skepparen gravplats med 4 bjälkar, vilka användes till den norra kyrkogårdsporten.

Dessa portar gav för övrigt nära nog ständiga bekymmer för församlingen. Ofta framhölls det, att portarna var bristfälliga eller söndriga. Helt naturligt blev portförnyelse särskilt aktuell i samband med de utvidgningar av kyrkogården, som då och då blev nödvändiga. Efter biskopsvisitationen år 1804 gjorde man ansträngningar att få kyrkogården utvidgad åt öster. Vid sockenstämman i maj månad påföljande år påtalades det dock, att markägarna inte var närvarande och kanske inte ville lämna ifrån sig jorden. För att i varje fall åstadkomma någon förbättring under tiden, beslöt man bredda kyrkogården 4 alnar på den södra sidan, eller kyrkvallen.

Markägarna gjorde dessbättre inga svårigheter sedan beträffande jorden närmast öster om kyrkogården, och på våren år 1806 erinrade kyrkoherde Bogren om att det var nödvändigt att inhägna den inköpta jorden och att samtidigt låta göra en ny port av sten i det sydöstra hörnet av kyrkogården.

År 1828 anmärkte flera av församlingens "vältänkande och agtningsvärda ledamöter, att kyrkogårdsportarna inte riktigt kunde stängas, "emedan halvportarna genom våldens våldsamhet snart bli otjänliga". Det anfördes att kyrkolagen klart utsade: Kyrkogårdarna måste väl ombyggas, väl stängda och hederliga hållas för deras skull, som där vila (Cap. 18:7). Därför föreslog kyrkoherden att åtminstone den kyrkogårdsport, som var belägen mitt framför stora kyrkodörren, skulle göras ordentligt iordning samt förses med goda lås. De övriga portarna borde med säkra bommar kunna tillstängas. Församlingen gillade förslagen och åtgärder vidtogs omedelbart för att få dem genomförda.

Klagomålen om portarna tystnade därefter några år. Man fick andra och vida svårare spörsmål att syssla med, särskilt under koleraåren. Epidemin kommer dock, som tidigare nämnts, att omnämnas längre fram (se kap. 31). År 1858 var portarna åter på tal. De sades vara alldeles obrukbara. Frågan var bara om de nya skulle göras av järn eller trä. Prisskillnaden avgjorde. Det blev trä!

Samma år, några månader senare, var läget för kyrkogården mycket prekärt. Till följd av de många dödsfallen var det alldeles nödvändigt att utvidga området, framhölls det. Hur olidligt tillståndet verkligen var, förstår man av den makabra anteckningen, att man "måst uppgräva lik, som ännu icke gått till förruttnelse" och att man ej kunnat gräva nog djupt, ty då "påträffades hela likkistor".

Man beslöt att söka köpa jord väster om begravningsplatsen. Tolv till fjorton alnars bredd ansåg man sig behöva på det nya området. Samtidigt avsåg man att rätta kyrkogårdsmuren både vid det sydvästra och det sydöstra hörnet. Hela "ringmuren" skulle på detta sätt få ett både vackrare och mera regelbundet utseende, framhölls det. Dessutom skulle man passa på att ta bort de välvda portarna och låta göra nya, mera ändamålsenliga.

Denna utvidgning och flera efterföljande medförde att kyrkogården till sist fick det utseende den har i dag, med sin något oregelbundna form och längsta utsträckning i öst-västlig riktning; cirka 130 meter. Med undantag för den södra delen, sluttar de övriga delarna av kyrkogården mer eller mindre starkt från kyrkan. Självfallet har detta medfört problem. Att man haft uppmärksamheten riktad på dem visade sig också i samband med att församlingen beslöt sig för att antaga byggmästare C. G. Ekbergs i Varberg kostnadsförslag på 2.452 kronor för utvidgning av kyrkogården. Arbetet avsåg nämligen inte bara utbyggnad och förbättring av muren, utan även dränering.

I vårt eget sekels början vidtog man också anstalter för att bringa bättre ordning vid kyrkogårdens brukande. Redan tidigare antagna regler om gravarnas storlek och mellanrummen mellan dem tillämpades mera systematiskt. Kyrkogården indelades i kvarter och gångar anlades. Regler för gravarnas skötsel kungjordes och församlingens medlemmar uppmanades att vårda sina anhörigas gravar. De gravar som inte sköttes eller syntes bortglömda skulle jämnas med marken!

Även på annat sätt märktes att intresset för en försköning av kyrkogården ökade. Redan år 1849 hade på försök björkar planterats vid begravningsplatsens

södra sida. Försöket var tydligen en knuff i rätt riktning, när intresset blev väckt. Skepparen Jonas Anderssons på Styrso hemställen om trädplantering kring kyrkogården vann därför odelat gillande, då den framfördes på kyrkostämma år 1865. Så småningom planterades ett fåtal popplar vid kyrkogården. Förutom av dessa träd utgjordes öns hela "skogsbestånd" av några fruktträd!

Det var först i och med att Sällskapet Arbores stiftades i augusti månad år 1886, som tanken på plantering i större skala förvandlades från hugskott till verklighet. Ordföranden, Gustaf Åre, framförde år 1889 sällskapets önskemål om att få plantera träd runt kyrkogården (mera om Arbores, se kap. 20). Församlingen lämnade sitt bifall, men uppställde två villkor! Dels skulle det inte i något avseende få bli någon kostnad för församlingen (!), dels skulle inga askträd eller andra träd med vitt spridande rötter få planteras. Resultatet av planteringen blev så småningom inte bara de lummiga träd, som i våra dagar omger kyrkogården, utan ett vackert skogsbestånd till glädje inte minst för dagens öbor och sommargäster.

Det är sannerligen inte svårt att förstå, att församlingen i gamla tider hade det besvärligt med kyrkogårdsportarna. De var ju ofta i ett eländigt tillstånd. Men det var ju ej att undra på heller! Nära nog alla vindar kunde blåsa fritt över kyrka och kyrkogård. Inte en tillstymmelse till träd hejdade dem!

Det kan nästan uppfattas symboliskt, att äldre tiders hårda vindar i våra dagar avlösts av mildare fläktar, av större pietet och omsorg, av vilja att ge plats och ta hänsyn, av nära nog en "minneskult" som glömskans avlösare – allt omständigheter, som måhända bidragit till att öka insikten om att mycket av gammalt och fornt förtjänar att bevaras.

De dödas vilorum hör självklart dit!

Kap 8

Något om gudstjänsten och visitationerna

Bl.a. om kyrkotukt, kyrkoplikt, kyrkotagning och kyrkotjänare

Jämfört med andra socknar, är det trots allt inte under så lång tidrymd, som mera regelbundna gudstjänster förekommit inom ösocknen Styrös. Öbornas åstundan efter sådana, omvittnas bland annat genom deras överenskommelse med fastlandsprästen Torstanus Erics år 1603 (se kap. "Styresö Capell").

Då denna händelse hänför sig till den allra första tiden, då en kyrka på Styrös omnämnes i källorna, följer därav att ev. gudstjänster under den katolska eran, är för oss helt höljda i dunkel. Den gudstjänst, som här behandlas, avser alltså uteslutande den efterreformatoriska.

Medan grannsocknen Öckerö i alla avseenden hade att genomgå en försvenskingsprocess efter Roskildefreden år 1658, existerade för Styrös vidkommande inga liknande bekymmer. Socknen utgjorde ju sedan medeltiden gammalt svenskt land, som inte för ro skull benämndes "Svenska skärgården". Att förhållandena i kyrkligt avseende ändå inte var helt stabila, framgår av en anteckning i kyrkoräkenskapsboken, som redan tidigare citerats. Den åsyftade anteckningen (se kap. "Styresö Capell") talar om, att för skänkta medel inköptes "Nya Testamentet Swenskt" (1605).

Det var en hård tid man levde i, och den formade också i mångt och mycket hårda människor. Detta återspeglades även i vår kyrkolag av år 1686, vilken avsåg att skapa "enhet i religionen" bl.a. med tillhjälp av stränga lagbud.

Strängheten tog sig bl.a. uttryck i kravet på att varje svensk måste bevista gudstjänsten. Var man frånvarande utan laga förfall, blev man straffad. Självfallet var man också mera mån om att hålla lagens bud i början av dess tillämpning än senare. Björn Larsson på Styrös blev exempelvis år 1689 åtalad och fälld för gudstjänstförsummelse på första böndagen.

Antalet gudstjänster var till en början många. På söndagen förekom såväl ottesång som högmässa och aftonsång. Och veckopredikningar hölls, som regel på onsdag och fredag. Entimmaspredikningar var vanliga, ofta efter fullständiga utarbetningar av ämnena. Men predikan hade då inte till syfte att ge

uppbyggelse utan hade till främsta mål att ge kunskap och undervisning. Och även om detta kan synas oss sentida något förvånande, måste man ju ha förståelse för att behovet av undervisning var stort, då varken Bibeln eller Nya Testamentet kunde sägas utgöra var mans egendom och läskunnigheten dessutom var en sällsam gåva, som endast kom ett fåtal till del.

Sången spelade en helt annan roll än nu. Episteltexten sjöngs och vid vissa tillfällen (exempelvis nattvard) även evangeliet. Klockaren som försångare hade alltså vid denna tid en stor uppgift.

Efterhand blev antalet gudstjänster färre. Vid visitationen år 1858 omvittnades exempelvis, attottesång inte hölls vid någon högtid!

Gamla tiders kyrkotukt satte sin prägel på gudstjänsten. Om vådan av frånvaro från denna har redan ordats. Men även andra saker kunde ha sin inverkan på människornas förhållande till kyrkan. Kyrkoplikten var ett medel man hade att upprätthålla kyrkotukten med. Ett medel, som även innebar ett skamstraff.

Man skilde på enskild och uppenbar kyrkoplikt. Den sistnämnda formen innebar ett straff, som blev "uppenbart" för envar kyrkobesökare. I andra sammanhang har omnämnts personer, som av världslig domstol dömts till uppenbar kyrkoplikt, exempelvis Beata Larsdotter, omtalad i kapitlet "Sjörövare".

Den som ådömts uppenbar kyrkoplikt, fick en söndag (stundom flera) under högmässan sitta på en pliktpall längst fram i kyrkan, väl synlig för övriga kyrkobesökare. Och lika offentligt blev vederbörande sedan, efter utståndet straff, "avlöst" av prästen.

Kyrkoplikten, i form av straff, som utdömts av en världslig domstol, var illa tåld, inte bara av den drabbade. Även prästerskapet opponerade sig emot den. Att kyrkoplikten dessutom, i visst avseende, kom att få en klasstämpel på sig, gjorde inte det hela bättre. För den rike var det nämligen möjligt att köpa sig fri genom att erlægga 100 daler silvermynt; en metod, som ju knappast stod den fattige till buds.

Länge höjdes röster för kyrkopliktens avskaffande i vårt land, men inte förrän år 1855 nådde man framgång med kravet.

De biskops- och prostvisitationer som förekom, ger oss många intressanta inblickar i gudstjänsten och kyrkolivet över huvud.

Högmässan förrättades som regel klockan 10.00, och församlingen var åtnöjd härmed (1804).

Om nattvarden och då särskilt konfirmandernas första, framhölls det vid samma visitation: "De av församlingens ungdom som för första gången vilja begå Herrens Högvördiga Nattvard njuta i sådant avseende särskild undervisning av kyrkoherden, varefter offentligt förhör med dem anställes, och sker confirmation på sätt därom stadgat och förskrivet är."

Den kände nykterhetsmannen m.m., prosten Peter Wieselgren, talade vid sin visitation år 1858 om, att han ansåg det självklart att Nattvarden endast i undantagsfall, såsom vid sjukdom, begicks hemma.

Och biskop Rodhe uttalade sig år 1895 på tal om de överåriga okonfirmerade: "Föräldrarna ådrar sig ett drygt ansvar genom att ej hava sina barn att inhämta den föreskrivna konfirmationsundervisningen utan i trots mot fastställd ordning hålla dem därifrån."

Några notiser om Nattvarden från 1858:
"Offentlig Nattvardsgång anställes den första helgdagen i varje månad . . . Ett kort kommuniationsförhör anställes före skriftermålet den blidare årstiden ... Betjäningen å fyrstationen Vinga nyttjar med Pastors minne Nådemedlen i Öckerö, såsom varande närmare intill deras i öppna sjön belägna hemviste... Med undantag av 2ne dövtumma personer finnes ingen över 25 år, som ej är konfirmerad . . . Kommuniationsvin hämtas i Göteborg av kyrkovården och förvaras i ett rum under altaret."

Vilka nattvardsgästerna var vid de olika tillfällena, hade man som regel inte hållit reda på, men år 1804 fick man direkta föreskrifter:

..." och blev klockaren tillsagd, att hålla ordentliga Förteckningar över Communicanterne, vartill särskilda längder inrättas borde."

En form av brott, som hade direkt anknytning till kyrkan och gudstjänstlivet, var sabbatsbrottet. Föreskrifterna härom upplästes på tinget å Brännö den 25/6 1687. Där betonades: Allt lekamligt arbete efter Guds och Kungl. ordning upphøre på vilodagen. Ej lägga ut från land om lördag eftermiddag. Befarades därvid Guds rättvisa hemsökelse. Brott häremot – 40 mark efter Kungl. Maj:ts sabbatsordning!

Lagen tillämpades exempelvis år 1710, då Börta Larsdotter i Styrö Sörgård kom ihop sig med pigan Ingiäld Rasmusdotter på en söndag. Det gällde från början något så trivialt som att den ena inte mjölkat den andras ko, då denna begärt det. Börta slog Ingiäld med ett "spanträ", men den sistnämnda blev inte svaret skyldig utan tog Börta om halsen och tryckte hennes huvud mot ett vasst föremål, så att ett stort blödande hål uppkom i pannan.

Vid den följande rättegången var kyrkoherde Smitt närvarande. Han vitsordade skadan. Dessutom angav han, att Ingiäld förliden böndag försummat gudstjänsten. Kyrkoherden yrkade att hon skulle näpsas härför. Och så blev det också. För köttsåret fick hon enligt såråmbalken böta 6 marker, men för sabbatsbrottet fick hon plikta 40 marker! Hälften gick till de fattiga och hälften till kyrkan.

Men det var inte alltid som fällande dom förekom. År 1775 blev lotsen Gunnar Nilsson på Brännö åtalad för att han försummat gudstjänsten på långfredagen samma år. Men lotsen förklarade inför rätten, att han både helg- och söckendagar var skyldig att passa på de sjöfarande. Och rätten friade honom från ansvar med det beskedet, "att det inte stod i en lots lika litet som i någon annans makt att själv avpassa sina stunder".

Vid samma rättegångstillfälle blev ytterligare 16 personer friade av rätten för förseelser av olika slag. De allra flesta hade på en söndag tagit sig in till Hisingen för att skaffa foder åt sina svältande kor. En flerdagarsstorm hade hindrat dem att resa tidigare!

Sockenstämman hade för övrigt stor makt och myndighet, när det gällde att stadga om straff utöver vad lagen föreskrev. Detta skedde exempelvis år 1818, då kyrkoherden beklagade det oskick, som förekom och som tog sig uttryck i resor inåt fastlandet samt bedrivit fiske som näringsfång på söndagarna. Sådant oskick må beivras! Församlingen: Ja, 2 rdr banko utdömes i ansvar för dem, som före kl. 5 på söndag eftermiddag företar resa till arbetet. Det betonades, att denna bestämmelse kommit till, utöver vad lagen föreskrev!

Flera fall av sabbatsbrott påtalades under årens lopp, men det anförda får räcka som exempel. Så småningom ändrades självfallet bötesbeloppen, och i början av 1800-talet utgjorde de som regel 3: 16.

Var det så att den dömde ej kunde betala böterna eller sockenstämman så beslutade, sattes vederbörande i gapstocken, som i vanliga fall stod i vapenhuset, men under gudstjänsten med delinkventen fastspänd i den, stod i mittengången i kyrkan.

Församlingarna hade redan i slutet av 1600-talet av Kungl. Maj:t blivit anmodade, att anskaffa stockar, "ogudaktiga till skräck och straff". År 1725 tillverkades en gapstock för Styrös kyrkas räkning, vilket redan tidigare omnämnts i kapitlet om träkyrkan. Stockstraffet upphörde inte i vårt land förrän år 1841.

Irritationen över att söndagen användes till arbete eller flärd, var påtaglig även i sen tid och tog sig ofta uttryck i påminnelser härom under visitationerna, även om straff inte påyrkades. År 1895 klandrade exempelvis biskop Rodhe företeelsen i följande ordalag: "Söndagens ohelgande är bland vår tids mest beklagliga lyten. Särskilt under sommarmånaderna ohelgas sabbaten mycket i denna församling, då den manliga befolkningen seglar med lustresande. Den vinningen medför i sanning ej någon välsignelse."

Även vid visitationen i maj månad år 1908 påtalade samme man förhållandet: "Helga sabbaten – segla åtminstone inte under söndagsförmiddagen."

Sekulariseringen började alltså tidigt, men man insåg tydligen att straff för sabbatsbrott av den här karaktären knappast var tillrådligt. I varje fall torde 7 kap. 3 § i strafflagen sällan ha tillämpats, möjligen beroende på att angivare och åklagare saknats. Den nämnda paragrafen om sabbatsbrott upphävdes 1948.

När det gäller gudstjänstens yttre ordning, finns till våra dagar bevarade detaljer, som är både roande och tragiska. Redan några år före vår kyrkolags tillkomst hände det att två kvinnor, Karin Mattesdotter, Asperö och Marit Petersdotter, Styrö, som växlat några otjänliga ord i kyrkan på en böndag, fick till varning, avsky och varnagel ge till Styrö kyrka var sin kanna vin. Händelsen poängterar just det faktum, att man alltid varit mån om att hålla även på den yttre värdigheten. Det dög inte att uppföra sig hur som helst i kyrkan eller dess grannskap.

Oftast var det på sockenstämmorna som motmedel mot osederna beslutades. År 1825 påtalades, att det "stundom hänt", att någon, sedan prästen bestigit predikstolen, kommit in i kyrkan med "tämmlig buller som stört uppmärksamheten". På stämman beslutades, att en regel skulle sättas "inom stora kyrkdörren". Så snart prästen intagit platsen i predikstolen, skulle regeln skjutas för. Den som då ej var inne i kyrkan "får blifva utan til".

Detta med bullret blev i olika sammanhang något av en plåga. Främst var det kanske ungdomarna, som av obetänksamhet (?) störde andakten. År 1841 påpekades på majstämman, att en del ungdomar vid upp- och nedgång till och från läktaren förorsakade "bullrande oljud". De skulle allvarligen tillsägas att gå tyst. Annars skulle andra åtgärder vidtagas!

Att människor är blyga och försagda, är ju en mer vanlig "åkomma" än att de är framfusiga och högröstade. Motsatsen kan dock stundom förekomma, och ett sådant typfall behandlades också på nyssnämnda stämman.

Där sades det, att en osed en längre tid förekommit, som tagit sig uttryck i alltför högt läsande av de allmänna kyrkobönerna och även av epistlar och

evangelium. Beslut: den som därefter läser böner, epistel eller evangeliet så högt, att det stör de närmastes andakt, varnas inför kyrkorådet. Läser vederbörande ändå för högt, böte för varje gång 32 skilling banko. Pengarna gick till de fattiga.

Och det var ändå inte första gången något liknande hände. Redan år 1803 klagade kyrkoherden över det olidliga mässandet efter predikan och ungdomens högljudda läsande. Han blev alldeles överröstad. Må det helt och hållet avläggas såsom oskickligt och inrotat missbruk! Ja, svarades av församlingen – den som i fortsättningen kunde överbevisas om oseden, han fick plikte 1 riksdaler till kyrkan. Och det gick inte att dröja med betalningen. Böterna uppbars nämligen genast av sexmännen.

Över huvud taget var ungdomarna mycket aktiva, när det gällde att ställa till ofog av olika slag. Det är alltså inte något, som hör enbart vår tid till. Kyrkoherden talade år 1818 om vanartiga pojkar, som vid ringningen sprang upp i tornet och gjorde sig skyldiga till allehanda oseder, bl. a. kastade de sten på folket. Längre hade man tydligen tolererat vad som skett, men 10 år senare tyckte en församlingsbo att ofoget gick för långt. Han begärde sammankallning av extra sockenstämma för att behandla fallet.

Denna stämma hölls den 28/12 — (menlösa barns dag (!) — vilken ej sedan år 1772 firats såsom helgdag). Det framgick att anmälaren, nämndemannen Andreas Andersson, Tången, söndagen den 30/11 vid ingången till kyrkan blivit nedvätt av ett par pojkar, som uppifrån tornet kastat sitt vatten på honom!

Andersson ansåg, att det inte var några andra pojkar än Carl Christensson och Carl Magnus Johannesson. Klockaren Anders Henriksson instämde. Kyrkoherden frågade: "Vad skall vi göra åt sådant självsvåld?" Två kyrkorådsledamöter förordade att man skulle följa kyrkolagen och författningarna. Och församlingen sade ja härtill. Men kyrkoherden förmenade att kyrkolagen inte hade något med denna fråga att göra. Tillämplig var däremot Kungl. Maj:ts förordning om kyrkoråd av den 26/2 1817. Enligt § 12 tillkom det kyrkorådet att handha kyrkodisciplinen och vad till sedernas vård hörde. Kyrkorådet kunde antingen ge allvarliga förmaningar eller också ge stockstraff. Vilken reaktionsform skulle man välja för detta fall? Kyrkoherden förordade att pojkarna skulle kallas inför kyrkorådet och få allvarliga föreställningar. Kyrkorådet och många församlingsbor i övrigt samtyckte till denna lindriga åtgärd för denna gång!

En sak som inte direkt hade med själva gudstjänsten att göra utan fastmera med församlingens yttre ordning, var lekstugorna. Ursprungligen var det väl så, att man roade sig med dans och spel på bröllopfester och i de krogar, som med eller utan tillstånd förekom. Men från och med mitten av 1700-talet blev det allt vanligare, att man anordnade "lekstugor" hos någon, som hade relativt gott om utrymme. På sådana ställen samlades en mängd människor, men företrädesvis ungdom.

Givetvis förekom det klagomål. Rätten fick också ta del av sådana. År 1797 talades det exempelvis om att husbönderna överallt klagade på det självsvåld, som tjänstefolket gjorde sig skyldigt till. Det angavs att de på nätterna gick till ställen, där spel, dans och lekar hölls. Dryckenskap och laster befrämjades därigenom och tjänstefolket blev "oskickligt att förrätta sina sysslor följande dagar".

Rätten prövade skäligt att förbjuda alla krögare och näringsidkare "vid 6 riksdaler och 32 skillings vite att slika samkväm tillställa i sina hus". Alla som gick till sådana ställen skulle få böta 1: 30. Envar ägde rätt att lagligen låta åtala, men alldeles särskilt ålåg det naturligtvis kronobetjänterna att ha uppsikt. Beslutet upplästes i kyrkorna.

Åtal följde också. År 1803 blev t. ex. Carl Jonsson på Tången stämd till tinget för att han första söndagen på året haft spel och dans i sitt hus samt dessutom sålt brännvin.

Trots detta omvittnades följande i 1804 års visitationsprotokoll: "Uppå tillfrågan om inom Pastoratet är brukligt hålla några lekstugor, tillkännagavs, att sådana nu vore nästan bortlagde, och att om någon gång de brukades, då endast ungdom där samlades och med oskyldiga nöjen muntrade sig, utan att sederna därvid bleve lidande."

Lekstugornas förkämpar fick snart myndigheternas stöd. Det var ju avarterna man sökte komma åt, men inte glädjen i gemenskapen. Landshövdingen utfärdade en kungörelse den 15/4 1818 om ordning och skick på lekstugorna. Ordningsmän skulle finnas, föreskrevs det. Till ordningsmän inom socknen valdes: Andreas Olsson, Styrö; Anders Andersson, Tången; Olof Hansson, Brännö; Nils Larsson, Asperö; Lars Göransson, Köpstadsö; Johannes Hansson, Donsö och Johannes Andreasson, Vrångö.

Det ålåg värden på stället att enligt kungörelsen, om gästerna av bägge könen översteg 16 personer, vid 6 riksdaler och 32 skillings vite tillkalla ordningsmannen för att denne skulle övervaka ordning och skick.

Men trots detta förekom det givetvis under årens lopp åtskilliga oordningar. Främst var det den flödande spriten, som ställde till ohägn med många, ofta elakartade, slagsmål och blodviten som följd. År 1829 ledde det exempelvis till rättegång, att Nils Pettersson på Tången slagit sin svärfader, Sven Nilsson Stare. Utom till böter dömdes Nils Pettersson att inför rätten göra svärfadern offentlig avbön.

*

Av protokollen från biskops- och prostvisitationerna får vi många värdefulla upplysningar om livet inom församlingen över huvud taget. Ja, redan år 1707, tjugofem år innan Styrso officiellt bildade eget pastorat, finns visitationsanteckningar om den dåvarande kapellförsamlingen. Det omvittnades att gudstjänsten i Fässberg då alltid hölls kl. 8 på förmiddagen, medan gudstjänsten på Styrso ägde rum kl. 10.

Om församlingen sades det: "Enhälligt på knä vid syndabekännelsen och Fader vår, står upp när tron sjunges, episteln och evangeliet läses." Sedan Styrso blivit eget pastorat, hölls under 1700-talet fem visitationer, nämligen 1737, 1755, 1763, 1773 samt 1780.

Låt oss, med hjälp av protokollet från år 1763, ta del av vad visitationen klaggjorde. Det var på midsommardagen, den 24 juni, som biskop Erik Lamberg infann sig i Styrso kyrka. I sitt sällskap hade han "Lektorn och Constitorialen, herr Magister Lor. Jul. Kullin", kontraktsprosten Magnus Wallerius samt "Constitorii Notarien Johan Alander."

Kyrkoherden Bened. Florén på Styrso predikade, och efter gudstjänsten trädde biskopen inför altaret och höll ett för tillfället lämpligt tal, vari han gav tillkänna för församlingen orsaken till sin ankomst. Därefter blev kyrkoherde Florén installerad i sitt ämbete av biskopen, vilken som assistenter hade förut nämnda herrar.

Så hölls kristendomsförhör, och barn och ungdom berömdes för att de kunde "göra gott besked för sig uti sin kristendom". Och då gällde det inte bara att svara på frågor. De kunde även läsa utantill ur hustavlan, första botpsalmen samt vackra psalmer ur psalmboken.

Efter förmaning till församlingens ledamöter att "förkovra sig uti sin kristendoms kunskap" hemförlovades så "kvinnfolk och ungdom". Därefter trädde församlingens äldste med kyrkvärdar och sexmän fram till koret, där följande "efterfrågades, uppvistes och avhandlades".

Så följer i protokollet en i tjugofyra punkter uppdelad redovisning om kyrka och församlingsliv. Ur denna "lista" skall anföras några punkter.

Att kyrkans inventarieförteckning och böcker företeddes, säger sig självt. Det anmärktes dock på att visitationsakterna från åren 1737 och 1755 saknades. Kyrkoherde Åhmans sterbhus skulle krävas på akterna för senare inbindning.

Kyrkan sades vara i gott stånd, vilket ju heller inte var annat att vänta, då den invigts blott nio år tidigare. Ett nytt golv skulle dock behövas och man ville gärna lägga det av gotlandssten. Någon stolindelningsslängd fanns inte vid denna tid, men tillkom senare, i början på det nya seklet, vilket tidigare skildrats i kapitlet om "Den nuvarande kyrkan".

Det framgick att sockenstämma hölls årligen i maj månad. Sjukstuga fanns inte i församlingen. "Ej heller är någon lägenhet därtill", anmärktes det. Inga krogar fanns heller — med undantag av en. Den var skattlagd och belägen på Asperö!

"Husförhör, varöver behöriga längder företeddes, hålles i vart hus om vintern. Om hösten kan det icke ske; emedan församlingens ledamöter till största delen då äro ute på sjön, och idka sin näring med fiske."¹

Någon skolmästare fanns inte i församlingen och kyrkoherden anmodades därför att snarast antaga en sådan (mera härom i kap. 12).

"Sockenstuga finns ej. Anses nödvändig i en så spridd församling att vistas i, i kallt och stormigt väder innan mer folk kommit till gudstjänsten."

Avslutningsvis framhölls att inga sammanflyttningar mellan trolovade förekommit och ej heller några lägersmål. Det poängterades att kyrkoherdens lön var liten, varför det vädjades om givmildhet gentemot honom, samtidigt som det noterades, att inga motsättningar fanns mellan präst och församling.

När förrättningen var slut "sjöngs en vers och välsignelsen lästes". Och protokollet undertecknades: "Skildes åt klåckan emot 4, Erik Lamberg/Johan Alander."

Seklets två återstående visitationer var prostvisitationer, vilka båda förrättades av prosten Magnus Wallerius.

Den goda kristendomskunskapen var något som gladde de första "visitatorerna". I protokollet från år 1780 noterades exempelvis: "Herr Prosten förmärkte med hjärtlig fögnad att församlingens ledamöter sedan sista visitationen icke avtagit i sin kristendomskunskap."

¹ Den stora sillfiskeperioden hade ju nyligen börjat.

Men det skulle inte alltid vara så. År 1804 fann biskop Wingård "kristendomskunskapen i allmänhet nog svag". En förändring hade alltså skett under de mellanliggande åren.

Det fanns alltså skäl för "visitatorerna" att påminna om vikten av bibelspridning inom församlingen. Och det glömde man heller inte att göra. Prosten Peter Wieselgren förklarade vid sin visitation år 1858, att han önskade att bibelläsning och bibelutdelning städse skulle äga rum vid nattvardsundervisningen. Samtidigt nämnde kyrkoherde Olén i sin ämbetsberättelse, att Bibeln eller åtminstone Nya Testamentet, så vitt han kände till, fanns inom varje hushåll och lästes i allmänhet mer av äldre personer än av yngre.

Intresse fanns också för annan läsning. Den mest lästa postillan sades vara Lars Linderoths. Men även andra böcker nämndes, såsom av Misander, Brag och Norborg. Och för bibelspridningens befrämjande upptogs kollekt på nyårsdagen.

År 1881 framhölls, att i hemmen förekom skrifter av, förutom de redan nämnda, Schartau, Luther, Arndt, Hummel, Roos och Berggren.

Från visitationsprotokollen av år 1763 minns vi, att husförhör hölls "i vart hus om vintern". Under 1700-talet synes också deltagandet i husförhören ha varit gott. Men även i detta avseende, liksom när det gällde kristendomskunskapen, var förhållandet ett annat, när man kom in på det nya seklet. År 1804 beklagade sig kyrkoherde Bogren över att åtskilliga av församlingens ledamöter höll sig undan vid de årliga husförhören. Han begärde biskopens hjälp med föreställningar, "och blevo i anledning härav Pastoratets invånare allvarligen antydde, att avlägga ett sådant oskick och när husförhören utlysas talrikt sig därvid infinna".

En något annorlunda ordning tillämpades senare, men närvarofrekvensen ökade inte nämnvärt. Hur husförhören gick till, omvittrade kyrkoherde Olén i sin ämbetsberättelse år 1858.

"Sju¹ Husförhör hållas årligen i början av Oktober, därvid längden först genomgås och omflyttningar antecknas, vartill åtgår omkring 1 timmas tid. Förhöret börjar med sång och bön, fortsättes med de icke konfirmerades framkallande till in- och utläsning, samt frågor om salighetslärans uppfattning till de äldre. De äro ej så talrikt besökte på en del öar, som de borde. Bibelförklaringar hållas icke. Förhör anställas med in- och utflyttande."

¹ Ett förhör å vardera Styrso, Tången, Brännö, Asperö, Köpstadso, Donsö och Vrångö.

Fästefolks förtidiga sammanflyttning beredde öpräst och visitator åtskilligt bekymmer. Gång på gång påtalades, att detta var mot Guds lag och ett ohelgande av äktenskapet. Prosten Peter Wieselgren vädjade också till hela församlingen om hjälp mot, som det betecknades, oskicket. Det skedde på följande sätt, enligt visitationsprotokollet (1858).

”Visitator lade församlingen på hjärtat, huruledes den icke borde anse präst eller kronobetjänt såsom de enda, vilka ägde att beivra det av pastor anmärkta oskick, i det nämligen fästefolks sammanflyttning med därav uppstående följder ingalunda vore sällsporde; tvärtom, först då församlingens aktade medlemmar upphörde att ibland sitt antal räkna dem, som sålunda överträda Guds och människors lag, kan man hoppas att dessa överträdares antal förminskas...”

Även prosten Claes Lindskog var vid sin visitation år 1881 inne på liknande tankegångar.

Oäkta barn noterades då och då i kyrkböckerna, men mera sällan i visitationsprotokollen. Ett sådant undantag förekom vid prostvisitationen år 1773. Då omtalades att fiskaren Lars Jonsson på Asperö hade ett barn utom äktenskapet. Länsmannen Mattias Ahlgren uppmanades av prosten Magnus Wallerius att ingripa. År 1881 antecknades: 3 oäkta barn de senaste 5 åren.

Barnkvinnors kyrkogång eller kyrkotagning var däremot ganska ofta föremål för kommentarer. Det var särskilt angeläget att kyrkotagningen just ägde rum i kyrkan. Peter Wieselgren anförde (i protokollet):

”Vad angår Pastors uppgift, att såväl barndop som barnkvinnors kyrkogång ofta äger rum såväl hemma som i Prästgården, erinrade visitator huruledes kyrkan för dessa heliga förrättningar vore rätta platsen, likasåväl som för Nattvardsgång, det alla ännu tyckte...”

Det var endast när fara för hälsan eller sjukdom hindrade kyrkofärd, som prosten kunde tänka sig det vara lämpligt för församlingens medlemmar att i ”husen låta tilldela sina barn det Hel. dopets sakrament och mödrarna välsignelsen vid återuppträdet i Herrens hus”.

Som regel skedde dopet 2–3 dagar efter födelsen. I ämbetsberättelsen till 1881 års visitation skrev kyrkoherde Lindman, att ingen velat undandra sig kyrkotagning. ”Icke barnaföderskornas svaghet och sjuklighet, utan ett gammalt bruk är orsaken dertill, att kyrkoherden tillåtit kyrkotagning annorstädes än i kyrkan.”

Uppmaningen från Peter Wieselgren hade uppenbarligen inte helt burit frukt; fortfarande förekom kyrkotagning utanför kyrkan.

Enskild skrift förrättades på en trång och mörk plats bakom altaret, enär ingen sakristia fanns (1895).

Många gånger framhölls kommunikationssvårigheter mellan de olika öarna, som en av de väsentligaste orsakerna till den minskade kyrksamheten under 1800-talets senare hälft. Att en annan orsak till det påtalade förhållandet var de av separatisterna hållna konventiklarna, torde stå höjt över allt tvivel.

I början av det nya seklet förklarades, att en av konventiklarnas följder blivit att många övergivit församlingens gudstjänster. Somliga lät sig lockas därav, att det var så lätt att komma till bibelstunden i missionshuset på ön, men förenat med svårigheter att fara över till kyrkan. Det erinrades dock om att kommunikationssvårigheterna ganska lätt kunde övervinnas genom de motorbåtar, som då fanns tillgängliga vid Tången. Brännöborna uttryckte för övrigt önskemål om att få hjälp av de angivna båtarna. "Avhämta kyrkfolk vid Brännö mot skäligen ersättning. Avtal må träffas."

Samma kommunikationssvårigheter förekom väl även för konfirmanderna, men det hördes knappast några klagomål från ungdomarnas sida. År 1858 skedde anmälan till konfirmationsläsning i februari månad. Redan dessförinnan måste eleverna kunna Luthers Lilla Katekes. Under lästiden fick de lära sig det huvudsakliga av Lindblomska förklaringen jämte en och annan psalm.

Konfirmationen skedde vid midsommartid. Ärligen var det ungefär 40 stycken ungdomar, som "gick fram".

I en tid, då gamla och välkända sedvänjor och normer höll på att upplösas och lämna plats för mera lösliga former för mänsklig samlevnad, spelade de tillgängliga krogarna en betydande roll. Vi erinrar oss den redan tidigare nämnda skattebelagda krogen på Asperö, vilken fanns där vid 1763 års visitation. År 1804 var det lite annorlunda. Då lät det så här:

"Ingen privilegierad krog finnes uti kyrkoby, där tillfälle kunde givas till nyttjande av starka drycker, likväl befarade några rättsinniga av församlingens ledamöter att lönnkrogar därstädes måtte finnas, varifrån man flera gånger förnummit att rusiga människor kommit sent om Söndagsaftonen."

Och år 1858: "Ingen lagligen tillåten krog finnes; men flere äro fällda eller under tilltal för lönnkrögeri." Säkert inte roligt att höra för nykterhetskämpen Peter Wieselgren. (Om krogar m.m., se kap. 18).

Hans intresse för nykterhetssaken återspeglades även i hans motvilja gentemot långa gästabud. Det antecknades: "Vad gästabud vid bröllop och begravningar angår, framställde visitator till församlingens behjärtande, om ej skäl

vore att icke blott erkänna det olämpliga häruti, särdeles vad begravningsgästabuden beträffar, utan ock i gärningar visa, att detta erkännande icke blott är ett tomt ord.”

Kyrkoherde Olén, som ju kände till hur allt tillgick vid de påtalade tillfällena, anförde: ”Brudvigsel, varmed stundom dröjes nog länge efter lysningen, förrättas vanligen i brudgummens hem å Sön- eller Fredagar. Till brölloppen bjudes närmaste släkt och grannar. De vara sällan över ett dygn, vanligen fridsamt och utan överflöd.” ... ”Begravningar ske för det mesta om Sön- och fredagar utan stora gillen och gästabud.”

När det gällde utsocknes bettlande, som infann sig i församlingen, hade Wieselgren en ganska radikal syn på tingen. Kyrkoherden hade i sin ämbetsberättelse framhållit att ”bettlande måste fördragas”. Men detta vände sig Wieselgren med skärpa emot. Om utsocknes tiggare kom skulle de, enligt hans mening – om de var barn, sättas i skolan – om de var vuxna, tilldelas arbete. Arbetslönen skulle fattigkassan bestå!

Strax efter det senaste sekelskiftet, framhölls att det sedliga tillståndet inom församlingen i allmänhet var gott. Dock var man orolig för tilltagande dryckenskap samt för oseden bland ungdom av båda könen, att nattetid vistas på vägar och båtbygggor. Detta förhållande lär väl näppeligen ha ändrats till det bättre sedan dess, utan med utökat badgästliv snarare ytterligare accentuerats.

Om de s. k. separatisterna skall här inte ordas så mycket, då en fylligare skildring lämnas i kapitlet om frikyrkan. Noteras skall dock, att ännu år 1858 hade inga, som det kallades, ”separatistiska tankar”, smugit sig in i församlingen. Kyrkoherde Olén anförde i sin ämbetsberättelse:

”Villfarelser i vår rena Evangeliska Lära har ej yppats; skadliga vidskepelser och fördomar ej försports.”

Men så värst länge skulle det inte dröja förrän kolportörer anlände även till Styrös församling. Under prostvisitationen år 1881 framhöll visitator, prosten Claes Lindskog, att kolportörsverksamheten måste motarbetas även genom bibelförklaringar i kyrkan – helst varje söndag. Kolportörerna röjer vanligen sin halt genom ”att göra salighetsvägen alltför bred och enligt vissa yttre kännetecken förklara för Guds barn en var, som hyllar och gynnar kolportörer”.

Samtidigt klagade kyrkoherde Lindman följande i sin ämbetsberättelse:

”Rörande religionsvillfarelsen hafva kringströvande kolportörer och andra lekmän af methodistiska, baptistiska och nyevangelistiska riktningar gjordt sina

försök att utsprida sina läror, men utan så synnerlig framgång, synnerligast därför, att Schartaus m.fl. uppbyggelseskifter spridts inom församlingen.”

Att senare flera frikyrkliga riktningar blivit företrädade inom Styrös kommun, är välbekant. De till medlemsantalen största fria församlingarna tillhör Svenska Missionsförbundet och Pingstväckelsen (mera härom, se kap. 11).

Kyrkoherdeinstallationerna skedde mycket ofta i samband med visitationerna. Att kyrkoherde Florén blev installerad i sitt ämbete vid visitationen år 1763, har redan nämnts. Vid biskop Wingårds visitation år 1804 var det kyrkoherde Brynolf Bogrens tur att bli installerad. Det är väl att märka, att vederbörande präst mycket ofta tjänstgjort en avsevärd tid i sin befattning före installationen. Florén tjänstgjorde från och med 1758 och Bogren från och med 1800.

Men vad installationerna beträffar, så kunde det förekomma ovanliga undantag. Vad sägs om följande från år 1858:

Det konstaterades att ingen biskopsvisitation blivit hållen i församlingen sedan år 1804, ”och hade varken nuvarande Pastor, icke heller hans företrädare blivit i Embetet enligt Kyrko-lagen inställde”.

”Nuvarande pastor” var Per Olén och hans företrädare hade varit Jacob Wilhelm Carlberg.

Vid visitationerna åren 1881, 1908 resp. 1912, installerades kyrkoherdarna Lars Jacob Lindman, Fredrik Herman Engström resp. Gustaf Daniel Block.

*

Det gamla talesättet om klockaren, som skall allting bestyra och uttrycket, att vara som en ”klockarfar”, har mycket som talar för sig – än idag. I gamla tider hade sannerligen klockaren också mycket att bestyra. Till hans främsta uppgifter hörde att leda kyrkosången samt att lära barnen ”att läsa i bok” (se kap. 12). Men många andra åligganden kunde också falla på hans lott. Som t.ex. att slå åder på människor vid olika sjukdomar, föra de dödas ben till benhus – där sådant fanns – samt fara med veneriskt sjuka till vårdanstalter. Att klockaren dessutom hade – och har – att föra en hel del böcker och räkenskaper. ger ytterligare material till bilden av en mycket upptagen man.

En bland de första i den långa rad av klockare, som vi känner till namnet, var Lars Börjesson, vilken nämndes år 1688. År 1713 omtalas Christian Borelius som klockare och den 17/5 1722 antogs Anders Schåre till klockare med ”samtligas ja och samtycke”.

Lars Andersson på Köpstadsö sades vara klockare, då han den 7/6 1729 avled. Om honom förmäldes det, att han var född år 1651, och att han gifte sig år

1682 med Helga Andersdotter. Makarna, som levde tillsammans i 46 år, fick sex barn, vilka alla var döda vid Lars' frånfälle. Som liktext angavs 2 Sam. 24:14.

Av övriga klockare må nämnas Sven Andersson, som kyrkoherden år 1763 förklarade vara varken skriv- eller läskunnig; David Niefeldt, en inflyttad tysk, som drunknade i Donsö sund efter julottan år 1805; Carl Magnus Johansson, som var den "ende ordentlige sökanden" efter honom; Anders Henriksson, som efter många tjänsteår och vid hög ålder förmåddes "arrendera" ut sin klockartjänst till efterträdaren; Carl Severin Rosenberg, som var den första som förenade klockartjänsten med en folkskollärare- och "orgelnisttjänst" samt Johan Oskar Dahlin, som fullföljde den traditionen.

Flera av de här namngivna klockarna nämnas i andra sammanhang, främst i de kapitel, som behandlar skolväsendet.

Bland övriga icke prästerliga kyrkans tjänare må även nämnas kyrkvärdarna, eller kyrkvärdarna, som de också benämndes.

Två kyrkvärdar, som omtalades mycket tidigt, var Nils Siggesson på Vrångö och Börje Jonsson på Donsö. De tog emot kyrkans pengar av Karin Gudmunds, di hon levererade dessa år 1640. Händelsen nämns i kapitlet "Styrsö Capell".

Då hade man alltså på sedvanligt sätt två kyrkvärdar. Senare – i varje fall större delen av 1800-talet — höll man sig med endast en befattningshavare. Måhända föränleddes detta av att sysslan, åtminstone i dessa äldre tider, =te var populär. Detta märktes bl. a. på de försök till avsägelser, som då och då förekom. Nästan alltid försökte församlingen få behålla den kyrkvärd man hade, då han ville avgå. Ett exempel:

"Befrågades vår beskedlige och vaksamme Kyrko Wärd Carl Peter Andersson, Tången, om han inte ville åtaga sig ännu et år med kyrkovärdskapet fortfara." Han kunde det emellertid ej, "såsom ensam man" ... "varför han betäckades för sitt välförhållande." Detta hände år 1829.

Sexmännen hade bl. a. till uppgift att indriva beslutade böter för brott mot kyrkodisciplinen samt stämmobeslutade avgifter för olika ändamål. Som regel krävdes de sistnämnda matlagsvis. De första kända sexmännen inom församlingen var de sex män, som år 1596 uttogs för "Styresö Capells" räkning. Männen namngives i kapitlet om kapellet.

Redan tidigt föreskrevs att en kyrkoväktare skulle finnas. Han blev så små=gom något av mångsysslare. Närmast motsvaras hans syssla av kyrkvaktmästarens i dag. I äldre tider var en av hans viktigaste sysselsättningar att hålla falk vakna i kyrkan. Fördens skull bar han en stav, som han stötte i golvet med,

då han ville väcka någon, som slumrat till. Väktaren fick därför även bära namnet kyrkstöt.

Låt oss ta del av vad instruktionen för kyrkvaktaren och orgeltramparen på Styrö bl. a. föreskrev år 1868.

Han skulle vädra, sopa, damma samt städa kyrkan mot passande ersättning för biträde; öppna och stänga kyrkdörrarna; vid jordfästning vara tillstädes för nödig upppassning; tillse att kyrkogården befann sig i städat skick och att inga kreatur löpte där; ombestyras snöskottning mot skälig ersättning för biträde; orgeltrampa och ringa; befordra brev, som rörde kyrkan; och i allt åttlyda vad kyrkoherde, kyrkoråd eller "orgelnist" i tjänsten anbefallde.

Det var ju ingen liten "lista". Lönen var dock endast 120 rdr per år. Nils Kristensson, Styrö, åtog sig arbetet.

"Orgelnisttjänsten" blev ju inte aktuell förrän orgel anskaffats i kyrkan på 1850-talet. Folkskolläraren m. m., Carl Severin Rosenberg, blev församlingens förste organist.

Som redan tidigare antytts, ger visitationsprotokollen en bild av det gamla gudstjänstlivet och närliggande områden. Men de ger egentligen mer än så. Gentemot vår egen tid håller de liksom upp en spegel. Och inte en spegel vilken som helst heller. Den tycks istället ha samma egenskaper, som man kan finna i spegelsalarna hos de större nöjesfälten. Dyliga speglar brukar ju ge en vrångbild av verkligheten; den länge blir kort, den tjocke blir mager o. s. v.

På liknande sätt är det med visitationsprotokollens speglar. Även om det här inte rör sig om en vrångbild av verkligheten utan istället om en verklighet, som förefaller oss så fjärran.

Här må endast som exempel nämnas det gamla tvånget att gå i kyrkan, ett religionstvång, som är främmande i våra dagar, och de olika straffen med det gamla skamstraffet, "gapstocken", som det mest avskyvärda. Även om i sistnämnda fall straffet var avsett enbart som botgöring, för det ändå tankarna till ännu äldre tiders brännmärkning, och var till sin karaktär en form av kärlekslöshet gentemot både delinkventen och begabbarna, som borde vara — och numera också är — kyrkan främmande.

Kap 9

Comministri insulares

Övärldens äldsta prästerskap

Alltsedan år 1571 hörde Askim, Frölunda och Kålleröd under kyrkoherden i Nylöse. Efter Göteborgs tillkomst, var det kyrkoherden därstädes, som "övertog" socknarna. Som i annat sammanhang nämnts, hörde den lilla kapellförsamlingen på Styrso i kyrkligt avseende till Frölunda. Senare, i varje fall vid 1600-talets slut, bestämdes att Styrso, Örgryte och Råda skulle vara annex till Fässberg.

Till Frölunda kyrka fick den lilla folkspillran i Styrso socken bege sig för att höra Guds ord. Även sedan "Styresö Capell" tillkommit under 1500-talets sista hälft, fick man många gånger ta sig över fjorden in till fastlandet för kyrkobesök. Ty några präster, som var fast placerade på öarna, fanns till en början inte. Om svårigheterna härmed, vittnar väl taligt öbornas överenskommelse med fastlandsprästen Torstanus Erici. En söndag år 1603 sammanträffade han med allmogen på kapellbacken och beslöt på deras enträgna vädjan hålla predikan i kapellet var tredje söndag.

Dessa sakernas tillstånd varade ganska länge. Kapellförsamlingen behövde ju dock klart och tydligt egen präst. Efterhand förordnades också komministrar till tjänstgöring i övärlden (comministri insulares).

Den förste av dessa var Jonas Olai. I Fässbergs kyrkoräkenskapsbok står i samband med en anteckning avseende år 1623:

"Cappelan Jonas Olaij (Styresö) haffuer fååt i Skrifwarelöön 1 daler i gamble småpeningar."

Då flera anteckningar förekommer samtidigt i boken, är dateringen osäker, men så värst många år efter det angivna kan näppeligen anteckningen ha gjorts. Av allt att döma har Olai redan vid denna tidpunkt tjänstgjort som "cappelan" i Styrso. Vi känner tyvärr inte till så mycket om Jonas Olai, då bara några få anteckningar om honom står till vårt förfogande.

År 1633 omtalas det t. ex. att "Jonas Capellan" "höjade" kyrkogården i Fässberg mot en ersättning av 1 dlr. I annat sammanhang står att "kaplan Joh.:s Olai" år 1638 "gaf till messesärk 18 alnar, Messesärken sydde hans h. Ingebor... och tog den gamla messe..."

Den veterligen sista anteckningen om hans insatser i Styrsö kapellförsamling har omnämnts i kapitlet "Styresöo Capell". Han mottog då – år 1640 – av hustru Karin Gudmuns, räakenskap för "Styresöo Capells penningar".

Det är mycket antagligt, att han varit med bland tillskyndarna av den nya träkyrka, som byggdes centralt på Styrsö år 1647–48 (?) och efterträdde "Styresöo Capell".

Något slutår för Jonas Olai" tjänst känner vi inte till. Endast den första anteckningen rörande hans efterträdare har vi tillgång till. Petrus Olai Kindius tog då emot penningar av kyrkvärden Börje Jonsson från Donsö, utgörande årsredovisning i likhet med den tidigare nämnda hustru Karin Gudmuns! Jonsson överantvordade pengarna "datum Donsöo den 2 Aprilis An; 1651". Två år senare sker en liknande transaktion mellan de båda. Denna gång får vi veta, att det rör sig om 43 riksdaler, som levereras till kyrkan.

Den 23/4 1655, i samband med att församlingen av häradsrätten förståndigas att "förfärdiga" kyrkogårdsmuren (se sid. 75), har också "Herr Pehr" något att framföra inför rätten. Han klagar över att allmogen försummar veckopredikan och ondgör sig över, att de enskilda församlingsmedlemmarna i stället beger sig ut till sjöss och fiskar! Men de anklagade försvarar sig. Det är för den stundom svåra sjöns skull, som de inte kunnat komma. De lovade att delta flitigare på söndagarna i stället!

År 1656 var det länsman Jon Larssons tur att "lefrera ifrån sig kyrkiones penningar". Sammanlagt fanns i kyrkokistan vid detta tillfälle 111 riksdaler. Både länsmannen och prästen var bosatta på Brännö.

Amiral Mårten Thijssen Ancharhjelms, vilken hade patronatsrätt över skärgården, gav av allt att döma understöd åt "herr Pehr". Denne kallas i annat sammanhang "första Prästen wid Styrsö församling".

Det är okänt huruvida Kindius tjänstgjorde till år 1660, då Jöns (Johan) Magni Nitraeus tillträdde komministaturen. Om så var fallet, uppgick Kindii tjänstgöringstid till minst 10 år. Han var i så fall den förste av öprästerna, som helt fick ägna sina omsorger åt den nybyggda träkyrkan.

Nitraeus var den av prästerna på 1600-talet, som tjänstgjorde den längsta tiden på öarna. Nära 20 år var han själasörjare i Styrsö församling innan döden ryckte bort honom.

I motsats till Kindius bodde Nitraeus på Styrsö. Första gången vi möter en notis om honom i domboken, är i samband med ett mål, som omnämnts i kapitlet om "Brännö ting". En dotter anklagades för att ha slagit ikull sin gamla mor

en gång, då båda var druckna. Modern försvarade dock sin dotter och hänvisade till att dottern alltid gått henne tillhanda, då hon fick nattvarden. Och härvid refererade hon till "predikanten Johan Magni".

I vissa handlingar kallas Nitraeus "Johan", medan han i andra benämnes "Jöns". Ett exempel på hur han själv skrev sitt namn, får vi i kyrkoräkenskapsboken år 1674, då "Wt Hr Ländzman Lars Jonsson" räknade kyrkans pengar. Vid detta tillfälle verifierade Nitraeus vad som skett med underskriften: "Testor Ego Subscripto Johan Magni."

En liknande notis finns i sagda bok avseende år 1675.

Efter Nitraei död krävde hans änka församlingen på en del pengar. Detta skedde den 26/3 1681, när saken var före inför häradsrätten. Då omtalades att "Sal. Joannis Nittrai" änka var Anna Olofsdotter, Styrso. Församlingen sades ännu vara skyldig det som tillkommit hennes man, vice pastorn, för den tid han uppehöll tjänsten och bodde på Styrso. Närvarande öbor erkände fordran!

Under ofreden, d. v. s. Gyldenlövefejden, hade Nitraeus tagit till sig 36 daler och 8 öre av kyrkans pengar — uppenbarligen med avsikt att skydda dem. Församlingen återkrävde nu dessa pengar av änkan, som man visste hade dem. Men hon ville inte lämna tillbaka hela summan. Hon visade på den fordran hon hade för reparation av prästgården under den tid, då hon och hennes man bodde där. Den utgiften, nämligen 21 daler och 4 öre, borde hon få behålla, tyckte hon. Detta medgav också sockenmännen och nöjde sig med att kräva, att hon fortast möjligt skulle lämna ut resterande 15 daler och 4 öre.

Hennes egen motfordran synes ha reglerats senare.

Nitraeus verkade alltså som komminister inom församlingen till år 1679.

Hans efterträdare, Casten Langius, kom påföljande år. I Styrso kyrkas räkenskapsbok står antecknat: "Anno 1680 den 1 Maj Bleff jagh Castang Langius förordnat hijt til Styrisö."

År 1666 hade han blivit prästvigd och en tid hade han varit "collega scholae" i Göteborg. Från hans korta tid som komminister på Styrso (1680–1684), är det inte mycket vi har att förmåla.

År 1682 påtalades i domboken, att ladu- och fähuset på prästbolet var i omedelbart behov av reparation. Allmogen tillsades "allvarligen" att låta reparera tak och väggar. Och man skulle göra det skyndsamt — utan att tveka. Dessutom påtalades att samtliga styrsöbor "efterlåt tit hr Castan Langius såsom sin själasörjare en liten plats att enskilt njuta, till torvskörd och bränsle." Så värst länge fick han dock inte "njuta" av det nämnda, därest han senare fick det begärda! Han avled nämligen år 1684.

Året efter hans död, 1685, omnämnes i domboken en präst, som möjligen tillfälligt tjänstgjort på Styrso, ehuru det inte framgår av några hittills kända handlingar. Hans namn var Samuel *Comstadius*.¹ I samband med en "trolldomsprocess", nämnd i kapitlet om Brännö ting, säges han ha vägrat en Elin Börjesdotter nattvarden. Hans handlingssätt bekantgjorde domstolen för konsistoriet (domkapitlet).

Olof Jönsson Warelius, varom mera nämnes längre fram, var däremot förordnad som predikant under Langius' änkas nådår.

Langius' rätte efterträdare var dock Dieteric Marci Winberg.

Denne var själasörjare endast under en kortare period, 1685–1688. Möjligen var han inte en fridens man utan snarare stridens. Detta märktes bl. a. på en tragikomisk händelse, som han drog inför rätten. Här skall endast i korthet rekapituleras, vad som då kom fram.

Året var 1687 och domboken förtäljer att "Hans vördighet hr Didrik Winberg" anklagade Lars Skiött på Styrso för att ha angripit honom till hans heder. Efter ett gravöl hade Skiött kallat till sig Winberg och benämnt honom "Snapphane". Tydligt låg det något gammalt groll bakom. Ett vittne, Britta Larsdotter, talade på ed om vad som därefter yttrades. "Hans vördighet" stod vid sängen, medan Lars Skiött redan låg i densamma. Skiött sade till Winberg vid detta tillfälle: "Präst,² Salva venia, kiös mej i röfven."

Skiött kunde inte neka till vad som lades honom till last och fick fördenskull böta 40 mark, enligt tingsmålsbalkens 20 kapitel!

Det är inte fullt klarlagt, men möjligen var Winberg samma år, som denna rättegång förekom, konsistorie notarie i Göteborg.

Under Winbergs tid, närmare bestämt år 1686, uppfördes enligt vad kyrkoherde Lidelius på 1720-talet omvittnar, en stuga, tillhörig prästbolet. I stugan fanns (1721) järnspis, 5 fönster, ett bord, en säng och 2 bänkar. Dörren var utan lås. En förstuga fanns, försedd med 2 halvdörrar. Vinden användes som "nattstuga". Där fanns 2 fönster men inte någon spis eller övrig inredning. På 1720-talet var taket mycket bristfälligt!

Efter tjänsten på Styrso blev Winberg rektor i Varberg 1688. Där gick det emellertid riktigt illa. "För sin framhårdande stora ofljit och oskicklighet...

¹ Samuel Comstadius nämnes i Skarstedts Herdaminnen som komminister i Sexdrega, Ljushult, Hillared och Roasjö. Han förmodades en tid omkring 1683 ha varit konsistorie notarie. År 1701 dog han.

² "Salva venia"=med förlov.

för slagsmålet, hemgången och sabbatsbrottets skull”, blev han avsatt. Som sagt — han var knappast en fridens man ...

Winbergs efterträdare blev den förut i korthet omnämnde Olof Jönsson Warelius. Redan innan Winberg tillträdde sin tjänst, var Warelius tillförordnad predikant på öarna. Om detta har han själv antecknat i kyrkoräkenskapsboken: ”Anno 1684 långefredagen den 28 Martij kom jagh hijt till att prädjka.”

Han stannade denna gång endast ett år – intill dess Winberg kom. Själv antecknade Warelius: ”Anno 1685 uthi Martio togh jagh härifrån mitt affskiedh, sedan jagh uppå 1 åhrs tijd uthi änychiones Annicka H:H: Castens nädeåhr Gudztiensten förrättat hade.”

Redan dessförinnan hade han haft dylika korta förordnandeperioder på skilda orter. I Istorp, Landvetter och Härryda var han sålunda år 1681, i Lindome och Elvsåker tjänstgjorde han år 1682, i Tölö och Kungsbacka finner vi honom under delar av åren 1682 och 1684 och efter styrsöperioden var han åren 1686, 1687 samt en del av 1688 i Göteborg.

När han sistnämnda år kom till Styrso för att definitivt stanna där, föranledde det följande anteckning i kyrkoboken: ”Anno 1688 Christi Himmelfärdz dagh d. 24 Majj Bleff jagh åther aff Höghwyrdige H: Biskopen Wallerio hijt förordnat. Quod Deus bene vertat!”

Troligen var han född i Varberg. Födelseåret är okänt. År 1674 studerade han emellertid i Lund ”e schola Warbergense”. Dessutom är känt att han blev ”collega scholae” i Varberg 1677–1679. Under sin första tjänstgöring på Styrso lärde han uppenbarligen känna sin blivande hustru, Ingri Gunnarsdotter från Vrångö. År 1687 gifte han sig med henne.

Ingri Gunnarsdotter, som föddes år 1657, var relativt berest. Redan vid 15 års ålder tog hon plats i Stockholm och tjänade där i 7 år. Efter att ha varit ett halvår i hemmet, hade hon anställning i Göteborg ytterligare 7 år.

År 1689 föddes makarnas son Jöns. Olof Warelius celebrerade den glada tilldragelsen med att anteckna följande födelsenotis över en hel¹ sida i kyrkoboken:

”1689 3/1 föddes Jöns

För: Olof Jönsson Warelius och Ingri Gunnarsdotter

Faddrar: Jon Larsson Befallningsmannens son samt Oluf Pehrsson ibidem,

Jomfru Hellja Larsdotter, Befallningsmannens dotter, bar fram den lille,

Elin Pehrsson.

”Gudh låte honom tillväxa i Wisdom, Älder och Nådh för gudh och Menneskior, Föräldrarna till Hugnad och Glädie! Amen.”

¹ Eljest var det vanligt med två à tre notiser per sida!

Och sonen växte upp, satte bo på Vrångö, försörjde sig och sin familj bl. a. som fiskare samt avled år 1772, 83 år gammal.

Både Olof Warelus och hans hustru kom i krakel då och då med vissa av församlingsborna. För det mesta löste sig väl det hela genom att man fick tala ut med varandra, men stundom blev det domstolssak.

År 1697 exempelvis, anklagade Olof Warelus Björn Larsson på Styrö för att denne slagit Olofs hustru "blodig, brun och blå" samt dragit henne i håret. Nämndeman Per Andersson, Vrångö, vitsordade att han sett att Ingri Gunnars dotters hals varit svullen, och dessutom visade han avdraget hår inför rätten.

Björn Larsson försvarade sig med att Ingri överfallit honom samt kallat honom "tobaksskälms". Dessutom hade hon kallat Björns hustru "en hora". Ingri skulle ha varit så våldsam, att Björn hade fått skjuta henne ifrån sig.

Rätten resolverade: "Björn plikte 3 mark för blodvite, 3 mark för hådrag, 3 mark för blåmärken och svullnad på halsen. Olufs hustru böte 3 mark för oskäligt tilltal. Bägge välbehållna vid sin heder."

Samma dag anklagade nämndeman Gudmund Olofsson på Donsö Olofs hustru för att ha kallat hans egen hustru "trollpacka". Efter en del förvecklingar, som hade med åtskillig vidskepelse att göra, slutade kontroversen utan någon uttalad dom.

I ekonomiskt avseende torde den tidens präster inte alltid ha haft det så lätt. Det framgick exempelvis, att år 1692 hade pastoratets kyrkoherde, Florandius, inte på 4 år erhållit sin rättighet på öarna, nämligen 8 öre och 100 vittlingar från varje hjonelag. Samtidigt framgick att kapellanden, herr Olof, fick 1 rdr från varje hjonelag, av varje fiskeskuta en våla fisk och av varje segelskuta 1 ½ rdr.

Olof meddelade att allmogen i allmänhet godvilligt givit honom detta, men att han inte alltid kunnat få vad honom tillkommit, på grund av mångas fattigdom.

Församlingens ledamöter hade hos Kungl. Maj:t begärt befrielse från pålagorna till kyrkoherden, men var samtidigt självfallet införstådda med kapellandens rättigheter.

När fallet drogs inför rätten, resolverade denna: En riksdaler per hjonelag till kapellanden hade betalats av god vilja och var således ej att betrakta såsom en pålaga. Ersättningen till kyrkoherden var däremot en honom tillkommande rättighet, som församlingens ledamöter måste betala, "såvitt de ej förskonas av Kungl. Maj:t".

Sex år senare förmanades allmogen av rätten: Ge ”predikanten”, herr Olof, hans rättigheter och inte bara lite då och då. När han säger till, skall alla betala sina utlagor på en gång!

Vid det nya seklets inträde skrev Olof Warelius i kyrkboken: ”Gudh förläne hälsa och frid och give oss ett gott välsignat nytt år.” Vi som lever nu vet, att de första åren av 1700-talet bar med sig mycket elände för vårt folk på grund av kriget och därmed följande pålagor.

Herr Olof blev därför inte helt bönhörd – inte heller för egen del. Vi har väl svårt att göra oss en riktig föreställning om hur hans liv gestaltade sig, men att det inte var helt gott, är det mycket som vittnar om. Av allt att döma var dryckenskap en av hans laster, och hans småningom ganska tygellösa leverne medförde, att han flera gånger blev suspenderad från sin tjänst. Till sist kunde han inte sköta den alls. Den 24/3 år 1707 gör han sin sista anteckning i kyrkboken. Dessförinnan förekom stora luckor i kyrkboken åren 1705–1706.

Vid visitationen i december månad år 1707 omvittnade kronobefallningsmannen, att församlingen inte hade något annat att klaga över än detta: de ville söka sig en särskild kyrkoherde på öarna! ”Befanns lärare Olof Warelius ej allenast oförmögen till ämbetet utan ock en och annan felaktighet begått.” En annan bör tillförordnas, ”som det förfallna kan upprätta.”

Pastor Hans Smitt förordnades att upprätthålla tjänsten. En anteckning år 1708 av hans hand säger något om förhållandena.

”Midsommardagen blef H. Olof Warelius sagdt af husen och flytta dagen efter / 3 wekor derefter flytta jag dit igen.”

Nu gick det snabbt utför med Olof Warelius. Hälsan sviktade. I december månad avled han och begravdes på julaftonen!

Ingri Gunnarsdotter levde som änka i drygt 20 år. Den 26/3 år 1729 avled hon och fick en nekrolog skriven av den prästman¹, som mer än hennes mans efterträdare gjorde allt för att ”upprätta det förfallna”.

¹ Petrus Lidelius.

Kyrkoherdar och kyrkoadjunkter

Från och med Hans Paul Jonae Smitt

En annan bör tillförordnas, som det förfallna kan upprätta, hette det, när Olof Warelius inte längre var kapabel att sköta sin tjänst. Som i föregående kapitel nämnts, fick Hans Paul Jonae Smitt detta förordnande. Var han då den "starke" man, som behövdes för att ställa tillrätta vad som brustit? Skulle han se till att gudstjänstlivet blev vad det inte varit, och skulle han föra böckerna med exempellös noggrannhet? Låt oss ta del av vad som är känt om honom i tillgängliga handlingar.

De första åren av sin tjänstgöringstid var han ju alltjämt tillförordnad komminister, men det skulle bli annorlunda. Smitt blev nämligen år 1712 Styrös församlings förste kyrkoherde.

Invånarna i de runt om Göteborg liggande socknarna hade klagat över annexförhållandet till staden. Man kunde inte träffa sin kyrkoherde vid de tillfällen, då staden som fästning hölls avspärrad. Öborna i Styrös socken ville bli självständiga och framhöll att man kunde underhålla sin egen kyrkoherde.

Konungen biföll socknarnas begäran år 1711, och rådet bestämde påföljande år, att Fässberg, Råda, Kållered och Askims socknar skulle bilda ett pastorat, Örgryte och hospitalet ett och Styrös med öarna ett. Ändringen hade av allt att döma karaktären av provisorium; den definitiva skilsmässan från Fässberg lär ha skett år 1732.

Hans Smitt hade studerat i Köpenhamn år 1687 och i Lund påföljande år. År 1694 blev han prästvigd. Under 12 år var han "collega scholae" i Göteborg. Av hans övriga tjänstgöring kan nämnas, att han även var skeppspräst och som sådan bl.a. for till Arkangelsk.

Till att börja med utförde Smitt, så vitt man kan döma av tillgängliga handlingar, ett gagnarikt arbete inom Styrös församling. Bland annat bilade han tvister, som uppkommit mellan olika församlingsmedlemmar. Stundom lät han redogörelser för denna sin verksamhet inflyta i kyrkboken.

Ofta rörde tvisterna kvinnor, som använt ett "förskräckligt Munbruk och trätterij". Då kallades kvinnorna till prästgården, där Hans Smitt i sin egen

skap av deras själasörjare sökte bilägga tvistigheterna. Några gånger lyckades han förhindra en framtida fortsättning på tvisterna genom att ålägga parterna viten.

Den prästgård till vilken kvinnorna kallades, uppfördes år 1709, således i början av Smitts tjänstetid. Det finns en anteckning i kyrkboken om att församlingen frivilligt hämtade timret till prästgården från Göteborg. Detta skedde tredje dagen efter midsommar år 1708.

År 1721, tolv år efter färdigställandet av prästgården, beskrev Petrus Lidelius vad som fanns i ungefär följande ord:

”I en byggnad på norra sidan är en förstuga med lucka, 2 dörrar och bislag. En sätessstuga (?) med 4 fönster. Där står en kakelugn av tegel, en järnspis finns där samt en gammal bänk, men ej någon mer inredning. På östra sidan finns en ”bokkammare”, försedd med 2 fönster och en lucka. Där finns en säng, 4 gamla bokhyllor, en järnspis och ett litet bord. På västra sidan finns ett kök med 3 fönster. Det inrymmer spis med bakugn, ett bord samt 8 hyllor. Ett kvarnhus finns det invid köket. Det är försett med 2 fönster, men saknar golv och inredning. På norra sidan om båda portarna, som hänger på ett järn och saknar lås, finns ett fähus av gammalt timmer. Det saknar bås och lås. En liten vind med bristfälligt tak finns också.”

Ja, detta var vad som uppfördes år 1709 på församlingens bekostnad. Utgifterna blev då 3: 16 per hjonelag. Summan sades bli 266 daler silvermynt. Antalet hus var 76. Bristfälligheterna år 1721 påtalade Lidelius givetvis i eget intresse.

Till bilden av den prästgård, som Smitt kunde nyttja, kan fogas ytterligare en stuga, uppförd på södra sidan om gården redan år 1686, en vedbod strax norr om nämnda stuga samt en lada uppförd av bräder ”under berget”.

En liten kålhage ”på högra handen, då man går till byn” fick han använda, och till betesmark för sina djur hade han ”en liten qvida eller åkerlycka söder om husen”.

En notis från år 1708 i kyrkboken visar, att Smitt även förfogade över andra tillgångar. Den sjätte söndagen efter trefaldighet ”förde bönderna från Önnereds gård hit till prästgården det höet, som de olagligen höstat på holmen Förön, som Donsö skänkt till hjälp för prästens kor”. Bönderna ”bad om förlåtelse med ord och hand”. Inholmarna och Buskär hörde också till prästens ”rättigheter”.

Smitt lät inte byggnaderna förfalla under krigstiden utan bekostade med egna medel oundgängliga reparationer. En anteckning från år 1717 i kyrkboken förmäler att han bl.a. klätt ladan och vedboden, och att hans sammanlagda utlägg härför belöpte sig till 60 daler silvermynt.

Det är ingen tvekan om att Smitt sökte förvalta sitt pund väl. Kanske var det hans olycka, att han sökte förvalta det alltför väl. Det vill säga: han gjorde anspråk på sådant i sin omgivning, som inte hörde honom eller kyrkan till! På så sätt kom han i konflikt med en del av sina församlingsbor.

En av dem, som han gjorde sig till ovän med, var länsmannen Carl Larsson. Förhållandet märktes också på länsmannens ”föräringar” till kyrkan. Dessa upphörde så gott som helt efter deras allvarliga kontrovers år 1711.

Följande utdrag ur Smitts skrivelse till guvernören Erik Sjöblad, klargör vad det rörde sig om:

”Thet iag tilförne muntel., angående Ländzmannen Carl Larsson på Bränö, nödgas jag nu vidare min fromme Hr med besvära, bönfallandes, det mit ödmiuka petit blifwa måtte i bästa mening uptaget, och är det beklagel. at bem:te Länsmannen, har Prästgården, af namn, Faggegård på Bränö, uti sitt bruk, som Sahl: Hr Pehr kallat, första Prästen wid Styrsö försambling, åthnötg och den all sin tidh, men säger nu Lenzmannen det wara eij mer Präst utan Länsmansägor . . .

. . . behr altså Ödmiukel. iag det Eders Nåde tackes honom imponera, det han och mig bemte prästrättighet inrymer, med godo, på thet, att all wijdare förhetligare process må såledz i alla måhl koma at uppehöra; hwar till som iag och weth Eders Höga Nåde med 2 ord allena denna lilla missförsigtigheet biläga, afwacktar iag så och här med En Nådig resolution för blifwande Högwälborne Hr Baron Gouveneur och Amiralens

Trogne förebedjare
Hans Paul Smitt/”

Guvernören lät skicka skrivelsen till Carl Larsson med begäran om en förklaring. Och länsmannen blev sannerligen inte svaret skyldig:

”För Communication af hoosgående wördige Hr Hans Paull Smittz öfwer mig inkombne klagoskrift, betackar Eders Exells jag aller ödmiukeligast, hwars klagomåhl består af missförsigtigheet, som han sielf i sin egna Skrift tillståår och bekiänner dock som han begiärar att slijkt må lagel: rättat blifa, så missunnar jag honom det ingalunda, utan enähr han behagar mig lagel: för häradz Tinget incittera och uti dhe angifne måhlen belanga, skall jag honom Sistera, och min åtkomst till faggegården dhen Hr Smitt Prästeboställe will kalla, med laga fång bewijsa mig förwärfwat hafwa, hwar jemte jag och mig reserverar mitt laga åtahl för den försmädelse han både mig och Min Sahl: fader — samt farfader i dess Calumniöse och osanna klagoskrift utan försyn påkastadt, hwar öfwer Jagh En Nådgunstig resolution i underdån. Ödmiukheet afbijdar, och med största respect och wördnat förblifwer

Eders Excellences
Underdån-Ödmiukaste
Tienare”

Smitt nämnde i sin skrivelse även Carl Larssons fader, länsmannen Lars Jonsson, och farfadern, länsmannen Jon Larsson. Särskilt Lars Jonsson var en varm förespråkare för kyrkan, som i sin egenskap av kyrkoföreståndare såg till att kyrkorummet åtskilligt förskönades, bl.a. år 1683 (se kap. 4).

Till detta kan fogas att Smitt givetvis inte hade något för sin skrivelse. Carl Larsson kunde visa laga fång.

En annan person, som Smitt ofta kom ihop sig med, var löjtnanten Jonas Stör. År 1712 åtalade Stör prästen för det denne lämnat tillbaka en lånad rock sönderskuren och för att inte ha återlämnat ett flocksegel (bonett).

Smitt förklarade sig villig ersätta skadan på rocken, men sade sig ha trott att seglet var en gåva. Smitts hustru hade kallat Stör för en skälm och denne ansåg sig därmed vara angripen till sin heder.

Kyrkoherden fick ställa tillrätta vad som kunde rättas till samt lämna åter seglet. Därmed fick det bero. Han blev frikänd.

Senare blev han anklagad av Stör för att oriktigt ha uppburit eldstadspengar och för att ha tagit de bästa gärdefåren och utbytt dessa mot lamm. Dessutom påtalades att han skulle ha stuckit en kniv i arklmästaren Petter Holm. Vad det sistnämnda beträffar, framhöll Smitt att den saken var förlikt.

Efterhand anklagades han för ännu fler oegentligheter. Bl. a. var det ingen reda i kyrkans räkenskaper. Vidare sades han ha uppburit 4 öre av varje hjonelag till klockarens lön fast ingen klockare varit tillsatt!

De olika anklagelsepunkterna kom så småningom inför konsistoriet (domkapitlet). En del utreddes, men alla fläckar kunde Smitt inte rentvå sig ifrån.

Och målen vid häradsrätten avlöste varandra. Smitt blev mer och mer en stridens man. Uppbördsskrivare Petter Tolander anklagade år 1714 Smitt för att i ett brev ha tagit heder och ära av honom. Det hela slutade dock dessbättre påföljande år med att Tolander blev "vänligen förent" med Smitt. Detta bekräftades med handslag.

Kunde Smitt ge igen, så gjorde han det. År 1715 anklagade han löjtnant Stör för att med våld ha tagit en kålhage! Hämnden lyckades dock inte. Häradsrätten gav Stör rätt!

Det är svårt att göra sig någon riktig föreställning om de något förvirrade förhållanden, som rådde på öarna under den sista tiden av den Stora Ofreden. I samband med de korta ockupationsperioderna, när Tordenskiolds krigsfolk uppehöll sig på öarna vid anfallen på Göteborg, flyttade många av öborna, liksom i äldre tider, till fastlandet. Det har sagts att Smitt inte skötte kyrkoräken-

skaperna riktigt. Detsamma kan tyvärr också sägas om förandet av övriga kyrkböcker. Många av hans anteckningar gör ett virrigt intryck och verkar delvis också ofullständiga. Därtill kommer mycket markanta luckor i kyrkbokföringen åren 1717–1719.

Den rådande antagonismen mellan prästen och vissa av hans församlingsbor, har redan antytts. Men att man gick så långt som att ta fienden till hjälp för att komma åt sina privata motståndare, kan ändå synas förvånande. Detta var likväl vad som skedde år 1719, då Christina Smitt lät förkläda danska soldater till kvinnor vid ett fåfängt försök att få tag i den enögde löjtnant Stör (se kap. 29).

Detta skedde således samma år, som kyrkoherde Smitt ”tog sin död” vid danskarnas infall på öarna. Vad som förorsakade hans död är inte fullt klarlagt.

Efter Smitts död skrev änkan flera brev till konsistoriet (domkapitlet) och bad om hjälp till församlingen. Hon talade om sitt sorgliga tillstånd, då hon alla dagar måste se fienden för ögonen och stå både röd och blek inför honom.

”Tordenskiöld säger, att han skall ligga här hela sommaren för att förbjuda farten på Göteborg. Han får skepp var dag till sig både från Norge och Köpenhamn. Många engelsmän och holländare har han tagit och fört dem till Köpenhamn. Här blir en svår tid om han skall ligga här länge.”

Så vädjar hon till biskopen: sänd en präst, som kan förrätta nattvard, viga och begrava. ”Hjälp! Hjälp – ber jag och församlingen.” Detta skrev hon i april månad år 1719. Och konsistoriet beslöt i maj att Dr Ström skulle ”förfoga sig till öarna och förrätta vad ämbetet fordrar.” Han skulle dessutom ”med all kristlig försiktighet sig förhålla”.

I september månad berättade Christina Smitt, att fienden avvikit och att folk, som flyttat än hit, än dit, äntligen kunde återvända till sina hem. Och nu ber hon konsistoriet om en präst, som kunde vara församlingen till behag ”och mig bedrövade änka till någon hjälp ... som nu en lång tid med gråtande tårar uti största fara sett fienden i ögonen dagligen”.

Även sedan hennes avlidne make fått en efterträdare, stannade hon kvar en avsevärd tid i prästgården. Inte förrän den 26/8 1723 antecknade Lidelius i kyrkboken: ”reste sal. Smitts änka Christina ifrån prästgården sedan hon med församlingens och mitt samtycke husen nyttjat i 3 år 16 veckor sedan hennes nådår slutades.”

*

Petrus Lidelius synes ha varit en präst med helt annat kynne än Smitt. Han var en man med forskarglöd och noggrannhet som främsta kännetecken, och han ägnade sig åt sin mänskliga omgivning med intresse och välvilja i stället för att söka konflikthanledningar.

De nekrologer han skrev om de församlingsbor, som avled under hans tid, vittnar om en medveten vilja att för eftervärlden bekantgöra vad han uppenbarligen ansåg vara värt att minnas. Kanske är det främst släktforskaren, som har anledning att tacka honom för hans utförlighet, men detta gör ju inte hans möda mindre värdefull!

Olof Warelius änka var en av dem, som Lidelius fick jordfästa. Som liktext angavs vid det tillfället Fil. 1: 21.

Det är känt att Lidelius studerade i Lund år 1711 och att han prästvigdes 3 år senare. Han historiska intresse tog sig uttryck i en mängd anteckningar, av vilka en del – om Styrös Kyrkas historia – publicerades i Göteborgs Stiftstidningar den 31 december år 1790. Några av hans teorier har tidigare omnämnts i annat sammanhang (se kap. 3).

Lidelius blev i tillfälle att avsluta den gamla kyrkboken (som började föras 1686) och anskaffade därefter en ny, vilken han började föra år 1724. Det är ett nöje att ta del av de om samvetsgrannhet vittnande anteckningarna. År 1731, mindre än ett år efter det Lidelius avslutat sin gagnrika gärning, anskaffades en ny kyrkbok, vilken var större både vad beträffar sidformat och volym. Och det skall i ärlighetens namn sägas, att den sistnämnda boken bättre tjänade sitt ändamål än de båda föregångarna gjort.

Av tillgängliga anteckningar framgår, att han var mycket angelägen att sköta sin tjänst på sådant sätt, att han inte behövde uppbära kritik för den. År 1724 t. ex., skickade han bud till Brännö med klockaren, att han omöjligt kunde komma till tingspredikan på grund av en olidlig värk i vänstra knäet. Man skulle ju kunna tycka, att detta meddelande skulle vara tillfyllest. Så ansågs dock inte vara fallet. Rätten anmärkte att det inte kunde anses vara laga förfall med mindre än att ett intyg från "Chirurg" visats. Dock lät man det hela bero med detta konstaterande.

Den 22/6 1725 höll han dock tingspredikan på Brännö. Och han valde en lämplig text: Sakarja 8: 16–17: "Men detta är vad i skolen göra: Talen sanning med varandra; dömen rätta och fridsamma domar i edra portar. Tänken icke i edra hjärtan ut ont mot varandra, och älsken icke falska eder; ty allt sådant hatar jag, säger Herren."

Lideliuss intresse för ordning och reda fick honom också att syssla med praktiska ting. I kapitlet om träkyrkan har nämnts, att han med stor sannolikhet personligen utförde visst arbete i vapenhuset. Även prästgården var föremål för hans synnerliga intresse. Härom vittnar bl. a. den förteckning över tillgängliga byggnader, som han gjorde upp vid sitt tillträde och som tidigare citerats i skildringen om Hans Smitt. Ett flertal gånger reparerade Lideliuss egenhändigt byggnaderna, stundom på egen bekostnad!

En del av de förmåner, som tillfallit Smitt, överfördes också utan egentliga resonemang till efterträdaren. År 1721 undertecknade exempelvis åtta åbor på Styrös, varibland befann sig Jonas Stör, en försäkran om betesgång: "Den lilla kvia vid prästgården, som kyrkoherde Hans Smitt med samtliga åbors bifall inhägnat av allmän klövgång, och några år brukat, upplåter vi till hans efterträdare, Hr Pehr Lidelio ... så länge han bor på öarna och är vår själasörjare." En stor del av prästens lön utföll, som bekant, in natura på den tiden. Härtill kom att han höll sig med egna kreatur och måste fördenskull, i egenskap av lantbrukare i mindre utsträckning, hjälpas med beten. Ett avkastningsområde, som han tydligen inte utnyttjade förrän under sina sista år i församlingen, var Förö.

År 1728 bekräftade donsöborna (sex stycken av dem), att "vår f. kyrkoherde Smitt av oss alla på Donsö efter sin begäran fått lov – berga hwad för lijn falla kan på Föröskier". Nu begärde Lideliuss detsamma. Det fick han också "till understöd att föda sina kreatur". Men man gjorde samma naturliga förbehåll, som styröborna tidigare gjort: "Bara så länge han är vår själasörjare."

Och det skulle han tyvärr inte vara så länge till. Den 10 november år 1730 avled han och efterlämnade minnet av bl. a. en förutseende man, som eftervärlden har mycket att tacka för.

*

I avvaktan på att efterträdare till Lideliuss skulle utses, förestods församlingen av Peter Nedergård. Tyvärr förde han inte in i kyrkboken vad som inträffade under hans tid utan antecknade endast korta data på en lös lapp. Detta pågick 24/1–22/4 1731. De bristfälliga noteringarna föranledde den nytillträdande kyrkoherden Andreas Åhman att anteckna i den gamla kyrkboken: "Hwad hädaneftir hendt, är annoterat uti den nya Kyrkoboken."

Åhman kom till Styrös den 28/3 1731. Vid prästvalet var han placerad i tredje förslagsrummet. Men över 100 personer röstade på honom! Ingen röstade på hans medtävlare Nehring och Holtzberg. Så började han sin tjugosjuåriga tjänst på en plats, där han inte riktigt skulle komma att trivas.

Han var född den 16 december 1695 i Göteborg, där fadern var timmerman. Efter studier bl.a. i Lund år 1721, prästvigdes han år 1725.

Två år efter det han tillträtt Styrsö pastorat, gifte han sig med Brigitta Catharina Ahlgren från Fuxerna, som då endast var 20 år gammal. Sin gamla mor tog Åhman till sig de första åren av sin kyrkoherdetid. Men det blev inte så många år han fick ha henne i sitt hus. År 1736 fick han anteckna i dödboken: "Min sal. Moder Christina Gunnarsdotter Åhman 70 år."

Två år senare avled Åhmans unga hustru. Kyrkboken bär följande vittnesbörd: "1738 Apr. 7. Pastorskan Britta Catharina Ahlgren 25 år 8 månader, 3 veckor, 5 dagar."

Under många år därefter levde Åhman som änklings. Först år 1752 gifte han om sig med "Äroborna och Dygdädla Matronan Maria Håberg" från Styrsö.

Samma år som hans första hustru dog, hade han en kontrovers med en del av sina församlingsbor. Han stämde då samtliga åbor inför häradsrätten angående prästgårdslyckan. Dessbättre kom det till en förlikning, då det gällde bruket av lyckan. Det sades att jordstycket var beläget "mellan prästehuset och Förefjäll öster ut i rak linje". Åhman skulle få disponera stycket i sin tid.

Jordestriderna känns igen. Det var tydligen något som förekom inom alla samhällskategorier. Prästerskapet utgjorde sannerligen inte något undantag! Stundom lät man ärvdajord utgöra säkerhet för tillfälliga, privata lån. Anders Larsson på Styrsö lånade exempelvis år 1736 70 daler av Åhman mot inteckning i sin fasta egendom. Tydligen blev skulden inte helt reglerad, ty år 1741 begärde Åhman fasta på Larssons 7 ½ marker smörräntejord i Styrsö Sörgård och 3 1/3 marker i Nordgården.

När låntagaren hade avlidit, blev Åhman år 1750 stämd inför tinget av änkan, Elin Larsdotter. Denna undrade med vad rätt Åhman brukade 7 ½ marker, som tillhört hennes man. Efter en komplicerad räkning, där ytterligare skulder presenterades och en del av skulderna sades vara reglerade, kom även här förlikning till stånd. Elin Larsdotter erkände kyrkoherdens rätt.

Det skulle kunna tyckas, att Åhmans jordförvärvsintresse på Styrsö dåligt korresponderade med hans uppenbara vantrivsel i "det magra pastoratet" och hans ständiga försök att komma därifrån. Men kanske var det ändå så, att han liksom resignerade och efterhand blev införstådd med, att han knappast kunde få någon förflyttning. Ett stycke jord gjorde honom då måhända något mera rotfast mitt i rotlösheten.

Åhman formligen bombarderade konsistoriet med brev och böner om förflyttning. Några av hans argument skall anföras:

"... det jag uti 10 ½ år på skär och klippor, liksom uti fengelse, yttrar min längtan at blifwa Herifrån till något av the nu lediga Pastoraten hulpen." (1741).

När tjänsten i Torslanda och Öckerö blev ledig år 1745, sökte Åhman denna. Han hade en viss erfarenhet därifrån, då han 20 år tidigare varit adjunkt där. Bland annat anförde han i sin ansökan:

"Engslan föder lengtan; den som lider illa lengtar alltid efter at få bättre. Israeliterna lengtade efter förlossning af det Egyptiska träldomshuset; den förlorade sonen efter sitt goda fadershus... Min längtan är at bli til något ledigt pastorat förhulpen."

Sin tjänst i Styrö församling synes han dock inte ha misskött. År 1746 fick han vitsordet att han "uppbyggligen och berömligen vårdat Guds församling".

Det ligger något tragiskt över hans person, då han, 56-årig, ger uttryck för sin intensiva längtan bort! (1751).

"... at jag, som nu på Ett och Tjugonde året sutit vid den lilla Styrö församling, uti mycken fattigdom och under ganska många besvärigheter, fördristar mig i djupaste ödmjukhet anhollo thet behagade Eder Faderliga Högvördighet... hafwa mig uti höggunstig åtanke vid missivers utdelade till det lediga Hvalinge pastorat eller också något af de andra ... Gräfvä orkar jag inte, att tigga blyges jag. Wid Styrö Pastorat kan jag ingalunda hafwa tillräcklig utkomst. Ber om befordran, att jag icke må lida nöd på min ålderdom."

Några få månader efter detta skrevs, påbörjades arbetet med den nya (nuvarande) kyrkan, vid vars uppförande Åhman lade ned ett intresserat arbete. Kollekt upptogs i alla Sveriges kyrkor för att bestrida kostnaderna. Denna kollekt pålystes redan flera år innan kyrkobygget på allvar begynte.

Den 21/4 1754 invigdes den nya kyrkan av kontraktprosten Sven Jacobsson, vilken höll ett kort tal, därvid han utgick från Esra 6:16: "Och Israels barn, prästerna och leviterna och de öfriga som hade återkommit från fångenskapen, firade invigningen av detta Guds hus med glädje."

Storm och is hade hållit skärgården stängd i åtta veckor, varför invigningen inte kunde ske förrän i slutet av april.

Åhman blev den förste kyrkoherden inom Styrö församling, som förde de påbudna statistiska tabellerna. Dessa började föras år 1749 och innehåller många värdefulla uppgifter om befolkningen.

Några få år efter kyrkans invigning avled han: "Wälährewördige och Högwällärde kyrkoherden Anders Åhman begrofs 12 mars 1758. Död af Colique och hiertstyng."

*

När biskopen fick reda på att Åhman hade avlidit, anmodade han Gabriel Falkensten att fara till Styrso och sköta tjänsten där intill dess någon annan förordnats. Men Falkensten kunde inte fara för sin svaga hälsas skull. Dessutom förebar han som skäl, att det ju var en svår och äventyrlig sjöväg till Styrso!

Då lät biskopen budet gå vidare till apologisten vid Göteborgs Katedralskola, Bened. Florén. Denne förklarade, när han kallats till biskopen: "Jag åtar mig ifall jag med säkerhet kan komma över till Styrso och bliver av församlingen hämtad." Så länge skulle han dock inte kunna fortsätta med predikningar på Styrso, framhöll han. Han måste nämligen tänka på hustru och barn samt på skolan.

En vecka senare ansåg han sig också tvingad meddela, att han inte kunde resa, enär hustrun blivit sjuk.

Nu blev i stället kyrkoadjunkten Ol. Ruth ombedd att med det snaraste bege sig till Styrso. Det hjälpte inte att kyrkoadjunkten Anders Christian Grotte någon vecka senare tillskrev biskopen och bad att få nådåret på Styrso. Till svar fick han endast beskedet, att Ruth redan utsetts därtill!

Val av ny kyrkoherde förrättades den 13/8 1758. Flera ansökningar hade inkommit. En av de sökande var just apologisten Bened. Florén. Hans ansökan hade följande lydelse:

"Högwördige Herr Doctor och Biskop (Högärewördige Herr Doctor och Domprobst (samt (Högärewördige och Höglärde Herrar Consistoriales Höggunstige befordrare

Högwärdige Herr Doctor och Biskopen, samt pl.: venerandum Consistorium tåktes ej ogunstigt uptaga, at jag återigen med min böneskrift fördristar vara besvärlig. Hos Herr Doctor och Biskopen samt Pl. venerandem Consistorium understår jag i djupast ödmjukhet anmäla mig, såsom sökande till det medelst Kyrkoherdens Herr Anders Åhmans död, ledigt blefna Pastorat Styrsoe, Anholler aller ödmjukast at, vid thetta tilfälle, som kunde hjälpa mitt tillstånd til något Bättre, få wara uti Högwärdige Herr Docktors och Biskopens samt P : venerandi Consistorii Höggunstiga åtanke til befordran.

Framhårdar med djupast wördnad

Högwärdige Herr Doctor och Biskopens Högwördige Herr Docktor och Domprobsten (samt högwördige och Höglärde Herrar Consistorialernas

Höggunstige befordrares

allerödmiukaste tienare

Bened. Florén"

Som medtävlare hade Florén Anders Christian Grotte och Severin Ström. Lektor Jacob Arvidsson hade åtagit sig att leda valförrättningen. Endast nio donsöbor röstade. Trots denna dåliga uppslutning från vissa delar av församlingen, fick Florén alla rösterna.

Lektor Arvidsson rapporterade till konsistoriet den 15/8 att Florén erhållit en enhällig kallelse. Och Florén påmindes av konsistoriet om att han fått ett av de minsta pastoraten.

Det visade sig vara svårt att finna en ersättare för Florén i hans egenskap av lärare. Följden blev att han fick vara både lärare och kyrkoherde samtidigt. En magister Öhrvall skötte lärartjänsten för en kortare tid, men bekantgjorde snart sin önskan att bli fri från den. Båda inkallades till konsistoriet. Florén förklarade, att han nog tillsvidare kunde sköta skolan och predika på sön- och helgdagar på Styrso.

Han blev av konsistoriet förmanad att så "laga, att apologistsysslan icke bliver i någon måtto försummad".

Detta uttalades i januari månad år 1759. Redan i mars månad samma år klagade rektor Gabriel Andreas Beyer över att Florén rest till sin fars begravning utan att meddela rektor! Skolan hade på detta sätt försummats i flera dagar. Dessbättre behövde detta underliga dubbelarbete inte pågå längre tid.

Florén var prästson. Han föddes i Seglora år 1710. Hans far var komminister där. Till skillnad från de föregående kyrkoherdarna, som varit lundastudenter, studerade Florén i Uppsala. Han prästvigdes år 1739. År 1753 blev han apologist vid katedralskolan i Göteborg. Han var gift med Maria Gustafsdotter.

Ehuru Florén tillträdde kyrkoherdetjänsten redan år 1758, blev han inte installerad förrän fem år senare. Såsom omnämns i kapitlet om gudstjänsten och visitationerna, skedde detta på midsommardagen, den 24 juni år 1763, i samband med biskop Lambers visitation.

Att Florén varit en god lärare, inte minst för ungdomen, märktes vid detta visitationstillfälle, då barn och ungdomar av biskopen berömdes för att de kunde "göra gott besked för sig uti sin kristendom".

Ytterligare två visitationer, dessa förrättade av prosten Magnus Wallerius, fick Florén vara med om under sin kyrkoherdetid. Den sista av dessa visitationer förrättades år 1780, endast tre år före Floréns bortgång. Vid den nämnda visitationen antecknades: "Herr Prosten förmärkte med hjärtlig fägnad att församlingens ledamöter sedan sista visitationen inte avtagit i sin kristendomskunskap."

Och detta var ändå under sillfiskets ganska goda år, då kustbefolkningen enligt vissa källor skulle ha levat i sus och dus. Det blev alltså Florén förunnat att uppträda som den gode läraren, i en tid, då en sådan bäst behövdes.

Florén var också intresserad av hur fisket bedrevs och gjorde flera anteckningar härom under årens lopp i de statistiska tabellerna. Hans intresse för sin församlings väl och ve begränsades emellertid inte bara till fisket. Jordbruket var också något som fordrade tillsyn. Florén var en av dem som ansökte om laga storskifte – vilket sedan påbörjades år 1781.

För kyrkoherdens rätt till Källö kämpade han länge. Under en följd av år var det oklart om holmen var en gammal prästrättighet eller ej. Frågan avgjordes ej i Floréns tid.

Han slutade sina dagar den 11/7 1783. Som dödsorsak anges i kyrkboken: "Ålderdom." Han blev 73 år gammal.

*

Maria Florén meddelade i en skrivelse den 12/7 1783 konsistoriet om makens död. I vanlig ordning beviljades hon ett nådår. Sedan det framhållits att hon levde under små villkor med två oförsörjda döttrar och konsistoriet förordat ett extra nådår, tillstyrktes detta.

Vid kyrkoherdevalet samma år var komministern i Frölunda och Askim, Anders Barkenbom, uppsatt i tredje förslagsrummet. Detta oaktat erhöll han en mycket kraftig majoritet av rösterna.

Av hans ansökan till kyrkoherdetjänsten – som gjordes helt kortfattad – samt en del andra handlingar framgick följande.

Han var född den 10 april år 1746 i Göteborg. I denna stad tjänstgjorde hans fader som auditör vid artilleriet. Själv bedrev Anders studier i Uppsala, med början år 1767, samt prästvigdes år 1770. Han tjänstgjorde sedan bl. a. som adjunkt till kyrkoherde Osbeck i Hasslöv. År 1774 var han capellan i Fässberg och de två följande åren for han till Ostindien som skeppspredikant. Från sin ostindiska resa medförde han "en hop örter" från Godahoppsudden och "foglar från China". Dessa "rara saker" lämnade han till kyrkoherde Osbeck, som hade en hel del besvär med dem. Osbeck hade själv varit i Ostindien tidigare och var även i övrigt en berest och vitter man, varom flera vetenskapliga avhandlingar av hans hand bär vittnesbörd. Barkenbom installerades som komminister i Frölunda och Askim den 8/9 1776.

Vid prästmötet år 1785 uppträdde han som respondent. Först den 6:e söndagen efter påsk år 1787 installerades han av biskopen som kyrkoherde i Styrösö pastorat.

Hans kyrkoherdetid inföll under sillfiskets glansperiod, och hans tjänst kom mycket att präglas av detta. När vi lär känna honom, då han gör sig till tolk för ett ganska materialistiskt betraktelsesätt, gör vi honom därför måhända ej full rättvisa.

Som i annat sammanhang nämnts, fordrade han: må från varje hel vadlott lämnas till prästgården 1 tjog "wald" färsk sill, samt från varje sillförarbåt likaså 1 tjog färsk "wald" sill, "så wida Gud välsignar denna skärgården med sillefångst", vilket allmänt bejakades och beslöts.

Och år 1796 beklagade han sig över varuprisernas stegring sedan kyrkoherde Floréns tid och framhöll skillnaden i penningvärde mellan riksgäldssedlar och banko eller specie. Han anhöll på sockenstämma, att varje matlag därefter skulle ge honom 24 skilling i stället för som tidigare, 16 skilling. Församlingen gick med på detta, men påpekade, att övriga inkomster skulle vara som förr: varje kommunikant betalade exempelvis 2 skilling eller 8 öre, vilket man länge gjort.

Tre år senare undrade Barkenbom hur han skulle få hem det "vedtimmer" från Göteborg, som han årligen köpte från Mölndal. Det klargjordes att asperöborna skulle göra denna handräckning. Samtidigt får vi reda på de övriga öbornas "tjänstgöring" för prästen. Vrångöborna slog gräset på Inholmarna och Buskär. Donsöborna tog hem höet till Styrö från Inholmarna. Köpstadsöborna gjorde samma tjänst vad avsåg Buskär. Tångeborna slog med liar och skäror gräset på Danska Liljan, Tunneskär (vid Känsö), Galterö och en del mindre holmar samt förde gräset till Styrö. Brännöbornas uppgift var att "skära en god båt torf" på någon av Inholmarna eller Buskär, vårda den och vid tjänlig vind föra den till kyrkoherden. Och styröborna skulle som vanligt med "kreatur eller folk" transportera ankommande saker från kyrkobryggan (Bravik) till prästgården.

När det gällde prästgården var Barkenbom mycket hovsam med sina krav vid sitt tillträde. Den gamla bagarstugan med sitt tång- och torvtak, var så förfallen, framhölls det, att det inte lönade sig att reparera den. En ny skulle byggas i stället, och den skulle ha loft samt täckas med bräder och tegel. Kostnaderna skulle belöpa sig till 66 riksdaler och 32 skilling specie. Även manhuset var mycket bristfälligt, men det kunde förbättras för en beräknad kostnad av 33: 16. Församlingen gjorde reparationen så mycket hellre som kyrkoherden förklarade sig nöjd därmed. Nybyggnad skulle bli oerhört mycket mera kännbar för församlingens fattiga ledamöter (1786).

Barkenboms intresse var självfallet inte mindre för kyrkan. Det var under hans tid (1796), som kyrkan förlängdes.

I slutet av 1790-talet fick Barkenbom sin hälsa undergrävd. Han hade svårt att klara av ämbetet och skrev fördenskull den 20/4 1798 till konsistoriet: "En långvarig Fluss-hosta och andra krämpor har så medtagit min hälsa och (mina) krafter, att jag icke förmår ensam bestrida prästämbetet i Styrso. Anhåller att konsistorium förordnar någon beskedlig prästman mig till biträde. Jag hoppas komma överens med honom om lönen."

Men skrivelsen föranledde ingen åtgärd; lades endast till handlingarna. Barkenbom fick klara sig bäst han kunde.

Det gjorde han också till en tid. Men hans hälsa var totalt undergrävd, och slutet kom snabbt. Den 27/3 1800 blev han sjukledig och Anders Mathias Lindgren sändes till Styrso för att upprätthålla tjänsten. Den 1/4 1800 avled Anders Barkenbom av "wattusot", 53 år, 11 månader och 11 dagar gammal.

Han efterlämnade som närmast sörjande änkan Anna Caisa, född Swarthen, dotter till f. komminister Swarthen i Askim, två söner samt tre döttrar. Sonen Magnus blev småningom kyrkoherde i Asker, dottern Ebba Lona gifte sig med Olof Fagerberg, sedermera kyrkoherde i Spekeröd, och dottern Johanna Christina vigdes den 6 dec. 1801 med kvartermästaren i Ostindiska Kompaniet, Nils Jansson, Köpstadsö. Den senare var broder till klockaren Carl Magnus Johansson och sonsons sonson till den mera kände länsmannen Lars Jonsson på Brännö (död 1697).

*

Efter Barkenboms död blev Anders Matthias Lindgren förordnad till nådårspredikant. Hans leverne var dock inte sådant, som man kan fordra av en präst. Detta ledde till både domkapitelsförhör och rättegång. Och det hela slutade olyckligt för honom.

I ett kapitel, som huvudsakligen handlar om kyrkoherdarna, kan det måhända anses falla något utanför ramen att mera ingående berätta även om en nådårspredikant, men då Lindgrens fall avviker så markant från övriga präster, må det vara motiverat att göra läsaren bekant med det.

Redan den 23/7 1800 fick konsistoriet ta del av klagomål mot Lindgren från "Styrso invånare", vilka företrädades av Christian Gultzau på Lilla Känsö. Lindgren skulle ha "begått flera oordentligheter och åstadkommit allmän förargelse".

Konsistoriet sände kontraktsprosten O. Westman för att göra en undersökning. Denna bestod i att församlingen i kyrkan fick besvara frågor efter guds-

tjänstens slut den 10/8 1800. Vid det tillfället och vid senare förhör inför biskopen samt under den rättegång, som följde, kom följande fram.

Den händelse, som föranledde anmälan till konsistoriet, ägde rum söndagen den 6/7 1800. Många vittnen hade varit närvarande, bl. a. Johannes Larsson, Köpstadsö, Carl Johansson, Styrsö och klockaren David Niefeldt, Donsö.

Vid gudstjänsten hade Lindgren uppträtt så berusad att han raglade. Han hade fått lov att hålla sig i predikstolen och hade knappast förmått stå upprätt i den. Hans predikan vittnade även om berusning. Bl.a. hade han förvänt Eli ord till Hanna i 1 Sam. 1: 14, där han sagt: "Kvinna, gå hem och sov ruset av dig." (Nuvarande text: Därför sade Eli till henne: "Huru länge skall du bete dig såsom en drucken. Laga så, att ruset går av dig.").

Och medan tron sjöngs hade han lämnat kyrkan och gått bort till prästgården, där han tagit sig in genom kammarfönstret, enär pigan vägrat att öppna dörren för honom! Fru Barkenbom var säker på, att han var mera drucken, då han gick ifrån prästgården än när han kom dit. Själv anförde Lindgren som förklaring, att det varit varmt i kyrkan och att han gått till prästgården för att dricka vatten. Att han gick och tuggade på rabarber vid återkomsten, berodde på att han behövde äta sådana för sin hälsa, sade han.

Vid nattvardsfirandet hade han spillt ut vin samt ej utdelat nattvarden (gått förbi) till drängen Johannes Jonasson, Brännö. Dessutom hade han inte kunnat leta fram kommuniionsbönen i handboken. Klockaren hade fått hjälpa honom därmed. Alla vittnen var eniga om att Lindgren "åstadkommit mycket aperi och skratt, särskilt hos ungdomen".

Det omvittnades också att han vid ett par tidigare tillfällen varit berusad under gudstjänst. Han hade skickat sig väl intill midsommartiden, men sedan församlingen då givit ett offer till honom, hade han varit drucken flera gånger. En gång hade han kommit hem klockan 3 på natten efter att ha fallit i vattnet vid Gamla Varvet. Och veckan därefter hade han varit så bullersam, att fru Barkenbom måst skicka efter 2 män för att hålla honom till ordningen! Ja, även vid förhöret inför biskop och konsistorium var han berusad! Och då förnekade han att han någonsin varit berusad . . .

Sedan utredningen var klar "prövade konsistoriet döma honom till välförtjänt straff och andra prästmän till varning prästämbetet för alltid förlustig". Detta skedde den 10/12 1800. Domen underställdes Kungl. Göta Hovrätt. En hel del skriftväxling förekom dock innan hovrättens utslag kom. Bl. a. bad Lindgren om att frivilligt få nedlägga prästämbetet, men detta beviljades honom ej.

Vidare bad han att få någon tjänst vid en skola i stiftet. "Kan därvid känna mig nöjd med att göra någon nytta för det allmänna under min lilla övriga livstid." Han sade sig nämligen vara lungsiktig.

"Hela pastoratets invånare har medlidande med mitt svåra öde. Mina få motståndare ångra vad de gjort." De tillstår, "att de bara ville gynna fru Barkenboms avsikter ... trodde ej det skulle bli så svåra följder för mig".

Göta Hovrätts utslag, som meddelades den 11/2 1802, fastställde konsistoriets avsättningsdom. En notis från samma år förmåler att barnläraren Anders Matthias Lindgren, Brännö, var död...

*

Ansökningstiden för kyrkoherdetjänsten utgick den 30/6 1800. Den 9/7 klargjordes att som sökande anmält sig vice pastor Brynolf Bogren, Gällstad, vice pastor i Säve, Olof Fagerberg (Barkenboms måg) och stadskomministern i Varberg, Joh: Rosengren. Efter provpredikningarna förrättades val den 14/9 under ledning av prosten O. Westman. Den 19/9 meddelades resultatet: Bogren $9\frac{161}{720}$ röster, Fagerberg $1\frac{71}{90}$ och Rosengren $1\frac{1188}{1440}$. Jämnt en månad senare fick Bogren sin fullmakt.

Sedan Lindgren avsatts, blev Laur. M. Lidberg nådårspredikant. Anna Caisa Swarthen begärde nämligen extra nådår.

Det var inte första gången Brynolf Bogren sökte till Styrö. I själva verket var han Barkenboms medtävlare till att börja med, då denne sökte kyrkoherdetjänsten år 1784. Den gången ansåg sig Bogren ha goda möjligheter att få tjänsten, enär "jag utfäst mig till äktenskaps ingående med änkefru pastorskans äldsta dotter, Maria Elisabeth Florén". Med henne gifte han sig också. Trots detta fick han alltså inte tjänsten – då! Men han tröstade sig med att söka Barkenboms lämnade tjänst i Frölunda och Askim. Vid det tillfället var han själv adjunkt i Torslanda. Så småningom hamnade han som komminister i Gällstad, en befattning som han innehade, när han nu äntligen fick det önskade styrsöpastoratet.

Maria Elisabeth, hans hustru, kunde alltså återvända till sin ungdoms ö, där hennes fader varit kyrkoherde åren 1758–1783. Nu var hon själv kyrkoherdefru och fick flytta in i den gamla prästgården.

Hennes mor, Maria Florén, levde ännu och en broder till henne, Peter Florén, som också bodde på Styrö, lämnade tillsammans med sin svåger, Brynolf Bogren,

m. fl. personer, in till rätten en handling, som klargjorde att de gemensamt skulle underhålla den gamla.

Brynolf Bogren var född år 1755 i Bro, där hans fader var bonde. Han bedrev sina studier i Uppsala, med början år 1779. Två år senare prästvigdes han. Vice pastor säges han vara år 1794. Den tidigare omtalade komministertjänsten i Gällstad, erhöll han år 1798.

Vid biskopsvisitationen den 25 augusti år 1804 installerades Bogren i ämbetet av biskop Johan Wingård. Den dagen började gudstjänsten "klockan ½ 10 med mässande av prosten D. Wallerius (Kungälv), varefter kyrkoherde Bogren, som i anledning av inträdesorden utur Apostl.g. 16:31 samt dagens evangelium uppbyggligen föreställde: Tron på Jesum visad uti en uppriktig kärlek till Gud och nästan."

Det var vid denna visitation, som Bogren klagade över att så få församlingsbor kom till husförhör och fick biskopens hjälp med föreställningar!

Bogren var mångsidigt intresserad. Kyrkans medel ville han exempelvis mot ränta förvara i "Diskont-Werk" i stället för att pengarna skulle ligga oräntabla i kyrkokistan. Hans tjänstgöring inföll under nödtiden och hans omtanke om sina församlingsbor tog sig bland annat uttryck i en patetisk vädjan om hjälp i pressen. Omsorgerna räckte också till att varna bollsparkande pojkar för att riva ned kyrkogårdsmuren (1818).

Prästgården var av helt naturliga skäl föremål för hans synnerliga intresse. Ny kakelugn uppfördes i "dagliga rummet" på hans begäran; kammaren reparerades och ladugården bekläddes. Under senare delen av hans tjänstetid ströks samtliga byggnader med tran och rödfärg, nytt tak lades på källaren, och nya staket uppfördes, då de gamla var alldeles ruttna.

Bogren framhöll också, att det var alldeles nödvändigt med en loge, så att man inte behövde bära säden till Styrö by för att tröska den! Utgifterna klarades som regel på sedvanligt sätt genom sammanskott från de olika öarna, men Bogren måste också, liksom hans föregångare stundom måst göra, då och då tillskjuta medel ur egen kassa för att betala olika hantverkare.

Under Bogrens tjänstetid förövades det grövsta brottet, som sockenbor veterligt någonsin gjort sig skyldiga till, och han fick fullgöra den tunga plikten att i dödboken införa två mäns namn med tillägget: "för mord och rån halshuggna och steglade." I kapitlet om sjörövarna, skildras förspelet härtill.

Med lotsarna på Brännö kom Bogren i delo genom att han inför landshövdingen anklagade dem för att ha tagit Inholmarna och Buskär i besittning samt

där ha skördat en myckenhet brännторv. Bogren framhöll att holmarna sedan urminnes tider utgjort en prästrättighet. Han fordrade, att lotsarna skulle lämna igen den torv de redan tagit!

Men lotsarna blev inte svaret skyldiga utan meddelade i en skrivelse ”att dessa kronolägenheter var av ålder lotsverkets egendom,¹ vars rätt fastslagits ytterligare genom K.B:s 1823 och Kammarkollegiets 1827 i lotsregleringsärenden meddelade och av kyrkoherde Bogren ej överklagade utslag”.

De förklarade vidare att de av vänskap till kyrkoherden låtit denne skörda gräs på holmarna, men aldrig medgivit någon torvskörd. Det framskymtade, att de trots allt sett mellan fingrarna med hans egen torvskörd, men att de ansett honom gå för långt, då han tillåtit personer från Tången skörda mer torv på holmarna, än han själv förbrukade.

Lotsarna var hyggliga. Trots att de ansåg, att han efter den framkallade tvisten inte förtjänade det, ville de dock låta honom behålla höskörden såsom förut och till yttermera visso skära upp torv till hans husbehov och frakta hem torven till honom. Men på inga villkor ville de i fortsättningen tillåta honom att låta obehöriga personer skörda torv på holmarna. Med detta fick Bogren låta sig nöja.

Skriftväxlingen med anledning av tvisten ägde rum under maj–juli 1829, och det är möjligt att Bogren var sjuk vid tillfället. Ty även om han var en fordrande man, så verkar tonen ändå något främmande vid jämförelse med skrivelser från de första åren av hans tjänstgöringstid. Betecknande är att skrivelsen till landshövdingen i varje fall inte var skriven av honom själv. Endast namnteckningen är hans. Det är inte känt om han dikterat skrivelsen. Men med sin namnteckning godkände han ju innehållet.

Redan den 27/10 1829 avled Bogren, av ”ålderdomsbräcklighet”, 74 år, 6 månader och 10 dagar gammal (Dan. 12:3). Hans första hustru, Maria Elisabeth, hade avlidit redan den 30/8 1816 av lungsot, 63 ½ år gammal. Därefter hade Bogren gift om sig med Anna Christina Scarin, som överlevde honom en kort tid.

*

Den sista tiden hade Bogren biträde av adjunkten G. H. Ödman. Redan den 30/3 1828 undertecknade adjunkten en skrivelse avseende val av ledamöter till ett ”Kyrko Råd inom Styrösö Församling”. De som valdes var ”casseuren och Lieutnanten Herr J. A. Jungmarker, St. Känsö; lotsålderman herr A. J. Ekman,

¹ Beräffande striden om holmarna, se lotskapitlet.

Brännö; förre nämndemannen Andreas Nilsson, Styrso; båtskepparen Carl Olofsson, Donsö, samt församlingens kyrkvård f. n. Anders Pehrsson, Tången. Dessa personer ha alltså att härefter rätta sig efter Kungl. Maj:ts förordning ang. sockenstämma och kyrkoråd av 26/2 1817. För Ledamöternas Lagliga Wäl och Protocollets riktighet ansvarar Styrso kyrka". Skrivelsen är undertecknad av G: H: Ödman – "Efter Pastors Förordnande".

När Bogren avlidit förklarade sig Ödman villig, oaktat han var tjänstledig, att förestå pastoratet, därest konsistoriet så önskade. Han fick också tillsvidare, med fullt ansvar, förestå det.

Bogrens änka, Anna Christina Scarin, hade i en skrivelse bett om två extra nådår. Den 20/1 1830 fick hon svar av konsistoriet. Det framhölls att eftersom Styrso var det minsta pastoratet i stiftet och behållningen i boet blott var 40 rdr, 28 sk., 3 rst., hennes make varit kyrkoherde där i 26 år och hon skulle sakna änkesäte, så fann konsistoriet det skäligt bevilja ett extra nådår, men kunde på grund av författningarnas föreskrifter ej tillåta ett andra sådant.

Till den ledigförklarade kyrkoherdetjänsten sökte på fataliedagen Jacob Wilhelm Carlberg. Han uppfördes i första förslagsrummet. Som medtävlare hade han komminister J. Jeurling och kapellpredikanten O. Lindbäck. Dessa båda avsåde sig dock, varför i andra rummet uppfördes komminister Olof Berggren och i tredje kandidaten M. Mattsson i Lindberg. Men Mattsson avsåde sig också, varför det efter två ändringar endast kvarstod Carlberg och Berggren.

Konsistoriet tyckte att det gott kunde räcka med detta ofullständiga förslag, helst som ingen präst velat inta tredje rummet och pastoratet var av så ringa storlek.

Ödman fick i uppdrag att på sockenstämma ta reda på om församlingen åtnöjdes med två präster på förslag. Stämman hölls den 28/3 1830 och gav till resultat att det klargjordes, att sockenstämman ville ha tre sökanden.

Konsistoriet vände sig till Kungl. Maj:t och redogjorde för situationen. Pastoratets ringhet och besvärlighet med spridda öar gjorde att man inte hyste något hopp om fulltaligt förslag.

I skrivelsen den 13/5 meddelade Kungl. Maj:t, att man med hänsyn till omständigheterna i nåder biföll konsistoriets begäran: Styrso borde åtnöjas med föreslagna Carlberg och Berggren.

Den sistnämnde tog sig före att begära missiv till annan tjänst, men han gjorde det med ett ovärdigt skrivsätt, som var anstötligt och med sårande tillmälen. Den 14/7 kallades han personligen till konsistoriet för att ge förklaring – och få föreställningar!

I en senare skrivelse förklarade han, att han "var ledsen vid lifvet som Jonas' och hade "häftigt temperament som Petrus". Han hade varit sjuk ofta och betygade nu, att det inte varit av elakhet han skrivit som han gjort i det första brevet. Dessutom försäkrade han, "skall aldrig sådan skrift vidare komma från min hand".

Inom Styrös församling märktes dock ett tydligt missnöje med Kungl. Maj:ts ställningstagande. Lars Nilsson, Brännö, och Olof Håkansson, Donsö, samt ytterligare fyra personer meddelade konsistoriet, att man avsåg begära hos Kungl. Maj:t att adjunkten C. G. Lindblom skulle uppföras i tredje rummet.

Församlingsborna vädjade till konsistoriet, att ge Lindblom frivilligt understöd för undergående av pastoralexamen. Men konsistoriet svarade, att de sex inte hade fullmakt att föra församlingens talan, varför man lämnade inlagan utan avseende. Församlingsborna vände sig emellertid till Kungl. Maj:t, som i sin tur tillskrev konsistoriet. Detta hänvisade till vad man sagt förut, framhöll att de båda sökande blev förnärmade av att behöva vänta på att Lindblom skulle avlägga pastoralexamen och tillade att Lindblom inte "visat den stadga, som man bör vänta av en blivande kyrkoherde".

Kungl. Maj:ts svar daterades 20/8. Det fanns intet skäl bifalla Styrös församlings begäran om Lindblom i tredje förslagsrummet! Konsistoriet anmodade genast prostén Blomdahl att förätta frågodagsgöromål och föranstalta om val. Frågodag blev den 3/10 och valdag 17/10. Den 20/10 klargjordes att J.W. Carlberg fått $\frac{119}{1200}$ och O. Berggren $\frac{41}{120}$ hemmansröster.

Det tog alltså avsevärd tid innan Carlberg fick sitt pastorat. Under tiden hade Bogrens änka avlidit (7/6), enligt vad Ödman meddelat konsistoriet. Men enligt vad domprosten Wieselgren vid visitationen år 1858 konstaterade, blev varken Carlberg eller hans efterträdare "i Embetet enligt kyrko-lagen inställda".

Carlberg var född år 1780 i Uddevalla, där fadern var knappmakare. Efter studier i Lund med början år 1800, blev han prästvigd år 1805. Året dessförinnan tjänstgjorde han som informator vid frimurarbarnhuset i Göteborg. Han var senare även lärare vid Göteborgs Barnhus (1827). Även som läroboksförfattare eller i varje fall som översättare kan Carlberg noteras. Han utgav nämligen (i översättning) i Stockholm 1826 en spansk grammatik av Yriarte. Detta verk tillägnade han biskop C. F. af Wingård.

År 1814 ville han avsäga sig ämbetet, men ville samtidigt förbehålla sig rätten att bära skrudén. Detta för att ingen skulle tro, att han blivit avsatt!
Hans ansökan avslogs!

Den egentliga orsaken till att han ville avsäga sig ämbetet var, framhöll han, att han avsåg att gifta sig. Men konsistoriet svarade, "att detta ginge an även för adjunkten". Hans blivande hustru hette Maria Fredrika Martens.

Kort efter hans misslyckade försök till avsked, skaffade han sig en huspredikantbeställning hos landshövding af Forselles.

Det var alltså en man, som fört en ganska "ambulerande" tillvaro, som blev kyrkoherde i Styrso pastorat år 1830. Därtill kom att han ansågs vara en skäligen klen predikant; en av de få prästmän, som tjänstgjort i församlingen om vilket detta sagts!

Under hans tid blev dock en hel del iordninggjort på prästgården. Det började med istandsättande av en bristfällig kakelugn år 1830. Anslaget blev 2 skilling per matlag. Två år senare åtog sig snickaren Gustaf Svensson, Lindome, att för 60 rdr sätta staket framför prästgården istället för det förfallna.

På stämman den 12/5 1833 framhöll kyrkoherden, att prästgården var alltför bristfällig, och sockenmännen höll med om detta. Kyrkoherden: fullständig inoch utvändig reparation är nödvändig. Men kanske var det till församlingens bästa med en helt ny prästgård? Då skulle allt användbart gammalt virke kunna begagnas. Församlingsborna: bäst med nytt. Ritningar och kostnadsförslag skulle uppgöras. Sedan skulle man vända sig till Lindome socken, där man åtog sig sådant arbete samt utförde det bra och billigt!

Påföljande år i juni månad, då J. A. Jungmarker tillfälligt var ordförande för stämman, beslöts att sexmännen omedelbart skulle uppbära 2 rdr av varje matlag för de fortsatta arbetena på prästgården!

Det var under kritiska år för vårt folk, som Carlberg var kyrkoherde. Utanför vårt lands gränser rasade koleraepidemier och man fruktade, att sjukdomen skulle drabba även Sverige. Så skedde också, som vi vet, år 1834. För att vidtaga erforderliga åtgärder inför den väntade epidemin, bildades vid Carlbergs första stämma den 11/9 1831 en "Sundhetsnämnd". Ordförande i nämnden blev majoren Jacob Forsell, Känsö, och vice ordförande kyrkoherde Carlberg.

På det andliga området gjordes en insats, då det år 1831 beslöts en årlig kollekt i form av en från varje matlag av sexmännen uppburen viss frivillig avgift för bibelspridning till i synnerhet den växande ungdomen. Kyrkoherden skulle tillse, att man rätt följde beslutet.

Carlberg hade av allt att döma aldrig någon särdeles god hälsa. Och klimatet gjorde honom uppenbarligen inte bättre. Den 17/9 1833 skrev han till konsistoriet:

"... de besvärligheter jag här under höst, vinter och vår genom utfarterna på Öarna, i storm och yrväder, måst utstå, har så medtagit min hälsa, att jag härefter ser mig urståndsatt att fortfara härmed" "Ber därför om en medhjälpare i synnerhet för sockenbud och husförhör på 12 öar."

Han bifogade läkarintyg från "Quarantains Chirurg Carl G. Wastenius", Käsö, vilken intygade att Carlberg var "på kort tid anfallen av svår andtäppa och blodhosta", som nedsatt hans krafter. Han fordrade en längre tids stillhet.

Den förut nämnde C. G. Lindblom missiverades av konsistoriet att biträda kyrkoherden på Styrö. Lindblom skrev från Båstad till Carlberg ett brev, vars kuvert var märkt "Angeläget".

"Tacksamt erkänner jag kyrkoherdens och kyrkoherdinnans godhet och församlingens kärlek och välvilja, varför min hustru och mina barn önskar följa med. Deras närvaro hos mig är alldeles nödvändig, i synnerhet för barnens fostran. Men för min allmänt kända fattigdom ber jag få skjutspengar mig hitsända, kan ej annars frakta mig så lång väg..."

Men Carlberg blev förskräckt, vilket kanske inte är att undra på. Lindbloms familj bestod av åtta personer! Till konsistoriet skrev Carlberg:

"Genom brev från Lindblom har jag fått den obehagliga underrättelsen, att han ämnar bege sig hit med hustru och barn. Varken mitt hus eller denna fattiga församling förmår hålla ny prästfamilj."

Carlberg bad att som ynnest slippa ta emot honom. "Inte ens om han kommer ensam, vågar jag av flera skäl att ha honom i mitt hus. Ser mig tvungen i denna brydsamma situation (hellre) arbeta ensam än ha en medhjälpare, som betydligt skulle öka mina bekymmer."

Konsistoriet: Notarien meddele Lindblom, att han ej beger sig till Styrö. Ingen sådan plats finnes, som han begärt (!).

Carlberg blev alltså föga hjälpt av de åtgärder, som vidtogs. Han fick i stort sett dra sig fram bäst han kunde och klarade sig också över den kommande vintern och våren. Men mitt i sommaren, den 19 juli avled han av "slag", koleraåret 1834. I dödboken angavs han då vara 55 år gammal.

*

Vid vissa tillfällen under Carlbergs tjänstetid blev dock E. Petersson och Thure Rickard Sallander nämnda som vice pastorer samt tjänstgjorde som ordförande vid flera sockenstämmor. Petersson påbörjade den fattigräkenskapsbok från år 1836, som än i dag finns i kommunens ägo. Den 24/4 1836 gick man nästan

man ur huse för att höra Peterssons avskedspredikan.

Vice komministern i Torestorp, G. H. Ödman, sökte det lediga styrsöpastoratet i oktober 1834 och bad att få undergå pastorexamen före fatalitetens utgång. Konsistoriet beviljade honom detta.

Något senare anmälde sig adjunkten J. H. Falck och komministern i Kungälv, vice pastor Per Olén, som sökande.

Vid denna tid bad också studeranden Johan Brehmer att få predika i Torslanda och Styrso, men fick avslag av konsistoriet.

Per Olén blev utnämnd till kyrkoherde i Styrso år 1835,¹ men tillträdde först den 1/5 påföljande år. Under hans första år efter tillträdet, åtnjöt företrädarens änka, Maria Fredr. Carlberg, ett extra nådår.

På sockenstämma den 15/5 1836, då Olén första gången mötte sockenmännen som stämmans ordförande, framförde han förhoppningar om att prästgården skulle repareras, så att han "för sin tjänstetid kan vara någorlunda belåten". Församlingen lovade också: "rummen skola gipsas"; i synnerhet två "väl förses med brädfoder vid foten". Målning skulle ske senare.

Tre år därefter blev genom domprosten Hummel bekantgjort för församlingsborna att ekonomiska besiktningar skulle ske på prästgårdarna. Men detta tyckte sockenmännen inte om. Hela byggnads- och underhållsplikten hade man ju bestritt! Och detta tänkte man även fortsätta med. Därför behövs ingen besiktning! Det är en onödig utgift. Någon besiktning har inte förekommit i mannaminne. Den lilla förfallna ladugården lovade man bygga om eller reparera så snart som möjligt.

Det dröjde dock ända till år 1843, innan man på sockenstämma den 14/5 konstaterade att ladugården var så förfallen, att den ej kunde repareras, varför beslut om ombyggnad fattades. För denna uttaxerades 1 rdr per matlag.

Hur stora Oléns inkomster var i början av hans kyrkoherdetid, får vi reda på i ett gällstämmaprotokoll av den 13/11 1842. Med anledning av ett cirkulär från Kungl. Maj:t ville konsistoriet genom en särskild ordförande utröna om kyrkoherdarnas inkomster under- eller översteg värdet av 100 tunnor spannmål. Allmän gällstämma utlystes och som särskild ordförande tjänstgjorde vice pastor Severin Wilhelm Ingman.

Olén besvarade frågan om sina inkomster skriftligen: "Utsäde och avkastning av de till pastoratet hörande 12 hemmanen högst obetydligt, utgår ej efter hemmanstal utan matlagsvis." Av skrivelsen framgick vidare att det vid 1837

¹ Varken Olén eller hans företrädare Carlberg blev "i Embetet enligt Kyrko-lagen inställd".

års början fanns 260 matlag, medan det vid slutet fanns 269. Såsom ordinarie lön skulle varje matlag ge 1 rdr banco årligen. Men på grund av bristande tillgångar hade de närmast föregående 5 åren endast 209 matlag kunnat fullgöra sina förpliktelser. Den årliga inkomsten var alltså 209 rdr, vartill kom erhållet bröd från en del matlag. Brödet värderades till 24 rdr. Sammanlagt utgjorde alltså den ordinarie inkomsten 233 rdr.

Då lönen var så ringa, hade en del bättre lottade visat sig "ganska hedersamma" vid bröllop och barndop. Det årliga medeltalet av sålunda skänkta pengar hade de närmast föregående åren uppgått till $269:7:2\frac{2}{5}$. Allt som allt blev det således $502:7:2\frac{2}{5}$. Från den angivna summan avgick kronoutsylder 10:46. Diverse utgifter för ämbetet, bl. a. riksdagsmannaarvode, beräknade Olén till omkring 10 rdr. Inkomsterna skulle med de gjorde avdragen uppgå till $481.9:2\frac{2}{5}$.

Om på grund av ålderdom eller sjuklighet en adjunkt måste underhållas, och lön avdragas den redan nämnda summan, så syntes återstoden otillräcklig för kyrkoherdens bärgning, framhöll Olén, som också tillade, att de extra inkomsterna givetvis var mycket osäkra, "ty större delen av folkmängden är obesutten".

Församlingen godkände till alla delar Oléns uppgifter. Och i protokollet antecknade ordföranden Ingman, att kyrkoherde Oléns lön i värde motsvarade 63 tunnor $1\frac{153}{687}$ kappor spannmål, alltså väsentligt understigande de 100 tunnor spannmål, varom först talades.

Under kyrkoherde Oléns tid blev en hel del uträttat i syfte att förbättra och försköna kyrkobyggnaden, och han ömmade också mycket för sina församlingsbor. Ja, trots att hans inkomster sades vara mycket måttliga, så vittnade man om honom på äldre dagar att han "vart förmögen här". Bilden av honom blir inte sämre av att man samtidigt talade om honom såsom "avhållen" av sina församlingsbor.

Han var född år 1794 i Skeppshult socken, där hans fader var bonde. Efter studier i Lund blev han prästvigd år 1821. Komministertjänsten i Kungälv, som han innehade då han blev utsedd till kyrkoherde i Styrö pastorat, hade han erhållit år 1828. Prost blev han den 30/6 1847.

Bland de åtgärder som vidtogs under Oléns tid för att rusta upp kyrkan kan nämnas reparation av kyrktornet (1837) samt installation av orgel (1856).

För att kyrkobesökarna skulle ha någonting att vila på i väntan på gudstjänsten, beslutade sockenstämman år 1845 med Olén som ordförande att 6–8

bänkar skulle uppställas utanför kyrkan. Omtanken om kyrkobesökarna lyser igenom beslutet.

När Olén avled den 28/5 1862 fick vice komministern A. P. Ericsson¹ överta pastoralvården i Styrso tills vidare. Ericsson var Oléns svärson, gift med hans dotter Anna.

*

Så var det återigen tid för kyrkoherdeval i Styrso pastorat. I första förslagsrummet uppförde domkapitlet pastorsadjunkten Carl Adolf Fredrik Törner, i andra rummet pastorsadjunkten Anders Nilsson Rudbeck och i tredje komministern Henrik Lindström i Länghem (utan ansökan av honom).

När Rudbeck avsåg sig, fördes Lindström till andra rummet och vice pastor Lars Lindberg erhöll tredje förslagsrummet utan ansökan.

Det dröjde inte länge förrän även Lindberg avsåg sig. Lindström däremot skrev till domkapitlet och tackade för att han uppförts i tredje förslagsrummet (det var innan han fördes över till andra).

Det var också Henrik Lindström som den 28/12 1863 blev den nye kyrkoherden i Styrso, trots att församlingsborna inte var så glada åt det ofullständiga förslaget.

Lindström var född år 1820 i Morlanda. Hans far var sjömannen Johannes Hansson. Sina studier inför prästkallet fullbordade Lindström i Lund. År 1845 prästvigdes han. Bland hans uppgifter innan han blev kyrkoherde i Styrso pastorat kan nämnas, att han var lärare vid Frölichska skolan i Istorp år 1849, och att han blev komminister i Länghem år 1856.

Han var en samvetsgrann prästman och visste sitt ansvar. Som exempel kan nämnas att han år 1873 på kyrkostämma påtalade att för kyrkoarkivet och kassakistan saknades lämpligt rum. Han föreslog att ett sådant skulle inredas i prästgården "över långsidan åt vägen eller s.k. frontespisen". En fjärdedel av kostnaderna förklarade han sig villig att bidra med! Han erinrade om att han var strängt ansvarig för arkivets vård. Men det hjälpte inte hur mycket Lindström pläderade för "sin" sak. "Det högst billiga och rättvisa förslaget avslogs utan annat skäl än att träet kostar pengar, ett påstående, som kyrkoherden omöjligen kunde vederlägga". Det var J. O. Dahlin, som höll i pennan vid detta tillfälle. Denne tillade att det vid stämman var ett "högst inskränkt antal" närvarande.

¹ Sedermera kyrkoherde i Fagered.

Svenska språket består oss med många underbara ordföljder, som medger olika tolkningar ... J. O. Dahlin var, som bekant, folkskollärare.

Kyrkoherden var dock inte gramse på sina församlingsbor för arkivfrågans skull. Tvärtom medverkade han till att en hel del förbättringar kom till stånd under årens lopp, bl.a. vad gällde ordningsregler.

Det tillkom exempelvis regler om att inga störningar fick förekomma i kyrkan då kungörelserna lästes, att ingen störande in- och utgång fick försiggå i kyrkan under gudstjänsterna, att organisten skulle få vara ostörd på sin plats och att kyrkdörrarna skulle vara stängda under predikan.

Och bänkrumsfördelningen av år 1803 fastställdes på nytt under Lindströms tid – år 1864. Men även utanför kyrkan var han verksam för att skapa ordning.

Lekstugorna höll på att urarta. Lindström ansökte och fick på församlingens vägnar länsstyrelsens fastställelse av församlingens beslut om 20 rdr vite ”för hämmande av det förargelseväckande och allt mer inrotade oskicket med dansnöjen i socknen, särskilt högtidsdagar”. Länsstyrelsen föreskrev: böter 20 kr. för den, som under någon av årets böndagar eller stora helger, såsom jul, påsk, pingst eller dag näst före dessa dagar, upplåter sitt hus för sådana lekstugor. De verkliga initiativtagarna till aktionen var dock löjtnant L. T. Wessberg och skepparen Jonas Andersson.

Självfallet hade Lindström också sin hand med i beslutet om kyrkoreparationen år 1869 och tillkomsten av den nya altarringen påföljande år. Både utanför och inuti kyrkan var han en värtlig man. De gudstjänster han höll var välbesökta.

Men det var inte enbart på det andliga området, som han hjälpte sina församlingsbor. Även lekamligt var han dem till god hjälp, då han med stöd av medicinska studier i yngre år sökte läka deras sjukdomar. Och fiskets män gagnade han genom att lära ut navigationskunskap ...

Under Lindströms tid som kyrkoherde började kolportörer mera regelbundet besöka övärlden. För att förhindra att separatistrelser fick fast fot på öarna – vilket han uppfattade som sin plikt att göra – vidtog han olika åtgärder. Bland annat inköpte han för pengar som inkommit som frivilliga offer vid bröllop – 200 kronor – uppbyggelseskifter av Schartau m.fl. till ett sockenbibliotek, vilket även tillfördes läroböcker i naturkunnighet och historia, resebeskrivningar m. m. Biblioteket var beläget i Nya Skolhuset på Styrö.

Lindströms egen lekamliga status i ekonomiskt avseende framgick av en undersökning, som gjordes år 1864. Undersökningen gällde sättet för fördelningen

av kyrkoherdens lön, vilken skulle erläggas av församlingen. Summan slutade på 2176 rdr 50 öre.”1) Löning i jord – vanlig ordning. 2) 1 rdr 50 öre av man, 1 rdr av kvinna (1250 rdr). 3) spannmål efter fyrktalslängd: 595 kbft: 1/3 råg, 1/3 korn, 1/3 havre. Dessutom 17 t. råg, 17 t. korn i kronotionde.”

Till detta kan fogas den anmärkningen, att Lindströms lön år 1873 angavs vara 2.500 rdr (eller kronor – se not sid. 198).

På kyrkostämma den 4/11 1877 meddelades att Henrik Lindström av domkapitlet förordnats att förestå Kungsäters pastorat 1/9 1878–1/5 1880.

Som vice pastor kunde domkapitlet erbjuda endast en man (istället för flera att välja mellan) – brukspredikanten och skolläraren Christian Thorin, Jonsered – men församlingen var inte nöjd med detta ofullständiga förslag.

Lindström flyttade emellertid med sin familj – hustrun, komministerdottern Engela Wilhelmina Danielsson, som han gift sig med år 1849, och de fem barn som ännu var i livet av makarnas inalles åtta barn – till Kungsäter. Där kom han också att stanna som kyrkoherde – till sin död den 6/10 1896.

*

I stället utsågs till ny kyrkoherde i Styrös pastorat Per Axel Bernhard Palmgren, som var född år 1838 i Vrigstad och som prästvigdes för Växjö stift år 1864. Efter att ha fått infödersrätt i Göteborgs stift, var han bl.a. vice pastor i Västra Frölunda samt tillförordnad fängelsepredikant vid Nya Varvet. Till kyrkoherde i Styrös pastorat utsågs han fr. o. m. 23/12 1878, men han tillträdde inte pastoratet!

På kyrkostämma den 10/8 1879 frågades om kyrkoherde Axel Palmgren fick kallas till 4:e provpredikant i Frölunda och Askims pastorat. Församlingen i Styrös sade bestämt nej. ”Det må ej Domkapitlet tillåta.” Ty Palmgren hade nästan enhälligt valts till kyrkoherde i Styrös.

Vad församlingsborna önskade betydde emellertid inte mycket. Efter att ha kallats till 4:e provpredikant, hände det sig att Palmgren valdes till kyrkoherde i Västra Frölunda fr. o. m. 27/8 1880, och han tillträdde genast denna tjänst. Palmgren avled den 15/4 1908.

*

Lars Jacob Lindman blev Styrös pastorats nästa kyrkoherde, utsedd 14/3 1881. Han tillträdde samma år och installerades söndagen den 31/7 av prosten Claes Lindskog med biträde av fyra andra präster. Detta skedde i samband med

Lindskogs prostvisitation den 29/7–31/7 1881. När Lindman blivit installerad, predikade han över ämnet: "Jesus förhärligad".

Under de föregående dagarnas visitation, riktade prosten Lindskog bl. a. "några tacksamhetens ord till kyrkoherde Lindman för den möda han användt vid ordnandet af det jämförelsevis fullständiga arkivet". Det antecknades vidare att kristendomsförhör vid tillfället hölls av kyrkoherde Lindman och fyra andra präster under 2 timmars tid med församlingens medlemmar, som "någorlunda talrikt infunnit sig".

Lindman var torparson från Askome, född år 1827. Efter studier i Lund med början under vårterminen 1855, blev han prästvigd den 5/6 1874. Pastorexamen avlade han den 30/10 1880.

Kort efter det han blivit kyrkoherde i Styrös pastorat, gifte han sig (30/8 1881) med lantbrukardottern Eva Charlotta Larsson från Tvååker.

Lindmans kyrkoherdetid upptog flera perioder, då vice pastorer tjänstgjorde i hans ställe, men på en kyrkostämma den 18/6 1882 var han själv ordförande. Efter överläggning beslutades det då att Lindman skulle, "i likhet med vad förut varit sed utan någon ersättning ha rättighet skörda gräset". Det gällde kyrkogårdsgräset och avkastningen av den s.k. Prästgårdslyckan. Protokollet bär vittnesbörd om att "Pastor hembar församlingen sin djupa tacksamhet". Till saken hör att detta var det enda ärendet, som behandlades vid den angivna kyrkostämman.

Församlingen ville uppenbarligen visa sin nytillträdde kyrkoherde samma välvilja, som den långa raden av företrädare åtnjutit! Denna tanke låg tydligen också bakom beslutet att samma år bygga en veranda på norra sidan av prästgården.

Under sin tjänstetid gav Lindman goda beskrivningar av "separatiströrelserna" inom församlingen, grundade på faktiska iakttagelser och utförda med vilja att ge en rättvisande bild av vad som förekom.

Många beslut med anknytning till kyrkan kom det dock på vice pastorernas lott att fatta. Från mitten av år 1889 intill oktober 1891 var exempelvis Erik Andersson vice pastor. Och år 1895, då det gällde Brännö kyrkogårds utvidgning, var vice pastor A. E. Levén ordförande. Samma år, den 15/9, höll han högmässopredikan över ämnet "Den andliga helbregdagörelsen" vid den dåvarande biskopsvisitationen.

När man den 6/4 1896 på kyrkostämma beslöt sig för att antaga en byggmästares kostnadsförslag för bland annat utvidgning av Styrös kyrkogård, så

var pastorsadjunkten Ivar D. Wallerius ordförande. Och vid den fortsatta behandlingen av ärendet med brännökyrkogårdens utvidgning (efter överklagande m.m.) den 20/6 1898, då stämman hölls i Brännö skolhus, var dåvarande pastorsadjunkten, sedermera kyrkoherden Daniel Holmdahl ordförande.

Under de sista åren av sin levnad var Lindman sjuklig och tyngdes av sorg. Hans hustru dog nämligen vid 52 års ålder år 1899. Som vice pastor tjänstgjorde det sistnämnda året Gustaf Frieze och från december år 1899 t. o. m. oktober 1901 var Georg Leopold Weibull innehavare av samma befattning.

Kyrkoherde Lindman avled den 6/2 1901.

*

Som efterträdare kom Viktor Samuel Lundberg, kyrkoherdeson, född i Hajom år 1860. Efter studier i Varberg, Göteborg och Lund hade han prästvigt år 1887 och därefter bl.a. varit predikant vid Ålderdomshemmet i Göteborg och fattigvårdsanstalten Gibraltar innan han blev sjömanspräst i Kiel år 1897. Utnämningsdatum till kyrkoherdetjänsten i Styrso var 31/8 1901, men han tillträdde inte tjänsten förrän påföljande år.

Lundberg var en nitisk prästman, som inte var alltför samarbetsvillig gentemot de s.k. "separatisterna", d.v.s. de frikyrkliga riktningarna inom församlingen. Som exempel kan nämnas en gång då han predikade i skolan på Asperö, vilket han liksom övriga präster på den tiden brukade göra ungefär en gång i månaden. Vid detta tillfälle fick han efter predikan, då han just var på väg att lämna ön, reda på att medlemmarna i en frikyrkoförsamling kort därefter skulle komma till ön för att hålla möte. Lundberg rusade då genast tillbaka och började att predika på nytt — denna gång över ämnet: "På deras frukt skolen i känna dem."

För en man med Lundbergs sinne för ordning, låg det nära till hands att kraftfullt ingripa mot vad han uppfattade som oordning och oskick. Inom kyrkorådets ram ingrep han exempelvis år 1903 mot att "sabbatsstillheten och söndagshelgen störes bl.a. genom onödigt arbete av öborna för badgästernas räkning, särskilt nöjessegling". Detta var ju i och för sig ingenting nytt — flera gånger hade det påtalats, bl. a. vid visitationerna — men kyrkorådet fann sig ändå föranlåtet att föreskriva: "lustsegling bör icke — åtminstone ej före kl. 1 på dagen — förekomma på sön- och helgdag."

I "rådet" deltog kyrkoherde Lundberg, kyrkvärden Lorens Johansson, John Andersson, Carl Löfqvist, August Eriksson, Styrso; Sven Larsson, Köpstadso;

Kustroddare I. Svensson, Brännö; Carl Olsson, Käsö; Anton Jonasson, Lorens Kristensson, Donsö; Kustroddare Erik Kristensson, Vrångö.

Under Lundbergs tjänstetid tillkom bl.a. ny orgel, men även om denna var en kostnadskrävande pjäs, överträffades den dock i kostnadshänseende av den nya prästgårdsbyggnaden, som uppfördes sedan en byggnadskommitté tillsatts med kyrkoherde Lundberg som ordförande. Man fick Kungl. Maj:ts tillstånd att låna 15.000 kronor på 30 år, lånade 2000 kronor från "Fruntimmerskassan" och 4000 kronor ur "Petersonska donationsfonden" bl. a., så nog var den nya prästgården, som byggdes "omkring 8 meter inuti s.k. prästgårdslyckan", kostnadskrävande alltid.

Det ansågs också vara lämpligt med telefon i pastorexpeditionen i den nya prästgården. Detta "för underlättande av kyrkoherdens förbindelser mellan öarna". Kyrkoherde Lundberg förklarade sig villig att erlægga en tredjedel av erforderliga kostnader, men trots detta kom det ingen telefon på plats under hans tjänstetid!

Ett intressant spørsmål i samband med byggandet av den nya prästgården var vad man skulle göra med den gamla! På kyrkostämman beslöt man att kostnadsfritt upplåta byggnaden åt kyrkoherde Lundberg, som dock då hade att ställa ett rum till förfogande för stämmor och dylikt. Försäkringen skulle kommunen bekosta, men byggnadens underhåll ålåg det kyrkoherden att stå för. Som hjälp till inköp av "enkla möbler" till "kommunalrummet", erhöll kyrkoherden 100 kronor.

Kyrkoherden hade alltså möjlighet att hyra ut delar av den gamla prästgården. Denna ordning kom också att tillämpas några år – även sedan Lundbergs efterträdare tillträtt kyrkoherdebefattningen. Ty det var så, att Lundberg inte under någon längre tid förblev kyrkoherde i Styrös pastorat. Den 13/7 1907 blev han kyrkoherde i Kungsbacka, men han tillträdde inte befattningen förrän följande år. Hans första hustru, med vilken han gift sig år 1889, hade dött år 1903 och vid flyttningen förde han med sig sin andra hustru, Ebba Sofia Natt och Dag, och två späda barn, födda 1905 resp. 1907.

Sammanlagt fick makarna sex barn innan Viktor Lundberg avled den 17/12 1919.

*

Efterträdaren var en skärgårdsbo. Kyrkoherde Fredrik Herman Engström var nämligen född i församlingen år 1864 och var son till dåvarande karantänsläkaren på Käsö, Johan Ludvig Engström. Efter studier i Uppsala prästvigdes

Herman Engström den 1/6 1894, var bl. a. under mellantiden komminister i Torsby från år 1905 och utnämndes till kyrkoherde i Styrö pastorat den 4/4 1908.

Under den biskopsvisitation som hölls 16/5–17/5 1908 och till vilken kyrkoherde Lundberg skrivit ämbetsberättelsen, installerades Engström i sitt ämbete (17/5) och predikade därefter i högmässan över ämnet: "Huru Jesus är när sina lärjungar med sin omvårdnad till deras bevarande i nåden." Efter högmässan hölls kristendomsförhör av kyrkoherdarna P. Rydholm, B. Lindhult och Viktor Lundberg.

När det gällde dispositionsrätten till den gamla prästgården, fick Engström övertaga denna på i stort sett samma villkor som företrädaren, men vissa inbesparingar ville upplåtarna tydligen ändå göra. Man föreskrev nämligen att Engström också skulle bekosta försäkringen av huset.

Kyrkoherde Engström skulle dock inte någon längre tid få njuta av förmånerna eller hinna göra någon långtverkande insats inom församlingen. Sin första kyrkostämma höll han den 26/5 1908 – alltså nio dagar efter installationen – och den sista stämman omedelbart efter jul två år senare – den 27/12 1910.

Den 15 januari 1911 avled han, ännu inte 47 år gammal. Han efterlämnade en blott trettiotreårig hustru och två små barn, födda 1907 resp. 1909. På extra kyrkostämma den 19/2 1911 beslöts att fru Engström skulle få disponera den gamla prästgården intill den 1/5 1912. Kyrkoherde Engström hade under åren 1908–1910 vid husförhör, bröllop, begravningar o. s. v. insamlat 506 kronor för kyrkans restaurering. Nu tillerkändes fru Engström i stället dessa medel.

*

Inte heller Engströms efterträdare som kyrkoherde, Gustaf Daniel Block, kom att få verka så länge. Han tillträdde tjänsten år 1912 efter att ha blivit utnämnd den 1/7 1911. Tillträdesåret var han 47 år gammal. Efter studier i Göteborg och Lund hade han prästvigts den 11/1 1898 och i likhet med en del andra prästmän, som omnämnts i denna följd, tjänstgjort som lärare vid Frölichska skolan i Istorp. Innan han blev kyrkoherde på Styrö, var han också en tid föreståndare för Göteborgs Stads Barnhus.

I väntan på den nye kyrkoherden var Sixten Block vice pastor. Redan den 26/2 1911 höll han sin första kyrkostämma. Det var också Sixten Block, som den 17/4 1912 skrev den ämbetsberättelse, som föredrogs vid biskopsvisitationen

den 15/5—16/5 1912. Vid denna visitation blev också kyrkoherde Gustaf D. Block installerad.

Bland det första Block fick ta itu med efter installationen var en extra kyrkostämma den 16/6. Där behandlades bl. a. den gamla frågan om telefon i prästgården. Man hade fått kostnadsförslag från Rikstelefonbyrån i Göteborg. Som inträdesavgift skulle man få erlägga 65 kronor, som årsavgift 96 kronor och som avgift för telegrafverkets väggapparat 10 kronor (engångsavgift). Kyrkoherde Block erbjöd sig att, då han i tjänsteärende ringde till öar med extra avgift på 15 öre, betala mellanskillnaden. Församlingen skulle alltså endast behöva erlägga de tre först nämnda posterna.

Vid samma stämma tillmötesgick man en begäran från doktor Silfverskiöld att få anvisat en särskild plats på kyrkogården för barn, som avlidit på sjukhuset. Senare upplät man också vissa bänkar på läktaren i kyrkan åt barn från samma vårdinrättning.

Reparation av den nya prästgården hade varit på tal flera gånger. Den 14/8 1912 anslogs 1.815 kronor härtill. Av summan kom 815 kronor från Fruntimmersföreningen.

Fru Engström fick stanna längre i den gamla prästgården än vad man från början sagt. På kyrkostämma den 24/10 1912 uppsades hon dock, och man räknade med att hon skulle frånträda den 24/10 1913. Därefter var det meningen att kyrkoherde Block skulle inneha den gamla byggnaden på i stort sett samma villkor, som gällt för de tidigare kyrkoherdarna. Dock: uppvärmningen vid konfirmationsundervisningen bekostas av församlingen, medan kyrkoherden bekostar uppvärmning och ljus vid stämmorna.

Det blev emellertid inte som man avsett. Block, som var en kraftigt byggd man, undervisade sina konfirmander som vanligt på dagen den 28/3 1913. Men på kvällen avled han mycket hastigt. På kyrkostämma den 20/10 1913 beslutades därför att kyrkoherde Blocks sterbhus skulle få disponera den gamla prästgården fram till den 24/10 1914.

Fru Block flyttade dit med de tre barnen, födda 1903, 1906 och 1909.

*

En kortare period under kyrkoherde Lindmans tjänstetid hade den dåvarande nyblivne pastorsadjunkten Daniel Holmdahl gästade öarna och bland annat, som tidigare nämnts, hållit kyrkostämma i Brännöskolhus den 20/6 1898 (han prästvigdes 11/1 1898).

Efter att sedan bland annat ha tjänstgjort som svensk präst på Shetlandsöarna somrarna 1902 och 1905 samt som komminister i Forshälla från 1907 (utnämnd 14/4 1906), återvände han nu till "öriket", där han som kyrkoherde skulle komma att tjänstgöra under längre tid än någon av de här förut nämnda kyrkoherdarna.

Hans utnämning daterar sig till 6/9 1913, men han tillträdde först den 1/5 1914. Efter studentexamen i Halmstad 1892, förlade Daniel Holmdahl sina fortsatta studier till såväl Göteborg som Uppsala och Lund. År 1907 gifte sig den då 33-årige kyrkoherdesonen (fadern var kontraktsprost och kyrkoherde i Tvååker) med fabriksdottern Karin Lundgren från Falkenberg. När prästfamiljen flyttade till Styrso hade fyra barn tillkommit; två söner och två döttrar.

Till att börja med beslutades på kyrkostämma den 26/10 1914 att Holmdahl tillsvidare, fr. o. m. den 24/10 samma år, skulle få disponera den gamla prästgården. Men redan tre år senare, den 29/10 1917, beslutades efter förslag från kommunalnämndens ordförande, att församlingen från och med följande år skulle återta dispositionsrätten till den gamla prästgården. Holmdahl tillerkändes 450 kronor för mistad hyresinkomst.

Men det var ju inte i den gamla utan i den nya prästgården, som han bodde. För att göra denna byggnad än mer ändamålsenlig, föreslogs på en stämma den 3/12 1915 att värmeledning skulle indragas. Detta skulle givetvis vara till fördel för kyrkoherden. Vid frågans behandling avlägsnade sig Holmdahl, som självfallet satt ordförande. Vice ordföranden O. Corell presenterade ett kostnadsförslag från Axel Colliander i Göteborg, som sade att anläggningen skulle komma att kosta 1.300 kronor.

Stämman beslutade enhälligt att antaga förslaget och beviljade dessutom 200 kronor "för nödiga, därtill hörande arbeten".

Under krigstiden, som följde omedelbart efter Holmdahls tillträde av kyrkoherdetjänsten, kom självfallet åtskilliga militära förband ut till öarna, och det föll på hans lott att hålla mer än ett korum för "kronans gossar". En annan följd av krigstiden var de höjda priserna, och de på grund därav utgående dyrtidstilläggen. Sådana beviljades Holmdahl i olika omgångar. Det rörde sig då om bränslehyra. För varje krigsår fick han 500 kronor. Vid stämmorna brukade Holmdahl "betyga sin uppriktiga erkänsla".

Hur hans löneförhållanden tedde sig vid denna tid får vi reda på av protokollet från kyrkostämman den 19/12 1916. Då fick församlingen yttra sig an-

gående "sakkunnigas" förslag rörande lönerreglering för Styrös prästerskap från år 1919 och framåt.

Av sammanställningen framgick, att grundbeloppet utgjorde 4.000 kronor; fyllnadsbeloppet med hänsyn till folkmängden, 450 kronor; ersättning för besvärlig tjänstgöring (gudstjänst på öarna, vidsträckt skärgård m. m.), 400 kronor; tillägg för hög boendekostnad, 300 kronor; för behov att köpa bränsle, 300 kronor. Summa: 5.450 kronor.

Under denna tidigare del av Holmdahls tjänstetid, förekom givetvis inte bara ärenden rörande prästgården och löneförhållandena. Då behandlades exempelvis även frågor som kyrkogårdens utvidgning och Donsö municipalsamhälles begäran att få utvidga sin kyrkogård. Och en kommitté tillsattes för kyrkans renovering. Reparationsarbetena började i januari 1917 efter diverse trivialiteter, som hindrat igångsättningen.

Ytterligare ett världskrig skulle Holmdahl få uppleva innan han nämndes emeritus den 30/4 1947. Det var således en lång tjänargärning han fick utföra, och i varje fall den senare delen lever ännu i gott minne hos församlingsborna. Holmdahl var en vänsäll man, som hade förmåga att samarbeta och gjorde sig mycket omtyckt av såväl kyrkfolk som frikyrkomedlemmar. Vid ett tillfälle sade en kvinna, tillhörande en av övärldens pingstförsamlingar: "Jag har en himmelsk radio."

"Det är bra, svarade Holmdahl, då kan jag få vara jordledningen!" En viss stilla humor kunde alltså även krydda hans tal. Mycket mer skulle kunna sägas om denne omtyckte prästman, men utrymmet tillåter det tyvärr inte.

Holmdahl fick tråkigt nog inte under någon längre tid vara emeritus. Redan den 28/12 1947 avled han. Förutom makan stod då även sju barn som sörjande. Sex år efter maken avled fru Karin Holmdahl.

*

Man kan måhända säga att det mesta av det som nämnts i samband med kyrkoherdarna har rört materiella ting. Det är så få synpunkter om deras andliga verksamhet, som har berörts. Hur önskvärt det än är att få med även sådant material, är det dock så — med undantag för de senast nämnda kyrkoherdarna — att det är i det närmaste omöjligt att göra det, då källorna i regel saknar sådana uppgifter. Vi får alltså nöja oss med det stoff som finns att tillgå. För konsekvensens skull har alla framställningar gjorts likartade.

*

Holmdahls efterträdare blev Knut Gunnar Roudén, som var utsedd till kyrkoherde i Styrös pastorat redan den 24/7 1946, men tillträdde först den 1/4 1947, 40 år gammal. Efter prästvigningen den 9/1 1934 var han bl. a. stiftsadjunkt i Uddevalla och komminister i Stora Lundby. Som kyrkoherde på Styrös tjänstgjorde han tills han den 1/9 1952 blev t. f. kyrkoherde i Drängsered. Från den 1/10 1955 är han kyrkoherde i Torups pastorat.

*

Efter Roudén tjänstgjorde som t.f. kyrkoherde i Styrös pastorat Torsten Vilhelm Bokedal, som dessförinnan sedan den 1/2 1949 innehåft den år 1947 nytillkomna kyrkoadjunkten inom pastoratet. Bokedal, som är prästson och född år 1915 i Borgvattnet, prästvigdes den 10/6 1946 och tjänstgjorde sedan bl.a. som sjömanspräst i Gdansk och Baltasound innan han kom till Styrös. Den 1/6 1956 flyttade han som t.f. komminister till Mjöbäck.

*

Samma år kom den nuvarande kyrkoherden, Gustaf Lennart Mjöberg, till Styrös, efter att ha utnämnts till kyrkoherde den 1/1 1956. Efter prästvigning den 9/9 1941 var han bl.a. stiftsadjunkt i Halmstad, den förste innehavaren av den år 1947 nyinrättade kyrkoadjunkten i Styrös pastorat och komminister i Kville från den 1/1 1949. Kyrkoherde Mjöberg är lantbrukarson, född i Lundby den 11/8 1912.

*

Som redan nämnts tillkom en kyrkoadjunkt år 1947. Behovet av ytterligare en prästman var uppenbart. I ett par hundra år hade pastoratet fått åtnöjas med enbart kyrkoherdebefattningen.

Kyrkoadjunkten har sin bostad och expedition på Donsö. Den förste innehavaren var, som också nämnts, Lennart Mjöberg, som tillträdde tjänsten den 1/10 1947. Han efterträddes av Torsten Bokedal den 1/2 1949.

Nästa kyrkoadjunkt i Styrös pastorat var Karl Erik Gerhard Edgren, född i Göteborg 1923. Efter prästvigningen den 8/6 1949 var han bl. a. assisterande sjömanspastor i Rotterdam och sjömanspastor i Genua innan han tillträdde kyrkoadjunkten i Styrös den 1/2 1954. Bokedal hade då sedan 1952 varit t. f. kyrkoherde.

Under sin tid på Donsö var Edgren en drivande kraft, när det gällde kapellet omvandling till kyrka.

Ytterligare anknytning till sjön fick Edgren när han deltog som skeppspastor ombord på minfartyget Älvsnaven på dess resa till Sydamerika, Västindien och Mexico vinterhalvåret 1956–1957.

År 1958, den 1/5, blev Edgren komminister i Falkenberg.

Hans efterträdare blev Knuth Östen Lyckhage, småbrukarson från Bro, född 1919. Efter prästvigning den 19/5 1952, var han bl.a. kyrkoadjunkt i Carl Johans församling, Göteborg, innan han den 1/5 1958 blev kyrkoadjunkt i Styrösö pastorat.

Den 1/1 1962 blev han innehavare av en kyrkoadjunktur i Annedal i Göteborg. Senare har han gjort en uppmärksam insats inom Stadsmissionen i samma stad.

Samma år som Lyckhage lämnade styrsöpastoratet (1962), kom den som kyrkoadjunkt på Donsö alltså tjänstgörande Johan Paul Karlsson till södra skärgården. Han är prästvigd år 1959.

Frikyrklig verksamhet

I inledningen till kapitlet om gudstjänsten och visitationerna har vi nämnt den stränghet med vilken man ville skapa "enhet i religionen" vid tiden för kyrkolagens tillkomst (1686). Tron blev lagfäst i detalj. Bibeln skulle tolkas allenast på det sätt, som var föreskrivet. Vägrade någon att underkasta sig den stadgade ordningen, hotades han av stränga straff. Till exempel för gudstjänstförsummelse, vilket nämnts i det angivna kapitlet.

Den stränga kyrkotukten hade med all sannolikhet inte bara en andlig sida utan också en politisk aspekt. Om en kyrka av annan trosbekännelse tilläts existera jämsides med den egna, kunde det lätt leda till motsättningar mellan de olika stånden. Och prästerskapet ville inte förlora sitt inflytande.

Men då, när ortodoxin höll på att leda till en andlig förpuppning av hela den svenska kristenheten, nåddes vårt land av kristna strömningar söderifrån, som kom att få den största betydelse för kristenlivets fortsatta utveckling.

Män som Johan Arndt och Christian Scriver höll genom sitt skriftställarskap en innerligare predikning än man någonsin var van vid att dåtidens präster gjorde. Det var en lutherdom om ett liv i tro, som verkligen gjorde den store reformatorn rättvisa.

Och August Herman Francke, liksom de båda förstnämnda verksam i Tyskland, samlade människor, som hade Gudstro i sitt hjärta och inte bara en läpparnas bekännelse, till enskilda andakter, s. k. konventiklar.

De fromma som hängav sig åt denna sortens gudstjänster, kallades efter den latinska benämningen *collegia pietatis* — de frommas kollegium — för pietister. Till skillnad från de ortodoxa, hävdade de att den som predikade måste vara en omvänd, om förkunnelsen skulle ha någon verkan. Och Guds församling kunde endast bestå av pånyttfödda själar.

De ortodoxa däremot förfäktade den meningen, att det var Guds ord som verkade och att det i och med det var likgiltigt hurudan prästen var. Guds ord skulle i det långa loppet bära frukt. Gud allena kunde skilja agnarna från vetet.

Pietismen spred sig snart till Sverige, och bland andra de från Sibirien hemvändande krigsfångarna spädde på intresset genom att vittna om tyska pietisters goda gärningar i fånglägren. Men det skulle inte dröja länge förrän de konventiklar man samlades till i vårt land blev förbjudna. De ortodoxa prästerna kunde inte tåla något "religiöst kvacksalveri".

Det var några pietister, som år 1723 samlades i Sickla utanför Stockholm i en regelrätt konventikel med bön, samtal och sång, som blev den egentliga anledningen till, att det s. k. konventikelplakatet tillkom. En undersökningskommission, som tillsattes, fann visserligen att sammankomsten inte stred mot Guds ord eller gällande förordningar, men en följd av kommissionens och senare regeringens frikännande av pietisterna blev, att en ny religionsstadga ansågs nödvändig. Denna stadga, som fick namnet konventikelplakatet, utfärdades den 12 januari 1726.

Så blev det då slut på den kyrkoaccepterande pietismens möjligheter att hålla sina enskilda andaktsövningar. I fortsättningen var endast den sedvanliga husandakten tillåten utanför kyrkans gudstjänst. Det skulle sedan dröja till år 1858 innan det stränga konventikelplakatet upphävdes.

Som en följd av det hårda påbudet, bildades dock Sveriges första friförsamling i Stockholm år 1734. Det var ett tjugotal pietister, som i likhet med den första kristna församlingen levde i ett brödraskap, där allt var gemensamt.

Hårt gick dock myndigheterna fram emot dem. Rättegångar, fängelsesejourer och hot om framtida hårda straff fick många av dem att avsvära sig sina "villoläror". Splittringen av gruppen var snart ett faktum.

År 1735 infördes en religionsstadga, som ytterligare skärpte konventikelplakatets bestämmelser. Men detta och prästerskapets tidigare stränga åtgärder, skapade en mycket kraftig opinion mot dem, vilket fick till följd att verkningarna av den nämnda stadgan något lindrades.

En mera moderat form av pietism, herrnhutismen, tilläts verka i Sverige. Denna riktning var mycket kritisk mot stel kyrkokristendom men även mot den tilltro till "gärningskristendom", som kännetecknade pietismen.

Den i Herrnhut (därav herrnhutism) bildade Evangeliska brödräfsamlingen hade stora framgångar och åstadkom mäktiga väckelser på flera platser även i vårt land i mitten och slutet av 1700-talet. Hundratals präster anslöt sig. En kraftig väckelse uppstod bl. a. i västra Sverige, där domprosten Andreas Hilleström stod i spetsen för brödraskapet i Göteborg. Det är dock väl att märka att det hela tiden rörde sig om inomkyrkliga väckelser. Först långt därefter skulle egentliga friförsamlingar bildas.

Även senare uppstod liknande väckelserörelser. I Småland predikade från 1814 Peter Lorens Sellergren, tillfälligt suspenderad komminister i Hälleberga, efter att ha haft en helvetessyn, och människorna kom i stora skaror från Skåne och Blekinge för att höra honom.

Omkring sex år senare åstadkom komministern i Svenljunga, Jacob Otto Hoof, en kyrklig väckelse i södra Västergötland och de närliggande delarna av Småland. Även när det gällde Hoof, kom människor långväga ifrån för att höra förkunnelsen, ja, man till och med bodde i hans trädgård. Så småningom kom hans predikningar att alltmer röra sig om förbud av olika slag. Allt nytt i klädväg t.ex. fördömdes och det var t. o. m. synd att skratta!

Den predikant, som emellertid betytt mest för västkustens kyrkliga liv (inte bara det dåtida, utan även våra dagars kyrkoliv är påverkat av hans förkunnelse), var Henrik Schartau. Hans gärning var förlagd till Skåne, men genom sina lärjungar och sina skrifter kom han att starkt påverka särskilt de yngre prästerna i Halland och Bohuslän. Herrnhutist hade han själv varit i sex år, men den väckelse han åstadkom präglades dock av en sammanslagning av gammalpietism, herrnhutism och gammal kyrklig ortodoxi. För honom var det självklart att enbart prästen skulle var själasörjare och Ordets budbärare. Lekmannapredikningar var en styggelse.

Göteborg och Uddevalla var väckelsecentra, när det gällde schartaunismen, medan Göteborgs skärgård synes ha varit i det närmaste oberörd, i varje fall till att börja med.

*

Det är knappast någon tvekan om att den väckelse, som på 1860- och 1870-talen drog bl.a. över Göteborgs skärgård var en avläggare till pietismen. Att man inom kyrkan redan tidigt var på det klara med att separatistiska tendenser skulle kunna komma att förmärkas inom övärlden, visar de frågor som ställdes vid visitationerna.

I sin ämbetsberättelse till 1858 års biskopsvisitation, som med biskopens förordnande förrättades av domprosten Peter Wieselgren, klargjorde kyrkoherde Per Olén på Styrso: Bibelförklaringar hållas icke ... Villfarelser i vår rena Evangeliska Lära har ej yppats; skadliga vidskepelse och fördomar ej försports.

Men Wieselgren kommenterade inte ämbetsberättelsen på denna punkt! Han var nämligen framsynt nog att inte uppfatta allt som villfarelser. Bara ett par årtionden tidigare hade exempelvis inomkyrkliga väckelser förekommit på nära

håll inom stiftet, bl.a. genom adjunkten Carl Millberg vid den privata s. k. Stjerncreutzka skolan i Säve, vilken år 1834 kallades att biträda den sjuke kyrkoherden i Torslanda.

Och ännu under konventikelplakatets sista år hände det sig att en ung man, Bengt Carl Rodhe, kom till personlig tro på Kristus, vittnade om sin frälsning och började en söndagsskola i Mölndal, till vilken även vuxna infann sig, så att det hela fick snudd på konventikelverksamhet. Rodhe blev ställd inför domkapitlet, där domprosten H. Thomander deklarerade att han inte alls hade något emot verksamheten. Tvärtom, han välsignade den och bad Rodhe fortsätta!

Thomanders efterträdare var Peter Wieselgren, som ytterligare stödde den unge mannen i dennes predikoverksamhet. Rodhe, som år 1869 öppnade ett småskolläraryrkesseminarium och bl. a. skrev flera läseböcker för småskolan, gjorde senare en mycket aktiv frikyrklig insats i norra skärgården.

Som en av grundarna av Evangeliska missionsförsamlingen i Göteborg – föregångare till Betlehemskyrkan – hade han glädjen att se Peter Wieselgren som invigare av den första församlingslokalen, belägen i Pustervik år 1861.

Även många andra präster, som uppträdde som väckelsepredikanter inom kyrkan, främjade frikyrklighetens sak genom bl. a. det djupa intryck de gjorde på skärgårdsbor, som i samband med göteborgsbesök lyssnade till dem.

Så kunde det alltså vara i Göteborg bland dem, som syftade till en personlig avgörelse. Men vad hade prästerna ute på öarna att säga? Inte minst vid visitationstillfällena klargjordes både kyrkans ”officiella” inställning och kyrkoherdens enskilda. Genom att ”lyssna” till ämbetsberättelser, frågeformulär och protokoll får vi dels insyn i ”väckelseskeendet” och dels i de kyrkliga åtgärderna med anledning därav.

Låt oss därför ta del av några skriftliga vittnesbörd om vad som skedde på det andliga området inom Styrso socken ett par årtionden efter Peter Wieselgrens besök.

Kyrkoherde Lindman skrev i sin ämbetsberättelse till prosten Claes Lindskogs visitation den 29/7–31/7 1881: ”Rörande religionsvillfarelsen hafva kringströvande kolportörer och andra lekmän af methodistiska, baptistiska och nyevangelistiska riktningar gjordt sina försök att utsprida sina läror, men utan så synnerlig framgång, synnerligast därför, att Schartaus m.fl. uppbyggelseskrifter spridts inom församlingen.”

Och prosten Lindskog framhöll vid visitationsstämman: – Kolportörsverksamheten må motarbetas även genom bibelförklaringar i kyrkan, helst varje

söndag. Kolportörer röjer vanligen sin halt genom att göra salighetsvägen alltför bred och enligt vissa yttre kännetecken förklara för Guds barn en var, som hyllar och gynnar kolportörer.”

Denna inte särdeles snälla och ej heller särskilt sanna bild av de förkunnare, som bl. a. var utsända av den tidigare nämnda Evangeliska församlingen, bidrog givetvis inte till att minska motsättningarna mellan den ortodoxa kyrkosynen och den pietistinspirerade.

En mera objektiv bild lämnas i en skrivelse från 1890 till kontraktsprostexpeditionen i Göteborg med anledning av ett stundande prästmöte:

”Separatister finns, de der hålla andaktsövningar, dels i ett bönehus på Donsö, uppfördt af dem för detta ändamål, dels i konventiklar, som hållas i enskilda hus och ledes av kringresande lekmän, såsom en Söderberg, som tidtals uppehåller sig här, en Bergqvist, göteborgarna Carl Larsson, C. Larsson, A. Andersson, J. Dahllöf, Eliasson från Lysekil, de der äfven förrätta andakter i bönehuset å Donsö, hvilken andakt i brist på resande även uppehålles af sj:a folk- och småskolläraren därstädes, F. Lindqvist, vilken senare alltid uppehåller sången vid andaktsövningarna, då Hemlandstonerna, en sammanfattning af sånger, sjunges. Lindqvist leder också söndagsskolan, som hålles i bönehuset å Donsö. Separatistföreståndaren är fiskaren Olle Eriksson, som vid nattvardsföreningen ... (oklart) hålles varannan söndag, läser instiftelseorden och överlämnar brödet och vinet, som sedan cirkulerar medlemmarna emellan. Instiftelseorden brukas så, som de förekommer hos ap. Paulus i 1 Cor. bref:s 11 Cap. 23,25 v. För övrigt består deras gudstjänst av sång ur Hemlandstonerna, sjelfförfattade böner, som nedkalla Guds välsignelse, dels innehålla förböner för nästan, varpå följer själva föredraget, som är fritt och efterföljes av bön och sång. Några andra andaktsböcker än Bibeln samt sånger ur Hemlandstonerna, föregiva de, att de icke bruka, men tidningar af hvarjehanda slag läses, såsom Göteborgs Weckoblad, Svenska Posten och Sanningsvittnet.”

I varje fall två av de omtalade predikanterna, O. Söderberg och Josef Dahllöf, verkade också tidvis i norra skärgården. Och fiskaren Olle Eriksson, som nämns i skrivelsen, var en verklig förgrundsgestalt inom frikyrkorörelsen på Donsö och församlingsföreståndare där 1875–1931.

Hans väg till tro och verksamhet i tro var en smärtans väg, som en sådan ofta är. Under en stormig fiskeresä år 1874, som han företog tillsammans med två bröder och två andra män, förlorade han sin bror, Jonas Eriksson, som drunknade efter att ha kastats i sjön då en störtsjö förorsakade förskjutning i båtens barlast. Den omkomne hade redan tidigare haft förningar om att de

skulle få svårt att komma iland från den resan. Olof Erikssons andre broder, Johannes Eriksson, förrättade en enkel jordfästning ombord på båten genom att läsa Fader Vår och Välsignelsen.

Läget var fortfarande prekärt för de ombordvarande och båten hade svår slagsida i stormen. Olof Eriksson arbetade hårt med att hjälpligt lägga barlasten tillrätta, och lyckades till slut därmed, så att båten reste sig. Han föll sedan på knä och bad till Gud samt gav honom sitt löfte, att om Han hjälpte dem iland, så skulle han ge sig åt honom för alla kommande dagar. Fiskarna kom helbrädda hem och Olof Eriksson höll sitt löfte!

Fredrik Lindqvist, skolläraren, spelade också en betydelsefull roll i missionsförsamlingens historia på Donsö. En del om hans lärargärning har omtalats i skolkapitlen (se kap. 14), men hans arbete med söndagsskolan samt hans personligt påverkade kristna fostran av eleverna genom kristendomsundervisningen, utgjorde också en betydelsefull insats som inte bör förglömmas.

När han kom till ön år 1879, var han inte troende, men genom påverkan bl. a. av sin hustru, som var lärarinna, kom han till tro i mitten av 1880-talet. Sedan verkade han på Donsö intill dess han år 1901 fick en ny lärartjänst i Ransäter i Värmland.

Av den förut citerade skrivelsen framgår också, att Lindqvist ledde sången vid andaktsövningarna. Han var en mycket god tillgång på sång- och musikområdet. Den första sångkören bildade han.

Alla gillade emellertid inte hans andliga ställningstagande, och det var till och med på tal att en privatskola skulle startas för att tillfredsställa främst de föräldrar, som inte ansåg att deras barn borde undervisas av Lindqvist.

Och kritiken kom inte bara från vissa föräldrars sida. Inför visitationen år 1895 besvarade kyrkoherde Lindman en hel del frågor. En av dessa löd så här: "Har någon anledning till missnöje med skollärare förekommit eller anmälan blivit mot dem gjord?"

Och Lindman svarade: "Anledning till missnöje finns med folkskolläraren på Donsö, F. Lindqvist, som hyser separatistiska åsikter och som på sista tiden med undantag av någon gång under passionstiden icke besökt kyrkan, vilket icke är ett gott föredöme för eller utövar ett gott inflytande på barnen i hans skola."

Trots detta omdöme var det en mycket stor uppslutning kring hans bår, då han efter värmlandsåren på egen begäran gravsattes bredvid sin första hustru på Donsö kyrkogård den 7/8 1920, där senare en minnesvård över honom blivit rest av öns befolkning.

Oron för de separatistiska rörelserna avspeglas åtskilliga gånger i kyrkliga skrivelser under de sista åren av det gamla seklet.

”Där separatismen tilltagit (såsom på ön Vrångö) har ock vördnaden för den allmänna gudstjänsten aftagit”... ”De som anslutit sig till separatistiska föreningar deltaga (med få undantag) icke i nattvardsfirandet i kyrkan, förebärande, att det övas för litet tukt, och att de ej vilja gå i sällskap med ogudaktiga.”

Vad rekommenderades då för motmedel? Jo, ”undervisning och varning vid gudstjänstillfällen och nattvardsundervisning: Bibelförklaringar i skolhusen, uppmaning till den konfirmerade ungdomen att bliva vid kyrkobesöken. Spridning av goda uppbyggelseböcker.”

”I familjer tillhörande separatistiska föreningar anträffas skrifter af Rosenius och varjehanda ströskrifter, Missionsförbundets sångbok och andra sångsamlingar.”

Till de sistnämnda sångsamlingarna hörde även, vilket omtalas i annat sammanhang, Ahnfeldts sånger.

En av förklaringarna till separatiströrelsernas utbredning, ansåg man vara att ”somliga ha låtit sig lockas däraf, att det var så lätt att komma till bibelstunden i missionshuset på ön, men förenat med svårighet att fara över till kyrkan ...”

För att råda bot på detta, påtalades upprepade gånger möjligheten att använda tillgängliga motorbåtar för transporter från de övriga öarna till Styrö. Och biskopen vädjade i visitationsstämman: Anskaffa kyrkbåtar. Detta är nödvändigt! Inför ett kommande prästmöte, skrev kyrkoherde Lindman till kontraktprostexpeditionen den 6/5 1896 bl.a. följande:

”... , missions- eller bönehus (finnes) på St. Tånge och Donsö, och enskilda personer upplåta även sina hus för konventiklars hållande. Dessa ledes av kringresande kolportörer med de verkningar, att ej så få medlemmar hafva råkat in i partiväsen och fattat förakt för den offentliga gudstjänsten, vilken de icke bevista. Lekmannaverksamheten med dess konventiklar har visat sig vara till men för de uppväxande barnen, som är utsatta för lockelser att sluta sig till dem. Den uppenbara separatismen visar sig icke blott i det ovarsagda utan ock i både dop och nattvard: lekmanpredikanter hava tillåtit att döpa barn och enskilda församlingsmedlemmar hava gjort detsamma. En nattvardsförening finns på Donsö . . . Separatisternas sedliga ställning, särskilt deras förhållande till familje- och borgerliga livet är utan anmärkning, men det kyrkliga livet är av dem helt och hållet föraktat. Rörande separatisternas bruk av Guds ord och deras

Donsö Ungdomshem.

husandakt torde såväl det ena som det andra vara ytterst sparsamt, om ens något – att döma dels av bestämd uppgift, dels av deras förhållande i övrigt...”

Detta var alltså kyrkoherdens syn på Olof Erikssons och dennes meningsfränder. Dopfrågan kom att på ett tidigt stadium skilja ”separatisterna” från kyrkans folk. Konventiklarnas människor kunde omöjligt acceptera kyrkans syn på dopet. Vi låter även denna fråga speglas i de anteckningar, som efterhand gjordes av kyrkans män.

”Lekmannapredikanterna (ha) tillåtit att döpa barn: de enskilda församlingsmedlemmarna (ha) börjat detsamma. Baptistiska åsikter om fullständig neddoppning av dem som döpes såsom nödvändigt för att dopet skall vara riktigt, är rådande hos dem, som låta sina barn döpas av lekmän...”

Vid biskopsvisitationen år 1908 frågades: ”Har dop förrättats av någon annan än därtill vederbörligen berättigad person?” Och kyrkoherde V. S. Lundberg svarade: ”Under senare år mera sällan, från 1895 t. o. m. 1907 har det inträffat 10 gånger.”

Vice pastor Sixten Block omtalade vid visitationen 1912, att utomkyrkligt dop förekommit endast en gång sedan år 1908. ”Baptister finnas även på Brännö och Styrö . . . På Brännö ha baptisterna särskild lokal... Några baptister ha

låtit döpa om sig ...”

En del av de barn, som döptes av "lekmän", uppgavs också i olika sammanhang. Exempel: "Emma, född på Donsö 20/5 88, av Alfr. Carlsson, Josefina Höglund uppgifves vara döpt af A. B. Petersson" ... "Viktor, född på Donsö 26/7-86 uppgifves vara döpt av F. O. Lundqvist, spinnmästare på Almedahls fabrik."

Vid de regelrätta undersökningar av förhållandena kring dopen, som förekom oftast i samband med konfirmationen, gjorde prästerna anteckningar om resultatet. Som exempel kan anföras noteringen för den förenämnde Viktor.

"Vid verkställd undersökning (har) gossen befunnits vara kristligt döpt och blev konfirmerad och admitterad 1901 – betygar G. L. Weibull, vice pastor."

Bland de föräldrar, som vägrade godkänna kyrkans dop, kan, förutom det förut nämnda donsöparet, omtalas karantänsdrängen på Stora Känsö, Aug. Carlsson och dennes hustru, Helmina Höglund; fiskaren Carl Edvard Höglund på Donsö Faggegård och dennes hustru Brita Larsdotter samt bagaren Edv. Jacobsson på Donsö Faggegård och dennes hustru Johanna Hasse.

Då det sistnämnda namnet är på tal, kan det vara skäl att påminna om att Olof Hasse på Donsö var den förste på ön, som i Göteborg kom i kontakt med Plymouthbröderna, en rörelse som i vissa hänseenden är besläktad med kväkarna. Influerad av sitt möte med rörelsen, bildade han sedan Plymouthförsamlingen på ön i början av 1880-talet.

Även kyrkans män uppmärksammade "föreningen". Omkring sekelskiftet förtäljdes: "Separatistföreningar finnas. En synes besläktad med Plymouthbröderna..."

Den officiella kyrkliga inställningen till många av de företeelser, som berörts i det föregående, klargjordes till vissa delar av biskop Rodhe vid visitationen den 14–15/9 1895.

Protokollisten antecknade ur biskopens anförande bland annat "angående de många som avhåller sig från nattvarden av motvilja mot kyrklig ordning".

"Många hava kommit därhän, att de anse det vara likgiltigt, om de hämtade sin uppbyggelse i templet eller i konventikeln. Andra ansåge det som en samvetssak, att, med försummelse av församlingens gudstjänst, besöka konventikeln. Men utan att vilja såra samveten eller döma anständiga personer – ty domen tillhörde Gud – måste dock visitator erinra derom, att den som ville vara en evangelisk-luthersk kristen ej kunde vara med om dessa enskilda gudstjänster eller nattvardsgångar. Ty enligt vår lutherska bekännelse finge ingen uppträda offentligt med predikande utom den som vore ordentligen kallad. Vi böra med

avvärijande av de separatistiska rörelserna ej låta rubba oss från den lutherska bekännelsen, ej uppofta utan kämpa därför. De separatistiska uppgåve, såsom orsak därtill att de icke vill begå nattvard i templet, att där gingo så många ogudaktiga fram. Men vad vore detta för skäl? Hade icke vår frälsare sagt, att vetet och ogräset skulle växa tillsammans intill skördetiden! Därtill komme, att de, som i det rätta sinnet ginge till Herrens bord ej taga skada vare sig av en ovärdig själasörjare eller av ett ogudaktigt sällskap utan skulle få den utlovade vålsignalen av nattvardsgäendet...”

”Visitor klandrade det församlingsskick, som finge sitt uttryck i lekmanadopet, och önskade, att de som i sitt andeliga högmod djärvts att tillägna sig nådemedelsförvaltningen utan att vara därtill ordentligen kallade, måtte bliva förda tillrätta...”

”I anledning av den av ämbetsberättelsen lämnade upplysningen om villfarelsen i läran, som här insmugit sig, varnade Visitor dem, som ännu icke mistat sinnet för lutherska kyrkans värde, att de ej måtte låta sig förvilla av separatisterna, ej av det glänsande skenet, ej av de många Herreroopen, utan däremot taga väl vara på det goda de ägde i bekännelsen.”

*

Vi har med det föregående, vilket även tidigare framhållits, velat ge insyn i övärldens ”väckelseskeende” och söka klargöra ”separatiströrelsens” huvudsakliga lokalisering fram till den egentliga församlingsbildningens tid. Men vi har inte velat skildra detta skeende lösryckt ur sitt sammanhang. Vägen från den ortodoxa kyrkan över de inomkyrkliga väckelserna, bildandet av utomkyrkliga nattvardsföreningar fram till en fullt fristående frikyrklig församlingsbildning, har varit lång. Alla led i denna utveckling har väl inte varit aktuella för Styrös sockens vidkommande; någon inomkyrklig väckelse i egentlig mening har man väl exempelvis inte upplevt, men för att spegla vad som skett på ett objektivt sätt måste även kyrkans roll beaktas.

Detta är orsaken till att vi valt att så flitigt citera de kyrkliga protokollen. De hårda motsättningar beträffande församlingssyn, nådemedelsförvaltning m. m., som man av protokollen kan utläsa rådde mellan folkkyrka och frikyrka tidigare, har i våra dagar dessbättre mildrats. Donsö intar, som framgår av denna skildring, något av en nyckelposition, i de frikyrkliga annalerna inom Styrös socken. Det är angeläget att med anledning av vad som nyss sagts framhålla, att ett utomordentligt gott samarbete förekommer i våra dagar mellan Svenska

kyrkan och Missionsförsamlingen på Donsö.

*

När vi nu övergår till att skildra var församling för sig, finns det skäl att påpeka att detta helt naturligt måste ske mycket summariskt. En ingående skildring av församlingarnas verksamhet skulle eljest väl kunna fylla en bok.

Donsö Missionsförsamling

Olof Erikssons omvändelse har redan omnämnts i det föregående. I hans hem hölls sedan de första mötena. Kolportörer från bl. a. Göteborg kom och predikade. Åhörarskaran utgjordes inte bara av husets folk, utan även av närboende, som stod och lyssnade utanför gaveln på huset, där fönstren var öppna.

Snart kom också Olof Erikssons mor och syster till tro, liksom även hans bror Johannes; den senare dock efter en svår kamp.

Bland de kolportörer, som den första tiden gjorde en banbrytande insats för den lilla gruppen troende på Donsö, märks lantbrukaren Karl Eriksson och slaktaren Erik Johansson från Kålleröd, polismannen Ahlberg och skolläraren Sölvén från Göteborg, Elias Hansson från St. Lundby och predikanten O. Söderberg från Halmstad.

Men även på annat sätt skriftlärda män kom och bar fram evangelium. Bland dessa kan nämnas den på sin tid kände kyrkoherden Peter Lundén.

Förutom av den erikssonska familjen, utgjordes den första lilla gruppen troende av bröderna Nils och Olle Jonasson, den senares första hustru, Lars Ohlsson, Albin Andersson samt Karl Höglund, dennes första hustru och hans mor Katarina.

Detta var alltså embryot, ur vilket växten senare skulle komma. I kretsen av de troende läste Olof Eriksson ur Bibeln, när ingen predikant fanns att tillgå och så småningom började han också hålla förklaringar över det lästa.

Nattvardsgemenskap blev nästa steg. I början av 1880-talet samlades man för första gången i Johannes Hasses hus för sakramentets utdelning och sedan fortsatte man som nattvardsgäster på den inslagna vägen. Olof Eriksson blev utsedd av församlingen att tjäna vid nattvardsfirandena.

Under många år hölls mötena hos Olof Eriksson och till en början räckte väl lokaliteterna till. Men då antalet mötesdeltagare efterhand blev allt fler och fler, kom frågan om en samlingslokal att bli aktuell.

Olof Eriksson skänkte tomt till det blivande missionshuset och 8 kronor blev den ekonomiska grundplåten, lagd av sex donsöbor och en styrsöbo. På de båtar, där hela båtlaget eller huvuddelen av det var troende, beslöt man lämna halva sin förtjänst till det blivande bygget.

Man lyckades utverka kredit för virket och vid midsommarhelgen år 1882 stod det missionshus färdigt, som sedan i 37 år skulle utgöra församlingens andliga hem.

Predikanter från Göteborgs Predikantförbund och senare också från Bohusläns Missionsförening började regelbundet besöka Donsö efter missionshusets tillkomst. Eftersom ön på den tiden inte hade någon reguljär förbindelse med Göteborg, fick predikanten hämtas med fiskebåt på lördagseftermiddagen. Möte hölls sedan på kvällen. På söndagsförmiddagen rodde eller seglade man predikanten över till Vrångö eller Styrö, där möte hölls.

Under tiden hade man "läsemöte" på Donsö. När predikanten återvände på eftermiddagen, hölls det egentliga söndagsmötet. Under den kalla årstiden hölls, trots att man nu hade missionshus, lördagskvällarnas och söndagsförmiddagarnas möten hos Olof Eriksson. Detta för att slippa uppvärma missionshuset. Varannan söndag firades Herrens Nattvard med deltagare även från de andra öarna.

Flera väckelser har gått fram över församlingen. En fick man uppleva år 1905, som mest berörde ungdomar. Redskapet för väckelsen på Donsö var den gången Martin Andersson från Tjörn, som även vid ett flertal tillfällen tidigare predikat där.

Det var samma år, som egentlig församling bildades och anslöts till Svenska Missionsförbundet. Predikanten i Betlehems kyrkan i Göteborg, J. P. Norberg var behjälplig vid bildandet, som skedde söndagen den 17 juni 1905. Donsö Missionsförening hade vid starten 65 medlemmar.

Många resande predikanter tjänade sedan församlingen. Flera av dessa var missionselever från missionsskolan. Det skulle dröja ända till år 1931 innan församlingen fick en fast predikant och församlingsföreståndare. Dessförinnan hade man åren 1917, 1919 och 1929 utfärdat kallelser till olika predikanter, dock utan att kallelserna ledde till något resultat.

Pastor Arvid Svantesson, den år 1931 kallade, som tidigare varit en av de omtalade missionseleverna och därför var välkänd i församlingen, fick dock inte tillfälle att verka på ön någon längre tid. Redan år 1932 borttrycktes han ur gemenskapen sedan komplikationer tillstött efter en operation. Han var då endast 35 år gammal.

Svantessons efterträdare som pastor och församlingsföreståndare blev Hilmer Bjurö, som tjänade församlingen 1933–1939. Även han hade gjort församlingens bekantskap som missionselev.

Pastor David Lunde blev nästa församlingstjänare. Den 4/8 1940 hölls välkomstfest för familjen Lunde. I sex år kom pastor Lunde att förkunna evangelium i församlingen, sedan flyttade han till Flen. Detta skedde i oktober 1946.

Redan i december samma år beslöt församlingen enhälligt att kalla pastor Olle Nordin från Torpa i Östergötland. Och i augusti 1947 installerades han. I nio år, tills hösten 1956, var han församlingens predikant.

Den 20/1 1957 tillträdde så pastor Gösta Hulth befattningen, vilken han innehar än i dag.

Det gamla missionshuset från år 1882 fick alltså tjäna i 37 år innan det föll för åldersstreck. Den 14 december 1919 invigdes den nya Missionskyrkan,¹ vilken kom att ligga på det gamla husets plats, sedan detta rivits. Uppförandet av Missionskyrkan drog en kostnad av 44.000 kronor. Allt frivilligt arbete är då inte medräknat. Den skuld, som ännu vid invigningen återstod, 19.500 kronor, var till fullo gäldad tretton år senare. Vid tiden för nybyggnationen bestod församlingen av ett 80-tal medlemmar.

Under pastor Bjurös tjänaretid uppfördes predikantbostaden. Detta skedde på sommaren år 1933.

Antalet församlingsmedlemmar har stadigt ökat. Medlemssiffran för år 1905 var, som tidigare nämnts, 65. År 1910 var medlemsantalet 71; 1915 — 72; 1920 — 83; 1925 — 92; 1930 — 133; 1935 — 190; 1940 — 203; 1945 — 233; 1950 — 292 och 1965 slutligen, 376.

Ungdomsarbetet har alltid intagit en framträdande plats. En organiserad ungdomsverksamhet kom till stånd redan år 1905, då Ungdomsföreningen bildades. Vid de många möten som hållits, även enskilda ungdomsmöten, har många unga människor funnit vägen till tro. Även Ungdomsföreningens kader har varit i ständig tillväxt. Exempel: 1905 — 55 medlemmar; 1920 — 101; 1935 — 145 och 1964 — 155.

Söndagsskola, juniorförening och bibelskola har även i hög grad bidragit till att göra barnen förtrogna med kristenvärlden.

En alldeles särskild samlingspunkt har ungdomarna — och även många äldre för den delen — fått i det av militärbaracker byggda ungdomshemmet, som invigdes den 18 maj 1950 och som senare tillbyggs. Det andliga läget på ön är också sådant, att en dansbana, som tidigare fanns där, fick stängas på grund av för få dansande!

Offervilligheten är signifikativ för öborna. Att i genomsnitt 100.000 kronor offras per år, är ingenting ovanligt. Men så har man också något att offra för.

¹ Missionskyrkan genomgick en lyckad restaurering år 1945.

Församlingen lever i en ständig väckelse, framhåller pastor Gösta Hulth, nuvarande församlingsföreståndare. Han anser sig ha tacksamma lyssnare, som det gäller att predika kärvt – evangeliskt för. Vid sin sida har han också en kraftfull ledargestalt, som är ett verkligt stöd i församlingsspörsmål — styrelsens ordförande Gustaf Adolf Carlsson.

Plymouthbröderna på Donsö

I inledningen omtalas att Olof Hasse i början av 1880-talet bildade en brödraförsamling på Donsö. Både i Göteborg och under sina sjöresor sammanträffade han med företrädare för Plymouthbröderna, främst bland engelskt sjöfolk. Härigenom kom han till insikt om, att denna rörelse stod honom mycket nära.

Rörelsen härstammar från England. Medlemmarna anser att församlingen består av alla sant troende, oavsett samfundstillhörighet. Däremot är man helt främmande för all kyrklig organisation för egen del samt anser alla former av statistik som obibliska.

Man kallar sig bröderna, och förmenar att beteckningen Plymouthbröderna närmast är ett vedernamn. Detta namn har rörelsen fått på grund av att Plymouth var den första ort, där man fick ett större antal bekännare.

Brödernas gudstjänst påminner mycket om kväkarnas genom den tysta meditationen över bibelns ord. Omkring tusentalet bröder torde det finnas sammanlagt – företrädesvis i Småland och Västergötland. Antalet bröder på Donsö är okänt. Helt i enlighet med vad som tidigare sagts om statistik, uppger ingen av bröderna något som rör det egna samfundet.

Styrsö Missionsförsamling

Redan under 1880-talet kom donsöbor över till Styrsö och vittnade om sin frälsning. Predikanter, som kallats till Donsö för att hålla möten där under veckosluten, for också ganska ofta över till Styrsö på söndagsförmiddagarna för att förkunna Guds ord. Dessa sammankomster fick givetvis formen av stugmöten, enär ingen möteslokal ännu fanns. Men även sommargäster, troende från Göteborg, kom till Styrsö och höll sammankomster, ofta i det fria. Flera personer på Styrsö avgjorde sig för Gud då, påverkade av de sång- och väckelsemöten, som nabomissionärerna höll.

När sedan missionshuset på Donsö blev färdigt år 1882, blev det en än rikare gemenskap mellan de troende på de båda öarna, kanske främst vid nattvardsfirandet. Denna gemenskap i det nybyggda andliga hemmet var dock inte helt ny. Läsarna på Styrsö hade redan tidigare deltagit i nattvardsgångar i hemmen på grannön.

Missionshusbygget på Donsö blev en sporre för styrsöborna. Man önskade få ett missionshus även på Styrö. Och när man på hösten år 1890 fann en mängd drivande plank sydväst om Vinga, tog man detta som en Gudshjälp till det blivande bygget. Någon dag senare fann man ytterligare virke, denna gång i Askimsfjorden. Vid den följande tullauktionen inköptes trävarorna av de sex män, som var missionshusets främsta tillskyndare, nämligen Gustav Johansson, Andreas Christensson, Johannes Christensson, Jonas Pettersson, Nils Friberg och Ivar Silfverblad.

Många villiga händer hjälpte till att forsla virket från stranden till byggplatsen, där byggmästare August Andersson tog vid och ansvarade för byggnadens uppförande.

Redan år 1885 hade den lilla gruppen troende börjat söndagsskoleverksamhet bland barnen. En av de första lärarna var Karl Christensson, som hade en utomordentlig förmåga att förstå och vägleda de små. Bland dem som senare varit söndagsskoleföreståndare kan nämnas Severin Friberg, Johannes Corneliusson, Georg Hermansson, Paul Christensson och Alfild Carlund.

När den lilla gruppen troende fick ett missionshus, en möteslokal att samlas i, började församlingstanken alltmera göra sig gällande. Gruppen brukade ju nämnas nattvardsförening. Men efter att ha rådfrågat Guds ord, kom man till klarhet om att man ville följa den nytestamentliga församlingsbilden, såsom den åskådliggöres i Apostlagärningarna och Pauli brev.

Församlingsbildningen skedde dock inte förrän år 1908. Det framhölls därvid att det varit under en lång följd av år som andlig verksamhet bedrivits på Styrö Tånge. Men trots ordnad predikoverksamhet, nattvardsfirande, söndagsskola och missionshusbygge hade alltså ingen församling bildats.

Vid ett möte den 10 oktober 1908 hos fiskaren Severin Friberg beslöt man bilda Styrö Tånges missionsförening (35 medlemmar), antog stadgar och valde styrelse och föreståndare. Behjälplig vid församlingsbildningen och ordförande vid mötet var predikanten Gust. Söderholm. Till ordinarie ledamöter av den första styrelsen valdes Severin Friberg, Johannes Corneliusson, Johan Christensson, John Johansson och Andreas Friberg. Till församlingsföreståndare valdes Severin Friberg. Anslutning till Bohusläns missionsförening och Svenska Missionsförbundet skedde senare.

Man talade i många sammanhang om församlingen, trots att verksamheten vid begynnelsen benämndes "förening". År 1944 tog man konsekvenserna av

denna dubbelbenämning och lät ordet "församling" ingå i namnet – Styrso missionsförsamling.

Medlemsantalet vid församlingsbildningen var alltså 35. Under årens lopp har antalet medlemmar självfallet varierat. Vid femtioårsjubileet 1958 var antalet 52.

Av de predikanter och pastorer, som tjänat församlingen, kan nämnas Martin Andersson (som i denna skildring omtalats i många sammanhang), August Johansson och Johan Samuelsson. Som pastor på halvtid kallades år 1945 Gustav Johnsson. Senare har I. Samuelsson, Paul Oldin, John Frejrud och Walter Axeland tjänat församlingen. Nuvarande pastor är Stig Kärrberg.

Förutom den tidigare nämnde Severin Friberg har som ordförande i församlingen tjänat Johannes Corneliusson (1936–1945); Harry Gerle (1945– 1950); Johannes Johansson (1951–1953) och Paul Christensson (1954–).

Sången har betytt mycket vid mötena. Innan man fick orgel i missionshuset, sjöng några till att börja med till guitarr. Så småningom utökades sångarskaran och det blev nödvändigt att välja sångledare. Som sådana har bl.a. Harry Gerle, Dan. Carlsson, Emma Carlsson d.y., Paul Christensson och Ester Nilsson tjänat. En ny orgel fick församlingen mottaga som gåva år 1937. Och ett piano inköptes och invigdes år 1954.

Ungdomar brukar alltid på ett särskilt sätt gripas av den kristna förkunnelsen. Den entusiasm med vilken de mottager det glada budskapet brukar ofta i församlingarna resultera i bildandet av ungdomsföreningar. Så skedde också här år 1924. Många möten har sedan hållits i ungdomsföreningens regi.

Juniorarbetet har också betytt mycket för ungdomarnas avgörelse och i juniorgrupperna har därför många församlingsmedlemmar gjort förnämliga arbetsinsatser.

De utrymmen som funnits har inte velat räcka till. Fördenskull har man genom inköp av en fastighet i närheten av missionshuset sökt skapa ett ungdomshem.

Utgifterna i församlingsarbetet är självfallet betydande. Genom frivilliga offer och frivilligt arbete har man sökt bemästra problemen. Som exempel på kostnader kan nämnas de c:a 25.000 kronor som måste erläggas i samband med missionshusets omfattande reparation och ombyggnad år 1949. Många är också de offer som uppburits för inre och yttre mission, för nödlidande i olika länder m. m.

Fram till femtioårsjubileet år 1958 uppgick de insamlade medlen till inte mindre än 345.000 kronor. År 1964 omslöt församlingens kassa 43.146 kr.,

byggnadskassan 4.143 kr. och juniorföreningens kassa 5.456 kronor. Medlemsantalet var då 41.

Flera seriemöten har förekommit under årens lopp. Alltsedan år 1937 arrangeras tältmöten. Gemensamma möteskampanjer har Styrso och Donsö missionsförsamlingar även haft, företrädesvis under de senare åren. Det ungdomliga in slaget har under dessa möten varit särskilt markant.

Elimförsamlingen, Styrso

Liksom på Vrångö och Asperö uppstod en pingstväckelse även på Styrso i början av 1920-talet. Flera personer, som tillhörde missionsförsamlingen, greps av den och bevistade de möten som hölls. Till att börja med i Carl Larssons hus på Styrso, men senare skedde också ett utbyte mellan troende på Brännö och Styrso. Styrso bor rodde till Brännö och bevistade möten i Betelkapellet där, och brännöborna infann sig hos den tidigare nämnde Carl Larsson.

Många av pingstväckelsens anhängare anslöt sig de närmast följande åren till Salemförsamlingen i Göteborg, men tanken på en egen församlingsbildning hölls levande. Och år 1926 bildades så Elimförsamlingen på Styrso. Vid församlingsbildningen hade man också tillgång till möteslokal. Vid jultid år 1925 hade nämligen Elimkapellet invigts.

Församlingens förste föreståndare blev Amandus Silfverblad. Under de första åren hölls mötena av resepredikanter, men från början av 1930-talet tillkom fasta föreståndare och predikanter. Särskild predikantbostad finns iordningställd sedan 9 år tillbaka. Nuvarande föreståndare och predikant är Hilmer Johansson, som verkat inom församlingen i cirka 3 år.

Tältmötesserier har hållits sedan 13 år tillbaka. Nu har man gått i författning om att anskaffa ett nytt tält.

Söndagsskola har man haft sedan många år. Tre söndagsskolor verkar nu på Styrso: Svenska kyrkans, Missionsförsamlingens och Elimförsamlingens.

Av de nämnda söndagsskolorna har Svenska kyrkans tillkommit senast, för cirka 10 år sedan.

För övrigt förekommer inte någon egentlig ungdomsverksamhet inom församlingen. Unga och gamla har allt gemensamt.

Flera missionärer har församlingen under årens lopp delvis underhållit. Som exempel kan nämnas Alma Andersson och Alice Kjellberg, verksamma i Kongo (den sistnämnda utsänd av Asperö-Brännö Betelförsamling) och Albert Carlsson, vilken varit verksam i Tibet.

Missionärsparet Enar och Rakel Stahre har Elimförsamlingen själv sänt ut. Och från den 1/6 1966 har man beslutat att lämna understöd åt den av Borås Filadelfiaförsamling utsände missionären Arthur Björkenfors, som i likhet med Stahre är verksam på Ceylon.

Flera evangelister har även utgått från församlingen. Av dessa kan nämnas Jonas Christensson, som numera är föreståndare på Öland.

Ett tiotal av dem, som var med och bildade församlingen år 1926 finns ännu kvar i livet, när man nu planerar att låta bygga ett nytt kapell för den fortsatta verksamheten, samtidigt som man år 1966 firar 40-årsjubileum av församlingsbildningen.

Vrångö Missionsförsamling

År 1876 kom bröderna Carl och Johannes Andreasson på Vrångö till levande tro på Gud. Carl Andreasson var vid den tiden vrakfogde på ön och skötte om de bärgningar, som förekom vid Tistlarna, där fartyg ofta strandade. Vid en sådan bärgning föll stängen till en mast ned och skadade Carl Andreasson i huvudet, så att han låg medvetslös i ett par timmar. Brodern Johannes blev också skadad vid en bärgning och fick kallbrand i sitt ena ben. Bland annat under inverkan av dessa prövningar kom de till tro på levande Gud och ville tjäna honom.

De mötte mycket motstånd till att börja med och deras tro blev ansedd som en villolära, men de höll fast vid den. En kort tid efter det de kommit till avgörelse, for en grupp troende män från Donsö över till Vrångö och höll möte hos Carl Andreasson. En av dessa män från Donsö, Nils Jonasson, har senare berättat, att Johannes Andreasson, som vid detta första besök låg sjuk i en soffa i stugan – han hade ju kallbrand – hälsade de inträdande med orden: "Lovad vare Herren och dem han sänt haver."

Därefter kom många möten att hållas i Carl Andreassons hus, vilket kom att tjäna som missionshus. Ibland hölls möten där av predikanter från Göteborg. Stora skaror slöt upp och man stod tätt packade i rummen. Vid ett tillfälle var det tydligen alltför många personer i förstugan, ty golvbjälkarna brast och golvet sjönk ned.

De båda som var upphovet till den blivande församlingen fick dock själva inte vara med så länge. Johannes Andreasson avled redan den 10/12 1881, endast 44 år gammal och Carl Andreasson följde efter den 7/3 1892, då han var 51 år.

Det såg efter deras död mörkt ut för den lilla grupp av troende, som slutit upp kring dem. Men det skulle bli bättre. Tulltjänstemannen Sven Mauritz

Wijk höll vid några tillfällen möten på ön. Och makarna Beata och Anders Julin kom, efter det först hon och sedan han kommit till tro, att betyda mycket för den fortsatta utvecklingen. I deras rymliga hus kom mötena sedan att hållas under lång tid.

Vid den väckelse som år 1894 gick över ön kom Carl Andreassons dotter Josefina såsom den första av ungdomarna på ön till tro. Johan Samuelsson från Smögen kom på sina många missionsresor utefter kusten också till Vrångö och gjorde där en utomordentlig insats. Hans sång till dragspel blev mycket uppmärksammas. Den kombinationen var inte så vanlig på den tiden. En av de första unga männen på ön, som vid denna tiden kom till tro, var Olof Andersson.

Den kände väckelsepredikanten Martin Andersson från Tjörn kom till Vrångö år 1905 och höll en serie möten. Med början den 5/2 detta år gick en kraftig väckelse över ön, som sedan under en månads tid, kom att beröra en fjärdedel av öns befolkning! Detta var den största väckelse, som någonsin uppstått på ön. Möten hölls till och med på vardagsförmiddagarna!

Vid dessa sammankomster kom man till klarhet om, att de utrymmen man disponerade var för små. Tanken på att bygga ett missionshus uppkom. Initiativtagare till det blivande missionshuset var Nils Jonsson, Vrångö.

Men innan byggnaden uppfördes arrangerades i kyrklig regi protestmöten i skolhuset mot de väckelsemöten, som tidigare nämnts. Och församlingens kyrkoherde gick runt i de olika hemmen på Vrångö och sökte tala folk tillrätta och få församlingsborna att avsvära sig vad han betecknade såsom "villfarelse". Han kom även till Nils Jonssons hem. Där sökte han få ett löfte att inga väckelsemöten skulle hållas i fortsättningen. Men Nils Jonsson förklarade, att mötena skulle fortsätta. Det berättas att kyrkoherden kom så snabbt ut ur huset, att han glömde både galoscher och paraply.

Med missionshusbygget erhöll man hjälp från andra församlingar. Till att börja med var det meningen att byggnaden skulle uppföras vid Kattholmen, men detta mötte protester, varför huset slutligen byggdes på den nuvarande platsen.

Den 20/8 1908 kunde så invigningen ske i den till trängsel fyllda missionskyrkan. Senare, då församlingens verksamhet utvidgades, fick man behov av än större lokaler. År 1932 tillkom därför en vinkelbyggnad – den s. k. lilla salen – vilken förresten tillbyggdes ytterligare år 1959. Nio år dessförinnan företogs en grundlig renovering av hela missionshuset. Det var vid detta tillfälle som tornet tillkom och huset i stort sett fick sitt nuvarande utseende.

År 1960 inköptes en fastighet för att tjäna som pastorsbostad. Inför detta köp gick Albert Bager omkring och tog upp löfteskort. Den sammanlagda summan som lovades på dessa kort var 33.605 kronor. En god del av köpesumman blev på detta sättet bärgad.

Nu har församlingen 63 medlemmar. Söndagsskoleverksamhet har man haft så länge man kan minnas tillbaka. Tidigare kom praktiskt taget alla barn till denna söndagsskola, men sedan även Svenska kyrkan börjat med söndagsskola har antalet barn minskat i missionsförsamlingens skola. För närvarande undervisas där 20 barn. År 1916 bildades Vrångös Kristliga Ungdomsförening och 1929 Juniorföreningen. Den sistnämnda har nu 22 medlemmar. Bibelskola brukar man ha gemensamt med öns pingstförsamling.

Under årens lopp har församlingens kassor omslutit aktningvärda summor. Totalt rör det sig om 444.913 kr., varav 348.389 kr. hänför sig till församlingskassan, 47.881 kr. till byggnadskassan, 33.217 kr. till ungdomsföreningen och 15.426 kr. till juniorföreningen. Tioårsperioden 1955–1965 har samlat de största beloppen, totalt 220.131 kronor.

Under den nämnda tioårsperioden har till yttre mission givits 29.981 kr., till inre missionen 7.364 kr. och till Västkustens Missionsförening 2.824 kronor.

Församlingen har levat i väckelse, och flera mötesserier har hållits. År 1916 ledde Artur Remné en framgångsrik sådan serie. Och åren 1925–1926 var Oscar Krantz predikant. Han arbetade vid den tiden på Svenska Kullagerfabriken. Pastor Ernst Raimer ledde möten år 1930 och år 1958 kom det till en kraftig väckelse, då missionseleven Rune Berglund fick vara redskapet härför. År 1964 slutligen ledde missionseleven Leif Ohlzon en serie väckelsemöten, som lämnade till resultat ett tiotal avgörelser vid varje möte.

Ehuru den officiella församlingsbildningen skedde något senare, brukar man räkna denna som om den skett år 1905, då missionshusbygget beslutades och den stora väckelsen gick över ön.

Två medlemmar har betytt alldeles särskilt mycket för församlingen. Den ene var Albin Wijk, som avled 1949, men som under många år dessförinnan var föreståndare. Den andre är John Gustafsson, som under 60 år varit i församlingens ledning, en lång tid som ordförande och under de senare åren även som föreståndare. Han är den ende mannen, som är kvar av den grupp troende, som var med om väckelseåret 1905. I år (1966) är han 83 år gammal.

Carl Bager har till församlingens 60-årsjubileum skrivit en historik, varpå denna framställning i huvudsak grundar sig.

Betelförsamlingen på Vrångö

Betelförsamlingen leder sitt ursprung ur Vrångö Missionsförsamling. Många av denna församlings medlemmar lämnade i mitten av 1920-talet församlingsgemenskapen för att, under framhävande av Andedopet söka en återgång till apostlarnas innerliga urkristendom.

Den första dopförrättningen ägde rum i augusti 1925. Då döptes Axel Nilsson och hans hustru Bernhardina samt Gerda Karlsten i havet vid Nötholmen. Dopförrättare var predikanten Rudolf Johansson, Fiskebäck. Pingstväckelsens budbärerskor hade varit systrarna Hildur och Rut Eriksson från Hönö Betelförsamling, vilken var Öckerö sockens första pingstförsamling, bildad år 1920. Allt fler andedöpta sällade sig till den första lilla gruppen och man begav sig ofta till sina trossyskon i Asperö-Brännö Betelförsamling. Men även hemma på Axel Nilssons vind hölls sång- och väckelsemöten, varvid systrarna Eriksson var de manande vittnena.

Det var de också den första tiden efter det Betel byggts och invigts år 1935. Den förut i lokalavseende hemlösa lilla församlingen hade fått en samlingspunkt — ett hem. Många är de predikanter och evangelister, som där förkunnat Guds ord. Av dessa kan nämnas Evald Olsson från Håverud. Han var en av de fast anställda. Dessa predikanter bodde antingen i Betel eller i något av hemmen. Men även tillfälligt kallade predikanter samt missionärer har varit förkunnare i den stora byggnaden invid vägen till Mittvik. Ja, även Nathan Odenvik har tillhört denna skara.

Bland missionärerna kan nämnas Albert Carlsson från Styrso, som med sin familj återvänt från missionsfältet i Indien. Och missionären Edit Svensson besökte församlingen under sommaren 1965 efter missionsarbete i Etiopien, innan hon på nytt begav sig ut för en ny period, denna gång i Indien.

Flera tältmötesserier har förekommit och under sommartid hålles friluftsmöten vid bryggan invid fiskehamnen, dit många sommargäster letar sig vid sådana tillfällen.

Barnmöten, vilka är liktydiga med "söndagsskola", hållas varje lördag i Betel numera. Eljest förekommer inte någon egentlig ungdomsverksamhet; unga och gamla samlas gemensamt.

Under senare år har församlingen genom bl.a. dödsfall något reducerats vad beträffar medlemsantalet. Nu finns det 25 medlemmar. Fiskaren Ivar Nyberg är församlingsföreståndare.

Asperö-Brännö Betelförsamling

På vintern år 1923 gick det fram en väckelsevind över Asperö och Brännö. Redskapet för denna väckelse var Hjalmar Hansson, Björkö. Indirekt kan även Nathan Odenvik och dennes syster sägas ha medverkat till väckelsen, då de otvivelaktigt var med och kallade Hjalmar Hansson till platsen. Ingen frikyrklig verksamhet hade tidigare förekommit på Asperö, men väl däremot på Brännö.

På denna ö hade grupper av troende redan tidigare, tydligen utan egentlig församlingsbildning, brukat ett ombyggt bostadshus som predikolokal. Denna lokal revs och ett nytt hus, som uppfördes, brukades av den här behandlade församlingen, bildad i mars månad år 1927.

År 1910 byggdes även ett missionshus på Brännö. En grupp troende på ön, som hade gemenskap med Styrös-Tångens missionsförening, lät uppföra huset.

Asperö-Brännö Betelförsamling, tillhörig pingströrelsen, hade vid begynnelsen, mars månad år 1927, 21 medlemmar. Bland de första medlemmarna kan nämnas Johan Silfverblad och dennes hustru, Lilly Olsén, Lilly Johansson och systrarna Anna och Klara Hansson. Några av dessa hade blivit döpta redan 1908.

Den första församlingsstyrelsen bestod av Albert Lorensen, Johan Silfverblad, Severin Karlsson och Oscar Larsson. Den sistnämnde var också under de första åren organist och sångledare. Än i dag tjänar han församlingen, nu som sekreterare, en syssla som han sköter mönstergillt vid 78 års ålder. Församlingens nuvarande sångledare är Artur Carlsson m.fl.

Albert Lorensen var församlingens föreståndare de första tio åren innan ännu någon "fast" predikant kallats. Därefter har han tjänstgjort som vice församlingsföreståndare.

Redan den 17/11 1927 invigdes Betel, en byggnad som mätte 7×13 meter och som då kostade knappt 7000 kronor. En del medel hade man tidigare sparat, vilket kom väl till pass vid betalningen av nybyggnaden. Trots detta måste man dock börja använda lokalen med en skuld på mellan 2000 och 3000 kronor. Denna skuld var dock snart betald.

År 1935 revs den gamla lokalen på Brännö och en ny uppfördes. Även detta nybygge kostade 7000 kronor. Lokalen mätte 6,5 × 12 meter. År 1951 flyttades Betel på Asperö från Byn till Gärdet och huset moderniserades avsevärt. Invigningen av Betel-lokalen på dess nya plats skedde den 6/4 1952. Sammanlagt finns det 78 sittplatser och med extra insatta stolar kan 110 personer få plats.

Tillfälliga predikanter och evangelister betjänade församlingen de första åren. Den förste fast anställde predikanten var Sven Karlsson, som kom år 1937 och

stannade i drygt två år. Av dem som senare tjänat församlingen kan nämnas Artur Silfverblad, som verkade i två år som evangelist och Karl Eriksson, som var fast anställd predikant 1950–1953. Den nuvarande predikanten, Arne Eriksson, tjänar nu på sjunde året, men står i begrepp att flytta till en annan plats. En modern predikantbostad uppfördes under åren 1949–1950 på Asperö.

För närvarande finns det 59 medlemmar i församlingen. Endast ett fåtal av dessa hör hemma på Brännö. Ungdomen dominerade i 1930-talets församlingsbild, men även om församlingsmedlemmarnas medelålder är högre i dag, hindrar det givetvis inte att söndagsskola och bibelklasser förekommer även nu.

Tältmöten hållas varje sommar, som regel i juli månad och både på Asperö och Brännö. Även andra mötesserier samt bibelstudieveckor anordnas. Församlingen underhåller en missionär: Alice Kjellberg, Styrso. Hon har utfört ett utomordentligt arbete på sitt afrikanska verksamhetsfält. Nu är hon 66 år gammal. Församlingen är också med och underhåller missionär Enar Stahre med familj från Styrso.

*

Den gemenskap man känner inom frikyrkorörelsen på de öar, som i det föregående nämnts, manifesterades klart av det friluftsmöte, som hölls vid Styrso Bratten söndagen den 26/6 1966 och som samlade omkring 700 skärgårdsbor och sommargäster. Till detta möte kom folk strömmande från både Styrso och de andra öarna, och församlingarnas pastorer medverkade med bibelläsning, bön och predikan. Huvudtalare var dock pastor Helge Lundberg från Smyrnaförsamlingen i Göteborg. Det anslående mötet, som av allt att döma är inledningen till en årligen återkommande frikyrklig samling på öarna, avslutades med "Härlig är jorden" samt gemensam läsning av Välsignelsen.

Klockaren som ”barnalärare”

Något om den äldre skolundervisningen

Den undervisning, som bestods de flesta barnen före vår första folkskolestadgas tillkomst, var av mycket enkelt slag och meddelades vanligen av församlingens klockare. Visserligen var det lika mycket kaplanens eller komministerns skyldighet att ”med flit undervisa barnen att läsa i bok”, men i praktiken var det ändå klockaren, som fick sköta om undervisningen. Föreskrifterna meddelades redan i kyrkolagen av år 1686.

Önskemålet om en skola i varje socken och kunniga lärare som undervisare var av gammalt datum och skulle komma att diskuteras under hela 1700-talet och ett gott stycke in på det följande seklet, innan det äntligen blev verklighet. Och hur skulle det kunna gå fortare att genomföra en sådan reform, när det till och med fanns lärda män som historiker och författare, skaldar och biskopar, som ansåg att exempelvis allmogebarnen på landet inte var i behov av en skolundervisning, som omfattade flera ämnen. Den sedvanliga kristendomsundervisningen borde räcka, framhöll man.

Under 1760–1770-talen gjordes allvarliga framstötningar för att lösa frågan, och det var ytterst nära att vårt land fått en allmän folkskolestadga. Inre strider och partisplittring hindrade dock det avgörande beslutet.

De enskilda prästerna insåg som regel läskunnighetens betydelse, och prästeståndet gick i täten för att åstadkomma en allmän skolundervisning — alltså även för landsbygdens barn. Och att det var klen beställt med läskunnigheten, inte minst bland de vuxna, och detta i ganska sen tid, visas väl bäst genom förekomsten av ”nödiga undervisande kyrkomålningar”, vilka även omnämnts i annat sammanhang. Målningarna, som framställde berättelser ur den bibliska historien, användes ju för åskådningsundervisning av de inte läskunniga.

Genom klockarens och andra ”scholemästares” ansträngningar ökades antalet läskunniga efterhand, men skrivkonsten var det sämre beställt med. Ja, inte ens sedan skolundervisningen fått mera fasta former efter tillkomsten av 1842 års folkskolestadga, var skrivundervisningen tillfredsställande.

Verkningarna av detta har kunnat iakttagas långt senare. Många av öarnas invånare kan vi "möta i skrift" i exempelvis byordningar, sockenstämmoprotokoll och bouppteckningar. Gemensamt för dessa och liknande handlingar är, att de undertecknats av flera identifierbara personer från övärlden.

De allra flesta av dessa män och kvinnor – många av dem som åsyftas var födda på 1830–1840-talen – kunde inte ens i sen tid (i slutet av förra seklet) hjälpligt skriva sina namn! I mindre seriösa sammanhang använde de sig måhända av bomärken, men detta dög som regel inte, när det gällde handlingar, som skulle in till häradsrätten. Då använde man sig i stället av ett förfaringssätt, som synes ha varit mycket vanligt.

Den som satte upp skrivelsen – många gånger länsmannen, en nämndeman eller skolläraren – skrev också den rätte undertecknarens namn, medan denne höll sin hand om pennan ovanför den skrivandes hand. Någon eller några skrivkunniga personer (om sådana fanns till hands) bevitnade sedan med sina namn vad som skett.

Till yttermera visso brukade beteckningen "m.h..o.p." eller "m.h.å.p." utsättas på handlingen efter undertecknarens namn. Bokstäverna uttyddes "med hand om pennan" eller "med hand å pennan".

Det fanns alltså verkligen utrymme för intresserade lärares insatser. Under sådana förhållanden var det ju inte underligt om prästerna krävde, att det anställdes klockare, som motsvarade fordringarna också med avseende på att vara goda "barnalärare".

Men det var inte alltid som församlingen delade prästens mening. Ofta ville man ha någon, som man var van vid eller litade på i annat avseende. Hans formella kunskaper fäste man inte alltid så stort avseende vid. Det var viktigare att han var blygsam med sina lönevillkor! Ingenting av det gemensamma fick kosta för mycket i det gamla självhushållets samhälle.

Ett typiskt exempel på detta skall anföras från Styrso. År 1763, den 7/12, inställde sig kyrkoherde Florén inför konsistoriet (domkapitlet) i Göteborg. Med sig hade han två män, den interimistiskt tillsatte klockaren Sven Andersson, och en av Florén föreslagen kandidat till samma befattning, Anders Widberg.

Florén vädjade till konsistoriets ledamöter att pröva de båda och "urskilja deras skicklighet". Kyrkoherden tyckte nämligen, att Sven Andersson hade alltför klena kunskaper för att kunna tjänstgöra som klockare.

När Sven Andersson inkallades och fick redogöra för sina förhållanden, bekräftades också kyrkoherdens farhågor. Det framgick att Sven, som var båts-

man i flottan!, inte blivit fri från enrolleringen, varför hans tid som klockare i varje fall inte skulle vara odelad. Han kunde varken läsa, skriva eller räkna! Undervisat barn hade han självfallet heller inte gjort – vad skulle han undervisa dem i? Och vad hans egentliga klockaresyssla beträffade: han kunde inte sjunga efter noter, ja han kunde inte ens sjunga alla de förekommande psalmerna! Som kronan på verket kom det fram, att han dessutom var okunnig om den bibliska historien!

Widberg däremot kunde både skriva och räkna och lät dessutom höra prov på sin sångkonst. Jämförelsen, i den mån man kunde tala om en sådan och inte om en förkrossande överlägsenhet, borde alltså klart ha utfallit till Widbergs förmån.

Men när prövningen var över, inträdde två män från Styrsö, Jon Björnsson och Peter Nilsson. De hade fullmakt såsom representanter för 16 av Styrsö åbor. Från dessa lämnade de in en skrift, i vilken det anhölls att man skulle få ha kvar Sven, med vilken man förklarade sig ”alldeles nöjd”.

Att ett kvarhållande av Sven som klockare skulle gå ut över barnens undervisning, spelade tydligen mindre roll, i varje fall för petitionsskrivarna. Kyrkoherden uppmanades av konsistoriet att hålla sockenstämma och sedan insända protokollet från denna.

*

Att det inte fanns någon skolmästare i församlingen vid den tiden, bekräftades av biskop Lambergs visitation samma år (1763). Det framhölls att det var mycket angeläget att en sådan antogs, för tjänstgöring än här, än där på de olika öarna. ”Saken rekommenderas i bästa måtton, och värkställigheten uppdrages åt kyrkoherdens åtgärd och omsorg.”

Det är svårt att säga om denna uppmaning varit den direkta drivkraften, men samma år fick verkligen ”söderöijorna” en skolmästare. Och inte vilken skolmästare som helst heller. Ty denna först omnämnda lärare utanför klockarnas led, var därtillika socknens första lärarinna!

Aderton år senare fick hon ett det vackraste eftermäle, som väl tänkas kan i ett sådant sammanhang. I dödboken läses:

”1781 5/3 Enkan Britta Wallander, död af heftigt slag gl 64 år, har i 18 år hållit Schola i Skärgd och Lärdd ganska wäl barn läsa i bok.”

Hon hade varit bosatt på Donsö, men ”hållit skola i skärgården”, vilket visar att hon, på den tiden sedvanligt sätt, ambulerat mellan de olika öarna. Som 46-åring hade hon kommit till skärgården för att göra sin insats bland barnen,

medan sillfiskeperioden ännu var i sin begynnelse. Kanske kan man förmoda, att hon till att börja med kom ut som guvernant för någon "ståndspersons" barn, men att hon sedan på begäran – eftersom behovet var stort, vilket vi förmärkt – utvidgat verksamheten till en närmast regelrätt bedriven skola. Det verkar troligt, att det varit en frukt av hennes arbete, att flera av öarnas förtroendemän i kyrka, häradsrätt och annorstädes, var både läs- och skrivkunniga under 1800-talets första år, vilket protokollen vittnar om. Att Britta Wallander varit omtyckt, säger dödboksnotisen tillräckligt om.

När det gäller åren närmast efter hennes död, känner vi inte till mycket om hur lärarfrågan löstes. Visserligen förmäler en notis från år 1802, att barnläraren Anders Matthias Lindgren på Brännö var död, men hur lång tid han dessförinnan verkat i skärgården är obekant¹.

Två år senare (1804), höll biskop Wingård visitation. Då hade en något mera ordnad verksamhet kommit igång. Följande citat belyser detta:

"Beträffande barnundervisningen finns inom Pastoratet kringgående Läsemästare, vilka uti läsning m. m. gå Sockneboarnas barn tillhanda; och erinrades församlingen att till undervisning för sina barn ej antaga någon, utom i samråd med Pastor på det förnämligast underrättelse erhållas måtte, så väl om en sådan persons kunskap och skicklighet, som frejd och leverne."

Tyvärr upplystes inte om antalet "läsemästare", men det kan antagas, att vissa av dem hade anställning som informatorer åt "ståndspersoners" barn.

En sådan informator var möjligen Sven A. Winborg, som år 1808 begärde "scholemästarelön" av den inte obekante Christian Gultzau på Lilla. Käsö. Winborg måste processa för att få ut den lönen! Måhända var skolmannens syssla inte hans rätta profession, ty protokollet talar även om honom såsom "den sig kallande underläkaren".

Andra namn bland dessa tidiga "scholemästare" lär vi också känna, stundom till följd av deras framträdande i rättsliga sammanhang. Åren 1819–1824 omnämnes exempelvis en "magister" Magnus Carlberg på Tången. En gång blev han förelagd att flytta ett hus, som tydligen låg felplacerat i det tättbebyggda tångeområdet. Dessutom förekom han i ett mindre smickrande sammanhang i det mål, som skildras i kapitlet "sjörövare".² Där var han misstänkt för att ha

¹. Det kunde dock ej vara lång tid, då Lindgren var identisk med den nådårspredikant, som år 1800 på grund av fylleri m.m., avsattes från prästämbetet. Se kap. 10.

² Den intresserade hänvisas till boken "Strandad Jakt", utgiven 1963 av Folke Danbratt. Sagda rättsfall behandlas ingående!

tagit olovlig befattning med ett fat rom, tillhörande de rövade varorna. I vilken omfattning han undervisat, är inte känt.

Skolmästare Jonas Thunqwist var samtida med Carlberg. Thunqwist förekom i sådana sammanhang, att bygden kunde dra nytta av hans kunskaper och välvilja. Vanligt var nämligen, att man utnyttjade skolmästarnas skrivkunskaper, då mera officiella skrivelser skulle sättas upp. Måhända skaffade sig också lärarna extraförtjänster på detta sätt.

Thunqwist har som vittne undertecknat Brännö Byordning av år 1818 samt Donsö Byordning av år 1821 (se kap. Byordningar). Mycket troligt är, att han haft sin hand med vid författandet av resp. byordningar också. Inte heller om Thunqwists undervisning är något känt. Han dog "till följd av köld" den 10/3 1829, 61 år gammal.

Ett "extraarbete" av något annorlunda karaktär än det redan nämnda, medverkar till att presentera oss för ytterligare en lärare, nämligen skolmästare H. C. Wikström. År 1821 uppträdde han inför rätten som ombud för klockaren Carl Magnus Johanssons sterbhus, då detta krävdes på pengar för en obekant handlanderäkning.

I domboksprotokollen omtalas också skolmästare A. Olén, Styrö (1838) samt "barnalärare" Johannes (Jonas) Johansson (1841). Den sistnämnde fullgjorde ett annat "extrauppdrag", nämligen att lämna in ett testamente till rätten, avseende ett par makar på Tången. En notis ett par år senare avslöjar, att "barnaläraren" också var nämndeman.

*

När 1800-talets första decennier svunnit, växte intresset för skolfrågorna även på det lokala planet. På riksnivå hade ju dylika frågor diskuterats länge. Debatten trängde småningom ned till sockenstämman i Styrö kyrka. Ett exempel från år 1830 skall anföras.

Frågan gällde "bästa sättet att med minsta kostnad befordra ungdomens undervisning". I nästan alla sockensammanhang verkar det som om denna "minsta kostnad" för allting skulle vara det primära, och vad man fick för pengarna en sekundär fråga!

Det beslöts vid detta tillfälle att predikoförhör skulle hållas varje söndag efter gudstjänsten. Avsikten med förhöret var "att befordra upplysning och gudsfruktan i församlingen". Alla barn från 10 till 16 år skulle infinna sig. Ingenting skulle få avhålla dem från att komma. Om så ändå skedde, skulle för varje uteblivande betalas 8 skilling i vite. Pengarna gick till de fattiga.

Två år senare (1832) skrev kyrkoherde Carlberg till konsistoriet (domkapitlet) och berättade att å "varje ö antages och underhålles på vissa tider, särskilt sommaren, en scholemästare, som lär barnen läsa innantill och utantill samt räkna och skriva m.m." Han anmärkte att de fattigas barn fick undervisning mot "en högst ringa ersättning, ofta gratis."

Av Styrös fattigräkenskaper framgår att hjälp ofta lämnades till de fattiga barnens undervisning. Exempel: "1837 23/6, undervisning för Rolof Nilssons barn på Vrångö, 3,42 Rdr", "1838 16/10, För 3 ½ mån. undervisning f. änk. Cath. Carlsdotters på Vrångö dotter Johanna 1.36 Rdr".

Under åren 1837–1841, alltså de fem sista åren innan folkskolestadgans tillkomst, blev på detta sätt minst 25 barn hjälpta till skolundervisning. Denna femårsperiod behövdes tydligen understödet endast av barn från Vrångö, Styrös, Donsö och Asperö, men senare fick behövande barn från samtliga öar bidrag.

*

Den sista länken i den "gamla scholemästarekedjan" kom J. A. Brogren att utgöra. I kapitlet om Öbergs på Banebratten omnämnes även Brogren. Denne bodde nämligen under 10 års tid hos det illustra paret i smugglarhögborgen. I likhet med flera andra skolmästare, tjänstgjorde även Brogren som ombud inför rätten, som vittne vid upprättande av byordningar m. m., men det är särskilt en sak, som gör honom mer intressant ur vår synpunkt, än de övriga skolmästarna. Det är tyvärr så, att vi inte känner till dessas ekonomiska villkor, undervisningsmetoder, tillgång på läroböcker m. m. Inte heller vet vi något om ev. sociala förmåner som utgick.

Vad det sistnämnda beträffar – på ett undantag när. Och det är just här, som Brogrens fall är av intresse. Han råkade nämligen bli sjuk. Långvarigt sjuk. Tyvärr är sjukdomens art obekant för oss. Trots att man inte hade några sociala välfärdsanordningar på den tiden, blev han dock väl omhändertagen. Detta erkändes också senare (1843) på en sockenstämma.

Då omtalades att fiskaren Christian Andreasson på Tången "berömligen skött och vårdat Barnaläraren J. A. Brogren" under dennes långa sjukdom. Vid stämman sökte Andreasson få igenom ett beslut om ersättning till honom för allt besvär och för alla kostnader. Men församlingen bad först kyrkoherden söka kontakt med Brogrens broder och underrätta denne om skolmästarens "beklagansvärda belägenhet". Hos brodern skulle man vidare begära ersättning för de kostnader, som förekommit. Först om man inte kunde få någonting där, skulle Andreasson få en "billig ersättning" ur fattigkassan.

Uppenbarligen fanns ingenting att hämta hos brodern, ty en dryg månad efter stämman utanordnades ett belopp från fattigkassan, varom följande notis ger besked:

”1843 16/7 För Barn-Läraren J. A. Brogrens vård under dess långvarige Sjukdom, enligt Sockne Stämme-Beslut d. 5 sistl. Junij. 16.00 Rdr.”

Vad summan beträffar kan tilläggas, att den inte i skolsammanhang överskreds förrän år 1859, då sju fattiga barn på Donsö fick 30,34 Rdr till hjälp för sin skolgång.

*

Efter att länge ha ”legat i luften” kom så äntligen vår första folkskolestadga till stånd år 1842. Låt oss, kortfattat, ta del av förspelet till den.

Kronprins Oscar, sedermera Oscar I, kom att spela en stor roll vid dess tillkomst. Han tog upp skolfrågan till behandling vid ett regeringssammanträde år 1839. Som en följd av detta, fick de skilda domkapitlen i uppdrag att inkomma med besked om den dåvarande folkundervisningens tillstånd.

Många meningar kom fram om både lämpligheten och olämpligheten av allmän skolundervisning. En del grupper fruktade att ordningen skulle störas om de lägre klasserna i samhället blev mera upplysta.

Andra — och till dessa kunde bl. a. Esaias Tegnér räkna sig — ansåg att skrivning och räkning inte borde vara obligatoriska ämnen i folkskolan.

Efter många och långa diskussioner, kom så äntligen en regeringsproposition till stånd, och Kungl. Maj:t hemställde att ständerna måtte antaga stad

gandena. Låt oss ta del av några av dessa.

I varje stiftsstad skulle det finnas en undervisningsanstalt för lärare under överinseende av domkapitlet.

För att bli antagen som elev vid en anstalt fordrades att sökanden skulle kunna skriva, räkna, läsa innantill svenskt och latinskt tryck samt utantill Luthers Lilla Katekes med förklaringar. Dessutom skulle sökanden äga insikt i biblisk historia, första grunderna av allmän jordbeskrivning och fäderneslandets historia samt kyrkosång. Minst ett år skulle eleven ha bevistat detta ”folkskollärareseminarium” för att kunna få anställning som lärare vid folkskola.

I varje socken skulle finnas minst en skollärare, som undervisade i en fast eller ambulatorisk skola. Vid 12 års ålder skulle barnen kunna läsa innantill svenskt och latinskt tryck samt Luthers Lilla Katekes utantill.

Lönen till folkskollärare borde utgöra minst värdet av 16 tunnor spannmål. I varje socken skulle finnas en skolstyrelse med kyrkoherden som ordförande. Klockare- och skollärarebefattningen fick förenas.

Ja, detta var några av de förslag, som ingick i propositionen. Men när denna sedan behandlades i utskotten, framfördes många ändrings- och tilläggsförslag. Bland dessa märktes ett om att av lärarlönen skulle ett visst belopp undantagas till en fond för pensionering. Ett nästan ATP-betonat förslag, 120 år innan detta begrepp ens var påtänkt!

I övrigt ville man inte ha skolan så obligatorisk, att inte hemundervisning tilläts, där så kunde ske. Även önskemål uttalades. Bland annat att "för skolundervisningens fortgång och befrämjande, sockenbiblioteks inrättande måtte uppmuntras".

Utskottens prövning av regeringsförslaget resulterade i stort sett i ett helt nytt förslag. När utskottsbetänkandet sedan debatterades av ständerna var adeln minst sagt reserverad, prästeståndet i stort sett positivt och likaså borgarståndet, medan den kraftigaste kritiken märkligt nog kom från bondeståndet.

Skyldigheten för pastoraten att bekosta uppförande av skolhus och lärarbostad reagerade man särskilt kraftigt emot och därmed också mot det ändrade förslaget om minst en fast skola inom varje pastorat. Att utskotten ansåg den fasta skolan som den normala skolformen, och den ambulatoriska som en nödhjälpslösning, kunde bondeståndets företrädare inte förlika sig med. Den ambulatoriska skolan var klart bättre, ty då slapp man ju ifrån kostnaderna för skolhus och lärarbostad!

Vad undervisningen beträffade, förklarade exempelvis Peter Claesson från Elfsborgs län, att han ansåg det av utskotten föreslagna kunskapsminimum alldeles för omfattande "för allmogens barn, vilka icke böra tvingas att begagna folkskolor".

En del ansåg att flickorna inte behövde lära sig lika mycket som pojkarna, medan andra förmenade, att det räckte med innanläsning i kristendom för alla.

Hur som helst, samtliga stånd fann tillräckliga skäl för återremiss till utskotten. Så följde ny behandling i utskotten och nya principdebatter i de olika stånden. Dessa kom så småningom till olika beslut och utskotten fick utarbeta ett särskilt förslag till sammanjämkning.

Så blev då vår första folkskolestadga, i likhet med många andra lagar, en frukt av många kompromisser och hänsynstaganden till många intressen. Men så blev den också ganska snart föremål för ändringar, efter endast en kort tids "praktisk tjänst".

Kap 13

I folkskolestadgans tecken

Socknens skolformer m.m. under stadgans första halvsekel

Solkskolestadgans fastställande den 18 juni 1842 innebar just inte något av revolution för Styrös sockens vidkommande. Man låg inte ”och väntade i startgroparna”, ivriga att få pröva något, som i mångt och mycket utgjorde nyheter. Nej, det mesta gick i gamla hjulspår, och mycket få ändringar skedde de närmaste åren.

Det var inte förrän år 1847 som ett ordentligt reglemente uppgjordes och godkändes av skolstyrelsen, som var identisk med kyrkorådet. Då sagda reglemente ger en god inblick i förhållandena, citeras det här, direkt i texten:

”Förslag till Reglemente för ambulatoriska Folk-Skolan uti Styrös församling

§ 1

Församlingen indelas i fem Skoldistrikt, som blifva följande: a) Styrös och Tången, b) Brännö och Asperö, c) Köpstadsö, d) Donsö och e) Wrångö, I hvarje distrikt undervisas tills vidare 3 månader i sender.

§ 2

Före lärarens ankomst till distriktet sammanträder Fäder och målsmän, som hafva barn eller myndlingar emellan 7 och 12 år, tillika med en Ledamot af Skolstyrelsen för att rådgöra om lämpligaste sättet, att förse Läraren med ett för undervisningen så tjenligt rum, som kan åstadkommas, hvilket af dem bekostas. Under lästiden förse de äfven Läraren med sängkläder till vidare.

§ 3 Varje barn, som fyllt 7 år och känner de första grunderna för stafning och innanläsning, är berättigadt att i Folk-Skolan intagas. I afseende på barn, som efter 9 års ålder ej anmälas till skolgång eller den försumma, förfares enligt 8 § af Kongl. Stadgan om Folk-undervisning i riket.

§ 4 Undervisning fortgår ifrån den 15 Januari till den 15 December hvarje år med undantag af några dagars ledighet vid de större Högtiderna. Hvarje Söckendag undervisas ifrån kl: 8 till 12 f:m samt från kl: 2 till 6 e.m. Men under den mörka årstiden läses från kl: 1 till 4 e.m. Om efter middagarne före Sön- och Högtidsdagar läses dock ej. Hvarje dag börjas och slutas undervisningen med Bön och Psalmsång. Vid morgonbönen läses minst ett Capitel ur Bibeln.

§ 5 De i Kongl. Stadgans 6 § 1 mom. jemfördt med 7 § föreskrifna kunskapsämnen må meddelas barnen i de större distrikten medelst vixelundervisningens method, der så nödigt finnes; dock må denna endast i sådant fall användas och icke vid förklaring och tillämpning af Catechesen, den det åligger Läraren att sjelf fullgöra.

§ 6

Först sedan en noggrann, ren och säker innanläsning blifvit fullt grundlagd och befästad må barnet tillåtas att fortgå till andra läroämnena, bland hvilka Christendomsundervisningen derefter med all sorgfällighet i första rummet drifves, och dagligen öfvas äfven af barn, som sysselsättas med andra kunskapsämnen. Då ej Föräldrar eller målsmän annorlunda yrka, frikallas flickor från skyldigheten att sysselsättas med andra läroämnena än de i Kongl. Stadgans 7 § såsom minimum uppgifne.

§ 7

Hvarje första måndags förmiddag i månaden användes till repetition af hvad under föregående månaden blifvit genomgånet; och under Lördags läsetimmar skola alla de barn, som på de grunder, Kongl. Stadgans 8 § 4 mom. uppgifver, med Skol-Styrelsens tillåtelse icke oafbrutet begagna Skolundervisningen, sig i Skolan infinna och i sina föresatta hemlexor förhöras.

§ 8

Uti de rotar, der undervisning under terminen icke meddelas, infinner sig Läraren turvis Söndagseftermiddagarne, så ofta möjligt är, för att anställa förhör med skolbarnen och den ungdom, som utur Skolan utgått till dess denna första gången begått H.H. Nattvard.

§ 9

Efter fyllda 9 års ålder är hvarje barn skyldigt att Sön- och Högtidsdagar öfvervara den allmänna Gudstjensten, så vida sig göra låter, och har Läraren deröfver inseende.

§ 10

Läraren hafve öfver Skolbarnens christliga uppförande, flit och ordentlighet en vaksam tillsyn. Barn, som i detta afseende i mindre mån felat, straffes med varning, nedflyttning, afskiljd plats eller lindrig skolaga. Gröfre förbrytelser anmäla Läraren till Skolstyrelsen, som dervid efter omständigheterna förfar.

§ 11

Wid hvarje termins slut anställes examen, som af barnens Föräldrar och så många Ledamöter af Skolstyrelsen som möjligt är beviljas.

§ 12

Barn må icke ur Skolan afgå utan Skolstyrelsens dertill lemnade bifall.

§ 13

För att fylla hvad, som kommer att brista i den för Läraren bestämda lönen 185 Rdr Banco, betalas för hvarje barn inom Församlingen ifrån 7 års ålder till och med fyllda 12 år, en årlig afgift, som bestämmes, sedan Skolstyrelsen fått veta, huru mycket, som bekommes från LandtRänteriet. För barn, som efter gifven varning fortfarande försumma Skolan, fördubblas denna afgift. Dessa medel uppbäres af Kyrko-Råds Ledamoten inom distriktet med biträde af Sexmannen, och öfverlämnas till Kyrkovärden, som dem sedan inför Skolstyrelsen redovisar.

§ 14

Skolan börjar på Styrö den 16 nästkommande Junii, der barnen från Tången då äfven infinner sig.

§ 15

De enligt Landshöfdinge Embetets skrivelse den 12 dennes öfversände Fyratio Rdr Banco, som influtit för försolda Fruntimmersarbeten af Husmödrar och döttrar i Göteborg, utdelades enligt förteckning, och tillsades Kyrkorådets Ledamöter att tillse, det medlen blifver på föreskrifvet sätt använda.

In fidem
P. Olén

Tre månaders undervisning i varje skoldistrikt måste ju innebära, att den ensamme läraren inte hann runt i samtliga distrikt på ett år.

Någon fast skola var givetvis inte att tänka på just då den stora skolreformen tagit sin början. Den ambulatoriska skolan var den enda tänkbara, framförallt i en ösocken. Men den var en skola med många olägenheter. Vi ser av reglementet att det gällde för resp. skoldistrikt att skaffa "ett för undervisningen så tjenligt rum, som kan åstadkommas". Oftast innebar detta, att barn i alla åldrar samlades tillsammans med läraren i något som man ansåg lämpligt hus, medan husets folk vanligtvis skötte sina dagliga sysslor!

Att undervisningen blev lidande på ett sådant arrangemang, säger sig självt. Och den första måndagen i månaden repeterades vad man under föregående månad lärt. Så reste läraren vidare till nästa skoldistrikt, och nästa, och nästa. I nya rum eller kammare mötte nya barn upp — från andra öar.

I de större skoldistrikten skulle växelundervisningens metod användas, "där så nödigt finnes". Tanken var naturligtvis att i de stora distrikten fanns många barn i de mest skilda åldrar. Denna omständighet utnyttjades också vid växelundervisning. Metoden gick ut på, att äldre barn hjälpte läraren att handleda de yngre.

Kanske var det främst det ekonomiska perspektivet, som gjorde metoden så lockande under 1800-talets första decennier. Även om det fanns många barn i distrikten, behövde man ju ändock inte mer än en lärare, till båtnad för skolkostnaderna! Dessutom ansågs de äldre barnen kunna förstå sina yngre kamraters problem bättre än de vuxna.

*

Att det dröjde lång tid efter folkskolestadgans fastställelse innan skolväsendet antagit former, som var i enlighet med stadgans anda, var måhända inte så underligt. Även om läroanstalter för de blivande "skolmästarna" var förberedda redan innan stadgans antagande, tog det ändå avsevärd tid innan "seminarierna" var i full verksamhet. Sedan tog det självfallet ytterligare tid innan de första "skolmästarna" var utexaminerade.

Det stora behovet av skolmästare ute i socknarna, fylldes alltså inte förrän efter hand. Och naturligt nog var det i första hand till socknar, vilka var tillräckligt "rika" att kunna bjuda mer än minimilön, som de första skolmästarna sökte sig. Övriga socknar fick söka både länge och väl, innan de fann någon lämplig kandidat.

Så var det också för Styrös socken. Man hyste förhoppningar om att få fullt antal sökande till skolmästarebefattningen, då den kungjordes till ansökan ledig

i februari månad år 1847. Meningen var att tjänsten senare skulle förenas med klockarens syssla. Ingen kompetent sökande anmälde sig emellertid, och ny annonsering fick därför tillgripas.

Blott några få dagar innan reglementet antogs, valdes "Folkskole- och klockare Eleven" Carl Severin Rosenberg från Träslöv till socknens förste skollärare enligt den nya stadgan. Som framgår av titeln, var inte heller Rosenberg vid antagningstillfället kompetent sökande. Han valdes dock enhälligt, sedan församlingen "hört honom i kyrkosång"! Rosenberg skulle ju nämligen även bli klockare, då innehavaren av denna tjänst avgick.

Redan tre år senare (1850) fick Rosenberg sin klockaretjänst, men väl knappast på det sätt han hade tänkt sig. Den gamle klockaren Anders Henriksson kunde knappast vid fyllda 80 år sköta sin syssla tillfredsställande. Han hade emellertid skött den till belåtenhet i 30 år och skulle normalt (som brukligt var) inneha den till döddagar.

Den gamle mannen förmåddes bortarrendera sin klockaretjänst till Rosenberg. Men eftersom denne inte hade råd att betala mer än 50 riksdaler i arrende, så beslöt sockenmännen att tilldela den gamle klockaren extramedel för livsuppehållet. Han fick 18 skilling per matlag. Dessutom fick han uppbära offer en dag på julen. Så löstes hans pensionsfråga!

Men för att klara arrendet blev Rosenberg nödsakad att år 1851 begära löneförhöjning för klockaretjänsten. Det fick han också. Hela 24 skilling per matlag, "så att han kan betala den gamle klockaren så stort ackord som möjligt".

Rosenbergs bekymmer skulle dock snart försvinna. Den gamle klockaren avled och för hans änka beviljades 18 skilling per matlag under nådåret (1852) — men offerdagen, som tillkommit hennes gamle make, drogs in!

Senare fick dock den "fattiga och bräckliga klockareänkan" ett årligt offer. Den 78-åriga sjukliga kvinnan tillerkändes exempelvis år 1860 ett offer "som hon själv får uppta i klockarebänken". Denna sorgliga ålderdomsvård slutade år 1862, då kyrkoherden i februari förskotterade 4 riksdaler "till klockareänkans likkista".

Efter denna parentetiska utvikning kring Rosenbergs tillträdande av klockarebefattningen, återvänder vi så till hans huvudsyssla: skolmästarens.

Av reglementet framgår, att hans lön skulle vara 185 riksdaler banko per år. Ett par månader efter det han tillträtt sin tjänst hade församlingen med undantag för 16:24 fått ihop denna summa. För att fylla bristen föreslogs det, att för varje skolbarn skulle betalas 8 skilling år 1847. Avgiften beräknades senare bli omkring 16 skilling per barn.

Då ingen säker uppgift finns om antalet skolpliktiga barn inom socknen vid denna tid, kan kanske dessa siffror ge oss en ungefärlig uppfattning om mängden barn.

En riksdaler banko delades i 48 skillingar. Det blev alltså "6 barn per riksdaler". I runt tal betydde följaktligen 16:24 att det fanns 100¹ skolpliktiga barn för Rosenberg att undervisa.

Helt naturligt blev kostnader av olika slag föremål för särskilt intresse i den "nystartade" skolan. Allt var givetvis inte slutgiltigt ordnat. Mycket kunde behöva ändras.

Andra året påpekades exempelvis, att det inte kunde vara rimligt att skolläraren skulle åläggas att på egen bekostnad resa mellan öarna för att hålla de i reglementet föreskrivna söndagsförhören. Frågan löstes med turvisa förhör efter särskild pålysning. Barnens föräldrar skulle därvid tillse att läraren kostnadsfritt fick färdas från och till resp. ö.

Snart kom man också underfund med, att det faktiskt inte var så rättvist som man trott med tre månaders undervisning inom varje skolområde. De stora "skol-lagen" hade ju fler barn än de mindre. Efter förslag från skolstyrelsen, beslöt därför sockenstämman år 1848, att de två skolområdena Styrso och Tången samt Brännö och Asperö skulle ha 4 månaders undervisning vardera, medan Donsö, Vrångö samt Köpstadsö fick nöja sig med 3 månader var.

Fyllnadsbetalningen för läraren var ju, som redan tidigare nämnts, ganska måttlig per barn räknat. Första året bara 8 skilling. Men sedan blev man tvungen att höja till 12 skilling. Även denna ringa summa var det dock svårt att komma ut med för vissa socknens fattiga. År 1849 namngavs 8 personer, som inte kunnat betala skolavgiften för sina barn.

Kyrkoherde Olén ville "i anseende till personernas torftiga belägenhet" efterskänka beloppet. Sockenstämman hade dock en annan mening, och det var inte första gången den var hårdare än sin ordförande. Svaret på kyrkoherdens vädjan blev: då avgiften är så ringa, bör sexmannen vid tillfälle indriva den!

Innan Rosenberg fick arrendera klockaretjänsten, var det år 1849 tal om att han skulle lämna sin befattning. Han var nämligen missnöjd med löneförhållandena. Och man gissar väl inte alltför fel, att det var inför risken att bli av med skolläraren som sockenmännen tillgrep metoden med "arrendet".

¹ Ett drygt år senare anger en något osäker källa, att antalet skolpliktiga barn var 205. Är siffran riktig kan det antagas att "skolplikten" inte togs riktigt på allvar det första året.

För att lösa den akuta krisen det angivna året, tilläts Rosenberg emellertid att i avvaktan på klockaretjänsten, av barnens föräldrar själv uppbära 16 skilling per skolbarn i "kostpenningar". Mycket noggrant angavs dock, att detta bidrag skulle försvinna, när han också innehade klockaretjänsten.

Rosenberg hade redan år 1848 företett intyg om att han var godkänd som vaccinator. Hans främsta uppgift såsom sådan blev att vaccinera så många barn som möjligt mot smittkoppor, den sjukdom som tidigare skördat så många offer bland de föga motståndskraftiga; stundom rent undernärda öbarnen.

Vaccinatören uppbar givetvis en viss, ringa ersättning för sin verksamhet. Detta tog också sockenmännen fasta på, när de ville förmå Rosenberg att stanna kvar som lärare. Någon höstsöndag skulle nämligen upptagas en särskild kollekt "till vaccinationens befrämjande".

Och Rosenberg stannade kvar. Trots att antalet skolbarn växte. I slutet av år 1849 var de skolpliktiga barnen omkring 200 stycken.

Varje år måste extra uttaxering tillgripas för att täcka lärarens lön. Man hade dock möjlighet att få statsbidrag. På sockenstämman den 25/1 1852 diskuterades också möjligheten att söka bidrag till lärarens avlöning. Men det framhölls, att eftersom avgiften dittills endast uppgått till 130—140 riksdaler skulle det bara erfordras omkring 50 riksdaler. Denna relativt lilla summa, ansåg man inte utgöra skäl för ansökan, "så länge församlingen icke finner sig vid att antaga mer än en examinerad lärare".

Rosenberg kom också att under många år förbli Styrös sockens ende ordinarie lärare. När den första orgeln i kyrkan blev färdigbyggd år 1856, fick han ytterligare en sysselsättning. Han blev nämligen vald till "orgelnist", med en lön på 16 skilling från varje matlag.

Skollärare, klockare, "orgelnist" och vaccinator ...! Rosenberg blev alltså något av en mångsysslare. Men att hans krafter inte skulle räcka till med undervisningen av den alltmer växande barnkadern, var alldeles självklart.

*

Vi har skildrat en del av svårigheterna i samband med själva skolstarten och därvid låtit Rosenberg representera den senare långa raden av undervisare. Men helt naturligt har flera spørsmål varit aktuella än de redan nämnda. Sådana saker som löner, skolhus, bostäder, undervisningsmateriel osv, rör ju väsentliga ting inom skolväsendet.

Materialet, som står till förfogande, är så enormt, att en uppdelning, för överskådlighetens och det begränsade utrymmets skull, helt enkelt är nödvän-

dig! Fördenskull kommer framställningen i fortsättningen att ske enligt följande:

1. Undervisningen samt olika skolformer.
2. Skolhusen.
3. Skollirarna.
4. Lönefrågan.
5. Bostadsfrågan.

Hur *undervisningen* skulle ske och vari den bestod, klargjordes ju ganska ingående i reglementet av år 1847. Att kristendomsämnet intog en central plats, framgår tydligt. Undervisningen i kristendom "med all sorgfällighet i första rummet drifves", hette det bl. a. (§ 6).

Förutom i kristendom undervisades eleverna i innanläsning, räkning och skrivning. Dessa ämnen var länge de enda. Först efter åtskilliga år utvidgades ämnesgrupperna att omfatta även svensk historia, geografi och "naturlära".

I utgiftsstaten för år 1867 togs exempelvis upp Berlins naturlära, 40 ex.; Wings geografi, 30 ex.; Åbergs Svenska Historia, 30 ex.; Zweibergs (?) aritmetik, 4 ex.

År 1876 kompletterades bokförrådet ytterligare, bl. a. med tanke på även småskolans behov. Bland böckerna nämndes Rodhes läsebok, Biblisk Historia av Barth, Åbergs räknebok, Lundgrens språklära och Lagerhamns Geometri.

Men det var sannerligen inte utan påtryckningar, som nya böcker och ny materiel i övrigt köptes in. År 1861 "ökades" t. ex. skolans materiel med 7 griffeltavlor och 40 st. föreskrifter genom direkt ingripande av skolinspektör C. J. Meijerberg. Denne framhöll "att ingen av de församlingar han inspekterat gjort så litet för Folkskolan som denna!" Så nu måste församlingen vara mera mån om skolan.

Det försökte man också vara. Bland annat genom att utnyttja den rätt. Flera år hade det förekommit att föräldrarna, särskilt mot terminens slut, låtit barnen försumma skolan. Detta fick, enligt kyrkoherden, inte ske längre (1862). Föräldrarna måste se till att barnen går ordentligt till skolan!

Genom nya reglementen sökte man också komma tillrätta med en del problem – men med växlande lycka. Både 1863 och 1864 tillkom ett reglemente. Det sistnämnda till följd av biskopens uppmaning vid visitationen samma år.

Till de väsentliga ändringarna hörde ett förslag om uppdelning av socknen i endast två skoldistrikt, ett i norr och ett i söder.

Detta kom dock knappast till utförande. Tre år senare (1867) uppdelades socknen i stället i tre områden eller rotar. Brännö och Asperö bildade en skolrote, Styrso och Tången en andra samt Donsö och Vrångö en tredje. Det framgick till en början inte klart om Köpstadsö skulle höra till Styrso skolrote eller enskilt svara för "sina" barns undervisning. Innan Köpstadsö senare blev försedd med en mindre folkskola sköttes undervisningen på "vanligt" ambulatoriskt sätt.

Det nya i förslaget var, att det i fortsättningen skulle bli så att varje skolrote svarade för sin folkskola till skillnad från den tidigare gemensamma. Meningen var också att det skulle bli "en beständig folkskola i varje rote", dvs en fast skola till skillnad från den ambulatoriska.

Vid denna stora förändring i socknens skolväsende, passade skolmästare Rosenberg på att begära avsked från sin lärarebefattning för att helt ägna sig åt klockare- och orgelnisttjänsten. De sista åren hade han dock inte varit ensam lärare utan haft stöd av "hjälp lärare".

Skolrådet hade alltså, att från och med år 1868 föreslå 3 stycken nya lärare, en till vardera skolroten.

Två år tidigare hade en ny skolinspektör tillträtt sin befattning. C. Leidesdorff var en för speciellt övärldens skolväsen mycket intresserad inspektör. Han var tillskyndare av den slöjdverksamhet, som efterhand utvecklades i socknens skolor.

En "syskola" beslutades år 1876 för Styrso och Brännö skolrotar. "Handarbetet" fortsatte sedan under åren samt spreds även till de övriga öarna. En slöjdskola var i verksamhet på Donsö år 1885. Slöjdundervisningen bedrevs 2 dagar i veckan samt 2 timmar varje gång. Viktigt var att inte socknen belastades. De gossar, som "begagnade" undervisningen, fick också bekosta den!

Efterhand inreddes vindsrum i skolorna för slöjdändamål. Så skedde på Vrångö, Styrso och Asperö till att börja med (1889–1891). Senare iordningställdes särskilda slöjdsalar.

Den flickslöjd, som förekom, omfattade stickning, stoppning, lappning samt linne- och klädsömnad.

Lotsskolorna skilde sig från de övriga skolorna inom socknen därigenom, att det var meningen att endast lotsarnas barn skulle undervisas i dem. Att det senare tummades åtskilligt på denna regel, var ej att förundra sig över i skolbristens tider.

År 1859 den 13/6, omtalades på sockenstämma, att den för lotsarnas barn antagne läraren redan kommit till Brännö, dit skolan vid månadens slut skulle

förflyttas. Detta förde med sig att den ordinarie läraren flyttade undervisningen till Köpstadsö. En antagen extralärare, Lundblom, skulle undervisa på Vrångö från den 1/7, "tills den tid lotsskolan kommer dit".

På en annan stämma, ett par månader senare, förtäljdes att läraren för lotsbarnen snart skulle komma till Vrångö. Han hade lovat undervisning också åt fiskarnas barn!

År 1868 nämnes i en notis, att lotsverket har lärarinnor anställda på öarna, men det är först år 1873 vi får veta något mera om skolornas personal.

Då undervisades 29 barn på Vrångö, varav 13 tillhörde lots- och fyrpersonalen. Lika många barn hänfördes till den sistnämnda gruppen av de 22 på Brännö samtidigt undervisade barnen. Man höll till i av lotsarna förhyrda rum eller i av dem underhållna hus. Fram till år 1875 tjänstgjorde Julie Möller som lärarinna för båda avdelningarna, men påföljande år tog Ida Falk hand om Vrångöavdelningen. År 1877 fick Clara Råberg sköta både Brännö och Vrångö lotsskola.

Följande år nämnes för första gången Elise Banck, som under många läsår därefter kom att ägna sig främst åt lots- och fyrpersonalens barn. Det var nämligen så att lotsskolornas lärarinnor hade rättighet men inte skyldighet att mottaga andra än lotsarnas barn.

Elise Banck startade med 4 elever på Vinga och 21 på Vrångö. Skolan på Vinga fick föra en nästan ambulatorisk tillvaro. Den fick först hålla till i ett av fyrpersonalen upplåtet rum, överflyttades därefter till en annan lokal i "kronans hus", höll så till i fyrbetjäningens boningsrum för att slutligen hamna i "befälsrummet å fyrplatsen".

Läsårets dagantal varierade de olika åren med antalet elever, men höll sig som regel till något mer än 70 dagar.

Ida Andersson kom att under några år på 1880-talet "överta" avdelningen på Vrångö samt även tjänstgöra på Vinga.

När Elise Banck höll examen år 1892, var bland andra fyrmästare Taube examensvittne. Han var, som bekant, trubaduren Evert Taubes fader.

År 1897 övertog Marianne Wounsich Elise Bancks plats.

Lotsskolan på Brännö vederfors år 1870 en stor ära. Enligt avtal med lotsdistriktet ersatte den nämligen den gamla folkskolan på ön. Skolrådet föreslog med anledning därav, att den tidigare folkskolan skulle indragas!

Småskola behövs inom socknen, framhöll ordföranden på en sockenstämma år 1861. Ville inte sockenmännen med 2/3 bidraga till avlöning åt en oexaminerad lärare?

En sådan lärare är knappast nöjd med mindre än 350–400 rdr per år. Det blir svårt att få fram 2/3 av den summan bland ”fattiga fiskare, värnlösa änkor och barn, vilkas makar och fäder omkommit på havet”, svarade sockenmännen.

Beslut: blivande lärare ”turas inom läslagen”, får fritt uppehälle och ”husvaro” hos föräldrarna till barn intill 12 år. Sök få 150 rdr i statsanslag! När lönebidraget beviljats, antages lärare!

Påföljande år upplystes att endast 100 rdr kunde påräknas i statsbidrag 1862–1863. Samtidigt förebådades indragning av de 60 rdr församlingen årligen fått från Hushållningssällskapet (brännvinsförsäljningsmedel) till just en småskola. Dock: två småskollärare antages på obestämd tid!

Till att börja med var småskollärare aktuella, men man var inte främmande för att anställa lärarinnor! Två personer sökte befattningarna år 1862: ynglingen Johan Gustaf Mauritz Ehn och f. d. klockaren och orgelnisten Göransson från Kungsbacka. Båda fick börja, Ehn på Asperö och Göransson på Brännö. Lönen var 100 rdr samt fri kost och bostad.

Någon misshällighet har måhända uppkommit, för Göransson omtalas inte sedan. I stället anställdes extra småskolläraren A. E. Berg. Men även han försvann från Brännö. Detta skedde år 1863, på grund av att fiskarna Anders Nilsson, Andreas Olofsson och Johannes Jonasson ”tredskat att emottaga läraren”.

Den första notisen ang. lärarinnor rör märkligt nog ett allvarligt klagomål mot en av dem. År 1865 meddelade skolrådet, att det delade sin ordförandes mening beträffande mamsell Marie Mollbergs olämplighet för skolan.

Det beslöts också den 24/6, att hon skulle få avsked för mindre stadgat uppförande och olämplighet för skolan.

Senare tycks hon dock ha tagits till nåder igen. Hon tjänstgjorde då ett år tillsammans med Anna Christina Carlsdotter från Seglora. Lönen var för båda 100 rdr samt vanlig terminsavgift – 67 öre per barn.

Marie Mollberg fortsatte sedan i varje fall ytterligare två år i småskolan, medan däremot Christina Carlsdotter slutade. Hennes tjänst utannonserades för en ”qvinsperson ett år” (1866).

Som sökande anmälde sig Ella Kajsu Andreasdotter från Frölunda och Hilda Fromelius från Göteborg. Sedan de sökandes skicklighet prövats, valdes ”mamsell Fromelius”.

Under årens lopp sökte och tjänstgjorde sedan en hel kavalkad av kvinnor. Och de kom från de mest skilda orter. En del av dem skall nämnas här.

Johanna Sofia Danielsson från Värö antogs år 1868 – lön 140 rdr, Berta Aurora Svensson från Göteborg (1870), Elin Karlsten från Skara (1875 – Donsö och Vrångö), Maria Olsson från Bäve (1882 – folkskollärarinna på Brännö – ”sköter jämväl småskolan”), Alma Andersson från Askum (1882 – Asperö), Josefina Landström från Nordmark (1885 – Vrångö).

Särskilt trotjänarnas arbete uppskattades inom församlingen. Alma Andersson exempelvis, fick en gåva i början av år 1907, sedan hon ”nitiskt verkat i 25 år”. Och Josefina Landström fick 75 kronor som gåva, då hon år 1914 fyllde 60 år, efter att ha nedlagt ett 30-årigt ”plikttroget arbete i församlingens tjänst”.

Småskollärartjänsten bestreds dock inte enbart av kvinnor. År 1877 sökte exempelvis Axel Ferdinand Fehrling från Råda tjänsten som småskollärare på Donsö—Vrångö tillsammans med ytterligare en man samt två kvinnor. Fehrling fick platsen, men förlorade den två år senare.

Redan år 1876 hade ett skolrum uthyrts på Vrångö av lotsen Olle Carlsson för 10 kronor i månaden. När Fehrling, som enligt skolrådets beslut skulle ha börjat undervisningen den 14/1, kom till Olle Carlssons hus sade han, att skolrummet var för kvavt. Dessutom ville han ha ett rum för egen del. Följande dag begav han sig från Vrångö utan hänsyn till de väntande barnen.

Skolrådet framhöll att det var nödvändigt att läraren hade ”en redlig karaktär och stadgat sinne”. I avsaknad av detta skildes Fehrling från tjänsten!

Det hölls stämma i Donsö skolhus den 11/1 1898. Där beslutades att småskola snarast skulle börja (1/9 98). Inspektör Leidesdorff rekommenderade lärarinnan Ida Andersson från Gustafsfors i Dalsland. Hon antogs också. Lön: 500 kronor samt fri bostad.

Ett halvt år senare föreslogs varannandagsläsning i Donsö småskola. Tretton år tidigare, när Josefina Landström anställdes vid Vrångö fasta småskola, framhölls det, att hon också var skyldig att undervisa i folkskolan.

Småskolorna och lärarinnorna bidrog till att göra församlingen medveten om välsignelsen av fasta skolor och det bättre utnyttjandet av lärarkrafterna – trots att krav samtidigt restes på uppförande av skolhus och iordningställande av lärarbostäder.

Mindre folkskolor omtalas vid några tillfällen. På Asperö sades finnas en ”mindre skola” år 1881. Där skulle meddelas samma undervisning som på Brännö och skolan skulle skötas av en småskollärarinna. Lönen var 500 kronor och fri bostad. Tjänlig skolsal och bostad föreskrevs! Fördelarna med skolan

sades vara: mer undervisning, ambulerande undvikes och det skulle bli lättare att få lärare – samt att få behålla dem!

Från och med år 1885 annonseras ”mindre skolor” även på Donsö och Vrångö. Men när det år 1886 föreslogs en mindre folkskola på Köpstadsö, blev det bråk. Skeppare Lars Svensson gick till kungs för att ön skulle få slippa - skolan.

Han framhöll som skäl det ringa barnantalet på ön, som han trodde skulle ytterligare minska. Dessutom var den undervisning god, som redan bjöds!

Men han fick svar på tal av kyrkoherde Lindman i en remisskrivelse. Kyrkoherden anförde att: ”Någon anledning icke finnes att antaga, att befolkningen å Köpstadsö, mera än å andra orter i riket, skulle vara stadd i utdöende”. Vidare poängterade han, att en flyttande folkskola aldrig kunde vara så bra som en fast. Den sistnämnda betydde undervisning hela året om utan avbrott, medan den tillgängliga undervisningen (ambulatorisk) skedde enligt följande (1891):

Folkskolan å Köpstadsö 2 mån., på Styrsö 6 mån.

Småskolan å Köpstadsö 3 mån., på Styrsö 5 mån.

Folkskolans barn på Styrsö var sysslolösa 2 mån. per år, barnen på Köpstadsö 6 mån. För småskolans barn gällde 3 resp. 5 mån. Genom en mindre folkskola¹ (Inom Styrsö socken: kombination av folkskola¹ och småskola på en ö) skulle dessa olägenheter försvinna.

Svaret var givet. Köpstadsö skildes från Styrsö – hade att själv ordna sin skolfråga. Den kombinerade folk- och småskollärarinnan skulle få 500 kronor i lön, fri bostad (ett större rum samt kök), beslutades det å kyrkostämman 12/6 1892.

Skolrådet antog Anna Maria Axelsson från Ytterby till lärarinna. Hon var utexaminerad från Rodhes seminarium.

*

De första åren fick, som redan nämnts, skolorna inhysas varhelst man kunde finna rum åt dem. Till sist blev dock läget ohållbart.

Vid en inspektion på hösten år 1861 uttalade inspektören C. J. Meijerberg sitt missnöje. Det provisoriska skolhus, som fanns på Styrsö, var alldeles otjänligt. På Tången var det ”ännu vida sämre”, då ”alldeles icke något Skolhus där finns”. Där fick man hyra något ”rum” för skolan ”oftast högst otjänligt, utan bord och bänkar”, och till en dryg hyra. Bättre var, ansåg han, att Styrsö och Tången slog sig samman och byggde ett gemensamt skolhus.

¹ Redan år 1853 beslöt statsmakterna upprätta s.k. mindre folkskolor, där barnen fick läsa en minimikurs, läraren inte behövde vara seminarieutbildad och skolan kunde vara av flyttande typ.

Men man drog sig ändå fram med provisorier några år till. Kyrkostämman tillsatte år 1866 en skolhuskommitté för Styrös område. Beslut fattades om ett gemensamt skolhus för Styrös, Halsvik, Tången med därtill hörande "mindre öar och skär". Representanterna för Tången hade dock ändrat mening sedan tidigare år. Nu ville man till att börja med inte vara med och dela kostnaderna, men ändrade sig på nytt vid ett senare sammanträde.

Länsstyrelsen fastställde kyrkostämmans beslut om gemensamt skolhus. Flera personer anförde dock besvär hos kammarkollegiet. Ny kyrkostämma utlystes fördenskull 17/4 1870. Klagandena påstod att kommunen skulle betungas med en utgift på 7000 rdr. Men det påpekades för dem, att uppgifterna saknade varje grund — något kostnadsförslag hade aldrig lämnats!

Klagandena ansåg dock, att den gamla stugan i Styrös by (som även långt senare i nödfall använts som skolhus) var ändamålsenlig och bra.

Käbblet fortsatte. Man gick till Kungl. Maj:t och överklagade kammarkollegiets beslut. Men det blev till sist för de klagande att bita i det sura äpplet. Efter Kungl. Maj:ts beslut reorganiserades den tidigare skolhuskommittén år 1871. Den bestod bl. a. av ordföranden, klockaren Rosenberg, skepparna J. L. Strandberg och P. Carlund, Styrös, kustsergeanten N. Molin, Vargö samt skepparen Andreas Carlsson, Tången.

Enligt kommitténs förslag skulle skolhuset byggas vid den s.k. Nedre Kullen mellan Styrös by och Halsvik. Förutsättningen för bygget, som skulle ske på entreprenad, var att vägen från platsen till Tången iståndsattes.

En besiktning av platsen företogs sedan tillsammans med byggmästare Sven Andersson från Floda. Man var överens om att huset skulle byggas utefter vägen i nordostlig till sydvästlig riktning. Längden på huset skulle bli 60 fot och bredden 28 fot. Det skulle inhysa skolsal, förstuga och lärarbostad.

Men det var många, som var missnöjda med placeringen. Särskilt tångeborna protesterade. Skulle deras barn, som utgjorde det ojämförligt största antalet, behöva ha lång skolväg från Tången, medan styrsöbarnen fick så gott som ingen skolväg alls? Det var inte rättvist! Skolan skulle placeras centralt, så att den var lätt att nå från båda hållen.

Kronolänsman P. Zetterlöf och kustsergeanten N. Molin ansåg att bästa platsen var s.k. "Furufjell i västra delen av Stockerängen". Man framhöll att skolan där skulle ligga lika långt från Tången som från Styrös by. I sanitärt avseende skulle dock den vid allmän väg föreslagna skolan vid Nedre Kullen bli bäst.

Detta sades i september månad år 1872. Mellankommande hinder gjorde emellertid, att det tog lång tid innan byggnadsverksamheten kom igång. Ännu år 1875 höll man på och pratade om att köpa tomtmark av Anna Greta Nilsdotter för 200 kronor.

Fördelningen av kostnaderna för skolhusbygget var det som därefter "tände på krutdurken". Kommittén hade uppgjort ett förslag om vad var och en skulle betala. Man skulle betala efter olika klasser. Första klassen 100 kr.; andra 60 kr.; tredje 45 kr.; fjärde 30 kr.; femte 20 kr. och sjätte 10 kr.

Till första klassen hörde självfallet de penningstarkaste. Som exempel på "förstaklassare" på Styrösö kan nämnas skepparna Nils Nilsson, Jonas Håkansson, Johannes Strandberg, Gustaf Strandberg, Johannes Andersson d. y. samt Johannes Öbergs arvingar.

De allra flesta (48 st.) tillhörde femte klassen. Under skolhusstriden avled klockaren Rosenberg. Hans änka hänfördes till femte klassen. Det blev naturligtvis en hel del justeringar uppåt och nedåt innan alla blev nöjda. Inte mindre än 30 ändringar företogs! De flesta ville givetvis komma undan så billigt som möjligt. Det fanns dock även exempel på motsatsen: "På egen begäran uppfördes skepparen Carl Larsson på Styrösö i första klassen" (!). De hopsamlade medlen skulle bli 4.530 kronor – räknade man med.

Så kunde då äntligen skolbyggnaden avsynas i augusti månad år 1876! Femton år av oföretagsamhet hade gått till ända, medan företagsamheten användes i ett fruktlöst inbördeskrig till ingens fromma!

År 1866 omvittnades att Donsö med "betydande kostnader" uppfört en "större skolhusbyggnad".

Elva år senare (1877) föreslogs att det gamla lotsskolhuset på Brännö skulle utbyggas. En skolsal avsåg man tillbygga i södra ändan av huset. Kostnaden skulle bli: per matlag 2 kr., jordfyrc 2 kr., inkomstfyrc 40 öre, per skatteskriven man 3 kr., dito kvinna 2 kr.

Medan detta ärende kunde genomföras relativt smärtfritt, spökade fortfarande kostnaderna för skolhusbygget på Styrösö. Ett interimslån på 1500 kronor fick upptagas intill dess utestående rester av skulderna blivit indrivna. Och det var kanske inte så lätt att indriva dem. På extra kyrkostämma den 12/11 1878 beslöt man att hos länsstyrelsen söka bysättning å de personer, som "*kunna men inte vilja* (kurs. i prot.) betala till skolhuset på Styrösö"!

Det slutade med att konkursstämning fick uttagas på 9 personer från Styrösö samt 15 från Tången. Detta skedde år 1885.

Året dessförinnan beslöt man att bygga ett skolhus på Asperö, nära fiskare Peter Svenssons hus. Nybyggnaden skulle bli 20 alnar lång och 10 alnar bred. Skolsalen i den ena ändan av huset avsågs mäta 10×10 alnar. Två boningsrum ville man lägga i husets andra ända samt kök och förstuga i mitten. ”Hela Asperö samhälle skall delta i transporten av byggnadsmaterial... vid vite av 5 kr. för var och en som tredsas.”

*

Rosenberg var socknens första verkliga folkskollärare. Han gjorde en god insats i undervisningens tjänst under tjugofårsperioden 1847—1867. Som bekant hade han också klockaretjänsten vid sidan av sitt läraruppdrag. Man skulle kunna tycka att han hade händerna fulla av sin sysselsättning, särskilt som han de första åren var helt ensam i sin lärargärning. Han hade emellertid ytterligare att uträtta, vilket framgår av att han i samband med en begäran om en löneförhöjning år 1862, förklarade sig nöjd med den måttliga höjningen på villkor ”att jag får uträtta vissa tjänster utom egentliga skol- eller klockaretjänsten och därtill använda en eller annan dag av skoltiden.” Rosenberg lovade, att inte missbruka en sådan eventuell frihet och då ”ville sockenmännen ej göra avseende på att en eller annan dag användes till de av honom ifrågasatta förrättningarna”. En ganska fantastisk frihet, som kunde gå att utverka i skolans ”barndom”, men knappast senare!

År 1857 antogs J. G. Pettersson från Göteborg till lärare för de mindre barnen med en lön av 100 rdr per år. Dessutom skulle han få 2, 3 eller högst 4 skilling i veckan per barn av dem, som hade råd att betala! Han fick komma överens med föräldrarna därom.

Pettersson antogs tack vare att Hushållningssällskapet ställde 60 rdr till förfogande från brännvinsminuterings- och utskänkingsavgifterna till hjälp för utvidgande av den ambulatoriska undervisningen.

I det distrikt, som skolstyrelsen anvisade, undervisade Pettersson de mindre barnen, främst i innanläsning och Luthers Lilla Katekes, vilken senare de lärde sig utantill.

Han började sin verksamhet den 1/4 på Vrångö. Även privata lärare brukade vistas på en del öar. En sådan lärare hade befunnit sig på Styrö och Tången i början av år 1857. Därför fick Pettersson den 1/8 bege sig till Brännö, där fiskarnas barn en längre tid inte haft någon lärare. Må de ”sorgfälligt begagna sig av hans undervisning samt förse honom med kost och husvaro”.

Köpstadsö hade samma år kontrakt med en f. d. underofficer, Lundblom, som lärare. Asperö hade redan år 1854 separerat från Brännö skolrote, och öborna förklarade sig vilja hålla en egen, privat lärare mot att man slapp bidra till ordinarie läraren på Brännö! Däremot skulle givetvis den examinerade läraren hålla vederbörliga förhör med barnen.

Pettersson hade snart fått nog av "kastandet hit och dit". Den 24/10 1858 efterträddes han av studeranden Anders Norelius. Men flera växlingar förekom. I januari månad år 1859 antogs en skolmästare Börjesson från Göteborg, men han stannade endast ett par månader. Sedan efterträddes han av den ovan nämnde Lundblom. Denne var därefter verksam tills lotsskola och småskola kom igång inom socknen, på sätt som tidigare redogjorts för.

Det var inte förrän i och med den nya skoldistriktsindelningen år 1868, som antalet lärare fixerades till tre ordinarie. I första omgången fick man inte tillräckligt antal sökande. Därför: nya annonser i Göteborgs större tidningar. Och denna gång hade man bättre tur. Till Styrös skolområde sökte bl. a. Gustaf Freding, till Brännö bl. a. Lars Nordflyckt och till Donsö bl. a. Adolf Andreasson.

Den sistnämnde lämnade dock snart återbud och valet där fick uppskjutas. Vad de övriga beträffar, röstade varje område eller rote för sig med undantag för skolrådsledamöterna, som deltog för hela socknen.

Nordflyckt blev enhälligt vald för Brännö–Asperö och Gustaf Freding fick 1333 fyrkantsröster mot 153 för närmaste medtävlare samt avsåg att tjänstgöra på Styrös, Tången, Köpstadsö med närliggande öar.

Till Donsö–Vrångö valdes så den i andra förslagsrummet uppsatte Gustaf Adolf Söderberg. Han tillträdde dock veterligt inte tjänsten. Efter många ampra skrivelser i samband med överklagande av valet, blev i stället den tillförordnade läraren Nils Emanuelsson vald år 1869.

Församlingen hade minst sagt otur med dessa först valda lärare. Lars Nordflyckts saga blev kort på öarna och Gustaf Fredings blev inte mycket längre. Åtskilliga öbor yrkade på Nordflyckts avsked efter många förseelser av denne i tjänsten. Han var trotsig, ville inte hörsamma de föreställningar han fick av kyrkoherden med anledning av att prosten Petrelius i Söderköping förklarat Nordflyckt vara en lösdrivare, som övergivit hustru och barn samt ej varit till nattvarden sedan 17/4 1859.

Nordflyckt hade varit otidig och oförsämd och hade dessutom "utspritt högst farliga meningar i religionsväg". Man ville att valet skulle gå om.

När Nordflyckt blev kallad till skolrådet för att mottaga en varning, kunde han först inte komma på grund av sjukdom. Men när han kom, ställdes han inför ett skolråd av följande män: vice ordföranden C. M. Olsson, Lars Svensson, Köpstadsö; C. Svensson, Asperö; A. Jungberg, Tången; A. Pettersson, Donsö; O. Christensson, Vrångö samt doktor J. L. Engström, Käsö.

Ledamoten Jonas Andersson, Styrö, var frånvarande utan att ha anmält förfall.

Nordflyckt tilldelades en skarp varning för att han genom sitt "våldsamma sätt att gå till väga uppveckt hat och bitterhet inom församlingen samt ovilja mot skolan". Han hade alltför bryskt sökt genomföra vissa bestämmelser. I sitt förhållande till skolrådet hade han varit oanständig, vanvördig. En varning var nödvändig "där omdömesförmågan var förblindad av högmod och inbilskheter".

Det antecknades att Nordflyckt "sökte avbryta ordföranden under trotsigt förmenande" att skolrådet var skyldigt att först noga undersöka saken. Skolrådet: Prövning onödig; allt ligger i öppen dag!

Detta skedde i februari år 1869. I maj samma år insisterade brännöborna på att Nordflyckt skulle avskedas. De ville inte hysa honom på ön! Om inte skolrådet ville eller kunde göra något skulle de själva skaffa en annan lärare. Skolrådet: inga fullt bärande skäl har anförts, som berättigar till åtgärden. Men skolrådet skulle dra saken inför kyrkostämman.

Vid stämman framhöll särskilt lotsarna Nordflyckts "fräcka och skandalösa beteende". Han hade offentligt skymfat dem med "otidigheter och förnärmande utlåtelse". Nordflyckt förnekade allt!

Nästa skolrådssammanträde hölls i prästgården den 3/6. Brännöborna vidhöll kravet på Nordflyckts avskedande. Nu hade man också fått ett starkt stöd i skolinspektör Leidesdorffs utlåtande om Nordflyckts undervisning. Inspektören hade nämligen poängterat, att lärarens "undervisningssätt var mindre lämpligt".

Och denna gång förklarades också Nordflyckt "genom skolrådets enhälliga beslut från sin skolläretjänst med ty åtföljande löneförmåner inom Brännö och Asperö skolområden i Styrö socken afsatt."

En dryg månad senare valdes Anders Kjellstorp till lärare i stället för den avsatte.

Strax efter jul samma år framfördes det klagomål till skolrådet beträffande skollärare Freding. Den 10/1 påföljande år varnades han för onykterhet och störande uppförande i sitt hem. Han avgav en försäkran om bättring genom "den Högstes Nåd".

Och han fick ytterligare en nådatid. Men bryter han sitt löfte, om så bara en gång, så blir han avskedad!

Han klarade sig ända tills maj månad år 1872. Men då uppträdde han totalt överlastad, alldeles ur stånd att kunna undervisa. I och med det blev han definitivt avsatt.

År 1870 föreslog, som tidigare nämnts, skolrådet att folkskolan på Brännö tillsvidare skulle nedläggas, då lotsskola upprättats på ön. Senare bekräftades också att lotsskolan på Brännö "enligt uppgörelse med lotsdistriktschefen blifvit upptagen som folkskola".

En viktig sak att finna lämpliga sökande till var klockaretjänsten, som blivit ledig efter Rosenberg år 1872. Fortfarande var man enig om att klockareoch orgelnistbefattningen skulle förenas med folkskollärartjänsten.

Som sökande anmälde sig orgelnisten Lars August Thollén från Vallda, folkskolläraren m. m. Johan Oskar Dahlin, Älgårås samt folkskolläraren och orgelnisten Carl Hallgren, Tislered.

Samtliga hade avlagt prov i kyrka och skola. Valet skulle äga rum tredje söndagen i advent. Det utföll helt till Dahlins förmån. Han fick en förkrossande röstövertikt.

Om de lärare som sedan, fram till 1890-talet, kortare eller längre tid tjänstgjorde inom socknen, skall i korthet anföras följande.

Seminarieeleven Anders Gustaf Dahlin, född 1854, var 1875 ende sökande till Brännö–Asperö. Han antogs. Inspektören vägrade godkänna rekvisition av allmänna medel till Dahlin, då denne ej genomgått hela seminariekursen. Han fullbordade dock kursen under sommaren och tjänstgjorde därefter till allmän belåtenhet ytterligare en tid.

Folkskollärare Olof Magnus Ödman blev enhälligt vald till lärare på Brännö, då han tillsammans med två andra sökte tjänsten år 1876.

Ungefär samtidigt kom den dåvarande seminarieeleven Nikolaus Levin Halländer till Donsö, där han tjänstgjorde i omgångar som lärare. Efter första omgången blev han avskedad år 1877 för påstådd olämplighet. Hans egen far, som också var folkskollärare (förste folkskolläraren i Ryda), ansåg att sonen tog livet alltför lätt. Allting lekte för honom.

Halländer kom att få större betydelse som folkmålsdiktare och landsmålsupptecknare än som lärare. Bl. a. har han insamlat 24.000 ord i Rydamålet, tankelekar, ordspråk m. m., som nu förvaras i landsmålsarkivet i Uppsala.¹ År 1882 gifte han sig med barnmorskan Britta Petersson, född Jonasdotter.

¹ Den intresserade hänvisas till Johan Götling: En Västgötabok, 1919, sid. 68.

Carl Oskar Zetterholm valdes i oktober månad år 1877 till lärare på Brännö. När han år 1881 begärde avsked, fick han ett mycket bra betyg!

Det fanns bara en sökande till lärartjänsten på Donsö—Vrångö, när den åter ledigförklarades år 1879. Det var extraläraren Fredrik Lindqvist. Men han förklarades enhälligt vald till ordinarie folkskollärare i skolroten.

Likaledes var J. P. Thilander från Svartnäs i Dalarna ende sökande till den ”flyttande” skolan i Brännö skolrote år 1881. Även han blev antagen utan vidare. Uppenbart förfäktade skolrådet den meningen, att det var bättre att ta förste bäste sökande, än att inte få någon alls!

År 1884 var det fyra sökande till den fasta folkskolan på Brännö. Tre avlade prov. Carl Ludvig Brodén från Tanum valdes. Då han år 1887 ville ha ledigt under vårterminen för att öva sig i musik, beviljade kyrkostämman detta på villkor, att han helt avstod sin lön till en vikarie och genast återkom om inte vikarien skötte skolan bra!

År 1889 valdes så enhälligt J. G. Lidén från Skara till lärare på Brännö. Det var vid detta tillfälle ursprungligen elva sökande. Av dessa uttogs utan prov — endast på meriter — tre stycken. Undervisningen avsåg såväl fasta folkskolan som småskolan.

Som synes var det ganska stor omsättning på lärare inom de olika skolrotarna, men kanske främst inom Brännö rote.

*

Lärarnas *ekonomiska* villkor varierade högst betydligt under årens lopp. Vi minns att Rosenberg de första åren fick åtnöjas med 185 riksdaler banko för sin skolmästarsyssla.

Snart fick han sin lön höjd till 277 riksdaler och 50 öre. Och år 1862 ansåg han själv att han var värd 400 riksdaler om året. Skolstyrelsen ansåg dock, att hans lön fullt motsvarade värdet av 50 tunnor spannmål, som skolstadgans 6 § 4 mom. föreskrev. Likväl fann man en förhöjning till 350 riksdaler rimlig!

Skolstaten för år 1868, det år då socknen fick en lärare i vardera av de tre skolrotarna, upptog bl. a. 1200 riksdaler för lärarnas lön samt 300 riksdaler för kofoder, alltså sammanlagt 500 riksdaler per lärare. Då samtidigt 100 riksdaler utbetalades till en småskollärare och skolmaterielen kostade 75 riksdaler, blev utgifterna 1675 riksdaler.

På julaftonen år 1871 beslutades på kyrkostämman, att för det kommande året skulle två folkskollärare få 1200 riksdaler. I summan var då inberäknad ersättning för kofoder och vedbrand.

En långvarig tvist rörande J. O. Dahlins lönevillkor förekom. Den fördes till både Domkapitlet och Kammarkollegiet. Dahlin hade år 1873 tillerkänts 1490 kronor i lön för samtliga sina befattningar, men av beloppet skulle 500 kr. räknas vara lärarlön¹. I sina besvär anförde Dahlin, att han ansåg sig berättigad till ersättning också för kofoder och ved, utöver det angivna beloppet. Men sockenmännen förmenade, att det aldrig varit tal om att ytterligare pengar skulle utgå, utöver den fixerade summan.

Då det rådde olika meningar om Dahlins lönerättigheter, tillsattes en kommitté den 5/12 1878, som skulle vända sig till Domkapitlet och begära omreglering av inkomsterna för de förenade tjänsterna.

Ordföranden i skolorådet talade om att Dahlin med ”berömvärd skicklighet och allvar” skötte sitt kall, medan andra i rådet ansåg, att han försummade tjänsten.

Situationen var naturligtvis ohållbar. Man ville ge honom varning för bortovaro, men när han kunde förete ordförandens intyg på, att han fått lov att resa till Göteborg exempelvis, kunde skolorådet ingenting göra. Eljest var det mest hans närvaro vid bröllop, barndop och begravningar man klagade på. Han behövde inte vara där i egenskap av klockare, förmenade man.

När Dahlin år 1882 ville ha 6 veckors ledighet för att delta i en kurs för länets folkskollärare, blev svaret: Ja – men ta igen all tid sedan!

Att Dahlin inte skulle ha mindre lön för sin lärartjänst än övriga lärare, förefaller oss självklart. Så småningom blev det även uppenbart för dem, som hade att bestämma om lönen. År 1887 fick Dahlin och Fredrik Lindqvist 800 kronor var i lön för lärartjänsten. I summan inkluderades ersättning för kofoder och vedbrand. Påföljande år höjdes beloppet till 900 kronor.

¹ Lärarna hade alltså vid denna tid 500–600 rdr (eller kr.) per år i lön. Som jämförelse kan anföras några andra yrkesgruppers löner — enligt uppgift från 1873 års bevillningsberedning.

Kyrkoherde Lindström	2500 rdr
Kronolänsman Zetterlöf	850 rdr av tjänst, 650 rdr av rörelse
Lotsälderman Lange	3516 rdr
En kronolots	1217 eller 1157 rdr
En lotslärling	928 rdr
En fyrmästare	940 rdr
En fyrvaktare	666 rdr
Ett fyrbiträde	540 rdr

Det stora flertalet ”gemena” – fiskare och andra — hade som regel 400–600 rdr i inkomst per år, uppskattat av bevillningsberedningen. Hur långt från de nämnda summorna den verkliga inkomsten var, är omöjligt att säga.

Den sistnämnda summan hade de båda herrarna fått i lön redan år 1886, men efter röstning i skolrådet, sänktes lönen till ovan nämnda belopp år 1887! Detta trots att det år 1884 meddelats skolrådet, att riksdagen beviljat (1883) lönehöjning med 100 kr.¹ per år för lärare, som tjänstgjort i mer än 5 år! Det beslut, som med anledning av detta fattades inom socknen, är kostligt! Jodå – både Dahlin och Lindqvist tillerkändes 100 kronor mer – *men bara för år 1885!*

Pensionsfrågan var på tal flera gånger. År 1852 frågade ordföranden sockenstämman om man kunde tänka sig något bidrag till en föreslagen pensionsinrättning för folkskollärare? Nej, blev svaret, först ville man veta vilka åtgärder folkskollärarna själva vidtog och vad andra församlingar i stiftet beslutade...! Samma fråga ställdes påföljande år, men svaret blev detsamma. Lärarna själva påstods år 1858 vara ointresserade av saken.

Skolstadgans § 11, moment 2 föreskrev, att en oförvitlig skollärare, som på grund av ålderdom eller sjuklighet måste entledigas, skulle kunna få en del av den till honom anslagna lönen till pension – efter behovsprövning och i relation till tjänstgöringstidens längd.

Under den period, som här skildras (1842–1890-talet), blev det dock inte aktuellt med någon pensionering i egentlig mening. Rosenberg slutade ju sin lärartjänst år 1867 och fortsatte sedan som klockare. Lön utgick ju för denna tjänst och pensionering var inte aktuell.

Vad övriga lärare beträffar, var det ju, med några få undantag, en ständig växling på dem. Ingen av dem fick alltså tillfälle att åtnjuta pension efter sin tjänstgöring inom församlingen.

*

Lärarnas *bostadsfråga* löstes de första åren helt enkelt genom att "husvaro" inbegreps i deras löneförmåner. Men det säger sig självt, att sådana förhållanden inte kunde vara tillfredsställande. Läraren fick helt enkelt nöja sig med vad som erbjöds honom i bostadsväg, även om det innebar fullt förklarlig trångboddhet och föga ostörda förhållanden.

Och hur skulle det kunna vara annorlunda, när själva skolundervisningen fick bedrivas i ofta "otjänliga rum" för att man, till en början, tyckte det var alltför dyrt att bygga för ändamålet avsedda skolhus.

Avsaknaden av verkliga lärarbostäder kunde också medföra andra konsekvenser. Köpstadsöborna hotades exempelvis år 1875 med att de fick ombesörja

¹ Minimum 700 kr. Statsbidrag: 2/3!

och bekosta lärarens fortskaffning till och från ön alla läsdagar under terminen, såvida de inte anskaffade ordentlig bostad med "kökslägenhet".

När det nya skolhuset blev färdigt på Styrso, flyttade Dahlin in i den lärarbostad, som samtidigt iordningstälts i huset. Därefter avkrävdes han 150 kronor per år i hyra. Beloppet avdrogs från hans lön.

För Asperös vidkommande gällde år 1880 samma sak som för Köpstadsö fem år tidigare. Läraren Zetterholm skulle fortskaffas till och från Brännö, så länge ordentlig bostad saknades på Asperö. Men i gengäld ville asperöborna på inga villkor bidra till hyran för Zetterholms bostad på Brännö.

Dahlin och Lindqvist var ju, som förut nämnts, i strid för sina löner. När det gällde bostadsfrågan var ju den vad Dahlin beträffar hjälpligt löst i och med att han kunde flytta in i lärarbostaden i det nya skolhuset, även om det senare blev tvist om vem som skulle erlägga hyran – han själv eller kommunen.

Lindqvist råkade komma mitt in i en intressetvist mellan Donsö och Vrångö. Han ville ha fri bostad på Donsö. Eftersom de båda öarna utgjorde ett gemensamt skoldistrikt, ville Donsös företrädare att Vrångö skulle deltaga i kostnaderna. Men vrångöborna sade nej. Och 40 stycken av dem överklagade länsstyrelsens utslag med anledning av kyrkostämmans beslut om gemensamma kostnader av år 1881.

Länsstyrelsen ansåg att skoldistriktet skulle ge Lindqvist bostad och planteringsland på Donsö. Eftersom han tjänstgjorde 2/3 av sin tid på Donsö och 1/3 på Vrångö, borde den sistnämnda ön slippa undan med 1/3 av kostnaderna. Donsö hade år 1880 381 invånare, medan Vrångö hade 239.

Men vrångöborna förmenade, att deras skoldistrikt hade endast en av socknens 3 flyttande skolor. Därför borde församlingen vara skyldig hålla bostad. Förresten tänkte man bygga skola och bostad på ön, och då själva svara för sina kostnader.

Även icke klagande vrångöbor tillfrågades om sin mening. De ansåg besvären grundade! Det hjälpte dock inte. Länsstyrelsen föreskrev: kostnaderna fördelas efter fyrktal – Vrångö 1460 röster och Donsö 3259.

Det överklagade ärendet kom till kammarkollegiet, som den 26/2 1883 mot klagandens besvär fastställde länsstyrelsens utslag!

Den 19/10 samma år vände sig vrångöborna till Kungl. Maj:t med anhållan om befrielse från kostnaderna. Men man var för sent ute! Därför kunde Kungl. Maj:t inte uppta frågan till prövning.

Skolväsendets vidareutveckling

Från 1890-talets ”nya tid” fram till våra dagar

Under 1890-talet började en ”ny tid” göra sig gällande inom Styrös sockens skolväsen, i likhet med vad som samtidigt skedde på många andra platser. Det begynte med en del småändringar. På inspektör Leidesdorffs förslag infördes exempelvis i Styrös folkskola år 1892 C: 1-skola; pojkarna läste den ena dagen och flickorna den andra.

Vid skolorådssammanträdena var numera även lärarna närvarande. Ett sådant sammanträde år 1893 klargjorde bl.a. följande.

På Asperö fanns det 37 barn i folkskolan och 7 i småskolan. Lärarinnan, Alma Andersson, framhöll att tiden för folkskolan var för knapp. Den borde vara 3 ½ timmar. Och 2 ½ timmar för småskolan.

I folkskolan fanns det på Brännö 26 barn och i småskolan 13. Det påpekades att vägen vintertid borde hållas i ordning, så att barnen inte hindrades av framkomstsvårigheter.

På Donsö fanns i folkskolan 64 barn, medan småskolan hyste 45 stycken. Det stora barnantalet borde, enligt skolorådet, föranleda överläggning om ytterligare en småskola!

Endast 5 barn undervisades i folkskolan och 4 i småskolan på Köpstadsö. Det anmärktes att alla barnen borde undervisas samtidigt.

I Styrös folkskola fanns 82 barn, uppdelade på två avdelningar. Den nya ordningen skulle vara, framhölls det vid sammanträdet, att båda avdelningarna undervisades samma dag; den ena på förmiddagen, den andra på eftermiddagen (se ovan om C:1). Småskolan på samma ö hade 33 elever.

På Vrångö fanns det 33 resp. 17 elever. I socknen fanns alltså sammanlagt 366 barn i skolåldern. Den normala lästiden var från klockan ½ 9–12 och från klockan 1–½ 4. Under den ljusa årstiden ville en del lärare gärna tillämpa tiden 8–11 och 1–4.

En ny roteindelning tillkom år 1899. Enligt den nya planen skulle Styrös, Vargö, Källö och Stenskär utgöra en skolrote med en fast folkskola och en dito småskola. Donsö skulle ha samma uppsättning skolor inom sin rote. Vrångö

och Varö utgjorde en tredje rote med en fast mindre folkskola. Brännö, Buskär, Böttö, Geveskär och Vinga skulle ha en fast förenad folkskola och småskola på Brännö, förutom den av staten bekostade skolan för fyrapersonal (lotsskolan). I Asperö skolrote skulle finnas en fast mindre folkskola. Köpstadsö och Käsö rote skulle tillsvidare ha en fast mindre folkskola på den förstnämnda ön, eventuellt senare ersatt med en flyttande skola med en halv termins lästid på vardera ön.

Terminernas längd var också helt annorlunda mot förr, i skolans tidiga skede, då man av lärarbrist och andra orsaker tvingades läsa praktiskt taget året om. Nu, strax före sekelskiftet, räknades vårterminen från 15/1–31/5 och höstterminen från 1/9–15/12.

Skolinspektören var emellertid inte riktigt nöjd med den inom församlingen förekommande halvtidsläsningen. Som en följd härav beslutade skolrådet företa en del ändringar.

I Styrö och Donsö småskolor skulle undervisning ske enligt skoltyp litt: B (2 klasser samtidigt). Litt: C skulle tillämpas i Donsö folkskola, medan motsvarande skola på Styrö hänfördes till Litt: E (4 klasser samtidigt). Brännö förenade folk- och småskola åsattes beteckningarna Litt: F och G, därvid småskolan förutsattes få undervisning med 2 klasser samtidigt och folkskolan med 4 klasser. De mindre folkskolorna på Asperö och Vrångö betecknades Litt: J (folkskolan och småskolan hade samma lärarinna, men på skilda tider). Den nyligen beslutade flyttande mindre folkskolan på Köpstadsö och Käsö fick Litt: K (folkskolan och småskolan undervisades samtidigt av samma lärarinna).

Elevantalet hade nu (1899) faktiskt sjunkit något jämfört med 1893 års uppgifter. Antalet elever (352) fördelade sig på följande sätt mellan folkskola och småskola : Asperö 31 resp. 9, Brännö 23 resp. 10, Donsö 82 resp. 34, Vrångö 43 resp. 18, Köpstadsö 4 resp. 3 samt Styrö 58 resp. 37.

*

På skolhusfronten tillkom också en del nytt. Styrö blev av inspektören förelagt att bygga småskola invid folkskolan. Samma föreläggande fick också Brännö, men där vägrade man bygga nytt! Brännöborna framhöll, att man byggt skolhus två gånger och ännu stod i skuld för dessa. Slutligen enades man om att bygga till det gamla skolhuset samt förse det med veranda.

Men församlingen saknade nödiga medel. Efter samråd med skolrådet beslöt församlingen vända sig till Kungl. Maj:t och be om lån. För det nya småskolehuset på Styrö bad man få låna 3.500 kronor och för tillbyggnaden på Brännö 1.500 kronor. Detta beslutades år 1892.

Sex år senare beslutades att ett småskolehus snarast skulle uppföras på Donsö på den s. k. sandtåkten, väster ut från folkskollärbostaden. Husets längd och bredd skulle bli 43 resp. 27 fot. Det brådska med bygget också, enär man avsåg att ta huset i bruk vid småskolans start, höstterminen 1898. Huset var kostnadsberäknat till 4000 kronor och lån skulle tagas, som löpte på 10 år.

Hos skeppare Nils Johansson, Köpstadsö, hölls år 1903 överläggningar om skolhus på ön. Det fanns en stark, allmän önskan om en särskild skola där. Man ansåg sig ha tre alternativ. Det första: att hyra lokal. Det andra: att köpa och inreda ett äldre hus. Det tredje: att bygga ett nytt skolhus. Efter långvariga diskussioner beslöt man sig för det sista alternativet.

Skolhuset skulle dessutom inrymma 2 rum och kök på nedre botten för lärarinnan samt ett gavelrum på vinden. Byggnaden kostnadsberäknades till 4000 kronor.

En kommitté för att föra frågan i hamn tillsattes. Skeppare H. Rödström blev ordförande. Värden vid överläggningarna, Nils Johansson, erbjöd sig att låna ut 2000 kronor för ändamålet om han fick 5 % ränta. Erbjudandet antogs, och man beslutade att söka låna resterande 2000 kronor på annat håll.

För att hålla kostnaderna nere, avsåg man att sommartid hyra ut lärarinnans lägenhet till sommargäster och hänvisa henne att bo i vindsrummet! Därför skulle det rummet inredas med spis!

Det var alltså aldrig fråga om att ta hänsyn till lärarens trivsel i ett sådant här sammanhang. Denna för oss något förvånande behandling av lärarnas frihet, föranleder nämnandet av följande märkliga förbud.

Med anledning av ett brev från skolinspektör Leidesdorff meddelade kyrko och skolrådet på Styrö den 21/12 1893, att det "på det kraftigaste avråder skollärare J. O. Dahlin att låta välja sig till ordförande i kommunalstämman, ävensom att under pågående lästermin befatta sig med kommunala göromål av vad namn det vara må, emedan allt detta allt för mycket drager nämnde skollärares krafter och uppmärksamhet från hans egentliga kallelsearbete". . . "Skulle mot förmodan Dahlin ej efterkomma vad skolrådet har som sin enhälliga mening uttryckt, så tillråder skolrådet honom att taga avsked från Folkskollärbefattningen i Styrö folkskola" . . . "Skolrådet förbjuder uttryckligen folkskollärare Dahlin att under pågående lästermin emottaga församlingens val att vara elektor vid riksdagsmannaval eller att vara församlingens ombud, av vad beskaffenhet det vara må!"

Till detta skall endast fogas den kommentaren att Dahlin, alltsedan år 1886, var kommunalstämmans ordförande, och att han behöll detta förtroendeuppdrag så länge han var folkskollärare! Han pensionerades vid utgången av år 1908.

*

Nya reglementen tillkom efterhand. Åren 1886, 1916 och 1920 var exempelvis tillkomstår. Det sistnämnda året godkändes också en ny undervisningsplan, vilken uppgjorts av den strax efter sekelskiftet anställde folkskolläraren Tallberg. Samma år blev han av skolrådet utsedd till överlärare för fem år framåt.

Det var också Tallberg, som svarade för tillkomsten av det nya reglementet, varjämte samtidigt tillstyrktes ett reglemente för fortsättningsskola. När denna skolform var på tal år 1899, ansågs den då inte böra inrättas.

I folkskolan förekom vid den tiden, liksom tidigare, slöjd för både pojkar och flickor. Dessutom föreskrevs gymnastik i 20 minuter "omedelbart efter 3 lärotimmars slut".

Vad undervisningen i övrigt beträffar, så förmärktes att åskådningsundervisningen med direkt praktiska tillämpningsövningar kom till användning på alltmera "moderna" sätt. Bl. a. införskaffades en "Samling för enkla kemiska experiment" och en "Samling utvisande de olika beståndsdelarna i bröd, mjölk, öl och brännvin". Och år 1902 inköptes 200 exemplar av folkskriften "Om Småfågelskyddet" för att utdelas till eleverna.

Till undervisningen om rusdryckernas skadliga inverkan anskaffades åskådningsmaterial från Centralförbundet för Nykterhetsundervisning.

Folkupplysning var vid denna tid (1902–1905) någonting mycket populärt, och många drog land och rike kring som föredragshållare i aktuella ämnen. Ordföranden i "Göteborgs fögderis föreläsningssällskap" bad att få använda skolsalarna för populära föreläsningar år 1904, men fick inte något definitivt besked.

Däremot fick seminarieadjunkten Charles Svanberg påföljande år tillstånd att i skolhusen hålla avgiftsfria föreläsningar i ämnen betitlade "Kroppens hälsa", "Lungsot och dess förekommande" samt "Alkoholismen och dess ärftlighet". När det gällde att upplåta skolorna för ändamålet, blev det enhälligt bifall "till så nyttiga saker"!

Även på andra områden märktes att nya tänkesätt gjorde sig gällande. Redan år 1902 framhöll exempelvis Dahlin vikten av att möten mellan föräldrar och

lärare arrangerades. Och kyrkoherden poängterade år 1906 samma sak, då han rekommenderade "föräldramöten".

Skolresor och utflykter diskuterades år 1905, då det fastslogs att det var viktigt att barnen genom utflykter till platser å fastlandet "får lära känna därvarande förhållanden". En nog så nödvändig sak för barn från en eljest ganska isolerad öförsamling!

Hushållsundervisningen tillgodosågs också på annat sätt än genom den vanliga flickslöjden med dess tyngdpunkt förlagd till textila göromål. År 1912 anordnades exempelvis två skolkökskurser om 6 veckor vardera på Donsö och Vrångö.

Förflyttningen av barn från småöar till större öar, där undervisning pågick under mera fasta former, hade sina problem. Även under biskopsvisitationerna hände det, att det påtalades att det helt enkelt var nödvändigt med skolbåtar av något slag (behovet av kyrkbåtar framhölls givetvis också). År 1913 tackade kommunalstämman varmt Göteborgs Nya Ångslupsaktiebolag för att barnen fritt fick följa med båtarna från Käsö och Vargö till Styrö. Genom tillmötesgående från utomstående, hade i varje fall en lösning åstadkommits!

Den dyrtid som förekom under det första världskriget, satte också sina spår inom Styrö skolväsen. För att göra besparingar på olika håll, hölls exempelvis ingen årsexamen år 1917 vid Styrö skolor. Samma år hade dessutom vårterminens början framflyttats till den 22 februari. Detta för att spara på bränsle och lyse. Till hela lärarpersonalen utgick särskilda kommunala dyrtidstillägg.

Kristendomsämnets vara eller inte vara är inte något som varit föremål för ingående diskussioner endast i vår tid. Nej, frågan hade aktualitet långt tidigare.

Vid en talrikt besökt stämma år 1920, som tillkommit just med anledning av det bekymmer, som väckts "för i församlingslivet djupt ingripande förändringar" i avseende på kristendomsundervisningen enligt den nya planen avden 31/10 1919, ventilerades frågan ingående.

"Församlingen vill icke finna sig uti att undervisningen i det viktiga kristendomsämnet utlämnas till godtycket, vilket ofrånkomligen bleve följden, om en sammanfattande lärobok icke påbjöds, varförutan det vore bättre, att kristendomsundervisningen i skolan upphörde."

Inte heller ville man "underhålla ett skolväsen och hålla barn i skolan, där otillräcklig tid vore anslagen för det viktiga ämnet". Vidare ville man inte "finna sig uti att undervisningen i kristendom bleve bekännelslös"!

Det fanns en bestämd ”önskan om full frihet att såsom underlag för kristendomsundervisningen – utom Bibeln och Luthers Lilla Katekes — få använda en av skolrådet godkänd sammanfattning av den kristna kyrkans under århundraden vunna insikt och erfarenhet”.

Slutligen beslutade man sig för att begära samma timantal, som då tillämpades, även i fortsättningen samt att låta Tallberg hos Kungl. Maj:t framföra församlingens önskemål om fortsatt tillämpning av normalplanen av år 1900.

*

Vad elevmaterialet beträffar, så var det tydligen i stort sett gott. Endast några få fall av vanart noterades. Så hade det dock inte alltid varit – i varje fall inte om man får tro J. O. Dahlin.

Denne hade nämligen redan år 1874 en kontrovers med skepparen Andreas Pettersson d.ä. på Tången. Det blev tingssak av vad som då hände. Dahlin framhöll i sitt inlägg att det i skolan fanns ett antal barn, som aldrig kunde sina läxor ordentligt. Vänliga förmaningar, hotelser, lindriga straff – ingenting hade hjälpt.

Vid ett tillfälle gav han dessa barn några korta läxor på måndagen och förhörde dem sedan på tisdagen. Barnen hade dock inte ens brytt sig om att läsa på. Fördenskull lät han dem sitta kvar och läsa över. Meningen var att han sedan skulle förhöra dem innan de gick hem till middag.

Han låste dörren om barnen och gick tillfälligt därifrån. Då han kom tillbaka fann han dörren uppbruten och barnen borta. Det visade sig senare att skepparen Andreas Pettersson kommit strax efter det Dahlin lämnat skolan. Pettersson, som hade en dotter bland de ”kvarsittande” barnen, hade uppmanat barnen att öppna. Då de inte kunde detta, hade han först försökt öppna dörren med en falsk nyckel. När han misslyckades, sparkade han sönder dörren och uppmanade sedan barnen att gå hem.

Två dagar senare, då kyrkoherde Lindström och friherre G. L. Oxenstierna (galne baronen även kallad) var närvarande, hade Pettersson kommit med otidigheter mot Dahlin samt hotat att slå honom med knytnävarna.

Oxenstierna, i vittnesmål: Han kom med så grova smädelser mot ordföranden (kyrkoherden), att jag inte kan upprepa dem här, slog sydvästen i kakelugnen, slog och sparkade i bord och bänkar, hotade Dahlin och alla som slog hans flicka.

Dahlin: Fordrar laga näpst. Borde visa, om ej tacksamhet så åtminstone välvilja för mödosamt och besvärligt arbete med dessa *till största delen* högst vanartiga barn!

Det förtjänar nämnas, att målet senare nedlades på villkor bl. a., att Pettersson betalade vissa kostnader.

År 1896 blev ett föräldrapar från Tången jämte deras son kallade inför kyrko- och skolrådet med anledning av att sonen visat vanart mot Dahlins dotter Ester. Föräldrarna blev förständigade att på "allt sätt söka uppfostra sina barn i tukt och Herrans förmaning, på det vi måtte slippa höra av sådana självsvåldigheter inom församlingen".

I slutet av 1800-talet – och även senare – förekom former av skolaga, som stod misshandeln mycket nära. Det var äldre tiders hårda umgängesformer, som ännu levde kvar.

Som en kontrast mot denna den alltför hårda agan kan vi se vår egen tids ytterlighetsgående åt andra hållet — dagens lärare förfogar ju knappast över något som helst verksamt disciplinmedel!

Författaren till detta kapitel minns hur hans moder, Klara Olsson, som undervisades av Dahlin, omtalade att läraren brukade hårt aga de flesta eleverna. Ett sådant handlingssätt kunde helt naturligt medföra obehagliga konsekvenser för honom själv. Så skedde också år 1907, då en man från Tången för skolrådet anmälde att hans 10-åriga dotter fått alltför hård aga av Dahlin. Mannen företedde också läkarintyg.

Skolrådet anförde att om än skäligen anledning funnits, så var dock straffet utdelat på ett sätt, som stred mot 19 och 21 §§ i reglementet. Fadern till flickan var dock senare mycket försonligt stämd mot Dahlin och ville inte, att det skulle bli någon ledsam följd för denne. Dahlin förklarade sitt handlingssätt med att han varit upprörd över flickans envisa nekande för en förseelse, som han visste att hon begått. I överilning hade han behandlat henne hårdare, än han från början avsett. Skolrådet: ingen åtgärd.

Frågan om skolstädningen löstes inte förrän ganska sent. Under flera år hade det klagats över det orimliga i att barnen fick turas om att elda i skolhuset klockan 6 på morgonen och att föräldrarna skulle städa i skolan.

År 1905 ville 28 personer på Tången avskaffa det gamla systemet och i stället anställa en person, som mot ersättning skötte om det hela. Skolrådet kommenterade: någon allmän önskan att ändra vad som skett enligt gammal sed finns inte i de andra rotarna. Men då majoriteten på Styrso vill, må det ske där!

Så kom det sig att änkan Gustafva Andreasson från Styrso Sörgård samma år anställdes som städerska i Styrso skola. Hon skulle elda, skura och städa. För detta uppbar hon ett årligt arvode på 150 kronor. Dessutom fick hon 10 kronor till "arbetsmaterial". Senare löstes givetvis städfrågan för samtliga skolhus.

Och lönen ökade. År 1919 fick exempelvis städerskan i Styrös skolor 320 kronor om året.

*

Bland *lärarna* har Dahlin ofta nämnts i olika sammanhang. Hans samtida medkämpe när det gällde löne- och bostadsfrågan bl. a., Fredrik Lindqvist, begärde betyg vid sekelskiftet för att söka en annan plats. Och år 1901 blev han antagen som folkskollärare i Ransäter i Värmland.

Senare samma år skrev han till skolrådet i Styrös och anhöll ödmjukt om skäligt belopp för avgift till änke- och pupillkassan samt ersättning för de omkring 20 fruktträd och 20 bärbuskar, som han planterat vid bostaden. Dessutom bad han att få behålla ett exemplar av Svenska Akademiens Ordlista, som av misstag följt med vid flyttningen.

Han slutade sin skrivelse med en närmast patetisk vädjan: "Såsom bevekande skäl för bifall ber jag ödmjukast få påpeka, att detta är första och enda gången jag under min 22-åriga mödosamma tjänst inom församlingen begär något över lagstadgad lön."

Skolrådet: 33.33 till kassan, 25 kronor för fruktträd och buskar och ordlistan skänks honom.

Lindqvists efterträdare som ordinarie lärare i Donsö skolrote blev folkskolläraren Ivar Tallberg från Släp, som fick 4907 fyrktalsröster mot J. A. Lyckströms från Bollebygd 410 och inga röster alls för vikarien på Donsö, Magna Thomander.

Tallberg gjorde sedan en uppmärksam insats inom Styrös skolväsen och blev, som i annat sammanhang nämnts, av skolrådet vald till överlärare år 1920.

Lotsskolan, som alltjämt skötte undervisningen på Vinga, utvidgades år 1909 med en avdelning på Tistlarna. Där fanns endast ett ringa barnantal, 5—6 stycken, och undervisningen skedde antingen i boningsrum eller i den s.k. Bagarstugan. På detta sätt hölls skola på Tistlarna i varje fall till första världskrigets slut.

Bland de många lärarinnor, som tjänstgjort inom församlingen, kan nämnas Matilda Charlotta Dahlin, som tidigare var lärarinna i Skee församling. Hon blev anställd samma år som Tallberg. Något av en kraftvinna torde hon ha varit. Hon tjänstgjorde vid den då nyinrättade fasta folkskolan med småskola på Vrångö. Det berättas om henne, att hon varje söndag, hur vädret än var, ensam rodde till Styrös för att delta i gudstjänsten i kyrkan!

De ledigförklarade lärarinnetjänsterna syntes efterhand bli alltmer attraktiva. Under de första åren efter det lärarinnor börjat anställas inom församlingen, var det däremot ytterligt få sökande till varje befattning. Som ett exempel på motsatsen kan anföras år 1912, då en utökningstjänst på Styrösö-Donsö samlade inte mindre än 22 sökande.

Följande siffror får exemplifiera de löne- och kostnadsstegringar m.m., som förekom inom skolväsendet från 1890-talet till och med tiden för första världskriget.

År 1896: Dahlin, Lindqvist 900 kr. vardera. Karl Johansson 800 kr.; Berta Johansson, Alma Andersson, Josefina Landström, Anna Maria Axelsson 500 kr. vardera. Hela utgifts- och inkomststaten uppgick till 6.110 kronor.

År 1904: Dahlin 1100 kr.; Tallberg 800 kr.; Matilda Dahlin 900 kr.; Linnea Sillén 900 kr.; Alma Andersson, Anna M. Axelsson, Josefina Landström, vardera 550 kr. och Ida Andersson 500 kronor.

År 1907: Dahlin 1450 kr.; Tallberg 1150 kr.; Matilda Dahlin 1200 kr.; Linnea Sillén 1100 kr.; Alma Johansson 600 kr.; Anna M. Axelsson 645 kr.; Josefina Landström 650 kr. och Brita Möller 500 kronor. Utgifter och inkomster balanserades på 9280 kronor.

År 1915: En folkskollärare på Styrösö 1250 kr.¹ en dito på Donsö 1400 kr.; en folkskollärlarinna på Vrångö 1300 kr.; en dito på Brännö 1100 kr.; en dito på Asperö 1200kr.; en lärarinna i mindre folkskolan på Köpstadsö 600kr.; en biträdande lärarinna på Styrösö 700 kr.; en dito på Donsö 650 kr.; en småskollärlarinna på Styrösö 830 kr.; en dito på Donsö 660 kr.; för slöjdarvoden 453 kronor, till fortsättningsskolan 150 kronor, till pensionsinrättningar 652 kronor, till bränsle 650 kronor, till skolmateriel 125 kronor, till oförutsedda utgifter 300 kronor och för behov per den 1/5 1916 – 2.375 kronor. Utgifter och inkomster balanserades nu på 14.395 kronor.

År 1920: Lönesummorna i samma ordning som befattningshavarna nämnts under år 1915: 3900, 3900, 3100, 2700, 2900, 1725, 1725, 1875, 2025 och 2100 kronor. Dessutom tillkom en småskollärlarinna på Styrösö 1575 kr., en på Brännö 1725 kr., en på Asperö 1875 kr. och en på Vrångö 1575 kronor. Allt som allt blev skolutgifterna nu 49.981 kronor.²

¹ Dahlin avgick med pension år 1908.

² Som synes redovisas inte samtliga utgifter inom varje "årsuppställning". Resp. utgiftsstaten är dock rätt angivna.

En kostnadsökning hade alltså skett från 1896 till 1920 på närmare 44.000 kronor. Hur mycket av denna summa, som faller inom ramen för dyrtid och försämrat penningvärde är svårt att säga. Dock måste man ju ta med i beräkningen att antalet lärare under den angivna perioden fördubblats; från 7 till 14.

Men kommunen behövde naturligtvis inte själv stå för alla kostnaderna. Av 1920 års utgiftsstat erhöll man 31.700 kronor i statsbidrag. Härtill kom att lärarna delvis själva bidrog till pensionering genom avgifter på sammanlagt 725 kronor till änke- och pupillkassa.

*

Skolformerna har sedan 1920-talet varit något växlande de olika öarna emellan. På Styrö och Donsö har det mest varit A-form. Vissa år, då barnantalet varit lågt, har det varit blandad A- och B 1-form. För närvarande (1965) är det ren A-form.

Vrångö har haft och har alltså B 2-skola. Asperö har B 3-skola. På grund av det ringa barnantalet de senaste åren, vilar hotet om indragning tungt över Asperö. Köpstadsö hade D 1-skola till 1955, då den indrogs. Brännö hade B 2-skola till att börja med, men fick, några år före indragningen år 1945, B 3-skola.

Sjuårig folkskola infördes i kommunen läsåret 1936–1937. Försättningsskolan för pojkar brukade före denna tidpunkt pågå de två närmaste vinterloven efter det de gått ut sjätte klassen, sammanlagt cirka åtta veckor. Huvudämnena var navigation och fiskerilära. För flickorna anordnades kurser i hushållsgöromål (skolkök) och slöjd.

De senaste åren har försättningsskolan pågått mestadels på sommaren och hösten efter sjunde klassen och uppdelats i för pojkar 1) en åttaveckorskurs, vari ingått framför allt navigation och fiskerilära, 2) en treveckorskurs i hushållsgöromål (framför allt matlagning); för flickor 1) en sexveckorskurs i hushållsgöromål, 2) en treveckorskurs i textilslöjd.

Innevarande år (1965) anordnas den sista försättningsskolan, detta på grund av grundskolans införande. Undervisningen i navigation och fiskerilära har under åren handhåfts huvudsakligen av tre lärare, nämligen Ragnar Rönnberg, Sven Zachrisson och Valter Johnsson, vilka haft särskild kompetens.

Grundskolan infördes i kommunen fr. o. m. läsåret 1962–63 för årskurserna 1–5. Under höstterminen 1965 började alltså den första obligatoriska grundskole-högstadiet klassen undervisas. Tyvärr anser de högre skolmyndigheterna, att Styrö kommuns högstadium skall förläggas till Göteborg (Sannaskolan), och det innebär, att barnen måste resa varje dag. Med hänsyn till den långa och

många gånger farliga resvägen över sjön (för många föräldrar en fasa!) har kommunens myndigheter anhållit att få ett eget högstadium inom kommunen, hittills dock med negativt resultat.

Förhållandevis få skärgårdsungdomar har skaffat sig utbildning vid läroverk. Trafiken mellan öarna och Göteborg har inte förrän under de senaste åren kunnat möjliggöra dagliga resor fram och tillbaka. Att ordna inackordering i staden har ofta ställt sig alltför dyrt. Antalet studenter från kommunen torde väl knappast röra sig om mer än 20–25 stycken. Realexamen har dock, i synnerhet de senaste åren, avlagts av åtskilliga. De mest frekventerade skolorna har varit folkhögskolorna eller därmed jämförliga internatskolor. Ibland har studierna där blivit ett språngbräde till sjöbefälsskola, seminarium eller sjuksköterskeskola.

I mitten av 1930-talet byggdes *nya skolhus* på Donsö och Styrso. Ungefär samtidigt ombyggdes ett äldre hus på Donsö, så att där kunde inrymmas tre lägenheter för lärare. Detta hus samt ett intilliggande, ursprungligen också byggt som lärarbostad, kommer inom de närmaste åren att rivas och ge plats för en större byggnad inrymmande ett flertal *lägenheter för lärare*. Dels för det aktuella behovet och dels i förhoppning att framdeles kunna få undervisa kommunens högstadium på Donsö, byggdes där år 1962 ytterligare ett nytt skolhus, inrymmande tre lärosalar. På Styrso byggdes i början av 1950-talet ett nytt bostadshus i Halsvik inrymmande två moderna lägenheter för lärare. I samband med kommunens köp av de s.k. sandströmska fastigheterna på Styrso har ytterligare ett hus tagits i anspråk som lärarbostad.

På Vrångö byggdes år 1953 ny skola och strax därefter även en ny lärarbostad. Och på Asperö byggdes år 1963 – trots hotet om indragning – ny skola och ny lärarbostad. Skolan har byggts så, att den kan ändras till bostadshus, om så skulle bli nödvändigt.

*

Läraryrket i kommunens skolor har successivt ökat. Omsättningen har dock varit relativt stor. Många lärare har efter några få års tjänst sökt sig till andra orter. Trotjänare finns dock. Sedan 1920-talet har följande lärare tjänstgjort

minst 10 år vardera inom kommunen:

Namn	Född	Tjänstg.tid	Tjänstg.ort
Olga Eulalia Olsson, småsk.	30/4—81	1916—1941	Donsö
Signe Sofia Boman, småsk.	15/7—84	1913—1945 (död)	Donsö
Elin Odenvik, ¹ småsk.	23/4—86	1920—1946	Brännö o Styrso

¹ Brodern, Nathan Odenvik, tjänstgjorde som folkskollärare på Brännö åren 1919—1923. Sistnämnda år blev han folkskollärare på Visingsö. Den tjänsten innehade han till 1942, då han tog avsked för att ägna sig främst åt kyrkohistorisk forskning.

Emma Silverblad, småsk.	22/6–90	1920–1940	Styrsö
Anna Maria Konstantia Kristensson, småsk.	19/10—94	1914–1955	Köpstadsö
		1955–1958	Styrsö
Klara Ingeborg Dahlgren, småsk.	16/6–98	1918—1952	Vrångö
Helfrid Osvaldina Valentzi, folksk.	3/3—00	1924–1963	Asperö
Mabel Viktoria Westlund, folksk.	4/3–02	1924–1945	Donsö
Tyra Florence Ivy Fredriksson, folksk.	29/10—04	1937–1947	Styrsö
Ester Vilhelmina Nilsson, småsk.	26/5–98	1920–1921	Donsö
		1941–1962	
Bror Ragnar Ossian Rönnerberg, folksk. överlärare	2/3–93	1923–1947	Donsö
		1938–1947, död 1947	
Sven Nathanael Zachrisson, folksk. överlärare	23/6–96	1920–1961	Styrsö
		1947–1958, rektor 1958–1961	
Fritz Hilding Nordmark, folksk. (förflytt. till Gbg 1/7 1945, då Brännö skola indrogs)	8/10—97	1924–1945	Brännö
Sven Melchior Silbe, folksk.	26/4–05	1935–1947	Vrångö
Bertil Alexander Rudqvist, folksk.	29/9–13	1937–1947	Donsö
Pontus Valter Johnsson, folksk.	19/2–11	1933–1940	Donsö
		1948–fortf.	
Carl Erland Vilhelm Johnsson, folksk.	19/2–12	1947–fortf.	Styrsö
		rektor fr. o. m. 1961	
Axel Henry Fhager, folksk.	15/4–22	1948–1955	Vrångö
		1956–fortf.	
Donsö Irmelin Larsson, folksk.	3/12—25	1955–fortf.	Styrsö
Eva Kristiansson, småsk.	12/11–32	1955–fortf.	Styrsö

Nuläget (1965) är följande. Rektor Johnsson fullgör halv lärartjänst. Förutom rektor finns det 15 heltidsanställda lärare inom kommunen. Dessutom tjänstgör ett visst, inte fixerat, antal timlärare.

Eftersom högstadiet undervisas i Sannaskolan i Göteborg, är det klasserna 1–6 som olärarna har att taga hand om. Under läsåret 1965–66 fanns det 268 elever i dessa klasser. De fördelade sig sålunda:

Donsö	137 st.
Styrsö	103 st.
Vrångö	20 st.
Asperö	8 st.
	268 st.

Eleverna från Brännö undervisas på Styrsö och ingår alltså i ovanstående uppställning. Köpstadsö hade inga barn i skolåldern.

*

Behovet av bredvidläsningsböcker och även böcker av underhållningskaraktär har alltid funnits vid sidan av skolundervisningen. Lärarna har nog gjort

vad de kunnat för att hjälpa barnen, men deras resurser är ju begränsade, och man kan ju inte begära, att de för egna medel skall köpa in böcker, även om si då och då har skett. Sockenbiblioteket, som är omnämnt i annat sammanhang i denna skildring, innehöll ju till att börja med inte några lämpliga barnböcker.

Trevande försök att få igång en verklig skolbiblioteksverksamhet gjordes flera gånger. Men det bokbestånd, som efterhand anskaffades, var av ringa omfattning. En stadga för Styrös skolbibliotek antogs år 1916. Avsikten var, framhölls det, "att bereda i första hand skolans lärjungar och sedan i mån av tillgång även äldre tillgång till god och bildande läsning".

"Biblioteket" skulle förvaras i skolsalen och hållas tillgängligt för lån på onsdagar och lördagar mellan klockan 4 och 5 eftermiddag. Det lilla bokbeståndet skulle väl vårdas, anförde skolrådet. "Vid åsamkad betydligare skada är låntagare skyldig lemna skadestånd."

Man räknade med att få en lärare eller lärarinna, som "godhetsfullt ansvarar för bibliotekets vård". I sysslan ingick givetvis också uppförande av katalog.

När folkskolestyrelsen i 1943 års stat upptog ett anslag på 300 kronor till skolbiblioteksverksamhet, vilket också godkändes av kommunalfullmäktige, var det just för att söka "rycka upp" en företeelse, som förde en tynande tillvaro. Det framhölls att det visserligen ett tjugotal år tidigare funnits en del böcker för utlåning, men att urvalet varit sådant, att de omöjligt kunde intressera barn i skolåldern. Många lärare hade dock under tiden löst problemet på egen hand genom lån av vandringsbibliotek.

När anslagen en gång börjat inflyta, iordningställdes skolbiblioteket och växte efterhand ut samt fick statsbidrag under många år till det alltmer ökande bokbeståndet.

Låt oss se hur skolbiblioteksverksamheten bedrives inom Styrös kommun av i dag (1965).

För två år sedan avvecklades de tidigare statliga bidragen, varför kommunen numera helt får stå för såväl skolbibliotekens som folkbibliotekets kostnader. Diskussion har förekommit om sammanslagning av skolbibliotek och folkbibliotek. Om ett gemensamt bibliotek kom till stånd skulle ju en del dubbelköp av böcker kunna undvikas bland annat. Avsaknaden av ändamålsenliga lokaler har hittills förhindrat reformen.

Skolbiblioteket inom kommunen är lokaliserat till två platser. På Styrös, där folkskolläraryrinnan Irmelin Larsson är skolbibliotekarie, är skolbiblioteket in

rymt i den s.k. nedre skolan. Man delar ingång med skolexpeditionen, men har ett separat rum på omkring 20 kvm för biblioteket. Bokbeståndet utgöres av ungefär 1.800 band.

Skolbiblioteket på Donsö, där pensionerade småskollärarinnan Ester Nilsson är bibliotekarie, är inrymt dels i den gamla skolan (när det gäller de tre första klasserna) och dels i den nya skolan. Bokbeståndet utgöres av cirka 1.500 band. Nytilskottet var år 1964 150 band och år 1965 200 band.

Eftersom högstadiet undervisas i Sannaskolan i Göteborg samt dels lånar böcker därstädes och dels i folkbiblioteket å Styrö, så följer därav att det endast är klasserna 1–6, som lånar böcker i skolbiblioteken på öarna. Intresset för boklån är mycket stort bland dessa barn. Främst gäller detta dock småklasserna. Bilderböcker samt sagor och enklare berättelser satta med stor stil intresserar mest de mindre barnen.

När de blir något äldre, frågar de mest efter Enid Blytons böcker (samt mysterie- och äventyrsböcker över huvud taget); flickorna dessutom efter "Kitty-böckerna" (av Carolyn Keene). Djurböcker brukar också vara mycket populära. När det gäller facklitteratur brukar bibliotekarierna ofta samråda med övrig lärarpersonal innan köp sker. En sorts böcker, som det varit ganska svårt att skaffa till de unga läsarna, är populärt skrivna böcker om fiske och då givetvis det fiske, som ligger dem närmast om hjärtat, nämligen havsfiske. Sådana böcker väntar tydligen ännu på att bli skrivna!

De läsvanor barnen visar prov på torde direkt sammanhålla med uppfostran i hemmen. Ytterst obetydligt påverkar bibliotekarierna barnens bokval. Ester Nilsson brukar exempelvis lägga fram andra böcker än mysterie- och äventyrsböcker för att göra barnen bekanta med även annan ungdomslitteratur, men med ringa framgång. Barnen frågar ändå efter Enid Blyton! Men den mest populära författarinnan är dock svenska: Astrid Lindgren!

Av det förenämnda framgår, att öbarnen på intet sätt har skilda läsvanor jämfört med barn från andra orter. Lånefrekvensen måste också anses vara mycket god. Läsåret 1963—64 var exempelvis antalet boklån 5.686 st. Detta antal bör ses i relation till dåvarande 300 elever! Alltså nära 19 lån per elev!

Anslagen för år 1965 var totalt 7.700 kronor, varav 6.000 kronor var avsedda för inköp av böcker. Det är dock väl att märka, att i bokbeståndet och därmed alltså även i nyanskaffningen ingår s.k. klassuppsättningar med vardera 25 böcker, avsedda främst som bredvidläseböcker i skilda ämnen.

Inköpen sköter bibliotekarierna själva. De allra flesta böckerna förmedlas genom Bibliotekstjänst, men flera köpes också från bokhandel i Göteborg. Någon kontakt med Centralbiblioteket i Göteborg förekommer som regel inte.

Skolbarnen på Brännö, som undervisas på Styrso, lånar också böcker i skolbiblioteket där. När det gäller barnen på Asperö och Vrångö, får man däremot vidtaga särskilda åtgärder för att de också skall komma i åtnjutande av lånemöjligheter. Från Styrso resp. Donsö skolbibliotek sändes till vardera ön en låda med böcker, som vanligen utbytes efter ett år. För Köpstadsö finns inga sådana problem. Där finns nämligen inga barn i skolåldern.

Förutom under kortare öppethållningstider på tisdag och torsdag för Styrso resp. Donsö skolbibliotek, betjänas barnen även på vissa raster. Dessutom har de möjlighet att besöka bibliotekslokalerna i sällskap med sina lärare, främst under svensktimmarna.

En ytterligare möjlighet till boklån tar en del lärare vara på, då de tar resp. klasser med sig till bryggan för att besöka den varje vår och höst från Centralbiblioteket utsända bokbåten.

*

Det brukar ju heta att man lär för livet i skolan. Och det är nog så riktigt. Inte minst viktigt i det sammanhanget är, att barnen får tillämpa sin nyförvärvade läskunnighet och får lära sig att tränga in i böckernas värld, som ju också är inkörsporten till all övrig kultur.

Vad kommunens män kostar på biblioteksverksamheten inom skolans ram, är aldrig bortkastade pengar!

Barnmorskan

Jordegummans efterföljerska

I äldre tider var det vanligt, att kvinnorna vid barnsbörd litade till erfarna medsystrars hjälp, helt enkelt för att man hyste förtroende för dem. Och detta gjorde man, inte för att de hade någon egentlig skolning, men för att man visste att de gått i lära hos ännu äldre medsystrar samt därefter skaffat sig den erfarenhet som följer med mångårig utövning av verksamheten.

Redan i landets första kyrkoordning, den av år 1571, nämnes "Jordegummor eller barnamoderskor" (därav barnmorskor). Man var på det klara med, att de inte kunde vara allerstädes närvarande. Därför föreskrevs det inte heller, att en "jordegumma" skulle obligatoriskt biträda vid varje födsel.

Kyrkolagen av år 1686 talade i något mer bestämda ordalag om bl. a. tillsättning av "jordegummor". Kyrkoherden och sockenstämman hade t.ex. hand om tillsättningen på landsbygden. Däremot föreskrev inte lagen att varje socken var tvungen att anställa "jordegumma".

Dessa trots allt mycket "fria" bestämmelser gjorde det möjligt för många socknar, vars styrande inte var intresserade av saken, att helt enkelt strunta i att anställa någon. Myndigheterna insåg klart, att förhållandena var otillfredsställande. Men för att komma tillrätta med tredskande sockenmän bl. a., tog myndigheterna tyvärr i för hårt. Detta skedde år 1777 i det "JordegummeReglemente", som Kungl. Maj:t då utfärdade. Det som i reglementet väckte mest motstånd, var att man avsåg kräva höga böter av dem, som ej anlidade "edsvuren och privilegierad barnmorska". Reaktionen mot de föreslagna åtgärderna var förståelig.

Kungl. Maj:t blev tvungen att ändra sitt förslag. Detta skedde efter ett par år. Folket fick åter rätt att anlita den person de ville och kände förtroende för. Vidare uttalades att det skulle vara önskvärt att varje socken kunde ha sin "jordegumma", men man insåg att det kunde vara lämpligt att flera socknar slog sig tillsammans om en, vilket ju var fördelaktigt, inte minst ur lönesynpunkt. Kort sagt, det var inte mycket som förändrats, sedan tiden före reglementets tillkomst.

Då nu Kungl. Maj:t genom direkt lagstiftning inte lyckats lösa problemet, fortsatte man genom sina befallningshavande samt med hjälp av konsistorierna (domkapitlen) att påverka de lokala styrelserna. Det hela tog dock avsevärd tid och eventuella tredslande hade goda möjligheter att demonstrera sitt bristande intresse.

En av de första "jordegummor" vi känner till från Styrös socken, är den i kapitlet "Sjörövare" nämnda änkan Greta Andersdotter på Tången. Hon var med och förlöste den brottsliga Johanna Hård år 1822.

Det är dock först några år senare, som vi möter en verklig vilja att anställa examinerade barnmorskor.

På sockenstämma i september månad år 1848 dryftade sockenmännen läget. Med anledning av att det på kort tid förekommit flera dödsfall i barnsbörd, var man snart eniga om, att församlingen nog behövde en examinerad barnmorska!

Som sökande hade anmält sig förra barnmorskan vid Medevi, "mamsell" Emelie Lundgren. Frågan var bara om man kunde antaga de villkor hon ställde. Hon ville nämligen ha 300 riksdaler i årslön samt 2 riksdaler per förlossning, och detta vare sig hon biträdde eller inte! Detta tyckte dock stämman var för mycket, och på ordförandens förslag erbjöds hon i stället¹ 24 skilling per år och matlag, med undantag för dem, som var befriade från kronoutskylder. Dessutom skulle fattiga änkor slippa att betala. Förlossningsavgiften var man däremot beredd att sätta till 3 riksdaler, men då gällde det endast fall, där hon själv biträdde. Lönen fick hon själv se till att samla ihop. Ville hon antaga de erbjudna villkoren, skulle hon betraktas som anställd från 1 januari 1849.

"Mamsell" Lundgren accepterade och påbörjade sin tjänstgöring. Helt nöjd har hon tydligen ändå inte varit, varför hon efter kort tid avsade sig tjänsten. Men det fanns många inom socknen, som ville ha henne kvar. De övertalade henne att stanna. Det gjorde hon också — på samma villkor som förut. Detta beslöt hon sig för i december månad år 1849.

Sedan verkade det som om hon skulle bli mera rotfast. Hon tog bl. a. sin gamla mor till sig. Men tre år senare hade hon likväl tröttnat på tjänsten. Hon ville genast lämna sin befattning, trots att hon fått lön till årets slut. Sockenmännen hade ingenting emot att hon slutade omedelbart, men ställde som villkor, att hon tog sin mor med sig, när hon flyttade från Styrös. Om hon inte ville

¹ Omkring 200 matlag exkl. de fattiga borde ge henne drygt 100 rdr.

göra detta, fick hon bekväma sig att stanna kvar till årets slut, helst som hon redan fått ut årslönen. Men även i det sistnämnda fallet skulle hon dra försorg om sin gamla mor, som ju kommit till Styrso enbart för sin dotters skull. Sockenmännen tyckte, att hon väl kunde försörja både sig själv och den gamla. Dessutom var det helt naturligt, att man inte önskade någon extra belastning för fattigkassan.

Ehuru vi inte med säkerhet kan omvittna det, lyser det ändå ganska klart igenom, att det förekommit någon sorts kontrovers mellan "mamsell" Lundgren och sockenmännen.

De erfarenheter man gjort, medverkade också till att göra sockenmännen försiktigare. Detta märktes väl när påföljande år – 1853 – en "mamsell" Augusta Siverts från Kungsbacka, anmälde sig som sökande till barnmorskebefattningen, sedan "mamsell" Lundgren flyttat.

Sockenmännen hade ingenting emot att den nya inflyttade – om hon så själv ville! Men hon kunde inte påräkna någon bestämd lön tillsvidare, utan de som anlitade barnmorskan fick komma överens med henne om betalningen för besväret. "Gör hon sig fördelaktigt känd, så tvivlades dock icke, att lön med tiden kunde henne beviljas."

Det är tyvärr inte känt om "mamsell" Siverts accepterade vad som erbjöds och tjänstgjorde som barnmorska inom socknen, men det är väl knappast troligt – på de villkoren!

Det tycktes vara mycket svårt att få någon barnmorska, som verkligen ville stanna inom församlingen. Man gjorde flera försök, men lyckades inte. Länsstyrelsen tryckte på nödvändigheten av att examinerad barnmorska anställdes. Med anledning av en kungörelse från Länsstyrelsen av den 4/4 1855 hölls en sockenstämma den 22/4 samma år.

Ordföranden framhöll med skärpa, att det inte gick längre att dra sig fram, som man gjort i gamla tider. Man måste helt enkelt snarast få anställt en examinerad barnmorska. Ja, detta var också sockenmännen ense om. Men betalningen skulle vara densamma som förut, d. v. s. 24 skilling från varje matlag med undantag för de fattigaste samt 3 riksdaler för varje förlossning, där barnmorskan biträdd.

Man hade dock måhända en känsla av att detta inte var tillräckligt. Fördenskull lät man göra ett generöst (!) tillägg. Barnmorskan skulle även få betalt för förlossning, vid vilken hon inte närvarit! Ersättningen skulle då bli 2 riksdaler.

Den tidigare nämnda "mamsell" Emilie Lundgren, som under mellantiden haft anställning i Karlskrona, var intresserad av tjänsten. Om sockenmännen haft något emot henne, hade de av allt att döma ändrat mening. Hon antogs nämligen till tjänsten på en stämma den 9/12 samma år.

Bara en ändring gjordes i de förut nämnda villkoren. Hennes "grundlön" (24 skilling från varje ej fattigt matlag) skulle upptagas på debetsedel och uppbäras av kronobetjäningen "i fall hon kan dertill öfvertala densamma". Hon skulle alltså få lägga ned åtskillig möda på att få in sin lön!

Nu såg det ut att ordna sig, och man väntade på "mamsell" Lundgren. Men tyvärr skulle det komma en jobspost. Den 25/1 1856 skrev hon och meddelade att hon avsåg sig tjänsten, utan att tillträda den.

Ingen ny sökande anmälde sig, trots att man annonserade tre gånger i tidningarna. Det beslöts då att inga ytterligare åtgärder skulle vidtagas, i avvaktan på att den beslutade undervisningsanstalten för "barnmorskelärningar" i Göteborg kunde börja sin verksamhet.

På sockenstämma den 23/11 1856 meddelades, att änkan Inga Maria Tegner från Nya Varvet förklarat sig villig att komma till Styrso, så snart hon tagit sin examen. Hon hade det tydligen inte alltför väl ställt i ekonomiskt avseende under sin utbildningstid och bad därför om något understöd. Men sockenmännen sade nej! Ett mindre lån ur Fruntimmerskassan skulle hon däremot kunna få – om hon kunde ställa borgen.

Hon bad att få låna 50 riksdaler, trots att hon endast kunde förete en borgensman, som därtill var okänd. Stämmans ordförande förmenade, att han under sådana omständigheter inte kunde bevilja lånet – om inte stämman frikallade honom från allt ansvar! "Det skedde så", antecknades det i protokollet.

År 1857 den 12/7 noterades det, att I. M. Tegner antagits till barnmorska i församlingen. Lönevillkoren var exakt desamma, som erbjudits "mamsell" Lundgren halvtannat år tidigare. Men nu kom det ett nytt krav med i bilden, som tidigare inte varit aktuellt. Inga Maria Tegner ville nämligen också ha bostad!

Socken ville inte sträcka sig längre än till ersättning för "ett rum med del i kök". Men samtidigt föreskrev man, att bostaden skulle vara belägen på Styrso, såsom varande "mitten av församlingen". Öarnas sexmän skulle ombesörja hopsamlingen av avgiften till hyran samtidigt med insamlingen för orgeltramparens lön. Hyresavgiften blev inte alltför betungande – bara 5 skilling per matlag.

Efter drygt ett år tyckte Inga Maria Tegner emellertid, att det blev väl svårt att leva på den ringa lönen. Hon begärde därför höjning från 24 till 36 skilling per matlag. Sockenmännen hade en lång överläggning om saken. Till slut beviljades höjningen. Men den var förknippad med ett villkor. Hon fick därefter betala sitt husrum själv!

En sak hade de förenämnda barnmorskorna gemensamt. De var alla från andra orter och flyttade till Styrös socken för att göra tjänst där. Säkert hade sockenmännen många gånger önskat, att någon från den egna socknen kunde antagas till barnmorska. En öbo borde ju bättre känna till förhållandena. År 1859 såg det ut som om detta inofficiella önskemål skulle kunna bli verklighet.

Då anmälde änkan Britta Jonasdotter från Donsö, att hon hoppades få tjänsten efter Inga Maria Tegner. Först skulle dock Britta Jonasdotter bli antagen som elev vid Göteborgs läroanstalt för barnmorskor. Och sockenmännen anmärkte mycket riktigt, att det nog inte blev någon ordning och stadga i den befattningen förrän någon person från socknen antogs. De ville därför gärna uppmuntra henne och förmenade, att om denna änka blev antagen som elev, så kunde hon under lärotiden få lån ur Fruntimmerskassan eller på annat sätt.

Efter genomgången utbildning kom så Britta Jonasdotter att efterträda Inga Maria Tegner, när denna slutade. Det blev också billigare för församlingen att få den nya barnmorskan. I hennes lönevillkor ingick nämligen inga 36 skillingar per matlag. Man återgick i stället helt till det gamla "systemet" med 24 skilling per matlag! Och någon ersättning för bostad var det aldrig tal om. Hon var ju redan bosatt på Donsö!

Nödiga instrument skulle församlingen betala – men vid sin avgång skulle hon överlämna dem i behörigt skick till sin efterträderska, bestämdes det.

*

Med Britta Jonasdotter fick styrsöskärgården en barnmorska, som inte fann anledning flytta snarast möjligt. I själva verket blev hon något av en trotjänarinna, som kom att tjänstgöra i församlingen i 30 år – från 1860 till 1890. Trots att hon nämndes änka, var hon inte gammal, då hon tillträdde sin befattning. Hon föddes år 1837 och var således endast 23 år gammal år 1860. Som änka nämndes hon Eriksson, vilket alltså varit hennes mans namn.

Så småningom skulle hon komma att gifta sig ytterligare två gånger. Hennes andre man var skomakaren Carl Samuel Petersson i Donsö Faggegården. Efter dennes död gifte hon om sig den 24/1 1882 med folkskolläraren och folkmålsdiktaren Nikolaus Levin Hallender, vilken tjänstgjorde som lärare på Donsö.

Den 19/9 1890 avled Britta Hallender av "stenplågor", ännu inte fylld 53 år. De tolv sista åren av sin levnad fick hon glädjas åt, att hennes fasta årslön sattes till 250 kronor.

Hennes efterträderska, fröken Maria Dahlin, företedde i vissa avseenden likheter med Britta Hallender. Den förstnämnda hade också en viss anknytning till skolan såtillvida, att hennes broder, J. O. Dahlin, var folkskollärare på Styrso. Dessutom kom Maria Dahlin att likna sin företräderska också i det avseendet, att hon tjänstgjorde länge i sin befattning – hela 27 år.

Hon hade tyvärr ett handikapp – hon var döv. Detta ställde helt naturligt stora fordringar både på henne själv och på hennes omgivning. Som regel fick skriftliga meddelanden lämnas till henne. Maria Dahlins gamla moder uppträdde också stundom som "tolk" för dottern.

Efterträdare till Maria Dahlin anser, att hon var något av en pionjär, särskilt på det hygieniska området. Vid varje förlossning fordrade hon t.ex., att endast det nyaste och bästa tänkbara linne skulle användas.

När hon tillträdde befattningen i augusti månad år 1890, gjorde hon det på samma ekonomiska villkor, som sin företräderska. Hennes grundlön per år utgjorde således 250 kronor. Och den summan skulle sedan inte ändras förrän vid dyrtiden i samband med första världskriget. En sentida betraktare kan onekligen tycka, att barnmorskan fick tjänstgöra mot underbetalning. Detta helst som personer med andra befattningar fick flera löneförhöjningar under den nämnda tiden. Även kommunens förtroendemän fick del av de höjningar, som förekom. Kommunalnämndens ordförande exempelvis, hade en viss årlig summa för "expenser", som det hette. Denna summa uppgick år 1880 till 150 kronor. Därefter steg den kontinuerligt under årens lopp. År 1906 var beloppet 400 kronor. Men barnmorskans lön var oförändrad.

*

När Maria Dahlin, nära 70-årig, slutade sin tjänst år 1917, var tiden inne för en uppdelning av barnmorskans stora distrikt. Svårigheterna att nå patienterna inom en ökommun är ju många gånger ganska stora. Dock inte så mycket på grund av långa avstånd, utan fastmera till följd av storm, dimma eller islägg. Självfallet måste de blivande mödrarna känna större trygghet, när två barnmorskor fanns till hands.

På Styrösö avlöstes Maria Dahlin av Maria Strand, vilken hade att svara för Styrösö, Tången, Känsö, Köpstadsö, Asperö, Brännö samt Vinga. På Donsö bodde barnmorskan, fröken Alma Jacobsson, vilken skulle betjäna hemmaön samt Vrångö och Tistlarna.

Maria Strand föddes i Stenungsund år 1889. År 1911 tog hon sin barnmorskeexamen vid Göteborgs Barnbördshus. Därefter tjänstgjorde hon fem år på Gullholmen. Det fanns ingen lagstadgad semester på den tiden. Av den anledningen var hon endast två gånger utanför tjänstgöringsorten under hela femårsperioden.

När hon såg i en tidning att en befattning som barnmorska i Styrösö kommun var ledig, sökte hon tjänsten och fick den. Då var ännu kommunen huvudman för barnmorskorna, men i början av 1920-talet övertogs ledningen av landstinget.

Lönen var, när Maria Strand började, 300 kronor fast om året, 100 kronor i bidrag till bostad och vedbrand samt betalt för förrättningar efter en särskild taxa. Denna gick dock inte alltid att tillämpa, eftersom de fattigaste knappast maktade med ens den lägsta avgiften, cirka 5 kronor. Utöver denna avgift var det meningen att hon skulle erhålla 2 kronor för varje skötsel.

Taxan innebar dock inga svårigheter för Maria Strand, då hon alltid kom väl överens med sina patienter. Så småningom fick hon mera lön för mödan, men på ett annat sätt. Från och med år 1921 fick nämligen barnmorskorna, som de då tyckte, den fantastiska inkomsten av 90 kronor i månaden. När lönen något senare blev 300 kronor per månad, togs istället taxan för förrättningar bort.

Till att börja med bosatte sig Maria Strand i den dåvarande prästgården, där hon hyrde rum av kyrkoherde Holmdahl. Denne fick efterhand flera barn, vilka Maria Strand blev i tillfälle att hjälpa till världen.

År 1921 gifte hon sig med handlanden, sedermera kommunalmanen m. m., Johan Eriksson. Fru Eriksson fortsatte emellertid sin verksamhet som barnmorska. Till att börja med var det provinsialläkaren på Känsö, doktor Hjortsberg, som var barnmorskornas förman. Till honom hade de att efterhand avlägga rapport om förrättningar. Senare kom de att lyda under provinsialläkaren på Öckerö.

I genomsnitt kunde fru Eriksson räkna med 40–50 förrättningar per år. Men naturligtvis varierade siffrorna. År 1920 föddes exempelvis 29 barn enbart på Tången, varav 7 stycken på en vecka. Och året dessförinnan fick hon hjälpa 3 gossebarn till världen på en och samma dag. Detta trots att nedkomsten skedde på tre olika platser inom övärlden!

Vid slutet av första världskriget fanns det helt naturligt inte så många telefoner på öarna som nu. Därför fick man gå, ro eller segla med bud efter barnmorskan, när hennes tjänster behövdes.

Redan vid sin första förrättning, den kalla vintern 1917, fick den dåvarande Maria Strand känna på de svårigheter, som stundom kan förekomma inom en ökommun. Hon hade fått bud att komma till Brännö. Det var 20 grader kallt och en rå dimma gjorde att man knappast kunde se handen framför sig. Isen låg mellan öarna, men den var inte så tjock att man hundraprocentigt kunde lita på den. Med henne på färden var tre män, vilka hade med sig en kälke. Dessutom hade man en kompass, vilket var nödvändigt i den tjocka som rådde. Av de tre männen var två lotsar – representanter för de kända Lorén- och Fribergsläkterna. Den tredje mannen var den orolige blivande fadern.

Sällskapet började sin isvandring vid Villabron i norra delen av Styrö, invid den s.k. "snobbrännan". Meningen var givetvis att snarast nå Brännö. Vid den ränna, som skärgårdsbåten gjort, var isen särskilt tunn. Där tog man sig därför över med båt, vilken man hade liggande invid rännan. Men sedan fick man gå. Trots att det var vana lotsar med i sällskapet och man hade kompass, var det snart ingen som riktigt visste var man befann sig. Männen ville att barnmorskan skulle åka på kälken, men den risken ville hon absolut inte ta. Hon ville inte bli dränkt! Däremot fick den tunga väskan, som barnmorskorna på den tiden alltid medförde, åka med på kälken.

Inom sällskapet tog man sig fram åtskilda från varandra då man inte riktigt litade på isens hållfasthet. Endast helt långsamt kunde man gå, trots kölden. På detta sätt fick sällskapet hålla på i cirka två timmar, innan någon upptäckte att man hade land strax till vänster om sig. Det visade sig då, att man gått så lång väg över isen, att man var i närheten av Rödsten!

När sällskapet nådde land, började deltagarna springa. Dels för köldens skull, men dels också med tanke på den väntande förrättningen. Barnmorskan hann dock fram i tid.

En viss trygghet kände barnmorskorna inför vetskapen, att de vid svårare fall kunde vända sig till provinsialläkarna för att få hjälp. Sådan lämnades även av de tjänstgörande läkarna vid dåvarande Styrö kustsjukhus samt av den gamle, vänlige, på Styrö boende doktor Peter Silfverskiöld.

När fröken Alma Jacobsson år 1938 lämnade sin tjänst och flyttade in till Göteborg, fick fru Eriksson övertaga även hennes distrikt. Fru Eriksson fick alltså, trots att hon var relativt gammal, en större arbetsbörda än tidigare. År

1944 avgick hon själv och efterträddes av Emma Fridén, som överfördes från Karingön, när det föddes för få barn där.

*

Nu tjänstgör inga barnmorskor i egentlig mening inom kommunen. Två distriktssköterskor turas om att sköta sedvanlig sjuk- och hälsovård, men vid sidan av detta brukar de också följa med blivande mödrar till kvinnoklinik i staden.

Knappast någon föder sitt barn hemma numera. Jordegumman och barnmorskan i gammal bemärkelse är därför dömd att försvinna.

Fattigdom och fattigvård

Om sockenmännens kamp – och de fattigas!

Fattigdom, tiggeri och fattigvård rör frågor och förhållanden, som under seklers lopp spelat en icke oviktig roll i det svenska samhällslivet. Under medeltiden var det kyrkan, som tog hand om dessa problem. Sedan gammalt (landskapslagarna) fick prästen 1/3 av lagstadgade tionden. Övriga 2/3 delades lika mellan biskopen, kyrkan och de fattiga. Det kunde ju inte bli stora summor, som de senare erhö! Många måste gå omkring och tigga, vilket under flera århundraden ansågs vara helt lagligt.

Genom reformationen skedde stora förändringar, och Gustaf Vasas ingrepp hade vittgående följder. Dock överläts åt socknen att sörja för sina fattiga (den urgamla sockensjälvstyrelsen kunde ej den egenmäktige konungen upphäva). Särskilt två frågor blev då aktuella: att uppföra fattigstugor och att hindra inflyttning av utbölingar, som kunde tänkas bli en last och tunga för socknen.

Ofta påmindes församlingarna om sin skyldighet. I vår första kyrkoordning (-lag), utkommen 10 år efter Gustaf Vasas död, heter det: "Där ännu inga fattigstugor äro uppsatta, bör sådant utan dröjsmål ske i varje socken." "Kyrkoherden skall tillse, att de husarme och tiggare i hans socken ej lämnas oförsörjda, ej heller får något olovligt tiggeri emot Tiggarordningen äga rum." "Varje socken skall föda sina fattiga och ingalunda ... föra dem in i andra socknar, dem till last och besvär."

Under 1600-talet utkom inte mindre än 8 kungl. påbud och stadgar rörande dessa frågor. "Tiggarordningen" av 1698 tillåter tiggeriet inom socknen. Där fick det förekomma ända till 1847, då vårt land erhö! sin första egentliga fattigvårdslag.

*

I Styrö sockens näst äldsta kyrkobok finns den första uppgiften om de fattiga. Där förklarar församlingens "äldste", 1736, att de fattiga under "kyrkoherde" Olaus Warelus' tid (1687–1708) fått 1/3 av "pungpenningarna", d. v. s. de kollektmedel, som upptagits genom "håvgång". Man beslöt, att hälften av det belopp, som fanns kvar från 1722—25, skulle delas ut till de mest

behövande. Det innebar, att fem personer erhöll tillsammans 12 daler (på Styrö två, Donsö, Vrångö, Asperö en mottagare vardera).

Ganska egendomligt är, att fattigvårdsfrågorna sedermera ej synes ha blivit aktuella förrän under den stora sillperiodens högsta blomstringstid på 1780–90-talen. Detta visar, att sillfisket då ej ens tillnärmelsevis hade den betydelse för socknen som för t. ex. Öckerö församling (se kap. 27). Ett 10-tal personer, däribland mor och dotter, båda blinda (Styrö), blev nödtorftigt hjälpta 1788 med vardera 1 riksdaler. Ett år senare uttalar sockenstämman en förkastelsedom över dem, som utan församlingens tillstånd antager något gammalt, mindre arbetsfört "tjänstehjon" eller över tre veckor hyser någon person från annan socken. Vem som helst som gör sig skyldig till sådan förseelse böte 1 riksdaler till de fattiga. De som vid tillfället hade dylika utbölingar skulle inom tre veckor inhämta stämmans medgivande eller skilja dem ifrån sig.

Den 19 sept. 1790 fick socknen ett särskilt tillfälle att tänka på och hjälpa sina fattiga. En månad förut hade fred slutits i det olyckliga krig, som Gustaf III fört mot Ryssland och Danmark. Danskarna hade från Norge, som då var danskt, trängt in i Bohuslän, som därigenom blev krigsskådeplats. Visserligen var svensk–danska kriget ej så allvarligt, fördes mest på papperet, men likväl var glädjen stor, när fredsklockorna började ringa.

Styrö församling höll "tacksägelse till Gud för återvunnen fred" genom att offra till sina fattiga. Man lyckades samla ihop 10 riksdaler 23 skilling och 6 runstycken. Av dessa utdelades $\frac{2}{3}$ eller 7 riksdaler till de "mest lidande av krigets tillfälligheter". Antalet nämnes inte, ej heller arten eller graden av deras "lidande". Resten utdelades till första och andra klassens fattiga, tillsammans 8 enskilda personer och fyra familjer, representerande alla öarna. Det kunde ej bli fråga om rikligt understöd. Av 1:a klassens fattiga må nämnas Winblads änka och barn på Tången och av 2:a klassen Geddas svägerska på Köpstadso.

Flera gånger under 1790-talet måste församlingen gripa in för att lindra något, där nöden var som störst. Vid ett tillfälle fick 14 personer dela 9 riksdaler 16 skilling. Det mest ömmande fallet fanns på Tången, där änkan Winblad avlidit och lämnat barnen fullständigt utblottade. Där fordrades också särskild uppmärksamhet åt Per Carlssons "vanskapade" dotter. Enbart på Brännö fanns 6 understödstagare, därav en blind flicka.

Följande räkning må tjäna som illustration:

Sedan maj 1794 har jag betalt för fader- och moderlösa gossen Magnus Winblad på Tången, oberäknat nya skor, fyrtrådströja och fyrtrådslivstycke, som icke upptages:

4 alnar blaggarn till skjorta à 4 skilling	16 skilling
2 alnar vadmal till byxor à 12 skilling	24 skilling
Sömlön m. m.	<u>8 skilling</u>
	S:a 1 riksdaler

Styrsö den 26/1 1795 (intet namn).

1798 erhöll 21 fattiga 32 riksdaler.

Det förut dryftade problemet angående icke önskvärda inflyttningar aktualiserades ett par gånger under 1800-talets två första årtionden (liksom överallt i vårt land). Man klagade över att flera personer vistats länge i församlingen utan frejdbetyg och alltså icke har rätt att "njuta nådens dyra medel". De för ett "förargligt leverne", och deras värdar må ovillkorligen böta det fastställda beloppet av 1 riksdaler.

Men trafiken fortsatte likväl av obotligt sjuka och främmande tiggare, som församlingen kunde få mycket besvär med. Plikten höjdes (1818) till 2 riksdaler – till den kraft och verkan den hava kunde.

Under de följande 10 åren (t. o. m. 1828) hade församlingen åtskilliga fattigvårdsfrågor att ta hand om av skilda slag. Nöden var ju då allmän på hela västkusten. Varifrån få pengar till de många hjälpsökande, som ständigt ökade i antal?

Sockenstämman följde ofta den utväg, som olika myndigheter – t. ex. länsstyrelsen efter anmaning av K.M:t – brukade rekommendera: Passa på vid bröllop och begravningar, då många människor är samlade! Vädja då till dem att ge en slant åt de fattiga.

Socknemännen såg allvarligt på denna sak och anbefallde "Förstyret" (d.v.s. värden) vid varje bröllop eller annan tillställning att ombesörja en sådan insamling. Om han uraktlåter detta, förpliktas han att själv ge 1 riksdaler banko till fattigkassan!

Nå, vad blev resultatet av denna nog så drastiska bestämmelse? Här blott några stickprov: En begravning på Stenskär inbragte 5 riksdaler 19 skilling. Vid hemkomsten gav prästerna för sin del 41 skilling; tillsammans det högsta belopp, som blivit antecknat. På ett bröllop i Tången fick man ihop 1: 38; på Styrsö 3:2:2 (runstycken); Donsö 1:15:3; "Kössö" 2 rdr; Känsö (löjtnant Jungmarkers bröllop) 3:3; Vargö 5:24.

Också från andra håll inflöt medel. Sålunda kom 10 riksdaler från "ett välgörande och ädelmodigt fruntimmer i Kungälv" att utdelas till de 10 mest nödlidande. "De som fick vid begravningen i fjol (6:12) kan ej komma i fråga." En "onämnd välgörare" i Göteborg sände 2 dussin "mans- och kvinnlintyg". Karantänsläkaren C. G. Wastenius gav en "hedervärd donation": 25 utblottade öbor erhöll såsom nyårsgåva 1 riksdaler banko vardera, däribland klockaren David Niefeldts änka på Donsö.

Nödläget var störst på Tången, som ibland mottog hälften av inkommet understöd. Där fanns flera ömmande fall, såsom en "enhänt piga", en som var "döv och dumb" (d.v.s. dövstum); vrångöborna hade en "lam dräng" att vårda. På Brännö levde en "krympling" o.s.v. – för övrigt den ö, som jämte Tången var mest utsatt.

Efter den nu skildrade 10-årsperioden höll kyrkoherde B. Bogren i mars 1829 en av sina sista sockenstämmor; han avled året därpå. Kyrkoherden hade ett allvarsord att rikta till församlingsborna. Det gällde fattigvården. Denna var icke effektivt och ändamålsenligt ordnad. Redan förut hade han efter påtryckning från landshövdingen förehållit öborna det olämpliga och oriktiga uti att varje ö var för sig skulle sörja för sina fattiga. Det borde – såsom fallet är överallt annars – vara en gemensam angelägenhet för hela socknen. En sådan ordning hade öborna, särskilt på Brännö, bestämt motsatt sig. Man skulle följa, vad som "av ålder" varit brukligt.

Något formligt beslut fattades ej under denna stämma vare sig åt den ena eller andra riktningen. Prästens allvarliga varning och förmaning dominerade helt: Läget har ju inte blivit bättre utan bara värre genom sockenbornas envisa fasthållande vid det urgamla systemet. De olyckliga följderna härav ligger i öppen dag. Förhållandena börjar bli olidliga.

Kyrkoherden slöt med följande ord: Om vederbörande ej nogare iakttagit sina skyldigheter rörande de fattigas vård och skötsel, blir vi nödsakade ingå med besvär till länsstyrelsen. Jag hoppas, att var och en kommer till besinning och fullgör sina plikter, så att vi ej behöver använda yttersta tvångsmedel. I motsatt fall blir detta ovillkorligt nödvändigt. "Besinnen därför var och en vad eder frid tillhör!"

Kyrkoherde Bogren nämnde i detta fall ej behovet av "fattigstuga", vilken myndigheterna ständigt anbefallde församlingarna att uppföra. En sådan byggnad kunde ju ej komma i fråga, så länge varje ö påtog sig ansvaret för vården.

Läget i fattigvårdsfrågan var likadant i "grannsocknen" Öckerö. Där hade man ej heller gemensam vård, och där fördes en lång strid om fattigstuga — förgäves. I Styrso församling skulle den frågan lösas i sinom tid, såsom vi skall finna.

Kyrkoherdens allvarsord hade åtminstone någon verkan. Samma år beslöts tillsätta tre förtroendemän, som "noga" skulle ta reda på hur många personer det är, som ovillkorligen bör få rätt att "njuta av fattigmedlen".

Nödläget fortsatte, ja, förvärrades. Församlingen vädjade om hjälp från olika håll. I febr. 1831 blev det någon ljusning, ty kronofogden hade lovat skaffa spannmål åt dem, som var i mest trängande behov. Vilka skulle få del därav? Det var en svårlöst fråga. En "välkänd och förståndig" man från varje ö utsågs att jämte vice pastorn söka att rättvist bestämma utdelningen. Tången utgjorde som vanligt en enhet för sig och företrädde av Anders Silfverblad. Från Styrso kom alltså två "förståndiga" män till den viktiga förrättningen.

En påminnelse om det allmänna nödläget på västkusten får man av protokollet från "Undsättningskommissionen" för Göteborgs fögderi. Vid dess sammanträde i Göteborg i april 1831 meddelade ordf., att kommissionen mottagit 200 riksdaler från länsstyrelsen för inköp av utsädespotatis till de nödlidande inom fögderiet. Summan räckte till 60 tunnor potatis åt "torpare, backstugusittare o. a., som har jord men ej kan anskaffa pengar till potatis uppköp". Av detta förråd erhöll Styrso sockens fattiga två tunnor.

Den 17/2 1833 togs ett viktigt steg i Styrös fattigvårdshistoria, en handling, som kunde ha fått avgörande betydelse för framtiden, om det goda uppslaget fullföljts. Nu blev tyvärr så icke fallet. Saken är dock i och för sig så pass intressant, att den förtjänar att uppmärksammas.

Frågan gällde bildandet av en Fattigförsörjningskommitté, som skulle handhava alla dithörande ärenden. Vem som tog initiativet, framgår ej fullt klart, men det torde ha varit löjtnant Jungmarker på Käsö.

Upprinnelsen är den skrivelse, som kommitténs (inom sig valda) ledamöter tillställde sockenstämman 17/2 1833, vilket förslag också stämman godkände och fastställde. Skrivelsen är av sådan art, att ett fullständigt citat är motiverat – och med bibehållen form. Rubrik saknas.

"Uti hvarje Christligt Samhälle äger de ålderstigne och bräcklige fattige anspråk på sina bättre lottade medbröders biträde. Det har äfven genom lag blifvit stadgadt att hvarje församling måste draga försorg om sina fattiga, och ingen kan neka att ej Styrso Socken äfven har efter förmåga bistått de nöd

lidande; men det har dock hittills saknats en ordentligen vald Fattigförsörjnings Comité, som närmare vårdat sig om deras belägenhet och till hvilken de kunnat vända sig i nödens stund. Hela besväret har nästan ensamt belastat Kyrkoherden – och detta är ej billigt.

I en församling som denna sammansatt af flera Öar, som alla äga någon olikhet i sitt närings fång, är det omöjligt för en ensam Person att kunna rätt känna de mest behöfvande, äfvensom det blir honom omöjligt att dagligen, ja, ens månatligen underrätta sig angående deras förändrade villkor — detta kan endast ske af den, som är boende på Ön.

Af detta skäl hafva nedanstående öfverenskommit att till en början, En från hvarje Ö, erbjuda Församlingen att i egenskap af Fattig försörjnings Comité i Styrso socken, åtaga sig fattigvården för ett år eller så som framdeles derom kan bestämmas, emot stadfästade af nedanstående villkor.

1:o Herr Kyrkoherden åtager sig att blifva ständig Ordförande, och erbjuder sig Löjtnant Jungmarker att så länge dess tillfälle medgifver blifva Comitéens Skattmästare och Sekreterare.

2:o Nedanstående utgöra till en början Comitéens Ledamöter, till hvilka de fattiga äga att vända sig under den kallare årstiden, där nöden så påkallar, nemligen till Ombudet på den Ö, der hvar och en bor.

3:o Alla medel som inflyta i Församlingen till de fattige, såsom frivillige gåfvor, insamlingar vid Bröllop och barndop, öfverlåtas till Comitéen som derföre blifver ansvarig inför alla och alla för en.

4:o Att Församlingen antingen genom sammanskott eller Collector biträder Comitéen då behovet påkallar större utdelning, så att af fonden ej får disponeras mera än räntan.

5:o Att det öfverlemnas åt Comitéens egen pröfning att utdela fattigmedlen på de tider, som behovet deraf finnes störst, samt att denna utdelning hädanefter sällan kommer att ske i pengar utan mästi lifsmedel.

6:o Slutligen att Comitéen utarbetar ett Reglemente för sine befattningar, som så vida den rör någon huvudsaklig angelägenhet meddelas Församlingen vid sockenstämman, äfvensom den vid hvarje års slut redovisar för medlensförvaltning.

7:o Comiterande hafva erhållit löfte af Löjtnant Jungmarker, att då en ordentlig Fattig vård blifvit, genast få emottaga 100 Riksdaler Banco, dem framlidne Öfverste Löjtnanten och Riddaren J. Forsell insamlat genom frivillige bidrag af Båtgäaren vid Quarantaines Kustbevakningen och Quarantainesarbetare i Käsö, äfvensom andra gåfvor som blifvit öfverlemnade till Herr Löjtnantens disposition för ett sådant ändamål och med villkor att få utgöra början till en Fond hvaraf endast afkastningen får användas. Äfvenledes har Kyrkoherde Carlberg benäget tillkännagifvit, att Stiftets Högstvördige Biskopp lofvat ihogkomma Fattig-Cassan med en Gåfva af 50 Riksdaler. Och uppmanas hvar för bland Församlingen att söka befrämja det goda ändamålet.

Styrso den 17 Februari 1833

J. W. Carlberg

Kyrkoherde

J. A. Jungmarker

Ledamot af KyrkoRådet

För Styrso: nämndeman Andreas Nilsson; Tången: Dykeri Uppsyningsman Kyrkovärden Andreas Andeersson;

J. Lindgren, Brännö: Lotsälderman A. J. Eriksson, mästerylotsen Magnus Nilsson; Asperö.

Nämndemannen Bengt Mattsson; Donsö: båtskepparen

Carl Olsson; Vrångö: mästerlotsen Johannes Andersson; Köpstadsö: båtskepparen Andreas Bryngelsson. Vid allmän sockenstämma 17/2 till alla delar antaget och fastställt.”

Vi lägger märke till att Tången och Brännö hade två medlemmar vardera i kommittén.

Det hela var ett lovvärt försök att bringa ordning och reda i de svåra förhållandena, men det stannade på papperet och fick ingen praktisk betydelse. Förslaget uppbars ej eller stöddes av en enig opinion inom församlingen. Det hade ju ej utgått från sockenstämman utan var av helt privat karaktär – även om stämman inte hade något att invända, då skrivelsen förelåg.

Betecknande för läget är den långa tystnad, som följer efter det förslaget bekantgjorts. Under nära fyra års tid säges inte ett ord i församlingens protokoll om det storslagna projektet. Först i decemberstämman 1837 kommer det på tal – men då för att avvecklas.

Året förut hade en närliggande fråga berörts. Då kyrkoherde Olén varit i tjänst två år, begärde han en upplysning av socknemännen: Enligt uppgift har 100 riksdaler banko insamlats till ett sockenmagasin, vilket belopp löjtnant Jungmarker tagit hand om. Hur förhåller det sig härmed? Svar: det har aldrig varit fråga om något sockenmagasin. Dessa pengar hör fattigkassan till. Detsamma gäller de 76 riksdaler 32 skilling, som löjtnanten mottagit under koleraåret från en onämnd i Stockholm att utdelas till de mest behövande inom församlingen. — Inte ett ord yttrades om ”fattigförsörjningskommittén”.

Som redan antytts, bragtes den frågan på tal under decemberstämman 1837. Man erinrade om att en ”fattigkommitté” tillsatts för 4–5 år sedan, men att den icke har varit i verksamhet. De frågor den skulle ha handlagt har såsom förut överlåtits åt kyrkoherden och kyrkovärdarna. Detta förorsakar många svårigheter, särskilt om vintern, då det ofta är omöjligt att få förbindelse med öarna.

Kyrkoherde Olén ansåg för sin del, att en sådan där kommitté är alldeles obehövlig. Han föreslog, att kyrkorådet skulle träda i stället. Förslaget vann allmänt bifall. Men då behövdes på varje ö en ledamot, som de fattiga vid behov kunde vända sig till. Därtill valdes de flesta, som förut ingått i kommittén.

Så vart den storslagna planen med en ”fattigförsörjningskommitté” ett minne blott.

Men året dessförinnan hade församlingen fått ett exempel på de olyckliga följder, som det urgamla vårdsystemet medförde. Då sattes den bedrövliga soc-

kengången ("kringgåendet") i verksamhet. Det innebar, att de fattiga skulle gå ur hus till hus, från ö till ö för att få vad som hör till livets uppehälle och nödtorft. Vederbörande be(hem-)sökte varje hushåll. När rondan inom socknen fullbordats, var det att börja på nytt.

Naturligtvis var den påtvingade gästen inte välkommen! Han (hon) kände det nog värre än värdfolket. Ofta stängdes dörren för tiggaren. Man betalade gärna 6 skilling om dagen till någon granne, som påtog sig det extra besväret med inackordering för någon eller några dar.

Första exemplet på "kringgång" har vi från hösten 1836. Då skulle den "värnlöse" gossen Carl Petter Christensson på Tången börja den tunga vandringen – så bestämde sockenstämman. Ordföranden: Vill ni verkligen ha kvar detta olämpliga underhållningssätt? Intet svar. Alla teg och samtyckte. Man vägrade befatta sig med Jungmarkers förslag och reformförsök och höll fast vid "kringgången". Hellre än att uppföra en gemensam fattigstuga och få vården ordnad skulle de stackars olyckliga gå runt i socknen och transporteras mellan öarna.

Samma förhållande rådde i Öckerö församling. Där förekom djupt tragiska fall, då blinda och orkeslösa vintertid skulle forslas i små båtar mellan ett 10-tal öar.

I vilken ordning Carl Petter på Tången skulle färdas på land och vatten anges ej, men vägen är däremot utstakad för "lösdriverskan" Petronella Magnidotter på Asperö. Sedan hon uppehållit sig en dag i varje matlag på ön, bar det av till Köpstadsö – Donsö – Vrångö – Styrö – Tången (med skären) – Brännö — och så Asperö igen. Sexmännen skulle noga anteckna på varje ö, när turen börjar och slutar. De skulle vidare kontrollera, att varje matlag gjort sin plikt.

Tänk, om församlingen i stället uppfört en gemensam fattigstuga och där gett de nödlidande ett nödtorftigt uppehälle! Det hade besparat båda parterna mycket bekymmer och många svåra olägenheter. Svårt att bryta med vad som är gammalt och fornt!

Strax efter det "lösdriverskan" på Asperö börjat att "kringgå", tillkännagav kyrkorådet, att man fått 5 tunnor kornmjöl från Göteborg, och K.M:t har skänkt 100 alnar vadmalstyg. De som inte har någon möjlighet att själva bekosta sömlön skall få hjälp ur fattigkassan. Vidare upplystes, att församlingen genom landshövdingen erhållit 100 riksdaler, som skall användas till köp av potatis, om man får dem för 4 riksdaler tunnan. Annars köper man "kornknallar". Det gick inte att få potatisen så billigt, varför det blev "knallar" i stället: 60 2/3 lispund, d.w.s. 485,5 kg.

Vid denna tid (våren 1838) hade sockenstämman åter att ta ställning till den viktiga fattigvårdsfrågan: församlingens angelägenhet eller varje ö för sig? Från landshövdingen kom nämligen en förfrågan rörande spannmåls erhållande genom "kreditmedlen". En förutsättning därför var dock, att socknen ordnade sin fattigvård på ett ändamålsenligt sätt och iklädde sig ett gemensamt ansvar.

Sockenmännen uttalade sin tacksamhet mot landshövdingens och K. M:ts stora omtanke men förklarade, att de icke kunde uppfylla de förelagda villkoren. Därmed följde ock, att man ej valde någon ledamot till ett förestående sammanträde på länsstyrelsen angående "spannmålsbehöver". Behövs ej något ombud. Ty nu har vi genom landshövdingens frikostiga understöd "överlevat den för skärgårdsborna svåraste årstiden".

Fyra år förflyter, utan att fattigdom och nöd sätter några spår i protokoll och handlingar. Men en oktoberdag 1842 gjorde en båtsman Småkros sig påmind; han kallades också Kruslock. Han bodde i Torslanda men hade sin mor, änkan Johanna Helgesdotter, på Brännö. Frågan var, hur hon skulle försörjas. Kruslock förklarade sig villig ta sin mor till sig och ge henne nödig vård och försörjning, om han finge 18 skilling pr år och matlag. Sockenmännen: "Plikt och samvete fordra", att Småkros sörjer för sin mor, som för övrigt är så pass frisk och stark, att hon kan förtjäna det mesta till sitt uppehälle.

Åter och åter måste sockenstämman ta ställning till frågan om gemensam fattigvård för alla öarna, d. v. s. uppföra en fattigstuga för hela socknen, eller om varje ö såsom hittills skulle dra försorg om sina hjon. År 1842 kom saken på tal. Men icke heller nu blev det något resultat. Ty fattighjonens antal var för stort!

En inflyttningsfråga gav under hösten 1843 upphov till oro och bekymmer. På sockenstämman visade jaktuppsyningsmannen Upling från Brännö ett prästbevis för sjömannen Andreas Mattsson i Uddevalla. Han hade fått plats på Brännö såsom ordinarie jaktbåtsman och önskade nu bli skriven där med hustru och två barn. Kyrkoherden kunde själv ej avgöra saken utan hänsköt den till stämman. Han trodde inte, att man kunde neka båtsmannen, eftersom denne är en ung man, blott 25 år, och innehar ordinarie tjänst. Men brännöborna var av annan mening. De protesterade ivrigt: Den lön båtsmännen får är lika obetydlig som vanliga arbetares. Och de brukar inte stanna länge vid tjänsten. I framtiden kommer den familjen att ytterligare öka församlingens stora skara av fattighjon.

Brännös bestämda uppträdande dikterade stämmans beslut. Båtsmannen fick ej flytta in i socknen.

Mattsson lät sig ej nöja utan överklagade inför länsstyrelsen. Utslaget därifrån kom ej förrän i sept. följande år. Det löd: Brännö är båtsman Mattssons rätta stationsort. Där bör han vara mantalsskriven. Och jaktuppsyningsmannen Upling har medgett, att båtsmannen med hustru och barn får skrivas hos honom. Detta unga hjonelag (25–26 år) kan ej rimligtvis falla församlingen till last. K. B. finner, att dessa personer ej lagligen kan vägras skattskrivning på Brännö, och upphäver därför sockenstämmans beslut.

Till sist anges, att event. besvär till kammarkollegiet skall inlämnas inom fyra månader efter det vederbörande fått del av utslaget. Det blev inget överklagande.

Av de understödsåtgärder, som vidtogs i Göteborgs skärgård under nödtiden, intar "Fruentimmerskassan" en framskjuten plats.

I julmånaden 1844 spåras "Fruentimmersföreningen" första gången i protokollen, en förening för filantropisk verksamhet, som sträckte sig in i vår tid. Den bildades 1838 av några kvinnor i Göteborg med uppgift att samla in medel till Bohusläns fattiga fiskare. Avdelningen i Styrso gick under namnet "Fruentimmersföreningens i Göteborg åt fattiga fiskare i Styrso pastorat skänkta kassa". Öckerö socken fick redan första julen hjälp ur denna "Fruentimmerskassa" – ett vittnesbörd om att nöden där var större än i Styrso.

Verksamheten fick från början en mycket god start. Landshövding G. Edenhielm utarbetade stadgarna. Ur de 9 paragraferna må anföras: Församlingarnas kyrkoherdar tillsammans med kyrkoråden förvaltar medlen, avsedda för fattiga fiskare, som lider av hunger. Inköp av fiskredskap; eventuellt spånadsarbete åt kvinnor. Utdelning till nödlidande vid jultiden; lån beviljas, återbetalas i regel efter ett halvt år. Räkenskaperna lägges fram under biskops- och prostvisitationer.

En av de sista dagarna i december 1844 fick 4 fiskare i Styrso socken en nyårsgåva. De hade tidigare erhållit ett räntefritt lån från "Fruentimmerskassan". Till följd av deras "torftiga belägenhet" beslöt stämman enhälligt att efterskänka hela skulden. Nåväl, denna var inte stor – tillsammans 16 rdr. Vi nämner de första låntagarna: änkan Christina Andreasdotter, Tången (3 rdr); Lorentz Andersson, Köpstadsö; Nils Johansson, Donsö; Olof Jonsson, Styrso (5 rdr).

Enligt stadgarna skulle gåvor utdelas varje jul. Men undantag kunde medges under tider av hunger och totalt misslyckat fiske. Nöden under den stränga vintern 1845 hade stigit till sådan höjd, att en avvikelse var helt motiverad.

I mars nämnda år fick de allra fattigaste fiskarna dela 24 rdr. Då fanns det omkring 400 rdr i "Fruentimmerskassan". Den egentliga "Fattigkassan", som kyrkorådet disponerade över, hade något större fonder och kunde under tre år ge över 300 rdr till de mest nödlidande. Över huvud var läget mycket svårt. Länsstyrelsen förklarar, att 100 rdr, som sedan lång tid utlånats räntefritt i små poster, kommer att indragas och förräntas. Kyrkorådet: men många kan ej betala igen. Deras skuld må avskrivas, vilket sockenstämman avgör.

Ännu ett irritationsmoment tillkom 1846: Enligt förordningarna skulle ju de fattiga ha en viss andel av utdömda böter – de får nu sällan någonting därav. Sockenstämman: Sexmännen göra här sin plikt och se till, att det blir ordning och reda!

Året därpå hade stämmans ordförande, kyrkoherde Olén, något att meddela sina sockenmän: Ni kan få utsäde och därmed brödföda till nästa år, om ni vill söka understöd på villkor att ni gemensamt ansvarar för återbetalning. Svar: Utsädet på de "för det mesta nakna klipporna" blir ju helt obetydligt. Stort bekymmer med brödfödan. Allt köpes från städerna till ständigt ökade priser. Församlingen till största delen fattig. De få bättre lottade, som har lite jord att så på, finner sig ej i någon gemensam ansvarighet för återbetalning.

I oktober upprättades och antogs av sockenstämman "Följande Reglemente för Fattigvården i Församlingen:

§ 1

Fattigvården öfvertages ifrån och med er 1. nästkommande November af Sockennämnden, som alltid så väljes, att en dess Ledamot eller Ordningsman finnes inom hvarje Rote.

§ 2

Med afseende på Öarnes läge indelas Församlingen i följande 7 Rotar, neml: 1) Styrösö, 2) Tången med Wargö, Käsö, Källö, Stenskär, Winga och Buskär, 3) Brännö, 4) Asperö, 5) Köpstadsö, 6) Donsö och 7) Wrångö.

§ 3

De fattighjon, som måste antagas till full försörjning, förses dermed af invånarne i den Rote, der fattighjonet varit boende näst före sitt iråkade obestånd. Dock åligger det Styrelsen noga tillse, att denna Roten, i förhållande till sin storlek, i detta hänseende icke varder mera tryckt än den andra. I sådant fall öfverflyttas fattighjon till annan Rote efter förutgången öfverläggning derom i Sockenstämman.

§ 4

Då fattighjon finnes vara i behov af full försörjning sammanträda invånarne inom Roten, på kallelse af Ordningsmannen, och besluta, att antingen genom

Matskott eller och genom så kallade kringgång förskaffa detsamma dess lifsförnödenheter. Skulle vid dessa sammanträden, mot förmodan, icke i godo kunna öfverenskommas om antalet af de dagar, hvilka hvarje matlag i sender bör underhålla ett sådant fattighjon, så bestämmes detta efter de grunder, som uppgifvas i 10 § 1. mom. af Kongl. Förordn. om Fattigvården i Riket.

§5

Ordningsmannen har noga tillsyn, att de beslut, som vid dessa sammanträden blifvit fattade, varda verkställda.

§6

Då andre fattige åter, som för det mesta eller till någon del kunna förskaffa sig själfva sitt uppehälle, af en eller annan orsak råka i behof och anmälas till understöd, sammanträder Fattigvårds-Styrelsen på kallelse af Ordföranden, och anordnas medel till deras hjälp. Dessa medel öfverlämnas åt ordningsmannen, som med biträde af Rotens Sexman för dem anskaffar matvaror eller andra förnödenheter, hvadan alltså penningar icke komma att tilldelas fattighjonen.

§7

Med barn, som komma att tillhöra Fattigvården, förhålles på samma sätt, som med de fattighjon, hvilka antagas till full försörjning; dock må kringgång för dem icke tillåtas.

§8

Skulle räntemedel, Stämmoböter, frivilliga gåfvor, Sterbhusavgifter, m. m., icke blifva tillräckliga för Fattigvårdens behof, hvilket de hittills varit, så fattas å Sockenstämma beslut om ytterligare tillskott enligt de grunder, som uppgifvas i ofvannämnde 10 § av Kongl. Förordn. om Fattigvården.

§9

Styrelsen redovisar årligen vid Sockenstämma i Maji månad sin förvaltning af omhand hafvande medel.

Anmärkning

Mot försörjningen rotevis af sådane fattighjon, som antagas till full försörjning, gjorde Hr Öfveruppsyningsman G. E. Bundsen den påminnelsen, att en eller annan Rote skulle då blifva mera tryckt än de andre af dylika fattighjon. Med anledning af denna anmärkning ålades Styrelsen i § 3, att i sådant fall föranstalta, attfattighjon varda öfverflyttade till annan Rote.

In fidem

P Olén

Uppläst och justerad den 31 October 1847 med det tillägg, att arbetsföre personer måste hädanefter så litet som möjligt är besvara fattigvården, och att de som hafva fattige Föräldrar eller Svärföräldrar måste mera allmänt låta sig vårda om dem, om ej Församlingen skall allt för mycket betungas.

Justeradt af

Gustaf Johansson

Carl Olsson Christen

Johansson På Donsö"

På nyåret 1848 dryftades läget inom fattigvårdsstyrelsen: Vintern har nyss börjat, och något av understödet till jul finns nog kvar. Men ytterligare åtgärder må genast vidtagas. Ledamoten i varje rote må i god tid skaffa bröd till de fattiga och uppgöra en förteckning på vad var och en i nödens stund äger rätt att erhålla. Kyrkoherden förskotterar medel. Bröd må köpas från bagarmästaren Matsson i Masthugget. Det skall vara s.k. "Kafling" (prov visades), som kostar 2 rdr 12 skilling lispundet (8 ½ kg.).

Någon månad senare var förteckningen på alla verkligt nödställda uppgjord. Utom bröd skulle fiskeredskap anskaffas för 82 rdr. Så bestämdes: I nödfall kan en ledamot framdeles handla själv och vidta nödiga åtgärder, innan fattigvårdsstyrelsen hunnit sammanträda och fatta beslut.

På majstämman 1850 framhölls, att ett hus på Vrångö (Catharina Carlsdotters) och ett på Asperö (Carl Johanssons) är alldeles förfallna och obeboeliga – de måste genast repareras. Svar: Varje rote svare för sina fattiga och för deras "husvaro". Vederbörande ledamot i fattigvårdsstyrelsen må i samråd med invånarna se till, att "husvaron" för de fattiga ordnas.

Det synes, som om inköpet av "kafling" från bagaren Matsson ej utfallit till belåtenhet. Ty någon tid senare blev bagarmästaren Reuterfelt i Göteborg anmodad att leverera bröd för 88 rdr till fattighjonen, som dessutom skulle få 2 tunnor ärter för 36 rdr, varav hälften till Styrso och Tången.

Under majstämman 1850 kom ett viktigt ärende före, en fråga, som – om den fullföljts – på ett avgörande sätt skulle ha verkat genomgripande i socknens fattigvårdsväsende. Initiativtagaren och talesmannen för den nya idén var karantänchefen J. H. Hallström på Käsö.

Han hade redan tidigare umgåtts med den plan, han nu framlade. Låt oss se saken från dess början.

I januari 1850 författar han en skrivelse av följande innehåll:

"I betraktande av den stora Guds Nåd, varigenom vår skärgård hittills blivit förskonad från den i andra länder härjande koleran-farsoten ... hava vi undertecknade med ett frivilligt bidrag velat bereda och stifta en fond, som jämte det den avses kunna användas till understöd åt de i trängande behov varande Styrso församlings fattiga huvudsakligen bör användas till beredande av arbetsförtjänst åt sådana fattiga inom Styrso socken, som därav vilja och kunna sig betjäna . . .

J. H. Hallström
Quar:Chef."

Hallström gav först själv 13 rdr 16 sk.; lotsåldermannen P. F. Banck, Brännö, 10 rdr; Wastenius 6:32; Svalander lika mycket. De vanligaste av övriga bidrag var 6:32 och 3:16. I maj 1850 hade fonden stigit till 171:32. Senare tillkom 48:16.

Under tiden hade Hallströms tanke rörande "anstalten" mognat, och vid majstämman låg plan och skrivelse klar. "Majoren och Riddaren" läste sitt förslag inför socknemännen och begärde ett utlåtande. Det första intrycket var gott. Allmänt vitsordades det goda uppsåtet. Och man ansåg det skulle vara av stor betydelse, om den föreslagna planen kunde förverkligas.

Mycket blev ej sagt i frågan denna gång. Man behövde en viss betänketid inför de nya idérika uppslagen – och tillfälle att närmare studera innehållet. Jaktöveruppsyningsman G. E. Bundsen på Tången åtog sig att göra flera avskrifter, som kunde cirkulera i socknen. Han tycks dock ha funnit frågan så gott som avgjord. Ty han uppmanade dem, som tänkte arbeta i den blivande inrättningen, att anmäla sig till honom.

Vi låter nu läsaren få del av Hallströms "Förslag till Reglemente för en Fattigförsörjningsanstalt inom Styrösö församling genom arbete eller en Arbets Inrättning för fattige inom nämnde församling".

§ 1

"Denna fattigförsörjnings anstalt inom Styrösö församling af Bohus Län, som grundar sig på en gemensam förening af alla de Socknens fattiga som deruti vilja deltaga eller blifva delaktiga och som med en viss sammanskuten summa penningar till grundfond, så fort ske kan börjar sin verksamhet, skall stå under styrelse af en inom församlingen vald eller utsedd Direction, som kommer att leda Inrättningens värksamhet och angelägenheter, och därför hvarje år i Jan: Månad redovisa inför församlingen, såväl för de contanta medel som Directionen användt, som för den värksamhet och deraf härrörande nytta anstalten medfört, hvarefter en berättelse härom uppsättes och inlämnas till Kongl. Majs:ts Befallningshafvande i Länet, under hvars kontroll hela Inrättningen kommer att stå.

§ 2

Den i nästföregående § omnämnde Direction kommer att bestå af Församlingens Pastor, Quar:Chefen på Käsö, och Lots-Åldermannen å Brännö såsom ständige eller sjelfskrivne Ledamöter, hvarför utom inom församlingen uti laga Sockenstämma utses 1 person å hvarje af församlingens nu indelade 7 Rotar, som om väljas hvarje år i Januari Månad.

§ 3

En ordförande väljes inom Directionen för året, och äger han att i händelse af förfall utse någon af de öfrige Directionens Ledamöter i sitt ställe, som för tillfället förer ordet och leder Directionens öfverläggningar.

§ 4

Ej må någon inom församlingen vald person utan laga förfall vägra att emottaga det förtroende honom erbjuds att blifva i denna Direction.

§ 5

Directionen öfverenskommer sins emellan om dagen till en ordinarie sammankomst i hvarje års quartal, till ex: i Jan: April, Julij och Oct: månader, då Directionens Ledamöter så vidt möjligt är sig mangrant inställa – föröfrigt äger Ordföranden att sammankalla Directionen till extra sammankomst å den emellan de ordinarie sammanträdena varande tiden, då ändamålet med sammankomsten utsättes i en kungörelse, som uppläses i Kyrkan, och då minst 5 Ledamöter böra komma tillstådes för att kunna fatta beslut. Desse sammankomster anses likväl ej böra komma ifråga utan att högst angelägna ärenden föranleda dem.

§ 6

Vid hvarje Directions sammankomst föres ett protokoll, som af ordföranden förvaras, och upptages alla de ämnen, som i och för Inrättningen under sammankomsten förekomma.

§ 7

Till Cassa förvaltare och protocollförare vid sammankomsterna anmodas den vid Käsö varande Casseuren, emot en lämplig discription vid hvarje års slut, och som kan lämpas efter den vinst eller behållning Inrättningen vunnit under årets lopp.”

Sedan detta aktstycke cirkulerat och studerats inom socknen i mer än 1 år och 8 månader, hölls sockenstämma – men icke om den viktiga frågan. Därom yttrades inte ett ord. Det var i stället den utfattige och sjuke fiskaren Johannes Larsson på Tången, som vållade bekymmer. Man kan omöjligt skaffa honom ”husvaro”. Det finns ingen annan utväg än att låta honom gå omkring i roten. Då sådana fall senare ofta kan inträffa, beslöt stämman att av plank bygga en ”Fattigstuga” på Tången, men bara för den rotens behov. Kostnaden beräknades till 70 rdr. Varje matlag inom roten skulle ge 24 sk. för ändamålet. Men enligt Kungl. förordningen rörande fattigstugor var hela församlingen skyldig att delta i kostnaden.

Styrsö socken höll envist fast vid att varje rote (ö) skulle ansvara för sina fattiga. Man hoppades, att de ”bättre lottade” inom Tången kanske ger något utöver minimibeloppet. Så beslöt man låta en lista cirkulera på de andra öarna under förhoppningen, att någon kunde och ville ge en ”skärv”.

Detta beslut var viktigt och innebar i princip ett 1:a steg mot gemensam fattigvård för hela socknen. Först när gubbarna funderat över 2 ½ år på Hallströms försörjningsanstalt och arbetsinrättning, var de redo att avge ett slutligt omdöme. Det skedde

på decemberstämman 1852. Inte heller nu spilldes många ord på saken. "Majorens vackra avsikt" gav man dock ett erkännande. Men de lokala förhållandena och befolkningens näringsfång gör det omöjligt att med 208 rdr grundlägga en sådan anstalt (det var 220 rdr). De medel, som riddaren Hallström och andra insamlat för ändamålet, bör läggas till "Fruntimmerskassan."

Någon reaktion från förslagsställaren och hans "parti" kommer ej direkt till synes i handlingarna. Men ganska märkligt är, att insamlingen fortsatte och steg till 300 rdr.¹ Efter ytterligare ett halvår, framkom det inom fattigvårdsstyrelsen, att karantänschefen äntligen medgivit, att fonden överföres till nämnda kassa.

Dessa två omständigheter tyder på att det varit efter stor tvekan, som Hallström övergivit den plan, som han och många med honom fäst så stora förhoppningar vid.

Under tiden sökte man mätta den ständigt ökande skaran av fattighjon. År 1853 var läget särskilt svårt. Då utdelades i kontanter 408 rdr samt 2 ½ tunna ärter. Av dessa behövde Köpstadsö ej mer än 2 kappar (1 kappe=1 3/4 kanna).

I ovannämnda penningssumma ingick bidrag till 2 änkor på Vrångö, dels för förlorad fiskebåt, dels för fiskeredskap, som gått tillspillo, då männen omkom. En bild – nog så talande – får vi denna tid av socknens fattigvårdsväsende. På Köpstadsö bodde den blinde Tobias Trulsson. Han kunde ej klara sig själv, långt mindre sköta och ta vård om sin lille son, Anton. Denne fick ett tillfälligt hem hos sjömanshustrun Johanna Pettersson i Göteborg. Då hon haft honom i två månader, begärde hon för sitt besvär 8 rdr, vilket hon också erhöll. Detta var i januari 1854.

I maj kom bud från Tobias' bror i Torsby: Han är villig försörja brodern för 60 rdr per år. Sockenmännen godtog anbudet, men bara för ett år. Köpstadsö betale 20 rdr. Sexmännen skulle gå omkring med en lista på de andra öarna (åter en hänsyftning på gemensam fattigvård). Vad som sedan eventuellt fattades, tillskjuter fattigkassan.

Våren 1855 fick Styrö församling veta, att Tobias får stanna hos brodern bara till maj. Men en och annan person i Torsby är villig ta emot honom på samma villkor. Dock begär man en "klädning" och något linne för Tobias räkning. Sockenstämman godtog också detta anbud och hoppades liksom förra gången, att de andra öarna skulle ge något bidrag till detta behjärtansvärda ändamål.

¹ En passus i majstämmans protokoll 1853 låter oss ana, hur saken låg till. Ordf: oaktat påminnelser ej erhållit besked från majoren, om samlade medel får föras till "Fruntimmerskassan".

Bekymren och utgifterna bara ökade för församlingen – och lidandet för den stackars blinde köpstadsöbon. Denne blev sjuk och måste lång tid vårdas på Sahlgrenska lasarettet. På nyåret 1856 förklarar sockenstämman, att utgifterna härför skall avskrivas. "Församlingen har haft och får framdeles vidkännas betydliga kostnader för denne person."

På majstämman samma år fattades ett beslut fyllt av vemod och tragik. "Blinda fattighjonet Tobias Trulsson försörjes härefter av köpstadsöborna så som dem bäst synes. Om de inackorderar honom, må socknemännen höras beträffande frivilligt bidrag från andra öar, såsom förut skett. Det som kommer att fattas måste Köpstadsö självt utbetala."

Om fattigstugan på Tången verkligen blivit uppbyggd, framgår ej av handlingarna. Däremot skulle socknen få ett dylikt hus på Brännö. Det förhöll sig så: Fattighjonet Niclas Olsson bodde där i en alldeles förfallen koja, som omedelbart måste repareras. Sockenstämman lät i maj 1862 uttaxera 6 skilling per matlag i hela församlingen, alltså gemensam fattigvårdskostnad utan att något formligt beslut därom fattats. Vid justeringen av protokollet tillades: Niclas Olssons hus anses efter reparation som församlingens egendom. Efter hans och hustruns död förlorar arvingarna all ägande- och besittningsrätt.

Under hösten visade det sig, att 6 skilling per matlag inte räckte, beroende på att ett tiotal familjer på Tången och Köpstadsö vägrat betala. De godkänner ej den nya taxeringen. Stämman: Sexmännen skall ålägga dem att fullgöra sin plikt.

Ett par dagar före jul 1862 erhöll 12 fattiga i socknen en extra julklapp. Under året hade kyrkoherde Olén, som var ganska förmögen, avlidit. "De fattigas andel" visade sig vid bouppteckningen uppgå till 22 rdr 90 öre (1/8 % av behållningen). Av dessa fick de tolv hjonen dela 15 rdr.

Att nöden ännu var mycket stor, framgår av fattigvårdsstyrelsens protokoll i februari 1863. Då utdelades till de många fattighjonen 82 lispund (697 kg) bröd, 93,5 kg. mjöl och kontant 43: 50 rdr.

Vi har flera gånger funnit, att principen "varje ö svarar för sina fattigproblem" svårligen kunnat följas, hur segt man än höll fast därvid. Då man sökte tillämpa gemensamhetslinje, väckte ju detta opposition. Den dag kom emellertid, då Styrö församling fattade definitivt beslut i denna viktiga fråga. Det skedde, sedan den gamla sockenstämman ersatts av kommunalstämma. I april 1865 förvandlades de sju rotarna till ett enda gemensamt fattigvårdsdistrikt. Frivilliga gåvor från bättre lottade medlemmar hade hittills varit det

främsta stödet för fattigvården. Det räknade man också med i fortsättningen. Men därutöver fastställdes nu en bestämd årlig avgift: 50 öre av varje man och 25 öre av varje kvinna, som fyllt 18 år och ej ”befinner sig i särdeles knappa bärningsvillkor”. Sexmännen på varje ö tåge upp avgiften.

De fattiga indelas i två klasser: 1. Rotehjon, som får hel försörjning; 2. personer, som endast behöver tillfällig hjälp. På oktoberstämman fastställdes, vilka som skall hänföras till den ena eller andra kategorin.

Enligt beslut av kommunalstämman i september 1866 skulle en ”fattigstuga” uppföras i Halsvik, naturligtvis för hela socknen. Året därpå gjorde man en mer detaljerad uppdelning av fattighjonen i 4 klasser.

1. De som får 10 rdr i månaden (ingen)

	St.	Tä.	Br.	Do.	Vr.	Asp.	Köpst.
2. 6 rdr i mån.	3	2	2	2	2	1	
3. 3 rdr i mån. ¹	2	3	1	3	0	4.	1
4.	1	5	1	1	0	0	1
	6	10	4	6	2	5	2

Så var ställningen 1867. Det blev ej några väsentliga förändringar under det stora nödåret 1868, då det allmänna läget var mycket kritiskt i vårt land. Lantbefolkningen synes ha drabbats hårdare än skärgårdsborna – det fanns ju dock någon tillgång till fisk.

Blott enstaka röster höjdes mot den gemensamma fattigvården. En sådan missnöjd var kapten A. Lange på Brännö. Också han tycks ha ändrat mening. Ty på oktoberstämman 1870 fattades enhälligt beslut om samma linje i ytterligare fem år.

Åtskilliga gånger, ser man av fattigvårdsräkenskaperna, att skepparen Johannes Öberg på Bratten lämnade matvaror till ”fattighjonen”. Härför uppbar han ersättning ur fattigkassan. Det var uppenbart lättare från kommunalmännens synpunkt att utnyttja Öbergs krogrorelse för matleveranser än att själva anskaffa förnödenheterna från staden. Även efter makarna Öbergs död fortsatte krogleveranserna, och i fattigräkenskapsboken antecknades exempelvis ”Matvaror på Bratten 180 kr”.

I övrigt upptar fattigvårdsräkenskaperna under årens lopp en mängd specificerade utgifter, varav dock de flesta avser sjukvårdshjälp, medicinersättning, fattigvårdsersättning till andra städer enligt Kammarrättens domar samt begravningskostnader för namngivna personer.

¹ Beloppens storlek bestämdes av fattigvårdsstyrelsen.

En anteckning av mera säreget slag finner vi i räkenskaperna för år 1883:

”April 26, för Elias Petterssons försändning till Amerika 80 kr.”

Det är naturligtvis lätt att av anteckningen dra den slutsatsen, att kommunen försökte sig på att sända iväg sina fattiga till det stora landet i väster för att bli av med dem, men så var givetvis inte fallet. Redan den omständigheten att det rörde sig om en enstaka företeelse, klargör att det måste vara frågan om ett bidrag till reskassan för en emigrant. Att en viss emigration till Amerika förekommit från öarna är ju i och för sig intressant att kunna notera.

Om vi gör en jämförelse mellan fattigvårdsutgifterna under några år på 1800-talet och fram till 1900-talets början, så skall vi finna att det gemensamma fattigvårdsdistrikt, som skapades år 1865, gav bättre understödmässiga resurser än den tidigare ”öseparatistiska principen”.

Till vår hjälp har vi den av vice pastor E. Petersson år 1836 påbörjade fattigvårdsräkenskapsboken. Enligt denna stegrades utgifterna på följande sätt:

1836	140 riksdaler riksgälds	1876	1.710 kronor
1846	202	1886	2.234
1856	272	1896	2.424
1866	779 riksdaler riksmünt	1906	3.391

*

Så gick åren och fattigvårdssamhället utbyttes mot våra dagars socialvårdssamhälle, där det är en samhällets plikt att bistå den åldrige och eljest behövande, och där det mer och mer gått in i människors medvetande att det inte är en nådegåva som bjuds den hjälpsökande, utan en rättighet, som samhällsmedborgaren har.

Ett utmärkt exempel på vad det moderna samhället kan erbjuda sina medlemmar har vi i det vackra och ändamålsenliga ålderdomshem, som byggts på Styrö, ett kort stycke från Bratten, invid vägen till Skäret, och som blev inflyttningsklart den 1/10 1961. Den toppmoderna anläggningen i rött tegel kostade 850.000 kronor att uppföra. Hemmet är avsett för 15 åldringar, men man har många gånger varit tvungen att överskrida detta antal. Den högsta beläggning man haft har varit 23 åldringar. För närvarande (sommaren 1966) har man 20 pensionärer på hemmet. Det största antalet kommer helt naturligt från de båda folkrikaste öarna; Styrö och Donsö. Syster Kerstin Ransö är föreståndarinna.

Ba(r)nebratten och dess invånare

Ett par livsöden under 1800-talets ”smugglartid”

Nuvarande Styrso Bratten kallades fordom Barne- eller Banebratten. Det förra namnet tros ha uppkommit därigenom att något barn drunknat där. Banebratten åter skulle ha uppkallats efter en repslagarbana, som där förmodats ha funnits under 1700-talet (så Landelius).

Båda tolkningarna är dock osäkra. I dödboken finns ej någon anteckning om drunknat barn före namnets tillkomst. Och enligt Hj. Lindroth i ”Ortnamnen i Askims härad” borde en repslagarbana ha kunnat påvisas åtminstone från 1760-talet, ifall den gett upphov till namnet. Detta har emellertid ej varit möjligt.

Barnebratten är den äldsta formen. Den förekommer veterligen första gången (i Göteborgs Weckoblad) 1765, därefter i tidningen Göteborgska Magasinet året därpå. Då fanns där ett sillsalteri med trankokeri.

I kyrkböckerna påträffas namnet först 1822 (i husförhörlängden). Barnebratten hade denna tid bara två invånare: änkan Johanna Hård med drängen Anders Andersson – just de personer, som ett par år senare skulle spela en så olycklig roll i Styrso sockens historia (se kap. 23 om sjörövarna). Änkan sattes i fängelse, och Anders blev avrättad på Mölndals galgbacke. Det dröjde någon tid, innan folk åter kom till Barnebratten (eller Bane-, som det då allt oftare hette).

Strax före det makabra skådespelet på avrättsplatsen hösten 1824 flyttade ett nygift par till det hus, där ”lurendrejerskan” Johanna Hård bott. Det var den 30-årige fiskaren Johan Nilsson från Asperö och hans nio år yngre hustru Helena Johannesdotter, f. på Donsö; de hade både dräng och piga. Banebratten blev hemvist för ett par färgstarka personer, som under 45 år i hög grad skulle sätta sin prägel på omgivningen. Johan Nilsson antog redan första året på Styrso släktnamnet – Öberg. Med denna upplysning är ganska mycket klargjort!

Innan vi fortsätter, må ännu ett ord sägas om platsens namnfråga och övriga invånare: Inom Öbergiska hemmet föddes 9 barn under åren 1826–43. I kyrk-

boken anges födelseorten för de tre första vara "Bratten", för de sex återstående "Banebratten". Denna namnform brukas ständigt i häradsrättens protokoll samt i makarna Öbergs bouppteckningar.

Strax efter Öbergs inflyttning kom fiskaren Carl Eriksson med hustru och barn till platsen. Efter ytterligare någon tid bosatte sig där en "utfattig arbetskarl" med hustru, skepparen Olof Brunström¹ och två av Öbergs svågrar. Dessa i regel små familjer vistades endast tillfälligt på Banebratten; man flyttade snart. Andra kom i stället men bara för en kort tid. De har ej lämnat något spår efter sig med undantag av en man, som straffats för att han genom "överdådig segling vållat annans död". Johan Öberg var den ende med fasta bopålar livet igenom. Han förvärvade också fast egendom efter sin ankomst till Styrso. Till sist må nämnas ännu en av Banebrattens invånare: "skolläraren" och "informatorn" J. A. Brogren. Han bodde 10 år hos Öberg.

*

Vi skall söka ge en skildring av Banebrattens båda huvudpersoner. Uppgiften är ingalunda lätt. Svårigheten består ej i källmaterialets knapphet – tvärtom: det är alltför rikt. Sorgligt nog utgöres huvudkällan av – domböcker.

Johan Öberg och hans hustru Helena leder tanken till Öckerö sockens ivrigaste processmakare och Västra Hisings häradsrätts störste "arbetsgivare": kyrkoherde Stabeus (1700-talet), Sven Svensson på Skarviks holme (1800-talet). Styrso socken och Askims häradsrätt hade en motsvarighet i makarna på Banebratten men med den skillnaden, att "arbetsbördan" här blev större på grund av att två personer samverkade.

Några sifferuppgifter må här genast få belysa situationen: På våren 1830 blev Johan Öberg första gången kallad inför häradsrätten. Sista gången detta skedde var vid sommartinget 1870 (då Öberg låg på den sjukbädd, som blev hans sista). Mellan dessa två tidpunkter var Johan Öberg instämd till tinget såsom kärke eller svarande eller hans rättsfall där behandlade över 100 gånger. Motsvarande siffra för hustrun var 30; för de både gemensamt 35. Dessa uppgifter säger ju en hel del!

Vad Otto Rob. Landelius har att säga, må här citeras: "Redan under slutet av 1700-talet fanns vid Bratten eller Banebratten, som det då kallades efter en där belägen repslagarebana, ett omtyckt och senare mycket besökt värdshus med

¹ Helena Öbergs farmors far hette Peter Brunström, f. på Asperö 1719. Släktbandet med ovannämnde B. är ej säkert fastställt. Hennes farmors morfar, Anders Skåre (Schåre), också från Asperö, "antogs 1722 till klockare tjänst vid Styrso församling med samtligas ja och samtycke". Johan Öbergs släkt kan ledas både till Styrso och Asperö, in på 1600-talet.

tillhörande kägelbana, efter dess mest bekanta innehavarinna, vanligen kallat "Öbergskans". Detta vårdshus var även under de tider, då smuggeriet florerade som värst vid våra kuster (1800-talets förra hälvt), ett beryktat tillhåll för flera smugglareband, som här hade sina lager av smuggelgods väl dolda.

Det gamla Öbergiska vårdshuset står än i dag kvar mellan gamla knotiga trädstammar och sin lilla i fridfull sömn slumrande trädgårdstappa kring gaveln och baksidan, men väggarna äro stumma, och de gistnade, en gång så väl dolda golvluckorna vägra att tala. Och kanske väl är det" (så långt Landelius).

Johan Öberg (1826 kallas han skeppare) var en driftig, energisk och företagsam man. Han krävde och tog initiativet till en lantmätning på Styrso. En sådan kom till stånd och verkställdes i dec. 1829. Detta väckte starkt missnöje bland styrsöborna, och ett spänt förhållande uppkom mellan dem och "nykomlingen". Oviljan kom till öppen brytning, när Öberg lyckades förvärva ett jordområde.

Lars Olofsson på Källö sålde till honom 2 2/9 mark i Nordgården för 230 riksdaler. Lars' systerson Olof Jacobsson i Nordgård var högligen misslynt häröver och går till häradsrätten: Min morbror handlar svekligt mot sina minderåriga barn. Må rätten förordna mig till deras förmyndare, så att jag kan värna om deras lagliga rätt! Johan Öberg lämne genast tillbaka jorden och betale rättegångskostnaden!

Både Öberg och Lars Olofsson avger ett skarpt svar. Rätten finner, att köparen ej kan tvingas frånträda sin jord, ogillar alltså käromålet.

Johan Öberg vann sin första rond på tinget!

Utgången av andra rättsfallet på hösten samma år (1830) blev en annan.

Det gällde en bagatell, betecknande både för sinnesstämningen mot Öberg och för dåtidens domstolsförhandlingar. Gustaf Johansson på Styrso hade "trampat sönder en grind" för Johan Öberg. Denne stämmer och kräver gottgörelse. Johansson försvarar sig mot "falska och obilliga angivelser". Det hela är bara ett uttryck för Johans bittra inställning "mot mig och hela öns befolkning". Saken var före i rätten 8 gånger! Den anklagade frikändes.

Ett liknande mål förskaffade sig Carl Christensson, som instämde för att han skulle ha sparkat bort stöttorna under Öbergs båt, vilken därigenom skadats.

Uppenbart är, att Johan Öberg i hög grad fått opinionen mot sig, främst på grund av lantmätningen. Genom denna hade han erhållit den s.k. "Jättebacken", (då en kulle, där en jätte sades vara begravnen; nu är backen utjämnad). Styrso Nordgård klagade genast (jan. 1830) inför länsstyrelsen och kräv-

de ny delning. Innan frågan avgjorts, skulle Öberg ej få bruka jorden. Utslaget dröjde. Då våren kom, besådde Johan – trots ivriga protester – den jord han fått sig tilldelad. Nordgårdsborna lät slutligen honom hållas, bidade sin tid.

En septemberdag, då Johan var bortrest, begav sig 21 man till Jättebacken med hästar, kärror och liar. De började meja och binda säd med väldig fart. Snart var 7 travar korn (112 kärvar) avskurna. Medan några män körde hem dem, fortsatte andra att meja 25 travar, som också forslades hem. Därefter kom turen till havren och rågen i "Brevik". Det ena lasset efter det andra sökte man på detta sätt bärga.

Helena Öberg fick reda på vad karlarna hade för sig, sprang ut till dem, utvecklade all sin kraft och talförmåga men förmådde intet uträtta. De uppretade männen utropade: "Tig, käring, annars tröskar vi dig tillsammans med kornet!"

Så kom Johan Öberg hem. Då blev det annat av! Han stämde hela flocken inför häradsrätten, krävde full ersättning för säden och gottgörelse för allt lidande, som tillfogats honom.

De anklagade blev ej svaret skyldiga: "Vår granne Öberg har våldsammeligen och tvärt emot länsstyrelsens beslut tagit våra ägor enligt förment ägodelning."

Öberg: "Nordgårdsborna talar osanning. Jag är mer berättigad till jorden än de."

Nordgården: "Vi har lika rätt som Johan att skörda, tills skiftesförrättningen vunnit laga kraft, ty jorden är vår, ehuru säden är Johan Öbergs. Vi fordrar, att Johan lämnar till oss 1 ½ tunna råg, 8 tunnor potatis, som han bärgat på vår jord."

Öberg: "Odlingen av denna omstridda jordbit har kostat mig 350 riksdaler. Jag har bara fått 1/4 tunna råg och 8 tunnor potatis."

Åklagaren yrkade strängt straff på de 21 "våldsmännen". De böte vardera 3 riksdaler 16 skilling för att de "fallit länsstyrelsen i ämbetet", 6:32 för "våldet" och give tillsammans 50 riksdaler till Öberg för allt lidande.

Rättens utslag föll i maj 1832 (efter 9 sammanträden): Johan Öberg har handlat mot gällande föreskrifter, då han tillträtt och brukat jorden, innan delningen fastställts. Han böte därför 1:32 och går förlustig grödan, som tillfaller nordgårdsborna. Han utger till dem 1/4 tunna råg och 8 tunnor potatis och gottgöra rättegångskostnaden med 10 riksdaler.

Under tiden denna jordfråga behandlades (den tog 1 år och 3 månader), invecklades både Johan och Helena i ett flertal andra tvister. Vi kan här blott nämna ett fall, som visar, att Öberg redan tidigt börjat ägna sig åt en viss "verksamhet".

Öbergs hus av i dag.

Sent på kvällen den 10/4 1831 kom Johan till Niclas Torstensson på Donsö, väckte honom och frågade, om han under natten ville hämta sex brännvinspannor i Banebratten, innan han for ut på fiske. Öberg skulle på ett bestämt klockslag möta honom strax öster om Tistlarna med flaggan i topp som igenkänningsmärke. Niclas lovade mot en betalning av 6 riksdaler banko.

Allt gick efter beräkning. Öberg kom med sin båt drejande mot dem. Men plötsligt ändrade han kursen och seglade bort från dem. Förklaringen till denna underliga manöver kom strax: Tulluppsyningsmannen Lindgrens jakt närmade sig! Då förstod Niclas och hans kamrater, att inte allt stod rätt till. De kastade pannorna i sjön, av vilka alla sjönk utom en. Tulljakten avlossade två skarpa skott, vilket betydde visitation. Lindgren tog upp den flytande brännvinspannan och lämnade den till sjötullskammaren.

Johan Öberg drog sig inte för att stämma donsöfiskarna inför tinget i den delikata frågan. Han fick hjälp av kronolänsman Kleberg. I stämningen förklarade han: För att skada mig har fiskarna antingen kastat brännvinspannorna över bord eller också tagit dem för egen räkning.

Rättens ordförande: "Varför seglade Öberg bort, när tulljakten syntes?"

”Jag hade fått förpassning på 60 kistor spik att föra till Jylland men icke på brännvinspannorna. Och jag var på väg till Jylland, kunde då ej ta ombord pannorna.”

Efter denna förklaring utbrast länsman Kleberg: ”Jag kan ej längre vara biträde åt honom; avsäger mig uppdraget nu.”

Utslaget blev ganska egendomligt: Donsöfiskarna hade ej rätt att kasta brännvinspannorna över bord. De borde ha gått in till Göteborg med dem. Niclas Torstensson som skeppare var ensam ansvarig för händelsen. Han förpliktades ersätta pannorna med 1025 riksdaler, minskat med det värde, som den behållna pannan ägde, samt ge 6:32 i rättegångskostnad.

Vi lämnar tills vidare häradsrätten för att i stället ägna oss åt församlingens egen myndighet: sockenstämman. Sommaren 1834 begärde sex sockenbor rättighet att få ”idka värdshushållning och krogrörelse”, däribland Johan Öberg, Banebratten; Andreas Nilsson, Styrso; Sara Lindqvist, Tången.

Meningarna var delade. Vad Öberg beträffar, hade ordföranden hört, att han tidigare hade missbrukat sin rätt att hålla krog.

Sara Lindqvist förklarade: ”Om jag inte får utöva detta näringsfång, kan jag ej underhålla min gamla sängliggande svärmoder, som därför kommer församlingen till last.”

Nu fann Andreas Nilsson för gott att utbrista: ”Om jag får tillstånd att ensam på Styrso idka krogrörelse, åtager jag mig att till dödedag försörja nämnda gamla gumma” (!). Samma högtidliga löfte avgav Johan Öberg.

Andreas Nilsson vann i dragkampen och fick alltså försörja den gamla gumman i Tången. Denna utgång tycks särskilt Helena Öberg haft svårt att finna sig uti. När Johan under hösten året därpå befann sig på sjön, ”konkurrerade” hon med Andreas och sålde brännvin även om söndagarna. Johan fick senare stå till svars härför inför tinget. Han ville ej bestrida, att hustrun under hans bortovaro ”begått sådan förseelse”, och underkastade sig laga ansvar. Bötesbeloppet blev 20 riksdaler. Ännu en gång blev hon fälld för ”beslag på brännvin” och fick böta 38 riksdaler, som helt tillföll socknens fattigkassa.

*

Vi är framme vid 1842. Ett 10-tal år har gått, sedan makarna Öberg började figurera i häradsrättens protokoll. Hittills har de gett upphov till många och skiftande rättshandlingar. Blott ett ringa fåtal har vi kunnat nämna här. Det kan ej från någon synpunkt anses motiverat att lämna en redogörelse för dessa många mål. Som förut sagts, blir det i regel bara fråga om några typexempel.

Den händelse vi nu går att berätta ger oss en god föreställning om hurudant liv och leverne det kunde föras på Banebratten.

En kväll på nyåret 1842 kom länsmannen G. Ljungberg till Johan Öberg för att utkräva ”honom ådömda vittnesböter”. Efter vanligheten var många karlar samlade i huset, 10–15 stycken, några öbor men denna kväll de flesta från Fiskebäck. De hade just fått sin ”förtäring”, resonerade och diskuterade väldigt, när länsmannen och Öberg gick förbi dem in i ett mindre rum.

”Stämningen” blev allt högre och livligare bland männen, så Ljungberg gick dit för att tysta ner dem. Men han uppträdde aggressivt och obehärskat och väckte därför stor förbittring.

”Vad har du med oss att göra!” ropade någon. Han fick till svar: ”Vet hut, pojke!” och ett kraftigt slag för munnen, så läpparna spräcktes.

”Varför slog du min brorson?” frågade Nils Bengtsson från Fiskebäck. Då fick han också en rungande örfil.

Nils tog med ett stadigt grepp den stridslystne länsmannen, dängde honom med sådan kraft mot sängen, att denna gick sönder!

Uppträdet urartade till ett obeskrivligt tumult. Karlarna blev liggande i en hög på golvet med länsmannen under sig. Någon slog honom i huvudet med en tombutelj, så att glasbitarna flög runt omkring. Krukor användes också som tillhyggen.

Öbergs hustru Helena sprang ut i köket och ropade efter hjälp åt länsmannen. Med en stol gick Johan Öberg till attack mot stridshopen, och Helena fick tag i ett kavelträ. Med detta slog hon vilt i högen, var det än träffade.

Då slagsmålet pågick som bäst, passade någon på att släcka ljuset! Kronans tjänsteman släpades därvid ut på gården, där bataljen fortsatte.

Man hörde ropen: ”Slå, så länge livet är i honom!” ”Är du inte död än, din hund!”

Länsmannen ropade också – men på hjälp. Den som kraftigast ingrep till hans försvar var Helena. Hon rusade ut på gården med sitt ”kävle” och bearbetade därmed slagskämparna så gott hon kunde.

Slutligen avstannade kalabaliken. Länsmannen var illa tilltygad, hade fyra otäcka sår i huvudet och läpparna starkt uppsvullna. En karl gick omkring med handen omlindad — hade blivit biten av länsmannen!

Naturligtvis blev det ett efterspel inför häradsrätten. Den förbittrade kronolänsmannen yrkade på lagens strängaste straff och stämde samtliga slagskämpar

att inför tinget svara för sina handlingar: "Våld mot kronobetjänt under tjänsteförrättning."

De anklagade å sin sida "genstämde" länsmannen och Helena. De hade uteslutande handlat i självförsvar. Ljungberg började med att utdela våldsamma slag utan någon anledning, och de måste slå igen för att freda sig. För övrigt visste de inte, att han var kronolänsman ("hade ej något synligt tecken"), än mindre att han kommit till Styrso i tjänsteärendet. De yrkade ansvar på honom och Helena, krävde ersättning för rättegångskostnaden och 30 riksdaler för "tidsspillan".

Lång tid tog detta mål. 5/2 1842 var första rättegångsdagen — den sista 29/4 1846! Däremellan en mängd sammanträden. Flera vittnen kunde intyga, att Ljungberg börjat slagsmålet. Han slog även sådana, som inte yttrat ett ord och som på intet sätt varit inblandade i saken.

Helena Öberg var inkallad både som svarande och vittne, men hon höll sig ståndaktigt undan, uteblev utan någon som helst förklaring. En gång hade hon dock laga förfall.

När ett år och tre månader gått efter första tingssammanträdet, förklarade rätten: "Mot fördubblad bot inställe sig hustru Öberg vid nästa ting."

Då kom hon äntligen, fast hon ej fått "ordentlig del av stämningen; bara blivit tillsagd av en stadstjänare på öppen gata". Nu ville hon förklara: "Under slagsmålet i vårt hus slog jag icke någon i annan avsikt än att värja livet åt kronolänsman Ljungberg, som låg under de nu anklagades fötter."

Under 1844 års ting vart Helena instämd men kom ej, anmälde intet förhinder. Vitet höjdes från 3:16 till 6:32 — utan resultat. Först en dag i nov. infann hon sig.

Till sommartinget 1845 ingav de anklagade en skrivelse: Vi upprepar: Kronolänsmannen gav själv "anledning till det våld, som är föremål för denna långsamma rättegång." Ljungberg anföll oss först, utan att vi visste, att han var i tjänst. Vi yrkar befrielse från åtalet. — Nu krävdes 50 riksdaler i rättegångskostnad.

Rätten fann under följande höstting, att Helena ej kan fällas till något ansvar, ty hon hade endast velat "skydda livet på kronolänsmannen Ljungberg". De övriga anklagade — antalet hade minskats till åtta; inga öbor — skulle freda sig med edgång. Då och först vid detta beslut av rätten medgav länsmannen, att han "möjligen slagit Jöns Nilsson från Fiskebäck, att blodvite uppstått".

Vid nästa ting på våren 1846 avlade de anklagade eden efter några upplysningar och förklaringar. Inom kort var den dag inne, då slutliga avgörandet

föll i det mål, som pågått under fyra år och tre månader. Av de åtta anklagade frikändes tre. De övriga dömdes att vardera utge ett belopp av 66 riksdaler 32 skilling.

Att kronolänsmannen Ljungberg skulle avgå med seger i detta mål, var ju tämligen givet. Men han hade nog ej räknat med att striden skulle bli så hård och långvarig.

*

Samtidigt med att makarna Öberg – och särskilt då Helena – var engagerade i det nu skildrade målet, invecklades de i en mängd andra tvister. Det gällde bl. a. skuldsättning till olika göteborgsfirmor (1000-tals riksdaler och ”förskingring” av varor). Allmän regel var, att de uteblev, utan att anmäla giltigt förfall. Dubbla och tredubbla viten hade föga verkan!

Ett sådant mål (bland fyra) handlades på vintertinget 1843. Handl. J. Kullberg i Göteborg stämde båda makarna för en räkning på 131 riksdaler. Denna gång kom Johan ensam efter första inkallelsen och förklarade: Jag vet ingenting om min hustrus skuld, och ”det gemensamma boet har ej haft någon fördel därav. Jag har ej givit henne i uppdrag att skuldsätta någondera av oss”.

Rätten fann nödigt uppskjuta saken till nästa ting, då hustru Öberg personligen skall infinna sig mot vite av 3:16. Hon kom inte, ej heller Johan, ty han hade fått frossfeber. Nästa gång kom Johan men inte Helena, ty hon hade ej fått besked om utslaget!

Rätten: Till nästa ting måste hustru Öberg inställa sig! Man väntade förgäves på henne då också. Samma negativa resultat vid det följande tinget. Vitet höjdes till 13:16, men ingenting kunde förmå vare sig Johan eller Helena att infinna sig.

Efter ett år och tre månader inger makarna genom ombud en skrivelse till rätten: ”... såsom min hustru utan min vetskap och samtycke åsamkat sig denna skuld, får jag i enlighet med giftermålsbalken 11:6 och handelsbalken 1:8 bestrida rättens befogenhet att ålägga mig betala denna skuld.”

Banebratten den 17 juni 1846
Johannes Öberg Helena Öberg
(skrev annars Johan)

Äntligen föll 17/5 1847 häradsrättens utslag: Johan Öberg betale skulden och give 6 % ränta från 20/10 1843 samt 25 riksdaler i rättegångskostnad – ”allt vid tvång av utmätning”.

Samtidigt såväl med denna rättsfråga som rannsakingen rörande det stora slagsmålet invecklades Öberg i flera liknande (och lika långdragna!) kravmål på grund av Helenas skuldsättning. Maken förpliktades att betala hustruns skulder alla gånger utom i ett fall. Johans advokat: "Svaranden erkänner skulden men vägrar betala den". Rättens utslag: "Då hustru Öberg ej haft sin mans tillstånd att utgiva skuldbrevet, kan mot (här citeras 4 lagparagrafer) icke någon betalningsrätt för denna skuld tillerkännas käranden."

Under 1849–50 figurerade Johan Öberg många gånger i häradsrättens protokoll. Det gällde olika förseelser. Med stor enformighet upprepas ständigt uttrycken: "men svaranden infann sig icke"; "vitet försutet"; "han inställe sig vid nästa ting mot fördubblat vite" o. s. v.

En historia från 1851 med lyckligt slut: Kronolänsman G. Jansson i Gamla Varvet hade stämt båda makarna för en 10 år gammal skuld på 100 riksdaler, sedan de inför länsstyrelsen nekat att betala. Johan: Min hustru står för skulden, men jag vet intet härom; känner ej igen hennes namnteckning; bestrider därför fortfarande. Rätten: Till nästa ting måste hustru Öberg inställa sig personligen. Ingen kom! Men följande morgon stod Johan där: "Jag vägrar betala något, ty jag har ej gjort gälden, vet ej heller, om min hustru lånat pengarna. Om detta kan styrkas, vill jag ej undandraga mig betalningsskyldigheten. Min hustru kommer hit till tinget i eftermiddag." Helena kom inte! – Rätten: "Hustru Öberg utge försutet vite 5 riksdaler." Båda infinne sig vid nästa ting, ty i varje fall kommer målet då att avgöras. Vid det sammanträdet anmäldes, att parterna ingått förlikning. Den 7 maj 1851 drunknade Öbergs son Sven Leopold i Donsö sund, 22 år gammal. Bouppteckningen hölls 4 sept. s. å., varvid tillgångarna uppgick till 77 riksdaler, skulderna till 326. Johan och Helena ingav strax därpå till häradsrätten en förteckning däröver och begärde att få avträda den avlidne sonens egendom till borgenärerna mot befrielse från framtida ansvarighet för boets skuld. – Ett handelsbolag i Göteborg hade anmält en fordran på 300 riksdaler. Makarna Öberg "fick med finger å bok edligen vitsorda bouppteckningarnas riktighet och att de ej på något sätt ändrat eller tagit undan någonting". Rättens beslut: Fordringsägarna kallas efter 6 månader. De kom en majdag 1852, och i juli avkunnade häradsrätten sin dom i saken: Johan och Helena Öberg har "i laga tid inkommit med avträdes- och urarva ansökning. Därför

prövar rätten skäligt befria dessa föräldrar från vidare ansvar för den avlidne sonens gäld”.

*

Vi har nämnt, att Helena Öberg två gånger blivit dömd för olaga brännvinsförsäljning – de enda hon gjorde sig skyldig till under mer än ett kvartssekel. Detta är anmärkningsvärt. Ett flertal andra sockenbor bedrev i långt större utsträckning sådant olovligt ”näringsfång”. Omdömet grundar sig på vad de officiella källorna har att förtälja. Emellertid måste man utgå ifrån att ”Öbergskan” ”utminuterat” åtskilligt av ”varan”, utan att det kommit till vederbörande myndighets kännedom. Hon har lyckats med den saken!

Fr. o. m. 1858 synes hon ha intensifierat brännvinshanteringen – även att döma av häradsrättens protokoll. Kronofogden J. Hedenskog instämde henne till sommaringet för ”olovlig brännvinsutskänkning”. Efter vanligheten kom hon inte. Rätten beslöt att ”med tjänliga medel” tvinga henne att infinna sig till nästa ting.

När den tiden var inne, sände hon ett meddelande till häradsrätten: ”Den av kronofogde Hedenskog mot mig väckta ansvarstalan erkännes.”

Styrsö Banebratt den 23 okt. 1858.

Helena Öberg m. h. o. p.

Senare på dagen kom hon själv men för att återkalla sitt erkännande. Det hade blivit henne avlockat. Och så hade hon inte blivit vederbörligen stämd!

Rätten: När Helena Öberg ej velat vidkänna sitt skriftliga erkännande och åklagaren må få tillfälle lägga fram bevis, uppskjutes saken till nästa tingssammanträde ”med hämnings äventyr” för hustru Öberg.

Hon sände den dagen ett intyg av ”karantänsskirurgen” C. A. Woltman, att hon av sjukdom var hindrad. Fyra vittnen kunde intyga, att anklagelsen var riktig: ”öppen krog både sön- och vardagar”.

Nästa gång kunde hon inte komma för ”stormväder”.

Rätten: ”Hustru Öberg skall förmås att till nästa ting inställa sig.”

Så skedde också. Under vilka former och omständigheter är okänt. Det heter: ”Helena Öberg, som på grund av rättens beslut vid förra tinget blivit med tjänliga medel ställd inför rätten, förnekade fortfarande helt och hållet den åtalade förbrytelsen.” – Åklagaren yrkade bl. a. på ”ersättning för hämnings kostnaden för hustru Öberg på Banebratten till tinget” med tillsammans 13 riksdaler 51 öre.

Rätten: Helena Öberg har bevisligen utskänkt brännvin på vardagar, men det är blott halv bevisning rörande söndagar. Hon må med ed – ”om hon det förmår” — betyga, att hon i det fallet är utan skuld, ”eftersom sanningen på annat sätt ej kan utletas”.

”För fullföljande av denna edgång lämnas Helena Öberg tid att betänka sig till första rättegångsdagen av nästa ting, ifall hon då vill gå eden. I motsatt fall anses hon ha brustit. Hon må vid vite av 7 riksdaler och 51 öre inför häradsrätten visa sin själasörjares bevis om frejd och kristendomskunskap. Likaledes äger hon inför rätten bevisa, att hon minst en månad före edgångsdagen infunnit sig hos sin själasörjare och av honom erhållit undervisning om edens vikt och om vådan att begå mened. Och vill häradsrätten därefter, antingen hustru Öberg går eden eller därvid brister, meddela lagenligt utlåtande.”

Den för Helena så viktiga dagen var inne. Hon kom inte till tinget! Hon kunde, vågade ej gå eden. Rätten hade därför endast att fastslå: Eftersom hustru Öberg ej kunnat avlägga värjemålsed, är hon lagligen överbevisad om sitt brott.

Hennes bötesstraff blev: 5 riksdaler för sabbatsbrott, för brännvinsutskänkning 67:50 (om tillgång saknas: ”28 dagar på vatten och bröd i kronans häkte”); 6 riksdaler till vardera av fyra vittnen samt lönen för en ”gemensam avskrift av utslaget därom”. – Detta hände den 20 dec. 1859.

Historien upprepade sig efter 10 månader, men då var båda makarna inblandade. Ingen av dem kom till tinget! ”Med tjänliga medel” skulle de tvingas att nästa gång infinna sig. Men då kunde man inte anträffa dem.

Sommartinget 1861 var nästa tillfälle. Då kom Helena ensam. Hon hade ej fått någon kallelse, inställde sig helt frivilligt! Hon nekade till allt.

Fortsättning skulle följa senare, men då var hon sjuk. Till hösttinget kom Johan, som energiskt bestred åtalet, men Helena skickade ett ombud. Åklagaren förklarade, att hon i ett sådant mål ej kan tillåtas att svara genom advokat.

Häradsrätten beslöt att härnäst använda ”tjänliga medel” för att få dem båda till tinget.

Den dagen var inne 27/2 1862. Då ingav Johan Öberg – tydligen under trycket av de ”tjänliga medlen” – en skrivelse till rätten. Han erkänner, att hans hustru på sön- och helgdagar sålt brännvin, och underkastar sig ansvaret. Böterna blev i detta fall 90 riksdaler.

Det behövdes ett år och fyra månader och mycket bråk, innan man lyckades pressa fram sanningen.

Året (1862) hade ej gått till ända, förrän makarna blev inblandade i en ny brännvinshistoria, där även deras 26-åriga dotter Lena Christina spelade en framträdande roll. Tillvägagångssättet blev det sedvanliga: ideligen uppskov till följd av uteblivande; ”med tjänliga medel hämtas” o. s. v.

Under rättsförhandlingarna kom huvudansvaret att läggas på Lena. Men man hade blott halvt bevis mot henne, när det gällde brännvinsutskänkning om söndagar. Därför ålades hon avlägga värjemålsed, vilket hon i början förklarade sig villig till. Samma föreskrifter för henne som för modern fyra år tidigare (sid. 255). Men när den avgörande dagen kom, förmådde hon ej gå eden, varför hon dömdes att sammanlagt böta 119 riksdaler, av vilka 30 skulle tillfalla socknens fattigkassa.

Det målet tog nära två år! Medan det ännu pågick mot dottern, anmäldes fadern för ett liknande brott. Han uteblev naturligtvis, nekade hårdnackat, när han äntligen kom. Men bevisen var så starka, att han dömdes trots sitt nekande till 67 riksdaler böter. Detta skedde i aug. 1865.

Händelsen har sin förhistoria: Johan Öberg hade tidigare begärt församlingens tillstånd att under ett år sälja brännvin. En enhällig kommunalnämnd avstyrkte, och kommunalstämman avlog ansökan, likaledes enhälligt. Detta hade tydligen förargat honom.

Bättre ”lycka” hade han 1866–68. Då erhöll han tillstånd alla tre åren – men bara på vardagar. Hustrun var ingalunda nöjd därmed. Flera söndagar, t. o. m. under pågående gudstjänst, ”utminuterade” hon brännvin.

Helena instämdes till hösttinget 1868 – kom ej. ”Tjänliga medel” skulle användas vid nästa ting. De hade avsedd verkan, ty hon skickade ett ombud, som erkände allt. Utslaget 30 april 1869 löd på 60 riksdaler böter – sista gången Helena Öberg figurerar i domboken; jämnt fyra månader därefter slutade hon sitt jordeliv.

Änklingen fortsatte den olovliga hanteringen. Den 18 mars 1870 vart han av kronolänsman J. Thorssell instämd till häradsrätten för servering av spirituösa drycker både på sön- och vardagar.

Johan Öberg kom ej men skulle ”vid hämtnings äventyr” inställa sig nästa gång (16 juni). Åklagaren upplyste då, att svaranden var sjuk. Han anhöll därför om uppskov. Detta beviljade rätten. Men åklagaren skulle ombesörja, att Öberg – om han är återställd vid tillfället – ”med tjänliga medel” befordras till tingssammanträdet.

Ärendet kom åter före den 17 dec. Länsman Thorssell upplyste då att svaranden avlidit. Fördenskull avstod han ifrån att fullfölja målet; det avskrevs.

Johan Öbergs växlingsrika, genom omständigheternas makt oroliga levnad hade slutat 2 ½ månad tidigare. Han dog på dagen ett år efter hustrun 30 aug. 1870, nära 76 år gammal.

Vi har omtalat, att Öbergs dotter Lena invecklades i föräldrarnas affärer. Samma blev förhållandet med Johanna Sofia, näst äldsta dottern, gift 1849 med Gustaf Svensson från Göteborg. Två månader efter moderns död instämde hon till häradsrätten, för att hon på sön- och vardagar... Länsstyrelsen hade anbefallt åtal.

Johanna Öberg åtlydde ej stämningen. Rätten föranstaltade om "tjänliga medel" till samma ting, som skulle behandla faderns sista förseelse. De "medlen" hade ej någon verkan. Nu blev det till nästa gång fråga om "hämnings äventyr".

En junidag 1870 behandlades Johannas rättssak omedelbart efter faderns (§§ 55–56). Dom föll en månad efter faderns död. Det blev 90 riksdaler böter.

Det Öbergska hemmet tycktes vara förföljt av rättstvister. Alla barnen i sterbhuset blev hösten 1870 kallade inför häradsrätten, stämda av skepparen Nils Nilsson på Styrso. Denne hade arrenderat en "jordplan", en "strandplats", kallad Braviks backe. Det området hade Johan Öberg "med våld inkräktat och brukat", därvid han även tagit 8 lass gödsel från Nilsson. Nu yrkar denne fullt ansvar och ersättning.

Inga av Öbergs barn infann sig, men de svarade genom advokat: Käranden borde ha uttagit stämning på deras far, som ännu levde, då anmälan gjordes (23 juli 1870).

Nilsson: "Jag ansåg mig ej kunna instämma Öberg, som redan då var sjuk och ur stånd att svara."

Advokaten: "Den omstridda platsen är gemensam egendom för samtliga åbor."

Nilsson visade sitt arrendekontrakt på 8 riksdaler 34 öre.

Ett flertal vittnen var tillstädes: Jag blev av Johan Öberg anmodad att lägga potatis på "jordplanen". Han tog då av Nilssons gödsel. ... Några av Öbergs barn var ovettiga mot Nilsson och kallade honom "den förbannade surran".

Häradsrättens utslag blev av "medlande" natur: Käromålet ogillas i vad som rör ansvaret. Ty de anklagades far levde vid tiden i fråga, och de handlade på befallning av honom. Men bevisat är, att Johan Öberg från Nilsson tagit 8 lass gödsel, vilken kommit sterbhuset till godo. Arvingarna har också medgett,

att de inbärgat viss skörd från "planen". Värdet härav och av gödseln bestämmes av gode män och överlämnas till Nilsson av sterbhuset.

*

Den bild, som officiella handlingar förlämnar Banebrattens båda huvudpersoner, hör ju icke till de bästa. Det har tydligt framgått av vad som ovan sagts. Vissa starkt poängterade drag kommer i dagen. Vi skall här endast dröja vid ett: Deras utpräglat ekonomiska sinne, som förledde dem att icke alltid göra rätt för sig i handel ochandel med medmänniskorna. Det var ej lätt för vederbörande att få sina fordringar av dem – lyckades slutligen efter mycket bråk och med domstols hjälp.

Däremot: när Öberg ej fort nog erhöll, vad han hade att fordra av öbor och andra, anlidade han ofta och gärna lagens arm – och alltid med positivt resultat i första omgången. I regel var det fråga om obetydliga belopp. Dessa "skärmytslingar" i tingssalen har vi helt förbigått i föregående framställning.

Episoden i häradsrätten rörande sonen Sven Leopolds kvarlåtenskap och skuldsättning är betecknande. Makarna Öbergs åtgärd var naturligtvis helt riktig och lagenlig. Men den visar deras omtänksamhet, deras strävan att på varje sätt komma undan följderna av sonens skuld till borgenärerna – dessa skulle i stället bli lidande.

Historien skulle än en gång upprepa sig. Den yngste sonen Johannes omkom i dec. 1869 under en sjöresa till Holland, 26 år gammal. Bouppteckningen efter honom visade, att skulderna avsevärt översteg tillgångarna.

Den gamle Johan Öberg var redan märkt av sjukdom, då han tillsammans med barnen i slutet av maj 1870 inför häradsrätten "anhöll om frigörelse att betala skepparen Johannes d.y:s skulder mot att till nöjelse av hans borgersmän till dem avträda all befintlig egendom".

Frågan avgjordes, medan Öberg låg på sjukbädden. Den avlidnes fästmö Johanna Nilsdotter hade "förpantningsrätt" på det hus, som de båda uppfört. Hon ville "behålla sin fästmans andel för att få gottgörelse för bristande barnuppföstringshjälp.

Här må ett ord sägas om makarna Öbergs kvarlåtenskap.

Bouppteckning efter Helena Öberg hölls 22 jan. 1870.

Fast egendom 1 2/3 mark i Styrsö Sörgård, "Banebratten kallad", var änkemannens enskilda tillhörighet; hade köpt den före äktenskapet.

Under äktenskapet hade uppförts ett 2-vånings plankhus samt en kägelbana och ett bryggghus; allt värderat till 2.200 kr.

Under äktenskapet köpt 5 72/73 mark i Styrö Nordgård, utan åbyggnader 2.200 kr. – Kontanta penningar kr. 530.

Förteckningen av inventariet omfattar 8 foliosidor.

Inga några som helst brännvinsattiraljer finns. Av glas må nämnas 2 dussin vinglas, 6 dussin d:o punsch. I kägelbanan fanns 10 trästolar. För övrigt 3 spelbord bland möblerna och en imperialsäng, d.v.s. en hopskjutbar tvåmanssäng med gavlar. – I "varulagret": 10 dussin öl, 2 dussin porter, 2 dussin körsbärsvin. I ladugården fanns 3 kor, 1 kalv, 11 får, 1 gris. Hela besättningen värderad till 269 kr.

Fordringar av avlidne sonen Johannes 2.983 kr., av skollärare G. H. Freding 42 kr. – Summa tillgångar 10.085 kr.

Skulder 3.095 kr., därav enligt Göta hovrätts utslag 25 juli 1853: 312 riksdaler 4 skilling; bouppteckningskostnad 100: 85.

Efter Johan Öberg förättades bouppteckning 26 sept. 1870.

Inventarieförteckningen i huvudsak lika med föregående.

Fast egendom: 1 2/3 mark i Banebratten jämte åbyggnader 4.500 kr.

3 217/219 mark i Nordgård utan åbyggnader 1.500 kr.

Kontanter: 300 kr. Tillgångar 8.720: –; Skulder 3.520: –, därav 80 kr. i böter för olovlig brännvinsförsäljning.

*

Johan och Helena Öbergs liv och leverne, sådant det framställes i offentliga handlingar, ger ett vemodigt intryck. Men för en riktig bedömning måste man ta hänsyn till en sak: Det är i regel de negativa sidorna av en persons karaktär och lynnesart, som kommer till uttryck i exempelvis domböckerna. Vederbörandes positiva insatser drages sällan fram i ljuset.

Om och i vad mån Banebrattens mest kända och beryktade personligheter även sökt befrämja det goda och sanna, strävat efter att vara samhället till gagn och nytta — därom kan vi f. n. ej yttra oss. Önskligt vore i hög grad, att även sådant material kunde bringas fram.

Brännvinets roll

Kampen för utskänkingsrätt kontra nykterhetssträvan

Närmast föregående framställning ger en nedslående bild av nykterhetstillståndet i Styrö socken under 1800-talet. Men situationen i Barnebratten utgjorde ingalunda någon isolerad företeelse inom församlingen. Läget var i det stora hela mycket mörkt i berörda hänseende – i full överensstämmelse med förhållandena i vårt land i allmänhet. Tiden var nu sådan — och människorna! Under flera sekler har brännvinet framstått som en av våra största folkfiender. En historisk tillbakablick, en översikt torde vara motiverad.

Dryckenskapen i Sverige har gamla anor. Redan Birgitta sökte bekämpa denna last för nära 600 år sedan: Det är en skam, att svenskarna skall ha för sed att inte lämna bordet, ”förrän de äro såsom grymtande svin”.

Sveriges förste lutherske ärkebiskop Laurentius Petri (Olaus Petri bror) var tillika vår förste verkliga nykterhetspredikant. Med utgångspunkt från Jes. 5:11,22 skildrar han också i en skrift rusdryckernas fördärliga verkningar på människorna och varnar för deras olyckliga följder. Hans varningsord kunde dock föga uträtta.

I slutet av 1500-talet och under det följande seklet tilltog dryckenskapen, särskilt till följd av husbehovsbränningen. Denna förorsakade mycket stora bekymmer och blev slutligen förbjuden 1718. Men det åsyftade resultatet uteblev. Det dröjde ej länge, förrän hembränning åter tilläts med vissa förbehåll, villkor, som helt borttogs 1747, då brännvinsströmmen fick flöda obehindrat. Efter några år fanns det en brännvinspanna på var 17:e invånare; 3–400.000 tunnor spannmål brändes årligen.

Carl von Linné gick i 1748 års almanacka till storms mot den svenska supseden – förgäves. Under den tredje Gustafs dagar hade brännvinsbegäret nått en sådan styrka och omfattning, att Preussens konung Fredrik den store med hänsyftning härpå yttrade: ”Svenskarna har i århundraden arbetat på sin egen undergång men märkvärdigt nog hittills inte lyckats.”

Av de många spritlagar, som kom till under Gustaf III:s tid, skall här nämnas en: Slut med hembränning – kronobrännerier i stället! Nu blev det modernt

att berusa sig med kronans dryck, särskilt den, som tillverkats i de fina kungliga slotten i Vadstena, Linköping, Västerås, Örebro och Åbo. Dessa hade nämligen förvandlats till kronobrännerier! Dessutom förekom hembränning i stor myckenhet i smyg.

Följden blev, att "husbehovet" åter tillgodosågs av myndigheterna utan hämningar. "Inom kort var nästan varje bondstuga en krog." Sådant var läget, då 1800-talet bröt in.

Enligt officiell statistik drack svenska folket 1829 i medeltal 46 liter brännvin pr invånare (däri inberäknat alla barn). I verkligheten var siffran betydligt högre. Varje piga hade sin brännvinsflaska, vars innehåll utgjorde en del av hennes lön. "Det var ej ovanligt att se modern taga barnet från bröstet och hålla i det lite brännvin och därpå åter lägga det till bröstet. Ofta brukade hon låta barnet suga på en sudd, doppad i brännvin, för att stärka dess mage, mata det med tuggor, blötta i brännvin o. s. v."

Svenskarnas medellivslängd uppgick denna tid inte ens till hälften av den nuvarande eller 35 år, beroende på att hälften av alla barn dog före uppnådda tre år, direkt eller indirekt en följd av dryckenskapslasten.

Varifrån skulle räddningen komma? Hur reagerade exempelvis riksdagen inför det rådande, djupa förfallet? Vidtog man där någon åtgärd? Nej!

Vid 1812 års ständermöte omhuldades husbehovsbränningen av riddarskapet och adeln. Vårt klimat gör den nödvändig! Endast en röst i prästeståndet höjdes mot brännvinsfloden, som hejdlöst svämmade ut över landet.

År 1834 yttrade i riksdagen domprost Heurlin, den blivande växjöbiskopen: "Har bonden brännvin i sitt hus, super han mindre, än om han där saknar brännvin."

Från rikets ständer hade man ingen hjälp att vänta. Den skulle komma från en man av folket. Samma år domprosten Heurlin fällde de där orden i prästeståndet, trädde Peter Wieselgren fram i Västerstad (Skåne), och såsom dess nye kyrkoherde började han en heroisk, intensiv, högst framgångsrik kamp mot brännvinet, inte bara i sin församling — hela landet blev hans arbets- och slagfält.

Kommen till Sveriges nykterhetsapostels livsviktiga insats kan vi lämpligen avsluta denna överblick. Efter 20-årig kamp var tiden mogen för betydelsefull brännvinslagstiftning, även om hemmen ännu ej helt hade rensats från de fördärvbringande pannorna. Men det skedde, sedan Wieselgren varit i stridslinjen i ett kvarts sekel; 1860 upphörde husbehovsbränningen fullständigt.

Många och svåra "skärmytslingar" har förts sedan dess och pågår alltjämt mot den store folkfienden. Men dennes makt är numera begränsad, tack vare de många "mindre wieselgrenar" svensk nykterhetsrörelse haft förmånen att äga.

En annan betydelsefull faktor bör i detta sammanhang erinras om: 1800talets stora folkväckelse, som började ungefär samtidigt med nykterhetsrörelsen och nådde sin höjd ett par tre årtionden senare. Denna andliga väckelse har haft oerhört stor betydelse för vårt land och folk.

*

Första skriftliga beviset på att spritfrågan var aktuell i Styrös församling har vi i domboken för år 1786. Under vintertinget anklagas Johannes Karlund och Anna Nilsdotter för olovlig brännvinsförsäljning. Karlund frikännes, men Anna får böta 16 riksdaler 32 skilling.

Ett liknande mål kom före under sommartinget 4 år senare. Då blev fyra brännöbor, däribland två änkor, instämda för "lagstridigt näringstvång". En av de åtalade, Hans Olsson, föredrog att stanna hemma – sände i stället hustrun till tinget. Alla erkände: de hade nog sålt någon sup brännvin, vilket åsamkade dem 2 riksdalers böter vardera . . .

Sedan dröjer det 40 år, innan någon brännvinsfråga från socknen kommer inför häradsrätten. Under hösttinget 1832 ställes Anders Nilsson på Tången till ansvar. Han kallas till rätten 8 gånger, uteblir oftast, får särskilda bötesstraff därför och skall "hämtas med tjänliga medel". Nilsson erkänner slutligen genom ombud och måste sona förseelsen med 20 riksdaler eller fängelse i två veckor. En änka från Asperö blev samtidigt instämd.

Vi lämnar för tillfället häradsrättens "stridsfront" och ägnar oss åt en annan sådan: Styrös lagstiftande sockenstämma. Första gången denna myndighet tog hand om rusdrycksfrågan, var 12/1 1821. Då kunde kyrkoherde Bogren tala om, att 2 riksdaler 24 skilling utdelats till de fattiga av de böter en skeppare på Käsö måst erlägga till följd av olovlig brännvinsförsäljning. Beloppet var obetydligt, jämfört med vad som senare kom att utdömas i häradsrätten. De fattiga erhöll 1/3 av bötessumman; 2/3 fick åklagaren.

Sedan lämnar brännvinet inga spår efter sig i sockenstämmans protokoll förrän i jan. 1834. Då hade den lokala myndigheten viktiga överläggningar rörande rusdryckshanteringen. Icke mindre än sex personer hade begärt tillstånd hos länsstyrelsen att få "idka vördshushållning och krogrörelse" inom socknen. Det var lotsen Johannes Andersson, Vrångö; Christen Johansson, Donsö; Johan

Öberg, Banebratten; Andreas Nilsson, Styrso; Sara Lindqvist, Tången; Johannes Lindgren, Vargö (se sid. 249).

Beträffande två öar fattade stämman enhälligt beslut utan någon diskussion. Vrångö bestred energiskt varje behov av spritutskänkning, "avsade sig all värdshushållning såsom onödig". Kyrkoherden och hela församlingen instämde. Donsö hade förut nekat Christen att ha begärd hantering. Upprepar förbudet nu med skärpa — och fullständig framgång.

Vad Johan Öberg beträffar, biföll Donsö och Köpstadsö hans begäran, medan Brännö varken ville säga "från eller till". Styrso däremot opponerade sig starkt mot Öberg: Han bör icke ha rätt att i fortsättningen hålla krog. Det är alldeles tillräckligt med ett sådant "näringsställe" på ön. Och den rätten må Andreas Nilsson få.

Kyrkoherde Carlberg hade hört, att Johan Öberg missbrukat rättigheten under den tid han haft krogrörelse. Det är också litet avstånd mellan hans och Andreas Nilssons hus, något över 300 famnar. Därför avstyrkte även kyrkoherden.

Diskussionen fortsatte. Alla var tämligen ense om att tre krogar på ön var för mycket. Johan Öberg kom först ur räkningen. Så småningom blev det allt tydligare, att Styrso mening skulle segra: bara en krog. Men vem skulle få den?

Sockenstämmans beslut innebar, att Andreas Nilsson ensam fick spritutskänkingsrätt på Styrso.

Johannes Lindgren erhöll lov att på Vargö ha samma "hantering och näringsfång" – två krogar i socknen ist. f. begärda sex.

14 år senare blev spritfrågan åter aktuell i Tången, ty 1848 anhöll änkan Anna Margareta Johansdotter där att få utskänkingsrätt. Länsstyrelsen begärde ett utlåtande från sockenstämman. Denna gång var det bara en person, som hade invändningar att göra: Peter Andreasson d.ä. i Tången.

Vi lägger märke till att det var en änka, som lade in ansökan. Under mitten och senare hälften av århundradet var det mycket vanligt, att just änkor bedrev en dylik "hantering", det "näringsfång", som de ansåg vara det enda möjliga för sitt och barnens underhåll. Förhållandet är ock belysande för den höga tribut, som fisket denna tid krävde av sina utövare. Drunkningsolyckornas antal var skrämmande högt, vilket i sin tur berodde på bristfälliga båtar och redskap.

Samma år fick änkan Helena Johansdotter på Donsö böta 10 riksdaler för olovlig rusdrycksförsäljning. Året därpå ingav hon en formlig ansökan, vilken dock avslogs av sockenstämman.

1851 hade församlingen att ta ställning till två liknande önskemål från änkorna Maria Andersson på Tången och Alida Pettersson, Vargö. Tångeborna ville ingen krog ha men hade intet att invända mot en dylik rörelse på Vargö. Då tog prosten Per Olén till orda och talade varmt för brännvin på båda öarna, använde därvid ett argument, som ofta åberopades i kommande spritdiskussioner: Erfarenheten har visat, att det förhatliga lönnkrögeriet ej kan hindras på annat sätt än genom tillåtliga krogar. Inte heller är det billigt neka två änkor att på lovligt sätt tjäna bröd åt sig och sina barn. — ”Efter dessa ord av prosten beslöt socknemännen att ej motsätta sig änkornas begäran.”

Samma ståndpunkt intog stämman 1854 till änkan Catharina Eriksdotters på Vrångö anhållan att där få ”tjäna sitt bröd på lovligt sätt”. Därmed hade, så långt vi kan finna, den ön fått sin första krog.

Av prosten Oléns yttrande här ovan bör man ej dra den slutsatsen, att han var helt negativt inställd mot nykterheten. Vid tre särskilda tillfällen frågade han socknemännen, om det inte finns någon krog, som skulle kunna indragas. Frågans formulering tyder på att han helst önskade ett jakande svar. Hurudant blev detta? Alla socknemännen iakttog absolut tystnad – inte ord yttrades! Det var tydligen de, som ville ha krogarna kvar.

Under en av de sista sockenstämmor prosten Olén höll (1861), fick man ännu en gång ta ställning till spriten på Styrso. Sockennämnden hade tillstyrkt utskänkning, vilket också stämman gjorde under motiveringen: ”De trodde, att det syndiga och skamliga lönnkrögeriet därigenom bäst kunde hämmas.”

1863 blev Henrik Lindström kyrkoherde i Styrso. Då hade kommunalstämman nyligen införts. Ett av dess första ärenden rörde brännvinet, om det skulle få utminuteras. Kommunalnämnden hade avstyrkt. Ty rusdrycker har ett ”menligt och skadligt inflytande på församlingens sedlighet, sundhet, verkliga trevnad och sanna väl”, varför nämnden anser det som ”sin stora skyldighet” att avstyrka.

Kommunalstämmans ordf.: Denna nämndens tanke synes mig vara väl grundad. Är kommunalstämman av samma mening? Det var den. Kraftigt betonade man, att ”fattigdom och uselhet både i fysiskt och moraliskt hänseende – allt annat att förtiga – till stor del härleder sig från för mycket bruk av starka drycker”.

En enstämmig fordran var: Så långt som möjligt skall man hindra åtkomsten av spritdrycker, av vad namn de vara må. Intet ställe för utskänkning av brännvin må finnas på en enda plats i församlingen efter 1 nov. Den tid hade då

förflutit, för "vilken sådan rättighet beklagligen blivit lämnad". Inte en enda tillkännagav någon annan mening.

Detta kan man nästan kalla en historisk kommunalstämma! Den bådade gott för alla nykterhetsvänner — och för framtiden. Tänk, om man i fortsättningen följt dessa klara signaler! Men nya män kom till, som förde ett annat språk och lyckades vända utvecklingen tillbaka till spritfloden. Möjligt, ja, troligt är, att en stor del av nämnda majstämmas ledamöter haft en mot beslutet avvikande mening, fast man ej gett uttryck däråt då — men väl senare.

Tecken till omsvängning visade sig dock ej 1865, då Johan Öberg sökte rättighet. En enhällig nämnd avstyrkte med utförlig motivering, lika enhälligt kommunalstämman. Men året därpå skedde förändringen.

Öberg samt J. P. A. Schmidt på Vargö hade sökt spriträttighet, vilket nämnden enhälligt tillstyrkt, vad Öberg beträffar, men avvisat Schmidts ansökan. Stämman beslöt i enlighet därmed.

Att det inte blev krog på Vargö, misshagade särskilt fyra personer, som ingav en skriftlig protest: doktor A. Holtman, kapten A. Lange, klockaren Rosenberg, kustsergeant N. Molin. De menade, att inga oroligheter är att befara på Vargö, då krogen skulle stå under Schmidts säkra ledning. Hans badinrättning är främst avsedd för göteborgare. Han har nu förgäves gjort stora kostsamma anläggningar.

De nämnda reservanterna torde ge en antydning om vilka personer det var, som lyckades omintetgöra majstämmans beslut av år 1863.

Öberg lyckades också 1867, då kommunalstämman beviljade utskänkning utan omröstning! Likaså det följande året. Vad mer var: Då hade även Schmidt på Vargö framgång. Det heter: "Och fann ordf. med församlingen skäl inte vara för handen vägra herr Schmidts anhållan." Så hade spritens vänner segrat utefter hela linjen — fem år efter den "historiska" majstämman.

Men 1870 kunde nykterhetsfolket emellertid åter inregistrera en framgång. Då begärde C. G. Österberg på Stjärnvik spriträttigheter för tre år. Kommunalnämnden förordade tillstånd men bara på ett år. Under stämman talade kyrkoherde Lindström för bifall, särskilt med hänsyn till faran för "olaglig handel". Kommendörkapten Napoleon Åhmansson, Käsö, varnade för spritservering på Stjärnvik, som ligger så nära karantänsplatsen. Där skulle personalen i så fall utsättas för skadligt inflytande.

Nu trädde klockaren Rosenberg åter fram såsom talesman för brännvinet. Han kunde inte fatta, att spritservering på Stjärnvik skulle ha någon menlig in-

verkan på karantänsfolket, som ju själv har tillgång till brännvin på öns marketenteri. För övrigt: Det borde väl inte vara någon svårighet för chefen på karantänen att hålla ordning på fyra drängar. Trots klockarens iver och vältalighet beslöt kommunalstämman med 3018 fyrktalsröster mot 1291 att avslå Österbergs ansökan.

*

Vi återgår till häradsrätten och ger en sammanfattning av händelserna där. Under åren 1834–65 var 48 sockenbor instämnda för olovlig brännvinsförsäljning, därav 21 änkor, 6 hustrur och 4 hemmadöttrar. Flertalet dömdes upprepade gånger för ”utebliven inställelse”, trots hotet att bli hämtade med ”tjänliga medel”. Enda följden blev, att bötesbeloppet ytterligare steg.

Styrsö och Tången låg främst i teten med 10 personer vardera. Brännö hade 9 lagöverträdare, Donsö lika många, därav sju änkor och en hemmadotter. Köpstadsö, Vargö och Käsö en bötfälld vardera.

Bötesbeloppet var i regel mycket högt, vanligen 62 riksdaler 50 öre eller 13 dagars fängelse, stundom 90 riksdaler eller fängelse i 23 dagar, i vilket fall det fördelades sålunda: 45 riksdaler för försäljningen, 40 i utskänkingsavgift och 5 riksdaler för sabbatsbrott.

Förseelserna kulminerade 1858. Då måste nio sockenbor erlægga vardera 62:50. Av denna summa fick de fattiga i församlingen 1/3 eller 187:50. Resten (375 rdr) tillföll åklagaren, i dessa fall häradshövdingen Hedenskog. Denne synes ha varit särskilt angelägen att få lagbrytarna fast – det innebar ju en god inkomst för honom.

I regel betalade öborna böterna, om än med stor motsträvighet och först efter upprepade anmaningar. De dömda sökte motivera och försvara sina handlingar på olika sätt, t. ex.: man hade bara sålt brännvin till ”nödlidande personer”!

Att det olagliga ”näringsfånget” var inkomstbringande, framgår av sådana fall, där vederbörande villigt ”underkastar sig det ansvar, som författningarna föreskriver”. De så sällan förekommande fängelsestraffen visar detsamma. Det enda exemplet må anföras: Cornelius Nilsson, Vrångö, blev jämte sin dotter dömd till 40 riksdaler. Han avbetalade 28, förmådde ej mer. Rätten: hålles 7 dagar i kronans häkte.

Byordningar

Ordningsregler under straffhot

Att en by själv ordnade sina förhållanden och angelägenheter genom särskilt utsedda styresmän är en gammal historia. Byordningar fanns i Tyskland under 1500-talet. Den äldsta svenska torde vara en skånsk från 1632.

Förordningen blev allmän i vårt land under senare hälften av 1700-talet, sedan K. M:t 1741 avgivit resolution på allmogens besvär inför riksdagen. Där framhålles, att de byordningar, som redan finns, och som framdeles kommer att inrättas, må stadfästas av häradsrätten och ”för lag uti byeskrån vara gällande”.

I febr. 1742 utfärdade K. M:t ett förslag till byordning, ett mönster, som kunde efterföljas i hela landet med nödiga jämkningar efter varje ords beskaffenhet. Där ges också anvisningar, hur man skulle kalla bönderna till sammanträde: Antingen genom budkavle eller blåsning ”ur en lur eller horn eller ock med trumslag av en pinne, allt som de själva bekvämligast finna och sig förena kunna”.

När enskiftet i början av 1800-talet genomfördes, sprängdes byalagen. Sedan hade man i allmänhet ej behov av några fastställda ordningsregler. Denna förändring gällde dock ej i det stora hela öarna i Göteborgs skärgård. Där bibehölls den gamla ordningen.

Första byordningen i Styrös socken upprättades 7/2 1779 av de två hemmanen Styrös Sör- och Nordgården. Den fastställdes av häradsrätten ett par veckor senare och hade ovannämnda K. M:ts mönster till förebild. Tyvärr blev den ej inskriven i domboken, har därför gått förlorad.

Från Asperö har vi den första, ännu bevarade byordningen, inlämnad till häradsrätten och fastställd 5/2 1793. Det synes, som man endast i ringa grad följt K. M:ts anvisningar; i formellt hänseende är den bristfällig. Detta gäller i viss mån även de tre följande av Donsö, Vrångö och Brännö. Först Tången (1821) har mer fullständiga och klara regler. Alla Byordningar, 21 till antalet, återges ordagrant i det följande. De är av mycket stort intresse, ger en god föreställning om livet i byarna vid havsbandet.

*

Långt innan socknen fick egentliga byordningar, stadfäste häradsrätten vissa förhållningsregler för byarna där ute. Vi lämnar här en redogörelse för dem. I nära 100 år förekom dessa frågor uteslutande inför Styrös sockens eget ting, främst på Brännö.

Första sammanträdet hölls dock på Donsö i maj 1628. Öborna ville värna om sin "ängskog", som obehöriga "förhugger". Man krävde rättens ingripande mot sådan skövling av träd och buskar, av vad slag det vara må. Yrkandet bifölls; böter på 40 mark fastställdes.

Nästa sockenting hade man på Brännö i april 1633. Då klagades över att en del brännöbor tar "färska ekbuskar och trä" både på sitt eget och grannarnas område. Rätten: om någon härefter hugger "ek eller hassel på Brännö", skall han för varje träd plikta 3 mark utom de 40, som enligt lag fastställts för överträdelsen. Ägaren själv har ej heller rätt att hugga på egen mark.

Ganska hårt drabbades de sockenbor, som lät sina svin gå oringade och göra skada. I sådana fall tog länsmanen vart 3:e svin och gav dem till "befästningarna"(!)

På Brännötinget 1655 var det Vrångös tur att klaga på dem, som river någon kvist eller "lygn" (ljung) på "annans ö", småholmar och skär. Nämndemannen Jon Larsson på Vrångö begärde och fick genomfört på tinget: 4 öres plikt 1:a gången; 3 mark, om någon fördristar sig att upprepa förbrytelsen.

De fastställda böterna på 1:a Brännötinget synes haft avsedd verkan, vad ek och hassel beträffar. Men sedan angrep man i stället enbuskarna. Öns egen länsman Lars Jonsson klagade på 1671 års ting, att enemarken var alldeles "utdödd". Han fordrade lika stor plikt för dem. Det gick tinget med på.

Alltjämt härjade oringade svin på Brännö lika vilt som förut. Ringa dem, utropade länsmanen, annars blir det dyrt för er! Resultatet av överläggningen: 40 mark för varje svinägare plus skadans ersättning.

År 1682 dryftades på Brännö en fråga av viktig, principiell art: Om befolkningen på öarna skulle ha rättighet att från andra håll inköpa vinterfoder och därigenom ha fler kreatur, än sommarens "mulbete" berättigade till. Länsman Lars vände sig med skärpa mot ett sådant tillvägagångssätt och krävde, att rätten skulle förbjuda det. Så skedde; ingen finge härefter ha fler kreatur under vintern, än han kunde föda av eget foder. Han fick alltså ej köpa sådant.

Två år senare blev brännöborna allvarligt förmanade att ej plocka ärter, bönor, äpplen eller vad det vara må från länsman Lars Jonsson. Överträdelse häremot straffades med 3 mark.

Samma år (1684) kom torv som bränsle första gången på tal. Det var Vrångö, som krävde strängt förbud mot all torvupptagning. Om man alldeles saknar bränsle, kan man söka ta torv på holmarna i närheten. Rätten: ja, den som bryter häremot plikte 3 mark, andra gången dubbelt.

Länsman Lars hade 1689 åter en anklagelse att göra, denna gång mot styrsöborna, som tvärt emot förbudet tar ljung på hans Källö. De erkände och fick böta 40 mark. Donsö var lika illa ute beträffande ris och ljung på Rörholmen. Man fick nu lagligt skydd.

Bestämmelsen att ej köpa foder och hålla fler kreatur, än vederbörande gård kunde föda, ansåg man tydligen vara alltför sträng. Brännöborna bröt allmänt häremot, och varje hemmansägare måste sona förseelsen med 40 mark.

Från 1689 till 1724 hölls ytterligare 30 ting på Brännö. Under 10 av dem dryftades de frågor, som brukade vara aktuella i kommande byordningar och som vi i det föregående något vidrört. Man var angelägen om att "sockenrätten" skulle stadfästa vissa normer och förhållningsregler och bestämma pliktens storlek för överträdelse däremot.

Bränslefrågan var brännande! Man tog ljung att elda med och förstörde därigenom nödtorftigt bete för kreaturen – en nog så talande bild av läget. Torv var tillåtet att ta upp men bara för jordägarna och då i proportion till gårdens storlek. Höga böter för brott häremot.

"Allehanda lösa kreatur", som gjorde skada och ohägn, innan all skörden inbärgats, var också ett vanligt irritationsmoment. Tångeborna lyckades få fastställt följande: Varje löst kreatur fasttages och sättes i hus. Ägaren löse igen dem med 4 öre pr nöt.

En paragraf, som ofta överträdades, var förbudet att köpa foder och ha fler kreatur, än "mulbetet" medgav. De höga böterna, 40 mark, avskräckte ej.

Att ta olovliga vägar och trampa ner grödan förorsakade mycken förargelse och lagliga åtgärder, likaså och framför allt "skogshögge". Särskilt eken var åtråvärd. Brännöborna var illa ute 1698. De hade enligt kronofogdens uppgift huggit 275 "färska ekar" och "oräkneliga" andra träd. Så gott som varje öbo fick böta 3 mark vardera och anbefalldes att plantera igen dubbelt så mycket, som de tagit – av sina egna träd och buskar till bränsle.

1727 hölls sista "sockentinget" på Asperö. Där dryftades huvudsakligen lotsfrågor. Men 1760 kom brännöborna inför häradstinget i Kärra och klagade: obehöriga "förövar torvskörd", tar gräs, mossor, ljung, enar och vide på vår ö och våra holmar. Vi vill ha stopp nu därför. Må rätten fastställa ett bötesbelopp! Ja, det blev 10 daler.

Året därpå hade Asperö likadant klagomål, som fick samma positiva resultat. Samtidigt ber nämndemannen Carl Olsson på Köpstadsö, att häradsrätten skulle bestämma ett vite av 20 daler för de asperöbor, som har fler kreatur, än de har jord till – den gamla vanliga frågan. Rätten vill för denna begäran och slog fast: Peter Johansson, som äger 35 mark, får ha 9 kor, 18 får, 4 svin; Anders Larsson 6 kor, 12 får, 3 svin o.s.v.

Brännö synes aldrig ha fått sin "lövskog" lämnad i fred. De förut bestämda böterna, 10 daler, var ej nog för att hindra skövlingen. Må de skyldiga dessutom få ersätta skadegörelsen! Rätten: ja.

Vi är framme vid vintertinget 1779, då Styrso fick sin första egentliga byordning gillad och stadfäst av häradsrätten (se sid. 267). I dombokens paragraf närmast före klagar nämndemannen Blom på alla dem, som i Styrso tar "egenvilliga" vägar; tar torv, som är "inom hägnad"; dristar sig att bortföra ljun och enar. Dessa frågor har tydligen ej upptagits i byordningen.

Samma år, som Asperö fick sin ordning godkänd på tinget (1793), klagar Styrso över att tillämpade viten i deras byordning ej varit höga nog för att "förekomma förbrytelser". Man ville ha strängare straff. Rätten bestämde då 3 daler och 16 skilling för varje överträdelse. På hösttinget 1795 visade Tången sin byordning, som upprättats 25 maj s. å. Den godkändes av rätten men inskrevs ej i domboken och har gått förlorad. Man vet blott, att den innehöll 5 paragrafer. Under 1800-talets första årtionde behandlades olika "ordningsfrågor" för öarna 8 gånger inför häradsrätten. Inga nya ärenden!

*

Därmed har vi lämnat en översikt av föregångarna till Styrso sockens byordningar under tiden 1628–1810. Vi återger nu de egentliga förhållningsreglerna i kronologisk följd, räknat från den dag aktstycket undertecknades av byamännen. I första byordningen saknas datum.

ASPERÖ (1793)

"Asperö åbor inlämnade til fastställelse följande Byordning.

För året efter Christi Nåderika Börd det Ett tusende sju hundrade och det nittjonde andra hafwer Asperö åboer öfwerens kommit til at hålla by förordning och således pliktfälla den som sig deremot bryter, antingen det sker med gärdes vande kreatur eller om någon nekar allment arbete hwad namn det hafwa må eller den som hafwer oringat gris och den som intet håller sin del uti Sjö gården eller om någon tager främmande Häste kreatur på mulbete utan allas wilja och at intet någon Strandsittar får taga något torf bränne, och den ene må intet taga

något ur den andras båt utan lof will wi plicktfälla det således och låta den Höglofl(iga) Rätten skjär skåda, nu är wij öfwerens till at uppsätta och införa de plickter som här på falla och wij med våra namns in förande och bejakande underskrifwer. Alla Strandsittare skall betala till Asperö åboer för wart år 1 R(iks)d(ale)r hwar för sig. Den som hafwer gärdes wander ko 8 sk(illing), om någon nekar allment arbete 16 sk., den som hafwer oringat gris 16 sk., den som intet håller sin andel uti Sjögården 24 sk., den som tager främmande Hästar på mulbete utan allas wilja 2 Rdr, om någon Strandsittare tager något torf bränne utan allas wilja 3 Rdr, den som tager något utur ens annans båt utan lof 16 sk., den som släpper sina griser lösa 8 sk., den som släpper lam uti ängarna 8 sk., den som låter sina barn gå uti äcker och ängar eller Potatöes Land 16 sk., om någon rifwer ner Hagården och släpper in Kreaturen förr än alt blifwer inbergat 1 Rdr. Ingen må taga något Jung på rifwe 16 sk., om någon tager torf bränne på sjelfwa öen på utmarken 1 Rdr, den som tager olofliga wägar på åcker eller ängar 24 sk. Sven Larsson, Daniel Pettersson, Petter Andersson, Nils Borgström, Börje Larsson, Johannes Håkansson, Andreas Pettersson, Hans Larsson, Bofwer Nilsson, Johannes Olsson, Hans Pettersson, Jonas Andersson, Petter Jaensson d.y., Petter Jaensson d.ä., Pehr Jönsson, Olof Sörensson, Carl Bårdtsson, Carl Andersson, Mathias Larsson, (Nils Borgström — förut).” Hwilka ord i från ord i domboken infördes och kommer denna by ordning så wida den af wederbörande blifwit in gången och samtyckt, at tjäna dem till efterrättelse. (Häradsrättens dombok, 5/2 1793, § 3)

DONSÖ (23 Februari 1811)

”Wi samteliga Nedre — och Faggegårdens åboer på Donsö hafwa derom öfwerenskommit: att hwilken af oss som hafwer Oringade Swin den tid på Året, då desse kreatur böra wara ringade; eller tjudra någon ko eller gris utan i nödfall; eller för hwarannan ofredar härå warande småskog; eller bära något grönt gräs och löf till någon ko på utmarken, eller skära och slå på någon holme och skär från Körs (kyndels) mässe till mickaelidag; eller släppa något får på holme och skjär som hör till öen innan sådant af oss allmänt sker; eller taga något löf eller gräs Norr på öen, ware sig ung eller gammal från körs mässe till Mickaelidag den skall wara förfallen till 6 rdr 32 sk. Bankowite utom skade stånd efter Lag hwilket genast utgå bör. Hwarjemte wi beslutadt ödmjukeligen anhålla hos Högtärade Tings Rätten om förbud för dem hwilka ingen del i öen äga att å den samma eller under lydande holmar och Skär, skära eller trampa torf. Anhållandes wi Ödmjukeligen om fast ställelse härå samt bifall till det begärta witett för olaga torfskörd. Donsö den 23 Februari 1811. Håkan Andersson, Nils Jonsson, Olof Jonsson, Nils Jonasson, Niclas Torstensson, Johannes Dawidsson, Johannes Olsson, Peter Jönsson, Christian Andersson, Erik Olsson, Johannes Gudmundsson, Johannes Larsson, Andreas Nilsson d.y., Olof Olsson. Till wittne underskrifwa Andreas Olsson d. ä på Wrångö, Johannes Christensson, n (ämnde) m (än).” Och fast ställes till den kraft och wärkan lag förmår hwarjemte 3 rdr 16 sk, wite utsättes för den, som obehörigt från Donsö Fagge- och Nordgårdens ägor borttaga torf, hwarom dock

bör kungöras. (Häradsrättens dombok, 25/2 1811, § 109)

WRÅNGÖ (augusti 1811)

”Enligt öfwerens kommelse mellan Åboerne att ingen hwem det wara må wid fem Rdr Banko för bjudes att repa på Wrångö tillhörige Gräs holmar från den 12 Maj till Mikaeli dag för det andra att den som nyttjar Kongsö holme antingen Wrångö Östregål eller Wästergål wid en Rdr Banko förbjudes att släppa något får på di andre Skärne det 3:dje att ingen wid 2 rdr Banko förbjudes att släppa något får på Wrångö från den 12 Maj till Mikaeli dag

det 4:de

förbjudes att ingen wid 2 rdr Banko må taga någon Ener på Wrångö

det 5:te

att ingen ifrån Andra Öijar som icke bebor gålen får wid fem Rdr Banko plickt Skära eller trampa någon torf, hwarken på Wrångö eller dertillhörige Hollmar

det 6:te

Wid 24 skir Riksgäld förbjudes att ingen på Wrångö må låta något swin gå oringat så länge marken är bar

det 7:de

Att ingen wid fem Riksdaler Banco förbjudes att skära mer än ett lass torf på hwar mark gäl antingen på Holmar, som underligger Wrångö eller på sjelfwa Ön

Wrångö den (lucka) augusti 1811

Nils Torstensson, Cornelius Andersson, Erik Johnsson, Andreas Johnsson, Andrias Johnsson,
Nils Eriksson med flera"

Som till all Laglig Kraft och werkan fastställes

(Häradsrätten dombok, 16/11 1811, § 9)

BRÄNNÖ

(23 maj 1818)

"Till H(ära) ds R(ätte)n inlämnades denna byordning: I anseende af swårig heten att underhålla nödig stängsel och gärdes gårdar hafwa wi för allmän nytta samt för att bibehålla god ordning, och skick öfwerenskommit om nedan skrefna förbindelse den wi i kläder oss att för framtiden obrottsligen hålla.

1:mo tillåter ej någon att från och med den 1:ste maji, till och med den siste September hwarken köra eller färdas med kreatur öfwer ängar eller åkrar, mer (än) en liten gångstig såsom oundwiklig får betjänas af.

2:de får ej någre kreatur under ofwan nemde tid inkomma för att göra skada ej eller någre oringade swin kreatur under någon årstid finnas på orten.

3:tie tillåter ej någon under sommartid tjudra hwarken kor eller oxar eller andre kreatur, hwarken på egen eller andras ägor med mindre der det är brukligt, i hwilket fall ägaren tillåtes att sådant kreatur få tjudra på sin ägor.

4:te får ej någon under hwad föreväning som helst under någon årstid hugga eller taga bränsle utur skogen.

5:te icke eller tillåtes någon taga främmande kreatur af hwad slag som helst på bete men så många som hwar och en af åboerne mägtar underhålla tillåtes allment bete utan afseende på större eller mindre andel i jorden.

6:te all skärning eller upptagning af bräntorf på slätmarken förbjudes på det strängaste.

7:mo wägen till sjön och bryggan åt Rödsten underhålles af samteliga åboerne, och werkställes det arbete som därtill erfordras genast då sådant af tränne man påfordras.

Den som i något mål af ofwan stående öfwerenskommelse bryter eller på annat sätt begår olagligheter underkastar sig det straff som lag och domare honom ålägger, och är denna öfwerenskommelse med egna namns undersättjande stadfästad och bekräftad, som skedde på Brännö den 23 maji 1818.

Nils Larsson i norgården, Lars Sörensson i Bergegården, Christoffer Swensson i Bergegården, sjelf hållit i pennan, Magnus Nilsson, Börje Nilsson Sörgården, Olof Claesson i klafwegården, Nils Börjesson därstädes, Anders Swensson i Bergegården, Olof Magnusson i Faggegården.

Såsom wittnen underskrifwa Jonas Thunqwist Skolmästare, Andreas Olsson sjelf hållit i pennan."

Hvilken efter upläsandet här infördes. Och blef den samma till wederbörandes efterrättelse gillad och fastställd.

(Häradsrättens dombok, 6/11 1818, § 204)

TÅNGEN (10/9 1818)

"Till Härads Rätten inlämnades denna: By Ordning:

Wi underskrefne Jord- och Hemmansägare, uti Hemmanet Tången i Styrsö Socken, Askims härad samt Götheborgs och Bohus Län, hafwe till Oordningars förekommande, efter gemensam rådplägning beslutat och antagit följande By-Ordning.

§:1.

All Torfskärning å samfälta Utmarker, samt å särskildte Holmar, hwaruti Wargön i synnerhet inbegripes, är förbuden, om någon dermed beträdes, pliktar den första gången Twå Rd B (an)co, och andra gången dubbelt, och är den skurna Torfwen altid Confiscabel, som försäljes, och penningarne tillfalla By-Cassan

§:2.

För ohägnad, som af wårdslöshet om kreatur och gärdesgårdar timar, bötes En Rd 16 sk. Banco, hwarje gång och skade ersättning särskilt.

§:3.

För hwart oringadt Swin som finnes på bete, pliktar Ägaren En Rd Banco

§:4.

Inga lösa hundar få löpa uppå Öen, wid wite af En Rd Banco för de på Tången boende som kunna wara ägare af en sådan; Och då det förmärkes att främmande hundar löpa och hafwa sitt tillhåll å Ägor och Betes marker, skall det åligga By Äldermannen att föranstalta om deras förjagande och ihjälskjutning.

§:5.

Den som tager sig olofliga wägar å Inägor pliktar första gången 24 Skillingar och dubbelt hwarje gång han å nyo bryter

§:6.

Såsom grundlega betalas, af alla dem som bygt hus å platsen utan att äga Hemmansdel eller andel i jorden, En Rd Banco årligen för hwarje bostad.

§:7.

Alla de som icke äro delägare eller äga mindre än En mark i Hemmanet betala för Sommarbete för En ko En Rd, för Ett Swin 24 sk. och för Ett Får 16 sk., allt Banco.

§:8.

Twänne Äldermän wäljas som efterse att denna By-Ordning efterlefwes, och att den som deremot förbryter, blifwer till det utsatta answar fäld. Dessa Äldermän ombytes årligen emellan och får ingen neka att denna befattning efter sin tour emottaga.

§:9.

Uraktlåta Äldermän att behörigen och alfwarligen handhafwa denna Byalag, och icke eller uppå anmälan bestraffa de begångna förbrytelser enligt hwad här föreskrifwit är, ware de sjelfwa förfallne till lika böter som förbrytaren bordt Åläggas, då de flästa närw:e Byamännen det votera.

§:10.

Så wäl grundlegan och Betes penningar som böter, hwilka efter denna By-Ordning inflyta, tillfalla en By-Cassa, hwilken äfwen förwaltas och Årligen redowisas af Äldermännen som derföre answara begge för en och en för begge. Af hwilken Cassa icke får någon utbetalning ske utan, efter gemensamma öfwerläggningar och beslut, hwarwid de flästa röster altid gälla.

§:11.

Uppå kallelse af Ålderman, böra Bye männen alltid sammanträda, och den som uteblifwer äger ingen talan emot de beslut de flästa röster af de närwarande fattadt.

§:12.

Denna Bya-Lag kommer, efter af Lofliga Härads Rätten derå meddelad fastställelse, att gälla uppå vår grund, och wara Executiwe, utan omwäg och uppehåll. Tången i Styrso Socken den 10:de September 1818. Börje Nilsson, Cornelius Andersson, Magnus Pettersson, Petter Johannesson, Olof Håkansson. Bewittnas af Olof Andersson , Storegården, Pehr Torkelson, Sönnared. På begäran författad af E. H. Hällström, Commissions Landtmätare.” Hvilken här intogs och warder så wida den med Lag enlig är af H(ära)ds (R(ätt)en fastställd. (Häradsrättens dombok, 9/2 1821, § 5)

STYRSÖ (1/9 1821)

”Till Härads Rätten in lämnades denna By ordning: Wi underteknade Jord och hemmans ägare uti Styrso Sör- och Norgården hafwa till Oordningars förekommande efter gemensamma Öfwerläggningar beslutat om följande Ordning, som inom Byen och dess område bör iagtagas och efterlefwas nemligen

§ 1.

All Torfskärning å samfalte Utmarker är efter denna dag förbuden; Och pligtar den som dermed beträdes första gången Twå Rd B:o, andra gången dubbelt och är den skurna Torfwen alltid confiscabel hwilken bör på auction till den högst bjudande försäljas och penningarna insättas i By Cassan som förwaltas af Twänne Åldermän på sätt efteråt föreskrifwit är.

§ 2.

För ohägnad af kreatur bötes En Riksdaler 16 sk. B:o för hwardera hwarje gång sådant sker och skadans ersättning särskilt. Dock böra Gärdes gårdarna hållas i Laggilt stånd.

§ 3.

För hwart oringat Swin som finnes på bete, pliktar ägaren En Rd B:o; wid lika bot får ingen hafwa sådana kreatur om sommartiden lösa på inägorna.

§ 4.

Den som tager sig olofliga vägar eller gångstigar öfwer inägorna, pliktar första gången 32 sk. B:o och dubbelt warje gång han därmed beträdes. Ingen må kjöra från och till stränderna Brawik och Hallswik utan att nyttja den utstakade vägen wid bot af En Rd samma mynt.

§ 5.

Såsom grundlega betalas af alla dem som äga hus och tomte platser, men ej någon hemmansdel eller andel i jord En Rd 16 sk. B:o årligen för hwarje bostad, dock warda de förbjudna att taga någon slags bränsle i hemmanens område wid bot af En Rd B:o.

§ 6.

Alla de som icke äro hemmans ägare eller innehar en mark inom byens område betalar i sommarbete för en ko En rd, för ett swin 24 sk. och för ett får 16 sk. allt Banco

§ 7.

Uti de trenne brunnar, som byen gemensamt äger, må ingen nedkasta träkäril wid bot af 24 sk. B:o och warans förlust, hwilken kommer å auction att försäljas på lika sätt som i 1. §. nämndt är.

Twänne Åldermän wäljas, som efterse att denna By Ordning efterlefwes och att den som sig seremot förbryter blifwer till det utsatta answaret fäld. Dessa Åldermän om bytas årligen =ellan Åboerne och får ingen neka att denna befattning efter sin Tour emottaga.

§ 9.

Uraktlåter Ålder männen att behörigen och allwarligen handhafwa denna Bya-Lag och icke heller uppå skedd anmälan bestraffa de begånga förbrytelser, enligt hwad här föreskrifwit är, warda då sjelfwa förfallna till dubbla böter, som af förbrytarne bort erläggas. Dock äga dessa rätt att niuta den lagliga skydd att wara fredade för owett och Skjålsord, enär de gå i sina ärender för att uppfylla hwad dem åligger. Och bör den som dem ofredar böta En Rd B:o.

§ 10.

Åldermännen äga rätt nytia en eller 2:ne man af bymännen till biträde enär så nödigt finnes, hwartill ej någon får neka.

§ 11.

Så wäl Grundlegan, Bötes penningar och Böter som efter denna Byordning inflyta, uppbäres och redowisas af Åldermännen, som derföre en för båda och båda för en answara. Af denna Cassa får ej någon utbetalning ske utan efter gemensamma Öfwerläggningar och beslut, hwarwid de flästa rösterna alltid gälla.

§ 12.

Uppå kallelse af Åldermännen skola bymännen alltid wara skyldiga sammanträda och den som uteblifwer äger ingen talan emot de beslut de flesta röster af närwarande fattat. Skolande den uteblifwande enär Åldermännen intyga att de honom tillsagt om sammankomsten böta 8 sk. B:o.

§ 13.

Ingen eho det wara må får emellan husen bära bar Eld wid bot af En Rd B:o, skjer sådant af barn eller minderårige personer uttages böterne af föräldrarne. Äfwen bör den som utlämnar Eld wara förfallen till samma bot.

§ 14.

Då det är ungdomens wana att sent om aftnarne och nattetid gå omkring i byen, ofreda folk med stenkastande i wäggarne och stojande, så skall det wid förekommande der af wara föräldrarnas och husbönders skyldighet att sedan kl. 9 om aftonen ej tillåta de i huset warande personer, kringwandra i byen wid bot af En Rd B:o.

§ 15.

Den sidsta Aprill skall wara hägnat omkring inägornes område. Den som har får eller swin kreatur och de träffas på inägorna skall böta 32 sk. Bio för hwardera.

§ 16.

Ingen äger rätt att på längre tid hädanefter emottaga eller hysa Lösa främmande personer ej heller får någon till tjenstehjon antaga wanfrägdad folk, eller de som för tjufnad en gång warit sakfälda.

§ 17.

Den som är husägare, tillika äger jord, men ej den sjelf bebor utan emot hyra den bortarrenderar skall till Bya Cassan erlægga 1 Rd 16 Sk. B:o.

§ 18.

Denna Byalag kommer att sedan den af Lofliga domstolen blifwer fastställd att gälla till hwars och ens efterlefnad och är den Executiwe utan uppehåll eller omwäg. Sålunda wara öfwer enskommit och beslutat intyga.

Styrsö den 1 September 1821

Andreas Olsson, Johannes Olsson, Carl Nilsson den yngre, Andreas Nilsson, Carl Larsson, Johannes Nilsson, Carl Ericksson, Carl Nilsson den äldre. Alla sjelfwa hållit i pennan. Till wittne häraf underskrifwer E. Eiserman, Olof Larsson” Hwilken sålunda här intages, och så widt den med Lag enlig är till vederbörandes efterrättelse, fastställdes.

(Häradsrättens dombok, 31/10 1821, § 5)

DONSÖ (15/10 1821)

Till Hds R:n inlämnades denna Byordning:

”Följande By förordning är emillan Åboerne på Donsö upprättad, nemligen:

- 1:mo I anseende till det ringa mulbete som är på ön, så tillåtes ej att hafwa mer än fem kor på hwarje Pund gård wid wite af 4 Rd 24 sk. R(iks)G(älds) S(edlar);
 - 2:o Får ej wara mer än 10 Får på hwart pund gård wid 2 Rd R. G.
 - 3:o Tillåtes ingen hafwa några kreatur som ej har gård på Ön;
 - 4:o den som har kreatur som gör ohägn böte 2 Rd;
 - 5:o Tillåtes inga oringade Swinkreatur eller små Grisar; gå lösa wid En Rd:s plickt;
 - 6:o Inga kreatur får släppas på In ägorna från den 3:dje Maji tills all grödan är inbärgad wid ett wite af 2 Rd;
 - 7:o Hwilken som släpper wäd(u)rar på Kors- eller Skimansholmarna plikte 2 Rd;
 - 8:o Alla olofliga Gång- eller körwägar förbjudas wid 2 Rd wite
 - 9:o Förbjudes att skära Torf på Öens både In- och Utmark wid wite 2 Rdr;
 - 10:o Tillåtes ingen att skära eller trampa Torf mer än ett lass för hwarje mark gård wid 2 Rd wite:
 - 11:o Till förekommande af olofligt repande på ängar och holmar förbjudes att bära något grönt gräs till sina kreaturwid Twå Rd:rs wite;
 - 12:o Tillåtes ej att taga den minsta gren eller qvist af Öns skog eller buskar wid 2 Rd:rs wite;
 - 13:o Den som olofligen wid Öns stränder borttager ur andras båtar, stakar, åror, Tollar eller hwad helst det wara må plikta 2 Rd;
 - 14:o Den som tager en annans mans båt och derigenom hindrar honom ifrån sitt fiske eller någon annan olägenhet förordsakar plikte 3 Rd R. G.
 - 15:o Förbjudes att låna Eld, eller att gå med bar eld i torf eller eldbränner mellan husen wid 2 Rd wite; Af dessa böter tillfaller Angifwaren hälften, den andra hälften By Cassan.
- Denna By förordning hafwa wi alla samteliga med vårt ja och samtycke upprättat och under skrifwit.

Donsö den 15:de October 1821

Petter Jansson, Johannes Larsson, Johannes Nilsson på Nedergården, hållit i pennan, Carl Olsson, Johannes Olsson, Johannes Hansson i Faggegården med hand i pennan.

Såsom wittnen underskrifwa: J. J. Thunqwest Skolmästare, Olof Andersson hållit i Pennan.

” Hwilken, sålunda här infördes till wederbörandes framtida säkerhet, samt af Härads Rätten fastställdes, så widt den med Lag enlig är; hwarom bewis åtecknas.

(Häradsrättens dombok, 26/10 1821, § 4)

ASPERÖ (12/6 1826)

”Byåldermannen Hans Petter Nilsson inlemnade, med anhållan om fastställelse följande

By Ordning

Wi underskrifne fiskare och Hemmansägare på Asperöd uti Styrsö Socken af Askims Härad, hafwa till Oordningars förekommande öfwerenskommit, beslutat och antagit följande Ordning innom Öns område.

§ 1:sta

All Torfskärning, så wäl å Utmarken, som å de till Öen lydande Holmar, hwarder förbjuden, och plicktar den som därmed beträder, första gången Twå Riksdaler Banco, andra gången

Dubbelt, och blifwer den skurne Torfwen, altid Confiscabile, försäljes på Auction, och penningarne till falla By-Cassan. Äfwen hafwa wi öfwerenskommit det alla de som äga jord på Ön, men ej på

stället, förbjudes wid lika Bot, Upptaga Torf på de ön gemensamt tillhörande holmar, utan att förut hafwa dertill ärhållit Byamännens samtycke.

§. 2:dra

Gärdesgårdarne böra wara uplagde och uti förswarligt stånd den 1 Maj hwarje År. Om någon ohägnad af Kreatur sedan förefaller, Betalas för Ohägnaden En Rd 16 sk. Banco och ärsätte skadan särskilt. Börande de som äga jord här, och icke bo på stället deltaga uti hägnads skyldigheten. Uragtlåtes sådant, böter den försummelige 16 sk. Banco för hwarje mark jord han å Ön äger.

§. 3:dje

För hwarje Oringat Swin som finnes på Bete, pligtar Ägaren en Rd Banco, Och äger Byåldermänner rätt att qwarhålla sådana Kreatur tills Böterne ärläggas.

§. 4:de

Den som tager sig olofliga wägar, utan (och ej) håller sig wid de utstakade wägarne å Inägorne, plicktar första gången 24 (sk.) Banco, och dubbelt hwarje gång han dermed beträdes.

§. 5:te

Såsom grundlega betalas, af alla dem som äga hus, utan att äga Hemmansdel, eller andel uti Jord å Öens Område, En Rd Banco årligen för hwarje Bostad.

§. 6:te

Alla de som icke äga Twänne marker Jord, betala uti Sommar bete, för En ko, En Rd, för Ett Swin kreatur 24 sk. och för Ett Får 16 sk. Banco.

§. 7:de

Twänne Åldermän utwäljes som efterse denna By-Ordning efterlefnad, och att den som deremot förbryter sig pligten af Åldermännen genast uttager, försummar Åldermännen sådant warda de förfallne till de Böter, som den brottslige bort ärlägga.

§. 8:de

Så wäl grundlega och Bötespenningar, hwilken efter denna By ordning inflyta tillfaller By Cassan, hwilken äfwen förwaltas och Redowisas af de antagne Åldermännen, som gemensamt derföre äro answarige, och får ej något deraf utbetalas, med mindre gemensam öfwerläggning föregått, hwarwid de flästa Rösterna alltid gäller.

§. 9:de

Uppå Kallelse af Åldermännen, åligga det Byamännen sammanträda och den som uteblifwer, utan laga förfall, plikte 16 sk. Banco, och får de åtnöja sig med de närwarandes Beslut.

§. 10:

Ej må någon olofwandes taga en annan mans Båt eller Jolle från Bryggan; sker sådant plickte den Brottslige 24 sk. Banco, hwarje gång sådant sker, äfwensom ingen äger rätt uti Brunnarne nedkasta Trä Kjärrill wid Bot af 16 sk. Banco.

§. 11

Denna By-Ordning kommer efter Loflige Härads Rättens derom med-delta fastställelse att lända till gemensam efterrättelse, och skola Åldermännen äga Rätt, att utan Executiwe åtgärd uttaga Böterne.

§. 12

Till By Ällderman utväljes för detta Är Fiskaren och Hemmansägaren Swen Nilsson och Hans Petter Nilsson, hwilka bör noga iakttaga hwad härutinnan är Öfwerenskommit.

Asperön den 12 Juni 1826

Hans Petter Nilsson, Bengt Mattisson, Börje Ericksson, Carl Lorentsson, Andreas Eriksson, Johannes Pettersson, Johannes Olsson, Swen Nilsson, Lars Börjesson. Alla Sjielfwe hållit om pennan, å egne och frånwarande Byemäns wägnar. Sålunda wara Öfwerenskommit betyga Ut Supra (dag som ofwan). E. Eiserman, f: d: Krono Länsman." Och Blef denna By ordning, jemlikt Kgl. Resolution den 1 Septb:r 1741, till wederbörandes efter rättelse af H:ds R:n fastställd.

(Häradsrättens dombok, 22/11 1826, § 7)

TÅNGEN (15/3 1833)

"Till Härads Rätten inlemnar Krono Lm:n G. Ljungberg följande byordning med begäran om dess fastställelse. Inledningen i huvudsak såsom 1818

§ 1–3 i huvudsak såsom 1818

§ 4:

De som hafwa Hundar åligger, att efterse det sådane kreatur ej löper omkring i ägor och betesmarker, hwar sådant förmärkes böte ägaren En Rdr Banco.

§ 5:=1818

§ 6:

Den som går med bar eld emellan husen på Tången, eller som ofta brukligt är, den ene grannen lånar eld af den andre, pligte såwäl den som Eld utlånar, som den sig deraf begagnar 24 sk. Banco hwardera, om någon oftare härmed beträdes pligte dubbelt hwarje gång.

§ 7:

Hwarje år den 1:ste Maji får inga kreatur gå på inägorne, och ej heller får någre på marken insläppas förr än grödan blifwer inbergad wid wite af En Rdr Banco för den som häremot bryter, och dubbelt om någon oftare härmed öfwerträder.

§ 8:

De som byggt Hus utan att äga Hemmansdel eller andel i jord åligger att årligen betala En Rdr Banco i Grundlega för hwarje Bostad.

§ 9:=S71818

§ 10:=8–9 1818 (i huvudsak)

§ 11:=10 1818

§ 12:=11–12 1818 (i huvudsak)

Styrsö Tången den 15 Mars 1833.

J. J. Lindgren, Petter Andreasson d.äldre, Christen Andreasson, Pettronella Carlsdotter, Magnus Pettersson, Pettronella Jonasdotter, Cornelius Johansson, Sven Nilsson, Christen Andersson, Petter Andreasson den yngre, Cornelius Andersson, Johannes Rallon, Bänkt Swänsson, Johannes Andersson, Enkan Ingebor Patersson, Olof Håkansson, Hendrick Gabrielsson. Efter uppläsandet, agtar H:ds R:n skäligt att denna byordning gilla och till Lag inom Styrsö Tånges byalag antaga och fastställa, dock att de, som efter äldre aftal, utan att äga

någon jord i byn fått å dess ägor bygga och bo, warder wid deras lagliga rätt oförkränkt bibehållne utan hinder af hwad i 8. § sägs. Som ofwan På Askims Härads Rätts wägnar Efter förordnande Fred. Björk"

BRÄNNÖ
(3/9 1834)

Förre Nämndemannen Lars Nilsson ingaf nedanskrefne Byordning, till intagande i Domboken: "Byårning upprättadt på Brännö den 3. Sept. 1834

§ 1.

Att ingen må Söndagar och andra Högtidsdagar uträtta hwarken (lucka) eller annat arbete af hwad det wara må, undantagande då sjöfartens befrämjande är i fråga, wid ett vite af 2 rd Banco.

§ 2.

Att ingen må taga andras båt, eller något af dess inwentarier med 1 rdr 16 sk. banco vite.

§ 3.

Att ingen må taga eller hugga någon skogwext eller buskage till brändsle wid 1 rd 24 sk. vite, och den som ej böta gitter, arbete, räknadt efter 12 sk. om dagen tills vitet blir betalt för bara maten.

§ 4.

Att ingen må begagna någon så kallade skärtorf å samfällt utmark der kreatur kan begagna bete, mot 2 rd:r b:co vite.

§ 5.

Att inga oringade swin må finnas uti inägorna under hela tiden de där äro wid ett vite af 1 rq banco.

§ 6.

Att ingen får löpa med bar eld emellan husen och ladugårdar wid 1 rd 12 sk. vite banco.

§ 7.

Att strandvägarne på ön må årligen underhållas med påkörning af samtelige byens åboar, ingen undantagande, plikte 1 rd:r 1 sk. B:co och likwisst sitt arbete fullborda som häremot bryter.

§ 8.

Att all ohägn af hwad kreatur det wara må, skall så iakttagas, att första gången bör den tillsägas som kreaturet äger och andra gången plikte 1 rd Banco och gälde skadan.

§ 9.

Att ingen må köra öfwer andres ägor från den 16. April till den 16. November, undantagande i skördetiden, men äfwen då ej må skada göra, utan den som körer skall först slå och raka wäg, wid 2 rd 24 sk. banco vite och gälde skadan. Samma warder för den som tager olofliga gångvägar såsom en wana.

§ 10.

Att ingen må äga flera kreatur än han sjelf kan föda, uträknadt efter den eller de som äro högste jordägare, utan att betala, hwilket med dem öfwerenskommes.

§. 11.

Att den eller de, som snattar något hwad det wara må, gammal eller ung från 12 års ålder, plikte 2 rd banco och gälde skadan, i fall desse böter ej kan af den broslige erläggas skola föräldrar eller husbönder betala.

§ 12.

Att årligen skall tillsättas 2:ne Byåldermänner i början af Maji månad och desse skola noga tillse och framhafwa alla förbrytelser emot vår gjorda och öfwerenskomna byordning, emot ett vite af 3 rd:r Banco hwardera.

§ 13.

Att den eller de, som öfwerfalla dessa by åldermän med hugg och slag eller otidiga ord, böte 3 rd banco, dock ej någon skada sker.

§ 14.

Som den oseden åtskilliga gånger inträffadt att ungdomen af båda könen störa det allmänna lugnet medelst den så kallade Ladspringningen om nätterna, så stadgas härmed ett vite af Tre rd Banco hwardera för hwarje gång, samt deras namn allmänligen från predikstolen kundgöra när böterna till de fattige utfallit.

§ 15.

De ofvannämnde böter böra så fördelas att 1/3:del tillfaller by ordnings mannen och den andra tredjedelen Öns fattige och den tredje 1/3:delen till öens Cassa.

§ 16.

Alla handlingar och charter, hvilka röra Öens angelägenheter, böra uti en dertill inköpt kista förvaras af den som öens innevånare ett sådant förtroende lämnar för att hållas vederbörande till handa; och bör till nämnde kista finnas 2:ne nycklar af hvilka den ene förvaras af den som kistan hafwer om hand, och den andra nyckeln till någon annan god man.

§ 17.

Hwad böterne angår äger byordningsmännen de samma utan vidare omwäg genast uttaga, ware sig att den skyldige godwilligt dem betala, eller att de skola genom pantning utbekommas.

§ 18.

Att enär mot denna byordning eller regler flera gånger förbryter, böterna då skola fördubblas, och slutligen finna vi oss samtliga Brännö åboar med denna vår öfwerenskomna Byordning i alla delar nöjde som här med våra namn intygas.

Brännö den 3 September 1834.

Lars Nilsson. A. J. Ekman. Bärnt Olofsson. Christoffär Svänsson med hand i pennan. Magnus Nilsson, mästrelots. Swen Chrestoffär. N. Magnusson. Gustaf Ahlgren. C. Swensson. Andreas Olofsson med hand i pennan. Anders Jansson. Carl Andersson. Johannes Andersson. Lorens Andersson. En Anna Catharine Bävers dotter. Johannes Olsson med hand i pennan. Nils Jonsson. Petter Swensson. Änkan Anna Jonasdotter med hand i pännan. Karl Hansson, med hand i pännan. Hans Nilsson med hand i pännan. Johannes Jonasson med hand i pennan. Gustaf Nilsson. Änkan Maja Olofsdotter, med hand i pennan. Christen Pettersson. Olof Mattsson. Börje Christen Andersson. Britta Persdotter hand i pännan. Gustaf Pettersson. Gustaf Carlsson. Nils Börjesson. Änkan Johanna Andersdotter, mäd hand i pännan. Andreas Börjesson. Lotsen Johannes Larsson." Som upplästes och i Domboken ordagrannt intogs till behörig säkerhet med den kraft och verkan lag förmår, hvarom bevis skulle handlingen åtecknas.

(Häradsrättens dombok, 26/9 1837, § 2).

KÖPSTADSÖ (27/6 1835)

Kyrkowärden Lars Pettersson på Frölunda Stom företräder och ingifwer följande:

”By Ordning

Wi underskrifne Jord- och Hemmansägare uti Hemmanet köpstadsö i Styrö Socken, Askims Härad samt Göteborgs och Bohus Län hafwe till Oordningars förekommande efter gemensam rådplägning beslutat och antagit följande Byordning.

§:1.

All Torfskärning å samfalta In och Utmark på Ön är förbuden. Om någon dermed beträdes pliktar den första gången Twå Riksdal:r Banco och 2:dra Dubbelt och är den skurna Torfwen alltid Confiscabel som försäljes; Och penningarne till falla by Cassan.

§:2.

Torfskärning på Holmarne är Tillåten med att 6 Lass på warje 1/8:del. Trampetorf på Både Ön och Holmarne Tillåtes 2:ne Lass på war 1/8:del. Den som öfverskrider denna öfwerenskommelse pliktar första gången Twå Riksdaler Banco och andra g. Dubbelt; all Ribbing af gräs på Ön och Holmarne af Främmande är förbjuden och Plikte första gången Tre Riks daler Sexton (sk.) Banco och andra gången dubbelt.

§:3.

Från 1. maj tills Skjörden är inne är alla Olofliga Wägar öfwer Ingerdet förbudne till ofwan nämnde tid är ute, den som deremot Bryter Pliktar första gången En Riksdaler Banco och andra g: Dubbelt.

§:4.

Twenne Lång Diken i Ståndsättes på hela Öns bekostnad, och efter de äro i ordning håller hwarje gårds ägare sitt stycke Enligt Delning 2:ne gånger om Året, den som detta uraktlåter pliktar Första gången En Riksdaler Banko, och andra g: Dubbelt.

§:5.

Alt Buskeracie och unga Telningar af Skogens uppräckningar är förbjuden så Wäl för öns folk som för främmande; men för Öns folk Tillåtes att taga till nödiga Litser till sina Båtar, men den som af ofwannämnde förbryter sig Pliktar första gången En Riksdaler och andra g: Dubbelt.

§:6.

All Fä Lorts pläckning för främmande så wäl på ön som Holmarne är förbuden och den som dermed Befinnes pliktar första gången En Riksdaler Banko och andra g. Dubbelt. §:7. På hwarje 1/8:del i Hemmanet tillåtes att hafwa 4. kor och 4. st. Får En större och mindre Gris, men Inga främmande kreatur tillåtes. Den som deremot bryter plikte första gången Tre Riksdaler Banco, och andra g. Dubbelt och de öfrige Betalar för hwarje Swin 24. sk. Banco. §:8. För hwarje oringat Swin pliktes sedan tillsegning är gord första gången 24 sk. Banco och andra g. Dubbelt.

§:9.

Ingen Lös Eld tillåtes att Låna eller Bära Emellan Husen och den som utlånar den samma plikte å ömse sidor hwardera första gången 24 sk. Banco och andra g: Dubbelt.

§:10.

Alla Fartyg som kommer att nyttja Ringarne i Hamnen, som är Ön tillhörige Betalar enligt kongl.: majt:s Nådiga Reglemente En Skilling Banco per Läst, den som deremot nekar plikte 2 Rd B:o.

§:11.

Bryggan skall å samtelige Åboer i standsättas, och den som tager någon Båt från Bryggan olofligen och Läger den i en Påle, ej bringar den samma i Land, Plikte första gången 32 sk. B:o och andra g: Dubbelt, men Tages Båten utur Hamnen, Plikte första gången Twå Riksdaler Banco och andra g: Dubbelt.

§:12.

Twänne Åldermän wäljes som efterse att denna By ordning Efter lefwes, och att den som deremot förbryter blifwer till det utsatta answar fäld, Desse Åldermän, ombytes årligen Emellan Åboerne och får ingen neka att denna befattning Efter sin Tour emottaga.

§:13.

Uraktlåta Åldermän att behörigen och allwarligen Handhafwa denna By-Lag och icke (h)eller på anmälan beträffa(n)de begånga förbrytelser, enligt Hwad här föreskrifwet är, ware de sjelfwa förfallne till Lika Böter som förbrytaren bordt årlägga då de fläste Närwarande Bya-män det Wotera.

§:14.

Uppå kallelse af ålderman bör Bya-mennen altid samman Träda och den som uteblifwer äger ingen Talan, emot de Beslut de flästa Röster af de närwarande fattadt.

§:15.

Denna Bya-Lag kommer efter af Lofl(iga) Häradsrätten, derå meddelad fastställelse att gälla uppå vår grund, och ware Exexecutiwe utan omwäg och uppehåll.

Kiöpstadsö den 27. Juni 1835

Lars Jöransson, Erik Ebbesson, Anders Andersson d. ä, Anders Andersson d. y., Gustaf Bryngelsson, Börje Larsson. Alla hand i pennan. — Anders Bryngelsson, Magnus Swensson. Till wittne eller författare C. F. Sundström, Lots Ålderman.” Som upplästes, och agtar Härads Rätten skälighet att samma By ordning, i hwad den gifwer föreskrift om det som byamännen sig emellan äga iakttaga gilla och till Lag inom Köpstadsö byalag fastställa, derom bewis densamma skall åtecknas.

(Häradsrättens dombok, 13/10 1835, § 1)

TÅNGEN (2/2 1836)

Krono Länsman Ljungberg ingaf följande

”Byordning:

Inledningen såsom 1818

§:1.=1818

§:2.=1818

§:3.

För hwart oringadt Swin som finnes på bete, plicktar Ägaren En Rd Banco; och ej må någon, som ej äger 1/4 mark jord på Tången, hafwa något löst swin eller på bete, wid böter af En Rdr B:ko första gången, och ingen af byens åboer må ensamt lofwa utan alla byns innewånarens tillåtelse.

§:4.

Endast 1:a meningen av 1818 (t. o. m. semikolon). § 5. Den som tager sig olofliga wägar å Inägor från den 6 Maj tills grödan är af marken, Pliktar första gången 24 sk. Banco och dubbelt hwarje gång han å nyo bryter.

§ 6=1818

§ 7=1818 (men "Swin" utgår)

§ 8.

Den som tager eller lossar annan mans båt utan tillåtelse af ägaren, samma om åror eller tållar borttages, plikte första gången 24 sk. Banko och andra gången dubbelt; och i hwilkens båt, som ägaren finner sitt gods tage han det tillbaka, och plikte ägaren (af godset) 24 sk. Banko.

§ 9.

De åboer, som äga jord på Styrö Sörgården och ej på Tånge mark tager sine kreatur genast wid utgårdningen till den jord, hwarest de äger, wid böter af två Riksdaler Banko första gången och sedan dubbelt allt efter omständigheterna.

§ 10.-8 i 1818

§ 11.=9 i 1818

§ 12.

Den eller de, som öfverfaller åldermannen i sin tjensteutföring med owett eller smådeord, plikte första gången två Riksdaler Banco, och andra gången dubbelt, allt efter omständigheterna.

§ 13.-10 i 1818

§ 14.-11 i 1818

§ 15.-12 i 1818

Tången Styrö Socken den 2 febr. 1836

Andreas Andersson Friberg, Petter Andreasson den äldre, Corn. Börjesson, Andreas Andersson, Petter Andreasson d. y., Christen Andreasson, Petter Magnusson, Corn, Johansson, Anders Friberg, Petter Johansson, Christen Andersson, Anders Andreasson d. y., Nils Swensson.

Bewittnas af C. F. Sundström Lots Ålderman, Magnus Pettersson, Fiskare sjelf hållit i pennan."

som upplästes och på begäran här orda grant intogs med den kraft och werkan, som med lag förenlig wara kan; derom bewis handlingen åteknades. (Häradsrättens dombok, 21/6 1836, § 8)

ASPERÖ (12/8 1837)

Från Asperö Hemman åboer inlemnades till Härads Rätten följande Byordning:

"För ordnings bibehållande och för jagttagande af inbördes pligters uppfyllande, hafwe wi undertecknade Åboer på Asperö till framtida efterlefnad, upprättat följande By ordning.

1:mo Då så liten tilgång på sommarbete i vårt ägande Hemmans utmark finnes, hafwe wi beslutat att ej mer till Sommar bete får hafwas, för den som minst är ägare af 5 marker jord mer än 1 ko och 5, eller ock 1 Häst som swarar emot nyss nämnde antal af kreatur, och sedan i proportion flera kreatur efter mera ägande af jordegend; den som häremot bryter hwad oss nu emellan beslutat blifwit, böte 1:sta gången 2 Rd Banco och 2:dra gången dubbelt.

2:o All Torf skärning på Asperö och Rifwö förbjudes, för hwilken förbrytelse bötas 1:sta gången 1 Rd B:o och 2:dra gången dubbelt hwarförutom den skurna Torfwen blifwer Confiscabel och försåld, hwilke penningar tillfaller byens Cassa.

3:o På Utholmarne tillåtes torfskärning, likwisst på så sätt att ej mer än 1 Lass torf för ägandet af hwar mark jord, den som häremot bryter stannar tillika ansvar hwad i föregående punct stadgat är blifwit.

4:o I början af Majj månad skall all stängsel wara werkställd, gemensamt af byens jord ägare, hwari utbrukare böra skäligen deltaga, för uraktlåtagandet härutinnan bötes 1:sta gången 24 sk. B:co och 2:dra gången dubbelt.

5:o I från det blifwit tillsått, och tills alt är inbergat, ställs till ansvar dem, hwars kreatur i gårdet inkomma lössläppte, att böta utom ersättandet af möjligt skeende skada å Säd och gräs 1 rd B:co 1:sta g: 2:dra gången dubbelt.

6:o Den eller de, som hafwa oringade Grisar eller Större Swin på Asperö eller Rifwö den årstid de kunna göra skada, böta, utan ersättning för skeende skadan 24 sk. B:o första g. 2:dra g: Dubbelt.

7:o Ingen må beta sine kreatur på egen eller annan mark i gårdet eller så kallade in ägorne, från det blifwit stängt tills allt är inbergat, den sig förbryter häremot, betalar 1:sta gången 2 Rd B:co 2:dra gången Dubbelt.

8:o De som taga med körande eller gående andra vägar öfwer inägorne än de som från äldre tider blifwit anlagde och utstakade, böte 1:sta gången 24 sk. B:co 2:dra g. Dubbelt.

9:o Alla de som icke äro jordägare ehuru boende på Asperö förbjudes att hafwa något kreatur eller taga någon torf, den som häremot bryter, böte hwarje gång 3 Rd 16 sk. Banco.

10:o Den eller de som hugger, upprycker eller nedbryter något af den här på ön växande Skog eller Buskar, böte 1:sta g. 2 Rd B:co 2:dra g. Dubbelt.

11:o Förbjudes äfwen wid. En Rd B:co vite 1:sta g., 2:dra g. Dubbelt att låna eller bära Eld i bränder eller Torf husen emellan.

12:o All repning å alla till Asperö hörande Holmar och skär, förbjudes af främmande wid vite En Rd B:co 1:sta g. 2 g. Dubb:

13:o För wakandet af denna By ordnings noggranna efter lefnad utväljes 2:ne pålitlige män, som åligger, att med sorgfällighet tillse att inga af förut nämnde förbrytelser må lämnas opåtalte och äger således desse Ordningsmän så wäl åtala alla förbrytelser, som ock, utan någon vidare handräckning, Exekutift uttaga alla förwätkade böter, under hwilket sysslande de böra njuta samma hägn och beskydd, som de, i kronanes ärenden gå.

14:o Af alla utfallande böter tillfaller angifwaren 1/3:del och 2/3:delar Byens Cassa, som förwaltas af utsedde ordnings män, hwilke åligger, att wid hwarje års slut då ombyte deraf sker, med all noggranhet redowisa hwad de, under loppet af året uppburit.

Till desto mera säkerhet härå, wåge wi i ödmjukhet anhålla om Wällofl(ige) Domstolens fastställelse.

Asperö den 12:te Augusti 1837.

Hans Petter Nilsson, Andreas Eriksson, Swen Nilsson, Gustaf Johansson, Lorents Carlsson, Magnus Bengtsson, Carl Magnus Börjesson, Magnus Larsson, Alla med hand i pennan. Till wittne: J. A. Brogren Schol Lärare, Anders Olsson.” som uplästes och i Domboken ordagrant intogs till wederbörandes framtida säkerhet, med den kraft och werkan Lag förmår, hwarom bewis skrefs å handlingen och, genom Protocoll utdrag, tillika meddelas skulle.

(Häradsrättens dombok, 15/6 1842, § 1)

STYRSÖ (21/4 1843)

krono Länsmannen G. Ljungberg inlemnade en så lydande ”By-Ordning”:
Inledningen såsom 1821

§: 1=1821

§: 2.

All Gräs skärning på inägorna, så wäl Wahl i Berg som på ängar, är efter denna dag förbjuden och plikte den som dermed beträdes, första g. 32 sk. B:co och andra gången dubbelt.

§: 3–1821:2

§: 4=1821:3

§: 5=1821:4

§: 6=1821:5

§: 7

Den som inte är ägare af minst 3 marker "Störd" betalar i mullbete 2 Rd:r B:co för hwarje nötkreatur efter mark jord.

§: 8

Den Tånge bo som har jord i Styrsö Sörgården, må ej äga rätt släppa mer än 7 st. på Pundet.

§: 9.

Ohägnad med kor och får, pliktat då sådant sker för 1 ko första gången 1 Rd B:co och 1 får 32 sk. samma mynt och för dubbelt 3 gånger wid förlust af kreaturet.

§: 10=1821:7

§: 11=1821:8

§: 12=1821:9

§: 14=1821:11

§: 15=1821:12

§: 13=1821:10

§: 16=1821:13

§: 17

Den 9:de Majj skall wara hägnad omkring inägornes område äfwen af nästgränsande Grannar.

I forts. 21:15.

§: 18

Den som olofligen tager en annans mans Båt, utlägger uti Pålar eller Nyttjar den på andra ställen (så wida det icke är owäder) Böter En Riksdaler 16 sk. Banco; sker det af samma per soner andra gången Bötas dubbelt.

§: 19=21:16 med tillägg efter sista ordet "sakfælde": "så wida det witterligt är".

§: 20=1821:17

§: 21=1821:18

Sålunda wara öfwerenskommit och Beslutat. Styrsö den 21 Aprill 1843.

A. Anders Hendricksson klockare, Jonas Johanesson, Charl Larsson, Nilsson, Nils Johannesson, Johannes Nilsson, Nils Börjesson, Börje Nilssons Enka, Johannes Olsson Gadd, Carl Nilsson, Johannes Larsson, Andreas Nilssons Enka å våra och de öfrigas wägnar, Johannes Larsson, Nils Andersson, Cornelius Larsson Kallund, Petter Larsson Carllund, Johannes Andersson. Bewittnas af Johannes Eriksson i Bergegården i Askim, Swenung Börjesson i Hofäs. Christen Anderssons Enka, Beata Larsdotter, Enkan Cathrina Nilsson, Carl Erikssons Enka, Christina Larsdotter, Johannes Carlssons Enka, Johanna Olsdotter, Johannes Torsson, Andreas Börjesson, Cornelia Swensson, Bengt Petterssons Enka, Annika Swensdotter, Nils

Olssons Enka Anna Hindriksdotter, Andreas Olssons Enka Christina Andersdotter, Enkan Christina Nilsson, Carl Christensson, Carl Magnus Johansson, Nils Nilssons Enka Olena Andersdotter, Andreas Gustafsson, Lars Gustafsson, Enkan Brita Larsdotter, Carl Petter Börjesson, Enkan Christina Andersdotter, Johan Öberg.

Till vittne: Gustaf Eriksson i Styrö, Erik Jonsson."

Som upplästes och jemlikt kongl. Resolutionen på Allmogens besvär den 1 September 1741 till wederbörandes efterrättelse fastställdes; hwarom bewis handlingen åteknades och genom Protocols Utdrag tillika meddelas skulle.

Som ofwan

På Härads Rättens wägnar J. E. Olisch

(Häradsrättens dombok, 29/5 1843, § 2)

VRÅNGÖ (2/10 1846)

Häradstjenaren Carl Magnus Swensson företrädde och inlemmade följande handling, med

anhållan, att den kunde i domboken intagas: "Enligt öfwerenskommelse emellan oss Wrångö åboer, att ingen (forts. såsom 1811).

För det 2:dra=1811

För det 3:dje= 1811

För det 4:e

Att ingen wid 3 Rr Banco plikt förbjudes att ingen får skära eller trampa torf i någon gräs håla der man kan komma till med någon lia.

För det 5:e

Att ingen må skära någon torf inom gårdet på sina ägor wid 3 Rr Banco.

För det 6:e=1811:5

det 7:de

Att ingen får rifwa ner någon gärdes gård eller någon sten på gärdesgården förr än potaterna och säden blir mogen och inbergad wid vite af 10 Rr Banco plikt för hwarje gång sådant öfwerträdes.

det 8:de

Att ingen från andra öar får repa på de tillhörige Wrångö holmar med mindre än 10 Rr Banco vite. Hwilken som kan upptäcka en sådan får 2 Rr Banco i belöning.

det 9:e

Wid vite 32 sk. Banco för hwarje oringat Swin så länge marken är bar.

det 10:

de Att ingen på Wrångö får lof till att repa upp gräset, som står emellan stenarne eller uti bergsklyfter eller uti andra gräshålor, som äro inom gårde utan plikt för det första 2 Rr Banco och för det andra dubbelt och det ifrån midsommar till den 1 Oktober, på det kreaturen må hafwa sitt bete.

det 11:te

Att den som understår sig till att lägga igen något dike eller gropar wid vite af 5 Rr Banco.

det 12:te

Att ingen får köra öfwer ägorne längre än till den 12 Maj wid vite af 2 Rr Banco. Wrångö den 2 Oktober år 1846

§ 14.

Uppå kallelse af Äldermannen böra Byamännen alltid sammanträda, och får den, som oaktadt en sådan kallelse uteblifver, åtnöja sig med de närvarandes beslut. — Wid alla öfverläggningar och beslut rörande denna Byordning, skall alltid, då meningarna äro delade (då de närvarande äro af olika åsichter) besluten utfalla efter de flestas röster.

§ 15.

Denna Byordning, hvilken kommer att underställas Wälloflig Härads Rättens pröfning, skall genast, efter förbemälte Rätts derå meddelade fastställelse, vara gällande på vår grund, samt executiv, utan uppehåll eller omvägar.

Styrsö Tången den 21 October 1857

Peter Andreasson d. ä., Andreas Friberg, Peter Andr:son d. y., Cornelius Börjesson, Cornelius Johansson, Christen Andreasson Gädda, Annika Andreasdotter, Maria Nilsdotter Holm (alla med h. å. p.)

På en gång närvarande vittnen

C. Rosenberg, J. G. Pettersson"

som upplästes och lofvade Härads Rätten att vid Tingets slut meddela besked.

(Domboken, 2/11 1857, § 10)

I ansökningsärendet angående fastställelse af Byordning för Styrsö Tången meddelades detta

U t s l a g

afsagdt den 28 December 1857

Emedan denna byordning å ena sidan innehåller i 3 och 7 §§ stadganden, som synas förnärma de mindre delegares i Styrsö Tången lagliga rätt, i 6 § föreskrift om grundlega, som det icke tillkommer byamännen att godtyckligt bestämma, utan är beroende af den rätt desse genom ingågne afhandlingar sig betingat, i 8 och 12 §§ straffbestämmelser, som icke öfverensstämmer med allmänt gällande lag och författningar, och i 9 § stadganden, som röra jordegarne i Styrsö Sörgården, hvilka synas icke hafva i by ordningens beslutande deltagit, samt, å den andra sidan, saknas ordningsstadganden i afseende på dikning, vägar och broar, fiske och fiskevatten, eldens vårdande, brunnar och källor och husbondens ansvarighet för folk sitt, äfvensom, derest byen ligger i tegskifte, i afseende på åkerns gödning, brukande och betande, slätter och betning å ängen och utmarkens vårdande; ty och i förmogo af Kongl. Brevet den 20 Februari 1742 och dertill hörande projekt till Byordning, finner Härads Rätten i frågavarande byordning i sitt nuvarande skick icke kunna fastställas.

(Besvärs hänvisning)

(Häradsrättens dombok, 28/12 1857, § 13)

STYRSÖ (1.4/2 1863)

"Häradsdomaren Gustaf Niklasson i Långeberg anhåller å vederbörandes vägnar om fastställelse af följande Byordning. Inledningen såsom 1821.

§ 1=1821

Dock tillägges också "inmarker" i rad 1. Böterna nu 1:a gången tre Rdr i st. f. två.

§ 2=1843

§ 3=§ 2 1821, men böterna 2 rdr

§ 4=§ 3 1821, men böterna 1 rdr 50 öre

§ 5=§4 1821

Dock är böterna i förra fallet 2:50, i senare 2 rdr; 2:a g. dubbelt.

§ 6

Den som icke är ägare af tre marker jord betalar i mulbete för hvarje kreatur efter 6 rdr riks)m(yn)t i mot af den jord, som felat i ofvan bestämda antal marker; Men den som icke är jordegare i någon af ifrågavarande hemman, är icke berättigad att på bete utsläppa mer än ezt sidant kreatur, för hvilket han, enligt ofvan bestämda afgift, således betalar 6 rdr rmt.

§ 7

Från den 1 Maj och medan grödan är på marken har ingen rättighet att hvarken på in- eller utgårdet utsläppa får vid vite af 5 rdr första gången och andra gången dubbelt, utan skola sidana kreatur under nämnda tid, utsläppas på de till ön hörande holmarne.

§ 8

På det all nedtrampning af säd och gräs så litet som möjligt må ega rum, vare ingen berättigad att längre än tre veckor i ingärdet beta så kallade sommarkoer, vid vite af 5 rdr rmt. — Skulle någon beträdas med att på längre eller kortare tid å andras egor i ingärdet beta sådana kreatur, vare förfallen till bot af 10 rdr rmt för hvarje gång sådant sker.

§ 9

För hvarje på Räfholmen utsläppt får betale dess egare, vare sig, att han å Styrso eger hemmansdel eller icke, i mulbete 25 öre rmt.

§ 10

All stenhuggning på Styrso eller någon af de till samma ö hörande holmar, vare förbjudet vid vite af 15 rdr rmt, hvarförutom den huggne stenen är confiscabel och förfäres med som i paragrafen första säges.

§ 11

Ingen vare sig jordegare eller icke, får under det grödan är ute på marken å ön utsläppa höns eller annat tamt fjäderfä, vid vite af 50 öre rmt för hvarje sådant djur, första gången, och andra gången dubbelt.

§ 12=§ 8 i 1821, men rad 1: "noga" efterse ...

§ 13=§9 1821

Men "samma" böter i st. f. "dubbla" (rad 4). I slutet: "ansvar efter allmän lag" i st. f. "en Rd Bio"

§ 14=§10 i 1821

§ 15=§ 11 1821

"mulbetespenningar" i st. f. "Grundlegan". Ej något om åldermännens ansvar för kassan.

§ 16=§ 12 i 1821. Ej böter för frånvaro.

§ 17=§ 18 1821

Styrso den 14 febr. 1863

Carl Nilsson, Nils Nilsson, Johannes Andersson d. y. m. h. å. p. Petter Larsson Carlund, Carl Larsson, Christina Nilsson (genom sonen Nils), Britta Carlsdotter (genom sonen Lorentz), Andreas Eriksson, Britta Lorentzdotter, Johannes Korneliusson, Carl Magnus Johansson (genom sonen Johannes), Carin Carlsdotter, Johannes Nilsson, Johanna Olsdotter

den äldre, Christen Johansson (å Joh: Carlssons arfvingars vägnar), Johanna Johansdotter den äldre, Cornelius Olsson (Alla med hand i pennan)

På en gång närvarande vittnen:

G. Rosenberg, J. Andersson

Uppläst i Styrso kyrka den 25 Maj 1863 betygar A. P. Eriksson v(ice) P(astor)”

U t s l a g

afsagdt den 13 Augusti 1863

Enär grässkärning, som i 2 § är förbjuden vid böter, så vidt den sker å egne inägor, ej må förbjudas, och, derest den utöfvas å andras egor, utgör förbrytelse, som i allmän lag är med straff belagd, samt jemväl 3 § innehåller straffbestämmelse mot så beskaffad förbrytelse, finner Häradsrätten denna byordning i desse delar icke kunna fastställas; Men hvad deremot beträffar samma by ordning i öfrigt, så varder densamma, med stöd af Kongl Resol. på allmogens besvär den 1 Sept. 1741 och Kongl. Brevet den 20 februari 1742 till efterrättelse för Styrso Söroch Nordgårdarnes byemän fastställd; Skolandes bevis härom tecknas å företedda handlingen och genom prot utdrag tillika meddelas.

(Häradsrättens dombok, 10/6 1863, § 2)

TÅNGEN (4/3 1872)

”Kronolänsmannen E. Zetterlöf inlemnar med anhållande om dess intagande i D(om)B(oken) en så lydande handling: Inledningen i huvudsak såsom 1818

1. §. I huvudsak såsom 1818 men vitet 3 rdr

2. §.

Om någon skulle wägra att wid uppläggande af gärdesgårdar biträda i mån af hemmans tal, skall han wara pliktig att ersätta för det arbete som genom hans försummelse å hans andel i hägnaderne kan ifrågakomma. Byålderman, som utses på sätt 13 §. omförmäler, äger att verkställa lega för bristernas afhjelpande och kostnaden hos den försumlige uttaga.

3. §.

Swin må icke utsläppas å Tångens egor under någon tid af året; Skulle likwäl så hända genom wårdslöshet eller annan orsak bötes för oringadt 1 Rdr 50 öre och för ringadt 1 Rdr. Å ön Wargö må swin icke oringade utsläppas wid bot af 2 Rdr. Den som öfwerträder dessa stadganden böte hwarje gång utom den första dubbelt. Mulbete å Wargö för hwarje swin under sommaren bestämmes till 1 Rdr 50 öre för den som ej eger jord å Tången. Swinet skall i detta fall wara ringadt innan det utsläppes wid bot af 2 Rdr.

4. §.

Hund får icke släppas lös på Tången wid bot af 1 Rdr 50 öre. Å Wargö må icke heller fremmande hund släppas lös från den 1 Maj till den 1 Oktober; Och ware i anseende dertill att Tångens åboer under sommaren der beta sina får bötesbeloppet bestämt till fem rdr för den som i detta fall bryter mot denna §. För hwarje gång utom den första bötes dubbelt och ersättes skadan i alla hänseenden. Om till Wargö hörande hund gör skada ware bötesbeloppet som förut är nämndt.

5. §.

Från den 15 april och till dess grödan är inbergad, får ingen taga sig olofliga wägar å inegorna, wid vite af 75 öre första gången, och andra gången dubbelt.

6. §.

Skalle någon företaga sig att å Tångens allmänna boningsplatser uppföra boningshus, ware sig Benings- eller ladugårds- eller annat utan att wara jordegare i Tången eller dertill hafwa samtliga iboernes tillstånd, ware han pliktig att genast bortflytta det uppförda och ersätta de kostmaier, som i och för lagliga åtgärders widtagande kunna blifwa en följd. Den som fått till=ind att uppföra hus, men ej eger jord, betalar i grundlega tre rdr r(iks) m(yn)t om året.

7. §.

Den som ej eger minst 1 mark jord eger ej heller rätt att hafwa mulbete till någon ko. Öfwer=idelse deremot straffas som för olaga betning enligt stängselförordningen. Den som eger 1/2 mark må i sommar bete utsläppa 4 får och för mindre del i förhållande derefter. Öfwerträdes stadgandet rörande fåren bötes 50 öre första gången och andra eller oftare dubbelt. Kreaturen må utsläppas å utmarken när en hwar finner för godt dock må de på våren ej wara å inegorna Eingre än till den 9 Maj. Å inegorna må de sedermera släppas den 1 September, dock skall intill dess all skörd, ware sig säd eller rotfrukter, blifwit inbergad, egaren af kreaturen låta wakta dem och i händelse skada ändå uppkommer densamma ersätta. Skulle så hända att skördar, i följd af wäderlek eller andra omständigheter försenas i allmänhet, skola wederbörande hörsamma tillsägelse af byålderman när kreaturen få i inegorna släppas.

8. §.

Höns må alls icke utsläppas wid bot af 50 öre första gången och oftare en rdr.

9. §.

Bitar må icke utan lof lossas wid bot af 75 öre första gången. Upprepas förseelsen fördubblas böterna, dock aldrig mer än en rdr 50 öre. Tager man åror, tollar eller annat i större eller mindre båt, som för fortskaffande är af behofwet påkalladt, böte lika.

10. §.

Den som å allmänna boningsplatser eller utanför sina bostäder å Tångens strandplats utslår, samlar eller icke borttager redan samlad orenlighet som i synnerhet är farlig och illa stinkande under den warma årstiden, då sjukdomar i följd af osnyggheet lätt kan uppkomma, skall genast bortskaffa densamma, som i stället bör uppläggas ute å egorna, men alls icke utkastas wid bryggorna eller stränderna. Böter för den, som utslår, samlar eller icke borttager samlad orenlighet äro 5 Rdr första gången; För hwarje annan gång tio rdr. Fordrar ålderman att ställa som för upplag af orenlighet eller der sådan utslagits skall öfwer spolat med watten, ware den som gjort sig skyldig till förseelsen, pliktig att tillsägelsen åtlyda inom 2:ne timmar. Om så icke sker ege ålderman att lega för arbetet, på bekostnad af den tredskande som jämwäl bötar 2 Rdr för sin uraktlåthenhet att ej fullgöra hwad ålderman i detta hänseende befäller.

11. §.

Den som utanför Wargö och Tången sätter backor och garn i de till Wargö och Tången hörande fisk watten pliktar en rdr för hwarje gång, förutsatt likwisst att han till fiske i nämnde watten är enligt lag oberättigad. 12. S. Den, som å in eller utegor tager grus, sand eller lera, böte så framt han ej är jordegare, 3 rdr rmt.

13. §.

För att tillse det denna byordning efterlefwes och att den, som deremot bryter blifwer till utsatt answar fälld, skola af byamännen utses 2:ne åldermän. Dessa tjenstgöra hwardera i fyra år och utnämna wid sin afgång efterträdare i tur. Ingen må afsäga sig det honom gifna uppdrag på annat wilkor än sjukdom.

14. §.

Alla böter, viten och ersättningar, som efter denna byordning kunna komma att utgå, tillfaller by kassan.

15. §.

Uppå kallelse af åldermännen skola byamännen alltid mangrannt sammanträda och eger den som uteblifwer icke rätt att klandra det beslut som de fleste wid sammanträdet närwarande fattat. Kallelse till sammanträde bör ske minst åtta dagar förut och om möjligt är genom uppläsande från predikstolen, utom det att åldermännen lemna en hwar muntlig till sägelse.

16. §.

Åldermännen, som hafwa att förwalta och årligen redowisa bykassan för hwilken de answara en för begge och begge för en, böra noga tillse att alla medel, som enligt denna by ordning skola inflyta, warda hos wederbörande uttagna. Af bykassan må icke några utbetalningar ske med mindre gemensamt beslut derom är fattadt.

17. §. I huvudsak såsom § 9 i 1818

18. §.

Den som med skällsord eller andra smädliga yttranden öfwerfaller åldermännen, straffas enligt allmän lag, och ware, om åldermännen äro i tjensteutöfning stadde, denna omständighet såsom förswårande ansedd.

19. §.

Arrendator eger lika rätt som egare såwida det icke är stridande mot hans kontrakt.

20. §.

Denna by ordning, som kommer att inlemnas till Konungens Befallningshafwande för fastställelse, skall wara gällande från och med den dag densamma warder från predikstolen i socknens kyrka uppläst intill dess Tångens byamän finna för godt att ny by ordning antaga.

Tången den 4:de Mars 1872

Nils Friberg, Carl Nilsson, Styrso. Andreas Carlsson, Cornelius Carlsson, Sven Johansson, Nils Carlsson, Johannes Svensson, Kajsa Niklasdotter, Wittnen: G. H. Freding, Börje Johans Son" Handlingen uppläses, och warder, till wederbörandes framtida säkerhet med den kraft och werkan lag förmår, i Domboken intagen; hwarom skrifwes å handlingen och protokollsutdrag meddelas. Just. Är och dag som ofwan På Härads Rättens wägnar: John Petersson

(Häradsrättens dombok, 31/7 1872, § 5)

ASPERÖ (14/3 1872)

"Wi undertecknade hemmansegare å Asperö i Styrso Socken och Askims härad hafva till förekommande af oordningar, efter öfverläggning beslutat och antagit följande byordning.

1. §:

Torfskärning å samfäldte marker och holmar är förbjuden vid bot af 15 riksdaler. Den skurna torfven är konfiskabel, och tillfaller försäljningssumman bykassan såsom nedan sägs i 14 §.

2. §:=Tången 1872; men "11. §." i st. f. 13 (rad 4)

3. §:

Svin må icke utsläppas på Asperö under någon tid af året; skulle likväl så hända genom vårdslöshet eller annan orsak, bötes för oringadt 1 Rd 50 öre och för ringadt 1 Rd. På Rifö må Svin utan ersättning släppas, dock de vara ringade vid bot af 1 Rdr. (början av denna § också lik Tångens)

4. §:

Från och med den 15:de April tills dess all gröda är inbergad må ingen taga olofliga vägar i negorna vid bot af 75 öre.

5. §:

Ägare af sex marker jord må i mulbete taga en ko och två får; för större del i förhållande derefter. Öfverträdes stadgandet bötes 5 rdr. Kreaturen må utsläppas på uti marken när en hvar finner det för godt, dock skola de på våren tagas å negorna senast den 9:de Maj. Å negorna må de på hösten släppas den 1:ste September; likväl skall intill dess all skörd, vare sig säd eller rotfrukter, blifwit inbergad, ägaren af kreaturen låta vakta dem och i händelse skada ändå sker, densamma ärsätta. Skulle så hända att skörden i följd af väderlek, eller andra omständigheter i allmänhet försenas, skola vederbörande hörsamma tillsägelse af byålderman när kreaturen få i negorna släppas(senare hälften lik Tångens § 7).

6. §:=Tångens § 8; men "och oftare en rdr" utgår.

7. §:

Den som utan lof lossar båt eller der ur tager åror, tollar eller annat, som för båtens fortskaffande är af behovet påkallat böte 75 öre.

8. §:

Sednast åtta dagar efter det denna byordning blifvit från predikstolen uppläst och till efterlefnad antagen skola samtliga husegare å Asperö hafva bortfört all utanför väggarne och på gatorne samlad orenlighet, uppensadt diken och rännstenar samt der så behöfves anlagdt nya sådana hvarefter det icke må vara tillåtet att på andra ställen än dem byålderman anvisar, utslå orenlighet. Wägrar någon att rengöra eger ålderman rätt att lega för arbetet på bekostnad af den tredskande, som jemväl pliktar 3 rdr. Den som å obehörigt ställe slår orenlighet bötar 1. rdr. (Tångens § 10 har varit mönster).

9. §:

På allmänna marker, vare sig inegor eller holmar, må s. k. gräsrepning icke ske vid bot af 5. rdr. Gräset försäljes och de medel som derföre inflyta tillfalla bykassan.

10. §:

När ålderman påkallar skola alla som dertill äro i stånd lemna handräckning för afhjelpande af brister å bryggor och brunnar.

11. §:

För att tillse det denna byordning efterlefves skola af byamännen utses tvenne åldermän, hvilka hvardera tjenstgöra i 4 år och vid sin afgang utnämner andra som dertill äro lämpliga. Ingen må afsäga sig det honom gifna uppdrag på andra villkor än sjukdom.

12. §:

Uppå kallelse af åldermännen skola byamännen mangrant sammanträda och får den som uteblifver åtnöja sig med det beslut som de fläste vid sammanträdet närvarande fattat. Kallelse till sammanträde skall ske tre dagar förut.

13. §:

Den som andra gången eller oftare öfverträder något af hvad härutinnan är stadgadt böte i hvarje fall dubbla beloppet.

14. §:

Alla böter, viten och ersättningar enligt denna byordning tillfalla bykassan.

15. §:

Åldermännen som hafva att förvalta och årligen redovisa bykassan för hvilken de ansvara en för båda och båda för en böra noga tillse att de i föregående paragraf omförmälde böter och ersättningar varda hos vederbörande uttagna. Underlåta de att fullgöra sin skyldighet härutinnan vare de pligtige att af egna medel erlægga hvad de försummar utkräfvat.

16. §:

Den som med smädliga yttranden öfverfaller ålderman straffas enligt allmän lag, och vare såsom försvårande ansedt om han är stadd i tjenstutöfning.

17. §:

Arrendator eger lika rätt som egare såvida det emellan dem upprättade kontrakt icke lägger hinder i vägen.

18. §:

Denna byordning som kommer att till häradsrätten inlemnas för den kraft och verkan lag förmår skall vara gällande från och med den dag då den i sockenkyrkan varder uppläst intill dess byamännen å Asperö finna godt att ny byordning antaga.

Sålunda öfverenskommet och beslutadt å Asperö den 14:de Mars 1872.

Gustaf Johansson
Lars Nilsson
Sander Svänsson
Olle Gustafsson
Nils Svänsson
Andreas Larsson
Anders Carlsson
Pitter Svänsson

Carl Svänsson, Börje Carlsson – O. M. Magnusson J. S. Johansson – J. Swansson jag intygar att alla de har varit i mitt hus närvarande alla mäd hand å pennan som bevittnas

Anders Larsson — C. G. Magnusson”

(Häradsrättens dombok, 10/3 1873, § 8)

DONSÖ (17/12 1872)

”För åstadkommande af ordning hafva undertecknade, jord egare på Donsö å Styrso församling, antagit denna

B y o r d n i n g

§: 1.

På ön Donsö får ingen å oskift mark, som till äng tjenar, skära torf. Den som härmed beträdes böte för hvarje gång tio riksdaler och mister den sålunda tagna torfven, hvilken tillbakalägges på den plats den är tagen.

§: 2.

Hvilken som på Donsö å annans egor eller samfälld jord afskär eller på annat sätt borttager någon ektelning, böte för hvarje sådan fem riksdaler.

§: 3.

Den som på Donsö utsläpper Svinkreatur, under hvad tid på året det vara må, då käle är ur mark, betalar för hvarje gång kreaturet sålunda befinnes utom egarens hägnad två rdr 50 öre och för flera kreatur i förhållande derefter. På den s.k. Korsholmen må svin deremot utsläppas när som helst. §: 4. Hvilken som icke eger jord på Donsö tillåtes ej att derstädes hafva några nötkreatur på andra vilkor än att i mulbete årligen betalas 20 sk. rmt.

§: 5.

Sisom vilkor i öfrigt att å öns allmänningar få utsläppa en ko fordras att ega antingen 4 ==ker jord i Nedergården eller 2 marker i Faggegården. Vill någon som ej är innehafvare af = mycken jord utsläppa ko, betalar han i mulbete 20 sk. om året, med rättighet att för innehafvande jord njuta afdrag efter ofvannämnda grund, d.v.s. att för 1 mark i Nedergården ått=tes 5 sk:s afdrag och för 1 mark i Faggegården 10 sk:s dito. För ett års gamla kalfvar eller mindre kvigor betalas 4 sk. i mulbete om året.

§: 6.

Den af jordegare som på bete utsläpper ko, må icke på Donsö, der fåren under vintertiden skola betas, utsläppa mer än ett får för hvarje mark jord han å berörde hemman eger, men den som ingen ko hafver må istället släppa 3 får för hvarje mark jord. Under tiden från den 1. Maj till den 1 Oktober må får icke utsläppas å öns in- eller utegor. Bryter någon häremot, vare bot om det skett med uppsåt 10 Rdr, men utan uppsåt 5 sk.

§: 7.

Årligen i Juni månad erlägges betespenningarne hvarvid de, som icke ega jord, men fått löfte att utsläppa får, för hvarje sådant skall betala 50 öre.

§: 8.

Vid uppläggning af de på Donsö befintlige gärdesgårdar skola alla jordegarne tillstådes komma på kallelse. Uteblifver någon skall han betala den kostnad som genom annans persons legning uppkommer.

§: 9.

Den som underlåter att vid det s.k. Näset å Donsö sednast den 3:dje Maj hvarje år uppsätta fredgild hägnad omkring sin lott, böte, om kreatur genom sådan uraktlåtenhet inkommer på annans egor rdr för hvarje gång och ersätter skadan intill dess giltig stängsel blifvit uppförd.

§: 10.

Wägrar någon att på tillsägelse stänga vid Näset må sådant ske medelst lega på hans bekostnad. Enahanda påföljd gäller i afseende å stämpel på den s.k. Holmen och om den som för hvarje ko man der släpper i bete icke medförer en för stängsel tjenlig stång af minst 4 Alnars längd. För tredska i hvarje fall stadgas ett vite af en rdr 50 öre.

§: 11.

Wid körslor till egna jordlotter å inegorna vare ingen berättigad att köra längs efter annans åker eller äng utan så är att marken är tillfrusen och någon skada ej kan ske; utan åligger det den körande att, efter vedertaget bruk, tvärs öfver annans åker och äng, förutsatt att behof deraf göres, forsla de effekter som för jordbruket äro nödiga. Den som medelst förstnämnda körsätt, då käle är ur mark, tager olofliga vägar, böte för hvarje gång 5 Rdr och ersätte den skada som derigenom kan uppkomma.

§: 12.

Ler till murning eller annat behof, får icke, vid bot af 5 sk. rmt, tagas i backe å öns in- eller utegor, utan å de ställen vid stränderna som dertill tjenar.

§: 13.

Alla till Donsö hörande holmar, med undantag af Förö skola till den mestbjudande bortarrenderas på 5 års tid hvarje gång. Första perioden räknas från den 25 Mars 1873. Arrendesumman betalas årligen i Juni månad.

§: 14.

Den som sjelf bär ut eller tillstådjer annan att bära ljus eller eld utomhus utan i hel och stängd lyckta eller har öppen eld i uthus eller på annat sätt ovarsamt umgås med eld, böte för hvarje gång han dermed beträdes ändå att ingen skada sker, Två rdr 50 öre.

§: 15.

Den som å annans brygga upplägger eller derifrån borttager barlast eller någon del deraf böte 5 rdr.

§: 16.

Den som på stranden emellan bryggorna utkastar fiskafskräden pliktar hvarje gång 1 rdr 50 öre. Denna orenlighet skall utkastas på 3 famnars djupt vatten.

§: 17.

Den som utanför sin bostad utslår orenlighet, böte för hvarje gång 1 rdr 50 öre.

§: 18.

Det åligger hvar husegare vid bot af 50 öre för hvarje gång han det underlåter, att hvarje Lördags e.m., eller i händelse helgedag då inträffar dagen förut, anställa rengöring utanför sin bostad och å gatan så långt hans byggnader räcka, och, då behovet sådant kräver, upprensa diken och rännstenar invid allmänna boningsplatser. Härigenom blir sundhet rådande.

§: 19.

Alla betespenningar och arrende medel samt böter och viten som uppkomma genom förnärmande af det allmännas rätt tillfalle öns bykassa.

§: 20.

Bland byamännen utses två rotemästare eller åldermän. Dessa väljes för fyra år vid sammanträde i December månad. Byåldermannens åliggande äro: a/, att tillse det denna byordning noggrant efterlefves; b/, att sammankalla byamännen för det i 8: §: afsedda ändamålet; c/. att verkställa lega enligt 8 och 10 §§; d/. att 2:ne gånger varna den hvars kreatur göra ohägn innan han befordras till ansvar och ersättning enligt 1857 års stängselförordning; e/. att indrifva alla medel som skola tillfalla bykassan; f/, att en för begge och begge för en ansvara för bykassan och redovisa densamma vid hvarje års slut; g/. att sammankalla byamännen i och för öfverläggningar och beslut rörande öns allmänna angelägenheter.

§: 21.

Underlåter byålderman att indrifva de i 19 §: omnämnde ersättningar, skall han förskjuta dem af egna medel. Wisar han eljest (ej) försumlighet i sin befattning, qvarstår han såsom ålderman i ytterligare 4 år.

§: 22.

De, icke jordegare, som mot i §:§: 4 och 7 stadgade mulbetesersättningar vilja utsläppa nötkreatur och får, skola dertill först hafva åldermännens tillstånd, serskildt för hvarje år.

§: 23.

Hvilken som med smädelse eller missförliga yttranden öfverfaller rotemästare då han är stadd i sin tjensteutöfning, erlägge för hvarje gång en Rdr, rotemästarens ensak.

§: 24.

Denna byordning kommer att till Härads Rätten inlemnas och skall en gång om året i April månad uppläsas från predikstolen i Styrö kyrka. Sålunda beslutat å Donsö den 17 December år 1872. J. J. Hasse, G. Johansson, A. Carlsson, Erik Andreasson, J. Gustafsson, L. Pettersson, H. Johansson, C. Carlsdoter, I. Håkansson, A. Carlsson, Carl Niklasson, G. Andersson, Nils Jonasson, Jonas Ericksson, Andreas Petersson, J. Eriksson." (Häradsrättens dombok, 10/3 1873, § 5)

STYRSÖ (Januari 1875)

Å vederbörandes vägnar anhåller Kr(ono) L(änsma)n V. J. Sallander, att, till framtida säkerhet, måtte i Domboken intagas en handling af följande lydelse:

"Undertecknade, egare af större och mindre delar i hemmanen Styrö Sör- och Norgård, hafwa öfwerenskommit att till efterlevnad från och med den 1:ste instundande April, antaga denna

Byförrordning

§: 1

Inga kreatur, ware sig hästar, kor eller får må å inegorna lössläppas från den 1:ste April till grödan är inbergad.

§:2.

Bryter någon emot 1:sta §: betalar han:a/ för hästkreatur 5 Kronor 1:sta gången och 10 Kronor för de följande gånger; b) för kokreatur 5 Kronor för 1:sta gången och 10 Kronor andra och följande gånger; c/ för får 3 Kronor första och dubbelt 2:dra och följande gånger.

§: 3

Egare af tillhopa tre marker jord har rätt att utan ersättning begagna mulbete å utegorna åt antingen en häst eller ko eller 8 får. §: 4 Mulbetes ersättningen bestämmes för en häst till 8 Kronor, en ko 8 Kronor och 1 får 1 Krona.

§: 5

Hwarje annan än i §: 3 omförmälde jord egare är berättigad till mulbete åt de kreatur han kan winterföda, men erlägger för bristande jord betalning efter de i förenämnde § 3 stadgade grunder. Andras kreatur får man ej utan åldermännens tillstånd insläppa; sker sådant likväl betale han dubbla mulbetes penningar.

§: 6.

Swinkreatur och höns få ej under någon årtid släppas lösa å in- eller utegor, de förra wid wite af 10 Kronor och de sednare wid wite af en krona, allt per stycket.

§: 7.

Den som beträder andra vägar än som wid sednaste landtmäteriförrättning å Styrö uttagits erlägger första gången 5 Kronor, 2:dra och följande gånger 10 Kronor.

§: 8.

Platser för förwaring af gödsel, orenlighet och hwad illaluktande ämnen som helst skola sednast den 1:ste Juni hwarje år rengöras och hållas luktfria under den warma årstiden. Skulle någon ohörsamma denna föreskrift, är han förpligtad att till bykassa erlægga 10 Kronor och dessutom den betalning som för bortföring af sagda ämnen kan ifråga komma.

§: 9.

Bylaget väljer twenne byåldermän som hafwa skyldighet att under ett år tillse det denna by förordning noga efterlefwes äfwensom att gärdes gårdarne årligen den 1:ste April äro upplagde. Då byåldermannen tjenstgjort ett år inwäljes nya. Sålunda öfwerenskommet och beslutadt samt till efterrättelse oss emellan antaget å Styrö i Januari 1875. Nils Nilsson. J. L. Strandberg. Johannes Andersson. Petter Larsson. Jonas Andersson. Lor. Pettersson. M. E. Johansson. Uppläst i Styrö kyrka den 14 Mars 1875 af H. Lindström, Kyrkoherde." Handlingen uppläses och war den, till wederbörandes säkerhet, med kraft och werkan lag förmår i D(om)b(oken) intagen, derom bewis tecknas å handlingen och utdr(ag) af protokollet meddelas.

VRÅNGÖ (23/9 1875)

"Krono Länsmannen V. J. Sallander inlemnar, under anhållan om dess intagande i Domboken för Afhandlingar en så lydande

B y o r d n i n g

§ 1.=Donsö 1872

§ 2.=Donsö (i huvudsak)

§ 3.=Donsö men Pilholmen i st. f. Korsholmen

§ 4.=Donsö men kr. i st. f. sk. Rmt

§ 5.

Såsom wilkor i öfrigt å öns allmänningar få utsläppa en ko fordras att ega fyra marker jord. Will någon, som ej är innehafvare af så mycken jord utsläppa ko, betalar han i mulbet 20 Kronor om året, med rättighet att för innehafvande jord åtnjuta 5 Kronors afdrag efter ofvan nämnda grund d.v.s. för hvarje mark 5 Kronors afdrag. För ett års gamla kalvvar eller mindre qvigor betalas 4 Kronor i mulbete om året.

§ 6.-Donsö

Men 2 får i st. f. 3. Efter "utegor", rad 5, tillägges: "med undantag af Kongsö och Tornö".

§ 7.

På Wrångö få inga nötkreatur betas på inägorna från den 1:ste Maj till den 15 september, icke heller må någon borttaga Boskapsspillningen från annan mans äng eller åkertegar, den som bryter häremot warder 20 Kronors böter.

§ 8.

Under hela året får ingen ribba gräs på Wrångö hvarken på in eller utegor, med undantag af dem, som arrenderar holmar och skär, bryter någon häremot warder till (lucka) kronors böter.

§ 9.

På Wrångö få inga begagna bredare wäg till sina åkertegar än tre alnar och om någon hafver åkertegar, som ligga intil diken får han icke gräfwä närmare dikets kant än högst en aln från kanten, bryter någon häremot varder tio Kronors böter.

§ 10.=Donsö 7

§ 11.=Donsö 8

§ 12.=Donsö men kr. i st. f. sk. rmt

§ 13.=Donsö 1876 ist. f. 1873

§ 14.=Donsö § 15.-Donsó § 16.-Donsó

§ 17.=Donsö

§ 18.=Donsö

- § 19.-Donsö
§ 20.=Donsö: två första meningar
§ 21.=Donsö: åldermannens åliggande
§ 22.-Donsó 21
§ 23.-Donsö 22
§ 24.-Donsù 23

§ 25.

Denna byordning kommer att till Härads Rätten inlemnas och skall en gång om året i April månad uppläsas från predikstolen i Styrö kyrka.

Sålunda beslutat den 23 september 1875

S. Olsson, O. Carlsson G. Korneliusson A. Nilsson J. Olsson A. Johannesson C. Nilsson N. Olsson Olle Eriksson Jan Nilsson Anders Olsson Erik Johansson J. Jonasson J. Johansson I Gustafsson C. Eriksson C. M. Johansson Katarina Johansdotter Erik Andreasson A. Olsson Olof Johansson Carl Andersson.” Som uppläses hwarefter

Resolverades

Handlingen warder till den kraft och werkan lag förmår i Domboken intagen, derom bewis tecknas å handlingen och utdrag af protokollet meddelas.

(Häradsrättens dombok, 9/11 1873, § 3)

Bränsle och båtbygggarträ

Från skogshygge och torvtäkt till Arbores tid

Redan i kapitlet om övärldens förhistoria nämnes, att de dåtida öarna var rikt skogbevuxna. En företeelse, som givetvis gällde även övriga kustområden.

När vi sedan kommer fram till den tid, då de mänskliga livsyttningarna blev föremål för skalders och berättares kväden, får vi också belägg för vegetationens utseende. Många av de gamla nordiska sagorna omnämner, att skog fanns inom stora områden, som sedermera blivit kala. Orvar Odds saga förtäljer exempelvis, att öarna i Göteborgs skärgård var glest bebyggda, men mycket rikligt skogbevuxna. Vikingarna, som högg ned stora träd i de skogarna, låg med sina skepp väl dolda bakom öarna och lurpassade på handelsfartyg.

När senare allt fler människor bosatte sig i kusttrakterna, brände de ned åtskilligt av skogen för att erhålla svedjeland och betesmarker. Men det var först och främst på fastlandet, som bosättning i större skala skedde. Öarna var nog i och för sig bebodda, men det var blott ett fåtal människor, som hade sina hem där.

Ett vittnesbörd om öarnas skogsbestånd lämnas oss från 1200-talet. Uppgiften gäller visserligen grannsocknen Öckerö, men den kan tveklöst sägas beröra hela övärlden. Det förtäljes nämligen, att konung Haakon Haakonsön i mitten av århundradet lät röja Öckerö samt bygga en träkyrka där. Just talet om röjningen visar, att skog fanns på ön.

Under det följande århundradets första del synes skogarna ha blivit hårt skattade inom den del av landet, som i dag nämnes Göteborgs och Bohus län. Landsändan blev också tätare befolkad av ganska burgna invånare.

Om det hade varit oss möjligt att ett halvt årtusende senare besöka den övärld, som här är föremål för vårt intresse, hade vi troligen blivit mycket förvånade över anblicken, inte minst om vi tidigare haft möjlighet till jämförande besök strax efter vikingatidens slut.

I början av 1800-talet var nämligen öarna nästan helt kala. Människor, som levde då, talade om att de endast såg "kala berg och ljunmarker". Vad var det

då, som under mellantiden åstadkom denna nära nog utrotning av den befintliga skogen? Vi skall ta del av de olika faktorer, som medverkade till resultatet, men dessförinnan skall vi notera att skog fanns på öarna under relativt sen tid.

Den 18/6 1697 instämdes t. ex. samtliga brännöbor till tinget för att de fällt 275 ekar på sin ö. Förhållandet omnämnes även i kapitlet "Byordningar". Målet blev uppskjutet. När det på nytt kom före – vid sommartinget följande år – framgick det bl. a. att brännöborna inte haft vetskap om förbudet mot fällning. Träden, som de använt till bränsle, hade varit små, omvittnade skogvaktaren.

Redan vid det första tinget på Brännö i "modern" tid – 1633 – påtalades det, att ekbuskar och träd avverkades olovligt. Även flera gånger senare har det vid tinget anmärkts på att skog i något avseende avverkats inom socknen. Detta skedde bl.a. år 1706 (småskog och enar).

I det först nämnda fallet tänkte man även på återväxten. De åtalade blev således förelagda att plantera dubbla antalet avverkade träd!

Ytterligare belägg för det tidigare skogsbeståndet inom socknen får vi genom Ortnamnen.

I utgåvan "Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län", förekommer bl.a. följande benämningar, avseende Styrös socken:

"Asperö — vars benämning är självklar

Förö — vilket kan ledas från "fyri" = furuskog

Rönnskär — finnes inom socknen flera, varav ett = Lilla Känsö. Det är dock ovisst om rönn funnits i sådan utsträckning på skären, att namnen varit motiverade

Almeberget — på Köpstadsö

Förefjäll — ingår i "Förefjällsberget" (fyri) "furuskog" — på Styrö

Skogsberget — på Brännö — "förr var där gott om skog"

Fler namn, som syftar på skog finnes, men det anförda må vara nog.

För att återknyta till frågan om vad som åstadkommit decimeringen av skogen, kan rent allmänt sägas att just de få åtgärderna i äldre tider för att trygga återväxten var en mycket väsentlig orsak.

Vartill användes då den avverkade skogen? Helt naturligt till än i dag likartade ändamål! En sak, som man vanligen inte tänker på, är att vår trävaruexport är av mycket gammalt datum. Redan på 1000-talet förekom det sålunda export av trä till bl.a. England. Under de följande århundradena ökade exporten successivt.

Den egna förbrukningen var givetvis också betydande, främst med avseende på husbyggnad och redskapstillverkning. Men slösande och ineffektiva eldstäder tarvade även de sin tribut. Hur många kubikmeter fullvärdigt virke, som under tidernas lopp endast fått tjäna som bränsle är det inte ens lönt att försöka beräkna.

Det finns dock ett användningsområde i relativt sen tid, där träbränsle brukades i slösande omfattning, och där vi någorlunda väl känner till förbrukningen på enskilda platser. Trankokeriverksamheten under 1700-talets stora sillfiskeperiod åsyftas.

Under endast 8 till 9 veckor per år pågick trankokningen. Varje trankokeri hade som regel flera kittlar. När man eldade med ved, räknade man med att det åtgick en halv famn till varje tunna, som kitteln rymde. Ett mycket vanligt kittelmått var 8 tunnor. Till en sådan kittel erfordrades alltså under en säsong inte mindre än 4 famnar ved. Och det fanns mängder av trankokerier. . .

Åtgången på ved var i själva verket så betydande, att Kungl. Maj:t år 1766 utfärdade förbud mot användning av ved annat än vid tändningen. Som bränsle skulle i stället stenkol och torv användas. (Om trankokerier m. m. se kap. 27.)

Mängder av ekvirke åtgick också vid förfärdigandet av alla de tusentals tunnor, som användes vid insaltningen av främst sillen. Det utfärdades t. o. m. kungl. förordningar om att endast ek och bok fick brukas vid sådan tillverkning.

Härtill kom alla de byggnader, som uppfördes i anslutning till sillsalterier och trankokerier och som också krävde mycket virke.

Men det är nog ändå få områden, som reducerat ekstammen (!) i sådan utsträckning, som just skeppsbyggeriet. Till exempelvis ett 116 kanoners örlogsfartyg gick det åt 4600 kubikmeter virke, allt räknat i fast mått på rot. Av detta utgjorde 9/10 ekvirke. Man räknade ävenledes med att vid byggandet av ett 74 kanoners linjeskepp behövdes 2000 stycken fullväxta ekar – enbart till skrovet!

Medan vi tidigare varit hänvisade till att redovisa skogsreduceringsfaktorer mera allmänt, kan vi i detta senare fall verkligen peka på att detta är något som avser även Styrös socken. Det finns nämligen belägg för att flera örlogsfartyg blivit byggda av ekvirke från södra skärgården under gångna tider, främst under Karl XII:s dagar.

Kronan var alltså en av skövlarna, som bidrog till att skärgården sedermera endast kunde visa upp kala klippor och ljunmarker.

Slutligen kan det erinras om att elden i alla tider varit en stor skogsförstörare, men några belägg för att den drabbat Styrsö socken svårare än andra socknar finns inte — det ligger närmare till hands att gissa på motsatsen.

I samband med elden kan det vara lämpligt att påminna om att skogen säkerligen också blivit föremål för skövling vid de tillfällen, då fiender uppehållit sig på öarna under krigstider (se kap. 29).

*

Vi har nämnt att myndigheterna – sent omsider – genom lagstiftning sökte motverka den ohejdade skövling av skogen, som tidigare förekommit. Att öbor inom Styrsö socken blivit varse att dessa lagar även gällde dem, har också omnämnts. Allteftersom invånarna mer eller mindre avstängdes från bränsleanskaffning i skogen, blev det nödvändigt för dem att söka nya bränslen. Ett av dessa, som de var väl bekanta med redan tidigare, kom att dominera. Torven blev det bränsle, som det skulle stå strid om därefter.

Torvtäkten kom så småningom att bli ett problem, som bl. a. gav genljud i de flesta byordningar. I början och i mitten av 1700-talet förekom det dessutom flera mål inför häradsrätten, som rörde olaga ”torvskörd”, ”torvhus” som stod i vägen för grannar m. m.

Särskilt ute på de under de olika öarna hörande holmarna skördade öborna torv i ganska stor utsträckning. Detta märktes bl. a. när det gällde brännöbornas beklagande av den uteblivna torvtäkten på Käsö i samband med att karantänsbyggnaderna på ön skulle uppföras. Varje hushåll sades ta 8–12 torvlass från Käsö. När man måste avstå från denna skörd, ansågs det nödvändigt inköpa 3–4 famnar ved per hushåll i stället (se kap. 38).

Redan de äldsta, nu kända byordningarna, medförde restriktioner i några avseenden beträffande bränsleanskaffning. Stundom rörde det sig om föreskrifter, som avsåg alla på ön boende, men andra gånger gällde det undantagsbestämmelser avseende en viss grupp, exempelvis på ön boende icke jordägare. En sådan bestämmelse finns i Asperö byordning av år 1793:

”... om någon Strandsittare tager något Torf bränne utan allas wilja (böte) 3 Rdr.”

Inte mindre än 14 byordningar av 22 kända innehåller bestämmelser i någon form beträffande torv som bränsle. Några exempel skall anföras:

”... all skärning eller uptagning af bräntorf, på slätmarken förbjudes på det strängaste” (Brännö 1818).

"All Torfskärning å samfälta Utmarker, samt å särskildte Holmar, hwaruti Wargön i synnerhet inbegripes, är förbuden..." (Tången 1818).

"Förbjudes att skära Torf på Öens både In- och Utmark wid wite 2 Rdr..." (Donsö 1821).

Alla byordningarna var dock inte så restriktiva. På Köpstadsö föreskrevs t. ex. år 1835 att torvskörd på (ut) holmarna var tillåten; dock högst 6 lass på varje 1/8-del. För Asperös del bestämdes detsamma år 1837, men där gällde det högst 1 lass på var mark jord. De som bodde på ön, men ej var jordägare, fick dock inte ta någon torv!

Var man angelägen att skydda och bevara torven (och därmed också på flera ställen betesmarken!), så var man självfallet minst lika angelägen när det gällde skyddet av de fåtaliga skogsrester samt buskage, som fanns.

Denna förtänksamhet återspeglas även i vissa byordningar. Några exempel följer här:

"... förbjudes att ingen wid 2 rdr Banko må taga någon ener på Wrångö" (Wrångö 1811).

"... får ej någon under hwad föreväning som helst under någon årtid hugga eller taga bränsle utur skogen." (Brännö 1818).

"Tillåtes ej att taga den minsta gren eller qvist af Öns skog eller buskar wid 2 Rd:rs wite." (Donsö 1821).

Liknande gällde på exempelvis Köpstadsö fr. o. m. 1835, men där var man något mer tillmötesgående mot de egna:

"... men för Öns folk Tillåtes att taga till nödiga Litser till sina Båtar..."

I 1834 års byordning för Brännö gavs det ingen pardon åt någon, som förgrep sig på skogsresterna. Inte ens brist på kontanta medel fick stå i vägen för straffet:

"... att ingen må taga eller hugga någon skogwext eller buskage till brändsle wid 1 rd 24 sk. vite, och den som ej böta gitter, arbete, räknadt efter 12 sk. om dagen tills vitet blir betalt för bara maten."

Det gick 48 skilling på riksdalern, varför de förvandlade böterna kom att betyda sex dagars arbete. Hårda bud!

Se i övrigt kapitlet "Byordningar".

*

I samband med straffmätningen för olaga skogshygge under delar av 1600 och 1700-talen föreskrevs också som regel att vederbörande skulle plantera två träd för varje avverkat. Dessutom skulle plantorna vårdas tills de blev tillräck

ligt stora att säkert klara sig. Främst utgjorde ju de betande kreaturen ett hot mot de späda plantorna.

Trots dessa i och för sig riktiga åtgärder, blev det inte mycket bevänt med återväxten. Inom övärlden var intresset heller inte överdrivet stort. De människor, som sedan barnsben sett sina öar vara i det närmaste kala, trodde tydligen inte att någon skog kunde växa på de nakna bergen. Dock tycker man, att major Jacob Forsells i kapitlet om Käsö omnämnda trädplantering, borde ha varit ett föredöme!

Länets hushållningssällskap ville dock inte ge tappt. Man lät år 1860 skogsagronom J. A. Rossing i Göteborg kostnadsfritt lämna frö till skogsodling samt erforderlig undervisning. En anonym "välgörandeperson" i Göteborg underlättade det hela genom att lova att till obemedlade lämna bidrag till inhägnad av för ändamålet lämplig mark. Den anonyme var synnerligen angelägen om att skogsodling skulle påbörjas snarast möjligt i "denna kala skärgård".

På sockenstämma beslöts att varje ö skulle behandla frågan för sig, enär något lämpligt gemensamt utrymme för skogsodling inte ansågs förefintligt inom socknen. För att samråda om saken med sina grannar och för att – om intresse fanns – hämta frö och få undervisning av Rossing, utsågs tio män. Förtroendemännen representerade samtliga sju byar.

Det framgick vid sammanträdet, att man var angelägen om att undvika att framställa en dyr inhägnad. Bäst var det att använda en holme invid varje ö till försök! Den ende som hade en avvikande mening var ordföranden – kyrkoherden. Han förklarade sig villig att hämta frö för att så dessa runt omkring kyrkogården!

Tyvärr blev den goda idén om ock inte förfuskad, så dock ringa beaktad. I varje fall torde de träd, som efter denna aktion nådde "mogen ålder", vara lätt räknade!

Andra liknande försök rönt samma öde. År 1883, sedan 100 kronor anslagits till trädplantering, beslöt man dock på en kyrkostämma att en häck av hagtorn skulle planteras utmed vägen vid skolhuset.

Någon ordning på skogsplanteringen blev det dock inte förrän sällskapet "Arbores" bildades år 1886. Redan dessförinnan hade skärgården "upptäckts" av sommargäster, främst från Göteborg. Bland dessa, som hade sitt sommarviste på Styrö, var det många som beklagade öns kala utseende och önskade se en lummigare anblick samt få skydd för hårda vindar.

Av dessa sommargäster var det två, som inte bara lät önskingarna förbli önskingar utan även handlade. Det var dessa två, banktjänstemannen, seder

mera bankdirektören Gustaf Årre samt tullförvaltaren Frans Natanael Peterson, som stiftade Sällskapet Arbores.

Dess första styrelse utgjordes av ingenjör C. A. Möller (ordförande), handlanden A. V. Lagergren (vice ordförande), tullförvaltare Frans Natanael Peterson (sekreterare), banktjänsteman Gustaf Årre (kassaförvaltare) samt handlanden C. Vleugel, doktor Peter Silfverskiöld, kyrkoherde Lindman och handlanden Cornelius Carlsson på Tången, styrelsesuppleanter.

Sällskapet hade till syfte att anlägga och underhålla skogs- och parkplanteringar, vägar samt vattenbrunnar på ön.

Och det är sannerligen inte lite heller som sällskapet sedan sin tillkomst uträttat för Styrsös förskönande. Den mest iögonfallande insatsen torde vara den s.k. "Årres skog", vilken i stort sett sträcker sig från kyrkan och till i närheten av stora bryggan vid Bratten. Under flera år planterades inom området en oerhörd mängd barr- och lövskogsplantor. Som exempel kan nämnas att plantornas antal under arbetsåret 1906–1907 utgjordes av inte mindre än 76.500 stycken. Huvudsakligen rörde det sig om tall- och granplantor, men även ek-, björk- och askplantor förekom. Plantorna sattes av skolbarn från Göteborg under ledning av en länsskogvaktare, i likhet med vad som skedde omkring den tiden och även tidigare på åtskilliga platser i Göteborgs omgivning, bl. a. invid Slätta Damm på Hisingen.

Medan plantorna ännu var små, fordrade de kontinuerlig tillsyn, inte minst med tanke på den skada, som betande kreatur kunde tillfoga dem. Ja, det hände till och med att fåren avbetade barrträdens toppar och därigenom hindrade plantorna att växa upp. De flesta nådde dock dessbättre så småningom "över fårens betesmarker".

När "Årres skog" var färdig, fortsatte sällskapet med att "lägga grunden till" den vackra "Kung Oscars Park", vilken även den ligger invid Styrsö Bratten. Dessutom har sällskapet efterhand låtit anlägga vägar och strandpromenader samt planterat små alléer av lind, alm och oxel utefter en del av de förstnämnda. Till de praktiska åtgärderna hör också anläggandet av vissa brunnar på ön.

När detta skrives har 80 år förflutit sedan Sällskapet Arbores stiftades. Man skulle då kanske kunna tro att vad "göras skulle är redan gjort" och att intresset bland sentida efterföljare skulle ha minskat. Så är dock inte fallet. Alltjämt står förskönandet av Styrsö på programmet, och de årligen återkommande sommarfesterna vid Styrsö Bratten är lika populära och publikdragande i dag som för åtskilliga årtionden sedan.

Hela södra skärgården har mycket att tacka Sällskapet Arbores för. Inte minst för en livgivande och isoleringshämmande utveckling i sommargästernas tecken. Sällskapets skogsodlings- och andra initiativ har därför i dubbel bemärkelse fallit i god jord!

Brännö som tings- och marknadsplats

Göteborgs södra och norra skärgård kallades ursprungligen (efter främsta ön) Brännöarna och Öckeröarna. De första historiska vittnesbörderna om "Älvaskären" – gemensamt namn på båda ögrupperna – har vi på talrika ställen i den isländska litteraturen; detta gäller särskilt Brännöarna. Läget utanför Göta- och Nordre älv var förmånligt men inbjöd till oupphörliga strider. Området utgjorde nämligen gräns mellan Sverige, Norge och Danmark.

Under mer än 8 sekler blev öarna tummelplats för vilda krigshärjningar, alltifrån vikingatiden till det nordiska krigets slutskede, då Tordenskjolds sjörövare plundrade och ödelade.

Men "Älvaskären" präglades inte bara av krig och örlig. Där idkades också handel och köpenskap. Namn såsom exempelvis Köpstadsö vittnar härom. Och på Brännö hölls stor internationell marknad under 900-talet. Uppgiften därom har vi från Island. Själva ön nämnes ej, blott "Brännöarna". Man vill i detta sammanhang först (även) tänka på Köpstadsö. Att det dock med största sannolikhet var fråga om Brännö, har vi förut påvisat (se sid. 29).

Den isländska sagolitteraturen grundas till större eller mindre del på rent historiska fakta, är alltså ej sagor i vanlig bemärkelse. I ett stort antal av dessa gamla arbeten förekommer Brännöarna. Det är dock främst av Laxdalingarnas saga, som vi får upplysningar rörande marknaden på Brännö. – Först några allmänna uppgifter.

Vi känner alla till den norske konungen Harald Hårfager, som besegrade sitt lands småkonungar 872. Två av hans många söner hette Håkan och Olof. Håkan (den gode eller) Adalstensfostre låg i ständig strid med vikingar. Det sades vara en följd utav att han blotat (offrat) till hedningarna.

Främste fienden var hans egen bror Erik Blodyx – så kallad för sin grymhet – och dennes söner. Dessa och andra vikingar hade sitt tillhåll på Brännöarna samt i "Myl och Mystre sund" (mellan Mönster och Malö vid inloppet till Kungsbackafjorden).

En gång beslöt Håkan att slå till med allvar. Han utrustade 10 skepp och for till Brännöarna. Där fanns inte hans fiender. Han fortsatte söderut och påträffade dem i Kungsbackafjorden. En vild strid utbröt, varvid Håkan och hans folk till slut stod som segrare. – Så berättar Fagrskinna, en norsk kungasaga, skriven på 1220-talet av en islänning, sannolikt i Norge.

Håkan regerade över Viken, d.v.s. Norra Bohuslän och trakten kring Kristiania. När han varit konung i 17 år, överlämnade han sitt rike till brorsonen Tryggve, som han slutit fred med och som nu erhöll kunganamn. Tryggve Olofsson hade som uppgift att freda sitt område från daner och vikingar, bland dem flera av hans farbröder, Erik Blodyx' grymma söner. Dessa blev hans banemän. 963, två år efter Håkans död, mördades han av dem vid Sotenäs och begravdes — enligt Snorre Sturlason — på en holme, Tryggön, utanför Lysekil. Namnet härledes troligen härutav. Ett stenrös markerar ännu den event. graven. Hans son var Olof Tryggvesson, som stupade i sjöslaget vid Svolder år 1000.

Egil Skallagrimsson levde 900–983. Hans saga skrevs i slutet av 1100-talet. Egil och Torlof var två väldiga vikingar, som med 30 man företog ett planerat plundringståg till Halland. De begav sig in i landet, träffade jarlen Arnfid, som tog väl emot dem och anställde ett stort gästabud. Man roade sig med allehanda lekar och upptåg. Sedan skildes de åt som bästa vänner.

Egil och hans män plundrade inte, ”eftersom landet ej var rikt”. De återvände till sina skepp och seglade till Brännöarna. Ty där var ett stort tillhåll för vikingar och ett livligt trafikerat stråk för handelsfartyg.

I Laxdalingarnas saga berättas om Hoskuld Dalakollsson, som bodde i Laxådal. Han var en framstående man, vacker och förståndig. Hans gård hette Hoskuldsstad.

Med 10 man i följe red Hoskuld till Björnafjord, till den främste bonden i hela bygden, Björn, en rik och storättad man. Hans dotter Jorun var en klok och vacker kvinna men stolt och fåfäng. Hoskuld begärde och fick henne till hustru. Trolovning ägde rum, och stort bröllop stod i Hoskuldsstad.

Hoskuld var hirdman hos Håkan Adalstensfostre. Han stod våren 947 i begrepp att fara över till Norge, gav Jorun i uppdrag att under tiden ta vård om hans hus och barn. Han kom först till köpstaden Björgvin.

I början av sommaren reste konung Håkan till Brännöarna för att där förnya fredsfördraget för sitt land. Där skulle också hövdingarna i Norden hålla ”ledingsstämma”, varigenom de kallade folket till härnadståg och erhöll ett visst antal bemannade skepp, försedda med vapen och proviant.

Enligt gammal sedvänja samlades de på Brännöarna vart 3:e år för att söka slita de tvister, som uppkommit mellan dem. Och där skulle då Nordens konungar uppträda som domare. Detta var orsaken till att Håkan Adalstensfostre sommaren 947 for till Brännöarna. – Ett nordiskt kungamöte på Brännö vart tredje år!

Samtidigt med detta nordiska "ting" hölls en allmän "köpestämma" på ön, en marknad av rent internationell karaktär. Folk från skilda delar av världen kom då dit en gång varje sommar för att idka köpenskap och göra goda affärer. Många betraktade färden till Brännö som en ren nöjesresa. Man mötte där vänner och bekanta, som man knappast aldrig såg till annars.

Hoskuld hade under vintern ej uppsökt sin konung och var glad att få träffa honom på Brännö. Många av hans fränder, som bodde i Danmark, kom han också i kontakt med.

Hoskuld Dalakollsson gick tillsammans med några vänner omkring bland de talrika bodarna på brännöslätten. Kommersen var livlig, och han såg marknadstält från många olika länder, t. o. m. från "Gårdarike" (Ryssland). Detta tält låg lite avsidet, var mycket vackrare utstyrt än de andra. Han gick in. Där satt en man i sammetskläder och med rysk hatt på huvudet. Hoskuld frågade efter namnet.

"Jag heter Gille eller, som alla säger, Gille den ryske."

"Jag har ofta hört talas om dig såsom den rikaste i köpmansskrået. Du har nog saker, som vi vill köpa."

"Vad vill du ha?"

"En trälinna." Gille lyfte på ett förhänge. Där innanför fanns 12 kvinnor.

"Kom hit och se, om du vill köpa någon av dem!"

Hoskuld betraktade dem noga. Längst bort vid sidan satt en vacker kvinna, dåligt klädd. "Vad kostar hon?"

"För henne får du betala 3 marker silver."

"Jag tycker du satt ett högt pris på den trälkvinnan. För tre marker kan man få tre stycken."

"Däri har du rätt. Välj i stället vilken du vill av de andra elva och betala en mark silver."

Hoskuld ville helst ha den "dyra" slavinnan, men då sade Gille: "Den här handeln skall ske utan svek från min sida. Jag vill icke dölja, att ett svårt lyte vidlåder denna kvinna."

"Vad är det för lyte?"

”Hon är stum. Jag har på många sätt sökt förmå henne att tala men aldrig lyckats få ett enda ord ur henne.”

Detta utgjorde dock ej något hinder för Hoskuld. Han köpte kvinnan för det begärda priset och tog henne med sig till sin bod. Han gav henne en praktfull kvinnodräkt. Alla tyckte, att goda kläder passade henne väl.

Mötet på Brännö led mot sitt slut. De frågor, som hövdingarna överlagt om, hade alla avgjorts – i fred och sämja. Medan ännu kung Håkan är kvar på ön, får han besök av Hoskuld. Denne blir väl mottagen av sin kung och erhåller ett dyrbart svärd och en guldring som gåva.

Efter någon tid lämnar allt folket Brännöarna för denna sommar. Hoskuld kom med sina tjänare åter till sitt hem. Hustrun Jorun hade skött gården väl den tid mannen varit borta.

Hon frågade genast, vem kvinnan var, som han hade med sig.

”Du menar nog, att jag nu driver med dig, men jag känner inte hennes namn.”

”Du lär ha talat mer med henne än frågat, vad hon heter.”

Hoskuld nekade ej härtill och ålade dem alla att behandla kvinnan väl.

Jorun genmälde: ”Inte tänker jag kivas med din frilla, som du fört hit från Brännöarna, om hon också inte blir god att ha i huset.”

Hoskuld Dalakollsson hade sedan föga med kvinnan att göra. För alla var det lätt att se, att hon hade en högättad människas väsen och förstod att skicka sig bland folk.

Så hände det, att Hoskulds trälinna födde ett gossebarn, som fick namnet Olof. Både Hoskuld och andra tyckte, att de aldrig sett ett vackrare och ståtligare barn.

En morgon gick Hoskuld ut för att se till sin gård. Vädret var vackert och solen sken. Han hörde någon tala och gick åt det hållet. Där satt hans son Olof på tunbacken tillsammans med sin mor. Hon talade mycket med honom.

Hoskuld trädde fram till dem. ”Vad heter du? Nu tjänar det ej någonting till att vara tyst längre.”

”Om du vill veta mitt namn, så heter jag Melkorka.”

”Berätta om din härkomst.”

”Myrkjartan heter min far. Han är konung på Irland. Därifrån blev jag rövad, då jag var 15 år.”

Hoskuld berättade allt för Jorun. Hon sade: ”Inte vet jag, om hon talar sanning, och inte bryr jag mig om henne.”

Melkorka och hennes son fick en bostad i Laxådalen. Olof växte upp och blev stor och stark. Han var så vacker, att man icke kunde finna hans like. Då han var 12 år, tyckte folk från andra bygder, att det var märkligt att se hans härliga gestalt.

Det dröjde ej länge, förrän han begav sig ut på härfärder i främmande land, vann ära och stor ryktbarhet. Han kom även till Irland, där han besökte sin morfar, konung Myrkjartan.

Olof Hoskuldsson, son till slavinnan på Brännö, gifte sig med en dotter till Egil Skallagrimsson, en av isländska historiens mest namnkunniga män.

— — — Så berättar Laxdölasagan. Vad särskilt marknaden och ”tinget” på Brännö beträffar, ställer man gärna frågan: Vilar den framställningen på historisk grundval? Något definitivt svar kan svårligen ges. I allmänhet anser man nog skildringen vara autentisk. Det finns också tvivlare. En bland dem är vår frejdade historiker Curt Weibull i Göteborg (Göta älvs mynning, 1950, s. 15–16).

Weibull framhåller, att berättelsen är skriven mer än 300 år efter det händelsen skall ha ägt rum. Det finns en annan omständighet, som tvivlarna brukar erinra om: frånvaron av föremål i Brännös jord från denna tid. Något sådant fynd har veterligen ej gjorts under de århundraden den föregivna marknadsplatsen plöjts och grävts. Ett mynt från 900-talet skulle ha bringat klarhet!

*

Brännö må ha varit tingsplats från hedenhös eller ej – ett är säkert: sju århundraden senare fördes där rättsförhandlingar i ”modern” mening.

Marknaden på Brännö hör man ofta talas om, fast händelsen ligger 1000 år tillbaka i tiden. Däremot lär ön som tingsplats i ”historisk” tid vara mindre känd. Likväl hade man där ett 40-tal tingssammanträden. Inte nog härmed: Styrö socken hade under ett århundrade eget ting. Nästan alla hölls på Brännö.

Det torde vara något enastående i vårt land, att ett så litet område höll sig med eget ting och egna nämndemän. I t. ex. 1680 års jordebok finns antecknat endast 14 gårdsägare. Hela invånarantalet har säkerligen ej överstigit 70. Jag har vänt mig till expertisen men ej kunnat få någon förklaring.

I domboken finns ej någon som helst uppgift, varför tinget förlades just på Donsö i maj 1628; ej heller lämnas någon förklaring till att sammanträ-

det på Asperö 1727 blev det sista ute i "den svenska skiärgården eller Öyerne". Någon hänsyftning rörande ändrad plats göres ej på närmast följande "fastlandsting".

I krigstider var det svårt, ja, omöjligt för domare och nämndemän att från fastlandet komma ut till öarna. Under dansk-svenska kriget 1643–45 vart hela "swenska Hisingen med Öyerne alldeles förplundrade af fiendens anlopp". Och från 1680 års Brännöting heter det: "På grund av rådande ofred har ej något ting kunnat hållas på Brännö sedan 1675, utan man har varit hänvisad till Askims häradsting." Ett år anbefalldes rätten "flitig vakt vid stranden, så att fienden, som ligger med sina skepp uti skären, icke oförmodligen infaller med sina båtar".

Så snart förhållandena medgav, sammanträdde man åter på den "vanliga tingsplatsen Brännö". Varför? På den frågan lär man ej få något svar.

En viktig dag var det för Brännö, när häradshövdingen, "befallningsmannen" (kronofogden) och socknens egen länsman med upptill 12 nämndemän i midsommartid tågade till länsmansgården. Oftast kom bara de egna nämndemännen tillstädes, högst 6, en från varje ö. Men icke sällan infann sig häradets övriga nämnd. Även i dessa fall behandlades – med något enstaka undantag – socknens egna ärenden.

Tinget klarades av på en dag med undantag av 1724, då det pågick i två dar. Predikan hölls av kyrkoherden på Styrso, som dock ibland uteblev utan att anmäla förfall. En gång väntade man på prästen fram emot middagen.

Vid varje ting lästes olika kungliga förordningar och "placat", somliga under ett 10-tal sammanträden efter varandra, t. ex. de stränga straffen vid vrakplundring och sjöroveri. Det var aktuella saker! Något sådant mål av allvarlig art förekom dock ej under det århundrade sockentinget pågick men väl i Askims häradsrätt 1823. Då dömdes flera sockenbor till döden (kap. 23).

En mycket viktig kungörelse rörde straffen för "barnamord". Därmed inbegreps de ofta förekommande fallen av "kvävning". Modern hade barnet i sin säng och kvävde det under sömnen – det hette visserligen i regel "av våda". Men händelsen inträffade så ofta, att myndigheterna måste vidta stränga åtgärder. Över huvud var barnadödligheten skrämmande stor och sänkte medellivslängden till omkring 30 år. — Vi återgår till socknens ting.

Egendomligt är, att blott 3 nämndemän representerade Brännö under 12 tingssammanträden. Från Styrso var det lika antal, men de bevistade 26 ting, en av dem närvarande vid 14. Vrångö hade de flesta bisittarna (8), tätt följd

av Köpstadsö (7) och Donsö (5), medan Gudmund Mattsson på Asperö innehade ett annat rekord för hela Göteborgs skärgård i alla tider med undantag av Jacob Rasmusson på Öckerö: Gudmund var nämndeman i 30 år (1680– 1709).

Som redan sagts, var det Donsö, som fick mottaga Styrsö sockens första ting.

Domare var häradshövding Anders Torkelsson, biträdd av "arrendatorn på Hisingen" och "slottsherren på Fässberg", jämte 7 nämndemän.

Några särskilt anmärkningsvärda mål handlades ej under "debut-tinget" där ute på öarna. De båda brännöborna Nils Kork och Jon Larsson hade "överfallit" varandra med okvädingsord, även rent handgripligt. Den senare måste sona förseelsen med 15 mark. Kork slapp undan med 3, allt enligt "Såramålabalkens" 10:e kap. i konung Kristoffers landslag av 1442, av vilken Karl IX lät utge en ny, omarbetad upplaga 1608 (denna gällde till 1734).

På Styrsö rådde dålig grannsämja mellan Sten Anundsson och Nils Nilsson till följd av förtal och utspridande av ont rykte om varandra. De erkände sina fel, förliktes inför rätten, "vilken tvist och buller än varit mellan dem", och lovade bättring. Den som bröt detta löfte skulle böta 20 daler, ett anseeligt belopp denna tid (1 daler 4 mark, som var myntenhet; 1 mark=8 öre=24 örtugar=192 penningar).

"Att detta föreskrivne sålunda på Tinget och för rätten framställt, klagat, svarat, rannsakat, skärskådat, vittnat, bevists, dömts, slutat och avsagt är till visso under lagläsarens hand och signet."

Nästa ting hölls på Brännö 1633. Fjorton lagkarlar mötte upp: häradshövdingen, "arrendatorn", länsmannen och elva nämndemän.

Man hade ej heller denna gång viktiga ärenden att behandla. Ett par "ordnings"-frågor har redan nämnts. Två fruntimmer på Brännö hade gått så våldsamt till väga mot varandra, att Såramålsbalken måste tillämpas på de "slagfärdiga" kvinnorna.

Sedan dröjde det 22 år, innan Brännö (och Styrsö socken) fick sitt tingssammanträde. Huvuddelen av det som handlades under denna märkliga "rättsperiod", t. o. m. 1727, kommer att beröras i andra sammanhang, t. ex. "Bärgning av vrak", "Lotsarna", "Kyrkoherdar" o. s. v. Det som ej kan inordnas under särskilda kapitelrubriker hänföres här till vederbörande öar, där händelsen utspelats. Någon tidsbestämning för varje särskilt fall anser vi ej vara nödvändig i denna framställning. Tingsplatsen är alltid Brännö med undantag av ett extra ting på Styrsö 1643, Köpstadsö 1711 och Asperö 1727.

Vi börjar med den "vanliga tingsplatsen". Jordköp och gårdshistorier är det gott om på Brännötinget, över huvud i häradsrättens alla protokoll. Dem kan vi som regel ej ägna någon uppmärksamhet i detta arbete. De skulle passa in i en släktutredning och vore väl av intresse för vederbörande släkt. Något större, allmänt värde äger ej dessa släkts- och gårdshistorier. En och annan uppgift må dock lämnas.

Länsmannen Lars Jonsson var också lotsinspektör och strandfogde. Han ägde halva hemmanet i Brännö Faggegård, som han 1671 hade köpt av amiral Ancharhjelm för 12 daler (om honom se sid. 42). Det hade redan 1647 legat öde på grund av krigshärjningar, ja, amiralen hade därför låtit "förmedla" hela hemmanet, d. v. s. nedsatt skatten att gälla för ett halvt i st. f. ett helt hemman. Men 1680 klagade länsmannen på den "odrägligt höga skatten", som pålagts honom till följd av att taxeringsvärdet höjts ända till 33 daler och 22 öre. Hans klagomål resulterade i att skatten minskades till halva beloppet.

Ett par år senare köpte länsmannen av fyra brännöbor den andra hälften av Faggegården, men då måste han betala 27 daler. Han ägde alltså hela hemmanet.

Länsmannens hustru avled tidigt. Han ingick nytt äktenskap med "dygdesamma" Margareta Svensdotter, som överlevde honom. Under ett av seklets sista år ordnades jordfrågan mellan hennes fem styvsöner, av vilka fyra var lotsinspektör, löjtnant, länsmann, skeppare.

Länsmannen hette Carl. Han invecklade sig 1702 i en tråkig historia. Kronofogden stämde sin underlydande inför rätta för lägersmål med Anna Toresdotter från Linås. Hon var på besök i länsmannens hem på Brännö, då det skedde. Barnet föddes strax före vårfrudagen.

Carl Larsson erkände allt och dömdes till 40 marks böter för lönskaläge, medan Anna slapp undan med hälften. Båda måste undergå uppenbar kyrkoplikt. Det innebar, att de under flera söndagar fick sitta på plikt-, skam- eller horpallen i Styrös kyrka, till åtlöje för alla gudstjänstbesökare (tidigare hade dylika syndare vid tillfället haft blottad överkropp och ris i handen). Sista söndagen avlöstes de av kyrkoherden framme på gången och upptogs åter i kyrkans gemenskap.

Frågan om mannens underhållsskyldighet löstes sålunda: "För barnets uppehälle lovade han betala hennes böter."

Händelsen synes ej ha inverkat på länsmannens ställning som tjänsteman. Samma år utnämndes han till "uppsyningsman" för lotsarna i "Göteborgsskären" och avlade därvid trohetseden.

En byggnadshistoria av det kinkigaste slaget seglade upp i Brännö Sörgård i början av det nya århundradet mellan hustrun Maret Larsdotter och Lars Nilsson. Maret påstod, att Lars byggt både manhus och ladugård på hennes jord. Hon var ett kavat fruntimmer och ville tvinga Lars att riva ner allt vad han uppfört, ty just där skulle hon själv bygga bonings- och laduhus.

Han vägrade, men då stämde Maret sin gårdsbo inför Brännötinget. Där utvecklade hon sin talan med kraft och skicklighet. Hon lyckades delvis. Lars anbefalldes att genast flytta ladugården. I manhuset fick han bo, så länge han levde. Men efter hans död måste huset rivas och tomten lämnas till Maret eller hennes arvingar.

Icke så sällan förekom, att tingsrätten måste ingripa mot olämpligt "munbruk", d. v. s. bruka munnen att med skällsord "överfalla" sin granne eller medmänniska. Två gifta kvinnor på Brännö syndade åtskilligt mot varandra i fråga om tungans missbruk och anbefalldes på det strängaste att avstå från det vanhedrande "munbruket". De lovade bot och bättring. Den som bröt mot överenskommelsen och åter började "skälla" skulle böta 10 daler.

Ett par andra Brännökvinnor kom ordentligt i luven på varandra och utdelade var sitt kraftiga "Kieppeblad", som åsamkade dem båda 3 marks böter enligt Såråmålsbalken (1:a tingen på Brännö).

Ett mål av ganska betänklig art förekom 1685. Karin Persdotter på Brännö hade kallat Elin Börjesdotter för "Trolldjävul". Karin nekar inte. Hon kunde inför rätten bevisa, att ett sådant omdöme var riktigt. Ty en gång hade hon sparkat till Elins gris. Då utför Elin i förbannelser och svor på att "din fänad skall detta umgälla". Strax blev Karins två kor och tre kalvar så sjuka, att de dött eller måste slaktas. Hon hade framkallat en böld på Karins piga. Och prästen nekade henne nattvarden. — Elin nekade till allt.

Rätten fann, att Elin ej med skäl och vittne kan "bindas vid trolldom". Och det går inte att tillämpa Högmålsbalken vid Karins anklagelser. Men själv kan hon bli fälld enligt Tingsmålsbalkens 20:e kap. (om falsk angivelse). Prästen, som vägrat ge Elin "Herrans Högvördiga Nattvard", må ställas till svars inför domkapitlet.

Trots detta friande utslag förmantes Karin Persdotter allvarligt att ej syssla med "signier" (besvärjelser) och annat slikt".

Man använde vissa öknamn men utan att därmed ha någon ond avsikt. T. o. m. häradsrätten själv brukar sådana flera gånger i sitt protokoll, t. ex. "Svarte Jakob" på Asperö. Denne tydligen mycket mörkhyade man blev upp-

repade gånger kallad inför sockenrätten och anbefalld att på Brännö fullfölja den byggnad, han där påbörjat – så vitt han önskar att där bruka migon äng. ”Svarte Jakob” lovade. Detta var 1655.

Denne Jakob fläckade ej sitt namn med någon brottslig handling, vilket man däremot kan säga om hans granne Lars Hansson, som tilldelade sin gårdsbo en så kraftig ”Pust” (örfil), att han dömdes efter Såråmålsbalken.

Vida allvarigare saker ställde gifte mannen Johan Tysk till med på Asperö. Han anklagades på tinget för lägersmål med sin piga Karin Eriksdotter. Det hände under midsommaren 1723. Tysk nekade i början men måste till slut erkänna. Hans hustru var också närvarande. Rätten frågade henne, om hon i fortsättningen önskar leva tillsammans med mannen. Hon ville det gärna och utropade: ”Ha min gode man, min gode man!”

Johan Tysk dömdes att sona sitt brott med 80 daler silvermynt, pigan 40 daler (mycket höga belopp). I brist på pengar: ”Han slita 32 par spö och hon 16 par, tre slag av varje part, samt tre söndagar efter varandra sitta på pliktebänken i Styrös kyrka. Sedan i hela församlingens närvaro avlösas.”

En intressant detalj är det fastställda underhållsbidraget: husbonden skulle ge sin piga 4 daler om året, ”tills barnet självt kan livnära sig”.

En tvistefråga av annat slag förekom på Asperö. Olof Mattsson hade trolovat sig med Helga Persdotter från Långeberg. Förbindelsen blev, bruten. En sådan sak var viktig nog denna tid. Helga stämde sin fästman inför sockentinget, som hänsköt frågan till domkapitlet. Ej heller där kom man till någon klarhet. Spänningen mellan kontrahenterna tilltog, och Olof använde ett smädligt ”munbruk” mot Helga. För dessa ”otidigheter” blev han åter stämd inför Brännötinget och fick böta 3 daler. Sin brytning med Helga rörande själva trolovningen måste han sona med 3 mark.

Redan i mitten av 1600-talet hade Olofs far Matts Hansson agerat som processmakare mot Hans Gudmundsson på Styrös och stämt honom; en äng orsakade tvisten. Förlikning ingicks under ett extra ting på Styrös 1643, men Hans bröt denna överenskommelse.

En trolovningshistoria har vi också från Styrös, 1629, mellan Nils Siggessons dotter och Anders Bengtsson. Denne hade gett sin käresta ganska många ”fästegåvor”. Han dog under förberedelserna till bröllopet. De många gåvorna förorsakade en del tvistigheter. Anders’ släktingar fordrade, att fästmän skulle återlämna föremålen till dem. Hon vägrade och blev därför stämd inför tinget, som förklarade mannens arvingar såsom rätta ägare till skänkerna.

Det var ej alltid väl beställt med syskonkärleken på Styrö. Nämndemannen Per Larsson hade 10 daler att fordra av sin syster Elin. Flera gånger begärde han få beloppet men förgäves. Slutligen stämde han systemen inför tinget, som anbefalldes Elin att genast betala sin skuld. Flera liknande mål förekom.

Ett annat drag ur familjelivet på Styrö 1671: Helga Larsdotter stod inför rätta. Allvarliga anklagelser riktades mot henne. Både hon och modern hade en dag druckit brännvin, så att de blivit starkt berusade. Likväl ämnade de sätta upp en väv. Därvid skulle dottern ha slagit till sin gamla mor, så att hon föll omkull. Helga försvarade sig: Detta är osanning. Jag slog henne inte.

Mor ville varpa men föll då, ty hon var mycket drucken. Några öbor framträdde till Helgas förmån: Hon har alltid varit snäll mot sin mor. När den gamla senast fick nattvarden, hade hon inför prästen bara haft gott att säga om Helga.

Rätten frikände den anklagade på grund av brist på bevis. Om saken sedan blir "ljusligare", kommer den under ny behandling. Så skedde ej.

Ännu ett mål, där spriten spelade en roll: Länsmannen Lars Jonsson hade varit på gästbud på Styrö, då nämndemannen Per Larsson "överfallit honom med okvädingsord" och kastat en tallrik på honom och utropat: "Du är en hundsfoth"! (odräglig människa, stor skälm). Detta bara för att länsman Lars frågat efter en stock, som försvunnit. Det framkom senare, att Per Larsson huggit sönder stocken. Han dömdes att efter Tingmålabalken böta 3 mark.

Vid samma tillfälle satt Ingrid Hansdotter på anklagelsebänken: Rykte om olovligt umgänge med en dräng från Halland. Öborna försvarade henne: Ryktet är ej att sätta tro till; det härrör från små barn. Ingrid: Jag är alldeles fri. Drängen slog omkull mig utan orsak.

Rätten fann dock många dunkla punkter, pressade på de mest sårbara, och slutligen kom bekännelsen fram. Händelsen ägde rum för två år sedan. Hon fick sona sitt brott med 20 mark i enlighet med Giftermålsbalken.

Man klagade på höga skatter också under 1600-talet. Tre kvinnor på Vrångö, Elin, Börta och Gunla, tyckte, att deras "contribution" hade blivit alldeles för hög. Ett rykte gick, att de fördenskuil talat förklenande ord om kronofogden. Denne blev uppbragt och stämde fruntimren inför Brännötinget. De anklagade försvarade sig, hade aldrig fällt de yttranden, som påbördats dem. De kan gå "samvetsed" därpå. Rätten fann dem vara oskyldiga och frikände dem.

I det föregående har vi funnit, att en asperöbo gick under namnet "Svarte Jakob" – även i häradsrättens protokoll. På Köpstadsö levde för 340 år sedan

”Lille Per Larsson”. Fastän han tydligen var liten till växten, synes han ha varit en stor slagskämpe. Han gick nämligen ”hemgång” hos Nils Jonsson på Vrångö, ställdes till ansvar därför och fick sona sitt brott med ända till 40 mark enligt Edsörebalken.

Några decennier därefter levde på Köpstadsö ”Store Per Larsson”, men han var fredlig utav sig och orsakade ingen oro.

*

Vi har härmed följt något, som handlades på socknens eget ting under ett sekel (1628–1727). Som förut antytts kommer en del rättsfall att beskrivas i andra sammanhang. Här skall till sist sägas ett ord om nämndemännen.

Deras syssla har under tidernas lopp aldrig varit åtråvärd. I regel innehade man tjänsten blott några få år, varför täta ombyten ägde rum. Men med Brännötingets egna bisittare var det annorlunda. Sålunda hade Styrso bara två nämndemän under 28 år; var närvarande vid alla ting utom ett. Om rekordet från Asperö har vi redan talat. Detta förhållande är märkligt, i all synnerhet som krig och örlig och andra orsaker gjorde tidsläget ytterligt svårt.

Hur det kunde te sig, vittnar nämndemännen själva om på Brännötinget midsommaren 1691: Vi kan ej längre vara i tjänsten på grund av ålderdom och andra besvärligheter. Ingen båt står till vårt förfogande; den får vi själva leja. Inte heller hästar hjälper oss det ringaste stycke på väg, när tinget är på fastlandet. Och ingen lön får vi för all vår möda. Nu vill vi sluta.

Någon större förändring blev det dock inte. Endast Per Larsson på Styrso, som varit nämndeman i 10 år, beviljades avsked. De andra måste ännu någon tid vara kvar i den ”besvärliga” tjänsten.

Rättsfall ur det förgångna

Öbor inför domarskranket

De gamla domböckerna innehåller ofta uppgifter av stort intresse för studierna av en bygds historia.

Många som hör benämningen "dombok", ser måhända för sin inre syn en brottsling, och kanske en grov sådan, som står inför sin domare. Den tanken är nog i och för sig riktig, men vi får dock ha klart för oss, att domböckerna inte bara redogör för brottmål utan även innehåller "småprotokoll", behandlande bl.a. ärenden rörande lagfart, förmynderskap och arv.

Men helt naturligt upptar brottmålen den största platsen i domböckerna. I många kapitel i denna krönika kan vi ta del av händelser, som antingen timat på öarna eller i något avseende berört öbor, vilka i samband härmed hamnat inför domarskranket. Ett mycket uppmärksammat fall av sjöröveri har fått ett eget kapitel och det har även domstolarnas främsta arbetsgivare inom Styrös socken fått (Öbergs å Banebratten). Dessutom har behandlats vrakoch lotsmål samt en del rättsfall av olikartad karaktär i samband med omnämmandet av övärldens egen tingsplats på Brännö.

Man skulle då kanske kunna tro, att det knappast skulle finnas fler rättsfall att orda om. Det finns det dock. Som i tidigare kapitel antytts rörde sig dock de flesta om tvister av olika slag. Man tvistade om gränser, om ärvda jordestycken, om kreaturs skada på grödan, om brott eller inte brott mot byordningar, om torvtäkt och skövling av det glesa skogsbeståndet och många andra ting, och då man inte kom överens kunde det stundom gå till handgripligheter och man drog varandra inför rätta för uppkommet blodvite, för hårdtag m. m.

Men bland de olika "fall", som behandlades av domstolen, är det väl ändå de egentliga brottmålen som tilldrar sig det största intresset. Det har förekommit grova brott även inom Styrös socken, men det rör sig dessbättre om ett fåtal fall av klar undantagskaraktär. Man kan inte säga att befolkningen varit eller är särskilt våldsam av sig, och i brottsstatistiskt avseende tål den väl en jämförelse med invånarna i närliggande fastlandssocknar.

I ett avseende ligger Styrös socken statistiskt sämre till än ögrannsocknen Öckerö, och det är när det gäller antalet dödsdömda sockenbor. Öckerö kan här ståta med en nolla i protokollet, medan Styrös däremot får vidkännas tre, eventuellt fyra dödsdomar. Tveksamheten beror på om man skall räkna en av de dödsdömda i sjöröverimålet för sockenbo eller ej. Dessbättre gick inte alla dödsdomar i verkställighet.

Märkligt nog inträffade alla dessa grova brott under 1800-talet och inom en så relativt kort tidrymd som 50 år. Men innan vi särskilt betraktar dessa rättsfall – så nära vår egen tid – kan det vara lämpligt att erinra om ”fall” av betydligt äldre datum. Ty även om Styrös socken hade eget ting så tidigt som under hundraårsperioden 1628–1727 (se kap. 21), innebar självfallet inte detta att det var först då, som öborna började figurera i tingssammanhang. Både före och efter denna tingsperiod på öarna, fick öborna bekväma sig med att ta sig in till fastlandet för att vid tingsställena i Åby, Kärre eller Pixbo t.ex., anklagas, föra sin talan eller vittna.

Och hade brottet skett å annan ort, fick de givetvis svara för sig å den ortens tingsställe. Ett av de äldsta ”fall”, som vi känner till, då en öbo stod inför domarskranket, anföres i Nylöse Tänkeböcker 1586–1621; en samling domboksprotokoll från Nylöse eller Nya Lödöse, som den stad kallades, vilken var uppbyggd kring Sävås mynning, på platsen för den nutida stadsdel i Göteborg, som helt följdriktigt heter Gamlestaden.

Detta det första protokollet, som berör övärlden, emanerar från ”19 octobrij anno 1586”. Då ”kom för retthe K.M:tz tollare Hindrich Peersson, och tilltaladhe en schipper benemdp Lares Jonsson på Assperödhen om nåkutt öll, som han hade jnnförrt och jcke giffuett thett ahnn för tollaren. Då förskutt schipparenn sigh till dhenn eddelighe och welborne herre, her Erich Giöstaffsonn, och medh thenn som godzett hade jnschippat. Bleff thett wpsatt till nesthe råstoffwo.” Det är obekant hur målet slutade.

Flera öbor kom på detta sätt i kontakt med rådstugurätten i Nylöse, bl. a. ”Erich på Wrångödh”, vilken år 1598 blev av med 3 ½ skäppa råg. Enligt stadens bestämmelser fick han nämligen endast handla med fisk. Rågen togs därför i beslag.

Denna rättsfallstyp — den enkla förseelsen — kan sägas ha varit signifikativ för skärgårdssamhällena alltsedan dess. Underförstått: de grova brotten har utgjort undantag. Detta är också orsaken till att vi börjar dessa rättsfallsskildringar med det ovanliga: mord och dråp. Fördenskull får vi ta ett jättekliv i

tiden från den ölfraktande Lares Jonsson i slutet av 1500-talet fram till år 1844.

I början av november månad detta år införpassade länsman Ljungberg till länshäktet i Göteborg en hustru Anna Catharina Andreasdotter från Köpstadsö. Det var inte något vanligt lurendrejeri hon var misstänkt för. Det fanns nämligen skäl att tro att hon slagit ihjäl en annan kvinna!

Fyra urtima ting blev följden; från 18/11 1844 till 11/2 1845. Under rättegångsdagarna blev det helt klarlagt vad som hänt.

Tidigt på morgonen den 2 november hade den 25-åriga Catharina Andreasdotter tillsammans med sin kusin, den 19-åriga Anna Elisabeth Börjesdotter samt drängen Anders Eriksson i båt begivit sig från Köpstadsö till Vrångö för att hämta sand. När de väl kommit fram ville drängen passa på tillfället att hälsa på sin mor och sina syskon, som bodde i en stuga ett stycke därifrån. Han räknade med att vara borta en halvtimme, då han lämnade de båda kvinnorna på stranden.

Just då han stod i begrepp att gå tillbaka till båten, kom Catharina till hans mors stuga. Anders såg genast, att någonting hänt. Catharina var matt och svag och kunde knappast gå, vilket kanske i någon mån kunde förklaras av ett långt gånget havandeskap, men Anders lade också märke till att hon var blodig på lentygsärmarna.

Catharina berättade, att Elisabeth fallit i sjön medan hon höll på att bära sand. Catharina hade försökt rädda henne, men inte lyckats, när Elisabeth flutit ut från land.

Anders skyndade ned till stranden och fann Elisabeth liggande död i vattnet bredvid båten. Men han lade också märke till att hon var blodig och svårt sargad i huvudet. Dessutom fanns det blod på båtens fånglina och på stranden strax invid tilläggsplatsen.

Att allt inte stod rätt till var ju ganska klart och länsmannen inkopplades därför på fallet. Elisabeth obducerades av doktor C. W. Hultgren. Denne beskrev i sitt protokoll huvudskadorna i detalj samt drog den slutsatsen att de uppkommit genom "andras våldsamma behandling" och ej genom fall.

Av prästbetyget, som företeddes under rättegången, framgick att Catharina hade klena kunskaper i kristendom och att hon varit "känd för ett mindre pålitligt uppförande".

Hon var dotter till änkan Britta Svensdotter, vilken sedan mannens död 19 år tidigare livnärt sig genom bettlande. Änkan Britta klargjorde vidare, när

hon hördes, att hon var född på Gullholmen som utomäktenskapligt barn. Hennes avlidne make, Andreas Hansson, hade varit broder till Börje Hansson, den dödade flickans fader.

Betydligt bättre vitsord än Catharina erhöll den dräpta Elisabeth. Hon sades ha haft försvarlig kristendomskunskap och var välfrejdad.

Men Catharinas bakgrund var heller inte särdeles ljus. Hon berättade om sig själv, att hon blev faderlös vid 8 års ålder. Då måste hon lämna hemmet och för en tid ge sig ut att bettla. När hon var 15 år gammal, tog hon tjänst hos Annika Bryngelsdotter på Köpstadsö. Två år senare blev hon anställd hos änkan Christina Svensdotter på Brännö. Där stannade hon dock endast ett halvår. Efter diverse anställningar gifte hon sig så den 24/5 1844 med fiskaren Tobias Trulsson på Köpstadsö.

Catharina ångrade djupt sitt brott. Detta betygade hon, när hon redogjorde för bakgrunden till det och hur det skedde.

Då de båda kvinnorna blivit ensamma på stranden, beskyllde Elisabeth Catharina för att ha tagit några av Elisabeths tillhörigheter. Denna beskyllning blev Catharina mycket uppretad över, ty det var inte sant vad Elisabeth sade. Catharina hade inte tagit något från henne. Däremot hade hon stulit 50 riksdaler från Elisabeths fader, Börje Hansson, och hon blev rädd att denna stöld skulle bli känd!

Det ena ordet gav det andra och snart var de båda kvinnorna inbegripna i ett häftigt gräl. Rädslan för upptäckt av stölden gjorde att Catharina tappade besinningen. Det som skett måste bli fördolt. Hon måste tysta Elisabeth. Bäst att ta livet av henne.

Catharina tog en vass sten från stranden och började slå Elisabeth i huvudet med den. Den slagna bad om förskoning. Visst hörde Catharina detta och var inte oberörd av det, men det var liksom hon "tjusades" av att begå "mord", när hon väl sett blodet flyta.

Därför fortsatte hon med misshandeln – som hon själv sade, en halvtimme — tills intet liv kunde förmärkas hos Elisabeth. När Catharina förstod att kusinen var död, kastade hon liket i sjön. Hon påstod att hon sedan kastade de stulna pengarna i den eld, som de tänt för sin räkning på stranden.

Vid ett senare rättegångstillfälle ändrade hon denna utsaga, och påstod att hon grävt ned pengarna under en gammal stuga. Hon bedyrade samtidigt, att hennes man inte kände till stölden.

Denne, Tobias Trulsson, och hennes mor, Britta Svensdotter, hördes ingående om brottet, men förnekade all kännedom om de stulna pengarna. Tobias påstod sig ha varit till sjöss, då stölden måste ha skett.

Den bestulne, Börje Hansson, hade själv varit ute på en 14 dagars sjöresa vid stöldtillfället. Då han återkom, märkte han att kistan var uppbruten och pengarna borta. Han antog att stölden skett, när Catharina och hennes mor hjälpts åt med tvätten i hans hem.

Till det tredje urtima tinget, den 8/1 1845, kom inte Catharina. Hon hade fullgoda skäl för att utebli, vilket också åklagaren meddelade. Några dagar tidigare hade hon nämligen i länshäktet fött ett gossebarn.

Till den följande rättegångsdagen, den 11/2, kunde hon dock infinna sig. Då uteblev i stället hennes man, vilken var kallad, men åklagaren var tydligen på gott humör och meddelade, att han avstod från att mera höra honom.

När utslaget slutligen kom, var innehållet ingalunda oväntat. Catharina dömdes för stölden hos sin farbroder, Börje Hansson, till 28 dagars fängelse på vatten och bröd samt att undergå uppenbar kyrkoplikt i Styrös kyrka. För dråpet skulle hon "sig själv till straff och androm till varnagel genom halshuggning lif sitt mista".

Det blev dock inte så. När målet kom upp i högre instans, benådades hon till livstids fängelse. Ytterligare en gång skulle hon dock benådas. Det var år 1863, då hon efter 19 års fängelsevistelse blev helt fri.

Hennes vidare öden har inte efterforskats.

*

Fjorton år efter det de båda kvinnorna hade sin ödesdigra träta på stranden av Vrångö, hände det ånyo en sak inom övärlden, som påkallade urtima ting och en mängd vittneskallelser till rätten.

Denna gång var skådeplatsen något nordligare belägen, närmare bestämt i sundet mellan Köpstadssö och Styrösö! Ett av vittnena i målet var den bekant= Helena Öberg, "Öbergskan på Banebratten" (se kap. 17).

Den 24 januari år 1858 var en söndag. Någon gång mellan klockan 9 och 10 på kvällen gick Helena från Bratten till en lekstuga, som hölls längre in på Styrösö. Och hon var inte ensam om att gå dit – det var många som sökte sig till lekstugan den kvällen. Under sin vandring hörde hon en person sjunga ute på sjön. Så upphörde plötsligt sången, och Helena hörde i stället gorm och buller, såsom om några människor trätade.

Strax efter Helenas ankomst till lekstugan, kom tre yngre män dit. Helena frågade dem om det varit de, som gormat på sjön. En av männen, Kristen Svensson, svarade att det varit en asperöbo, som orsakat bullret.

Saken tog en allvarlig vändning, då det upptäcktes att drängen Carl Carlsson från Donsö saknades. Flera personer hade varit i kontakt med de tre unga männen, som anlant till lekstugan efter Helena, och många hade hört deras berättelse. Inte minst kyrkoherde Olén intresserade sig för saken och förhörde sig om hur det hela gått till.

Hans undersökning resulterade i en skrivelse till kronofogde Hedenskog. I den som en formell anmälan utformade skrivelsen, daterad å Styrso den 8/2 1858, omtalade kyrkoherden, att Carl Carlsson varit med på en begravning på Asperö den aktuella söndagen. När han var på hemväg, hade han omkommit mellan Köpstadsö och Styrso. De tre unga män, som Helena Öberg talat med, hade kyrkoherden ingående hört. Ynglingarna, som han kallade dem, hade visat sig vara Kristen Svensson från Köpstadsö samt Anders Olsson och Kristen Andreasson från Asperö.

De hade varit på väg till lekstugan på Styrso. I sundet mellan Köpstadsö och Styrso hade de mött Carl Carlsson. Denne hade, enligt deras utsago, varit ohövlig mot dem. De hade emellertid inte gjort honom någon skada och hade överhuvud inte varit närmare Carl än 7–8 famnar. Men de hade likväl varit våta vid framkomsten till lekstugan. De hade en förklaring till detta också. Våta hade de blivit, då de "roat sig med en asperö-pojk"!

Kyrkoherde Olén förklarade, att han inte ingivit sin skrivelse tidigare, då han hade hoppats på att liket skulle anträffas. Så hade dock inte skett, trots draggningar.

Det var alltså omkring 14 dagar efter försvinnandet som kyrkoherden lämnade sin skrivelse. Först drygt tre månader senare blev liket funnet.

En fiskande gosse från Asperö gjorde fyndet invid ön den 15 maj. Tre dagar senare förrättade doktor A. Montén obduktion. Av protokollet, som senare företeddes i rätten, framgick att den döde blivit svårt slagen medan han ännu levde.

Med anledning av protokollet samt andra omständigheter i fallet begärde kronolänsmannen rannsaking, och målet togs upp vid urtima ting. Med början den 29/5 var målet före under nio rättegångstillfällen år 1858. Det klargjordes omedelbart, att den omkomne varit en ordentlig ung man. Ingen kunde tänka sig att han skulle kunna ha haft några ovänner. Härom

vittnade bl. a. hans moder, Anna Britta Börjesdotter samt hans båda bröder, Börje och Johan Petter.

Vid det andra rättegångstillfället (12/6), kom skollärare Pettersson fram med något, som skulle kunna tolkas som en självmordsteori. Carl skulle under vintern ha varit något besynnerlig och grubblat över ett misslyckat "giftermålsförslag".

Senare under rättegången blev det av flera vittnen upplyst, att Carl visst inte varit grubblande och besynnerlig till sinnes. Och kyrkoherde Olén intygade, att Carl veterligen aldrig "varit störd till sina sinnen". När skollärare Pettersson blev varse, att andra vittnen hade en rakt motsatt åsikt om Carls sinnesbeskaffenhet, reviderade han sin uppfattning och kom på så sätt att i stort dela de övrigas mening.

Nej, självmord var och förblev endast en teori. Det fanns så många andra omständigheter, som talade för att Carl avlidit till följd av våldsamheter. De olika vittnesmålen skapade så småningom ett mönster.

Ett av vittnena, från Bratten, berättade hur en av de tidigare nämnda ynglingarna, Anders Olsson, kommit till honom klockan fem på morgonen efter Carls död. Anders hade lagt sig på en soffa för att sova. Då utbrast han plötsligt: "Det är så gott jag rymmer till Hisingen!" När han senare beskådade den dödes hatt, yttrade han: "Det vore gott jag låg, där han ligger!"

En skeppare, Lars Svensson från Köpstadsö, omtalade att hans hustru frågat Anders Olsson om det var sant, att han sökt dränka sig själv dagen efter det Carl omkommit. Då hade Anders sprungit ut utan att säga ett ord.

När Anders hördes om det förenämnda, erkände han yttrandena, men förklarade att han sagt så "på rolighet".

Andra vittnen omtalade, att Kristen Svensson, den andre ynglingen i trion, bl. a. sagt: "Vi var på Styrso i går afton och var i lag med en man, som låg och sjöng i vattnet..."

Vittnesmålen, varav självfallet endast några omnämnts här, samt ynglingarnas egna uppgifter gav rätten möjlighet att göra ungefär följande sammanfattning.

Ynglingarna hade enligt egna uppgifter mött Carl Carlsson, då denne var på väg över sundet. De påstod att han varit ohövlig mot dem, men de hade inte rört honom. Trots detta var de våta vid ankomsten till lekstugan. Detta förklarade de med att de roat sig med en asperöpojke. Helena Öberg hörde dock en träta ute i sundet. En av ynglingarna talade om att rymma samt att göra

den döde sällskap. Senare påstod han att yttrandena fällts på skämt. En annan av ynglingarna medgav att de varit i lag med en man, som låg och sjöng i vattnet. Den döde hade medan han ännu levde blivit svårt slagen.

Allt tillsammantaget utgjorde förträffliga indicier, men knappast bindande bevis. Domstolen sträckte sig dock så långt, att den ansåg det förefanns "bindande skäl till misstanken, att endera av de tre lagt våldsam hand å Carl Carlsson ..."

I utslaget talade man likväl om att "icke någon kan till ansvar i målet fällas." Det räckte alltså inte med enbart indicier, trots att dessa var delvis mycket starka.

Målet gick till högre instans, men detta föranledde ingen ändring i utslaget. Domstolen föredrog alltså att hellre fria än fälla. Det har alltid ansetts bättre att låta även en mördare gå fri, än att låta en oskyldig mista livet.

Vi kan dock ta för givet, att både de samtida öborna och deras sentida efterkommande funderat åtskilligt över dråpmålet, som var utan dråpare – eller kanske hade tre? Vad var det egentligen som hände?

*

Efter ytterligare 14 år (!) inträffade ånyo en verkligt tråkig händelse inom övärlden. Året var följaktligen 1872, och skådeplatsen blev denna gång Asperö.

Där bodde då den 56-årige fiskaren Andreas Andersson hos sin son Anders och dennes hustru Helena. Andreas hade blivit änklings 2 ½ år tidigare.

Man skulle kanske kunna tro att han bodde bra hos sin son och blev väl omskött av sin sonhustru. Men allt var måhända inte som det skulle. Andreas ansåg sig nämligen själv dåligt behandlad. Helena lämnade honom endast söndrigt och smutsigt linne samt vägrade att tvätta hans kläder. Själv ansåg han sig då och då vara sinnesförvirrad, men erhöll ingen vård av sin son. Denne förmenade, att han fick sköta sig själv.

Andreas gick och grubblade på detta. Vad som sagts var nog dock inte hela anledningen till hans grubbel. Det fanns de som påstod, att han tidigare varit förtjust i Helena. Andra hade hört honom säga: "Jag kunde så väl fått Helena till hustru, som Anders!"

Den bitterhet han så småningom visade mot Helena, kunde mycket väl förklaras av att far och son faktiskt var rivaler! Eller i varje fall hade varit det!

Den 31 maj klockan 3 på morgonen händer det något. Andreas, som kort dessförinnan vaknat och stigit upp, tar en yxa och hugger sin sovande sonhustru i huvudet. Hugget tar i vänstra kinden. Yxan tränger in i munhålan och ett

stort stycke av överkäksbenet lossnar. Blodflödet är våldsamt ur det tre tum långa huggsåret.

Helenas man, Anders, vaknar vid ett porlande ljud och upptäcker att hustrun håller på att kvävas, då blodet rinner ned i halsen på henne. Han ser sin far stå invid sängen och frågar denne vem som gjort det, men får ej något svar.

Anders tillkallar hjälp, och efterhand samlas det mycket folk, som söker hjälpa till så gott det går. När Anders på nytt kommer in blir han så överväldigad av vad som skett, att han svimmar. De övriga fick alltså två att taga hand om. Helena, som hela tiden är vid sans, förs så fort som möjligt till Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg.

Andreas inmanas nästan lika snabbt i länshäktet. Anklagelsen lyder på mordförsök. När målet sedan kommer före med början den 20/6, bekantgjordes de omständigheter, som här tidigare nämnts. Andreas ångrar sitt dåd och bedyrar, att han inte haft för avsikt att begå mord. Han hade inte heller tänkt hugga till förrän Helena vaknat. Men det hade liksom varit någon, som sagt till honom att om han undanröjer Helena, så skulle han komma ifrån allt lidande.

Under rättegången blev det klargjort genom vittnesmål och inlagor av olika slag hurudan Andreas var. Han hade ytterst klen kristendomskunskap, men hade dock tillträde till nattvarden. Vad hans kunskaper i övrigt anbelangar, så framgick det att han kunde läsa men inte skriva. Han hade alltid varit häftig och uppbrusande, men han brukade snart bli god igen, framhölls det. Ett rått och känslolöst ansikte hade han, men det fanns ingenting hos honom, som tydde på sinnesförvirring. En viss vidskeplighet gjorde sig gällande hos honom. Det framgick av att han själv ansåg sig predestinerad till brott. När han var 10 år gammal hade nämligen en finne sagt till honom att något skulle övergå honom eller att han skulle döda en människa.

Nu blev det dessbättre inte så, utan Helena tillfrisknade efterhand och kunde efter en viss tid infinna sig i rätten. Detta skedde den 31 juli, då hon var närvarande, svag och matt samt med ett bandage om huvudet. Hon kompletterade bilden av Andreas med att omtala, att denne ofta varit stygg och slagit henne i mannens frånvaro. Själv ansåg hon sig däremot ha gjort allt vad hon kunnat för svärfadern. Vad han sagt om henne var inte sant.

Så stod då påstående mot påstående, men rätten skulle ju dessbättre inte döma efter detta, utan se till den gärning som skett. Läkarintyg, som företeddes

beträffande Helenas skada, klargjorde att hon ej skulle få annat men i framtiden än ett vanställande ärr och möjligen en kvarstående fistelgång.

Anders hade haft en del kostnader i samband med Helenas sjukhusvistelse. För dessa kostnader yrkade han ersättning av sin far med sammanlagt 210 riksdaler. Bl. a. angav han att vården på Sahlgrenska sjukhuset kostade 1:50 per dygn. Helena vårdades där i 49 dygn. För detta yrkade han ersättning med 73:50. Transporten till sjukhuset hade kostat 4:50 och hemtransporten 3 riksdaler jämnt. Tydligen var det sistnämnda priset "normalt" belopp för en tur och returresa in till staden från öarna vid denna tid. Anders hälsade nämligen på hustrun 14 gånger och för detta begärde han ersättning med 42 riksdaler.

Makarna hade emellertid också ett spädbarn att taga vård om. För detta barns vård och för tillsyn av huset under hustruns bortovaro, begärde Anders ersättning med samma dagsbelopp och slutsumma som för sjukhusvården.

Uppgifterna om vård- och resekostnaderna för nära hundra år sedan är nog så intressanta och kan delvis användas vid jämförelser med liknande nutida kostnader.

När utslaget kungjordes, visade det sig att rätten bifallit åklagarens yrkande. Enligt 20 kapitlet 2:a och 46:e §§ Strafflagen dömdes Andreas för mordförsök till straffarbete i 6 år samt till förlust av medborgerligt förtroende under 10 år. Rätten hade inte funnit något som talade för att Andreas handlat under tillfällig sinnesförvirring.

Ersättningen till sonen nedprutade rätten till 157:50. Dessutom fick Andreas ersätta 17 vittnen med 6 riksdaler vardera.

Alla sades vara nöjda. Således även Andreas!

*

Skådeplatsen för det första våldsdådet, som här skildrats, var alltså Vrångö. Nästa dåd förövades av allt att döma i sundet mellan Köpstadsö och Styrö, medan den sist nämnda händelsen utspelades på Asperö. Det har alltså varit en viss spridning på de grova våldsbrotten inom socknen, rent geografiskt sett.

Ett av de grövsta brott, som förövats av sockenbor, skedde ju inte ens i Sverige, utan på internationellt vatten utanför danska landet. Den åsyftade händelsen är givetvis det sjöröveribrott, som ägde rum år 1823, och som fått ett eget kapitel i denna bok (se kap. 23). Renodlade sjöröverier har ju desbättre varit mycket sällsynta vid våra kuster. Av svenska staten sanktionerade kaperier har ju däremot förekommit under vissa krig. Plundringar av en del

fartygslaster, utan blodsutgjutelse, har dock ägt rum. En del plundringar, som förekommit i samband med strandningar inom socknen, har omnämnts i kapitlet "Skeppsbrott; bärgning av människor – och vrak". Men dessa plundringar var ingalunda de enda, som tilldrog sig uppmärksamhet.

Fjorton år (!) efter det förut nämnda sjöröveribrottet, kallades sockenbor ånyo till urtima ting med anledning av en fartygsplundring, denna gång dessbättre förövad med mera smarthet än våld.

Det var rådmannen C. Rooth, som stämde de båda vargöborna Georg Edvard Patersson och Nicolaus Edström. Den förre var skeppare och den senare var salteriidkare. Männen var svågrar; Edström var gift med en syster till Patersson.

Flera handelshus i Göteborg hade enligt åklagaren den 20/5 1837 sänt skonerten Två Bröder, lastad med bl. a. socker, bomull, tobak och arrak från Göteborg till Visby. Edström skulle ha varit fartygets redare och Patersson dess skeppare.

På utresan skulle Patersson ha besökt Vargö och där lastat av en del av varorna. Dessa hade blivit funna i Edströms hus. Inte långt från Ölands södra udde hade fartyget sedan sjunkit, och åklagaren trodde att förlisningen var Paterssons verk.

Saken var före under tolv tingssammanträden, varav fem urtima. Många vittnen hördes, däribland skonertens besättning och tullbetjäningen, som verkställde varubeslagen hos Edström.

Patersson gjorde ett beriktigande och meddelade, att varorna hade inlastats i fartyget, när detta låg i Vargö hamn och ej i Göteborg. Från staden till Vargö hade varorna förts av skepparen Anders Henriksson, Tången.

Efter det lasten intagits avseglade skonerten den 29/5 1837. Besättningen hade bestått av, förutom skepparen Patersson, bästemannen Carl Larsson, Källö, matrosen Anders Andersson, jungmannen Carl Petter Larsson samt kocken Mårten Kristensson. De sistnämnda var alla från Tången.

Enligt Patersson hade skonerten, natten mellan den tredje och fjärde juni då den befunnit sig omkring 6 ½ sjömil från Ölands södra udde, ränt på ett grund eller ett vrak samt sprungit läck. Vid tillfället rådde det regntjocka. Patersson hade själv stått vid rodret vid grundstötningen. Han kände då en tydlig stöt.

Läckan var så stor, att besättningen måste gå i båtarna. Fartyget sjönk och givetvis också hela lasten, omtalade Patersson. De skeppsbrutna tog till årorna och nådde efter en timmas rodd fram till fyren på Ölands södra udde.

Det märkliga var dock, att besättningsmännen Carl Larsson och Anders Andersson inte känt någon stöt i fartyget vid den förmenta grundstötningen! Detta berättade de, när de vittnade i rätten.

Edström och Patersson förnekade att något brott begåtts. Rådman Rooth talade däremot om en del detaljer, som var något besvärande för de misstänkta. Han hade tillsammans med advokatfiskalen Greiffe och flera tulltjänstemän varit på besök i Edströms och Paterssons gemensamma bostad. Där hade de frågat Paterssons moder, änkefru Ingeborg Patersson, om det förvarades några varor i huset, men fått nekande svar. Då började sällskapet leta. Om de fynd man gjorde, vittnade sedan flera personer.

I ett utrymme i husets andra våning lade man beslag på ett parti socker, tobak samt bomull. På vinden fanns mer varor av samma slag och i husets bottenvåning likaså. Även under trossbotten fann man socker och 4–5 tobakssäckar. Sockertoppar låg det lite varstans, bl.a. fann besökarna 10 stycken under sängarna. Till det beslagtagna varupartiet hörde även fem fjärdingar med pudersocker.

Till att börja med hade husets folk inte velat kännas vid varupartiet alls. Det var dem fullständigt obekant hur det kommit dit. Men så småningom fann Edström för gott erkänna, att varorna var hans. Han hade dessutom sålt en del av dem. Patersson sade sig däremot inte ha någon del i varorna.

Några yttranden, som de anklagade fällt, talade just inte till deras förmån. Vid visitationstillfället hade t. ex. Patersson sagt till jaktöveruppsyningsman Lydén: "Vore det lurendrejeri, som jag kunde få plikta för, vore det ej så stor skam, men nu är det lasten från den förbannade skonaren, som Edström har narrat mig att göra ända på, och jag är antingen tvungen att rymma min väg eller att skjuta ihjäl mig..." Han hade också väddat till Lydén: "Gör ej en brödlös familj olycklig."

För andra vittnen hade Edström erkänt att varorna tillhört skonarens last. Då han blev tillfrågad varför det fanns stenar i tobakssäckarna, svarade han: "Det var för att de fort skulle kunna sänkas, om någon tullbetjänt kom under transporten!"

Men det var inte bara de vid visitationen närvarande, som medverkade till att svågarna knöts allt fastare till det förmodade brottet, utan även andra, tidigare kända personer, bidrog därtill. Sålunda hördes den välbekante skepparen Johannes Öberg från Barnebratten, men han hade inga upplysningar att lämna. Det hade däremot hans hustru. "Öbergskan" berättade, att hon två veckor före

Lydéns beslag blev av Edström erbjuden att köpa arrak för 21 daler silvermynt kannan. Edström hade vid tillfället medfört prov i en flaska. Samtidigt utbjöd han bomull till ett pris av 32 skilling skålpundet.

Helena Öberg köpte verkligen ett ankare arrak och 20–30 skålpund bomull, så viss framgång hade tydligen Edström med sin försäljning. ”Öbergskans” köp var ju inte heller märkligt på något sätt. Rätten antecknade nämligen, att hon höll värdshus!

Om de anklagades personliga relationer, lämnades följande uppgifter:

Patersson var liten till växten, 23 år gammal samt född på Vargö. Fadern, som dog när sonen var 12 år, hade först varit skeppare och sedan traktör. Ungefär vid faderns död gick han till sjöss. Han gifte sig 2 år före rättegången med Sara Elisabeth Sundström. Makarna hade ett barn. Sedan föregående år förde han eget fartyg, men utan att ha burskap som skeppare.

Om Edström hette det, att han var 31 år gammal och född i Göteborg. Fadern dog när sonen var 23 år. I 16-årsåldern tog han anställning i ett mäklarekontor. Sedan 2 år befann han sig i skärgården, där han drev ett kabeljosalteri. Han var gift med Amalia Patersson och makarna hade 4 barn.

Edströms rörelse hotade på grund av missgynnsamma konjunkturer gå under. Därför lät han strax innan rättegången meddela, att han avstod all sin egendom till sina borgensmäns förnöjelse. Hans tillgångar belöpte sig till 762 riksdaler, fordringar 2501 riksdaler, medan skulderna däremot uppgick till 3180 riksdaler.

Med anledning av vad dittills upplysts i målet, beslöt rätten att svarandena skulle föras till länshäktet. En framställan som de gjort rörande rättegångshjälp, lämnades av rätten utan avseende,

Under den fortsatta rättegången fick Patersson bl.a. ett mycket gott vitsord av kyrkoherde Olén. Denne framhöll att Patersson i varje fall intill dess ryktet om brottet blev känt ”här på orten städse gjort sig känd för ett ärligt, stilla och ordentligt uppförande”.

Om Edström skrev kyrkoherden, att han var ”veterligt ej förut tilltalad för brott, men är dock här på orten mindre väl känd”.

Till den andra rättegångsdagen hade åklagaren kallat in 12 nya vittnen. Många av de lämnade vittnesmålen var mycket förmånliga för de båda anklagade. Alldeles särskilt gällde detta utsagorna från besättningsmännen Anders Andersson, Carl Peter Larsson och Carl Larsson. Ja, de var till den grad förmånliga, att åklagaren yrkade att männen skulle få avlägga ed på sina berättelser samt gå till själasörjaren och få upplysning om vådan av mened. Fördenskull

begärde åklagaren uppskov i målet! Något skäl att släppa de anklagade fanns ej. Därför skulle de föras åter till länshäktet!

Något nytt framkom dock ej vid nästkommande tillfälle. De tre besättningsmännen hade i vederbörlig ordning förhörts samt förmanats av kyrkoherde Olén. Av de tre betecknades Carl Peter Larsson som "ohjelpig" av kyrkoherden. Carl Peter kunde nämligen inte läsa och bevisade aldrig gudstjänster eller husförhör. Det var därför tveksamt om hans fortsatta vittnesmål tillmättes någon betydelse. De övriga två fanns det dock intet att anmärka på.

Däremot hände det något med svarandena! Vistelsen i länshäktet fick dem att ilska till och börja skriva inlagor till rätten ... Edström inlämnade en 7 sidor lång skrivelse. I den nekade han energiskt till varje delaktighet i affären. Inga bevis har framkommit, som visar att jag stulit, framhöll han. Men ändå får vi sitta i häkte. "Domaren på förhand förklarar parten vara kompetent försvarare . . . utan att låta lagens bud behålla sin helgd!" Edström påpekade vidare, att han blivit vägrad rättegångshjälp. Han hade dock inte begärt hjälp för att freda sig, "ty oskulden ingen försvarare behöver", men för att få besked i vad mån han borde offentliggöra sina enskilda förhållanden.

Edström anmälde missnöje med häktningen, anhöll att få bli försatt på fri fot, ville stämma kyrkoherden för hans yttrande att han (Edström) på orten gjort sig mindre väl känd och ville bl.a. ha intyget i original.

Det är dock möjligt att Edström misstolkat kyrkoherdens mening med intyget. I detta säger nämligen kyrkoherden: "är dock här på orten mindre väl känd". Detta yttrande, som väl i och för sig blivit något olyckligt formulerat, har Edström "översatt" med "att jag på orten gjort mig mindre väl känd". Troligen menade dock kyrkoherden endast, att varken han eller andra på orten kände Edström särskilt väl. Denne var ju från Göteborg och hade vistats i skärgården bara 2 år.

Även Patersson drog sitt strå till stacken. Hans skrivelse var dock något kortare än Edströms. Förekomsten av varor i huset förklarade han med att han velat hjälpa sin svåger "från det ansvar vartill han, i händelse varorna varit eller äro tullförsnillade, gjort sig skyldig!" Liksom Edström vände han sig skarpt emot häktningen, som företagits innan saken avgjorts. Han framhöll också, att vad han sagt till Lydén ej var avgörande i saken. Underförstått: det hade sagts utom laga domstol.

Det hjälpte dock inte vad de båda männen skrev. De återfördes ändå till länshäktet. Nya vittnen kallades. Uppskov på uppskov förekom. Något väsentligt nytt kom dock inte fram.

Då skrev de anklagade på nytt. Och denna gång skrädde de inte orden. Bl. a. anförde de att då "Greiffe av arghet och fiskalisk despotism angivit oss för ett brott, som å heder och ära går, och sökt oss därtill binda ... låtit oss som missdådare häkta och fängslade kringföra... hemställa vi enl. Missgärningsbalken 60:1, om icke med vårt frigivande utur häktet, Herr Advokatfiskalen nu i sin tur bör dit förpassas, för att oss där avlösa!"

Självfallet skedde det inte någon sådan avlösning! Ingen ändring vidtogs.

När Helena Öberg hördes på nytt, kom hon med en intressant upplysning. Hon omtalade nämligen, att hon hade haft besök av Patersson en kväll, omedelbart innan denne häktades. Patersson hade därvid begärt, att Helena inte skulle vittna emot honom. Detta hade hon också lovat, men hon hade inte kunnat hålla sitt löfte.

Det väsentligaste för hela målet var naturligtvis frågan om skonaren sjunkit av våda eller sänkts med avsikt. Om fartyget verkligen sänktes, skedde detta givetvis för att dölja tillgreppet av varorna, vilket ju eljest skulle ha avslöjats vid framkomsten till Gotland.

För att få sakkunnigas syn på saken, vände sig advokatfiskalen Greiffe till premiärlöjtnanten vid Kungl. Flottan, A. Blixt, samt till kofferdikaptenen E. Rundberg. Bland annat ville Greiffe ha reda på om inte en stöt i fartyget, framkallad av en flytande kropp, skulle märkas mer i masterna än på däck. De sakkunniga var ense om, att stöten skulle kännas mest i masten.

Det framgick av svaren på ett par andra frågor att kaptenen var skyldig låta hela besättningen, med undantag för rorsman, hjälpa till att i varje fall provisoriskt laga skada, som var så omfattande att fartyget hotade att sjunka och att om två plankor sprängts bort under vattenlinjen på ett halvlastat fartyg i stark sjögång, så skulle det sjunka på mindre än en timma.

Det märktes tydligt på frågeställningarna att Greiffe om möjligt ville få det bekräftat, genom fartygets sätt att sjunka och skepparens handlande, att förlisningen med till visshet gränsande sannolikhet vållats av att fartyget borrats i sank!

Då någon ytterligare bevisning ej kunde presteras, överlämnade åklagaren målet till rättens prövning. Inte ens åtkomsten av varorna var fullt klarlagd! Full bevisning saknades, det var åklagaren klar över, och därför yrkade han att saken skulle ställas på framtiden, då det kanske kunde bli klarlagt vad som skett.

I en kommentar till de sakkunnigas utlåtande om förlisningen, framhöll Patersson, att han ju inte rådde för att han hade dumhuvuden till sjöfolk med

sig! Och det kunde han ju ha rätt i. Frågan är bara i vilket avseende de var dumma! Genom att skydda Patersson och inte låtsas förstå vad som skett eller genom att underlåta avslöja vad de rimligtvis måste veta? Patersson yrkade att bli helt frikänd.

I utslaget poängterade rätten som väntat, att det inte fanns full bevisning om brottet. Men hur allvarligt man såg på vad som skett, framgick av domskälen. Där ansågs ”de förebragta omständigheterna så besvärande” för dem, ”att de ej annorledes kunna frikännas, än att Rätten förklarar dem icke kunna i åtalade avseende åt saken fällas; vid vilken utgång av målet, svarandenas emot advokatfiskalen Greiffe väckta ansvar för det han saken angivit utan avseende lämnas; och kunna de i målet hörda vittnen i följd därav ej heller någon ersättning tillerkännas.”

Så slutade alltså detta mål, som började under högsommaren år 1837 och höll på till samma årstid påföljande år.

Tilläggas skall endast två saker. Då Patersson den 20/10 1838 skulle svara i ett mål avseende slagsmål, meddelades det att han avrest till Amerika! Målet avskrevs.

Ungefär samtidigt yrkade rådman Rooth ansvar på Edström och hans svärmoder för olaga handel med de varuslag, som tidigare nämnts. De sades inneha obehöriga varor i en utsträckning, som ej motsvarade deras husbehov. Inte förrän år 1840 slutade detta mål. De anklagade fick ganska lindriga straff, men de beslagtagna varorna såldes på auktion och avkastningen delades mellan ”konungen, åklagaren och socknens fattiga”.

Den ändrade brottsrubriceringen blev alltså lyckosam för åklagaren! Men varför for Patersson till Amerika...?

*

Ett talesätt säger att tillfället gör tjuven. Många gånger är det säkerligen också så att omständigheterna verkar till brottslingens förmån. Vissa brottslingar förmår även bättre än andra utnyttja möjligheterna i sin väg. De kan då gå smidigt och förslaget eller också öppet och fräckt tillväga. Någon gång kan själva naturen spela brottslingen i händerna. Det var detta, som skedde i det fall vi nu skall berätta om.

Den 23 juni år 1845 blåste det hårt på västkusten. Vindstyrkan var sådan, att man närmast kunde tala om storm. Konsul Brodie i Göteborg hade en snipa liggande vid Stockholmen, ett stycke sydväst om Nya Älvsborgs fästning. Denna dag hade några av hans anställda fått i uppdrag att hämta snipan och föra den till varvet Kusten.

Snipan togs på släp efter en större, tvåmastad segelbåt. Ute på Älvsborgsfjorden bar det sig inte bättre, än att snipan slet sig och började driva i den hårda vinden. Samtidigt kom det en annan båt, som var på väg från Göteborg ut mot skärgården. Denna båt seglade i riktning mot konsul Brodies segelbåt på ett sådant sätt, att denna höll på att bli överseglad. Någon i den nytillkommande båten höll ut en båtshake och fångade in den drivande snipan i förbifarten. Därefter togs snipan på släp och den främmande båten styrdes söderut. Det hjälpte inte hur mycket folket ombord på konsul Brodies båt ropade, att de förlorat snipan – båten med snipan försvann.

Det var ju en ganska enastående fräckhet, som förövarna gjorde sig skyldiga till. Givetvis föranledde deras tilltag omedelbar polisanmälan. Det tog emellertid lång tid innan myndigheterna lyckades spåra den försvunna farkosten. Då den småningom upptäcktes, anmälde advokatfiskal Greiffe omständigheterna kring fyndet till landsfiskalen, rådmannen Casimir Rooth, med begäran att denne skulle anställa åtal mot fiskaren Johannes Christensson, Styrso, vilken var misstänkt för tillgreppet.

Greiffe slutade sin skrivelse med följande upplysning: "Sluteligen får jag upplysningsvis meddela, att ifrågavarande händelse timat på södra sidan af Älvsborgs fjorden inom Askims härad, och att Johannes Christensson, hvilken i hemorten är allmänt fruktad för sitt våldsamma och öfverdådiga uppförande, är son till den Christen på Styrso, hvilken uppå mitt åtal blifvit dömd att mista lifwet för sjöröfveri." (Se kap. "Sjörövare").

Sedan målet väl börjat behandlas från och med den 15 oktober 1845, begynte "ett underligt skådespel", där frånvaron spelade huvudrollen.

Det började med att svaranden och vittnena inte var närvarande den första rättegångsdagen. Vanlig sakframställning förekom dock, och de frånvarande vittnena förelades viten.

Nästa rättegångstillfälle blev den 14 mars 1846. Som målsägareombud framträdde en polisuppsyningsman Tobias Andersson. Han utvidgade sin talan att gälla även förre båtskepparen Carl Magnus Johansson, Styrso. Denne skulle ha varit delaktig i tillgreppet.

Johannes Christensson var verkligen närvarande denna gång. Och han passade på att utnyttja beskyllningen mot Carl Magnus Johansson. Naturligtvis var det denne, som ensam förövade brottet! Det var också han som, när de kom till Källö, tog hand om snipan och gömde den. Några rop från den andra båten hade inte Johannes Christensson hört.

Med anledning av vad Johannes sagt, utvidgade åklagaren åtalet att gälla jämväl Carl Magnus Johansson.

Om Johannes sade kyrkoherde Olén i ett intyg, att han ”med klen Christendomskunskap förenar Nådemedlens bruk och oklandrad frejd”. Detta motsade ju i någon mån vad Greiffe tidigare framhållit i sin skrivelse.

Vid sommartinget den 19 juni, meddelades det att Carl Magnus Johansson inte kunde anträffas. Målet uppsköts därför till nästpåföljande ting. Detta blev hösttinget, då målet var före igen den 14 oktober. Den ende, som infann sig denna gång, var åklagaren! Varken målsägare eller svarande hade alltså behagat komma. Carl Magnus Johansson var fortfarande oanträffbar. Helt självklart uppsköts målet.

Samma sak upprepades den 15 januari 1847. Endast ett intyg från kyrkoherde Olén beträffande Carl Magnus Johansson företeddes. Detta intyg var nästan identiskt med det, som tidigare utfärdats för Johannes Christensson. Kyrkoherden var av allt att döma angelägen framhålla, att hans församlingsbor var välfrejdade!

Häradsrättens ledamöter blev dock uppenbarligen förtretade över dessa ideliga dröjsmål och beslutade därför att svarandena skulle ”genom tjenlig hämtning inställas”.

Detta beslut förde med sig att Carl Magnus Johansson verkligen var närvarande vid nästpåföljande ting, den 3 maj. Han berättade att han aldrig varit för brott tilltalad. Av hans skildring av tillgreppet framgick det, att han i det hårda vädret upptäckt snipan och tagit den på släp, enär han inte visste vems den var! Därefter hade han öppet i allas åsyn lagt farkosten på östra sidan av Styrö. Kort därpå gjorde han några resor med sin svågers båt (bl. a. till Malmö) och var därför inte anträffbar. Då han kom hem igen blev han mycket förvånad över att Johannes Christensson svärtat snipan och inte kungjort fyndet. Johannes hade även vid ett tillfälle låtit påskina att han köpt snipan för 30 riksdaler banko.

När Johannes påföljande rättegångsdag, den 8 oktober 1847, fick tillfälle ge sin syn på vad som inträffat, erkände han att han på Carl Magnus' begäran hämtat snipan, efter det den senare först skrapat farkosten. Carl Magnus förnekade att det gått till så, och ingen av svarandena ville ta tillbaka vad de yttrat.

Ett par män, som varit med i båten vid tillfället, uppträdde som vittnen. Johannes och Carl Magnus hade, enligt vittnena, gemensamt bärgat snipan, varefter Johannes men ej Carl Magnus senare skrapat farkosten. Vid bärgnings

tillfället hörde vittnena rop från en okänd tvåmastad båt, som drev med bottenrevade segel i stormen. Vad som sades kunde de inte höra, men de trodde det gällde snipan. Ett av vittnena hade också velat lägga till invid den större båten, men stormen hade hindrat dem från försöket.

Åklagaren anförde slutligen i sin plädering, att han inte ansåg att full bevisning kunde förebringas, varför han i stället ville ha de båda männen sakfällda för att de dolt hittat gods. Dessutom yrkade han, att de skulle få ersätta målsägaren.

Rätten dömde också i enlighet med åklagarens yrkande. Utslaget kom den 11/12 1847. För att de inte, ”som lagen bjuder låtit lysa om fyndet”, dömdes de båda männen att böta snipans dubbla värde, d. v. s. 53 riksdaler och 16 skilling. Om de inte kunde betala böterna skulle de i stället undergå 15 dagars fängelse på vatten och bröd. Dessutom förpliktades de att betala målsägaren skadestånd med drygt 10 riksdaler. Lika stor summa fick de ge till vittnena.

Så blev då detta mål äntligen avdömt. Det var före sammanlagt nio gånger med början den 15/10 1845 och med avslutning, som ovan nämnts, strax före jul år 1847. Dryga två år för ett dylikt mål var dock ingen ovanlighet, då de inblandade ofta gjorde vad de kunde för att göra sig oanträffbara.

*

En del människor stjälar för att de lider av habegär. Men de flesta stjälar kanske för att bli ägare av vad de eljest ej skulle kunna få. Det finns dock minst ytterligare en kategori. Måhända är den inte så vanlig i vår egen tid, men förr, då den var en realitet att räkna med, vilade det inte så lite tragik kring dem, som kom att hänföras till den. Dessa människor är givetvis de, som stjälar av nöd. Har det verkligen funnits några sådana inom Styrös socken? Ja, att döma av protokollen har de varit flera. Mestadels har dessa stölder ägt rum under nödtider. Men det fanns dock undantag. Ett sådant fall skall vi berätta om — just för dess undantagskaraktär.

Strax efter sekelskiftet, i februari månad år 1800, hölls det ett urtima ting i Skändla by, som rörde den på Köpstadsö boende Lars Andersson. Hans personliga förhållanden presenterades därvid på ett sätt, som för tankarna till uppgifter, som brukar förekomma i en modern förundersökning. Han sades vara 55 år gammal, men såg betydligt äldre ut. Förhållandena i hemmet var inte de allra bästa. Hustrun var sjuk sedan sex år tillbaka och makarna hade fyra barn, varav det yngsta var 8 år gammalt.

Familjen led brist på det nödvändigaste. Man hade bara fem marker jord och av nyttiga husdjur bara en ko. Det lilla stället kunde inte föda mera.

Lars Andersson måste på något sätt skaffa pengar till mat åt sin familj samt för att bestrida utgifterna i samband med hustruns sjukdom. Men var någonstans skulle han skaffa dem?

Sådan var hans situation, när han natten till den 14 november det sista året av det gamla seklet tog sig orådet före att ro över till Styrso. Det var heller ingen tillfällighet, att han tog den vägen. Han hade sett var det förvarades pengar, och han hade en plan.

I nattmörkret smög han sig fram till utkanten av byn. Det var släckt i stugorna när han svängde sig över kyrkogårdsmuren. Den vanliga vägen genom stiglucka eller grind vågade han inte ta av rädsla för att någon kunde höra gnisslet från gångjärnen. Som en skugga gled han längs gravstenarna och kullarna fram till vapenhuset. Där började han bearbeta ett fönster och det dröjde inte länge förrän han kunde lyfta ut det.

Väl inne i kyrkan, trevade han sig fram till en kista, som han sett stå där. Med en spik bröt han upp det tydligen alltför kläna låset, men fann till sin besvikelse inga pengar i kistan. Den var i själva verket alldeles tom!

Då riktade han sin uppmärksamhet mot ett skrin, som han tidigare sett att man lagt pengar i. Försöket att få upp låset, misslyckades dock, varför han med skrinet under armen tog sig ut samma väg, som han kom in. Skrinet, som mätte ungefär 60×30 cm, förde han sedan hem.

I bostaden bröt han upp skrinet och fann att det innehöll 6 riksdaler och 36 skilling. Summan utgjordes av mynt, som insamlats genom håvgång.

Så fort Lars Andersson fick tillfälle, for han sedan in till Göteborg för att göra inköp. Bland annat köpte han råg, kornmjöl, ost samt något bröd. Dessutom tillhandlade han sig ved.

Några av hans grannar hade emellertid lagt märke till att han haft "löspengar" att handla med (ovanligt här i orten, anmärktes det) och de berättade om iakttagelsen för andra personer. Sven, en son till Johan Larsson på Källö, frågade rent ut varifrån Lars fått pengarna. Stölden i kyrkan var då allmänt bekant.

Lars var inte någon förhärdat brottsling och erkände därför omedelbart att han tillgripit pengarna. Givetvis kom kännelsen till myndigheternas kännedom och Lars Andersson blev häktad. Det klargjordes att han aldrig tidigare begått något brott. Hade han levat i vår tid, kunde han måhända ha klarat

sig undan med en villkorlig dom. Åklagaren, länsmannen Åke Persson, vitsordade allt vad Lars' sade, även att det varit dennes stora fattigdom, som vållat det olyckliga resultatet.

Trots att Lars bad om all möjlig förskoning, måste lagen ha sin gång. Enligt 46 kapitlet 2 § Missgärningsbalken dömdes han att böta den tillgripna summans sexdubbla belopp eller slita 14 par spö, tre slag av paret. Dessutom skulle han å en söndag undergå uppenbar kyrkoplikt samt arbeta ett år på Konungens slott eller fästning. Det stulna skulle han givetvis ersätta med sin egendom.

Och ändå kunde han på sätt och vis vara glad av två anledningar. Den ena var att han inte dömdes före 1779 och den andra att beloppet, som han tillgrepp var så relativt ringa. Man såg nämligen mycket strängt på kyrkotjuvnad. Före ovannämnda tidpunkt löd den strängaste paragrafen på följande sätt:

”Stiäl man något i kyrkio, ehwad thet kyrkian tilhörer, eller är af andra ther i förwar satt och är thet hundrade daler eller mera wärdt; warde hängd.”

En förordning den 20 jan. 1779 mildrade ”warde hängd” till: ”umgälle brott sitt med fyratio par spö, eller trettio par ris, och fästningsarbete i hela den brottsliges lifstid.”

Den paragraf, som åberopades i Lars' fall, lydde: ”Nu stiäl ther något mindre, än hundrade dalers wärde; ligge i tweböte, arbete ock thertil, wid Konungens Slott eller Fästning, ett eller flera åhr, efter som brottet är til.”

*

I vår moderna tid blir den anställde genom avtalsförhandlingar tillförsäkrad viss lön för sitt arbete, och mångahanda anordningar vidtagas för att han skall trivas på sin arbetsplats. Det kan vara skäl att erinra om detta, då vi i vår skildring kommer in på förhållanden, som berör anställningsvillkoren för drängar och pigor under en tid, då legohjonsstadgan ännu gällde. Naturligtvis var den avsedd att skapa trygghet på arbetslivets område— men främst måhända för arbetsgivaren. Man kunde sannerligen inte tala om någon överrörlig arbetsmarknad på den tiden. Det var nog inte utan att det fanns ett litet drag av ”livegenskap” i bestämmelserna!

Kanske var det därför inte så underligt, att det då och då uppstod kontroverser mellan husbonde och dräng eller piga. Ej heller var det så sällsynt att mellanhavandena drogs inför domstol. Ja, stundom var detta det enda möjliga förfaringssättet för att göra sin rätt gällande, som stod de båda parterna till buds.

För att belysa hur sådana fall, ”på gränsen till riktiga brottmål”, kunde avlöpa, skall ett par av dem här anföras. Den första tvisten rörde en dräng på Asperö.

I början av maj månad år 1786, infann sig Lars Jonsson på Asperö inför häradsrätten och berättade att hans dräng, Elias Olofsson, som varit i hans tjänst sedan föregående höst, avvikit från anställningen den sista vårfrudagen utan att ha fått avsked. Lars Jonsson ville att drängen skulle förständigas att genast återkomma samt kvarstanna i tjänst tills Mickelsmäss. Vidare angav den övergivne husbonden, att hustrun Anna Sörensdotter på Asperö i olaga tid samt utan att Elias Olofsson kunnat förete orlovssedel, antagit denne i sin tjänst.

När Elias hördes, påstod han att han inte utfått sin lön och att en del missförhållanden skulle ha rått på arbetsplatsen. Däremot fick han erkänna att han alltid ätit ihop med husbonden och alltså fått samma mat som denne. Anna förklarade helt frankt, att hon hade rätt att anställa drängen.

Rätten följde dock troget vad som var föreskrivet. Elias förelades att i kraft av Kungl. Legohjonsstadgan av den 21/8 39, art. 6, § 4, genast återinträda i sin gamla tjänst. Anna fick, enligt samma stadgas 5:e art., § 1, böta 10 daler för sitt tilltag. Båda fick gemensamt ersätta Lars Jonssons rättegångskostnader med 16 skilling.

Vi märker att det var svårt för den anställde att få sina synpunkter beaktade. Här var det ju dock ingen tvekan om, att drängen förfarit felaktigt. Hur ställde det sig då, när det var mera tveksamt om husbonden handlade rätt? Vi kan finna ett exempel i det följande fallet.

I mars månad år 1828 stämde pigan Anna Svensdotter sin föregivne husbonde, båtskepparen Olof Håkansson, Donsö, och angav att han utan skäl visat henne ur tjänsten! Hon begärde att utfå sin årslön samt kostpengar. Enligt hennes mening skulle årslönen uppgå till 10 riksdaler samt kostpengarna till 16 skilling per dag.

Olof, som företrädde av förre länsmannen Eiserman, sade sig ha fått reda på, att pigan hade ett dåligt rykte. Av denna anledning hade han inte vågat ha henne kvar! Han var dock villig ge henne någon liten ersättning.

Målet var före sammanlagt fem gånger och avslutades inte förrän i februari 1829. Båda parter dömdes till böter för frånvaro vid rättegångstillfällena. Olof och pigan var borta två gånger var!

Pigan berättade att hon kommit till Olof på överenskommen dag, men genast blivit avvisad, trots laglig städsel. Sedan hade hon inte kunnat få någon annan

tjänst hur hon än försökt. Hon kunde inte heller få någon hjälp av sina föräldrar, ty de var fattiga och behövde själva hjälp. Olof hade erbjudit henne fem riksdaler i ersättning, men detta kunde hon inte godkänna, då hon ansåg sig berättigad till hela den avtalade lönen.

När Olof äntligen kom – den sista rättegångsdagen – bestred han allt. Han hade inte städjat henne. Det var bara förslagsvis han diskuterat anställning med henne. Så hade han fått veta, att hon var illa frejdad, och därmed ville han inte ha henne i sitt hus. Förut hade han varit villig att ge henne fem riksdaler i ersättning, trots att han inte var skyldig det, men sedan hon gjort sak av det hela, ville han inte ge henne någonting!

Rätten resolverade också, att pigans krav på ersättning ogillades, då det mot Olofs bestridande inte fanns bevis om städsel och årstjänst! Den anställdes förhållanden – om nu vederbörande verkligen ansågs anställd, var alltså högst diskutabla i många avseenden. Även andra mål visar, att den anställda hade mycket svårt att få sina yrkanden beaktade.

*

Samme Olof Håkansson, som ovan nämnts, figurerar i ett tragikomiskt mål samma år, som belyser de svårigheter kronans män kunde råka ut för i sin tjänsteutövning.

Kronofogde Christian Bratt hade av länsstyrelsen fått befallning att sköta om en förrättning på Donsö. Det gällde en lotsreglering. Denna skulle äga rum på en måndag, men kronofogden kom redan på söndagen.

Vid inseglingen bar det sig inte bättre än att den jakt han medföljde, i byigt väder gick på grund. En del folk åsåg det hela från land, men begav sig likgiltigt från platsen, då man från jakten ropade, att man behövde hjälp med flottningen.

Detta retade naturligtvis kronofogden. Så småningom fick man dock hjälp av en båt, vari befann sig Olof Håkansson och den kände Johannes Öberg. Som före detta nämndeman kände den förstnämnde väl igen kronofogden.

Enligt vad som senare framkom genom Olof Håkansson, skulle kronofogden efter händelsen med jakten infunnit sig i Olofs hem ”med mössa och överrock på, åtföljd av sitt sällskap och en hop hundar!” Där skulle han i myndig och häftig ton talat om att han var kronofogde och fordrat att få rum hos Olof. Denne hade då svarat, att han inte omedelbart kunde upplåta något rum, men väl påföljande dag.

Kronofogden tog mycket illa upp för detta svar. Men Olof förmenade, att om han bemöttes med vänlighet och foglighet, så skulle han villigt, vid vilken årtid det än var, stå till befallningsmannens tjänst. Men kronofogden var ej berättigad till godtyckligt inträngande hos folk. Olof hade inte fått det kungjort för sig, att förrättningen skulle ske hos honom.

I kronofogde Bratts version lät det annorlunda. Om befolkningens ovillighet och liknöjdhet hette det: de ser illa på den, som kommer till dem i båtar med kronoflagg på!

Efter flottagningen av den grundstötta båten, hade Bratt erbjudits att följa med till Olofs hem. Väl kommen dit hade han yttrat: "Nog visste jag att det i skärgården finns elakt folk, men jag trodde inte honom om att vara så ohjälpsam, att han knappt lät mig komma till öns stränder, särskilt som han vet att jag är tjänsteman." Uppenbart anspelade kronofogden på, att det tagit avsevärd tid innan han fick någon hjälp med båten.

Han fick emellertid ett gruvligt svar av Olof: "Jag skiter i både honom och förrättningen! Så fogde han är, ska han få en fot i ändan, så att han inte stannar, förrän han kommer ut på backen! Packa er i väg!"

Bratt bad Olof vara mera varsam med vad han sade. Länsmannen Berntsson, som var i kronofogdens sällskap, skaffade sedan sin chef husrum hos en annan öbo.

Men det slutade inte med detta. Olof Håkansson var styvfader till Helena Öberg, den bekanta "Öbergskan", gift med Johannes Öberg. Men Olof hade också en styvson, Gustaf, vilken alltså var broder till Helena.

Denne Gustaf hotade kronofogden och tilldelade honom dessutom ett slag. När saken fördes på tal, påstod Gustaf att han inte känt igen kronofogden, då han aldrig tidigare sett honom.

Kronofogden yrkade slutligen, att Olof för skymfliga smädeord till honom i tjänsten och för vägran att upplåta huset skulle få böta 100 daler och inför rätten göra avbön.

Gustafs brott ansåg han vara så grovt, att denne knappast kunde slippa undan med mindre än 200 daler i böter.

I rättens utslag fastslogs det, att kungörelse om förrättningen utfärdats i god tid och att Bratt, som var försedd med Konungens fullmakt, hade rätt att fordra fred och säkerhet på väg till och från sådana uppdrag. Olof dömdes för smädeord mot Bratt att böta 3:16, för svordomar och överdåd 1:32, för sabbatsbrott 3:16, alltså sammanlagt 8 riksdaler och 16 skilling banko.

För Gustaf fann rätten ingen förmildrande omständighet. Han borde ha förstått vem Bratt var. Böterna uppgick till: för hot mot Bratt 3:16, för smädande uttryck 3:16, för att han, först slagen, återgivit Bratt ett slag, halv bot 12 skilling, sabbatsbrott 3:16, eller sammanlagt 10 riksdaler och 12 skilling banko.

Dessutom skulle de betala rättegångskostnader och vittnesersättning med nära 12 riksdaler. Den del av målet, som berörde Gustaf, underställdes Göta Hovrätt. Men för Olofs del följde en fortsättning på ett annat plan. Kronofogden ville, som tidigare omnämnts, ha hans avbön inför rätten.

Utslaget i häradsrätten avkunnades i februari 1829. Den 4/5 1831 kom Kungl. Maj:ts utslag angående Olof Håkanssons avbön inför rätten! Men Håkansson kunde inte anträffas då.

Den 25/1 1832 gav kronofogden bevis för att Håkansson fått del av rättens beslut och hemställde att han måtte hämtas till tinget, då han inte ville infinna sig. Rätten gav sitt tillstånd. "Tjänliga medel" skulle användas.

Så äntligen, den 18/2 1832, meddelade Bratt vid tinget, att han låtit vice länsman Ljungberg hämta Håkansson. Denne fick göra avbön, betala vad han var skyldig och så var allt klart! Men att det var en motvillig Olof Håkansson, som inställde sig, kan man utgå ifrån.

*

Nej, kronans män hade det sannerligen inte lätt. Om detta gällde de män, som befann sig i chefsställning, hur mycket svårare var det då inte för de underordnade och kanske då särskilt för kronorättarna, som onekligen hade en mycket utsatt position. Dels skulle de uträtta vad lagen krävde och deras förmän, främst länsmännen, anbefalldes dem, dels skulle de vara befolkningen till lags, "för de tillhörde ju ändå den".

Några små kontroverser, där kronorättare och särskilt förordnade ordningsmän utgjorde ena parten, skall här i korthet anföras.

År 1849 den 21 mars fick Sven Nilssons hustru på Asperö, Helena Petersdotter, svara för att hon överfallit och slagit kronorättaren Magnus Andersson, då han sökte utmätning. Helena, som givit rättaren en örfil, erkände oförbehållsamt.

Måhända bidrog erkännandet till att domen blev mild. Dessutom inverkade säkert den omständigheten, att utmätningen inte ansågs ha skett för tjänstens skull. Böterna blev bara 32 skilling, men de vittnen, som trots allt inkallats, fick hon ersätta med dryga 2 riksdaler!

Hur många kvinnor i socknen, som under årens lopp såsom parter deltagit i rättsliga förhandlingar, torde inte kunna redovisas. Dock kan så mycket sägas, att om ett procenttal kunde anges, detta inte skulle vara litet! Processandet – i ett eller annat avseende – har ingalunda varit något mannen allena förbehållet inom Styrso socken!

Kronorättare och ordningsmän kunde råka i svårigheter på olika sätt. Stundom kunde de även komma i situationer, som de inte klarade av . . .

Nästa "fall" utspelades även på Asperö. Det kom inför rätten den 16/1 1852. Den 4/10 föregående år hade Andreas Andersson blivit slagen och biten av ordningsmannen Börje Carlsson samt av Johannes Svensson.

Karantänsläkaren Wastenius undersökte den skadade och fann bl. a. "ett öppet sargat djupgående, till ledgången tillfogat sår i högra pekfingret, syntes som det varit bitet, emedan märken efter tänder å yttre sidan voro tydligt bildade". Dessutom fann han fyra andra "åkommor".

Johannes Svensson fick böta 4 riksdaler, medan Börje Carlsson fick sona "ett större sår å fingret med 3:16 samt för blånad 32 skilling".

Det hörde dessbättre inte till vanligheterna, att ordningsvakterna bar sig åt så. Deras syssla var säkert lika grannlaga som i dag — och minst lika svår att fullgöra utan kontroverser.

Alldeles särskilt svår var sysslan, då många människor kom samman för att roa sig. Så skedde på påskdagen, den 12/4 1857. En lekstuga (mer om sådana i annat sammanhang – se kap. 8) var då anordnad hos Anders Andersson på Tången. Därvid blev ordningsmannen Carl Gustaf Gunnarsson med otidigheter bemött samt överfallen och slagen av Anders Magnusson Silfverblad. Gunnarsson hade, i enlighet med sin tjänsteplikt, sökt hålla ordning vid dansnöjet.

Anders erkände till att börja med i en skrivelse och ville ta ansvaret för vad han gjort. Men när han kom inför rätten, återtog han erkännandet. Han hade bara frågat Gunnarsson: "Får vi inte dansa längre?" Ordningsmannen skulle då ha blivit arg och slagit Anders i ansiktet.

Målet var före flera gånger och det "sedvanliga uteblivandet" förekom. När utslaget kom, den 9/8 1858, visade det sig bli en dyr historia för Anders Silfverblad. Han fick böta 100 riksdaler eller, om han inte kunde betala, undergå 28 dagars fängelse på vatten och bröd. Dessutom fick han betala 10 riksdaler i rättegångskostnader samt ersätta vittnena med 5 riksdaler. Ett hårt straff!

*

Vad vi härovan tagit del av är några korta skildringar, som alla har det gemensamt, att de berör Styrso socken och där en gång boende människor. De händelser som skildrats är på intet sätt enastående – de flesta av dem skulle mycket väl ha kunnat förekomma i andra orter. Och ändå – om man söker tillräckligt länge skall man finna, att domböckernas uppgifter speglar varje bygds historia på gott och ont – även om det mest är det sistnämnda som märks.

Det är bland annat därför domböckernas vittnesbörd är så värdefulla för den historiskt intresserade. Denne lär genom protokollen känna inte bara rättsmaskineriets nog så fascinerande verksamhet, utan även människornas styrka och svaghet, oavsett på vilken sida av skranket de befunnit sig. Han kan även lära känna deras materiella och andliga liv, ävensom sedvänjor, yrkesproblem, bostadsförhållanden, rent ekonomiska betingelser, moraluppfattning, släktskapsförhållanden m. m.

Kort sagt: han kan lära känna en bygds historia. Men för att i detalj kunna göra det, måste han ha välfyllda källor att ösa ur.

Vi för vår del får nöja oss med ett urval!

Sjörövare Plundringen av jakten "Die Frau Mette" år 1823

Grövre brott har varit sällsynta i Göteborgs skärgård, så långt man kan döma av häradsrättens protokoll, som börjar på 1650-talet. För Öckerö sockens del avkunnades en enda dödsdom: det gällde en utsocknes piga, som drabbades av "livsstraff" på grund av mord på sitt späda barn.

Att anlägga falska fyrar för att vilseleda och plundra sjöfarande medförde det grymmaste av alla straff: rådbråkning och stegling medan den olycklige ännu levde. Sådana fyrar tändes om än ej ofta så dock någon gång utefter bohuskusten. Enligt traditionen skulle de ha förekommit också i Göteborgs skärgård. Men några uppgifter härom finns ej i domböckerna, vare sig från Öckerö eller Styrso socknar. Däremot fanns det sjörövare inom Styrso församling. Även i detta fall spelade "utbölingar" den mest framträdande rollen.

På Vrångö bodde änkan Johanna Hård – hon gjorde skäl för namnet – med drängen Anders Andersson, båda inflyttade från andra håll. Änkan var född i Backa socken 1790; den tre år yngre drängen hade Solberga till födelseort.

Johanna Hård var av rent kriminell natur, en synnerligen hård och hänsynslös kvinna, som utan någon tvekan kunde företa sig vilken brottslig handling som helst.

Veckan före jul 1822 kom änkan Greta Andersdotter på Tången till kyrkoherde Bogren. Hon visste något, som hon måste tala om för prästen: Änkan Johanna Hård hade nyligen fått ett gossebarn. Ovisst, om det varit dött vid födelsen. Johanna hade grävt ner det; man vet inte platsen.

Kyrkoherden tar änkan i förhör, kräver att få "besiktiga" liket och ge det en "ordentlig" begravning. Men Johanna nekar till allt: det är bara förtal alltsammans, idel lögn. "Jag har inte varit i grossess, som folk säger — jag hade vattensot!"

Bogren har starka och välgrundade misstankar och uttrycker sina farhågor inför kronofogde Funch: Jag har sökt få klarhet i vad som är sant i denna historia men ej lyckats. Ett är dock säkert: änkan har fått ett barn men låtit

”lurendreja bort det”. Må kronofogden beivra denna sak på laglig väg inför domstol.

Funch inger strax anmälan till länsstyrelsen: Det är nödvändigt att omedelbart ta itu med det här. Änkan Johanna Hård är ”ganska illa känd”. Kanske hon själv har dödat barnet? Må vid urtima ting utrönas, när barnet föddes. Och vid ”ansenligt vite” skall änkan uppge, var hon nedlagt liket. Detta under sökes, och dödsorsaken fastställs.

Man handlade särdeles raskt i denna fråga. Redan på nyårsafton – knappt två veckor efter Greta Andersdotters besök hos kyrkoherde Bogren – hölls urtima ting. Åklagaren var vice kronolänsman B. Andersson. Den anklagade kom inte, ty enligt intyg av kyrkoherden var hon sjuk. Bogren upplyste därtill, att hon i ”allmänna opinionen ej äger den bästa frejd”. Och hon har en dräng, som är en ”behändig tjuv”.

Barnliket hade påträffats på kyrkogården (efter drängen Anders’ anvisning) och låg i Styrö kyrka under tingsförhandlingarna.

Åklagaren visade en räkning på sina utgifter för resan till Styrö (undersökning angående barnets nedgravning): Segelbåt från ”Barlastkajen” till Banebratten enligt rådhusrättens taxa år 1813 4 riksdaler 16 skilling, dagtraktamente under två dar 1:16, båtlega för återresan enligt taxa 2: 8. Häri ingick ej ersättning för ”barnets upptagning m.m.” För det arbetet begärde han ”minst två riksdaler”.

På grund av den anklagades frånvaro uppskötts rättegången till den 7 febr. Ej heller då infann sig Johanna; var fortfarande sjuk. Nu förelåg ett intyg från ”Stads Medicus” Fr. Schultzen i Göteborg, en två foliosidor lång, detaljerad förklaring rörande liket. Barnet hade varit dött vid födelsen, ej utsatts för ”våldsam, yttre åtgärd af modern”. ”... så sant mig Gud hjelpe till lif och själ.”

Till nästa sammanträde kom Johanna Hård. Hon ingav en skarp försvarsskrift, riktad både mot åklagaren och kyrkoherden. Hon hade ej handlat mot förordningarna. Barnet hade ju varit dödfött och således ”ej fått del af den heliga döpselsen”. Men länsmannens åtgärd visar, att han ”säkert aldrig läst kyrkolagen”.

På grund av läkarens intyg kunde änkan ej ”ådömas ansvar”. Men hon skulle undergå enskild skrift och förpliktades att ge 32 skilling till Styrö kyrka – det var allt.

Redan dagen efter det utslaget avkunnats, hölls ett nytt urtima ting, det första av en lång rad liknande. Även där var änkan Johanna inblandad, ja, en av de huvudagerande.

*

Johanna Hård hade ett illegalt "näringsfång": "smuggling". Hon försörjde sig på "lurendrejeri". Kort före nu relaterade händelse invecklades hon i ett dylikt mål: rest till Danmark utan pass och där sålt 290 alnar linneväv. Johanna: Jag har inte fört eller sålt en meter väv till Danmark. Visserligen kom jag dit en gång, men det berodde på att jag med min båt blev driven till Hälsingör under en storm!

Saken kom inför sjötullsrätten, som ålade Askims häradsrätt att rannsaka i målet. Där skulle frågan avgöras i samband med sjörövarnas dom.

Änkan hade nu en tid varit "overksam"; bidade efter tillfälle att åter få göra ett "kap". Själv kunde hon f. n. knappast utföra det, men hon förmådde instruera andra därtill. Och hon fann lätt villiga medhjälpare; främst då drängen Anders. Han stod alltid redo. En annan var båtsmannen Johannes Flatås från Nya Varvet. Han brukade ofta gästa hemmet på Vrångö, blev införsatt i ankans planer och förehavanden. Ett par styrsöbor fick hon också inflytande över: Christen Andersson och hans dräng Carl Börjesson.

En kväll i början av maj 1823 kom dessa fyra män till Johannas stuga på Vrångö. Viktiga rådslag gjordes. Änkan hade en plan, som hon sökte intressera karlarna för: Det var på hög tid, att man nu satte i gång med ett "kap". Männen skulle fara ut på sjön, uppbringa ett fartyg, ta lasten och sälja varorna.

Johanna Hård kunde egga till vilket våldsdåd som helst.

Männen gick genast med på förslaget. Särskilt Flatås visade stor iver. Han tillbragte en god del av natten i källaren och stöpte hagel!

Tidigt på morgonen onsdagen den 7 maj begav de sig i väg i Christens båt. Han såsom skeppare tog liksom befälet. Först ställdes färden mot Tistlarna. Hela dagen seglade man i närheten därav utan att upptäcka något lämpligt offer. Dagen därpå — Kristi himmelsfärdsdag — bar det av neråt Läsö till men med samma klena resultat. Då beslöt männen sig för att fara bort mot danska sidan. Där skulle det kanske gå bättre.

På fredagen, när de siktade Skagen, upptäckte de ett danskt fartyg, som tycktes kunna bli ett lämpligt objekt. Kvartetten närmade sig skeppet under ivrigt rådslag, hur man lämpligast borde gå till väga.

De bestämde sig för att bedja om vatten. Anders och Christen frågade också, om de fick byta till sig fisk mot brännvin. Detta nekades. De fyra lämnade skeppet utan att ha företagit sig något. Anders grämde sig häröver och förmådde kamraterna att återvända. Nu skulle de låna eld.

Drängen Anders räckte en torva åt den danske skepparen. Medan denne tog emot torvan och avlägsnade sig några ögonblick, rusade tre av männen — Carl Börjesson satt kvar i båten vid rodret — upp på däck för att angripa besättningen, som bestod av kaptenen, en yngling samt styrmannen.

Johannes Flatås hade en bössa och två pistoler laddade. Han öppnade striden genom att avlossa ett skott mot kaptenen, som genast föll, dock ej dödligt sårad. De två andra sprang åt motsatt håll så långt de kunde, förföljda av piraterna. De yttrade inte ett ord till dessa, bara ropade högt på hjälp under förhoppning, att någon sjöfarande skulle komma inom hörhåll och uppfatta deras nödläge — förgäves.

Christen riktade sitt gevär mot den unge gossen, Anders mot styrmannen. Denne föll vid skottet men var ej värre skadad, än han kunde resa sig och gå till motvärn. Hans kamp var dömd att misslyckas. Han erhöll ett fruktansvärt slag i huvudet av gevärskolven och föll på däcket till synes livlös.

Under tiden hade kaptenen lyckats resa sig. Med vacklande steg närmade han sig Flatås, sin baneman. Denne gav honom ett våldsamt slag med geväret — ”för att förkorta hans lidande” — så att han föll ner död. Liket kastades i sjön, liksom man gjort med ynglingen, den ende, som genast fått ett dödande skott. Styrmannen var ännu vid liv, då man slängde honom över bord.

Piraternas dåd var fullbordat. Det första de därefter gjorde var att spola däcket rent från allt blod. Sedan undersöktes lasten. Den befanns ha stort värde. Så sjörövarna ansåg, att de gjort ett lyckat kap!

Bara en liten del av godset kunde rovriddarna föra med sig. De utvalde de mest åtrådda varorna, såsom romfat, skinn, papper, tran, sagogryn, kryddor m. m. och fyllde därmed sin båt. Några kistor och lådor bräcktes upp. Då de bara fann böcker och uppstoppade fåglar, vräkte de det mesta i sjön. Slutligen surrades rodret på så sätt, att fartyget med fulla segel skulle gå ut till havs.

Samhörighetskänslan bland fribytarna tycks inte ha varit den bästa. När man väl fått hand om rovet, ville styrsöborna ha detta för sig själva. De tre sökte gå ifrån fartyget och lämna Flatås ensam kvar där! Denne lyckades dock i sista stund och med fara för sitt liv komma med båten. Nu var det han, som satte sig vid rodret!

Christen gjorde ännu ett försök att bli kvitt utbölingen. Han bad Flatås gå ombord och sätta eld på fartyget. Då bleve deras gärning utplånad. Flatås vägrade — han misstänkte något.

Sjörövarna var ingalunda utan bekymmer. De hade fått ett alltför rikt byte. Hur skulle de kunna sälja alltsammans utan att bli röjda?

Färden ställdes först till Karingön, dit de kom tidigt på lördag morgon. Där var det ingen, som ville eller vågade tillhandla sig något av rovet. Hoppet stod nu till krögaren G. M. Palm på Rörö. Dit kom de sent lördag kväll. Inte heller han ville befatta sig med varorna. Det fanns ingen annan råd än att fara hem med bytet — en ingalunda lätt uppgift att dölja så pass mycket.

Söndag morgon kom sällskapet till Styrso. Ett par stugor där, skrevan på skäret Klinten och sjöbottnen blev förvaringsplatser för godset. En del togs också emot av Johan Öberg på Banebratten (även skeppare Brunström där fick ett romfat) och f. d. nämndemannen Olof Håkansson på Donsö. Dit kom Öberg och dennes dräng med varorna pingstafton kl. 3 på morgonen! Under tiden sökte de fyra rovriddarna sälja så gott de kunde. Just därför kom misstankarna att falla på dem — de röjde sig själva.

Johanna Hård hade hand om rovet och bestämde däröver. En dag kom Flatås till henne och begärde få pengar eller sin del av bytet. Han fick till svar: "Christen har nyligen varit här och fått pengar att hjälpa sig med, ty han har tänkt att rymma. Om han inte kommer tillbaka, skall du nog få varor, ty jag vet, var de sänkts i sjön." Det förhöll sig så, att Christen tagit en julle från Peter Anderssons änka och tillsammans med Carl begett sig till Halland. De återvände dock snart och gick i land vid Fiskebäck. Där tog de en båt och stack ut till sjöss. De var borta bara en dag. Vid hemkomsten blev de häktade. Piraterna fick inte mycken glädje av sitt byte!

Åt sin dräng gav Johanna tre helankare konjak, som gömdes i Adrian Petterssons sjöbod på Vrångö.

Nu ett ord om hur våldsgärningen blev känd.

Samma dag sjörövarna hunnit till krögaren Palm på Rörö, såg några hönöfiskare ett fartyg med fulla segel gå på ett skär vid Fotö. Fiskarna begav sig genast dit. De ropade — intet svar. Ingen besättning syntes till. De gick ombord, fann rodret surrat, en stor del av lasten borttagen. Storluckan var uppbruten. På däck fanns en öppnad kista med böcker, ett nästan avtappat tranfat m. m.

Vad hade hänt? Hade ett drama utspelats? Hönöfiskarna ställde frågor. Det dröjde inte många dagar, förrän svaret kom. Myndigheterna underrättades, och dykeribetjänter tog hand om fartyget.

Då brottslingarna utbjöd samma slags varor, som fanns i det strandade skeppet, började händelseförloppet att klarna.

*

En ny fas i historien inledes: häktning och förhör. Därvid började affären att växa och allt fler personer bli inblandade. Utom våldsmännen själva: Johan Öberg och Olof Håkansson, Öbergs "fästekvinna" Helena Johansdotter från Donsö, Christen Anderssons hustru Beata Larsdotter och hans systerson Bengt Svensson, vilka mer eller mindre tagit del av rovet.

En av de anklagade, Olof Håkansson, stämdes först inför Göteborgs sjötullsrätt, endast två veckor efter det dådet utförts. Därefter går ärendet till länsstyrelsen. Häradsrätten griper in en av de första dagarna i juni. Där hålles icke mindre än tio sammanträden, därav åtta urtima ting. Enbart häradsrättens protokoll omfattar ett 70-tal foliosidor.

Redan på ett tidigt stadium erkände båtsmannen Johannes Flatås och avlade en fullständig bekännelse, därtill starkt påverkad av fångpastorn Anders Bjursten. Han gjorde allt för att underlätta utredningen, visade djup och uppriktig ånger. Hans familjeförhållanden var tragiska. Hustrun låg i barnsäng, då dramat utspelades. Man lät henne vara i okunnighet så länge som möjligt. De hade fyra barn, det äldsta 8 år. Flatås bodde hos sin svåger, hyste också sin sjuka svärmor – alla i ett rum.

Av de tre andra männen var Johanna Hårds dräng hårdast. Han kunde ej förmås till full bekännelse, var mestadels fullständigt lugn och kall, t.o.m. obekymrad. Fängelsepredikanten hade "ofta fruktat nalkas honom, ty vildhet och ilska lyser ut ur hans blick. Han bör sättas i ännu större enslighet i mörkt rum, avstängd från allt umgänge. Ej ens vaktbetjäningen må tala till honom. Denna enslighet, svårare än döden, skulle måhända förkrossa det hårda hjärtat."

Christen Andersson avlägger genast lugnt och behärskat fullständig bekännelse. Han förklarade: "Änkan Johanna Hård bär hela skulden till min olycka."

Hans dräng Carl Börjesson sökte försvara sig: Han följde med på resan endast därför, att husbonden sagt, att de skulle ut och fiska. Dock hade han undrat över att Christen tog bössa och pistoler med sig. Han deltog ej i överfallet, kunde inte hindra brottet eller lämna platsen men erkände, att han fått en del av rovet.

Till slut föll dock drängen Anders till föga och bekände. Men änkan Johanna, hon som var själva drivkraften till det hela, hon nekade hårdnackat till allt.

Hennes fyra kumpaner, lydiga medbrottslingar, sökte ivrigt men förgäves förmå henne erkänna sin dryga andel i sjöröveriet. Inte ens hennes egen dräng lyckades härvid uträtta någonting.

Kyrkoherde Bogren säger i ett intyg: "Änkan Johanna Hård äger väl god kristendomskunskap men förhåller sanningen i orättfärdighet. Sedan mannen dog 1818, har hon livnärt sig med lurendrejeri. Hon förstår konsten att undvika lagens krav. Hon är ett elakt exempel för kortsynta människor. Måtte hon också bli ett varnande exempel för dem. Ja, måtte hon i tid besinna sig från sina vägars villor!"

Utom för piratdådet och "lurendrejeriet" rörande linnevävnaden anklagades hon också för stöld av två segel.

Under rannsakingens lopp visar åklagaren inför rätten en vidlyftig skri... Här är ett allmänt uppror, när jag går över gatan. Det höres ofta ropet: "Slå ihjäl henne!" Och man spottar mig i ansiktet. Jag kommer ihåg vår Frälsares lidande i denna omständighet och önskar mig tålamod..." Under ett av de sista urtima tingen framlades ett aktstycke, skrivet av Johanna och mycket komprometterande för henne. Man frågade, om hon känner igen namnteckningen. "Utan förlägenhet" svarade hon: "Stilen är ganska lik min. Men som många stilar är lika, kan jag ej erkänna, innan jag fått höra innehållet." Efter uppläsningen och ytterligare påtryckningar medgav hon: "Om jag skrivit detta, har det skett, då jag var sjuk och yr i huvudet."

Det led mot slutet av den "rysliga rättegången". Åklagaren framställde sina yrkanden: Johannes Flatås, Christen Andersson och Anders Andersson: "... för denna deras grova förbrytelse sig själva till välförtjänta straff och androm till skräck och varnagel måtte mista högra handen, halshuggas och steglas."

Carl Börjesson har ej deltagit i mordet, ej varit ombord på skeppet men hjälpt till att forsla godset, fått del därav, dolt det, sålt en del och därvid stulit en julle. Han har ej efter hemkomsten hos vederbörande anmält brottet. "Det kunde han ha gjort utan svårighet, eftersom Styrös, där husbonden bor, är en folkrik ö." Åklagaren kunde ej undgå att yrka "samma allvarsamma bestraffning" som för de tre föregående.

Änkan Johanna Hård har under rannsakingen visat "mycken fräckhet" och "ihärdigt nekat, trots att hon med bindande skäl besvärats att med råd och dåd

bidragit till brottets utförande". Men säkra bevis saknas ännu. Åklagaren måste därför "nödgas yrka, att målet ställes på framtiden, då det kan bli uppenbart". Däremot fälles hon för stöld av två segel; böte tredubbla värdet, undergå uppenbar kyrkoplikt, återställa seglen till ägaren.

Christen Anderssons hustru Beata Larsdotter har snattat väv och gömt 1 lispund 15 skålpund (14,875 kg.) sagogryn i sängen samt mottagit ytterligare en del av rövargodset. Hon "umgälle dessa sina förbrytelser med 14 par ris och undergå enskild skrift".

Johan Öberg, Olof Håkansson och Bengt Svensson har dels forslat, dels tagit hand om varorna. Deras "förbrytelser försonas" med 3 riksdaler 16 skilling vardera. Dessutom skall alla nu nämnda personer gemensamt ansvara för all den kostnad (en för alla och alla för en) redare och "godsägare" blivit tillfogade genom fartygets plundring. Och på lika sätt ersätta åklagaren reseoch dagtraktamente med 42 riksdaler och 32 skilling.

Slutligen: "På grund av detta brotts högst grova beskaffenhet anser jag mig böra föreslå, att exekutionen av dödsstraffen äger rum på någon av denna skärgårds öar, skärgårdsbor och sjöfarande till skräck och varnagel, i stället för vanliga avrättsplatsen, avsides från skärgården."

Häradsrättens utslag föll 15 sept. 1823, i huvudsak enligt åklagarens yrkande. Flatås och Christen dömdes efter 20:e kap. § 1 och 21:1 i missgärningsbalken; Anders Andersson och Carl Börjesson efter sistnämnda paragraf samt 61:1.

Utom straffet för segelstölden fälldes änkan Hård för "seglationsbrottet" rörande "handeln" med linneväven. Bötesbeloppet blev 500 riksdaler banko eller "9 månaders allmänt arbete i Rasphus".

Beata Larsdotter dömdes enligt straffbalken 5:1 och missgärningsbalken 40:1 och 47:1 att betala 41 riksdaler 12 skilling banko eller – i händelse hon ej kunde erlägga böterna – elva par ris, tre slag av paret; därtill undergå uppenbar kyrkoplikt, ej enskild, som åklagaren nöjt sig med. Öbergs, Håkanssons och Svenssons straff enligt åklagarens yrkande. Någon bestämmelse att dödsdomarna skulle verkställas ute i skärgården finns ej i utslaget. Drängen Anders Andersson överklagade domen inför Göta hovrätt. Han återkallade sin förut gjorda bekännelse och kom med en helt ny version av händelseförloppet.

Samma dag brottet begicks, var han på fiske tillsammans med Adrian Petterssen på Vrångö. Och när båten med rövargodset kom till Rörö, befann han sig hos matmoderns far på Hisingen. Därefter träffade han Christen i Masthugget och följde med honom till Vrångö. Drängen begärde, att flera vittnen, žiribland Magnus Pettersson på Knippla, skulle höras på ed i denna fråga.

Saken hänsköts till K. M:t, som i jan. 1824 anbefalldes nytt vittnesförhör i häradsrätten. Protokollet häröver (har ej anträffats) sändes i april s. å. till hovrätten, som strax överlämnade målet till K.M:ts prövning.

Den 13 maj 1824 föll den slutliga domen. Anders Anderssons besvär lämnades utan avseende. Göta hovrätts utslag följdes i allt utom beträffande Carl Börjesson, som förskonades från dödsstraffet. I stället skulle han "slita 40 par spö, undergå uppenbar kyrkoplikt och därefter försändas till Karlstens fästning för att där i all sin övriga livstid sättas till allmänt arbete".

Börjesson sökte av nåd få lindring i sitt järnhårda straff, och drängen Anders bad för sitt liv. Dessa nådeansökningar avslogs av K.M:t den 25 aug. 1824. Ett par veckor tidigare hade Flatås avrättning ägt rum på den gamla galgbacken, belägen vid Långås lider, ej långt från Kärra tingshus. Han "miste högra handen"; efter halshuggningen blev kroppen stympad och steglad.

En liknande scen förekom den 2 dec., då Christen Andersson och drängen Anders gick döden till mötes. Om den händelsen finns ej kvar något samtida vittnesbörd. Däremot satte Johannes Flatås' öde djupa spår efter sig.

Icke mindre än fem skrifter rörande denna dödsdom trycktes i Göteborg under hösten 1824 (därav en i två upplagor):

1. Själasörjarens "Skrifte-Tal", då Flatås mottog nattvarden själva avrättningsdagen.
2. Den dödsdömdes "Afskedsord" till de församlade (avrättningar var offentliga, drog en stor mängd skådelystna).
3. Hans sista "Tankar" till hustru och barn (dessa var också närvarande).
4. Prästens "Förmanings-Tal" till allt folket, sedan exekutionen verkställts, kroppen stympats, färdig att läggas på "stegel och hjul" (texten Matt. 11:8a).
5. "Sjöröfware-Wisa eller Döds-Psalm för Johannes Flatås wid Dess halshuggning till alla kristna meniskors warning och uppbyggelse." Psalmen innehåller 29 verser, varav 23 och 26 lyder:

Med ett omänskligt öfwermod
jag andras gods förhärjat. Och
ack! med mina likars blod jag
hafwets böljor färgat. Med öppet
våld jag trädde fram, och böljan
rodnade af skam att så af mig bli
smutsad.

Men Jesus! nu till dig jag gär; af
ånger hjertat brinner. Ty blott i
dina djupa sår jag någon lindring
finner. Ej mina ögons tåreflod.
Nej! Jesu blott ditt warma blod
kan rena detta hjerta.

Ännu efter ett kvartsekel hängde några människoben i en hög ställning på denna galgbacke
erinrande om den "blodiga saga, som då ännu kvarlevde över hela västra skärgården".

Carl Börjesson mötte ett ohyggligt öde. Den 24 sept. 1824 kom han till Marstrands fästning och blev
slagen i järn. Han var där i tjugonio år. Under denna tid inlämnade han tre nådeansökningar till K.M:t,
– alla avslogs. I juli 1853 fördes han till "Nya Älfsborgs fästning". Där dog han i kolera efter ett par
månader, 62 år gammal.

Skeppsbrott; bärgning av människor – och vrak

Skeppsbrott och vrak har under tidernas lopp varit vanliga företeelser på västkusten. Styrös socken hör i detta hänseende till de mest utsatta platserna. Särskilt Tistlarna har varit en sannskyldig ”begravningsplats” för sjöfaranden. Otaliga är de fartyg, som där gått sitt öde till mötes. Vinga bör ock nämnas i detta sammanhang.

När man talar om gamla tiders skeppsbrott, går tanken gärna till de grymma människor, som genom ”falska eldar” sökte bringa farkosten att haverera och därefter plundra vraket och döda besättningen. För en dylik ogärning var lagens strängaste straff utmätt – ”stegel och hjul” kom med i sammanhanget.

Har falska ledfyrrar tänts i Göteborgs skärgård? Traditionen uppger så, men häradsrättens domböcker har intet att förtälja därom. Jag har genomgått Västra Hisingrs samt Askims häradsrätts protokoll från början av 1600-talet, vad Öckerö och Styrös socknar angår, men inte påträffat någon uppgift om saken (det i kap. 23 skildrade sjöröveriet var ju av annan natur).

Att olika slag av dylika våldshandlingar ej var sällsynta på västkusten framgår därav — såsom i annat sammanhang antytts — att de stränga straffbestämmelserna så ofta upplästes på tinget.

Om sålunda vrakplundring i egentlig mening ej förekommit i Styrös socken, spelade den ”lagliga” bärgningen av ett vrak så mycket större roll. Det gällde att få så stor bärgarlön som möjligt! Icke sällan gav denna iver upphov till rättsförhandlingar.

Någon gång kunde öborna ta vrakgods utan vederbörligt tillstånd. Så skedde med den strandade spannmålslasten vid Rörö i 1700-talets början, då nöden drev folket att ta vara på födoämnet. Nästan hela socknen blev stämd(Öckerö sockens historia, s. 350 ff.).

Ett århundrade senare strandade en liknande last längre uppåt kusten. Landshövding Axel von Rosen utverkade tillstånd för den fattiga skärgårdsbefolkningen att hämta säd, innan den förstördes.

Så har vi bärgningen av människoliv. Om det funnits bohuslänningar, som med berått mod tagit liv och gods (att "falska eldar" förekommit, är nog otvivelaktigt), så har havets söner i senare tider vågat sitt liv för att rädda andras. Vinga- och Vrångölotsarna t. ex. har härvidlag utfört bragder, som ger strålgjans åt deras minne.

Sjöskadebalken i 1667 års sjölag innehöll noggranna och stränga bestämmelser rörande vrakgods och dess bärgning. Det heter bl. a.: "Döljer någon godset eller vill tillägna sig det, som icke tillhör honom, hålles han för tjuv och rövare. Och skall han icke allenast mista sin bärgarelön utan ock straffas till kroppen och livet, efter vad saken är".

Bärgarlönens storlek fastställes också: Har varorna ett värde av upptill 60 daler, erhålles halva värdet i lön men blott 1/4, om lasten värderas från 60–240 daler. Mer än 60 daler ges ej i bärgarlön, hur mycket än godset uppskattas till. Kan ej parterna enas i ersättningsfrågan, hänskjutes denna till häradsrättens prövning.

Här må ock anföras en paragraf rörande falska eldar (ordagrant efter originalet): Skulle någon wara så snijken efter en mordisk winst, at han under skeen aff fiskande optände eld om Nattetijd i Båtar eller på Klippor, eller ock brukade hvarjehanda annat påfund at der medh förleda den Siöfarande ifrån sin Leed in på Grund, så at Skiep, Godz eller Folck der igenom kunna få skada och olycka; Den samma, och alle de medh honom i flock och fahrnöte warit hafwa (d.v.s. gjort gemensam sak med honom) skole straffa til Lijf och Egendom, på sätt och wijs, som skadan och gärningen finnes wara stoor och groff til.

Första gången Tistlarna anges vara särdeles farlig för sjöfarande var på sommaringet 1672. Häradsrättens protokoll i fråga är i flera hänseenden ganska intressant. Kronofogden kunde tala om, att översten Hans Albrecht von Treileben från Värmland fått konungens tillstånd att i hela Sveriges rike och provinser "uppfiska och upptaga alla försjunkna skepp med vad däri finns". Men han visste inte säkert, om Tistlarna hörde till Halland eller "Öyarne" – "de blindas klippor, som många, Gud bättre! löpa på".

Kronofogden frågade nämnden och fick den upplysningen, att Tistlarna lyder under Halland och Fjäre härad. Dock framhöll en av nämndemännen, att han ägde en "urgammal bok", där det står, att Tistlarna hör till Älvsborgs slott. Han hade emellertid lånat bort boken, varför saken ej kunde avgöras vid detta tingssammanträde. Ärendet upptogs ej senare vid rätten.

Överste von Treileben hade ju erhållit tillstånd att bärga alla vrak i hela Sverige. Under sådana förhållanden är det egendomligt, att häradsrätten satte i fråga hans befogenhet att ”uppfiska” skepp vid hallandskusten. Detta landskap hade ju blivit svenskt i freden i Brömsebro 1645.

Det första ”vrakmål”, som omtalas från Styrös socken, kom från Brännö 1680. Det gällde en relativt obetydlig sak. Öns egen länsman Lars Jonsson stämde Jöns Andersson inför Brännötinget, ty denne skulle på stranden ha funnit en kista full med böcker, vilka han tagit – ej anmält fyndet. Jöns nekade och sade sig kunna gå ed på att han inte gjort sig skyldig till ett sådant brott. Då inga vittnen fanns, frikände rätten honom.

Allvarligare saker hade den nitiske länsmannen att komma med på nästa sockenting ett par år senare: fyra män från Köpstadsö hade tagit upp en båt, som strandat i ”Känsö vik”, utan att ha anmält saken för länsmannen. Och vad värre var: de hade sålt allt godset och behållit pengarna. Dessa öbor har, menade länsmannen, klart brutit mot Sjöskadebalkens 4:e kap. (som vi nyss citerat), vilken stadgar dödsstraff för dylik förbrytelse.

De anklagade med Lars Olofsson i spetsen inlade ett kraftigt försvar: Länsmannen for med osanning. Båten hade ej strandat vid Känsö. Vi fann den drivande långt ute i öppna sjön. Det var en gammal dålig båt utan något värde. Den obetydliga last, som fanns, sålde vi till Önnered för 6 mark.

Rätten fann, att farkosten ej var ett vrak i vanlig mening. Männen hade inte brutit mot sjölagen. Men de 6 marken fick de ej behålla utan måste lämna dem till Styrös kyrka.

Kronofogden Torkel Pihl riktade dock i sammanhanget ett varningens ord till öborna: ”Var på Eder vakt! Befatta Er icke med vrakplundring i någon form. Dom kommer att utkrävas utan skonsmål.”

Under 1691 års Brännöting var fyra män från Brännö – däribland rättaren Anders Olofsson – invecklade i en vrakhistoria. Länsman Lars gick till attack igen: De hade stulit tross från ett holländskt fartyg, vilket legat som vrak vid Vrångö. Två av de anklagade, däribland rättaren, erkände, att de vardera hade tagit så mycket, som de kunde bära under armen. De två andra nekade men vidgick slutligen, att de stulit sju trossar, den största på sex famnar.

Efter det prov, som visades i tingssalen, värderades allt till 12 daler. De anklagade dömdes att tillsammans betala tredubbla värdet, alltså 36 daler, samt ersätta målsägaren. Anders Olofsson förlorade därtill sin tjänst som rättare.

Året därpå hade kronofogden en "kommissionsförrättning" rörande ett strandat engelskt skepp. Karin Mattsdotter från Styrso vart särdeles missnöjd därmed och "brukade en mycket ohövligh och skamlös mun" gent emot kronans man. Denne blev förgrymmad och ställde henne till ansvar. Men om hon gör offentlig avbön, skall han låta nåd gå före rätt — bara varning till henne att "akta sig för slikt härefter". Hon synes ha följt maningen.

År 1706 handlades det största vrakmål, som någonsin förekommit på Brännötinget. Det gällde bärgningen av stockholmskeppet "Wänskapen", som tidigt på morgonen den 31 maj 1706 strandat vid Ekskär.

Även Öckerö socken var inblandad i denna historia. När saken kom före på tinget, var därför nämndemannen Jacob Rasmusson från Öckerö närvarande (om honom se Öckerö sockens historia, s. 360 ff.). Vid skeppsbrottet hade bl.a. kaptenen omkommit, varför styrman Lars Wacksell trädde fram i stället under rättsförhandlingarna.

Domaren: Kunde Ni inte komma överens med samtliga bärgare angående lönen?

"Jo, om de bara hade velat bekväma sig till billigheten." De har fört frågan inför rätten, och då får saken ha sin gång.

Bärgningen företogs under synnerligen svåra förhållanden. Besättningen gav öborna mycket goda vitsord för mod och rådhghet. För stormens skull dröjde det länge, innan man kunde nå ut till vraket. Först kom fotö- och hönöborna. De tog hand om det mera lätta, lösa gods, som fanns på vraket och i sjön. Från Styrso socken anlände man senare och bärgade tyngre saker. Först dagen efter kunde länsmannen från Brännö bege sig ut till platsen.

Det var inte bara bärgar- och skärgårdsfolket, som hade att svara inför rätten. Ett 10-tal av besättningen var också instämda. Av deras redogörelse får man en uppfattning om hur svår situationen varit. Utom kaptenen hade åtminstone tre man omkommit vid skeppsbrottet.

Under rättsförhandlingarna blottas egendomliga förhållanden. Nästan varenda besättningsman hade roffat till sig några småsaker, som ej tillhörde dem. Man kom med sina förklaringar: Någon tog en avliden båtsmans tröja, ty denne hade varit skyldig honom 30 öre! En annan blev ägare till "diverse saker", som tillhört hans döde gäldenär (kocken) och som var värda 3 ½ karoliner. Åter någon hade tagit en tenntallrik och sålt till en hustru på "nordöarna" — han visste inte, var hon bodde, o. s. v.

Rätten anbefalldes styrmannen att uppgöra en lista på "övertagna" saker, uppge ägarnas namn och lämna föremålen tillbaka till dem eller deras anhöriga.

Men inte heller styrmannen gick fri. Han erkände, att han tillsammans med skeppsfolket hade "bärgat" och lagt beslag på ½ ömma vin. En båtsman upplyste, att ännu en halv ömma blivit omhändertagen, vilket styrmannen ej kunde neka till. – Både styrman och skeppsfolket fick avge försäkringar under edlig förpliktelse.

Rätten kunde konstatera, att bärgningen varit mycket mödosam och besvärlig, varför bärgarna ej kunde anses ha tagit mer än skälig lön. Domstolen fann, att öborna under de förhållanden, som arbetet utförts, enligt sjöskadebalkens 3:e kapitel borde erhålla 1/3 av vrakgodsets värde.

1728 hette länsmannen Lars Grönbohm. Han var en särdeles nitisk kronans man, som ständigt klagade och åklagade. Inför vintertinget nämnda år instämde han elva sockenbor, de flesta från Styrsö. Det gällde en förment vrakplundring på "skäret Ut-tistlarna", där ett fartyg strandat en oktober natt 1727. Femton personer blev genom länsmannen inblandade i målet. Första rättegångsdagen var 5 febr. 1728, den sista 27 jan. året därpå. Däremellan hölls fyra rannsakingar. Och upphovet till hela tillställningen var en tunna smör, som Grönbohm påstod hade försvunnit — samma förhållande med ett gammalt odugligt segel.

Länsmannen hade också att värna om fartygets styrman, som tagit vara på ett vinfat och druckit så mycket, att han vart fullkomligt berusad. Med värjan gick han till attack mot de öbor, som blivit ålagda att hålla vakt om vrakgodset. Då de avvärjde slagen, fann Grönbohm därav anledning yrka ansvar för slagsmål och misshandling!

De anklagade avgav ett kraftigt och framgångsrikt försvar inför häradsrätten. Slutet på det årslånga bråket blev, att öborna helt frikändes. De fälldes ej till ansvar på en enda punkt.

Betecknande för länsman Grönbohm är följande: Kungl. Maj:t hade 1725 uppmanat rikets invånare att plantera ek och bok. Mitt under rättegången mot Styrsö sockenbor stämde länsmannen hela Askims befolkning för olydnad mot kungsordet!

8 decennier förflyter, utan att några nämnvärda tvistigheter rörande vrakgods drages inför häradsrätten. Men 1808 inträffade en händelse, som påminner om den stora vrakplundringen på Rörö ett sekel tidigare (se sid. 357), om ej till graden så dock till arten.

En majdag 1808 stod fyra donsöbor tills svars inför tinget, stämde av dykerikommissarien Olof Törnsten. De hade utan tillstånd tagit upp flera tunnor "vattenblandat korn från sjöbotten" efter den strandade jakten "Speculation".

Erik Olsson d. y. erkände oförbehållsamt: Under "skalfiske" bärgade jag tre tunnor och Johannes Davidsson en tunna. Han hade fått lov av uppsyningsmannen. Nils Johansson medgav också, att han hjälpt till. Han ansåg inte, att det var något brottsligt att bärga något av den vattenskadade spannmålen, allra helst som dykeriet övergivit arbetet.

Rätten fann förmildrande omständigheter föreligga; domslutet blev en kompromiss: Donsöborna anbefalldes att sälja säden på auktion och lämna hela beloppet till dykeriet, medan de såsom bärgarlön skulle få 24 skilling pr tunna.

Ett typiskt skolexempel på myndigheternas förfaringsätt är följande: Fyra asperöbor fann nyårsnatten 1810 vid Rivö ett gammalt fat med 20 kg. talg, kommet från ett strandat fartyg vid "Jäfweskär". De önskade handla lagenligt och anmälde fyndet för dykeriets ombudsman på Brännö Jonas Börgesson. Men denne ville inte befatta sig med saken. Upphittarna vände sig då till Nils Johansson på Köpstadsö, som de trodde hade med dykeriet att göra, och erbjöd honom talgen för 8 riksdaler. Det betalade han som hittelön.

Kronolänsmannen fick reda på saken och anmälde vederbörande för "olovlig handel". Talgen gav upphov till åtta rättsförhandlingar (däribland ett urtima ting) under ett år. Asperöborna frikändes, men målet ansågs så viktigt, att det gick till hovrätten.

År 1825 gick dykeriet till rättslig aktion igen, nu genom kommissarie A. Landgren. Denne ställde fem vrångöbor till ansvar för att de tagit en del inventarier från den engelska briggen Pilgreni, som strandat vid Tistlarna. Det skulle ha skett, då varorna transporterades till dykerimagasinet på Vargö. Såsom vittnen åberopades bl.a. strandfogden Carl Rörberg, Brännö, och f. d. länsmannen Eiserman på Vargö.

Målet drog långt ut på tiden och gav t. o. m. upphov till ett urtima ting.

Svårigheter av olika slag tillstötte, t. ex.: "Hart när omöjligt få de många instämde vittnena från öarna eller få bud till dem." De anklagade kom ej heller.

Kommissarien uteblev också, tröttnade på sitt tilltag och begärde hos rätten, att målet skulle avskrivas. Men det ville domstolen inte vara med på. Landgren fick böta för sin frånvaro! Efter tre års ideliga diskussioner kunde målet äntligen förfalla. De anklagade blev helt frikända, men dykerikommissarien måste böta nära 10 riksdaler.

Till råga på allt var Landgren under tiden invecklad i ännu ett liknande mål. Det gällde brännvin, som kommit bort från ett vrak vid Danmarks Lilja. Även där blev resultatet helt negativt för dykeriets representant.

*

Under århundradet förekom för övrigt ett flertal "vrakmål" inför häradsrätten. Vi skall i korthet berätta något om dem. En aprilnatt 1836 strandade det italienska fartyget Nova Creina på den vanliga platsen Tistlarna. Situationen var mycket farlig, och något hopp om räddning fanns knappast. Dock begav sig fem vrångölotsar ut till vraket. Dit kom slutligen åtta båtar från olika öar, däribland flera från Vrångö med 15 fiskare. Dessa deltog i bärgningen av den dyrbara lasten och förde varorna till Vrångö. Lotsarna lyckades med hjälp av fiskebåtarna dra fartyget av grundet. Det var ej värre skadat, än man kunde bogsera det till Göteborg. Detta var en bragd! Erik Gädda på Köpstadsö sade sig ej minnas, att något skepp räddats, som strandat på Tistlarna under de senaste 30 åren.

Det blev ett livligt efterspel på tinget. Lotsarna var missnöjda med bärgarlönen, och fiskarna från Vrångö hade inte fått någon som helst betalning för sitt krävande arbete.

Lotsarnas talan fördes av den energiske lotskapten O. M. Dreutzer. Han krävde, att de fem lotsarna skulle ha 4 pund sterling (48 riksdaler) var som skälig bärgarlön och för lotsningen in till Göteborg. Dessutom anbefalles kaptenen ge ett pund till vardera av de 15 fiskarna. Han är skyldig ersätta dem, det är ej lotsarnas sak. Dessa hade inte ingått något avtal med vrångöfiskarna. Dreutzer anser dock, att den begärda totalsumman 40 pund eller 480 riksdaler är alldeles för liten. Med hänsyn till den dyrbara lasten (värd 80.000 rdr) borde den ha varit 10 gånger större. Och bärgningen av fartyget var förenat med stor livsfara.

Kaptenen ingav en motstämning: Jag har för ändamålet deponerat 480 rdr i Göteborgs och Bohus läns lantränteri men fordrar nu att få tillbaka, vad jag deponerat för mycket. Lotsarna kunde göra anspråk på 300 rdr. Men jag har måst betala 72 rdr till en båt med besättning och 38 riksdaler till de 15 fiskarna. Så lotsarna har ej rätt att erhålla mer än återstoden, nämligen 190 rdr.

Häradsrätten avgjorde tvistefrågan genom en kompromiss: Lotsarna fick 300 rdr i bärgarlön och kaptenen återstoden av det deponerade beloppet: 180 rdr. "I följd av sakens utgång må parterna vidkännas var och en sina rättegångskostnader."

gångskostnader.” Om lotsarna gav vrångöfiskarna något av sin andel, förmåler inte historien.

En liknande händelse inträffade fyra år senare. Då var det 14 fiskare från Brännö, som klagade och anklagade 16 brännölotsar, vilka den 16 sept. 1840 räddat det amerikanska barkskeppet Brontes från att bli vrak på grundet Smörslagan vid Vinga. Enligt ”ackord” skulle lotsarna erhålla 300 pund sterling, om de lyckades. Det gjorde de och fick sina 300 pund (3600 rdr). Men sådant resultat hade ej uppnåtts, förklarade de 14 fiskarna, om inte de verksamt bidragit till utgången. Också de utsattes för fara och vågade sina liv, liksom lotsarna, men de flesta av dem hade inte fått en skilling för sin viktiga insats.

– Därför blev det stämning.

Den driftige lotskaptenen Dreutzer kom till sina mäns hjälp och förde deras talan. Han yttrade bl.a.: Flera båtar från norra skärgården kom också till platsen, däribland Hönö lotsbåt. Kaptenen på ”Brontes” utropade: Driv bort dem allihop! Med ”onda ord” gjorde jag det, men de båtar, som var från samma ö som vi (Brännö), lät jag bli kvar.

Dreutzer fortsätter: Fiskarna frågade, om de finge hjälpa till med något. Eftersom de stod där och intet hade att göra, fick några av dem arbeta 3–4 timmar och erhöll då tillsammans 2–3 riksdaler banko – en hederlig vedergällning, långt mer än andra får för ett helt dagsverke. Vi kan absolut inte ge mer i ersättning. Några av deras kamrater ville eller kunde inte göra någonting. De gick bara och spatserade på däck med vantarna på.

Målet blev inte avgjort första gången. Man hade fyra rättegångsförhandlingar. Några av fiskarna återkallade sin stämning. De som fullföljde förlorade och måste betala 20 riksdaler till lotsarna i rättegångskostnader.

Ett synnerligen omfattande mål ägde rum 1843. Det ryska skeppet ”Preciosa” grundstötte i febr. på Fjärskär vid Vinga och blev vrak. En mängd gods skulle då ha blivit stulet, däribland 50 lispund (425 kg.) kött, 60 pund nya trossar, 1/4 ankare rom (rörsockerbrännvin), lika mycket ”genever” (enbärsbrännvin).

Ryske generalkonsuln C. Lang anklagade ”våldsverkarna” och krävde deras ”efterspanande och lagförande”. ”Ogärningsmännen” var ett 10-tal sockenbor, de flesta från Styrö.

Händelsen vid vraket väckte stort uppseende, och ett 100-tal personer samlades där under en halvtimme. De mest framträdande och ivrigast agerande var båtsmännen Carl Bohr och Anders Roth från Styrö. Som vanligt spelade brännvinet en stor roll i sammanhanget.

Inte mindre än fem urtima och två allmänna ting hölls om saken, utan att man lyckades uppnå klarhet. De många vittnen, som inkallats, lämnade ofta motstridiga uppgifter.

Slutet på hela historien vid häradsrätten blev, att alla anklagade frikändes, vad beträffar stöld av vrakgods. Men tre styrsöbor, däribland de nämnda båtsmännen, fick böta vardera 16 skilling, för att de "okvädat" kaptenen.

Konsul Lang nöjde sig ingalunda med detta resultat utan överklagade i hovrätten.

En novemberdag 1850 hade den norske kaptenen J. Mölbach synnerligen ampra anklagelser att rikta mot tre lotsar och sexton fiskare på Brännö. Vi tar del utav vad han hade att säga inför häradsrätten:

På natten den 6 nov. drev jag på land vid Galtö huvud med min galeas, lastad med skotsk sill. Ett 20-tal fiskare och lotsar från Brännö kom och erbjöd sin hjälp. Ja, ni kan få bärga riggen mot skälig betalning men ej lasten.

Snart anlände ombud från Lloyds assuranskompani för att ta vara på godset. Men då blev alla fiskare och lotsar otidiga. "Under stoj och skri och hotelser" förklarade de, att de själva ville bärga lasten. De ville inte tillåta någon annan att göra det.

Jag sade: "Det är lagstridigt att beröva assuradören rätt att själv bärga och vårda sin egendom." Öborna hörde ej på det utan "rusade våldsammeligen ombord, öppnade storluckan och började lossa." De var så fräcka, att de inte ens lyssnade till sin egen lotskapten Banck, som sökte förmana dem. Jag hade intet annat att göra än att avsegla och lämna all egendom i "dessa vilda människors händer". En gräns måste sättas mot "dylika djärva ofog och brottsligheter". Därför anhåller jag om stämning mot dessa "lagbrytare" (de 19 personerna namnges).

1. De lämnar ersättning för all den last, som kommit bort;
2. Ansvar enligt Missgärningsbalkens 20:e kap. för att de tagit annans egendom med "öppet våld och berått mod";
3. Lämnar tillbaka all ersättning för bärgningen.

Nästan alla anklagade var närvarande vid tinget. De gav svar på tal i ett "Aller ödmjukaste memorial. Aller underdänigaste talan":

"Kapten Mölbach skickade några småpojkar till Brännö för att få hjälp. Vi skyndade dit och fick order av kapten att bärga. Vi begärde ackord men erhöll nekande svar. Ni får, vad lagen bjuder. Ni bärgar allt, vad bärgas kan. Han måste gå i land, ty han var genomvåt; tog hela besättningen med sig. Med

'största noggrannhet' höll vi på med bärgningsarbetet hela dagen uti våda och sjöbrusning med risk att förlora vår hälsa. Då natten kom, satte vi ordentlig vakt på vraket."

"Kl. 10 följande morgon kom kapten i sällskap med en man, som vi trodde var skeppsförman vid Klippan. Han sade sig vara Lloyds agent och ville ombesörja resten av bärgningen. Någon fullmakt visade han inte. Vi frågade kapten, om vi inte skulle fortsätta arbetet. "Jo, Ni kan arbeta för dagspenning". Nej, vi vill ha, vad lagen bjuder, såsom kapten lovade oss i går."

Till mannen, som kommit, sade vi: "Om Ni är Lloyds agent, så stanna kvar och se, hur det tillgår med lasten." Men han gick. Vraket stod på vårt eget område. Det finns författningar i Sjölagen, som uppmanar skärgårdsfolket att mot ersättning bärga och skydda såväl nödlidande människor som gods. Det har vi med yttersta flit gjort. Vi kunde ej avstå vår rätt till något okänt ombud.

Vi saknar anledning att gå in på de sex rättegångsförhandlingar, som sedan följde. Intet väsentligt nytt kom i dagen. Av kapten Mölbach inkallade vittnen ställde sig lotsålderman Banck och Magnus Silfverblad i själva verket på de anklagades sida. Dessa blev helt frikända, och kaptenen måste gottgöra deras rättegångskostnader med 116 rdr 32 skilling.

Ett "mindre" bärgningsmål förekom 1854, sedan skepparna Ola och Johannes Andersson från Styrö med "verklig fara för liv och lem" bärgat 6 fastage spritvaror mellan Morups Tånge och Tylösand. Varan såldes genom Halmstads tullkammare för 440 riksdaler, men de två styrsöborna erhöll bara 20 rdr. Hela det beloppet gick åt till att reparera båten för de skador, som uppkommit under det svåra arbetet. Skepparna hävdar, att de enligt sjölagens sjöskadebalk är berättigade att få halva beloppet. Deras talan bifölls, och rätten tillerkände dem 221 rdr för bärgningen, 16:32 för skador och 6 rdr i rättegångskostnader, allt i banko.

Under senare hälften av århundradet förekom åtskilliga "vrakmål" inför häradsrätten, därav ett 1863 mot två brännölotsar med flera 10-tals sidor protokoll, men de anförda exemplen torde vara tillfyllest. Däremot må ett ord sägas om en räddningsbragd, som brännölotsarna utförde långt senare men som icke föranledde något efterspel inför tinget.

Den händelsen timade den 6 november år 1911. De närmast föregående dagarna hade vinden, som länge varit hård, tilltagit till storm och vindstyrkan kulminerade så natten till måndagen den 6/11, då orkanbyar förekom med över 30 sekundmeter i kasten. Som vanligt innebar för Göteborgs del den hårda

sydvästliga vinden att vattnet pressades in i hamnen, bröt över kajerna samt åstadkom översvämningar i de närliggande kvarteren.

Flera fartyg gick i kvav utefter bohuskusten under denna hårda novemberstorm. Utanför Vinga kämpade besättningen på den norska järnbarken Svolder för att inte driva på den svenska kusten. Fartyget, som var hemmahörande i Kristiania, var från Sundsvall på väg till Australien med trälast. I Köpenhamn hade man provianterat samt därefter seglat norrut för att runda Skagens Odde.

Trots att man inte hade mer än de undre märsseglen satta, krängde fartyget mycket starkt; styrbordsrelingen låg i vattnet, när man stävade västnordvästut och låg bidevind för babords halsar. Under sådana förhållanden vågade inte befälhavaren, kapten Andersen, dubblera Skagen. Han hoppades i stället kunna kryssa under skagenlandet samt rida ut stormen där.

De hårda byarna drev emellertid fartyget allt längre och längre österut och snart kunde man sikta Vinga fyr. Då förstod man hur allvarligt läget var och skeppsråd hölls ombord. Man beslöt sig för att segla söderut, söka ta sig förbi Vinga samt ankra upp på Vinga Sand.

Avdriften var emellertid för stark. Inte heller var det möjligt att tydligt se vare sig Vinga eller Böttö fyr i stormbyarna och det tilltagande mörkret. Ankarna var klara att fällas, då utkiken ropade att han såg brott rätt för ut. Trots omedelbar styrbordsgir gick fartyget hårt på Stora Brottet invid Vinga. Kryssmast och stormast gick överbord. Barken bröts i tre delar.

Besättningen var samlad på akterdelen, som bröts loss och började flyta på sin trälast mot Böttö. Männen surrade sig fast för att inte spolats överbord i den brytande sjön. Nästan alla hade givit upp hoppet om att bli räddade. Man sökte dock göra vad man kunde för att bli det och blossade bl.a. med fotogenindränkt trassel.

I lotsbåten från Vinga såg man detta. Denna båt var bemannad av överlotsen Palmquist från Vinga, mästerlotsen Granström, lotsarna Liljedahl och Lorén från Brännö, Sjöberg från Rörö samt lotslärlingen Hamberg från Brännö. Lotspersonalen lade märke till att en båt med fem man ombord hade satts i sjön från haveristen, tydligen som en beredskapsåtgärd för den händelse någon trots surringar skulle spolats överbord.

I den svåra sjöhävningen och det rykande skummet räddade lotsarna i nattmörkret först livbåten besättning. Sedan seglade man så nära det drivande akterskeppet man vågade, och lät en eka med ett par man i ta sig fram till haveristen, då man befann sig mitt för denna.

Ett par man ur den nödställda besättningen bordade ekan, som sedan roddes från haveristen. Lotsbåten, som under tiden vänt, fiskade upp de skeppsbrutna ur ekan, varefter denna återvände till vrakskeppet och tog på nytt med ett par nödställda, medan lotsbåten vände för att i rätt tid möta ekan och ta över de räddade.

På detta sätt fortsatte räddningsaktionen tills hela besättningen på Svolder, 24 man, hade räddats. Vid sjutiden på morgonen hade samtliga förts iland på Styrso, där de senare blev mycket väl omskötta på Kustsjukhuset samt fick vila ut efter strapatserna.

Självfallet väckte den bragd, som lotsarna utfört, stor uppmärksamhet i både svensk och utländsk press och flera tacksamhetsskrivelser publicerades också.

Lotsarna blev heller inte lottlösa. Samtliga erhöll av svenska staten medaljen "för berömliga gärningar". Av norska staten fick de fyra lotsarna var sin silverskål med inskription och lotslärlingen fick en medalj. Överlotsen tilldelades en vacker pokal med inskription, som bl. a. betygade att han vid tillfället visat "maenneskekjaerlig optraeden" mot besättningen.

Lotsarna förtjänar sannerligen all uppmuntran de kan få i sitt ofta farliga yrke.

Lotsarna

Män med stort ansvar

I nära anslutning till framställningen rörande sjöolyckor och vrakhistorier står naturligtvis lotsarna. Vi har i föregående kap. många gånger nämnt dem såsom huvudpersoner i de händelser, som utspelats vid kusten under stormiga dagar. Det kan vara på sin plats att ägna denna tappra "räddningskår" en stunds uppmärksamhet. Först lämnar vi några historiska notiser i allmänhet.

Lotsarna kallades ursprungligen "ledsagare" eller "styrmän", så i Norge redan under 1200-talet. I vårt eget land användes vanligen namnet "ledsagare". I Magnus Erikssons stadslag av 1350, skeppsmålsbalken, 14:e flocken, heter det: "Nu leger man ledsagare, som skall säga dem led." Stort ansvar vilade på dessa män. I nämnda balk stadgas: "Säger ledsagare sig vilja låta farkosten utan skada segla över sjön, och sätter han sedan på grund och man får skada därav, då äger besättningen makt över hans liv, likväl först efter det sex män inför domstol vittnat, att han med skepparen och besättningen ingått en sådan förbindelse. Överfaller dem sjögång och våldsam storm, är ledsagaren ansvarig för all skada." – Denna lagparagraf gällde långt in på 1600-talet.

Även på krigsflottan var styrmannen "ledsagare" (lots) och jämte skepparen enda befälet ombord, tills Gustaf Vasa införde "hövitsmän" på flottan. En del lotsar hade under 15- och 1600-talet fast anställning där, var befälhavarens like och hade samma lön som han. De rekryterades från skärgårdsbefolkningen. På Erik XIV:s stora flotta var det 3–6 styrmän på varje skepp, annars i regel bara en. År 1631 hade endast de åtta regalskeppen vardera två "ledsagare".

Sedan gammalt bodde de egentliga lotsarna (icke anställda vid krigsmakten) i skärgården, där lotsning ägde rum och där de åtnjöt vissa förmåner. Fria från skatt var de dock endast under den tid de tjänstgjorde som styrmän på kronans skepp.

Lotsning skedde, sade vi, inom skärgården, men också långlotsning förekom. Den ordnades i regel genom styrmansskrået i Kalmar, inrättat av hanseförbundet. Man lotsade därifrån till Köpenhamn, Lübeck, Visby och andra platser. För en resa Kalmar–Stockholm fick lotsen 2 daler i betalning. Karl IX gav

1605 styrmännen fast anställning med en lön av 4–8 daler i månaden, beroende på hur långt de kunde lotsa.

En dåtida mansålder därefter (1642) var taxan för samma sträcka 6 öre silvermynt för varje "Wekesjö", d.v.s. en tysk geografisk mil eller 7,420 km. Samtidigt fann Kristina, "Götes och Vendes utkorade drottning ..., Fröken över Ingermanland", sig föranlåten att i skarpa ordalag tillhålla skepparna erlægga lotsavgiften. "Ingen skall hava makt att tvinga dem (styrmännen) till fri styrning ... Vi befalla härom sträng- och allvarligen ... att förnöja dem, så kärt var och en vill vår hämd och vårt straff undvika."

Vår första sjölag kom till 1667. Från kap. VII gör vi följande utdrag i ursprunglig form: "På alla Fahrwatn, der Ledsagare behöfwes eller brukas pläga, är hwar och en Skeppare skyldigh dem at bruka, och antaga. Försumma de det, böte hwarje gång Hundrade Femtijo Daler ... Ledsagaren äger fråga, och Skeparen eller Styrman honom kungiöra, huru djupt Skepet går. Giöre de det icke rätteligen, och timar der skada aff... böte till Ledsagaren ... Nijo Daler för hwar fot, som Skepet djupare gick, än sagt war ... Ifrån det, at Ledsagare kommer om Bord och til des han hafwer fördrat Skepet i säkerhet... der mellan åligger Ledsagaren att sörja för Skep och Godz."

Den 19-årige blivande envåldshärskaren Karl XI tog 1674 till orda: Varje skeppare, som för lotsning anlitar någon annan än kronans egna styresmän, böte 10 daler silvermynt. Och den lots, som tränger undan våra egna, plikte 5 daler och miste lotspengarna. Lotsarna är skyldiga att vid behov ledsaga kronans skepp utan betalning – annars böter.

Genom denna senare bestämmelse utarmades de stackars lotsarna. K. M:t sökte avhjälpa missförhållandet 1680 genom följande förordning: Främmande skepp måste ovillkorligen ta lots och avlöna honom, ty annars nödgas styresmännen söka sig annan näring! Detta oskick – att ej anlita lots – må alldeles hämmas och avskaffas. Bättre utväg hade varit, att kronan själv betalat sina tjänstemän!

1696 var ett viktigt år i lotshistorien. Den förordning, som då genomfördes, gällde för lång tid framåt. Vi ger några inblickar däri.

Ingen lotsdräng, som lärt och utövat sin syssla, äger rätt att utan vidare lämna tjänsten. Tänker han söka annat näringsfång, måste han underrätta K. M:t (Amiralitetet) ett år i förväg och därjämte skaffa en annan lots i sitt ställe. Underlåter han detta, straffas han första gången med fem, andra gången

med sju gatlopp. "Om han tredje gången igen kommer, miste livet." Lyckades han rymma ur landet, "straffas till livet, där han ertappas".

Tar lots efter eget godtycke ett annat skepp än det, som är honom befallt, böte han första och andra gången 10 daler silvermynt. "Sker det oftare, plikte han med gatulopp."

Lotsarna vid yttersta skären skall ha utsikt till sjöss på kommande fartyg, möta dem, innan de sätter på grund. Därtill behövs goda båtar, segel och redskap. Sker icke detta på grund av lotsens försummelse, och det är fråga om "Coufardie-Skepp" (handelsfartyg), ersätter lotsen skadan eller löper gatlopp en gång. Drabbas ett kronans skepp av olyckan, ersätte lotsen skadan och underkastas tre gatlopp. Förmår han ej lämna gottgörelse, måste han löpa gatlopp nio gånger. "Går fartyget förlorat, miste lotsen livet". Sker ingen skada genom lotsens försummelse att hålla utkik, blir det likväl två gatlopp, när det gäller handelsfartyg, men tre för kronans skepp.

Det var ingen sinekur att denna tid vara lots!

Under 16- och 1700-talen härjade pesten fruktansvärt i och utanför vår världsdel. Mycket stränga åtgärder vidtogs för att om möjligt hindra spridningen. Även i detta fall vilade stort ansvar på lotsarna. De skulle under epidemin möta fartygen ute på havet och – om dessa kom från misstänkt land – beordra dem att genast vända. Men det var vid dödsstraff förbjudet för dem att gå ombord! En dylik vakthållning hade lotsarna ända till 1770; då inrättades karantänen på Käsö, varvid vakten övertogs av den kommenderande officeren på ön (se kap. 38).

Vad lotsarnas löner angår, har vi på sid. 370 angett ersättningen för varje "Wekesjö". Ett 40-tal år senare hade man en annan beräkningsgrund: fartygets storlek (djupgående). För en resa från Göteborg till "Wingarna" eller åter erhöi "styresmännen" 10 öre pr djupgående fot, intill 10; mellan 10 och 14 fot 12 öre; alla fartyg över 14 fot 16 öre pr fot. Samma taxa "från Göteborg till södergattet uth til siös vid Wrångö" eller från Göteborg till "Carlssund" (Kalvsund). – 1697: 12 öre intill 14 fot; däröver 18 öre pr fot.

Ny lönereglering blev det 1748, då "ledsagarna" för sträckan Göteborg– "Wingarne eller Wrångö" fick t. ex. 2 daler 16 öre vid 5 fots djupgående; 10 fot 3: 24; 15 fot 8: 14; 18 fot (högsta) 10 daler 4 öre.

Några ytterligare löneuppgifter från 1750–60-talen: Lotsuppsynings- och lotsåldermännens lön hade dittills varit ytterst ringa. När den förre måste ta avsked, skulle han härefter få lika mycket i "gratial" (nådegåva) som en "för-

lamad" överstyrman, nämligen 7 daler i månaden. En gammal lotsålderman erhöll en daler mindre. Skulle någon i "verklig tjänstgöring vid lotsverket" omkomma genom olycksfall, må änkan eller barn under 15 år få del av samm= "gratial". Om de gjort verket särskilt stora tjänster men sedan genom ålder och bräcklighet måst ta avsked, må uppsyningsman få 6 daler i månaden som "gratial", åldermannen 5 daler.

Sedan gammalt fick lotsen efter utfört arbete – utom lotspengar – 1—2 dagars kost för hemresan. Om han för svårt väder eller annan orsak nödgas stanna ombord längre tid, erhöll han av skepparen 24 öre för varje överskjutande dygn. Vid samma situation på kronans båtar, då lotsen således ej kunde fiska eller idka annat näringsfång, blev ersättningen 16 öre per dygn. Skulle storm och ont väder innebära fara för lotsen, ägde denne rätt att av skepparen få större ersättning, än taxan medgav.

Dessa förbättrade villkor, som i huvudsak hade genomförts vid 1760-talets utgång, var av mer tillfällig natur och ansågs otillräckliga. Därtill kom, att lotsarna "genom ett ostadigt myntvärde förlorat en väsentlig del" av sina inkomster. Deras "nödiga bärgning" påkallade en ny lotstaxa. En sådan stadfästes 1781 av K. M:t. Vi låter läsaren få del av några punkter.

1. Alla främmande fartyg är skyldiga ta lots.
2. Alla svenska, däckade fartyg över 6 fot djupgående skyldiga ta lots.
3. Alla svenska, däckade fartyg 5—6 fot, lots om så önskas.
5. Alla svenska, öppna båtar, som lastar minst 40 famnar ved, ge, då de es nyttjar lots, 1 skilling för varje djupgående fot.
9. Om utlotsat fartyg genom vindens ändring nödgas söka samma ham= och lotsen ännu är ombord, är denne pliktig lotsa in igen utan vidare betalning. Har han däremot lämnat skeppet utom synhåll, skall han lots= tillbaka för halva beloppet. Skeppare, som efter 3 dagar måste gå in = samma hamn eller annan nödhamn, betalar lotsen efter taxa i den mi= han anlitar honom.
11. Om fartyg signalerar efter lots, som i rätt tid kommer, men ej nyttj= honom, bör lotsen få full betalning.
12. Mer än taxan får lotsen ej fordra eller begära; vite 3:16, dubbelt andra gången; 3:e gången: miste tjänsten. Vid särskilt svåra fall, då t.ex. roder, "rundhålt", mast eller segel förlorats, men lotsen likväl rädd= fartyget, tillåtes honom erhålla över taxan, dock ej mer än som svarar

mot 6 daler för varje ombord varande person, vilken summa genast skall betalas.

13. Lotsen njute gemene mans kost och extra förplägning, så länge han är ombord, samt 8 skilling för varje dag fartyget mot hans mening ligger stilla, därtill 1–2 dagars kost för hemresan. Om icke kost, då 8 skilling pr dag på främmande fartyg, 6 skilling på svenskt.

17. Den som är skyldig ta lots men ej gör det böte 25 daler och bekostar alla event. skador.

18. Den som signalerar efter lots men ej nyttjar honom böte 1 daler 32 skilling; den som nyttjar men ej betalar böte 3:16 plus avgiften i punkt 11.

19. Om skeppare förtiger rätta fot-talet, böte 3 daler för varje förtegrad fot. Ifall lotsen förenat sig med skepparen häri, böte han dubbelt.

20. Går svenskt fartyg utan nödfall i förbjudna lotsleder och hamnar, blir böterna 33: 16. Främmande skepp och lotsen själv – om han beträdes – plikte 50 daler. ::

När började lotsar anställas inom Styrös socken? På den frågan kan ej ges något bestämt svar. Man vet, att Karl IX 1606 anmodade ståthållaren på Älvsborg att på Vinga och Galtö uppsätta ”märken och vrethar (vetar). En båk uppfördes samtidigt på Vinga, och enligt uppgift skulle en lotsvaktstuga då ha byggts där. Men säkra bevis finns ej (se vidare Vinga, sid. 382). Man vet dock, att Torkel smed blev båkvaktare där ute 1630.

Första bestämda uppgiften om lotsar inom socknen har vi från domboken den 5 okt. 1665. Det gäller två ”Piloter på Huinga”, Anders Jonsson och Anders Nilsson från Brännö. De hade trots K.M:ts stränga förbud lotsat ett engelskt skepp, som kommit från en pestsmittad ort.

Brännös egen länsman Jon Larsson betraktade denna sak mycket allvarligt, anklagade de båda ”piloterna” inför tinget och krävde, att de skulle böta 10 daler silvermynt vardera. I brist på pengar ”plikte med kroppen” (d. v. s. spöstraff). När helst – framhöll länsmannen — man är på havet, fiskar eller är i lotstjänst, får man ej under några förhållanden besöka eller närma sig ett skepp från England, där nu ”pestilentia” råder. ”Att icke deraf en sådan farlig siukdom och Gudhs onådes syndastraff öfwer oss förordsaka, utan fast mer inneroch allwarligen bedja Gudh oss Synden förlåta och oss therföre nådigt bewara wilja.”

Ett decennium senare kommer ännu ett vittnesbörd rörande "ledsagare och loosmän" på de "Swenske Öyerne". Också nu är det domboken. Kronofogden skriver i jan. 1675 till landshövdingen och anhåller om åtgärder för att ordna och förbättra "skeppsleden" åt Vinga och Knarrholmens sund. Ytterligare "ledsagare" må anställas att för "skälig betalning skeppa in och utledsaga" fartygen De "klokaste och på sjöfarten förfarnaste böra därtill utses", till ett antal av 18 eller 20 stycken.

Denna uppgift är ganska intressant. Vad antalet beträffar, ger också 1697 års kungl. stadga en upplysning. Vid Göteborg och på Brännö var då anställda 12 lotsar, 6 "utlärda drängar" och 6 "drängar i läran". I Landsort exakt samma antal. Endast i Stockholm och på Dalarö fanns det då fler lotsar.

I kyrkböckerna kan man också finna några notiser, t. ex.: Anders Enarson på Brännö, f. 1657, avled 10/10 1728. Han hade då varit "Kungens lots" i 40 år. Brännölotsen Anders Andersson dog 1720 efter 30 års tjänstgöring.

En tidstypisk detalj från tinget: Lotsen Anders Nilsson från Brännö kom en februaridag 1705 och visade fram en attest om sin tjänst, ett intyg, vars riktighet lotsinspektören bestyrkt. Däri får Nilsson det vitsordet, att han är en förfaren lots, som med största beröm tjänat under "lotseriet". Men han är nu 69 år, orkar ej att fortsätta längre utan är tvingad ta avsked för sin "oförmögenhets" skull. För närvarande får han lite hjälp av sina barn. En stor del av lotsarna var närvarande och besannade uppgiften, "varför denna attest verifierades med härads sigill".

Vad var ändamålet, vilket syfte hade Anders Nilsson härmed? Jo, när en lots hade förbrukat alla sina krafter i kronans tjänst och var ur stånd att fortsätta, skaffade han ett intyg om sitt livslånga arbete och om sina levnadsförhållanden, som i regel var ytterst knappa. Dessa uppgifter skulle först bestyrkas av någon känd person, i detta fall lotsinspektören. Sedan hade häradsrätten i sin tur att ta ställning till frågan och undersöka saken. Om man fann redogörelsen och uppgifterna riktiga, sattes häradssigillet på handlingen.

Därmed hade den gamle orkeslöse lotsen en etapp färdig på den långa väg. som möjligen skulle leda till målet: att erhålla av staten en obetydlig "gratialis" – på vårt språk "pension", vilket uttryck dock är oegentligt. Men, som sagt, bara en början var gjord. För trotjänaren ålåg det att själv insända detta intyg till kungl. amiralitetskollegiet och därvid i "underdånighet och ödmjukhet anhålla om gratialis åtnjutande". I särskilt ömmande fall brukade häradsrätten inför kollegiet rekommendera sökanden till ett lyckligt resultat.

Åtskilliga sådana ansökningar hade rätten att behandla under förra hälften av 1700-talet. Vi tar ett par exempel till: Lotsen Anders Olofsson från Vrångö anhåller om bevis över sitt nuvarande usla tillstånd. Han är totalt oförmögen att uppehålla sin tjänst, ber ödmjukt om avsked.

Nämndemännen kunde intyga: Han är 62 år, blev förleden påsk tillfångatagen på danska örlogsskeppet Högenhals. Behandlades hårt och är därför "av sig kommen och förfallen till sina krafter"; alldeles ur stånd att längre tjäna kung och fosterland. – Han erhöll häradets sigill. (Detta var ofredens svåra år 1717.)

Gamle lotsen Nils Svensson, Brännö: Jag är så gammal och svag, att jag inte orkar med lotstjänsten mer. Jag ber om rättens bevis därpå i förtröstan att av amiralitetskollegiet få njuta någon gratial. Han visar kyrkoherde Lidelius' attest: Nils Svensson är 71 år och av ålderdoms krämpor en betrycker man. Han har tjänstgjort i 47 år och äger intet gårdsbruk. På grund av synens och krafternas avtagande kan han ej mer förrätta lotsningen.

En del av nämnden kunde vitsorda dessa uppgifter. "Därför varder honom till bevis meddelat i protokollet och till kungl. amiralitetskollegiet till gratials åtnjutande på det högsta rekommenderad." Detta var år 1731.

Man får hoppas, att den gamle lotsen fick sin "nådegåva" efter de 47 årens strävsamma tjänstgöring!

Det kan vara gott och hälsosamt för oss, som bor i nutidens välfärds-Sverige, att få en inblick i de förhållanden, under vilka statstjänstemännen – för andra grupper var det ännu värre – levde för 225 år sedan.

Ännu ett ord om den lots, vi nu senast ägnade en tanke – då vi får ytterligare en bild från den "stora ofredens" år.

Vid midsommartiden 1717 hade brännölotsen Börje Larsson något att anklaga ett par av sina kamrater för: När fienden var på öarna och härjade, lät lotsarna Nils Svensson och Per Larsson på Brännö hans båt driva från land, så att hans hustru måste bli kvar på ön, och båten förlorades. Börje kräver nu, att de båda männen skall lämna ersättning för den lidna förlusten.

Nils Svensson: Vi var tvungna att lossa båten, ty annars hade de danska krigarna använt den, farit efter oss och tagit oss tillfånga. I båten fanns intet gods, och Börjes hustru hade strax därefter "bättre bort uppassa båten".

Rätten hade full förståelse för det allvarliga i situationen: Börje Larsson har ej lidit något därigenom att båten lossades. Om den legat kvar, hade fienden

tagit den och de alla varit i fara att bli förda i fångenskap. Därför blev de anklagade helt frikända.

En i sitt slag intressant uppgift finns i domboken för 1720 års vinterting. Där omtalas och namnges sju brännölotsar, som – först då – avlade eden enligt reglementet för 1696. De hade alla under längre och kortare tid tjänstgjort utan att ha gått eden. Jöns Renström tog initiativet härtill. Han var ålderman för lotsarna i "Rivö sunds öar". Det är veterligen första gången Brännöarna går under denna beteckning.

År 1736 förekom på tinget ett lotsmål, som ger en bjärt och synnerligen ofördelaktig bild av "kronobefallningsmannen" (d. v. s. kronofogden) Anders Fehrling. Denne påminner i mycket om den nitiske länsmannen Grönbohm (se sid. 361).

Fehrling hade inför häradsrätten stämt fem lotsar från Brännö i "Södre Öyarne". Ty de hade "fördristat sig att på ett självsvåldigt, olovligt sätt kvarhållit drunknade Lauritz Bertilssons kläder, fast de för sin bärgning fått riklig betalning". Det var rådmannen i Marstrand Samuel Bagge, som begärt, att Fehrling skulle väcka åtal.

Alla lotsarna var tillstädes. De bad om tillgift och förklarade, att de ingått förlikning med rådmannen, visade en attest härom, daterad två dagar tidigare. Å dykeriets vägnar anhöll rådmannen, att saken ej vidare skulle påtalas.

Fehrling: Må lotsarna redogöra för skälen för sitt handlingssätt.

"Vi hade aldrig någon tanke att behålla kläderna, vågade ej lämna dem ifrån oss, förrän vi erhållit ankans kvitto. Det har vi nu fått."

Fehrling: "Lotsarna må oaktat förlikningen med rådmannen tilltalas för sitt självsvåld."

Tingsdomaren: "Vill han fullfölja?" "Ja."

Domaren: "Så framt han det finner befogat, bör han ock instämma rådmannen för bättre upplysning."

Fyra månader senare var målet åter före. Rådmannen kom ej men skickade en skriftlig uppmaning: Åtala ej lotsarna!

Dessa var närvarande, upprepade sin förra förklaring och anhöll om förskoning, ifall de "handlat av enfaldighet". Kronofogden framhärskade i sitt yrkande om "laga plikt"!

Utslaget blev en välbehövlig bakläxa för honom: Åklagaren har ej kunnat bevisa, att lotsarna kvarhållit kläderna i annan avsikt än de nämnt. Därför blev de helt frikända.

Under 1740-50-talen förekom ett flertal mål, där lotsar var inblandade. Det rörde sig om testaments- och vägtvister, "okväding" och slagsmål och är utan större intresse. En jordfråga från 1757 skall vi dock ägna några ord.

Lotsdrängen Hans Olsson, Brännö, stämde fyra av sina yrkesbröder på ön. Ty de vägrar ge honom hans andel i höet från åkerrenarna.

Han förklarade: Åkern är lika skiftad mellan alla åbor på gården. Var och en har så stor lott därav, som han skattar för. Ängsmarken däremot brukas överallt till samslått. När höet är slaget, delas det emellan dem i proportion till vad de äger. Så måste ske också med höet från renarna.

De anklagade genmälde: Själva ängen nyttjar öborna samfällt. Höet bytes efter vars och ens hemmanslots storlek. Men så är det ej med höet på renarna.

Resolution: Rätten kan ej företa målet, förrän alla åbor på ön instämts. Det må lotsdrängen göra, om han önskar. Det blev veterligen inte gjort.

Ganska upplysande är Amiralitetskollegiets brev av 8/11 1753 till de landshövdingar, "hwilkas Lähn gräntsa åt hafwet". Där redogöres för lotsarnas privilegier och för deras "handhafwande". Vi anför några punkter.

Lotsen må jämte någon liten lön av lotskassan erhålla en "stufwa" på en klippa vid "Siökanten" eller på en annan för skattebonden umbärlig mark. Skattebonden lär inte vägra lotsen mulbete på sina ägor för en ko, om lägenhet därtill finnes och sådant utan åbons skada kan umbäras.

Skepparna understå sig icke att ta lotsar med sig utomlands mot deras vilja. Gör de det, straffas de som tjuvar eller "rånsmän" och mister livet. De får icke hantera dem illa med hugg och slag eller på annat otillbörligt sätt.

Lotsar, som bor på mycket svaga hemman, erhåller av lotspengarna 4 daler silvermynt i årlig lön.

Om lotsen under tjänstgöring "märkelig skada undfått, så att han ej vidare förmår tjäna", då får han avsked, och Amiralitetskollegiet prövar, "om han till gratial är berättigad enligt kongl. reglementet av 1696..."

Vad antalet lotsar inom Styrös socken beträffar, har vi hittills ej haft några säkra uppgifter att lita till. I Göteborg och på Brännö var det ju ett 20-tal i slutet av 1600-talet (sid. 374), och 1720 avlade sju brännölotsar eden. Först jämnt ett sekel därefter får vi en bestämd och tillförlitlig siffra. 1820 hade Brännö 17 och Vrångö 13 lotsar, medan det fanns en lotsdräng på Asperö.

I början av 1800-talet blev frågan om ny reglering av lotsverket aktuell. Man gjorde undersökningar inom skilda områden och diskuterade de åtgärder och ändringar, som borde vidtagas.

En viktig sak i detta sammanhang var att få äganderätten till de många holmarna fullt klarlagd. Här kom lotsverket och öborna i konflikt med varandra. Lotsstyrelsen (staten) framställde sina anspråk, som mötte starkt motstånd av öbefolkningen.

Det hela slutade med att kronofogde J. Funch stämde varje ö att inför häradsrätten visa klara papper rörande äganderätten. Det vidlyftiga målet kom före under hösttinget 1822.

Kronofogden bestred Vrångös rätt till Yttre Tistlarna, Tornö, Kongö, Valö, Lök- och Gräsholmarna. Likaså Donsö, när det gällde Schumans-, Rår- och Kårholmen; samt Donsös och Styrös förmenta rätt till Rävholmen. Funch underkände dessa öbors hänvisning till "urminnes hävd". Denna är ingalunda styrkt. De skall "med kartor och handlingar visa sin rätt och åtkomst till alla nu berörda holmar, som de slagit under sina hemman och nu begagna".

Vad åter *Brännös* besittningar angår, kom Inholmen, Buskär, Danmarks Lilja och Hundskär först på tal. Lotsdistriktets chef: Dessa holmar lär under den tid lotshemmanen innehades endast av lotsar ha blivit lämnade till kyrkoherden såsom vederlag för vissa prästrättigheter. Jag bestrider icke heller prästämbetets nyttjanderätt därav hädanefter.

Landshövdingen däremot ansåg, att dessa holmar inte hörde till Brännö. Denna ö må ej disponera över dem, innan äganderätten blir lagligen bestyrkt. Han beordrade kronofogden att inför domstol företaga en sådan undersökning, varför Funch inför nämnda höstting instämde brännöborna att med kartor och behöriga åtkomsthhandlingar ge skäl för sina anspråk. Detta gällde också Dynholmen, som Brännö arrenderat till Tullverket för 25 riksdaler pr år.

Det fanns andra holmar att tvista om: Rivö, Knarrholmen, Bratt- och Smygholmen. Dessa lydde under Asperö, medan Förö utmed Fiskebäck förvaltades av Donsö. Stora Måsekullen hade Köpstadso lagt beslag på, och Tången påstod sig äga Vargö. Om samtliga dessa holmar uttalar sig lotschefen sålunda: De är genom farleden för större och mindre fartyg avskilda från de öar, som nu förmenar sig äga rätt till dem. Det är av stor vikt för lotsverket att få dispositionsrätt över dessa holmar, varför de må avträdas efter undersökning vid domstol – såvida vederbörande öbor ej har andra bevis att framlägga än "urminnes hävd". Kronofogden följde dessa direktiv med undantag av en holme: Förö. Denna är en skattelagd lägenhet av krono skatte natur och tillhör Donsö. Följaktligen instämde han alla öarna att inför häradsrätten visa klara papper rörande dessa holmar och skär – "så vitt de längre vill behållas".

Alla förberedelser för den stora undersökningen (rättegången) var gjorda, och upptakten kunde ske den 18 okt. 1822. Brännö, Vrångö och Asperö anlidade en advokat, skrivaren J. Svedmach. Denne tillställde rätten en skrivelse, vari han förklarar, att öborna från urminnes tider hävdat och fortfarande på det bestämdaste hävdar rätten till dessa holmar. De vill absolut icke avstå dem, ehuru i allmänhet ingen annan bevisning kan förebringas än urminnes hävd.

Kronofogde Funch och lotskapten Dreutzer (den senare väl bekant från föregående tvister) erinrade om att de flesta holmarna är vida avlägsna från de öar, varunder de förmenats lyda. Tistlarna t. ex. ligger 1 ½ mil från Vrångö. Mellan Vrångö och andra holmar drar öppna skepps- och segelleder fram med ett undantag: Lökholmen.

Både kronofogden och lotskaptenen fastslog, att den av öborna föregivna "urminnes hävd" ej kan ha någon som helst betydelse i detta sammanhang. Den är för övrigt okänd och kan på intet sätt styrkas.

Kyrkoherde Bogren, som enligt särskilt avtal med Brännö begagnade en del holmar, var ej tillstädes, hade ej heller sänt något ombud.

Donsöborna sökte klara sin sak själva. Erik Olsson och Olof Olsson ingav en skrivelse å hela öns vägnar och bifogade ett utdrag ur domboken från 15/2 1715, där Styrso och Donsö tillerkändes gemensam rätt till Rävholmen, medan Donsö ensamt skulle disponera över Långesand.

Vidare lades fram Älvsborgs läns lagmansrätts dom 7/9 1795 i tvisten mellan Styrso och Donsö angående Rävholmen, där häradsrättens förut givna beslut stod fast och tjänade till efterrättelse. — Så Donsö hade mer än "urminnes hävd" att komma med!

Lika duktiga var tångeborna. Börje Nilsson lämnade en skrift, som tolv öbor undertecknat:

Kronofogden har instämt oss att styrka vår rätt till de holmar vi begagnar. Vi medsänder avskrifter av klara bevis härvidlag. Att mångorda om vår rätt och åtkomst är för oss alldeles överflödigt, helst som vidfogad skrift styrker, att holmarna varit vår egendom i över 200 år. Om vi mot förmodan mister något av våra tillhörigheter, då åberopar vi urminnes hävd.

Det bifogade skriftliga beviset var ett av häradshövding Anders Torkelsson den 19/10 1615 undertecknat fastebrev å 1/4 hemman i Styrso Västergård eller Tången med "hus och jord, mark och mulbete, åker och äng, fiskvatten och fägång samt utägor och holmar, i synnerhet Vargö, som under samma gård låg och av ålder till lytt".

Slutligen var det Köpstadsös tur. Fyra åbor därifrån vittnade om urminnes hävd rörande Stora Måsekullen, visade också ett fastebrev från 13/2 1707 å 1/24 hemman på Köpstadsö, undertecknat av häradshövdingen Cedercrona och innefattande "äng, skog, mark, holmar, stränder och fiskevatten".

De fyra männen upplyste om att det finns åtta åbor på Köpstadsö; alltså hade bara hälften kallats till tinget. De nämnde också, att Stora Måsekullen ligger ungefär ett stenkast från Köpstadsö. Vid högt vatten går båtar där emellan.

Efter det alla öar framfört sitt försvar, kom till sist tre vittnesbörd om "urminnes hävd". Det var Nils Larsson, Asperö, 59 år; Börje Nilsson, Tången, 61 år; Aron Andersson, Frölunda, 64 år. Ingen anledning finns att här redogöra för deras utsagor. Dessa var en enstämmig bekräftelse på riktigheten av de synpunkter, som vederbörande öbor framhållit under rättegången.

Donsö ville styrka hävden av Sjumans-, Rår- och Kårholmen, men vittnena var ej tillstades. Kronofogden ansåg ej någon vidare åtgärd behövlig. Han var tydligen redan nu överbevisad om det rättmätiga i öbornas anspråk.

Så slutade den stora rättegången med en fullständig seger för Styrös socken.

*

Vi har på sid. 363 berättat något om ett par lotsmål inför häradsrätten. Det förekom åtskilliga sådana under den följande tiden, men de är av mindre intresse, rör oväsentliga ting och enskilda angelägenheter. Vi saknar därför anledning att här redogöra för dem. Däremot inträffade under sommaren 1824 en händelse, som gav upphov till ett urtima ting. Den saken är värd att något beröras.

Nils Börjesson d.y. från Brännöstod såsom lots på det från Göteborg utgående norska skeppet "Fadersminde". Vid Vinga sand överseglade de mitt på dagen en båt, som låg för ankar med tre personer, som fiskade: Petter Larsson från Gåsesund, hans 83-årige far och 12-årige son. Från norska skeppet ropade man, att "båten skulle hålla av, men sådant kunde ej ske, enär ankaret var fäst i botten". Båten sjönk på djupt vatten med alla redskap. Den gamle mannen omkom, och sonen blev svårt skadad.

Kronofogde C. Bratt stämde lotsen inför häradsrätten såsom ensam ansvarig för det skedda. Han fann det vara genom Börjessons vårdslöshet, som olyckan hände.

Lotsen försvarade sig: Vi måste kryssa ut från Göteborg, ty vinden var "contrair". Jag hade som lots min plats akter vid rodret för att kunna observera

sjömärken, ge order om styrning m.m. Detta var det enda, som kunde åläggas mig i egenskap av lots. Allt i övrigt tillhörde kaptenen och besättningen.

Då jag stod akter ut på det stora skeppet, kunde jag omöjligt observera den lilla båten framför oss. Man ropade, att en fiskebåt ligger strax förut. Vi sökte gå i lä om båten, men som skeppet var "lovgirigt", kunde olyckan inte förekommas. Med bibehållen kurs – som vi ej förmådde ändra – seglade vi på farkosten, som sjönk, varvid en man gick förlorad.

"Skulle detta mitt förhållande under tjänstutövning föranleda lagligt åtal, anhåller jag om målets förvisning till vederbörlig domstol, i vad mig rör." – Veterligen blev saken ej föremål för vidare behandling.

Under senare hälften av århundradet förekom ett flertal fall, där lotsar anklagades för fel i tjänsten och ställdes till ansvar. Vi redogör i korthet för några av dem.

Lotsåldermannen vid Brännö blev 1866 stämd för att konpricken på Vikegrundet placerats på fel ställe, varigenom jakten "Thilda" grundstötte. Saken gick till krigsrätten, som frikände lotsåldermannen. Ärendet fördes vidare till krigshovrätten, som fastställde krigsrättens utslag. Vederbörande överklagade inför K. M:t, som dock stadfäste krigshovrättens friande dom.

1874 dömdes lotslärlingen P. Johannesson på Brännö av rådhusrätten och krigsrätten att betala 250 kronor såsom ansvarig för att barken "Haparanda" stötte på grund vid Västra Suggebåden.

Vid yttre Suggebåden grundstötte året därpå danske skonaren "Jakob Alls". Lotslärlingen Olof E. Börjesson fick svara inför både rådhusrätt och krigsrätt, dömdes till 3 månaders fängelse, vilket dock krigshovrätten ändrade till 75 kronors böter.

Vrångölotsen Olof Johannesson lotsade en båt på grund vid Brännö 1876. Krigshovrätten fastställde bötesbeloppet: 300 kronor.

1881 drunknade lotslärlingen Olof E. Börjesson utanför Vinga, då han skulle gå ombord på barken "Ophir". Befälhavaren ansågs ha vållat olyckan, åtalades men blev frikänd.

I anförda fall har man sett sig föranlåten att anklaga lotsarna för brist och försummelse. Men hur många gånger har ej denna "räddningskå" visat mod och tapperhet och utsatt sig själva för livsfara för att rädda andras liv. Den saken blir ej så ofta omtalad i rapporterna. Endast ett fall har vi observerat från 1800-talet: En lots, två lotslärlingar och tre andra män, alla från Vrångö, tog sig i stark storm en septemberdag 1875 ut till Tistlarna, bärgade med livs-

fara den del av besättningen, som fanns kvar på den tyska briggen "Consul Parry", vilken strandat föregående natt. – En premie på 50 kr. blev räddarnas lön.

*

Om Brännös och Vrångös inbördes ställning och betydelse som lotsplats kan följande tablå ge ett begrepp. Det gäller utförda lotsningar i medeltal per år.

	1871–80	1881–90	1891–1900
Brännö	1026	713	693
Vrångö	528	291	558

*

I nära anslutning till framställningen om lotsarna står givetvis Vinga fyrplats, som enligt Anna Lena Elgström "kanske är Sveriges ansvarsfullaste lotsstation".

Fyren är öns markanta, mest kända byggnad. Så har det alltid varit. Dess förste föregångare var en båk, vilken tjänstgjorde som dagmärke. Som förut sagts, upprättades den 1606 på befallning av Karl IX. När en verklig fyr kom till, är ovisst. Somliga forskare anser, att en fyrbyggnad uppfördes redan i början av nämnda århundrade. Ty, säger man, annars skulle man ej anställt en båkvaktmästare och hållit en stuga till honom. Detta skedde verkligen. Den förste kände båkvaktmästaren hette Torkel. Han fick en ung man till medhjälpare och 16 daler för att köpa en båt. Han behövde allt emellanåt fara in till staden och berätta för magistraten om förhållandet på lots- och fyrplatsen.

Vid Göteborgs grundläggning uppfördes i älvmynningen, troligen på Käringberget, ett 18 meter högt trätorn till sjöfarandes tjänst. Då torde Vinga fyr redan länge ha varit i bruk.

Sommaren 1621 sändes en "fabriksmästare och en rådförvant" att inspektera fyren, och 1632 byggde man ett nytt fyrorn för 85 daler; ett nytt boningshus 1658.

Materialet till fyren har tydligen ej varit det bästa, eller också har det brustit i underhållet. Ty redan 1675 var fyrornet så förfallet, att byggnadskollegiet beslöt uppföra ett nytt, om möjligt högre. Det skulle strykas med rödfärg.

Här må nämnas, att länsmannen på Brännö Lars Jonsson, död 1697, under ett 30-tal år var båkvaktmästare på Vinga, likaså hans son Carl Larsson i 20 år. Han blev slutligen lotsuppsyningsman.

Under hela 1700-talet vidtogs ej några genomgripande förändringar på lotsoch fyrplatsen Vinga. Båken eller – om man så vill – fyrtornet kunde naturligtvis ej fylla de anspråk, som den ökade sjöfarten hade rätt att ställa. Därtill fick den förfalla, och 1812 ansågs en stor reparation nödvändig.

Samtidigt framkom tanken att bygga ett helt nytt fyrtorn för att ”avvärja de många skeppsbrott, som årligen tima på bohuslänska kusten, särdeles höstetid vid inträffande svåra pålandsstormar, vilka jämte en mot kusten löpande stark ström ofta försätta fartyg, kommande från Nordsjön, nära svenska kusten, då de ännu räkna sig långt därifrån”.

Först 1840 kunde planen angående det nya fyrtornet förverkligas. Det uppfördes av sten nära intill båken, fick fast, vitt sken och linsapparat — den första i vårt land. Lysvidden var 14 distansminuter eller 25,93 km. Fyren tändes första gången den 15 nov. 1841 och hade kostat 16633 riksdaler banko.

Länge dröjde det inte, förrän klagomål framställdes mot den nya fyren; och de tilltog i styrka. Sjömännen hävdade, att man förväxlade Skagens, Nidingens och Trindelens fyrar med den nya på Vinga, vilket gav upphov till skeppsbrott. Lotsverket ansåg denna kritik obefogad. Skeppsoluckorna har helt andra orsaker. Icke dess mindre beslöt man inom kort att bygga ännu en fyr. Den var av tegel och blev färdig 1854, hade lysapparat av 4:e ordningens lins för fast sken och med blänk var 3:e minut. Den kostade 12063 riksdaler banko.

Dessa två fyrar uppfyllde väl någorlunda dåtidens fordringar men ej någon längre tid. Deras ljusstyrka var för svag. Även i andra hänseenden fanns vissa brister. När ett par tre decennier gått, blev det aktuellt med nybyggnad.

K. M:t beviljade ett anslag på 80.000 kronor, och fyringenjörskontoret lät göra ritningar. I maj 1890 började man arbetet med den nya fyren, belägen ungefär mitt emellan de två gamla. Vingas granitklippor släppte till materialet. Redan efter ett halvår var den 29 m. höga fyren färdig att tändas, 10 nov. De båda gamla släcktes.

Vingas nya fyr är av ”första ordningen” och kostade 78.880 kronor. Roterande linsapparat med två tätt på varandra följande blänkar varje halv minut. I början användes fotogenlampor med fem veckor och pumpverk. Det gick åt 1 1/4 liter fotogen i timmen. Ljusstyrkan motsvarade då 44.000 hefner- eller normalljus,¹ och lysvidden var 19,2 distansminuter, 35,56 km. År 1907 insattes en

¹ Namnet efter den tyske elektroteknikern Friedrich von Hefner-Alteneck, död i Berlin 1904, En rund fullveke av 8 mm:s diameter och med en 40 mm:s hög låga motsvarar styrkan i ett normalljus. En vanlig glödlampa=16 ljusenheter. Månen lyser med en styrka av 1750 trillioner hefnerljus, och solen motsvarar omkring 1000 kvadrillioner!

3-lågig luxbrännare, motsvarande 101.000 ljus. Elektrisk belysning infördes 1/5 1949.

Av de båda gamla fyrarna finns den ena kvar och tjänar som lotsutkik, nära den gamla båken. Den andras ringformiga grund ligger nordost om den nya fyren.

Trevliga bostadshus har uppförts till lotsarna i närheten av hamnen och till fyrpersonalen mellan fyren och lotshamnen.

Under vandringen till fyrplatsen kan man läsa de ord, som knackats in i berget,
HVINGE HÖR DANMARK TIL. "Vinga hör Sverige till, men verk samheten på ön tjänar den
internationella samfärdseln till sjöss."

Stenhägnadernas vittnesbörd

Något om det äldsta kända fisket

Kanske snubblar vi över dem, de grå och oansenliga stenarna, som ligger där inte långt från stranden, måhända strax invid en stenmal eller en brant bergvägg. I den mån de inte är övervuxna av gräs och snåriga låga buskar, lägger vi kanske märke till, att de formar ett mönster – kvadratisk eller rektangulärt. Står vi särskilt bra till i terrängen, kan det hända att vi ser hela grupper av dem – dessa stenhägnader, som vittnar om mänsklig idoghet för ganska länge sedan.

De ligger där som stumma bevis för några av de äldsta kända fisken, som förekommit inom socknen. Och de är sannerligen inte få. Nära 170 stycken av dessa kantiga minnesmärken räknades samman vid fornminnesinventeringen år 1915. Fördelningen och koncentrationen av dem, är också synnerligen intressant. Med undantag för några få ströfall, kan man nämligen tala om en koncentration inom två områden i socknen – ett i söder och ett i mitten. En gemensam nämnare för de båda områdena är deras belägenhet i övärldens utmarksdelar.

Det sydligaste området är koncentrerat till Varö–Kungsö, där man kan räkna ända till 32 stenhägnader. Av dessa är 25 stycken belägna på Varö. De sistnämnda är uppdelade med en grupp på öns sydsida och en grupp på norra stranden av hamnviken. Den största av de rektangulära hägnaderna mäter 8,80X 4,80 m.

Jämfört med den mängd stenhägnader, som rymmes inom området i socknens mellersta del, ter sig antalet i det redan nämnda området tämligen blygsamt. Den stora koncentrationen hänför sig till norra delen av Vrångö, Kårholmen, Sjö (sju) mansholmen, Stora Rävholmen, Brännholmen, södra delen av Styrösö utefter Brännholmsviken samt sydöstra hörnet av sistnämnda ö. Här rör det sig om inte mindre än 123 stycken i stort sett rektangulära hägnader. Av dessa ligger 39 stycken på styrösölandet i anslutning till Brännholmsviken, medan 38 stycken placerats på norra delen av Vrångö och 22 stycken på Stora Rävholmen.

Flera variationer förekommer när det gäller storlek och form. Några är kvadratiska, men de allra flesta är rektangulära. Många är av relativt litet format; ungefär 6×4 m. med någon variation uppåt eller nedåt.

Vissa stenhägnader är dock betydligt större. Vid nordvästra hörnet av Vrångö t. ex., invid den del, som kallas "Hollända Skepp", ligger en hägnad som mäter 9,6×6 m. Och ett hundratal meter från stranden vid Styrsös sydöstra udde har ett par hägnader uppmätts till 11,50×6 m.

Fornminnesinventerarna har dessutom funnit anledning att särskilt peka på en hägnad, belägen på Sjö(sju)mansholmen, som man ansåg ovanligt stor och väl bibehållen. Man antecknade att skarvarna i "golvet" var väl tilljämna med block och kullersten och förmodade att en grävning skulle bli givande, inte minst med tanke på att mycket lös jord fanns på platsen. Veterligt har dock ingen grävning ännu företagits i denna hägnad. Grävningar har dock skett på annan plats, varom mera nämnes nedan.

En gemensam sak för dessa hägnader är, att de regelmässigt ligger nära stränderna. Men det finns ju knappast någon regel utan undantag. Ett sådant undantag är en hägnad, som är belägen på Vrångö, omkring 300 m. (!) från stranden. Andra undantag har tidigare nämnts; nämligen de 100 m. från stranden belägna hägnaderna vid Styrsö sydöstra hörn. Övriga hägnader ligger på ett genomsnittligt avstånd av 30 m. från vattnet.

*

Vad kan då hägnaderna ha tjänat för syfte och vad kan de ha utgjort grunden till? För att få svar på dessa frågor, bör vi granska vad som är känt om de gamla fiskena och då särskilt en av de senare sillperioderna, vilken, till skillnad från de medeltida, är dokumentariskt klarlagd.

Trots att inte något rikare fiske förekom i slutet av 1400-talet, har vi just från denna tid tillgång till en notis, som visar att en viss säsongfiskebebyggelse fanns i socknens utkant. Enligt Diplomatarium Norvegicum XVI:326 omnämnes i ett vittnesmål från Sävedals ting år¹ 1496 om Vinga, "at the som ther loghe til fiskerij tha silden togx ther the gaffue toll oc bodeleyae til for:de Elffuesborg".

Med all sannolikhet har det rört sig om en temporär bosättning, då fiskarna knappast dagligen kunde bege sig till och från sina ordinarie bostäder med tanke på det långa avståndet till Vinga. Det intressanta i vittnesmålet är emel-

¹ Om svensk-norska gränsens dragning kring Vinga!

Iertid just talet om bodar. Man frågar sig förväntansfullt: gav fornminnesinventeringen några belägg för förekomsten av bodar på Vinga?

Svaret på frågan är på sätt och vis både ja och nej! En stenhägnad noterades visserligen, men den är inte rektangulär. Den är i stället kretsformig med 5 m. diameter och är belägen strax norr om hamnen. Men kanske finns det hägnader på den närbelägna Koholmen? Nej, det enda som antecknades rörande den, var de i annat sammanhang nämnda labyrintherna (se sid. 23) samt ett mindre röse.

Vad ovala och runda stenhägnader beträffar, så förekommer de i ett mindre antal i skärgården, bl. a. på Buskär, Galterö och Vrångö. Anmärkningsvärt i sammanhanget är, att inga som helst hägnader påträffades under inventeringen på Donsö, Köpstadsö, Asperö eller Brännö.

När ett drygt halvsekel hunnit förflyta efter den förenämnda tingsförhandlingen, började 1500-talets omvittnade sillfiskeperiod. I likhet med vad som skedde under senare perioder, samlades då tusentals människor till kustbandet för att taga vara på de håvor som bjöds, göra sig goda förtjänster samt (ibland) förslösa sin lättvunna rikedom på spel och dobbel, dryckenskap och skörlevnad.

Och det var inte bara från socknarna innanför¹ kusten och från det dåvarande norska Bohuslän, som folket kom. Nej, det rikliga sillfisket utnyttjades av människor från många länder. Tusentals fartyg kom från bl. a. Danmark, Tyskland, Holland, England, Skottland och Frankrike.

En samtida krönikör, Peder Claussøn, ger följande bild av läget: "Der til med haffve nogen Tusinde Mennisker af disse naest beliggendis Lande draget der til, oc bygt oc boet ved vigerne, Fjordene oc Strandsiden med Hustru oc Børn, oc hafft deris Naering aff samme Fiskerij; saa hafve ocsaa Adelsmaend, saa vel som Borgere oc Bønder, ladet bygge der allevegne skøne oc store Boder oc Huus, to eller tre Lofft høye, til samme Brug; oc vaare samme Boder saa store, att mand paa en Tid kunde udi ett Huus indhenge oc tørcke heden ved 14 Lester Sild (168 tunnor). Saa hafver der paa 8 eller 9 Vegger Siøes (veckosjö=längdmått) langt at regne, ved yderste Strandsiden, vaerit mange Tusinde Huus oc Vaaninger, oc boende utaligt Folck ved alle Fiorder, store oc smaa, oc alle Viger oc Sunde paa Øer, Holmer oc Faste Lande, saa vijt som samme Silde fiskende brugis kunde."

Visserligen gällde Claussøns uppgifter i huvudsak det dåtida norska Bohuslän, men likartade förhållanden torde ha rått även i den närbelägna svenska "korridoren".

¹ Nylöse borgare åtnjöt särskild rätt till fiske i styrsöskärgården.

Vi lägger märke till talet om att torka fisken. Detta skedde i stor utsträckning jämsides med den vanliga nedsaltningen. Och det var heller inte små sillmängder, som behandlades. Marstrand var vid den tiden en huvudort inom Bohusfisket. Därifrån utskeppades årligen omkring 800.000 tunnor sill. Betydande var exporten till England, Holland och andra västeuropeiska länder.

*

Men var någonstans kommer nu stenhägnaderna in i bilden? I Claussøns skildring talas det visserligen om bodar, och därtill stora sådana, men finns det verkligen inga andra, mera konkreta ting, man kan göra jämförelser med? Jo, det finns det. Nämligen stenhägnader av liknande slag på andra platser. Filosofie doktor Johan Pettersson har under många år studerat lämningar efter gammal fiskebebyggelse i Bohuslän. Hans studier har bland annat resulterat i avhandlingen "Den Svenska Skagerakkustens fiskebebyggelse" (gradualavhandling).

Han redogör i sin avhandling för flera undersökningar av bebyggelselämningar. En del av dessa utgöres av runda eller ovala stenkretsar, men några är av närmast rektangulär karaktär, om än med tydligt "rundade" hörn.

Vid provgrävningar bland bebyggelselämningarna vid Kongsbacken på södra stranden av Fläskö i Kville socken, fann han i en oval hägnad glaserat lergods, spikar eller nitnaglar av järn, träkol och benfragment samt ett silvermynt präglat på 1530-talet. Då även lergodset kan dateras till 1500-talet, är det ingen tvekan om att hägnaden brukats vid fisket då.

Att gamla, numera övergivna fiskelägen, fanns på 1500-talet, vittnar bl.a. jordeböckerna om. Ett sådant fiskeläge, säger 1589 års jordebok, var beläget vid Skeppholmen i Lyse socken. Bebyggelsen utgjordes av 18 stycken strandsittarbodar, vilka nästan undantagslöst ägdes av personer med främmande hemorter. Lämningar efter de flesta av dessa bodar finns kvar i form av genomgående rektangulära stenhägnader.

Sådana finns emellertid även på platser där säsongfiskebebyggelse förekommit. En nödvändig förutsättning för en sådan bebyggelses placering har varit goda båtplatser. Och då gällde det inte främst djupa hamnar utan fastmer lämpliga sandstränder, svagt sluttande berghällar eller i vattnet utlöpande stenmalar, uppför vilka båtarna med lätthet kunde dragas.

Goda förutsättningar för båtuppdragning synes det ha varit inom de delar av styrsöskärgården, där koncentrationen av stenhägnader än idag kan skönjas. I det avseendet finns alltså en likhet med iakttagbara förhållanden på flera platser i Bohuslän. Men kan det verkligen ha rört sig om permanenta fiskelägen

— på helt andra platser än idag? Svaret torde bli ett otvetydigt nej. Någon permanent fiskebebyggelse kan näppeligen ha legat vid Brännholmsviken eller de andra närbelägna platserna. Stenhägnaderna ger genom sin placering ett intryck av provisorium. En del av dem ligger för övrigt på tydligt sluttande mark, vilket icke i varje fall nu synligt kompenseras medelst golvhöjning. ”Inbyggarna” bör därför rimligtvis ha åstadkommit en ”utjämning” med tillfälligt material, troligtvis tång, i likhet med vad som skett ända in i vårt sekel, då fiskare berett sig provisoriska bostäder inom stenkretsar, överspända med segel.

Går det då att med säkerhet hänföra hägnaderna till ett visst sekel; en särskild sillfiskeperiod? Låt oss se om man fann något svar på frågan vid den undersökning, som företogs med anledning av Minnesutställningen i Göteborg år 1923.

Några år före utställningen gjorde man en utgrävning av bl.a. en stenhägnad (husgrund) invid Brännholmsviken, i närheten av ”Vrångöbobryggan” (se sid. 32). Hägnaden, som är rektangulär, 11 meter lång och 7 meter bred samt i längdriktningen är orienterad från nordväst till sydost, delas i två rum genom en skiljevägg. En eldstad låg omedelbart intill ”husets” södra gavelvägg. Bottnen var belagd med golvstenar.

Bland fynden i denna hägnad samt ytterligare en härd, märktes flera järnspikar, brända ben efter något djur samt skal från musslor och snäckor. Rödaktig, bränd, med kol blandad jord noterades i den andra härden.

Man förmodade att skalen ursprungligen hörde hemma i ett lager av sand från stranden. I sådan sand vilade nämligen en del av stenarna.

Spikar av järn, kol och benfragment... Vi lägger märke till likheten med det förut nämnda, av doktor Johan Pettersson omtalade, materialet. Men vid styrsögrävningen fann man inte något mynt eller något lergods, som kunde bidra till åldersbestämningen.

I kapitlet om ”Styresö Capell” påtalades jordens upplösande verkan på både animalier och vegetabilier. Kistor och skelett var som regel utplånade, men några få järnnaglar hade däremot bevarats. Den här aktuella stenhägnaden är inte långt avlägsen från den plats, där ”Styresö Capell” en gång legat. Jordkonsistensen torde därför vara i stort sett densamma på båda platserna. Vi har sett att järnföremål klarat sig längst mot ”tidens tand”. Har i stenhägnaden en gång funnits föremål av trä, har dessa av allt att döma blivit till jord, i likhet med vad som skett med de nämnda kistorna. Men för en sådan process erfordras säkerligen en avsevärd tidrymd. Som vi har sett, går det dock inte, att med ledning av de fynd som gjorts, fastställa åldern

på den ”byggnad”, som en gång funnits inom hägnaden. Flera utgrävningar och ganska mycket av ”tur” vill till, innan en vetenskaplig åldersbestämning kan ske.

Utgrävaren, doktor Johan Alin, höll det dock för sannolikt, att hägnaderna uppförts under de rika sillfiskeperioderna i äldre tider, då människor i tusental strömmade ut till öarna. Den till och med inne i vikarna stående sillen fångades med landvadar av fiskelag, som hägnat in platser åt sig för sina redskap och för att resa primitiva bostäder.

Doktor Alin påpekade mycket riktigt, att ingen tradition finns kring hägnaderna. Ingen nutida man eller kvinna har kunnat förtälja något om att deras förfäder känt till hägnadernas historia. Tomtningarna från 1700-talets sillfiskeperiod kan väl kännas igen, medan däremot stenhägnaderna är gåtor. Doktor Alin förmodade därför, att hägnaderna är minst ett par hundra år äldre.

Om så skulle vara fallet – och det förefaller troligt – så finns det belägg för, att det näppeligen kunnat vara enbart öarnas egna innebyggare, som brukat hägnaderna. År 1550, några få år innan 1500-talets stora sillfiskeperiod började, hyste ön Styrö endast två matlag (familjer), fördelade på Tången och Sörgården. Inte ens ett hundratal år senare, fanns det någon nämnvärd folkmängd på ön. Då redovisades tolv familjer med tjänstefolk, fyra änkor och tre ogifta män. Kanske uppgick den vuxna befolkningen till omkring 45 personer!

Likartade förhållanden rådde på Vrångö. År 1550 angavs två matlag. Till åtta familjer, två änkor och fyra ogifta personer, hade befolkningen vuxit år 1673.

Uppenbart är därför, att de som brukade hägnaderna, måste ha varit främlingar, som sökt sig till öarna för den rika sillförekommstens skull. I detta sammanhang förtjänar det påminnas om, att ”Styrö Capell” första gången omnämnes i handlingarna år 1596. Ett tiotal år dessförinnan slutade 1500-talets stora sillfiskeperiod. Som redan i kapitlet om kapellet antytts, är det inte omöjligt, att dess tillkomst just berott på den stora anhopningen av främmande fiskare, kanske hela familjer, som dragit åstad från sina hemorter för att söka sig lyckan, där havets silver bjöds. Platsen för kapellet är ju belägen endast ett kort stycke från Brännholmsviken.

Vi vet dock inte om alla hägnader tillkom samtidigt. De kan ha brukats vid skilda tidpunkter. Men även om det varit så, torde en avsevärd mängd människor ha kunnat söka sig till kapellet, då någon predikant infunnit sig där, vilket måhända inte skedde så ofta (se sid. 38).

Men hur såg då dessa improviserade bostäder och redskapsbodar ut? Ja, därom känner vi inte till mycket. En del forskare förmodar, att man använt sig av

segel som täckning över stöttor av åror och spristakar. Andra åter håller före, att virke har kommit till användning. Det har då inte rört sig om liggande utan om stående timmer (helt naturligt) i väggarna, resta på de ojämna stengrunderna. Det förefaller ju också troligt, att trä brukats, inte minst med tanke på de spikar, som återfanns i den utgrävda hägnaden.

Längre än så har man inte kommit, då det gäller att tyda stenhägnadernas gåta. Och längre lär man heller inte komma, förrän nya utgrävningar har skett. För sådana fordras emellertid både intresse och penningmedel. Måne bådadera kan mobiliseras hos nuvarande fiskareorganisationer? Är intresset levande för gamla yrkeskamrater?

Det stora sillfisket

Redskap, salterier, trankok m. m.

De husgrundsliknande stenhägnaderna vid östränderna var endast stumma vittnesbörd om något förgånget, när 1700-talets stora sillfiskeperiod började. Inte ens 1600-talets korta men intensiva sillfångsttid, torde ha gjort något till eller från bilden av något redan passerat. Det nya i den sistnämnda perioden var väl eljest, att staten i viss begränsad utsträckning räckte en hjälpende hand åt fisket. En något annorlunda karaktär än 1500-talsfisket fick den ju också genom att i den gamla norska provinsen Bohuslän under den första svenska tiden, i varje fall från år 1666, inga utlänningar fick bedriva fiske.

Från 1600-talets fiske och fraktfart möter vi i kyrkoräkenskapernas gåvolängder flera omnämnda "skutelag" från styrsöskärgården. Samtliga öar är representerade. Det talas t. ex. redan år 1638 om Olof Hanssons "Skuuta" på Asperö och Nils Siggessons "af Wrångö Skuuta". Även s.k. ståndspersoner omnämnes; dock kanske främst när det gäller fraktfart. År 1652 bidrog på detta sätt till kyrkans underhåll "Länsmannen Jon Larsson och Börje Larsson af theras Seglingz Skuuta". Att länsmannen vid den tiden hörde hemma på Brännö, har framgått i annat sammanhang.

De summor, som av "skutelagen" gavs till kyrkan, var inte alltför betydande (som regel inte överstigande 1 riksdaler), men man kan fördenskull inte dra några säkra slutsatser om öbornas inkomster.

Även om man inte känner så mycket till om det, förekom dock mellan sillfiskeperioderna ett ganska rikt makrillfiske på 1500- och 1600-talet. Olika metoder tillämpades vid fisket. Krok och snören, rännedorj samt garn och vadar kom till användning. De sistnämnda redskapen användes väl mest inne i vikarna, på grunt vatten och då fisktillgången var god.

I övrigt växlade självfallet redskapstyperna alltefter tillgången på de olika fiskslagen. En bouppteckning från Asperö år 1756, alltså ett av de första åren av den stora sillfiskeperioden, redovisar t. ex. flundregarn, "sillegarn", stora backor och koljebackor. Över huvud taget har backefisket¹ spelat en mycket

¹ Fiske med längrev kallas det på ostkusten.

stor roll i äldre tider inom styrsöskärgården. Kanske kan det se sig naturligt, då detta fiske har tydlig binäringskaraktär och ögruppen inte förrän under de allra senaste generationerna i näringsavseende fått en annan huvudinriktning än vad det gamla jordbruket gav.

*

Allmänt har ansetts att den stora sillfiskeperioden tagit sin början år 1747. På sätt och vis kan detta sägas vara riktigt, om man endast ser till att silltillgången var ovanligt god. Men det egentligt "stora" fisket började inte förrän några år senare, närmare bestämt på hösten 1752. Dessförinnan uppträdde sillstimmen uteslutande längs kusten, främst i Bohusläns norra del. Men den angivna hösten blev det ett helt annat fiske. Det var också en annan del av kusten än förut, som "försilvrades", nämligen göteborgsskärgården.

Ja, det hela var så anmärkningsvärt, att landshövdingen i Göteborgs och Bohus län i en rapport till kommerskollegiet, särskilt omnämnde det rika fisket i trakten av Göteborg. Att det verkligen rörde sig om ett extraordinärt fiske framgår av landshövdingens beskrivning, där han säger att sillen "uti otrolig ymnighet och mängd stigit till Stranderna i Södra Skiärgården emellan Giötheborg och Marstrand, samt några mihl norr om sidstnämnda stad".

Göteborg kom sedan också att spela rollen som huvudort för sillförädlingen. Dels började några handlande i staden med saltning av sill, och medverkade därigenom till att öka möjligheterna för en god avsättning, dels var det många av stadens borgare, som lät uppföra en stor del av de salterier och trankokerier, som efterhand växte upp som svampar ur jorden på flera platser inom länets kustområden.

Fiskesäsongens längd var som regel 2–4 månader. De första åren av sillfiskeperioden började fisket ungefär vid månadsskiftet augusti-september. Efterhand som åren gick, försköts den årliga fiskestarten till allt senare tidpunkt. Slutligen började fångstperioden så sent som i mitten av december.

Så småningom vek sillen norrut i länet. Tillgången minskade markant i göteborgsskärgården omkring år 1760. Dock hade man i vissa delar av öckeröskärgården kontakt med sillstimmen. Detta torde också ha medverkat till att fisket totalt sett var mycket rikare i Öckerö än i Styrso socken, vilket givetvis spelade en mycket stor roll, såväl ur ekonomisk synpunkt som när det gällde befolkningsutvecklingen.

Nära nog alla människor i samhället fick på ett eller annat sätt del av sillfiskets välsignelse. Det var inte bara de reguljära fiskarna och binäringsfiskarna samt deras familjer. Även samhällets klerikala del gjorde sig påmind och ville inte förmenas vad den uppfattade som sin lott. En sockenstämma på Styrso år 1799 bär vittnesbörd:

”Föreslog kyrkoherden denna Församling om de wille af hwarje hel wadlott lefwerera i prästegården et tjog wald färsk sill samt af hwarje Sillförare Båt likaså, et tjog färsk wald sill, så wida Gud wälsignar denna skjärgård med sillafångst, hwilket allmänt bejakades och beslöts”.

När detta skrevs hade Han gjort det i närmare ett femtiotal år, men knappt ett tiotal år senare skulle Han låta sillen utebli inte bara från den skärgården utan också från många andra skärgårdar utefter hela kusten. En nödtid, som sökte sin like, skulle komma. En tid, när den dåvarande kyrkoherden skulle låta nödrop gå genom pressen för sitt hårt drabbade pastorats räkning.

*

Men när det stora sillfisket började, var denna tid ännu långt borta. Det gällde i stället att ta vara på håvorna. För att göra detta synes man i början ha använt garn, men man kom snart underfund med att det bästa redskapet var landvaden. Och detta var också helt naturligt. Garnet är ju ett redskap, där fiskarna fångas i maskorna och där maskstorleken därför anpassas efter fiskslagen, medan vaden däremot är ett ”stängningsredskap”, som avser att stänga inne eller omsluta den fisk, som finns på ett visst område.

Detta sistnämnda förfaringssätt (användande av landvad) medför ju också, att man samtidigt kan fånga både stora och små fiskar, en sak som är både på gott och ont.

Vadarnas utseende har varierat en hel del, men vid mitten av 1700-talet synes den vanligaste sillvaden ha mätt 100—120 famnar i längd samt haft ett djup på 9—10 famnar. Vaden var försedd med telnar i över- och underdelen. Den övre telnen hölls uppe med flöten, och den undre tyngdes ned med sänken. Då redskapet var nedsänkt i vattnet, stod det alltså i upprätt ställning.

När sillen stundom stod långt ute från stranden, sammanfogade man 2 eller 3 sådana vadar för att nå sillen. För att lokalisera stimmen brukade en ”kännare” gå ut i en ”kännarbåt”. Över sin ena pekfinger höll han en fin tråd – en meta – som från hans hand sedan löpte ned i djupet – med hjälp av ett lätt sänke. När sillstimmen drog förbi i vattnet under honom kände han hur enskilda fiskar slog emot metan. Var han riktigt van, kunde han bedöma på ett

ungefär hur stort stimmet var och hur djupt det gick. Det var han, som avgjorde om man skulle kasta vaden eller ej.

Om han ansåg att tiden var inne att kasta vaden, gav han tecken till sina kamrater i vadlaget. I vardera ändan av vaden fanns ett gen. Ett tåg från det ena genet fäste man vid ett spel i land, och vadbåten roddes så skyndsamt som möjligt av de övriga i laget ut på djupet i en bukt, medan man kastade vaden. När så vadbåten kom i land med sitt gentåg, riggade man upp ett spel även där och gjorde sig beredd att hala hem vaden.

För att inte få denna förstörd och sönderripen av skarpa stenar, sökte man kasta vaden på så plan botten som möjligt. Man kan väl föreställa sig det rörliga liv som utvecklades, då mängder av vadlag försökte sin lycka inom relativt begränsade områden.

Mestadels ägdes inte vaden av en enda man. Därtill var den alltför dyrbar. I bouppteckningar från den tidens Styrso får man klart för sig, att det för det mesta fanns många delägare. Uttryck som "1/9 del i en gammal Sillewad" var mycket vanliga. Båtarna däremot, i synnerhet de mindre, ägdes som regel av den enskilde fiskaren. Flera bouppteckningar från 1770–1790-talen innehåller uppgifter, som exempelvis:

"I Stor gammal Sillebåt med Segel;" "1 liten sillebåt med segel, dragg och draggtåg;" "1 10 års Fiskebåt;" "1 liten båt med fock och åror."

Tyvärr anger i regel inte uppteckningarna några detaljer, när det gäller båtmaterialiet, dess storlek, form och träslag. Endast i undantagsfall talas det exempelvis om furu eller ek.

Även om fiskarnas insatser var betydande i ekonomiskt avseende vid anskaffandet av vadar, så behövde de ändå inte bära hela bördan själva. Staten trädde emellan med subventioner. Bl.a. gav man 70 daler för varje mindre vad (160–250 kg) och 120 daler för större (över 250 kg).

Detta tillsammans med statliga bryggbyggen på vissa platser i länet samt utbetalda premier för varje tunna saltad sill, medförde ett ofantligt uppsving för fisket.

Det växte upp salterier och sedermera även trankokerier nära nog överallt vid länets kuster. Och det var sannerligen inte någon husbehovssaltning som ägde rum vid de förstnämnda. Från en blygsam början år 1753 med 9000 tunnor saltad sill i länet, ökade insaltningen per år och utgjorde exempelvis år 1758 106.000 tunnor samt år 1763 326.000 tunnor. Det förtjänar nämnas, att denna statistik endast ger besked i runda tal. Självfallet fanns inte avsätt-

ningsmöjligheter för så stora mängder nedsaltad sill inom landet. Det mesta gick i stället efterhand på export.

Under den verkliga högsäsongen omfattade sillfångsten totalt cirka 3 miljoner tunnor, men då räknades självfallet såväl färsksillfångsten som den sill, som hamnade hos salterier och trankokerier.

Silltillgången i styrsöskärgården var dock något nyckfull. Stundom kunde man göra goda fångster, vid andra tillfällen uteblev sillen nästan helt.

Men det var inte bara tillgång på sill, som avgjorde om fiske kunde ske eller ej. Kyrkoherden antecknade t. ex. år 1788, att sillstimmen visserligen syntes redan i slutet på september, men att "not-sällskapen" var skingrade med vakthållning och kustbevakning. Kriget mot Danmark–Norge var ju då aktuellt.

Först i november gjordes några allvarliga försök till sillfångst, men fisket blev ganska dåligt lönat, på grund av låga priser. När sedan sträng köld följde, upphörde praktiskt taget fisket, efter att ha kunnat bedrivas i endast tre veckor.

Påföljande år, 1789, var förhållandena delvis annorlunda, men resultatet blev inte stort bättre. Det omvittnades: "Alltsedan mitten av december står sillen i ovanlig myckenhet inom dessa skären, men fångas medelmåttigt, emedan notredskapen är allmänt svaga, därav att folket under farhåga för krigsolyckor icke nedlagt vanlig kostnad..."

Ofta hindrade isen fisket. Så skedde exempelvis åren 1791, 1796 och 1801. Det var också ofta så, att sillen liksom inte "nådde ned" till södra skärgården. Vissa år förekom ganska medelmåttigt fiske här, medan öckeröskärgården samtidigt kunde redovisa ett rikt fiske.

Detta återverkade givetvis också på förädlingsanläggningarnas antal. Öckerö kom efterhand att hysa omkring 50 salterier, medan endast ett fåtal salterier, som verkligen gjorde skäl för namnet, kom att ligga inom Styrso socken.

*

I kapitlet "Känsö – karantänsön" omnämnes ett av salterierna, som också var en "Trankokeriinrättning". Brännöborna skrev år 1775 kontrakt med handelsmannen Nils Tengberg från Göteborg. Denne erhöll dispositionsrätt för att uppföra ett kombinerat salteri- och trankokeri på Känsö. Det är svårt att bilda sig en uppfattning om verksamhetens storlek, men en sak torde vara ganska säker; jämfört med de stora salterierna inom kustsocknarna längre norrut, var den av mycket blygsam omfattning. År 1780 redovisade exempelvis

salteridelen av anläggningen 834 tunnor sill, vilket måste anses vara ett mycket måttligt resultat, inte minst med tanke på att åren 1780–1800 brukar betecknas som fiskets glansperiod.

När Tengberg fick handlanden Adam Gawin från Masthugget utanför Göteborg som medtävlare och senare som efterträdare, ökade uppenbarligen kapaciteten. År 1787 redovisade således Gawin 1800 tunnor sill.

Den 21 oktober år 1794 upprättade brännöborna ett nytt kontrakt gällande Känsö och denna gång var det Gawin som, med undantag för några torvmossar, fick bruka hela ön i 50 års tid för sin sillsalterirörelse. Det blev av kända skäl inte så lång tid. Orsakerna beskrivs närmare i kapitlet om karantänen.

Redan år 1772 fanns, enligt tillgängliga handlingar, ett salteri i Vargödal på Vargö. Det innehades då av handlanden, glasbruksägaren m.m., Volrat von Öltchen. År 1788 hade Andrevs Fitchet från Majorna utanför Göteborg övertagit salteriet och utökat det med ett trankokeri, som var försett med 2 kittlar à 2 tunnor.

Platsen omtalas även i ett domboksprotokoll från år 1806. Då upplät tio tångebor en dem tillhörig äng vid "Gröne Viken" i Vargödal till salteribokhållaren Fredrik Hård,¹ att av honom brukas på så sätt, att han där skulle uppföra hus och salteri. Av protokollet framgår, att det tilltänkta salteriet skulle ligga väster om herrarna Bror Ahnfeldts och Daniel Bruhns salteri. Fredrik Hård fick nyttja ängen "för evärdelig ägo" – bara han betalade grundlegan; 110 daler. Ovisst är om Ahnfeldts och Bruhns salteri var identiskt med den år 1788 nämnda anläggningen. Klart torde dock vara, att det rörde sig om relativt små företag. Några tillförlitliga siffror från deras verksamhet är dock inte kända.

År 1797 intogs i domboken en uppgift om att förre styrmannen Christian Gultzau av Brännö åbor fått sig upplåten den holme som kallades "Forkerta Werlden" och som skulle ligga öster om "Kälsö" salteri. Fem riksdaler per år skulle han betala i lega. Handelsmannen Johan Minten i Göteborg hade dock tydligen i sin tur kommit överens med styrmannen om att få disponera halva holmen, den sydvästra delen, mot att han betalade hälften av arrendet.

I "Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län", del III, framhålls att det inte är riktigt klart vilken holme, som egentligen åsyftas med den något ovanliga benämningen "Forkerta Werlden". Holmen sägs vara endera Lilla Känsö

¹ Johanna Härds make. Se kapitlet "Sjörövare".

(Rönnskär), Varholmen nr 2 eller Stenskär nr 2. Förkert är liktydligt med "bakvänt" eller "oriktigt" och brukas som sjöterm. Formen "forkert" i den fasta förbindelsen "den forkerte Verden", förekommer dock blott i danskan.

Både syftningen och platsen är således okänd. Till detta kan emellertid fogas att styrmannen och sedermera salteribokhållaren Christian Gultzau under många år därefter bodde just på Lilla Känsö. Denna omständighet kan ju synas tyda på, att det var denna holme, som åsyftades.

Härmed må emellertid förhålla sig hur som helst, handelsmannen Johan Minten hade i varje fall erhållit dispositionsrätt över den mark han önskade. Möjligen avsåg han att därstädes uppföra ekonomibyggnader av något slag, med tanke på det salteri han ämnade uppföra på Känsö.

I januari år 1802 sände han nämligen till landshövdingen en så lydande ansökan:

"Sedan jag av vederbörande jordägare emot årlig grundlega ä Känsö arrenderat en plats, så får hos Herr Baronen ... etc. jag ödmjukt anhålla om gunstigt tillstånd att å samma plats få uppföra ett silsalteri och trankokeri-verk med 4 kittlar, helst lägenhet för behörig och säker grumsdamms inrättande där även finns..."

Landshövdingen remitterade skrivelsen på sedvanligt sätt till "Herr Skärgårds Intendenten Peter Clancey" för yttrande. Sedan denne efter besiktning av platsen tillstyrkt ansökan, beviljades denna i likhet med många andra.

Men konkurrens fanns det av allt att döma på Känsö. Handelsmannen Adam Gawin har tidigare omtalats. I ett domboksprotokoll från år 1799 (som gällde ett tillgrepp på annan ort) nämnes även en Martin Meijer som salteriidkare på Känsö.

Minten hade visserligen inte ännu förverkligat sina planer beträffande Känsö, men de torde inte ha utgjort några hemligheter för de herrar, som redan var etablerade på ön. Måhända fann Meijer stugan för trång. Alltnog, han lät sina blickar gå även åt annat håll. Så kom det sig att han den 30/11 1801, en och en halv månad innan Mintens tidigare nämnda ansökan nådde landshövdingen, översände en egen ansökan till samme länschef (Carpelan). I enlighet med tidens sed, fick den följande utformning:

"Högwälborne Herr Baron, General Major, Lands Höfdinge, Öfwer Commendant och Commendeur af Kongl. Maj:ts Swerds Orden.

Sedan öboerne på Styrso uplåt tit mig den derå så kallade Bane-Bratten, ämnar jag derstädes upföra et Sil-Salteri; hwartill jag förden skul allra Ödmiukast anhåller om Eders Höga Nådes tillstånd

Med Diup Vördnad framhårdar

Eders Höga Nådes

Aller ödmiukaste tienare

Johan Martin Meijer"

Som synes var det enbart sillsalteri Meijer sökte om tillstånd för. Att det verkligen kom till stånd, omvittnas måhända bäst genom den ansökan, som S. Borgman insände i september år 1806. Av allt att döma hade Borgman då övertagit Meijers salteri. Borgman anförde: Jag äger ett salteriverk på s. k. Banebratten vid Styrso – vill gärna inrätta ett trankok på 2 kittlar – kunde passa till bekvämlighet och nytta – ber om tillstånd.

Detta fick han också, sedan Peter Clancey tillstyrkt den 21/9. Så fick även Banebratten ett trankok.¹

Följande år, den 16/9 1807, kom så en ansökan från Lars Svensson (möjligen öbo), som bad att få anlägga ett salteri "och ett litet trankokeri på 2 kittlar" på Stenskär. Det fick han också göra, men Peter Clancey, som tillstyrkte ansökan den 29/9, efter att ha varit på platsen och undersökt, hade dock ett litet tillägg att göra: Lars Svensson följde författningarna enl. Trankokerihandlingarnas föreskrift!

Utöver de nämnda salterierna och trankokerierna kan nämnas, att ett salteri även funnits på Köpstadsö. I tidningen Götheborgske Spionen, lördagen den 5/9 1772, sid. 296, omtalas att den 15/9 samma år genom auktion skulle försäljas ett salteri på Köpstadsö. Genom annonseringen får vi verkligen veta något om storleken på byggnaderna m. m. En bod sades vara 28 ½ alnar lång samt 10 alnar bred (17,1×6 m.). Byggnaden var alltså inte så liten. Dessutom fanns på platsen en liten saltbod. Ett manhus för att folket skulle ha någonstans att bo i under saltningstiden beskrevs också. Det var 15 alnar långt och 7 alnar brett (9×4,2 m.) samt indelat i 3 rum. Vidare anmärktes att det fanns god hamn, som var tillräckligt djup för att skepp skulle kunna ligga där och lasta. Bryggan var dock inte i så gott skick. Den måste lagas.

¹ Det har dock redan tidigare – på 1760-talet – funnits ett salteri och trankokeri därstädes.

Att Köpstadsö haft salteri under ganska lång tidrymd, visas kanske bäst genom ett saluerbjudande i Götheborgska Magasinet år 1761, (nr 44 den 31/10, sid. 703) där ett parti större och mindre sillkärl av bok utbjöds till försäljning på ön.

*

Vi lägger märke till att de omtalade sillsalterierna och trankokerierna varit belägna i stort sett i socknens mitt och norra hälft. När det gäller trankokerierna kan också tilläggas, att de varit ganska avskilt belägna från vanlig bostadsbebyggelse. Detta var ju också helt naturligt med tanke på den stank, som förekom kring sådana anläggningar och då alldeles särskilt från grumsdammarna.

Ägaren av ett vanligt trankokeri – även av ett litet sådant — måste ha en del ändamålsenliga lokaler till sitt förfogande. Förutom själva fabriksbyggnaden med tillhörande pumphus måste det finnas bodar för bränsle, verkstad för tunnbinderi och kanske bostäder för de anställda.

Inne i själva kokeriet fanns kittlarna, som regel ett flertal för varje eldstad. Vid sillfiskeperiodens början tillverkades de ofta av järn, men senare övergick man till att förse kittlarna med en tjock kopparbotten, vilken man sedan påbyggde med furu- eller granplankor tills man erhållit ett stort öppet kärl, ofta av flera tunnors rymd.

Pumphuset var som regel en fristående, tornliknande byggnad nere vid stranden. Från den ledde en ränna på sådan höjd över till kokeriet, att vattnet med lätthet kunde rinna rakt ned i kittlarna. Själva pumpverket var en enkel anordning för handdrift.

Vidare måste i trankokeriet finnas en hel del utrustning av redskapskaraktär, såsom skyfflar och spadar, transkoppor och klartunnor, eldningsredskap och transportmedel – som regel skottkärror.

Allt detta och mera till kom till användning, när tranen skulle kokas. Då pumpades vatten i kittlarna. Det skulle vara två tredjedelar vatten mot en tredjedel sill. När vattnet kokat upp, hällde man i sillen. Så rörde man om tills den blev alldeles sönderkokt. Fettet, som så småningom började flyta ovanpå, avskummades med en stor flat slev och slogs först i en s.k. klartunna. Det var självfallet inte enbart fett, som kom med i klartunnan, utan också sillgrums och vatten. Men detta sistnämnda var tyngre och fälldes efterhand till botten. En tappkran satt på klartunnan, vid en tredjedel av tunnans höjd,

från botten räknat. Genom denna kran avtappades tranen på tunnfat av ek (som regel; även andra träslag förekom), vanligen av 60 kannors rymd (cirka 144 lit.).

Den sönderkokta sillen tappades sedan genom bottenkranar på kittlarna ned i rännor för vidarebefordran till grumsdammen. Just detta grums var ett problem. Man kunde ju inte gräva ned det ute på klipporna. Vid små anläggningar kunde man måhända köra ut det direkt på åkrarna som gödsel, men detta kunde ju ej ske vid stora anläggningar.

Det blev också strid om trangrumset. Många ansåg att grumset fördärvade fisket, då det fritt fick flyta ut i havet. Trankokeriägarna förfäktade givetvis motsatsen. Men de fick ändå finna sig i att kosta på byggandet av grumsdammar, sedan myndigheterna år 1780 utfärdat direkt förbud mot grumsutsläpp i sjön.

Trankokningens intressenter sökte fyra år senare i den s.k. "Trangrumsacten" övertyga sina motståndare om grumsets ofarlighet — dock med ringa framgång. Vid trankokerier med någotsånär kapacitet, fanns det ett inte ringa antal anställda. Som regel erfordrades vid varje kittel två man till kokningen. Vanligen kallades de kokare. En fyrrare skulle det helst vara dessutom till varje eldstad. Sedan måste det helt naturligt också, liksom vid salterierna, finnas åtskilliga tunnbindare. Trankokningen var under den rika sillfiskeperioden en typisk säsongföreteelse, som bedrevs med en oerhörd intensitet under några få veckor. Att trankokningen inte heller begynte samtidigt med att sillen började gå till, vittnar en samtida beskrivning om: "Det förbjuder sig själv att koka tran i början av sillfångsten, då sillen är som dyrast, och ingen förnuftig lär då koka annat än den, som på varjehanda sätt blivit förskämd och till saltning otjänlig. Ej heller börjas med trankokning, förrän sillen i ymnighet tillstöter och hos fiskare faller i det pris, att trankokeriägaren ser sig kunna komma åt till att koka henne till tran."

Mycket bränsle gick åt vid trankokningen. Där man kunde använda ved, gjorde man det, men det redan förut hårt skattade skogsbeståndet blev på detta sätt ytterligare uttunnat på västkusten. År 1778 förbjöd myndigheterna användning av ved annat än till tändningen. Till själva kokningen fick man använda torv och stenkol som bränsle.

Om vi räknar antalet i Styrös kyrkböcker nämnda personer, vars titlar antyder, att de haft med salteri- eller trankokeriverksamhet att göra, finner vi att de under 1700-talets sillfiskeperiod inte varit så få.

Ofta är det i samband med deras egen, hustruns eller ett barns död, som deras namn nämnes. Härav följer att den lilla förteckning, som här kan lämnas, inte på långa vägar kan sägas vara en fullständig lista över personer med angivna yrken. Man får ju nämligen förutsätta, att endast ett fåtal avled under sin tid på öarna och att de flesta lämnade sina anställningar och flyttade till fastlandet, då sillfångsterna minskade. Många måste därför förbli okända, särskilt som de till våra dagar bevarade serierna av inflyttningsattester företer stora luckor.

Tunnbindare kallades på den tiden även för kypare, en benämning som kan förefalla oss sentida människor något underlig. Av dessa tunnbindare eller kypare kan nämnas Peter Berg, Brännö (omtalad 1785), Anders Sunesson Brännö (1801), Bergström, Dynholmen (1812) och Nils Fallantin, Vargö (1815). Av allt att döma var dessa utlärd yrkesmän. Men det fanns också tunnbindaregesäller. I kyrkböckerna nämnes Wilhelm Smitt, Käsö (vigd 1804), Peter Hallberg, Vargö (vigd 1807) samt Nils Berggren, Lilla Käsö (1818, 1819).

Av personer med yrken av mera kontorsmässig karaktär kan nämnas bokhållarna Christian Gultzau, Adam Gawin (troligen son till A. G. d. ä. – säges ha vådligt drunknat vid 25 års ålder 1797) samt Fredrik Hård.

*

Att fisket med dåtida båtar och redskap innebar stora risker för sina utövare framgår av den ganska digra olyckskrönikan. Från denna skall nämnas några exempel. År 1763, den 23/6, antecknades exempelvis i kyrkboken, att Börje Helgesson (36 år), Carl Larsson (36 år) samt Nils Olofsson (30 år) "alla drunknade vid Skagen – ej funna".

Nils Svensson Stare drunknade tillsammans med en man från Balltorp den 26/11 1779, "strax vid Käsö, då båten i en stark orcan kantrade, ej funnen vid årets slut – 46 år 7 dag."

Börje Nilsson, Styrö Sörgård, noterades den 24/5 1782 drunknad "på vägen åt Lässö, igenfunnen vid molsund, 47 år, 8 mån. 10 dag. gammal".

Om fiskaren Peter Jonsson sades det att han den 14/3 1791 "våt, frusen avled på Ljungskär". Han var 57 år och 10 månader gammal.

Men även ungdomen drabbades av olyckor i samband med fisket. År 1794 den 10/9 drunknade Rasmus Persson (23 ½ år), Lorens Andersson (25 år)

och Anna Greta Wassbom (20 år) "ut på Fiske platsen Sanden kallad". De var samtliga från Styrösö Tånge.

Inte ens de små barnen klarade sig från olyckor, som hade anknytning till fisket, även om dessa olyckor hade mera samband med förädlingsprocessen än med fiskfångsten. Som ett exempel kan anföras vad som hände den 23/7 1801. Den 4-årige Gustaf, son till ostindiefararen Bryngel Andersson på Köpstadsö dog då, "sedan han stupat i en sjudande fiskkittel".

Men det var inte bara från väder och vind, som faror hotade. Andra sjöfarande kunde också, genom sitt seglingssätt och annorledes, förorsaka onödiga förluster i människoliv. Fiskare från Gullholmen och Morlanda berättade exempelvis år 1762 hur en utländsk brigantin rammade en fiskeskuta och sänkte denna, varvid hela besättningen på 9 man omkom. Det förtäljdes att påseglingen skett med berått mod.

Under krigstider var civilbefolkningen även på den tiden rätt prisgiven åt fiendens godtyckte. En om möjligt ännu hemskare sak än ovan relaterats, drabbade ett par styröfiskare. Året var 1789; det ryska krigets andra år. Fred skulle inte ingås förrän 1790, i augusti. I kyrkboken står följande notis:

"NB. Omsider har säker tidning inlupit, at Enkem. Olof Olsson, 42 år och drängen Peter Rasmusson, 29 år, båda från Styrösön, blifvit dödsutnå af den Ryska Cutter Briggen d. 29 April 1789."

Den bestämda formen tycks tyda på, att fartyget varit ensamt i sitt slag, blivit identifierat till sin typ samt troligen iakttagit av många. Måhända hade ryssarna även gjort strandhugg.

I de statistiska tabellerna gav kyrkoherden en kommentar till det inträffade, som något förtydligar bilden av vad som skedde. Han skrev: "2 män (dödade) av en rysk Kutter-Brigg, som efter flera skott uti kanoner och handgevär uti öppna sjön bemäktigade sig en obeväpnad fiskebåt den 29 april."

*

Fiskarna själva har som regel varit mycket fredliga av sig. Inte minst har detta gällt vid inbördes tvister. Till och med i tider då det var sed att tvista om nära nog allt mellan himmel och jord samt att dra inför domstol inte bara främlingar utan också släktingar och nabor, höll sig fisketvisternas antal på en rimlig nivå. De tvister, som under den aktuella sillfiskeperioden trots allt drogs inför domstol, var ganska lindriga och stundom rent av triviala.

Av det senare slaget var ett mål, som förekom den 23/1 1770. Då uppträdde som kärende fem donsöbor och anklagade sju tångebor "med dess drängar eller små medtjänare" för att de, den 17/11 föregående år på stranden vid Asperö, just då donsöborna skulle börja fisket, hade överfallit dessa med hugg

och slag. Fyra av de slagna hade fått blodvite, revor eller blånader. De yrkade plikt efter lag och rättegångskostnaderna åter.

Men det blev genstämning från svarandena! Kärandesidan var tydligen inte så oskyldig. Vad man av allt att döma behövde, var att få vädra sina känslor i ord och tala ut ordentligt inför rätten, ty man lyckades bli vänner igen, avstod från målen och delade kostnaderna!

En av de ovannämnda donsöborna, en man vid namn Anders Nilsson, var förresten samtidigt instämd i ett annat mål. Han hade bl. a. kallat hela Tångens vadlag för skälmar! Men även här blev det förlikning.

Mera allvarligt var det, då man inte kom överens om utdelningen på varje lott i vadlaget. I 1782 års dombok finns ett sådant mål omnämnt. Då stämde lotsen Andreas Jönsson, Brännö, sina "meddeltagare" i sillnoten. Dessa var Lorents Larsson, Lorents Olsson, Anders Caspersson, Hans Olsson, Carl Nilsson, Casper Mattsson, Lorents Svensson jämte Nils Nilsson.

Andreas Jönsson fordrade sin andel i förtjänsten av sillfisket föregående höst, 11: 16 rdr. Vadlaget hade inte godvilligt velat betala. Men den övriga delen av vadlaget kom med en genstämning: Andreas skall ge dem skadestånd för att han förvållat att de gått miste om 2 mans arbete och en båt under 8 dagar!

Så småningom klarlades i målet, att alla utom Nils Nilsson, var ägare av var sin del i sillnoten. Det hela delades alltså i 8 lotter. Varje vadlott skulle dock ställa till lagets förfogande 2 man och en båt.

Det påpekades, att Andreas, som ju var lots, inte hann "att vid fisket uppvakta". Därför hade han kommit överens med Nils Nilsson, att denne skulle delta i fisket och få halva förtjänsten för en mans arbete. Gemensamt skulle de föda och betala en legokarl, som alltså var andre man i enlighet med vadlottens skyldighet.

Legokarlen hade emellertid givit sig iväg och Nils Nilsson hade blivit borta, enär hans hustru dött. Vadlaget var villigt att ge Nils hälften av lottförtjänsten. Laget ansåg nämligen, att han hade laga förfall i och med hustruns död. Men Andreas såsom anmälare var de inte villiga att ge något! De fordrade istället ersättning av honom.

Rätten resolverade också, att de inte kunde förpliktas att ge något av förtjänsten till Andreas. Men Nils Nilsson däremot var skyldig att betala Andreas hälften av lottförtjänsten med 5: 32 rdr samt dessutom ersätta Andreas' rättegångskostnader med 1 rdr.

I mars månad år 1801 förekom ett mål, som visade, att man fiskade även på julafton. Det var några män från Askims socken, som antagits som hjälpkarlar till det s.k. Nya Tångevadlaget, som stämde detta. Männen hade föregående höst antagits som hjälpkarlar mot en fjärdedel i förtjänsten. Denna hade de också fått, vad tiden före jul beträffar. Men när de återvände efter jul till vadlaget, nekades de att delta. Var och en av hjälpkarlarna fordrade ersättning med 29 rdr – ty det hade andra hjälpkarlar fått under deras frånvarotid.

Vadlaget, som representerades av Cornelius Andersson, Börje Nilsson och Carl Jonsson från Tången samt av Sven Gunnesson och Ebbe Gedda från Köpstadso, svarade med att inge en skrift, som ger intressanta upplysningar.

Det framgick av skriften, att askimsdrängarna i oktober månad infunnit sig och då bett att få bli ”partkarlar”. Det fick de också bli. Men vadlaget fann dem alldeles ”otjänliga” till fisket; de kunde inte ens hantera en åra. Trots detta hade de tålmod med dem. På julaftonens morgon ville partkarlarna ge sig iväg för att fira jul hemma. Det fanns dock en överenskommelse, att de skulle stanna kvar och bli förplägade i styrsöfiskarnas egna hus.

Askimsborna var i alla fall med ute på fisket på morgonen. Laget kände då genast sill, men kunde endast följa efter stimmet, då det var en alltför eländig landningsplats därtill. Lagmedlemmarna sökte övertala askimsborna att stanna, men det ville dessa inte. De svor i stället över vadlaget och ville genast ge sig iväg. Då släppte vadlaget ifrån sig en av båtarna och askimsborna började ro mot land.

”Då de var knappt 1/8 mil från oss kastade vi och fick ett så välsignat dräkt, att sillen uppfyllde hela vaden. Men av brist på folk, genom deras avvikande, kunde vi ej bärga allt, utan han sam över telnarna. Vi hade mist allt, om ej Anders Persson och hans bror kommit till vår hjälp.”

Laget ansåg, att det förlorat minst 100 rdr på att hjälpkarlarna gav sig iväg. Man lejde sedan nya partkarlar. När askimsborna kom tillbaka på tredjedag jul, fick de besked om, att man inte ville ha dem längre.

Vadlaget fordrade ersättning för sin förlust. Askimsborna bestred. Det var alltid vanligt att partkarlarna fick resa hem till jul. Flera vittnen hördes. Det framkom bl.a. att en särskild båt medförts av vadlaget för askimsbornas eventuella hemtransport, därest man inte fann någon sill.

I utslaget talade rätten om, att askimsborna emot vadlagets vilja avlägsnat sig, men att vadlaget haft en särskild båt redo för dem. Det konstaterades

vidare, att det var ett känt bruk i skärgården att ingen hjälpkarl antogs endast för del av fisket utan för hela den tid fisket varade. Vadlaget hade, enligt rättens mening, ej visat att askimsborna varit odugliga. Uppenbart ansåg man vara, att om vadlaget inte beviljat askimsbornas resa, så hade man heller inte ställt medel till förfogande – d.v.s. båten. Då vadlaget därför inte haft fog för att entlediga askimsborna, prövade rätten rättvist att döma vadlaget att hålla askimsborna skadelösa.

Ytterst få liknande tvister har förekommit. Varje man har som regel sökt göra rätt för sig. Men den rikliga fångsten den nämnda julaftonen (1800) tycks ha haft en alldeles särskild förmåga att åstadkomma stridigheter.

En nämndeman på Styrso åtog sig att föra talan för en omyndig yngling, som hade krav på ersättning från ett vadlag. Ynglingen hade på julaftonen av sin husbonde, som också var delägare i vadlaget, sänts ut på öppna sjön för att dra upp backor, utsatta för torskfiske. Under tiden var vadlaget ute och fick massor med sill. Ynglingen begärde sin del, men nekades detta. Nämndemannen trodde, att det rörde sig om ett listigt försök att inte behöva dela med sig åt ynglingen och att han fördenskull skickats ut att dra upp backor.

Rätten tillerkände ynglingen hans fordrade del, när husbonden ej kunde bevisa, att ynglingen varit olovligt borta på julaftonen. Detta var nämligen vad husbonden påstått. En man mindre i laget skulle ha betytt mer för de övriga. Det fula försöket misslyckades dock.

Att sillen mestadels gick till i socknens norra och mellersta del, visas måhända bäst därav, att Vrångö vadlag brukade dra sig norrut vid sitt sökande efter sillen. I ett domboksprotokoll omvittnas, att man i varje fall vid ett tillfälle kastade sin vad vid Käsö brygga. Detta skedde år 1800.

*

Trots att fisket under den stora sillfiskeperioden påverkade folkmängden, människors vanor och deras ekonomi, innebar dock sillfisket inte någon formig revolution inom Styrso socken. Alltjämt var jordbruket huvudnäringen. Till denna återvände man också mera energiskt när sillfisket upphörde. Det skulle ännu dröja lång tid innan den strukturförändring skedde inom ösamhället, som gjorde en mycket stor del av befolkningen helt beroende av utkomst från havet.

Styrso socken gick alltså en helt annan utveckling till mötes än ögrannsocknen Öckerö. Där blev sillfisket något av en guldrush – på gott och ont! Befolkningssiffrorna sköt i höjden snabbare än i något expanderande industrisamhälle av i dag. Ett mycket hektiskt liv blev följderna – i alla avseenden.

Då gick det betydligt lugnare till inom Styrsö socken. Helt naturligt ökade befolkningssiffrorna även här – men i en långsammare takt. Före den stora sillfiskeperioden var det endast i undantagsfall, som en ung man eller kvinna gifte sig med någon, kommen från en ort utanför övärlden. Under perioden blev det däremot alltmer vanligt.

Som regel var det folk ifrån kusttrakterna, som flyttade ut på öarna. Några få exempel skall nämnas. Från Torekov i Skåne kom t. ex. skepparen Christopher Gudmundsson Gädda. Redan i början på sillfiskeperioden anlände han till Köpstadsö. Där vigdes han år 1756 med Anna Pehrsdotter, hemmahörande på ön. Efterhand fick han en mycket stor familj. Själv tjänstgjorde han som fraktskeppare.

Den redan tidigare omnämnde Nils Svensson Stare, som drunknade vid Käsö år 1779, hade några år dessförinnan, närmare bestämt år 1762, anlänt till Styrsö från Norra Staregården i Onsala. I en inflyttningsattest beskrevs han som "Äroborne och Welbefarne siömannen Nils Svensson Stare". Han vigdes 1762 med Brita Nilsson på Styrsö. Från att ha varit välbefaren sjöman, fick han sedan pröva på fiskarbondens roll; alltså en man som får dela sin tid mellan fiske och jordbruk.

Men det var helt naturligt inte bara män, som flyttade in. Ett exempel på kvinnor, som bosatt sig i socknen, är Annika Olofsdotter från Ödsmål i Bohuslän, vilken efter att ha innehaft diverse tjänster i Torslanda, Säve samt Örgryte bosatte sig på Tången efter att år 1767 gift sig med fiskaren Jonas Jonsson därstädes.

Av tillgängliga statistiska tabeller framgår, att Styrsö församling år 1750 hade bl. a. 250 fiskarbönder och 150 sjömän.¹ Detta var alltså innan sillfiskeperioden på allvar kommit igång. Hur var då motsvarande siffror, när perioden var slut? År 1810 redovisades 860 fiskarbönder, men inga sjömän! Inhyesfolk och fattiga hade däremot ökat till i det närmaste samma siffror, som tidigare angetts för sjömännen.

Folkmängden, som ej redovisas totalt, ökade alltså i och för sig relativt kraftigt, men om man betänker att ökningen skedde under en period på hela

¹ Något tveksamma siffror. I annat sammanhang anges att hela befolkningen år 1750 uppgick till 420 personer, 210 av vardera könet.

60 år, är inte ökningen alltför imponerande. Detta gäller även om man beaktar, att en viss utflyttning redan hunnit ske år 1810, på grund av att sillen uteblev.

*

Redan sedan gammalt har man varit klar över att sillen återkommit i stora mängder till kustområdena med en viss periodicitet – som regel omkring 70 år. Många teorier har framförts om orsakerna till sillperioderna. En mycket livlig och numera med moderna metoder bedriven forskning pågår på området. Flera tecken tycks tyda på, att vi går en ny sillperiod till mötes – omkring 70-talet år efter den närmast föregående, i slutet av 1800-talet.

Vi kan inte gissa oss till hur den kommer att bli, om sillmängd o. s. v. Men en sak kan vi säkert säga. Förädlingsmetoderna har också moderniserats. Det kommer inte att ligga mängder av trankokerier vid kusterna — som under 1700-talet. Knappast heller guanofabriker av den beskaffenhet, som kunde beskädas under 1800-talets sillfiskeperiod.

Man kommer att bättre kunna ta vara på såväl fisk som avfall. Människans bästa kommer alltid att stå i förgrunden, vare sig hon uppträder som fångstman eller avnämare med anknytning till havets silver.

Rationellare fiske

Utvecklingen över backor, vadar och trålar till vår egen tid

Krisen blev svår för folket i Styrso socken efter det sillfisket upphört. Många människor blev påfallande abrupt av med de relativt lättanskaffade förtjänster man tidigare haft – och vänjt sig vid. Men även om sillfisket slog fel, så betydde ju inte detta, att all fisk var borta ur havet. Det som trots allt blev en räddning i nöden, var en återgång till och en vidareutveckling av det gamla backefisket. Men det skulle ändå dröja länge innan mera betydande fiske av det slaget kom igång.

Man försökte också få ut vad man kunde ur sina jordlotter. Och husdjuren var självfallet till god hjälp. År 1831 exempelvis, fanns ännu 164 kor inom ögruppen.

Men i nödens spår följde också brottslighet. För en del människor skedde moralupplösningen mera naturligt än för andra. Det förtjänar att erinras om det grymma sjöröveribrottet 1823 (se kap. "Sjöröware") och den smugglingsorganisation, som byggdes upp (se kap. om "Öbergs"). I den sistnämnda brottsligheten spelade också en rad andra personer – icke öbor – en föga smickrande roll. Hänsynslösa köpmän i Göteborg, som tjänade sig rika på sina dunkla, men för dem själva relativt riskfria hanteringar, störtade många fattiga familjeförsörjare i fördärvet.

Helt övergiven av stödjare var dock inte skärgårdsbefolkningen. Kronan var intresserad av att fisket på nytt fick vind i seglen. Det kan i detta sammanhang erinras om landshövding Axel von Rosens "försöksnot" i Öckerö socken, vilken skildrats i sockenkrönikan.

En fiskeriutredning företogs också år 1833. Den lämnade många goda upplysningar, som var till gagn för det fortsatta stödet av fisket. Intressant är onekligen upplysningen, att sillfångst förekom så långt in som i Björköfjorden år 1832. Resultatet av det fisket blev 150 tunnor.

Göteborgs och Bohus läns Hushållningssällskap var självfallet också intresserat av stödåtgärder. Det är ju helt i enlighet med ett sådant Sällskaps uppgift att stödja och utveckla länets olika näringar.

Bland annat understöddes vissa försök med befruktad sillrom, som kustsergeanten A. G. Bildt på Käsö företog i en bassäng vid Styrso Tånge. Om försöken redogöres i en av Hushållningssällskapets kvartalstidskrifter år 1856.

Vidare medgav man räntefria lån åt fiskare, som ville komplettera sin utrustning med makrillgarn.

Två bolag, Göteborgs Aktie-Bolag för storsjöfiske och Götheborgs och Bohusläns Aktie-Bolag för storsjöfiske gjorde goda insatser för att åstadkomma ett rationellare fiske. Samtidigt som man helt naturligt arbetade för att de egna affärerna skulle gå ihop, ville man också sprida kunskap om nya metoder. Bland annat försökte man slå ett slag för torrsaltning ombord och var därvid så tillmötesgående, att man åt utvalda fiskelag skänkte saltet och garanterade inköp av fångsten.

I början av 1860-talet upphörde dock båda bolagen med sin verksamhet, då denna tyvärr inte längre lönade sig.

*

Under åtskilliga årtionden bedrevs inom Styrso socken endast småfiske. Istället för att ägna sig åt verkligt havsfiske, började man en fraktseglation, som utnyttjade vad danskt fiske gav. Man tog sig nämligen före att segla till Skagen och andra närbelägna hamnar på "Jutland", där man köpte fisk, som sedan fraktades över till Göteborg och där såldes.

Men det var inte bara från styrsöskärgården som uppköparna kom. År 1859 berättades bl.a. följande av fiskeriintendenten:

"Av fiskare från Göteborgs skärgård ävensom till en ringa del från Klädesholmen hava 37 båtlag, vid Jutska kusten uppköpt färsk fisk för avsalu, förnämligast i Göteborg under inalles 671 resor, till ett sammanräknat värde av 83.875 Rdr Rmt samt med en ungefärlig behållning för varje resa av 40 Rdr samma mynt."

Av de nämnda båtlagen var inte mindre än 15 stycken från Styrso Tånge, som ensamt representerade styrsöskärgården. Tångeborna gjorde det året 356 resor. De följande tre åren sades resorna uppgå till resp. 310, 348 och 415 stycken. Det sistnämnda antalet resor föranleddes uppenbarligen av att båtlagen utökats till 16. År 1864 sades 17 däcksbåtar ha gjort 396 resor mellan Jutland och Göteborg. Värdet av den överförda fisken uppgick till hela 50.000 Rdr!

Den reseverksamheten höll på i många år och skulle ha kunnat hålla på än mycket längre, till förfång för det egna fiskets utveckling, om det inte för en

viss händelses skull kommit att upphöra. Denna händelse var den danska "jern banens" färdigställande.

När denna blivit färdig år 1875 gick fisktransporterna på järnvägsvagnar söderut mot Tyskland i stället för på båtar österut.

"Fiskhandlarna" – främst tångeborna – tvingades att idka eget fiske och fick småningom överlåta åt asperöborna att vara socknens egentliga fiskhand

lare — en syssla, som dessa i viss utsträckning fortsätter med än i dag.

I och med att man övergick från småfiske och fraktseglation till ett mera yrkesbetonat fiske, fick detta också ett snabbare uppsving än vad eljest skulle blivit fallet.

Om detta vittnade bl.a. fiskeriintendentens rapport från 1877 års fiske: "Fiskelägena i södra skärgården, som för några år sedan antogo backefisket från större däcksbåtar, utvidga detta fiske med stor kraft." Det framgick vidare att vrångöfiskarna år 1876 antagit detta fiskesätt och att de påföljande år hade trenne båtar. "Asperö är den enda plats, som av brist på hamn måste vidhålla det gamla småfisket ur öppna båtar".

Om asperöbornas "småfiske" sades dock redan år 1864, att de fiskade med garn och backor; "dervid 25 åbor antages ha årlig inkomst 300 rdr vardera." Att asperöbornas försörjningsmöjligheter dock inte stod övriga öinnevånare efter, kommer att framgå av vad senare anføres.

Inom första fiskedistriktet, som omfattade området från gränsen vid Halland till och med Rörö i norr, fanns enligt 1875 års redovisning inte mindre än 62 däckade båtar av omkring 11 tons dräktighet vardera, och det anmärktes att dessa fartyg tidigare upptagits under både vinterfiske (med backor) och makrillfiske, men att de fr. o. m. angivna år ansågs höra hemma bland storsjöfiskarna, då de bemannades med 6 man och idkade backefiske i öppna havet.

Det är intressant att notera, att de första av de sålunda redovisade bankfartygen hörde hemma på Donsö. Fartygens namn var "Tärnan", "Seman", "Fisken", "Nordstjernen", "Vikingen", "Spöket", "Neptun" och "Familjen". Dräktigheten var cirka 11 ton och besättningen 6 man på vardera. Försäljningen av fångsten, som skedde i Göteborg, inbringade per båt mellan 1.750 och 2.100 kronor. "Tärnan" och "Familjen" redovisade de högsta fångstvärdena.

Två år senare hade "Conrad", "Tiggaren" och "Dufvan" tillkommit och de årliga fångstvärdena hade stigit till mellan 2.000 och 2.800 kronor. Samtidigt hade manskapet på varje båt, med undantag för "Conrad", minskat till 5 man.

Förut nämndes att även vrångöborna antagit backefisket från däckade båtar. År 1878 redovisades där "Neptun", "Bröderna", "Anna Johanna", "Vikingen" och "Garibaldi". Storleken på fartygen och bemanningen var densamma som på Donsö. Förtjänsterna var dock betydligt mindre. För vrångöfartygens del pendlade de mellan 1.050 och 1.400 kronor per båtlag och år.

Antalet bankfartyg skiftade sedan något under årens lopp. År 1881 exempelvis hade Donsö 14 st., medan på Vrångö endast redovisades 4 st. Från 1895 års storsjöfiske angavs att Donsö hade 16 bankfartyg på sammanlagt 180 ton med 96 besättningsmän, medan motsvarande siffror för Vrångös del sades vara 5 fartyg på 55 ton med 30 besättningsmän. Fångstvärdena var 44.500 kr. resp. 12.900 kr.

Som jämförelse kan anföras att Hönö samtidigt hade samma antal fartyg och besättningsmän som Donsö. Fartygens sammanlagda dräktighet var dock endast 147 ton. Mest anmärkningsvärt var dock, att försäljningsresultatet uppgick till blott 31.860 kronor!

Innan fisket vidare beröres, kan det förtjäna omnämnas att PR, reklam och utställningar ingalunda är några påfund, som hör enbart vår egen tid till. Flera fiskeriuutställningar förekom också under 1800-talet. En sådan utställning hölls i Lysekil år 1868. Det vill säga, utställningen ingick som ett led i det fiskerimöte, som samtidigt hölls. Där förekom givetvis viktiga förhandlingar, nya metoder ventilerades etc. På utställningen visades olika redskapstyper från västkusten, skilda fiskberedningar, konservering m.m.

Men det förekom även segeltävlingar, och vad var naturligare än att en sådan tävling rörde fiskebåtar. Vid det aktuella tillfället rådde det tyvärr dålig vind, varför eventuella snabbseglare inte kunde göra sig gällande. Målet var ångaren "Walborg", som låg för ankar på en halv sjömil avstånd. Meningen var att de tävlande skulle passera för om ångaren, då de gick i mål, och därvid ligga för styrbords halsar.

En av deltagarna var Johannes Christensson från Styrö Tången, som ställde upp med "Fogeln", vilken mätte 36 ½ fot över stäv. Fartyget hade både storo och mesanmast samt förde toppsegel. Kort före tävlingen hade Christensson återvänt från Hälsingborg, där han deltagit i en regatta och tagit första pris. Vidare märktes Anders Andersson från Sörkoster, vars fartyg hette "Olivia" och var av alldeles samma längd som först nämnda båt, men till skillnad från denna förde endast en mast. Som tredje deltagare anmäldes J. Olsson från Rörö. Även hans fartyg hette "Fogeln", men några data är inte kända om detta.

Trots att "Fogeln" från Tången förde mer segel än "Olivia", passerade den sistnämnda några sekunder före "Fogeln" under "Walborgs" bog. Röröbåten kom självfallet in som trea. Segrarlönen var 25 specier, tvåan fick 20 och trean 15 specier.

Från denna utvikning till segeltävlingarnas barndom, återvänder vi så till fisket och intresserar oss först för sillfångsten.

Under den tid då de förut omtalade fiskeresorna pågick, synes det sillfiske, som trots allt förekom, ha haft en mycket måttlig omfattning. År 1866 fångades 100 tunnor storsill och lodd sill (ungfisk) samt 82 tunnor skarpsill av fiskare från "det inre av Göteborgs skärgård". Det rörde sig alltså inte om fiskare enbart hemmahörande i den södra skärgården. År 1870 sades 8 vadar finnas tillgängliga inom det första distriktet (Hallandsgränsen–Rörö¹). Fångsterna ökade sedan år från år och redskapen med dem. Tio vadar noterades vid säsongen 1870–71, då det dessutom antecknades, att utom i södra skärgården under mars och april, då fisket var ymnigt, huvudsakligen av lodd sill, hade sillfisket felslagit över hela skärgården. Tillfälliga bakslag förekom alltså.

Men vadantalet ökade stadigt. Det rörde sig om betydande investeringar, som fiskarna här gjorde. År 1876 blev fångstresultatet för 356 man i 82 båtar på sammanlagt 100 ton med hjälp av 54 vadar – 7.422 tunnor sill. Värdet uppgick till 66.800 kronor. Huvudsakligen utgjordes fångsten av lodd sill, som såldes färsk för 6–12 kronor per tunna.

Redan följande år var fångsten i tunnor räknat 16.000 (inklusive skarpsill), men då är väl att märka, att sillen i 10.000 tunnor fiskats längre norrut utefter bohuskusten (7:e och 8:e distr.). Vadlagen redovisades dock efter sina hemorter inom 1:a distriktet.

Och fiskeriintendenten skrev: "Sedan den sista sillperioden, som slutade 1808, har icke detta fiske varit så givande, som under hösten 1877 och vintern 1878. Ett stort insteg av havssill har under sistlidna höst inträngt i skärgården i länets norra del och kvarstod till in uti mars månad." Det var vår senaste sillfiskeperiod, som började.

Även utanför Vinga förmärktes "s" tecken", men där fångades ej mer sill än vanligt. Därför drog vadlagen norrut. Under det vadsillfisket fortsatte, föranstaltade Hushållningssällskapet om försök med drivgarn utanför bohuslänska kusten. Försöken skedde under hösten

¹ Distriktet omfattade således även fiskelägena i Västra Frölunda och Askim, förutom de båda skärgårdskommunerna Öckerö och Styrö.

1879 från den förhyrda jakten "Tärnan", men resultatet blev tyvärr dåligt, bl. a. på grund av stormar.

Skarpsill fångades "sydväst på Donsö" från 16/2 till 25/2 1881. Resultatet blev 24.000 kubikfot. Lika många kronor blev förtjänsten. Eljest felslog fisket totalt det året i Göteborgs skärgård. Bara lite småsill fångades i Göta Älvs mynning. Men guanofabriken på Grötö i norra skärgården hade trots detta en ganska jämn sysselsättning under säsongen. Inte mindre än 41.200 kubikfot sill förbrukades. Tyvärr förstördes fabriken genom brand den 30/8 1883.

Men även om sillfisket gick dåligt, med undantag för de allra första åren av perioden, gav inte södra skärgårdens fiskare tappt. Man hade en tradition att bygga på, när det gällde fraktmarknaden. Och den utnyttjade man nu. En stor del av fiskarna seglade nämligen i fraktfart med sill från fångstområdena i norra Bohuslän till Göteborg!

Även år 1884 noterades att sillfisket slagit fel. De stora tillrustningar man gjort med bl. a. anskaffandet av en mängd sillvadar, syntes ha skett förgäves. Under den innevarande sillperioden skulle man av allt att döma inte få något! Så pessimistiska tongångar hördes.

Åt fisket ägnade sig många inom socknen, men ännu på 1880-talet var inte den största delen av den manliga befolkningshalvan helt yrkesfiskare. Nej, binäringsfiskare och husbehovsfiskare var till antalet betydligt fler. De tre "stora fiskaröarna" hade exempelvis år 1886 följande fördelning mellan yrkesfiskare å ena sidan och binärings- och husbehovsfiskare å den andra.

	Yrkesfiskare	Binäringsfiskare	Husbehovsfiskare
Styrsö (Tången)	41	91	89
Donsö	43	56	156
Vrångö	10	29	55

Fortfarande gällde för många: sillfiske på vintern – jordbruk på sommaren. Vid den förenämnda tiden (1886–87), fanns följande vadlag och vadslag inom socknen:

Hemort	Vadslag	Förman	Namn	Manskap	Tillverkad	Värde ny
Donsö	Landvad	G. Hansson	Donsówaden	20	1876	2.200 kr
St-Halsvik	--	L. Pettersson	St-Halsviksvaden	20	1878	3.000
St-Tången	--	S. Carlsson	Tångevaden	15	1879	2.000
Styrsö	--	N. Nilsson	Styrsövaden	20	1878	3.000
Styrsö	Snörpvad	N. Nilsson	Styrsö snörpvad	15	1884	3.000
Köpstadsö	--	J. Pettersson	Driften	20	1883	4.000
Brännö	Landvad	O. Andersson	Sjömanslaget	15	1883	2.500
Brännö	--	N. Gustafsson	Fiskarevaden	11	1883	2.000
Asperö	--	N. Svensson	Asperövaden	18	1871	3.000

I hela första distriktet fanns vid samma tid 28 landvadar och 10 snörpvadar. Av de 9 vadarna inom Styrös socken hade 4 inte varit i bruk. Resultatet var dåligt. Ett visst sättgarnsfiske hade dock bedrivits. Det sades ha nyligen vunnit insteg i södra skärgården.

Även följande år var dåligt. Av 9 vadar var 6 inte i bruk. Ett vadlag fiskade en dag i november vid Marstrand, men upphörde då sillpriset var för lågt. De två andra lagen gjorde fruktlösa försök i hemorten. Vadfisket gav bara 1.200 kubikfot – sålt för 120 kronor!

En del landvadar styckades så småningom till kalvvadar, men även nya vadar av båda slagen anskaffades. Från fisket 1893–94 kan anföras, att två vadlag redan den 9 oktober gjorde åtskilliga kast hemmavid, men med dåligt resultat. Man drog sig då till norra skärgården samt fortsatte fisket där. Först den 11 november började sillen gå till i södra skärgården, och där blev det sedan ett gott fiske för både landvad och kalvvad. Med avbrott under tiden 9 januari till 13 februari, fortsatte fisket till 26/2. Det började vid Dynholmen, men var bäst och varade längst vid Knarrholmen. Vadfisket inbragte 35.536 hl. sill, vilket såldes för 17.768 kronor.

Drivgarns- och sättgarnsfiske kom efterhand i gång i större omfattning. Det förstnämnda bedrevs som regel inom området mellan Marstrand och Nidingen, medan sättgarnsfisket mestadels idkades på Vinga Sand och i Rivöfjorden.

År 1895 exempelvis, bedrevs drivgarnsfisket från 10 augusti till den 12 oktober. Från Styrös socken deltog 7 båtar. Den 12 september infördes till Göteborg den största dagstillförseln av drivgarnssill: 15.460 valar (=154.600 st.).

Sättgarnsfisket ägde rum mellan 12 oktober och 5 februari. Det var 164 man i 37 större båtar, som med hjälp av 425 garn ägnade sig åt det fisket. Båtarna sades ha ett nyvärde av 45.050 kronor och garnen 10.635 kronor.

Vadfisket, som började den 14 oktober invid Brännö och höll på till 31 januari, då det sista kastet gjordes vid Knarrholmen, bedrevs av 193 man, som hade 8 landvadar och 7 kalvvadar till sitt förfogande. För jämförelsens skull kan meddelas, att vadarnas värde var 27.200 kronor.

De närmast följande åren var sillfisket ganska rikt. Men allteftersom sillen drog sig längre och längre ut från land, uppkom på nytt behov av snörpvadar. Säsongen 1897–98 fiskades det sålunda mest med snörpvad, men även de andra vadarna var givetvis i verksamhet. Mestadels fiskades det då vid Buskär, Fotö och Hönö. De sista kasten gjordes vid Vinga.

Vid sekelskiftet redovisades 11 snörpvadar, 9 landvadar och lika många kalvvadar inom Styrös kommun. Alla snörpvadarna var i bruk och vid vadfisket

användes 22 vadbåtar och 42 större båtar för att ta upp sillen med. Snörpvadarna med båtar och tillbehör värderades till 44.000 kronor. Motsvarande siffror för landvadarna var 25.000 kronor och för kalvvadarna 5.400 kronor. Och *hela denna dyrbara utrustning var anskaffad sedan år 1897.*

Trots den insatsen gjorde man nu ganska små fångster och redan följande år var man nödsakad att vadfiska i strömstadstrakten, då det inte fanns någon sill hemma vid tiden för vadsillfisket. Fångsterna blev emellertid inte så stora: 1.562 hl. – värde 16.520 kronor.

Drivgarnsfisket till havs efter sill var dock under dess säsong utomordentligt givande. När det var som bäst kunde ett båtlag på en enda natt fånga mellan 400 och 500 valar. (4000–5000 st.). Tången hade 3 och Donsö 2 båtar ute på drivgarnsfiske mellan Marstrand och Vinga. Sättgarnsfiske förekom inte vid samma tid inom Styrös kommun.

Ett effektivare fiske möjliggjordes strax efter sekelskiftet genom motorisering av båtbeståndet. Helt naturligt skedde inte detta inom något års förlopp utan tog ganska avsevärd tid. Vadlaget ”Korpen” i Smögen var det första lag, som lät sätta in en motor i sin snörpvadsbåt. Detta skedde i oktober 1903. Motorn var på 8 hkr och betingade ett pris av 2000 kronor.

Och sillfisket fortsatte med växlande lycka. Till säsongen 1909–10 hade Donsö och Vrångö för första gången anskaffat snörpvadar. Förut hade dessa öars fiskare ägnat sig huvudsakligen åt backefiske. Av de ”nya” vadlagen hörde 3 hemma på Donsö och 2 på Vrångö. Då sillen upphörde att gå inomskärs omkring sekelskiftet, var man helt enkelt tvungen att satsa på ”nya” havsfiskande redskap. När man väl börjat, gick utvecklingen snabbt vidare. Till säsongen 1910–11¹ kunde följande uppställning över sillfiske med vadar göras:

Ort	Antal vadar	Värde	Båtvärden	Manskap	Fångst i hl	Fångstvärde
Vrångö	3	20.700 kr.	27.000 kr.	59	3.600 hl	34.000 kr.
Donsö	7	55.200	68.000	125	17.140	163,405
Tången	7	39.600	41.500	125	12.600	122.500
Köpstadsö	1	6.000	8.900	20	700	7.000
Brännö	1	7.995	5.100	14	1.200	12.000

Men det var inte bara vinster, som noterades. Kraftiga förluster förekom också. Följande vadlag angav exempelvis förlust av snörpvadar år 1913:

Vadlaget	Dufvan	Brännö	vadvärdet	angivet till	
”-	Erik	Donsö	”-	”-	640 kr
”-	Svea	Donsö	”-	”-	550
”-	Falken	Donsö	”-	”-	3 700
”-	Viken	Vrångö	”-	”-	1 100
”-			”-	”-	400

¹ Från samma säsong upphörde, av statistiken att döma, det yrkesmässiga backefisket under vintern.

*

Under 1880- och 1890-talen blev det alltså fart på sillfisket (vår senaste sillfiskeperiod), en typisk höst- och vinterföreteelse, liksom vissa andra fisken, såsom t.ex. backefisket efter långa, torsk, hälleflundra m. m. Detta sistnämnda fiske förekom ju även under senvinter och vår, för att avlösas av makrillfiske med garn under högsommaren, dörjfiske under sensommaren och drivgarns- och sättgarnsfiske efter sill om hösten. Sillvadarnas tid var, som tidigare nämnts, ungefär oktober–februari.

Av de nämnda fiskena, utgjorde fångstmetoden med dörj i makrillfisket länge en källa till förtret för fiskeriintendenten. Men i samband med sin redogörelse för 1870 års fiske, säger han följande:

”Äntligen kan nu sägas, att garnen lyckats övervinna den urgamla metkroken uti detta fiske, och garnbåtar finnas numera uti alla trakter av skärgården – till och med uti den södra ... Fiskarne uti södra skärgården dröjde längst att tillägna sig dem, men sedan Hushållningssällskapet anslagit räntefria lån till utrustningen hava även Styrös- och Kalvsunds fiskarna köpt nya garnlänkar och fiskat gott med dem.”

Om 1871 års makrillfiske hette det: ”Fisket har också lämnat rikare utbyte än någonsin och är jämförligt med storfisket för ett tiotal år sedan. Uti Kungshamnns kapell och Styrös samt Öckerö socknar uppgick manskapets förtjänst på flera båtar till 400 rdr per lott och därutöver. Fångsten var så rik, att saltning och utförsel till Norge av saltad makrill och makrillrom försiggått i stor skala”. (Exporten sköttes av fiskarna själva – därför ej mätbar i tulljournalen.)

Användningen av garn ökade alltmer, och makrillfångsterna växte. Inom 1:a distriktet brukades exempelvis år 1876 1.157 garn och fiskades 199.540 stycken makrillar. Som jämförelse kan anföras år 1881, då motsvarande siffror var 2.450 resp. 591.750! Den goda makrillfångsten medförde dock, att priserna på sedvanligt sätt sjönk. Värdena för förenämnda år anges till 29.931 kr. resp. 63.040 kr!

Som exempel på det makrillfiske med dörj, som alltjämt förekom, kan förtjäna anföras (1910):

Ort	Man	Båtar	Fångst-tjog	Fångstvärde
Vrångö	18	3	1.310	3.940 kr
Donsö	96	16	9.537	28.845

*

Sedan gammalt fiskade asperöborna hemmavid. Det rörde sig om fångst av såväl rödspätta som piggvar, slätvar och tunga, men även om torsk och en del lax samt hummer och krabba. Själva sålde de som regel sina fångster i Göteborg.

Men de uppträdde också som uppköpare av fisk och sålde denna fisk i sin tur. Alla fiskande asperöbor var dock givetvis inte fiskförsäljare.

Från deras eget fiske kan anföras några exempel:

År	Män	Båtar	Garn	Fångst rödspätta	Värd	Tunga, piggv. slätv., värde
1895–96	63	21	1.220	41.000 st.	4.100 kr.	1.050 kr.
1900–01	65	22	1.250	65.000	4.875	975
1904–05	80	25	1.600	?	3.050	?

Det är väl att märka att samma antal män och båtar, mellan Kalvsund och Billdal också ägnade sig åt torsk- och laxfiske. Men man använde sig inte av fullt så många garn till detta fiske. Med endast 300 garn fångade ovannämnda 80 manns torsk för 4000 kr. och lax för 500 kr!

Fiskeriintendenten antecknade för sin del: "Man är helt upptagen av allehanda fiskuppköp för försäljning i Göteborg, och öns eget fiske utvecklar sig därför icke."

Att asperöborna fick ägna sig åt småfiske i hemmafärvattnen i stället för att vara med på exempelvis storsjöfiske, berodde delvis på, som fiskeriintendenten tidigare mycket riktigt anmärkt, att ön saknade en riktig hamn.

För fiskhandelsverksamheten betydde detta mindre, och särskilt handeln med rödspätta och flatfisk överhuvudtaget kom av en särskild anledning att skjuta fart under 1890-talet.

Ett fiskelag från Styrö Tången inköpte nämligen i augusti 1893 från Säby i Danmark en s.k. fiskekvass med tillhörande snurrevad, allt för ett pris av 2.600 kronor. Fartyget var inte stort, mätte inte fullt 40 fot över stäv, angavs vara på 13 ton, och döptes till "Salem". Fiskelagets medlemmar var Karl Johansson, Johan Kjellberg, Anders Karlsson och "Petters Kristen" på Styrö Tången.

En kvass är ett fartyg, som har sitt lastutrymme utformat som en sump, där den fångade fisken kan förvaras levande och alltså färsk föras i hamn. Dyliga kvassar hade redan länge brukats för främst flatfiskfångst i Danmark.

När det var lämpligt väder, fiskade laget med sin kvass i vattnen mellan Nidingen och Måseskär, men mest på Marstrandsfjorden. Fisket kom senare att mera officiellt kallas flundrefiske och den första säsongen fångade man 8.560 stycken rödspättor, som såldes levande i Göteborg för 1.500 kronor. De tre första månaderna år 1894 blev resultatet 4.500 st. resp. 675 kronor.

En del klagomål kom in om den första kvassen. Bland annat var den inblandad i kollision med backefiskares redskap, och vidare menade man att snurrevaden och liknande släpredskap skulle fördärva yngel, småfisk och bottenvegetation. Av den anledningen infördes också två år senare (1895) förbud i hela

landet mot fiske inomskärs med snurrevad eller skäddevad, som den också kallades, samt en del liknande släpredskap.

Men då hade det tillkommit flera kvassar, vars ägare inte var så glada åt att tvingas idka havsfiske – men senare vann på den metoden! År 1894 anskaffades fem kvassar, varav två på Tången. Den ena där var på 17 ton och betingade ett pris av 4.000 kronor, den andra var på 15 ton och kostade 3.400 kronor. Ett lag på Donsö anskaffade en kvass på 21 ton till ett pris av 6.700 kronor.

Samtidigt levererades två kvassar till Öckerö. Den ena kvassen – på 18 ton – kostade inte mindre än 8.000 kronor. Men så var den också byggd på Orust. De övriga var byggda i Danmark. Fångsten för alla sex fartygen blev 153.860 st. rödspättor, vilka såldes för 21.033 kronor. Redan samma år (i juni) såldes donsökvassen till Öckerö.

År 1895 fanns det fem kvassar på Tången, fyra på Öckerö och en på Hönö. Antalet kvassar inom Styrös kommun steg stadigt de följande åren:

År	i länet;	Antal kvassar varav på Tången;	och på Donsö
1896–97	14	6	
1898–99	21	10	
1899–00	23	10	1
1900–01	25	12	1
1901–02	25	13	1

Följande uppställning klargör båt-, vad- och fångstvärden m. m. på Donsö och Tången år 1910:

Ort	Antal kvassar	Ton	Värde	Antal vadar	Värde	Antal man	Fångst tjog	Värde
Donsö	1	25	14.000	8	400 kr	6	4.000	8.000 kr
Tången	14	343	129.000	129	6.450	97	41.950	103.800

Kvassarna var faktiskt bland de första fiskefartygen, som motoriserades. Redan år 1902 skrev fiskeriintendenten: "Anbringande av motorer i kvassarna för dessas framdrivande medelst propeller, redskapens inhalning och åstadkommande av livligare vattencirkulation i 'brunnen' fortgår."

Tretton kvassar (Tången 3) hade vid denna tid försetts med fotogenmotorer och "ännu fler hade sådan även i den lilla öppna båt, snipan, som användes för vadens utläggning i sjön"... "Motorerna äro i allmänhet inköpta från Fredrikshamn och kostar 800 kr. per st. En nyinköpt kvase å Styrös Tånge har i stället för fotogenmotor vanlig ångpanna för koleldning, men fotogenmotor i snipan."

Till fiskesäsongen 1905–06 var samtliga kvassar motoriserade. Den bästa fångsttiden ansågs vara juli–aug., men fisket bedrevs vanligen från mars till oktober. Fiskelagen från södra skärgården gjorde de bästa fångsterna vid "Flac

ket" på cirka 30 meters djup. Och Asperö "fiskhandlare" fick oftast vara mellanhänder vid försäljningen.

*

År 1899 skrev fiskeriintendenten A. H. Malm i sin årsredogörelse:

"Å fiskeläget Näset bygges f. n. ett fiskefartyg avsett för trawlfiske i Kattegatt och Skagerack eller än längre bort. I fartyget kommer att insättas en mindre ångmaskin med sådan kombination för propeller och redskapens inhalning, som jag i närmast föregående årsberättelse förordade. Detta är Bohuslans och även Sveriges första försök att slå sig på trålfiske."

Trålfisket hade kommit till Sverige, och det hade kommit för att stanna. En firma i Göteborg köpte under hösten 1903 från England en trållångare, "Tekla". Avsikten var att med fartyget trålfiska vintertid och idka drivgarnsfiske efter sill under månaderna augusti, september och oktober. Besättningen utgjordes till större delen av backefiskare från Göteborgs södra skärgård.

Länge höll man inte på med "experimenten", fiskpriserna var låga just då. Påföljande år såldes ångaren till en fabrikskoncern.

Allmänheten trodde till en början att den trålfångade fisken skulle vara dålig, men togs ganska snart ur den villfarelsen och kom sedan att tycka mycket om just den fisken.

År 1907 var ett viktigt år för trålfisket i länet. Då började nämligen några lag trålfiska från större motorbåtar.

I Göteborgs skärgård ägnade sig ungefär samtidigt 121 man åt trålfiske och använde sig därvid av 20 båtar. Av dessa hörde 8 hemma på Knippla, 4 på Björkö, 4 på Hönö, 1 på Donsö och 1 på Tången.

Båtlagen ägnade sig dock inte enbart åt trålfiske (som regel på våren) utan deltog också i bland annat sill- och makrillfångst. Huvudfångsten vid trålning utgjordes av kolja. Procentsatserna för denna fisk höll sig mellan 60 och 75 %.

Trålfisket ökade successivt i omfattning för att så småningom få den dominerande ställning bland de olika fiskemetoderna, som det har i våra dagar. Säsongen 1911–12 exempelvis, var det 3 båtlag på Donsö, 1 på Brännö och 1 på Styrösö Tången, som ägnade sig åt trålfiske. Påföljande säsong var 5 båtlag från Donsö igång och trålade!

Det har varit så lyckligt inom styrsöskärgården, att det har funnits folk, som har varit beredda att satsa på och pröva nyheter. På det sättet har de gjort inte bara sig själva och sitt båtlag en tjänst, utan de har också bidragit till att föra utvecklingen framåt inom hela skärgårdssamhället. Men det har varit

litet olika, när det gällt vilka som satsat på vad. Tångeborna var föregångsmän när det gällde fiskeresorna och flundrefisket med kvassar, medan däremot donsöborna med kraft förde fram trålfisket.

*

Ålfiske med ryssjor påbörjades invid Donsö och Vrångö år 1896. Vid säsongen 1901—02 var antalet använda ryssjor 235 st. Redskapsvärdet var 3.745 kr. och fångsten försålles för 6.445 kronor. Fisket bedrevs som regel mellan april och november.

Hummer- och krabbfiske har bedrivits inom södra skärgården under lång tidrymd. Vad det sistnämnda fisket beträffar idkas det måhända i något större utsträckning av asperöborna än av övriga inbyggare. Säsongen 1906—07 angavs exempelvis 63 man på Asperö i 21 båtar med hjälp av 200 garn fånga krabba till ett värde av 2.000 kronor.

För jämförelse av lönsamheten vid övriga fisken under 1870—1880-talen kan följande lilla tabell anföras om hummerfisket inom 1:a distriktet (Hallands gränsen—Rörö):

År	Antal fiskare	Antal tinor	Fångst: st.	Värde
1874	202	3.690	39.300	19.650 kr.
1875	177	2.640	33.000	16.800 kr.
1876	211	3.245	34.600	13.840 kr.
1877	209	3.120	30.000	15.000 kr.
1878	211	3.030	23.200	6.000 kr.
1879	213	3.156	61.700	15.190 kr.
1880	345	4.305	78,140	23.522 kr.
1881	352	4.354	103.500	22.275 kr.

Då, liksom nu, förekom givetvis fiske på olaga tid och även då fanns det personer, som av någon anledning inte kunde skilja på hummer och krabba! Den kände krögaren Öberg på Banebratten fick exempelvis böta för att han serverat hummer på olaga tid.

*

I vår tid har minsveparen Hanö under många fiskesäsonger varit den svenska fiskeflottan till stöd och hjälp ute på fiskeplatserna. Man skulle kanske kunna tro att denna stödaktion åt fiskets män är av ganska sent datum, alltså ett modernt påfund. Så är dock inte fallet. Redan på 1860-talet fanns stödfartyg på plats.

Kanonångbåten Ingegärd.

Ett exempel! Under bankfisket år 1867 blåste det den 12 juni upp till en svår storm från sydväst, och hela bankflottan kom på drift. Många förluster gjordes bland både båtar och redskap. Men det framhölls från både fiskarnas och myndigheternas håll, att olyckan skulle ha blivit ännu större om inte H. M. kanonångbåten Ingegärd även det året blivit kommenderad "till fiskeriernas understöd".

Att man i ett så svårt yrke som fiskarens ofta gör förluster i redskap och båtar får anses som ett beklagligt faktum. En del förluster i vadar har redan framhållits. Några ytterligare exempel skall ges.

År 1864 förlorade Cornelius Bengtsson på Asperö både båt och redskap. Alltsammans värderades till 100 rdr. Av sockenmännen fick han låna 25 rdr räntefritt ur Fruntimmerskassan. Dessutom fick han som gåva mottaga 10 rdr. I övrigt rekommenderades han att hos Länsstyrelsen söka hjälp ur kassan för fattiga fiskare inom länet.

Bengtsson var inte den ende, som erhöll hjälp ur den s. k. Fruntimmerskassan (se kap. 16). Den var en form av hjälpverksamhet, som tillämpades bland den fattiga fiskarbefolkningen. Styrös fattigvårdsräkenskaper berättar om åtskilliga hjälpobjekt under årens lopp.

År 1868, den 23/2, förlorade 18 fiskare på Vrångö 169 hummerkupor under inverkan av is och storm, och den 26/5 samma år förlorade 6 fiskare 3.600 backor "under fiske i öppen sjö emellan Wingö och Skagen". Kuporna värderades till 2 rdr per styck och backorna till 3 rdr per 100=108 rdr. Fiskarnas förluster attesterades av kommunalstämman.

Det var alltså stora förluster man gjorde. Och än fler skulle det bli. Den 11/8 1869 förlorade 7 donsöfiskare 4.100 backor mellan Vinga och Trindelen. Värde: 123 rdr. Och den 25–27/2 1869 miste 9 fiskare från Asperö ”under storm och öfverfallsväder” 42 skäddegarn mellan Buskär och Böttö. Förlusten värderades till 210 rdr. Många fler förluster skulle kunna anges, men det anförda får räcka.

Det gick väl ändå an att förlora redskap och båtar, men än värre var det med människoliv. Många gick förlorade under fiske. Några exempel.

En storbåt från Styrsö Tånge med 5 man ombord försvann spårlöst i en snöstorm, som varade från den 19 till den 25 mars år 1871. Det var många andra utefter kusten, som samtidigt blev borta . . .

Den 6/2 år 1894 drunknade 3 män från Donsö i Kattegatt under vinterfisket (efterlämnande 2 änkor och 3 barn). Samma år, den 27/2, gällde det återigen en donsöbo. Det var på Vinga Sand som han ”utslogs av gaffeln under insegling från vinterfiske” (efterlämnande änka och 4 barn).

År 1897 drunknade en man från Vrångö under storbackefiske i Kattegatt och 2 män från Asperö ”under hemseglats från Göteborg, där de avyttrat fisk” (de sistnämnda efterlämnade änkor och 6 barn).

Peter Andreasson från Styrsö drunknade den 21/11 1899 ”i närheten av Malön under segling med fiskekvassen Emma från Styrsö Tånge” (efterlämnande änka och 3 barn). John Kristensson — 34 år och ogift, hemmahörande på Donsö — drunknade den 1 maj år 1900 under backefiske i Kattegatt, och Axel Sigfrid Carlund från Styrsö drunknade den 18 maj 1904 under flundrefiske med snurrevad (30 år gammal, efterlämnande änka och 2 barn).

Den beklagliga ”listan” skulle kunna föras till våra dagar, men det anförda får vara nog.

Förluster i människoliv och materiel kan aldrig undvikas i samband med arbete på havet, men däremot kan mycket arbete i säkerhetssyfte utföras för att förhindra olyckor och åtgärder vidtagas för att lindra de ekonomiska bakslagen vid exempelvis fartygsförlisningar.

I syfte att göra fiskarna bättre skickade att föra sina båtar anordnades navigationsundervisning i skilda fiskelägen utefter kusten. Efter anslag från Kungl. Maj:t, började undervisningen å Klädesholmen och Gullholmen hösten 1902, där kurserna anordnades i Hushållningssällskapets och Landstingets regi. År 1904 följde en kurs på Hönö, som samlade 34 elever, varav en från Vrångö. Mellan den 10 oktober och 20 december 1910 undervisade sjökapt. B. A.

Myrén vid en kurs, som hölls på Donsö, och där 29 lärjungar från hemmaön mötte upp. Intresset för kursen var stort. Det var också bredden på elevmateriale. Den yngste var 16 och den äldste 40 år gammal.

Vid senare anordnade kurser, inte minst i vår egen tid, har anslutningen varit god, och många har avlagt fiskeskepparexamen.

Förlust av fartyget kunde ställa en båtägare på ruinens brant. Något tryggare blev det sedan Styrös Enskilda Assuransförening tillkommit. År 1893 var 15 däckade fiskebåtar försäkrade för tillsammans 21.300 kronor. Samtidigt var 25 större och mindre segelfartyg försäkrade för 119.500 kronor. Kassabehållningen var 22.294:90. Ingen förlisning hade inträffat under året.

Antalet försäkrade båtar steg sedan successivt. År 1902 rörde det sig om 43 större och mindre segelfartyg, 13 fiskekvassar och 8 båtar för backe- och garnfiske samt fiskuppköp. Försäkringsbeloppet uppgick till 367.016 kronor, vilket belopp utgjorde 2/3 av båtarnas verkliga värden. Under året utbetalades 6.151:91, vilket i sin tur utgjorde 2/3 av verkliga värdet på de förluster, som gjorts. Kassabehållningen var 34.552 kronor. Sjökapten G. Strandberg var ordförande och kassaförvaltare i assuransföreningen, medan organisten J. O. Dahlin var räkenskapsförare och sekreterare. Dessa båda innehade de förtroendeuppdragen under många år.

*

Det tog alltså avsevärd tid innan styrsöfiskarna och därmed praktiskt taget alla invånarna lämnade binäringsfisket och den sorts fiskhandel, som ofta hade något av improvisation över sig, för att ägna sig åt verkligt yrkesfiske.

I procent av den totala befolkningen 1886–88 utgjorde på Styrös yrkesfiskarna 6 % och binäringsfiskarna 14 % (folkmängd 650). För Donsö var motsvarande siffror 9 % resp. 13 % (folkmängd 453), för Vrångö 3 % resp. 10 % (folkmängd 290) och för Asperö 5 % resp. 19 % (folkmängd 216).

Ett femtiotal år senare får vi en helt annan bild. Uppgifterna avser år 1935. Då var procenttalen för yrkesfiskare resp. binäringsfiskare för Styrös 15 % resp. 0 %, för Donsö 24 % resp. 1 %, för Vrångö 28 % resp. 1 % och för Asperö 21 % resp. 3 %. Folkmängdstalen var vid tillfället (i samma ordning som öarna nämns): 917, 871, 342 resp. 238.

En mycket tydlig förskjutning åt yrkesmässigt fiske till, hade alltså skett under mellantiden. Folkräkningen år 1930 gav besked om att av befolkningen inom Styrös församling sysselsatte sig 49 % med jordbruk och binäringsfiske.

(d. v. s. fiske), 7 % med industri och hantverk samt 23 % med handel och samfärdsel. Motsvarande siffror för Öckerö var 69 %, 12 % samt 9 %.

En jämförelse mellan de båda ösocknarna, när det gäller befolkningsutvecklingen under fiskets uppsvingstid, visar att folkmängden stigit oerhört snabbt i Öckerö socken, medan Styrös däremot haft en betydligt lugnare befolkningsstegring.

I runda tal räknat hade Öckerö år 1850 cirka 1.600 invånare. Ett kort stycke in på 1870-talet passerades 2.000, omkring 1890 3.000, kort efter sekelskiftet 4.000, under första världskriget 5.000, omkring 1930 6.000, för att i våra dagar utgöra obetydligt över 7.000 invånare.

Under de cirka 115 åren har alltså en befolkningsökning med drygt 5.400 personer ägt rum.

Motsvarande ökning för Styrös vidkommande stannar vid cirka 1.000 personer. År 1850 var folkmängden inom Styrös församling 1.700 personer – alltså ett hundratal mer än Öckerö! Stegringen gick sedan långsamt. Först i mitten av 1880-talet passerades 2.000-strecket och omkring 1910 uppnåddes 2.500. Det var först i slutet av 1920-talet, som den folkmängdssiffra nåddes, som än idag utgör kommunens "normalbefolkning". Invånarantalet brukar pendla mellan 2.700 och 2.800.

Befolkningsutvecklingen har tvivelsutan följt fiskerinäringens utveckling i spåren, men klart är att detta har starkare accentuerats inom Öckerö än inom Styrös kommun.

*

Behovet av mera tryggade utkomstmöjligheter gjorde sig alltmer påmint, ju längre tiden led, ju mer fångstvolymen och båt- och redskapsvärdena ökade. Man hade behov av att gå tillsammans, att tillvarata sina gemensamma intressen, att förbättra försäljningsvillkoren eller avkastningen av fångsterna o. s. v. Den organisation, som i generationer förekommit inom fiskarnas led, är fiskelaget. Men det har ju av naturliga skäl alltid varit litet och lokalbetonat samt haft samverkan i själva fångstarbetet till uppgift. Den samverkan däremot, som borde ta sikte på och verka för goda och om möjligt jämna inkomster för både fiskelag och var enskild man, var svårare att åstadkomma. Även detta har emellertid sin naturliga förklaring. Fiskaren är och har alltid varit individualist. Visst är han lagmedlem, men ändå är han på samma gång fri — och sin egen!

Om en större organisation skulle bildas, gällde det alltså att ena en mängd individualister, vilka, ehuru innerligt väl medvetna om organisationens betydelse, likväl hade svårt att enas.

Därför förblev fiske- och båtlaget länge fiskarnas ledande organisationsform. Men visst förbereddes en större sådan. I början av 1900-talet samlades stora grupper vadfiskare på "neutral mark", främst på Anholt och vid Skagen och höll där möten om en ev. framtida fiskareorganisation. Diskussionens vågor gick höga och många förslag framkom. Bland annat ansågs det lämpligt av en del, att fiskarna skulle ansluta sig till den redan år 1908 bildade Göteborgs- och Bohus läns Havsfiskeförening, vilken hade till uppgift att främja fiskerinäringen – en sak som Hushållningssällskapet nära nog ensamt tidigare skött om. Men förslaget kunde inte accepteras, då det knappast var realistiskt att tro, att den halvofficiella föreningen, med landshövdingen som ordförande, skulle kunna företräda en särskild yrkesgrupps intressen, om dessa någon gång gick stick i stäv med andra grupper inom samhället.

Inte heller industriarbetarnas fackföreningsmodell dög som organisationsform. Det var bättre att bilda ett hela kusten omfattande yrkesförbund med lokalavdelningar, på sådant sätt att hela organisationen blev en påbyggnad på fiskelagen. Så löstes frågan till sist efter många massmöten på skilda orter.

År 1929, den 6 juli, hölls ett allmänt sammanträde på Öckerö med representanter från Rörö i norr till Donsö i söder. Och där lyckades man med något, som det tagit lång tid att kämpa fram. Man lyckades bilda en organisation i enighetens tecken. Det var visserligen bara två socknar, som var representerade vid bildandet, Öckerö och Styrösö, men man räknade med allmän anslutning. Och därvid misstog man sig inte. Västkustfiskarnas yrkesförening nr 1 blev Öckerö. Den 2 januari 1930 bildades på Donsö förening nr 2 o. s. v. På grund av det stora medlemsantalet i en del föreningar, har ytterligare uppdelning i lokalföreningar måst ske under årens lopp. De fyra första föreningarna, Öckerö, Donsö, Fiskebäck och Grundsund, bildade i maj 1930 Svenska Västkustfiskarnas Centralförbund.

Förbundets första styrelse utgjordes av Adolf Alexandersson, Bohus-Björkö, Birger Utbult, Öckerö, Thor Thorgersson, Källö-Knippla, Gustav-Adolf Carlsson, Donsö, Ernst Carlund, Styrösö, Belin Nilsson, Fiskebäck och Lars Laurentiusson, Grundsund.

Förbundet har bland annat till uppgift att verka för medlemmarnas fackliga, ideella och ekonomiska intressen. Att man dessutom skall söka bilägga tvister inom organisationen säger sig självt. Reglering av fisktillförseln samt förbättring av avsättningen är två stora arbetsområden för förbundet och mycket har här också gjorts till medlemmarnas, konsumenternas och samhällets fromma.

Redan under andra året av förbundets verksamhet, startades förbundsorganet "Svenska Västkustfiskaren", som är en viktig länk mellan förbund och medlemmar (omkring 6.400 st. – 1965), men som också utgör ett nödvändigt PRforum inför institutioner och enskilda.

*

Fördelningsprincipen av förtjänsterna från fisket har alltid varit verkligt demokratisk. Vad försäljningen inbringat delas i lotter och skepparen eller delägarna i båten får inte större lott än de övriga i fiskeläget. Det är endast båten, som erhåller ett visst antal lotter för underhåll, anskaffande av drivmedel, reservdelar etc.

Göteborg med dess fiskhamnsauktioner har betytt oerhört mycket för fiskets utveckling på västkusten. Utan denna tillgång hade den snabba utbyggnaden av fiskeriresurserna knappast varit möjlig. Men även landningarna i Danmark, Norge, England och Västtyskland bör ihågkommas i sammanhanget.

Ännu på 1920- och 1930-talen var snurrevadsfisket av betydande omfattning inom södra skärgården. Redan då hade Donsö en avsevärd ledning vad antalet båtar beträffar. En ledning, som bland annat utnyttjades till utvidgning av det trålfiske, som redan tidigt prövades med god framgång av just det fiskeläget.

Om man ser på båtbeståndet vid de tre fiskelägena av betydenhet, d. v. s. Donsö, Styrös Tången och Vrångö, så finner man här, som i så många andra orter utefter kusten, att storlekarna och maskinstyrkorna successivt ökar.

År 1930 var antalet fiskefartyg för resp. öar 40, 23 och 14. Vad bruttotonnaget beträffar höll sig majoriteten av båtarna mellan 20 och 40 ton. Givetvis var båtarna byggda av trä.

Tjugo år senare var motsvarande fördelning 41, 24 resp. 15. Bruttotonnaget hade emellertid ökat, så att de flesta båtarna höll mellan 40 och 60 ton. Fortfarande var emellertid byggnadsmaterialet trä. Bara ett fåtal båtar hade en maskinstyrka överstigande 200 hästkrafter.

Sedan dess har dock utvecklingen gått snabbt vidare. Båtarna har blivit större, maskinerna starkare – och framför allt – stålet har kommit med i bilden. Däremot har antalet båtar sjunkit något. Hemmahörande på Donsö var år 1965 34 trålare, på Styrös 20 och på Vrångö 12 st. Ett par av styrsötrålarna är av stål och de fyra senaste leveranserna till Donsö rörde också stålfartyg. Vrångö håller sig däremot till träet som skeppsbyggnadsmaterial.

Dessa trätrålare är numera inte så små. Det anses dock inte lämpligt att bygga trätrålare, som är längre än 100 fot. Den under 1965 till Vrångö från

Flekkefjord levererade Vasaren III är ett bra exempel på den moderna större trätrålar. Fartyget är på 95 (!) bruttoton och har en maskin på 600 hkr. Även om själva skrovet är av trä, finns dock utrymme för metall ombord! Bland annat är överbyggnaden av lättmetall och inrymmer styrhytt, navigationshytt, WC, mäss och pentry med rinnande kallt och varmt vatten. Till de moderna bekvämligheterna hör också att fartyget är utrustat med oljeeldad centralvärme. Fiske- och säkerhetsutrustningen är givetvis komplett och omfattar bl.a. ekolod, radiotelefon och radar.

De kraftiga maskinerna i de moderna båtarna tarvar emellertid starka skrovkonstruktioner. Visserligen är eken stark, och har ju alltsedan äldsta tider ansetts vara det förnämsta skeppsbyggnadsmaterialet, men skakningarna från de största och kraftigaste maskinerna skulle ändå innebära alltför hårda påkänningar på ett träskrov. Bland annat fördenskull och dessutom för erhållande av större lastutrymmen och bättre möjligheter till isgång, har på senare år ganska många ståltrålare byggts.

En av de till Donsö på sommaren 1965 levererade ståltrålarna var "Kristina", byggd hos Marstrandsverken. Om man jämför dess längd, 31,72 meter, med den år 1950 redovisade längsta fiskebåten inom kommunen (givetvis av trä), 22,04 meter, (Patricia av Styrso, 84,91 bruttoton, byggd 1949 i Landskrona), så förstår man vilken utveckling fiskebåtsbyggandet under de mellanliggande åren genomgått — i konkurrensens tecken.

"Patricia" utrustades med en för sin tid kraftig maskin, som utvecklade 225 hkr., men ståltrålar "Kristina" har en diesel på 1000 "hästar"! Dessutom är givetvis "Kristina", som mäter 159 bruttoton, utrustad på modernast tänkbara sätt. Men så kostar hon också mycket pengar. Med redskap och all övrig utrustning betingade hon ett pris av cirka 1.300.000 kr!

Om man ser till de varv, som hade mest att göra med att bygga båtar för södra skärgården, så var, enligt besked från 1950, Hälsö den störste leverantören (32 st.), medan Landskrona kom därefter (10 st.). Även hemmaön Donsö hade varit i tillfälle att bidra till fiskebåtsbeståndet (5 st.).

Under krigsåren 1939–1945 levererades inte mindre än 21 nya båtar. En upprustning skedde alltså trots de uppenbara riskerna fiskets män fick räkna med. Inte minst minfaran var allvarlig. Minorna krävde också sin tribut.

Fiskebåten GG 256 "Almy" av Vrångö var den första krigsförlusten fiskeflottan gjorde. Den minsprängdes vid halvsjutiden på morgonen den 6 maj 1940 några distansminuter sydväst Vinga, där ett flertal båtar höll på att tråla. De

tre bröderna Axel, Karl Albert och Arvid Gerhard Friberg omkom tillsammans med Karl Julius Wilhelm Wijk vid olyckan. En fjärde Fribergsbroder, som brukade vara med på "Almy", klarade sig genom att han var inkallad till militärtjänst.

Nästa minsprängning drabbade fiskebåten GG 448 "Essie" av Donsö. Fartyget, som befann sig på sillfiske, var på hemväg från Skagen, då det den 23 oktober 1940 minsprängdes i Kattegatt. Allt som återfanns (i närheten av Grenaa i Danmark) var fartygets jolle och en frälsarkrans. Hela besättningen, 6 man, omkom. Samtliga var hemmahörande på Donsö. De tre bröderna Nils H. (skeppare), John Gunnar och Bengt Erik Nilsson samt deras fader Johannes Nilsson liksom Artur Einar Gustafsson och Olle Lorentzon hade utgjort fartygets besättning.

Nära nog exakt fyra år senare inträffade nästa minsprängning. Den drabbade fiskebåten GG 274 "Nordstjärnan" av Donsö. Tillsammans med en del andra båtar var den på hemväg från Simrishamn efter fiske i Östersjön. "Nordstjärnan" gick sist i en flottilj, då den kl. 16.25 den 1 oktober 1944 minsprängdes i närheten av Nidingen. Endast en frälsarkrans med namnet "Nordstjärnan" samt jollen återfanns. Ombord på fartyget hade befunnit sig skepparen Hugo Hansson, dennes broder Hans Olof Hansson samt Ivar Nyfeldt, Kaleb Höglund och Orvar Olofsson. Samtliga hörde hemma på Donsö.

Skepparens maka drabbades oerhört hårt av minsprängningsolyckorna. När "Essie" minsprängdes 1940, förlorade hon nämligen sin fader och tre bröder och vid "Nordstjärnans" förlisning alltså sin make och svåger.

Besättningen på fiskebåten GG 200 "Mary" av Styrö-Tången hade onekligen tur, då den överlevde en minsprängning. Denna inträffade i Kattegatt den 27 september 1945, alltså efter världskrigets slut. Vid tillfället låg man på fiske 5 nautiska mil väster om Trindelns fyrskepp. Besättningen fick "håll" i botten och gick runt med båten för att komma loss med redskapen. Då inträffade en kraftig explosion under fartyget, som sprang läck på flera ställen. Det dröjde inte länge innan motorn stannade. Fartyget fylldes med vatten. Det gick ej att hålla läns. Till sist blev besättningen tvungen att gå i livbåten. Och en timma efter minsprängningen sjönk "Mary" med redskap och fångst. Besättningen rodde över till en annan fiskebåt. Skeppare ombord på "Mary" var A. J. F. Carlsson, Styrö-Tången.

Under andra världskriget fick den svenska fiskeflottan vidkännas en förlust på 89 människoliv och 31 båtar. Av dessa förluster kunde alltså 15 män och 4

båtar hänföras till Styrös kommun. Som jämförelse kan nämnas att Hönö i norra skärgården drabbades särskilt hårt med förlust av 9 fartyg. Öckerö förlorade 5 fartyg och Björkö 1.

*

Fiskebåtarnas alltmer ökande storlek och större djupgående har tarvat goda hamnar. Där dessa inte haft tillräckliga omfång och djup, har man varit tvungen att bygga ut för att kunna följa med i utvecklingen.

När det gäller fiskehamnen på västsidan av Vrångö, försågs denna i början av 1890-talet med en vågbrytare, vartill dåvarande fiskeriintendenten von Yhlen utverkade statsbidrag till 2/3 av kostnaden. Denna vågbrytare (som är identisk med dagens södra pirarm) förlängdes 15 meter år 1914. Samtidigt tillbyggdes den även på höjden.

Ytterligare en tillbyggnad skedde år 1934. Då tillkom den norra pirarmen eller vågbrytaren och en kajanläggning på 100 meters längd. En del gamla bryggor fick skatta åt förgängelsen, bl. a. en gammal lotsbrygga. Dessutom muddrade man och sprängde så att vattendjupet i hamnen blev omkring 4 meter i stället för 1914 års 8–10 fot... Samtidigt fick man lämpliga förtöjningsplatser för småbåtar.

Eftersom den omtalade kajanläggningen var av trä, för den efterhand illa, och 1957 var man tvungen att lägga på en beklädnad av betongplattor. Detta arbete drog en kostnad av 140.000 kronor, varav öborna själva fick betala 10 %. Resten utgjordes av statsbidrag.

Nu rymmer hamnen de 12 fiskebåtar och 3 oljebåtar, som hör hemma på Vrångö, men då är hamnen också så full den kan bli. Därför planerar man att utvidga fiskehamnen, så att den gott och väl skall rymma det dubbla mot nu. En hel del föråldrade småbryggor skall bort vid denna nya ombyggnad, på samma sätt som skedde vid 1934 års utvidgning.

Vid ombyggnaden, som man hoppas skall kunna komma till stånd snarast möjligt, kommer hamnen att få ett djup på 5 meter. Kostnaderna kommer med ganska stor säkerhet att belöpa sig till omkring 800.000 kronor.

Den gamla hamnen vid Styrös Tången iordningställdes år 1938 i samband med byggandet av en småbåtshamn. De två småbåtsbryggorna är cirka 15 meter långa, medan de tre stora bryggorna i den gamla hamnen håller vardera cirka 50 meters längd. Ständigt återkommande reparationsarbeten har dock måst utföras under årens lopp på dessa bryggor, då de är uppförda av trä, som trots lämplig behandling utsätts för angrepp av saltvatten och vindar.

För att bland annat råda bot på "trångboddheten" i den gamla hamnen, påbörjades år 1957 byggandet av en ny fiskehamn längre västerut, vid Sandvik. Denna moderna fiskehamn med dess 144 meter långa betongkaj och i likhet med den gamla hamnen, 4—5 meter djupa hamnbassäng, blev färdig år 1959. Båda hamnarna har dragit en kostnad på mellan 600.000 och 700.000 kronor.

En utbyggnad väntar emellertid, men det är osäkert när denna kan ske. Sedan är det meningen att de gamla träbryggorna skall rivas och att en kaj för större båtar samt en småbåtshamn skall komma i stället. Allt som allt kan man räkna med, att hamnanläggningarna vid Tången då har dragit en kostnad på mer än en miljon kronor.

Donsö fiskehamn byggdes 1933—34. Man fick då vågbrytare, två pirar och "ångbåtsbrygga" för en kostnad av 450.000 kronor, varav staten bidrog med 90 %. Till följd av dåliga grundförhållanden (lera), "satte sig" vågbrytaren efterhand och det stod snart klart, att man måste företa en ombyggnad. Den nya vågbrytaren blev färdig år 1964 och är så utformad, att den kan tjänstgöra både som vågbrytare och tilläggsplats. Det är just för den sistnämnda funktionen, som den på yttersidan försetts med en lång rad bildäck, tjänstgörande som permanenta friholts.

I samband med ombyggnaden tillkom även en småbåtshamn, som rymmer cirka 35 båtar. Kostnaden för alltsammans belöpte sig till 1.650.000 kronor, varav öborna på sedvanligt sätt fick erlagga 10 %, 165.000 kronor.

En del av kajen utefter den 4—5 meter djupa hamnen har dock donsöborna bekostat själva utan några som helst statsbidrag. Det gäller en 50—60 meter lång sträcka av kajen och den egna kostnaden uppgick till 250.000 kronor. Även i andra fall har man utfört arbeten utan att begära statsbidrag härför. Ett exempel utgör den plan, som finns vid södra ändan av hamnen, invid ett isupplag. Den har man låtit asfaltera för en kostnad av 25.000 kronor.

Ytterligare en småbåtshamn, som skall rymma 70—80 båtar, planeras. Handlingarna i detta ärende har (1965) börjat sin vandring hos berörda myndigheter.

De 34 fiskebåtar och 25 tankbåtar, som har Donsö som hemmahamn, får knappast plats i hamnen samtidigt. D. v. s. fiskebåtarna och en del av tankbåtarna skulle nog få plats. Inte minst om de sistnämnda använder den yttre sidan av vågbrytaren och båda sidor av norra piren, den så kallade "ångbåtsbryggan".

Fiskelagen i tretton av donsötrållarna i storleken 65–70 fot trålar fisk hela året om, medan de största båtarna brukas uteslutande till sillfiske. Man använder sig såväl av bottentrål som flyttrål, men den sistnämnda dominerar. Som regel håller fiskelagen, som brukar bestå av 8 man på de stora båtarna, till vid fiskeplatserna ute i Nordsjön. En enda båt fiskar vid danska landet med snurrevad.

Det hos norrmännen så populära ”ringnotsfisket” har i varje fall inte intill 1965 funnit någon ”marknad” inom Styrös kommun.

De allra flesta av fiskelagen på Styrös Tången, som omfattar bl. a. 150 aktiva fiskare från Styrös, ägnar sig åt flyttrålfiske. Endast två båtar föres av snurrevadsfiskare, som har sina främsta fångstfält utefter svenska kusten och ned mot Läsö.

Vrångöfiskarna slutligen trålar sill året om på fiskeplatser mestadels belägna i Kattegatt och Skagerack.

På så gott som samtliga öar finns en del äldre fiskare, som numera lagt av utsjöfisket, och i stället ägnar sig åt s.k. strandfiske på företrädesvis hummer, krabba och ål.

Sådan är situationen i dag på fiskets område inom Styrös kommun.

Krigstider

Under krig och örlog har alltid civilbefolkningen råkat mer eller mindre illa ut. Alldeles särskilt gäller det befolkningen i gränstrakter. Och i sådan trakt har sannerligen befolkningen i Styrös socken länge befunnit sig. Inte bara i gränslandskapet mellan hav och land — ett förhållande som aldrig kan göras något åt — utan också vid gränsen mellan tre riken.

Redan under vikingatid, då Brännöarna var väl kända, var det oroligt kring övärlden. Färdvägarna förbi ögruppen torde inte ha varit särdeles säkra för fredliga handelsfarare. Sådana fanns det nämligen redan vid denna tid.

I samband med det brokiga marknadslivet på Brännö, förekom det säkerligen också fejder på och omkring öarna. Men helt naturligt har både namn och data på kämparna gått in i den stora glömskan. Och fråga är väl om den tidens fåtaliga fasta inbyggare på öarna led något nämnvärt ont av de av allt att döma sporadiska strandhuggen.

Värre skulle det bli senare. Dock vet vi tyvärr inte mycket om de medeltida fejdernas inverkan på civilbefolkningen. Men åtskilliga gånger under den västsvenska krigshistorien torde det ha varit möjligt för en fiende att landstiga på öarna och förhärja dessa.

Ett sådant tillfälle kunde det ha varit tal om i samband med den 10 veckor långa norska belägringen av Älvsborgs fästning år 1439, då samtidigt en stor holländsk flotta löpte in i Skagerack i allt annat än vänskapligt syfte. Men det är mycket osäkert om denna fartygsmängd utgjorde något annat än enbart en styrkedemonstration, som inte innebar något hot mot skärgården.

Lika ovisst är det om de danska krigen i mitten av 1400-talet, Sturekrigen i Västergötland 1470, krigen kring det nästföljande sekelskiftet, västgötaupproret 1529 eller det nordiska sjuårskriget 1563–1570, vilket bl. a. ledde till den första Älvsborgs lösen, verkligen innebar påtagliga lidanden för öbefolkningen. I varje fall innehåller källorna inga säkra uttalanden.

Det är först under den hemska s. k. Brännefejden åren 1611–1613 som det med säkerhet kan sägas, att krigsoperationerna innebar en allvarlig kris för öar

nas folk. Det förstnämnda året låg en dansk blockadflotta under befäl av Jörgen Daa utanför Göta älvs mynning från maj till december. Den 27 maj lär från den instängda svenska Älvsborgseskaderns sida ha gjorts ett försök att med bevärade båtar komma åt den danska flottstyrkan. Försöket misslyckades dock.

Man kan väl föreställa sig, att den danska blockadflottan denna gång, liksom vid många senare tillfällen, har haft en landförbindelse att stödja sig på för att blockaden under så lång tid som skedde skulle nöjaktigt kunna upprätthållas. I varje fall har man med säkerhet utnyttjat möjligheten att kunna komplettera vattenförråden från ökällorna. Mycket troligt är det också, att danskarna på vissa platser ilandförde artilleri och lät uppföra batterier. Dessutom tvingades befolkningen på öarna att den 25 maj svärja Kristian IV trohet, och erkänna honom som "sin rätte konung för all framtid" (tidigare nämnt i "Historisk orientering"). Danskarna hade tydligen för avsikt att stanna och gjorde det också sedan Älvsborg erövrats påföljande år och närliggande härader ockuperats. Inte förrän Älvsborg lösen nummer två (1.000.000 rdr) betalts, fick Sverige tillbaka sin korridor mot havet.

Kanske undgick "Brännöarnas" befolkning genom sin trohetsed att få sin egendom bortrövad. Det är nämligen först rörande den s.k. Hannibalsfejden 1643–1645 som källorna nämner att öbefolkningen blivit plundrad.

Redan i början av april månad år 1644 infann sig utanför Göteborg en blockadstyrka om 10 skepp under den danske konungens eget befäl, för att avskära tillförseln västerifrån till den viktiga hamnstaden. Dessutom hyste danskarna förhoppningen, att kunna förmå Älvsborgs slott att dagtinga. En sak som dock inte lyckades. Flottstyrkan gick mycket fräckt tillväga och låg delvis förankrad ända inne vid Käringberget. Och ute i havsbandet högg man ned Vinga båk.

Efter en månads blockad gick den danska styrkan en av Sverige från Holland anskaffad grupp fartyg till mötes. Denna fartygsgrupp stod under befäl av holländaren Mårten Thijssen, vilken senare som bekant adlades Ancharhjem, gjorde betydande insatser i svenska flottan samt fick en hel del beröring med styrsöskärgården genom förläningar och köp.

Vid tinget på Brännö den 16/12 samma år omvittnades att Flundre, Ale, Vättle och Askims härader utmed älven blivit liksom "Svenska Hisingen med Öyorne och skärgården alldeles förplundrade av fiendens anlopp". Detta är veterligt den första anteckningen om att befolkningen fått lida svårt under krigen. Men även om skriftliga vittnesbörd ej finnes, ligger ju antagandet ändå mycket nära till hands, att så varit fallet även tidigare. Några som helst

försvarsanstalter synes inte heller ha vidtagits på öarna. Tydligt har man funnit det lönlöst eller i varje fall alltför riskabelt för den styrka, som i så fall skulle stationeras där. Så blev alltså öarnas människor utlämnade åt fiendens godtycke. Alla ville dock inte vara det och därför hände det vid krigsutbrotten att många lämnade sina hem på öarna och begav sig in till fastlandet, där man kände sig något säkrare och framför allt hade möjlighet att vid akut fara dölja sig i de stora skogarna.

År 1645 började krigshändelserna med en dansk flottexpedition mot Göteborg. Det var amiralen Ove

Gjedde, som förde befälet. Avsikten var att angripa staden dels från sjön och dels till lands.

Landstyrkan skulle utgå från Varberg. Gjedde, som anlände i mitten av maj med en styrka på 16 skepp, kunde emellertid ingenting uträtta på grund av att Ancharhjem på ett förträffligt sätt skötte försvaret med hjälp av de 13 skepp han disponerade. Den danske amiralen tvingades därför återvända, men hade så när fått sätta livet till i en våldsam storm innan hans amiralskepp, S:t Sophia, hann lämna skärgården. Skeppet kastades mot klipporna och sjönk. Det är från detta fartyg, som Dykarklubben Poseidon i Göteborg med Dennis Österlund som ledare, i början av 1960-talet fiskat upp flera metallkanoner, varav ett par varit utställda i Sjöfartsmuséet i Göteborg.

Tolv år efter Gjeddes fatalitet var det dags för det fjärde nordiska kriget under ett sekel. Den sedvanliga danska blockaden utanför Göteborgs inlopp förekom även då. På tinget den 30/7 1657 fann man det angeläget, att innan förhandlingarna började påminna folket på öarna om att "flitigt beställa om vakten vid stranden, att fienden, som med sina skepp ligger uti skären icke oförmodligen med båtar infaller". Däremot borde man hjälpa egna soldater med "pålster, skor och strumpor".

Att varningen verkligen var berättigad, visade den norska skärgårdsflotta, som påföljande år på hösten härjade uteder bohuskusten och bl. a. höll Orust delvis ockuperat. Bohuslän hade ju kort dessförinnan genom freden i Roskilde blivit svenskt.

Under det s. k. andra danska kriget, vilket började hösten 1658 och pågick till maj månad år 1660, blev skärgårdsbefolkningen i tillfälle att lämna viss hjälp till den svenska flottan. Efter en av de svåraste vinterresor som över huvud taget förekommit i flottan på den tiden, kom den kände Klas Uggla med tre av ursprungligen fyra skepp till Göteborgs inlopp, sedan han med start den 6 januari 1659 under åtta dagar seglat från Nyborg invid Stora Bält.

Man hade fått föra en oavlåtlig kamp mot snöstormar och hård köld samt pröva på isgång flera gånger. Genom en smal isränna lyckades man ta sig in i skärgården, där befolkningen hjälpte till att ilandföra liken efter 106 sjömän, som duktat under för köld, hunger samt överansträngning. Misstanken att dessa döda sjömän begravts på de improviserade kyrkogårdarna på Rivö och Buskär ligger nära till hands, men går självfallet ej att få bekräftad.

*

Såsom läsaren väl märkt har inga personer bland öarnas invånare kunnat namngivas under omnämnandet av föregående krigshändelser, vilka i någon mån berört styrsöskärgården. Alla har varit anonyma, och befolkningen har betraktats som ett kollektiv. Det är först från och med Gyldenlöwefejdens och den Stora Ofredens år som enstaka gestalter träder fram ur den anonyma massan och ger befolkningens reaktioner mera personliga drag.

De som ägde mycket och alltså hade mycket att förlora i egendomsväg var måhända de, som mest gav sitt missnöje tillkänna. Till följd av detta har vi fått en del vetskap om vad som hände.

En av "ståndspersonerna" på öarna vid denna tid var – självfallet – länsmannen, Lars Jonsson. Den attest, som han lyckades utverka vid tinget i "Piggsbodhe" (Pixbo) i februari år 1677, talar på ett ganska tydligt sätt om hur fienden verkligen härjade ute på öarna:

"Anhöll för Rätten Länsmannen på Swenska Öijerne Wellt Lars Jonnsson på Brännöö, om Tingsrättens attest, huruledes han wid denne swåhra feigden, till huus och Egendomb märkeligen, af dhe i Siöön af och ahn fahrande danska fienderne, beskadigad ähr; Nembl: all Grödan som i huusen 1676 blef inbärgad, bådhe höö och Sädh, affördh, och huusen mestadehls nedrifne, bortföhrde, af dhe ännu qwarstående; jemte all inredningen alldeles förderfwad — sönderhuggne — samt huusgerådzsaker, och myket wid Gården liggandhe träwirke, af brädher och annat mehra, borttaget; att hans huus och Gård således, i allo ruinerad ähr, och intet dheraf behållit, som herefter nyttias kan Altfördz som så tywärr betygas i Sanning wara: blifwer dhet hermed attesterat."

Samtidigt fick en änka på samma ö (Kierstin Jonsdotter) en liknande attest. Även andra vittnesbörd lämnades om fiendens framfart. Hisingen härjades svårt. Detta var förresten en av anledningarna till att tinget inte hölls på den vanliga platsen i Lundby. Det omvittnades: Norska fienderna har varit infallna på både svenska och danska Hisingen. Inbyggarna måste beklagligen fly från hemmen över älven, lämna allt sitt gods, sin nyligen utsatta säd och sina ängar under fiendens våld.

På ting år 1679 bekräftades att Hisingen härjats värst åren 1676 och 1678. Dramatiskt omtalas att många måst fly över åkrarna mycket hastigt och att männen därvid endast hunnit få med sig hustru, barn samt några kor.

Men härjningarna gällde sannerligen inte bara Hisingen. Följande antecknades även:

”Uplästes för Rätten een Upsattz och rästelängd på härad som kan inne stå eller restera af Cronans tillhöriga utlagor å Svenska Skiährgården eller Öijorna så wähl 1675 som 1676, 77 och 1678 af Mantahls- Boskapz- och Skiutzpenningar, altså, mädan Nembden betygde noch sampt samptl; Öijebornas beklaglige tillstånd, och flyckt från sina huus, mästadehls alt sedan denne ofriden påkom, sampt många hemman af fienden upbrände, och således icke kunna bem:te räst betahla hwilken sig bedrager till 144 Dr 8 öre smt, ty blef Skriften å Rättens wägnar med påskrift och häradtz Signet Verifierad.”

I varje fall Lars Jonsson, länsmannen, drog lärdom av vad som hänt. Enligt domboken ägde han år 1695 delar av hemmanet Stora Hovås i Askims socken. Det nämnda året begärde åborna på hemmanet hos rätten att få lösa ut honom. Jonsson anhöll då, att få behålla åtminstone smörräntan i Stora Hovås, för att han i händelse av ofred skulle där kunna ”conservera” sina kreatur. Han fick dock föreläggande, att låta lösa ut sig av åborna, då hemmanet ansågs för svagt att föda flera än dessa.

Länsmannens bekymmer för sina kreatur slutade dock redan år 1697, då han dog, i god tid innan den Stora Ofredens dagar.

Under ofredstider kan ju många ovanliga händelser tima. I annat sammanhang har det följande berörts, men det återberättas dock här, då det ses ur en annan aspekt.

En dag år 1678 hittade Jöns Andersson, boende på Brännö, en kista full med böcker invid stranden på ön. Uppenbart var att kistan spolats i land. Upphittaren hade tydligen ingen svårighet att få upp locket. Ovanpå böckerna fann han ett öre i silvermynt och detta tog han vara på, liksom en av böckerna. Denna sökte han torka framför hårdens hemma, men proceduren misslyckades och boken föll helt sönder.

Jöns Andersson vilade hemma under natten och begav sig påföljande morgon till bokkistans strandningsplats. Döm om hans förvåning då han fann kistan tom! Alla böckerna var borta. Någon okänd hade tagit dem.

Tyvärr omtalas inte i domboksprotokollet vad för slags böcker det rörde sig om, vilket onekligen är skada. Man kan ju heller inte undgå att reflektera över varifrån böckerna kom. Den närmast till hands liggande gissningen torde vara att de kom från ett fartyg, som förlit – kanske till följd av krigshandlingar. Måhända rörde det sig om en flyttningstransport, avsedd att föra kulturskatter undan krigszonen?

Det må vara hur som helst med detta. För Jöns Anderssons del innebar fyndet en källa till förtret. Han blev nämligen åtalad.

Detta skedde vid det första tinget i "Svenska Skärgården" efter den stora fejden, närmare bestämt den 15 juli år 1680. Jöns Andersson deklarerade dock, att han inte kände till vem som tagit de fördärvade böckerna. Rätten resolverade: "altså warder han från wijdare tilltahl i så måto frij."

Vid detta rättegångstillfälle tackade man Gud för att den stora ofreden äntligen var slut och påminde om att inget ting hade kunnat hållas i skärgården sedan år 1675. Under mellantiden hade fyra av de sex nämndemännen avlidit.

*

Vår kännedom om namngivna invånare på öarna och en del av deras öden är dock störst vad beträffar tiden för den Stora Ofreden. Under den tid då konung Karl XII hängav sig åt kriget i öster, förekom, som bekant, en mängd krigshandlingar även på svenska västkusten. Denna krigstid skilde sig dock från Gyldenlöwefejden i varje fall i det avseendet, att den åtminstone de första åren inte innebar något avbräck för övärlden i rättegångshänseende. Ting kunde nämligen hållas i sedvanlig ordning omkring midsommartid. Som regel hölls det på Brännö, vilket tidigare påpekats i kapitlet om Brännö ting, men år 1711 hölls det på Köpstadsö. Det var först under krigets dramatiska slutfas, som det uppstod rubbningar i det traditionella schemat. År 1716 angavs exempelvis, att tinget ej kunde hållas på Brännö, "emedan fienden med sina fartyg, der ved visar". Lilla Fiskebäck fick i stället besök av häradshövdingen och hans följe.

Den svenska flottan gjorde också vad den kunde för att förbindelserna mellan fastlandet och öarna skulle fungera så normalt som möjligt. Dessutom skapades en särskild västkusteskader, som från år 1712 hade till huvudsaklig uppgift att skydda handeln på Göteborg samt att störa de danska förbindelserna med Norge. Styrkan, som utgjordes av fyra större och tre mindre fregatter, hade en del framgångar både i Skagerack och på Nordsjön.

Trots detta var det väl ändå inte den reguljära flottan, som blev den mest omtalade under detta krig. Det var i stället kaparfartygens insatser, som både då och senare blev föremål för en – ibland överdriven – glorifiering. Den mest bekante av den tidens kapar-redare, var ju den välkände Lars Gathenhjelm, vilken i likhet med många andra bedrev den av konungen sanktionerade, lovliga näringen.

Att flera av kaparkaptenerna, liksom en del andra personer med anknytning till kaperiväsendet, antingen var eller i samband med kriget blev bofasta i styrsöskärgården, är dock måhända inte så allom bekant.

De insatser dessa män gjorde krävde emellertid också offer. Ett sådant vittnar t. ex. Styrös kyrkbok om. Den 18/10 år 1710 antecknades: "begrofs Anders Olsohn loosen (lotsen) nembl. på Wrangö som skiötz ihjel på Konungens Briggatin Siööbladh."

I boken "Göteborgs Eskader och Örlogsstation 1523–1870" namngives ytterligare två öbor, denna gång i förteckningen över förluster i manskap:

"Aspö: Anders Nilsson: död, och bortoblefwen, med Commendeur Lars Gatenhielms snappupp: a:o 1717."

"Brännö: Jöns Andersson: fången med Caper Capitein Mårten Heltz Capare, som Fredrick Lind förddt a:o 1717: ännu intet igenkommen 1720: in Januarij."

Det förtjänar i detta sammanhang påminnas om att redan i lotskapitlet omnämnts lotsen Anders Olofssons från Vrångö vedermödor. Han blev år 1717 tillfångatagen på det danska örlogsskeppet Högenhals och där så illa behandlad, att han inte vidare kunde tjäna som lots, när han återkom hem. Den 62-årige mannen fick därför ödmjukt begära avsked.

Men även om krigstiden innebar stora risker för såväl män i statstjänst som för civilbefolkningen, så hindrade detta inte att intresset var stort i skärgården, då det legitima kaperiet tog sin början år 1710.

De tre första fartygen på västkusten, vars redare anhöll om kaparebrev, var Constantia, Europa och Jägaren. Detta omnämnde guvernör Erik Sjöblad i en särskild skrivelse den 25 mars samma år.

Jägaren var en kaparegalliot, vars redare var Tore Otterbäck och Jacob Feigel i Göteborg samt öborna Lars Helgesson och "Jonn" på Styrös. Dessa båda sistnämnda blev alltså övärldens första kapareredare, men de blev – självfallet — inte de sista! Den omtalade "Jonn" på Styrös har tyvärr inte med säkerhet kunnat identifieras. Ombord på Jägaren skulle en skeppare Anders Pettersson Dahlberg tjänstgöra som kapten.

Det fanns också andra orsaker till den uppväckta kampviljan än möjligheterna till goda förtjänster på kapade prisskepp. I april—maj år 1712 övertog den norske sjöhjälten Peder Tordenskiöld befälet på fregatten Lövendals Galej, som därmed började ett härjningståg utefter kusten, som lämnade spår efter sig även i Styrös kyrkbok. Det var påföljande år, den 30/10, som det sades: inföll danske kaparen Lövendahls Galej på Donsö, Vrångö, bragte och hela skärgården

i "confusion", så ingen predikan kunde ske, men två veckor förut ändå kat. (-ekismi) förhör och pred. lyst, kom ingen varken ung eller gammal till kyrkan. Vidare anmärktes att katekismiexamina för den oroliga tidens skull måste upphöra och att ungdomen skulle få läsa om söndagarna. Dock — skrev prästen, tydligen inte utan en viss ironi över det oblida ödet — presterades barnsöl på Brännö!

En av kaparkaptenerna från denna tid har redan tidigare omnämnts i denna skildring. Det var Erik Andersson. Tillsammans med sin besättning gjorde han ett sammanskott år 1715 och lät sedan år 1721 köpa ett altarkläde till Styrso gamla träkyrka, vilket också nämnts i kapitlet om denna.

I likhet med andra kaparkaptener på den tiden, var han också amiralitetsofficer. I rullorna för Karl XII:s officerare står han nämligen antecknad som e. o. underlöjtnant vid amiralitetet i Göteborg. Under årens lopp var han befälhavare på flera fartyg, bl.a. kaparen Sjöbladh 1711, Stöfvaren 1714, brigantinen Fenix samma år samt å den tidigare nämnda kaparegallioten Jägaren år 1715. Det var å den sistnämnda sammanskottet skedde bland en besättning, som bestod nära nog uteslutande av öbor (se sid. 47).

Bland dessa besättningsmän nämnes även löjtnant Olof Möller. Ombord på Jägaren var han uppenbarligen sekond, men det är möjligt att han på andra fartyg förde självständigt befäl. Olof Larsson Möller, som hans fullständiga namn löd, blev e.o. underlöjtnant år 1711 och ordinarie i samma grad år 1718. Som många andra av krigsbefälen, erhöll han avsked år 1720. Under sin aktiva tid tjänstgjorde han bl. a. på skeppen Göta Lejon och Sverige.

En annan man bland besättningen på Jägaren var Jonas Stöhr. Han var överstyrman i maj år 1712. Redan i juli samma år blev han e. o. underlöjtnant vid amiralitetet. Vid den tiden tjänstgjorde han ombord på skeppet Prinsessan Hedvig Sofia. Han var tydligen en mycket stridbar herre och vi får fördenskull anledning att syssla med honom längre fram.

Jon Gudmunsson Dohnberg var en annan av kaparkaptenerna. Han var också underlöjtnant samt erhöll avsked i februari år 1720. År 1751 tilldelades han gratial. Dohnberg var kapten på kaparen Vindthunden år 1716.

Johan Kristian Gadd var en man, som efter kriget nämndes öbo. Han var kapten på kaparen Valfisken år 1717.

Av dessa officerare med anknytning till övärlden var det en, som måhända fick ett äventyrligare liv än de flesta andra. Hans namn var Mårten Brännö. Till ordinarie underlöjtnant utnämndes han den 3/7 1717, men redan den 7/10

samma år blev han överlöjtnant. Den 8/1 1720 dömdes han av någon anledning till döden, men benådades till 14 dagars fängelse och avsättning. Saken ansågs tydligen inte alltför allvarlig, ty han kom åter i tjänst och utnämndes till kaptenlöjtnant den 26/11 samma år. I juni månad år 1721 avled han.

Men innan dess hade han bl.a. hunnit med att tillsammans med scoutbynachten Siöbladh samt länsmannen och lotsåldermannen Carl Larsson på Brännö vara redare för kaparen Flygande Fisken. Dessutom förde han som kapten samma fartyg år 1715.

Året därpå var det aktuellt att i samband med Karl XII:s norska fälttåg ordna den viktiga tillförselfrågan med hjälp av transportfartyg. Dessa kunde ju föra större kvantiteter förnödenheter relativt sett snabbare än vad lands vägstranporter med fordon förmådde.

Men att finna fartyg till den nödvändiga transportflottan var inte så lätt. Man löste problemet på ett för krigstider mycket vanligt sätt. Fartygen beslagtogs helt enkelt!

En särskild kommission tillsattes, som fick i uppdrag att utvälja lämpliga fartyg bland de i Göteborgs hamn liggande. Efter en tids arbete presenterade kommissionen en lista på 29 fartyg. Av dessa utvaldes sedermera 14 stycken. Inte mindre än 8 stycken av dessa tillhörde Lars Gathenhjelm. Men bland de övriga fartygen fanns även ett prisskepp på 40 läster – Robert of Enstentor – vars redare sades vara kapten Mårten Brännö och länsmannen Carl Larsson!

Detta kapade prisskepp fick alltså redarna inte mycket nytta av. I likhet med de övriga fartygsägarna fick de i stället snarast möjligt klargöra skeppet för avgång. Att anskaffa besättning behövde de däremot inte tänka på, då Kronan skötte om detta. Nästan allt sjöbefaret manskap hade ju flottan redan tagit hand om.

Ägarna till fartygen skulle få en viss ersättning för frakten, men däremot gavs inga garantier för den händelse fartygen skulle gå förlorade. Detta var dock just vad som hände. Under flotteskort begav sig eskadern norrut efter kusten och ankrade slutligen i den innersta delen av den smala Dynekilen i norra Bohuslän.

Det var medan transportflottan låg där, som Tordenskiöld gjorde sitt djärva och lyckade anfall mot den. En del fartyg blev tagna, men de flesta sänktes. Och där ligger de med några få bärgade undantag än i dag; föremål för mer eller mindre lyckade "skattsökningsexpeditioner".

Sedan krigets åskor tystnat och en fredlig tid gjort sitt inträde, blev flera av de nämnda kaparkaptenerna förtroendemän i både kyrkans och socknens tjänst. Ofta valdes de till kyrkvårdar. De tillhörde ju också gruppen av ståndspersoner vid sidan av kyrkoherden och länsmannen. När man ser dem omnämnas i olika handlingar, lägger man märke till att de nästan undantagslöst tituleras löjtnant – även på sin ålders höst.

För att exemplifiera bland annat detta, citeras följande två begravningsnotiser från Styrös kyrkbok:

”1741 11/5 Begroftz Lieutnant Jonas Stör 68 åhr gammal.”

”1765 Dec. 16 Afled Lieutnanten ädel och Högachtad Hr Jonas Donberg på Donsö af ålderdomsswaghet gl 83 år och 6 månader.”

*

Men vi anknyter på nytt till kriget, som ju sannerligen inte tog slut i och med Tordenskiolds kupp i Dynekilen. Denna innebar dock ett allvarligt avbräck för kung Karls armé i Norge. Fälttåget där kunde därför inte fortsättas med full kraft det året.

Det var dock inte förrän påföljande år, 1717, som allvarliga krigshändelser berörde trakten av Göteborg. Staden hade länge varit en förhatlig plats för norrmän och danskar, kanske främst på grund av att Lars Gathenhjelm och de andra kaparnas verksamhet hade stark anknytning dit.

Tordenskiold, som för första gången förde självständigt befäl över den danska kattergattseskadern, beslöt sig för att slå ett riktigt slag för att förstöra de för krigsbruk lämpliga anläggningarna i staden. Fördenskull begav han sig den 1 maj på kvällen i väg från Fredrikshamn med Göteborg som mål. Den fartygsstyrka han kommenderade över, bestod av 2 linjeskepp, 2 skottpråmar, 9 galärer, 2 halvgalärer samt 16 slupar. Avsikten var att nå målet i skydd av mörkret. Detta lyckades dock inte. En av skottpråmarna blev nämligen efter. Inte förrän klockan sex på morgonen den 2 maj var styrkan därför sammandragen i skärgården utanför staden. Då var givetvis all överraskning borta och staden kunde rustas till försvar.

Trots detta gick Tordenskiold till anfall på kvällen. Han lät spanna roddfartygen för skottpråmarna och bogsera dessa förbi Nya Älvsborgs fästning.

Svenska blockskepp låg längre in tvärs över älven och mot dessa å ena sidan och fästningen å den andra fick de inträngande fartygen utkämpa en fem timmars het strid. Då hade Tordenskiolds styrka tillfogats tillräckligt stora förluster för att med tacksamhet dra sig tillbaka. Två galärer gick dock förlorade.

Den danska styrkan låg kvar en tid och blockerade inloppet till staden. Därvid blev styrsöskärgården ånyo tillfälligt ockuperad. Vad som verkligen hände i skärgården på den tiden, kommer att till mycket stor del vara förborgat för oss. Men så mycket är klart, att det även i viss mån fick med kyrkbokföringen att göra. Stora luckor finns nämligen i kyrkboken för åren 1716–1718. En del av de händelser, som timade de sista åren av den Stora Ofreden, kommer att nämnas kort härafter.

Efter Karl XII:s död, den 30 november 1718, fick danskar och norrmän liksom en ny kampanj. Man planerade att låta en norsk här marschera genom Bohuslän mot Göteborg, där en dansk landstigningshär skulle möta, varefter man skulle ta staden.

Tidigt på våren år 1719 blockerade Tordenskiöld med hjälp av 4 skepp och 1 fregatt inloppet till staden. Senare tillkom åtskilliga andra belägringsfartyg. Snabba försvarsanstalter vidtogs självfallet under tiden av svenskarna.

Liksom i förbigående tog Tordenskiöld i juli månad efter endast fem dagars belägring Carlstens fästning vid Marstrand. När detta var gjort kunde en hel del fartyg frigöras och sattes i stället in mot Göteborg. Med början klockan 11 den 21 juli utsattes Nya Älvsborgs fästning för en våldsam beskjutning från både fartyg och landbatterier, vilka senare utnyttjade Aspholmarna för sin verksamhet. Troligen trodde Tordenskiöld, att han skulle kunna göra processen kort med fästningen. Carlstens fall sporrade ju till ansträngningar! Men aktionen mot Nya Älvsborg lyckades inte. Svenska kanoner fördes längs hisingsstranden och utsatte småningom Tordenskiölds styrka för flankerande beskjutning. De anfallande fick snarast dra sig tillbaka, visserligen utan fartygsförluster, men i stället med åtskilliga döda och blesserade bland manskapet.

Tordenskiöld själv slapp dock att förargas över återtåget, då han redan begivit sig till Marstrand för att möta den danske konungen. En i skärgården kvarlämnad fartygsgrupp svarade senare för den sedvanliga blockaden.

Men Tordenskiöld skulle än en gång göra Göteborg den äran. Nu kom han dock inte med buller och bång och en stor fartygsstyrka. Nej, när han förnyade sitt besök i slutet av september månad, så skedde det med list och förslagenhet.

Två galärer och tio slupar var hela styrkan samlad ombord på. Sluparna roddes i skydd av mörkret in till Nya Varvet, där besättningarna härjade och brände på ett sätt, som man knappast skulle kunna tro vara möjligt. Naturligtvis var det en brist i den svenska bevakningen, som möjliggjorde aktionen, vil-

ken onekligen hade ett tycke av sentida dylika: nämligen djärva och snabba s. k. commandoraider under det andra världskriget.

Tordenskiöld var alltså i mångt och mycket före sin tid och visade en djärvhet och gåpåaranda, som väl försvarar, att han fått en plats med staty uppkallad efter sig i hjärtat av Norges huvudstad, helt nära hamnen.

*

Ungefär en månad efter det sista anfallet mot Göteborgs hamn blev det vapenstillestånd, som så småningom ledde till fred.

I början av denna fredsperiod avslöjades dock händelser, som man skulle kunna tro vara tagna ur äventyrsromaner. Den 27/10 1719 stämde löjtnanten Stöhr en del personer till tinget. Han påstod att en Petter Nilsson och dennes hustru på Styrso skulle varit orsak till att det varit mycket nära att han blivit tillfångatagen under den nästföregående fejden. Flera personer blev hörda, men inget blev klargjort omedelbart. Så småningom fann dock prästens piga för gott tala om att fienden ofta använt prästhustruns båt!

Olof Persson i Önnered lämnade ett vittnesmål, som säkerligen gjorde rätten konfunderad. Han berättade att han och en annan man befann sig ute på fiske, då danskt krigsfolk kom till dem, iklädda kvinnokläder (!) Danskarna efterhörde de båda fiskarnas namn samt tog slutligen Olof Persson tillfånga och förde honom till Styrso. I likhet med löjtnant Stöhr hade Olof Persson nämligen endast ett öga! Då sällskapet kom till Styrso och mötte prästhustrun, förklarade denna att Olof Persson inte var den rätte!

Senare hade danskarna tagit prästhustruns båt och farit nedåt Halland, där de rövat och tagit allt de kommit åt.

Vad som avslöjats föranledde Stöhr att anklaga prästhustrun Christina Smitt att ha utklätt danskarna i kvinnokläder för att eftersöka honom. Prästhustrun gav sig emellertid inte utan förmenade att Stöhr inte kunde bevisa att hon var skyldig. Trots att en hustru Bengta Nilsdotter på ed vittnade om att hon hört Elin Larsdotter säga: "Prästfrun utklädde de danske för att eftersöka Stören", så slöt det hela med att Christina Smitt blev frikänd.

Hennes ev. antagonism mot Stöhr kan möjligen förklaras med att hennes man, kyrkoherde Smitt, tidigare varit i delo med Stöhr, liksom med en mängd andra personer. Om detta berättas dock i annat sammanhang.

När Stöhr gick till angrepp mot Christina Smitt i det nämnda målet, var hon änka. Kyrkoherden blev nämligen dödad i samband med danskarnas infall på öarna år 1719. Vad som orsakat dödsfallet är inte klarlagt.

*

Senare krigstillfällen har för övärldens del veterligt inte föranlett sådana lidanden, som i det föregående antytts. Hattarnas äventyr i Ryssland på 1740talet förorsakade på sin höjd bevakningsåtgärder, liksom helt naturligt skett vid varje senare krig. Ett visst avbräck medförde denna bevakning vid 1788 års norska infall i Bohuslän, vilket kyrkoherde Bogren vittnade om i de statistiska tabellerna, där det heter att sillfångsten det året blev sämre än vanligt till följd av att männen var kringspridda på kustbevakning. Ett par fiskare blev också ihjälskjutna av besättningen på en rysk kutterbrigg år 1789.

Vad 1808–1809 års krig beträffar, så fanns det även då, liksom hundra år tidigare, ett väl utvecklat kaperiväsen. Om detta har man dock inte tillnärmelsevis så många uppgifter, som om det tidigare. Ett lidande, som tillfogades befolkningen snarare efter än under kriget, var den smuggling, som faktiskt även "hederligt" folk fann legitim i samband med kontinentalsystemets frihandelsupplag bl. a. på Fotö. När kontinentalsystemet ej längre tillämpades, fortsatte dock smugglingen och blev mångenstädes till ett gissel (se kap. 17 – "Öbergs").

De båda världskrigens beredskapstjänstgöring samt anläggandet av befästningar inom övärlden ligger alltför nära i tiden för att närmare behöva beröras och bringas därför här endast i erinran. De lidanden, som befolkningen då tillfogades, hänför sig nära nog uteslutande till de förluster, som fiskarna gjorde i människoliv, båtar och redskap. Då skildringen av dessa förluster emellertid mera naturligt hör hemma i fiskekapitlen, behandlas de inte här.

Inledningsvis nämndes, att styrsöskärgården låg i en gränstrakt. Även om landgränsen avsevärt flyttats, så äger ändå talet om gränstrakt aktualitet. Riksgränsen går nämligen vid fyramilsgränsen (sjömil). Vid en landgräns gör en nation anspråk på landområdet på andra sidan gränsen, men vid en sjögräns som denna är vattnet utanför internationellt med allt vad detta innebär vid ett krigsutbrott.

Må framtidens civilbefolkning på öarna besparas vad som drabbat invånarna vid krigsfall under historisk överblickbar tid!

Från födelse till död

Något om vad kyrkböckerna avslöjar

I olika sammanhang har vi gjort citat ur Styrös kyrkböcker. Det har inte varit några tillfälligheter att så skett, enär just kyrkböckerna hör till våra förnämsta källor ur historisk synpunkt – och då inte bara i personellt avseende.

Om en församlings kyrkböcker finns bevarade till våra dagar alltifrån den tid de först började föras, så är det inte bara släktforskarna, som har anledning att vara glada! Styrös kyrkoarkiv har förskonats från eldsvådor och svårare följder av örlog. Sådan tur har emellertid inte alla arkiv haft. Björlanda, den närliggande hisingssocknen t. ex., kan inte förete några kyrkböcker från tiden före år 1792.

Enligt en lag från Karl XI:s tid, skall alla församlingar i vårt land föra anteckningar över födda och döda o. s. v. Vissa biskopar hade redan dessförinnan låtit liknande påbud utgå. Detta har haft till följd att församlingar i en del landsändar kan visa fram kyrkböcker från tidigt 1600-tal.

Från år 1686 – kyrkolagens tillkomstår – är Styrös kyrkböcker förda. Det är intressant att tänka sig, att det alltså från den tiden finns en nära nog obruten personförteckning inom församlingen, fram till våra dagar.

Böckerna ifråga innehåller anteckningar om födelse och dop, lysning och vigsel, död och begravning. Förutom dessa urkunder, som med ett gemensamt namn kallas ministerialböcker, föreskrevs också förandet av en skriftebok, som sedermera efter diverse ändringar kom att kallas husförhörlängd. För Styrös vidkommande finns dessa sistnämnda längder tillgängliga först från och med år 1799.¹ De innehåller ej bara namn och data utan många andra uppgifter av stort intresse och behandlas därför mera ingående längre fram. In- och utflyttningslängder (från 1755) samt statistiska tabeller (1749–1859) innehåller också många värdefulla upplysningar.

I födelseboken antecknas när barnet föddes eller ”christnades”, d. v. s. döptes. Stundom förekommer annotation om båda dessa tillfällen, men som regel om

¹ Tidigare förda längder har måhända kastats bort redan på 1700-talet.

endast ett av dem. Uppgifterna vid visitationerna, att barnen döptes omkring tre dagar efter födelsen, bekräftas i födelseboken.

Under de första hundra åren efter det kyrkböcker började föras, förrättades dopen regelmässigt i kyrkan, men därefter var dopplatsen inte så fixerad; både prästgården och hemmet utnyttjades för ändamålet, varöver det också klagades under visitationerna.

Men redan under 1600-talet och i början av 1700-talet förekom givetvis hemmadop, och då alldeles särskilt när det gällde nöddop. Ett exempel:

”1712 7/4 hemmadöptes Jon Anderssons barn på Styrösö, Anders Wid N:n, och begrofs d. 8de dito.”

Under de första två åren antecknades i födelseboken endast faderns namn och hemort (ön), jämte det namn barnet givits vid dopet. Från år 1688 uppgavs emellertid också moderns namn. Det kom dock en tid – det var under den stora ofredens dagar – då man återgick till det gamla systemet, och då över huvud taget kyrkböckerna fördes på ett sätt, som lämnade mycket övrigt att önska.

Även uppgivandet av faddrar följde samma mönster. Som regel brukade antalet faddrar vara sex, tre av vardera könet. Antalet har dock stundom varierat högst betydligt. Ett exempel från födelsebokens första tid må anföras. När den i många andra sammanhang omtalade länsmannen Lars Jonsson, vilken hade flera söner, stod fadder den 31/5 1695 vid en sons dop (Jonas – föräldrar Jon Larsson – Margaretha Eriksdotter Opman), gjordes följande fadderanteckning:

”Befallningsmannen Wälbetrodde Lars Jonsson, Boektryckiaren i Götheborgh Konst Erfahrne Jöns Rahm, Pällmmästaren Hr Jacob (Rydellius) i Haga. Hustru Brita Hasselberg, hustr. Annicka och hustr. Chatarina Cornelijdottrar från Götheborgh.”

Antal och fördelning av faddrar var alltså det sedvanliga. Som exempel på den variation, som senare förekom i flera fall, väljer vi det tillfälle, då länsmannen Lars Jonssons sons sonson, den sedermera i andra sammanhang nämnde klockaren Carl Magnus Johansson, döptes den 13/7 1760 (föräldrar Johannes Larsson – Marit Svensdotter på Köpstadsö). Som faddrar nämndes:

”Nils Olufsson på Kiöpstadsö, Carl Larsson, Lorentz Larsson och Andreas Olufsson på Brännö. Bördhustr: Anna Nilsdotter på Asperö, pig. Stina Larsdotter på Brännö, Pig. Anna Svensdotter på Kiöpstadsö.”

Här blev alltså antalet faddrar sju. Bördhustru kallades den kvinna, som bar fram barnet till dopet.

Hur hög var då födelsesiffran? Födelsebokens första anteckning hänför sig till den 8/10 1686, varför vi inte kan få någon komplett uppgift på antalet födda detta år. Trots detta har fem födslar noterats. Antalet födslar de närmast följande åren blev:

År	Födda	År	Födda	År	Födda
1687	17	1693	9	1699	10
1688	3	1694	13	1700	10
1689	15	1695	17	1701	7
1690	8	1696	14	1702	18
1691	10	1697	6	1703	9
1692	11	1698	14		

Tyvärr är de närmast följande årens uppgifter ofullständiga, varför vi får nöja oss med uppgifterna för de nämnda 17 åren. Den genomsnittliga födelsesiffran per år blir 11,24, vilket kan vara av intresse att erinra sig, då vi har möjlighet att göra jämförelser med liknande tal längre fram.

Hur var då fördelningen mellan könen? Ja, den var ganska jämn. Under de 17 nämnda åren föddes 191 barn. Av dessa var 94 pojkar och 97 var flickor. En svag övervikt för flickorna alltså.

Enligt gamla talesätt, brukar det födas fler pojkar än flickor under krigstider. Hur var det då under de första åren av den stora ofreden? Något entydigt svar får vi inte. Under åren 1700 till 1703 föddes sammanlagt 44 barn. Av dessa var 24 pojkar. En tydlig förskjutning åt pojkfödslar är det onekligen, jämfört med antalet födslar under hela 17-årsperioden, men materialet är förmodligen för litet för att ge ett svar utom all diskussion.

Materialet i tabellform:	Födda	Pojkar	Flickor
1687–1699 (13 år)	147	70	77
1700–1703 (4 år)	<u>44</u>	<u>24</u>	<u>20</u>
	191	94	97

Under enstaka år kunde pojkfödslarna förekomma i en förkrossande majoritet. Av de 7 som föddes år 1701 till exempel, var inte mindre än 6 pojkar.

Under hela den aktuella tidrymden förekom det 4 tvillingfödslar, varav 3 avsåg barn av samma kön.

Hur var det då med födelsetalen de olika öarna emellan? Jo, fördelningen skedde på följande sätt: (Observera att Tången räknades som ett samhälle för sig, trots att det ligger på Styrso).

Ö eller motsvarande	Antal födda	Tidrymd
Styrso	54	1687–1703
Tången	22	—” —
Brännö	36	—” —
Asperö	12	—” —
Köpstadsö	20	—” —
Donsö	17	—” —
Vrångö	<u>30</u>	—” —
	191	

Som kommentar till tabellen kan väl sägas att födelsetalet för Donsö var påfallande lågt vid denna tid. Ett förhållande som åtskilligt ändrat sig sedan dess.

En fråga, som också kan vara utav intresse, är vilka namn man gav barnen. Namngivningen påverkas ju av många yttre faktorer. I senare tid har, vad pojksnamnen beträffar, populära kungar varit inspiratörer vid namnvalen.

Om namngivningen verkligen vore en popularitetsfaktor att räkna med, var av allt att döma inte Karl XI och Karl XII särdeles populära bland befolkningen i Styrso socken. Endast två gånger under de 17 åren gavs nämligen pojkar inom socknen namnet Carl! Vilka namn var då mest populära? Följande uppställning klargör detta. Vi börjar med pojksnamnen och anger namnen i ordning från högsta till lägsta förekommande frekvens:

Anders, Nils, Jon (Jonas), Sven, Börje, Lars, Olof, Per, Hans, Peter, Helge, Jöns, Mattias, Andreas, Rasmus, Enar, Erik, Carl, Torsten, Bengt, Cornelius, Olaus.

Inte mindre än 14 pojkar döptes till Anders. De fyra sistnämnda namnen förekom endast en gång vardera. För flickorna blir motsvarande uppställning:

Anna, Kerstin, Karin, Ingrid, Elin, Börta, Britta, Marit, Ingeborg, Gunla, Bengta, Annicka, Ingierd, Ragnela, Katarina, Helena, Gunnur, Regina, Cecilia.

Anna förekom 21 gånger. De sex sistnämnda namnen brukades endast en gång vardera. Blott ett undantag från regeln om att barnen gavs enbart ett namn vid dopet noterades. Det gällde en flicka, vars namn ej tidigare här omnämnts. Namnet var Anna Maria.

Som förut framhållits, fördes böckerna på ett miserabelt sätt under den stora ofredens dagar. Luckor förekommer på flera ställen, bl. a. 1705–1706 samt

1716–1718. Av vissa sidor att döma i dessa äldre kyrkböcker, synes det som om de delvis blivit vattenskadade. Vilka ”äventyr” böckerna varit ute på får vi aldrig veta, men som en antydning om vad som kan ha skett må erinras om att den förste kyrkoherden på Styrösö, Hans Smitt, blev dödad i samband med danskarnas infall på öarna år 1719.

Efter kriget följde en lugnare period. Den nye kyrkoherden, Petrus Lidelius, var en man, som sökte följa givna anvisningar så långt detta var möjligt. Han var den ende av prästerna i gammal tid, som skrev nekrologer efter de döda.

Hur blev då födelsesiffrorna lite längre fram, när krigsåskorna dött bort och en relativt fredlig period gjort sitt intåg? Ja, låt oss för jämförelsens skull notera hur det var några årtionden efter kriget. Under tioårsperioden 1731–1740 föddes 165 barn, vilket ju ger ett årsmedeltal på 16,5. De närmast följande perioderna visade upp dessa siffror:

År	Antal födda
1741–1750	141
1751–1760	184
1761–1770	269 ¹

Födelsetalet var alltså relativt högt. Stora barnkullar förekom ju också. Men invånarna var trots detta jämförelsevis få. Invånarantalet var exempelvis år 1750 420 stycken, 210 av vardera könet. Hur många bebodde då öarna under den förut nämnda tidrymden 1687–1703? Ja, några absolut säkra uppgifter står inte att få, men år 1673 sades 47 åbor finnas på ögruppen. Bland dessa familjer fanns givetvis både unga och gamla människor, både änkor och barn. En gissning kan aldrig bli exakt, men det förefaller troligt, att befolkningen omkring år 1700, med den ökning, som intill dess skett, torde ha uppgått till 250–300 personer. Trots åderlåtning under kriget har befolkningen sedan under de nästföljande 50 åren ökat med drygt hundralet människor.

Och befolkningsökningen har fortsatt sedan dess. År 1775 befolkades öarna av 690 invånare, år 1800 – 981, 1825 – 1370, 1850 – 1675 etc., för att i våra dagar uppgå till cirka 2.700 stycken. År 1965 föddes 48 barn. Antalet kan lämpligen jämföras med de förut nämnda siffrorna.

Hur jämförelsetalen blir, är ju ändå beroende av befolkningsstrukturen. Tillgängligt antal giftasvuxna spelar ju en stor roll. I vigselboken får vi reda på hur giftermålsfrekvensen var.

¹ Sillfiskeperioden medförde en kraftig befolkningsökning: 1750–1775 = 64 %. Vissa år var ”toppår”, när det gällde antalet födelser. Exempelvis 1768 – födda: 40!

Det första brudpar, som står antecknat i Styrsö vigselbok, är "Lars Pährsson och Anna Erichsd. af Donsö". De båda vigdes den 28 december 1686.

Hur många vigslar förekom under åren 1687–1703? Svaret blir att 43 äktenskap ingicks. Inledningsåret, 1687, kunde man inte alls "skåda brud", medan det däremot 1694 förekom 6 vigslar. Trettioett av dessa gifta par svarade för 84 av de tidigare nämnda 191 födda barnen.

En ganska jämn stegring i antalet ingångna äktenskap kunde sedan förmärkas under 1700-talet. Sillfiskeperioden under senare delen av seklet bidrog också i hög grad till ökningen. Det var främst under denna tidrymd, som många främlingar sökte sig till övärlden och där gifte in sig i de olika familjerna.

Stegringen i giftermålsfrekvensen märks särskilt väl om man indelar sekelmitten i 10-årsperioder i likhet med vad som tidigare skett:

År	Antal vigda par
1731–1740	30
1741–1750	29
1751–1760	48
1761–1770	62

En markant stegring ägde rum de allra första åren av sillfiskeperioden. År 1755 vigdes 11 par och påföljande år 10!

Hur var det då i slutet av perioden. Inverkade de uteblivna förtjänsterna på giftermålsfrekvensen? Låt oss se efter. Perioden slutade år 1808, men man får förmoda att de flesta trodde att det rörde sig om ett tillfälligt uppehåll i silltillgången. Dessutom hade man krigstiden att tänka på. De närmast påföljande åren bör därför inte ha påverkat frekvensen något nämnvärt. Tjugo vigslar år 1810 mot fjorton år 1804, visar detta.

Fördenskull räknar vi två 10-årsperioder från och med 1803, för att om möjligt kunna uppdaga någon frekvensskillnad:

År	Antal vigda par
1803—1812	128
1813—1822	79

En väsentlig nedgång i antalet nya äktenskap noterades alltså. Men även på annat sätt kan man märka den följande nödtidens inverkan på öborna. Också torra siffror kan säga mycket!

År 1820 var invånarantalet 1344 personer. De närmaste "femårssiffrorna" var i stort sett oförändrade: 1825 – 1370, 1830 – 1383, 1835 – 1359. Att den sistnämnda siffran visar på en sjunkande tendens är inte så underligt. Mel-

I de båda uppgifterna ligger dels koleraåret 1834 med sammanlagt 67 döda, dels 24 drunkningsolyckor.

Därmed är vi inne på vad dödboken har att förtälja. Den rymmer mycket om tragedier och olyckor. Många vackra eftermälen finns — men även motsatsen! Spädbarnsdödligheten var oerhört stor och drunkningsolyckorna var något av en "sjukdom", som grasserade invid öarna.

De barn som dog var dock inte enbart spädbarn. Många hade hunnit bli några år innan vanvård försvagade dem, sjukdomar bröt ned dem eller olyckshändelser abrupt klippte av deras liv. Tyvärr får vi i de äldsta dödböckerna inte veta vad som orsakade döden. Dödsorsakerna anges först från och med mitten av 1700-talet.

Av de "begravne" år 1731 var en 65-årig man, en 18-årig yngling, men resten — 14 st. — var barn. Det äldsta var 5 år, det yngsta 12 dagar gammalt. Många liknande "årsförteckningar" finnes i dödboken. Och flera av dem är klart oproportionerliga. År 1739 exempelvis, begravdes 4 vuxna och 17 barn. Bland de sistnämnda var 2 dödfödda.

Många gånger var det flera barn i samma familj, som dukade under. Ett exempel: Den 12 januari 1734 förlorade Peder Torgelsson på Asperö sin dotter Johanna, som då var 1 år och 7 månader gammal. Året därpå, i oktober, dog hans 2 1/2 vecka tidigare födde son Hans.

I annat sammanhang har kyrkoherde Petrus Lidelius omnämnts. Under en tioårsperiod mellan 1720 och 1730 gjorde han sig omäkt att skriva formliga nekrologer om de avlidna. Särskilt för släktforskaren är en sådan sak värdefull. En hel del detaljer blir bekantgjorda i en sådan nekrolog. Ett exempel:

"1724 14/5 afled Bängt Nilsson på Brännö, född därstädes i Dec. 1635 för: Nils Bängtsson-Chirstin, uppfostrad i Gudsfruktan, i ungdomen tjänt skeppar Per Larsson, Styrso, runda (långa) tider farit till sjöss, vid 44 års ålder gifte han sig med sal. Gertru(d) Hansdotter, fick 6 döttrar, 2 söner, 2 söner, 1 dotter döda. Suttit änkeman 24 ½ år. Sist försörjd av sina barn. *Varit Konungens lots över 40 år.* Över 3 år sjuk av ålderdomssvaghet. Han var 89 år gammal, när han dog. Text Psalm 91:16."

Men det fanns också män som inte fick så vackra eftermälen:

"1738 2/1 begr. Peter Larsson, Styrso, som 30/11 vid Getterön med sin son Carl och en ung dräng Anders Olofsson borta blev med sin roddbåt men ej förrän 26/12 ensam vid stranden liggande igenfanns. Hans leverne var ogudaktigt i 43 år o 5 mån. Text Rom. 3: 13—17."

Därmed var vi också inne på de många drunkningsolyckorna. I dödboken utgjorde dessa undantag såtillvida, att under den tid som dödsorsakerna vanligtvis inte angavs (ung. 1686—1750), noterades dock drunkningarna. En del av de många fallen må anföras här som exempel.

”1702 25/4, Gunla Persdotter, Vrångö, blef borta på sjön d 10, strax igen funnen, 50 år.” Även skeppsfarten krävde sin tribut:

”1704 10/4 Lars Björnsson, Styrö, af een olycklig händelse föll i sjön vid Mallmö brögga men sedan upfiskat och lijket hemfört. 25 år.”

”1721 9/5 bröderna Hans o Sven Larsson, Styrö; Hans Olofsson ibidem, med en båt utan tvifvel fördränkte 9/5 i den hårda storm, som samma dag war.”

”1737 20/11 begr. Erik Jonsson, Brännö, som mellan landet och Brattholmen tillika med sonen Jon, 15 år, och drängen Anders Nilsson, Brännö, 16 år – den 16/11 voro förgångne i sjön. Erik Jonsson 69 år 3 mån.”

Mera personliga anteckningar förekom också. Och detta gällde givetvis inte enbart drunkningarna:

”1800 20/5 Lars Petersson död efter några timmars förlopp, sedan han blifvit bergad efter en Kullsegling, 50 år 6 mån. 21 d. Blifver den rättfärdige med plats salig, hvar blifver då den ogudaktige och syndaren? 1 Pet. 4:18.”

De många dödsorsaker, som angavs under 1700- och 1800-talet skulle knappast kunna nämnas alla. Vi får nöja oss med ett litet urval:

Lungsot, vattensot, rödsot (dysenteri), frossfeber, hetsig feber, tvinsot (avtyning på grund av ofullständig näring), ”gullsot”, håll och stygn (lunginflammation), ”kräftsårnad”, bröstfeber, blodstörtning, blodspottning, ”död af den gångbara Sjukdomen, Influentza kallad (1800)”, tärande sjukdom, durklopp (diarré), ”colique o magesiuika”.

Bland barnen härjade i övrigt allehanda dödliga sjukdomar, som i brist på lämpliga benämningar, kallades ”okänd barnesjuka”. Och mödrarna löpte sina risker. Alltsomoftast avled kvinnor i barnsäng.¹ Och de gamla dog av ”ålderdomskrämpor, ålderdomsbräcklighet”.

Olyckshändelser av allehanda slag krävde också sina offer. Ett exempel:

”1790 13/9 lotsen Nils Corneliusson, krossad af en fallande skeppsmast 59 år.”

¹ År 1774 avled två mer än 40-åriga kvinnor i barnsäng. En var hemmahörande på Styrö och en på Donsö. I båda fallen gällde att fostren var döda och att mödrarna ej blev förlösta.

Epidemierna¹ hade man svårt att skydda sig emot. Smittkopporna var ett gissel, som då och då drabbade befolkningen på de olika öarna och då främst barnen. Någon lindring i sjukdomens härjningar kunde knappast förväntas förrän man började med vaccinering ett stycke in på 1800-talet.

Den sjukdom, som tilldrog sig mest uppmärksamhet, var nog ändå koleran. Det värsta koleraåret var 1834. Då avled inom Styrös församling sammanlagt 67 personer. Av dessa var 36 män, varav 25 st. var över 25 år gamla.

Men det fanns ännu en epidemi, som inte var en epidemi i vanlig bemärkelse. Den åsyftade "sjukdomen" var den redan tidigare nämnda drunkningsdöden. På lång sikt skördade den många offer.

Man skulle kanske kunna tro att särskilt det stora sillfisket krävde sin tribut i ett ökat antal drunkningsoffer. Så blev det emellertid inte – relativt sett. Visst drunknade många under denna tid, men jämfört med första hälften av det nittonde seklet, var antalet olyckor ändå förhållandevis "få".

Under de år, som av många anses ha utgjort sillfiskets höjdpunkt – 1780– 1799 – omkom genom drunkning 39 personer från Styrös socken. Av dessa var 6 kvinnor. Fiskets vintersäsongbetoning märktes ganska tydligt, då det i en del fall noterades att männen eller kvinnorna omkommit "under isen".

Drunkningsolyckornas antal ökade markant efter sillfiskeperiodens slut. Det var som om de desperata försöken att finna sin bärgning under den efterföljande nödtiden måste betalas med ett högre pris ...

Detta accentuerades också i statistiken över drunkningsolyckorna 1800– 1849. Under den angivna perioden drunknade nämligen 184 personer från socknen. Därav var 12 kvinnor. Om vi delar upp 50-årsperioden i 10-årsgrupper, märker vi tydligt stegringen efter sillfiskeperiodens slut år 1808.

År	Antal drunknade
1800–1809	21
1810–1819	33
1820–1829	35
1830–1839	53
1840–1849	42

Särskilt åren 1848–1849 förekom det ett stort antal drunkningsolyckor. Sammanlagt var det 21 personer, som då sjönk i vågorna. Fördelningen mellan

¹ År 1784 exempelvis, härjade smittkopporna och krävde många offer. En "hetsig feber" uppträdde plötsligt omkring den 28/1 1763 och skördade på cirka 3 månaders tid följande vuxna offer: Asperö 4, Brännö 1, Styrös 6, Vrångö 1, Köpstadsö 2. Sådana "epidemiungar" förekom ganska ofta. Stundom utplånades hela familjer och deras umgängeskrets. Under de återstående åren av 1760-talet avled i "hetsig feber-hetsig sjukdom" sammanlagt 15 vuxna personer inom församlingen.

de olika ösamhällena var: Vargö 1, Brännö 1, Styrö 4, Donsö 7 och Tången 8. Eftersom samtliga var män, rörde det sig alltså om en avsevärd åderlåtning av antalet fäder och söner.

Stor barnadödlighet, olyckor och epidemier har vi nämnt. Dog inte människor väldigt unga förr? De kunde väl inte bli så gamla? Håller vi oss till den officiella statistiken, så finner vi att medellivslängden på exempelvis 1750-talet var omkring 40 år.

Innebar då detta att ytterst få människor blev mer än 40 år gamla? Nej, naturligtvis inte. Medellivslängden är ju endast ett uträknat genomsnitt och många faktorer inverkar på resultatet; i det aktuella fallet särskilt barnadödligheten.

De människor, som uppnådde mogen ålder hade trots allt ganska stora förutsättningar att också uppnå hög ålder! Låt oss se på åldersfördelningen för döda under 1750-talet!

Åldersgrupper	Antal vuxna döda 1750–1759 ¹
21–30 år	7 personer
31–40	6
41–50	6
51–60	3
61–70	14
71–80	8
81–90	<u>3</u>
	47 personer

Sammanlagt avled under perioden 48 ”vuxna” personer. För en av de avlidna angavs inte åldern. Fördenskull inräknas han ej i ovanstående uppställning. Trots detta blir alltså det anmärkningsvärda resultatet, att mer än hälften uppnådde mer än 60 års ålder!

Var denna åldersfördelning något specifikt för just 1750-talet? För att få ett svar, så låt oss undersöka en 100-årsperiod. Vi väljer då perioden 1720–1819, dels för att ett kontinuerligt material finns först från och med 1720 och dels för att vi får hela den stora sillfiskeperiodens vuxendödlighet ”inbakad” i vår uppställning. För att göra denna intressantare, anges också mortaliteten de olika byarna (öarna) emellan.

¹ Endast ”vuxna” har medräknats. Gränsen har satts vid ”vår” myndighetsålder – 21 år.

Antal avlidna vuxna personer 1720–1819

Åldersgrupper	Asperö	Brännö	Donsö	Köpstadsö	Styrsö	Tången	Vrångö	Övriga ¹	S:a
21.–30 år	18	24	12	11	24	15	10	6	120
31–40	16	24	8	7	17	9	15	2	98
41–50	16	25	12	5	21	11	15	4	109
51–60	19	37	10	8	30	17	15	5	141
61–70	29	34	11	13	32	12	28	10	169
71–80	20	27	15	9	27	14	31	4	147
81–90	3	8	4	4	7	5	7		38
91–100	2	1	1	1					5
101–110	1								1
	122	181	73	58	159	83	121	31	828

Förutom de i tabellen upptagna, finns 11 i dödboken antecknade personer, vars ålder av olika anledningar ej utsatts.

Som synes av tabellen, kunde bl. a. Vrångö visa upp anmärkningsvärt många personer över 70 års ålder under den aktuella perioden. Svaret på vår förut uttalade fråga blev, att 468 personer avled i åldern 21–60 år, medan 360 stycken blev mer än 60 år gamla. Hundraårsperiodens resultat blev alltså annorlunda än 1750-talets! Lägg dock märke till att den kortare perioden är ”inbakad” i den längre.

Den allra äldste redovisade var Nils Andersson, Asperö, som dog 26/12 1727 och då sades vara 101 ½ år gammal. Han var född på Brännö 1625.

Inte mindre än drygt 14 % av det totala antalet avlidna utgjordes av personer mellan 21 och 30 år gamla. Detta är onekligen ett mycket högt procenttal. Vad var då anledningen till den höga dödligheten i den ”unga” åldersgruppen. Ja, först och främst är det den naturliga ungdomsaktiviteten, som har bidragit till resultatet. Parad med djärvhets och en hel del dumdristighet har den inneburit ökat risktagande och därigenom bäddat för en olycksfrekvens, som varit osedvanligt stor. Drunkningsdöden exempelvis har drabbat denna åldersgrupp förhållandevis hårdare än de övriga grupperna. Men även andra olyckor drabbade gruppen och tärande sjukdomar, såsom lungsot, nämnes ofta.

Dödboken kan, som synes, ge många värdefulla upplysningar. För Styrsö församlings vidkommande finns de hittills behandlade böckerna förda i gemensamma volymer, alltså med födelse-, vigsel- och dödbok inom samma pärmar. Församlingsböckerna för åren 1686–1861 förvaras i Landsarkivet i Göteborg. Böckerna för tiden därefter förvaras i pastoratsarkivet i Styrsö.

*

¹ Övriga” betecknar döda från Källö, Käsö, Lilla Käsö, Stenskär, Dynholmen, Vargö +12 st, för vilka ön ej nämnts.

Husförhörslängderna, som redan omnämnts i inledningen, är synnerligen värdefulla böcker, inte minst för släktforskaren. Längderna, som justerades vid de årliga husförhören (se kapitlet om Gudstjänsten och visitationerna), innehåller uppställningar övis på samtliga familjer (matlag) inom församlingen. Där står alltså angivet vilka som levde tillsammans. Man kan här finna namn och data på far och mor och alla barnen. Fanns det tjänstefolk, så står även detta antecknat. Stundom finner man också angivet, att någon av föräldrarna flyttat till sina barn. En form av åldringsvård även på den tiden.

Men husförhörslängden gjorde naturligtvis även skäl för sitt namn. Avsikten var inte att den skulle vara ett led i folkbokföringen utan främst skulle den utgöra ett underlag för kännedom om församlingsbornas kristendomskunskap samt deras bevisande av husförhören. I längderna noterades alltså vederbörandes förmåga i innan- och utanläsning, kanske främst i Luthers Lilla Katekes. Framstegen antecknades också nogsamt, av olika präster med olika tecken!

Men det var inte bara framsteg, som nedskrevs. Även motsatsen präntades, och då i den särskilda anteckningskolumnen. Hade någon blivit straffad eller kanske bara åtalad, så kunde man nästan vara förvissad om att vad som förevarit lämnade sina spår i husförhörslängden.

Det fanns dock tecken i längderna, som var enbart glädjande. Till dessa hörde de "v-tecken", som markerade, att någon blivit vaccinerad mot smittkoppor – en åtgärd som var livsviktig inte minst med tanke på de många offer, som sjukdomen tidigare skördat, främst bland barnen.

Tretton husförhörslängder – från 1799 till 1860 – finns förvarade i Göteborgs Landsarkiv.

En mycket intressant samling, tillhörig kyrkoarkivalierna, är de statistiska tabellerna. Dessa behandlar inte enbart befolkningsstatistik, för vilket ändamål de väl främst varit avsedda, utan ger också exempel på ovanliga händelser, olyckor, jordbruksresultat, fiskfångster etc.

År 1797 antecknades exempelvis att en flicka blivit född, försedd med endast en hand. Högra armen slutade vid handleden, vilken var avspetsad och utrustad med en liten nagel. Barnet sades i övrigt vara "vackert och muntert"!

År 1762–1763 grasserade en häftig feber mellan jul och midsommar enligt tabellerna, vilket bekräftar vad vi redan tidigare anfört med ledning av dödboken.

Tolv år senare, år 1775, rådde det stark torka och hetta 23/5–20/6. Det antecknades av kyrkoherde Florén: "Kornet, som här allena utsås, begynte att

gulna." Mycket regn föll dock efter den 21/6. Spannmålen försåldes i Göteborg och priset var 19 daler per tunna.

Tre år senare talar samme präst om en "härlig årsväxt". Men år 1780 var det åter stark och långvarig torka. Detta hade också inverkan på fisket, ansåg han: "Fisket har ock under den starka torkan varit magert, då synts liksom fisken i djupa havet varit sorgsen och haft känning, som fiskarena säga, af torkan."

I slutet av sillfiskeperioden, år 1805, redovisades 20 änklingar, 35 änkor, 1 tullbetjänt, 9 dykeribetjänter, 10 skeppare, 41 lotsar, 136 skär- och fiskarebönder, 6 arbetsföra backstubor, 5 tunnbindare, 1 båtsman, 11 fattiga kvinnor (16 förmögna hushåll, 71 behållna, 104 fattiga och 9 utfattiga). Djurredovisningen omfattade 45 hästar, 205 kor och 520 får.

Som utsäde använde man 2 år senare 8 tunnor råg och 15 tunnor korn, vilket gav 2:a och 4:e kornet. Brukningsdelarna sades utgöra 23 tunnland öppen jord.

År 1820, under nödtiden, noterades bl. a. 100 fattiga samt 30 utfattiga. Tjugofem år senare fanns det bl. a. 63 "skärbönder" ("högst obetydligt jordbruk, sällan mer än en ko och ett potatisland"), 96 jordtorpare och 29 fattiga. Ytterligare fem år senare, 1850, var antalet "skärbönder" 145 och de fattiga 49 stycken.

Det var kanske inte så underligt att en kvinna, uppenbarligen på grund av insikten om de dåliga levnadsomständigheterna, begick självmord år 1851. En dödsorsak, som dessbättre inte var alltför vanlig.

Av vad i detta kapitel anförts torde framgå, att mycket av det vi i dagligt tal kallar mänskligt, speglas på olika sätt i kyrkböckerna. Just detta ger dem deras stora värde.

Från skilda ämnesområden

Ett mångskiftande urval

Uppgifter ur kyrkböcker, domböcker, sockenstämmoprotokoll och andra "protokollsböcker" har ofta återgivits i denna framställning. Det har då som regel rört sig om händelser, som varit mycket iögonfallande och som på sin tid väckt ganska stor uppmärksamhet. Åtskilliga andra saker finns emellertid i "protokollen", som bör komma till läsarens kännedom, för att de bidrar med tidsbilder i socknens liv. För enkelhetens skull framföres i det följande noteringarnas huvudord i alfabetisk ordning. Materialet, som står till förfogande, är mycket rikt. Här kan därför endast ett urval göras. Till skillnad mot vad som tidigare skett, anges i detta kapitel källan omedelbart efter varje rubricerad "kort uppsats".¹

Beredningskommitté. Enhälligt beslut att välja salteribokhållaren Gultzau till ledamot i Beredningskommittén (från 1843 benämnd "Taxerings-Committe" – alltså motsvarande taxeringsnämnd) och häradsskrivare Forsberg till "protokollist". "Men sen bortlopp sockenmännen efter gammal vana, så att ingenting kunde av de närvarande avgöras, varken om protokollistens arvode eller annat, ej heller om ledamöterna skulle ha något arvode" (sst, 30/6 1811).

År 1813 var frågan uppe om man skulle bilda gemensam beredningskommitté med någon angränsande socken. Men man fann det inte så lätt att kommunicera med andra socknar. Det var därför bäst att ha kommittén för sig själv. Enhälligt valdes: Jonas Lindgren på Vargö, Jonas Börjesson på Brännö, Carl Nilsson d. y., Styrö, och Johannes Olsson, Vrångö (sst, 28/2 1813).

Under årens lopp växlade sedan ledamöterna åtskilliga gånger. Många av de namn, som vi i andra sammanhang lärt känna, förekommer i protokollen. Bl. a. gällde detta "Provideuren" G. G. Rydell, Stora Känsö; nämndeman Olof Hå-

¹ Följande förkortningar har använts:

ber =Beredningskommitténs protokoll
db =Askims och Östra Hisings härads domböcker dödb = Styrö dödbok
fvst =fattigvårdsstyrelsens protokoll kmst =kommunalstämmans protokoll
kr = kyrkorådets protokoll
kst =kyrkostämmans protokoll
SSt = sockenstämmans protokoll
sundh =sundhetsnämndens protokoll

kansson, Donsö; lotsen Olof Svensson Wik, Vrångö (sst, 25/2 1821); lotsålderman Anders Julius Ekman, Brännö (sst, 2/3 1823); "Casseuren" på Stora Käsö, J. A. Jungmarker (sst, 3/4 1828); "Överjaktuppsyningsmannen" J. Holm, Vargö; Johannes Öberg, Banebratten (sst, 8/3 1829) samt jaktuppsyningsmannen J. Grefberg på Dynholmen (sst, 14/3 1830).

Detta sistnämnda år framgår av beredningskommitténs protokoll att "ledamöterna i socknen" begärde nedsättning av hemmansvärdena. Som exempel nämnde man att Asperö, som helt hemman, värderats till 7.457 rdr. För Donsö Nedergård gällde 5.760 rdr, Styrö Sörgård 11.948 rdr, Styrö Norgård 8.322 rdr och Vrångö Östergård och Västergård vardera 5.400 rdr. Tången såsom till hälften förmedlat hemman åsattes värdet 2.254 rdr.

Som skäl för den begärda nedsättningen anfördes: Omöjligt kan de i så små lotter uppdelade sandbemängda hemmansdelarna ge den bärgning, som behövs, särskilt inte när, som i fjol, missväxt inträffar. "På vattnet nödgas de allmänt söka näring, som oftast förorsakar att hela deras brukning blir mindre svarande mot vad den borde..." ... "deras allmänna fattigdom och verkliga nöd är de mest talande skälen för det begärda" (sst, 5/4 1830 – ber).

På den första kommunalstämman klargjordes att bl. a. klockare Rosenberg valts till ledamot i "Bevillningsberedningen" (kmst 25/1 1863).

Bibelspridning. Med anledning av konsistoriets cirkulär 11/8 1830: "Den kollekt, som samlats jubeldagen eller första adventssöndagen, har blivit församlingen tillkännagiven och befanns uppgå till 2 rdr b:o. Så uppmanades församlingen att för en så ädel sak som B i b e l s p r i d n i n g e n, i synnerhet för den växande ungdomen och särskilt när de förbereda att första gången fira minnet av hans död, som är Ordets Herre, göra allt vad möjligt vore för en kommande tid, så att Guds Ord må rikliga bo bland oss. Och beslöts om en årlig kollekt att uppbäras av sexmännen. Varje matlag betale en viss, frivillig avgift, kyrkoherden ser till att så sker" (sst, 9/2 1831).

Bibliska bilder. "Oscar Wennersten har bett att få visa bibliska bilder i kyrkan. Ja, det tillåtes om det sker på värdigt sätt för templet och ingen biljettförsäljning förekommer i eller vid kyrkan" (kr, 21/8 1904).

Blind- och dövstumsinstitut. Kyrkoherden uppläste en avskrift av domkapitlets ämbetsskrivelse ang. Kungl. Maj:ts Cirkulär den 17/12 1817 till domkapitlen om blind- och dövstumsinstitut i Stockholm. I skrivelsen till församlingarna bad domkapitlet om kollekt härför inom hela stiftet. Kyrkoherden förordade varmt kollekten.

”Mine värde åhörare! Rikets invånare lär tävla inbördes att visa en utmärkt frikostighet och välvilja. Församlingen är visserligen liten och för närvarande i allmänhet torftig. Vill dock hoppas, att den ej utmärker sig såsom den allra sämsta. Jag rekommenderar på det ömmaste till en så kristlig och människoälskande inrättning. Må det bli en god kollekt!” (sst, 3 1/5 1818).

Boskapsförsäkring. Sjukdom härjar bland kreatur i Skåne och Halland. Ett försäkringsbolag är avsett att bildas. Det skall vara baserat på gemensamt ansvar. Skall ni vara med? Svar: Styrös socken har ett avskilt läge från fastlandet, vi hoppas därför att våra djur går fria från sjukdom. För övrigt har vi få kreatur. Vi blir ej med i bolaget (sst, 21/1 1849).

Brandförsäkring. Med anledning av en kungörelse från K. B. angående bildandet av ett Brandstodsbolag för Bohuslän, ”ljudeligen uppläst” i kyrkan, frågade ordföranden: ”Vill ni vara med?” Svar: ”Vi vill tillsvidare förbli vid häradets brandstodsförening.” Ordf.: ”Den föreningen räknar bara efter hemmansdelens storlek. Hemmansdelarna är små här – därför liten ersättning. Husen i byalag, karlarna är ofta borta. Våldiga olyckor kan hända. Högst nödvändigt gå in i den här föreningen.” Församlingen: Man vet ej enligt kungörelsen om fiskelagen har rätt att ingå. Om så är förhållandet, vill vi senare dryfta frågan (sst, 19/11 1843).

Den häradets brandstodsförening, som nämndes i det föregående, aktualiserades för första gången mer än hundra år tidigare.

Landshövding Ribbing ville då att länets härader skulle få till stånd ordentlig brandstodshjälp. Han hänvisade till att Kungl. Maj:t anbefallt detta i en skrivelse den 28/3 1735. Det bör allmänt införas av allmogen!

”I detta härad finns vanligen en stuga, 9 alnar lång med 6 alnars framkammare, förstuga 3 alnar samt visthus 8 alnar, tillsammans uti en länga med ryggåstak, eller ock i stället för visthus loft över kammaren, vilket ock brukas till sädes- och mjölbod...” ”Här i detta härad är ingen skog till byggnad, så värderas ett helt hemman till 420 dr. En stuga 170, förstuga med visthus 40, skulle loft vara över kammare 14, ladugård (2 lador med 1 loge) 160, fähus 52, stall 20. Om redskapshus kommer till stallet, så ökas med 18 – fårhus med 16. För hemlighus och svinhus – ej brandstod – ringa värde...” (db 8/6 1736, § 1).

Eldsvåda. Många eldsvådor förekom under årens lopp i skärgården. Orsakerna till bränderna blev inte alltid klarlagda. Man kan mot den bakgrunden väl förstå förbuden i vissa byordningar mot att bära bar eld mellan husen.

När det hade brunnit, vände sig den drabbade till några betrodda män, som fick syna och värdera skadan. Vid tinget redogjordes sedan för vad som hänt och ersättning krävdes. Med ledning av vad som framkommit, fastställde häradsrätten ett visst ersättningsbelopp, som varje helt hemman i häradet skulle erlagga till den "utbrände".

Den 20 maj 1769 brann det hos lotsen Nils Nilsson, Brännö, vilken innehade 7 marker jord. Besiktningen gav vid handen, att det ej fanns misstanke mot Nils Nilsson att elden genom hans "wangiömmo utkommit". Förstörda persedlar innefattades dock till större delen ej "uti den av mellan häradsborna överenskomma, gillade brandstodsföreningen av 8/6 1736". Man ville dock "fästa ett ömt avseende på Nils Nilssons lidna skada och ge honom tillsammans 100 rd smt till skadans upprättelse" (db, 4/10 1770, § 32).

Anders Bryngelssons åbyggnader på Köpstadsö brann den 13/8 1829. Bland de sockenvis valda ombuden för besiktningen märktes nämndemannen Johannes Hansson, Donsö och Börje Larsson, Köpstadsö.

Det brunna beskrevs: "Manbyggnaden av gott timmer uppbyggdes för 3 år sedan på 3/4 aln stenfot. Stuga, kammare och kök, förstuga – ovanpå stugan en kammare med timmerväggar. Hela huset 22 alnar långt, 9 ½ alnar brett, med 7 fönsterluftr, brädfodrat, rödfärgat, täckt med bräder och tegel ovanpå, 6 alnar till övre knuten."

Av den mängd materiel, som ansågs behövlig för återuppbyggnaden, kan nämnas: "Till brädklädsel av hela huset 36 tolfter bräder à 2 rdr=72 rdr. . . Det åtgår 2000 takpannor à 30 rdr tusendet=60 rdr, 7 fönsterluftr med ramar och tillbehör 60 rdr, 8 dörrar med tillbehör 36 rdr ... Arbetslön för manbyggnadens uppsättande och inredande med golv, trossningar, fodringsbräder kring hela byggnaden 190 rdr. . . Byggnadens rödfärgning utvändigt med olja och rödfärg 30 rdr." Hela summan blev 1084:44.

Anders Bryngelsson förklarade att huset varit hans enskilda och såsom nybyggt ännu obebott. En målare, Anders Pettersson från Nya Haga, hade vid brandtillfället varit sysselsatt med målning samt kokning av fernissa. Troligen var det genom någon försummelse från hans sida som elden utbröt klockan ½ 8 på kvällen. Målaren hade emellertid inga tillgångar att ersätta skadan med.

En viss avundsamhet kom till synes vid diskussionerna om lämplig ersättning. Per Andersson i Hult ansåg t.ex. att det nedbrända huset var alltför stort och dyrbart för en "bonde eller fiskare". Först erbjöds Bryngelsson ett "föreningspris" av 400 rdr, men detta ville han inte godtaga. Senare enades man dock om

450 rdr. Rätten lät det hela bero med den överenskommelse, som träffats. "Och äger Anders Bryngelsson att hos K. B. begära föreskrift om uppbörden" (db, 30/9 1829, § 23, 2/10 1829, § 59).

Den 1/8 1835 brann en ladugård, innehållande fähus, lada och torvbod ned för Johannes Larsson, Brännö Norgård. Ladugården hade varit 18 ½ alnar lång, 6 alnar bred och 3 alnar hög. Branden hade troligen förorsakats av gnistor från en kakelugn; bakning hade pågått. Den nedbrunna byggnaden värderades till 120:40. I summan inräknades värdet av 4 lass hö. Utöver detta förlorades en vävstol (2:16), ett skäddegarn (1:40), en stol och två tvättbaljor (8 sk.), två kar (24 sk.) samt ett par sjöstövlar (5 rdr).

Först blev Larsson erbjuden 100 rdr, men avböjde detta belopp. Så småningom enades man om 120 rdr:s ersättning i ett för allt (db, 13/10 1835, § 1).

Som ett sista exempel väljes branden i Johannes Andreassons manbyggnad i Vrångö Östergård den 25/7 1853, kanske mest för att vi får en beskrivning av händelseförloppet.

Klockan mellan 2 och 3 på natten, då han och system Anna Brita sov, vaknade plötsligt den sistnämnda vid ett dån. Hon steg upp och "lyfte på dörren" till kammaren. Eld och rök slog emot henne. Hon väckte brodern och båda skyndade ut. De kunde inte bärga något. Föregående kväll hade Johannes varit inne i kammaren, men han hade då inte haft någon eld med sig. Elden kunde omöjligt släckas. Ingen visste hur den uppkommit.

Huset, som varit 12 3/4 alnar långt, 7 3/4 alnar brett och 4 alnar högt skulle enligt besiktningsmännen kosta 434:12 att uppföra på nytt. Men de 60 hemman, som kvarstod i brandstodsbolaget vid denna tid, skulle endast komma att betala 4:16 vardera, och med det fick sökanden låta sig nöja (db, 21/3 1854, § 175).

Fjärdingsmän. Rättare, som hade att tillhandagå länsman och kronofogde, fanns redan tidigt inom socknen. Bland annat var de avsedda att tjänstgöra som länsmannens "ögon" på de olika öarna. Så snart de fick reda på något, som kunde påkalla länsmannens ingripande, hade de att rapportera förhållandet till honom.

År 1852 begärde t. f. kronofogden J. Hedenskog att sockenstämma skulle hållas för att behandla frågan om fjärdingsmän inom socknen. Orsaken härtill torde i varje fall till en del ha varit den år 1850 utfärdade fjärdingsmannastadgan, enligt vilken fjärdingsman skulle utses av sockenstämman. Stadgan talade bl.a. om att det ålåg fjärdingsmännen att ofördröjligen underrätta länsmannen eller kronofogden "då grövre brott blifvit begånget, eller då något före-

hafwes, som störer eller hotar allmänna säkerheten eller hus- och hemfrid, eller om död människa träffas å mark eller eljest dödsfall förekommer i förening med owanliga eller misstänka förhållanden...” Fjärdingsmännen skulle vidare till sina förmän inrapportera utbrutna epidemier, våldeld, strandningar och andra olyckor samt närvara vid mantalsskrivningar, uppbördsstämmor och då större folkanhopningar förekom, exempelvis vid marknader och avrättningar. Ytterligare uppgifter ålåg fjärdingsmännen, men det anförda må räcka som exempel.

Hedenskog meddelade vid stämman, att han ansåg det bäst att en viss avgift upptogs, t. ex. 4 rdr banco årligen på varje hemman, för att avlöna en fjärdingsman för hela församlingen. Tjänsten blir då bättre skött, framhöll han. Och alla kommer att delta i omkostnaderna. Inga hemman eller personer går fria! Då församlingen räknade 16 mantal skulle den sammanskjutna summan bli 64 rdr. Det som därutöver fattades i fjärdingsmannens lön, trodde kronofogden sig kunna skaffa av allmänna medel.

Sockenmännen ansåg nog att förslaget i och för sig syntes billigt, men de var trots detta inte beredda att ge ett bestämt svar. De ville först dryfta frågan och sedan lämna besked vid en framtida stämma på kronofogdens anmodan. Men om de inte heller då kunde antaga förslaget, ville de i stället förbli vid den brukliga ordningen, vilket också var kyrkoherdens mening.

Församlingen var nämligen delad i fyra fjärdingsmannadistrikt: a) Styrso och Tången; b) Brännö med Stora och Lilla Käsö, Böttö, Buskär och Vinga; c) Asperö och Köpstadsö med Källö och Stenskär; d) Donsö och Vrångö.

Fjärdingsmännen ombyttes varje år. Hemmansdelarna var ytterst små, och de sades till stor del innehas av fattiga änkor. På så sätt kom det sig att också skeppare och sådana fiskare, som ej ägde hemmansdelar (men som likväl fick delta i socknens angelägenheter) kunde väljas till fjärdingsmän, ”om de eljest var skickliga därtill”.

På Asperö, Köpstadsö, Donsö och Vrångö valdes fjärdingsmännen turvis och för ett år i sänder på varje ö, men då Styrso till både mantal och folkmängd var så mycket större än Tången, ”så kommer tjänsten att vid 2 ombyten å slag tillsättas med på Styrso utsedde personer och vid det 3:e med någon bland Tångens inbyggare” (sst, 8/2 1852).

Påföljande år ville Hedenskog ha besked. Och sockenmännen svarade: ”Efter överläggningar om detta magt påliggande ärende, har vi fattat ett enhälligt beslut (med undantag för mäterlotsen Lars Nilsson, Brännö, som reserverade sig):

Så framt bidrag av allmänna medel kan utgå, antages en fjärdingsman på följande villkor: 1) att kronofogden själv skaffar till tjänsten en skicklig person, som vid behov biträdes av rotens ordningsman, 2) att de 100 rdr (beloppet hade under mellantiden föreslagits bli höjt till 100 i stället för 64 rdr) uttaxeras och uppbäres genom kronobetjäningens försorg i enlighet med Kungl. Maj:ts kungörelse, 3) att församlingen efter 2 år får återgå till fjärdingsmannabestyrets utövande i gammal vanlig ordning, om den så finner för gott" (sst, 29/5 1853).

Att den nya "ordningen" inte "höll" så länge visar följande notiser:

"Fjärdingsman för Styrsö och Tången: skepparen Johannes Nilsson, Styrsö Norgård" (sst, 25/5 1862).

"Till fjärdingsman i Vrångö och Donsö efter Johannes Gustafsson d. ä., Donsö, valdes fiskaren Olof Eriksson, Vrångö" (sst, 8/6 1862).

"Fjärdingsman för Styrsö och Tången: skepparen Anders Petersson, Tången; för Donsö och Vrångö: skepparen Olof Kristensson; för Köpstadsö och Asperö: Börje Carlsson, Asperö; för Brännö: skepparen Nils Berndtsson" (kmst, 5/7, 16/8, 3.0/8 1863).

Enligt Kungl. Maj:ts Brev av 1/5 1868 skulle Styrsö och Öckerö socknar utgöra ett länsmansdistrikt. Åtskilligt reglerades i det sammanhanget, bl. a. kronobrevbäringen och fjärdingsmannens skyldigheter. Kronolänsman N. J. Thorsell talade varmt för att fjärdingsmännen också skulle fortskaffa i varje fall ämbets- och tjänstebrev. Detta förutsatte fast anställda fjärdingsmän, som inte byttes varje år. Men sockenmännens svar blev: vill ej, såvida de ej lagligen kan tvingas (om posten, se kap. 34) (kmst, 10/10 1869).

Hantverk och hantverkare. Till de hantverkare, som i äldre tid erhöll gärningsbrev inom socknen, hörde främst sockenskomakare och sockenskräddare, De vandrade oftast runt från stuga till stuga och utförde sina sysslor på gårdsfolkets beställning.

Genom anteckningar i kyrkböcker, domböcker och sockenstämmoprotokoll, lär vi känna en del av dem.

Skräddare Pehr på Asperö stod exempelvis fadder på Brännö krigs- och farsotsåret 1710 (Styrsö kyrkbok, C: 1, 10/6 1710). Och två år senare står skräddarens hustru, Börta, fadder på samma ö (Styrsö kyrkbok, C: 1, 2 Trinit. 1712).

År 1714 hade skräddaren Sven Jonsson, Brännö, tillträtt befattningen. Då kristnades hans lilla dotter, Kerstin. (Kyrkboken, C: 1, Dom. Trinitatis

— Heliga Trefaldighets Dag – 1714). Ännu 13 år därefter finns han kvar. Då lånade han 8 rdr av kyrkkassan och lämnade sitt "gårdebrev" om 5 marker till underpant. Han fick betala 6 % ränta (Kyrkboken, C:II:83 1727).

Trettio år hann förflyta innan nästa kända anteckning gjordes. Och denna gång gällde det domboken. Styrso socken begärde nämligen i rätten tillstånd att till sockenskräddare få antaga Håkan Jonsson från Tjörn, som samfällt utsetts. "Befanns på efterfrågan, att dessa socknemän är av nöden få en slik." Rätten beviljade därför ansökan och sände Håkan till K. B. för att få fullmakt till tjänsten (db, 23/5 1757, § 25).

Den genom handlingarna först kände sockenskomakaren antogs år 1768. Då framförde samtliga styrso- och brännöbor genom kyrkoherde Bened. Florén, länsmannen Matthias Ahlgren och nämndemannen Christian Hansson önskemålet att få till sockenskomakare antaga gesällen Peter Andersson och att han i anseende till det myckna arbetet skulle få ha en gesäll eller en dräng. Man framhöll att "slik gärningsman" var av nöden. "Peter Andersson äger färdighet i skomakerihantverket." Han blev förordnad till skomakare på Styrso Bratten och Brännö. Men rätten ville inte tillåta fler medarbetare än Kungl. förordningen medgav (db, 15/9 1768, § 18).

Det var naturligtvis klart otillfredsställande att Peter Anderssons verksamhetsområde var begränsat till Styrso och Brännö. Detta tog också Jon Nilsson, Vrångö; Anders Nilsson, Donsö; Christopher Gädde, Köpstadsö och Nils Borgström, Asperö, fasta på när de på sina egna och övriga öbors vägnar tre år efter Peter Anderssons förordnande begärde att för de nämnda öarna få till sockenskomakare antaga skomakargesällen Johan Larsson. Rätten fann det behövt. Och Johan Larsson hade en god vandel. "Ty har han att vända sig till K. B. för att få gärningsbrev (db, 25/6 1771, § 13).

Samma dag begärde kyrkoherde Florén samt de förut nämnda Nilssonerna från Vrångö resp. Donsö, att en sockenskräddare skulle få antagas för tjänst på Styrso, Vrångö och Donsö. Man föreslog gesällen Anders Petersson, som var erkänt skicklig. Även här sade rätten ja, och Anders Petersson hade att vända sig till K. B. för att efter "Ödmjuk anhållan" få sitt gärningsbrev (db, 25/6 1771, § 14).

Åtta år senare avsade sig den tidigare nämnde sockenskomakaren Peter Andersson sitt hantverk. På Styrso och Brännö begärde man då att gesällen Håkan Andersson skulle få tjänsten i stället. Dessutom anhöll man att han skulle få hålla "två lärodrängar". Tjänsten fick han, men beträffande lärodrängarna

hade man att följa vad stadgar och förordningar sade härom (db, 16/11 1779, S3).

Slutligen en sockenstämmonotis från det följande seklet. En namne till sockenskomakaren Peter Andersson, som var sockenskräddare och bosatt i Halsvik, klädde om altarrundeln i kyrkan med mörkblått kläde (sst, 15/6 1845).

Hundskatt. Med anledning av Kungl. Maj:ts kungörelse den 12/7 1861 beslöt sockenstämman samma år att 1 rdr 50 öre skulle uttaxeras i skatt från den 1/1 1862 "för varje hundkreatur". Pengarna skulle tillfalla fattigkassan. Ordnings- och sexmännen "åligger att noga tillse, att ingen undandrager sig". Hundskatten för den "tredskande" blev då dubbel och böterna 5–10 rdr (sst, 13/10 1861).

De två senaste åren ha 1:50 utgått i skatt för varje "hundkreatur". Från den 1/1 1864 skall skatten utgöra 5 rdr (kmst, 23/10 1863).

Så kallad hundskatt skall härefter, tills annorlunda bestämmes, helt upphöra från 1/1 1866 (kmst, 11/12 1865).

Naturligtvis var detta en tillfällighet. Hundskatten återkom och höjdes efterhand under årens lopp. Den senaste höjningen beslutades vid kommunalfullmäktiges sammanträde den 21/12 1963. Följande referat i Göteborgs-Posten förtjänar citeras:

"Hundskatten i Styrso kommun höjs från och med nyåret med 5 kronor och kostar alltså hädanefter 25 kronor. Kommunalnämnden ansåg det nödvändigt att justera den uppåt, eftersom den stått på 20 kronor nära femton år. Någon invände, att det måste vara bra mycket längre tid, för han hade för sig att han betalade 20 kronor redan 1925. Repliken kom snabbt: Då va de allt en bra stor hunn."

Hälsovårdsanstalt. Kungl. Maj:ts Cirkulär till landshövding Axel von Rosen om Hälsovårdsanstalt i orterna göres bekant för församlingen. Kyrkoherden: Detta är ett högst nödvändigt ärende. Församlingen: Styrso är en av de minsta församlingarna. Vi vill vänta tills de större gjort något . . . Ordningmännen på varje ö kan ha uppsikt över hälsovården, helst som det är deras plikt att ge tillkänna om smittsam sjukdom utbrutit. I svårare händelser tages tillflykt till "Quarantains Läkaren", vilken förmodligen kommer att "jämnast" vistas på Käsö (sst, 21/4 1822).

Kaffe. Alltsedan de första kaffebönorna infördes här i landet har kaffet varit en begärlig dryck. Men importen kostade också en hel del. Detta resulterade bl. a. i att "Gustav IV Adolf år 1794 utfärdade totalförbud mot kaffe, som

dittills kostat landet 13 tunnor guld årligen. Vite för tillredning: 10 rdr, förtäring 2 rdr. Den som på näringsställe bjuder ut kaffe böte 3-dubbelt och miste näringsfånget” (Odenvik – Öckerö socken). Hovet berömde sig också av att ha föregått med gott exempel.

Under nödtiden efter den stora sillfiskeperioden ansågs det på många håll, och då särskilt bland prästerskapet, som en styggelse, att man offrade medel på sådant, som inte tillhörde livets nödtorft. Många tog upp frågan vid sockenstämmorna.

Så gjorde även kyrkoherde Bogren år 1818. Han framhöll: ”Nu då allmän fattigdom råder bör bruket av det allmänt brukade kaffet inskränkas, då väl seden inte helt kan bortläggas.” Kyrkoherden ville ha beslut om att kaffe inte skulle få förtäras vid gästabad och sammankomster.

Församlingen instämde. Den som i fortsättningen drack kaffe vid bröllop, barndop, begravningar och andra sammankomster skulle få betala 2 rdr banco i vite. Sexmän och ordningsmän skulle tillse, att beslutet med noggrannhet efterlevdes. Böterna lämnades till fattigkassan. Om någon vägrade betala blev han instämd till domstol (sst, 12/7 1818).

Men det var inte bara viten för kaffeförtäring vid sammankomster, som hotade älskarna av den bruna drycken. Även andra påbud fanns att hålla reda på. Tre år efter den omtalade sockenstämman anmälde länsman M. N. Nyman, att han yrkade laga ansvar på ett antal personer från öarna för kaffedrickning, ty de hade ej anmält sig vilja erlägga stadgad bevillningsavgift. Till tinget inkallade han 18 personer från Brännö, 20 från Styrö, 10 från Donsö och 9 från Asperö. Dåvarande löjtnant Dreutzer var ombud för alla de anklagade och hade alltså deras fullmakter. Särskilt lotsarna hade ju svårt att komma till tinget, då de regelmässigt var hindrade av tjänsten. Dreutzer var chef för lotsposteringen och svarade därför gärna för sina underlydande.

Dreutzer: åklagaren må uppge vem som angivit dem! Länsmannen: det har jag, och jag tar ansvaret därför. Dreutzer: alla erkänner att de druckit kaffe, men bara sådant kokt på inländska växter såsom potatis, ollon m. m.

Så småningom blev det fråga om vad vederbörande sagt vid mantalsskrivningen. Om de alltså uppgivit att de begagnade kaffe eller inte. Länsmannen ville även utvidga åtalet till att också gälla år 1820, men detta gick inte Dreutzer med på. Det blev en hel del tvistigheter om detta och det slutade med att det blev uppskov i målet för att vittnen skulle kunna kallas.

Bland de vittnen, som kallades till senare rättegångstillfällen, befann sig också lotsen Carl Magnus Rörberg, Brännö. Han visade fram en viss sorts grå ärter med skal, varav han tillverkade sitt kaffe. Trots denna inhemska tillverkning betalade han emellertid bevilningsavgift för att få utländskt kaffe!

Vid de sista rättegångstillfällena tjänstgjorde lotsåldermannen Ekman, Brännö, som de anklagades ombud. Och länsmannen Nyman ersattes av vice länsman B. Andersson.

När utslaget kom den 4/4 1822, och samtliga blev frikända, hade saken varit före sammanlagt fem gånger, den angivna dagen inräknad! (db, 15/6 1821, § 8; 26/6, § 120; 26/10, §30; d.b., 18/3 1822, § 32; 4/4, § 139).

Klädedräkt. Under flera sekler förmärktes en kraftig reaktion emot yppighet och överflöd. Frågan om det överdådiga klädmotet var emellertid av moralisk art, ej ekonomisk. Det skulle ju eljest ligga nära till hands att tro att nationalekonomiska skäl låg bakom önskemålet om en enkel klädsel vad beträffar allmogen. Brott mot givna föreskrifter kunde också få följder. Länsman Jöns Renström anklagade pigan Karin Eriksdotter på Asperö för "att hon en söndag använt en förbjuden klädedräkt, haft på huvudet en silkesmössa". Eftersom bötesmedel saknades, dömdes hon att sitta 14 dagar i fängelse! (db, 28/9 1722, § 18).

Med anledning av Kungl. Maj:ts skrivelse till konsistorium den 19/4 1793 och konsistoriets däröver insända ämbetsmemorial rörande överflöd i klädedräkten, hölls sockenstämma i juli samma år. Naturligtvis ville man betyga, att det för Styrös vidkommande inte förekom några brott mot de förbud, som utfärdats mot bärande av manschetter, sidenklänningar, vissa spetsar etc.

En svarsskrivelse till konsistoriet avfattades. Den inleddes på följande sätt: "Utom Hjertligaste glädjekänslor och Guds Wälsignelses tilönskan, kunna wi aldrig tänka uppå den landsfaderliga ömhet och omsorg, dermed vår allernådigste konung omfattar äfven de ringaste af Sina Trogna undersåtar..."

Och längre ned i skrivelsen framhöll man, att det väl inte förekommit något överdådigt kläddbruk annat "än at tjenstepigor samt våra Hustrur och döttrar hafva någon myssa och Halskläder af silke, de öfrige Kläderna bestå vanligen af lärft eller fyrtråd, det de gemenligen sielfve spinna och wäfva, men så börjar dock nu på något år, en och annan wisa sig med tröja och förkläde af SitzCartun och några få med Camlots tröja och Kjortel, hwilka Klädespersedlar allenast nyttjas vid Högtidliga tillfällen, och kunna nyttjas i många år.

Vår underdånige önskan är, att Kungl. Maj:t täckes i nåder fastställa berörde här samteliga Klädesätt på det att ytterligare Kotsamma utsvävningar och

nyheter måtte förekommas ut Supra genom Anders Barkenbom, Kyrkoherde i Styrösö.”

Skrivelsen undertecknades även av tretton församlingsbor (sst, 14/7 1793).

Koleran. Under 1820-talet drog koleran härjande fram över Europa. Och år 1831 nådde sjukdomen fram till Polen, Tyskland och England. Risken var uppenbarligen mycket stor för vårt land också med dess livliga sjöfartsförbindelser med de angivna länderna.

Kungl. Maj:t utfärdade en kungörelse den 9/7 1831 ”rörande vad iakttagas bör om farsoten Cholera skulle yppa sig i riket”. Med anledning av kungörelsen bildades på sockenstämma ett par månader senare en ”sundhetsnämnd” i socknen, i likhet med vad som skedde i andra orter. En sådan nämnd hade att vaka över hälsotillståndet samt vidtaga alla åtgärder för att förekomma farsoten.

Ordförande blev major Jacob Forsell och vice ordförande kyrkoherde J. W. Carlberg. Till ledamöter valdes ”för Brännö och Dynholmen: jaktlöjtnant Grefberg, mästerlotsen Magnus Nilsson och förre nämndemannen Lars Lorentsson; för Asperö: kronorättaren Bengt Mattsson och förre nämndemannen Sven Nilsson; för Köpstadsö: skeppare J. Jansson, fiskare Andersson samt båtskeppare J. Öberg på Bratten; för Tången: dykeriuppsyningsman Lindgren, fiskarna Christen Andersson och Cornelius Börjesson; för Styrösö by: Fanjunkaren vid Wästgöta Dahls reg. J. A. Bergenhem och klockaren Anders Henriksson; för Donsö: nämndemannen Johannes Hansson och fiskaren Olof Olsson; för Vrångö: Lotsålderman C. F. Sundström, strandfogde Erik Gädda och fiskaren Olof Eriksson; för Vargö, Lilla Känsö, Källö och Stenskär: Jaktlöjtnant Holm.” Läkarvården åtog sig doktor Wastenius att ombesörja, och nämndens sekreterare var J. A. Jungmarker (sst, 11/9 1831).

Nämnden manade till lugn och besinning samt gav förhållningsregler. Kanske invaggades man till en början i säkerhet, då ingenting hände de närmaste åren. Men så – på sensommaren år 1834 – var koleran plötsligt där utan att man kunde förklara varifrån den kom. Först bröt farsoten ut på Brännö och Asperö. Flera personer insjuknade hastigt i början av augusti. Och redan den 2 augusti krävdes det första offret: fiskaren Börje Nilsson, Brännö.

Fram till den 13/8, då det första offret krävdes på Köpstadsö, avled 21 personer på Brännö. Just den 13/8 hölls också ett sammanträde i sundhetsnämnden inom sockenstämmans ram. Sundhetsnämnden hade ommöblerats ganska ordentligt under de gångna åren. Vid detta sammanträde var vice pastor Petersson ordförande och endast fem ledamöter närvarande.

Frågorna, som behandlades, var högaktuella. Man ansåg det nödvändigt att inhibera gudstjänsten tills vidare. Skrivelse därom hade översänts från Källö, Vargö och Styrso till K. B. för vidarekorrespondens med konsistoriet. Om koleran fortsatte planerade man att begrava de döda på resp. öar. Gravarna skulle grävas till minst 4 alnars djup. Om likkistors anskaffande ville man inte besluta förrän nämndens ledamöter från alla öarna var närvarande. Man kom överens om att ledamöterna på varje ö skulle ha uppsikt över situationen samt varje tisdag rapportera till ordföranden om antalet döda, sjuka och tillfrisknade. Varje ö fick skaffa erforderlig medicin från karantänen på Käsö.

Och detta var också det enda sättet att komma i kontakt med doktor Wastenius, karantänsläkaren, som lovat att ombesörja den nödvändiga sjukvården. Karantänsplatsen var isolerad, doktorn kunde följaktligen inte komma därifrån, så folk fick fara till honom för att få föreskrifter och råd.

Farsoten fortsatte att härja under några sensommarveckor. Brännö drabbades hårdast med sammanlagt 32 dödsfall i kolera. Därefter kom Tången med 13. Av 146 insjuknade personer avled 67.

I september månad syntes sjukdomen vara i avtagande, och den 30/9 kunde vice pastor E. Petersson äntligen meddela att det hela var över och att inga nya fall förekommit (sst, 13/8 1834; Sundhetsnämndens skilda protokoll; dödboken 1834).

Påföljande år beslöt man att köra på mer jord på koleragravarna, ty de var merendels ej grävda så djupa, som författningarna föreskrev (sst, 29/3 1835).

Följande koleraepidemier fick inte på långa vägar en sådan omfattning som epidemien 1834. Man förberedde sig också bättre vid de senare tillfällena. En notis från 1850 må anföras:

”Vid dödsfall må ordningsmännen uppmana de anhöriga att begrava den döde i de på öarna invigda kolerakyrkogårdarna...” ”Till grafven efter ett dygn, men bör der med lösa lock stå obegravne ännu ett dygn (för) att förekomma skendöd” (fvst, 21/7 1850).

Kollekter. ”Kollekter ofta utlyste utan att ett runstycke influtit.” Klockaren och de flesta: varje matlag, som ej är alldeles utfattigt, ge i kollekt ½ skilling, vilket uppbärs på var ö genom sexmännen (sst, 26/3 1809).

”*Kungsringning*”. Den manliga delen av befolkningen är sällan hemma. Därför: Anbefalld ringning efter Oscar I göres, om personer finns, som vill åtaga sig den. Betalning matlagsvis — upptages genom kyrkvärdens försorg (sst, 17/7 1859).

Lasarettsmedel. En fråga har väckts om Askims m.fl. häraders skiljande från Uddevalla, när det gäller sjukvård och avgifter, och överföring till Göteborgs kurhus. Nämndeman Gustaf Johansson skall inför K. B. föra församlingens talan i denna fråga (kurhus kallades ett sjukhus, där veneriskt sjuka vårdades) (sst, 28/12 1845).

"Lifspust". Kyrkoherden frågade sockenmännen om man för kyrkans räkning ville inköpa en förbättrad upplaga av läkarboken *"Gorgiska Lifspusten"*. "Efter långt stillatigande och då intet följde, föreslog kyrkoherden att saken skulle avgöras genom ja eller nej, varpå två ledamöter yttrade ett tydligt ja."

Tydligen drog kyrkoherden den slutsatsen, att de övriga samtyckte. Men då protokollet en vecka senare skulle justeras, bestred "pluraliteten" av medlemmarna att några kyrkans medel skulle få "användas i sådan avsikt".

"Vid sånt förhållande och med hänsyn till den nytta nämnda Lifspust kan medföra, om ock ej mer än ett enda exemplar skulle kunna räddas, stannade sedermera nedanskrifne upplystare Styrös församlings ledamöter uti det beslut: att för egna medel köpa ett exemplar av meromnämnda Lifspust. Att så beslutat är intygar och ansvarar Jac. Forsell, J. A. Jungmarker, F. Holm, Nicol. Edström, J. J. Lindgren, A. J. Ekman, C. G. Wastenius, C. Gultzau, Johan Öberg, J. Grefberg.

För hela summans utbetalande ansvarar äfven

B Bogren"

(sst, 24/8 1828).

Likpredikan. Likpredikningar har mer och mer blivit avlagda. Kyrkoherden: Vill uti också denna församling ni avstå därifrån? Man har ofta under likpredikan fått se stor lättsinnighet hos främmande åhörare. Församlingen: Vi vill alldeles avstå! (sst, 11/5 1806).

Magerska Spinningsmetoden. Ingen har anmält sig till de tre exemplaren av fabrikör Ekenmarks avhandling om Magerska Spinningsmetoden. Men ett exemplar köptes för kyrkans räkning (sst, 21/5 1848).

Ordningsmän. Av ordningsmännen skall fiskaren Carl Magnus Börjesson, Asperö, och lotsen Olof Carlsson, Vrångö, ha tillsyn över "försvarslöse personer" (sst, 20/2 1848).

Riksdagsmannaval. Till elektor för denna församlings ledamöter av bondeståndet vid valet 6/8 med Askims och Östra Hisings härad i Kärra, utsågs nämndemannen Gustaf Johansson, Asperö, vilken med detta protokoll reste dit.

Och "vederbörande är nöjda med vad han i omförmälda afseende lagligen gör och låter" (sst, 27/7 1856).

Val igen för bondeståndet den 26/8. F. d. mästerlotsen Lars Nilsson, Brännö, valdes till elektor (sst, 10/7 1859).

Sockenmännen vägrade betala de 6 rdr, som Lars Nilsson begärt i ersättning för besväret såsom elektor. "Andra har varken begärt eller fått ersättning för sådant!" (sst, 31/7 1859).

Sinnessjukdom. Då sinnessjukdom i någon form kunde konstateras hos en öbo, sökte man få honom eller henne så snart som möjligt till "hospital" för vård. Den största svårigheten synes ha varit att under väntetiden bevaka den sjuke. Läkarna ville också gärna av någon förtroendemän i socknen få en beskrivning av vad som förevarit. Ett exempel:

"Upplysningar ang. vansinnige lotsen Börje Magnusson från Brännö

1. Ingen av den sjukas föräldrar eller syskon har varit besvärad av vansinnighet.
2. 1:a anfallet sommaren 1824, då han en gång kom hem från sjön. Yttrade sig genom nedslagenhet och grubblande, tilltog småningom med växlande anfall av onda tal och gärningar. Inga våldsamma 1:a åren, ej heller fullkomligt rediga mellantider.
3. Ej haft skadliga vanor, varit utsvävande eller på något sätt liderlig. Nyktert och sedigt uppförande.
4. Möjlig orsak: mindre väl behandlad av svärfar. Detta bestyrkes av somliga, motsäges av andra. Inga svåra Husliga förhållanden. Hans hustrus bemötande alltid berömvärt. Ingen vanvårdad psykisk uppfostran, ingen svår sjukdom som man vet kan vara orsak.
5. De har ej heller förorsakats av religionssvärmeri.
6. I allmänhet god hälsa. Lynnet stilla och fredligt, något nedslaget.
7. Intet anmärkningsvärt rörande levnadsförhållandena.
8. Det uppges, att han en tid före 1:a anfallet, såsom lots, satt ett fartyg på grund, därför måst erlägga böter. Annars ej anklagad, straffad eller misstänkt för något brott.

Styrsö prästgård den 17/9 1832 å pastorsämbetets vägnar

T. R. Sallander

v. pastor"

Som exempel på bevakningsåtgärder kan nämnas följande:

Änkan Ingeborg Patersson, Vargö, vill ha biträde vid sin sinnessjuka sons Johan Carl bevakning till månadens slut. Beslut: "lega" 2 man efter 1 rdr vardera per dygn. Medlen uttages matlagsvis, upptages av sexmännen. Dock frikallas invånarna på Tängen från avgift, ty de har bevakat under den senast förflutna veckan.

Ordföranden tackade för deras beredvillighet (sst, 6/8 1848). Ordföranden: Vill de ytterligare vakta, om det skulle dröja någon vecka, innan det blir plats i hospitalet? Eller skall släktingarna bekosta? De vill bevaka! (sst, 3/9 1848).

Medel till den sjukas bevakning har nu inkommit. Sammanlagt 20 rdr 3 sk. lämnas till änkefru Patersson såsom bidrag till bevakningen, vilken hon själv sedan augusti månads slut bekostat med omkring 40 rdr. Restlängd å 3 per-

soner, som vägrat att med ringa penning bidra till bevakningen, finnes. Längden sändes till änkan Patersson, som äger vända sig till kronobetjäningen för att få medlen från de tredskande – ifall hon finner sig hågad därtill (sst, 24/9 1848). Sparbankskommitté. Landstinget bestämde:

Sparbankskommittéer tillsättes inom Bohusläns socknar. Med anledning härav och i enlighet med det av landstinget antagna, av K. B. fastställda sparbanksreglementet utsågs sparbankskommitté: d:r Carl Adolf Waltman, Stora Käsö; sjökaptenen och lotsåldermannen August Lange, Brännö Norgård; skeppare Christen Johansson, Donsö (kmst, 27/12 1863).

Doktor Waltman sades ännu vara sjuk och kunde därför ej vara ordförande ”i filialsparbanken i Styrso”. Någon mer ordförande skulle heller inte väljas, ty ”bemälde inrättning” är ”i anseende till Göteborgs närhet obehövlig – borde upphöra” (kmst, 13/6 1869).

Strandrätt. Kyrkoherden har blivit anmodad av flera rättänkande ledamöter att göra föreställningar om en Strandrätt i socknen, liksom på andra ställen i skärgården. Han lade nu fram saken. Församlingen: En sådan rätt inrättas med säte på Styrso, såsom medelpunkt i socknen. ”Utom ordföranden en ledamot av de äldre på varje ö såsom bisittare däruti.” Varje ö skall nu genast gå i författning om utseendet av en medlem till denna rätts förstärkning. På detta sätt tror man sig snarast kunna förekomma ”de oordningar, som nu oftast förövas vid stränderna och uti båtarna samt snatteriet och dylikt – efter hand utrotas” (sst, 28/11 1827).

Uppbörd. Skeppare Lars Svensson klagade inför K. B. över att länsmannen Erik Thomander den 1/9 valts till uppbördsman ang. kyrkoherdens och klockarens lön. Kyrkostämman avvisade klagomålet med 1180 röster mot 1053 (kst, 6/10 1889).

För 1890–91 blev Lars Svensson vald med 1135 röster mer än Thomander (kst, 31/8 1890).

När Lars Svensson avled, efterträdde han av kapten R. Lange, Brännö (kst, 26/8 1895).

En särskild kyrkostämma hölls för behandling av provinsialläkarens Claes Edvard Holmén (förut på Käsö) besvär över avgifterna till präst och klockare i Styrso 1889–90. Han hade vägrat betala, ty han var skattskriven i Olhem den 26/11 1888 och där erlade han också avgifterna för 1889–90. Men församlingen framhöll att man inte ville avstå från sin fordran utan avsåg att

indriva den. Ty det hade varit samma förhållande förut med fru Åhmansson och tullförvaltare C. M. Olsson. Men dessa hade trots allt blivit ålagda att betala till Styrsö församling. Och då så ... (kst, 29/3 1891).

Uppbördsavgift. Häradsskrivaren ville att socknemännen från år 1850 skulle ge 8 skilling banko för varje debetsedel. Detta belopp hade den 1/9 1822 beviljats dåvarande kronofogde och häradsskrivare, då de höll uppbördsstämma inom pastoratet.

Socknemännen: Det blir minst 60 rdr rgd, ty det finns nära 300 matlag. Detta är alltför mycket för uppbördsmannens resa, som är bara en mil sjövägen. Och nu är det bara en stämma. Det var två, då man först beviljade 8 skilling. De är dock villiga att ge det, men blott intill dess man utrönt, om ej uppbördsmännen är pliktiga att utan ersättning hålla stämma "till de skattskyldigas bekvämlighet, såsom fallet är med mantalsskrivningen och taxeringskommittén. För att verkställa en sådan utredning och – ifall ej bestämmelse och föreskrift finnes – medverka till att en sådan måtte införas, valdes skeppare Gustaf Johansson, Donsö; nämndemannen Nils Nilsson, Styrsö; mästerlotsen Lars Nilsson, Brännö" (sst, 28/7 1850).

Gustaf Johansson, Donsö; Nils Nilsson, Styrsö; Lars Nilsson, Brännö, såsom ombud för Styrsö socken: i fråga om avgift för uppbörd såsom häradsskrivare Wetterberg vid sockenstämma 28/7 fordrade enligt beslut av församlingen 1/9 1822 med 8 skilling banko per matlag till dåvarande redogöraren för att han skulle hålla uppbörd inom pastoratet och de sålunda bli utsatta till liv och egendom för farlig sjöresa.

K. B. nu: Uppbörd sker som vanligt utan att redogöraren må tillåta sig någon avgift fordra eller mottaga (K. B:s resolution 12/10 1850).

Vaccination. I det andra kapitlet om skolan omtalas att klockaren Rosenberg, förutom sin klockare- och folkskollärarsyssla, även utövade verksamhet som vaccinator från och med slutet av 1840-talet. Redan dessförinnan tjänstgjorde emellertid andra vaccinatorer inom församlingen. Dessa vaccinatorer hade dock många gånger svårt att få förståelse för nödvändigheten av vaccinering mot smittkoppor.

Hur är det med vaccinationen inom socknen, frågades det t. ex. på en sockenstämma år 1816. Reses det några hinder från vaccinatörens eller invånarnas sida? Vaccinatören, fiskaren Silfverblad, svarade för egen del att det inte fanns några som helst hinder. Men invånarna har "föga eller ingen böjelse för saken" (sst, 12/5 1816).

För att utröna varför vaccinatören hindrades i sin verksamhet, utlystes en ny stämma. Bl. a. upplystes att vrakfogden Jonas Börjesson, Brännö, vägrat att låta ympa sina barn. De hade tre år tidigare haft smittkoppor.

Kyrkoherden vädjade till Silfverblad att efterge på sitt första arvode — 1 rdr — ”i anseende till tidens förändrade skick”. Han borde nedsätta arvodet till 32 skilling för varje ympad person. Silfverblad förklarade sig villig därtill och församlingen var nöjd! (sst, 30/6 1816).

Men två år senare avsåg han sig befattningen. Församlingen uttalade dock sin enhälliga mening: då Silfverblad ej avsåg sig vid ”Valborgsmässostämman”, så är han pliktig att fortsätta till nästa maj månad (sst, 11/10 1818).

Skolmästare Vikström på Tången blev ”Vaccinateur” på samma villkor som för Silfverblad (sst, 16/5 1819).

Då församlingen på tillfrågan ej hade någon vaccinator att föreslå år 1832, föreslog ”tjensteförrättande Predicanten” (adj. E. Petersson) doktor Wastenius på Käsö. Denne valdes enhälligt. Men som villkor gällde, att den som ville ha sina barn vaccinerade, fick inställa sig och barnen på Käsö (sst, 22/7 1832).

Fyra år senare ansökte P. J. Bruse, Torslanda, om att få bli vaccinator i Styrös församling. Han föredrog intyg från Carl Millberg om ”utmärkt skicklighet, noggrannhet och nit”. Ansökan undertecknade han: ”Herr Pastors aller ödmjukastetjenare P.J. Bruse Klockare och vaccinateur”

Bruse blev antagen (sst, 10/4 1836).

Och från år 1848 började alltså folkskolläraren Rosenberg som vaccinator inom församlingen, vilket tidigare nämnts (sst, 20/2 1848).

Venerisk sjukdom. Domkapitlet frågade om venerisk smitta fanns inom församlingen.

Kyrkoherden: Är någon angripen av denna farliga sjukdom? Församlingen: Nej, vi har ej hört något om det (sst, 12/5 1805).

Landshövdingens kungörelse den 16/4 i anledning av Kungl. Maj:ts cirkulär 16/8 1815: Utvidga lasaretten i länet och sök utrota den farliga veneriska smittan, den s.k. ”Badesygen” (norska). Varje mantalsskriven person give 3 skilling (sst, 12/5 1816).

Klockaren åtog sig att avföra de veneriskt sjuka patienterna för 10 rdr b:o. Han skulle dock åtföljas av två rättare (sst, 7/3 1819).

Äktenskapsskillnad.

Som regel var antalet äktenskapsskillnader i äldre tider få. Man sökte komma överens och då detta inte lyckades, hade man prästernas medlande verksamhet att tillgå. Några fall gick till domstol. Här är ett exempel.

Såsom ombud för sökanden ingav häradshövdingen J. E. Svedmark en inlaga:

”Med tålamod och fördragsamhet har jag i flera år uthärdat min hustru Johanna Larsdotters oordningar och utsvävningar i mitt hus... i hög grad fallen för dryckenskap ... uppfört sig oregerligt mot mig och husfolket, sålt åtskilligt av min reelaste lösegendom... nu plötsligt avlägsnat sig med en stor del av vårt gemensamma bo ... synes ej vilja komma igen från sitt okända ställe i annat län. Jag anhåller att en gräns måtte sättas för mina lidanden i detta fall och i enlighet med G. B. 13:4 och Kungl. förordningen 27/4 10 : må inställa sig efter viss tid vid äventyr att äktenskapet upplöses och jag blir skild från henne.

Styrsö Tången 31/12 1836

Magnus Lindgren

Jaktuppsyningsman”

(db, 18/1 1837, § 33).

Flera intyg lämnades påföljande rättegångsdag, bl. a. av kyrkoherde Olén och lotsåldermannen C. F. Sundström.

Den senare omtalade: ”... i sju års tid bekant med Lindgren ... osämja och kiv i anseende till hennes fallenhet för starka drycker ... senare år en synnerlig misshushållning, ur hemmet förskingrat åtskilliga saker för att skaffa starka drycker. Och synes alla bemödanden vara förgäves att någonsin dessa makar kunna sammanleva.”

Rätten resolverade: Som Lindgrens hustru förmodas vara i Onsala och hennes vistelseort, så länge denna förmodan ej felslagit, ej är så okänd, att, emot föreskrifter i Kungliga brevet 4/8 18, (efter) lysning beviljas må, så kan till den gjorda ansökan bifall f. n. ej lämnas (db, 8/2 1837, § 89).

Det blev dock en fortsättning på ärendet, men kanske inte på det sätt man kunde vänta. Drygt halvtannat år senare stämde länsman Ljungberg jaktuppsyningsmannen Magnus Lindgren och pigan Catharina Corneliidotter för att de ”sammanavlat ett gossebarn”. Länsmannen yrkade ansvar för ”enfalt hor”. Lindgrens hustru, Johanna, som vistades i Onsala, ville med anledning av det inträffade *skiljas* från sin make!

De anklagade erkände. Catharina tjänade hos Lindgren och brottet hade blivit begånget i oktober 1836, sex månader efter det hustrun farit ifrån honom (db, 19/10 1838, § 26).

Åklagaren yrkade för Lindgrens del även på äktenskapsskillnad. Lindgren hade enligt länsmannen förbrukat sin giftorätt.

Utslaget: Lindgren böte 53:16, pigan 13:16, bägge enskild skrift och avlösning. Rätten prövar skäligt döma till äktenskapsskillnad. Han har till makan förverkat hälften av sin giftorätt i boet (!) (db, 23/2 1839, § 88).

I sanning en hårt prövad man.

Vägar och vattenvägar

Kommunikationer förr och nu

Isolering ligger alltid nära till hands för öbor. Rör det sig om en ögrupp, l. dessutom alltid faran av att varje ö blir sig själv nog i viss mån. Goda förbindelser både inom ögruppen och mellan denna och yttrevärlden är därför ett livsvillkor, och man bör därvid i det ordet också inlägga betydelsen: förmåga till fortsatt utveckling.

Och detta gäller självfallet både land- och sjöförbindelser. Öarnas vägar måste underhållas, sjölederna utmärkas, bryggor byggas och framför allt – man måste anskaffa goda båtar.

På den "enskilda" väghållningens tid ålåg det bönderna att underhålla s. k. allmänna vägar i en utsträckning i metertal, som motsvarade jordbruksfastigheternas storlek i mantal. Två gånger om året hölls vägsyn av länsmannen och två nämndemän.

De enskilda vägarna inom Styrös socken har i princip underhållits på samma sätt som ovan angivits för de allmänna vägarna, och efter tillkomsten av lagen om enskilda vägar har på de olika öarna bildats vägföreningar.

Från sockenstämmoprotokollen får vi vetskap om en del av de bekymmer man hade med väghållningsfrågorna. År 1806, den 11/5, efterlyste exempelvis kyrkoherde Bogren en bättre och säkrare väg i den s.k. "Tångekleffen". Brännöborna, som hade sina egna vägar att tänka på, ville inte bidra. Tångeborna skulle själva få bekosta vägens iordningställande. Ännu år 1813 vädjade kyrkoherden till Tångens åbor att genom ett dagsverke vardera sätta vägen i stånd!

Långt senare – år 1870 – då sockenstämman avlösts av kommunalstämma, kom Styrös Sörgård och Tången överens om att reparera den förfallna vägen från Tången till kyrkan. Vägen sades börja "i svängen från stranden söder om Fribergs hus". Den löpte sedan förbi Ljungbergs och "därefter gamla vägen till norra kyrkporten". Men denna gången ansåg tångeborna, att de inte ensamma skulle svara för kostnaderna. Brännöborna borde åtminstone bidra med en tredjedel! Helst som de använde vägen som kyrkväg. Som påtryckningsmedel

talades det också om att brännöborna, om de vägrade hjälpa till, inte skulle få landstiga på tångebryggan!

Kullersten och grovt grus skulle utgöra vägbeläggningen. Dikena på ömse sidor om vägen skulle vardera ha en bredd av en aln. Ett handräcke av järn avsåg man sätta upp i liden vid "kyrkoklevet". Man var överens om att Tången, Käsö, Källö och Stenskär skulle delta i vägförbättringsprojektet. Och Brännö skulle delta – "om överenskommelse kan träffas". (!)

Som regel svarade varje ö för sina vägar, men vissa vägar hade karaktär av "allmän farväg", och då skedde bedömningen efter delvis andra normer, som vi sett av det förut nämnda. Det fanns emellertid en väg, som av ålder underhölls av hela församlingen och det var Braviksvägen. Den var nämligen (och är alltjämt) förbindelseled mellan Braviks brygga och kyrkan. Och bryggan kallades stundom "prästabryggan".

Vid åtskilliga sockenstämmor under 1800-talet påtalades bristfälligheter på vägen och bryggan. År 1825 exempelvis ansåg man att 12 skilling per matlag skulle räcka för att komma tillrätta med de flesta bristerna. Och då var ändå inte Vrångö medräknat. Den ön var av ålder "fritagen" från utgifter för Braviksvägen, då den hade egen kyrkogård och väg, som skulle underhållas. Vi måste ju betänka att detta skedde innan kyrkogårdarna på Donsö, Käsö och Brännö blivit anlagda. Det var alltså främst Braviksvägens karaktär av "kyrkogårdsväg" för hela församlingen (med undantag för Vrångö), som gjorde den till ett gemensamt väghållningsobjekt.

Anskaffandet av grus till vägen vållade en del diskussioner år 1837. En riktning ville ta det på Styrösö, en annan ville ta det på andra öar. Man enades om att ta gruset från Styrösö, bara detta kunde ske 20 alnar från sjöstranden och utan att gräsvallen skadades. Och det tillades att det inte borde grävas några djupa gravar till fara för kreaturen, såsom skedde under koleraåret 1834, när man använde grus till fyllnad på Styrösö kyrkogård...!

Arbetet på vägen fullgjordes genom dagsverken matlagsvis, "såsom av ålder skett". "Den som uteblir plikte 1 rdr, men fullgör dock arbetet följande dag." Den som lämnade häst ansågs ha gjort två dagsverken.

I de kommunala räkenskaperna möter vi efterhand anteckningar om reparation av Braviksvägen. Åren 1876, 1882 och 1886 var utgifterna exempelvis 42:25, 400 resp. 30 kronor. Så småningom gick man alltså ifrån dagsverksprincipen och lejde i stället arbetskraft.

Om Brännö har redan nämnts att öborna där hade sina egna vägar att tänka på och därför inte var särdeles villiga att hjälpa till med Tångens vägar. I själva verket reglerades brännöbornas åligganden i byordningarna.

I byordningen av år 1818 fastslogs att "vägen till sjön och bryggan åt Rödsten underhålles av samteliga åboerne, och verkställes det arbete som därtill er fordras genast då sådant af tränne man påfordras..."

Och i 1834 års byordning klargöres "att strandvägarne på Ön må årligen underhållas med påkörning af samtelige byens åboar, ingen undantagande..."

Att byordningarna också var allvarligt menade, visar ett åtal från år 1840. Lars Nilsson på Brännö stämde då Anders Jansson, Petter Andersson, Börje Andersson och Andreas Olofsson på samma ö för att de inte åttlytt 7 § i byordningen och underhållit vägen från Brännö strand till byn. Och rätten huttlade inte heller utan föreskrev: de betale!

Vissa av byordningarna stadgade också förbud mot tagande av olovlig väg, och föreskrifterna om hur nära man fick lägga sin "bärgningsväg" intill grannens tegar kunde även i andra fall bli ganska detaljerade. Flera rättegångar, hölls också rörande just tagande av olovlig väg. Det hände även att hus byggdes så nära intill en väg, att framfarten hindrades; en sak som alltså kunde försiggå i en tid då varken byggnadstillstånd eller byggnadslov lade några hinder i vägen.

När laga skifte förrättades var man angelägen om att bibehålla vägarna i deras gamla skick, och med den bredd de redan tidigare haft. Vid skiftet å Styrsö Norgård upprättades år 1869 bl. a. en förteckning över vägarna och deras bestånd. Det framgår av denna förteckning, att samtliga de aktuella vägarna, bl.a. från Sörgårdens gräns till kyrkan och vägen till Banebratten i det "gamla läget", höll en bredd av 8 alnar (4,8 meter), inklusive diken.

Att bryggorna, och vägarna i anslutning till dessa, ofta underhölls av fiskelagen verkar väl ganska naturligt, men att öborna också hade att underhålla vägar inne på fastlandet är kanske inte så bekant för alla.

Av ett protokoll, fört den 16/4 1878 vid sammanträde med de väghållningsskyldiga hemmanen inom Styrsö socken, framgår att skepparen Lars Svensson på Köpstadsö valdes till ombud och skulle föra hemmanens talan vid en stämma, som skulle hållas i Frölunda östra skolhus den 23/4 samma år med anledning av en ny vägdelning inom häradet.

Herr C. G. Jonsson på Kärre erbjöd sig att övertaga väghållningen mot ett bestämt pris av 55 kronor per hemman årligen för en tidrymd av 10 år. Det framgick också att det skisserade kontraktet, därest det kom till stånd, skulle

anses ”i allo upphäfdt” ... ”om skärgården under tiden vann befrielse från väghållningsskyldigheten å fasta landet...!” Det klargöres inte i protokollet vilken eller vilka vägar, som underhölls av öborna.

Men överldens förpliktelser gentemot fastlandet inskränkte sig inte till bara vägunderhåll. Man hade också att stå för hållskjuts vid Kärra gästgivaregård med 4 hästar per dag efter en viss turordning. Samtliga socknar inom häradet hade att bidra till hållskjutsen och inget undantag gjordes för Styrös, trots att det var fråga om en ösocken. Öborna gjorde flera försök att komma ifrån denna betungande pålaga.

År 1789 uppträdde hovrättsauskultanten Anders Ågren som ombud för öborna inför rätten. Det var en hel del goda argument han hade att dra fram, som talade till sockenbornas fördel i deras begäran att få slippa hållskjutsen vid Kärra.

Redan avståndet – som man angav till 3 mil – från öarna till Kärra gästgivaregård, ansåg man vara skäl nog för att få slippa. Därtill kom svårigheten för att inte säga omöjligheten att inställa sig på platsen för hållskjuts på bestämd dag och timma. Ofördelaktig vind eller stormigt väder kunde hindra överfarten under åtskillig tid. Och då räknade man ändå inte med svårigheterna att i de ganska små båtarna överskeppa hästar, kärror, kläder m. m.

”Om Askims härads övriga invånare tycka sig lida på Styrös församlings befrielse från hållskjuts, så böra de veta, att vi är ålagda att med våra båtar och redskap fortskaffa sjöfarande och andra resande personer i skärgården.”

Anders Ågrens skriftliga inlägga underskrevs på Styrös församlings vägnar även av Lars Nilsson, Styrös; Båver Nilsson, Asperö; Lars Andersson, Köpstadsö; David Niefeldt, Donsö, och Hans Olsson, Brännö.

Men utslaget talade blott om att ingen hänsyn skulle tagas till Styrös sockens anhållan!

Följande år (1790) blev Styrös, Tången, Donsö, Köpstadsö och Asperö anklagade för att inte ha följt KB:s föreskrift av den 25/3 1789 angående hållskjuts vid gästgivaregården. Men öborna försvarade sig med att de flesta dels inga hästar hade, och att de dels inte trott att det ålåg dem, då deras besvär över hållskjutsningen ännu låg oavgjorda hos Kammarkollegiet. Om de trots allt felat, så hade detta skett på grund av att de var ovetande om bestämmelserna och inte av ovilja, varför de yrkade att bli befriade från böter.

Rätten klargjorde för öborna att det ovillkorligen ålåg dem att dra försorg om hållskjuts, ”när ordningen kom till dem,” och om inte fastlandsborna ordnade saken på något annat sätt. Böter skulle de slippa för denna gång!

Kammarkollegiet fastslog senare att Styrso m.fl. socknar skulle, liksom Kålleröd och en del av Fässberg, hålla hållskjuts vid Kärra gästgivaregård med 4 hästar per dygn. Tydligen blev det också möjligt att lösa hållskjutsproblemet genom att erlägga en viss avgift i stället för att inställa sig med hästar.

Men det var inte bara gästgiveriet vid Kärra, som ställde till problem för öborna. År 1822 föreslog kronofogde Funch, att ett gästgiveri skulle inrättas i skärgården, och han framhöll Käsö som lämplig plats.

De ombud från fastlandet som tog del av förslaget, hade genast sin syn klar: frågan rörde inte dem. De ville för framtiden avsäga sig allt deltagande "i tunga eller besvär av en Gästgiveriinrättning i skärgården". Den skulle inte de ha någon nytta av.

Så kunde det alltså låta då, men när det gällde hållskjutsen vid Kärra gästgivaregård, som skärgårdsborna hade ringa eller ingen nytta av, var man kvick att ange öborna till åtal, trots att man väl kände till deras svårigheter vid överfarten.

Det föreslogs att båtlegan skulle bli 32 skilling per mil från Käsö åt alla håll. Funch hade också klart för sig, att "tracteuren" Rydell på Käsö skulle vara lämplig som gästgivare. Men det var många som hade invändningar att komma med. Käsö var ju karantänsplats och kunde därför vid vissa tillfällen bli helt avspärrad, vilket ju inte var så lämpligt för ett gästgiveri! Och dessutom fanns det mycket stora svårigheter att vid vissa vindar anlöpa ön. Flera personer höll därför Brännö för att vara lämpligare. Lotsåldermannen A. Ekman där var villig att åta sig gästgiverskapet, "såvida det blir förbud för alla andra att fortskaffa de resande".

Men den allmänna meningen bland menigheten var: "det är oundgängligen nödvändigt för sjöfarande, som komma till öarna att få skaffa sig fort genom beting bäst de kunna..."

Även Funch blev så småningom övertygad om att Brännö var mera lämpligt än Käsö. I rättens utlåtande tillstyrks gästgiveri i Styrso socken: "Dock må resande och sjöfarande få lega båt och taga härbärge, där dem lägligt faller" ... "Och menigheten må ej besväras med gästgiveriets upprätthållande." Rätten ansåg att Brännö, "där flera åboer finnas", var mera lämpligt för gästgiveriet än det mindre Käsö, som ju egentligen var avsett till karantänsplats. "Vilket allt avgörs av K. B."

Gästgiverierna vid denna tid var just inte mycket mera än krogar, som det fanns flera typer av. Brännvinet flödade om möjligt mer än någonsin under den

första hälften av 1800-talet. Den intresserade hänvisas till kapitlet "Brännvinets roll".

*

Efter införande av ett ordnat hotellväsende och yrkesmässig biltrafik i vårt land avskaffades gästgiveri- och skjutsstadgan i början av 1930-talet. Men flera förordningar hade redan dessförinnan tillkommit, som medverkat till en "långsam nedräkning" av de gamla formerna för transportväsen och resandevisten.

För Styrös sockens vidkommande löstes en del av problemen i och med tillkomsten av hotell, restaurang och konditorier. Och då är ändå väl att märka att den företeelse, som tidigare ansågs betungande, nämligen att mot vederlag upplåta delar av sitt hem till bostad åt främlingar, nu håller på att uppleva något av en renässans. För inte är det väl någon som tror att det är med motvilja, som öborna ser sommargästerna anlända?!

Den allra modernaste företeelsen i transportväsendets utveckling inom övärlden är tillkomsten av biltrafik. Längre rönt biltrafikanhängarna motstånd och många varnande röster hördes. Men sedan man fått klart för sig att bilarna uteslutande används för nyttotrafik har kritiken tystnat. Sedan tillstånd för biltrafik på styrsövägarna beviljats år 1961, har många sjuka och gamla välsignat den nya möjligheten att snabbt komma till läkarmottagningen eller till kyrka och missionshus. Och överdådiga hastigheter kan man heller inte hålla på de smala, slingrande vägarna, där vägmärken förresten upplyser om att framfarten måste begränsas till 30 km/tim.

*

Landsvägarna i all ära, men det är i alla fall sjövägarna, som är det väsentligaste för en ösocken. Utmärkningarna av sjölederna är ett viktigt säkerhetsarbete, som först i ganska sen tid fått en tillfredsställande utformning. I äldre tider var kända landmärken mycket viktiga navigeringsfaktorer för skepparna. Till de mera kända "märkena" i göteborgsskärgården hörde Stora Rös.¹ Men för att markera den stora leden in till Göta Älvs mynning blev man tvungen att skapa "konstlade" märken.

Karl IX, skaparen av Göteborg på Hisingen, skrev i ett brev den 17/10 1606 till slottsfogden på Älvsborg, Söfring Jönsson: "... som ytterst bland klipporna i skärgården behövdes några märken, varefter de främmande kunde komma till hamnar, om så märkt vore, att de icke eljest kunde ledsaga sig till sådana. Söfring Jönsson skulle allerstädes, var så lägenhet kunde tillsäga, dock synner

¹ Käsö torn är ju ett annat känt "sjömärke", men dock av betydligt senare datum.

ligen på Vinga och Galterö, låta samma höst uppsätta märken och vetar, dock så, att man, när man ville, kunde hugga dem neder ...”

Och att det var ganska lätt att ”hugga dem neder”, det visar just den omständigheten, att den danska flottan vid blockaden av Göteborg år 1644 (se kap. 29), högg ned Vinga båk. Redan dessförinnan hade den år 1606 uppförda båken tillsetts av en särskild båkvaktare, och något av en båkvaktardynasti hörde sedan – i varje fall från 1650-talet – hemma på Brännö.

Båken var alltså ett av de tidigaste ”märkena”. Härtill kom att en del ”vetar eller vardar” sattes upp på vissa holmar och skär. Till att börja med var dessa märken i allmänhet av trä, men restes senare av sten.

Men modernare märkning av lederna följde, fram till vår egen tid med dess bemannade och obemannade fyrar, nyligen indragit fyrskepp och förnyad utprickning. En av de leder i södra skärgården, som senast fått fyrbelysning, är Skifteskärsleden. Detta skedde år 1963. Därmed var ett gammalt önskemål tillfredsställt.

Utprickning, fyrväsende, lotsväsende, kustbevakning och livräddningsväsende bildar tillsammans taget den sjöfartens säkerhetsvakt, som under senare årtionden blivit alltmer effektiv. Och det behöver den sannerligen också vara. Många liv gick förlorade och mycken egendom förstördes tidigare just på grund av bristfälligheter inom de nämnda områdena. Om man granskar ”vrakkrönikan” från så relativt sen tid som 1870–1890-talen, så finnes bland de grundstötningsorsaker som nämns bl. a. ”förväxling av fyrar”, ”grundstötning på förut okänt grund” o. s. v. Verkliga skeppsskyrkogårdar bildades efterhand, främst invid Tistlarna och kring Vinga. Dykeriet, som bl.a. hade sitt magasin på Vargö, hade även under tidigare årtionden mycket att göra med bärgningar kring styrsöskärgården.

Hur nödvändigt man ansåg det vara för lotsar och fiskare att verkligen känna sjöbottnens utseende visar den omständigheten att de redan som små pojkar blev undervisade av sina fäder och äldre bröder under färder i hemmavattnen.

Alla utprickningar i ”hemmalederna” är ju inte av så officiell karaktär. Det finns sådana, som har något av provisorium över sig också, men de gör ändå sin tjänst. De i leran nedkörda störarna mellan Asperö och Rivö samt i Stämmösund åsyftas. Liknande provisorier kan ju också bli aktuella i andra sammanhang, kanske främst i samband med utmärkning av ”vintervägar”, då isen tillfrusit mellan övärlden och fastlandet.

Riktigt avskurna från yttervärlden är ju inte öborna i våra dagar ens då isen varken bär eller brister. Helikopterburna förnödenheter kan sändas dem och erforderliga sjuktransporter kan utföras med samma färdmedel.

*

Då man i äldre tid skulle fortskaffa sig till eller från öarna, hade man som regel två möjligheter. Den ena var att använda sig av ett eget fartyg, om man hade något, och den andra var att leja någon, som var villig att segla eller ro en dit man skulle.

Det var mycket vanligt att gubbar och ynglingar, företrädesvis på Donsö, hade detta till vad som i dag mera skämtsamt brukar kallas "extraknäck", att fortskaffa människor mellan fastland och övärld. –

Redan år 1670 inrättades emellertid i Göteborg ett roddargille, vars medlemmar åtog sig att fortskaffa passagerare åt de mest skilda håll – även utåt skärgården. Den taxa de tillämpade hade fastställts av Kungl. Maj:t. Till Vrångö kunde man bli rodd för en riksdaler. Och ville man komma till motsvarande slutpunkt i norr, Marstrand, fick man kosta på två riksdaler. Trafiken upprätthölls på inte mindre än 25 stationer.

Men det säger sig självt att reselivet då inte var vad det är i dag. Ingen sommargäströrelse fanns ju heller. Roddargillet var därför snart ett minne blott. Men fortfarande var det ganska lätt att leja någon båtägare bland fiskare och andra nära stranden boende, och mot en lämplig penning bli landsatt där man själv ville. Detta "system" har ju i våra dagar fått sin moderna efterföljd i taxibåströrelsen.

Men det som mer än något annat bidragit till att reguljära båtförbindelser mellan staden och öarna blivit en verklighet, är badgästlivet. Redan på 1850talet började några göteborgsfamiljer tillbringa en del av sommaren ute på Styrö och detta förde med sig intresse från många människors sida. Lustturer med ångslupar anordnades också. Baden och restaurangerna vid Stjärnvik på Vargö och Bratten på Styrö började sin popularitetsjakt med varandra och mycket folk fraktades till båda anläggningarna. Ångslupen "Sjöfröken" ombesörjde passagerartrafiken till och från Stjärnvik.

Regelbunden ångbåtstrafik till öarna i södra skärgården påbörjades år 1869. När Nya Ångslupsbolaget bildades efter Ångslupsbolagets konkurs år 1872, blev det än bättre fart på badgästlivet.

Göteborgs Nya Ångslupsbolag trafikerade både norra och södra skärgården. I norra skärgården förekom det en hel del stridigheter under årens lopp (Se

Skärgårdsbåten "Vira".

Odenvik: Öckerö Socken). I södra skärgården däremot, var det något lugnare. Där gjorde bolaget också en del populära insatser. År 1913 tackade exempelvis Styrso kommunalstämma Göteborgs Nya Ångslupsbolag för att barnen fritt fick följa med båtarna från Käsö och Vargö till Styrso. Bolaget anlade också bryggor, bl. a. vid Styrso Bratten och Tången.

De båtar som omkring 1920 trafikerade både norra och södra skärgården var "Göta", "Svea", "Styrso I", "Ejdern", "Vira", "Lärkan", "Svalan", "Ärlan" och "Falken". Dessutom upprätthöll bolaget trafik inne i älven.

Nya Ångslupsbolaget angjorde emellertid inte södra skärgården oftare än onsdag och lördag. Detta förhållande utnyttjade Gustaf Samuelsson, Styrso, då han på hösten 1920 med en liten motorbåt vid namn "Viking", som tog 12 passagerare, började göra turer mellan öarna och Saltholmen. Trafiken gick så bra, att han fick börja tänka på att utvidga rörelsen. Fördenskull inköpte han samma år en fiskebåt, "Aldebaran", som han lät bygga om för passagerarfart. Ombyggnaden var klar följande år och i mars 1921 kunde Samuelsson sätta båten i trafik. Denna gång nöjde sig Samuelsson inte med att gå korta turer till närmaste del av fastlandet utan utsträckte turerna till Göteborg.

Samuelsson, som varit fiskare, hade också en egen fiskebåt, "Neptun". Även den båten lät han ombygga för passagerarfart. Den var klar att sättas in i trafiken i maj 1921. "Aldebaran" tog 93 passagerare och "Neptun" 134 stycken. För att ytterligare öka kapaciteten på båtarna, sålde Samuelsson "Aldebaran" år 1922 till Vänersborg och köpte i stället en större fiskebåt ifrån Gravarne. Efter ombyggnad kunde denna båt, som han också kallade för "Aldebaran", ta 178 passagerare. Den var dock inte klar att tagas i bruk förrän år 1923.

Under tiden hände sig bl. a. att Nya Ångslupsbolaget gick i konkurs. Båtarna, som bolaget haft, skingrades åt olika håll. "Göta" och "Svea" exempelvis, inköptes av Marstrandsbolaget. Herrarna D. M. Lyckholm, Herman Kunze och Viktor Forsell, som var intressenter i Nya Ångslupsbolaget, men även i Styrso Havsbad, behöll emellertid "Styrso I" och "Styrso II", med vilka de fortsatte trafiken till södra skärgården.

Det fanns emellertid framsynta män också på öarna. År 1923 bildade Gustaf Samuelsson tillsammans med handlaren Albert Olsson och fiskaren Erik Olofsson på Donsö samt fiskarna Fritiof Friberg och Hugo Gerle på Tången, Styrso Nya Trafik AB.

Till att börja med hade man "Aldebaran" och "Neptun" att sätta in i trafik. Man såg sig emellertid om efter ytterligare fartyg. Slutligen lyckades Styrso Nya Trafik AB förvärva "Vira", som tidigare varit i Nya Ångslupsbolagets ägo. Man köpte den kontant för 20.000 kronor. "Vira" tog 230 passagerare. Så kom det sig att man kunde börja med trafik även till Donsö, som förut inte haft reguljär trafik utan endast då och då haft stadsförbindelse genom tidigare bolags försorg. Styrso Nya Trafik AB började sin trafik till Donsö på pingstaftonen år 1923. Tidigare hade donsöborna haft att ta sig över Donsö Sund i egna båtar till Skäret samt att därifrån gå till ångbåtsbryggan vid Styrso Bratten för vidarebefordran till staden. Biljettpriset för enkelresa 1923 var 1 krona. När man väl börjat trafiken till Donsö, dröjde det inte länge förrän turerna även utsträcktes till Vrångö. Detta skedde år 1925.

Till att börja med rådde ett intensivt konkurrensförhållande mellan ägarna till "Styrso I och II" samt Styrso Nya Trafik AB. Men man hade också många passagerare på den tiden att "slåss om". En söndag år 1923, som var mycket vacker, ägde en flyguppvisning rum bl.a. över Styrso Bratten. Den söndagen fraktades inte mindre än 3000 personer till Styrso. Men av dessa var det inte mer än omkring 150 stycken, som besökte restaurangen. Över huvud taget var det så, att man merendels tog med flera badgäster ut till öarna än restau-

ranggäster. År 1923 var ju också mycket folk i rörelse i Göteborg, då den stora utställningen bidrog till intresset. Samma år blev "Träpiren" (numera riven) invid Skeppsbron färdig. Det första fartyg, som lade till vid piren, var just "Vira", enligt Gustaf Samuelssons uppgift.

Snart fann de båda konkurrenterna, att man skulle kunna samordna trafiken lite bättre, och på så sätt båda tjäna på saken. Detta skedde också 1924, då samtrafik kom till stånd. Man kom alltså överens om att ta vissa turer var, men vinsten från resp. fartyg tillföll i vanlig ordning ägarna.

Ytterligare ett fartyg, "Vira II" (220 passagerare), tillfördes Styrös Nya Trafik AB år 1927. Ungefär samtidigt (1928) övertog AB Pripp & Lyckholm driften av det företag, där Herman Kunze tidigare varit ledande man. År 1928 var det också Gustaf Samuelssons tur att överlåta Styrös Nya Trafik AB till AB Pripp & Lyckholm, på villkor att även övriga medlemmar i bolaget utlöstes. Så skedde också efterhand. Gustaf Samuelsson kvarstod ett år som verkställande direktör. Därefter inträdde Artur Olsson i den befattningen, tillsatt av bolagsstyrelsen. Och Gustaf Samuelsson tjänstgjorde i fortsättningen närmast som personalchef.

År 1933 slutade Samuelsson inom företaget. Ungefär samtidigt inköpte han fartyget "Styrös Express" och började med detta ett hårt priskrig med sitt före detta företag sommaren 1934. Dessutom använde han fartyget för danskryssningar bl. a. Efter en kort tid sålde han emellertid "Styrös Express" till Bergs Mekaniska Verkstad på Hälsö.

Och år 1934 gjorde Styrös Nya Trafik AB – ägare AB Pripp & Lyckholm – konkurs. Ur den konkursen växte sedan ett nytt företag, Styrös Trafikaktiebolag, med samma ägare — till att börja med.

För Gustaf Samuelssons del fick båttrafiken vara ett slag. År 1950 inköpte han emellertid en taxibåt, som han dels använde för "diverseuppdrag" och dels fraktade skolbarn med från Brännö–Asperö–Köpstadsö till Styrös skola. Den båten sålde han 1957 till en köpare på Tången, och drog sig sedan tillbaka som "aktiv redare". Kontakten med kommunens liv och vad som rör sig på öarna, har han emellertid inte släppt. Alltjämt är han – 78-årig — medlem av kommunalfullmäktige.

*

Vi nämnde att Styrös Trafikaktiebolag bildades 1934. Båtbeståndet utgjordes då av "Styrös I", "Styrös II", "Vira", "Vira II" samt av "Neptun" och "Aldebaran". De båda sistnämnda båtarna, som var ganska obekväma för passage-

rarna till följd av kraftiga motorvibrationer, uppehöll vintertrafiken till att börja med. Då de dessutom var ganska långsamma — de gjorde omkring 7 knop — beslöt bolagsstyrelsen att bygga ett par modernare båtar, som motsvarade tidens krav.

Det var Lödöse Varf, som fick uppdraget att färdigställa nybyggna. "Disa" och "Vesta", som båtarna benämndes, levererades höstetid åren 1936 och 1937. De försågs med sexcylindriga dieselmotorer, som gav dem en fart av cirka 10 knop.

Efter det att dessa fartyg tillförts "flottan", såldes "Vira", som inte var i så gott skick. Dessutom inköptes "Göta" från Marstrandsbolaget.

Ytterligare nytillskott planerades för att ersätta de gamla ångbåtarna, byggda på 1890-talet. Man måste dock avvakta resultatet av 1938 års skärgårdsutredning. Denna föreslog i konkurrenshämmande syfte att trafikbolag av reguljär karaktär skulle tilldelas särskilda trafiktillstånd. Andra världskriget kom emellertid emellan och utredningsbetänkandet föranledde ingen åtgärd.

Krigsåren var ju besvärliga för många och så även för Styrso Trafikaktiebolag. De motordrivna båtarna fick lägga upp sedan tilldelningen av motorolja upphört. Ångbåtarna fick uppehålla trafiken året runt, sedan de moderniserats i vissa avseenden — bl.a. erhöll de värme och elektriskt ljus.

"Disa" och "Vesta" fick man i alla fall en viss nytta av. Inkomsten då Kronan förhyrde fartygen avses. De äldre motordrivna båtarna, "Neptun" och "Aldebaran", försålles, då de ansågs otidsenliga.

Vid krigsslutet inköptes "Hakefjord II", som tidigare använts som färja, och därefter avvaktades resultatet av 1945 års skärgårdsutredning. Någon upprustning av fartygsbeståndet skedde därför inte förrän efter det Göteborgs stad förvärvat AB Långedrag och därmed också dotterbolaget Styrso Trafikaktiebolag 1949.

Upprustningen började med att sight-seeing-båten "Långedrag" införskaffades under år 1950. Den var avsedd att användas till transport av gäster till och från Långedragss restaurangen om kvällarna samt för turistrundturer i skärgården. För att popularisera de sistnämnda framställdes ungefär samtidigt den trevliga publikationen "Svenska Öarna — med rundtursbåt i Göteborgs södra skärgård" med den kände skolhistorieberättaren, "radiomagistern" och mångåriga brännösommargästen Gösta Skoglund som författare.

År 1951 blev den år 1907 byggda "Styrso" föremål för en genomgripande förvandling. Bl.a. utbyttes den gamla ångmaskinen mot en sexcylindrig diesel-

motor om 350 hästkrafter. Och skrovet fick givetvis sin beskärda del av uppsnyggningen. En del bottenplåtar byttes bl.a. Hela reparationen drog en kostnad av 300.000 kronor.

Men det var inte bara det gamla som rustades upp. Nytt byggdes också. Samma år som "Styrsö" ombyggdes kom två helt nya fartyg bolaget tillhanda. Det var i Holland byggda "Ylva", som är specialbyggd för gång i is samt den i Västervik framställda "Fröja", vilken mera är att betrakta som en "sommarbåt". Båda fartygen är kapabla att göra 12 knop. För passagerartrafik hade bolaget i och med denna förnyelse 6 fartyg ("Styrsö", "Disa", "Vesta", "Ylva", "Fröja" och "Långedrag"). Sight-seeing-båten "Långedrag" går sedan 1964 i reguljär trafik, sedan turisttrafiken upphört på grund av för liten lönsamhet. Båtarna bemannas vardera som regel av 4 man samtidigt. En av dem erfordras som maskinist.

För att ombesörja godstransporter till öarna har bolaget under en längre tid haft "Hakefjord" till sitt förfogande och så sent som i april 1966 anskaffades ett stålfartyg – "Solamit" – för att göra samma tjänst. Det är främst livsmedel och byggnadsvaror som fraktas.

Under senare år har nedgången i passagerarfrekvensen varit markant, främst kanske på grund av konkurrensen från taxibåtsrörelsen. Bolaget gör därför stora förluster, som återfaller på Göteborgs stad. Trots detta håller man alltså moderata priser – 2: 50 per enkeltur. Rabattbiljetter – 12 st. à 25 kronor – kan ytterligare förbilliga färderna för de ständigt återkommande resenärerna.¹

Särskilda turer för överlärarnas högstadielärover till och från Saltholmen ombesörjer bolaget även. Från både elevernas och Styrsö kommuns synpunkt skulle det vara bättre om högstadiet blev förlagt till överlärarnas, anses det. Denna fråga liksom frågan om båttrafiken till öarna har varit föremål för flera utredningar och överläggningar. Turtätheten anses exempelvis av många öbor inte vara tillräcklig.

För att komma tillrätta med trafikspörsmålen och framförallt fördelningen av kostnaderna, har man bl. a. haft tanke på att bilda ett interkommunalt bolag med Göteborgs stad och Styrsö kommun som intressenter. Hur frågorna slutligen kommer att lösas kan, när detta skrives (aug. 1966), ännu inte skönjas. Representanter för såväl stat och landsting som stad och landskommun söker sig fram mot ett avgörande.

¹ De nämnda priserna gäller för färd mellan Saltholmen och överlärarnas. Mellan Skeppsbron och öarna gäller följande priser: Enkeltur 4 kr.; rabattbiljetter 20 st. à 64 kr. eller 10 st. à 34 kr.; månadskort 85 kr.; säsongkort för juni–juli–aug. 250 kr.

Under många år leddes Styrös Trafikaktiebolags öden av kapten Gösta Lundquist. Nuvarande direktör är kapten Bertil Pettersson.

*

Charles Ericksson började trafikera leden Saltholmen–Asperö år 1921. Han vill minnas, att det då endast fanns fyra sommargäster på Asperö. Ericksson . körde 3–4 turer om dagen i ett par års tid. Dessutom hade han flera uppdrag för lotsarna. Sedan muddring av rännen till bryggan vid Rödsten skett, började han trafikera Brännö också. Där fanns då bara 4–5 sommarvillor, enligt Erickssons uppskattning. Dagens Brännö rymmer hundratal.

Den båt som han först började med hette "Erato" och fick ta 31 passagerare. Rörelsen utvidgades emellertid och kort därpå inköpte han från Lysekil fartyget "Trafik", vilket fick ta 64 passagerare. Den år 1927 anskaffade "Roland" kunde ta 79 passagerare.

Hos Bergs Varv på Hälsö lät han sedan (omkring 1930) beställa "Gulli" och "Daga", vilka båda tog 125 passagerare. Det sistnämnda fartyget förlängdes emellertid senare (1948) i Råå invid Hälsingborg och kan numera ta 176 passagerare.

Under krigsåren var det besvärligt med bränslet. Både "Daga" och den år 1937 i Marstrand inköpta och senare till passagerarfartyg ombyggda färja, som Ericksson gav namnet "Aina", och som tar 115 passagerare, fick drivas med gengas redan från början av kriget. Då anskaffades från Umeå även en ångbåt, benämnd "Dunker", vilken eldades företrädesvis med ved, men även med kol. Denna ångbåt var så djupgående, att den inte kunde gå ända fram till Rödstens brygga det första året. Man var därför tvungen att med motorbåt frakta över passagerare från Rödsten till Asperö, där ångbåten väntade. Redan under andra året hade emellertid ångbåten "slitit" upp rännen tillräckligt för att kunna gå ända fram till Rödsten.

Charles Ericksson har inte bara trafikerat sträckan Saltholmen–Asperö/ Brännö. Hans båtar sköter nämligen också om trafiken sommartid till Förö, med dess numera 114 sommarstugor. Denna led har han trafikerat i mer än 30 år. Även trafiken till Stora Knarrholmen med de Götaverksanställdas sommarstugeby sköter hans båtar om.

Ansvar för företaget har numera gått i arv från far till son. Charles Ericksson har av åldersskäl dragit sig tillbaka. Man räknar normalt med att ha tre fast anställda vintertid, medan man under sommaren ökar ut styrkan till 6 à 7 man.

Under vintern är "Aina" och "Daga" i trafik. Sommartid får de förstärkning av "Gulli", medan "Roland", fullt utrustad, ligger i reserv. Passagerarantalet per år har under de senaste åren uppgått till i genomsnitt 150.000 personer. Charles Ericksson tror att den framgångsrika trafiken till stor del beror på att företaget alltid rättat sig efter vad passagerarna haft för önskemål när det gäller turlistor och närliggande spörsmål, i stället för att bara tillämpa turlistor, som passerat företaget. Dessutom har man bemödat sig om att hålla humana priser. Redan för ett trettiotal år sedan kunde man köpa ett kort, som kostade 31: 50 och gällde 4,5 månader. Under denna tidrymd kunde alltså vederbörande resa så mycket han önskade. Och de som löste enkelbiljett fick vid samma tid betala endast 50 öre.

Dessutom fanns det då, som nu, rabattbiljetter. Numera kostar enkelresan 1: 75. Rabatthäften med 20 biljetter, som kostar 25 kronor, tillhandahålles, liksom en annan typ, som kostar 15 kronor för 12 biljetter.

Det är knappast någon tvekan om att Charles Ericksson, nu 88 år gammal, har en mycket stor del i förtjänsten av att t.ex. Brännö de senaste åren har upplevat ett mycket stort uppsving i sommargästhänseende.

*

Vi har tidigare nämnt att taxibåtsrörelsen konkurrerar med Styrös Trafikaktiebolag. Men naturligtvis bör inte taxibåtarna uppfattas som enbart konkurrenter till det äldre företaget. Taxibåtsrörelsen har, säger dess företrädare, främst tillkommit som komplement. Då turlisttiderna inte passar vederbörande resenär och då behov av sjuktransport föreligger exempelvis kan taxibåtarna göra uppskattade insatser.

Ofta har företagen haft en mycket blygsam omfattning till att börja med. Låt oss ta "Sjötaxi" på Donsö som exempel. Det var den nuvarande innehavarens fader, Hilmer Börjesson, som startade verksamheten under krigsåren. Ren beställningstrafik var det fråga om till att börja med. Vid sidan av denna sysslade han med småfiske. Den båt han använde sig av – "Britt" – var avsedd för mindre än 12 passagerare. Oljeransoneringen under kriget lade också helt naturligt en hel del hinder i vägen. Men efter kriget, åren 1946–1947, började han göra reguljära turer under söndagskvällarna på traden Saltholmen–Köpstadsö–Styrös–Donsö. Det sistnämnda året bytte han också båt. "Lilian" är något större än "Britt" och får ta 16 passagerare.

År 1945 började den nuvarande innehavaren, Helge Börjesson, att hjälpa sin fader med trafiken, och ytterligare en båt – "Sydskär" – anskaffades. Den

är avsedd för 21 passagerare. Samtidigt etablerades företaget "Sjötaxi", med Hilmer och Helge Börjesson, Donsö, som innehavare. Kort därefter började man med reguljära turer även under vardagarna. Beställningstrafiken var dock fortfarande betydande och avsåg ofta ungdomar, som ville till staden samt spinnfiskare, som ville fortskaffas i motsatt riktning. Även för kyrkturer blev "Sjötaxi" engagerad. Ofta gällde det turer från Asperö och Köpstadsö till Styrö. Också från Vrångö gick kyrkturer tidigare. Den nybyggda kyrkan medförde dock att dessa turer upphörde.

Ytterligare två båtar anskaffades så småningom. För nio år sedan inköptes "Lagun". Den är byggd år 1917 i Kristinehamn och var avsedd att brukas som ett lustfartyg. Senare har av allt att döma Kronan brukat fartyget som patrullbåt. Detta skedde i första världskrigets slutskede. På fördäcket var då en mindre kanon placerad. Förstärkningen för pjäsen kan än i dag skådas.

"Hamneskär" inköptes 1959. Den är byggd på Lundby Mekaniska Verkstad år 1917. Till att börja med ägdes fartyget av Göteborgs Hamn och tjänstgjorde som inspektionsfartyget "Hamnen".

Samarbete sker med AB Skärgårdstaxi på Styrö och om någondera kommer i trångmål med sina turer, hjälper man varandra.

Som regel har Börjesson ett ganska jämnt fördelat passagerarantal, såväl sommar som vinter. AB Skärgårdstaxi däremot har sin passagerarkoncentration under sommaren.

Förutom de tidigare nämnda transporterna förekommer även ambulans- och läkartransporter, som regel en gång i veckan. Läkarna förflyttas både inom norra och södra skärgården. Från den sistnämnda övärlden rör det sig om den på Styrö stationerade provinsialläkaren, doktor Maria Mölland.

Vad beträffar den reguljära turverksamheten i dag, så går det nu sju turer i båda riktningarna på vardagarna och nio likadana turer på söndagarna. Helge Börjessons företag "Sjötaxi" har en genomsnittlig årsomsättning på 288.000 kronor.

Av övriga taxibåtsföretag har redan nämnts AB Skärgårdstaxi. Detta företag drives av Uno och Leif Ljungberg, Styrö, som har "Vinga" och "Gripen" till sitt förfogande för trafiken mellan övärlden och Saltholmen.

Donsö, som är företagsamhetens speciella ö, hyser emellertid ytterligare taxibåtsföretag för huvudsakligen beställningstrafik. Karl Josef Wiberg kan ställa taxibåten "Bosse" till förfogande och Allan Karlsson har taxibåten "Sport". Sedan ett par år tillbaka brukar Einar Börjesson på Donsö en snabbgående glas-

fiberbåt, byggd på Fisksätra varv för 20 passagerare. Den är en typisk enmansmanövrerad båt, som även är lämplig för ambulanstransporter och kan komma upp i en hastighet av 25 knop. Bland utrustningen ombord märks ekolod, vilket kommer mycket väl till pass särskilt vid färder i tät dimma. Det har t. ex. hänt att han kunnat med hjälp av ekolodet och djupsiffrorna på sjökortet gå i tät dimma med full fart rakt ut till Tistlarna för att därifrån företa en ambulanstransport!

För att tillgodose behovet av tunga transporter utan omlastning ut till skärgården har fyra framåtsträvande skärgårdsungdomar bildat Rederi AB Sjöhästen och inköpt bilfärjan "Sjöhästen" från Danmark. Med denna räknar man med att kunna nedbringa fraktkostnaderna betydligt för husbyggare på öarna, som nu kan få sitt byggnadsmaterial direkt från fabrik till byggplats utan omlastningsförfarande.

*

Mycket har alltså skett inom övärldens trafikliv sedan roddargillet och övriga lejdrodareshöjare dagar. Men än återstår mycket innan förhållandena blir tillfredsställande för såväl öbor som sommargäster. Kanske en och annan också hyser förhoppning om en framtida broförbindelse mellan fastland och övärld!

Telegraf och telefon

Överlotsen Charles Palmqvist, som omkring sekelskiftet tjänstgjorde på Vinga och som låtit sina hågkomster samlas i bl. a. boken "Winga", skriver i denna på sidan 168: "Ungefär 75 meter från överlotsbostaden på väg upp emot fyren och båken ligger den s.k. lilla utkiken. Den består av en fyrkantig, två meter hög och bred av sten uppmurad sockel. Ovanpå denna var förr i tiden den optiska telegrafanordningen placerad."

Vad var då den optiska telegrafanordningen för någonting, hur såg den ut och vad tjänade den för syfte? Vi gör en tillbakablick på bl. a. den optiska telegrafens utveckling.

Människornas önskemål om att kunna kommunicera med varandra på längre sträckor än samtalsavstånd medförde att många uppfinningar med sådant syfte såg dagens ljus i åtskilliga länder. Eftersom detta var före elektricitetens tidevarv, konstruerades anordningarna på sådant sätt, att meddelandena kunde direktavläsas med blotta ögonen eller med tillhjälp av kikare. De var med andra ord optiska.

I Sverige var det överintendenten A. N. Edelcrantz som gjorde de första försöken med en svensk optisk telegraf. Detta skedde år 1794. Denna telegraf var emellertid inte tillfredsställande ur flera synvinklar. En mycket väsentlig nackdel var bl. a. att den endast kunde ge 16 varierande tecken.

Den omtalade telegrafen kan enklast beskrivas som en lång upprättstående stång på vilken fanns två rörliga armar, den ena ovanför den andra. Då armarna var vågrätt ställda, liknade det hela onekligen ett malteserkors med förlängd övre korsarm eller en fartygsmast med två rår, sedd framifrån.

Den telegraf, som Edelcrantz senare utprovade och bl. a. beskrev i sin år 1796 utgivna "Afhandling om Telegrapher", var utformad som ett galler med 10 vridbara luckor i. Med denna telegraf kunde framställas 1.024 olika teckenkombinationer! De olika signalernas betydelse var angivna i signaltabeller. Anordningar med lampor för nattelegrafering förekom också.

De telegrafer av detta slag, som efterhand kom i bruk, placerades på höjder, varifrån de lätt kunde observeras av nästa "telegrafstationslänk" i kanske en ganska lång kedja. Observationstuben, som fanns i varje för personalens bekvämlighet skjulförsedd station, var konstant riktad mot den telegraf, varifrån meddelanden väntades. Telegraferingen tillgick så, att utgångsstationen sände sin första signal och inväntade därefter att "den första länkstationen hissat samma signal". Då kunde utgångsstationen "sända" sin nästa signal. Varje enskild signal betydde en hel mening, varför på detta sätt på några få minuter viktiga meddelanden kunde "sändas" miltals utefter telegrafkedjan.

Självfallet skedde de första proven med den nya typen av telegraf i stockholmstrakten. Sedermera kom de där byggda telegraflinjerna att få stor betydelse, inte minst under 1808–1809 års krig.

På västkusten uppfördes av allt att döma år 1799 den första optiska telegraflinjen, som omfattade sträckan Nya Varvet–Karlsten (Marstrand). Till en början fanns inte någon mellanstation på Norskogsberget i Torslanda — den tillkom senare — varför meddelandena fick "sändas" direkt den 28,5 kilometer långa vägen från Korsberget vid Nya Varvet till tornet på Karlstens fästning i Marstrand.

Att denna telegraflinje enbart hade ett militärt intresse framgår klart av stationernas placering. På Vinga anlades något senare en signalstation, och allmogen i Styrso, Torslanda och Öckerö församlingar blev ålagd att med tre man i sänder varje dygn hålla vakt där och därvid alltid ha båt med sig. Det är väl att märka att signalstationerna var utrustade för flaggsignalering och alltså inte var försedda med någon optisk telegraf.

Det var meningen att signalerna från Vinga skulle mottagas på Nya Älvsborgs fästning, men då signalerna inte syntes fullt tillfredsställande där, flyttades signalstationen den 1 juli 1806 från Vinga till Styrso. Att anläggandet av signalstationerna var ett led i anbefallda försvarsanstalter, framgår tydligt. Det hade varit "pådrag" 1801 och 1806, men efter varje gång indrogs signalstationerna på nytt.

Under krigsåren 1808–1809 blev det på nytt "pådrag" och både Vinga och Styrso signalstationer kom uppenbart till heders igen. Och signaleringsuppsyningsmännen biträdades som förut av en "vakt" om tre man per dygn. Det begärdes att det skulle vara "försvarliga karlar och inga kvinnfolk eller minderåriga gossar".

Optisk telegraf.

När det gällde Vinga signalstation, uttogs folk från norra skärgården för att vaktbetjäna denna, för stationen på Styrso svarade invånarna därstädes och till Nya Varvets station togs vaktmanskap från de närmaste byarna i Västra Frölunda.

Vaktdygnet räknades från klockan 8 på morgonen. Om någon uteblev, utkrävdes av honom ett vite av 6 rdr och 32 skilling banko. Styrsoallmogen ålades att inkvartera signaluppsyningsmannen, löjtnant Axel V. Stålhandske, i ett rum med säng, men behövde inte hålla honom med bränsle och lyse.

Efter krigets slut var det tal om att dra in telegraflinjen Nya Varvet–Torslanda–Marstrand. Göteborgs representanter i borgarståndet protesterade emellertid och ville att telegraflinjen skulle få vara kvar. I synnerhet under årstider, då kommunikationerna med skärgården var alldeles avbrutna ansågs det angeläget att ett kommunikationsmedel stod till förfogande. Underrättelse om sillfiske eller om en fientlig flotta skulle visa sig, frambars också som skäl för bibehållande av telegrafen. Det blev också de fyra ståndens beslut utan debatt att telegrafinrättningen i Göteborg skulle få vara kvar.

Kustsignalinrättningen drogs in den 31/3 1810 och dess flaggor och övriga utrustning lades i förråd. Signalstationen på Styrso hade tidigare haft till uppgift att bl. a. vidarebefordra meddelanden om viktigare tilldragelser till sjöss. När nu denna station indrogs, fick observationerna skötas från Nya Varvets telegraf, vid vilken en handkikare anskaffades för ändamålet.

En hel del rapporter, bl. a. från landshövding Axel von Rosen, visade att telegraferna verkligen var i bruk och gjorde god nytta.

Dåvarande kommandörkaptenen, sedermera amiralen N.J. Fischerström, sökte intressera handelsmän och skeppsredare i Göteborg för det nya kommunikationsmedlet, men hade ringa framgång. Dessutom gjorde han en del försök att telegrafera mellan Käsö karantänsanstalt och Nya Varvet sommaren 1835.

”Därvid använde man sig av fyra kulor, som på olika avstånd från varandra hissades upp på en signalstång och betecknade siffrorna 0—9, ett taltecken och ett skiljetecken mellan de olika talen. Med denna anordning telegraferades signalbokens talvärden och man uppehöll på detta sätt under tre månader telegrafförbindelse med Käsö”.

Karantänskommissionen visade emellertid ringa intresse för saken. Ett önskemål om telegraflinjens utsträckande över Käsö till Vinga samt indragande till Göteborg framfördes till konungen och mottogs där positivt. En följd blev att telegraferna på Otterhällan och Stigbergsåsen stod färdiga den 25/5 1839 och telegrafan på Vinga väntades bli klar den 1 juni. Samtliga telegrafer var i bruk en månad senare. Den optiska telegrafens placering på Vinga omnämndes i inledningsmeningarna i detta kapitel.

Den önskade telegrafan på Käsö kom aldrig till utförande. Flaggsignalering skedde däremot i olika omgångar. Man använde sig därvid av två fyrkantiga och två trekantiga flaggor samt två vimplar. Vid samma tillfälle visades dock högst tre flaggor och man förmådde genom kombinationer avge sammanlagt 24 signaler.

Samtidigt som man år 1863 ville höja den optiska telegrafan vid Nya Varvet för att den skulle synas över horisonten från såväl Hisingen som Brännö och Vinga, ansåg man det också önskvärt att få en mellanstation uppförd på Brännö. Och redan påföljande år kunde den tagas i bruk. Den var belägen på berget invid lotsutkiken.

Enligt ett redan år 1835 uppgjort förslag skulle telegraferingsterminerna vid telegraferna i Göteborgs skärgård omfatta åtta månader om året. Fyra timmar om dagen skulle uppspassning ske, tydligen fördelat på tiden 9—11 f. m. och 4—6 e. m. Fortfarande var telegrafan i stort sett endast ett militärt intresse. Allmänheten utnyttjade den inte till att börja med i någon nämnvärd omfattning. Endast några smärre inkomster redovisas åren 1844—1863 på grund av ”privat” telegrafering. När den elektriska telegrafan Göteborg—Nya Varvet togs i bruk år 1864, ökade däremot trafiken med en gång.

Enligt en utredning avsändes under åren 1872–1874 i medeltal per år 200 telegram från Brännö och 30 telegram från Vinga. Ofta var det fartyg, uppankrade mellan Brännö och Käsö, som utnyttjade telegrafen för att få förhållningsorder från Göteborg.

De angivna talen innebar en ökning av telegramströmmen jämfört med de närmast föregående åren och detta togs till intäkt för ett förslag att anlägga en elektrisk telegrafstation på Brännö. Man föreslog även att den elektriska telegraflinjen skulle utsträckas till Vinga. Detta kunde emellertid Telegrafstyrelsen inte gå med på av kostnadsskäl. Linjen Nya Varvet–Brännö–Vinga med stationer på de båda sistnämnda ställena skulle dra en kostnad av 52.000 kronor, medan däremot en ledning Nya Varvet–Brännö inte skulle kosta mer än 15.000.

Det tog avsevärd tid under mycken skriftväxling innan projektet kunde bli verklighet. Bl. a. Göteborgs Handelsförening gjorde upprepade framställningar att få den optiska telegrafen utbytt mot en elektrisk, men länge väjdade man förgäves. Fullmäktige för Göteborgs Handelsförening utfäste sig då att betala 20.000 kronor om ”den långa linjen” kom till stånd. Telegrafstyrelsen ansåg att saken därmed kommit i ett annat läge och förordade förslaget.

Redan år 1871 hade den optiska telegrafan vid Marstrand utbytt mot en elektrisk dito. Jämnt 10 år senare skedde ett liknande utbyte i södra skärgården. Vingastationen öppnades den 15 september och den på Brännö den 20 september 1881. Därmed försvann de sista optiska telegrafförbindelserna i vårt land.

De första försöken med elektrisk telegraf i Sverige hade gjorts redan år 1835. Tjugosex år tidigare hade dock den första praktiskt utförda telegrafan byggts i Tyskland.

Under åren 1853–1862 – den elektriska telegrafens uppbyggnadsskede här i landet – tillkom åtskilliga telegraflinjer av stor betydelse. Förbindelsen mellan Stockholm och Göteborg kunde exempelvis öppnas den 4 juli 1854.

I slutet av det angivna skedet omfattade Telegrafverkets nät en sammanlagd linjelängd av 5.358 km och de inländska telegrammens antal uppgick till 142.443. Tolv år senare – 1874 – hade den inländska telegramtrafiken emellertid ökat så, att antalet telegram utgjorde 620.392!

Telegrafstationen på Vinga fick bl. a. tjäna som förmedlare av en improviserad väderlekstjänst, som till abonnenter vidarebefordrade besked om vindstyrka, strömriktning o. s. v.

Under det oerhört expansiva skede, som senare delen av 1800-talet var på kommunikationsväsendets område, är det inte att förundra sig över att ungefär samtidigt som Brännö och Vinga fick sina elektriska telegrafer så öppnades den första telefonstationen här i landet. Det skedde på enskilt initiativ i Stockholm år 1880. Under många år därefter förekom det en oerhörd konkurrens mellan privata bolag och Telegrafverket, när det gällde anläggandet av telefonnät i olika delar av landet. Striden slutade inte förrän Telegrafverket efterhand övertog samtliga enskilda bolags nät och blev ensam om telefonens vidareutveckling i Sverige.

Denna utveckling fick emellertid konsekvenser även för telegrafens del. Vissa telegrafstationer drogs nämligen in. Så skedde år 1899 med stationen på Brännö.

En av de förnämsta tillskyndarna av telefon för fiskets män på västkusten var riksdagsmannen m. m. Axel Vilhelm Ljungman. Han insåg väl betydelsen av goda förbindelser mellan övärld och fastland, vilket inte var minst aktuellt under vår senaste – då ännu pågående – sillfiskeperiod. Under många år förde Ljungman sin kamp innan exempelvis norra skärgården fick sin första telefon (Kalvsund 1895). Dessförinnan fanns inom hela övärlden i Göteborgs fögderi endast telegrafstationerna på Brännö och Vinga att tillgå.

Den som främst verkade för att enskilda abonnenter skulle få tillgång till telefon i Styrso kommun, var emellertid den inom så många olika områden verksamme doktorn Peter Silfverskiöld. Som en följd av hans ansträngningar öppnades på Styrso en telefonstation den 1/6 1900. Stationen var då inrymd i en lokal, som förhyrdes av folkskollärare J. O. Dahlin. Antalet abonnenter var till att börja med 8 stycken. Två av dessa var s. k. årsabbonenter, nämligen Styrso Nya Badhus AB och handlanden Cornelius Carlsson. Så kallade sommarabbonenter var bl. a. doktor Peter Silfverskiöld och Stjärnviks Havsbads AB. Sommarabbonenterna erlade under 4 månader en fast avgift av 10 kr/mån. Samtalsavgiften till Göteborg var på den tiden 15 öre för 3 minuter.

Doktor Silfverskiölds abonnemang överfördes några år senare (1908) på hans viktigaste initiativ, Havskuranstalten för skrofulösa barn, och därefter – på grund av namnbyte – Styrso Kustsjukhus.

Under många år var fröken Ellen Ingelsson föreståndare för Styrso telefonstation. Efterhand ökade antalet abonnenter och stationen blev – med skärgårdsmått mätt – stor. För dess skötsel behövde därför fröken Ingelsson under

årens lopp en del biträden. Bland dessa kan nämnas systrarna Astrid och Ingeborg Nilsson samt Anna Friberg.

Astrid Nilsson tog sedan vid som föreståndare år 1927 och innehade därefter denna befattning tills kort efter automatiseringen den 1/4 1953.

Samtalsstationen på Brännö tillkom i samband med att telegrafen indrogs. Frida Hallberg, som senare (1919) skulle komma att sköta om posten, förestod stationen. När hon slutade tog Hilmer Hansson och hans döttrar vid. Sedan 1937 förestår samtalsstationen och telegraminlämningen av fru Ethel Rörberg.

Den lilla telefonstationen på Vinga, som följde i telegrafens fotspår, hade, då den drogs in år 1941, endast 4 abonnenter.

Den förste abonnenten vid stationen var den tidigare omtalade överlotsen Charles Palmqvist, som följaktligen också hade telefonnummer 1. Den förste abonnenten på Donsö var handlanden Johannes Hansson. Han anslöts år 1904 till telefonstationen på Styrsö. Som bidrag för telefonlinjen Styrsö–Donsö utgick från Hushållningssällskapet kronor 37: 50.

Bland annat med anledning av vårdbehovet för ett sjukt barn i familjen tog lotsförman Olof Karlsten på Vrångö med hela öbefolkningens välsignelse kontakt med Telegrafverkets huvudstation i Göteborg år 1911 för att söka utverka telefonförbindelse. Försöket lyckades. Så kom det sig att en telefonapparat med myntbox redan samma år uppsattes på Olof Karlstens veranda. Denna apparat fick öns befolkning sedan betjäna sig av.

De första åren skötte Olof Karlsten den lilla samtalsstationen. Hans dotter, fröken Gerda Karlsten, minns att hon många gånger fick springa ”runt i stugorna” och meddela att man sökte vederbörande per telefon. Från år 1924 blev Gerda Karlsten föreståndare för stationen. Denna befattning innehade hon även sedan stationen år 1930 ersattes med en växelstation.

Den 1/1 1931 fanns det 6 abonnenter anknutna till stationen. Dessa var: (1) Handlanden Carl Larsson (sonen har övertagit numret); (2) Lotsarna på Tistlarna; (3) Mästerlotsen Alfred Karlsten (hustrun – Alfrida Karlsten – övertog numret senare); (4) Mästerlotsen Oscar Julin; (5) Tullen; (6) Handlanden John Wrångelin (handl. Elna Wrångelin innehar nu numret).

Vid automatiseringen den 1/4 1953, då Gerda Karlsten avgick med pension, bibehöll abonnenterna sin inbördes ”nummerserie”, som dock förändrades till 77 50 01 – 77 50 06. Ungefär samtidigt med att Vrångö fick sin samtalsstation, sattes sådana stationer upp på de ännu ”telefonlösa” öarna. Käsö karantän hade fritelefon.

Vrångöstationens område omfattade utöver Vrångö även Kungsö, Tornö, Valö, Tistlarna och Rårholmen. Men förutom på huvudön har telefoner ej uppsatts på andra öar än Tistlarna och Kungsö. På den sistnämnda ön hade nämligen Götiska Förbundet under åtskilliga år en stuga.

Styrsöstationen omfattade alla övriga öar med undantag av Förö, och intill 1941 – Vinga.

En översikt av abonnentantalet vid de olika stationerna från år 1915 lämnas här nedan.

	Antal abonnenter den 1/1:					
	1915	1925	1935	1945	1955	1965
Styrsö:	22	53	114	496	774	1113
Vinga:	2	3	3 (drogs in 1941)			
Vrångö: (växelstation 1930)			12	53	81	97

Abbonenterna är som synes anslutna till resp. stationer även efter automatiseringen den 1/4 1953. Sedan denna tidpunkt har nära nog en fördubbling av abonnentantalet skett. På den nuvarande telefontätheten inom kommunen kan man inte klaga. Det rör sig ju dock om i runt tal en telefon på varannan invånare!

Kap 34

Post

Postverkets födelsedag här i Sverige brukar anges till den 20/2 1636, då en särskilt utfärdad förordning klargjorde detta. Enligt denna förordning skulle på varannan eller var tredje mil tillsättas en bonde eller postiljon, som hade att befordra både regeringens och privatpersoners post.

Bondens hem – posthemmanet – blev författningsenligt fritt från utskrivning, gästning, skjutsning och dagsverken. Till sin hjälp skulle postbonden ha två drängar. ”Löpande” hade de att föra posten med sig till att börja med, men redan år 1646 säges drängarna vara ridande.

I varje stad utsågs en postmästare, som befordrade posten, vilken faktiskt skulle adresseras till honom. När en postmästare avled, var hans änka en eftertraktansvärd person. Man kan i visst avseende tala om en parallell till prästerskapet. Postmästaränkan fick nämligen även hon nådår, och det sågs gärna att änkan ”konserverades”, det vill säga, att någon gifte sig med henne. Den nya mannen kunde då nästan vara viss om att få postmästarsysslan. Till denna ville man helst ha män.

Postbönderna var ofta missnöjda med sin lott. De pålades nämligen många gånger pålagor, som de egentligen skulle vara befriade ifrån, såsom inkvartering, fångföring, förplägnad m.m.

Trots detta fanns det de, som blev ordentligt besvikna, när de blev av med sysslan! ”Fiskebäck hade av ålder haft skyldigheten att befordra post till Södra Öijorna’, men 1763 hade denna förmån – man hade till gengäld frihet från kronoskjutsning – överflyttats på Näsborna. Därigenom hände, att ett brev kunde bli obefordrat under 8 à 14 dagar; ty Näs låg sämre till. Men på sina klagomål fingo Fiskebäcksborna det svaret, att de visserligen bodde bättre till och hade lugnare vatten till öarna, men att de andra vore ’sedigare och stillare folk’, åt vilka man med mera lugn kunde förtro postbefordringen” (!) (Ortnamnen i Göteborg och Bohus län, del III, sid. 28).

Det fanns också interna former av postbefordran. En av dem var den s.k. klockareposten eller proslådan.

”Lådan innehöll domkapitlets senaste förordningar och förhållningsregler, över huvud vad som rörde prästerskap och församling. Den cirkulerade i kontraktet och motsvarade vår tids tidningar, tjänstebrev och telefonkontakt. Längre än en dag skulle den inte få ligga på samma plats. Klockarna hade ansvaret för att den sändes iväg.” (Öckerö socken, sid. 301). Denna s. k. klockarepost upphörde inte förrän år 1888.

Den nämnda posten var dock inte den enda ecklesiastika som förekom inom Styrö socken. Det omtalades exempelvis år 1873 att i kyrkvaktarens uppgift ingick att en gång i veckan hämta post från Käsö samt lämna post där från pastorsexpeditionen.

När Käsö är på tal ligger det nära till hands att nämna fortskaffandet av ämbetsbrev, vilken skyldighet fullgjordes av kronorättarna eller fjärdingsmännen. Församlingen erlade en särskild avgift för fortskaffningen och det ville man gärna fortsätta med, framgick det av ett kommunalstämmoprotokoll av den 10/10 1869, där det bl. a. klargjordes att kronolänsman N. J. Thorsell ville att fasta fjärdingsmän skulle anställas och jämsides med sin ordinarie syssla befordra ämbets- och tjänstebrev.

Till den interna posten – d. v. s. den icke officiella – kan man väl också säga att brevväxlingen över handelsmännen i Göteborg hörde. Hos handelsmannen fick ju ett inlämnat brev ligga kvar tills åbon nästa gång var inne i staden och handlade.

*

Det sista posthemmet indrogs år 1870. Redan ett tjugotal år dessförinnan grundlades emellertid det moderna postverket. Överpostdirektörsämbetet ändrades till generalpoststyrelsen och titeln överpostdirektör blev generalpostdirektör. Enhetsporto infördes i stället för det tidigare brukade systemet, där befordringsvägens längd var avgörande.

Ännu år 1835 fanns det endast 124 postkontor i vårt land. Ett nytt slag av postanstalter, s. k. postexpeditioner, inrättades dock år 1849 i orter med något talrikare befolkning. Och år 1860 beslöts inrättande av s. k. poststationer – detta för att underlätta postutväxlingen på landsbygden. Följande år öppnades den första poststationen.

*

Det dröjde emellertid ända till år 1875 innan den första postanstalten – en poststation – inrättades i Styrö socken. Det skedde den förste januari det året, efter att Generalpoststyrelsen fattat beslut härom den 17/12 1874. Terese

Rosenberg blev den första poststationsföreståndaren. Hon efterträddes den 1/10 1882 av Maria Vilhelmina Rosenberg.

Under den sistnämndas tid tjänstgjorde den nuvarande gamle kommunal mannen m. m. Gustaf Samuelsson som postutbärare åren 1899–1903. Bland de ynglingar, som före eller samtidigt med Samuelsson hade samma syssla, kan nämnas bröderna Johannes och Lorents Nilsson, Edvin Carlsson, Johan Gunnarsson (emigrerade sedan till Amerika) samt John Löfqvist. Samtliga var hemmahörande på Tången, vilket kanske inte var så underligt, då poststationen var belägen där på den tiden.

Samuelsson minns att han lämnade breven direkt till adressaterna. Några brevlådor fanns nämligen inte då. Det är ett senare påfund ute på öarna. För varje befordrat brev hade han att uppbära en avgift på 3 öre, vilket utgjorde hans lön. Men visst hände det att han många gånger erhöll mer än 3 öre per brev. Flera adressater var mycket frikostiga. Ett brev, som han en gång befordrade inte alltför lång väg på Tången, fick han inte mindre än 50 öre för. Det brevet måste ha varit kärkommet!

Långväg fick också dessa ynglingar vandra med försändelserna, som inte bara omfattade brev utan även tidningar. Från Tången till dåvarande Kustsjukhuset, är ju exempelvis inte så kort väg. Och det fanns 118 husnummer på ön. Samuelsson fick 30 öre i månaden per tidning. Abonnemangen gällde dock inte alltid dagstidningar, utan lika ofta varannandags- och veckotidningar.

Postutbärning förekom även på söndagarna, och Samuelsson minns att det största antalet brev han någonsin bar ut under en enda dag, 105 stycken, distribuerades just på en söndag.

Till hans uppgifter hörde även att hämta posten, när ångbåten kom. Som ett tecken på att de var transportorgan i Postverkets tjänst, förde Nya Ångslupsbolagets båtar postemblemet¹ på skorstenarna. Omkring år 1905 sattes också brevlådor upp ombord på båtarna.

Fru Rosenberg efterträddes som poststationsföreståndare den 1/7 1908 av sjökaptenen, kommunalnämndsordföranden m. m., Hans Carlsson. Denne hade år 1918 ett årligt arvode på 960 kronor. Båda dessa sistnämnda föreståndare kom att verka i det närmaste exakt 26 år vardera.

Hans Carlsson efterträddes sedan av sin dotter, fru Alma Collins, född Carlsson. Hon antogs den 1/7 1934 efter att ha varit biträde vid poststationen sedan

¹ Redan i februari 1878 skrevs kontrakt med Nya Ångslupsbolaget om att föra posten till öarna i såväl södra som norra skärgården.

1905. Under sjukledighetsperioder och semestrar vikarierade sedan bl.a. hennes egen dotter, författarinnan m.m., Inga Margaret Collins, för henne. Man kunde alltså under en ganska lång tid tala om nära nog en dynasti av Rosenberg och Carlsson-Collins som posttjänare.

Särskilt under sommartid, då bad- och sommargäster mångdubblar arbetet på poststationen, behövs biträden. Sådana tjänstgör också under den angivna tiden.

Den gamla postlokalen, inrymd i en fastighet byggd år 1860, reparerades vid ett flertal tillfällen, men ansågs trots detta inte tillfredsställande, främst på grund av det bristande utrymmet. De 20 transporter, som förekom per vecka, fick dragas 250 meter från ångbåtsbryggan till lokalen.

En ny lokal hyrdes år 1955. Veglängden till bryggan blev då 950 meter. Och den 6/6 1966 invigdes Styrösö kommuns nyaste poststation i en nybyggd lokal i "byn" (invid kommunalkontoret), tillhörig konsumtionsföreningen på Styrösö. Denna har också öppnat snabbköp i byggnaden.

Innan man emellertid kommit så långt, hade flera poststationsföreståndare betjänat öbor och sommargäster i "styrösöposten".

Alma Collins efterträddes den 1/5 1951 av Astrid Gardell. Denna hade alltsedan år 1944 varit tillförordnad poststationsföreståndare vid olika poststationer under varierande perioder. Till föreståndarens uppgifter hörde också, enligt avtal, att ombesörja förekommande posttransporter, vilket kunde vara nog så betungande i de backar som finns. Klagomål framfördes också om detta, och transportsysslan blev sedermera sammankopplad med lådbrevbäringen.

Astrid Gardell sökte förflyttning till poststationen i Mollösund år 1957. Ny på Styrösö som föreståndare blev Anna Winkvist, som tillträdde den 1/10 samma år. Hon var emellertid inte riktigt nöjd med avsaknaden av bank på ön, löneförhållandena, de bristande möjligheterna att lämna ön annat än vid helgerna samt omöjligheten att få vikarie. Därför sade hon upp avtalet med Kungl. Postverket i och med utgången av maj månad år 1958.

Efter att först ha tjänstgjort som vikarierande poststationsföreståndare, blev Gudrun (Gun) von Wachenfeldt ordinarie den 1/3 1959 och hon innehar alltjämt befattningen.

Som tidigare nämndes kombineras lådbrevbäringen och posttransporten. Till sysslan hör alltså även att hämta och lämna post vid båten samt att tömma utsatta brevlådor. Det har hänt att kvinnliga lådbrevbärare ej kunnat fortsätta arbetet, enär transporten med kärra varit för tung i uppförsbackarna.

Färdsträckan på brevbärlinjen Styrö 1 är drygt 18 kilometer, och omfattade år 1963 286 postlådor, så uppdraget är inte någon latmanssyssla under de fem turer, som förekommer i veckan.

*

Det har under en kort tid funnits ett postombud på Styrö, ett förhållande som nog inte så många känner till, enär verksamheten varit av mera intern karaktär. Den plats där detta postombud verkade, var Styrö Kustsanatorium. Verksamheten började den 1/2 1946, då Helga Ingegärd Hellman skötte de postala uppdragen. Bland andra postombud, som verkat på platsen under den korta tid sanatoriet hade egen "postanstalt", kan nämnas Lilly Johansson och Verner Nilsson.

Ett formellt avtal träffades mellan Kungl. Postverket och direktionen för Styrö Kustsanatorium den 10 juni 1949. Direktionen åtog sig att genom hos direktionen anställd tjänsteman handha postombudssysslan vid sanatoriet. Lokal ställde direktionen till förfogande, men inventarier och övriga "effekter" svarade Posten för.

Avtalet uppsades redan ett par år senare och upphörde att gälla den 1 augusti 1951 – givetvis i samband med att verksamheten nedlades på sanatoriet.

*

Styrö fick alltså sin poststation år 1875, för övrigt samma år som Öckerö kommun fick sin första postanstalt. Under många år skulle "styröposten" vara den enda i södra skärgården.

Trettiofyra (!) år senare beslutade dock Generalpoststyrelsen att öppna ytterligare en poststation på öarna. Denna förlades till Donsö och öppnades den 1/12 1909. Dåvarande folkskolläraren Ivar Tallberg blev den förste poststationsföreståndaren. Poststationen var belägen i hans bostad. Med undantag för en årslång period 1915–1916, då han var syssloman på Styrö och avlöstes som poststationsföreståndare av småskollärarinnan Signe Boman, uppehöll han befattningen tills han avlöstes av efterträderskan.

Från den 1/7 1919 var nämligen Alida Lager poststationsföreståndare. I november 1925 gifte hon sig med Josua Johnsson. Maken hjälpte henne senare under åren med transporterna till och från bryggan. Väglängden uppskattades vid en utredning år 1949 till 650 meter och antalet transporter per vecka var 12.

Lika lång tid som Donsö fick vänta på sin poststation efter det Styrso fått sin, lika lång tid var Alida Johnsson trotjänarinna hos Posten. Den 1/4 1953 slutade hon sin långa tjänstgöring.

Som t. f. poststationsföreståndare hade emellertid alltsedan juli månad 1952 Astrid Johnsson tjänstgjort, och detta fick hon fortsätta med fram till den 1/4 1954, då hon blev ordinarie. Hon var emellertid ännu inte myndig vid detta tillfälle, varför skeppare Gustav Johnsson fick skriva på en ansvarsförbindelse för henne.

Astrid Johnsson uppehöll tjänsten till och med utgången av år 1958. Alltsedan den 1/1 1959 har sedan Sonja Fhager förestått Donsö poststation, som för övrigt blev postexpedition den 1/10 1966. Postexpeditionen är belägen i det s.k. "Municipalhuset", som förutom post även inrymmer polisstation och läkarmottagning.

Även på Donsö har lådbrevbäraren åtskilligt att bestyra. År 1963 räknade man till 2 brevinlägg och 281 postlådor. Sammanlagt fanns det då 319 hushåll.

*

Sedan Donsö fått sin poststation, fick kommunen klara sig med "huvudöarnas" två postanstalter ett tiotal år. Den 1/12 1919 öppnades poststation i Brännövik, och Judith Dolfrida (Frida) Hallberg blev föreståndare. Hon var den första av två trotjänarinnor, som alltsedan dess skött "brännöposten". Den 1/1 1940 avlöstes hon av den andra – Judit Friberg – som alltjämt innehar befattningen!

Avståndet från "ångbåtsbryggan" till poststationen har angivits till 1200 meter. Och till den närmaste bryggan (Rödsten) säges vägen vara 800 meter lång. Det är inte underligt att transporter av post skötes enligt särskilt avtal under sådana omständigheter. Utväxling med postombudet på Asperö sker sex gånger i veckan.

Att postbiträde erfordras under semestertiden är sannerligen inte på något sätt märkligt. Redan för tre år sedan beräknades antalet sommarhushåll till omkring 600 stycken. Av dessa sades cirka 230 vara belägna på Asperö.

Vintertid betjänar poststationen 91 hushåll, varav 51 på Asperö. Skillnaden mellan sommar och vinter är alltså avsevärd.

Lokalen, där poststationen tidigare inrymdes, var mindre god. Den var belägen i en stuga, som om vintern var obebodd och mycket kall. Handlanden Thore Andersson, Brännövik, förklarade sig villig att hålla en lämplig postlokal

i en tillbyggnad till sin affärsfastighet, och alltsedan år 1960 har Posten varit inrymd där.

*

Styrsö kommuns senast tillkomna poststation — den på Vrångö — öppnades den 1/1 1927. Liksom på Donsö var den förste poststationsföreståndaren en man. Och liksom Ivar Tallberg hade sin huvudsakliga sysselsättning såsom skollärare och poststationsföreståndarskapet som en bisyssla, så hade handlanden Johan Karlsson Wrångelin på Vrångö affärerna att tänka på jämsides med postskötseln.

Poststationens läge angavs då till 780 meter från ångbåtsbryggan, en högst avsevärd sträcka, utefter vilken posttransporterna skulle gå fram två gånger varje söckendag.

Efter att ha varit tillförordnad poststationsföreståndare sedan 1/12 1946, blev Jenny Andersson (som gift: Pettersson) ordinarie på posten (!) från och med 1/2 1947. Men från och med den 1/9 1955 blev platsen som föreståndare vakant. Som vakansvikarie utsågs Alfrida Andersson. Hon innehade denna syssla tills Märta Strandberg blev ordinarie poststationsföreståndare den 1/12 1964. Denna befattning innehar Märta Strandberg alltjämt.

Samtliga här nämnda poststationer är öppna genomsnittligt 4 timmar varje vardag. Tilläggas kan att fyrapersonalen på Tistlarna hämtar sin post på Vrångö.

*

Nästan samtidigt med att Vrångö fick sin efterlängtnade postanstalt, närmare bestämt år 1925, tillkom en annan postal begivenhet, den enda i sitt slag inom styrsöskärgården, nämligen en lantbrevbärlinje. Och till lantbrevbärare utsågs då den nuvarande kommunal mannen, kyrkvärden m.m., Pontus Johansson, Asperö. Någon postgång förekom inte tidigare mellan Brännö och Asperö, före poststationens i Brännövik tillkomst. Börje Rörberg på Brännö fick då posten tillsänd sig över Styrsö. Sedan fick brännö- och asperöborna gå till Rörbergs bostad och hämta sina försändelser. Breven fick de lösa med 2 öre per styck. Detta utgjorde Rörbergs arvode.

När Pontus Johansson började som lantbrevbärare (vid 39 års ålder) hade han att hämta posten på Brännö. Så gick han till Rödstens brygga och rodde därifrån till Asperö, där han hade att distribuera posten till cirka 200 mantalsskrivna personer.¹

¹ Asperö har ju blivit "avfolkningsbygd" och redovisade därför den 31/12 1965 endast 130 bofasta personer.

Johansson gick tre turer i veckan och erhöll kronor 2:25 per tur om vintern och 2:00 kronor per tur om sommaren. Detta innebar ett tillskott till hushållskassan på omkring 24 kronor i månaden under de år, som för många på den svenska arbetsmarknaden var krisartade.

Turerna utökades år 1936 till att omfatta alla vardagar. Pontus Johansson framhåller, att det kunde vara nog så besvärligt att ta sig fram många gånger, inte minst på vintrarna, då isen varken bar eller brast, men några nämnvärda olyckshändelser råkade han inte ut för under sina många år som lantbrevbärare. Visserligen föll han en gång framstupa i sjön med postväska och allt, då han skulle ta sig iland vid den grunda stranden på Asperö, enär vattnet den dagen var djupare än han trodde, men han klarade sig bra, och innehållet i postväskan torkade snart.

Vid ett annat tillfälle – för cirka 25 år sedan – tappade han en plånbok, som innehöll ett postförskott på 80 kronor. Summan fick han ersätta, varför han minns händelsen särskilt bra.

Samvetsgrant sökte han sköta sina åligganden, och det är betecknande, att han inte var frånvarande en enda dag under sin 36 år långa tjänst. Men så fick han också, då han avgick med pension den 1/7 1961 (75 år gammal!), mottaga medaljen "För nit och redlighet i rikets tjänst"!

Efter lantbrevbärarens pensionering anställdes postombud på Asperö och löspostutdelning skulle ske varje söckendag utefter en 2,5 kilometer lång linje, beslutades det. Och postföringen skulle omfatta en tur fram och åter dagligen.

Om lantbrevbäraren kan sägas vara en sorts vandrande poststation, så kan postombudet förvisso betecknas som en "stationär lantbrevbärare". Ett par timmar varje söckendag håller postombudet öppet i den lilla lokalen i "byn", som till yttermera visso är inrymd i ett hus, som är målat i postens traditionella gula färg.

Från den 1/12 1961 är Brita Corneliusson postombud på Asperö.

*

Postombud på Köpstadsö har det funnits sedan 1/10 1935. Fru Karin Emanuelsson har innehaft befattningen sedan den 1/4 1943 och har den alltjämt. År 1951 räknade man med 12 transporter per vecka den 500 meter långa vägen från postombudets lokal till bryggan. Denna transportväg torde vara en av de mest ansträngande som förekommer i styrsöskärgården. Den branta, S-formigt

slingrande vägen från bryggan in mot "högplatån" öster om "bydalgången" är verkligt konditionskrävande om lasset är tungt.

Vi rekapitulerar den postala utvecklingen inom Styrös kommun i form av följande tabell:

Styrös:	poststation	1875
Donsö:	-- " --	1909
Brännövik:	-- " --	1919
Asperö:	lantbrevbärare	1925 (upphört 1961)
Vrångö:	poststation	1927
Köpstadsö:	postombud	1935
Kustsjukhuset:	-- " --	1946 (upphört 1951)
Asperö:	-- " --	1961

Man kan säga att samtliga de större öarna hade ordnade postala förhållanden år 1935. Sextio år hann alltså förflyta från inrättandet av den första poststationen till den angivna tidpunkten. Detta är en högst avsevärd tidrymd, när det gäller den viktiga kommunikationslänk i samhället, som Posten utgör. Det ligger nära till hands att ställa frågan om den nämnda tidrymden på något sätt är exceptionell. En jämförelse med "grannkommunen" Öckerö ger följande resultat:

Kalvsund:	poststation	1875
Apelvik:	--" --	1903
Öckerö:	--" --	1905
Hönö.:	--" --	1913 (postexp. 1950)
Björkö:	--" --	1913
Hälsö:	--" --	1918
Källö-Knippla:	--" --	1920
Hyppel:	postombud	1937 (poststn. 1943)
Grötö:	--" --	1939
Fotö:	--" --	1943 (poststn. 1953)

Det har som synes tagit åtskilliga år i anspråk (68) att nå motsvarande ordning som inom Styrös kommun. Det är då väl att märka, att Öckerö kommun omfattar 10 "huvudöar", medan för Styrös kommuns vidkommande man ju endast kan räkna med 6 öar.

I stort sett har alltså de båda ökommunerna tidsmässigt i postalt avseende slagit följe med varandra. Att Styrö kommun fick sina öar "postalt täckta" efter 60 år, medan Öckerö kommun fick vänta i 68 år, uppväges av att den senare kommunen fick sin första postexpedition år 1950 (Hönö), medan den södra grannen fick vänta på samma sak till år 1966 (Donsö).

Jämsides med den nämnda postexpeditionen är en postväska som förmedlas över Saltholmen till Vargö, den senaste postala nyheten inom Styrö kommun.

Kap 35

Asperö

Småfiskets ö

Ön är till arealen minst av de sex sedan sekler permanentbebodda öarna. Detta, liksom den omständigheten att där alltid funnits endast ett hemman, har bidragit till att hålla befolkningssiffran nere. Men trots detta var inte folkmängden lägst på Asperö, ens i gammal tid. År 1831 exempelvis, när Asperö hade 119 invånare, hade Köpstadsö endast 70! Vid den tiden fanns det ganska mycket folk även på mindre öar och holmar. Sålunda hyste Dynholmen, Källö, Känsö, Stenskär och Vargö tillsammans inte mindre än 94 personer.

I våra dagar har som bekant Köpstadsö fått sällskap med Brännö, när det gäller ringa folkmängd. Inom kommunen intar därför Asperö en fjärdeplats i befolkningshänseende, efter Donsö, Styrso och Vrångö.

”Laris på Asperön” var den ensamme fiskarbonden år 1550. Men det dröjde inte så länge innan han fick grannar. År 1581 antecknades om Asperö: ”Hafver lensman”. Sedan växlar länsmannens bostadsort de närmaste åren. Både Styrso och Asperö nämns. År 1585 sägs exempelvis Hans Bill på Styrso vara ”lentzman på öierne”. Och år 1600 kommer även Köpstadsö med i bilden. Då sägs ”Hellie” därstädes inneha befattningen. Påföljande år är dock Hans Jonsson på Asperö länsman. De närmaste åren alternerar han med Lars Jonsson på samma ö. Och år 1620 nämns ”Länsman Erick” på Asperö.

Tio år senare finns det tre matlag på ön. Som jämförelse kan nämnas att Styrso då hade 9 matlag, Brännö 9, Donsö 4, Vrångö 8 och Köpstadsö 2.

Och sedan sker en successiv stegring av invånarantalet, även för Asperös del. År 1642: 6 matlag om 13 personer; 1652: 9 matlag om 15 personer; 1672: 13 matlag om 23 personer. Det sistnämnda året rörde det sig om 8 par, 2 hustrur, 4 drängar och 1 piga. Att Donsö, den i dag mest tätbefolkade ön, vid samma tid endast hade 9 matlag, kan förtjäna att noteras! Som även i annat sammanhang påpekats, bör man ha i minnet, att de angivna siffrorna rör skattemantal, varför det inte är den verkliga befolkningssiffran vi får fram. De allra äldsta personerna (över 63 år) samt barnen, räknas inte med.

Från 1653 års mantalslängd kan namngivas Jacob med piga, änkan Gunnur, Mattis Hansson med hustru och piga, Johannes Kork med hustru, dräng och piga, Andreas Jonsson med hustru, Börje Börjesson, Lars Hansson med piga, Mattis Larsson samt Måns Olofsson med hustru.

I gåvolistorna till kyrkan, upptecknade i kyrkoräkenskapsböckerna, finner man "under 1600-talet" flera anteckningar om föräringar från "skutesällskap", såväl från Asperö som Köpstadsö och Brännö. Fraktseglationen var uppenbarligen en näring, som grundlades tidigt i skärgården.

Liksom när det gäller övriga öar, innehade under några år efter 1647 amiral Mårten Thijsen Ancharhjem Asperö. Senare ägdes ön av dottersonen Martin.

Eljest bytte jordstyckena ägare inom hemmanets ram på samma sätt, som skedde på övriga gårdar. Helt naturligt överfördes och splittrades ofta jordlotter i mindre delar genom arvskiften. När det gäller byten och försäljningar däremot, har man dock en känsla av att sådana inte skedde i fullt så stor utsträckning, som på många andra håll. Orsakerna härtill är svåra att gissa.

Men visst förekom det överlåtelse i olika former. Några exempel:

Anders Olofsson, Asperö, fick fasta på de 12 marker smörräntejord, som han inlöst av salig Gudmund Mattsson för 36 daler år 1739. Samma år visade Kerstin Nilsson, Asperö, testamente på att hon av sin mor, Börta Svenningsdotter, fått 11 marker smörräntejord.

År 1836 köpte Gustaf Johansson, Donsö, 3 1/2 marker i Asperö av Börje Eriksson för 210 riksdaler. Och påföljande år köpte samme man av Hans Peter Nilsson och Anna Stina Danielsdotter 1 mark på Asperö för 50 riksdaler.

Ytterligare några gånger under de här som exempel anförda 97 åren bytte jordlotter ägare på Asperö, men inte på långa vägar i den omfattning, som samtidigt skedde å de fem hemmanen på Brännö eller på Styrö Tången.

När det gällde de ovan nämnda Kerstin Nilsson och Börta Svenningsdotter, var det frågan om en för den tiden vanlig form av ålderdomsvård, som bekostades med jordöverlåtelse på vissa villkor. Det gällde för dottern att under moderns återstående levnad sköta och vårda henne samt efter hennes död "hederligen begrava" henne. Mot dessa förmåner skänkte alltså modern bort en del av sin fasta egendom.

Alla dessa, som köpte eller i annan form övertog jord, sökte inför rätten fasta eller lagfart på sitt fång. Inför rätten hamnade också många andra saker, som bekant. En tragikomisk historia från år 1830 kan nämnas, främst därför att den visar vad människor kan ta sig till, när grannsämjan flyger sin kos.

Motiv från Asperö på 1920-talet.

Nämndemannen Sven Nilsson på Asperö stämde Börje Gudmunsson och Kerstin Olsdotter på samma ö för att de överfallit Svens hustru Helena Pettersdotter med hugg och slag, kallat henne tjuv samt med våld tagit henne till stranden och vräkt henne i sjön!

Kerstin Olsdotter lämnade in en skrivelse, där hon förklarade att händelsen timat på stranden av Rivö. Hon och hennes man hade kommit i ordväxling med Helena, som hade rott över till Rivö för att mjölka. Kerstin förmenade sig inte ha någon skuld till vad som skedde, enär Helena var "i hela detta grannskap känd som en despotisk människa, som vill begagna övervåldet över alla sina likar".

Makens närvaro hade varit "högst nödvändig", ansåg Kerstin, ty annars hade hon riskerat att bli fördärvad. Helena ägde nämligen "ett utomordentligt hetsigt temperament". Kerstin höll det inte för otroligt, att Helena utan någon annans förvållande, sluntit på någon sten i vattnet, där hon hamnade på blott ett kvarters djup. Mycket ofta var Helena i gräl med sina grannar, enligt Kerstin. Denna bestred alltså allt ansvar.

Senare fick emellertid Kerstin erkänna, att hon kallat Helena för tjuv bl. a. samt göra avbön härför. Och att det nog gått hett till vid det aktuella tillfället,

klargjorde ett vittne, som berättade att Börje slog Helena så att hon föll omkull på marken, där sedan de båda låg och slogs, så att kläderna föll av!

Kerstin erbjöds att fritaga sig med ed, om hon så ville. Sakens juridiska sida saknar vi i övrigt anledning att syssla med.

Skådeplatsen för dramat var alltså Rivö, vilken liksom Brattholmen, Smögholmen och Knarrholmarna under 1800-talet blev föremål för stridigheter mellan Lotsverket och öborna, när det gällde äganderätten. Det lyckades slutligen öborna att inför rätten hävda holmarnas urgamla anknytning till Asperö. Senare har, i vår egen tid, Stora Knarrholmen försålts till AB Götaverken¹ för 45.000 kronor och förvandlats till en de anställdas semesterö med stugby.

Som de flesta holmar består Stora Knarrholmen givetvis till största delen av berg och sten. Att bryta något av all denna myckna sten och ta den därifrån skulle man därför kunna tro inte gjorde vare sig till eller från. Så är det emellertid inte. År 1864, alltså för ett hundratal år sedan, blev det bråk om just en sådan sak. Det var skepparen Lars Svensson på Köpstadsö, som tog sig orådet före att ta sten på Knarrholmen samt att tukta stenen och sälja den för högt pris i Danmark. Betesmark hade blivit förstörd, framhölls det, och flera asperöbor fordrade ersättning härför med sammanlagt 500 kronor. Det hela blev en långvarig historia, som avslöjade, att även brännö- och köpstadsöbor var delägare i holmen, fastän den kallades "Asperö holme".

Rivö användes, som vi förstår av den förutnämnda tragikomiska händelsen, då till kobete. I våra dagar ser man fårflockar stryka omkring på de knotiga bergen och de fåtaliga besökarna blir betraktade med förvåning av de bråkande ullbärarna. Besökarna mötas också vid nära nog varje lämplig landningsplats av vitmålade påbud på de mörka berghällarna, förtäljande att ilandföring av hundar är förbjudet – helt naturligt, på grund av fåren.

En del asperöbor begärde år 1788 storskifte. Några av jordägarna var närvarande vid huvudförrättningen. Bland andra nämndemannen Båfver Nilsson och Anders Pettersson, "den äldste", från Donsö. Asperöborna ansåg det onödigt att tillkalla nämndemän – en av dessa hade ej varskotts! Men vi skall nog uppriktigt ange jordens värde, sade öborna till lantmätaren. Denne var dock inte nöjd utan tillkallade den saknade nämndemannen, vilken anlände följande dag.

¹ Holmen inköptes av en skeppsredare och skänktes till Götaverkens arbetare som tack för gott arbete för den rederikoncern donatorn representerade.

Förrättningen skedde i september månad. Om marken sades det, att den hade en ”högst oformlig figur”. Lantmätaren förmådde jordägarna att utvidga och ändra åkerjorden. Den sämre, nya, fanns vid ”Tjårtoftarna”.

Den bästa jorden, nämligen själva den igenlagda åkern, gav 6 lass hö per tunnland. Övriga delar gav 4 1/2–1 lass. Åkern mättes i ett skifte och ången i två.

Givetvis blev inte alla nöjda omedelbart. Under ganska många år förekom ändringar.

I vår tid har så det laga skiftet skett med början under 1930-talet och avslutning 1959. Marken uppdelades i 106 ägodelar om sammanlagt omkring 500.000 kronors värde. Men de verkligt stora värdena ligger dock inte i den skiftade marken utan i utmarkerna, som förvaltas av bysamfälligheten. Vid försäljning för fritidsändamål t. ex., kan man få in stora belopp.

*

Trots att Asperö alltid varit hemmafiskets, småfiskets och fiskhandelns ö, som inte fordrade enbart männens utan även kvinnornas insatser, bl. a. vid lagning av garn och nät, blir ön ändå mer och mer, i likhet med grannön Brännö, beroende av sommargäströrelsen. Ännu vid 1920-talets början kunde man räkna endast en handfull sommargäster på Asperö, vilket var helt naturligt med tanke på att turlistebetonade båtturer från fastlandet först då startade. Men sedan har antalet ökat och den ökningen fortsätter alltjämt. Först sökte sommargästerna i sedvanlig ordning sin boning hos de rotfasta öborna, men länge dröjde det inte förrän de första sommarstugorna dök upp bland bergknallarna. Och de första följdes av flera.

Just förbindelserna med fastlandet var tidigare ett problem – åtminstone för den tillfällige besökaren. Men även öborna, som hade ärenden till staden, kunde ha det besvärligt. Ångbåtarna anlöpte redan tidigt Husviks brygga på Brännö, medan Asperö ännu var ”helt avskuren” från yttrevärlden och inga direkta båtturer hade. Många asperöbor hade då helt enkelt att ro över Asperösund och sedan gå tvärs över Brännö till ångbåtsbryggan. När Charles Ericksson på 1920-talet började sin trafik mellan Saltholmen och Asperö blev läget dock bättre.

Redan dessförinnan hade emellertid fiskhandlarna på ön, som seglade med egna båtar över till Saltholmen, haft till sitt förfogande ett något ovanligt transportmedel för fisklådor, nämligen spårvagnen, som förde både män och lådor in till Järntorget.

Motiv från Asperö hamn av idag.

När sedan rännen fram till Rödstens brygga på Brännö muddrades upp i mitten av 1920-talet med hjälp av bogserbåtspropellrar, blev förbindelserna än bättre. Vid dessa muddringsarbeten, som omfattade jämväl Stämmösund, gjorde man på sjöbottnen fynd av såväl en valkots som en farkost i form av en urholkad stock. Fynden överlämnades till muséum i Göteborg.

*

Sommaren är – självfallet – den bästa tiden för besök på det nutida Asperö. Efter den korta båtturen från Saltholmen möter ”Valen” – det gamla vårdkaseberget – besökaren med vitmålad flaggstång högt uppe på sin kala, runda hjässa, medan pannan stupar brant ned i sundet. Och på styrbordssidan pockar Rivös ”inåtlandvandrande” säregna huvudskalleberg på uppmärksamhet. Illa av bergen, i ravinernas frodiga gräs, oftast så nära stranden som möjligt, ligger friluftsovernattarnas orange, blå och gula tält, med daggen ännu glittrande i duken. En ny dags badfröjder väntar ... Och i bakgrunden, på Rivös färgskiftande bergshjässor, kan man ibland få se dem, ”de grå eminenserna”, utmarksöns verkliga härskare, som till synes med upphöjt och diplomatiskt lugn betraktar besökarna – ända tills dessa kommer alltför nära, och de grå bråkande tar till flykten ...

Vi förutsätter att det är en tidig morgon vi kommer på besök. Vattenytan ligger blank i det smala sundet mellan Asperö och Rivö. Samhället på den förstnämnda ön sover ännu. Det är endast den egna båten, som river upp den blanka vattenytan och låter sitt bogsvall fortplantas in mot de många brunbarkade, nötta träbryggorna, som likt spindelben kryper ut i vattnet. Endast ejder, änder och måstar emot invid den tomma brygga, där båten lägger till.

Den uppmärksamme betraktaren, som kastar en blick över axeln mot Rivö strax före landstigningen, kan på grässlutningen, delvis dold bakom en bergshöjd, skåda en gammal kolerakyrkogård med dess stengårdsgårdsomslutna gräskullefrid.

Efter att ha lämnat oss kvar på bryggan, fortsätter båten till Rödsten, där morgontidiga sommargästresenärer väntar för att medfölja på returen till staden och arbetsplatserna.

Inifrån den sovande asperöbyn med dess gytter av hus, släntrar samtidigt ett tiotal nymornade resenärer ned mot bryggan för att medfölja på samma resa.

Fiskelägeskaraktären är klart uttalad i "byn" med dess tätt liggande, oregelbundet placerade, mestadels små hus, olikfärgade och med spjälstaketsomhågnade täppor omkring. "Mitt i byn" ligger postombudets "tvåtimmarsöppethållna" lokal i ett postgult hus och ett kort stycke därifrån tillhandahålls livsförnödenheter i den till snabbköp nyssomvandlade affären. Förbindelse med yttrevärlden kan besökaren få genom en närbelägen telefonkiosk.

Om andliga ting vittnar telefonstolparnas anslag. Betelförsamlingen har möten och kyrkbåt avgår varje söndag kl. 10 till Styrö kyrka. Det finns dock tillfällen, då kyrkbåtar inte tar sig fram – och inga andra båtar heller för den delen. Detta hände under vintern 1965–1966, då isen stundom varken bar eller brast. När öborna inte kunde komma till Styrö kyrka och kyrkoherden inte till Asperö, hölls i stället en improviserad gudstjänst i skolhuset på Asperö, där den gamle kyrkvärden, kommunalmannen m.m., Pontus Johansson, "officierade". Då gudstjänster eljest hålles på ön, får just skolan släppa till lokal.

Vägarna inom byn, som är tvåmetersbredda och asfalterade, leder vidare till nybebyggelsen inåt ön, som omfattar såväl permanentbostäder som sommarstugor.

Sommargäströrelsen på ön har även bidragit till att trivsel skapas under organiserade former. Sällskapet Asperö Trevnad har många begivenheter på sitt program, såsom varpa, dans på en välliggande "festplats" vid Korshamn,

midsommarfestligheter, simskola vid Kvistevik, auktioner, sommarutfärder och familjefester.

För att komma till badplatsen måste man passera en del av öns utmarksdelar, vilka gör samma ödsliga intryck som övriga öars. Kalberg, genomkorsade av snårskogsklädda sprickdalar, ibland utvidgade till små vassklädda tjärnområden, avlöser hedliknande platser, splittrade av småkulliga berg, delvis överklädda av ljung, ris och vindvridna enar.

Vid badplatsen kan besökaren allt efter behag använda sig av sandstrand eller hopptorn. Eftersom badet är beläget i öns nordöstra hörn har den badande en vidunderlig utsikt över såväl det västra som södra inloppet till Göteborg. Hamnstadens senast tillkomna silhuetter – Älvsborgsbrons båda torn – är även väl synliga.

Nere vid Asperö hamn, som har sin långa kajskoning invid sundet mot Rivö, kan man ännu få se spår av det näringsfång, som en gång var mera betydande än det nu är. Garn, tinor och sumpar kan ofta beskådas i närheten av bryggorna, invid vilka även mindre fiskebåtar har sina tilläggsplatser.

Större båtar letar sig knappast in i den grunda hamnen, som faktiskt fordrar pålandsvind för att vattnet skall nå kajen på någon längre sträcka. Vid lågvatten skrider ofta strandskatan på sina röda styltben i ävjan nedanför strandskoningen — på promenad i provianteringssyfte. Och invid de rangliga bryggorna, som spretar omkring på stundom "låghalter" pålar, simmar ejderhonorna och lär sina dunbollar sjövätt, alltmedan måsar och tärnor, oberoende av årstider, skriande kämpar för brödfödan, som dock mera sällan består av bröd.

Skulle besökaren vilja lämna Asperö, som i likhet med Brännö alltmer blir sommargästernas ö, står säkert någon av Charles Erickssons vitmålade, turliste täta båtar till förfogande.

Kap 36

Brännö

Lots- och sommargästö

Det ligger tusen år mellan vikingatidens brännömarknader och våra dagars sommargästsamhälle. Tusen år av utveckling, stillestånd, befolkningsökning och dito minskning (när det gäller den fasta befolkningen), av ledande ställning inom ögruppen – och dess motsats!

Legendnamnet ”Brännöarna” ger en antydning om Brännös betydelse långt tillbaka i tiden, och de fem hemmansnamnen på ön vittnar om en bebyggelse i äldre tid, som ingen av de övriga öarna inom ögruppen kan visa upp.

Genom de isländska sagorna känner vi från marknadstiden namnen på en del av besökarna, men de fasta innebyggarna är okända för oss under ytterligare några sekel. Visserligen sades en svensk storman ha innehaft Brännö under några år i mitten av 1200-talet (se sid. 25), men det är först 300 år senare vi möter namnen på bofasta män. De är få till antalet, vi vet ingenting om deras utseende, deras familjer eller om deras yttre villkor, men de är de första som stiger fram ur dunklet — om så blott med några namn.

År 1550 angavs Börje, Gunnar, Sven och Laris (Lars) som skattebönder på Brännö. För ”Lendzmansgorden” angavs inte namnet på den där boende. Gårdarna nämndes vid de namn vi känner än i dag, alltså Bergegården, Faggegården, Klavesgården, Norgården och Sörgården. Det var den sistnämnda, som var ”Lendzmansgord”. Vid denna tid fanns det 13 skattebönder inom hela socknen. Ett femtontal år senare ökades antalet till 14, vilket antal sedan bibehölls under många år.

Anders Fagg i Faggegården påträffas i jordeboken redan år 1573. År 1585 säges hans gård vara öde och han betalar bara halva räntan ”för fattigdoms skull”. Om länsmannen sades det ofta: ”fritt allt” eller ”fri för han är länsman på öarna.” Märkligt nog nämnes inte vid denna tid någon länsman på Brännö utan det är i stället Styrso, Asperö och Köpstadsö, som turas om att hysa lagens representant.

Bland invånarna på ön år 1603 kan nämnas Maret Fagg, som jämte en annan kvinna, Ingeborg, då sitter änka. Lars Fagg nämnes år 1620 och under många

av de följande åren. Hans gård säges vara öde vid olika tillfällen och det är den inte ensam om; för många gårdar inom socknen ses samma uppgifter.

År 1639 anges Jon Larsson på Brännö som länsman. Det var han som år 1668 fick en anmärkningsvärd fin gravsten lagd över sin grav på Styrsö kyrkogård (se sid. 86). Om en del länsmän har i andra sammanhang ordats. Därför skall här endast framhållas det förhållandet, att sysslan ibland kunde gå i arv från far till son. Den nämnde Jon Larsson, som var en välbeställd skeppare på Brännö vid tiden för sin utnämning till länsman, hade en son, Lars Jonsson, som inte blev mindre bekant som länsman. Han hade många kontakter, inte minst med "ståndspersoner" inne i Göteborg. När Lars Jonsson avled år 1697, övertogs hans syssla i sin tur av hans son, Carl Larsson, vilken innehade den i många år.

Som en kuriositet kan nämnas att "Coopwardie Capitainen" Matthias Ahlgren, som kom från Stockholm och år 1763 gifte sig med "Jungfru" Christina Larsdotter på Brännö och kort därefter blev "Crono Länsman" på öarna också "gifte in" sig i "länsmanssläkten". Christinas farfar var nämligen den förut nämnde länsmannen Carl Larsson.

Av de personer, som år 1653 bodde på ön – sex familjer med man och hustru, två änkor, en utgammal man och tre ogifta – var den utgamle mannen identisk med Nils Claesson, vilken av allt att döma var son till den Claes, som omtalas i jordeboken år 1629 och vars tidigare släkt måhända är upphov till namnet Klavesgården. År 1652 sades Brännö ha 10 matlag om sammanlagt 19 personer, därvid 3 av matlagen omfattade vardera 3 personer. En fördubbling jämfört med år 1565, då ön hyste 5 matlag, hade alltså skett. Som jämförelse kan nämnas, att Styrsö år 1652 sades ha 19 matlag med sammanlagt 37 personer. Det är väl att märka, att uppgifterna som regel rör skattskrivna personer, och att bl. a. de mindre barnen därför inte redovisas.

Redan år 1672 fanns det 14 matlag med 28 skattskrivna på ön. Därav märktes en dräng och fyra pigor. Tio år senare sades ön bl.a. hysa fyra lotsar.

Under 1500-talet och ett stycke in på 1600-talet omfattade som regel gårdarnas bruksdelar hälften eller fjärdedelar av resp. gård. Men allteftersom tiden gick och allt fler arvskiften och försäljningar förekom, blev delarna för varje brukare mindre och mindre. Såsom exempel kan följande nämnas:

År 1754 sökte lotsen Hans Persson fasta på $\frac{1}{8}$ eller $12 \frac{1}{2}$ marker av Brännö Berggård, som han dessförinnan köpt av änkan Kerstin Svensdotter för 120 daler. Lika mycket hade han arvt efter sin mor. Sammanlagt kom han alltså att inneha $\frac{1}{4}$ av gården. Samma änka hade också avyttrat $\frac{1}{8}$ eller 10 marker i

Brännö Norgård till sjömannen Petter Berg för 100 daler. Markvärdet var alltså ungefär 10 daler marken.

År 1781 angavs att 1/12 mantal av Brännö Sörgård var liktydigt med $6 \frac{2}{3}$ marker och fem år senare sades 1/16 mantal av Brännö Klavesgård vara det samma som $5 \frac{5}{8}$ marker.

Lotsåldermannen Anders Julius Ekman sökte år 1827 fasta på dels $\frac{3}{4}$ mark, dels $2 \frac{1}{2}$ marker av Brännö Klavesgård, som han förvärvat av olika personer. Han fick betala 30 rdr resp. 100 rdr. Tolv år senare sökte överuppsyningsmannen U. Uppling fasta på $1 \frac{1}{4}$ marker å samma gård. För detta köp hade han erlagt 83:16. Den intresserade kan med ledning av uppgifterna göra jämförelser mellan de olika gårdarna vad beträffar storlekar och markvärden under den angivna tidsperioden.

De flesta av det 40-tal tingssammanträden, som förekom under den 100årsperiod, då socknen hade eget ting (1628–1727), hölls på Brännö. Något egentligt tingshus fanns inte. Man samlades hos länsmannen i länsmansgården. Det kan väl inses att det var något av högtid, då man samlades där för att avgöra brottmål och tvistemål vid midsommartid. Prästen höll sin tingspredikan, konungsliga ”placat” upplästes och förhandlingarna tog sin början, varvid öarnas förtroendevalda nämndemän fick tillfälle att känna sin betydelse. Många mål från denna socknens egen ”tingstid” har redan relaterats under skilda kapitelrubriker, och skall därför inte här ordas om, men en del tvistigheter och egenheter skall kortfattat nämnas.

År 1689 anklagade länsman Lars Jonsson samtliga på Styrö för att de tvärt emot förbud tagit ljungr på Källö, som han brukade. År 1705, efter Jonssons död, upplystes att den lilla ön hade magert hö, men kunde ”ta emot” 20 får eller getter.

Samme länsman besvärades år 1690 av den ölförsäljning, som Anna Enarsdotter på Brännö bedrev, trots förbud. Det var förekommande gästning och härbärgering, som verkade störande. När kvinnan blev påmind om förbudet, utfor hon i otidigheter mot länsmannen, varför denne krävde, att hon skulle straffas med en plikt på 40 marker. Rätten, inom vilken nämndemännen från öarna säkerligen tog en aktiv del, ville dock inte fälla henne den gången. Men skulle det hela upprepas, fick hon räkna med dubbelt straff.

Såväl brännvins-, som öl- och tobaksförsäljning fortsatte dock i många år med olika anklagade inför tinget nästan vid varje tingssammanträde!

Det var många saker, som länsmannen fann förtretliga. År 1695 fick han till exempel rätten att gå med på, att han skulle få avstänga en väg mellan hans hus och berget på hans tomt. Den vägen brukades av andra till hans förtret. Han stängde av vägen för sina grannars skull!

En sak, som visserligen påtalades efter det "Brännö ting" upphört och öborna fick föra sin talan på de vanliga tingsplatserna inne på fastlandet, men som ändå ger en god bild av en nödtvungen arbetsfördelning inom byalaget, var "herdesysslan". För att klargöra meningen, anføres följande från domboken för år 1763.

I september månad det året anmälde byåldermannen Hans Olofsson, Brännö, att gårdsbrukaren Börje Torbjörnsson försummat att efter den på ön fastställda ordningen vakta fåren en dag, då det var hans tur. Detta hade resulterat i att stor skada hade anställts på kornet. De skadelidande fordrade ersättning. Det skedde dock förlikning.

Samma dag anmälde byåldermannen lotsen Karl Nilsson och hustrun Helena Andersdotter för samma "brott". Men det visade sig att Karl hade haft lotsvakt vid tillfället, och Helena hade haft ett sjukt barn att vårda, varför det vid ett följande rättegångstillfälle skedde förlikning även här.

I kapitlet "Historisk orientering" har redan nämnts att amiral Mårten Thijsen Ancharhjelms år 1647 erhöll samtliga hemman i byn som pension på Norrköpings besluts villkor. Efter hans död ägdes de sedan av hans dotterson, Martin Ancharhjelms. Denne skötte emellertid sina affärer på ett mycket underligt sätt och fick pantförskriva mycket av sin egendom som säkerhet mot kontanter. Och detta gällde inte bara egendom, som han innehade inom övärlden. Som en kuriositet kan nämnas att länsmannen Lars Jonsson som pant för kort tid på det sättet innehade Lindholmen på Hisingen!

Bergegården indrogs år 1720 till Kronan från Mårten Ancharhjelm's änka, Elsa Beata Makelée,¹ som dock möjligen återfick gården som donation senare. Därefter innehades gården av överstelöjtnant Ekestubbe, som år 1722 avlöstes av överstelöjtnant A. Kollbäck.

Som regel bodde församlingens präster på Styrö. Petrus Olai Kindius utgjorde dock ett undantag i det avseendet. Under sin tjänstgöringstid på 1650-talet hade han nämligen sin bostad på Brännö. Där hade han för övrigt ett gott samarbete med bl. a. länsmannen Jon Larsson.

*

¹ Av den kända skotska släkten Macklie. Jmf Mackliersgatan i Gbg.

När det gäller de ordningsregler, som skapades för att göra samlivet i byn drägligare, och som senare utformades till mera formella byordningar (se kap. Byordningar), fäster vi oss vid en sak, som tidigt påpekades just på Brännö. Det gällde frågan om befolkningen på öarna skulle ha rättighet att från fastlandet inköpa vinterfoder och därigenom kunna hålla sig med fler kreatur, än sommarens "mulbete" berättigade till. År 1682 redan dryftades denna fråga, och länsmannen Lars Jonsson klargjorde att han ansåg det självklart, att ingen skulle få köpa foder utifrån för att föda sina djur. Ingen skulle alltså få ha flera djur, än hans egen mark kunde föda. Detta blev också rättens beslut.

En variation av den dryftade regeln förekommer i 1818 års byordning för ön. "... icke eller tillåtes någon taga främmande kreatur af hwad slag som helst på bete men så många som hwar och en af åboerne mäktar underhålla tillåtes allment bete utan afseende på större eller mindre andel i jorden."

Klart utsäges tanken i 10 § av 1834 års byordning: "... att ingen må äga flera kreatur än han sjelf kan föda, uträknadt efter den eller de som äro högste jordägare, utan att betala, hwilket med dem öfverenskommes." Liknande tankegångar framfördes även i övriga byordningar, om än med olika formuleringar.

Intressant är att notera, att även vägunderhållet blev föremål för reglering i byordningen. År 1818 sägs: "... vägen till sjön och bryggan åt Rödsten underhålles af samteliga åboerne, och werkställes det arbete som därtill erfordras genast då sådant af tränne man påfordras." Och år 1834 föreskrevs "att strandvägarne på Ön må årligen underhållas med påkörning af samtelige byens åboar . . ."

Brännö var först med ett sådant "paragrafbundet" vägunderhåll. För övrigt förekom givetvis förbud mot tagande av olovlig väg inom stora delar av övärldens samhällen.

Man försökte också förbjuda onödig torvskärning, ödeläggande skogsavverkning (när det ännu fanns skog kvar) och mångahanda dylika ting. Något närmare vår egen tid, sökte man också i någon mån stävja ungdomens alltför vilda förlustelser, vilka bl. a. tog sig sådana uttryck som "den så kallade Ladspringningen om nätterna" (1834). Vitet sattes till tre riksdaler banko och dessutom skulle man "deras namn allmänligen från predikstolen kundgöra när böterna till de fattiga utfallit". En sorts schavottering alltså, som senare tiders människor tagit avstånd från.

Brännö har varit och är alltjämt känd som lotsarnas ö och det med rätta. Alltsedan i varje fall 1660-talet har lotsar funnits på ön. Ofta har yrket gått

i arv från far till son i många led, på samma sätt som fiskaryrket har gjort på de övriga öarna. En närmare beskrivning av lotsarnas förhållanden och hårda liv lämnas i lotskapitlet.

Bland många andra saker, som bidragit till att göra lotsarna till en särpräglad yrkeskategori, är den av Lotsverket anordnade lotsbarnsskolan, som främst var avsedd för lotsarnas barn, men som på grund av omständigheterna även kom att hysa övriga barn på lotsplatserna och "hemmaöarna" (se sid. 186).

Så många yrkesfiskare har inte ön hyst under årens lopp, möjligen med undantag för den stora sillfiskeperioden. Det förtjänar dock att nämnas i sammanhanget, att Brännöstrax före första världskriget hade ett snörpvadslag på 14 man. (Se sid. 416).

I lotskapitlet har nämnts de stridigheter, som förekom om olika holmar. För Brännös del gällde det bl. a. Inholmarna, Buskär, Danska Liljan och Dynholmen. I samband med en ny lotsreglering blev frågan om äganderätten till holmarna aktuell. Vare nog sagt att öborna avgick med segern! Tidigare har nämnts att länsmannen Lars Jonsson brukade "holmen" Källö. Senare uppstod flera tvister om dispositionsrätten till Källö. Bland andra kyrkoherdarna Florén och Bogren ville förfäktat att den utgjorde en löneförmån, som borde tillfalla prästerskapet. Men de fick inte medhåll i denna sin syn på saken. Uppenbart torde vara, att Källö¹ sedan "urminnes tider" brukats av Brännö åbor.

Samma sak gäller Känso, om vilken en lantmäteriförrättning från år 1773 omnämnes i kapitlet om karantänsön. Brännöborna, som brukat ön som betesmark och därifrån skördat både hö och torv tyckte sig göra stora förluster, då platsen skulle förvandlas till karantän. Men de fick vederbörlig ersättning.

Laga storskifte förrättades på Brännö i juli månad år 1776. Den 23/7 kom man samman efter slutad mätning och det gällde att komma överens om förmånligaste sättet att dela. Jordmånen ansågs vara lika överallt. Avkastningen var beroende av skötseln. I stort sett räknade man med 5:e kornet. Ängens bördighet angavs i 8 graderingar. Bäst var 12 stackar per tunnland; för övrigt graderades från 10 till 1. Åkern skulle man försöka få i ett skifte för varje jordägare och om möjligt i den ordning tomterna var belägna. Ängen fick man för de större jordägarna räkna i 3 skiften och för de mindre i 2 skiften.

¹ Numera ägs Stora Källö av Göteborgs Motorbåtsförening, vars medlemmar gemensamt byggt en dansbana på ön.

Faggegården var förmedlad till hälften, d. v. s. räknades i skattehänseende som ett halvt mantal. Övriga gårdar var "helgårdar". Fördelningen blev följande:

Faggegården:	Hans Olsson 3/8, Lorents Larsson 1/8.
Norgården:	Petter Berg 1/4, Carl Nilsson 1/16, Anders Olsson 1/16, Lorents Larsson 5/8. Bergegården Hans Persson 1/8, Lorents Hansson 1/8, Sven Jönsson 1/8, Anders Nilsson 1/10, Eric Jönsson 1/40, Anders Sunesson 1/4, länsman Matthias Ahlgren 1/4.
Klavesgården:	Eric Jönsson 1/4, Johannes Larsson, Köpstadö 1/4, änkan Kerstin Jonsdotter 1/4, Börje Nilsson 1/8, änkan Britta Nilsson 1/16, Nils Andersson 1/32, Anders Johansson 1/32.
Sörgården:	Carl Svensson 1/4, Nils Nilsson 1/8, Lars Olsson 5/36, änkan Britta Nilsson 1/36, Hans Olsson 1/12, Caspar Mattisson 1/12, Bengt Börjesson 1/16, Anders Jönsson 1/18, Andreas Johansson 1/18, Eric Jönsson 1/18, Gunne Nilsson 1/16.

Sammanlagt rörde det sig alltså om 4 1/2 mantal. Helt nöjda var dock inte alla med förrättningen. Länsman Ahlgren bl. a. klagade över att han blev lidande när det gällde ängen. Det rörde sig om misstag i taxeringen, särskilt i ena skiftet, i den s.k. "Herrekroken". Det hela blev emellertid bra till slut.

Laga skifte påbörjades år 1925.

I fiskarböndernas och lotsarnas samhälle levde man ju ännu jordnära på 1800-talet. Husdjuren och skörden tillsammans med husbehovsfisket betydde för många människor hela uppehållet! En viss bondeseglation i mindre omfattning hjälpte dock upp inkomsterna för en del personer. Enkla hjälpmedel för att förbilliga produkterna var nödvändiga. Ett sådant hjälpmedel var husbehovsväderkvarnen. Sådana förekom på de flesta öar. I början av 1800-talet fanns en sådan på Brännö.

Om det inte vore för att det anses sannolikt att namnet Brännö har med bränningar att göra, skulle man kunna finna en förklaring till namnet på annat sätt. I gamla tider brukades som bekant mångenstädes och särskilt utefter kusterna ett signalsystem, som betjänade sig av eldar, vilka tändes på lätt synliga höjder. Syftet var ju att varna befolkningen för fientliga infall på kusterna och att kalla vapenfört folk under fanorna. Ännu i ganska sen tid har vårdkasarna på "vettebergen" bevakats, för att snabbt kunna tändas och överföra sina budskap om ofärd över ganska långa distanser. Till storskiftesförrättningen på Asperö år 1788 kunde t. ex. Carl Berendtsson och Mathias Larsson inte infinna sig, då de under det pågående ryska kriget gick vakt vid "Brändö vette".

Det må dock vara hur som helst med namngivning och vetteberg (varav ett ligger på Asperö); utvecklingen gick vidare och man fick andra krav att tillfredsställa. Närmare vår egen tid kom man att syssla med andra meddelanden än eldsignalering. Det var när den "optiska telegrafen" mellan Göteborg och Vinga var i funktion. En mellanstation fanns då på Brännö.

År 1885 fanns det 12 "elektriska telegrafanstalter" i länet (förutom vid järnvägsstationerna). Bland dessa anstalter märktes en på Vinga och en på Brännö. Och år 1905 kunde man telefonera på ön. Samtalen kopplades över Styrso.

Men om tekniken gick framåt, så gick invånarantalet "bakåt". Åren 1831-1832 bodde det 239 personer på ön. I matlag fördelades de i 11 på Norgården, 13 på Sörgården, 9 på Bergegården, 4 på Faggegården och 16 på Klavesgården. Alltså sammanlagt 53 matlag. Som jämförelse kan nämnas att det fanns 44 matlag med 204 personer år 1800. Fram emot vårt eget sekel var alltså invånarantalet ännu i stigande, men sedan har den fasta befolkningen successivt sjunkit i antal. Omkring sekelskiftet bodde ännu cirka 400 brännöbor i ett sjuttiotal hus, men vid folkräkningen 1960–1961 hade antalet fasta bebyggare minskat till 87. Husen hade däremot ökat i antal och fortsätter att så göra. Men det är en annan kategori människor, som har med den ökningen att göra. De har tagit omvägen över Styrso, Vargö och Köpstadsö!

*

Brännö av i dag ägs av en industri – sommargäströrelsen! Det stora flertalet av öns hus har inköpts av "industriidkarna" – sommargästerna. Och nya sommarvisten har vuxit upp i en alltmer ökande takt. Därför står många av husen tysta och tomma vintertid, med förbommade fönsterluckor – där sådana finnes. Men trots detta är "industriägarna" lyckliga innehavare av aktier, som ger god utdelning. Ty dessa aktiers värde mäts inte enbart i tomtpriser och villakomfort, utan också i rekreationstid, soltimmar och tillgången till hav!

"Byn" ligger uppklungad som i gammal tid utefter byvägen i västkanten av den stora dalslätten, där marknaderna en gång hölls. Även i våra dagar hålls väl marknader, om än av något annorlunda karaktär och framför allt av annan storleksordning. Nu gäller det förlustelser med lekar och tävlingar för de yngsta och med dans för de äldre. "Marknadsplatsen" brukar vara granne med tennisbanan och "kungörelsen" om begivenheterna anslås centralt — på en bodvägg inte långt ifrån Brännö handel.

Den gamla byvägen, ännu smal, men numera modernt permanentad och livligt becyklad, löper från den vinklade bryggan vid Rödsten genom den långsträcktäta bebyggelsen med sina hus i rött och vitt tvärs över ön till ångbåtsbryggan vid Husvik, "Brännö brygga", i söder. Något skevare i bryggväg än den sistnämnda kan man få leta länge efter. Inga danssteg kan tagas över de breda

”Brännö brygga” (vid Husvik).

springorna på de sluttande plankorna. Om någon försökte, bar det ofelbart i sjön. Nej, den legendariska ”Brännö brygga” är inte längre vad den måhända en gång varit. Säger kanske främlingen, när han ser vad han tror är ”Brännö brygga” — av idag.

Den f. n. rätta dansbanan ligger emellertid väster om ångbåtsbryggan på en bergssluttning i anslutning till vattnet och en gammal lotsbrygga ... Så nog går dansen ännu på Brännö brygga . . .

Det är Brännö Ungdomssällskap, som arrenderar området och har stöd av Föreningen Brännö, bestående av de äldre på ön, som förresten en gång byggt dansbanan.

I juli månad 1965 sändes ett TV-program i serien Gammaldans just från denna ”brygga”. Och naturligtvis var Lasse Dahlqvist med och sjöng ”Brännö brygga”.

Många av ingredienserna i den kända schlagern är alltså aktuella. Under sommarnätterna kan man nog ännu här, liksom på många andra ställen i skärgården, få höra ”blandat med en dragspelslåt – dunket från en fiskebåt”. Och där ute i väst, blinkar (alltså) Vinga fyr!

Det är säkerligen inte så många som tänker på, att det sistnämnda är bokstavligt sant. Fyrplatsen ligger rakt västerut från Husviks brygga, alltså väster

om södra delen av Brännö. Många göteborgare och även främlingar vill säkert i andanom placera fyren mera "mitten mellan" norra och södra skärgården. Och det underliga är, att där finns den på sätt och vis också. Förklaringen är helt enkelt den, vilket en blick på kartan också klargör, att norra skärgården ligger betydligt längre västerut än den södra.

Det kanske är tur att "Brännö brygga" just ligger vid Husvik och inte vid Lönndal, väster därom. Lasse Dahlqvist är nog densamme, men vem vet om inte yngre årgångar av "plattspisare" då förknippat "bryggan" med en helt annan Lasse — också av yngre årgång!

Vägmärken med texten "Ej motorfordon" upplyser redan vid bryggorna om vägens status. Att sedan lekfulla ungdomar förvandlat texten till "Hej motorfordon", kan naturligtvis tagas för vad det är; klåfingrighet och skämtlynne! Men nog skulle det också kunna uppfattas som ett välkomnande av en tyngre trafik, som redan, om än i liten omfattning, gjort sitt intåg längre söderut i kommunen. Breddning av huvudvägen och iordningställande av stickvägar, är en förutsättning för att fyrhjulingar med motor dels skall få plats och dels kan nå och betjäna så avlägsna delar som möjligt på ön. Och, vem vet, kanske kan det bli verklighet en gång med landförbindelse mellan de olika öarna och mellan fastlandet och övärlden?

Fyrhjulingar är dock ingen nyhet för ön. De har funnits sedan länge och finns där än, även om drivkraften inskränker sig till en havremotor. För blott några år sedan, då vägarna inte var i riktigt lika gott skick som nu, hade man det stundom ganska besvärligt på ön och faktiskt riktiga trafikproblem med alltför eldiga springare och dito körsvenner, vars framfart var en fara för både människor och djur. Olyckstillbud saknades inte, och överkörda hundar vittnade om den bristande körkulturen. En handlande på ön, som vid samma tid faktiskt hade motorcykel med sidovagn, föranledde däremot inga klagomål.

Numera är gång- och cykeltrafiken det förhärskande, och främlingen märker främst av allt, då han vandrar inåt ön, att husen på Brännö som regel inte företer samma snickarglädje, som exempelvis en del av den gamla sommargästbebyggelsen i trakten av Styrso Bratten. Vidare märker han säkert, att häckarna är mycket rikt företrädda. Det verkar som om man ville stänga ute omvärlden, skyla sig och taga vara på just sin "lilla torva". I påfallande många trädgårdar finns fruktträd samt krusbärs- och vinbärsbuskar planterade. Och sommartid prunkar blommorna i nära nog oöverskådliga mängder. Hortikulturen har uppenbarligen många vänner på Brännö.

De trädslag, som är mest representerade i och kring trädgårdarna är oxel (ganska rikt bestånd), ek, lönn, ask, pil, rönn, kastanj och björk. Också barrträd finns, men de är inte så rikt förekommande.

Kännetecknande är att man tar vara på den mylla som finns; på flera platser ses små täppor med potatis och andra rotfrukter. Eljest förekommer det knappast något jordbruk att tala om. Har främlingen tur kan han måhända få se en häst på bete eller kanske förspänd en räfsa under hopsamling av ängshö. Över huvud taget ligger den stora "marknadsslätten" ganska öde och gör ett vildvuxet intryck med stora vassformationer, blandade med tistlar och brännnässlor närmast sundet mot Asperö.

Liksom på övriga öar står ett problem i förgrunden, när det gäller fundamentala mänskliga behov. Man märker det väl, när man går genom "byn". I var och varannan trädgård ser man runda brunnslock. Vatten- liksom avloppsfrågan är prekär. Dessbättre håller man på att lösa problemet för hela kommunen på en gång och det dröjer därför säkert inte många år innan man på varje ö kan dricka vattenledningsvatten från Göteborg.

Strax ovanom "bycentrum" med Brännö handel, telefonkiosk samt telefonoch telegrafstation m. m. ligger kyrkan med sina gnistrande vita väggar och sitt branta röda tegeltak. De terrasserade gröna gräsmattorna framför byggnaden når nästan ända fram till stenkullen vid sidan om, på vilken den enklockiga stapeln står. Här är förvisso ett andligt centrum. Liksom de övriga av församlingens kyrkor, är även denna en "offerkyrka". Ett långvarigt insamlingsarbete ligger bakom dess fullbordande. Men så omfattas den också med stolthet av både bofasta brännöbor och sommargäster.

Då många av de sistnämnda nuförtiden är bilburna, tar de sig lätt ut till Saltholmen för att embarkera någon av Charles Erickssons båtar, som för dem den kortaste sjövägen till Brännö, nämligen till bryggan vid Rödsten. Invid Skutviken, i det smala sundet mellan Asperö och Rivö, är det mycket grunt och ännu i början på 1920-talet gick det inte att med större båtar ta sig fram till Rödstensbryggan.

Till Asperö hade Charles Ericksson dock vid den tiden redan börjat fara. Det rörde sig om ett par turer om dagen till att börja med. Styröbolagets trafik till Brännö berör, som bekant, endast bryggan vid Husvik.

Det fanns sommargäster på ön redan på 1920-talet och flertalet av dessa önskade en direkt förbindelse med Saltholmen. En muddrad ränna fram till bryggan vid Rödsten var därför nödvändig att åstadkomma. Både öbor och

sommargäster lämnade sin tribut och landshövding von Sydow utverkade 500 kronor från Bohuslänska fiskarfonden för ändamålet.

Så kunde man då engagera en kolfirma i Göteborg, som hade flera kraftiga bogserbåtar, att år 1925 mot en ersättning av 1.300 kronor muddra upp rännan med hjälp av propellrarna.

Åtgärden har varit till stor välsignelse för såväl Asperö som Brännö. Inte minst gäller detta den sommarstugebebyggelse, som är orienterad till den norra och nordöstra delen av Brännö.

Men leden har ändå något av provisorium över sig, det märks inte minst på de enkla störar, som står nedkörda i sjöbottnen för att markera rännans sträckning. Det är heller inte stort utrymme båten har att vända på vid bryggan, så det gäller för skepparen att hålla tungan rätt i mun, innan han ånyo kan sätta kurs mellan Asperö Vale och Stämmös och Rivös bulliga huvudskalleberg.

Men det är inte bara den nyssnämnda rännan, som är märkt med stake och stör. Detta gäller nämligen även Stämmösund, som ehuru det är grunt på de flesta ställen,¹ ändå kan trafikeras av medelstora motor- och segelbåtar. Bryggorna på ömse sidor om Rödsten talar också sitt tydliga språk härom. Många småbåtar brukar ligga där förtöjda – kanske mest öppna utombordsmotorbåtar.

Om man vill få en överblick av ön och dess omgivningar, bör man ge sig uppför berget, där utkiken är belägen. På detta berg har verkliga och tillförlitliga fjärrskådare stått med tuben för ögonen. Och det är heller inte litet de kan se. Från trakten av Vinga kan de låta blicken svepa över de närmaste delarna av norra skärgården och hisingslandet, växla över till båttrafiken i inloppet till Göteborg, skumma över fastlandsremsan, som tonar bort i fjärran nedåt Särö och slutligen låta ögonen vila på grannöarnas bergformationer. Och vänder åskådaren sina blickar åt Vassdalen i norr och åt Galteröhållet till, så kan han lätt konstatera, att sommargästboningarna i mestadels brunt och blått ger färg och värme åt ett landskap, som väl eljest skulle varit endast ett vildvackert kalbergsområde.

Där i norr ligger Dynholmen, som hyst en tullstation och där bl. a. jaktuppsyningsman Grefberg bodde på 1830-talet. Och vid norra inloppet till Stämmösund ligger klabbarna "Vinkällarna" med sin lätt synliga tavla. Kanske rör det sig om ett namn, som ägde aktualitet i samband med Grefbergs verksamhet...?

¹ Stämmösunds-rännan muddrades samtidigt med den andra rännan.

Och Vinga där ute i väst är mer förbunden med Brännö än med någon annan ö. Lotsar och biträden, fyrmästare och fyrvaktare – många är de släkter på ön, vars manliga representanter gjort livslånga insatser i sjösäkerhetens tjänst.

När Vinga fyrplats nämnes, är det inte mer än rätt att också nämna dess flytande broder, fyrskeppet Vinga. En novemberdag år 1929 fördes det ut på sin plats, cirka 4 distansminuter söder om Vinga fyrtorn. Fartyget förankrades över ett 49-meters djup. För det mesta har det fått ligga ifred för alltför närgångna bröder och systrar. Det har dock hänt att fyrskeppet påseglats. Sista gången det hände, var det ett ryskt passagerarfartyg, som på ingående till Göteborg touchade emot sjöfartens vägledare. Skadorna blev inte allvarliga, men krävde ändå översyn på varv inne i Göteborg.

Inte lång tid efter denna händelse skulle fyrskeppets saga vara all,¹ i varje fall utanför Göteborg. I stället skulle en ny fyr komma. Den byggdes i Lysekil och bogserades sedan som ett väldigt periskop ovan vattenytan till sin rätta plats, som redan tidigare iordningstälts på grundet Gamla Gumman, alltså ett avsevärt stycke norr om fyrskeppets läge. Under byggnadstiden anordnades en tävling i pressen om bästa namn för den nya fyren, som alltså skulle bli en utsjöfyr. Många namnförslag inlämnades, men benämningen Trubaduren vann. Namngivningen skedde som en gård av aktning för trubaduren Evert Taube, som tillbringade några av sin barndoms år på Vinga fyrplats, där hans far var fyrmästare. Men även Lasse Dahlqvist har ju med Brännö och därmed indirekt med Vinga att göra...

När fyrskeppet skulle förankras, måste man dröja några dagar för att få fullgod sikt för invinklingen. Ungefär samma problem uppträdde, när utsjöfyren skulle på plats, men här gällde det i stället att man behövde tre dagars lugnt väder. Man fick vänta ganska länge i skydd av Hönö, men en oktoberdag år 1965 blev det äntligen lämpligt väder och Trubaduren kunde komma ut och sätta sig på Gamla Gumman.

Fyren är obemannad, men har kojor för övernattning och helikopterplattform överst på det 25 meter höga tornet (över vattenytan) för att reparationspersonal skall kunna ta sig dit även om vädret omöjliggör angöring med båt. Hela anläggningen fjärrmanövreras från Vinga fyrplats.

Detta gäller för övrigt alla inseglingsfyrar till Göteborgs hamn, och är en av anledningarna till att den gamla fyrplatsen Böttö också automatiserats. Personalen där, en fyrmästare och tre fyrvaktare, har fått andra arbeten anvisade

¹ Det togs in den 20 december 1965.

av hamnstyrelsen. Göteborgs stad arrenderar nämligen Böttö, liksom också Geveskär av Brännö åbor. Arrendet är billigt, bara 40 kronor om året för vardera ”skäret”. Och avtalet gäller till år 1980!

Böttö fyrplats, som ligger bara 350 meter väster om Galterö Huvud, men ändå kan bli ganska isolerad, har varit bevakad i mer än 120 år,¹ under äldre tid givetvis under primitivare förhållanden än nu. Man kan förstå att människor, som inrättat sitt liv efter omständigheterna på den lilla klippön och under mångårig vistelse där lärt sig att trivas, tycker det är vemodigt att ”gå iland”.

Fyren på Vasskären blir i fortsättningen huvudseglingsfyr och ersätter på så sätt Böttö. Den automatiserade öfyren får i stället karaktären av rundningsmärke.

*

Det finns mycket som åskådaren på utkiksberget kan se — och inte minst tänka på. Utvecklingen går ständigt vidare. Människorna behövs inte längre på poster, som de sedan generationer haft. Men det kommer alltid att finnas utrymme för utbildning — i t. ex. sjömansskap.

Vid Vassdalen har sjöscouterna ett utbildningsläger, där eleverna sommartid får tillfälle till hårdande friluftsliv samtidigt som man får lära sig sjövätt och segling. Detsamma, dock med tillägg för militärliv, gäller för Kustartilleriets ungdomsavdelnings sommarläger på det för civilister portförbjudna Känso.

Att det i samband med sådana läger förekommer rika tillfällen till bad, säger sig självt. Lägerungdomarnas och övriga sommargästers bad är emellertid inte så självklart friska, som man skulle kunna tro. Det har kommit smolk i mjölken. Eller rättare sagt grums i mätglasen. Ty det är vad som hänt efter tidigare muddertömningar i Hakefjorden. Vattnet har inte varit lika friskt och klart som förut. När det varslades om att ytterligare 15 miljoner kubikmeter muddar av Göteborgs stad skulle vräkas ut norr om Brännö, blev det nära nog revolution bland öns sommargäster. Protestmöten hölls, skrivelser avfattades, pressen larmades, hälsovårdsnämnden tillkallades, undersökningar krävdes — och Göteborgs Hamn försäkrade att ingen nedsmutsning skulle ske!

Framtiden får utvisa hur det kommer att bli.

*

Med små sommargästhus inte långt borta, ligger den muromkransade begravningsplatsen på slätmarken ett kort stycke från Stämmösund, skyddad för allt

¹ Fyren tillkom på initiativ av Göteborgs Handels-Societet och tändes samtidigt med Vinga fyr, d.v.s. år 1841.

för hårda västliga vindar av en närbelägen bergknalle. Och den ganska nytilkomna klockstapeln står som en bredbent, korsförsedd väktare något vid sidan om, liksom för att ha överblick.

På gravstenarna kan man läsa många kända namn, tillhörande släkter som gjort (och alltjämt gör) sin insats främst inom lots-, fyr- eller tullväsendet. Bland dessa, och övriga gravsatta, kan nämnas namn som Westberg, Lorén, Bjulén, Melander, Hamberg, Friberg, Granström, Gyldén, Lange, Björnberg, Silfverblad och Rörberg. En av de tidigast gravsatta, enligt stenarnas uppgifter, var Andreas Nilsson på Brännö (1860).

*

Söder om "Snobbrännan" ligger de livskraftiga fiskarsamhällena. Men norr om den "gränsen" har samhällena liksom stagnerat, givit upp hoppet om en egen, fristående utveckling inom kommunen. Brännö för sin del har måhända snart inte mer än ett sjuttiototal "fasta" invånare.¹ Ett invånarantal, som under sommarsäsongen ökar till flera tusen! Sommargäströrelsen² har blivit den industri, som "räddar" ön. Där andra samhällen låter uppföra verkliga industrier för att skapa arbetstillfällen och därmed åstadkomma en naturlig befolkningsökning, låter Brännö sig i stället fredligt invaderas och ger upp något av sin "gamla" integritet.

Ty det är så – det Brännö, som var i ledningen under tidigare århundraden, finns inte mer! I dagens ökommun är det Styrso och Donsö, som leder utvecklingen. Brännö har liksom stannat i den egna växten. Befolkningen tillförs "blodtransfusioner" utifrån, men detta medför ju endast temporära "tillflöden" av människor; när det höstas försvinner "växtkraften" på nytt – ön följer liksom växternas årsrytm – är som ett blommande träd på sommaren, fyllt av liv och färg, avlövas på hösten och går i vintervila, tömd på sommarens glädje.

Men från sommargästernas synpunkt är Brännö ett paradiset!

¹ En förändring har dock skett under de senaste två åren. Invånarantalet har åter ökat! Under år 1965 var ökningen inte mindre än 25 personer. Brännö beboddes därför den 31/12 1965 av 105 där mantalsskrivna människor. Om ökningen är av mera tillfällig art eller om den kommer att fortsätta får framtiden utvisa.

² Den började så smått redan på 1880-talet.

Kap 37

Donsö

Ledande fiskeläge

Bärare av kommunnamnet må gärna ön Styrösö vara, liksom den även kan göra anspråk på att vara den till arealen största ön, men detta till trots är Donsö främst i ögruppen när det gäller invånarantal, yrkesfiskare, fiskebåtar och tankbåtsflotta.

Men denna ledarställning har ön fått först under de sistförflutna decennierna. Ännu år 1800 förde ön i befolkningshänseende en tynande tillvaro. Av socknens 981 invånare svarade Donsö för endast 101. Styrösö ledde givetvis stort med 315 invånare, men även Brännö (203), Asperö (115) och Vrångö (138) övertrumpade Donsö. Köpstadsö, Källö, Käsö och Vargö bl. a., hyste resterande invånare.

Hur utvecklingen i befolkningshänseende sedan blivit, ger följande uppställning besked om:

Ö	1888	1935	1960	1965
Donsö	453	871	1095	1154
Styrösö	650	917	964	955

Det är alltså inte förrän under de allra senaste årtiondena, som Donsös invånarantal ökat i sådan utsträckning, att Styrösö i det avseendet definitivt distanserats.

Främsta anledningen till uppsvinget i såväl befolkningsmässigt som ekonomiskt avseende har tveklöst varit den övergång från binäringsfiske till ett renodlat yrkesfiske, som påbörjades redan under 1800-talet och som i våra dagar genom utnyttjande av ändamålsenliga redskap och båtar samt tekniska hjälpmedel står på höjden av modernitet.

Längre tillbaka i tiden, när Donsö ännu var ett jordbrukande samhälle, var bilden av bebyggelsen en annan än i dag, med dess till vattnet nedvandrade hus.

Till att börja med var nämligen bebyggelsen koncentrerad inne i land, främst kring de områden, som var föremål för odling. År 1781 fanns det exempelvis 32 hus inom byn, men av dessa var flertalet fähus och ladugårdar. Några siffror om husdjursskötseln från öns "jordbrukstid" kan i detta sammanhang anföras.

År 1831, då det inom socknen sammanlagt fanns 18 hästar och 164 kor, var Donsös andel härav 1 häst och 20 kor. Det relativt lilla antalet husdjur förklaras till en del av att öbefolkningen då utgjordes av 194 personer, vilken siffra bör ses mot socknens totala invånarantal, 1.392 personer. Styrös, Brännö och Vrångö hade det största antalet människor och djur.

För Donsös del kan från 1880-talet anföras 7 hästar och ett 40-tal kor, medan antalet betydligt reducerades efter sekelskiftet, och på 1920-talet räknade husdjursbeståndet blott ett par hästar och ett 20-tal kor.

Allteftersom fisket mer och mer sköts i förgrunden och jordbruket efterhand faktiskt fick karaktären av binäring, förändrades också samhällets bebyggelsestruktur. Husen började "vandra" ned mot vattnet och fiskehamnen anlades. Givetvis var den mera provisorisk och av enklare beskaffenhet då, än i våra dagar.

Och i yrkesfiskets tecken skedde sedan den befolkningsökning, som nu lett till att Donsö med sin relativt lilla areal på 1,6 kvadratkilometer blivit mer tätbefolkad än sin större granne Styrös, vars areal uppgår till 3,5 kvkm.

Låt oss emellertid förflytta oss från vår egen tids välmående ösamhälle till 1500-talets för oss mera diffusa tid.

År 1550 säges "Pedher på Dunsö" och "Enkan på Dunsö" vara öinnevånarna. Pedher möter vi sedan i kyrkoräkenskaperna, bl.a. år 1581, då han ger 6 öre till Frölunda kyrka.

Ännu år 1566 anges endast två åbor på ön och år 1578 säges om den fastighet "Tore på Dunsö" bebor: "Öde slett" (=alldeles öde).

En Jon Börjesson omtalas de sista åren av 1590-talet och år 1603 nämnes "Pedhers Öfverleverska på Dunsö. En urgammal husfattig Qvinna".

På 1620-talet noteras bl. a. Börje och Olof Jonsson på ön. Och år 1635 ger Anders Fagg "en dansk Crona" till kyrkan. Av allt att döma rör det sig om en släkting till "Faggarna" på Brännö. Både Faggegården och Nedergården på Donsö säges vara hela skattegårdar av ålder. Benämningen av den förstnämnda gården kan måhända härledas till den nämnde Anders Fagg.

Aderton år efter Faggs omnämnande i kyrkoräkenskapsboken fanns enligt mantalslängden följande invånare på ön:

Börje Jonsson med piga; Olof Jonsson med hustru, dräng och piga; änkan Cecilia med dräng och piga; Anders Ericsson med dräng och piga; Anders Fagg med hustru och piga samt Jon Nilsson med piga. Och år 1672 fanns det 9 matlag med sammanlagt 20 personer i.

Mårten Thijsen Ancharhjelm, den kände amiralen, erhöll Donsö med flera öar på Norrköpings besluts villkor år 1647. Hans dotterson, Martin Ancharhjelm, pantsatte senare åtskilliga av de gårdar, som morfadern erhölet.

De olika hemmansdelarna på ön bytte för det mesta ägare genom arvskiften och byten. Men även köp förekom givetvis. Ett par exempel:

År 1733, den 24/2, köpte kronolänsman Anders Fehrling 10 marker smörräntejord eller 1/4 hemman Donsö Faggegård av löjtnanten Laurentz Ljung och dennes svåger löjtnanten Daniel Eketrä för 70 daler.

Och 1788 i mars sålde Per Donberg i Donsö Nedergården 4 marker till Håkan Andersson, Donsö, för 50 daler. Som exempel på husköp och priser kan nämnas följande: År 1829, i september, sålde Petter Jonsson och Catharina Andersdotter, Donsö, ett manhus med stuga, två kammare och kök samt utöver detta en ladugård till mågen och dottern Petter Andreasson och Annicka Pettersdotter för 333 rdr.

Som jämförelse kan anföras då omyndiga Johanna Hansdotter Bloms hem och hus såldes på auktion den 27/7 1829. Då gick under klubban en stuga med kakelugn och bakugn, kammare, kök med eldstad och förstuga med enkel trossning samt dessutom fähus, lada och loge. Det antagna budet löd på 601 rdr. En person från Hagen var köpare.

Laga storskifte på inägorna förrättades åren 1781–1782. Det var några åbor från Donsö Faggegård, Olof Jonsson, Jon Jonsson, David Niefeldt och Anders Andersson, som besvärat sig över att deras gård, ”teg om teg skulle ligga blandad i ägorna med Nedergården”, och därför begärt laga (stor-) skifte. Om sådant blev också förordnat den 20/4 1781.

Till förrättningen infann sig samtliga delägare. Förutom de ovan nämnda kom från Faggegården pigan Anna Andersdotter, Nils Andersson, Olof Jonsson och Christen Jonsson.

Det framgick att åkerjorden var i ”linda lagd” och ansågs såsom äng. Den riktiga ängen angavs vara mest hårdvallsmark. Tuvor, mossor och ljung fanns det gott om. Eftersom holmarna ansågs avlägsna och besvärliga att nå och ingen odling fanns på dem, uteslöts de från delningen för att bli betesmark för båda gårdarnas kreatur.

Vad övriga skiften beträffar, så deltog Donsö i enskifte på Styrösö år 1807, och laga skifte förrättades på alla ägorna åren 1887–1888, dock med viss ändring år 1890.

*

Striden mellan Styrösö och Donsö om bl. a. Rävholmen har tidigare berörts i kapitlet om lotsarna och nämnes fördenskull inte här. Av de övriga holmarna, som av ålder ansågs höra till Donsö, hyrdes Rårholmen¹ ut den 28/10 1864 till Carl Eliasson. Han fick hyra den av Donsö i 20 år för 5 rdr och 75 öre om året.

Och från den 25/3 1863² fick Johannes Gustafsson, Donsö, av donsöbor arrendera på 20 år den s.k. "Gobbesholmen" för 21 rdr och 50 öre per år.

Ett par av holmarna, som hör till Donsö, har blivit särdeles frekventerade av sommargäster. Det rör sig i båda fallen om den sortens ordnad sommargäströrelse, som är föreningsanknuten. På Kårholmen bildades år 1933 Kårholmens sommarstugeförening ATH — Arbetarna Till Havet. Den tidigare obebodda lilla klippön blev en livligt frekventerad sommarö, som numera har ett nittiototal stugor, eget snabbköp, inbyggd dansbana och reguljära båtförbindelser. Föreningen Arbetarna Till Havet arrenderar Kårholmen av Donsö AB, men har för avsikt att söka köpa ön.

På Stora Förö, som ligger ganska nära fastlandet, residerar Delfins sommarhemsförening och har så gjort sedan den bildades år 1930. Sammanslutningen, som är en ekonomisk förening, har till uppgift att förvalta det inköpta området. Charles Erickssons båtar upprätthåller förbindelsen med fastlandet.

Långt innan Stora Förö blev "föreningsö", rådde det strid om den samt även om Lilla Förö. År 1689 anklagade exempelvis Sven Börjesson, Donsö, Per Andersson, Vrångö, Per Larsson, Styrösö och Gudmund Mattson – alla nämndemän – några utsocknes för att dessa släppte boskap på Förö. De anklagade blev emellertid inte svaret skyldiga utan hänvisade till en förbudsdom av år 1659, enligt vilken ön tillhörde dem. Donsö blev ålagt att visa sin lagliga rätt!

Det var inte sista gången tvisten rörde Förö. Prästerna på Styrösö brukade få ta hö på "holmen", som avlöningsförstärkning. År 1708 "dom. 6:te Trinit: (Trefaldighet) förde bönderna från Önnereds gård hit till prästgården det höet, som de olagligen höstat på holmen Förön, som Donsö skänkt till hjälp för prästens kor. De bad om förlåtelse med ord och hand", står det att läsa i Styrösö första kyrkbok.

Tvisten om äganderätten blossade upp år 1739, då Donsö drabbade samman med Åkered, Backa och Näset. Rätten framhöll, att Förö³ enligt dom den 3/3 1691 § 2 lytt under Donsö och att ingen kan bestrida Donsös rätt. Åkeredsborna och de övriga förbjöds vid 40 markers vite att ha någon boskap på ön.

¹ Långt tillbaka i tiden tillhörde Rårholmen Vrångö,

² Arrendet reglerades senare i byordningen (1872).

³ Namnet Förö antyder att furuskog funnits på ön.

Motiv från Donsö på 1930-talet.

År 1822 slutligen, intygade kronofogde Funch att "vad Förö beträffar, så inhämtas av jordeboken, att denna är en skattlagd lägenhet av kronoskattenatur, tillhörande Donsö hemman ...'

I samband med omnämmandet av domstolsbeskedet angående Förö, kan det förtjäna påminnas om, att det första tinget i övärldens hundraåriga tingsperiod (1628–1727) hölls just på Donsö. Anledningen är okänd.

Något om vad som avhandlades å premiärtinget har nämnts i kapitlet om Brännö som tingsplats samt i kapitlet om Byordningarna. Här skall därför i stället anföras ett exempel från en något senare tidpunkt. Året var 1682 och ärendet gällde en form av åldringsvård på den tidens Donsö.

Det talades om den "bedagade" kvinnan, hustrun Börta Jönsdotter, som var 90 år gammal och vanför och som ej kunde sköta eller föda sig själv. Under många år hade hennes dotter, pigan Elin Andersdotter, utan andra syskons hjälp skött henne. Den gamla hade som tack för detta vid "sitt fulla vett och förstånd" skänkt Elin sin skatterättighet, vilken avsåg 1/8 av "Börjes gård".

Men då vaknade släktingarna till liv och ville inför rätten "disputera" (tvista) om detta. Det var bl. a. Karin Jonsdotter, en brorsdotter till Elin, som förde talan å egna och syskons vägnar.

Rätten avgjorde tvisten på det sättet, att den föreskrev att "Elin bör denna gåva och gårdsdel bruka i moderns livstid". Men modern kunde ej skänka arvejorden till blott ett av barnen. Alla hade sin rätt därtill. "Men de av syskonen, som tänker efter moderns död arvejorden tillträda, ge Elin 3 dr."

Givetvis kan inte något representativt urval göras vid en sådan här kort återblick på vad som i rättsligt avseende är att hänföra till Donsö. Det kan endast bli tal om kuriosabetonade exempel. Som ett sådant kan man väl även beteckna målet mot klockaren David Niefeldt, som råkade illa ut på grund av obetänksamhet – och kanske slarv.

Han stämdes till tinget år 1775 av en man från fastlandet. Denne hade mist ett par åror och klockaren hade funnit dessa i sin båt. Niefeldt försvarade sig med, att han inte känt till vem som ägde årorna. Det förargligaste var dock, att de på nytt förkommit.

Rätten resolverade: klockaren hade bort lysa efter ägaren och givetvis skulle han inte heller ha nyttjat årorna. Dessutom lade man honom till last, att årorna "genom vangömmo" förkommit.

Så det blev böter för klockaren. Tre daler fick han böta för årorna och dubbelt upp fick han ge till sin vederpart. Och som ytterligare börda fick han betala fyra daler i rättegångskostnader.

Genom att den äldsta byordning, som för oss är känd vad texten beträffar, daterar sig till år 1793 (Asperö), kan man lätt förledas att tro, att ordningsregler av byordningskaraktär inte tidigare tillämpats. Så är dock inte fallet. Redan under det första tinget på öarna, det på Donsö 1628, krävdes rättens ingripande mot skövling av träd och buskar. Även långt senare, men före de egentliga byordningarnas tid, begärdes rättens stadfästelse av en hel del ordningsregler. För Donsös vidkommande var 1748 ett aktuellt år. Det rörde då regler för uppfödning av boskap, foderskörd på holmarna, skövling av buskage etc.

Öns, vad texten beträffar, först kända byordning (1811 – se kapitlet Byordningar) är formellt sett inget mästerverk. Man hade säkerligen rättat sig efter under de mellanliggande åren upprättade byordningar på de andra öarna, då man sökte stadfästelse för en ny år 1821.

Den sista punkten i denna byordning föreskrev en sak, som Donsö och Styrö då var ensamma om, men som senare blev vanlig även på de övriga öarna. Det var en väsentlig säkerhetsfråga det gällde:

”Förbjudes att låna Eld, eller att gå med bar eld i torf eller eldbränner mellan husen wid 2 Rd wite...”

Många andra påbud kom på pränt i byordningssammanhang, och den intresserade hänvisas till det aktuella kapitlet.

*

Knappast någon ö har påverkats i så hög grad av den väckelse, som gick fram under 1800-talet som just Donsö. Kolportörernas verksamhet, men också enskilda händelser medverkade till både avgörelse och församlingsbildning, och förf. tänker främst då på Donsö Missionsförsamling, som räknar år 1875 som sitt startår och som alltså år 1965 kunde fira 90-årsjubileum. Mycket har hänt under de mellanliggande åren och något av det omnämnes i kapitlet om frikyrkorna. Vare nog sagt här att antalet församlingsmedlemmar jubileumsåret uppgick till 376, och att den fäderneärvda offervilligheten sannerligen inte vansläktats inom församlingen.

Frikyrkoförsamlingarna har tveklöst haft en mycket positiv inverkan som folkväckare långt utanför sina led och har bland annat bidragit till att det inte minst under 1800-talet florerande superiet kunnat stävjas. Donsö, som stundom brukar kallas den kristna ön, kan också, som följd därav, kallas den nyktra ön.

Givetvis har även folkkyrkan sin andel i detta resultat. Inte förrän i ganska sen tid fick Kyrkan ”fotfäste” på ön i form av ett begravningskapell. Detta uppfördes år 1932. Senare ombyggdes kapellet till den kyrka, som i dag står svarttornad invid kyrkogården. Invigningen av denna kyrka ägde rum år 1955. Liksom övriga kyrkobyggnader inom övärlden är också denna kyrka ett resultat av insamlingar och gåvor. I kapitlet om de nya kyrkorna redogöres härför.

*

I lika hög grad som den frikyrkliga väckelsen satt sin prägel på Donsö, så har fisket gjort det. Redan i inledningen påpekades fiskets betydelse för befolkningsutvecklingen. Yrkesfisket har också bidragit till det ekonomiska uppsving, som ägt rum, och som i sin tur påverkat hela samhällets utveckling till ett modernt fiskeläge.

Länge var Donsö ett jordbrukssamhälle, där de allra flesta levde av vad jorden gav och endast bedrev fiske vid sidan om, till husbehov. Den första föränd-

ringen som samtidigt gav den första impulsen till andra näringar, mötte befolkningen på Donsö, liksom givetvis även människorna på de andra öarna, i samband med den stora sillfiskeperioden på 1700-talet. Då fick man stifta bekantskap med yrkesmässigt fiske för avsalu till industrianläggningar (salterier och trankokerier).

Under nödtiden efter sillfiskeperioden var man piskad att återgå till den gamla jordbruksnäringen och ägna sig nära nog uteslutande åt den (denna näring hade givetvis inte legat nere under sillfisket utan bedrivits jämsides med det, vilket ju var helt naturligt, då sillfisket inomskärs bedrevs under endast en kort period av vintern). I själva verket var det just den omständigheten, som gjorde att många inom ösamhällena klarade sig hjälpligt under nödåren.

Det gamla backefisket var till god hjälp vid försörjningen, men inte förrän man på 1860-talet "antog backefisket från större däcksbåtar" fick fisket en viss yrkesbetonad karaktär. I detta storebackefiske deltog exempelvis år 1875 åtta bankfartyg från Donsö (mer om detta, se kap. 28). Samtidigt gjorde garnfisket sitt intåg, särskilt när det gällde makrillfisket. Här understödde också Hushållningssällskapet med räntefria lån. Det var emellertid inte så lätt att utrota gamla fiskemetoder, och jämsides med garnfisket förekom därför makrilldörjfiske.

När vår senaste sillfiskeperiod började i slutet av 1800-talet, deltog givetvis även donsöbor i fisket, och den s.k. "Donsövaden" betjänades år 1886 av 20 man, men intresset för detta fiske synes till att börja med inte ha varit så stort på Donsö som exempelvis på Styrso. Där brukade man nämligen samtidigt tre landvadar och en snörpvad.

Kanske var det välbetänkt att inte kosta på för mycket i begynnelsen av ett fiske, om vilket man inte visste om det skulle löna sig eller ej. Det visade sig att sillfisket skulle bli mycket nyckfullt för Styrso kommuns vidkommande. När sillen strax efter sekelskiftet vek från kusten och ånyo blott kunde fångas på djupet, blev det nödvändigt att satsa på "havsfiskande" redskap. Till säsongen 1909–1910 anskaffades på Donsö för första gången snörpvadar till de tre vadlag, som då hörde hemma på ön. Påföljande säsong hade Donsö 7 vadlag om sammanlagt 125 man eller lika många som på Tången. I det s.k. flundrefisket, som bedrevs med snurrevad från s.k. fiskekvassar, deltog donsöborna blott i ringa omfattning till att börja med. Det var i stället Tången, som ledde utvecklingen på det området. Fiskekvassarna, som var försedda med sump, i vilken fisken fördes levande iland, ersattes senare av vinschförsedda stora motorbåtar,

som ilandförde fångsten rensad och isad. När det gällde anskaffandet av dessa båtar gick Donsö snart om Tången. År 1919 hade båda fiskelägena vardera 16 snurrevadsbåtar, men fyra år senare hade Donsö definitivt "gott om" och hade 22 båtar. Ännu inne på 1930-talet var snurrevadsfisket av betydande omfattning inom Styrös kommun.

Men för Donsös vidkommande var det ändå motortrålfisket, som blev utslagsgivande för den kommande utvecklingen inom fiskets område. När man år 1907 började trålfiska från större motorbåtar i Göteborgs skärgård, ställde Donsö upp med endast en båt av sammanlagt tjugo. De flesta båtarna hörde hemma i norra skärgården. Men 1911 var det tre båtlag från Donsö, som var igång och trålade och två år senare fem lag!

Till att börja med trålfiskade man på våren och ägnade sig under övriga tider av året åt bl. a. sill- och makrillfångst, men så småningom fick trålfisket den dominerande ställning, som det har idag, då Donsö kan visa upp en trålarflotta på 34 enheter, varibland flera stålfartyg.

Ännu åren 1886–1888 utgjorde antalet yrkesfiskare på Donsö blott 9 % av öbefolkningen och binäringsfiskarna 13 %. Trots det relativt ringa antalet yrkesfiskare, var Donsö redan "i topp". Styrös, som kom närmast, kunde nämligen inte räkna samman mer än 6 %!

I våra dagar har praktiskt taget hela den manliga befolkningen anknytning till fiske, fraktfart eller närliggande yrken i vadbinderi, nätfabrik, isverk och varvsrörelse. Endast skolornas män samt i övrigt kommunalt och statligt anställda jämte serviceyrkenas innehavare "bryter" mot den enhetliga bilden av ett modernt fiskarsamhälle.

Vad fraktfarten beträffar, så fanns under 1920-talet ett trettiotal fartyg av olika typer. Dock bestod den största delen av den dåtida fraktflottan av galeaser, skonare och motorjakter. Ofta gick dessa fartyg i östersjöfart och till danska hamnar.

Av de nio fraktfartyg, som i början av 1950-talet var hemmahörande på Donsö, var tre stycken tremastade skonertskepp, varav ett angavs vara på 245 dödviktston och hade en lastförmåga på 90 standards. Redan då hade tanktonnaget börjat vinna insteg. Tre av de nio fartygen var nämligen tankbåtar. I dag omfattar tankbåtsflottan 25 enheter!

Men närmare sextioalet fartyg fordrar goda hamnutrymmen, även om helt naturligt inte alla fartyg ligger i hemmahamn samtidigt. Den i början av 1930-talet färdigställda fiskehamnen ombyggdes ett trettiotal år senare och har genom

Donsö. Motiv från hamnen.

sin långa yttre kombinerade vågbrytare och tilläggsplats fått en del extrautrymmen, som kommer väl till pass, när den norra pirarmen, "ångbåtsbryggan", inte förmår ta emot det hemvändande tanktonnaget. Den stora hamnanläggningen rymmer onekligen många fartyg, och det är en mäktig syn att skåda den enorma mastskogen, då både fiske- och tankbåtsflottan fyller upp alla tänkbara utrymmen vid kajer, pirar och vågbrytare.

*

Om man betraktar Donsös uppför bergssluttningen klättrande samhälle från styrsölandet, tvärs över Donsö Sund, och ser de i solskenet gnistrande vita husen, så faller osökt tanken på Bibelns tal om vita fotsida kläder (Upp. 7:9). Vitt, renhetens färg, är mer dominerande på Donsö, än i något av de övriga ösamhällena. Naturligtvis är associationen inspirerad av benämningen "den kristna ön".

På nära håll och i starkt solsken lyser emellertid de vitmålade husen så kraftigt, att det blir svårt att se för folk, som redan har ansträngda ögon ... Till och med sjöbodarna invid den norra pirarmen är vitmenade ...

Vägarna inom samhället är goda, rikt förgrenade, och i stort sett rätlinjiga. Öns bilister har inga svårigheter att ta sig fram med den 30-kilometershastighet, som är föreskriven. Nya vägar tillkommer också; även i samband med de vatten- och avloppsarbeten, som pågår på såväl Donsö som Styrö.

Självfallet är det ingen tätare biltrafik på ön, men nyttofordonen dominerar bland de bilar, som befar vägarna. Oaktat den ringa trafiken har emellertid redan den sortens "kulturens välsignelser", som skrotbilar utgör, hunnit göra sitt intåg ...

Av de mera offentliga inrättningarna är exempelvis postkontor, poliskontor och läkarmottagning inrymda i samma byggnad. Missionskyrkan ligger "mitt i byn" och lyfter sitt korsförsedda torn högt synligt. Något längre in på ön ligger kyrkan med svartspetsig tornspira, omgiven av kyrkogården. På långskeppets tak lyser tegelpannorna nyröda.

Skolbyggnaderna, som ligger nära kyrkan, liksom tyr sig till denna och accentuerar därmed den närhet, som tidigare funnits mellan kyrka och skola. Under sommarlovet är skolgårdarna självfallet tomma. De sorlande barnarösterna hörs då i stället vid öns badplatser, företrädesvis i öster och i söder.

Donsö är ett livskraftigt samhälle, där företagsamhet i olika former liksom gått invånarna i blodet. Dit hör även byggnadsverksamheten, som sannerligen inte sättes på undantag på en ö som Donsö, där det hör till vanligheterna att unga som sätter bo bygger eller låter bygga sig hus omedelbart. Därför ser man så ofta på flera ställen på ön nya villor i olika stadier av uppförande. Även vid vägen till Nordön har vuxit upp bastanta röda (!) tegelvillor. Ett stycke in på Nordön ligger också Missionsförsamlingens vackra Ungdomshem – vitmålat med rött tak. En verklig samlingspunkt för många öbor – och utsocknes med!

Trots vägarnas relativa rätlinjighet finns det dock, i den "gamla byn", en hel del prång och gränder. Bland dessa kan man också skönja, inkilade emellan de bländvita husen, en och annan rödmålad gammal bod, uppbyggd av 1700talsvirke — en reminiscens från det gamla samhällets dagar.

Handelsmännen gör inte mycket väsen av sig — använder inga braskande ljusreklamer ovan butikerna, som ligger inkrupna i husen — utan förlitar sig uppenbarligen på att öborna vet var de finns.

Centrum av Donsö samhälle kan förmenas ligga än här, än där, men hjärtat — själva livskraften — är ändå hamnen! Där märker man också bäst samhällets puls — där sker alltid något. Några fartyg i den stora fiske- och fraktflottan ligger nästan alltid inne i hamnen, varvet och fabrikerna är i gång. Och ut och in i hamnbassängen rusar ynglingar i moderna plastbåtar med hastigheter vida överstigande de tillåtna.

Innanför fiskehamnen ligger långa rader av röda bodar till skillnad från de vitmenade, vrångöbodsliknande vid norra piren. Varje fiskelag är ett företag,

som satsar stort och därmed också gör vinst. Denna kommer indirekt hela Donsö till godo och har bidragit till att göra det till ett industrisamhälle mer eller mindre, där fisket är industrin, och serviceinrättningarna har tillkommit i dess spår.

Donsö expanderande samhälle, som kommer att bli än mer modernt, så snart vatten- och avloppsfrågan har blivit löst, får sina öden med Styrös än fastare sammanknutna, när den planerade bron mellan öarna kommer till stånd.

Som ett synligt tecken på serviceanda inför ett uttalat behov har Skandinaviska Banken öppnat ett kontor i en nyuppförd byggnad just nere vid hamnen – samhällets hjärta och puls.

Kap 38

Känsö

Karantänsön

Känsö torn är ett välkänt sjömärke sedan snart 150 år tillbaka. I det avseendet och som karakteristisk silhuett i södra skärgården, avlöste det Styrös Stora rös, som ju länge varit svårt raserat innan det nödtorftigt restaurerades år 1923. Men medan det sistnämnda var ett monument över en död, var Känsö torn avsett att vara dess raka motsats. Det skulle hjälpa till att skydda de levande från ond, bråd död. Från tornkrönet skulle utkiken speja ut över havet, granska annalkande fartyg, och vara beredd att slå larm om något förde pestflagg . . .

I lotskapitlet (se kap. 25) har omnämnts lotsarnas skyldighet att avvisa fartyg från ”pestilentiesmittade” länder under 1600-talet och delar av 1700talet. Där omtalas också, att ett par lotsar redan år 1665 åtalades för att de lotsat ett engelskt skepp, som kom från pestsmittad ort. Bestämmelserna om att sådana kontakter inte fick äga rum var oerhört stränga, och detta med rätta. Möjligheterna att förhindra smittospridningen, därest en sådan sjukdom kommit in i landet, var mycket små. Därför var det sannerligen inte underligt att både myndigheter och folket i gemen fruktade de epidemiska sjukdomarna mer än något annat, och då i synnerhet de stora farsoterna.

Några egentliga karantänsanstalter synas emellertid inte ha varit anordnade i vårt land under 1600-talet. I en förordning från år 1721 ”Om smittosamma sjukdomars förekommande”, föreskrevs dock åtgärder, som hade med en viss form av karantän att göra. Där sades bl. a. att lotsarna skulle möta skeppen och åtvarna dem. De fick emellertid inte gå ombord. Gjorde de det, hotades de med dödsstraff! Besättningarna och passagerarna fick stanna ombord på fartygen och alltså hållas i karantän där. Lasten lossades i särskilda läktare, som sedan också fick undergå en sorts karantän. Skeppen skulle tvättas utan och innan och det föreskrevs att de inuti skulle bestänkas med ättika innan ny last intogs. Karantänsstället sades vara Käringön och karantänstiden skulle vara sex veckor.

Det är just denna observationstid, som man ansåg nödvändig, innan besättningen från ett smittomisstänkt fartyg fick fri förbindelse med land, som

givit upphov till benämningen karantän. Observationstiden sattes nämligen som regel till 40 dagar (omkring sex veckor!), på franska quarante!

Sedan flera smittosamma sjukdomar förutom pesten yppat sig, kanske främst kring Medelhavet och i Främre Orienten, insåg de svenska myndigheterna, att ytterligare åtgärder måste vidtagas för att förhindra smittospridning. Den kanske mest fruktade sjukdomen vid denna tid – medium av 1700-talet — var gula febern.

Myndigheternas omtanke visade sig i Kungl. Maj:ts karantänsförordning och karantänsreglemente av år 1770. Det sistnämnda klargjorde bl. a. var karantänsplatserna skulle vara belägna. Man bestämde sig för Rotholmen i Stockholms skärgård, Getskär vid Karlskrona, Slite på Gotland, Fagerholm i Åboskären (Finland var svenskt) samt "Wargehåla utanför Götheborg".

I reglementet föreskrevs också mycket noga hur man skulle gå tillväga, då ett skepp nalkades. Den kommanderande officeren på platsen skulle gå ut med en båt och låta denna segla på tjänligt avstånd från skeppet. Medelst rop hade han sedan att av skepparen taga reda på varifrån fartyget kom, vad lasten bestod av, om hela besättningen var frisk, om det förekommit någon smittosam sjukdom på avseglingsorten, om man anlöpt någon smittad hamn under resan och om det fanns sundhetspass? Därest kommanderande officeren ansåg sig kunna betrakta svaren såsom helt säkra, hade han att hänvisa skepparen till tullkammaren. Om däremot säkra besked inte kunde lämnas eller trovärdiga dokument ej kunde företes, skulle fartyget omedelbart avvisas samt motas till havs igen!

Men hur kunde nu officeren vara så säker på att de besked, som skepparen lämnade, var sanna? Ja, helt säker kunde han nog inte alltid vara, men man får nog anse det tämligen uteslutet att skepparen vågade lämna falska besked, när han fick veta att detta var belagt med dödsstraff!

Skepp från Barbaresktaterna vid Afrikas norra kust fick över huvud inte anlöpa svensk hamn. Andra fartyg, vars befälhavare medgav undersökning, kunde däremot hänvisas att hålla karantän i 14 till 40 dagar. Det föreskrevs att karantänshusen skulle vara stora nog för att kunna mottaga flera laster i och för vädring och rening från befarad smitta.

Hur trodde man sig då kunna göra människor och last smittofria? Jo, man rökade nära nog allt med enbär eller enris! Rökningen av klädespersedlarna t. ex. skulle försiggå i ett tjänligt rum, som var väl uppfyllt med rök.

En särskild uppsyningsman vakade över ilandförda varor tillsammans med två anställda vaktkarlar. Dessa män fick självfallet alltid räkna med att befinna sig i smittofara och av den anledningen ansågs de ständigt stadda i karantän. Detta medförde bland annat att särskild försiktighet fick iakttas, när de hade något att säga befälhavande officeren, som ju inte var karantänsbunden.

Avskurna från alla normala kontakter med yttvärlden var alltså de skeppsbesättningar, som befann sig i karantän. Det var vid dödsstraff förbjudet att föra i land några som helst varor utöver dem, som förvarades i karantänen, och för vilka befälhavande officeren ansvarade. Men en kontaktmöjlighet återstod dock. Man var nämligen inte förbjuden att skicka brev. Alla brev, som skulle avsändas måste dock rökas eller doppas i ättika först!

*

Nog förefaller de åtgärder som vidtogs i smittoförebyggande syfte skäligen harmlösa och närmast löjeväckande för oss sentida människor, och då kanske alldeles särskilt när det gäller enrisrökningen, men man måste ju i sammanhanget och i rättvisans namn erinra sig, att det var mycket gamla och välkända metoder man då rörde sig med – och trodde på!

På sommaren år 1710 t. ex., då pesten gjorde sitt intåg i landet med början i kungliga huvudstaden, företogs självfallet allehanda åtgärder i andra orter, för att skydda dessa mot den fruktansvärda sjukdomen. I samband därmed rekommenderade landshövding Sjöblad i Göteborg i november samma år, att man vid infartsvägen till Drottningporten, ungefär vid danska gästgivaregården i Redbergslid, borde uppföra ett brädhus med eldstad i mitten. Avsikten var att låta alla ankommande resande utan åtskillnad till person "sina saker och kläder med annat mera samt pass och brev väl röka".

Även här rörde det sig om enrisrökning, men det är väl att märka, att man använde sig av enris enbart av den anledningen, att det var det billigaste materialet. Hade man råd kunde man mycket väl använda sig av t. ex. lavendel, mejram, rosmarin eller nejlikor som rökmedel.

Helt naturligt var landshövding Sjöblad, som tidigare varit amiral, inte någon medicinsk expert. Han förlitade sig på de råd, som givits av läkare långt tillbaka i tiden. En sådan läkare var stadsfysikus Georg Magirus i Göteborg. Denne, som i vissa avseenden var långt före sin tid (han ansåg t. ex. att innehållet i pestbölder är ytterligt smittosamt), skrev en bok, "Kort underrättelse

om den fast förskräckliga och farliga sjukdomen pestilentien”, som bl. a. innehöll förebyggande föreskrifter. Boken trycktes i Göteborg år 1654.

Det framgick med all önskvärd tydlighet, att han trodde att smittan spreds genom luften. Magirus framhöll, att det bästa förebyggande medlet var ”när överheten förbjuder alla tillfällen till allmänna luftens förruttnande och förgiftande och påbjuder hålla allerstädes renligt, så att av allmänna gator all träck, orenlighet och slemhet, i vilken Pestilentien ligger fördold, utföres ur staden”.

Luften inomhus kunde man rena ”med eldgörande av god ved såsom eneträ, fur, bok, ask”. ”Så måste ock vädret antingen det är regnaktigt sunnan efter eller blåser från förgiftad ort – med tilltäppta fönster och dörrar uteslutas, men nordan och östan, om det är klart, måste genom öppna fönster inlåtas att genomblåsa husen.”

Det var alltså gamla föreställningar, som gjorde sig gällande och som gick igen även i karantänsreglementet av år 1770. Ännu skulle det dröja lång tid innan råttornas och loppornas roll i pestspridningen blev fullt klar för vetenskapsmän och läkare.

*

Lagstiftarna var fullt på det klara med, att det kunde förekomma både slentrian och slarv från vaktpersonalens sida. Dessutom kunde man väl tänka sig mutförsök. För att i möjligaste mån förhindra sådana företeelser, föreskrev reglementet att ingen inom karantänen fick taga emot skänker av skeppare, redare, besättning eller passagerare, direkt eller indirekt. Detta var vid ”hårdaste ansvar och tjänstens förlust förbjudet”. Givetvis får man förutsätta att lagstiftarna också hade smittorisken – verklig eller inbillad – i tankarna, då texten utformades.

I ett protokoll från en lantmäteriförrättning år 1773, verkställd av lantmätare Johan Åstrand, nämnes något om de byggnader, som uppfördes på Käsö år 1770 på hösten. Karantänsanläggningen sades bestå av ett magasin för skeppsladdningar (laster), ett tvåvåningshus (tydligt) samt en källare, som för det mesta var fylld med vatten. Vad huset beträffar, så angavs det ha ”över- och underrum av sal, 2 kamrar, kök och skaffer”. Jämfört med den senare anläggningen (som finns kvar än i dag), var alltså de första byggnaderna något spartanska och gav karantänsanstalten en prägel av provisorium – vilket den ju faktiskt även kom att bli.

Brännöborna, som fick lämna ifrån sig Käsö, var självfallet inte så glada. De påpekade bland annat, att de inte haft någon som helst tillgång till holmens hö, beten eller torv under hela år 1771, alltså året efter det byggnaderna uppfördes. Mellan 30 och 50 stackar hö sade de sig tidigare ha bärgat på Käsö. Efter bärgningen brukade de låta korna gå på bete där hela hösten. Torvskörden på holmen lämnade 8–12 lass per hushåll, framhöll man. Som en konsekvens av den uteblivna skörden hade man måst köpa 3–4 famnar ved per hushåll år 1771. Den förlorade betesmarken skulle för brännöborna komma att betyda antingen minskat antal kreatur eller också inköp av foder för dryga kostnader.

Helt naturligt ville de ha ersättning för redan gjorda förluster och garantier för framtiden. Nå, frågan löstes givetvis till slut, men innan dess förekom det flera syneförrättningar på Käsö med länsman och lantmätare i spetsen och praktiskt taget hela Brännös befolkning som intressenter och "fordringsägare".

Det har redan nämnts att den dåvarande karantänsanstalten utformades till något av ett provisorium. Än mer märktes detta de följande åren, då i det närmaste all karantänsverksamhet av allt att döma praktiskt taget upphörde. Och fem år efter det byggnaderna uppfördes, var brännöborna färdiga att sätta upp kontrakt med en handelsman från Göteborg, Nils Tengberg, vilken erhöi dispositionsrätt för att uppföra en trankokeri- och sillsalterianläggning på Käsö.

Att kontraktet, som upprättades på "Kjensön eller quarantainsplatsen den 1 Oktober Ett Tusende Sjuhundrade Sjuttiofem", verkligen gällde den plats, som Kronan tidigare annekterat för karantänsändamål, framgår av följande passus: "Vi underskrivne grundägare av ön Kjensön upplåte härmed och överlämna nyttjanderätten och fri disposition till handelsmannen Nils Tengberg den platsen varpå quarantainsbyggnaden nu står med manhus, källare och magasin..."

I hur stor skala Tengberg bedrev sin verksamhet är inte känt, men år 1780 talas det om 834 tunnor sill samt 20 fat tran. Han fick också senare såsom medtävlare och efterträdare handlanden Adam Gawin från Masthugget, vilken förfogade över 2 kittlar à 4 tunnor och redovisade 1800 tunnor sill år 1787 (86). Ett nytt kontrakt upprättade brännöborna den 21 oktober år 1794, denna gång med sagde Gawin, vilken uppenbarligen övertagit Tengbergs rörelse. Med undantag för vissa torvmossar, fick Gawin bruka hela Käsö under 50 års tid för sin sillsalterirörelse.

*

Den allt livligare svenska sjöfarten på medelhavsländerna med ty åtföljande kontakter med orter där gula febern grasserade (främst Spanien), aktualiserade karantänsbestämmelserna för de svenska myndigheterna i början av det nya seklet. Det är ganska märkligt, att Kungl. Maj:t och Kronan över huvud taget någon gång lät dispositionsrätten till den gamla karantänsplatsen gå sig ur händerna. Nu fick man finna sig i att betala 400 riksdaler riksgälds per år till handlanden Gawin, som mot ett arrendekontrakt upplät ön och samtliga byggnader därpå till Kronan under 40 års tid, räknat från den 1 maj år 1804.

De hus, som vid denna tid fanns på ön, ansågs endast delvis användbara för karantänsändamål, varför man till att börja med fick tillämpa den gamla metoden att hålla karantän ombord på fartygen.

Som resultat av två kungliga brev, båda utfärdade den 16 oktober år 1804, anställdes bland andra som karantänsmästare en skeppare Anders Backman, vilken erhöll en lön på 16 riksdaler och 32 skilling banco per månad, vartill kom 3 riksdaler och 16 skilling banco till hyra för en segelbåt. En särskild "Quarantains Commission" tillsattes den 27/11 år 1804. Den skulle, med säte i Göteborg, vara högsta myndighet för anstalten. Till ordförande i kommissionen utsågs landshövding Carpelan. Bland de övriga ledamöterna märktes chefen för lotsverket på västkusten samt en läkare från Göteborg. Den sistnämnde var den sedermera så välkände Per Dubb – pappa Dubb, som han stundom kallades i staden — vilken var den främste organisatören av det första Sahlgrenska sjukhuset.

Vidare föreskrev Kungl. Maj:t, att "Collegium Medicum" (medicinalstyrelsen) skulle förordna en skicklig och erfaren "medicus" till karantänsläkare. Därjämte skulle tillsvidare tillsättas en fältskär, vars uppgift var att gå läkaren tillhanda. Det visade sig dock vara ganska svårt att få tag på någon läkare, som var villig att tjänstgöra vid karantänen. Både länge och väl fick man söka innan man lyckades.

Karantänskommissionen ville uppenbarligen göra väl ifrån sig samt förvandla den lilla karantänsplatsen till en stor anstalt. Redan år 1805 presenterade man ritningar på de enligt kommissionens mening nödvändiga byggnader, som måste uppföras på ön. Det gällde sjukhus, konvalescenthus, boningshus för läkare och karantänsbetjäning m.m. Dessutom ville man ytterligare påbättra båthamnen.

Påföljande år begärde kommissionen fastställelse av en stat på inte mindre än 34.481 riksdaler specie för anstaltens räkning. Men det blev avslag! Det verkade som om Kungl. Maj:t tvivlade på att karantänsanstalten över huvud taget var

nödvändig! Man framhöll att någon fara för smitta inte på lång tid förekommit.

De föreslagna nybyggnaderna ville man inte höra talas om. Det ansågs inte tillrådligt att bygga, då ön endast var arrenderad på 40 år. Statsberedningen framhöll:

”Ehuru de byggnader som finnas och vilka tillhört den förut befintliga Sillsalteri- och Trankokeri-Inrättningen, icke utgöra vad till en fullkomlig och med alla erforderliga bekvämligheter försedd Quarantainsinrättning tarvar, måste de likväl innefatta en för ändamålet någorlunda tjänlig och passande anläggning då 204 fartyg hållit quarantine under den korta tid Käsö varit därtill nyttjad. Statsberedningen ifrågasätter därför huruvida icke en säkrare besittningsrätt till Käsö borde förvärvas och en för statsverket lägligare tid än den närvarande avbidas, innan byggnad där företages.”

Det skulle dock dröja ända till år 1815 innan Kronan kom i besittning av Käsö. Bland de villkor som ägarna, brännöborna, uppställde, märktes främst kravet på att Brännös 4 1/2 hemman skulle förmedlas till 3 1/2. Det blev som brännöborna ville.

Att Kungl. Maj:t, trots sin något skeptiska inställning till behovet av karantänen, dock inte glömde sitt ansvar inför ev. nya epidemier, visar den år 1806 den 7/11 av kungen underskrivna ”Kongl. Maj:ts Nådiga Quarantains-Förordning”.

Denna förordning på ett trettiotal kvartosidor samt omfattande trettiofem paragrafer, gav bl. a. åtskilliga anvisningar för skeppskaptenerna samt klargjorde straffen för vissa brott. Där föreskrevs också, att alla lotsar skulle erhålla svarta flaggor om minst två alnar i fyrkant.

För att ge en viss uppfattning om en del av förordningens innehåll göres följande, kortare citat:

”b) Att de Personer, som undersökning af ankommande Skepp skola verkställa, blifwa försedde med en låda af bleck eller jern, 9 tum lång, 6 bred och 4 à 5 tum djup, med låck, hake och en liten jernkedja, hwarwid ett snöre fästas kan . . .

Vid förnödenheters aflemnande till misstänkte Skepp iakttages, att de upphissas med talga från båten, som då håller sig på 2 alnars afstånd från Skeppet å lowarts sidan; hwarefter så wäl talgan, som derwid nyttjade tågen böra wäl afsköljas i sjöwatten.

Skeppare får icke föra sitt Skepp till annat ställe i Sverige och underliggande Länder, än Käsö hamn, eller om swårighet derwid möter, till Winga sand, Rifwerfjord, eller Stora Kalfsund; men wäl må han, om endera icke ernås, gå

till Christiansand i Norrige. Bryter han heremot och söker annan Svensk hamn eller Redd, eller dit inlöper ... då skall han böta Trehundrade Riksdaler, men om skeppet är smittat, eller från smittad ort anländer, Femhundrade Riksdaler.¹ Har han olofligen med Landets Inbyggare Communication haft, varde derföre särskilt så ansedd och straffad, som här nedanföre i denna § stadgas. (Om Skeppet wetterligt varit smittadt... skall den härutinnan brottslige lifvet mista)".

Hur kommunikationen mellan skeppsbesättning och karantänspersonal skulle försiggå ute i rum sjö, när det gällde överbringande av skeppsdokumentet, föreskrevs mycket noga:

"Dermed skall sålunda tillgå: att Skepparen i ättika väl doppar och genomblöter papperen uti omnämnde Blecklådan, binder ett tillräckeligt långt snöre vid jernkedjan och nedsänker lådan så djupt i sjön, att hela kedjan och en del af snöret äro under vatten. Och skola de som i båten äro, draga lådan till sig med en tång och afklippa snöret invid kedjan, frånskiljande sedermera noga, dock ej med händerna, de qvarsittande ändarne.

Med de erhållne svaren i Blecklådan, dock utan att denna öppnas, begifwa sig nu de personer, som undersökningen förrättat, till Quarantains-Befälhafvaren, som inhändigat svaren, samt ur lådan med en tång uttager Documenterne, doppar dem uti ättika och så röker dem ..."

Man får ju hoppas att "dokumentet" efter denna hårdhänta behandling, som visserligen inte kan jämföras men dock företer en viss likhet med en modern dokumentförstöres arbetssätt, trots allt hade någon läsbar text kvar!

Denna andra karantänsförordning kom alltså till 36 år efter den år 1770 utfärdade. Liksom då följdes också den senare förordningen av ett reglemente. Denna gång var det dock inte frågan om något allmänt sådant, utan om "Kongl. Maj:ts Nådige Reglemente för Quarantains-Inrättningen på Känso, Gifwet Helsingborg den 19 November 1807".

Detta reglemente var ännu vidlyftigare än den nyssnämnda förordningen. Reglementet var nämligen indelat i 18 artiklar, vilka omfattade ett sjuttiototal paragrafer. Dessa behandlade även sådana spörsmål, som förordningen tidigare talat om. Förut relaterade vi något om hur kontakt togs med ett misstänkt fartyg. Det kan också vara utav intresse att få reda på hur det gick till, då en sjuk person fördes från fartyget och till karantänssjukhuset. Kunskap om detta får vi i reglementets tionde artikel, första paragrafen:

"Ä en med pest eller gula febern behäftad sjuk, som skall flyttas från skeppet till sjukhuset, skola håren tätt vid huvudet avklippas, samt huvud och ansikte tvättas i ättika eller uti havsvatten, innan han liggande i sin koj nedsläppes uti båten, som sedan lägger till uti öppningen inunder sjukhuset; varefter med en

¹ Straffet skärpt 12/1 1820 till "16 dagars fängelse vid vatten och bröd samt arbete på fästning uti 4 till 10 år, efter omständigheterna".

hiss machin han ur båten upphissas uti badrummet och där, utan att med händerna vidröras,¹ nedsänkes med koj och kläder uti badkaret; under badningen lossas med krokar och skärande verktyg kläderna från kroppen, så att den sjuke efter tio à femton minuter kan därutur, allt med den tillbörliga försiktighet, som föreskriven och anbefalld blivit, upptagas, torkas och gnidas med ättika samt vidare förflyttas till det för honom utsedda sjukrummet, där han genast får sin säng med de nödiga inventariepersedlar, som för varje säng finnes utsatta uti Arméns Flottas sjukhus reglemente.”

*

Det är helt naturligt att Kungl. Maj:t, och därmed också landshövdingeämbetet i Göteborg, hade annat än karantänsanstalten att tänka på de följande åren och då i synnerhet krigsåren 1808 och 1809. Byggnadsplanerna fick självfallet vila. Karantänsplatsen spelade dock en viss roll även under de oroliga åren. Bland annat var man för en tid starkt betänkt att där isolera 300 veneriskt sjuka spanjorer, vilka tillhörde de spanska trupper, som kommit till Göteborg. Av olika anledningar ansågs det inte lämpligt att förlägga dem i karantän å Käsö. De förvarades i stället ombord på det tillfälligt förhyrda f. d. Ostindiska skeppet Gustaf III.

Trots vidtagna försiktighetsåtgärder kom de sjuka i kontakt med en del löst folk utanför den egentliga staden, och smittan spreds vidare. Man gjorde sig till en början inte heller stort besvär med begravningen av de sjuka som dog. De vräktes helt enkelt överbord och fick driva bort med strömmen. Fartyget låg då för ankar utanför Pölsebo på Hisingen. Senare iakttog man dock gällande bestämmelser bättre, särskilt sedan landshövding Carpelan kraftfullt ingripit.

En elakartad nervfeber rasade under sommaren och hösten år 1808 inom västra armén. Det torde dock ha varit huvudsakligast den nordligaste delen av Bohuslän, som drabbades av sjukdomen, varför några egentliga åtgärder för att iordningställa Käsö karantänsanstalt för de sjuka aldrig vidtogs.

*

Karantänskommissionen förtröttades inte i sina ansträngningar att göra. Käsö till en karantänsanstalt, som verkligen gjorde skäl för namnet. Den hade också ett starkt stöd i landshövdingen Axel von Rosen, som år 1809 efterträdde Carpelan. Bland annat utverkade man att en arbetskommendering av Kronans manskap skulle hjälpa till.

I mars månad år 1812 inlämnade kommissionen ett förnyat byggnads- och kostnadsförslag. Denna gång var slutsumman 97.957 riksdaler riksgälds. Nu

¹ Man använde vaxdukshandskar.

fick man också bättre gehör än tidigare. Kungl. Maj:t gillade i stort planerna! Men det hela fick ändå vila på grund av att arbetskommenderingen fick annat att göra. År 1813 gick också utan att något blev åtgjort. Det var brist på pengar sades det. Samma sak gällde tydligen också för år 1814.

Som tidigare omnämnts, överlät brännöborna Käsö till Kronan år 1815. Och detta blev tydligen den injektion som behövdes för att planer skulle förvandlas till handling. Den 6 september samma år bestämdes nämligen att av nionde huvudtiteln skulle utanordnas 5000 riksdaler banco för att bestrida kostnaderna för de inledande arbetena. Man avsåg då främst bryggan och grundmurarna till observationssjukhuset och magasinsbyggnaden.

Men det var ändå först påföljande år som arbetena kom igång på allvar. Då fick man också från och med den 1 maj hjälp av en arbetskommendering på 120 man från Bohusläns regemente. Karantänsanstalten i Marseille fick tjänstgöra som modell för den framväxande karantänen på Käsö. Man byggde husen på grunt vatten, tvärs över den lilla viken på norra sidan av ön. Byggnaderna uppfördes i en rad, men åtskilda från varandra genom små vindbryggor, som – uppfällda – kunde isolera varje byggnad från de övriga.

Den i karantänskommissionen ingående läkaren – Per Dubb – beskriver husen och delvis deras funktion på följande sätt (ej citat):

1. *Magasinsbyggnaden* är 68 alnar lång och 28 alnar bred samt ligger i rak linje med lasarettet och observationssjukhuset.
2. *Lasarettet eller pesthuset* är 45 alnar långt och 19 1/2 alnar brett. Det är byggt i två våningar och har 8 rum i vardera våningen. Läkaren har ett utrymme i den nedre våningen.
3. *Observations-sjukhuset* är avsett för fartygsbesättningar, karantänsbetjäning och lotsar, som kanske är lite sjuka (dock ej av pest eller gula febern).
4. *Konvalescenthuset* är (självfallet) avsett för dem som håller på att tillfriskna.
5. *Mönstringshuset* är avsett för skeppsbesättningar, som har genomgått sin karantän.
6. *Boningshuset* har byggts för läkaren, militärchefen och karantänsmäslaren.

Samtliga byggnader uppfördes emellertid inte omedelbart. Det första byggnadsåret uppfördes fem av dem. Innan arbetschefen, major Jacob Forsell (omtalad i kap. 7), den 30 november år 1818 inrapporterade, att karantänsanstalten var färdig, hade emellertid en hel del hunnit hända. Byggnadsanslagen hade stigit

Motiv från Käsö 1901.

efterhand – Käsö torn hade uppförts – landshövdingen hade blivit anmodad att ställa till med en stor middag på karantänsanstalten för samtliga utländska konsuler, för att dessa skulle få se ”denna sköna och kostsamma inrättning” — 1817 års arbetskommendering hade hemförlovats i oktober år 1817, därvid varje man erhållit 2 riksdaler i gratifikation samt skolagningspengar — resterande arbeten hade utförts av 60 man från Elfsborgs regemente.

När anstalten avsynades den 29 maj år 1819 kunde konstateras att byggnadskostnaderna uppgått till 79.875 riksdaler banco. Nära femtio år hade alltså karantänsanstalten fått dragas med icke ändamålsenliga byggnader och provisorier på de flesta områden. Men nu låg där en permanent karantänsinrättning!

För den färdigbyggda anstalten fastställdes en årlig stat på 5.870 riksdaler. Sammanlagt var det 26 personer, som fick dela på den summan. Av dessa hade läkaren 666:32 i arvode, sekreteraren 300 samt vaktmästaren 66:32. Förutom av de nämnda, utgjordes personalen av befälhavaren, kassören, en underofficer, sexton karantänssoldater samt 4 matroser.

Som den förste karantänsbefälhavaren förordnades den redan förut nämnde majoren Jacob Forsell. För denne blev anstalten något av en ögonsten, vars skötsel han gjorde till en livsuppgift. Och då var det ändå inte bara anstalten han ägnade sina omsorger. Han sökte även försköna omgivningarna på Käsö. Fördenskull lät han plantera mer än 1500 trädplantor och blev på det sättet skapare

av den park, som än i dag finns kvar på ön. Major Forsell var operasångare John Forsells farfar.

När nu så mycket folk tjänstgjorde på och stundom anlände till Käsö, var det ganska naturligt att man ansåg det lämpligt att tillföra ön ett näringsställe av något slag. Det blev också så att en före detta jaktlöjtnant Eric Rydell år 1819 antogs till "traktör". För sin rörelse lät han uppföra en särskild byggnad, det sedermera s.k. "Rydellska huset". Några år senare, 1831, inlöste staten huset för 1332 riksdaler eller nästan exakt 1000 riksdaler mindre än vad byggnadskostnaderna belöpt sig till.

*

Av vad som tidigare här nämnts om kontakter mellan karantänspersonal och skeppsbesättningar, både vad gällde det första mötet och ev. omhändertagande av sjuka, har tydligt framgått hur försiktig man enligt föreskrifterna måste vara. Plåtådan med dokumenten fick utgöra en skyddande länk mellan kontrahenterna. Ättiksbad, rökning samt användande av vaxdukshandskar och tänger underströk ytterligare den långtgående försiktigheten. Så mycket underligare kan det då synas att man tog så relativt lätt på säkerhetsåtgärderna, då någon verkligen kommit i direkt kontakt med ett fartyg, som var misstänkt för att ha en smittad besättning.

Lotsarna hade självklart de största möjligheterna att råka illa ut. Men bara de hade iakttagit försiktighet, när de kommit ombord på ett fartyg, som de efter bordningen kunde misstänka vara smittat, behövde de inte alltid gå i karantän. I en rapport från år 1828 talas det t.o.m. om att "de lotsar, som kommo ombord på misstänkte skepp blevo blott kastade i sjön, då de efter detta bad ansågos fullkomligt renade".

Nog har vatten redan i gångna tider ansetts ge vederkvickelse i olika former, men att det också kunde förmodas rena från ev. pestsmitta, vittnar om en föreställningsvärld, som är så främmande från vår, att den torde kunna betecknas unik!

Den försiktighet som iaktogs i skilda lägen, kulminerade nog dock vid begravningen av en person, som avlidit i en smittosam sjukdom. Den döde skulle då ges "sjömansbegravning", d. v. s. sänkas i havet. Detta fick dock inte ske var som helst, utan endast på plats, som anvisades av "Militär-Chefen". Ut till platsen fördes den döde i en särskild båt, som bogserades av en annan med ett minst fem famnar långt tåg. Minsta möjliga antal personer följde med på färden och de, som var närmast liket, höll sig självfallet i lovart om det samt iakt-

tog största försiktighet ”för att ej ådraga sig smitta”. Då liket stälptes i, var det försett med en tillräcklig tyngd för att genast sjunka till botten.

Dessbättre var det inte ofta sådana tråkiga förrättningar behövde äga rum. Ännu år 1825 hade t. ex. ingen verkligt pestsjukvårdats på anstalten. Den sjukdom, som man mest förskräcktes inför, var nog ändå gula febern. Att det trots denna förskräckelse ännu inte vårdats någon på Käsö, som varit sjuk i gula febern, förefaller i våra dagar inte på något sätt underligt. Gula febern förorsakas, som bekant, av ett virus, som sprides genom en speciell stickmygga, *Aedes aegypti*, vanligen förekommande i tropiska zoner.

En annan sjukdom kom i stället att spela huvudrollen och gå förödande fram i många svenska orter. Den sjukdomen var koleran, vars verkningar inom övärlden utförligare beskrives på annan plats (se kap. 31). År 1831 utfärdades närmare föreskrifter om sjukdomen i karantänshänseende. I ett Kungl. Brev av den 20 juni förskrevs att karantänstiden för ”Cholera morbus” skulle ökas med så många dagar som av seglationstiden återstod till åtta dagar. Inkubationstiden är ju också relativt kort. För pesten var motsvarande tidsbestämmelser trettio dagar. Kolerapatienter har vid olika tillfällen vårdats på Käsö, senast åren 1909 och 1911. Skörbjugg var också en mycket vanlig åkomma, som botades på Käsö. Den gamla tidens något ensidiga skeppskost bidrog självfallet i mycket hög grad till sjukdomens uppkomst.

*

Redan i början av den fullgoda karantänsanstaltens historia var man mycket mån om att hålla en god bevakning. Såväl kronans egna som förhyrda fartyg avpatrullerade skärgården och närliggande kustområden. Fartygens officiella karaktär underströks av att de förde örlogsflagg.

Vid karantänsanstalten uppfördes ett batteri på fyra kanoner. Särskilt servismanskap betjänade dessa. Kanonernas antal ökades senare och till sist bestod batteriet av åtta sexpundiga stycken. I mitten av 1850-talet överfördes de dock till Nya Varvet.

Bevakningen i dess olika former krävde emellertid personal. Manskapsstyrkan växlade helt naturligt från tid till annan, allteftersom intresset för karantänen ökade eller minskade med anledning av sjukrapporterna från utlandet. Som ett exempel på hur styrkan kunde vara sammansatt, anföres följande uppgift från den 1 maj år 1832.

Då befann sig den däckade kanonslupen *A e o l u s* vid Käsö. Befälhavare var premiärlöjtnant Lilljehöök och besättningen bestod av två underofficerare

och aderton man. Skaraborgs regemente hade fått släppa till en underofficer, tre korpraler och tjugotvå man för garnisonstjänst. Förutom detta förstärkningsmanskap fanns givetvis också den ordinarie styrkan att tillgå. Denna fick sköta om rodd, handräckningar, transporter och budskickningar samt tjänst göra som karantänsvakt.

Måhända var det kanonslupen Aeolus, som figurerade vid det tillfälle i juni månad år 1832, då ett sällskap på nio personer tvingades till gemensam karantän på Käsö. Till skillnad från andra grupper, vilka även fått utstå en påtvingad vistelse på platsen, har detta sällskapets gästspel bekantgjorts för eftervärlden genom den skildring av besöket, som en av de nio skrivit. Denna skildring återger Claes Krantz i sin bok "I krinolinens tidevarv". Den intresserade hänvisas till denna skildring. Här skall endast i korthet beröras de erfarenheter resenärerna gjorde, enär det direkt har att göra med vad som behandlas i detta kapitel.

Berättaren var en preussisk officer, som tillsammans med fyra män och lika många kvinnor hamnade i karantän av den anledningen att de svenska myndigheterna ansåg att danskarnas åtgärder mot den framträngande koleran var otillräckliga. Sällskapet kom alltså från Danmark och ämnade sig till Göteborg. Författaren beskriver hur sällskapet efter att ha kommit i land förgäves väntade på att någon skulle möta det.

När ingen kom, knackade man på i det närmaste huset, gick in och fann några papperslappar på vilka det stod var de skulle bo. Efter diverse trivialiteter installerade sig sällskapet, sedan kommandanten besökt det och givit sina förhållnings order. Vistelsen i karantänen blev sammanlagt fem dagar lång.

Sällskapet sökte förnöjelse på olika sätt. Bl.a. företog man båtturer i de allra närmaste omgivningarna. Roddare ställdes till sällskapets förfogande. Det var under en sådan färd, som det i hamnen liggande örlogsfartyget klockan tio på aftonen avlossade ett kanonskott till tecken på att båtutflykten var slut. Omöjligt är det ju inte, att fartyget var Aeolus, som ju i varje fall befann sig på platsen en månad tidigare.

Av skildringen framgår vidare, att parken då och då uppläts för de karantänspiktiga. Parken var självfallet också en mycket omtyckt vistelseort, där man bland annat hade tillgång till en kägelbana. Just i parken arrangerades också möten mellan de karantänspiktiga och dessas anhöriga. Givetvis fick ingen som helst personlig kontakt komma ifråga — man endast samtalade med varandra, stående på var sin sida av en gångstig. Om kontakt förekom — ett handslag

t. ex. – fick också besökaren stanna i karantän. Gåvor från besökarna kunde ju dock kastas över gångstigen till de tacksamma mottagarna.

I detta sammanhang kan nämnas, att det inte på något sätt gick någon nöd på de karantänspiktiga. De kunde t. ex. få praktiskt taget vilka varor de önskade för matlagningen – bara de beställde dem.

Många sällskap har på liknande sätt påtvingats karantän på Käsö. En del har måhända fått vistas där under tråkiga förhållanden, medan däremot andra haft förmånen att ha med sig någon person, som förstått att roa sällskapet och fått det att glömma meningen med vistelsen på platsen. Ett sådant sällskap berättar C. R. A. Fredberg om i tredje delen av "Det Gamla Göteborg". Roaren, upptågsmakaren och lekarrangören i detta sällskap var ingen mindre än Bohusläns kände hävdatecknare Axel Emanuel Holmberg, som blev så omtyckt och själv trivdes så väl på ön – och då inte minst i parken – att han kunde förmå sällskapet att stanna ett dygn längre i karantän än man från början räknat med!

Vid denna tid (1832) fanns det endast sju matlag (hushåll) på själva Käsö. Invånarna var överstelöjtnant Forsell, kassören Jungmarker, doktor Wastenius, styckjunkare Ribbe, Anders Hindrichsson, Carl Gräslunds hustru samt Johan Öberg.

*

Man skulle kanske kunna tycka att en anstalt, som hade en så stor personalstat och stundom en avsevärd beläggning av karantänssökande fartyg, måste bli mycket dyr i drift. Så var naturligtvis också fallet, men man måste ju då även ta i betraktande, att en viss utjämning skedde genom de avgifter, som de karantänspiktiga fick erlägga och som avsåg både fartyg och människor. Dessa avgifter varierade naturligtvis under årens lopp, varför någon enstaka anfordrad avgift ej kan ge någon rättvisande bild av anstaltens ekonomi. Av denna anledning ges i stället här ett exempel på hur de årliga inkomsterna faktiskt kunde överstiga motsvarande utgifter. År 1832 var nämligen inkomsterna 59.710 riksdaler banko medan utgifterna stannade vid 54.116 riksdaler. Påföljande år var summorna 30.218 resp. 23.307. Karantänsanstalten kunde alltså, i varje fall under vissa år, drivas med "vinst".

Både åren och siffrorna är intressanta, eftersom det var just vid den tiden, som koleran rasade som värst ute i Europa. Detta förde helt naturligt med sig att antalet karantänssökande fartyg ökade och år 1832 nådde man en verklig "topp". Då höll inte mindre än 442 fartyg karantän vid Käsö. Det tidigare omnämnda sällskapet, som hölls i karantän i juni månad just detta år, såg, under

femdagarsvistelsen på Käsö, inte mindre än femton fartyg anlända till ön. Av dessa fartyg var sju svenska, tre norska, tre engelska, ett franskt och ett amerikanskt. Det rörde sig följaktligen om en högst avsevärd besöksfrekvens.

Åren dessförinnan var antalet besök betydligt färre. Fram till de kritiska åren sjönk de karantängästade fartygens antal nästan stadigt nedåt. År 1823 kom sålunda endast tjugo fartyg, 1824 tre st., 1825 åtta st., 1826 ett st., 1827 tre st., 1828 sju st., 1829 fyra st. och 1830 tre st. Det följande året sprang besöksantalet plötsligt upp till etthundratolv fartyg.

Efter 1832 års toppnotering sjönk antalet besök åter ned ett stycke, men var ändå genomsnittligt på en högre nivå än kort före koleraåren. Som exempel kan nämnas år 1835 åttiotvå st., 1849 åttio st., 1854 fyrtioett st. Antalet besök företedde därefter åtskilliga mindre toppar och vågdalar och däribland förekom flera år utan några som helst karantänssökande fartyg.

I mitten av 1850-talet slutade karantänskommissionen sin verksamhet, och överinseendet av karantänsanstalten åvilade därefter landshövdingeämbetet. När den siste karantänschefen, den gamle f. d. kommendörkaptenen Napoleon Åhmansson, dog, förändrades mycket av det gamla system, som rått på Käsö. Personalstaten minskade väsentligt.

Enligt 1882 års reglemente skulle personalen utgöras av en läkare, en karantänsmästare och fyra karantänsträngar. Det tillades dock, att fler tjänstemän kunde tillsättas vid behov. Ännu år 1885 var anstalten emellertid i avsaknad av den läkare, som det nya reglementet föreskrev. Det fanns helt enkelt ingen sökande – lönen var för dålig!

Ett Kungl. Brev av den 24/7 1885 tycktes emellertid lova bättring. Man hade årligen haft 15.850 kronor i statsanslag, men åren 1881–1885 hade endast 55.503 kronor tagits i anspråk. För statsverket sparades alltså 23.746 kronor. Det fanns till synes utrymme för att ge läkaren bättre betalt!

Läkare, som senare tjänstgjort vid karantänen, fick också mera att säga till om. Till sist blev läkaren också karantänschef. Det sägs att den dåvarande karantänsmästaren, von Yhlen, blev så förtrytsam över de förändringar som vidtogs, att han avgick. Detta skedde år 1900.

Bland de läkare, som under årens lopp tjänstgjort vid karantänen, kan nämnas Carl G. Wastenius, Fr. Schultzen, Johan Ludvig Engström och Gustaf Hjortsberg. Den sistnämnde var den siste ordinarie karantänsläkaren. Han avgick med pension i början på 1920-talet och var en mycket omtyckt samt tjänstvillig läkare, som var välsedd och välkommen över hela skärgården.

Efter den förste karantänsbefälhavaren Jacob Forsell, tjänstgjorde en lång rad personer i samma befattning. Av dessa kan nämnas major Hallström, kommendörkapten Napoleon Åhmansson samt karantänsmästarna J. A. Ryberg och von Yhlen.

De tre sistnämnda ligger begravda på Käsö kyrkogård, som invigdes år 1840 och som beskrivits i kapitlet om begravningsplatserna (se kap. 7).

Det tycks genomgående ha varit så, att de som i olika befattningar tjänstgjort vid karantänen, känt en mycket stor trivsel på Käsö.

*

Anstaltens yttre har inte nämnvärt förändrats från år 1818 till våra dagar. Visserligen har tillkommit ytterligare en sjukhusbyggnad samt en avlusningsanstalt, men den byggnadsverksamheten påverkar inte den för Käsö karakteristiska bilden av en lång rad av hus, vitt åtskilda från varandra, liggande invid segelleden.

Måhända kan det sägas, att karantänsanstalten såsom sådan numera ligger på lit de parade, till följd av att folkupplysningen, läkarvetenskapens framsteg, tillkomsten av epidemisjukhus m. m., gjort dess tjänster, om ock inte obehövlige så dock sällan nödvändiga, men trots detta gör de gamla byggnaderna än i dag sin tjänst. Kronan äger ju alltså platsen, och denna utnyttjas för en viss militär aktivitet, därvid en del av byggnaderna fått en mycket naturlig användning som — logement.

Karantänen, som skydd mot farsoter, militären, som skydd mot mera lättidentifierade fiender; se där användningsområden för anstalten, som korresponderar med varandra! Och på höjden, ett stycke från byggnaderna, står Käsö torn, som ett lätt igenkännligt sjömärke. Det påstås att Viktor Rydberg från dess krön inspirerats till dikten "Den flygande Holländaren" samt romanen "Fribytaren på Östersjön". Han är i så fall inte den ende litteratören, som inspirerats av de vackra omgivningarna. Men trots naturens vilda skönhet, är det nog ändå människorna, som satt prägel på skärgården. Platser, där mängder av människor träffats, karakteriseras just av händelserikedom. Käsö är en sådan plats. Till karantänshusens väggar skulle man vilja säga:

"Om ni ändå kunde tala ..."

Kap 39

Köpstadsö

F. d. skepparö

I mitten av 1500-talet hette fiskarbonden på Köpstadsö Helge. Han var skattebonde på öns enda hemman ännu år 1565. Och vid sekelskiftet, år 1600, säges att "länsman Hellie" är fri från skatt på grund av sin befattning. Men det är väl föga troligt, att det är samma person nu, som avsågs år 1550.

Ännu år 1619 nämns en Helge på ön. Sju år senare har han fått sällskap av Lars Larsson. Även Helges son, Lars Helgesson, omtalas i olika sammanhang.

Och år 1653¹ finns följande invånare: Helge Larsson med hustru och piga, Erik Larsson med hustru och dräng, Olof Jakobsson med piga, Olof Andersson med hustru, Olof Jonsson med hustru, Nils Eriksson med hustru, Erik Galle med hustru och änkan Ingeborg med piga.

Antalet inbyggare ökar sedan successivt och utgör exempelvis år 1672 9 matlag om sammanlagt 19 personer.

År 1648 köpte amiral Ancharhjelm ön till frälse av Kronan, och därefter växlade skatterättigheten åtskilliga gånger mellan olika innehavare. Bland andra nämns både Elsa Beata och David Makeléer som ägare. Frälseräntan i Köpstadsö inköpte år 1813 änkan Dorothea Elisabeth Santesson av Johanna Anna Hellenstedt för 500 rdr.

Prisvariationer förekom sannerligen också på den tiden. När rådmannen Theodor Rådberg år 1839 köpte frälseräntan av 1 mantal Köpstadsö av arvingarna till avlidne brukspatronen Olof Bredberg och dennes likaledes avlidna maka Johanna Maria Bredberg, så fick han betala 1.100 rdr.

Man kan alltså säga att ön i varje fall i de relaterade fallen gjorde skäl för sitt namn. Köpstad var nämligen i äldre tider en ganska vanlig benämning på handelsplats. Det finns ju forskare, som till och med framfört tanken, att Köpstadsö skulle varit platsen för de stora marknaderna under vikingatid. Detta sistnämnda är dock föga troligt, då erforderliga utrymmen saknas. Däremot har av Johan Alin framförts den tanken, att folk från närbelägna orter först några århundraden senare kommit samman vid ön för att köpa och sälja, varvid kom-

¹ År 1643 nämnes Anders Räf och Olof Bagge i samband med gåvor till kyrkan.

mersen huvudsakligen ägde rum ombord på handelsskepp, som begagnat öns relativt goda hamn. Det får anses betecknande att öns namn saknas i Valdemars jordebok från 1200-talet. Om det verkligen varit så, att den var en känd handelsplats redan dessförinnan, bör den ju ha nämnts i sagda bok.

Något säkert bevis för att handeln tillgått på det sätt, som Alin skisserat, finns emellertid inte. Men kanske ligger det ändå något av en antydning om en viss särart hos ön om man ser till den fåtaliga befolkningens sysselsättning redan i gammal tid. Visst bedrevs det husbehovsfiske jämsides med jordbruket, men det torde ändå ha varit ett fåtal män på ön, som räknade fisket till sitt verkliga yrke. I stället har det varit så att många män har sökt sig ut på haven, dels som anställt sjöfolk på örlogs- och handelsfartyg – även ombord på Ostindiska Kompaniets fartyg på sin tid – och dels som egna välbeställda skeppare. Köpstadsö har verkligen varit skepparnas och sjömännens ö.

Även en del andra sysselsättningar med anknytning till havet har dock kunnat noteras. Sålunda har flera personer, boende på ön, haft anställning vid det Dykeri- och Bärgningskompani, som haft sitt arbetsområde bl. a. utefter den här aktuella delen av kusten.

Skutornas tid på Köpstadsö är lång, säkerligen mycket längre än vi kan föreställa oss. Det räcker måhända att bringa i erinran församlingsräkenskapernas vittnesbörd från 1500- och 1600-talen. År 1630 omtalas exempelvis Erik på Köpstadsö och hans skutebröder, då de skänkte 2 daler till Frölunda kyrka (endast Styrsö Capell fanns då på öarna). Och bland övriga "skutesällskap" nämnes t. ex. Erik Larssons skuta på Köpstadsö 1642.¹ Gåvan var den gången 4 daler.

Så har då "skutesällskapen" seglat genom århundradena. Även "främmande" skeppare har slagit sig ned på ön och hängivit sig åt seglation. Skepparen Christopher Gudmundsson Gädda från Torekov i Skåne är ett exempel. Han inflyttade under den stora sillfiskeperioden (1760), gifte sig med en köpstadsöflicka och blev stamfader för en vittförgrenad släkt, som än i dag har flera representanter på öarna.

Men skutorna försvann en efter en, inte minst i vårt eget sekel. Och den allra sista skutan – Nina – såldes i slutet av 1920-talet.

Mestadels fördes skutorna i kustseglation. Självfallet spelade vädrets makter en stor roll, då seglen var de enda framdrivningsmedlen. År 1848 skulle exempelvis skepparen Anders Larsson, Köpstadsö, frakta bomullsgarn till Båstad från

¹ Det kan naturligtvis vara samma skuta och sällskap som avses. Lägg märke till att Erik Larsson även nämnes som en av inbyggarna på ön år 1653, vilket också nämnts härövan.

Köpstadsö. Motiv från "byn".

Göteborg. Då det blåste upp till storm vågade han emellertid inte segla utan lade till vid hemmaön. Två män från Styrso, Carl Magnus och Hans Nilsson, passade därvid på att stjäla 15 buntar bomullsgarn från skutan. Den ene av männen var tidigare straffad. Saken togs upp vid urtima ting!

Det var alltså inte bara vind och sjö, som hotade frakterna! Stundom kom inte heller delägarna i de "partrederier" som fanns överens. Skepparna Erik Ebbesson och Gustaf Mörk, Köpstadsö, förde sålunda sin sak inför rätta år 1844. Det framgick i målet att de två seglat tillsammans i skutan "Anton" och därvid haft goda förtjänster. De hade halva andelen var i båten. Nu krävde Ebbesson att Mörk skulle ge honom hans del i vinsten. Som vanligt uppsköts målet åtskilliga gånger. Utslaget kom år 1846 (!), då det klargjordes att Mörk skulle redovisa förtjänsten samt ersätta Ebbessons rättegångskostnader med 8 rdr.

Det var emellertid inte alla, som lyckades väl. År 1843 fick skepparen Andreas Bryngelsson, Köpstadsö, gå i konkurs. Till de sammankallade borgenärerna ville han "avstå all sin egendom och sedan vara från vidare krav befriad". Han var inte den ende inom övärlden, som drabbades av det ödet. Över huvud taget var

det svårt för många i ekonomiskt avseende, alldeles särskilt under första hälften av 1800-talet.

Tidigare har nämnts den ganska goda hamnen på ön. En sådan är ju en viktig förutsättning för seglationen. Men ingenting är ju så bra, att det inte kan förbättras.

Det var vad som i visst avseende skedde år 1763, då dykerikommissarien Carl Wallman innehade frälsehemmanet Köpstadsö. Han lät, med enligt egen uppgift mycket stora kostnader, slå in i bergen vid hamnen sammanlagt 11 järnringar, att "vid storm och oväder belägga fartyg i". När han hade gjort detta, vände han sig till rätten och begärde förbud att förtöja fartyg vid ringarna för den, som ej erlade hyresavgift till honom. Och denna hyra var till "för att en så god och kostsam inrättning i framtiden må ha bestånd och underhåll...".

Rätten resolverade: ingen sjöfarande kan nekas bruka hamnen vid Köpstadsö, ty den är öppen och tillåten för alla utan vedergällning. Dock: då Wallman på egen mark och med stor kostnad anbragt 11 ringar, som är hans egendom, så befinnes det skäligt att förelägga 10 dalers vite vid olovligt bruk.

Vad beträffar avgiften för förtöjning i ringarna, så hänvisades Wallman av rätten att hos landshövdingeämbetet (länsstyrelsen) efterhöra lämplig storlek.

Så småningom kom ringarna att tillhöra ön och avgiften för deras brukande samt plikten för den, som inte följde bestämmelserna, intogs i byordningen. Exempel härpå utgör byordningen för Köpstadsö av år 1835 (§ 10):

"Alla Fartyg som kommer att nyttja Ringarna i Hamnen, som är Ön tillhörige Betalar enligt Kongl: majt:s Nådiga Reglemente En Skilling Banco per Läst, den som deremot nekar plikte 2 Rd B:o."

*

De 40 marker jord, som frälsehemmanet Köpstadsö omfattade, var föremål för lika stort intresse, som var vanligt på övriga öar. Men det verkade som om öborna inte hade riktigt klart för sig vilka markområden, som var deras!

År 1766 skedde en "utjämning" eller delning, sedan samtliga åbor sökt utröna hur stor andel som tillkom var och en av dem. Man hade ett "document" från 2/2 1707, som visade vad fyra åbor då ägde, men hur jorden sedan blivit delad, var man inte klar över. Åborna kom då överens om att markfördelningen skulle ske efter ett visst system, där vars och ens höbärgning skulle utgöra norm.

Härigenom kom man fram till följande fördelning i marker:

Johannes Larsson	4 31/36
Christopher Gädde	5 —
Sven Gunnesson	447/72
Olof Carlsson	3 1/3
Änkan Anna Svensdotter	271/72
Anders Helgesson	8 1/3
Änkan Kerstin Olsdotter	3 ¾
Nils Rasmusson	7 1/12
Summa: 40 marker	

När samtliga åbor godkänt den fördelningen, kom man överens om köp och jämkningar "till förekommande av mycket hinder uti deras bärgning, med flera av så olika hemmansdelar härflytande oreda och besvär, såsom vid skattens avgörande m.m...".

Jämkningsen slutade med att samtliga fick 5 marker vardera utom änkan Kerstin Olsdotter, som inte hade något att lösa med och därför behöll sina 3 ¾, samt Nils Rasmusson, som avstått jord till änkan Anna Svensdotter och därför fick stå för 6 1/4 marker.

När laga storskifte förrättades på inägorna år 1781 innehade följande personer hemmansdelar:

Johannes Larsson	1/8
Sven Gunnesson	1/8
Jöns Andersson	1/8
Christopher Gädde	1/8
Lorentz Jonsson Schönbom	1/8
Lars Andersson	1/8
Nils Rasmusson	5/32
Änkan Kerstin Olsdotter	3/32

Enligt dessa var inägorna bara äng, som alltid årsskiftesvis varit nyttjad. De bördigaste områdena gav 10 sommarlass hö per tunnland. Övriga ängar gav 8 — 3 — 1 1/2 lass. Vid förrättningen undantogs mark för en samfälld båtupptagningsplats och en plats för "väf-beredning". Vidare klargjordes att det fanns två vägar, varav den ena gick till strandbryggan och den andra ledde till Tofterna, men också till utmarken. Två brunnar antecknades även.

En sämjedelning ägde sedan rum på alla ägorna år 1841 och laga skifte förrättades på dessa åren 1883—84.

*

Från bryggan, där en skylt upplyser om att besökaren kommit till Köpstadsö, men eljest endast ett fåtal synliga hus avslöjar att ön är bebodd, löper i en brant S-formad "kringelbukt" den tvåmetersbreda, asfalterade vägen in mot ön. Den backen måste kosta på, när man skall frakta varor eller post till "byn".

Denna märker man inte något av förrän man följt den slingrande vägen över en gleshusbeströdd högplatå, som avslutas med att man når telegraminlämningsstället. Då utbreder sig framför en i dalgången "byns" gytter av olikfärgade, tätliggande hus. Den vita färgen dominerar dock. Små trädgårdar, ofta häckomhågnade, omger husen. Rönne, ek och ask är rikligt företrädade. Allt verkar lummigt och trevligt. Men vägarna är så smala, att t. o. m. de i skärgården så vanliga cykelkärrorna knappt tar sig fram. Skottkärror är därför de mest förekommande transportmedlen.

"Byns" dalgång har sin fortsättning i nordost över en instängd "sumpvälling" och vidare ut i en sommarstugekransad sjökil med utstickande privata båtbyggor.

Dalens andra ända mynnar ut i en förträfflig liten småbåtshamn. Tre bryggarmar, varav en kraftigare än de andra, skjuter ut i vattnet. Ett smalt sund bildas mellan ön och den närbelägna Mosskullen. Där detta sund vidgar sig i öster brukar företrädesvis seglare ankra och söka natthamn i lä för sydvästen.

En "flottflytande" bensinstation ligger redo att betjäna de motordrivna sjöfararna inte långt ifrån varvet på Mosskullen.

"Byborna" betjänas i sin tur vid infarten till "byn" av "Köpstadsö-Hushålls Handel", och företrädesvis sommargästerna kan skaffa sig tennistid genom "Kössö Vänners" försorg. Härom talar anslagstavlan vid "bycentrum".

Jämfört med övriga öars bebyggelse, har Köpstadsö "by" relativt liten utsträckning, men utmarksdelarna på ön hyser också en del hus. Nästan runt hela Köpstadsö har sommarstugor krupit ned i skrevorna nära vattnet, som för att blöta "fötterna".

Och en del av de wallmanska ringarna kan ännu skådas på de brantstupande bergväggarna i öster. Såväl gammal tid som nutid förenas i dem på f. d. skepparnas och skutornas ö.

Kap 40

Styrsö

Huvudö med fiskeläge

Att huvudön i Styrsö kommun heter Styrsö, kan det synas onödigt att poängtera. Men så är dock inte fallet. Det har nämligen inte alltid varit så. Brännö var ju tidigare i ledande ställning under marknads- och tingstiden, och i våra dagar vill Donsö göra Styrsö äran stridig genom rikligare folkmängd, större fiske- och fraktflotta samt tecken på än mer ökande företagsamhet. Därtill kommer att i kommunalpolitiskt avseende en koncentration skett till de båda sistnämnda öarna. Och än mer bundna vid varandra kommer de att bli, då de framdeles sammanlänkas av en bro.

Det var helt annorlunda på den tid, då övärlden mera permanent just börjat förekomma i handlingarna. År 1550 är det Styrsö Västergård eller Tången kallad samt Sörgården, som nämnes. Inbyggarna säges vara "Hans på Styrisö och Enkan på Styrisö". Femton år senare har "scattebönderna till 8 hestar" blivit tre. Norgården har kommit med i bilden.

På 1580-talet var Hans Bill på Styrsö länsman. Liksom andra, vilka efter honom blev länsmän, angavs han i skattehänseende "fri för han ehr lentzman på öierna!" Han var den ene av två bröder (den andre hette Olof), som på den tiden var mycket bekanta och åtnjöt stort förtroende inom övärlden. Hans Bill avled år 1599. Brodern Olof bodde jämte Nils Helgesson och Gudmund Svensson alltjämt kvar på Styrsö år 1619.

Ett drygt trettiotal år senare (1653) fanns enligt mantalslängden följande personer på ön: Nils Nilsson med piga, Rasmus Björnsson med dräng, änkan Maret med piga, änkan Ingeborg med piga, Anders Bengtsson med hustru och piga, Hans Gunnesson med hustru (1/8 mantal), pigan (alltså ogift) Maret (1/8), Hans Nilsson med hustru, dräng och piga (1/8), Anders Nilsson med hustru (1/8), Jon Börjesson med hustru (1/4), Sven Nilsson med hustru (1/4), Oluf Nilsson med hustru, Per Larsson med hustru, Nils Jonsson med hustru, änkan Ingeborg med dräng och piga, Elin, pigan Carin, Per Persson med dräng, Hans Billich med hustru, änkan Maret Nilsdotter med piga, Anders Larsson med hustru samt Börje Larsson med hustru.

Som i kapitlet "Historisk Orientering" framhållits, var det tolv familjer, som utgjordes av man, hustru och ev. tjänstefolk. Då det rörde sig om skattemantal, anges inga som helst barn. Det rätta invånarantalet får vi därför inte reda på. Av de angivna 45 personerna, var det 8 som inte skattade.

År 1672 fanns det 28 matlag på ön med 55 vuxna personer, varav 12 äkta par, 6 drängar och 15 pigor.

Liksom på de övriga öarna fanns det på Styrso bl.a. under 1600-talet en hel del fraktskutor.¹ Särskilt från gåvolistorna i kyrkoräkenskaperna får vi reda på skepparnas namn. Nämnas kan exempelvis Per Larsson "med sina skutebröder", som noterats vid skilda tillfällen, alltifrån 1652 till 1669. Och köpmannen Johan Weddinghusen, Göteborg, samt skepparen Björn Larsson på Styrso, var innerligt tacksamma "för lycklig hemkomst tillsammans" år 1689.

Bland de personer från samma sekel, som utöver sina fäders förnamn, brukade ett verkligt släktnamn som tillnamn, kan nämnas Hans Billich (1632),² Nils Billich (1667–1669), Carin Billich (1673), Olof Hansson Billich (1682–1702) samt Lars Ohlsson Skytt (1684–1702).

Medlemmarna av släkten Billich var troligen ättlingar till de tidigare nämnda bröderna Bill.

Invånarantalet ökade successivt. Inflyttningstakten var god under den stora sillfiskeperioden, men befolkningstillskottet reducerades till en del genom utflyttning, när nödtiden började. Därtill kom åtskillig reduktion genom koleraepidemier och druckningsolyckor. Trots detta ökade alltså invånarantalet långsamt men säkert.

År 1800 anges för ön Styrso 315 inv.; år 1831 473 inv.; år 1850 550 inv.; år 1888 650 inv.; år 1935 917 inv. och år 1960 964 inv.

År 1648 köpte amiral Mårten Thijssen Ancharhjelm Sörgården och Tången av Kronan. Dessa hemman innehades sedan av Ancharhjelm arvingar på samma sätt, som skedde med Köpstadsö. Tången var helt skattehemman i varje fall intill 1715, men före 1719 "förmedlades" det till hälften. Vad sörgårdshemmanet beträffar, var det helt skattehemman av ålder. Det var detta hemman, som av allt att döma ägdes av bröderna Bill. I domboken för år 1627 nämnes det nämligen "Bylgården".

¹ Ännu år 1950 fanns 5 fraktskutor av trä hemmahörande på Styrso. Den största var en tremastskonert på 240 dödsviktston och med 90 standards lastförmåga.

² Årtalen är angivna efter kyrkoräkenskapsboken resp. födelseboken. Hans Billich nämndes sedan i mantalslängden år 1653.

Hans Bill var ju, som förut nämnts, länsman på öarna en tid. Man skulle då kunna tro att Sörgården, om det verkligen fanns någon länsmansgård på Styrso (på Brännö fanns ju en, som bekant), skulle kallas så i handlingarna. Så sker dock inte. Det är i stället Norgården, som får detta epitet!

Norgården köptes år 1648 av den kände fältmarskalken Lennart Torstensson. Några få år senare säges dock hans änka, Beata De la Gardie, ha köpt hemmanet till frälse, "undan länsmannen". Hemmanet påstods då ha varit en gammal länsmansgård för "Svenska öijerna". Det har dock inte gått att få detta bekräftat. Hemmanet "avstods" år 1688 åter till Kronan.

Med Ancharhjelm's innehav av flera hemman i styrsöskärgården, följde tydligen patronatsrätt. Amiralen säges ha varit en varm tillskyndare av den nya träkyrka, som byggdes ungefär samtidigt med hemmansköpen. Det har också ansetts för troligt, att Petrus Olai Kindius – herr Pehr kallad – var särskild av Ancharhjelm kallad kaplan till att börja med.

Under mycket lång tid var ju eljest all kyrklig verksamhet på öarna koncentrerad till Styrso. Först i "Styresö Capell", som anlades i slutet av 1500-talet i närheten av Brännholmsviken (Vikingakyrkogården). Så följde den redan nämnda träkyrkan, byggd i 1600-talets mitt på den nuvarande kyrkans plats, där sedan våra dagars vitmenade stenkyrka stått alltifrån år 1752. Det är först i vårt eget sekel, som Kyrkan fått "boningar" även på andra öar, med början på Donsö med begravningskapell, följt av (verklig) kyrka och prästgård. (Mera om detta, se kap. 6).

*

Av de olika bebyggda delarna på Styrso, torde Banebratten vara en av de mest kända. Ett särskilt kapitel har ägnats dess mest bekanta åbor, krögarparet Öberg (se kap. 17), varför den "epok" de representerade endast bringas i erinran här.

Det fanns emellertid annat på Banebratten än legitima och illegitima krogar, som ju bara medförde ordningsstörningar av olika slag. Platsens "industri" åsyftas. Den gick skiftande öden till mötes, och utgjorde den grundval på vilken Öbergs senare byggde upp sin "makt".

"Salteri- och trankokeriverket Barnebratten" innehades av hejderidaren Lars Hansson, bryggaren William Gibson och Adam Gawin, då det år 1806 jämte 1 2/3 mark i Styrso Sörgård samt en s.k. drejbåt med tillbehör för 1.583 1/2 rdr såldes till M. och S. Borgman, vilka två år senare sökte fasta på fånget. Trankoket var det nog dåligt med, ty S. Borgman sökte och fick tillstånd år 1806 att

inrätta ett trankok på 2 kittlar. Enligt handlingar, som omnämnes i kapitlet om den stora sillfiskeperioden (se kap. 27), uppfördes sillsalteriet ursprungligen 1801–1802 av salteriidkaren Johan Martin Meijer.

Redan på 1760-talet lär det dock ha funnits ett sillsalteri på platsen. Alltnog, det meijerska salteriet med det angivna jordestycket bytte ofta ägare, ja så ofta, att vissa mellanliggande led är okända för oss.

År 1817 står "coopvardie skeppare" B. Elfström som köpare och Thure Fr. Lindgren som säljare. Köpesumman var 1.056:32 rdr.

Och år 1831 fick den bekante Johan Öberg fasta på ett köp, som skett redan år 1822. Det gällde "1 2/3 mk i Styrso Sörgård med tillhörande salteri kallat Barnebratten, jämte en väderkvarn". Detta köpte Öberg av änkan Thola Backman för 1.475 rdr.

Så fick Öberg bl.a. tillgång till magasin, där han på sommaren år 1823 skulle dölja en del av det rövade godset från den danska jakten "Die Frau Mette". Händelsen omnämnes i kapitlet "Sjörövare".

Den väderkvarn, som ingick i Öbergs köp, hade uppförts av bokhållare Thure Lindgren, vilken fick synerättens tillstånd härtill år 1813. Var kvarnen skulle ligga beskrevs sålunda:

"Nordväst från åbyggnaden på Banebratten på en kulle, som därtill synes vara tjänlig."

*

Halsvik är en hemmansdel i Sörgården, som också har anknytning till sjöröverikapitlet. Där bodde nämligen Christen Andersson och hans dräng Carl Börjesson, vilka båda var med på den beryktade "kaparresan" år 1823 och sedan gömde en del av det rövade godset, bl. a. på det närbelägna skäret Klinten.

I våra dagar är dock sådana gamla "minnen" glömda och modern villabebyggelse har vuxit upp kring vägen till bryggan, där de gamla sjöbodarna har varit tacksamma motiv för bildkonstnärer, vare sig dessa varit försedda med pensel, ritstift eller kamera.

Eljest är Halsviksstranden sedan lång tid tillbaka under somrarna tillhåll för soldyrkare, även om badgästerna också sökt sig till många andra platser på ön, och med hjälp av båtar, till de närliggande holmarna.

Badgästlivet på Styrso säges ha börjat så smått på 1850-talet. Redan den 17/11 1845 sålde emellertid Carl Olsson på Styrso sitt nybyggda envåningshus i Halsvik till handlaren J. N. Öhrn, Göteborg, för 600 rdr. Måhända blev Öhrn en av de första sommargästerna?

Sjöbodar vid Halsvik.

Det händer än i dag – även om det var mer vanligt i äldre tider — att man får till svar om man frågar om en person bor på Styrso: "Nej, han bor på Tången." För den som bor på ön är det måhända naturligt att säga så, men för främlingen ter sig svaret märkligt – Tången ligger ju också på Styrso! Fiskarsamhället där ute i väst är alltså för många en främmande värld, en ö skild från den egna. Och denna särpräglade "ö", detta fiskeläge är inte av ringa storlek befolkningsmässigt sett. Av hela invånarantalet på Styrso år 1935, 917 stycken, hörde inte mindre än 296 hemma på Tången. Och i början på 1830talet var siffrorna: 473 på hela ön, varav 162 på Tången. Vid sekelskiftet år 1800 var befolkningen ganska jämnt fördelad mellan Styrsos övriga delar och Tången. Siffrorna var 159 resp. 156!

Om Tången av många styrsöbor räknas som en "ö" för sig själv, så finns det skäl att påminna om, att det verkligen finns en ö invid Tången, som av ålder brukats av tångeborna. Denna ö är Vargö.

Den är endast 300 meter avlägsen från Tången, och fiskarbönderna i äldre tider brukade släppa sina kreatur på bete där. Men detta kunde även medföra komplikationer. Detta var vad som hände Anders Andreasson från Tången år 1819. Han orienterade rätten om, att alla på Tången varje vår förde sina kreatur till Vargö. Kort före midsommar blev en gris där ihjälbiten av Jonas Lindgrens hund, enligt Andreassons uppgift. Han framhöll: "Min gris var före denna

händelse ett växande ämne!” Den sju månader gamla grisen hade i inköp och föda kostat honom 12 rdr. Han bad att få denna summa i ersättning av Lindgren. Denne förnekade emellertid att hans hund bitit ihjäl grisen. Ett vittne från Tången, Lorents Andersson, bekräftade att man på såren sett att grisen blivit ihjälbiten av en hund. Då fler bevis ej kunde företes, blev Lindgren ej ersättningskyldig. Andreasson fick i stället ge 1 rdr i rättegångskostnad.

Även i våra dagar har djur på ön åstadkommit missämja. En minkfarm har blivit nedlagd, men får och gäss har i stället vandrat omkring och lämnat visitkort på många platser. Det är dock inte tångebor, som äger djuren, utan främmande till Vargö inflyttade personer.

Salterirörelsen på ön hade under årens lopp många både ägare och anställda. Anläggningarna låg väl belägna i Vargödal. Bland de mera kända personer, som utan att själva vara salteriidkare, bodde en tid på Vargö, var bokhållare Fredrik Hårds änka, Johanna Hård. Sedan hon flyttat till ”mellanstationen” Banebratten på sin väg till Vrångö, sålde hon i januari 1823 sina byggnader i Gröne Viken på Vargö till jaktuppsyningsman Fredrik Holm för 700 rdr. Samma år blev hon anklagad för anstiftan till sjöröveri (se kap. 23).

Kofferdikaptenen och sedermera salteribokhållaren Jon Patersson på Vargö lät uppföra en ”husbehovsvädermjölkvarn” och ville betjäna sina ”grannar på öarna omkring” mot ”tullavgift”. Han sökte rättens tillstånd år 1817, men den ville först ”skåda läget”. Senare sökte flera personer från skilda öar, och främst då lotsarna på Brännö och Vrångö, påverka myndigheterna till Paterssons och sin egen förmån genom en skrivelse. Man framhöll, att många hinder mötte dem såväl sommar som vinter, då de behövde mala sin säd till husbehov. Motvind, is eller drivis kunde hindra dem flera dagar, förklarade de. Det var därför nödvändigt, att de fick en kvarn på närmare håll än fastlandet. De bad därför att Paterssons ansökan måtte bli beviljad. Resultatet är okänt.

”Vargö håla” var länge en välkänd plats för vindväntande fartyg. Och trafiken på sjön pågick ju inte bara under sommaren. Därför hände det, att fartyg på utgående vintertid kunde bli infrusna där. Och vissa skeppare sökte kanske självmant sitt vinterkvarter i ”hålan”. De främmande fartygen betydde utkomstmöjligheter för de närbelägna öarnas invånare. Ty besättningarna behövde naturligtvis färskvaror. Och måhända fanns det de, som sökte sig dit i andra än leveransärenden ...

Länsman Erik Grönbohm lät den 13/3 1765 åtala Ingeborg Jonsdotter på Styrö för att hon två gånger låtit sig lägga av en båtsman Olof Jönsson Burman

på ett skepp i vinterkvarter i Vargö håla. Hon hade sedan fått en gosse, som emellertid kort efter födelsen dog.

Man lät lysa efter båtsmannen, men han kunde ej återfinnas. På tinget den 11/6 1766 dömdes Ingeborg att böta 2 daler till kyrkan samt att undergå enskild skrift.

Ett liknande tingsärende "drabbade" Olena Andersdotter från Tången den 21/10 1801. Åtalet gällde lägersmål – "ett nu levande flickebarn". Olena erkände. En tysk skeppare hade legat för motvind i Vargö håla, och hon hade kommit dit för att sälja fisk och mjölk. Rätten beslöt: hon plikte 12:32 enl. Missgärningsbalken 53:1 och 55:5 samt betale 32 skilling till Styrso kyrka och undergår enskild skrift!

Styrso Havsbad och dess restauration var i slutet av förra seklet en välkänd företeelse. Men fördenskull får man inte glömma att anläggningen på Bratten hade medtävlare i skärgården. Den eljest ganska kala "holmen" Vargö hade nämligen på ostsidan en anläggning, som för många människor framstod som "Gröne Viken", ett namn, som platsen förresten en gång burit. Den anläggning som åsyftas gjorde Vargö till en frekventerad badort, som hade den rekvisita som erfordrades för en sådan: restaurang, hotell och två badhus. Och ställets nya namn var Stjärnvik.

Det var efter en auktion i september månad år 1859, som platsen kom i göteborgsdirektörens J. P. A. Schmidts ägo. Han anlade en restaurang där, som han kallade för Stjärnvik. År 1867 arrenderade han ut den då nyanlagda badinrättningen. Där fanns varmbadhus och kallvattenbassäng, och hotellet inrymde 14 trivsamma rum. Förbindelserna med staden var ju viktiga, och dessa skötte ångslupen "Sjöfröken" om, med flera turer om dagen.

Den förste arrendatorn, vars namn var C. G. Österberg, var värd på stället intill år 1874, då O. Olsson övertog arrendet. Taffelmusik utfördes och konserter hölls, och till förlustelserna hörde även en kägelbana samt båt- och fisketurer.

År 1880 var det Emma Söderhielm, en ung göteborgska, som stod för rusthållet, och Stjärnvik hölls för att vara ett av de trivsammaste ställena i skärgården. När den gamle Schmidt avled, blev hans son Carl ägare till anläggningen, men han var inte på samma sätt som fadern intresserad av den. Han sålde därför Stjärnvik. Ett bolag bildades i stället: AB Stjärnviks Havsbad (1898).

Och verksamheten in på 1900-talet gick i skilda ägares och arrendatorers tecken. En av dem, som drev rörelsen på den populära badorten, var Lotten

Berndtsson, f. d. restaurangkassörskan på Göta Källare. Hon stod för värdskapet åren 1913–1915. Med restriktionerna under första världskriget förändrade mycket, och anläggningen utgjorde inte samma lockelse som dessförinnan. Sommaren 1916 hade en annan innehavare tagit över.

Den 29 juli detta år, vid halvfyratiden på morgonen, uppstod eld i restaurangbyggnaden, och eftersom det blåste hårt spred sig elden snabbt till hotelloch badhusbyggnaderna. Personal och gäster kunde rädda sig, en del dock i sista stund.

På morgonen låg allt i aska. En mycket populär badort gick på det sättet förlorad för de många göteborgare, som gästade stället. Efter branden inköptes platsen av bröderna Axel och Torsten Rinman, som sedan lät uppföra privata villor där. Platsen har också alltsedan dess varit i privat ägo. När detta skrives, har jämnt 50 år förflutit sedan branden. Ett dystert 50-årsminne.

*

Rätt ofta i äldre tider kom det till misshälligheter beträffande beten, kreatursvakt och gårdsgårdsbyggande. En sådan tvist ledde år 1734 till att åborna i Sörgården — Johan Andersson, Jon Björnsson, Jon Berentsson, Petter Nilsson, Nils Larsson, Anders Olofsson, Petter Larsson, Nils Olofsson, Nils Andersson och Anders Larsson — alltså sammanlagt tio stycken, stämde åborna på Tången, d. v. s. Cornelius Corneliusson, Petter Andersson, Bengt Larsson, Johan Larsson, änkan Bengta Nilsdotter samt Börta Nilsdotter, för att sörgårdsborna ansåg sig få lida ärlig ohägnad av kreatur till följd av att tångeborna inte hade uppsatt tillräckligt kraftiga stängsel mot Sörgården. Sörgårdsborna fordrade en ”hagegård”. Rätten beslöt om syn på platsen.

Denna syneförrättning hölls den 3/7 1734 och leddes av häradshövdingen Johan Hedenqvist, beledsagad av sju nämndemän. Förrättningen gjordes mycket grundlig. Gränsen mellan hemmanen gick, sades det, ”från ett berg, Förefjäll, där en skillnadssten står, till en annan sten mitt i ängen, som pekar nordnordost och sydsydost samt därifrån i samma linje nordnordväst över ett berg, Lundkulan, till ett annat litet berg, Sandvikskullen i sjön ...”

Sörgårdsborna ville anlägga en ”hagegård efter den utvista skillnaden, till förekommande av ohägnad, som svarandens boskap på deras mulbete till fogar”. Tångeborna ville emellertid inte vara med om detta. Rätten fann skäligt, att sörgårdsborna för egna medel fick anlägga huvudparten av gårdsgården utefter skiljelinjen mellan hemmanen. Vissa andra anläggningar, som också varit på tal, skulle bekostas av både kärande och svarande.

Det blev emellertid inte helt lugnt på området för att gärdsgården kom på plats. År 1793 t. ex. förekom flera mål mellan sörgårds- och tångebor rörande kreatur på olovliga vägar. Bland annat framhölls, att man inte kunde göra hållbara stängsel i sjön. Stormen tog dem. Till sist ilsknade tångeborna till och stämde sörgårdsborna för att de inte tillräckligt underhöll gärdsgårdarna mellan byarna! Det blev tvist om vem som skulle stänga. Man kom till slut fram till, att skyldigheten borde åligga den, vars inägor gränsar till annans utmark. Så småningom försonades man dock med varandra.

Flera skiftesförrättningar ägde rum under årens lopp. Storskifte på inägorna förekom 1781–82 och 1786. Bland andra hade kyrkoherde Florén ansökt om detta. Man besåg ägorna den 10/7 1781. De som gav mest lämnade 12 sommarlass per tunnland. En niogradig skala tillämpades därefter. Åkrarna var igenlagda, allt räknades såsom äng. En del av Tångens ägor var blandade med Styrös. Som samfällt område ville man ha en plats för större och mindre båtars uppläggning samt ett "nederlag" för åtskilliga varor från Göteborg och annorstädes.

De med största marketalen skulle få två skiften, ett i bättre och ett i sämre jord. De mindre markägarna tilldelades ett skifte i medelgod jord.

Delningen blev uppskjuten av hinder, men den 16/9 1782 meddelades följande fördelning:

Styrö Sörgård: Per Carlsson, Tången 7 1/2 mark; Peter Jonsson, Tången, 4 1/3; Mathias Andersson, Tången, 3 1/3; Anders Thorsson, Tången, 2; Anders Nilsson, Tången, 3 5/8; Eric Ericsson, Tången, 3 5/8; Nils Andersson, 5; Lars Pettersson, 3 1/2; Johan Carlund, 3 2/3; Nils Johnsson, 4 1/3; Nils Thorsson, 5; Andreas Nilsson, 5; Nils Christensson, 5; Börje Nilsson, 5; Sven Nilsson, 14 5/8; Lars Nilsson, 6 5/8; Nils Persson, 6 1/6; Nils Nilsson, 8 1/7; Jon Nilsson, 6 2/3; Nils Persson, 5; Lars Jonsson, 8 1/3; Carl Hansson Blom, 1 2/3. Summa 120 mark.

Styrö Norgård: Carl Ericsson, 5; Jon Andersson, 10; Anders Persson, 15; Lorents Nilsson, 2 1/2; Börje Nilsson, 2 1/2; Christen Andersson, 3 1/3; Carl Blom, 6 1/10; Lars Jonsson, 2 1/2; Jonas Pettersson, 3; Nils Christensson, 1 3/5; Lars Petersson, 3 1/5; Sven Nilsson, 4; Lars Nilsson, 4; Nils Jonsson, 6 3/5; Olof Olsson, 6 2/3; Rasmus Petersson, 6. Summa 90 mark.

Pastorslyckorna på 30 kappland var undantagna och likaledes den mark, som avsågs till kyrkogårdens tillökning, 14 kappland.

Resultatet av storskiftet på Tångens ängsmark klargjordes den 28/9 1788. Den bästa ängen sades ge blott sex lass per tunnland. Gångstig, körväg och brunn undantogs.

Följande angavs som markägare på det till hälften förmedlade hemmanet:

Motiv från Styrö 1901.

Per Carlsson, 2/12 mark; Petter Jonsson, 6 1/4; Anders Nilsson, 2 1/12; Andreas Nilsson, 2 1/12; Nils Larsson och Lars Nilsson, 4 1/6; Sven Gunnesson, Köpstadsö, 2 1/12; Carl Jonsson, Lars Jonsson och Jonas Jonsson, 2 1/12; Anders Thorsson, Abraham Thorsson och Nils Thorsson, 7 1/12; Nils Rasmusson, Styrö Sörgård, 2 1/12.

Enskifte på alla ägorna förrättades för Norgårdens och Sörgårdens del år 1807. Men det skifte, som gav mest genljöd av missnöjesyttringar, var dock laga skiftet under åren 1840–1869.

År 1848 klandrade hela Styrö Norgård lantmätare B. A. Ekströms räkning å laga skiftet samma år. ”Dessa så rena anmärkningar, i så hög grad fattige fiskare graverande olagliga påföringar få vi efter författningsordalydelse överlämna till Härads Rättens åtgärd inom laga tid.” Den insända skrivelsen var undertecknad av 23 åbor, varav 11 änkor!

Målet var före nio gånger innan rätten den 30/11 1850 ”prövade skäligt ogilla klagandens klander”.

Striden fortsatte emellertid långt senare i ägodelningsrätten och med besvär över dennas utslag – framtill Kungl. Maj:t. År 1864 stämde en hel del norgårdsbor lantmätare Ekström och yrkade laga ansvar på honom för förment ämbetsfel vid laga skiftet och fordrade ersättning härför.

Den 27/4 1866 kom utslaget efter en lång rad rättegångsdagar sedan stämningstillfället. Kärändenas ersättningsanspråk ogillades. Men inte heller en kontrastämning (rekonventionstalan), som Ekström ingivit mot norgårdsborna hade framgång på annat sätt än att dessa fick betala hans rättegångskostnader med 137 rdr och 80 öre.

För Tångens del förrättades laga skifte på alla ägorna åren 1886–1887 (med ändring 1888).

Några exempel på markvärdernas skiftningar:

”1743 15/6 Bengt Larsson, Tången, begär uppbud å 7 1/2 marker i Styrso Sörgård, som han köpt av kyrkoherde Åhman för 50 daler.”

”1748 3/2 kyrkoherde Bengt Florén 5 mark. Styrso Norgård för 75 daler.”

”1790 9/11 1 1/2 mark. Styrso Sörgård. Jonas Jönsson, Tången, köpt av sin mor, änkan Anna Jönsdotter för 17 daler.”

Givetvis får man räkna med att släktskapsförhållanden ”förbilligade” priserna.

Men även byggnader bytte ägare. Några exempel:

”1835 Carl Larsson, Styrso, 4/7, till sonen Christen man- och laduhus för 800 rdr.” ”1884 1/5 skepparen Carl Nilsson, Styrso, köpt av Clas Andersson o. Anna Maria Larsdotter, Tången, 29/444, ett manhus av timmer för 389 rdr.”

”1844 1/11. S. A. Lydén, Styrso, sålt till skepparen Carl Nilsson, Styrso, sitt hus ”Lilla Solvik” på 4 rum med kök, skaffer, förstuga och vind den 19/10 för 950 rdr.”

För prisjämförelsens skull skall samtidigt nämnas försäljningen av en båt. Andreas och Nils Nilsson (d.y.), Styrso, sålde år 1843 till Nils Nilsson, Styrso, ”öppna segelbåten Docka, av ek, på klink, 9 1/4 aln i kölen, 4 segel, övrigt behör” för 240 rdr.

Det fanns alltså de, som kunde göra köp även under den tid, som kan benämnas den egentliga nödtidens omedelbara efterföljare.

Nödtiden återspeglas på olika sätt i handlingarna. Det blev t. ex. urtima ting år 1817 med anledning av att Olof Löfkvist, Tången, tagit 7 famnar ankartåg från ett skepp vid Vargö. Det tillgripna värderades till 20 rdr. Han erkände och dömdes till 8 par spö, 3 slag av paret samt att undergå uppenbar kyrkoplikt. Det framkom att han inflyttat från Gotland och bott på Styrso i 14 år. Orsaken till stölden var den stora nöden. Hans barn hade ingenting att

äta. Att han inte var någon "ful fisk" framgår också av, att han förut inte var straffad.

År 1825 fann man änkan Maria Andersdotter ihjälfrusen på Styrös kyrkogård. Det framgick att hon haft en "olycklig böjelse för dryckenskap". För många var detta en last, som följde i den övriga nödens spår. Inför rätten frågades hur den olyckliga kvinnan skulle begravas. Och svaret blev, att om det inte rörde sig om självmord, skulle begravning ske på vanligt sätt.

Vid den tiden fanns det lönnkrogar på många platser inom socknen. Och det var inte en företeelse, som förekom bara under nödtid. Redan år 1756, i början av den stora sillfiskeperioden, klagades det över att "kyrkstöten" Jonas Asperot bedrev olovligt krögeri, där han sedan 40 år tillbaka bebodde en backstuga på Tångens samfällda utmark!

*

Det finns en institution på Styrös, som tillkommit för att avhjälpa en annan sorts nöd än bristen på mat för dagen. Anläggningen och verksamheten där har gått under många namn, men gemensam nämnare för dem har varit sjuka barn. I slutet av 1800-talet frågade sig många människor vad som kunde göras för att hjälpa just skrofulösa barn. Flera personer och däribland läkare gjorde studieresor i främmande länder och såg att man där gjort goda framsteg vid behandling av patienter på kustsanatorier. Även sådana fall, som varit svåra att bekämpa på vanliga sjukhus, kom man tillrätta med på sanatorierna. Det fanns ju samband mellan skrofulos och tuberkulos. Ofta hade de skrofulösa körtelansvällningarna ett tuberkulöst ursprung.

En av de många intresserade för havskuranstalters anläggande även i Sverige, var doktor Peter Silfverskiöld. Han var övertygad om, att styrsöskärgården skulle vara lämplig för en sådan anläggning. Så småningom kom han att ingå i en kommitté, som bl. a. hade till uppgift att verka för att en försöksverksamhet kom i gång. I kommittén ingick, förutom Silfverskiöld, förste stadsläkaren Ernst Almqvist, distriktsläkaren Fritz Belfrage, ing. C. A. Möller samt grosshandlaren Adolf Aaron.

Efter många fina personliga insatser från ett flertal intresserade människor, hade på våren år 1890 3.260 kronor insamlats för ändamålet. En fiskarstuga om 4 rum och kök hyrdes på Styrös. Tio barn kunde beredas plats där. Som föreståndarinna tjänstgjorde Sigrd Engström och som läkare doktor Silfverskiöld. Sammanlagt vårdades under den första sommaren 20 barn i den lilla "anstalten". Sjutton av barnen blev helt återställda från sjukdomen.

När de goda resultaten blev bekanta, ökade intresset ytterligare för verksamheten. Göteborg är välbekant som donationernas stad. Och nu trädde donatorer och hjälpare fram för att lägga grunden till vad man redan då hoppades på innerst inne: en permanent kuranstalt, användbar året om. Bland donatorerna och mecenaterna märktes representanter för bl.a. släkterna Dickson, Wijk samt Carnegie. D. Carnegie började redan år 1891 med att skänka 20.000 kronor!

Redan föregående år hade "stugan känts trång", men de olika tillskotten gav möjlighet att hyra en större fiskarstuga på Tången. Den hade 6 rum och kök och bättre läge, men var trots detta inte tillfredsställande. Man tog emot mest flickor. Endast några få pojkar under 6 års ålder fick också plats.

Den 1/5 1891 konstituerade sig "Föreningen för vård af skrofulösa barn vid hafskuranstalt". I den första styrelsen ingick, förutom Belfrage, Silfverskiöld, Aaron och Möller, bl. a. två kvinnor, fruarna Gerda Ekman och Mia Hedlund. Det fanns då 477 medlemmar i föreningen, som i årsavgifter gav 2.216 kronor! Och alla donationer ställdes under Göteborgs stadsfullmäktiges kontroll.

En tvåvånings vinterbonad sjukhusbyggnad uppfördes efter modell från utlandet, och barnen flyttade i augusti månad år 1892 från fiskarstugan in i den nya byggnaden.

Det var inte bara barnens lekamliga hälsa man tänkte på utan även den andliga. Morgon- och aftonbön bads, och en för barnen lämpad gudstjänst hölls på söndagarna. Dessutom sökte man påverka dem genom att tillhandahålla goda böcker. En stor del av dessa utgjorde för övrigt gåvor från både institutioner och enskilda.

Insamlingar skedde också på många håll. En soaré som arrangerades av badsällskapet vid Styrsö Havsbad i slutet av sommaren 1893 gav exempelvis 2.086 kronor. De insamlade pengarna medverkade bland annat till tillkomsten av en ny, effektiv brunn samt början till "en leende trädgård".

Så gick åren. Barnantalet varierade. De allra flesta gick friska från "havskuranstalten". När man summerade den första 25-årsperioden, 1890–1914, fann man att av 2.754 intagna barn hade 2.332 blivit friska, medan 256 märkbart förbättrats.

Anstalten förbättrades också. En tvåvånings tillbyggnad färdigställdes år 1898, och det efterlängtrade s.k. "vintersanatoriet" (för bruk året runt) blev färdigt 10 år senare. Meningen var att ta emot barn från hela landet till de 78 sängplatserna, som fanns tillgängliga. Trots den utökning som skett i och med

tillkomsten av den nya sjukhusbyggnaden, kunde man ändå inte ta emot alla dem som ville komma dit.

Utgifterna började bli betydande. År 1908 t. ex. uppgick de totala driftskostnaderna till 25.945 kronor, varav åtgick till avlöningar 8.551 kr., till medicin och förband 1.575 kr., till hushållet 10.141 kr. och till värme och ljus 2.114 kronor.

Sedan en nybyggd sommarpaviljong med plats för 30 sängar tillkommit i början av första världskriget kunde sammanlagt 70 barn mottagas på vintern och 142 på sommaren. Och ytterligare 33 platser kunde man förfoga över, då f. d. alkoholisthemmet Solvik, nära sjukhuset, år 1916 inköptes för 23.000 kr.

Från påföljande år lydde kustsjukhuset under tuberkulossjukhusstadgan, vilket bl.a. betydde att landshövdingen var ordförande.

Den äldsta delen av sjukhuset ombyggdes för vinterbruk år 1924. Det var samma år, som doktor Silfverskiöld avgick med pension. Tre år senare tillträdde doktor Svante Orell befattningen som överläkare.

År 1931 beviljade riksdagen 368.100 kronor till en ny stor ombyggnad, vilken var klar två år senare. Hela kostnaden för denna uppgick till 466.811 kronor. Personalen omfattade vid denna tid 60 personer.

Ny personalbyggnad tillkom och ytterligare en ombyggnad företogs innan den gamla delen av sjukhuset nedlades år 1946. Och riksdagen beslutade, att sanatoriet skulle nedläggas helt den 1/7 1951 på grund av att fallen av kirurgisk tuberkulos ständigt minskar.

Från den 1 november 1951 är anstalten uttyrd till skolhemmet Stretered för vård åt psykiskt efterblivna inom Göteborgs stad och Bohusläns landstingsområde. I sin nya uppgift kallas anstalten Styrö Vårdhem.

Den man vars intresse för barnens bästa mest bidrog till att anstalten i dess första blygsamma omfattning över huvud taget kom till, fick genom Sällskapet Arbores sitt minne hugfäst genom en i bergväggen uppsatt porträttmedaljong. År 1938 sattes "minnesbilden" dit. Två år senare dog föremålet för hyllningen – doktor Peter Silfverskiöld.

*

Som den vän av Styrö den gode doktorn var under sin livstid, är det inte underligt att han hade del i tillkomsten av fler anläggningar än sjukhuset. Han medverkade till att både Sällskapet Arbores och Styrö Havsbad blev institutioner, som gjorde anmärkningsvärda insatser till inte minst sommargästernas fromma.

Det sistnämnda företaget, som ju alltså har sina anläggningar liggande vid Styrös Bratten, hade dock föregångare på platsen, som inte varit mindre kända.

”Öbergskans” utvårdshus, som pietetsfullt bevarats ända in i våra dagar, var livligt frekventerat av en mycket blandad samling gäster. Utflyktsresor under glada former företogs med ångbåtar från Göteborg och dansnöjen arrangerades ofta vid Bratten med hjälp av de ”orkestrar”, som mestadels medföljde båtarna. Och som alla utvårdshus med självaktning, hade ”Öbergskans” en kägelbana, där gästerna kunde motionera, få utlopp för sin aktivitet och visa sin skicklighet.

Ville de utresta ”sommargästerna” löga sig efter sina ansträngningar, hade de tillfälle till detta i den ”bassin”, som iordningställdes till gästernas nöje. Bassängen hade tydligen tillkommit som en följd av konkurrensen från Stjärnvik på Vargö. Bassängbyggandet var dock på modet, och redan i början av 1850-talet erbjöds hugade spekulanter på vissa uthyrningsrum vid Tången ”att begagna Bassin för billigt pris”.

Det blev också så efterhand, att det förnämsta dragplåstret för kustens utvårds hus och skärgårdsrestauranger var just själva baden och vad som kunde tillhandahållas i samband med dem. Och detta var ju heller inte så underligt i en tid, då friluftsbad i egentlig mening ännu inte blivit vanliga.

När efter makarna Öbergs död (1869 och 1870) arvingarna fortsatte rörelsen, lät de därför bygga, förutom en restaurationspaviljong, även ett varmbadhus och en kallbassäng. Och från och med år 1872 kallades anläggningen Brattens Badinrättning, vilket namn onekligen gav en antydning om på vilken del av rörelsen, som tyngdpunkten ansågs ligga.

Styrös blev, särskilt under sommarsöndagarna, en verklig utflyktsort. Och detta inte minst då ångbåtarna börjat gå i mera reguljär trafik och gjorde inte mindre än sex turer fram och åter från staden sådana dagar. Olika skämttävlingar samt dansnöjen arrangerades. Och till det mera lustbetonade hörde säkert också färder i rodd- och segelbåtar, bemannade av särskilt tångefiskare, vilka passade på att göra sig ganska goda förtjänster. Ja, till och med så goda, att en del av de tillfälliga besökarna beklagade sig över, att det pris de fick betala för turerna vida översteg vad som begärdes i än mer kända kustorter än Styrös! Denna uthyrningsverksamhet, som givetvis fortsatte genom åren, ådrog sig biskop Rodhes missnöje i så hög grad, att han vid sin visitation i september år 1895 uttalade:

”Särskilt under sommarmånaderna ohelgas sabbaten mycket i denna församling, då den manliga befolkningen seglar med lustresande. Den vinningen medför i sanning ej någon välsignelse.”

Öns egna badgäster betraktade inte ”söndagsinvasionerna” med särskilt blida ögon. Man undvek att beblanda sig med ”söndagspubliken” och hyste i stort sett förakt för den.

År 1877 öppnades Brattens Nya Restauration. Det skulle dock inte dröja länge innan den Röde Hanen härjade anläggningen, som därmed gick det öde till mötes, som tycks vara något alldeles speciellt för skärgårdsrestauranger. Man behöver bara nämna Stjärnvik, Öckerö och Långedrag för att ge exempel på eldsdrabbade anläggningar.

Efter branden år 1881 sålde de öbergiska arvingarna vad som fanns kvar till byggmästaren A. Malmsten. Denne köpte också upp ett halvt hundratal tomter. På dessa byggde han sommarvillor, som han sedan sålde eller uthyrde. En hel del av den ”snickarglädje”, som utmärkt många av sommarvistena speciellt på Styrso tillkom då.

År 1882 bildades Brattens Badhus Aktiebolag, som bland annat lät uppföra en restauranganläggning rymmande femhundra gäster. Dessutom utvidgades badhusen.

Källarmästaren R. Frick övertog rörelsen från och med sommaren 1884, och han bemödade sig bland annat om att göra vårdshuset inbjudande genom att anlägga prunkande rabatter och gröna gräsmattor runt byggnaden.

Frick sålde i sin tur Bratten-restaurationen i början av 1890-talet till det nybildade bolaget Styrso Havsbad. Ett hotell med ett fyrtiotal rum uppförde bolaget år 1891 och dessutom en ny och ytterligare förstorad uppsättning badhus. Detta till trots att just vid den tiden (1890-talet) friluftsbadandet blev allt populärare. Badvikarna västerut, i Sandvik och Halsvik t. ex., fylldes alltmer av badande, både män och kvinnor, även om dessa, enligt tidens sed, höll till på skilda platser till att börja med.

Vid denna tid bodde det på ön 500–600 sommargäster, många av dem i egna villor. Och då hade också de hundratusentals trädplantor, som några år tidigare planterats i Sällskapet Arbores regi, börjat komma upp ett gott stycke. Men än skulle det dröja åtskilliga år innan odlingarna kunde kallas skog. Men den kala, gråtonade ön höll dock på att bli den grönskande oas, som den är i våra dagar. När kung Oscar II var på besök på ön den 25 juli 1894 för att bl. a. inviga den relativt nyanlagda sjukhusanläggningen vid Skäret och besöka Styrso Havs-

bad, gav han sitt tillstånd till, att den året dessförinnan av Arbores anlagda parken skulle få heta Kung Oscars Park. Som ett minne av besöket uppsattes i parken en minnestavla med kungens namnchiffer på.

Den Röde Hanen hade ett gott öga till restaurangerna vid Bratten. Den 4 juli 1901 tog han en ny munsbit, som lade allt i aska.

En ny restaurang uppstod dock kort därefter som en Fågel Fenix, men dock ej ur den gamla anläggningens aska utan på en bergsterrass längre inåt land. Det var en särdeles pompös byggnad med kraftiga runda torn vid ytterändarna och smalare torn kring entrén. Stora glasytor täckte entrésidan av byggnaden. Ungefär samtidigt uppfördes turisthotellet.

Redan innan den nya restaurangbyggnaden kom till, hade det funnits en opinion för att spritserveringen skulle förbjudas eller i varje fall begränsas. En del oordningar som förekom i spritens tecken fick nämligen restaurangen skulden för. I kapitlet "Brännvinets roll" har berörts liknande problem under tidigare årtionden av 1800-talet.

Inom kommunen fanns det alltså många, som ville förbjuda spriten, men högre myndigheter påbjöd att rättigheterna skulle vara ograverade. År 1919 fick kommunen rätt att bestämma i utskänkningsfrågor, men trots detta lyckades högre myndigheter bibehålla utskänkningsrätten. Tre år senare försvann emellertid denna för några år framåt och detta inverkade också på besöksfrekvensen.

Det var emellertid inte fullständig enighet kring besluten om s.k. "torrläggning". På Styrso fanns majoritet för utskänkningsrättighet, men på Donsö och Vrångö var man emot.

Rättigheterna kom emellertid tillbaka, restaurangen fick en ny ledning i mitten av 1930-talet samt ombyggdes samtidigt och fick en mera "modern design". Nya badhus uppfördes och en hel del av de "gamla" gästerna återvände. Det dröjde dock inte längre än till 1939 förrän hela anläggningen stängdes med undantag för att sommargästerna fick använda sig av badhus och bassäng. Kriget gjorde väl också sitt till. Då fick man annat att tänka på.

År 1950 inköptes Styrso Havsbad av en sammanslutning frikyrkliga, främst från Donsö. Sedan dess har å Havsbadet endast drivits ett pensionat i kristen regi.

Det nya bolaget har emellertid gjort försök att sälja Styrso Havsbad. Bl. a. år 1964 försökte man få någon köpare, men lyckades inte då, vilket förvånade bolagets representanter, enär man ansåg att anläggningarna väl borde passa till

exempelvis barnhem eller semesterhem. Till havsbadet hör ju nämligen hotellbyggnad med 45 rum, ett annex i varmbadhuset med 25 rum samt fastigheten Kattegatt, som har 12 lägenheter med sammanlagt omkring 40 rum. Restaurangen har ju också stora lokaliteter och 500 personer kan serveras där på en gång om så skulle behövas.

*

Ifrån "Snobbrännan" – vilket är liktydigt med sundet norr om Styrö – ser styrsölandet ut som tandat med bryggor; stora och små, nya och gamla, raka och knäckta — med Braviks, Villabrons och Tångens bryggor som "hållpunkter". En del av bryggorna är försedda med anslag, som klargör deras privata karaktär, och för en del andra framgår det på annat sätt. Man skulle kanske kunna tycka att attityden är ogästvänlig, men så är alls inte fallet. Mängder av båtar med olika framdrivningssätt, av skilda storlekar och kulörer, ligger förtöjda vid bryggorna, nedanför den i lummigheten uppklattrade sommarbostadsbebyggelsen.

På väg från Bratten till Tången lägger taxibåtarna – som blivit till verklig välsignelse för många i södra skärgården – till vid Källö, då någon så önskar. Är det vid en tidig morgontur det kortvariga besöket sker – stäven sättes endast an mot bryggan och de fåtaliga avstigarna hoppar iland — kan det hända att den uppmärksamme betraktaren samtidigt får bevittna hur en husfader beger sig iväg i sin nystartade blå motorbåt, medan frun tar hand om de kastade förtöjningarna samt återvänder till stugan invid den rödmålade bod, som, försedd med fartygsrattar och gamla namnbrädor, ger ett exempel på möte mellan den gamla segelfartygstiden och modern sommarstugebebyggelse.

Tilläggsplatsen vid Tången verkar ganska rank, liksom flera av träbryggorna där. Då är det en helt annan standard på den nya fiskehamnen, byggd invid den gamla badplatsen Sandvik. Med sin 144 meter långa betongkaj rymmer den åtskilliga av de 20 fiskebåtar som hör hemma i det kanske mest genuina fiskeläget i södra skärgården— släktbetonat med de bohuslänska lägena.

Det är främst ur bebyggelsesynpunkt som denna jämförelse göres. När det gäller Donsö och Vrångö, så finns det dock en viss förvirrad ordning, vad beträffar bebyggelsens inbördes placering nere vid hamnen. Sådan ordning saknas totalt på Tången. Det ser ut som om en jätte på måfå kastat ut husen och låtit dem bli kvar där de hamnade. Därför ligger de också i alla upptänkliga riktningar, ofta med hörnen mötande varandra på endast armlängds avstånd. Det

Motiv från Styrö Tången på 1920-talet.

var sannerligen inte underligt att 1800-talets byordningar förbjöd invånarna att bära öppen eld mellan husen ...

Säkerligen är det inte en tillfällighet att brandtornet nere vid stranden sträcker sin sirénförsedda giraffhals högt upp över de längre in liggande husen . . .

I strändernas svall guppar förtöjda småbåtar, medan omkullvända landliggare får sin lämpliga behandling, och lekfulla småpojkar rusar omkring de cuprinolsaknande bryggbenen i färgglada ekor, försedda med oftast alltför hästkraftsstarka motorer.

Och handlarna nere vid hamnen talar med skyltar om sin existens, vare sig det rör sig om J. Christenssons oljor och skeppsförnödenheter, fiskarandelsföreningens butik eller Bror Adolfssons Diversehandel. Om människorna alltså har anledning att vara nöjda med sina möjligheter att skaffa sig livsförnödenheter m. m., så har måhända de bodsmygande katterna större fog att beklaga sin lott – så föga fiskgödda som de blir, mitt i fiskets högborg. Förklaringen är helt enkelt den, att praktiskt taget all fiskfångst säljes i Göteborg. Besättningsmännen på fisketrålarna tar som regel endast ett kok vardera av fisken med sig hem. Och då blir det ju inte alltid så mycket över åt huskatterna... Men det finns

ju dessbättre också en del äldre husbehovsfiskande farbröder i samhället, som kanske förbarmar sig över de sällskapliga djuren. Måhända är det trots allt inte så svårt att vara huskatt på Tången, där människorna lever i god sämja med varandra – som en enda stor familj.

Utefter den till 30 km/tim hastighetsbegränsade vägen, som leder från Tången inåt ön, glesnar husen och trädgårdstäpporna omkring dem ökar i stället i omfång. Längs den relativt nyanlagda vägen, som leder till Halsvik, har grupper av tegelvillor vuxit upp och markerar på sitt sätt den moderniserade utvidgning som skett med tångesamhället under senare år. Nere vid Halsviksbryggan ligger ännu de gamla sjöbodarna kvar, men med modern småbåtsbrygga utanför som kontrast. Och på ängarna innanför Halsvik, längs vägen till "byn", växer en "villastad" upp.

En kulturinstitution är belägen i omedelbar närhet av denna "stad". Det är folkbiblioteket, som är provisoriskt inrymt i källarvåningen till en villa, i avvaktan på att framdeles kunna få en mera passande plats – kanske i ett kommunalhus.

Och inne i "byn" finns alla de "inrättningar" man kan vänta sig finna i ett samhälle som detta: kommunalkontor, poststation, affärer, den gamla sockenkyrkan, pastorsexpedition i prästgården samt församlingshem. Ett stycke ifrån den egentliga "byn", invid den gamla vägen till Tången, finner vi så Hembygdsföreningens stuga, som är ett litet museum, fyllt av föremål från äldre tid. Ytterligare ett stycke längre fram samt på motsatta sidan av vägen, ser den nyfikne sommargästen två byggnader, en innanför en mur i samma plan som vägen, och en högre upp på bergssluttningen. En ensam kulram bakom en gardin skvallrar om den närmaste byggnadens användning, men även den övre har samma funktion. Något mera tyst och övergivet än en sommartom skolgård finns inte, brukar det heta, och Styrös skolor utgör inga undantag, när det gäller den iakttagelsen.

Om man från "byn" vill bege sig till båtbyggnaden vid Bratten, har man två vägar att välja emellan. Dels den vanliga vägen, som slingrar mellan de yvigt trädbevuxna trädgårdarna, passerar förbi mynningen av den i äldre tid av hela socknen underhållna "prästvågen" från Braviks brygga, för att i slutskedet löpa utefter staket- och häckomhågnade "småparker", varav några ännu inrymmer villabyggnader med "snickarglädje" från 1880-talet, och dels kan man välja att vandra på en stig, som leder genom Arbores' skog. Ordentligt tilltagna och väl underhållna "portaler" med namnbräddor upplyser vandraren om

att han kommer in i Sällskapet Arbores 1880–90-talsplanteringar! Där inne står parkträden höga med raka stammar och lämnar god skugga och svalka heta dagar. I den välskötta anläggningen har inte undervegetation tillåtit utbreda sig. Endast ett frodigt gräs växer under träden. För den trötte vandraren och för den, som söker rekreation har en mängd bänkar utsatts. Och för ordningens skull tjänstgör trädförankrade spånkorgar som — papperspellar.

På en höjd i omedelbar anslutning till Arbores' skog ligger det en gång pampiga turisthotellet och vittnar i sin ensamhet om förfall. Färgen på de gulmålade träväggarna flagnar av, och hängränorna är sönderrostade. Fönstren gapar svarta och kalla emot betraktaren — de saknar ju det liv, som t. o. m. gardiner ger. De gröna, stora entrédörrarna är tillslutna med hänglås. Innanför fönstren kan skådas järnsängar, kakelugnar, blommiga handkannor med fat — allt vittnande om en gångens tids komfort. Ett iståndsättande, med införande av moderna bekvämligheter, skulle kosta mycket.

Den avsatsindelade trätrappan med sitt färgavflagade gula räcke och drivor av nedblåsta frukter och blad från träden leder till en altan, som nuförtiden är otrampad. Över förfallet kraxar kråkorna.

Även restaurangen i sin lådliknande funkisstil ligger i stort sett öde. En TVantenn vittnar dock om någon form av modernare vistelse där. Springbrunnen i rundeln nedanför restaurangen spelar inte mer, och verkligt "liv" på platsen torde det inte vara förrän vid midsommartid varje år, då Arbores arrangerar sina fester där.

De närbelägna, nätinhägnade tennisbanorna är dock livligt frekventerade.

Efter denna vandring i förfallets tecken kan det vara skönt att njuta av de friska vindar, som kommer åt att spela kring den nyreparerade bryggan vid Bratten och kring Styrös Havsbads "befolkade" anläggningar: fastigheten Kattegatt och varmbadhuset. Det pietetsfullt bevarade Öbergsska huset ligger i ljusblå avskildhet strax därinvid.

Från trakten av Bratten är stegen inte många till en välfärdsanläggning, som kommunen sannerligen har all heder av. Strax invid vägen från Bratten till Skäret, på krönet av en lummig sluttning, ligger nämligen det år 1961 färdigställda ålderdomshemmet; en vacker skapelse i rött tegel med sammanlänkade separata huskroppar och en på tre sidor kringbyggd gård. En skön vistelseort för kommunens gamla, där de också kan få sakkunnig vård.

Om man från ålderdomshemmet följer en stig över höjden i riktning mot vägen till Skäret kan det hända — om man har tur — att man kan få se chef

redaktören för Göteborgs-Posten, Harry Hjärne, pyssla invid sin gulmenade, högt belägna sommarvilla med välskuggad terrass djupt nedanför, medan måhända fru Anna ägnar sig åt att ge mjölk till de omskrivna igelkottarna . . .

Bortom denna villa och många andra skönt inbäddade tar skogsdunklet vid intill högersidan av vägen, och frånvaron av rikare markvegetation tillåter de raka trädstammarna att till fullo komma till sin rätt. Snart skymtar det gamla Kustsjukhusets – numera Styrös Vårdhems – gula byggnader med annex. Och den uppmärksamme vandraren kan på bergväggen invid vägen se porträttmedaljongen över sjukhusets skapare – doktor Peter Silfverskiöld.

De flesta ”huvudvägarna” på Styrös har numera beläggning, varför det inte ryker och dammar så mycket som förr – på grusvägarnas tid. Undantag är dock strandvägen till Skäret, som dels är smal och gropig och dels inte är belagd. Stundom kan man möta t. ex. kyrkoherden på denna väg, då han kommer ”dammande” i en av öns småbussar.

Vid Skäret kan vandraren fara med nästanlända skärgårdsbåt över Donsö Sund till grannön, där den stora hamnen väntar som en öppen famn. Om han däremot föredrar att stanna på Styrös, kan han mycket väl fortsätta in över land, på banade stigar eller i terrängen, samt ta sig fram till exempelvis ”Vikingakyrkogården” vid Brännholmsviken i söder eller till den magnifika utsikten vid Stora Rös. Här kan han låta blicken vandra över övärlden, där de vildsköna bergen kupolar sig fram i böljande rader, som ett stelnat, förväxt hav, isslipat och stormformat under årsmiljoner.

Vrångö

Sydlig havsutpost – fiskeläge

I likhet med Brännö är Vrångö en gammal lotsö. Lotsutkiken söder om fiskehamnen står kvar som en relik från gamla dagar, då "spejarblicken", för att tala med Viktor Rydberg, svepte över havsvidderna utanför ön. Att Tistlarna senare blivit upppassningsplats för vrångölotsarna och lotsutkiken numera då och då användes av kustbevakningen, förringar inte öns plats i lotsväsendets historia. I lotskapitlet talas mera om detta. Nära nog alla invånare på ön står i släktskapsförhållande till flera gamla lotssläkter.

Redan under 1500-talet finner vi de båda gårdarna – Östergård och Västergård — nämnda. År 1550 är det Anders och Anund, som brukar dem. De, liksom senare inbyggare på öarna, angavs vara "scattebönder till 8 hestar", som bland annat hade att erlægga 6 pund smör, 4 vålor kummel och en halv våla saltad torsi skatteutskyld.

Magistraten i Nya Lödöse intygade redan år 1481, att Vrångö av ålder "och vt aff hedhen høss" lytt under Älvsborg. Men ön skulle också komma i andras händer. I mitten av 1600-talet köpte t. ex. amiral Mårten Ancharhjelm ön från Kronan. Och flera andra personer skulle senare njuta skattefrukten av vrångöbornas möda.

Ön var i ännu äldre tider delad i två hälfter av "Wronngiessundh". Den norra delen kallades "Thiulfö" och den södra Vrångö. Men även själva samhället har kallats "Wronngiessundh", och det i ganska sen tid. I Nylöse Tänkeböcker omvittnas t. ex. att samhället benämnes så ännu på 1500-talet. Bebyggelsen har då¹ av allt att döma varit förlagd till höjdsuttningarna söder om det nuvarande samhället, medan vattnet strömmade igenom det säkerligen grunda och vassrika sundet, vars botten senare skulle bli odlingsbar jord.

År 1565 säges Anders och Olof vara de fiskarbönder, som försörjde sig och sina familjer på vad jord och hav kunde ge. Och vid sekelskiftet (1600) säges Anders Svensson och en änka vara skattedragare på ön.

¹ Samhället kan naturligtvis ha benämnts "Wronngiessundh" långt efter det sundet slammats igen. Detta kan ha skett långt tidigare än under det hypotetiskt angivna århundradet.

Ett halvsekel senare fanns, enligt mantalslängderna, följande personer: Jon Larsson med piga, Lars Jonsson med hustru, Lars Nilsson med hustru och piga, änkan Maret med dräng, Olof Wijk med hustru, Olof Andersson med hustru, änkan Carin, Lars Sörensson med hustru, Anders Gunnesson med piga och dräng, Per Andersson med hustru, Sören Nilsson med hustru samt Helge Anderssons två döttrar. En del av dessa var befriade från skatt. Och år 1661 nämndes exempelvis Olof Wijk "husfattig". Det var bara hustrun och en dräng, som då skattade.

År 1672 sades ön ha 16 matlag med sammanlagt 34 personer. Som jämförelse kan nämnas, att Donsö då hade endast 9 matlag om 20 personer! Äbornas antal har onekligen växlat en hel del på de olika öarna, och de relativa talen har förskjutits i olika riktningar. Men det kan ju vara av intresse att notera, att invånarantalet på Vrångö under flera århundraden överstigit motsvarande på Donsö. Den sistnämnda ön har ju, inte minst befolkningsmässigt, gått mycket starkt fram de senaste hundra åren. Hur underligt det än kan låta, är det faktiskt så att Donsö, som numera har en folkmängd som är ungefär tre gånger så stor som Vrångös, inte förrän i mitten av 1800-talet definitivt "gick förbi" den senare ön. Att uppsvinget inom fisket därvid spelat en betydande roll är självklart.

Det finns en gammal tradition, som vill veta, att Vrångös första bebyggare skulle varit holländare. Självfallet går det i dag varken att bekräfta eller förneka påståendet. Inga skriftliga källor tillhandahåller något som helst stoff. Men även om så är fallet, finns det ändå namn på ön med "holländsk anknytning". Det är den nordvästra udden, som åsyftas. Den kallas "Hollända skepp", vilket har uttytts som holländarns skepp. I del III av "Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län" framhålls, att anledningen till namnet är okänt. En not förtäljer dock om traditionen kring det holländska ursprunget för öns invånare.

Hur gammalt namnet "Hollända skepp" är, kan heller inte avgöras. Det är dock möjligt att namnet är relativt sett yngre än man tror. Namnformen tyder ju på att ett holländskt skepp har strandat på platsen någon gång. Finns det då inga belägg för att så har skett? Jo, det finns det, och det har redan nämnts i kapitlet om skeppsbrott.

Det var den 22 juni 1691, som "Cronones Ländz Man" Lars Jonsson på Brännö anklagade "på en Hålensk Skieppares Wägnar några som haf:r varit på ett des stranade skiep wedh Wrångöö och der en hoop med tågh afhugget, och bort stulet om Nattetid".

Vrångö. Sjöbodarna och hamnbryggan.

Stöldgodset förde männen, som var fyra stycken och som "sig angåfwet uti Ländz Mans Nampn", till "en holme sunnan för Kiöpstadzö". Nåväl, männen fick sina straff, och den ene av dem, som var rättare, blev inte betrodd med någon sådan tjänst vidare.

Naturligtvis kan man inte med säkerhet säga, att denna händelse gav anledning till namnet, men den omständigheten att strandningen skett med säkerhet vid Vrångös norra del, är skäl nog att här påtala den.

Att Vrångö ligger avsides som den sydligaste ön i gruppen, har i såväl gammal som nyare tid medfört att ön behäftats med en del egenheter, som den är ensam om. Under den hundraårsperiod, då övärlden hade eget ting (1628–1727), var t. ex. Vrångö den enda ön, som inte någon gång hade ett tingssammanträde. Däremot sände ön de allra flesta nämndemännen till tingen!

De byordningar från äldre tid, som vi känner (1811, 1846, 1875), vittnar i sedvanlig ordning om bekymmer för mulbete, gräsrepning och torvskörd m. m., som är så karakteristiskt för samtliga ösamhällen. Först det sist nämnda året fick man anledning föreskriva regler för framkomligheten till åkrarna. Ingen fick "begagna bredare väg till sina åkertegar än tre alnar...".

Marken, som ju ändå bar den jord, som var nödvändig för skörd och uppehälle, har varit förhållandevis ringa värderad, i pengar räknat, i äldre tid. År 1799 köptes exempelvis 4 marker i Vrångö Östergård för 58:16. Variationerna kunde vara ganska stora. År 1781 gick det t. ex. att få 4 2/7 marker i samma gård för 10:32!

Men de verkligt stora beloppen erlades inte för enstaka jordköp. Det gjorde man däremot för skatterättigheten. År 1777 klargjorde sekreterare Jacob van Jacobssen, att han av sin far, assessor Nicolaus van Jacobssen, enligt ett köpebrev av år 1775 inköpt frälseräntan av hela Vrångö emot en sammanräknad köpesumma av 128.000 daler!

Även åbyggnader bytte självfallet ägare då och då. Olof och Carl Magnus Johansson, Vrångö, sålde t. ex. både manhus, ladubyggnad och lösöre till Carl Andreasson med hustru för 200 rdr år 1847. Men det måtte ha varit mycket billigt, då för liknande transaktioner på närliggande öar angavs köpesummor på 600–800 rdr!

Markvärdet har först i vår egen tid med dess inflationistiska tendenser rakat i höjden. Storskifte på inägorna förrättades år 1795, och laga skiftet, som pågått i dryga tjugotalet år samt år 1959 blev färdigt för både Vrångö och Asperö, gav miljonvärden i resultat. Men värdet ligger nog ändå på ett annat plan i dag. Där förr kreatur betade eller marken var uppodlad, växer i våra dagar endast vildvuxet vindpinat gräs, och småträd och buskage gör nyerövringar, där förfäderna gjorde sina nyodlingar.

Men det är alltså ett idogt folk, som bor på ön och har sin förnämsta utkomst av havet, precis som i gammal tid. Och snarfyndigheten är säkerligen inte mindre nu än då t. ex. lotsen Sven Olofsson Wijk i början av 1700-talet, efter att ha tvingats att lotsa Tordenskiolds fartyg, satte detta på grund. Dessförinnan hade han låtit sin son varna Gathenhjelm, som hade ett fartyg liggande öster om ön. Trots dödshot, utförde lotsen sin gärning kallblodigt och lyckades simmande undkomma i en skur av muskötkulor.

Naturligtvis finns också exempel på motsatsen till den helhjärtade insatsen för öns och landets fromma. Främst går tankarna då till Johanna Hård, "piratdrottningen", som en kort tid på 1820-talet innehade fastighet i Vrångö Västergård. Hon var dock en främmande fågel, en inflyttad. Hennes uppträdande som ledare för en grupp sentida kuppmän, skildras i kapitlet "Sjörövare". Johanna Hårds egendom såldes exekutivt, sedan hon själv avvikit från sin bostad för att aldrig mer återvända dit.

Öns fiskare är ett konservativt släkte, som länge höll fast vid det gamla backefisket. Ja, det var så inrotat, att när drivmedlet tröt till motorerna i de motorbåtar man höll sig med för trålfiske under första världskriget, så återgick man till sitt gamla backefiske!

Och ännu på 1920-talet fångade man en del stimfisk med landvadar. Den allra äldsta fiskehamnen på västsidan av ön, gjorde knappast skäl för namnet hamn, försedd som den var med nära nog enbart primitiva kullerstensbryggor. Det blev nödvändigt att muddra upp den och förse den med pirarmar och riktiga bryggor, så öppet som den ligger mot västerhavet – mera öppet än någon annan hamn i södra skärgården.

Tillbyggnaden har skett i etapper och ytterligare utvidgning och muddring väntar. Den konservatism, som finns bland fiskarna, var mera tydligt uttalad förr än nu. Det fiskeläge besökarna kan se i våra dagar, är minst lika ”modernt” som de på Donsö och Tången, även om stålet ännu inte gjort sitt intåg bland fiskebåtarna. Tolv stora trätrålare har sin hemort på Vrångö. Backefiske i form av högsjöfiske förekommer inte mer. Och de gamla bodarna vid kullerstensbryggorna har avlösts av en skarptandad vit bodrad i den nya fiskehamnen.

Även på östra sidan av ön, vid Mittvik, där Styröbolagets båtar lägger till vid den långa utskjutande träbryggan, har man varit betänkt att bygga en riktig hamnanläggning. En sådan skulle säkerligen bli till god nytta, inte minst för de mindre fraktbåtarna, vars besättningar många gånger ankrar upp i lä av Vrångö innan de vågar sig på att ta språnget utefter den öppna halländska kusten, där nästa anhalt är Varberg.

*

Utan egentlig industri, med fiske alltjämt som huvudnäring, ligger i dag den lågbergade, långsträckt ön, med bebyggelsen koncentrerad till det låglänta midjebältet, som en gång var botten i ”Wronngiessundh”. Vindarna spelar ganska fritt över ängsmark, buskage och mader.

Från den långa hamnbryggan löper den permanentade smala vägen in bland byns hopgyttrade gråvita hus och förgrenar sig i trånga prång och gränder. Många av husen är tvåvånings, och av dessa har flera mycket karakteristiska branta, brutna tak,¹ som uppenbarligen ger stora utrymmen i husens övervåningar.

Men det är inte bara hamnen och vägarna, som representerar kommunikationsväsendet. Posten inryms i en stor villa inte långt från fiskehamnen, och

¹. Takens form ger även mindre vindfång!

Vrångö. Motiv från samhället.

”telefon- och telegrafstation” kan man betjäna av i en villa ett stycke från vägen till Mittvik. Invid denna väg, som är kapabel att kunna medge ganska tunga transporter, ligger den nya skolan med muromhägnad skolgård.

En modern lärarbostad omedelbart intill skolan ger perspektiv på undervisningen. Läraren är inte en främling. Han är ett med ön och sina elever.

Det gamla skolhuset ”inne” i byn, finns inte mer. En annan undervisning förekommer nu på dess plats. Där ligger det senaste tillskottet till övärldens kyrkor. Gråtonat, med brant resning på taket samt liksom inklämt mellan de andra husen som en byggkloss, har de många årens sparmål sin plats där, sammanbyggt med församlingshemmet, ovanför de gröna grästerrasserna. Och på söndagstid, vilotid, samlas öborna, nära nog mangrant till gudstjänst i detta tempel, liksom också i de predikolokaler, som tillhör Svenska Missionsförbundet och Pingströrelsen.

Ett stycke norr om kyrkan, i utkanten av byn, upphör vägbeläggningen och den fortsatta vandringen får företagas på en gräsöverbuxen stig. Delvis dolda av sommartid tät buskvegetation ligger många av sommargästernas bruntonade stugor norr och nordost om fiskehamnen. Givetvis har sommarvisten också

vuxit upp på andra platser på ön, och påfallande ofta är dessa hus målade i bruna färgnyanser.

Jämfört med de övriga öarna kom sommargäströrelsen i gång ganska sent på Vrångö. Och detta hade ju också sina skäl. Ännu i mitten av 1920-talet var Donsö den sydligaste anhalten för skärgårdsbåtarna. Vrångöborna fick sköta sina förbindelser bäst de kunde. Det fick även de fåtaliga sommargästerna självfallet göra. Men när den reguljära båtförbindelsen tillkom, blev det ett uppsving för bad- och sommargäströrelsen, som fick stränderna invid de sandiga vikarna på ön att genljuda av skratt och skrik. Vrångö blev småningom den badort, som dess, vad naturen beträffar, släktskap med Halland, för länge sedan inbjudit till.

Vägen mot norr leder vidare mot det gamla Thiulfö över nässle- och vassbevuxna ängar, som tillsammans med de kala bergen i bakgrunden ger ett ödsligt intryck. Knappt mer än en stig är vägen, när den delar sig i två leder. Dock har den just vid delningen fått en viss hyfsning. Betong har gjutits där i form av en brygga över ett sankområde. De båda vägarna, som utgår därifrån, leder till var sin kyrkogård.

Den nya begravningsplatsen når man efter att ha passerat åskrönet, där på det lilla hedområdet en viss nyplantering av tall skett. Det karakteristiska klocktornet över stigluckan, möter först anblicken. Själva kyrkogården syns till en början inte, där den ligger i sluttningen åt öster, utsatt för de stundom hårda vindarna även från det väderstrecket. Havsnära är i sanning de dödas vilorum och utsikten mot fastlandet magnifik med den "burinklädda" Rättarens fyr till vänster i förgrunden.

På begravningsplatsens södra sida omsluter muren också en hednisk labyrint. Forntid och nutid mötas . . . På insidan av murbukten är uppsatt en minnestavla med följande inskrift:

"Till minne av besättningen på fiskebåten GG 256 av Vrångö som
minsprängdes den 6 maj år 19404 dist.min. S. Vinga fyr Vänner reste stenen"

Plattor med de omkomnas namn finns insatta i muren på ömse sidor om minnestavlarna. Karl Albert Friberg, Axel Friberg, Arvid Gerhard Friberg och Karl Julius Wilh. Wijk, står det.

Dessa var de första fiskaroffren från södra skärgården under andra världskriget. Dessbättre krävdes inga fler offer på Vrångö.

Om den nya begravningsplatsen helt naturligt rymmer flera stora familjegravar med moderna stenar, så är sådana gravar inte uteslutna på den gamla

begravningsplatsen heller, trots att denna har mindre utrymmen och gör ett något spartanskare intryck med en del gravar plåtinhängade eller försedda med gjutna cementramar. Det var om denna gamla begravningsplats, som kyrkoherde Lidelius år 1724 sade, att den torde vara den äldsta inom södra skärgården, och att man inte visste hur gammal den egentligen var . . .

Ännu in på 1960-talet har begravingar skett där, och begravningsföljerna har dragit in genom stigluckan under klocktornet, som är en ålderstigen pendang till det man kan se vid den nya begravningsplatsen. Och innanför grindarna breder de rikt lövade grenarna av två stora, delvis stöttade, askträd ut sig.

Som en påminnelse om platsens ålder står strax invid det nordvästra hörnet, i strikt rättning, uppradade 21 äldre gravstenar — de flesta av litet format, enligt tidens sed . . .

Närbelägna brunnar invid vägen gör det lätt att sköta de rika blomstersmyckningarna. Då tiden medger det, går ofta kvinnorna till de anhörigas gravar och ansar dessa. Över huvud taget förtjänar öns kvinnor ett särskilt omnämnande. Ofta ses de i verksamhet på vägarna, dragande på sina flakförsedda cykelkärror. Ingenting i transportväg tycks vara för tungt för dem. Skulle det ändå någon gång bli för mycket för en, ser man dem ofta hjälpas åt. Enigheten är god och samarbetet lika gott.

Påfallande är att man ser så stora vildvuxna ängsmarker utan att upptäcka mer än något litet stycke odlad jord. Det som trots allt odlas, är i regel potatis. Så mycket mer kan man se av ris och buskage, som erövrar alltmer av grönområdena. Stora träd saknas praktiskt taget helt.

Liksom på flera av de övriga öarna är oxelhäckarna mycket omtäckta och kan beskådas på flera ställen i byn. Av den övriga högre vegetationen kan nämnas björk, hassel, rönn, ask och asp.

Från den gamla lotsutkiken med sin desarmerade mina utanför ser man lätt ut över fiskehamnen, som också är taxibåtarnas tilläggsplats, över öppna havet i sydväst, över "Lökhalmsskärgården" i nordväst, över "Thiulföbergen" i norr med dess koncentration av stenhägnader vid stränderna, över "Wronngiessunds dalen" i öster, utanför vilken kanske en av styrsöbolagets vita skärgårdsbåtar stävar mot Mittviks brygga, och bortom det "hedniskt" vilda bergslandet i söder ser man Kungsös och Tornös stenhjässor resa sig på andra sidan Kungs sund.

En långsträckt trekilometersö med bebyggelsekonglomerat i midjehöjd och fårbeta i utmarken — Vrångö.

Något om Styrös kommun av idag...

...samt dess förhoppningar inför framtiden

En liten tillbakablick i kommunalt hänseende kan vara lämplig att göra, innan vi kommer in på frågor rörande Styrös kommun av idag.

Den mest ursprungliga samhällsbyggnaden är byn. De olika gårdarna i styröarkipelagen bildade efterhand – allteftersom de tillväxte i husantal – bygemenskaper, med sammanfallande intressen, som så småningom tog sig uttryck i byordningar. Men dessa sistnämnda hade en funktion att fylla endast så länge det gamla bysamhället fanns kvar, det samhälle som ur jordbruksrationell synvinkel var det bästa tänkbara med sina långa och smala tegar, utspridda över hela byn; varje åker delad efter bydelägarnas antal.

När så äntligen skifteslagstiftningen åstadkommit en nödvändig jordreform hade en god del av den gamla bygemenskapen försvunnit och byordningarna hade spelat ut sin roll. Detta sista gällde rent allmänt. I Göteborgs skärgård bibehölls dock i mångt och mycket den gamla ordningen.

Om byn med sin självstyrelse, utåt manifesterad genom bystämman, var den minsta av samhällsbyggnader, så var socknen av en större dignitet och hade ett annat ursprung. Socken hänförs sig nämligen till kyrkan. Den främsta uppgiften för socknen var att bygga kyrka samt att välja präst och klockare. Redan de gamla landskapslagarna talar härom.

Kyrkoherden blev självklart socknens ledande man och utövade med sockenstämmans hjälp en betydande makt och myndighet. Flera exempel på denna sockensjälvstyrelse har lämnats i åtskilliga av de föregående kapitlen.

I Styrös kyrka, efter gudstjänstens slut, hölls vanligen sockenstämmorna. Dessa tog ställning till både kyrkliga och profana frågor och blev faktiskt också – i smått – något av en lagstiftande församling, som utdömde viten i ordningsfrågor. Viten, som senare indrevs av de sexmän som utsetts av sockenstämman.

Om man som kriterium för en socken tar just samlingen kring kyrkan, kan man kanske inte säga att styröskärgården utgjort en alldeles egen socken förrän ”Styrösö Capell” kom till på 1500-talet. Men i gengäld kan man säga, att den

kapellförsamling som då kom till stånd, var en av de få som fanns på västra kusten, det dansk-norska Bohuslän inräknat. Dessa samhällsbildningar på det kyrkliga området uppkom ofta i anslutning till fiskelägen. Ett sådant av alldeles speciell karaktär har också måhända varit upphovet till "Styresö Capell". Kanske var det rent av främlingar och inte öbor i egentlig mening, som "skapade" Styrsö socken?¹

Genom vår första allmänna kommunalförfattning, som tillkom år 1817, reglerades sockenstämmornas och kyrkorådens uppgifter. En sockennämnd, som fick syssla med borgerliga frågor, tillkom genom en författning av år 1843, men den verkligt nödvändiga reformen att helt skilja den kyrkliga och borgerliga kommunen åt, fick landet vänta på ända tills år 1862.

Den gamla sockenstämman försvann och kommunalstämma och kyrkostämma kom i stället. Vi märker förändringen i Styrsö kommun, bl. a. genom att ta del av avslutningen för fattigvårdsräkenskaperna åren 1862 och 1863.

Det förstnämnda året står det: "Uppläste och Godkände å Sockenstämman i Styrsö kyrka den 3 Augusti 1862" och det sistnämnda: "Uppläst och godkänd å Kommunalstämma i Styrsö kyrka d. 31 Maj 1863 . . ."

Man fortsatte alltså till att börja med att hålla även kommunalstämma i kyrkan! Men år 1870 talas det om att kommunalstämman hölls i prästgården. Vid detta tillfälle var kyrkoherde Lindström ordförande.

Fortsatte då kyrkans män att leda även kommunens arbete? Nej, det rörde sig endast om tillfälligheter. Under flertalet av 1870-talets år och in på 1880talet var C. M. Olsson, Brännö, ordförande i såväl kommunalnämnden som kommunalstämman. År 1886 avlöstes Olsson av G. A. Möller som ordförande för nämnden och av J. O. Dahlin som ordförande för stämman.

Dahlins skollärarkollega Carl Severin Rosenberg nämndes som ordförande i fattigvårdsstyrelsen redan år 1868. Den s.k. fattigvårdsräkenskapsboken upptog räkenskaper för enbart fattigkassan intill år 1871, men från och med påföljande år talas det även om "kommunala uppbörden" eller "kommunalkassans räkenskaper". Kommunalreformen höll alltså på att "bryta igenom" också på räkenskapernas område.

En kommun, som inom sig omfattar flera öar, har sina speciella problem. De olika ösamhällena utgör enheter för sig. I befolkningens medvetande blir det också ofta så att den egna öns angelägenheter ligger närmast; grannöarnas lägger man sig inte i. I slutet av 1800-talet fanns det ju också fyra stycken i viss mån

¹ Mera härom, se kap. 26.

konkurrerande fiskelägen inom kommunen, vilket givetvis inte bidrog till att skapa enbart endräkt. Dessutom hade man på många områden av samhällslivet en tradition att bygga på, när det gällde att övis lösa vissa frågor. Det må här endast bringas i erinran hur fattigvården bara några årtionden tidigare var varje enskilt ösamhälles angelägenhet och att en liknande ordning gällde i stort sett också för skolväsendet.

När därför genom länsstyrelsebeslut förordnades, att hälsovårds-, brand-, ordnings- och byggnadsstadgorna för rikets städer i tillämpliga delar skulle gälla också i fiskelägena, skapade detta en hel del problem. Bland annat var det mycket osäkert om en särskild del av kommunen (exempelvis ett fiskeläge) hade rätt att beskatta sina medlemmar.

Den kände riksdagsmannen för Orust och Tjörn, A. V. Ljungman, som hårt kämpat för att fiskarsamhällena skulle förses med telegraf och telefon, motionerade i riksdagen om fiskelägenas dilemma, när det gällde att ordna de kommunala beskattningsförhållandena.

Resultatet blev så småningom en ny paragraf i förordningen om kommunalstyrelse på landet. Självständiga kommunala enheter skapades och benämndes municipalsamhällen. Bestämmelserna härom trädde i kraft vid sekelskiftet, men inte förrän 1/12 1911 tillkom det första municipalsamhället inom styrsöskärgården. Det var Donsö. Sedan följde Vrångö och Asperö 3/9 1915 och Styrö 4/5 1923. Brännö var också en kort tid municipalsamhälle, men begärde att på nytt få bli by, vilket beviljades.

Samtliga municip inom den södra skärgården upphörde den 31/12 1959.

*

De som i dag styr Styrö kommuns öden är följande 25 herrar i kommunalfullmäktige, valda för perioden 1963–1966:

Fiskhandlare	Albert Lorensen	Asperö, Styrö
Skeppare	Roland Öberg	Asperö, Styrö
Fiskare	Erik Johansson	Donsö
Fiskare	John Bror Karlsson	Donsö
Handl.	Kristen Kristensson	Donsö, ordf.
Fiskare	Olof Jonasson	Donsö
Herr	Olof A. Möller	Donsö
Fiskare	Bror Nils Carlsson	Donsö
Fiskare	Carl August Carlsson	Donsö
Folkskollärare	Henry Fhager	Donsö
Fiskare	Lennart Lorentsson	Donsö
Fiskare	Johannes Johansson	Donsö
Kyrkoherde	Lennart Mjöberg	Styrö

Maskinist	Sven H. B. Svensson	Styrsö
Skeppare	Emanuel Johansson	Styrsö
Skeppare	Einar Pettersson	Styrsö
F. skepparen	Gustaf Samuelsson	Styrsö
Vadbindare	Paul Christensson	Styrsö
Fiskare	Sölve Carlund	Styrsö
Motorskötare	Artur Hermansson	Styrsö
Herr	Johan Eriksson	Styrsö
Fiskare	Karl Osvald Levin	Vrångö
Fiskare	Karl A. Johansson	Vrångö
Fiskare	Alf Andréasson	Vrångö
Fiskare	Mauritz Rolof	Vrångö

För perioden 1964–1967 har Styrsö kommunalnämnd följande utseende:

Fiskare	Pontus Johansson	Asperö, Styrsö, v. ordf.
Varvsägare	Stig Grönstedt	Brännö, Brännövik
Snickare	Knut Johansson	Köpstadsö, Styrsö
Fiskare	Erik Johansson	Donsö
Fiskare	Jonas Oscarsson	Donsö
Vadbindare	Svante Nilsson	Donsö, ordf.
Fiskare	Arne M. Karlsson	Donsö
Vadbindare	Karl-Patrik Lorentsson	Donsö
Handl.	Johan Christensson	Styrsö
Herr	Johan Eriksson	Styrsö
Fiskare	John Axhäll	Styrsö
Fiskare	Gösta Rugner	Vrångö
Fiskare	Karl-Erik Eriksson	Vrångö

Sedan 1948 är Henry Olsson Styrsö kommuns kommunalkamrer, men han har redan långt dessförinnan skött kommunens räkenskaper samt varit ledamot av kommunalfullmäktige (16 år) och kommunalnämnden.

De tekniska frågorna inom kommunen har kommunalingenjör Lars-O. Lembäck om hand.

*

En del institutioner, som dagens moderna samhälle inrymmer, är, vare sig de är statliga eller kommunala, till sin natur servicebetonade. Vi har tidigare i särskilda kapitel mera utförligt behandlat post och telefon. Ytterligare en del inrättningar, som är övrigens människor till verklig nytta, skall här, om än mera kortfattat, nämnas. En tillbakablick är dock för varje område nödvändig.

På bland annat hälsovårdens gebit fick municipalsamhället göra en insats. Redan långt dessförinnan hade emellertid de läkare, som tjänstgjort inom socknen fått göra detsamma. Även om inte alla hade sådan otur, som doktor C. G. Wastenius på Käsö, vilken under koleraepidemin 1834 blev "instängd" på karantänsön och endast kunde ge medicin åt patienter som kom till honom.

Flera läkare tjänstgjorde senare dels på Känsö och dels som allmänpraktiserande. Bland dessa läkare kan nämnas Johan Ludvig Engström, Carl Adolf Waltman, Claes Edvard Holmén och Gustaf Hjortzberg. Den sistnämnde liksom initiativtagaren till kustsanatoriet, doktor Peter Silfverskiöld, var allmänt avhållna läkare inom kommunen. Doktor Hjortzberg exempelvis fick många gånger kommunal ersättning för sina besök hos flera "fattighjon", enligt vad räkenskaperna upplyser oss om.

Under senare år har som provinsialläkare tjänstgjort eskulaper av norskt ursprung. K. J. Kristiansen, som lämnade sin post i september 1963, var en man som bl. a. tog till sin uppgift att upplysa öborna om vådan av läkemedelsmissbruk. Och han lyckades också i sin föresats. Själv är han flygare och friluftsentusiast och önskar att så många människor som möjligt skall upptäcka den läkedom som ligger i att söka sig tillbaka till naturen och där hämta inspiration och livskraft.

Den gode doktorn omvittnade dock, att hälsotillståndet i stort sett är gott på öarna.

Tidigare var det ett problem med sjuktransporter, men sedan den av kyrkoherde Lennart Mjöberg inköpta Volkswagenbussen tillkommit, har svårigheterna till lands lättat en hel del. Både kyrkoherden och hans fru har frivilligt ställt sig till förfogande som chaufförer vid sjuktransporter. När dessa avser sjötransport, träder specialbyggda taxibåtar till och vid akutfall har man haft tillgång till hjälp från helikopterdivisionen på Torslanda flygplats.

För närvarande (1966) tjänstgör Maria Mölland som provinsialläkare på Styrso.

*

Individens skydd mot sjukdomar ligger i läkarnas intresse, men det personliga skyddet mot yttre våld samt egendomsskyddet åligger det polismakten att söka åstadkomma. Vi har tidigare (se sid. 463) förtäljt något om kronorättare och fjärdingsmän. Några av dessa, som sedan slutet av 1800-talet haft polisbevakningen om hand inom skärgården, skall här nämnas.

Under 1890-talet var bl. a. en man benämnd "John i Kalvhagen" kronorättare. Och åren 1900–1905 avlönades enligt kommunalräkenskaperna kronofjärdingsmannen Joh. Öberg med 275 kronor som årslön. Från och med 1906 avlöstes han av Carl A. Andersson, som fick lönen höjd till 300 kronor per år.

Fram till år 1909 har även Karl och Niklas Olsson tjänstgjort som kronorättare. Och åren 1909–1912 var det den år 1858 födde Erik Eriksson som

innehade befattningen. Han slutade dock fjärdingsmannatjänsten och blev i stället kyrkvaktmästare. År 1943 avled han.

Nästa befattningshavare innehade tjänsten i hela 16 år – från 1912 till 1928. Det var f. d. sjömannen Lorentz Börjesson, Styrso. Sedan följde en man, som blev något av en trotjänare på posten. Fjärdingsmannen Knut Jonasson tjänstgjorde nämligen inte mindre än 22 år – från 1929 till 1951.

Under sista hälften av Jonassons tjänstetid fick en stockholmsfödd polisman anställning på Donsö. Eric Johnson är hans namn. Han kom till övärlden mitt under brinnande krig – 1942 – och innehar fortfarande sin befattning. Under sin tjänstgöring har han blivit mycket förtrogen med övärlden. Detta har bl.a. haft till följd att han erhållit en hel del kommunala förtroendeuppdrag. Så är han t. ex. ordförande i byggnadsnämnden.

Stig Bjälldal blev på 1950-talet anställd som polisman på Styrso. Kommunen hade alltså vid denna tid två polismän. Johnson tjänstgjorde då i huvudsak som polisutredningsman.

Vid förstatligandet av polisväsendet – den 1/1 1965 – förändrades bilden en hel del. Styrso kommun kom att tillhöra Göteborgs polisdistrikt, närmare bestämt det 5:e vaktdistriktet. Bjälldal överfördes till Göteborg och Johnson blev ensam kvar i en s.k. polisposter med stationeringsort på Donsö.

Av de länsmän och landsfiskaler, som Styrso sedan seklets början lytt under, nämligen Gedda, Bergenlund, Alenius och Ljunggren, var det endast Eric Gedda, som verkligen bodde på Styrso. Han blev t. f. kronolänsman i Styrso-Öckerö distrikt 1904 och ordinarie på posten 1909. Han avled år 1964, 91 år gammal.

*

Egendomsskyddet svarar inte enbart polisen för. Det finns en typ av samhällsförsvär, som ofta mycket handgripligt får ingripa för att skydda enskild och allmän egendom. Brandförsvaret har denna uppgift.

För inte så länge sedan – ännu in på 1920-talet i varje fall – bestod ”brandkårerna” på de olika öarna i styrsögruppen av frivilliga uppbåd, som bildade langarkedjor med spänner som släckningsredskap. Sedan har utvecklingen gått vidare och modernare utrustning har anskaffats. Omorganisation av brandförsvaret har också skett under de senaste åren och i enlighet med den från 1/1 1965 för Styrso kommun gällande brandordningen ser det nu ut på följande sätt:

Brandstyrelsens ordförande är Sven Svensson och brandchef sedan år 1950 är vadbindare Olle David Olsson på Donsö. Två vice brandchefer finns det också.

På Styrso är det Gösta Karlsson, som varit med i brandförsvaret sedan år 1929 och på Donsö är det Hartvig Jensen.

På de tre öarna Donsö, Styrso och Vrångö finns det brandstationer med deltidsanställd personal, på Donsö och Styrso bestående av vardera 1 brandmästare, 3 brandförmän och 12 brandmän. Och Vrångö skall mönstra 1 brandmästare, 3 brandförmän och 6 brandmän. Den sistnämnda ön har vissa svårigheter att rekrytera brandmanskap, då så många av männen är ute på fiskeresor under veckorna. Kanske får man tillgripa kvinnor som brandsläckare! En sak som förresten tillämpats förr inom övärlden – på Donsö under åren 1935–1940.

På Brännö, Asperö och Köpstadsö finns brandmaterieldepåer och släckarna är brandvärnsmän (beredskapsmän), varav det skall finnas 5 på Brännö, 8 på Asperö och lika många på Köpstadsö.¹

För den brandpersonal, som varit ”i tjänst” sedan före år 1950 erfordras ingen ytterligare utbildning utöver de övningar som arrangeras och de kurser som anordnas då och då i Göteborgs och Bohus läns Brandförsvarsförbunds regi. För nyrekryterad personal däremot anordnas något mer omfattande regionala kurser. Sammanlagt 15 övningar arrangeras numera per år för brandmännen på Donsö, Styrso och Vrångö, medan däremot brandvärnsmännen på de övriga öarna får nöja sig med 6 övningar under samma tid.

Beredskapsstyrkor, vars utryckningstid inte får överstiga 4 minuter, skall finnas på ”brandstationsöarna”. Alarmering sker med tyfoner. På Styrso och Donsö uppbådas merparten av släckningsmanskapet genom brandsignals-fördelare, alltså signalering per telefon.

De som larmas störtar sig på cykel eller moped och infinner sig snarast möjligt vid brandstationen, där motorsprutorna förvaras.

Donsö brandstation, som byggdes på sin nuvarande plats vid hamnen år 1945, rymmer 2 stora motorsprutor och 1 liten dito. Brandstationen vid Styrso Tången kan mobilisera 3 stora och 1 liten, Vrångöstationen kan visa upp 2, Brännö 1 stor (900 minutliter), Asperö har samma utrustning som Brännö och Köpstadsö slutligen kan ställa upp med 1 stor och 1 liten motorspruta. Alltså sammanlagt 13 motorsprutor.

Av övrig utrustning kan nämnas en katastrofkärra på Donsö, som kan föras över även till de övriga öarna. Pulveraggregat och skumutrustning för släckning av oljebränder och båtbränder finns i brandstationerna, liksom även friskluft

¹ Inklusive depåchefer och vice depåchefer.

apparatur för rökdykare. Det senaste tillskottet på Donsö-Styrsö är tryckluftsapparatur.

Man har helt övergivit det gamla systemet med slangrullar och använder sig i stället av slangkärror, som är betydligt snabbare. Relativt sett går det ju åt mycket mera slang i en ökommun av Styrsös utseende, än i många fastlandskommuner, eftersom man som regel är hänvisad till att ta släckningsvattnet ur saltsjön.¹ Härigenom blir ju också slangarna stelare.

Man har inga egna motorfordon, som drar sprutorna, men de som har motorfordon tillhör antingen brandförsvaret eller också infinner de sig ändå när larm går.

Det är ju också avsevärda värden som kan stå på spel om eld skulle utbryta. Under en helg, då mängder av båtar ligger i Donsö hamn, kan båtar och anläggningar i hamnen uppskattas representera ett värde på mellan 30 och 40 miljoner kronor. Skulle en eldsvåda utbryta i närheten av östränderna, har man också god användning för en vattenbåt, som ingår i brandförsvaret och som har en strålkapacitet på 2000 minutliter.

Då vatten- och avloppsledningarna blir färdiga på Styrsö och Donsö, kan man räkna med att vattnet till släckningsarbetet inte längre skall utgöra samma bekymmer som nu. Kanske kommer då också brandstationer och brandmaterieldepåer att få andra placeringar än dagens, som ofta är baserade på en äldre tids syn på brandförvar. Enligt brandchefen är Brännö brandmaterieldepå den bäst placerade "stationen" inom kommunen.

Personalbehovet vid Styrsö brandförvar är mycket större än hos exempelvis Partille kommun med dess omkring 19.000 invånare. Detta trots att Styrsö kommun, som bekant, inte har mer än cirka 2.700 invånare. Skälet är givetvis den relativt stora personalstyrka som erfordras på varje enskild ö. I den folkrikare kommunen är däremot den tekniska utrustningen betydligt rikhaltigare än i ökommunen.

*

Kulturintressena inom kommunen företrädes bl. a. av biblioteken. Skolbiblioteken har redan behandlats i annat sammanhang, men även de vuxna läsarna har tillgång till boklån. Folkbiblioteket, som skänker dessa möjligheter, har en nog så intressant tillkomsthistoria. Redan 1842 års folkskolestadga föreskrev skyldighet för prästerskapet att uppmuntra till inrättande av sockenbibliotek. Även om det dröjde åtskilliga

¹ En del branddammar finns också inom kommunen.

år därefter, var det för Styrös vidkommande faktiskt också en präst, som lade grunden till det blivande biblioteket. Kyrkoherde Henrik Lindström (1863– 1878) inköpte ”för pengar som inkommit som frivilliga offer vid bröllop – 200 kronor – uppbyggelseskifter av Schartau m.fl. till ett sockenbibliotek, vilket även tillfördes läroböcker i naturkunnighet och historia, resebeskrivningar m. m”.

Detta bibliotek var till en början inrymt i ”Nya Skolan” på Styrö. Några år in på det nya seklet talades det om att sockenbiblioteket, som då förvarades i prästgården, innehöll cirka 100 band. Såsom exempel på vad som fanns nämndes Starbäcks ”Berättelser ur Svenska historien” och Holmbergs ”Bohuslänska historia”. Om detta bibliotek tillades: ”användes föga.”

Många år gick under det att intet blev åtgjort för bibliotekets utveckling. Det fick föra en tynande tillvaro. Till sist skulle det bli så, att en representant för den yrkesgrupp, som i många liknande sammanhang utfört varaktiga kulturgärningar, också här medverkade till att en förvandling skedde; att biblioteket började leva. Initiativet härtill togs av folkskollärarinnan Tyra Fredriksson. I början av år 1943 lyckades hon förmå kommunalfullmäktige att anslå 500 kronor till upprättande av ett kommunalt folkbibliotek...

Det rörde sig alltså här om embryot till våra dagars bibliotek. Sockenbiblioteket från 1870-talet i all ära, men mycket att bygga på var det inte!

Biblioteket är numera beläget vid Halsvik, i en provisorisk källarlokal. Meningen är dock, att det en gång skall ligga mera centralt på ön, i någon byggnad uppförd av kommunen.

Sedan Tyra Fredriksson tagit initiativet till den reorganisation av biblioteket, som skedde, förestods detta av bl.a. författarinnan Inga Collins. Den nuvarande bibliotekarien, fru Maj-Britt Andreasson kom i kontakt med frk. Collins och lärde sig då en del om biblioteksskötsel. Senare gick hon igenom den erforderliga utbildningen för att själv få kompetens att överta skötseln av biblioteket och för att detta skulle bli statsbidragsberättigat. Det var år 1953 som fru Andreasson började. Två år senare fick biblioteket en egen lokal, dock ej den där det nu inhyses.

Styrö Folkbibliotek har ett bokbestånd på cirka 5000 band. Tidigare har man erhållit ett statsbidrag på omkring 6.800 kronor. Kommunerna har dock nu fråntagits det stöd, som statsbidraget utgjorde. Den uppgjorda utgiftsstaten för 1966, vilken uppgår till 17.000 kronor, tar därför helt och hållet kommunala medel i anspråk. Dessbättre har kommunalmännen haft förståelse för

bibliotekets krav, varför man utanordnat även den del av medlen, som tidigare bekostades av staten.

Av anslaget går 6.000 kronor till bokinköp, 8.500 kronor till löner och arvoden samt resten till hyror och övriga utgifter. En filial finns på Donsö, och boklådor sändes bl. a. till Asperö och Brännö. Vad Vrångö beträffar, så har man under lång tid inte haft någon, som velat sköta om utlåningen där, men det har man fått under år 1966.

Utlåningsfrekvensen torde vara en av de bästa i länet. År 1963 noterades 15.900 lån. Men redan påföljande år hade antalet lån ökat till 17.535, en anmärkningsvärd hög siffra för en kommun med bara cirka 2.700 invånare. Det är dock väl att märka, att även sommargästerna lånar mycket, varför de får ta till sig en stor del av äran för den goda statistiken.

Utlåningen år 1964 hade följande fördelning:

	Skönlitteratur:	Facklitteratur:
Vuxna:	7.045 band	2.203 band
Barn:	7.412	875 „

Böcker utlånas även till fiskebåtar samt till ålderdomshemmet t. ex. Både unga och gamla inom kommunen har glädjande nog upptäckt vad biblioteket har att ge. Om man ser till vad som lånas, kan man konstatera, att litteratur med anknytning till sjön och hembygden har företräde. Pojkarna lånar sålunda gärna litteratur om dykning t. ex. Vad ungdomslitteraturen angår, så ligger Astrid Lindgrens böcker i topp även här, som på så många andra platser.

Bokbåten besöker öarna två gånger om året; vår och höst. Det brukar då bli fråga om direktlån från båten för de enskilda låntagarna. Sedan lämnas böckerna in till folkbiblioteket inom övärlden, vilket efterhand överantvarar böckerna till Centralbiblioteket i Göteborg.

Folkbiblioteket på Styrso har i lärummet en handbokssamling, vilken, sammanslagen med den övriga facklitteraturen, utgör ungefär hälften av den tillgängliga "vuxenlitteraturen". Den andra hälften utgöres alltså av skönlitteratur. Ungefär en fjärdedel av det totala bokbeståndet utgöres av ungdomslitteratur.

För att aktivera utlåningen har bibliotekarien då och då sänt ut reklam – bl. a. från Bibliotekstjänst. Dessutom har hon överlämnat stencilerade nyhetslistor till låntagarna. År 1958 påbörjade hon en urklippssamling, som alltsedan dess växt och som omfattar allt vad tidningarna skriver om södra skärgården. För några år sedan anordnades även Bokens Dag på Donsö och Styrso.

Bibliotekets öppethållningstider är på Styrso: 3 dagar per vecka; 2 timmar varje gång – på Donsö: 2 dagar per vecka; 2 timmar varje gång — övriga utlåningsställen: 1 timma i veckan.

Bibliotekarien brukar beställa många böcker genom Bibliotekstjänst, men även efter rekommendation från Centralbiblioteket i Göteborg sker en hel del inköp. Dessutom köper hon själv böcker efter eget skön. Hon har fria händer – det finns ingen bokkommitté, som föreskriver inköpen.

Det ligger ett stort ansvar på den, som har att se till att biblioteket fungerar som bibliotek. Likaledes är det ett stort ansvar att köpa in böcker på ett sådant sätt, att de accepteras av bygdens befolkning, inte minst då denna har ett så starkt kristet inslag, som är fallet i södra skärgården.

Bibliotekarien har uppenbarligen lyckats bra, då utlåningen är i ständigt stigande. Anmärkningsvärt är också, att inslaget av facklitteratur är så starkt.

*

Folkbiblioteket ger alltså en form av service i samhället, och en mycket viktig sådan. Det finns emellertid andra serviceorgan, som inte är "samhälleliga" i den bemärkelsen att det är stat eller kommun, som står direkt bakom dem, men som fördenskull sannerligen inte är onyttiga. En typ av sådana serviceorgan är bankerna. Under senare år har Skandinaviska Banken öppnat kontor på Donsö och Styrso och ger därmed övärldens invånare en service, som de tidigare inte varit vana vid. Kanske kan man säga att banklokalernas existens utgör en mätare på välbefinnandets utvecklingen – till stor del baserad på vad fisket kan ge.

En annan sådan mätare är antalet skattekrönor inom kommunen. Enligt 1964 års taxeringsnämnds beslut utgjorde de 137.100 st.; 1965 – 162.448 och 1966 192.997. Den kommunala utdebiteringen är 10:55, och till den kyrkliga kommunen går 90 öre. Tillsammans med landstingsskatt och tingshusmedel blir summan 17 kronor— alltså lika mycket som i Göteborg.

*

Men allt inom ett samhälle är ju inte enbart arbete, allt är inte kamp för det dagliga brödet. Det finns också en fritid, både för öbor och sommargäster, som skall fyllas med innehåll.

Det kyrkliga och frikyrkliga församlingslivet täcker givetvis många gemenskaps- och föreningsintressen och ger ett väsentligt innehåll åt många öbors fritid. Detta gäller inte minst den kristna ungdomen. I sammanhanget kan exempelvis erinras om den samlingspunkt man har i Ungdomshemmet på Donsö.

Fiskets organisationer bör heller inte förglömmas. Men det finns ju också många andra föreningsrörelser inom övärlden. I det följande skall nämnas något om de olika föreningarna – givetvis utan alla anspråk på fullständighet för vare sig antalet föreningar eller dessas historik.

Föreningen Styrso Hemvärnsgård bildades 1942 och upplåter lokal åt hemvärnet på ön. Vid en högtidlighet den 18/6 1964 fick också Donsö-Vrångö hemvärnsområde en egen hemvärnsgård – invid Donsö Huvud. Där militära övningar förekommer, finns givetvis också lottor, som gör sin insats. Lottarörelsen är följaktligen också företrädd inom övärlden, liksom även Röda Korset, som har kretsar på alla de större, bebodda öarna. Förutom övrig kursverksamhet bedriver exempelvis kretsen på Donsö simskola, som varje år utbildar mellan 100 och 150 elever. Och styrsökretsen har som en aktivitet anordnat utfärd för de gamla.

Förutom hemvärnet tillkom även skytteföreningarna i skuggan av det senaste världskriget. Styrso Skyttegille bildades på hösten 1939 av sysslomannen Johan Österlind på dåvarande Kustsanatoriet, Vilhelm Ahlebrand och fjärdingsmannen Knut Jonasson. Väster om sjukhusbyggnaderna kunde man förlägga skjutbanan med 300-metersvall och erforderligt kulfång. Intresset för det frivilliga skyttet var oerhört stort i början av kriget och det kunde hända att ända till 200 män infann sig vid banan för träningsskjutning. Det var också många donsöbor, som kom. Donsö hade nämligen då ännu inte någon skjutbana. Nu har Styrso Skyttegille ett 30-tal medlemmar. Bland de skickligaste skyttarna kan nämnas Lennart Karlsson, Erik Gustafsson och Rune Ahlebrand.

Eldsjälen i Donsö Skytteförening är Olle David Olsson. Skjutbanan invigdes 1941. Ett mycket stort intresse för skytte finns också hos vrångöborna, som även bildade en förening. Efter kriget uppgick dock vrångöföreningen i Donsö Skytteförening. Bland denna förenings mest aktiva och duktiga skyttar kan förutom Olsson nämnas John Johansson och Karl Ivar Malmberg.

Hembygdsföreningen har under några år inte varit föremål för så mycket aktivt intresse, men år 1965 reorganiserades föreningen och fick då följande styrelse: rektor Erland Johnsson (ordf.), folkskollärare Valter Johnsson, tulltjänsteman Carl Bager, polisman Eric Johnson samt bibliotekarien, fru Maj-Britt Andreasson. Hembygdsföreningen har en del samlingar från gammal tid i en till museum omvandlad ryggåsstuga, numera belägen på Styrso, men en gång kommen från Brännö.

Både på Donsö och Styrso bildades år 1964 Hem och Skola-föreningar, vilka enligt grundskolans intentioner verkar för ett gott samarbete mellan föräldrar och lärare. Ordförande i respektive föreningar är svarvare Börje Jönsson och fru Ragnhild Pettersson.

Sällskapet Arbores har nämnts i flera sammanhang tidigare. I många avseenden har Sällskapet förskönat Styrso och är bekant för sina sommarfester vid Bratten (se sid. 306).

Naturskyddskommittén på Donsö har i stort sett samma program som Sällskapet Arbores. Man ägnar sig åt plantering av träd, utfodring av fåglar samt har över huvud taget öns förskönande som sin ledstjärna.

Jaktvårdsföreningar finns på både Styrso och Donsö. Ledande man i styrsoföreningen är varvsägare Rune Ahlebrand, som bl. a. vårdar sig om viltfågeln, när denna är utsvulten och har svårt att finna föda under stränga vintrar.

På idrottens område har Styrso bollklubb gjort goda insatser. Klubben nybildades 1943, då Sven Svensson blev sekreterare. Bollplanen invid Halsvik invigdes i början av 1950-talet av chefredaktör Harry Hjärne. På Donsö är idrotten företrädd av Donsö Idrottssällskap, som f. n. inte har någon verksamhet men har planer på att sätta upp ett fotbollslag.

Det är ganska självklart att flera båtsällskap har sökt sig ut till den vackra skärgården. För att börja med de motoriserade sällskapen, så kan nämnas att Brustholmarna väster om Knarrholmen alltsedan 1918 varit den plats, där Göteborgs Motorbåt Sällskap håller till. Och Göteborgs Motorbåtsförening hör hemma på Källö, där man har bryggor och dansbana bland annat.

Segelsällskapet Æolus har också en alldeles egen liten ö som en fast punkt för sina seglingar. Det är den gamla Sillfarsholmen, som också kallas Æolusön. Den är belägen norr om Knarrholmen. På ön har man klubbhus och där finns också ett småbåtsvarv. Numera anordnas också av Barnavårdsnämndens Fritidsbyrå i Göteborg ett årligt seglarläger för 12–13-åringar.

Knarrholmen har nämnts vid ett par tillfällen i det föregående. Den äges sedan 1940 av Götaverkens arbetares förening för rekreation, sedan generalkonsul Axel Ax:son Johnson skänkt ön till dem. Knarrholmen har sedan varit en "semesterö", till vilken en mängd familjer har kunnat komma och bo i de uppförda stugorna.

Ganska nära fastlandet ligger Stora Förö, där Delfins sommarhemsförening residerar. Här rör det sig om en sommarstugeö, vars båtförbindelser skötes av Charles Ericksson, vilken för övrigt även svarar för trafiken till Knarrholmen.

På Kårholmen norr om Vrångö, liksom även på den närbelägna Sjumansholmen finns "föreningshus". Kårholmens sommarstugeförening – ATH – Arbetarna Till Havet, som bildades redan år 1933 har, liksom även föreningarna på Stora Förö och Knarrholmen, redan omnämnts i kapitlen om Donsö resp. Asperö. Kårholmföreningen har bl.a. eget snabbköp och en inbyggd dansbana.

Även de större öarna har ju en mängd sommargäster och flera av dessa har slutit sig samman i sommargästföreningar av olika slag. Som exempel på dessa kan nämnas Asperö Trevnad, vars verksamhet är mycket omfattande (omnämnt i kapitlet om Asperö) och vars syften framgår av namnet; Brännö Badförening, som har simskola och verkar för öns försköning bl. a., och vars ordförande är f. stadsfiskalen Axel Benktander; Brännö Ungdomssällskap, som är omnämnt i kapitlet om Brännö, anordnar bl. a. dans för klubbmedlemmarna; Kössö Vänner, som bl.a. har tennisarrangemang på sitt program.

Det senaste tillskottet på föreningsfronten är en badplatsförening på Styrö, bildad 1966. Syftet är att iståndsätta badplatserna på Styrö och att anordna simskola bl.a.

Som redan nämnts är de här uppräknade föreningarna inte en fullständig förteckning på vad som funnits och vad som finns i föreningsväg inom kommunen. Men de är avsedda att tjäna som exempel på tillgången.

När det gäller ungdomens möjlighet att "ha någonstans att ta vägen", har problemen blivit mer uppmärksammade på senare år. Det har uttalats farhågor för att många av de äldre ungdomarna kommer att söka sig till Göteborg, därest inte kommunen medverkar till att de får samlingslokaler av något slag. Detta har haft till följd att kommunens män bl. a. tagit kontakt med Barnavårdsnämnden i Göteborg i syfte att bli orienterade om de olika lösningar, som står till buds. När detta skrives (aug. 1966) har ännu inget beslut fattats, men kommunalmännen är angelägna om att nå resultat, som utesluter införandet av dans och spritförtäring.

För några år sedan fanns en till en mindre danslokal ombyggd pråm på Styrö, som ungdomarna roade sig med, men enligt mångas mening var detta inte en lycklig lösning av lokalfrågan. Främst på grund av bristande sanitära resurser förbjöds slutligen användningen av pråmen, som en tid efter borttransporten förstördes genom brand.

*

Utvecklingen från det gamla jordbrukarsamhället med dess husbehovsfiske över till ett rationellt fiske med stora ekonomiska insatser och risktaganden fram

till dagens samhälle med dess, jämte fisket, nästan ”kommersialiserade” sommargäströrelse, är en ganska lång väg. Det har skett en uppdelning av samhällena inom övärlden, allteftersom de varit predestinerade till partitagande åt ena eller andra hållet.

Styrsö-Brännö-gruppen satsar på sommargäströrelsen, medan Donsö-Vrångö huvudsakligen satsar på havet. Naturligtvis sker inte detta undantagslöst – sommargäster finns givetvis också på de sistnämnda öarna, och Tången är både fiskeläge och sommargästsamhälle – men det sagda ger en schematisk bild av utvecklingen av i dag.

I politiskt avseende intar Styrsö kommun en särställning såtillvida, att den är en av de kommuner i landet, som vid de politiska valen brukar samla en klar folktoppartistisk¹ majoritet (alltså redan före kommunalvalet 1966!). Detta har bl.a. förklarats med att fiskarna som obundna egna företagare skulle finna det mer naturligt än många andra att göra sig till tolkar för frisinnade, liberala idéer. Trots dessa intressen finns det faktiskt ingen folktoppartistisk förening inom ögruppen. Måhända anser man inte en sådan nödvändig.

Man kan fråga sig om de kommunala beslut som fattas är särskilt politiskt betonade. Det är de emellertid inte. Besluten fattas i enighetens tecken. Den enda form av politik, som förekommer, är väl ”öpolitik”. Öarna spelas ut något mot varandra — kanske en reminiscens från både sockenstämmornas och municipalsamhällenas tid?

Men all politik bär ändå en prägel av 1800-talets frikyrkliga väckelse och dess ”förnyelseförsök” in på vårt eget sekel – inom kommunen poängterat av att majoriteten av styresmännen är frikyrkligt engagerade.

En sparsam skattepolitik är man dock tvungen att föra. Den totala utdebiteringen får aldrig överstiga den som gäller i Göteborg. Om den gjorde det var det risk att många flyttade från kommunen.

Vart går då pengarna? Vilka planer har man för framtiden? Ja, en del av det som planerats är redan under utbyggnad och en del befinner sig ännu på projektstadiet. Vägförbättringar har skett med tanke på ev. utökad biltrafik, och ytterligare sådana arbeten väntar. I samband med vägarna kan det vara lämpligt att nämna den projekterade bron mellan Styrsö och Donsö, som har kostnadsberäknats till 3 miljoner kronor och är avsedd att komma till utförande någon gång under sexårsperioden 1968—1973. Behovet att kunna samman-

¹ Vid kommunalvalen går de olika intressegrupperna på öarna fram under ”partibeteckningar” som Kommunens Väl, Kommunens Bästa och Kommunens Framtid.

binda de båda öarna är självfallet stort. De utgör ju tillsammans kommuncentrum såväl befolkningsmässigt som industriellt, kommersiellt och kommunalmässigt sett. Bron kommer att bli 300 meter lång och 7 meter bred samt byggd av betong. Den segelfria höjden kommer att bli 15 meter.

Det är emellertid inte bara de interna förbindelserna öarna emellan som man önskar se en lösning på så snabbt som möjligt. Båttrafiken mellan öarna och staden har länge varit utsatt för kritik i olika avseenden, en kritik som kanske dock främst kulminerat i och med skolbarnsresorna, förorsakade av att kommunen saknar högstadium. Trafiken har varit föremål för flera utredningar. Någon slutgiltig lösning har inte kommit till stånd ännu hösten 1966, men som i annat sammanhang nämnts, är det möjligt att det så småningom bildas ett interkommunalt bolag med Göteborg och Styrso som intressenter och kanske med staten som "bidragsgivare".

Ett mycket stort projekt, som nu håller på att få sin första delösning, påbörjades i mars månad 1965 på Styrso och Donsö. Det är vatten- och avloppsfrågan, som äntligen skall få sin lösning. Kostnaderna kommer att belöpa sig till mellan 12 och 15 miljoner kronor. Arbeten för ledningar och pumpstationer utgör första etappen. Någon gång under år 1967 räknar man med att öborna skall kunna få vattenledningsvatten från Göteborg genom en 6,5 kilometer lång ledning, liggande på sjöbotten.

Markfrågor, främst rörande egnahemsbebyggelse, renhållningsfrågor (kommunen får sin folkmängd mångdubblad sommartid) och de tidigare omtalade ungdomsproblemen nämner vi slutligen som exempel på spörsmål som ännu inte fått sin slutliga utformning inom kommunen.

Styrso tillhör ett kommunblock, vari även ingår Göteborg och Askim. Åtskilliga gånger under gångna år har Styrso kommuns inkorporering med Göteborg varit på tal, och möjligt är naturligtvis, att "den gamla svenska skärgården" en gång kommer att bli en del av staden, men det finns säkerligen många personer både i stad och landskommun, som vill sia om att det i så fall kommer att dröja många år innan inkorporeringsfrågan blir aktuell på allvar!

Befolkningssiffror från äldre tider har flera gånger förts på tal i denna bok. Det kan vara lämpligt att avslutningsvis nämna nuläget. Invånarantalet i Styrso kommun uppgick den 31/12 1965 till 2.732 personer, vilket innebär en ökning från föregående år med 29 personer.

De 2.732 fördelade sig på följande sätt:

Styrsö	955	— 8
Donsö	1 154	+ 8
Vrångö	307	+ 5
Asperö	130	+ 4
Brännö	105	+25
Köpstadsö	65	— 4
Vinga	2	— 1
Vargö	4	± 0
Tistlarna	9	± 0
St. Käsö	1	± 0
	2 732	

Under året:

Födda	Döda	Inflyttade	Utflyttade
48	31	93	81

Vi lägger märke till den stora ökningen för Brännö. Efter flera år av ständig tillbakagång hoppas öborna nu att ökningen skall fortsätta och inte vara av blott temporär natur.

Karakteristiskt för befolkningsfördelningen är dock att rent geografiskt sett de tre sydligaste av de sex största öarna har en så förkrossande övervikt. Styrsö-Donsö-Vrångö har i runt tal 2.400 invånare, medan öarna norr om den s. k. "Snobbrännan" (Asperö-Brännö-Köpstadsö) endast redovisar 300 st!

"Ledarskapet" har växlat mellan öarna under århundradena. Brännö hade det under vikingatid och även långt senare, Styrsö övertog det och behöll det under de kända sillfiskeperioderna samt fram till våra dagar. Och nu blåser det "Donsö-vind" över skärgården. Där går utvecklingen snabbast och har gjort så under de senaste årtiondena. De största penningbeloppen inom kommunen satsas där, byggnadsverksamheten ligger i topp, fisket och fraktfarten är i klart ledande ställning, liksom företagsamheten överhuvud, folkmängden är den största inom kommunen och frikyrkan (Svenska Missionsförbundet) har sin starkaste förankring i skärgården just på Donsö – "den kristna ön".

Om man jämför arealen i Öckerö kommun med södra skärgårdens, så skall man finna, att ehuru den förstnämnda har fler bebodda öar, är den ändock inte mer än 1,5 kvadratkilometer större än Styrsö kommun. Men den nordliga

kommunen har ett invånarantal, som med närmare 5.000 överstiger ”söderöijornas”. Det bör alltså på dessa – i varje fall vad arealen beträffar – finnas utrymme för en befolkningsökning av ganska ordentliga mått. Folkmängden har dock under många år hållit sig omkring 2.700 och torde inte något nämnvärt ökas under nuvarande förutsättningar. Härför behövs säkerligen en strukturomvandling. Bättre förbindelser med staden skulle måhända locka stadsbor till permanent bosättning inom övärlden i större utsträckning än som sker nu, och en målmedveten inriktning på industrilokalisering med för skärgården lämpliga företagsformer skulle ge ökade arbetstillfällen och därmed också bilda underlag för en naturlig befolkningsstegring samt givetvis bidra till att i någon mån hindra en för kommunen ogynnsam utflyttning.

Kanske kommer under sådana omständigheter en fastlandsförbindelse att bli aktuell i framtiden. Vem vet – måhända kommer vägbankar och broar att förbinda övärld och fastland över exempelvis Förö och Knarrholmen. Ännu verkar tanken kanske utopisk. Framtiden får utvisa om den har något fog för sig!

Med två i automationens tidevarv ännu bemannade fyrplatser – Vinga och Tistlarna — inom sina gränser, väntar Styrös kommun på denna framtid och gör under tiden sina främsta insatser på fiskets, sjöfartens samt lots- och fyrväsendets område.

Med detta tar vi farväl av såväl nutida sagesmän som äldre uppgiftslämnare, vilka sistnämnda meddelar sig med vår tid genom de språkrör som urkunderna utgör. Vi bör betänka att en bygds historia är dess människors och att det som idag är historia igår var verklighet. Även om vi många gånger känner en fullt naturlig ”distans” till ”gamla tider”, kan vi ändå stundom i ett skildrat skeende förmärka mycket tydliga paralleller med vår egen tid. Och det är egentligen inte så underligt. Miljöer, seder, livsbetingelser och mycket annat kan växla – men människan är i stort sig lik från tid till annan.

Styrös socken har en rik historia. Ja, så rik, att denna skildring, trots sitt omfång, ändå inte omfattar mer än brottstycken. Likväl vägar den som skriver dessa rader hysa den förhoppningen att läsaren måtte ha erhållit något av värde ur socknens rika historia. För såväl skrivaren som företrädaren har framställningen inneburit åtskillig möda, men för skrivarens del uppväges denna väl av en alldeles särskild glädje: att ha haft förmånen att skriva om förfädernas bygd!

Personregister

[Åter till INNEHÅLL](#)

Aaron, Adolf, 583—584 Adalstensfostre, Håkan, 308—310 Adolfsson, Bror, 590 Ahlberg, polisman, 158 Ahlebrand, Rune, 613—614 — Vilhelm, 613 Ahlgren, Birgitta Catharina, 119 — Gustaf, 280 — Matthias, 99, 466, 523, 528 Ahlsson, Gudmund, 53 Ahnfeldt, Bror, 397 — Oscar, 154 Alander Johan, 96—97 Albert skräddare, 44 Alenius, landsfiskal, 607 Alexandersson, Adolf, 426 Alin, Johan, 14, 18, 20, 25, 29, 30, 75—78, 390, 566—567 Almqvist, Ernst, 83 Ancharhjelm, Martin, 30, 515, 525, 539 — Mårten Thijssen, 29—30, 42, 44, 46, 106 315, 434—435, 515, 525, 539, 573—574, 594 Anders, 327—329, 348—350 — Vrångö, gårdsbrukare, 29, 594 — på Lidan, 47 — Anders, Vrångö, 35, 39 Andersdotter, Anna, 539 Catharina, 539 — Christina, 286 — Elin, 541—542 — Greta, 217, 347—348 — Helena, 525 — Helga, 103 — Johanna, 280 — Maria, 583 — Olena, Tången, 578 — Olena, Styrso, 286 Andersen, kapten, 367 Andersson, A., kolportör, 152 — Albin, 158 — Alfrida, 510 — Alma, missionär, 164 — Alma, småskollärarinna, 189, 201, 209 — Anders, Brännö, 374 — Anders, Donsö, 539 — Anders d. y., Köpstadsö, 282 — Anders, d. ä., Köpstadsö, 282 — Anders, matros, 331—332, 350	— Anders, Sörkoster, 412 — Anders, Tången, 1857, 345 — Anders, Tången, ordningsman, 95 — Anders, Vrångö, 244, 347, 352—355 — Andreas, fiskare, 327—329 — Andreas, Tången, dykeriuppsyningsman, 230, 283 — Andreas, Tången, nämndeman, 94 — Andrias, Asperö, 345 — Aron, 380 — August, 162 — B., vice kronolänsman, 348, 469 — Bryngel, 403 — Börje Christen, 280, 481 — Carl, Brännö, 280 — Carl, Vrångö, 299 — Carl A., 606 — Carl Peter, 103 — Christen, Styrso, 1782, 580 — Christen, Styrso, 1823, 349—355, 575 — Christen, Styrso, 1843, 285 — Christen, Tången, 278, 283, 470 — Christian, 271 — Clas, 582 — Cornelius, Tången, 274, 278 — Cornelius, Tången, fiskare, 405 — Cornelius, Vrångö, 272 — Erik, kaparkapten, 47, 440 — Erik, vice pastor, 139 — G., 296 — Helge, 595 — Håkan, Donsö, 271, 539 — Håkan, gesäll, 466 — Ida, 187, 189, 209 — J., 290 — Jenny, 510 — Johan, 579 — Johannes, Brännö, 280 — Johannes, Styrso, 285, 297, 366 — Johannes d. y., Styrso, 192, 289 — Johannes, Tången, 278 — Johannes, Vrångö, lots. 262 — Johannes, Vrångö, mästrelots, 231 — John, Vrångö, 287 — Jon, 447 — Jon, Styrso Norgård, 580 — Jonas, Asperö, 271 — Jonas, Styrso, 88, 137, 195, 297 — Jöns, 1781, 570
--	--

— Jöns, Brännö, båtsman, 439
 — Jöns, Brännö, åbo, 359, 437—438
 — Lars, Köpstadsö, 1729, 102—103
 — Lars, Köpstadsö, 1800, 338—340, 482, 570
 — Lorens, Brännö, 280
 — Lorens, fiskare, 402
 — Lorents, Tången, 577
 — Lorentz, Köpstadsö, 234
 — Magnus, 344
 — Maria, 264
 — Martin, 159, 163,
 — Mathias, 580
 — Nils, Asperö, 456
 — Nils, Brännö, 528
 — Nils, Donsö, 539
 — Nils, Styrösö, 1698, 46, 579
 — Nils, Styrösö, 1734,
 — Nils, Styrösö, 1782, 580
 — Nils, Styrösö, 1843, 285
 — O., 414
 — Ola, 366
 — Olof, 1653, 566
 — Olof, 1715, 47
 — Olof, Donsö, 276
 — Olof, Tången, 274
 — Olof, Vrångö, 166
 — Olof, Vrångö, åbo, 595
 — Per, Hult, 462
 — Per, Vrångö, nämndeman, 110,
 — Per, Vrångö, åbo, 595
 — Peter, 351
 — Peter, sockenskomakare, 466
 — Peter, sockenskräddare, 467
 — Petter, 1840, 481
 — Petter, Asperö, 271
 — Petter, Styrösö, 579
 — Sven, byggmästare, 191
 — Sven, klockare, 103, 172—173
 — Thore, 509
 — Tobias, 336
 Andreasdotter, Anna Catharina, 322—324
 — Annika, 288
 — Christina, 234
 — Ella Kajsu, 188
 Andreasson, Adolf, 194
 — Alf, 605
 — Anders d. y., Tången, 283, 576—577
 — Carl, Vrångö, 1847, 597
 — Carl, Vrångö, 1876, 165 166
 — Christen, 278—283
 — Christian, 176
 — Erik, Donsö, 296
 — Erik, Vrångö, 299
 — Gustafva, 207
 — Johannes, Vrångö, 1818, 95, 463
 — Johannes, Vrångö, 1876, 165
 — Josefina, 166
 — Kristen, 325
 — Maj-Britt, 610, 613
 — Peter, Styrösö, 423
 — Peter d. y., Tången, 288

— Peter d. ä., Tången, 263, 288
 — Petter, Donsö, 539
 — Petter d. y., Tången, 278, 283
 — Petter d. ä., Tången, 278, 283
 Andrée, Elfrida, 62
 Anna Brita, 463
 Anton, 240
 Anund, Vrångö, 29, 594
 Anundsson, Sten, 314
 Arndt, Johan, 98, 148
 Arnfid, 309
 Aron, 62
 Arvidsson, Jacob, 122
 Askmark, Ragnar, 69
 Asperot, Jonas, 583
 Axeland, Walter, 163
 Axelsson, Anna Maria, 190, 209
 Axhäll, John, 605
 Backman, Anders, 534
 — Thola, 575
 Bager, Albert, 7, 167
 — Carl, 167, 613
 Bagge, Olof, 566
 — Samuel, 376
 Bakare, Marcus, 44
 Banck, Elise, 187
 — lotskapten, 238, 365—366
 Barkenbom, Anders, 123—125, 470
 — Anna Caisa, 125—127
 — Ebba Lona, 125
 — Johanna Christina, 125
 — Magnus, 125, 127
 Belfrage, Fritz, 583—584
 Bengtsson, Anders, 317, 572
 — Cornelius, 422
 — Magnus, 284
 — Nils, 250
 Benktander, Axel, 615
 Berendtsson, Carl, 528
 — Jon, 579
 Berg, A. E., 188
 — Peter, 402
 — Petter, 528
 Bergenhem, J. A., 470
 Bergenlund, landsfiskal, 607
 Berggren, 98
 — Nils, 402
 — Olof, 130—131
 Berglund, Rune, 167
 Bergström, tunnbindare, 402
 Bergqvist, kolportör, 152
 Berndtsson, Lotten, 578—579
 — Nils, 465
 Berntsson, länsman, 343
 Bertilsson, Lauritz, 376
 Beyer, Gabriel Andreas, 122
 Bijrs, Jon, 35
 Bildt, A. G., 410
 Bill, Hans, 28, 38—39, 514, 572, 574
 — Olof, 28, 35, 38, 572

Billich, Carin, 573
 — Hans, 572—573
 — Nils, 573
 — Olof, 573
 Birgitta (den heliga), 260
 Bjursten, Anders, 352
 Bjurö, Hilmer, 159—160
 Bjälldal, Stig, 607
 Björk, Fredr., 279
 Björkenfors, Arthur, 165
 Björn, 309
 Björnsdotter, Jorun, 309, 311
 Björnsson, Jon, 47, 173, 579
 — Lars, 453
 — Rasmus, 572
 Blixt, A., 334
 Block, Anna Gunhilda Elisabeth, 143
 — Gustaf Daniel, 102, 142—143
 — Sixten, 155
 Blodyx, Erik, 308—309
 Blom, Carl, 270, 580
 — Johanna, 539
 Blomdahl, prost, 131
 Blomqvist, E. A., 18
 Blyton, Enid, 214
 Bogren, Brynolf, 56, 58, 85—86, 98,
 127—131, 228, 262, 347—348,
 379, 445, 468, 472, 479, 527
 — Maria Elisabeth, 129
 Bohr, Carl, 364
 Bokedal, Torsten Vilhelm, 70, 74, 146
 Boman, Signe Sofia, 66, 211, 508
 Borelius, Christian, 102
 — Sebastian, 64
 Borgesson, Enar, 43
 Borgman, M., 574
 — S., 399, 574
 Borgström, Nils, 271, 466
 Brag, 98
 Bratt, Christian, 342—344, 380
 Bredberg, Johanna Maria, 566
 — Olof, 566
 Brehmer, Johan, 134
 Brodén, Carl Ludvig, 197
 Brodie, konsul, 335—336
 Brogren, J. A., 176—177, 245, 284
 Broman, Lars, 75
 Bruhn, Daniel, 397
 — Hindrick Bernt, 63
 Brun, Johan, 44
 Brunström, Olof, 245, 351
 — Peter, 245
 Bruse, P. J., 476
 Brusewitz, 78
 Bryngelsdotter, Annika, 323
 Bryngelsson, Anders, 282, 462—463
 — Andreas, 231, 568
 — Gustaf, (gosse), 403
 — Gustav, Köpstadsö, 282
 Brynnolph, kyrkvård, 39
 Brännö, Mårten, 440—441
 Bundsen, G. E., 236, 238

Burman, Olof, 577
 Bäckman, Valdemar, 69
 Bångtsson, Nils, 452
 Bårdtsson, Carl, 271
 Bäckers, Anna Catharine, 280
 Böker, Olof, 44
 Bögesson, Jonas, 362, 476
 Börje, Brännö, skattebonde, 522
 Börjesdotter, Anna Britta, 326
 — Anna Elisabeth, 322—323
 — Elin, 108, 316
 Börjesson, Andreas, Brännö, 280
 — Andreas, Styrsö, 285
 — Bengt, 528
 — Börje, 515
 — Carl, 349—356, 575
 — Carl Magnus, 284, 472
 — Carl Petter, 286
 — Cornelius, 283, 288, 470
 — Einar, 494
 — Helge, 493—494
 — Hilmer, 493—494
 — Jon, 538, 572
 — Jonas, 459
 — Lars, Asperö, 278
 — Lars, klockare, 102
 — Lorentz, 607
 — Nils, Brännö, 272, 280
 — Nils, Brännö, lots, 380
 — Nils, Styrsö, 285
 — Nils, Vrångö, 47
 — Olof E., 381
 — skolmästare, 194
 — Sven, 540
 — Swennung, 285
 Börta, Vrångö, 1600-talet, 318
 — 1712, 465
 Böök, Peter, 46
 Carin, Styrsö, 572
 — Vrångö, 595
 Carlberg, Jacob Wilhelm, 102, 130—133,
 176, 230, 263, 470
 — Magnus, 174—175
 — Maria Fredrika, 132—134
 Carlsdotter, Anna Christina, 188
 — Britta, 289
 — C., 296
 — Carin, 289
 — Catharina, 176, 237
 — Petronella, 278
 Carlsson, A., 296
 — A. J. F., 429
 — Albert, 164, 168
 — Alfr., 156
 — Anders, 294
 — Andreas, 191, 292
 — Artur, 169
 — Aug., 156
 — Axel N., 68
 — Bror Nils, 604
 — Börje, 326, 345

— Börje, Asperö, 294, 465 — Carl, 325—327 — Carl August, 604 Cornelius, handlande, 306, 501 — Cornelius, Tången, 292 — Dan., 163 — Edvin, 506 — Emma, d. y., 163 — Gustaf, 280 — Gustaf-Adolf, 161, 426 — Hans, 506—507 — Johannes, 285 — Johan Petter, 326 — Karin, 68 — Lorents, 284 — Nils, Tången, 292 — Nils, Vrångö, 287 — O., 299 — Olle, Vrångö, 1846, 287, 472 — Olle, Vrångö, 1876, 80, 189 — Olof, 570 — Per, Tången, 226, 580—581 — S., 414 Carlund, Alfchild, 162 — Axel Sigfrid, 423 — Ernst, 426 — Johan, 580 — P., 191 — Petter, 285, 289 — Sölve, 605 Carnegie, D., 584 Carpelan, landshövding, 554, 557 Caspersson, Anders, 404 Cecilia, änka, 538 Cedercrona, häradshövding, 380 Cederflycht, A., 29 Chirstin, Brännö, (1635), 452 Chrestoffär, Swen, 280 Christen, 582 Christensson, Andreas, 162 — Carl, 246 — Carl (gosse), 94 — Carl Petter, 232 — J., 162, 590, — Johannes, nämndeman, 271 — Johannes, Styrös, 1845, 336—337, 412 — Johannes, Styrös, 1890, 162 — Jonas, 165 — Karl, 162 — Nils, 580 — O., 195 — Paul, 162—163, Claes, Brännö, 1629, 523 Claesson, Nils, 523 — Olof, 272 — Peter, 178 Clancey, Peter, 398—399 Clausson, Nils, 26 Claussøn, Peder, 387—388 Colliander, Axel, 144	Collins, Alma, 506—507 — Inga Margaret, 507, 610 Comstadius, Samuel, 108 Corell, O., 144 Corneliidotter, Annicka, 447 — Catharina, 477—478 — Catharina, hustru, 1695, 447 Corneliusson, Brita, 511 — Cornelius, 579 — Gustaf, 287 — Johannes, 162—163 — Nils, 453 Cullberg, Oscar, 66, 69, 71 — Tor, 8 Daa, Jörgen, 434 Dahlberg, Anders, 439 Dahlgren, Klara Ingeborg, 212 Dahlin, Anders Gustaf, 196 — Ester, 207 — Johan Oskar, 14, 62, 103, 136—137, 196, 198—204, 206—209, 221, 424, 501, 603 — Maria, 221—222 — Matilda Charlotta, 208—209 Dahlöf, Josef, 152 Dahlqvist, Lasse, 530—531, 534 Dalakollsson, Hoskuld, 309—311 Danbratt, Folke, 8, 174 Danielsdotter, Anna Stina, 515 Danielsson, Engela Wilhelmina, se E. W. Lindström — Johanna Sofia, 189 Davidsson, Johannes, 271, 362 De Geer, Louis, 41—42 De la Gardie, Beata, 574 Dillner, Johan, 60 Dohnberg, Jon (Gudmundsson), 440, 442 Donberg, Per, 539 Dreutzer, O. M., 363—364, 379, 468 Dubb, Per, 554, 558 Duberg, Gabriel (Jönsson), 44 Dürcks, Jonas, 54, 65 Ebbesson, Erik, 282, 568 Eckerdal, Hugo, 63 Edelcrantz, A. N., 496 Edenhielm, G., 234 Edgren, Gerhard, 68, 70, 74, 146—147 Edlund, Conny, 74 Edström, Nicolaus, 330—333, 335, 472 Ehn, Johan Gustaf Mauritz, 188 Eiserman, E., 276, 278, 341, 362 Ekberg, C. G., 87 Ekelund, Matthias, 46 Ekenmark, fabrikör, 472 Ekestubbe, överstelöjtnant, 525 Eketrä, Daniel, 539 Ekman, Anders Julius, 129, 280, 460, 469, 472, 483, 524 — Gerda, 584 Ekström, B. A., 581—582 Elfström, B., 575 Elgström, Anna Lena, 382
---	--

Eli, (bib.), 126 Eliasson, Carl, 540 — kolportör, 152 — Vrångö, 318, 572 Elsa Beata, 566 Emanuelsson, Karin, 511 — Nils, 194 Emma, Donsö, 156 Enarsdotter, Anna, 524 Enarsson, Anders, 374 Engström, Charlotta Emilia, 142—143 — Fredrik Herman, 102, 141—142 — Johan Ludvig, 82, 141, 195, 564, 606 — Sigrd, 583 Erich "på Vrångödh", 321 Erichsdotter, Anna, 451 Erichsson, Jöran, 39 Erics, Torstanus, 37—38, 89, Erick, länsman, 514 Ericksson, Börje, 278 — Carl, 276, 285 — Charles, 492—493, 518, 521, 532, 540, 614 — Olle, 152, 287 Ericsson, A. P., 136, 290 — Anders, Donsö, 538 — Anna, 136 — Carl, 580 — Eric, 580 — John, 82 — Nils, 82 — Olof, 82 Erik XIV, 369 Eriksdotter, Catharina, 264 — Johanna, 59 — Karin, 317, 469 Eriksson, A. J., 230 — Anders, 322 — Andreas, Asperö, 278, 284 — Andreas, Styrö, 289 — Arne, 170 — August, 140 — Börje, 515 — C., 299 — Carl, 245 — Erik, 606 — G., 63 — Gustaf, 286 — Hildur, 68 — J., 296 — Johan, 222, 605 — Johannes, Askim, 285 — Johannes, Donsö, 153, 158 — Jon, 453 — Jonas, 152, 296 — Karl, kolportör, 158 — Karl, predikant, 170 — Karl-Erik, 605 — Magnus, 369 — Maria, 222—223 — Nils, Köpstdsö, 566 — Nils, Vrångö, 272	— Olof, 153, 155, 158—159, 299, 465, 470 — Rut, 168 Fagerberg, Olof, 125, 127 Fagg, Anders, Brännö, 29, 522 — Anders, Donsö, 538 — Jon, 39 — Lars, Brännö, 1573, 29 — Lars, Brännö, 1620, 522 — Maret, 522 Falck, J. H., 134 Falk, Ida, 187 Falkensten, Gabriel, 121 Fallantin, Nils, 402 Fehrling, Anders, 376, 539 — Axel Ferdinand, 189 Feigel, Jacob, 439 Fhager, Axel Henry, 7, 212, 604 — Sonia, 509 Ficherström, N. J., 499 Fitchet, Andrevs, 397 Flatås, Johannes, 349—355 Florandius, kyrkoherde, 110 Forén, Bened., 96, 102, 121—124, 172, 457, 466, 527, 580, 582 — Maria, 127 — Maria Elisabeth, 123, 127 — Peter, 127, Forsberg, häradsskrivare, 459 Forsell, Jacob, 82, 132, 230, 305, 470, 472, 558—559, 563, 565 — John, 560 — Viktor, 488 af Forselles, landshövding, 132 Francke, August Herman, 148 Fredberg, C. R. A., 563 Freding, G. H., 194—195, 259, 292 Fredrik den store, 260 Fredriksson, Tyra, 212, 610 Freirud, John, 7, 163 Friberg, Anders, 283 — Andreas, Styrö, 162 — Andreas, Tången, 283 — Anna, 502 — Arvid Gerhard, 429, 600 — Axel, 429, 600 — Fritiof, 488 — Judit, 509 — Karl Albert, 429, 600 — Nils, 162, 292 — Severin, 162—163 Frick, R., 587 Fridén, Emma, 224 Frieze, Gustaf, 140 Fromelius, Hilda, 188 Funch, kronofogde, 347, 378—379, 483, 541 Gabrielsson, Hendrick, 278 Gadd, Johan Kristian, 440 — Johannes, 285 Galle, Erik, 566 Gardell, Astrid, 507
---	--

Gathenhjelm, Lars, 46, 438—439, 441—442, 597
 Gawin, Adam d. y., 402
 — Adam, handelsman, 397—398, 553, 554, 574
 Gedda, Ebbe, 405
 — Eric, 607
 Gerle, Harry, 163
 — Hugo, 488
 Gibson, William, 574
 Giertz, Bo, 67, 70
 Gille (den ryske), 310
 Giöstaffson, Erich, 321
 Gjedde, Ove, 435
 Granström, mästrelots, 367
 Grefberg, J., 460, 470, 472, 533
 Greiffe, 331, 334—337
 Grotte, Anders Christian, 121—122
 Gräslund, Carl, 563
 Grönbohm, Erik, 577
 — Lars, 49, 361, 376
 Grönstedt, Stig, 605
 Gudmund i Hamner, 46
 Gudmundsson, Hans, 317
 — Johannes, 271
 Gudmuns, Karin, 40, 43, 103, 106
 Gudmunsson, Börje, 16
 Gultzau, Christian, 125, 174, 397—398,
 402, 459, 472
 Gunla, Vrångö, 318
 Gunnar, Brännö, 522
 Gunnarsdotter, Christina, se Åhman
 — Ingrid, 109—111
 Gunnarsson, Anders, 53
 — Carl Gustaf, 345
 — Johan, 506
 Gunnesson, Anders, 595
 — Hans, 572,
 — Sven, Köpstadsö, 1788, 405, 570, 581
 Gunnur, änka, 515
 Gustaf I Vasa, 225, 369
 Gustaf, (styvson), 343—344
 Gustafsdotter, Greta, 59
 — Maria, 122
 Gustafsson, Andreas, 286
 — Artur Einar, 429
 — Erik, 613
 — I., 299
 — J., 296
 — Johannes, d. ä., 465, 540
 — John, 167
 — Gustav III, 226, 260
 — IV Adolf, 467
 Lars, 286
 — N., 414
 — Olle, 294
 Gädda, Christen, 288
 — Christopher, 466, 567, 570
 — Erik, 363, 407, 470
 Göransson, klockare, 188
 — Lars, 95
 Götling, Johan, 197

Haakonsön, Haakon, 300
 Hallberg, Frida, 502, 509
 — Peter, 402
 Hallbäck, Sven Axel, 54
 Hallender, Britta, 221
 — Nikolaus Levin, 196, 220
 Hallgren, Carl, 196
 Hallström, J. H., 237—240, 565
 Hamberg, lotslärling, 367
 Hammarberg, O., 62—63
 Hammarlund, målare, 53
 Hanna, (bibl.) , 126
 Hans, (på Asperö), 35
 Hans, (på Styrö), 572
 Hansdotter, Gertrud, 452
 Ingrid, 318
 Hansson, Andreas, 323
 — Anna, 169
 — Börje, 323—324
 — Christian, 466
 — Elias, 158
 — G., 414
 — Hans Olof, 429
 — Hilmer, 502
 — Hjalmar, 169
 — Hugo, 429
 — Johannes, Donsö, handlande, 502
 — Johannes, Donsö, ordningsman, 9 , 276,
 462, 470
 — Johannes, Morlanda, 136
 — Karl, 280
 — Klara, 169
 — Lars, (1653), 317, 515
 — Lars, Styrö, 574
 — Lorentz, 528
 — Mathis, 43—44, 64, 317, 515
 — Nils, 125
 — Olof, Asperö, 30, 392
 — Olof, Brännö, 95
 — Sven, 38
 Hasse, J. J., 296
 — Johanna, 156
 — Johannes, 158
 — Olof, 156, 161
 Hasselberg, Brita, 447
 Hedenskog, J., 254, 266, 325, 463—464
 Hedenqvist, Johan, 579
 Hedlund, Mia, 84
 Hefner-Alteneck, Fredrik von, 384
 Helena, 327—329
 Helge, Köpstadsö, fiskarbond, 30, 566
 — Köpstadsö, åbo, 566
 Helges, Nils, 35, 39
 Helgesdotter, Johanna, 233
 Helgesson, Anders, 570
 — Börje, 402
 — Lars, 439, 566
 — Nils, 572
 Helia, (Nilses), 39
 Hellenstedt, Johanna Anna, 566
 Hellie, (1600), 514, 566
 Hellman, Helga Ingegerd, 508

Hellström, Arvid, 70, 238
 Heltz, Mårten, 439
 Hendrichsson, Bengt, 44
 Henriksson, Anders, klockare, 94, 103, 182, 285, 470
 — Anders, skeppare, 330
 Hermansson, Artur, 605
 — Georg, 162
 Heurlin, domprost, 261
 Hilleström, Andreas, 149
 Hindrichsson, Anders, 563
 Hindriksdotter, Anna, 286
 Hjortsberg, Gustaf, 222, 564, 606
 Hjörne, Anna, 593
 — Harry, 593, 614
 Holm, Fredrik, 577
 — J., 460, 470
 — Maria, (Nilsdotter), 288
 — Petter, 115
 Holmberg, Axel Emanuel, 563, 610
 Holmdahl, Daniel, 140, 143—146, 222
 — Gustav, 53
 — Karin, 144—145
 Holmén, Claes Edvard, 474, 606
 Holmsten, Torsten, 63
 Holtman, A., 265
 Holtzberg, (1731), 118
 Hoof, Jacob Otto, 150
 Hultgren, C. W., 322
 Hulth, Gösta, 160—161
 Hurnmel, domprost, 98, 134
 Håberg, Maria, 119
 Håkan i kyrkoby, 44
 Håkansson, I., 296
 — Johannes, 271
 — Jonas, 192
 — Olof, Donsö, 131, 341—344, 351—352, 354, 459—460
 — Olof, Tången, 274, 278
 Hård, Fredrik, 397, 402, 577
 — Johanna, 217, 244, 347—349, 351—354, 397, 577, 597
 Hådråde, Harald, 24
 Hårfager, Harald, 308
 Häljesson, Anders, 47
 Hällström, E. H., 274
 Höglund, Carl Edvard, 156
 — Helmina, 156
 — Josefina, 156
 — Kaleb, 429
 — Karl, 158
 Ingeborg, Brännö, änka, 522, 566, 572
 Ingelsson, Ellen, 501
 Ingman, S. W., 61, 134—135
 Jacob, (1653), 515
 Jacobssen, Jacob van, 597
 — Nicolaus van, 597
 Jacobsson, Alma, 222—223
 — Edv., 156
 — Olof, 246

Jakobsson, Olof, 566
 — Sven, 49, 120
 Jaensson, Petter d. y., 271
 Jansson, Anders, 280, 481
 — G., 253
 — J., 470
 — Petter, 276
 Jensen, Hartvig, 608
 Jeurling, J., 130
 Johanna, Vrångö, 176
 Johannes, (aposteln), 45
 Johannesdotter, Helena, 244
 Johannesson, A., 299
 — Carl Magnus, 94
 — Nils, 285
 — Olof, 381
 — P., 381
 — Petter, 274
 Johansdotter, Anna Margareta, 263
 — Helena, 263
 — Johanna, d. ä., 290
 — Katarina, 299
 Johansson, Alma, 209
 — Anders, Brännö, 528
 — Anders, Vrångö, 287
 — Andreas, 528
 — August, 163
 — Berta, 209
 — Börje, 292
 — C. M., 299
 — Carl, 237
 — Carl Magnus, Styrös, båtskeppare, 286, 289, 336—337
 — Carl Magnus, Styrös, klockare, 103, 125 126, 175, 447
 — Carl Magnus, Vrångö, 597
 — Christen, Donsö, 236, 262—263
 — Christen, Styrös, 290, 474
 — Cornelius, 278, 283, 288
 — Emanuel, 605
 — Erik, Donsö, 604—605
 — Erik, kolportör, 158
 — Erik, Vrångö, 299
 — G., 296
 — Gustaf, Asperö, 284, 294, 472
 — Gustaf, Donsö, 236, 475, 515
 — Gustaf, Styrös, 246
 — Gustav, Styrös, 162
 — H., 296
 — Hans, 60
 — Hilmer, 164
 — J., 299
 — J. S., 294
 — Johannes, "barnalärare", 175
 — Johannes, fiskare, 605
 — Johannes, församlingsordf., 163
 — John, Donsö, 613
 — John, Styrös, 162
 — John Bunyan, 18
 — Jonas, 285
 — Karl, fiskare, 418
 — Karl, skollärare, 209

— Karl, A., 605 — Knut, 605 — Lars, 7 — Lilly, Asperö-Brännö, 169 — Lilly, Styrö, 508 — Lorens, 140 — M. E., 297 — Nils, Donsö, 234 - Nils, Köpstadsö 362 — Nils, Köpstadsö, skeppare, 203 — Olle, Vrångö, fiskare, 287 — Olle, Vrångö, lots, 287 — Olof, 299, 597 — Peter, 270 — Petter, 283 — Pontus, 7, 510—511, 520, 605 — Rudolf, 168 — Sven, 292 - John (Kalvhagen), 606 - Johnson, Axel Ax:son, 614 — Eric, 607, 613 - Johnsson, Alida, 509 — Andreas, 272 — Andrias, 272 — Astrid, 509 — Erik, 272 — Erland, 212, 613 — Gustav, pastor, 163 — Gustav, skeppare, 509 — Josua, 508 — Nils, — Valter, 210, 212, 613 - Jon på Asperö, 39 - Jon, styrman på Vrångö, 47 - Jonas, (bibl.), 131 - Jonasdotter, Anna, 280 — Britta, 196, 220 — Petronella, 278 - Jonasson, Anton, 141 — J., 299 — Johannes, Brännö, (1800), 126 — Johannes, Brännö, (1834), 280 — Johannes, Brännö, (1863), 188 — Knut, 607, 613 — Nils, Donsö, (1811), 271, 296 — Nils, Donsö, (1876), 158, 165 — Olle, 158 — Olof, 604 - Jonn, Styrö, kaparredare, 439 - Jonsson, Börje, 40, 43—44, 103, 106 - Jonsdotter, Ingeborg, 577—578 — Karin, 542 — Kerstin, 528 — Kierstin, 436 - Jonsson, Anders, Brännö, 373 — Andreas, 515 — Börje, 538 — C. G., 481 — Carl, 95, 405, 581 — Christen, 539 — Erik, Brännö, 453 — Erik, Styrö, 286	— Hans, 30, 514 — Håkan, 466 — Jon, 539 — Jonas, (1695) , 447 — Jonas, Tången, fiskare, 407, 581 — Lares, 321—322 — Lars, 580—581 — Lars, Asperö, fiskare, 99, 341 — Lars, Asperö, länsman, 30, 514 — Lars, Brännö, länsman, 45, 107, 115, 125, 268—269, 315, 318, 359, 382, 523—527, 595 — Lars, Vrångö, åbo, 595 — Magnus, 61 — Nils, 580 — Nils, Brännö, 280 — Nils, Donsö, 271 — Nils, Styrö, 572 — Nils, Vrångö, (1620), 319 — Nils, Vrångö, (1905), 166 — Olof, (1620), 538, 566 — Olof, Donsö, 271, 539 — Olof, Styrö, 234 — Peter, 402, 580—581 — Petter, 539 — Sven, 465 - Jorun, se Björnsdotter, Jorun - Julin, Anders, 166 — Beata, 166 — Oscar, 502 - Jungberg, A., 195 - Jungmarker, J. A., 82, 129, 132, 227, 229—232, 460, 470, 472, 563 - Jäger, Marcus, 45 - Jöns på Styrö, 39 - Jönsdotter, Anna, 582 — Börta, 541 - Jönsson, Anders, 28 — Andreas, 404 — Börje, 614 — Eric, 528 — Jonas, 582 — Pehr, 271 — Peter, 271 — Sven, 528 — Söfring, 484 - Jöransson, Erik, 47 — Lars, 282 - Kallund, Cornelius, 285 - Karl IX, 31, 314, 369, 373, 382, 484 — XI, 370, 446, 449 — XII, 302, 438, 440—441, 443, 449 - Karlsson, Allan, 494 — Anders, 418 — Arne M., 605 — Gösta, 608 — Johan Paul, 147 — John Bror, 604 — Lennart, 613 — Severin, 169 — Sven, 169
---	---

Karlsten, Alfred, 502 — Alfrida, 502 — Elin, 189 — Gerda, 168, 502 — Olof, 502 Karlund, Johannes, 262 Katarina, 1 58 Keene, Carolyn, 214 Kerstin, (1714), 465 Kindberg, Axel, 52 Kindius, Petrus Olai, 43—44, 106, 114, 525, 574 Kjellberg, Alexander, 18 — Alice, 164, 170 — Johan, 418 Kiellén, Gösta, 8 Kiellstorp, Anders, 195 Kleberg, kronolänsman, 248—249 Kollbäck, A., 525 Kork, Johannes, 515 — Nils, 314 Korneliusson, G., 299 — , Johannes, 289 Krabbe, Iver, 26 Krantz, Claes, 562 — Oscar, 167 Kristensson, Anna Maria Konstantia, 212 — Erik, 141 — John, 423 — Kristen, 604 — Lorens, 141 — Mårten, 330 — Nils, 104 — Olof, 465 — Petter, 18 Kristian IV, 27, 434 Kristiansen, K. J., 606 Kristiansson, Eva, 212 Kristina, drottning, 370 Kristoffer, konung, 314 Kristus, 45, 62 Kruslock, se Småkros Kullberg, J., 252 Kullin, Lor. Jul., 96 Kunze, Herman, 488—489 Kärrberg, Stig, 163 Lagaböter, Magnus, 27 Lager, Alida, 508 Lagergren, A. V., 306 Lamberg, Erik, 96—97, 122, 173 Landelius, Otto Rob., 28, 47, 244—246 Landgren, A., 362—363 Landström, Josefina, 189, 209 Lang, C., 364—365 Lange, A., 62, 198, 242, 265, 474 — R., 474 Langius, Annicka, 109 — Casten, 107—109 Laris, (Lars), Brännö, f 22 Lars, (Laris), Asperö, 30, 514 Lars Guldsmed, 40	Larsdotter, Anna Maria, 582 — Beata, 90, 285, 352, 354 — Brita, Donsö, 156 — Brita, Styrso, 286 — Britta, 108 — Börta, 91 — Christina, Brännö, 523 — Christina, Styrso, 285 — Elin, Styrso, (1600-talet), 318 — Elin, Styrso, (1736), 119 — Helga, länsmansdotter, 109 — Helga, Styrso, 318 — Johanna, 477 — Maret, 316 — Stina, 447 Larsson, Anders, Asperö, (1761), 270 — Anders, Asperö, (1873), 294 — Anders, Köpstadsö, 567 — Anders, Styrso, (1653), 572 — Anders, Styrso, (1736), 119, 579 — Andreas, 294 — Bengt, Styrso, 579 — Bengt, Tången, 582 — Bengt, tullnär, 39—40, 63 — Björn, 44, 89, 110, 573 — Borge, 43 — Börje, Asperö, 271 — Börje, Brännö, 375, 392 — Börje, Köpstadsö, 282, 462 — Börje, Styrso, 572 — Carl, Brännö, länsman, 114—115, 315, 441, 523 — Carl, Brännö, (1760), 382, 447 — Carl, fiskare , (1763), 402 — Carl, handlande, 502 — Carl, kolportör, 152 — Carl, Källö, 330—332 — Carl, Styrso, (1821), 276, 582 — Carl, Styrso, (1875), 192, 289 — Carl, Styrso, (1920), 164 — Carl Petter, 330, 332—333 — Charl., 285 — Erich, 43 — Erik, 566—567 — Eva Charlotta, se E. C. Lindman — Hans, Asperö, 271 — Hans, Styrso, 453 — Helge, 66 — Irmelin, 2 12—213 — Johan, Källö, 339 — Johan, skomakaregesäll, 466 — Johan, Styrso, 579 — Johannes, Brännö, 280, 463 — Johannes, Donsö, 271, 276 — Johannes, Köpstadsö, 126, 447, 528, 570 — Johannes, Styrso, 285 — Johannes, Tången, 239 — John, 66 — Jon, Brännö, 314 — Jon, länsman, 30, 43—44, 75, 86, 106, 115, 373, 392, 523, Jon, länsmansson, 109, 447
--	---

— Jon, Vrångö, 43, 268, 595 — Lars, 566 — Lorents, 404, 528 — Lorentz, 447, 528 — Magnus, 284 — Mathias, Asperö, 271, 528 — Matthias, Brännö, 47 — Mattis, 515 — Nils, Asperö, 95, 380 — Nils, Brännö, 272 — Nils, Styrö, 579 — Nils, Tången, 581 — Olof, 276 — Oscar, 169 — Per, Brännö, 375 — Per, kallas "lille P. 319 — Per, kallas "store P. L.", 319 — Per, Styrö, nämndeman, 318—319, 540 — Per, Styrö, Skeppare, 452, 572—573 — Peter, 452 — Petter, Gåsesund, 380 — Petter, Styrö, (1734), 64, 579 — Petter, Styrö, (1875), 297 — Sven, Asperö, 271 — Sven, Köpstadsö, 140 — Sven, Styrö, 453 Laurentiusson, Lars, 426 Leidesdorff, C., 186, 189, 195, 201, 203 Lembäck, Lars-O., 605 Levén, A. E., 139 Levin, Karl Osvald, 605 Lidberg, Laur. M., 127 Lideli, Petrus, 32—33, 40, 42—43, 45—48, 79—80, 108, 111, 113, 116—118, 375, 450, 452, 601 Lidén, J. G., 197 Lilliehök, t. f. karantänschef, 81, 561 Liljedahl, Brännö, 367 — konstnär, 54 Lind, Fredrick, 439 Lindberg, Lars, 136 Lindblom, C. G., 131, 133 Lindbäck, O., 130 Linderot, Lars, 98 Lindgren, Anders Matthias, 125—127, 174 — Astrid, 214, 611 — J. (J.), 230, 278, 472 — Johannes, 263 — Jonas, 459, 576—577 — Magnus, 248, 470, 477—478 — Thure Fr., 575 Lindhult, B., 142 Lindman, Eva Charlotta, 139 — Lars Jacob, 99, 101—102, 138—140, 143, 151, 153—154, 190, 306 Lindroth, Hjalmar, 25, 244 Lindskog, Claes, 99, 101, 138—139, Lindström, Engela Wilhelmina, 138 — Henrik, 136—138, 198, 297 603, 610 Lindqvist, Sara, 249, 263 — Fredrik, 152—153, 197—200, 208—209	Linné, Carl Von, 260 Linnerhult, Emanuel, 46 Ljung, Laurentz, 539 Ljungberg, G., 250—252, 278, 282, 284, 322, 344, 477 — Leif, 494 — Uno, 494 Ljunggren, landsfiskal, 607 Liungman, Axel Vilhelm, 501, 604 Lorén, Brännö, lots, 223, 367 Lorensen, Albert, 169, 604 Lorentsson, Alma, 60 — Carl, 278 — Karl-patrik, 605 — Lars, 470 — Lennart, 604 Lorentzdotter, Britta, 289 Lorentzon, Olle, 429 Lundberg, Ebba Sofia, 141 — Helge, 170 — Viktor Samuel, 140—142, 155 Lundblom, extralärare, 187, 194 Lunde, David, 160 Lundén, Peter, 158 Lundgren, Emilie, 217—219 — Karin, se Karin Holmdahl Lundqvist, F. O., I Lundquist, Gösta, 492 Luther, Martin, 98, 100, 177, 193, 206, 457 Lyckhage, Knuth, 74, 147 Lyckholm, D. M., 488 Lyckström, J. A., 208 Lydén, jaktöveruppsyningsman, 331—333, 582 Löfkvist, Olof, 582 Löfqvist, Carl, 140 — John, 506 Magirus, Georg, Magnidotter, Petronella, 232 Magnusson, Börje, 473 — C. G., 294 — J., 62 — N., 280 — O. M., 294 — Olof, 272 — Petter, 283 Makelée, David, 30, 566 — Elsa Beata, 29—30, 46, 525 Malm, A. H., 420 Malmberg, Karl Ivar, 613 Malmstedt, Johan, 64 Malmsten, A., 587 Maret, Styrö, piga, 572 Maret, Styrö, änka, 572 Maret, Vrångö, änka, 595 Margareta, (Svenskaesun), 25 Martens, Maria Fredrika, se M. F. Carlberg Matsson, bagarmästare, 237 Mattsdotter, Karin, 93 Mattisson, Bengt, 278 Mattsdotter, Karin, 360
--	--

Mattsson, Andreas, 233—234 — Bengt, 230, 470 — Casper, 404, 528 — Gudmund, 1680, 314, 540 — Gudmund, 1739, 515 — M., 130 — Olof, Asperö, 317 — Olof, Brännö, 280 Meijer, Johan Martin, 398—399, Meijerberg, C. J., 185, 190 Melkorka, 311—312 Millberg, Carl, 151, 476 Minten, Johan, 397 Misander, postillaförfattare, 98 Mjöberg, Lennart, 65, 67, 70, 72—74, 146, 604, 606 Molander, orgelbyggare, 62 Molin, N., 191, 265 Mollberg, Marie, 188 Montén, A., 325 Moses, (bibl.), 62 Myrén, B. A., 424 Myrkjartan, konung, 311—312 Mölbach, J., 365—366 Mölland, Maria, 494, 606 Möller, A. Olof, 604 — Brita, 209 — C. A., 306, 583—584 — G. A., 603 — Julie, 187 — Olof (Larsson), 46—47, 440 Mörk, Gustaf, 568 Natt och Dag, Ebba Sofia, Se E. S. Lundberg Nedergård, Peter, 118 Nehring, (1731), 118 Niefeldt, David, 60, 103, 126, 482, 539, 542 — änkan, 228 Niklasdotter, Kajsa, 292 Niklasson, Carl, 296 — Gustaf, 287 Nils, Jon, 35, 39 Nilsdotter, Anna, Asperö, 447 — Anna, (1786), 262 — Anna Greta, 192 — Bengta, 444, 579 — Brita, 407 — Britta, 528 — Börta, 579 — Cathrina, 285 — Christina, 286, 289 — Kerstin, 15 — Maret, 572 Nilsson, (1843), 285 — A., 299 — Anders, Asperö, 439 — Anders, Brännö, 528 — Anders, Brännö, dräng, 453 — Anders, Brännö, fiskare, 188 — Anders, Brännö, lots, 373—374 — Anders, Donsö, 404, 466 — Anders, murarmästare, 52	— Anders, Styrso, 572 — Anders, Tången (1782), 580—581 — Anders, Tången (1832), 262 — Andreas, Brännö, 36 — Andreas, d. y., Donsö, 271 — Andreas, Styrso (1782), 580, 582 — Andreas, Styrso, 1820—40-talet, 130, 230, 249, 263, 276, 285 — Andreas, Tången, 581 — Astrid, 502 — Axel, 168 — Bengt Erik, 429 — Belin, 426 — Bernhardina, 168 — Bofver, 271, 482, 517 — Bäng, 452 — Börje, Brännö, 272, 470 — Börje, Brännö Sörgård, 528 — Börje, Styrso, (1782), 580 — Börje, Styrso, (1782), (drunkn.), 402 — Börje, Styrso, (1843), 285 — Börje, Tången, (1801), 405 — Börje, Tången, (1821), 274, 379—380 — C., 299 — Carl, (1782), 404, 528 — Carl, d. y., Styrso, (1821), 276, 459 — Carl d. ä., Styrso, (1821), 276 — Carl, Styrso, skeppare, 285, 289, 292, 582 — Carl Magnus, 568 — Cornelius, 266 — Ester, Donsö, 212, 214 — Ester, Styrso, 163 — Gunne, 528 — Gunnar, 92 — Gustaf, Brännö, 280 — Gustaf, Långeberg, 288 — Hans, Brännö, 280 — Hans, Styrso, (1653), 572 Hans, Styrso, (1715), 47 — Hans, Styrso, (1848), 568 — Hans Petter, 276, 278, 284, — Ingeborg, 502 — Jan, 299 — Johan, se J. Öberg — Johannes, Donsö, (1821), 276 — Johannes, Donsö, (1940), 429, 506 — Johannes, Styrso, (1821), 276, 285 — Johannes, Styrso, (1863), 289 — Johannes, Tången, 506 — John Gunnar, 429 — Jon, Donsö, 538 — Jon, Styrso, 580 — Jon, VrångÖ, 466 — Jöns, Fiskebäck, 251 — Jöns, Göteborg, 44 — Karl, 525 — Lars, Asperö, 294 — Lars, Brännö, (1700), 316 — Lars, Brännö, (1834), 131, 279—280, 464, 473, 475, 481 — Lars, Styrso, 482, 580 — Lars, Tången, 81
--	--

— Lars, Vrångö, 595 — Lorents, Styrso, 580 — Lorents, Tången, 506 — Magnus, 230, 272, 280, 470 — N., 414 — Nils, Brännö, 462, 528 — Nils, fiskare, 404 — Nils, skeppare, 192, 257—258, 297 — Nils, Styrso, (1630-talet), 572 — Nils, Styrso, (1782), 580 — Nils, Styrso, (1843), 286, 289, 314, 582 — Nils H., 429 — Oluf, 572 — Peter, 173 — Petter, 444, 579 — Rolof, 176 — Svante, 605 — Sven, Asperö, 278, 284, 344, 470, 516 — Sven, Styrso, (1653), 572 — Sven, Styrso, (1782), 580 — Sven, Tången, 278 — Sven, Vrångö, 47 — Sören, 595 — Verner, 508 Nitraeus, Jöns, 106—107 Norberg, J. P., 159 Norborg, postillaförfattare, 98 Nordflyckt, Lars, 194—195 Nordin, Olle, 160 Nordmark, Fritz Hilding, 212 Norelius, Anders, 194 Nyberg, Ivar, 168 Nyfeldt, Ivar, 429 Nyman, M. N., 468—469 Odd, Orvar, 300 Odenvik, Elin, 211 — Nathan, 7, 168—169, 211, 468, 487 Ohlsson, Lars, 1 58 Ohlzon, Leif, 1 67 Olai, Ingeborg, 105 — Jonas, 40, 105 Oldin, Paul, 163 Olén, A., 175 — Per, 61, 98, 101—102, 134—136, 150, 180, 183, 231, 235—236, 241, 264, 325—326, 332—333, 337, 477 Olisch, J. E., 286 Olof (son t. Hoskuld Dalakollsson), 311—312 Olof (son t. Hårfager), 308 Olof, Vrångö, 594 Olofsdotter, Maja, 280 Olofsdotter, Anna, 107 — Annika, 407 Olofsson, Anders, Asperö, 515 — Anders, rättare, 359 — Anders, Styrso, 452, 579 — Anders, Vrångö, 375 — Andreas, Brännö, (1834), 280, 481 — Andreas, Brännö, (1863), 188 — Bärnt, 280	Carl, 130 — Elias, 341 — Erik, 488 — Gudmund, 110 — Hans, Brännö, 525 — Lars, Brännö, 47 — Lars, Källö, 246 — Lars, Köpstadsö, 359 — Måns, 515 — Nils, (1734), 579 — Nils, (1763), 402 — Orvar, 429 — Tryggve, 309 Olsson, Johanna, 285, 289 — Kerstin, 516—517, 570 Olsén, Lilly, 169 Olsohn, Anders, Vrångö, 439 Olson, Anders i Oddetorp, 38 Olsson, A., 299 — Agda, 69, 71 — Albert, 488 — Anders, Asperö, 284, 325—326 — Anders, Brännö, 528 — Anders, Vrångö, 299 — Andreas, Brännö, 272 — Andreas, Styrso, 95, 276, 286 — Andreas, d. ä., Vrångö, 271 — Artur, 489 — Berit, 71 — C. M., 195, 475, 603 — Carl, Donsö, 231, 236, 276 — Carl, Känsö, 141 — Carl, Köpstadsö, 270 — Carl, Styrso, 575 — Cornelius, 290 — Erik, 271, 362, 379 — Evald, 168 — Gunnar, 24—28 — Hans, Brännö, fiskare, 262, 404, 482, 528 — Hans, Brännö, lotsdräng, 377, 528 — Henry, 7, 605 — J., Rörö, 412 — J., Vrångö, 299 — Johannes, Asperö, (1793), 271 — Johannes, Asperö, (1826), 278 — Johannes, Brännö, 280 — Johannes, Donsö, 271, 276 — Johannes, Styrso, 276 — Johannes, Vrångö, 459 — Karl, 606 — Klara, 207 — Lars, 528 — Lorents, 404 — Maria, 189 — N., 299 — Niclas, 241 — Niklas, 606 — Nils, 286 — O., 578 — Olga, Eulalia, 211 — Olle David, 607, 613 — Olof, Donsö, 271, 379, 470
---	---

— Olof, Styrös, 403, 580 — S., 299 — Sigrid, 69, 71 — Sven, 287 Olufsson, Andreas, 447 — Nils, 447 Opman, Margaretha, 447 Orell, Svante, 585 Osbeck, kyrkoherde, 123 Oscar I, 177 — II, 587 Oscarsson, Jonas, 605 Otterbäck, Tore, 439 Oxenstierna, G. L., 206 Palm, G. M., 351 Palmgren, per Axel Bernhard, 138 Palmqvist, Charles, 367, 496, 502 Patersson, Amalia, 332 — Georg Edvard, 330—335 — Ingeborg, 278, 331, 473—474 — Jon, 577 Paulus (aposteln), 45, 152, 162 Pedersdotter, Johanna, 452 Pedersson, Hans, 452 Pedher på Donsö, 538 Peersson, Hindrich, 321 Pehr, skräddare, 465 Pehrsdotter, Anna, 407 — Elin, 109 Pehrsson, Anders, 130 — Oluf, 109 Persdotter, Britta, 280 — Gunla, 453 — Helga, 317 — Karin, 316 Persson, Anders, (1782), 580 — Anders, (1801), 405 — Folke, 69 — Hans, 523, 528 — Jon, Brännö, 47 — Jon, Vrångö, 80 — Nils, 580 — Olof, 444 — Per, 572 — Rasmus, 402 — Åke, 340 Petersdotter, Helena, 344, 516—517 — Marit, 93 Petersson, A. B., 156 — Anders, gesäll, 466 — Anders, skeppare, 465 — Andreas, 296 — Carl, 452 — Carl Samuel, 220 — E., 133, 243, 470—471, 476 — Frans Natanael, 306 — John, 292 — Lars, 580 — Rasmus, S Pettersdotter, Annicka, 539 Petters Kristen, 418	Pettersson, A., 195 — Adrian, 351, 355 — Alida, 264 — Anders, Donsö, 517 — Anders, Nya Haga, 462 — Andreas, Asperö, 271 — Andreas, d. ä., Tången, 206—207 — Bengt, 285 — Bertil, 492 — Britta, se Britta Hallender — Christen, 280 — Daniel, 271 — Einar, 605 — Elias, 243 — Gustaf, 280 — Hans, 271 — J., 414 — J. G., 193—194, 288, 326 — Johan, 388—389 — Johanna, 240 — Johannes, 278 — Jonas, Styrös, (1782), 580 — Jonas. Styrös, (1890), 162 — L, Donsö, 296 — L., Styrös, 414 — Lars, Frölunda, 281 — Lars, Styrös, 580 — Lor., 297 — Magnus, Knippla, 355 — Magnus, Tången, 274, 278, 283 — Nils, 96 — Ragnhild, 614 Petrelus, prost, 194 Petri, Laurentius, 260 — Olaus, 260 Petrus, (aposteln), 45, 131 Pihl, Torkel, 359 Pährsson, Lars, 45 Rahm, Jöns, 447 Raimer, Ernst, 167 Rallon, Johannes, 278 Ransö, Kerstin, 243 Rasmusdotter, Ingiäld, 91—92 Rasmusson, Jacob, 314, 360 — Nils, Köpstadsö, 570 — Nils, Styrös, 581 — Peter, 403 Remnér, Artur, 167 Renström, Jöns, 376, 469 Reuterfelt, bagarmästare, 237 Ribbe, styckiunkare, 563 Ribbing, landshövding, 461 Rinman, Axel, 579 — Torsten, 579 Rising, Olof, 64 Rodhe, Bengt Carl, 151, 190 — Edvard Herman, 91, 93, 156, 586 Rolof, Mauritz, 605 Roos, postillaförfattare, 98 Rooth, C., 330—331, 335—336 Rosen, Axel von, 357, 409, 467, 499, 557
--	---

Rosenberg, Carl Severin, 62, 103—104, 182—184, 186, 191—193, 196—197, 199, 265, 288, 290, 460, 475—476, 507, 603 — Maria Vilhelmina, 506 — Terese, 505—506 Rosengren, Joh., 127 Rosenius, Carl Olof, 154 Rossing, J. A., 305 Roth, Anders, 364 Roudén, Gunnar, 74, 146 Rudbeck, Anders, 136 Rudborg, Gunnar, 73 Rudqvist, Bertil Alexander, 212 Rugner, Gösta, 605 Rundberg, E., 334 Runnov, segelmakare, 64 Ruth, Ol., 121 Ryberg, J. A., 82, 565 Rydberg, Viktor, 565, 594 Rydellius, Jacob, 447 Rydell, Eric, 560 — G. G., 459, 483 Rydholm, 142 Råberg, Clara, 187 Rådberg, Theodor, 566 Räf, Anders, 566 Rödström, H., 203 Rönnberg, Ragnar, 210, 212 Rörberg, Börje, 77, 510 Carl, 362 — Carl Magnus, 469 — Emil, 7 — Ethel, 502 Sallander, Thure Rickard, 133, 473 — V. J., 297—298 Samuelsson, Gustaf, 487—489, 506, 605 — I., 163 — Johan, 163, 166 Sandström, Ingrid, 65 Santesson, Dorothea Elisabeth, 566 Sarauw, Georg, 32, 34—35 Scarin, Anna Christina, 129—130 Schartau, Henrik, 98, 102, 137, 150—151 Schmidt, Carl, 578 Schmidt, J. p. A. 265, 578 Schultzen, Fr., 348, 564 Schåre, Anders, 102, 245 Schönbom, Lorentz, 570 Scriver, Christian, 148 Sellergren, Peter Lorens, 150 Siggesson, Nils, 40, 103, 317, 392 Silbe, Sven Melchior, 212 Silfverblad, Amandus, 164 — Anders, 229, 345 — Artur, 170 — Ivar, 162 — Johan, 169 — Magnus, 366 Silfverskiöld, Peter, 143, 223, 306, 501, 583—585, 593, 606 Sillén, Linnéa, 209	Silverblad, Emma, 212 Siwerts, Augusta, 218 Sjöberg, Rörö, lots, 367 Sjöblad, Erik, 114, 439, 551 — scoybynachten, 441 Skallagrimsson, Egil, 309, 312 Skarstedt, C. W., 108 Skiött, Lars, 108, 573 Skoglund, Gösta, 490 Skytt, Lars, (Ohlsson), se Lars Skött Slemme, Edmund, 24—25 Smitt, Christina, 116, 444—445 — Hans Paul Jonae, 46, 92, 111—118, 444, 450 — Wilhelm, (Billy), 402 Småkros, båtsman, 233 Spaak, "kyrkomålare", 54 Sta kyrkoherde, 245 Stahre, Enar, 165, 170 — Rakel, 165 Stare, Nils, 402 — Sven, 96, 407 Strand, Maria, se Maria Eriksson Strandberg, Gustaf, 192, 424 — J. L., 191—192, 297 — Märta, 510 Ström, doktor, 116 — Severin, 122 Sturlasson, Snorre, 309 Stålhandske, Axel V., 498 Stäck, Ivar, 67 Stöhr, Jonas, 47, 115—116, 118, 440, 442, 444—445 Sunesson, Anders, 402, 528 Sundström, C. F., 282—283, 470, 477 — Sara Elisabeth, 332 Svalander, karantänskassör, 238 Svanberg, Charles, 204 Swanson, J., 294 Svantesson, Arvid, 159 Svarte Jacob, 316—315 Swarthen, Anna Caisa, se A. C. Barkenbom — komminister, 125 Svedmach, J., 379 Svedmark, J. E., 477 Sven, murmästare, 43 — skattebonde, 522 — son t. Johan Larsson, Källö, 339 Svenkaesson, Karl, 25 Svenningsdotter, Börta, 515 Svensdotter, Anna, piga, 341, 447 — Anna, änka, 570 — Annika, 285 — Britta, 322, 324 — Christina, 323 — Kerstin, 523 — Margareta, 315 — Marit, 447 Svensson, Anders, Brännö, 272 — Anders, Vrångö, 39, 594 — Bengt, 352, 354 Berta Aurora, 189
---	---

— C., Asperö, 195 — C., Brännö, 280 — Carl, 528 — Carl Magnus, 286 — Christoffer, 272 — Cornelia, 285 — Edit, 168 — Gudmund, 572 — Gustav, 132, 257 — I., 141 — Johannes, Asperö, 345 — Johannes, Tången, 292 — Kristen, 325—326 — Lars, salteriägare, 399 — Lars, skeppare, 190, 195, 326, 474 481, 517 — Lorents, 404 — Magnus, 282 — N., 414 — Nils, Brännö, 375 — Nils, Tången, 283 — Peter, Asperö, 193 — Petter, Brännö, 280 — Sven, Skarviksholme, 245 — Sven H. B., Styrso, 605, 607, 614 Svansson, Bänkt, 278 — Carl, 294 — Christoffär, 280 — Nils, 294 — Pitter, 294 — Sander, 294 Sydow, Oscar Von, 533 Söderberg, Gustaf Adolf, 194 — O., 152, 158 Söderhielm, Emma, 578 Söderholm, Gust., 162 Söderling, orgelbyggare, 60—61 Sölvén, skollärare, 158 Sörensdotter, Anna, 341 Sörensson, Lars, Brännö, 272 — Lars, Vrångö, 595 — Olof, 271 Tallberg, Ivar, 204, 206, 208—209, 508, 510 Taube, Evert, 187, 534 — fyrmästare, 187 Tengberg, Nils, 396—397, 553 Tegnér, Esaias, 177 Tegner, Inga Maria, 219—220 Thilander, J. P., 197 Thollén, Lars August, 196 Thomander, Erik, 474 — kontraktsprost, 61, 151 — Magna, 208 Thordardatter, Gudridur, 64 Thorgersson, Thor, 426 Thorin, Christian, 138 Thorsell, N. J., 256, 465, Thorsson, Abraham, 581 — Anders, 580—581 Thunqwist, Jonas, 175, 272, 276 Tolander, Petter, 115	Torbjörnsson, Börje, 525 Tordenskiöld, Peder, 115—116, 308, 439, 441—443, 597 — Tore på Donsö, 538 Toresdotter, Anna, 315 Torgelsson, Peder, 452 Torkel smed, 382 Torkelson, Peter, 274 Torkelsson, Anders, 314, 379 Torlof, viking, 309 Torsson, Johannes, 285 Torstensson, Lennart, 42, 574 — Niclas, 248—249, 271 — Nils, 272 Treileben, Hans Albrecht Von, 358—359 Trulsson, Tobias, 240, 323—324 Tryggvesson, Olof, 309 Tveskägg, Sven, 24—25 Tysk, Johan, 317 Törner, Carl Adolf Fredrik, 136 Törnsten, Olof, 362 Uggla, Klas, 435 Ulfeld, Christoffer, 26 Uppling, U., 233—234, 524 Utbult, Birger, 426 Wachenfeldt, Gudrun (Gun) Von, 507 Wacksell, Lars, 360 Walck, Maria, 29 Valdemar, konung, 24—25, 27—28, 30, 567 Valentzi, Helfrid Osvaldina, 212 Wallander, Britta, 173—174 Wallerius, biskop, 109 — D., 122, 128 — Ivar D., 140 — Magnus, 96—97, 99 Wallman, Carl, 569 Waltman, Carl Adolf, 254, 474, 606 Warelius, Jöns (Olofsson), 109 — Olof, 108—112, 117, 225 Wassbom, Anna Greta, 402 Wastenius, Carl. G., 133, 228, 238, 345, 470—472, 563—564, 605 Weddinghusen, Johan, 44, 573 Weibull, Curt, 312 Georg Leopold, 140, 156 Wennersten, Oscar, 460 Wennerström, Johan, 49 Wessberg, L. T., 137 Westerberg, fyrbiträde, 18 Westlund, Mabel Viktoria, 212 Westman, O., 125, 127 Wetterberg, häradsskrivare, 475 Wiberg, Karl Josef, 494 Widberg, Anders, 172—173 Wieselgren, Peter, 55, 91, 98—101, 131, 150—151, 261 Wigtfusii, Jonä, 64 Wiik, Albin, 167 — Karl Julius Wilhelm, 429, 600 — Olof, 29, 595 — Sven Mauritz, 165—166
--	--

— Sven (Olofsson), 597
 Wik, Olof (Svensson), 460
 Wikström, H. C., 175, 476
 Viktor, Donsö, 156
 Winberg, Dietric Marci, 108—109
 Winblad, Magnus, 227
 — änka, 226
 Winborg, Sven A., 174
 Wingård, C. Fr. af, 131
 — Johan, 54, 98, 102, 128, 174
 Winkvist, Anna, 507
 Wisman, Dries, 44
 Vleugel, C., 306
 Wounsch, Marianne, 187
 Wrångelin, Elna, 502
 — Johan, (Karlsson), 510
 — John, 502
 Yhlen, Gerhard Von, 82, 430,
 Yriarte, förf., 131
 Zachrisson, Sven, 210, 212
 Zetterholm, Carl Oskar, 197, 200
 Zetterlöf, P., 191, 198, 290
 Å , Anders, 482
 Andreas, 97, 1 18—121, 582
 — Christina, 119

Åhmansson, fru, 475
 — Napoleon, 82, 265, 564—565
 Årre, Gustaf, 88, 306
 Åstrand, Johan, 552
 Öberg, Helena (Johansdotter), 245, 247,
 249—256, 258—259, 320, 324—326, 331—332,
 334, 343, 352, 409, 445, 574, 586
 — Joh., fjärdingsman, 606
 — Johan, skeppare, 176, 192, 242, 244—250,
 252—253, 255—259, 263, 265, 286,
 320, 331, 342—343, 351—352, 354,
 409, 421, 445, 460, 470, 472, 563,
 574—575, 586
 — Johanna Sofia, 257
 — Johannes, 258—259
 — Lena Christina, 257
 — Roland, 604
 — Sven Leopold, 253, 258
 Ödman, G. H., 129—131, 134
 — Olof Magnus, 196
 Öhrn, J. N., 575
 Öhrvall, magister, 122
 Öltchen, Volrat von, 397
 Österberg, C. G., 265—266, 578
 Österlind, Johan, 613
 Österlund, Dennis, 435

KÄLLFÖRTECKNING, NOTAPPARAT, ORTNAMNSREGISTER

samt

FÖRKORTNINGSFÖRKLARINGAR

utarbetade för boken

STYRSÖ SOCKEN

Skriven av FOLKE DANBRATT och NATHAN ODENVIK
samt utgiven 1966 av dåvarande STYRSÖ KOMMUN
i GÖTEBORGS och BOHUS LÄN.

Materialet, som sammanställts av Folke Danbratt,
har fått sin slutgiltiga utformning 1993.

[Åter till INNEHÅLL](#)

KÄLLFÖRTECKNING

för

boken Styrö Socken 1966

LANDSARKIVET I GÖTEBORG

Styrö kyrkoarkiv:	AI.	Husförhörlängder
	C.	Födelse, vigsel- och dödböcker
	G.	Statistiska tabeller
	H.	Inflyttningslängder
	J.	Skrivelser
	KI.	Sockenstämmoprotokoll
	KII.	Kyrkostämmoprotokoll
	KIII.	Kyrkorådsprotokoll
	KIV.	Skolrådsprotokoll
	LI.	Räkenskaper för kyrka
	M.	Valhandlingar m.fl.

Göteborgs domkapitels arkiv:

Protokoll
Visitationsakter
Valhandlingar

Göteborgs och Bohus länsstyrelsearkiv:

Landsarkivet:
Brev och koncept
Inkommande handlingar, ser. E.
Protokoll Klb:1
KB:s resolution, angivet datum
Fiske, salterier och trankokerier, E. VI:1

Göteborgs länshäkte:

Fångförteckningar, EVII

Landskontoret:

Jordeböcker.
Mantalslängder.

Kronofogdens i Göteborgs fögderi arkiv:

EXIV: Fiske (KR.Fisk)
GX: Fångvård (KR.Fång)

Askims och Östra Hisings häradsrätts arkiv:

Domböcker (inkl. småprotokoll, fastebrev,
utslag av Göta Hovrätt ang. sjöröveribrottet)
Bouppteckningar.

<u>Västra Hisings häradsrätts arkiv:</u>	Bouppteckningar
Göteborgs sjötullsrätt:	Dombok AI 70 – 74
Göteborgs lotsdistrikt:	Vrakförteckning
Solberga kyrkoarkiv:	Husförhörlängd
Västra Brattön:	Husförhörlängd
Fässbergs kyrkoarkiv:	Räkenskaper
Styrsö kommuns arkiv:	Kommunalstämmoprotokoll
Styrsö kommuns arkiv:	Fattigvårdsstyrelsens protokoll
Styrsö kommuns arkiv:	Fattigräkenskapsbok 1834 – 1908
Styrsö kommuns arkiv:	Beredningskommitténs protokoll
Styrsö kommuns arkiv:	Sundhetsnämndens protokoll
Privatarkiv i Göteborgs Landsarkiv (GLA)	Bjulén
GÖTEBORGS ARKEOLOGISKA MUSEUM	Johan Alins notisböcker
GÖTEBORGS ARKEOLOGISKA MUSEUM	Georg Sarauw: Grävningsberättelse nr. 14
GÖTEBORGS ARKEOLOGISKA MUSEUM	Carl-Axel Moberg: Kvittensbrev
GÖTEBORGS ARKEOLOGISKA MUSEUM	foton
GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK	Göteborgs och Bohus läns Hushållningssällskaps kvartalstidskrift: angivet år
LANTMÄTERIKONTORET, GÖTEBORG	Kartmaterial
KAMMARARKIVET, STOCKHOLM	Västergötlands handlingar nr. 18
KRIGSARKIVET, STOCKHOLM	Kartmaterial

Beträffande såväl de här nämnda källorna som de övriga, tryckta eller otryckta, hänvisas till Förkortningsförklaringar.

FÖRKORTNINGSFÖRKLARINGAR

A.L.	Uppgifter erhållna av fiskhandlaren Albert Lorensen, Asperö
A.O.	Alfa Olsson: Styrös kyrka (ur serien Västergötlands kyrkor; Göteborgs Stift 12 – Göteborg 1958)
A Sch	Studier rörande det svenska statsväsendets uppkomst och äldsta utveckling (Adolf Schück 1926)
Ber:k	Styrös beredningskommitté: protokoll
B.H.	Bohusläns historia: under redaktion av Erik Lönnroth 1963
Bou	Bouppteckningar. Askims och Östra Hisings häradsrätt
BPet	Uppgifter erhållna av direktör Bertil Pettersson, Styrös Trafik AB, Göteborg
Brand	Uppgifter erhållna av Sven Svensson, Olle Davidsson samt i Styrös Brandordning 1/1 1965
C.A.J.	Uppgifter erhållna av Carl A. Johansson, Vrångö
CAM	Kvittensbrev i GAM (Göteborgs Arkeologiska Museum) av professor Carl-Axel Moberg, dat. 29/12 1965
C.B.	Uppgifter erhållna av Carl Bager, Vrångö
CEr	Uppgifter erhållna av Charles Ericksson
CMB	Carl-Marin Bergstrand: Kulturbilder från 1700-talets Västergötland 1-3. Göteborg 1933-35
C.P.	Charles Palmqvist: Winga. 1945
C.W.	Curt Weibull: Göta älvs mynning. 1950
Db	Askims och Östra Hisings häradsrätts domböcker
DOM	Domkapitlets (konsistoriets) protokoll
DON	Donsö Missionsförsamling 1876 – 1950 (75-årsjubileum). Redogörelse utarbetad av utsedd redaktionskommitté (Bok, tryckt i Bröderna Borgströms AB, Bok och reklamtryckeri. Motala 1950)
E Bö	Uppgifter erhållna av Einar Börjesson
Egiakt	Egna iakttagelser (Folke Danbratt) vid besök etc.
E.H.	Erik Hägg: Bland lotsar och fyrmän. 1930
EJohn	Uppgifter erhållna av polisman Eric Johnson, Donsö
E.N.	Uppgifter erhållna av skolbibliotekarie Ester Nilsson
Erl-J.	Uppgifter erhållna av rektor Erland Jonsson

Fast	Fastebrev (Häradsrätten)
Fatt	Fattigvårdsstyrelsens protokoll (Styrsö)
Fhager	Uppgifter erhållna av Henry Fhager, Donsö
Fr	Fattigräkenskapsbok (Styrsö) 1834-1908
Fsb	Fässbergs kyrkoräkenskapsbok 1578-1728 (LI:1)
Fång	Göteborgs Länshäkte. Fångförteckningar
G.A.C.	Uppgifter erhållna av Gustaf Adolf Carlsson, Donsö
GBFF 19	Göteborgs o. Bohus län fornminnesförenings tidskrift 1919
G.B.hus	Göteborgs o. Bohus läns Hushållningssällskap, kvartalstidskrift år –
G.E.	Gustaf Eriksson: Västra Frölunda kyrka och dess föregångare (ur serien Västergötlands kyrkor; Göteborgs Stift 15- Göteborg 1958)
Geol	P.H. Lundegårdh o. R. Sandegren: Beskrivning till kartbladet Särö (Sveriges geologiska undersökning n:o 195) 1953
G.E.Ö.	Göteborgs Eskader och Örlogsstation 1523 – 1870 – historik 1949.
GHT	Göteborgs Handels & Sjöfartstidning (angivet nummer)
G.K.	Uppgifter erhållna av frk. Gerda Karlsen, Vrångö
G.Kj-Tel	Uppgifter erhållna av kamrer Gösta Kjellén
GLA:priv	Göteborgs Landsarkiv: privata arkiv – Bjulén, Brännö hemmansägares handlingar
G.Lvrak	Göteborgs Lotsdiskrikt. Vrakförteckning
G.M.	Göteborgska Magasinet (tidning)
G.O.	Gunnar Olsson: Sverige och landet vid Göta älvs mynning under medeltiden (Acta universitatis gotoborgensis). 1953
G-P	Göteborgs-Posten (angivet nummer)
G.S.	Intendent Georg Sarauws grävningsberättelse nr. 14 från 1917 avseende Vikingakyrkogården på Styrsö (GAM – Göteborgs Arkeologiska Museum)
GSam	Uppgifter erhållna av hr. Gustaf Samuelsson, Styrsö
GSH	Göteborgs Stifts Herdaminen: Sven Pettersson o. A. Rob. Litzén
G.S. (t)	Göteborgske Spionen (tidning)
G-T	Göteborgs-Tidningen (angivet nummer)
G-Trakt-43	Göteborgs – Trakten 26/2 1943
Gäll	Gällstämmoprotokoll – Styrsö
Göt	En Västgötabok, 1919, sid. 68 ff., Johan Götling (Om Folkmålsdiktaren N.L. Hallender)

HBju	Handlingar, utlånade av Helge Bjulén, Göteborg
HBö	Uppgifter erhållna av Helge Börjesson
H.fisk	Göteborgs o. Bohus läns Havsfiskeförenings årsbok – år
H.J.	Uppgifter erhållna av predikant Hilmer Johansson, Styrö
H.L.	Uppgifter till prästmöte i Göteborg 1878 (Domkapitlet) (Brev av Henrik Lindström, daterat Styrö 1/5 1878)
H-Ols	Uppgifter erhållna av kommunalkamrer Henry Olsson
HUS	Styrö församlings husförhörlängder 1799-1860
I.L.	Uppgifter erhållna av skolbibliotekarie Irmelin Larsson
Ind.	Industrin, årg. 1 1892, häfte 2, sid. 19
Infl.	Styrö: Inflyttningsattester
Jakt	F. Danbratt: Strandad Jakt, 1963
J.A:s	Uppgifter erhållna av John Axhäll, Styrö
J.B.	Jordeboken: Länsstyrelsens i Göteborgs och Bohus läns arkiv, Landskontoret – jordeböcker
J.P.	Johan Pettersson: Den Svenska Skagerakkustens fiskebebyggelse Lund, 1953
Jub.publ.I	Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum – 1 – 20 Göteborg 1923-35
Jub.publ.III	Sarauw, G. o. Alin, J.: Götaälvsområdets fornminnen. Göteborg 1923
KB	Länsstyrelsens i Göteborg protokoll KI b:1
K.B. res	Konungens Befallningshavandes resolution (ang. dat.)
K-för 21	Kungl. M:ts förordning 1721 14/12
Kmst	Kommunalstämmoprotokoll – Styrö
Krantz Gbg	Claes Krantz: Göteborgs o. Bohus län. (i serien Hembygdsböckerna Uppsala 1943)
K-regl 70	Kungl. M:ts Karantänsreglemente 1770 4/10
Kroskr	Kyrkoråds- och skolrådsprotokoll – Styrö
Krön	Svenska Krönikan, populärupplaga, utg. av Forum 1957
Kst	Kyrkostämmoprotokoll – Styrö
KVJ	Kong Valdemars Jordebog, udg. Ved S. Aakjaer, København 1923-1943
KXIIo	Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar Bd I-II Stockholm 1920-1921
KÖ	Johan Alin: Köpstdsö och vikingatidens handelsplats på Brännöarna. 1920

Land	Otto Rob. Landelius: Styrö 1924
Lands:k	Länsstyrelsen Göteborg: Landskansliets brev och koncept
L.D.	Lennart Dalén: Den bohuslänska fiskelägesbygden. Göteborg 1941
L.Gt	Olof Traung: Lars Gathenhielm, kaperiverksamheten under karl XII:s tid
L.I.H.	Landshövdingeämbetet. Inkommande handlingar. Ser. E.
LKG	Lantmäterikontoret, Göteborg
L Lju	Uppgifter erhållna av Leif Ljungberg
L.U.	Lilla Uppslagsboken Malmö 1958
Läke	F. Stenström: Läkekonstens o. Hälsovårdens företrädare i Göteborg under 1600- och 1700-talen jämte historik över stadens Medicinalverk och Sundhetsväsen. Göteborg 1929
M-Andr	Uppgifter erhållna av bibliotekarien Maj-Britt Andreasson
MANT.L	Mantalslängder. Länsstyrelsens i Göteborgs och Bohus läns arkiv. Landskontoret. Mantalslängder
M.E.	Uppgifter erhållna av f. barnmorskan Maria Eriksson, Styrö
Naut	Nautisk Tidskrift 1918 sid. 475 ff.
N.O.	Nathan Odenvik: Öckerö Socken, Göteborg 1957
N.O. ant.	Nathan Odenvik: Några anteckningar om Öckerö socken 1950
Nor	Knut Norborg: Göteborgs Stift 1885-1949
Notis	Johan Alins notisböcker från fornminnesinventeringen i södra skärgården, huvudsakligen från 1915 (GAM – Göteborgs Arkeologiska Museum)
Nyl.	Nylöse Tänkeböcker 1586-1621 (Göteborgs Jubileumspublikationer VI 1923)
OGB:III	Ortnamnen i Göteborg o Bohus län, del III. Göteborg 1932
Orell	Svante Orell: Styrö kustsanatorium 1934
P Dubb	Per Dubb: Om den svenska Quarantaines-Anstalten på Käsö (Kungl. Vetenskapsakademiens handl. 1818)
P.J.	Uppgifter erhållna av Pontus Johansson, Asperö, den 22/11 1965
Postv	Sveriges Postverk – En bok om Kungl. Postverket genom medverkan av dess funktionärer. Under redaktion av f. postdirektör Axel Landström Uppsala jan. 1956
Ran	Uppgifter erhållna av föreståndarinnan på Styrö ålderdomshem, syster Kerstin Ransö
R.S.	Ralph Scander: Älvsborgs fall 1563 – ett 400-årsminne (Andrasidesartikel i Göteborgs-Posten 19/9 1963)

SAH	Det efterreformatoriska dekorativa kyrkomåleriet. På 1600- och 1700-talen i Sverige. Del 1. Göteborgs stads Konst- och Målarembete och dess verksamhetsområde (Gradualavhandling av Sven Axel Hallbäck. Göteborg 1947)
Sf	Svensk frikyrka. Erik Nyhlén. Prisma 1964
S.Flott	Svenska Flottans Historia 1522-1634
S.Gbg	Samlingar till Göteborgs Historia. Av Wilhelm Berg. 1890
SHC	Svenska Hyldingseder til Kong Christian IV 1611 Maj-Aug. Sverige A II 35. Rigsarkivet, Köpenhamn
Sjö	Illustrerad Svensk Sjökrigshistoria, Stockholm 1909
Sjötull	Sjötullsrättens dombok AI 70
Skar	Skarstedts Herdaminnen, ny upplaga utgiven 1948 av Knut Norborg (C.W. Skarstedt)
S.K.:I	Styrsö kyrkbok (födelse-vigsel-dödbok) C:I 1686-1723
S.K.:II	Styrsö kyrkbok (födelse-vigsel-dödbok) C:II 1724-1731
S.K.:III	Styrsö kyrkbok (födelse-vigsel-dödbok) C:III 1731-1809
S.K.:IV	Styrsö kyrkbok (födelse-vigsel-dödbok) C:IV 1810-1828
S.K.:V	Styrsö kyrkbok (födelse-vigsel-dödbok) C:V 1829-1843
Skfp	Kol- och fattigvårdsprotokoll Styrsö
S.K.L. 51	Sveriges Skeppslista 1951
Skog	Skogens Krönika i Göteborgs och Bohus län. J. Lindner. Göteborg 1935
SKR	Styrsö kyrkoräkenskaper 1638-1688 LI:1
S.K. Stat	Styrsö kyrkböcker/Statistiska tabellerna
S.M.	I TRO PÅ GUD, Styrsö Missionsförsamling genom 50 år 1908-1958 Minnesskrift utgiven till jubileet den 11-12 oktober 1958 (stencil)
SMR	Svenska medeltidens rim-krönikor, utg. av G.E. Klemming.
SNT	Svenska Nationalföreningen mot tuberkulos – kvartalsskrift
SOL:hl	Solberga, Västra Brattön, husförhörlängd
SSF	Svenskt Sjöfolk i krig och fred, band I, Tryckt 1950
Sskepp	Sveriges Skeppslista 1931
Sst	Sockenstämmoprotokoll – Styrsö
Sten	Johan Alin: Stenåldersforskningen i Bohuslän. 1953
Stiernman	Samling utaf Kong. bref, stadgar och förordningar etc. 1-6 utg. Av A.A. von Stiernman, Stockholm 1747-1775
Stk	Stiftskrönikan ang. årg.
ST.Past	Uppgifter erhållna från Styrsö pastorsexpedition

Stub	Kville Härads första industri. Trankokeriet under 1700-talet. Sverker Stubelius, Göteborg 1961		
Sundh	Styrsö Sundhetsnämnda protokoll		
S.V.	Svenska Väst kustfiskarna. Studier i en yrkesgrupps näringsliv och sociala kultur. Av Olof Hasslöf 1949		
S.VC.	Svenska Väst kustfiskarnas Centralorganisation (S.V.C.)		
T-Cull	Uppgifter erhållna av T. Cullberg, Postverket, Göteborg I (då överpostkontrollör)		
T-graf I	Svenska Telegrafverket. Historisk framställning. Första bandet. Det statliga Telefonväsendet. 1881-1902. Göteborg 1931		
T-graf II	Svenska Telegrafverket. Historisk framställning. Andra bandet. Det elektriska Telegrafväsendet. 1853-1902. Göteborg 1938		
T-graf III	Svenska Telegrafverket. Historisk framställning. Tredje bandet. Den optiska telegrafens historia i Sverige 1794-1881. Göteborg 1938		
Tis.	Carl A. Tiselius: Göteborg under kontinentaltiden. Perioden 1808-1810. Göteborg 1935		
Warne	Albin Warne: Om tillkomsten av vår första folkskolestadga. Lund 1961		
VH	Västergötlands Handlingar nr 18 (Kammararkivet)		
Vis. 1707	Protokoll från visitation 1/12 1707. Göteborgs domkapitels arkiv, Visitationsakter (i Göteborgs Landsarkiv – GLA) Gäller även nedannämnda visitationsprotokoll		
Vis. 1763	Protokoll från biskopsvisitation	24/6	1763
Vis. 1773	Protokoll från prostvisitation	6/6	1773
Vis. 1780	Protokoll från prostvisitation	24/5	1780
Vis. 1804	Protokoll från biskopsvisitation	25/8	1804
Vis. 1858	Protokoll från biskopsvisitation	31/7	1858
Vis. 1881	Protokoll från prostvisitation	29-31/7	1881
Vis. 1895	Protokoll från biskopsvisitation	14-15/9	1895
Vis. 1908	Protokoll från biskopsvisitation	16-17/5	1908
Vis. 1912	Protokoll från biskopsvisitation	15-16/5	1912
VÖH:b	Västra och Östra Hisingars häradsrätts arkiv: Bouppteckningar		
Örg.	F-. Stenström: Örgryte genom tiderna. En minnesbok 1-2. Göteborg 1920 och 1924.		

NOTAPPARAT

[Åter till INNEHÅLL](#)

För att förstå vilka källor som åsyftas i notapparaten hänvisas till förkortningsförklaringarna.

Huvuddelen av notapparatens uppgifter har framtagits ur Odenviks omfattande forskningsmaterial.

Sid.		Ant.
<u>VAD FYNDEN FÖRTÄLJER</u>		
9-11	Inledningens uppgifter: skilda arkeologiska verk	
12-13	Östörlekarna	Geol
13	Boplatsen vid Styrös Prästgård	Notis 173
14	Dahlins fynd av grönstensyxa	Notis 173
14	Stenåldersboplatsen nordväst om Styrös Vårdhem	Notis 172
15	Stenåldersboplatsen sydost Stora Rös	Notis 170
16	Om skivxornas användning: bl.a.	B.H. s. 50
16	Stenåldersboplats vid Myrö Vale, Donsö	Notis 96
16	Ev. stenåldersboplats på Kungsö	Notis 34
16	Flintspån vid begravningsplatsen, Vrångö	Notis 93 a
16	Stenåldersboplats invid Donsö begravningsplats	Notis 99
17	Nämnda boplatser å Brännö	Notis 190 , 191, 193
17	Boplatser å Köpstadsö – flintborrfynd	Notis 246
17	Fyndplats å Sjömansholmen	Notis 220
17	Eldstadsplats å Rivö	Notis 201
17	Boplats invid folkskolan å Styrös	Notis 174
17	Boplats 200 m norr "Vikingakyrkogården"	Notis 156
18	Boplats vid Styrös Tånge, sydost om Sandvik	Notis 176
18	Eldstadsgröp 200 m söder om Sandvik	Notis 175
18	Kärnyxa och spånpilspets från Brännö 1960	CAM
18	Skaftålsyxa, hittad av fyrbiträdet Westerberg, Vinga	Notis 212
19-20	Stora Rös, Styrös	Notis 171
19-20	Övriga rösen på Styrös	Notis 113-114 138, 155 167-169 175

Sid.		Ant.
20	Det stora röset å Kungsö	Notis 33
21	Röset på Tornö	Notis 32
21	Långröset å Vrångös sydvästra del	Notis 38
21	Runda och ovala stensättningar på ostsidan av Vrångö	Land s. 11
21-22	"Dödingsrösen och stenvarpstradition"	Land s. 12
22	Labyrinterna, Vrångö	Notis 46-48
22	Hjulformig stensättning, Vrångö	Notis 49
23	Labyrinterna på Koholmen	Notis 207-209
<u>HISTORISK ORIENTERING</u>		
24	Styrsö socken hörde till Danmark på 1250-talet	G.O. s. 11
24	Om trekonungamötet	G.O. s. 3 o 6
25	Rimkrönikans vers, citat ur -- (från Svenska medeltidens rimkrönikor, utg. G.I. Klemming, I sid. 273, Stockholm 1865)	G.O. s. 6
25	Att konungarna Edmund Slemme och Sven Tveskägg ej regerade samtidigt	G.O. s. 6 not 4
25	"Brännö" tillhör herr konungen ... etc. (ur Kong Valdemars Jordebog, sid. 39 ff. utg. ved S. Aakjaer, Københavns 1926-1943)	G.O. s. 11
26	Styrsö socken svenskt land från 1250-talet	G.O. s. 16-17
27	Trohetseden till Kristian IV (ur Svenske Hyldingseder til Kong Christian IV 1611 Maj-Aug. Sverige A II 35. Rigsarkivet, Köpenhamn)	G.O. s. 14
27	Citatet: "Av öarna därutanför ... etc.	G.O. s. 31
27	Om Magnus Lagaböters testamente etc.	G.O. s. 35
27	Äganderätten 1276 till Tuve och Lundby	GO. s. 35
28	Den danska krisen efter Kung Valdemar	G.O. s. 39
28-29	Om Styrsö: namnformer, personuppgifter m.m. samt uppgifter ur 1653 års mantalslängd	OGB:III s. 124
29	Om Brännö: namnformer, personuppgifter m.m. samt uppgifter ur 1653 års mantalslängd	OGB:III s. 119 -121
29	Om Donsö: namnformer, personuppgifter m.m. samt uppgifter ur 1653 års mantalslängd	OGB:III s. 121 -122
29	Om Vrångö: namnformer, personuppgifter m.m. samt uppgifter ur 1653 års mantalslängd	OGB:III s. 125 -126
29-30	Om Köpstdsö: som handelsplats	KÖ

Sid.		Ant.
30	Om Köpstadsö: namnformer, personuppgifter m.m. samt uppgifter ur 1653 års mantalslängd	OGB:III s. 123 -124
30	Uppgifter om Helge 1550 (Köpstadsö)	VH
30	Om Asperö: namnformer, personuppgifter m.m. samt skilda mantalslängder	OGB:III s. 119
30-31	Om Känsö: namnformer etc. .	OGB:III s. 122 - 123
31	Om Vargö: namnformer etc.	OGB:III s.174
31	Om Stora och Lilla Källö: namnformer etc.	OGB:III s. 160
31	Om Kungsö: namnformer etc.	OGB:III s. 160
31	Om Tornö: namnformer etc.	OGB:III s. 172
31	Om Valö: namnformer etc.	OGB:III s. 174
31	Om Vinga: namnformer etc. .	OGB:III s. 175 -176
<u>STYRESÖÖ CAPELL</u>		
32	"Vrångöbobryggan" – ur folkmun; uppgifter från skilda öbor	
33 ff.	Uppgifterna om utgrävningarna	G.S.
36	Att kapellet uppförts 1556 – 1589	Land s. 40
36-37	Uppgifterna om Älvsborgs fästning 1563	R.S.
37	Måtten på stenkyrkan; efter uppmätningsskiss	A.O.
38	"Anno Domini 1603" etc.	Fsb s. 282
38-39	Korta citat ur kyrkoräkenskapsboken	Fsb
40	"Then 6 julij Anno 1640" etc.	SKR
40-41	Sjökriget 1644	Sjö
41	OM e. skövling av kapellet; se ant. vid s. 434 I "Styrsö Socken" – "öyorne och skärgården alldeles förplundrade..."	
41	Not om "Kapellbacken": namnet ur folkmun	
<u>TEGELTÄCKT, RÖDMÅLAD – MED KLOCKSTAPEL INTILL</u>		
42	Citatet om Ancharhjem och kyrkobygget (bl.a. i)	A.O. s 5
42	Ancharhjelm och Torstenssons hemmaninnehav .	OGB:III s. 119 -125
43	"Anno 1648 etc."	SKR
43	"Bland posterna märktes tegel ..." etc.	A.O. s. 6

Sid.		Ant.
43	Kyrkans räkenskaper 1651 och 1653	SKR
44	Notiserna om "Martijn Thisen" och "Matthis Hansson"	SKR
44	Notis 1689 om Weddinghusen	S.K.:I
44	"Albert skräddare ..." etc.	SKR
44-45	År 1664 – Håkan i kyrkobyns arbete	A.O. s. 6
45	Uppgifterna: "Under en ganska lång tidrymd – på tak och väggar"	A.O. s. 6-7
45	Altaruppsatsen, förfärdigad 1683 av Marcus Jäger	A.O. s. 12
45	Uppgifter om predikstolen	A.O. s. 14 Land s. 46
46	Uppgifterna om altarförsköning 1697 och Nils Anderssons betalning år 1698 den 3/10	S.K.:I s. 103 - 104
46	År 1732 skildes Styrso från Fässberg	Land s. 43
46	Hans Paul Jonae Smitt – förste kyrkoherde	S.K.:I
46	Klockan i kyrktornet, gjuten 1712	A.O. s. 14-15
46	Uppgifterna om fru Makeleer	A.O. s. 15
46	Gathenhjelm malmföräring (ur förteckning på till kyrkans reparation använda medel f. 1712 till 1728	S.K.:I
46	Om Matthias Ekelund och Emanuel Linnerhult	S.K.:I s. 153
46	Om Gudmund i Hamner och löjtnant Möller	S.K.:I s. 158
47	Om klockans hemförande 7/10 1721 samt om priset 70 daler o. 8 öre och 165 daler o. 4 öre	S.K.:I s. 158
47	Jon Björnssons och Erik Jöranssons arbete med klockstapelns "forande" 1723	S.K.:II s. 87
47	"Köpte löjtnanten och kyrkovärden ..."	S.K.:II s. 35
47	"Bokstolen", inköpt 24/9 1721	S.K.:I s. 157
47	Löjtnant Störs flöjel av år 1723	S.K.:II s. 35
47	Om "pliktepal" etc. samt bårkläde	S.K.:II s. 47
48	Den 16/2 1725 "gjordes en stock ..."	S.K.:II s. 50
48	Om vapenhusets färgande 1724 (datum felaktigt angivet – skall vara 26/6 1723)	S.K.:II s. 89
48	"Wi hafwe blifwit ..."	Land s. 44

<u>Sid.</u>		<u>Ant.</u>
<u>AV STEN BLEV TEMPLET SLUTLIGT REST ...</u>		
49	Kontraktet med Johan Wennerström, invigningen 1754 färdigställandet 1759, auktion på gamla kyrkan	Land s. 44
49	Måtten på stenkyrkan; efter uppmätningsskiss samt efter sagda visitationsakt 1858	A.O. Vis. 1858
50	Denna ”kringslutna ort, där arbetsfolk ...” (Sst 24/4 1796)	Sst
50	Arbetet så gott som färdigt i augusti 1796 (Sst 7/5 1797)	Sst
50-51	Stolrumsfördelningen från 17/4 1803, gillad och bibehållen även 1864 (Kyrko- och kommunalstämmo- protokoll 29/5 1864)	Kmst
52	Bänkindelningens form och målning	A.O. s. 10
52	Om rappning av kyrkan 1805 (Sst 12/5 1805)	Sst
52	Detsamma 1807 (Sst 24/5 1807)	Sst
52	Kontrakt med murarmästare Anders Nilsson (Sst 3/6 1812)	Sst
52	Ny rappning begärd 1820 (Sst 22/5 1820)	Sst
52	Axel Kindbergs arbete 1848 (Sst (råd) 28/5 1848)	Sst
52	Kyrkoreparation 1869 (Kst 1/8 1869)	Kst
52	Ny altarring etc. (Kst 2/10 1870)	Kst
53	Klagomål om altarfoten 1823 (Sst 11/5 1823)	Sst
53	Renoveringskommitté 1915 (Kst 19/12 1915)	Kst
53	Arbetet skulle börja i jan. 1917. Samma stämma behandlade beloppen 1.725 kr och 280 kr. (Kst 19/12 1916)	Kst
53	Om målare Hammarlund år 1803	A.O. s. 12
53	Altaruppsatsens renovering 1854 och 1929	A.O. s. 12
53	Kyrkorenovering och byggande av sakristia 1947	A.O. s. 8
53	Uppgifterna om Gudmund Ahlsson och Anders Gunnarsson	A.O. s. 9-10
53-54	Uppgifterna om kyrkomåleriet och dekoreringen av de västsvenska kyrkorna	SAH

Sid.		Ant.
54	"öfver Choret Treenigheten ... " etc.	A.O. s. 10
54-55	Biskop Wingårds uttalande om målningar i kyrkan	Vis. 1804
55	Peter Wieselgrens anmärkning mot målningarna	Vis. 1858
55	Övermålning av målningarna 1870 .	Vis. 1881 (ämb.ber.)
56	Önskemål om större kyrkklocka 1804 (Sst 27/5 1804)	Sst
57	Detaljreglering vid första sockenstämman 1838 (Sst 28/4 1838)	Sst
57	Väderflöjel 1834 (av F.D. felaktigt angivet – skall vara 1838) och kopparflöjel från 1754	A.O. s. 8
58	Om brandförsäkring för kyrkan 1807 (Sst 24/5 1807)	Sst
58	Kyrkoherdens förnyade vädjan om brandförsäkring (Sst 22/5 1808)	Sst
58	En kamin inköp för 150 kronor (Kst 2/11 1890)	Kst
59	Åskledare 1904 och gångjärn på fönstren etc. (Kst 24/10 1904)	Kst
59	Städerskorna begär 50 kronor för kyrkstädningen (Kst 27/12 1905)	Kst
60	Psalmmodikon, konstruerat av Johan Dillner 1830	L.U. band 7, spalt 955
60	Frölunda kyrka fick sin första orgel 1836	G.E. s. 10
60	Kyrkvärden Hans Johansson talar med dir. Söderling (Sst 8/12 1850)	Sst
61	"Den 3/10 samma år fastställdes ritningarna - - ... inga hinder mötte" (Sst 20/1 1856)	Sst
61	"Orgelbyggaren begärde ... - ... 1650 riksdaler " (Sst 17/2 1856)	Sst
61	"Det uppstod emellertid - ... är okänt" (Sst 23/11 1856)	Sst
61	"Det bestämdes vidare ... - ... inställde sig" (Sst 23/11 1856)	Sst
62	"Den omtalade läktaren ... - ... Moses och Aron"	A.O. s. 10
62	"Orgelnisttjänsten" för Carl Severin Rosenberg (Sst 21/12 1856)	Sst
62	Orgeltramparens ersättning (Kst 17/5 1863)	Kst

Sid.		Ant.
62	Organistens lön 1870 (Kst 29/5 1870)	Kst
62	Orgelbyggare Magnussons kostnadsförslag (Kst 5/5 1895)	Kst
62	Orgelbyggare Hammarbergs anbud 1902 (Kroskr 21/4 1902)	Kroskr
62	Förslagens behandling på kyrkostämma – Langes betänklighet m.m. (Kst 25/5 1902)	Kst
62	Kyrkostämma ”en månad senare” (Kst 29/6 1902)	Kst
63	Orgeln besiktigad av G. Eriksson (Kroskr 5/10 1902)	Kroskr
63	”St. kyrkooffer” och hundskattemedlen. (Kst 31/8 1902)	Kst
63	Hammarbergs skötsel av orgeln (Kroskr 25/3 1904)	Kroskr
63	Reparation och ombyggnad av orgeln 1916 (Kst 16/4 1916 o. 23/6 1916)	Kst
63	Kyrkan fick en sextonstämmig orgel	Land s. 48
63	Orgelinvigningen 1959	Stk 1959
63	Inskriften på kalken från 1603	A.O. s. 12
63	Om Bengt Larsson o. Hindrick Bruhn samt kalken m.m.	AO. S. 12
64	Kyrkoinventarierna enl. inventarieförteckning 1750	Land s. 45
64	Vinkannen av silver från 1923	A.O. s. 12
64	Citatet om epitafiet	Land s. 45
64	Epitafiet fördes till jubileumsutställningen i Göteborg 1923	Land s. 47
64	Epitafiet återbördat 1960	Stk 1960
64	”Timmeglasen”	Land s. 45
64	Stånduret av Olof Rising (1772)	A.O. s. 14
64	Sockenbudstyget från 1782	A.O. s. 14
64	Oblatasken av Johan Malmstedt	A.O. s. 12
64	Om dopfunten	A.O. s. 14
65	Textilier av olika slag Mässhakar från äldre tid	A.O. s. 14
65	Brudkronan av år 1938	A.O. s. 14

Sid.		Ant.
65	Om återinvigningen av Styrös kyrka 1960 samt gåvor m.m.	Stk 1960-61
65	Offervilligheten, kyrkoherde Mjöbergs tack 1959 m.m.	Stk 1959
<u>"GÅVORNAS OCH BÖNERNAS KYRKOR"</u>		
66	Donsö kapell, uppfört 1932	A.O. s. 15
66	Tillkomsten av kyrkoadjunkter 1947	Stk 1947
66	Dopfunt invigd i Donsö kapell 1953 .	Stk 1953 s. 291
66	Donsö kyrkobrödrakår bildad 1952 (samt Styrös kyrkobrödrakår)	Stk. 1953 s. 110
67	Det månatliga offret på omkring 500 kr. .	Stk 1953 s. 291
67	Kapellet var för lågt i tak, rymde för få sittplatser etc. Tornet 18 m högt etc.	Stk 1954 s. 388
67	Om deltagarna i ombyggnadsarbetet .	Stk 1954 s. 388
67-68	Invigningen av Donsö kyrka 30/1 1955 samt återinvigning av församlingshemmet	Stk 1955 s. 81 ff
68	Orgelinvigningen 20/12 1955 .	Stk 1956 s. 21
69	Om arkitekten V. Bäckman och konstnären F. Persson .	Stk 1955 s. 81 ff
69	Hel. Tref. Dag invigdes en ny mässkrud .	Stk 1955 S. 258
69	Återinvigningen av Styrös församlingshem .	Stk 1953 s. 425
69	200-årsminnet av Styrös kyrkas invigning .	Stk 1954 15/5 nr 10
69	Biskopsvisitation 21-24/4 1955 .	Stk 1955 s. 232
69	Initiativtagarna till Brännö kyrka, systrarna Agda och Sigrid Olsson	Stk 1954 nr. 22 20/11
70	Grundgrävningen för Brännö kyrka börjar .	Stk 1954 s. 73
70	Kommunen skänkte tomten, skolhuset revs etc. Byggnadskostnaderna och referatet från invigningen	Stk. 1954 s. 22 20/11
70-71	Brännö som gåvornas kyrka. Uppräkning av gåvor .	Stk 1954 s. 458
71	Brännö kyrkas första mässkrud .	Stk 1955 s. 258

Sid.		Ant.
71	Guldmedalj till Sigrid Olsson .	Stk 1955 s. 311
71	Invigningen av klockstapeln samt versen på densamma .	Stk 1954 10/7 nr. 13-14
71	Kyrkklockans invigning Mikaelidagen 1956 .	Stk 1956 s. 428
72	Insamlingen till Vrångö kyrka, inköpet av skolhus- tomt, auktionen som inbringade 6.888 kr.	Stk 1956 s. 465
72-74	Kollekten på Trettondagen och Missionsdagen, byggan- det av en monteringsfärdig kyrka (kvinnorna med cykelkärrorna har också iakttagits för förf. FD) Invigningen på Tacksägelsedagen, byggnadskostna- derna etc.	Stk 1961 nr. 21 4/11
<u>FRÅN FRAVFÄLT TILL KYRKOGRÅRDAR</u>		
75	Domstolsprotokoll 23/4 1655	Db 23/4 1655
75	"Item hafwer ... kyrkian förärade" (utan angivande av datum)	Fsb 1656
75-76	Gravfältet på Rivö (Korset) (beskrivning samt äldre uppgiftslämnare)	Notis 196
76-77	Begravningsplatsen strax söder om den vik som skiljer öns båda åt norr utskjutande halvöar	Notis 198
77	"Den tredje begravningsplatsen på Rivö ..." (troligen kolerakyrkogård)	Nots 200
77	Två gravkullar på västsidan av Rivö	Notis 199
77-78	Gravplatsen "Myra" på Brännö (anmärkning efter)	Notis 195
78	Gravplatsen på Galterö	Notis 184
78	Kungsringen på Danaholmen	Notis 206
78	Gravplatsen å Buskär	Notis 215
79-80	"Wrångö köregård ... " etc.	A.O. s. 15
80	"En Almo byssa" etc. (1724 11/5)	S.K.:II
80	Att Jon Persson avled (1724 13/12)	S.K.:II
80	Port av sten muras (Sst 12/5 1788)	Sst
80	Den nya kyrkogården (utsago av öbo)	
81	Utvidgning av Donsö begravningsplats 1879 (1918 – uppgift av ortsbör)	Vis. 1881
81	Känsö fick kyrkogård 1840	Land s. 95

Sid.		Ant.
81	T.f. karantänschefen Lilljehök beordras komma med förslag om kyrkogård	Land s. 94
81	"Enligt Consistorii ..." etc.	Land s. 95
82	Namngivna begravda på Känsö	Land s. 95
82	Om Olof Ericsson – arbete och död (Land sid. 95, S.K. IV dödboken)	G-P 14/3-33
82	Om arbetarföreningens minnessten	Land s. 95
83	Om tretton klagande brännöbor (Kst 20/6 1898)	Kst
83	"På tilfrågan ... för de lefwande"	CMB
83	Om likkistplåtar på kyrkväggarna (Kroskr 7/31870)	Kroskr
84	Kyrkogårdsmuren: bollsparkande pojkar, bundna hästar, människor som tog stenar ur muren etc. (Sst 24/5 1818)	Sst
84	Höjt bötesbelopp för tillgripna stenar ur muren (Sst 10/9 1825)	Sst
86	Om Jon Larssons gravsten	Land s. 49 o. 52
86	Om forna fiender från första världskriget .	Land s. 50 o. 51
86	Mannen från Friesland, begravd 9/9 1724 .	S.K.:II 9/9 1724
86	Breddning av kyrkogården 4 alnar etc. (Sst 12/5 1805)	Sst
86	Inhägnad av kyrkogården – port i sydöstra hörnet (Sst 11/5 1806)	Sst
86	Om kyrkogårdsportarna 1828 (Sst 11/5 1828)	Sst
87	Träportar sattes upp 1858 (Sst 13/5 1858)	Sst
87	Kyrkogårdsutvidgningen 1858, jordköp m.m. (Sst 15/8 1858)	Sst
87	Byggmästare C.G. Ekbergs kostnadsförslag m.m. (Kst 6/4 1896)	Kst
87	Regler för gravarnas skötsel m.m. (Kroskr 8/5 1904)	Kroskr
87-88	Björkplantering på kyrkogården (Sst 15/4 1849)	Sst
88	Jonas Anderssons hemställan om trädplantering (Kst 28/5 1865)	Kst

Sid.		Ant.
88	Sällskapet Arbores begäran att få plantera träd runt kyrkogården (Kst 22/4 1889)	Kst
<u>NÅGOT OM GUDSTJÄNSTEN OCH VISITATIONERNA</u>		
89	Björn Larssons gudstjänstförsummelse 1689 (Brännö Ting 21/6 1689)	Db
89	Om ottesång, veckopredikningar m.m.	N.O. s. 177
90	Predikans mål: kunskap och undervisning	N.O. s. 177
90	Sångens roll i gudstjänsten	N.O. s. 177 o. 178
90	Notering att ottesång ej hölls (ämbetsberättelse)	Vis. 1858
90	Om kyrkotukt och kyrkoplikt	N.O. s. 178
91-92	Om Börta Larsdotter och Ingigäld Rasmusdotter (Brännö Ting 17/6 1710)	Db
92	Om lotsen Gunnar Nilsson 1775 (Db 10/5 1775 p. 38)	Db
92	Sockenstämmans makt och myndighet 1818 (Sst 12/7 1818)	Sst
92	Om gapstocken, därest böter ej kunde erläggs	N.O. s. 178
92	Om gapstockens avskaffande	N.O. s. 178
92	Den 16/2 1725 "gjordes en stock ..."	S.K.:II s. 50
92	Stockstraffets upphävande 1841	N.O. s. 178
93	Om Karin Mattesdotter och Marit Petersdotter (Brännö Ting 11/7 1683)	Db
93	Om "tämnelig buller" 1825, etc. (Sst 10/9 1825)	Sst
93-94	Om "bullrande oljud" 1841 samt alltför högt läsande (Sst 16/5 1841)	Sst
94	Om det "olidliga mässandet" 1803 etc. (Sst 17/4 1803)	Sst
94	Kyrkoherden talade år 1818 om "vanartiga pojkar" (Sst 24/5 1818)	Sst
94	Om två pojkar som hotades av stockstraff (Sst 28/12 1828)	Sst
95	Om det "självsvåldiga tjänstefolket" (Db 12/10 1797 § 75 – lästes i kyrkan)	Db
95	Om Carl Jonsson på Tången, stämd 1803 (Db 26/3 1803 p. 39)	Db

Sid.		Ant.
95	Landshövdingens kungörelse av 15/4 1818 införd i sockenstämmoprotokoll (Sst 12/7 1818)	Sst
96	Om slagsmål och blodvite 1829 (Db 2/10 1829 p. 49)	Db
96	Uppgifterna från visitationen 1707	Vis. 1707
96-97	Uppgifterna från visitationen 1763	Vis. 1763
97	"Herr Prosten förmärkte ..." etc.	Vis. 1780
98	"Kristendomskunskapen i allmänhet nog svag"	Vis. 1804
98	Om bibelspridningen m.m. 1858	Vis. 1858
98	Om postillor och andra böcker 1858 (ur ämbetsberättelse av P. Olén)	Vis. 1858
98	Skrifter förekommande i hemmen 1881 (ur ämbetsberättelse av L.J. Lindman)	Vis. 1881
98	Dåligt deltagande i husförhören 1804	Vis. 1804
98	"Sju Husförhör ... in- och utflyttande" (ur ämbetsberättelse av P. Olén)	Vis. 1858
99	"Visitor lade ... antal förminskas"	Vis. 1858
99	Om fiskaren Lars Jonssons oäkta barn (punk 5)	Vis. 1773
99	1881: 3 oäkta barn (ur ämbetsberättelsen av L.J. Lindman)	Vis. 1881
99	"Vad angår ... det alla ännu tyckte" (punkt d den 1 augusti 1858)	Vis. 1858
99	"Icke barnaföderskornas ... än i kyrkan" (ur ämbetsberättelse av L.J. Lindman)	Vis. 1881
100	Om enskild skrift 1895 (ur ämbetsberättelsen)	Vis. 1895
100	"Ingen privilegierad ----- Söndagsaftonen (punk 4)	Vil. 1804
100	"Ingen lagligen ... lönnkrögeri" (ur ämbetsberättelse av P. Olén)	Vis. 1858
100-101	"Vad gästabud ... ett tomt ord"	Vis. 1858
101	"Brudvigel ... och gästabud" (ur ämbetsberättelse av P. Olén)	Vis. 1858
101	Om bettleri, utsocknes tiggare etc.	Vis. 1858

Sid.		Ant.
101	"Villfarelsen ... ej försports" (ur ämbetsberättelse av P. Olén)	Vis. 1858
101	Om kolportörsverksamheten	Vis. 1851
101-102	"Rörande ... inom församlingen" (ur ämbetsberättelse av L.J. Lindman)	Vis. 1881
102	Om installationerna – se resp. visitationsprotokoll	
102	"och hade varken ... kyrkolagen inställde"	Vis. 1858
102	Klockarens uppgifter: slå åder; de dödas ben till benhus; veneriskt sjuka till anstalt (Sst 7/3 1819)	Sst
102	Klockaren Börjesson, Borelius och Schåre	S.K.:I
102	Klockaren Lars Andersson (dödbokens nekrologer)	S.K.:II
103	Klockaren Sven Andersson 1763	DOM
103	Klockaren David Niefeldt 25/12 1805	S.K.: III
103	Klockaren Carl M. Johansson (Sst 11/5 1806)	Sst
103	Klockaren Anders Henriksson (Sst 20/5 1850)	Sst
103	Klockaren Carl S. Rosenberg (Kroskr 13/6 181847 – Sst 20/5 1850)	Kroskr Sst
103	Klockaren Johan Oskar Dahlin (Kst 2/3 1873)	Kst
103	Kyrkovärdarna N. Siggesson och B. Jonnsson (1640)	SKR
103	"Befrågades vår ... sitt välförhållande" (Sst 11/5 1823 (OBS – angivet år – 1829 - i boken är fel)	Sst
104	Instruktion för kyrkvaktaren m.m. (Kst 6/9 1868)	Kst
<u>COMMINISTRI INSULARES</u>		
105	Alltsedan år 1571 ... annex till Fässberg (Jub.publ. I:I sid. 289)	Jub.publ. I
105	Om Torstanus Erics överenskommelse 1603 (Fsb s. 282)	Fsb
105	År 1633 ... ersättning av 1 dlr.	Land s. 50
105	"gaf till messesärk ..." etc. (1638)	DOM
106	Om "Styresöo Capells penningar" 1640 (se Styrsö Socken s. 40)	

Sid.		Ant.
106	Petrus Olai Kindius penningleveranser	SKR
106	"första Prästen wid Styrö församling (se Smitts skrivelse sid. 114 i Styrö Socken)	Gla:priv
106	Jöns Magni Nitraeus tillträdde 1660 (C:II:5)	S.K.:II
106-107	"Predikanten Johan Magni" (Brännö ting 3/10 1671)	Db
107	"Sal. Joannis Nittrai" änkas penningaffär (Db 26/3 1681)	Db
107	Data om Casten Langius	Land s. 51
107	Om prästbolet (Db 28/7 1682 p. 6)	Db
108	Om Samuel Comstadius (Db 21/7 1685 p. 4)	Db
108	Rätttegången Didrik Winberg – Lars Skiött (Db 25/6 1687)	Db
108	Beskrivning av prästgården (1721) (C:II s. 21 ff)(15/6 1721 prästgårdsinventarium)	S.K.:II
108-109	Winbergs tjänst i Varberg 1688 ...	Land s. 51
109	Warelus anteckningar i kyrkoräkenskapsboken, förordnandeperioder samt personliga data	Land s. 51
109	Uppgifterna om hustrun Ingri Gunnarsdotter (Lidell nekrologer 1729)	S.K.:II
110	Fiskare Jöns Olofssons död 1772	S.K.:III
110	Olof Warelus mot Björn Larsson, Styrö (1697) och Gudmund Olofsson, Donsö, mot Olof Warelus- hustru (Db 18/6 1697)	Db
110	Om kyrkoherde Florandius och Olof Warelus löneförhållanden (Db 15/7 1692)	Db
111	Ge "predikanten" herr Olof etc. (Db 27/6 1698)	Db
111	"Gudh förläne " etc. (1708)	S.K.:I
111	Suspenderad flera gånger ...	Land s. 52
111	"Befanns lärare Olof Warelus ..." etc.	Vis. 1707
111	"Midsommardagen ..." etc. (1708)	S.K.:I
111	Begrovs på Julaftonen	Land s. 52
111	Ingri Gunnarsdotter: nekrolog (26/3 1729)	S.K.:II

<u>Sid.</u>		<u>Ant.</u>
<u>KYRKOHERDAR OCH KYRKOADJUNKTER</u>		
112	Smitt blev kyrkoherde 1712	Land s. 53
112	Man kunde inte träffa sin kyrkoherde .. etc. Om Fässberg, Råda, Kålleröd, Askim etc.	Jub.publ. II s. 434-435
112	Data om Hans Smitt	Land s. 53
112	"Förskräcksamt Mundbruk" etc. (C:1 sid. 108 3/8 1712)	S.K.:I
113	Timret till prästgården 1708	S.K.II s. 127
113	Prästgårdsinventariet 1721 15/6 samt uppgifter från 1686 och beträffande kálhagar	S.K.:II s. 21 ff
113	"förde bönderna Prästens kor" etc.	S.K.:I s. 127
114	Smitts egna reparationer 1717	S.K.:I
114	De citerade skrivelserna från Carl Larsson och Hans Smitt	GLA:priv
115	Smitt: om rocken och fockseglet (1712) (Db 23/6 1712)	Db
115	Smitt: om eldstadspengar och Petter Holm, klockarelön etc. (Db 30/3 1713)	Db
115	Smitt: mot Petter Tolander (Db 21/6 1714 och 20/6 1715)	Db
115	Smitt: om kálhagen (Db 20/6 1715)	Db
116	Om luckor i kyrkbokföreningen, se 1717-1719	S.K.:I
116	Hans Smitt "tog sin död" 1719	Land s. 53
116	Christina Smitts skrivelser (Ink. handl. Fl:3 19/4 och 23/9 1719)	DOM
117	Om Olof Warelii änka (26/9 1724)	S.K.:II
117	Data om Lidelius	Land s. 53
117	Om att tingspredikan en kunde hållas (Db 8/6 1724)	Db
118	Lidelius reparerade egenhändig	S.K.:II s. 21 ff
118	"Den lilla kvia..." etc. (2/7 1721)	S.K.:II s. 18
118	Om bärgning på Förö (17/3 1728)	S.K.:II s. 19
118	Lideli död 10/11 1730	Land s. 53
118	Om Peter Nedergård och Andreas Åhmans anteckning	S.K.:II s. 231

Sid.		Ant.
122	Om valet av Åhman och hans medtävlare	DOM F.I.:26
119	Åhmans data	Land s. 53
119	"Min sal. Moder ..." etc. (dödboken)	S.K.:III
119	"1738 Apr. 7 Pastorskan ..."	S.K.:III
119	"Äroborna och Dygdädla ..."	S.K.:III
119	Åhmans kontrovers med öborna ... (Db 30/5 1738 p. 5 och 14/3 1739 p. 5)	Db
119	Åhmans lån av Anders Larsson och stämning av änkan Elin Larsdotter (Db 15/10 1749 p. 32 – 31/5 1750 p. 36 samt 25/9 1750 p. 15)	Db
120	"... det jag uti 10 1/2 år ..." etc. (Ans. handl. Fl:37 St. 29/3 1741)	DOM
120	"Engslan föder längtan ..." etc.	N.O. s. 66
120	"--- at jag, som nu --- min ålderdom" (Ans. handl. Fl:37 St. 3/5 1751)	DOM
120	Kyrkans invigning 21/4 1754 (prostén Sven Jacobssons skrivelse 24/4 1754 Fl:53)	DOM
120	Om de statistiska tabellerna (1749 ff)	S.K. Stat
121	"Wälährewördige ..." etc. 1758 (dödboken)	S.K.:III
121	Om Falkensten och apologisten Bened. Florén (prot. 9/3 1758 (16))	DOM
121	Bened. Florén meddelar att hustrun är sjuk (prot. 9/3 1758 (18))	DOM
121	Ol. Ruth vidtalas istället (prot. 9/3 1758 (18))	DOM
121	Grotte söker få nådåret på Styrö (Grottes brev 16/3 i prot. 7/4 1758 (18))	DOM
121	Floréns ansökan: "Högwördige ..." etc. (ansökan dagtecknad 8/6 1758)	DOM
122	Om Floréns medtävlare (prot. 17/6 1758)	DOM
122	Om lektor Arvidssons valförrättning m.m. (prot. 16/8 1758)	DOM
122	Om Floréns och Öhrvalls Lärartjänst (prot. 17/1 1759)	DOM
122	Om resan till faderns begravning (prot. 17/3 1759 (15))	DOM
122	Data om Florén	Land s. 53

Sid.		Ant.
122	Uppgifterna om visitationen 24/6 1763	Vis. 1763
122	Uppgifterna om visitationen 24/5 1780	Vis. 1780
123	Om Källö bl.a. (Fl:66 St. 8/8 1760) ex.vis	DOM
123	Maria Floréns skrivelse om makens död (Fl:114)	DOM
123	Begäran om dubbelt nådår (prot. 26/3 1784 (17) och 14/4 1784 (3))	DOM
123	Om kyrkoherdevalet – Barkenbom (prot. 5/11 1783 och 7/8 1784)	DOM
123	Data om Barkenbom	Skar o. Land
124	Om varuprisernas stegring 1796 (Sst 24/4 1796)	Sst
124	Om ”vedtimret” från Göteborg och de olika öarnas plikter (Sst 22/9 1799)	Sst
124	Om prästgårdens reparation 1786 (Sst 14/5 1786)	Sst
125	Om skrivelsen till konsistoriet 20/4 1798 (Fl:144 om tjänstledighet, missiv m.m.)	DOM
125	Skrivelsen lades till handlingarna (prot. 21/4:9 ”ad acta t.v.”)	DOM
125	Om A.M. Lindgrens upprätthållande av tjänsten under Barkenboms sjukledighet (prot. 23/4 1800 (20))	DOM
125	Barkenboms död (1/4 1800)	S.K.:III
125	Barkenboms ”släktdata”, etc. . .	Skar Land S.K.:III
125	Christian Gultzaus skrivelse m.m. (prot. 23/7 1800 (21))	DOM
125-126	Westmans undersökning (10/8-12/8 1800 Fl:148)	DOM
126	Ytterligare källor i ”Lindgren-affären” (prot. 13/8 1800 (16); 8/9 1800 (14); 12/9 1800 (3); 19/9 1800 (6); 29/9 1800 (8); 20/11 1800 (4); 10/12 1800 (18); 23/12 1800 (9); 26/8 1801 (4); 28/10 1801 (5); 10/12 1801 (9); Allm. handl. Fl:150 (Göta Hovrätt 5/8 1801); Allm. handl. Fl:152 (Göta Hovrätts utslag 11/2 1802)	DOM
127	Lindgrens bön om lärarbefattning (Ansökan rörande sjukledighet m.m. Fl:150 16/11 1801)	DOM
127	Lindgrens död (dödboken)	S.K.:III
127	Om de sökande till kyrkoherdetjänsten (Valhandlingar 9/7 1800:18)	DOM

Sid.		Ant.
127	Resultatet av valet (Valhandl. 19/9 1800:8)	DOM
127	Bogrens fullmakt (Prot. 9/10 1800:19)	DOM
127	Lidberg nådeårspredikant Sst 31/5 1801 och 26/4 1802)	Sst
127	Om Bogrens tidigare ansökan (F:113 prot. 5/11 1783)	DOM
127	Bogren sökte tjänsten i Frölunda och Askim efter Barkenbom (Prot. -exib. – 17/11 1784)	DOM
127-128	Underhållet för Maria Florén (Db 14/5 1800 (27))	Db
128	Bogrens personliga data	Skar
128	Bogrens installation m.m.	Vis. 1804
128	Om "Diskont-Werk" etc.	Vis. 1804
128	Bollsparkande pojkar 1818 (Sst 24/5 1818)	Sst
128	Prästgårdens reparation (Sst 17/4 1803 – 24/5 1807 – 15/2 1815 - 13/5 1821 – 6/10 1821)	Sst
128	Bogrens egna prästgårdsutlägg (Sst 30/8 1823 bl.a.)	Sst
128	"För mord och rån" etc. (dödboken 2/12 1824)	S.K.:IV
128-129	Bogrens tvist med lotsarna om torv (Sst 17/5 1829 – 29/6 1829)	Sst
129	Dödsdata betr. Bogren och hans hustru (dödboken)	S.K.:V
129	Den av Ödman undertecknade skrivelsen av den 30/3 1828. Kyrkorådsledamöter. (Sst 30/3 1828)	Sst
130	Ödman får förestå pastoratet med fullt ansvar (Prot. 28/10 1829 § 12)	DOM
130	Anna Christina Scarin begär två st. extra nådår (20/1 1830 § 7)	DOM
130	J.W. Carlbergs ansökan (27/1 1830 § 3)	DOM
130	Om medtävlarna och vissas tillbakaträdande (17/2 1830 § 11 – 3/2 1830 p. 15 – 3/3 1830 p. 17)	DOM
130	Vad konsistoriet ansåg och Ödmans uppdrag (3/3 1830 p. 17)	DOM
130	Om Kung. Maj:ts skrivelse av 13/5 (2/6 1830 p. 4)	DOM
130	Berggren begär missiv (16/6 1830 p. 24)	DOM

Sid.		Ant.
131	Berggrens skrivelse där han säger att han "var ledsen vid lifvet" etc. (14/7 1839 § 12) (kan vara 18/7 red. Anm.)	DOM
131	Skrivelse från församlingsbor att låta adjunkt C.G. Lindblom skulle uppföras i tredje rummet (30/6 1830 p. 16)	DOM
131	Församlingsborna vände sig till Kungl. Maj:t. Skriftväxling fram till och med Kungl. Maj:ts svar 20/8. Kungl. Maj:ts svar inrymmer i sist-nämnda protokollet (14/7 1830 p. 6 och 8/9 1830 p. 4)	DOM
131	Frågodag 3/10, valdag 17/10 (15/9 1830 p. 12)	DOM
131	Valresultatet i siffror (20/10 1830 p. 8)	DOM
131	Ödmans meddelande om Bogrens änkas död 7/6 1830 (30/6 1830 p. 17)	DOM
131	Wieselgrens konstaterade att Carlberg ej blivit installerad	DOM
131-132	Uppgifterna om Carlbergs liv och härstamning. Hans författarskap, hans ämbetsavsägelse och giftermål. Samt hans huspredikantbeställning hos landshövdingen. Konstaterandet att han var en klen predikant.	Skar Land
132	Iordningställande av bristfällig kakelugn i prästgården (Sst 10/10 1830)	Sst
132	Om staket framför prästgården (Sst 26/8 1832)	Sst
132	Tal om bristfälligheter å prästgården, ev. ny sådan samt uttaxering av medel för fortsatt arbete (Sst 12/5 1833 och 23/6 1834)	Sst
132	Bibelspridning beslutad 1831 (Sst 9/2 1831)	Sst
133	Läkarintyg om andtäppa och blodhosta (25/9 1833 p. 16)	DOM
133	Lindbloms brev från Båstad (Prot. 18/12 1833 p. 23 – inkl. handl. 6/12 1833 p. 33 – brevet daterat Båstad 28/11 1833)	DOM
133	"Genom brev från ... ny prästfamilj" samt "Inte ens om Bekymmer" (ink. handl. 6/12 1833)	DOM
133	"Notarien meddelar ... " etc. (Prot. 18/12 1833 p. 23)	DOM
133	Om Peterssons avskedspredikan 1836 (Db 21/6 1836: en familj som gick att höra P:s avsk.pred. omtalas)	Db

Sid.		Ant.
134	G.H. Ödman söker till Styrsö 1834 (Prot. 22/10 1834 o, 19)	DOM
134	Om J.H. Falck och vice pastor P. Olén (Prot. 22/10 1834 p. 2)	DOM
134	Om studeranden Johan Brehmer (Prot. 22/10 1834 p. 11)	DOM
134	Olén tillträder först 1/5 1836. Om Maria F. Carlbergs extra nådår (Prot. 2/12 1835)	DOM
134	Domprosten Hummel om ekonomiska besiktningar (Sst 15/12 1839)	Sst
134-135	Ur gällstämmaprotokoll 13/11 1842 (Om Oléns löneförmåner)	Gäll
135	Personliga data	Skar
135-136	Om bänkar utanför kyrkan (Sst 15/6 1845)	Sst
136	Om Oléns svärson och dotter	Skar
136	Om Törner, Rudbeck och Lindström (Dom. Prot. 1/10 1862:3 : prästval)	DOM
136	Rudbäck avsäger sig; Lindberg tillkommer (Dom.prot. 22/10 1862:2)	DOM
136	Lindberg avsäger sig (Dom.prot. 12/11 1862)	DOM
136	Om ofullständigt förslag m.m. (Sst 23/11 1862)	Sst
136	Data om Lindström . .	GSH LAND Skar
136	Om kyrkoarkiv och kassakista (Kst 24/8 1873)	Kst
137	Om ordningsreglerna i kyrkan (Kst 28/5 1865 – 26/5 1868 – 29/5 1870 - 23/5 1875 – 29/5 1874)	Kst
137	Om bänkrumsförselningen (Prostvis. 29/7 – 31/7 1881. Beslut om fördelning 27/5 1864)	Vis. 1881
137	Om lekstugorna (Kst 24/5 1867, 20/4 1869 m. K.B.:s utslag)	Kst
137	Om kyrkoreparation 1869; ny altarring 1870 (Kst 24/5 1867, 1/8 1869, 2/10 1870)	Kst
137	Om vältalighet, sjukdomshjälp o. förmedling	Land s. 54

Sid.		Ant.
137	Om kolportörer, sockerbibliotek etc.	H.L.
137-138	Om kyrkoherdens lön (Kst 27/6 1864)	Kst
138	Om Lindströms förordnande till Kungsäters pastorat (Kst 4/11 1877)	Kst
138	Om Christian Thorin, Jonsered (Kst 10/3 1878)	Kst
138	Om Lindströms familj samt flyttning till Kungsäter	Nor
138	Om Per Axel Bernhard Palmgren (Kst 10/8 1879)	Skar Kst
138-139	Om Lars Jacob Lindman (Personuppgifter, installation. Prostvisi- tation 29-31/7 1881)	Skar Vis. 1881
139	Om Lindmans giftermål	Nor
139	Om Lindmans grässkörd (Kst 18/6 1882)	Kst
139	Om verandan (Kst 12/2 1882)	Kst
139	Om Lindmans beskrivning av separatiströrelser (Prostvisitation 29-31/7 1881)	Vis. 1881
139	Om vice pastor Erik Andersson (Kst 30/8 1891 ex.vis)	Kst
139	Om v.p. A.E. Levén och Brännö kyrkogård (Kst 5/8 1895)	Kst
139	Om A.E. Levéns högmässopredikan 15/9 1895 (Biskopsvisitation 14-15/9 1895)	Vis. 1895
139-140	Om utvidgning av Styrös kyrkogård och ordf. I.D. Wallerius (Kst 6/4 1896)	Kst
140	Om brännökyrkogårdens utvidgning och pastors- adjunkt Holmdahl (Kst 20/6 1898)	Kst
140	Om Lindmans hustrus död	Nor
140	Om vice pastor Gustaf Friese (Kst 6/11 1899 – sista gången ordförande)	Kst
140	Om Lindmans död (6/2 1901)	Skar
140	Om Viktor Samuel Lundberg (Personuppgifter, installation m.m.)	Skar
140	Om Lundberg och "separatisterna" (Uppgift från Pontus Johansson, Asperö, kompletterat med uppgift sid. 78-79 i Don)	Don

Sid.		Ant.
140-141	Om Lundberg, sabbatsstillheten och kyrkorådets medlemmar (Kroskr 2/3 1903)	Kroskr
141	Om ny orgel (Kst 25/5, 29/6, 31/9 1902)	Kst
141	Om nya prästgården (Kst 31/10, 8/12 1901 – 9/3, 31/8, 28/9, 27/10, 10/11 1902)	Kst
141	Om telefon i pastorsexpeditionen (Kroskr 19/5 1902 – 21/8 1902)	Kroskr
141	Om Lundbergs avgång, omgifte och barn	Nor
141-142	Om Fredrik Herman Engström (data) .	Skar Nor
142	Om Engströms installation 17/5 1908 m.m.	Vis. 1908
142	Om dispositionsrätt till gamla prästgården (Kst 26/4 1908 – 27/12 1910)	Kst
142	Om första och sista hållna kyrkostämman (Kst 26/5 1908 – 27/12 1910)	Kst
142	Om dispositioner för Engströms änka m.m. (extra Kst 19/2 1911)	Kst
142	Om Gustaf Daniel Block (data m.m.)	Nor
142	Om vice pastor Sixten Block (Kst 26/2 1911)	Kst
142-143	Om ämbetsberättelsen av Sixten Block (Jämte installation av Gustaf D. Block)	Vis. 1912
143	Om telefonärendena och Gustaf D. Block (extra Kst 16/6 1912)	Kst
143	Om kyrkbänkar åt kustsjukhusets barn (Kst 30/6 1912)	Kst
143	Om reparation av nya prästgården (Kst 14/8 1912)	Kst
143	Om fru Engströms uppsägning; kyrkoherde Blocks disposition av byggnad samt uppvärmning av denna (Kst 24/10 1912)	Kst
142	Om Blocks hastiga död	P.J.
143	Om Blocks sterbhus och fru Blocks flyttning (Kst 20/13 1913)	Kst
143-144	Om Svante Johan <u>Daniel</u> Holmdahl (data om familj, installation m.m.)	Nor

Sid.		Ant.
144	Om Holmdahls disposition av prästgården (Kst 26/10 1914)	Kst
144	Om församlingens återtagande av gamla prästgården (Kst 29/10 1917)	Kst
144	Om värmeledning i nya prästgården (Kst 3/12 1915)	Kst
144	Om Holmdahls korum för "kronans gossar"	P.J.
144	Om Holmdahls dyrtidstillägg och tack (Kst 30/10 1916, 29/10 1917, 29/10 1918)	Kst
144-145	Om Holmdahls löneförhållanden m.m. (Kst 19/12 1916)	Kst
145	Om kyrkogårdarnas utvidgning samt om kommittétillsättning (Kst 30/12 1919)	Kst
145	Om "himmelsk radio" m.m. om Holmdahl	P.J.
145	Om när Holmdal avled – om barn och maka	Nor
146	Om Knut Gunnar Roudén (angivna data)	Nor
146	Om Torsten Vilhelm Bokedal (angivna data – rättelse: prästvigd 10/6 -45)	Nor
146	Om Gustaf Lennart Mjöberg (angivna data)	Nor
146-147	Om Karl Erik Gerhard Edgren (angivna data)	Nor
147	Om Knuth Östen Lyckhage (angivna data)	Nor
147	Om Johan Paul Karlsson	Nor
<u>FRIKYRKLIG VERKSAMHET</u>		
148-150	Om uppgifterna i kapitelinledningen	Sf
150	Om kyrkoherde Oléns ämbetsberättelse m.m.	Vis. 1858
150-151	Om Millberg, Wieselgren och Thomander	N.O.
151-152	Om kyrkoherde Lindmans och prostens Lindskogs åsikter kring kolportörsverksamheten	Vis. 1881
152	Om skrivelse, behandlade separatister (Till kontraktprostexp. 1890. Odaterad och en undertecknad – Lindström-Lindman?)	DOM
152	Om O. Söderberg, predikant	N.O.
152	Om Josef Dahllöf, predikant	N.O.

Sid.		Ant.
152-152	Om fiskaren Olle (Olof) Eriksson och Jonas Eriksson	DON
153	Om Skolläraren Fredrik Lindqvist	DON
153	Om kyrkoherde Lindmans besvarande av frågor	Vis. 1895
153	Om Lindqvists gravsättning 1920	DON
154	Om separatismen etc. (ur ämbetsberättelse till visitationen)	Vis. 1895
154	Om önskemålen beträffande kyrkbåtar	Vis. 1895
154-155	Om Lindmans skrivelse till kontraktprost-expeditionen 6/5 1896	DOM
155	Om lekmanapredikanernas dop m.m. (Ämbetsberättelse av kyrkoherden – till visitationen)	Vis. 1895
155	Om dopfrågan 1908	Vis. 1908
155	Om Sixten Blocks uttalande 1912	Vis. 1912
156	Om Emma – ”lekmanadöpt” (Särskild anteckning, bilagd vis.prot. Positiv undersökning 1903 av Lundberg)	Vis. 1895
156	Om Viktor – ”lekmanadöpt” (Särskild anteckning, bilagd vis.prot. Undersökning 1901, betygad av vice pastor G.L. Weibull)	Vis. 1895
156	Om föräldrar, som vägrat godkänna kyrkans dop.... (Lindmans skrivelse till kontraktprost-expeditionen 6/85 1896)	DOM
156	Om Olof Hasse och Plymouthförsamlingen	DON
156	Om ”Separatistföreningen....” Plymouth-bröderna	Vis. 1895
156-157	Om biskop Rodhes anförande	Vis. 1895
158-161	Om Donsö Missionsförsamling (Samt muntliga uppgifter av pastor Gösta Hulth och styrelseordföranden Gustaf Adolf Carlsson)	DON
161	Om Plymouthbröderna på Donsö	DON Sf
161-164	Om Styrö Missionsförsamling	S.M.
164-165	Om Elimförsamlingen, Styrö	H.J.
165-167	Om Vrångö Missionsförsamling	C.B.

Sid.		Ant.
168	Om Betelförsamlingen på Vrångö	G.K.
169-170	Om Asperö – Brännö Betelförsamling	A.L.
170	Om mötet vid Styrso Bratten 26/7 1966)	G-P
<u>KLOCKAREN SOM "BARNALÄRARE"</u>		
172-173	Om "klockarprövningen" inför konsistoriet 7/12 1863	DOM
173	Om biskop Lambergs visitation	Vis. 1763
172-174	Om Britta Wallander (dödsboken)	S.K.:III
174	Om Anders Matthias Lindgrens död (5/2 1802 – 33 år)	S.K.:III
174	Om biskop Wingårds visitation	Vis. 1804
174	Om Sven A. Winborg (Rättens prot. 28/11 1808, mål 60)	Db
174-175	Om Magnus Carlberg (flyttning av hus m.m.) (Rättens prot. 23/3 1819, mål 117)	Db
175	Om skolmästare Jonas Thunqwist (Se byordningar – Häradsrättens dombok 6/11 1818 § 204 resp. 26/10 1821 § 4)	Db S.K.:V
175	Om skolmästare H.C. Wikström (Rättens prot. 15/2 1821 mål 40)	Db
175	Om skolmästare A. Olén (Rättens prot. 18/5 1838, mål 49)	Db
175	Om "barnalära-re" Johannes Johansson (Rättens prot. (Testamente) 3/2 1841:5)	Db
175	Om predikoförhör – alla barn närvarande (Sst 9/5 1830)	Sst
176	Om Carlbergs skrivelse till konsistoriet (Carlbergs svar på konsistoriets cirkulär nr 5 12/10 1831 – (mars 1832)	DOM
176	Om uppgifter ur fattigvårdsräkenskaperna 1837 – 1838 ex.vis	Fr
176	Om J.A. Brogren och hans sjukdom m.m. (Sst 5/6 1843)	Sst
177	Om J.A. Brogrens vård under långvarig sjukdom (utbetalning av 16 Rdr)	Fr
177	Om sju fattiga barn på Donsö (Fr 12/11 1859)	Fr

<u>Sid.</u>		<u>Ant.</u>
177-178	Om förspelet till folkskolestadgan	Warne
<u>I FOLKSKOLESTADGANS TECKEN</u>		
179-180	Om Reglemente för Folk-Skolan (Kroskr 24/5 1847)	Kroskr
181-182	Om annonsering efter Skolmästare (Kroskr 14/2 1847)	Kroskr
182	Om C.R. Rosenbergs antagande till Skolmästare (Kroskr 13/6 1847) (Sst 16/5 1847)	Kroskr Sst
182	Om C.R. Rosenbergs övertagande av (20/5 1850)	Sst
182	Om C.R. Rosenbergs övertagande av klockaretjänsten (Sst 20/5 1850)	Sst
182	Om Rosenbergs "löneförhöjning" 1851 (Sst 18/5 1851)	Sst
182	Om nådårsbevillningen till änkan efter den gamle klockaren (Sst 16/5 1852)	Sst
182	Om fyllnadsbetalning (16:24) till Skolmästaren (Sst 8/8 1847)	Sst
183	Om skolmästarens resor till söndags- förhören (Sst 20/2 1848)	Sst
183	Om fyra månaders undervisning i de större skolområdena (Sst 23/7 1848)	Sst
183	Om personer som ej kunnat betala skolavgiften (Sst 7/1 1849)	Sst
183-184	Om "kostpengar" för Rosenberg (Sst 15/4 1849)	Sst
184	Om Rosenberg som vaccinator (Sst 15/4 1849)	Sst
184	Om antalet skolpliktiga barn 1849 (Sst 12/8 1849)	Sst
184	Om möjlighet att få statsbidrag (Sst 25/1 1852)	Sst
184	Om "orgelnisten" Rosenberg (Sst 21/12 1856)	Sst
185	Om inköpta skolböcker (Kroskr 28/1 1876) (Kst 21/10 1876)	Kroskr Kst
185	Om ingripande av skolinspektör C.J. Meijerberg (Skfp 22/12 1861)	Skfp

Sid.		Ant.
185	Om barn som försummar skolan (Kroskr 11/5 1862)	Kroskr
185-186	Om tillkomsten av nya reglementen (Kst 18/7 1864)	Kst
186	Om uppdelning på tre rotar m.m. (Kst 3/3 1867)	Kst
186	Om Rosenbergs avsked m.m. (Kst 22/9 1867)	Kst
186	Om Leidesdorff och slöjdverksamheten (Kst 8/7 1895) ex.vis	Kst
186	Om "syskola" 1876 (Kroskr 28/1 1876)	Kroskr
186	Om slöjdskolan på Donsö 1885 (Kst 22/11 1885)	Kst
186	Om vindsrum för slöjdändamål Vrångö, Styrö, Asperö (Kst 14/4 1889, 4/11 1889, 21/12 1891)	Kst
186	Om flickslöjdens omfattning (Kst 20/6 1897) ("har man länge haft")	Kst
186-187	Om lotsskola å Brännö och extralärare Lundblom (eller Lindblom, red anm.) (Sst 13/96 1859)	Sst
187	Om undervisning också åt fiskarnas barn m.m. (Sst 28/8 1859)	Sst
187	Om lotsverkets lärarinnor (Kroskr 14/4 1868)	Kroskr
187	Om lotsskolornas personal, antal barn m.m. (Kroskr, Kst under angiven tid)	Kroskr
187	Om lotsskolans på Brännö. Ersatte folkskolan (Kst 30/1 1870)	Kst
187-188	Om att småskola behövs enl. ordföranden (Sst 12/5 1861)	Sst
188	Om statsbidrag 1862 – 1863 m.m. (Sst 26/1 1862)	Sst
188	Om lärarna Ehn och Göransson (Kst 23/3 1862)	Kst
188	Om småskolläraren A.E. Berg m.m. (Kst 22/3 1863)	Kst
188	Om Marie Mollbergs olämplighet m.m. (Kroskr 7/5 1865)	Kroskr

Sid.		Ant.
188	Om M. Mollbergs och Anna Christina Carlsdotters löner (Kst 30/7 1865)	Kst
188	Om Mollbergs fortsatta tjänst samt A. C. Carlsdotters slut på tjänsten. Annons om "qvinsperson" (Kst 27/5 1866)	Kst
188	Om Ella Kajsu Andreasdotter och Hilda Fromelius. Val av Fromelius (Kst 15/7 resp. 22/7 1866)	Kst
189	Om Johanna Sofia Danielsson (Kst 29/11 1868)	Kst
189	Om Berta Aurora Svensson (Kst 23/10 1870)	Kst
189	Om Elin Karlsten (Kst 14/2 1875)	Kst
189	Om Maria Olsson (Kst 26/3 1882)	Kst
189	Om Alma Andersson (Kst 26/2 1882)	Kst
189	Om Josefina Landström (Kst ½ 1885)	Kst
189	Om gåva till trotjänaren Alma Andersson (Kst 22/10 1906 – gåvan utdelad 1907)	Kst
189	Om Josefina Landström 60 år m.m. (Kst 11/10 1914)	Kst
189	Om Fehrling m.fl. (Kst 9/12 1877)	Kst
189	Om Fehrling avsked m.m. (Kroskr 28/2 1879)	Kroskr
189	Om insp. Leidesdorffs rekommendation av Ida Andersson från Gustafsfors (Kroskr 8/5 1898 – Kst 11/1 1898)	Kroskr Kst
189	Om varannandagsläsning i Donsö småskola (Kroskr 4/9 1898)	Kroskr
189	Om J. Landströms skyldighet att undervisa även i folkskolan (Kroskr 10/12 1884)	Kroskr
189-190	Om "mindre skolor" på Donsö och Vrångö (Kst 14/11 1881)	Kst
190	Om "mindre skola" på Asperö m.m. (Kst 14/11 1881)	Kst
190	Om "mindre skolor" på Donsö och Vrångö från 1885 (Kst 27/1 1884)	Kst
190	Om förslag till mindre folkskola å Köpstadsö 1886 (Kroskr 12/10 1886)	Kroskr

Sid.		Ant.
190	Om Lars Svenssons och kyrkoherde Lindmans skrivelse och dess innehåll (Kroskr 3/12 1891)	Kroskr
190	Om att skilja Köpstadsö skolrote från Styrö dito (Kroskr 9/6 1892)	Kroskr
190	Om lön, bostad etc. för folk- och smådkol- lärarinnan samt anställning av Anna Maria Axelsson (Kroskr 12/7 1892 – Kst 12/6 1892)	Kroskr
190	Om C.J. Meijerbergs inspektion hösten 1861 samt klagomål om Styrö och Tången, nämnt följande år (Kst 26/1 1862)	Kst
191	Om skolhuskommittén för Styrö område (omtalas Kst 17/12 1876 o. 24/2 1867) (Kst 19/1 1869 o. ½ 1869)	Kst
191	Om besvär hos Kammarkollegiet m.m. (Kst 17/4 1870)	Kst
191	Om käbblet etc..... Nya skolhuskommittén (Kst 12/3 1871 o. 24/9 1871)	Kst
191	Om skolhusbygget vid s.k. Nedre Kullen (Kst 27/1 1872 o. 2/2 1872)	Kst
191	Om besiktningen tillsammans med bygg- mästare Sven Andersson (Kst 22/2 1872)	Kst
191	Om tångebornas protester mot skolhusets placering (Kst 3/3 1872)	Kst
191	Om Zetterlöfs och Molins förslag (Kst 19/9 1872)	Kst
192	Om inköp av tomtmark från Anna Greta Nils- dotter (Kst 8/3 1875)	Kst
192	Om kostnadsfördelningen för skolhusbygget (Kst 8/2, 19/3, 2/4, 22/6 1876)	Kst
192	Om skolbyggnadens avsyning (Kst 8/8 1876)	Kst
192	Om skolbyggnad på Donsö 1866 (Kst 21/10 1866)	Kst
192	Om utbyggnad av skolhus på Brännö samt kostnader därför (Kst 7/5 1877)	Kst
192	Om interimslån samt bysättning (Kst 24/2 1878, extra Kst 12/11 1878)	Kst
192	Om konkursstämning 1885 (Kst 3/3 1885)	Kst

Sid.		Ant.
193	Om skolhuset på Asperö (Kst 30/3 1884)	Kst
193	Om Rosenbergs begäran att få vara fri en eller annan dag etc. (Sst 18/5 1862)	Sst
194	Om J.G. Pettersson: lön, undervisning öar, Hushållningssällskapet etc. (Sst 16/11 1856, 1/11 1857, 19/7 1857)	Sst
194	Om Lundblom (skall vara Lindblom) (Sst 15/11 1857)	Sst
194	Om Asperös separation från Brännöskol- rote, privatlärare samt förhör av exa- minerad lärare (Sst 8/1 1854)	Sst
194	Om Petterssons "kastande hit och dit" (Sst 15/11 1857, 11/4 1858)	Sst
194	Om Anders Norelius (Sst 24/10 1858)	Sst
194	Om skolmästare Börjesson (Sst 30/1 1859)	Sst
194	Om Lundbloms (Lindbloms) nya sejour Sst 30/1 1859, 13/6 1859)	Sst
194	Om tre ordinarie lärare, nya annonser och sökandena Freding, Nordflyckt och Andreasson (Skfp 7/1 1868)	Skfp
194	Om uppskjutet val, återbud samt val av Nordflyckt och Freding (Kst 5/4 1868)	Kst
194	Om Söderberg och Emanuelsson (Kst 5/4 1868 resp. 24/1 1869)	Kst
194	Om Emanuelssons överklaganden m.m. (Kroskr 11/6 1868 – Kst 10/5 1868, 14/6 1868, 21/6 1868)	Kroskr Kst
194	Om Nordflyckt: trotsig, otidig, oförskämd (Kroskr 20/11 1868)	Kroskr
195	Om Nordflyckt: kallad till skolrådet, men sjuk (Kst 14/2 1869)	Kst
195	Om Nordflyckt: skolrådsledamöter, varning försök att avbryta ordf. (Kroskr 21/2 1869)	Kroskr
195	Om brännöbornas hot att inte hysa Nord- flyckt på ön (Kroskr 7/5 1869)	Kroskr
195	Om Nordflyckts fräcka och skandalösa beteende etc. (Kst 17/5 1869)	Kst

Sid.		Ant.
195	Om skolrådssammanträdet, där Nordflyckt avsattes (Upplästes prot. i Styrö kyrka 6/6 1869)	Kroskr
195	Om val av Anders Kjellstorp (Kroskr 21/7 1869)	Kroskr
195-196	Om Freding: klagomål, varning, hot om avsked (Kroskr 29/12 1869, 10/1 1870)	Kroskr
196	Om Freding: vad som leder fram till hans avsked (Kroskr 8/1 1872, 19/1 1872, 8/7 1872, 23/12 1872, 30/12 1872)	Kroskr
196	Om klockaretjänsten, som blivit ledig. om Thollén, Dahlin och Hallgren etc. (Kst 21/7 1872, 1/12 1872, (Protokoll från frågodagsförrättning), 15/12 1872 (Kroskr 6/9 1872)	Kst Kroskr
196	Om Anders Gustaf Dahlin (Kst 17/1 1875, 4/7 1875)	Kst
196	Om Olof Magnus Ödman (Kst 27/8 1876, 15/10 1876)	Kst
196	Om N.L. Halländer (Kst 28/11 1875, 28/12 1876, 14/10 1877, 9/12 1877) (Göt sid. 68 – om landsmålen etc.	Kst
197	Om Carl Oskar Zetterholm (Kst 28/10 1877) (Kroskr 3/1 1881)	Kst Kroskr
197	Om Fredrik Lindqvist (Kst 20/7 1879)	Kst
197	Om J.P. Thilander (Kst 10/4 1881)	Kst
197	Om Carl Ludvig Brodén (Kst 29/6 1884, 30/1 1887)	Kst
197	Om J.G. Lindén (Kst 29/9 1889)	Kst
197	Om Rosenbergs lön- 185 riksdaler (Sst 12/8 1849)	Sst
197	Om löneförhöjning 1862 till 350 riksdaler (Sst 18/5 1862)	Sst
197	Om skolstarten 1868: löner m.m. (Kroskr 14/4 1868)	Kroskr
197	Om lön m.m. till två lärare 1871 (Kst 24/12 1871)	Kst
198	Om Dahlins tvist rörande lönevillkoren (Kst 21/7 1871, 2/3 1873, 10/5 1874) (Kroskr 4/5 1873)	Kst Kroskr

Sid.		Ant.
198	Om kommittén rörande Dahlin m.m. (Kst 28/7 1877, 3/2 1878, 24/5 1878, 21/7 1878, 5/12 1878, 26/12 1878, 26/3 1880)	Kst
198	Om Dahlins "berömvärda skicklighet" etc. (Kroskr 4/5 1873)	Kroskr
198	Om 6 veckors ledighet för Dahlin (Kroskr 17/12 1882)	Kroskr
198	Om Dahlins och Lindqvists löner för lärartjänsten (beslut 1886) (Kst 26/10 1886)	Kst
198	Om olika yrkesgruppers löner (not) (1893 års "Taxerings-Committé")	
199	Om den beslutade lönen för 1886 (900) (Kst 27/10 1885)	Kst
199	Om den "konstliga" löneförhöjningen för 1885 (Kst 21/10 1884)	Kst
199	Om avslag till pensionsinrättning (Sst 29/8 1852, 24/7 1853)	Sst
199	Om att lärarna också var ointresserade att ingå i föreslagen pensionsinrättning (Sst 25/7 1858)	Sst
199-200	Om att köpstasöborna måste ombesörja larartransport m.m. (Kst 30/5 1875)	Kst
200	Om Dahlins flyttning till skolhuset och hans hyresbetalning (Kst 28/12 1877)	Kst
200	Om Zetterholms bostad på Brännö och färd t.o. fr. Asperö m.m. (Kst 12/9 1880)	Kst
200	Om Lindqvist och uppdelningen av kostnader för skola på Donsö och Vrångö (Kst 6/6 1881, 26/2 1882, 12/3 1882, 15/10 1882, 8/7 1883) (Kroskr 2/7 1883)	Kst Kroskr
<u>SKOLVÄSENDETS VIDAREUTVECKLING</u>		
201	Om Leidesdorffs föreslagna C:1 skola (Kroskr 20/10 1892)	Kroskr
201	Om skolorådssammanträdet 1893 och antalet barn i de olika skolorna (Kroskr 28/6 1893)	Kroskr

Sid.		Ant.
201-202	Om ny roteindelning 1899 (Kst 17/9 1899, på Skolrådets förslag)	Kst
202	Om skilda skoltyper: Litt: B – Litt: K (Kroskr 28/9 1899)	Kroskr
202	Om elevantalet 1899 (Kroskr 28/1 1899)	Kroskr
202	Om småskola på Styrö och Brännö samt kostnader för dessa (Kroskr 9/6 1892)	Kroskr
203	Om småskolehus på Donsö; storlek och kostnader (Kst 11/1 1898)	Kst
203	Om skolhus på Köpstadsö, inkl. kostnader uthyrning etc. (Kst hos Nils Johansson 8/1 1903)	Kst
203	Om att J.O. Dahlin ej fick ägna sig åt kommunals spörsmål m.m. (Kroskr 21/12 1893)	Kroskr
204	Om J.O. Dahlins pensionering 1908 (Kroskr 8/3 1908)	Kroskr
204	Om Tallbergs anställning (Kst 22/12 1901)	Kst
204	Om ny undervisningsplan (Kroskr 16/12 1920)	Kroskr
204	Om Tallbergs val till överlärare i 5 år (Kroskr 3/12 1920)	Kroskr
204	Om fastställande av nytt reglemente, inkl. ett för fortsättningsskola (Kroskr 26/11 1920)	Kroskr
204	Om gymnastik omedelbart efter 3 läro- timmars slut (Kroskr 28/1 1899)	Kroskr
204	Om böcker för kemiska experiment och beståndsdelar i matvaror (Kroskr 13/12 1903)	Kroskr
204	Om skriften Småfågelskydd (Kroskr 21/4 1902)	Kroskr
204	Om åskådningsmaterial för Nykterhets- undervisning (Kroskr 13/12 1903)	Kroskr
204	Om "föreläsningsföreningens" begäran (Kroskr 8/5 1904)	Kroskr
204	Om Charles Svanbergs föreläsningar (Kroskr 21/5 1905)	Kroskr
204-205	Om Dahlins förslag: möten mellan föräldrar och lärare (Kroskr 8/2 1902)	Kroskr

Sid.		Ant.
205	Om kyrkoherdens rekommendation till "Föräldramöten" (Kroskr 10/10 1906)	Kroskr
205	Om skolresor och utflykter (Kroskr 17/10 1905)	Kroskr
205	Om skolköskurser å Donsö och Vrångö (Kst 24/10 1912)	Kst
205	Om tack till Göteborgs Nya Ångslups- aktiebolag (Kst 4/5 1913)	Kst
205	Om slopad årsexamen (Kroskr 30/5 1917)	Kroskr
205	Om vårterminens framflyttning till 22 februari (Kroskr 18/10 1917)	Kroskr
205	Om dyrtidstillägg för lärare (Kroskr 28/10 1915, 20/10 1916)	Kroskr
205-206	Om stämman 1920 beträffande kristen- domsämnet (Kst 5/9 1920)	Kst
206-207	Om Dahlins kontrovers med skepparen Andreas Pettersson (Db 19/3 1874 punkt 59)	Db
207	Om föräldraparet och sonen: Den senare som visat vanart mot Dahlins dotter Ester Dahlin (Kroskr 29/6 1896)	Kroskr
207	Om Dahlins alltför hårda aga av en 10-årig flicka (Kroskr 8/12 1907)	Kroskr
207	Om skolstädningen, inkl. anställning av Gustafva Andreasson (Kst 26/2 1905, 16/4 1905, 27/12 1905)	Kst
208	Om städlönen 320 kr. 1919 (Kst 2/3 1919)	Kst
208	Om Fredrik Lindqvists flyttning till Ransäter och hans vädjan om ersättning (Kroskr 24/10 1901)	Kroskr
208	Om antagande av Ivar Tallberg till lärare, fyrkalsröster m.m. (Kst 22/12 1901)	Kst
208	Om lotsskolans avd. å Tistlarna (Kroskr tabelluppgift)	Kroskr
208	Om Matilda Charlotta Dahlins anställning som lärarinna på Vrångö (Kst 21/12 1900)	Kst
208	Om Matilda Charlotta Dahlins rodd till gudstjänsten	Fhager

Sid.		Ant.
209	Om löne- och kostnadsstegringar 1896 (Kst 24/10 1895)	Kst
209	Om löne- och kostnadsstegringar 1904 (Kroskr 17/10 1904)	Kroskr
209	Om löne- och kostnadsstegringar 1907 (Kroskr 14/10 1906)	Kroskr
209	Om löne- och kostnadsstegringar 1915 (Kroskr 29/10 1914)	Kroskr
209	Om löne- och kostnadsstegringar 1920 (Kroskr 23/10 1919)	Kroskr
210-212	Om skolformer, lärarförteckning m.m.	Fhager
213	Om stadgan för skolbiblioteket 1916 m.m. (Kroskr 13/2 1916)	Kroskr
213-214	Om skolbiblioteksverksamheten från 1943. Sammanfattande syn på verksamheten 1965	I.L.
214-215	Om skolbiblioteket på Donsö m.m.	E.N.
<u>BARNMORSKAN</u>		
217	Om barnmorskan Emelie Lundgrens anställning (Sst 24/9 1848)	Sst
217	Om att sockenmännen övertalar E. Lundgren att stanna (Sst 2/12 1849)	Sst
217-218	Om sockenmännens vilja att E. Lundgren skall ta sin mor med sig när hon slutar m.m. (Sst 29/8 1852)	Sst
218	Om "mamsell" Augusta Siverts (Sst 31/7 1853)	Sst
218	Om det som avhandlades vid sockenstämma den 22/4 1855 (Sst 22/4 1855)	Sst
218	Om Emelie Lundgrens förnyade antagande till barnmorsketjänsten (Sst 9/12 1855)	Sst
219	Om Emelie Lundgrens avsägelse 25/1 1856 (Sst 17/2 1856)	Sst
219	Om Inga Maris Tegners villkor och lån (Sst 23/11 1856, 24/6 1857)	Sst
219	Om Inga Maria Tegners anställande samt tilldelande av bostad etc. (Sst 12/7 1857)	Sst

Sid.		Ant.
220	Om Inga Maria Tegnars "löneförhöjning" (Sst 12/9 1858)	Sst
220	Om Britta Jonasdotters utbildning och efterträdande av Inga Maria Tegner (Sst 10/7 1859, 30/10 1859)	Sst
220-221	Om Britta Jonasdotter-Ericssons tjänst och följande giftermål m.m.	Göt
221-224	Om Maria Dahlin och Maria Strand Eriksson	M.E.
<u>FATTIGDOM OCH FATTIGVÅRD</u>		
225-226	Om "pungpenningarna" på Warelid tid (S.K.:II sid. 59 16/10 1726)	S.K.:II
226	Om de nödtorftigt hjälpta 1788 (Sst 12/5 1788)	Sst
226	Om sockenstämmans förkastelsedom 1789 (Sst 3/5 1789)	Sst
226	Om tacksägelsen för återvunnen fred (Sst 19/9 1790)	Sst
226	Om 14 personer som delade på 9 riksdaler, 16 shilling (Sst 8/5 1791)	Sst
226	Om Per Carlssons vanskapta dotter m.fl. (Sst 11/5 1794)	Sst
227	Om 21 fattiga som fick 32 riksdaler 1798 (Sst 13/5 1798)	Sst
227	Om icke önskvärd inflyttning m.m. (Sst 27/5 1804)	Sst
227	Om obotligt sjuka och främmande tiggare (Sst 24/5 1818)	Sst
227	Om "Förstyrets" plikt vid varje bröllop etc. (Sst 23/5 1824)	Sst
227	Om en begravning på Stenskär (Sst 7/12 1818)	Sst
227	Om summor, erhållna vid bröllop (Sst 23/7 1827, 24/9 1827, 26/12 1827, 1/5 1828)	Sst
228	Om "ädelmodigt fruntimmer i Kungälv" etc. (Sst 2/1 1819)	Sst
228	Om "mans- och kvinnlentyg" (Sst 28/12 1818)	Sst

Sid.		Ant.
228	Om Wastenii "donation" m.m. (Sst 12/1 1821)	Sst
228	Om "enhänt piga", "dör", samt "lam dräng" etc. (Sst 19/12 1819, 12/1 1821)	Sst
228	Om kyrkoherde Bogrens allvarsord angående fattigvården (Sst 7/3 1829)	Sst
229	Om de tre förtroendemännen som skulle ta reda på behovet av "fattigmedel" (Sst 13/12 1829)	Sst
229	Om kronofogdens anskaffande av spannmål m.m. (Sst 6/2 1831)	Sst
229	Om "Undsättningskommissionen m.m. (Sst 20/4 1831)	Sst
229-231	Om Fattigförsörjningskommittén (inkl. citerad skrivelse) (Sst 17/12 1833)	Sst
231	Om decemberstämman 1837 (inkl. att kyrko- rådet träder istället för kommittén) (Sst 3/12 1837)	Sst
231	Om kyrkoherde Oléns fråga om sockenmagasin m.m. (Sst 15/5 1836)	Sst
231-232	Om "kringgåendet" och Carl Petter Christen- son m.m. (Sst 20/11 1836)	Sst
232	Om Petronella Magnidotter (Sst 18/3 1838)	Sst
232	Om kornmjöl och "knallar" (Kroskr 26/3 1838, 12/4 1838)	Kroskr
233	Om "kreditmedlen" och "spannmålsbehoven" (Sst 22/4 1838)	Sst
233	Om Småkros och hans mor m.m. (Sst 2/10 1842)	Sst
233	Om fattighjonens antal som var för stort m.m. (Sst 2/10 1842)	Sst
233	Om jaktbåtsman Andreas Mattsson som ej fick flytta in i socknen (Sst 26/11 1843)	Sst
234	Om "Fruentimmersföreningen i Göteborg" (N.O. sid. 313)	N.O.
234	Om "nyårsgåvan" åt 4 personer 1844 (Sst 29/12 1844)	Sst

Sid.		Ant.
234-235	Om utdelning av 24 rdr till fattiga fiskare (Sst 9/3 1845)	Sst
235	Om summorna i Fruntimmerskassan och fattig- kassan (Sst 12/5 1845)	Sst
235	Om Länsstyrelsens mening om räntefria lån m.m. (Kroskr 22/12 1844)	Kroskr
235	Om fattigas andel i utdömd böter (Sst 8/2 1846)	Sst
235	Om tillgång till utsäde m.m. (Gäll 5/4 1847)	Gäll
235-236	Om "Reglemente för Fattigvården" (Fatt 24/10 1847)	Fatt
237	Om bröd till de fattiga m.m. (Fatt 16/1 1848)	Fatt
237	Om förteckning på verkligt nödställda m.m. (Fatt 5/3 1848)	Fatt
237	Om Catharina Carlsdotter och Carl Johansson (Sst 9/5 1850)	Sst
237	Om bröd från bagarmästare Reuterfelt m.m. (Fatt mars 1852)	Fatt
237	Om förslaget till "Fattigförsörjnings- anstalt" (Sst 12/5 1850)	Sst
237-238	Om Hallströms text i januari 1850 (Sst 11/1 1850)	Sst
238	Om Hallströms uppläsning samt spridande av avskrifter m.m. (Sst 12/5 1850)	Sst
238-239	Om Förslag till Reglemente för en "Fattig- försörjningsanstalt inom Styrö försam- ling etc. (Sst 12/5 1850)	Sst
239	Om fattige fiskaren Johannes Larsson, Tången (Sst 27/1 1852)	Sst
239-240	Om Hallströms Försörjningsanstalt 2 ½ år efter presentationen (Sst 19/12 1852)	Sst
240	Om majstämmans protokoll 1853 (Sst 16/5 1853)	Sst
240	Om karantänschefens medgivande om fondens överföring (Fatt 18/12 1853)	Fatt

Sid.		Ant.
240	Om utdelning av ärtor, förlorad fiskebåt, förlorade fiskeredskap m.m. (Fatt 20/3 1853) (Kroskr 15/5 1853)	Fatt Kroskr
240	Om Tobias Trulsson, hans son m.m. (Sst 22/1 1854)	Sst
240	Om Tobias bror i Torsby m.m. (Sst 14/5 1844)	Sst
240	Om annan person i Torsby, villig att ta hand om Tobias (Sst 29/4 1855)	Sst
241	Om Tobias vård å Sahlgrenska sjukhuset (Sst 23/12 1855, 6/1 1856)	Sst
241	Om Tobias "vård" av köpstadsborna (Sst 2/5 1856)	Sst
241	Om "fattighjonet" Niclas Olsson (Sst 18/5 1862, 25/5 1862)	Sst
241	Om pengarna som per matlag ej räckte (Sst 19/10 1862)	Sst
241	Om 12 fattigas extra julklapp (Fatt 16/2 1862)	Fatt
241	Om bröd, mjöl m.m. till fattighjonen 1863 (Fatt 16/2 1863)	Fatt
241-242	Om gemensamt fattigvårdsdistrikt, inkl. indelning av de fattiga i två klasser (Kmst 3/4 1865)	Kmst
242	Om fattigstuga i Halsvik (Kmst 22/10 1867)	Kmst
242	Om tabelluppställning: 4 klasser fattiga (Kmst 22/10 1867)	Kmst
242	Om den missnöjde kapten Lange (Kmst 16/10 1868)	Kmst
242	Om oförändrad gemensam fattigvård (Kmst 31/10 1870)	Kmst
242-243	Om uppgifter ur fattigvårdsräkenskaperna - inkl. tabellen (Skilda ställen i räkenskapsboken)	Fr
243	Om det moderna ålderdomshemmet (Intervju med syster Kerstin Ransö)	Ran
<u>BANEBRATTEN OCH DESS INVÅNARE</u>		
244	Om paret Öberg med barn (HUS AI:4-AI:11)	HUS

Sid.		Ant.
245	Om övriga inflyttade å Banebratten (HUS AI:4 och följande)	HUS
245	Om J.A. Brogren och Banebratten (Se Styrö socken sid. 176-177)	
245	Om "överdådig segling vållat annans död" (HUS 1844-51 not. Sid. 38)	HUS
245	Om Stabeus och Svensson (N.O. Öckerö Socken)	N.O.
245	Om Öbergs inför häradsrätten 1830-1870 (Db-sammanställning)	Db
245-246	Om citat från Landelius (Land sid. 33)	Land
246	Om lantmätning 1829 etc. (LKG -)	LKG
246	Om Lars Olofssons försäljning av 2 2/9 mark i Styrö Nordgården m.m. (Db 17/2 1830 p. 80)	Db
246	Om Gustaf Johansson på Styrö som trampat sönder grind (Db 20/10 1830 p. 80, 14/12 1831 p. 43, 5/3 1831 p. ? o.s.v.)	Db
247	Om det omfattande målet om bärgning av säd på Öbergs förmenta mark (Db 15/2 1831 p. 54, 24/5 1831 p. 82, 30/1 1832 p. 68, 4/5 1832 p. 38, 19/5 1832 p. 46, 18/2 1833 p. 126)	Db
248-249	Om målet mot Niclas Torstensson, Donsö (Db 21/5 1831 p. 54, 24/10 1831 p. 54, 28/6 1832 p. 46, 18/2 1833 p. 126)	Db
249	Om "vårdshushållning och krogrörelse" (Sst 10/6 1834)	Sst
250-251-252	Om det våldsamma slagsmålet hos Öbergs (Db 5/2 1842 p. 59, 13/5 1832 p. 44, 15/10 1842 p. 64, 19/1 1843 p. 40, 3/5 1843 p. 16, 27/9 1843 p. 15, 17/1 1844 p. 28, 19/6 1845 p. 10, 15/10 1845 p. 20, 13/3 1846 p. 5, 13/3 1846 p. 11 utslag)	Db

Sid.		Ant.
252	Om skulden till handlanden Kullberg i Göteborg (OBS! skall vara 1845 – ej 1843) (Db 12/3 1845 p. 51, 29/4 1845 p. 148, 19/6 1845 p. 29, 15/10 1845 o. 44, 16/3 1846 p. 67, 20/6 1846 p. 60, 20/6 1846 p. 75, 4/5 1847 p. 69, 17/5 1847 p. 196)	Db
253	Om "Då hustru Öberg ej haft sin mans tillstånd etc. (Db 13/10 1846 p. 11)	Db
253	Om den 10 år gamla skulden på 100 riksdaler. (Db 20/5 1851 p. 80, 18/9 1851 p. 50, 17/1 1852 p. 20)	Db
253-254	Om Öbergs skulder m.m. med anledning av sonen Sven Leopolds frånfälle (Db 18/9 1851 p. 61, 3/5 1852 p. 35, dom 16/7 1852)	Db
254-255	Om Helena Öbergs olovliga, brännvinsut- skänkning (Db 19/6 1858 p. 42, 28/10 1858 p. 38, 28/10 1858 p. 60, 21/12 1858 p. 168, 3/3 1859 p. 51, 21/3 1859 p. 96, 8/6 1859 p. 6, 31/8 1859 p. 82, 1/11 1859 p. 6 o 7, 20/12 1859 p. 154)	Db
255	Om "Historien upprepade sig efter 10 månader (Db 20/10 1860 p. 119)	Db
255	Om Helena som infann sig frivilligt (Db 7/6 1861 p. 67)	Db
255	Om Helena som var sjuk (Db 27/6 1861 p. 78)	Db
255	Om hösttinget. Johan dör, Helena hade ombud m.m. (Db 24/10 1861 p. 44)	Db
255	Om erkännandet och böterna (Db 27/2 1862 p. 51, 30/4 1862 p. 129)	Db
256	Om målet mot Johan, Helena och Lena Christina (Db 22/10 1862 p. 52, 25/2 1863 p. 44, 10/6 1863 p. 17, 21/10 1863 p. 39, 24/2 1864 p. 22, 25/10 1864 p. 5)	Db
256	Om målet mot Johan samt 67 riksd. i böter (Db 28/10 1864 p. 88, 24/2 1865 p. 66, 8/6 1865 p. 67, 18/8 1865 p. 134)	Db
256	Om Johan Öbergs ansökan att få sälja brännvin. Avslag (Kmt 17/4 1865)	Kmst

Sid.		Ant.
256	Om Johan Öbergs bättre "lycka" 1866-68 (Kmst 30/4 1866, 12/5 1867, 17/5 1868)	Kmst
256	Om Helenas utskänkning under söndagarnas gudstjänster m.m. (Db 6/11 1868 p. 63, 18/3 1869 p. 53, 30/4 1869 p. 98)	Db
256	Om Johans sista mål (Db 18/3 1870 p. 84, 16/6 1870 p. 55, 17/11 1870 p. 45)	Db
257	Om Johanna Sofia (Öberg): spritförsälj- ning, rättegång och dom (Db 4/11 1869 p. 71, 17/3 1870 p. 51, 16/6 1870 p. 56, 27/9 1871 p. 88)	Db
257-258	Om Nils Nilssons mål mot "barnen" Öberg (Db 16/11 1870 p. 13, 15/3 1871 p. 19, 13/5 1871 p. 112)	Db
258	Om begäran om befrielse från avlidne sonen Johannes skulder m.m. (Db 20/5 1870 p. 113, 14/6 1870 p. 5)	Db
258-259	Om bouppteckningar efter Helena och Johan Öberg (Bou 22/1 1870, 26/9 1870)	Db
<u>BRÄNNVINETS ROLL</u>		
260-262	Om supsederna m.m. Utdrag ur skilda verk, bl.a. Svenska Krönikan (Forum AB 1957)	Krön
262	Om Johannes Karlunds och Anna Nilsdotters brännvinsförsäljning (Db 15/3 1786 p. 13)	Db
262	Om Hans Olsson m.fl. (Db 5/6 1790 p. 6)	Db
262	Om Anders Nilssons, Tången, och hans mål (Db 24/10 1832 p. 78, 25/10 1832 p. 91, 25/1 1833 p. 31, 3/5 1833 p. 41)	Db
262	Om sockenstämmans beslut att delar av böter skulle utdelas till de fattiga (Sst 12/1 1821)	Sst
262-263	Om ansökningar om krogrörelser (Sst 10/6 1834)	Sst
263	Om änkan Helena Johansdotter, Donsö (Db 5/2 1848 p. 107, 19/5 1848 p. 71)	Db
263	Om änkan Helena Johansdotter, Donsö ansökan och avslag (Sst 7/1 1849)	Sst

Sid.		Ant.
264	Om änkor Maria Anderssons och Alida Petterssons ansökningar (Sst 7/12 1851)	Sst
264	Om Catharina Eriksdotters ansökan (Sst 8/1 1854)	Sst
264	Om Prosten Oléns frågor om någon krog måtte indragas (Sst 13/5 1849, 9/5 1850, 16/5 1853)	Sst
264	Om en av de sista sockenstämmorna som prosten Olén höll (Sst 20/5 1861)	Sst
264-265	Om besluten på kommunalstämman 1863 (Kmst 17/5 1863)	Kmst
265	Om Johan Öbergs avstyrkta ansökan 1865 (Kmst 17/4 1865)	Kmst
265	Om Öbergs tillstyrkta ansökan. Schmidts avstyrkta ansökan samt protester med anledning av detta avstyrkande (Kmst 30/4 1866)	Kmst
265	Om Schmidts framgång med utskänkningen (Kmst 16/10 1868)	Kmst
265-266	Om C.G. Österbergs å Stjärnvik ansökan (Kmst 24/4 1870)	Kmst
266	Om sockenbor instämnda för olovlig brännvinsförsäljning 1834-1865 (Sammanställning av målen i häradsrätten)	Db
266	Om Cornelius Nilsson, Vrångö, som fick böter förvandlade till fängelse (Db 21/1 1852 p. 136, 5/5 1852 p. 101, 10/6 1854 p. 162)	Db
<u>BYORDNINGAR</u>		
267	Om den första byordningen 7/2 1779 (Db 19/2 1779 p. 67 o 68)	Db
267	Om på sidan omnämnda byordningar – se resp. avskrifter i det följande (i boken)	
268	Om sammanträdet på Donsö 1628 (maj)	Db
268	Om sockenting på Brännö 1633 (även länsmannens hot att ta vart 3:e svin) (Db 1/4 1633 p. 2)	Db
268	Om ting på Brännö 1655 (Db 23/4 1655)	Db
268	Om 1671 års ting ang. enbuskar och oringade svin (Db 3/10 1671)	Db

Sid.		Ant.
268	Om ting 1682 angående vinterfoder m.m. (Db 28/7 1682)	Db
268	Om förbud att plocka ärter, bönor etc. (Db 16/7 1684)	Db
269	Om förbud mot torvupptagning på Vrångö (Db 16/7 1684)	Db
269	Om styrsöborna som tog ljung på Källö (Db 21/6 1689)	Db
269	Om ris och ljung på Rörholmen (Db 25/6 1687)	Db
269	Om "allehanda lösa kreatur" etc. (Db 22/6 1696 p. 5)	Db
269	Om "skogshögge" m.m. (Db 18/6 1697, 27/6 1698)	Db
269	Om brännöborna inför tinget i Kärra 1760 (Db 14/5 1760 p. 30)	Db
270	Om Asperö och Carl Olsson på Köpstadsö (Db 6/5 1761 p. 34 o 35)	Db
270	Om Peter Johansson och Anders Larsson (Db 6/5 1761 p. 35)	Db
270	Om Brännö "lövskog", böter och skadegörelse (Db 21/9 1769 p. 106)	Db
270	Om Styrös byordning gillad och stadfäst (Db 19/2 1779 p. 68)	Db
270	Om nämndeman Bloms klagomål (Db 19/2 1779 p. 67)	Db
270	Om Styrös klagomål över tillämpade viten (Db 4/10 1793 p. 29)	Db
270	Om Tångens byordning om 5 punkter (Db 13/10 1795 p. 5)	Db
270	Om "ordningsfrågor" under 1800-talets första årtionde (Db 29/3 1803 p. 116, 9/5 1803 p. 68, 24/10 1803 p. 135, 6/5 1807 p. 20, 5/5 1810 p. 68, 71, 72, 24/10 1810 p. 127)	Db
270-299	Om byordningar för resp. öar (Datum för resp. handlings inskrivning i dom boken framgår direkt i bokens text (Undantag: Tången 15/3 1833, som i domboken stadfästs 19/10 1833 p. 8)	Db

Sid.		Ant.
<u>BRÄNSLE OCH BÅTBYGGGARTRÄ</u>		
300-301	Om kapitelinledningen (Skog sid. 19, 20, 21, 31, 52)	Skog
301	Om de nämnda brännötingen (har i annat sammanhang tidigare angivits)	
301	Om namnen "Asperö till Skogsberget"	OGB:III
301	Om export till England bl.a. (Skog sid. 19 ff)	Skog
302	Om trankok och tunntillverkning m.m. (Skog sid. 178, 179)	Skog..
302	Om skeppsbyggeriet (Skog sid. 154 ff)	Skog.
302	Om örlogsskepp, byggda av styrsösocknens ekar (Skog sid. 31)	Skog
303-304	Om utdrag ur byordningar (Se kap. Byordningar)	
304-305	Om nyplantering efter olaga skogshygge (Skog sid. 246)	Skog
305	Om Rossings skogsodling m.m. (Sst 4/11 1860)	Sst
305	Om trädplantering 1883 (Kst 22/4 1883)	Kst
305-307	Om "Arbores" (Land sid. 97-102)	Land
<u>BRÄNNÖ TINGS- OCH MARKNADSPLATS</u>		
308-312	Om uppgifterna från de isländska sagorna (Se sagorna, återgivna i skilda skrifter)	
312	Om Weibulls kommentarer till sagorna	C.W.
313	Om uppgifter från kriget 1643-1645 (Db 16/12 1644)	Db
313	Om 1680 års brännöting (Db 16/12 1644)	Db
313	Om "flitig vakt vid stranden" etc. (Db 30/7 1657)	Db
313	Om kyrkoherden som uteblev utan laga förfall (Db 8/6 1724)	Db
313	Om väntan på prästen fram till middagen (Db 21/6 1714)	Db
313	Om "placat" mot vrakplundring, sjöröveri m.m. (Db ex.vis. 18/6 1706, 19/6 1716)	Db

Sid.		Ant.
313	Om "barnmord" m.m. (Db ex.vis 18/6 1706)	Db
314	Om uppgifter från tinget på Donsö maj 1628	Db
314	Om tinget på Brännö 1633 (Db 1/4 1633)	Db
315	Om Lars Jonssons gårdsköp 1671 och klagomål om skatt 1680 m.m. (Db 5/7 1680)	Db
315	Om Lars Jonssons köp av andra halvan av Faggegården (Db 28/7 1682 – köpt 16/5 1682)	Db
315	Om fördelning av jord mellan Lars Jonssons söner (Db 27/6 1698)	Db
315	Om "affären" med Carl Larssons lönskaläge m.m. (Db 21/6 1702)	Db
315	Om Carl Larsson som "uppsyningsman" för lotsarna (Db 15/6 1793 – Amiralitetskollegiets fullmakt 4/3 1702)	Db
316	Om två kvinnor och vanhedrande "munbruk" (Db 20/6 1715)	Db
316	Om två brännökvinnor som utdelade "kieppeblad" (Db 1/4 1633 p. 1)	Db
316	Om målet ang. "Trolldjävul" (Db 21/7 1685)	Db
316-317	Om "Svarte Jacob" ang. byggnad och äng (Db 23/4 1655)	Db
317	Om Lars Hanssons "pust" (Db 22/1 1621)	Db
317	Om målet mot Johan Tysk (Db 8/6 1724 p. 4)	Db
317	Om Olof Mattssons trolovning m.m. (Db 21/6 1689 och 5/6 1690)	Db
317	Om Matts Hanssons process mot Hans Gudmunsson (Db 14/2 1654 – ursprungl. 5/10 1643)	Db
317	Om Nils Svenssons dotters "fästegåvor" m.m. (Db 28/5 1629)	Db
318	Om Per Larssons fordran på sin syster Elin (Db 5/7 1680)	Db
318	Om Helga Larsdotter och hennes mor (Db 3/10 1671)	Db

Sid.		Ant.
318	Om länsman Lars Johnsson som överfölls av Per Larsson (Db 3/10 1671)	Db
318	Om Ingrid Hansdotters olovliga umgänge (Db 3/10 1671)	Db
318-319	Om Elin, Börta och Gunla som deras skatt bl.a. (Db 25/6 1687)	Db
319	Om "Lille Per Larsson" som slagskämpe (Db 22/1 1621)	Db
<u>RÄTTSFALL UR DET FÖRGÅNGNA</u>		
321	Om att inga dödsdomar avkunnats mot sockenbor (Db 22/6 1691)	N.O.
321	Om rättsfall 1586 ang. Lares Jonsson, Asperö i Öckerö socken (N.O. sid. 342)	Nyl.
321	Om "Erich på Wrångödh" (Nyl. 1598)	Nyl.
322-324	Om rättsfallet mot Catharina Andreasdotter (Db 18/11 1844 p. 131; 16/12 1844 p. 3; 8/1 1845 p. 3; 11/2 1845 p. 2; (Urtima ting)	Db.
324-327	Om rättsfallet ang. ev. dråp på drängen Carl Carlsson (Db 24/5 1858 p. 4; 12/6 p. 105; 9/8 p. 163; 30/8 p. 1; 20/9 p. 1; 11/10 p. 1; 30/10 p. 99; 22/11 p. 123; 21/12 p. 188; 29/4 p. 1859 p. 156; 8/6 p. 11)	Db
327-329	Om målet mot fiskaren Andreas Andersson (Db 20/6 1872 p. 62; 10/7 p. 67; 31/7 p. 68)	Db
330-335	Om målet mot Patersson och Edström (Db 19/7 1837; 9/8 p. 2; 30/8 p. 1; 26/9 p. 5; 27/9 p. 8; 19/10 p. 101; 9/11; 28/11 p. 1; 2/2 1838 p. 4; 24/2 p. 83; 16/5 p. 9; 17/5 p. 16; 5/6 p. 86)	Db
335	Om att Patersson farit till Amerika (Db 20/10 1838 p. 33)	Db
335	Om målet mot Edström och hans svärmor (Db 19/10 1838 p. 22; 1/2 1839 p. 24; 16/5 p. 14; 11/4, 17/10 p. 6; 9/11 p. 78; 31/1 1840 p. 16; 5/6 p. 86)	Db
335-338	Om rättegången mot Johannes Christensson (Db 15/10 1845 p. 19; 14/3 1846 p. 32; 19/6 p. 39; 14/10 p. 30; 28/11 p. 155; 15/1 1847 p. 29; 27/2 p. 159; 3/5 p. 42; 8/10 p. 46; 11/12 p. 176)	Db
338-340	Om rättegången mot "kyrkjuven" Lars Andersson (Db 6/2 1800)	Db

Sid.		Ant.
341	Om målet Lars Jonsson – drängen Elias Olofsson (Db 3/5 1786 p 3)	Db
341-342	Om målet Olof Håkansson – Anna Svensdotter (Db 19/3 1828 p. 66; 16/6 p. 30; 22/11 p. 25; 672 1829 p. 15; 9/2 p. 49)	Db
348—344	Om kronofogde Bratts mål mot Olof Håkansson och styvsonen Gustaf (Db 21/11 1828 p. 17; 25/11 p. 54; 9/2 1829 p. 39; Göta Hovrätts utslag 4/5 1831 nämns i Db 28/10 1831 p. 138; 25/1 1832 p. 4; 18/2 p. 29)	Db
344	Om Helena Petersdotters överfall på kronorättaren Magnus Andersson (Db 21/3 1849 p. 135; 12/4 p. 209)	Db
345	Om Andreas Andersson, som blivit biten av ordningsmannen Börje Carlsson, etc. (Db 16/L 1852 p. 7)	Db
345	Om ordningsmannen Gunnarsson som blev slagen av Anders Silfverblad (Db 7/5 1857 p. 53; 29/10 p. 55; 25/2 1858 p. 39; 9/8 p. 139)	Db
SJÖRÖVARE		
347	Om Johanna Hårds ursprung m.m. (HUS 1822, VÖH:b 1825:83)	HUS VÖH: b
347	Om Anders Anderssons ursprung m.m. (SOL: hl. 1795, 1800, 1808 ff.)	SOL: hl
347-348	Om målet mot Johanna Hård ang. dödfött barn (Db 8/1 1823 – kyrkoherde Bogrens brev är vid- fogat – 7/2 1823 – Funchs anmälan och åklagarens räkning bl.a. är vid fogade, liksom obduktions- protokollet – 17/5 1823 – Johanna Hårds försvars- skrift är vid fogad – 3/6 1823 – Utslaget)	Db
349	Om Johanna Hårds mål ang. 290 alnar linneväv (Db 26/6 1823 p. 303; utslag 3/7 1823 p. 319) (Sjötullsrättens dombok Al 70 jan-juni - 25/3 1823 p. 35)	Db Sjötull
349-352	Om skildringen av hur sjöröveriet tillgång (Db urtima ting 4/6 1823, 14/6 1823 – i hand- lingarna ingår landskansli förhör samt skri- velser från de till talade)	Db
349-352	Om handlingar, bilagda närmast ovanstående (Landskansliprotokoll 27 och 29 maj 1823)	Lands: k
352	Om övriga inblandade personer (Db urtima ting 4/6 1823, 14/6 1823 – sjötull 23/5 1823 – Lands: k 27/5 1823, 29/5 T533)	Db Sjötull Lands: k

Sid.		Ant.
352	Om Flatås o personliga förhållanden (Db – Skrivelse ingående i protokoll 27/5 1823 från Lands: k – återgiven i Db 4/6 1823)	Db
352	Om Anders Anderssons uppträdande – "fruktar nalkas honom", etc. (Db 24/7 1823: skrivelse från pastor Bjursten)	Db
Anmärkning:	Följande rättegångsdagar förekom i målet: 4/6, 14/6, 21/6, 24/7, 31/7, 7/8, 22/8, 3/9, 15/9 1823, vilka samtliga var urtima ting med Askims och Östra Hisings häradsrätt. Härtill kommer Göta Hovrätts utslag av den 29 oktober 1823 samt Kungl. Majt:s utslag, de båda sistnämnda förvarade i anslutning till häradsrättens protokoll. Före den egentliga rättegången hölls förhör i Landskansliet 27/5, 29/5 och 31/5 1823. Protokollen från dessa förhör finns även bilagda rättegångsprotokollen.	
353	Om kyrkoherde Bogrens intyg rörande Johanna, Hård (Db 14/6 1825 — ur tima ting. Intyget bilagt)	Db
355	Om änkan Hårds skrivelse om "allmänt uppror", etc. (Db 31/7 1825 – urtima ting – bilagd protokollet)	Db
353	Om änkan Hårds komprometterande skrift (Db 3/9 1823 – urtima ting – bilagd protokollet)	Db
353-354	Om åklagarens sakframställning (Db 3/9 1823 – urtima ting)	Db
354	Om häradsrättens utslag i målet (Db 15/9 1823 – urtima ting)	Db
355	Om Hovrättens utslag (Db 29/10 1825 – bilagt)	Db
355	Om K. Majt:s utslag (Db 13/5 1824 – bilagt – inkl. A. A:s överklagande)	Db
355	Om nådeansökningar m.m. (Fång 1823 och 1824)	Fång
355	Om Flatås o avrättningsdag (Fång – avförd till avrättningsplatsen 11 aug. 1824)	Fång
355	Om Chris tens och Anders Anderssons av rättning (Fång – avförda till avrättningsplatsen 2/12 1824)	Fång
356	Om människoben å galgbacken	Ötg.
356	Om Carl Börjessons öde (Jakt sid. il 7–118) SKEPPSBROTT	Jakt
358–359	Om häradsnät tens protokoll ang. Tistlarna (1672) (Do 10/6 1672)	De
359	Om Jöns Andersson som funnit böcker på stranden (Db 5/7 1680)	Lt.

Sid.		Ant.
359	Om fyra män från Köpstadsö som tagit upp båt, etc. (Db 28/7 1682)	Db
359	Om stöld från holländskt fartygsvrak (Db 22/6 1691)	Db
360	Om Karin Mattsdotters "munbruk" m.m. (Db 15/7 1692)	Db
360-361	Om bärgning av skeppet "Vänskapen" (Db 25/6 1706, 1/2 1707)	Db
361	Om länsman Lars Grönbohms mål 1728 (Db 5/2 1728 p. 8; 7/2 p. 16, 17; 4/10 p. 22, 23; 27/1 1729 p. 10)	Db
361	Om plantering av ek och bok (Db 4/10 1728 med hänvisning till K. Maj:t 13/2 1725)	Db
362	Om Olof Törnstens mål 1808 (Db 4/5 1808 p. 8; 7/5 p. 70)	Db
362	Om fyndet av talg (Db 3/5 1810 p. 29, 31; 22/10 p. 71, 73; 21/2 1811 p. 42, 43; 25/2 p. 96; utslag 5/3 1811)	Db
362-363	Om A. Landgrens mål (Db 20/5 1885 p. 14; 22/5 1826 urtima ting; 23/11 1826 p. 43; 15/3 1827; 5/6 p. 46; 15/3 1828; 14/6 p. 11)	Db
363	Om Nova Creina (otydligt, kan vara Ceina, red anm.) (Db 20/6 1836 p. 55; 9/7 p. 90)	Db
364	Om barkskeppet Brontes (Db 31/1 1840 p. 9; 14/5 p. 22; utslag 3/6; 15/10 p. 33; utslag 7/11 p. 109)	Db
364-365	Om skeppet Preciosa (Db 16/2 1843 p. 69; 9/3 p. 1, urtima ting; 30/3 p. 1, urtima ting; 2/5 p. 9; 9/6 p. 3, urtima ting; 30/6 p. 1, urtima ting; 19/7 p.2, urtima ting)	Db
365-366	Om kapten Mölbachs fartyg (Db 30/11 1850 p. 179; 3/2 1851 p. 61; 17/5 p. 40; 18/9 p. 56; 19/1 1852 p. 73; 4/5 p. 55; utslag 16/7 p. 124; 23/9 p. 72; utslag 22/11 p. 136)	Db
366	Om Ola och Johannes Anderssons mål (Db 19/5 1854 p. 105; 15/8 p. 191)	Db
366	Om brännölotsarnas mål 1863 (Db 25/2 1863 p. 53, 54; 10/6 p. 11; 13/8 p. 105; 21/10 p. 38; 22/12 p. 157)	Db
366-368	Om Svolder (C.P. sid. 197-199, 201-212)	C.P.

Sid.		Ant.
<u>LOTSARNA</u>		
369-370	Om historiken ang. lotsar (Stiernmans förf. samling: Om Lotzeriet i Bohuslän (Wij Christina etc. sid. 326. Resa Kalmar – Stockholm sid. 335)	E.H.
370	Om vår första sjölag 1667 (Sjölagen 1667 Cap VII – Stiernmans förordn. oec III:555)	E.H.
370	Om Karl XI:s ord 1674 (E.H. IV sid. 75)	E.H.
370	Om 1680 års bestämmelse (E.H. IV sid. 224)	E.H.
370-371	Om 1696 års bestämmelser (E.H. V 596-597, 598) Handelsfartyg E.H. s. 598-599))	E.H.
371	Om lotsarnas skyldighet att hindra pestsmitta (E.H. I Om smittsamma sjukdomars, förekommande)	E.H.
371-372	Om lotslöner, "gratial" m.m. (E.H. VII 4920 18/6 1754)	E.H.
372-373	Om 1781 års lotstaxa (E.H. XII:177 19/4 1781)	E.H.
373	Om märken och "vetar" på Vinga och Galterö 1606 (E.H. sid. 37-38)	E.H.
373	Om Torkel båkvaktare (Jub.publ. I; 1 sid. 415)	Jub.publ.
373	Om "Piloter på Huinga" (Db 15/10 1665)	Db
374	Om "ledsagare och loosmän" 1675 (Db 7/1 1675)	Db
375	Om 1697 års Kungl. stadga (E.H. Stiernman – oec V: 650-651)	E.H.
374	Om Anders Enarsson (S.K.:II 10 nov. 1728)	S.K.:II
374	Om Anders Andersson (S.K.:I gäller 3/6 1720 Vrångö (14 4 1724 avled Lotsen Bängst Nilsson, Brännö lots i 40 år)	(S.K.:II) S.K.:I
374	Om lotsen Anders Nilssons attest (Db 15/2 1705 p. 10)	Db
375	Om lotsen Anders Olofsson från Vrångö (Db 28/2 1717 p. 35)	Db
375	Om lotsen Nils Svensson, Brännö (Db 17/6 1730 p. 26)	Db

Sid.		Ant.
375-376	Om lotsen Börje Larssons anklagelse (Db 18/6 1717 p. 17)	Db
376	Om lotsar som avlade ed 1720 (Db 23/2 1720 p. 11)	Db
376	Om lotsmålet 1736 (Db 18/2 1736 p. 14 – 8/6 1736 p. 6)	Db
377	Om lotsdrängen Hans Olsson, Brännö (Db 14/2 1757 p. 25)	Db
377	Om Amiralitetskollegiets brev (dat. "Carlsrona den 8 November 1753)	Db
377	Om antalet lotsar på öarna (Db 16/4 1820)	Db
378-379	Om äganderätten till holmarna (Db 1818/10 1822 p. 18)	Db
379	Om Rävholmen och Längesand (Db 16/9 1794 p. 4) Redan här åberopas protokoll av 15/2 1715 om de berörda holmarna. (Åberopas i rättegång 18/10 1822 p. 18)	Db
380	Om fastebrev från 1615 (Db 18/10 1822 p. 18 – Fastebrevet åberopas i denna rättegång)	Db
380-381	Om fastebrev från 1707 (Köpstadsö) (Db 11/2 1707 p. 27) (Liksom uppgifterna om Donsö m.m. finns det åberopat i målet 18/10 1822 p. 18)	Db
380-381	Om målet 1824 ang. "Fadersminde" (Db 16/8 1824 – urtima ting vid Kärra)	Db
381	Om lotsåldermannen 1866 (K. M:t fastställde Krigshovrättens friande utslag 2/12 1875) (stämd t. rådhusrätten)	Db
381	Om lotslärlingen P. Johannesson 1874 (Db 22/3 1874 – Stockholms krigsrätt 3/12 1874 dömd till 250 kr. i böter)	Db
381	Om Olof E. Börjesson 1875 (Db 8/11 1875 – dömd 28/1 1876 till 3 mån. fängelse – av Krigshovrätten 7/4 1876 ändrat till 75 kr. i böter)	Db
381	Om Olof Johannesson 1876 (Db 24/11 1876 – Stockholms krigsrätt 25/4 1877 dömd att böta 300 kr.)	Db
381	Om Olof E. Börjesson som drunknade 1881 (Db 5/1 1881 – Befälhavaren frikänd 11/2 1881)	Db
381-382	Om lotsarnas räddningsaktion (Db 28/9 1875)	Db

Sid.		Ant.
382	Om medeltal lotsningar per år (Göteborgs Lotsdistrikt, statistik)	
382	Om Vinga 1606 (se anteckning sid. 373)	
382	Om trätorner på Kärningberget, fabriksmästaren och fyrtornet 1675 etc. (Jub.publ. I:1 662)	Jub.publ. I:1
382	Om Lars Jonsson och Carl Larsson (Jub.publ. I:2 103)	Jub.publ. I:2
383	Om "båkreparation" 1812 (C.P. sid. 219)	C.P.
383	Om fyrtornet 1840 och 1854 – 1890 (E.H. 415 – 416) (Ind.)	E.H. Ind.
384	Om elektrisk belysning 1949 (Svenska öarna, Gösta Skoglund 1950)	E.H.
384	Om trevliga bostadshus etc. och "Huinge hör Danmark til" (E.H. 418 – 419)	E.H.
<u>STENHÄGNADERNAS VITNESBÖRD</u>		
385-386	Om stenhägnadernas placering – omnämnda i:	Notis
386	Om uppgiften från 1496 ang. Vinga (I Diplomatarium Norvegicum XVI:326 i J.P. s. 31)	J.P.
387	Om uppgifterna ang. hägnader på angivna öar och holmar	Notis
387	Om Nylöse borgares rätt till fiske	Nyl.
387	Om Peder Claussins skildring (L.D. sid. 87 ff)	L.D.
388	Om exporten av fisk från Marstrand (B.H. sid. 149 ff)	B.H.
388	Om stenhägnader samt fynd i dessa i Bohuslän	J.P.
389	Om utgrävning av stenhägnad invid "Vrångöbryggan"	Notis
390	Om antalet matlag på Styrö och Vrångö på 1500 – 1600-talen (VH 18 ff samt mantalslängder)	VH
390-391	Om bostädernas täckande med segel etc.	J.P. o L.D.

Sid.		Ant.
<u>DET STORA SILLFISKET</u>		
392	Om förbud mot utlänningars fiske 1666 (S.V. sid. 148)	S.V.
392	Om "skutelag" etc. 1638 och 1652	Fsb
392	Om makrillfisket under 1500 – 1600-talen (S.V. sid. 102)	S.V.
392	Om bouppteckningar från Asperö 1756 (P.J. – bouppteckning 2 aug. 1756 efter Peter Jönsson över lämnad som lån till förf. F.D.)	P.J.
393	Om att sillfiskeperioden egentligen började 1752 (B.H. sid. 281)	B.H.
393	Om landshövdingens beskrivning "uti otrolig ymnighet" etc. (B.H. sid. 281)	B.H.
393	Om Göteborg som huvudort för sillförädlingen (B.H. sid. 281, 282)	B.H.
393	Om fiskesäsongens längd och sillens vikande norrut (B.H. sid. 282)	B.H.
393	Om rikare fiske å Öckerö än i Styrö socken	N.O. o S.V.
394	Om kyrkoherdens begäran på sockenstämma 1799 (CMB sid. 186)	CMB
394-395	Om landvadarnas utseende och användning (Kap. om landvadar)	S.V.
395	Om "1/9 del i en gammal Sillewad" (Bou 1787 efter fiskaren Anders Sundholm)	Bou
395	Om "1 Stor gammal Sillebåt med Segel" (Bou 1787 efter fiskaren Anders Sundholm)	Bou
395	Om "1 Liten sillebåt med segel, dragg och draggtåg" (Bou 1780 (drunknade 1779) efter fiskaren Nils Stare)	Bou
395	Om "1 10 års Fiskebåt" samt "1 liten båt med fock och åror" (Bou 1791 efter fiskaren Petter Jonsson)	Bou
395	Om statliga subventioner för vadarna (Kronofogdens i Gbg fögderi: E. XIV:Fiske)	KR fisk
395-396	Om salterier och trankokerier. Sifferuppgifter m.m. (B.H. sid. 283)	B.H.
396	Om kyrkoherdens sillanteckning 1788 (S.K. Stat 1788)	S.K. Stat
396	Om fångstförhållandena 1789	S.K. Stat

Sid.		Ant.
396	Om isuppgifterna 1791, 1796 och 1801 (S.K. Stat resp. år)	S.K. Stat
396	Om Öckerös salterier (N.O. ant. sid 51)	N.O. ant.
396	Om handelsmannen Nils Tengberg (L.I.H. 1780 E VII:7 nr 36)	L.I.H.
396-397	Om Tenbergs salterikapacitet (L.I.H. 1780 E. VI:7 nr 36)	L.I.H.
397	Om handlanden Adam Gawin (1787) (L.I.H. 1787 E. VI:9)	L.I.H.
397	Om Gawins kontrakt med brännöborna 1794 (Land sid. 84)	Land
397	Om salteriet i Vargödal 1772	OGB:III s. 174
397	Om Andrevs Fitchet 1788 (L.I.H. 1788 E. VI:10)	L.I.H.
397	Om "Gröne Viken" i Vargödal 1806 (Db 1/10 1806 p. 13)	Db
397	Om "Forkerta Werlden", Gultsau och Minten m.m. (Db 12/10 1797 p. 67)	Db
398	Om Christina Gultsaus bostadsort Lilla Känsö (Db 12/10 1797 p. 67 o. 17/5 1822 p. 4)	Db
398	Om Mintens skrivelse till landshövdingen 1802 (L.I.H. E. VI:11 nr 29, inkom 14/1 1802, tillstyrkt 19/1 1802)	L.I.H.
398	Om Martin Meijer, salteriidkare på Känsö (Db 10/10 1799 (45))	Db
398-399	Om Meijers ansökan 1801 (L.I.H. E. VI:11 nr 12, Gbg 30/11 1801)	L.I.H.
399	Om S. Borgmans ansökan 1806 (L.I.H. E. VI:11, Gbg 9/9 1806 – tillstyrkt 21/9 1806)	L.I.H.
399	Om Lars Svenssons ansökan (L.I.H. E. VI:11, 16/9 1807 – tillstyrkt 29/9 1807)	L.I.H.
399	Om salteri å Köpstadsö m med beskrivning (G.S. (t) 5/9 1772 sid. 296)	G.S. (t)
400	Om sillkärlsförsäljning å Köpstadsö 1761 (G.M. 1761 nr 44 31/10 sid. 703)	G.M.
400-401	Om tillvägagångssätt vid trankokning m.m.	Stub
402	Om tunnbindarna Berg, Sunesson, Bergström och Fallantin	Infl.

Sid.		Ant.
402	Om Smitt, Hallberg och Berggren (vigselboken)	S.K.:III S.K.:IV
402	Om Gultsau, Gawin och Hård (Gultsau och Hård tidigare om talade – Gawin: dödbok 1797)	S.K.:III
402	Om Helgesson, Larsson och Olofsson (S.K.:III dödboken 26/11 1763)	S.K.:III
402	Om Nils Svensson Stare (S.K.:III dödboken 26/11 1779)	S.K.:III
402	Om Börje Nilsson (S.K.:III dödboken 24/5 1782)	S.K.:III
402	Om Peter Jonsson (S.K.:III dödboken 14/3 1791)	S.K.:III
402-403	Om Persson, Andersson och Wassbom (S.K.:III dödboken 10/9 1794)	S.K.:III
403	Om 4-årige Gustaf (S.K.:III dödboken 23/7 1801)	S.K.:III
403	Om en utländsk brigantin, rammande fiskeskuta 1762 (S.V. sid. 64-65)	S.V.
403	Om de dödsskjutna av den ryska kutterbriggen 1789 (S.K.:III dödboken 18/6 1789, S.K. Stat 31/12 1789 Barkenbom – händelsen timade 29/4 1789 - Olof Olofsson o. Peter Rasmusson)	S.K.:III
403-404	Om fisketvisten 1770 (Db 23/1 1770 nr1)	Db
404	Om Anders Nilssons mål om "skälmar" (Db 23/1 1770 p. 2)	Db
404	Om lotsen Andreas Jönssons mål 1782 (Db 19/3 1782 p. 1)	Db
405-406	Om målet rörande fiske på julafton m.m. (Db 11/3 1801 p. 3 – 17/3 1801)	Db
406	Om målet ang. en omyndig yngling (Db 11/3 1801 p. 4)	Db
406	Om vadmästet vid Känsö brygga (Db 13/3 1801 p. 31)	Db
406	Om "guldrushen" i Öckerö socken (N.O. ant. s. 41 ff)	N.O. ant.
407	Om Christopher Gudmundsson Gädda (S.K.:III 1756 vigselboken)	S.K.:III
407	Om Nils Svensson Stare (Infl. 1762 S.K.:III 1762 vigselboken)	Infl.

<u>Sid.</u>		<u>Ant.</u>
407	Om Annika Olofsdotter (Infl. 1767 S.K.:III 1767 vigselboken)	Infl. S.K.:III
407	(Om folkmängdsuppgifter i Styrös församling 1750-1810) (S.K. Stat)	SK. Sta-t
<u>RATIONELLARE FISKE</u>		
409	Om antal kor 1831 (S.K. Stat)	S.K. Stat
409	Om "försöksnoten" i Öckerö socken (N.O. sid. 240 ff)	N.O.
409	Om fiskeriutredningen 1833 och sillfångst 1832 (N.O. sid. 247 ff)	N.O.
410	Om försöken med sillrom vid Styrös Tånge (G.B.hus 1856 sid. 9)	G.B.hus
410	Om räntefria lån åt fiskare (G.B.hus 1856)	G.B.hus
410	Om de två bolagen för storsjöfiske (G.B.hus 1862 resp. 1863)	G.B.hus
410	Om citatet avseende Klädesholmen (G.B.hus 1859 sid. 17)	G.B.hus
410	Om båtlagen från Styrös Tånge till Jutland (G.B.hus 1860, 61, 62, 63, 64)	G.B.hus
411	Om den danska järnvägen och fisketransporterna (H.fisk 1932)	H.fisk
411	Om fiskeriintendentens rapport 1877 (G.B.hus 1878)	G.B.hus
411	Om asperöbornas småfiske (G.B.hus 1864 ff)	G.B.hus
411	Om 1875 års redovisning; däckade båtar samt om bankfartyg på Donsö (H.fisk 1932, G.B.hus 1876-1878)	H.fisk G.B.hus
412	Om vrångöbornas däckade båtar (G.B.hus 1879 – avseende 78 års fiske)	G.B.hus
412	Om bankfartyg å Donsö och Vrångö 1881 (G.B.hus 1882)	G.B.hus
412	Om 1895 års storsjöfiske, fångstvärden etc. (G.B.hus 1896 – tabellvärden)	G.B.hus
412	Om Hönö – jämförelse med Donsö (G.B.hus 1896)	G.B.hus
412-413	Om utställning i Lysekil, segeltävling m.m. (G.B.hus 1868-69)	G.B.hus

Sid.		Ant.
413	Om sillfiske 1866 (G.B.hus 1866 (67))	G.B.hus
413	Om de 8 vadarna 1870 (G.B.hus 1871 – 1870 års fångst)	G.B.hus
413	Om de 10 vadarna 1870 – 71 (G.B.hus 1872)	G.B.hus
413	Om fångstresultat 1876 med 54 vadar etc. (G.B.hus 1877 avs. 1876 års resultat)	G.B.hus
413	Om fiskeriintendentens skrift (G.B.hus 1878)	G.B.hus
413-414	Om drivgarnsförsök med jakten "Tärnan" (G.B.hus 1879 – 1880)	G.B.hus
414	Om skarpsillfisket "sydväst på Donsö" (G.B.hus 1881 – 1882)	G.B.hus
414	Om det felslagna fisket 1881 och guanofabriken (G.B.hus 1882)	G.B.hus
414	Om guanofabriken på Grötö brand 1883 (G.B.hus 1884)	G.B.hus
414	Om förnyad fraktfart: från norra Bohuslän (G.B.hus 1881)	G.B.hus
414	Om det felslagna sillfisket 1884 (G.B.hus 1884 - 1885)	G.B.hus
414	Om yrkesfiskare etc. 1886 – tabell (H.fisk 1932)	H.fisk
414	Om vadlag och vadslog (tabell) 1886-1887	G.B.hus
415	Om landvadar (28) och snörpvadar (10) samt sättgarnsfiske (G.B.hus 1887 (gäller 1886))	G.B.hus
415	Om vadar och vadfiske 1887 (G.B.hus 1888)	G.B.hus
415	Om landvadar etc. – 17.768 kronor (G.B.hus 1894)	G.B.hus
415	Om var drivgarns- och sättgarnsfiske bedrevs (G.B.hus 1896)	G.B.hus
415	Om drivgarnsfisket med värde på båtar och garn (G.B.hus 1896)	G.B.hus

Sid.		Ant.
415	Om vadfisket, inkl. vadarnas värde (G.B.hus 1896)	G.B.hus
415	Om snörpvadsfisket 1897-98 (G.B.hus 1898)	G.B.hus
415-416	Om antal vadar och värden på båtar och vadar (G.B.hus 1900)	G.B.hus
416	Om vadfiske i strömstadstrakten m.m. (G.B.hus 1901)	G.B.hus
416	Om drivgarnsfiske och sättgarnsfiske i Styrso kommun (G.B.hus 1901)	G.B.hus
416	Om vadlaget "Korpen" i Smögen (S.V. sid. 181) (G.B.hus 1903-04)	S.V. G.B.hus
416	Om snörpvadsfisket 1909-10 (G.B.hus 1909-10)	G.B.hus
416	Om tabell över sillfiske med vadar (G.B.hus 1910-11)	G.B.hus
416	Om förluster av snörpvadar 1913 (G.B.hus 1913-14)	G.B.hus
417	Om fiskeriintendentens uttalande 1870 (G.B.hus 1871)	G.B.hus
417	Om fiskeriintendentens uttalande 1871 (G.B.hus 1872)	G.B.hus
417	Om garnmakrillfisket 1876 (G.B.hus 1876-77)	G.B.hus
417	Om garnmakrillfisket 1881 (G.B.hus 1881-82)	G.B.hus
417	Om makrillfiske med dörj 1910 (G.B.hus 1910-11)	G.B.hus
418	Om asperöbornas fångst av plattfisk (tabell) (G.B.hus 1895-96, 1900-01, 1904-05)	G.B.hus
418	Om att de fiskade mellan Kalvsund och Billdal (G.B.hus 1899-1901)	G.B.hus
418	Om fiskeriintendentens anteckning (G.B.hus 1901-02)	G.B.hus
418	Om kvassen och snurrevaden 1893 (S.V. sid. 226 ff) (G.B.hus 1894)	S.V. G.B.hus
418-419	Om förbudet mot snurrevad inomskärs 1895 (G.B.hus 1895-96)	G.B.hus

Sid.		Ant.
419	Om anskaffandet av flera kvassar (G.B.hus 1894-95)	G.B.hus
419	Om kvassarna till södra skärgården och Öckerö m.m. (G.B.hus 1894-95)	G.B.hus
419	Om antalet kvassar (tabell) (G.B.hus 1896-97, 1898-99, 1899-1900, 1900-01, 1901-02)	G.B.hus
419	Om kvassar, fångster m.m. å Donsö och Tången (G.B.hus 1910-11 – 1910 års uppgifter)	G.B.hus
419	Om fiskeriintendentens rapport om motorn i kvassar (G.B.hus 1901-02)	G.B.hus
419	Om kvassarna på Tången m.m. (G.B.hus 1901-02)	G.B.hus
419-420	Om att alla kvassar var motoriserade och att de bästa fångsterna gjordes vid "Flacket" (G.B.hus 1906-07)	G.B.hus
420	Om Malms rapport om trålfiske (G.B.hus 1898-99 sid. 208)	G.B.hus
421	Om ålfiske med ryssjor (G.B.hus 1896-97, 1901-02)	G.B.hus
421	Om krabbfiske på Asperö (G.B.hus 1906-07)	G.B.hus
421	Om hummerfisket (tabell bl.a.) (G.B.hus 1874-1881)	G.B.hus
421	Om Öbergs hummerservering (Db 6/11 1868 p. 62, 18/3 1869 p. 54, 30/4 1869 p. 99)	Db
421	Om minsveparen Hanö (G-P 4/8 1964)	G-P
422	Om kanonbåten Ingegärd (G.B.hus 1867)	G.B.hus
422	Om Cornelius Bengtssons på Asperö förluster m.m. (Kmst 28/1 1864)	Kmst
422	Om vrångöfiskarnas förlust av hummerkupor (Kmst 23/2 1868)	Kmst
422	Om sex fiskares förlust av backor (Kmst 26/7 1868 – 26/5 är felangivet)	Kmst
423	Om sju donsöfiskares förluster av 4100 backor (Kmst 27/9 1868 – årtalet 1869 är felaktigt)	Kmst
423	Om nio asperöfiskares förlust av skäddegarn (Kmst 7/3 1869)	Kmst

Sid.		Ant.
423	Om en storbåt som blev borta 1871 (G.B.hus 1872)	G.B.hus
423	Om tre män från Donsö som drunknade 6/2 1894 (G.B.hus 1893-1894)	G.B.hus
423	Om Peter Andreasson som drunknade 1899 (G.B.hus 1899-1900)	G.B.hus
423	Om John Kristensson, som drunknade 1900 (G.B.hus 1900-1901)	G.B.hus
423	Om Axel Carlund, som drunknade 1904 (G.B.hus 1904-1905)	G.B.hus
423	Om navigationskurser å Klädesholmen och Gull- holmen 1902 G.B.hus 1901-1902)	G.B.hus
423	Om sådan kurs på Hönö 1904 (G.B.hus 1904-1905)	G.B.hus
423-424	Om dylik kurs på Donsö – sjökapten B.A. Myrén (1910) (G.B.hus 1910-1911)	G.B.hus
424	Om Styrös Enskilda Assuransförening 1893 (G.B.hus 1893-1894)	G.B.hus
424	Om föreningens försäkringar m.m. 1902 (G.B.hus 1901-1902)	G.B.hus
424	Om yrkes- och binäringsfiskare 1886-88	L.D.
424	Om yrkes- och binäringsfiskare 1935	L.D.
424-425	Om statistiken vid folkräkningen 1930	L.D.
425	Om ungefärliga befolkningstal i Öckerö socken	N.O. ant.
425	Om befolkningstalen för Styrös församling .	S.K. Stat Vis. 1912
425-427	Om fiskarnas organisationssträvanden och SVC .	N.O. S.V
427	Om fiskefartyg 1930 .	Sskepp H.fisk 32
427	Om uppgifter ang. fiskefartyg till 1965	S.V.C.
428	Om trätrållaren Wasaren III av Vrångö (G-P 22/8 1965)	G-P
428	Om ståltrållaren Kristina av Donsö (G-P 18/7 1965)	G-P

Sid.		Ant.
428-429	Om minsprängningen av fiskebåten "Almy"	SSF
429	Om minsprängningen av fiskebåten "Essie"	SSF
429	Om minsprängningen av fiskebåten "Nordstjärnan"	SSF
429	Om minsprängningen av fiskebåten "Mary"	SSF
429-430	Om fiskeflottans förluster under andra världskriget	SSF
430	Om fiskehamnen på Vrångö	S.A.J.
430-431	Om fiskehamnen på Styrö Tången	J.A.:s
431	Om fiskhamnen på Donsö	G.A.C.
432	Om var öborna fiskar, om båtar, redskap etc. . .	G.A.C. J.A.:s C.A.J.
<u>KRIGSTIDER</u>		
433-434	Om den danska sjöblockaden av Älvsborg 1611-1612 och konsekvenserna för öarna (Sjö sid. 108 ff)	Sjö
434	Om blockaden av Göteborg 1644 m.m. (Sjö sid. 155 ff)	Sjö
434	Om Mårten Thijssen Ancharhjelm (Sjö sid. 259 ff)	Sjö
435	Om utplundringen av skärgården m.m. (Db 16/12 1644)	Db
435	Om Ove Gjeddes flottexpedition 1645 (Sjö sid. 180 ff)	Sjö
435	Om blockaden av Göteborg 1657 (Sjö sid. 188 ff)	Sjö
435	Om tingsnotisen samma år (Db 30/7 1657)	Db
435	Om den norska skärgårdsflottan (B.H. sid. 205)	B.H.
435-436	Om länsman Lars Jonssons attest 1677 (Db 22/2, 23/2 1677 nr. 10)	Db
436	Om änkan Kierstin Jonsdotters attest (Db 23/2 1677 nr. 11)	Db

Sid.		Ant.
436	Om att Hisingen härjats åren 1676 och 1678 (Db 30/6 1679 (24))	Db
437	Om citatet ang. öbornas beklagliga tillstånd (Db 20/2 1679 nr 8)	Db
437	Om länsman Lars Jonassons "affär" om Stora Hovås (OGB:III sid. 10)	OGB:III
437	Om länsmannens död 1679 (S.K.:I "d. 16 nov 1697 affsömnade" LJ - "begroftz Anno 1698 d. 6 februari"	S.K.:I
437-438	Om Jöns Anderssons fynd 1678 (Db 15/7 1680)	Db
438	Om att inget ting hållits i skärgården sedan 1675 m.m. (Db 15/7 1680)	Db
438	Om ting på Köpstadsö 1711 (Db 17/6 1711)	Db
438	Om ting i Lilla Fiskebäck 1716 (Db 19/6 1716)	Db
438	Om västkusteskadern från 1712 (Sjö andra delen sid. 58)	Sjö
439	Om lotsen Anders Olsson, skjuten ombord å brigantin (S.K.:I, C:I 18/10 1710)	S.K.:I
439	Om Anders Nilsson och Jöns Andersson	G.E.Ö.
439	Om Erik Sjöblads skrivelse 25 mars 1710	L.Gt
439	Om kapargallioten Jägarens redare m.m.	L.Gt
439-440	Om fregatten Löwendals Galej: infall på öarna (S.K.:I , C:I 30/10 1713)	S.K.:I
440	Om kaparkaptenen Erik Andersson besättning m.m. (se sid. 47 i Styrö Socken)	
440	Om Erik Andersson som befäl å olika fartyg m.m.	KXIIo
440	Om Olof Möller som befäl å olika fartyg m.m.	KXIIo
440	Om Jonas Stöhr som befäl å olika fartyg m.m.	KXIIo
440	Om Jon Gudmunsson Dohnberg, hans befäl m.m.	KXIIo
440	Om Johan Kristian Gadd, uppgifter om m.m.	KXIIo

Sid.		Ant.
440-441	Om Mårten Brännö: flera uppgifter	KXIlo
441	Om Mårten Brännö m.fl. och Flygande Fisken	L.Gt
441	Om transportflottan 1716, inkl. person- och fartygsuppgifter (L.Gt sid. 90 – S.Gbg del II sid. 29-30)	L.Gt S.Gbg
442	Om begravningsnotis ang. Jonas Stör (S.K.:III C:3 dödboken)	S.K.:III
442	Om begravningsnotis ang. Jonas Donberg (S.K.:III C:3 dödboken)	S.K.:III
442-443	Om Tordenskiolds anfall på Göteborg 1717 (samt uppgifter i ett stor antal andra böcker)	Jub.publ. III s 325 ff
443	Om Tordenskiolds anfall på Nya Älvsborg 1719 (samt uppgifter i ett stort antal andra böcker)	Jub.publ.
443-444	Om Tordenskiolds förnyade anfall på Göteborg 25/9 1719 (samt uppgifter i ett stort antal andra böcker)	Jub.publ. III s 337 ff
444	Om vapenstillestånd 28/10 1719) .	Jub.publ. III s 337 ff
444-445	Om löjtnant Stöhrs rättegång mot flera personer bl.a. prästhustrun Christina Smitt (Db 27/10 1719)	Db
445	Om avbräck för bevakning 1788 (S.K. Stat 1788 Bogren)	S.K. Stat
445	Om två fiskare ihjälskjutna av rysk kutterbrigg 1789 (S.K. Stat 31/12 1789 Barkenbom – händelsen timade 24/4 1789 – S.K.:III 18/6 1789 dödboken omtalar att det var Olof Olofsson o Peter Rasmusson)	S.K. Stat S.K.:III
<u>FRÅN FÖDELSE TILL DÖD</u>		
447	Om Jon Anderssons barn å Styrö (S.K.:I = C:I 7/4 1712 födelseboken)	S.K.:I
447	Om fadderanteckning ang. Lars Jonsson, m.fl. (S.K.:I = C:I 31/5 1695 födelseboken)	S.K.:I
447	Om faddrar vid Carl Magnus Johanssons dop (S.K.:III = C:I 13/7 1760 födelseboken)	S.K.:III
448-449	Om tabelluppgifter m.m. om barn födda 1687-1703 (S.K.:I = C:I : uppgifterna har sammanräknats efter studium av födelseanteckningarna i C:I)	S.K.:I

Sid.		Ant.
450	Om tabelluppgifterna m.m. om barn födda 1731-70 (S.K.:III = C:3: uppgifterna har sammanräknats efter studium av födelseanteckningarna i C:3)	S.K.:III
450	Om befolkningsmängd 1775-1850	S.K. Stat
451	Om vigseluppgifter, skilda år 1687 – 1822 (S.K.:I – IV : uppgifterna har sammanräknats efter studium av vigselanteckningarna m.m. i angivna böcker)	S.K.:I t.o.m. S.K.:IV
451	Om invånarantal 1825 – 1835	S.K.: Stat
452	Om ”begrafne” 1731 (S.K.:II – III dödboken)	S.K.:II S.K.:III
452	Om begravna 1739 (S.K.:III dödboken)	S.K.:III
452	Om Peder Torgelssons barn 1734-35 (S.K.:III dödboken)	S.K.:III
452	Om Bängt Nilsson; nekrolog av Petrus Lidelius 1724 (S.K.:II dödboken)	S.K.:II
452	Om Peter Larsson: 1738 (S.K.:II dödboken)	S.K.:II
453	Om drunkningsnotiserna 1792 – 1721 (S.K.:I dödboken)	S.K.:I
453	Om äldre benämningar av olika sjukdomar (S.K.:II - S.K.:IV resp. dödböcker)	S.K.:II
453	Om olyckshändelse 1790 (S.K.:III 13/9 1790 dödboken)	S.K.:III
454	Om epidemierna (not å sid. 454) (S.K.:III dödböckerna för de angivna åren)	S.K.:III
455	Om uppgifterna ang. antalet koleraoffer 1834 (S.K.:V dödboken 1834)	S.K.:V
455-456	Om tabelluppgifter m.m. 1720 – 1819 (S.K.:I – IV sammanställning ur dödböckerna)	S.K.:I – IV
456	Om Nils Andersson, Asperö (S.K.:II 26/12 1727, dödboken)	S.K.:II

<u>Sid.</u>		<u>Ant.</u>
457	Om flickan som föddes med endast en hand (S.K. Stat 1797)	S.K. Stat
457	Om häftig feber 1762-63 (S.K. Stat 23/6 1763)	S.K. Stat
457-458	Om torka och hetta 1775 (S.K. Stat 1775)	S.K. Stat
458	Om "härlig årsväxt" 1778 (S.K. Stat 1778)	S.K. Stat
458	Om stark långvarig torka m.m. (S.K. Stat 3/1 1781 – Bened. Florén)	S.K. Stat
458	Om befolkningsstatistik m.m. från 1805 (S.K. Stat 1805)	S.K. Stat
458	Om utsäde av råg och korn m.m. 1807 (S.K. Stat 1807)	S.K. Stat
458	Om fattiga och utfattiga 1820 (S.K. Stat 1820)	S.K. Stat
458	Om "skärbönder" m.fl. 1845 (S.K. Stat 1845)	S.K. Stat
458	Om "skärbönder" m.fl. 1850 (S.K. Stat 1850)	S.K. Stat
458	Om kvinna som begick självmord 1851 (S.K. Stat 1851)	S.K. Stat
<u>FRÅN SKILDA ÄMNESOMRÅDEN</u>		
459-460	Om Beredningskommitté (Sst 30/6 1811, 28/2 1813, 25/2 1821, 2/3 1823, 3/4 1828, 8/3 1829, 14/3 1830, 5/4 1830, 25/1 1863 Kmst	Sst Kmst
460	Om bibelspridning (Sst 9/2 1831)	Sst
460	Om bibliska bilder (Kroskr 21/8 1849)	Kroskr
460-461	Om boskapsförsäkring (Sst 21/1 1849)	Sst
461	Om brandförsäkring (Sst 19/11 1843) (Db 8/6 1736 § 1)	Sst
461-463	Om eldsvåda (Db 4/10 1770 §32, 30/9 1829 § 23, 2/10 1829 § 59, 13/10 1835 § 1, 21/3 1854 § 175)	Db
463-465	Om fjärdingsmän (Sst 8/2 1852, 29/5 1853, 25/5 o. 8/6 1862, Kmst 5/7, 16/8, 30/8 1863, 10/10 1869)	Sst

Sid.		Ant.
465-467	Om hantverk och hantverkare (S.K.:I C:I 10/6 1710, C:I 2:a Trinitatis 1712, C:I Dom. Trinitatis 1714) (S.K.:II C:II:83 1727) (Db 23/5 1757 § 25, 15/9 1768 § 18, 25/6 1771 § 13, 25/6 1771 § 14, 16/11 1779 § 3) (Sst 15/6 1845)	S.K.:I S.K.:II Sst
467	Om hundskatt (Sst 13/10 1861) (Kmst 23/10 1863, 11/12 1865) (G-P 22/12 1963)	Sst Kmst G-P
467	Om Hälsovårdsanstalt (Sst 21/4 1822)	Sst
467-469	Om kaffe (N.O. sid. 381-382) (Db 15/6 1821 § 8, 26/6 1821 § 120, 26/10 1821 § 30, 18/3 1822 § 32, 4/4 1822 § 139)	N.O. Db
469-470	Om klädedräkt (Sst 14/7 1793)	Sst
470	Om Koleran. Sundhetsnämnden (Sst 11/9 1831)	Sst
470-471	Om Koleran, dess spridning m.m. (S.K.:V dödboken 1834)	S.K.:V
471	Om koleraepidemins slut (Sst 13/8 1834 Sundh) (S.K.:V dödboken 1834)	Sst S.K.:V
471	Om jord på koleragravarna (Sst 29/3 1835)	Sst
471	Om kistor med lösa lock – skendöd (Fatt 21/7 1850)	Fatt
471	Om kollekter (Sst 26/3 1809)	Sst
471	Om "kungsringning" (Sst 17/7 och 11/9 1859)	Sst
472	Om lasaretsmedel (Sst 28/12 1845)	Sst
472	Om "Lifspust" (Sst 24/8 1828)	Sst
472	Om likpredikan (Sst 11/5 1806)	Sst
472	Om Magerska Spinningsmetoden (Sst 21/5 1848)	Sst
472	Om ordningsmän (Sst 20/2 1848)	Sst
472-473	Om riksdagsmannaval (Sst 27/7 1856, 10/7 och 31/7 1859)	Sst

Sid.		Ant.
473-474	Om sinnessjukdom (Sst 17/9 1832, 6/8 1848, 24/9 1848)	Sst
474	Om sparbankskommitté (Kmst 27/12 1863)	Kmst
474	Om strandrätt (Sst 28/11 1827)	Sst
474-475	Om uppbörd (Kst 6/10 1889, 31/8 1890, 26/8 1895, 23/9 1891)	Kst
475	Om uppbördsavgift (Sst 28/7 1850, K.B. res 12/10 1850)	Sst K.B. res
475-476	Om vaccination (Sst 12/5, 30/6 1816, 7/3 1819, 22/7 1832, 10/4 1836, 20/2 1848)	Sst
476	Om venerisk sjukdom (Sst 12/5 1805, 12/5 1816, 7/3 1819)	Sst
477-478	Om äktenskapsskillnad (Db 18/1 1837 § 33, 8/2 1837 § 89, 19/10 1838 § 26, 23/2 1839 § 88)	Db
<u>VÄGAR OCH VATTENVÄGAR</u>		
479	Om "Tängeklefwen" (Sst 11/5 1806, 16/5 1813)	Sst
479-480	Om "kyrkvägen" från Tången till kyrkan (Kmst 13/1, 1/3 1870)	Kmst
480	Om Braviksvägen (Sst 10/9 1825, 27/8, 30/11 1837)	Sst
480	Om reparation av Braviksvägen (Fr resp. år – 1876, 1882, 1886)	Fr
481	Om byordningar 1818 – 1834 (Db se kap. Byordningar i Styrö Socken bok)	Db
481	Om vägbredder m.m. å Styrö	HBju
481	Om bryggor och vägar, underhållna av fiskelägen (S.V. sid. 218)	S.V.
481-482	Om väghållningsskyldighet även å fastlandet (Utdrag ur kommunalstämmoprotokoll 16 apr. 1878)	P.J.
482	Om gästgiveriskyldighet vid Kärra gästgiv. Gård (Db 2/4 1789 mål 75, 9/6 1790 mål 48)	Db
483	Om Kammarkollegii utslag (Db 18/2 1794 mål 62 – hänvisn. T. Kammarkollegii utslag 2/5 1792)	Db

Sid.		Ant.
483	Om förslaget att anlägga gästgiveri å Käsö m.m. (Db 18/10 1822 mål 12)	Db
484-485	Om Karl IX:s brev 17/10 1606 (S.Flott sid. 505)	S.Flott
485	Om nedhuggning av Vinga båk (Sjö sid. 155 ff)	Sjö
485	Om båkvtardynasti m.m. (Jub.publ. I sid. 415)	Jub.publ. I
485	Om grundstötningsorsaker	G.Lvrak
486	Om roddargillet (Krantz Gbg sid, 216 ff)	Krantz Gbg
486-489	Om skärgårdstrafiken	Gsam
489-492	Om Styrö Trafik AB m.m.	BPet
492-493	Om trafiken Saltholmen-Asperö-Rödsten m.m.	CEr
493-494	Om "sjötaxi" på Donsö	HBö
494	Om "AB Skärgårdstaxi"	L Lju
494	Om "Bosse" och "Sport"	L Lju
494-495	Om Einar Börjessons på Donsö glasfiberbåt (E Bö samt G-T 26/7 1964)	E Bö
495	Om "Rederi AB Sjöhästen" m.m. (G-P 7/2 1964)	G-P
<u>TELEGRAF OCH TELEFON</u>		
496-500	Om den optiska telegrafens historia	T-graf III
500	Om den elektriska telegrafen m.m.	T-graf II
501	Om expansion senare delen av 1800-talet	T-graf I
501	Om telefon för fiskarena etc. (G.B.hus 1883 ff)	G.B.hus
501-502	Om utvecklingen av övärldens telefonstationer mm.	G.Kj-Tel
502	Om Hushållningssällskapets bidrag till linjen Styrö – Donsö (G.B.hus 1904. Förvaltningsutskottets prot. 20 sept. 1904)	G.B.hus

Sid.		Ant.
502	Om Olof och Gerda Karlsten	G.K.
502-503	Om postbefordran från Fiskebäck m.m. m.m.	G.Kj-Tel
<u>POST</u>		
504	Om Postverkets "födelse" m.m.	Postv
504	Om postbefordran från Fiskebäck m.m. (OGB:III sid. 28)	OGB:III
504-505	Om den s.k. "klockareposten" (N.O. sid. 301)	N.O.
505	Om kyrkovaktarens postuppgift (Kst 14/12 1873)	Kst
505	Om kronorättarnas skyldighet att befordra ämbetsbrev (Kmst 10/10 1869)	Kmst
505	Om posthemman, postexpedition, postkontor m.m.	Postv
505-506	Om Gustaf Samuelsson som postutbärare m.m.	GSam
506-507	Om Hans Carlsson, Alma och Inga Collins m.m.	T-Cull
507	Om gamla och nya postlokaler på Styrsö	T-Cull
507-508	Om Astrid Gardell, Anna Winkvist och Gun von Wachenfeldt som poststationsföreståndare m.m.	T-Cull
508	Om postombud vid Styrsö Kustsanatorium	T-Cull
508-509	Om poststation på Vrångö m.m.	T-Cull
510-511	Om Pontus Johansson som lantbrevbärare på Asperö m.m. (G-Trakt-43 sid. 6)	T-Cull P.J. G-Trakt-43
511-512	Om postombud på Köpstadsö m.m.	T-Cull
513	Om postväska Saltholmen-Vargö	T-Cull

Sid.		Ant.
<u>ASPERÖ</u>		
514	Om antal invånare 1831	S.K. Stat
514	Om "Laris på Asperön" (VH 1550 nr 18 fol. 149)	VH
514	Om "Hafver lensman" 1581 (VH 1581)	VH
514	Om Hans Bill 1581 (VH 1585)	VH
514	Om "Hellie" på Köpstadsö 1600 (VH 1600)	VH
514	Om Hans- och Lars Jonsson Asperö 1601 – 1602 (VH 1601-02)	VH
514	Om "Länsman Erick" (VH 1620)	VH
514	Om matlag 1630	MANT.L
514	Om matlag 1642-1672	MANT.L
515	Om mantal 1653	MANT.L
515	Om Mårten Thijsen Ancharhjelm med son (OGB:III sid. 119)	OGB:III
515	Om fastebrev för Anders Olofsson, Asperö, Kersti Nilsson etc. (Fast 8/11 1739 §§ 18 och 19)	Fast
515	Om fastebrev för Gustaf Johansson, Donsö om Asperö (Fast 19/1 1836 § 15, 22/5 1837 § 12)	Fast
516-517	Om Sven Nilsson o. Helena Pettersdotter mot Börje Gudmunsson o. Kerstin Olsdotter (Db 19/10 1830 § 74, 15/2 1831 § 40, utslag 5/3 1831)	Db
518	Om Laga skiftet på Asperö 1788 (LKG (Styrsö nr 6 – Asperö 29/9 1788)	LKG
518-519	Om "Trots att Asperö alltid ... till museum i Göteborg"	G-Trakt-43
519-521	Om "Sommaren är – självfallet --- båtår till förfogande"	Egiakt P.J.

Sid.		Ant.
<u>BRÄNNÖ</u>		
522	Om skattebönder 1650	V.H.
522	Om antalet skattebönder i hela socknen	V.H.
522	Om Anders Fagg o. Länsmännen på öarna i slutet av 1500-talet	V.H.
522-523	Om Maret och Lars Fagg .	V.H. Fsb
523	Om Jon Larsson (om denne och de efterföljande länsmännen, se kap. 10 Kyrkoherdar och kyrkoadjunkter)	J.B.
523	Om Mattias Algren och Christina Larsdotter (vigselboken)	S.K.:III
523	Om familjerna 1653	MANT.L
523	Om matlag 1652	MANT.L
523	Om matlag 1565	V.H.
523	Om Styrsö matlag 1652	MANT.L
523	Om matlag 1672	MANT.L
523	Om bl.a. lotsar 1682	MANT.L
523	Om lotsen Hans Perssons köp av mark (Fast 15/10 1754 §§ 11 o. 12)	Fast
523-524	Om sjömannen Petter Bergs köp av mark (Fast 15/10 1754 §§ 13)	Fast
524	Om mantal i Sörgården resp. Klavesgården 1781 o. 1786 (Fast (skall vara 1783 och 1788) 24/3 1783 § 6, 8/5 1788 § 3, köpt 22/7 1786)	Fast
524	Om lotsålderman Anders Julius Ekmans köp m.m. (Fast 21/3 1827 § 12)	Fast
524	Om överuppsyningsman U. Uppling köp (Fast 23/2 1839 § 2)	Fast
524	Om att länsman Lars Jonsson anklagar alla på Styrsö (Db 21/6 1689)	Db
524	Om Källös "magra hö" m.m. (LKG 7/12 1705 St. 128-29)	LKG
524	Om Anna Enarsdotters ölförsäljning (Db 5/6 1690)	Db
525	Om länsmannens avstängning av en väg (Db 20/6 1695)	Db
525	Om Hans Olofsson och Börje Torbjörnsson (Db 30/9 1763 § 46)	Db

Sid.		Ant.
525	Om Karl Nilsson o. Helena Andersdotter (Db 30/9 1763 § 47, 14/3 1764 § 23 o.f.)	Db
525	Om Lars Jonssons innehav av Lindholmen (Db 10/6 1672)	Db
525	Om Makeleer, Ekestubbe och Kollbäck (OGB:III sid. 120)	OGB:III
525	Om Petrus Olai Kindius (Land sid. 50 – se även Styrö Socken bok s. 106)	Land
526	Om antal djur och djurfoder på Brännö (Db 28/7 1682)	Db
526	Om byordningar, se kap. "Byordningar"	
527	Om lotsar, fiskare, holmar m.m., se resp kapitel i Styrö Socken bok	
527-528	Om laga storskifte på Brännö (LKG 23/7 o.f. dagar 1776, St. 7)	LKG
528	Om länsman Ahlgrens klagan (LKG 21/9 1776, St. 7)	LKG
528	Om laga skiftet 1925	P.J.
528	Om husbehovsväderkvarn (1825) (OGB:III sid. 120)	OGB:III
529	Om "telegrafanstalter"	T-graf III
529	Om telefon å Brännö	G.Kj-Tel
529	Om antal matlag 1831-32 (Sst 1832)	Sst
529	Om antal matlag 1800 (HUS 1799-1800)	HUS
529-532	Om Brännö av idag (1966)	Egiakt
532-533	Om muddring av ränna till Rödsten .	P.J. G-Trakt 43
533	Om Brännö av idag (1966)	Egiakt
534	Om Vinga fyrskepp (E.H. 93, G-T 16/12 1965, GHT 19/11 1929) .	E.H. G-T GHT

Sid.		Ant.
534	Om fyren "Trubaduren" (G-P 30/10 1965)	G-P
534-535	Om Böttö (G-P 23/8 1964)	G-P
535-536	Om vad övrigt står	Egiakt
<u>DONSÖ</u>		
537	Om befolkningsstatistik 1800	S.K. Stat
537	Om tabelluppgifterna .	ST.Past L.D.
537	Om antal hus och deras belägenhet	L.D.
538	Om uppgifter från 1831	L.D.
538	Om uppgifter från 1880-talet resp. 1920-talet (Land sid. 76)	Land.
538	Om fiske, jordbruk och ö-areal m.m.	L.D.
538	Om öinnevånare 1550 (VH 1550 nr. 18 fol. 149)	VH
538	Om "Pedher" 1581	Fsb
538	Om åbor 1566	VH
538	Om åbo 1578	VH
538	Om Jon Börjesson å 1590-talet	Fsb
538	Om Pedhers änka	VH
538	Om Börje och Olof Jonsson	Fsb
538	Om Anders Fagg 1635	Fsb
538	Om invånare 1653	MANT.L
538	Om antalet invånare 1672	MANT.L
539	Om "amiralens öar" m.m.	OGB:III
539	Om Fehrlings köp (Db 28/2 1733 § 10 – 24/2 – köp)	Db
539	Om Per Donbergs försäljning (Db 26/3 1788 § 18)	Db
539	Om Petter Jonssons försäljning (Db 29/9 1829 § 1)	Db
539	Om Johans H-dotter Bloms auktion (Db 29/9 1829 § 3 – 27/7-29)	Db

Sid.		Ant.
539	Om laga storskifte 1781-82	LKG
539	Om enskifte och laga skifte 1807 rep. 1887-88	OGB:III
540	Om Rårholmen och Carl Eliasson (Db 28/10 1864:5)	Db
540	Om "Gobbesholmen" och Johannes Gustafsson (Db 2/3 1866:4, anger arrende från 25/3 1863)	Db
540	Om Kårholmen (G-T 15/12 1963)	G-T
540	Om Stora Förö (Svenska öarna, Gösta Skoglund 1950)	
540	Om Lilla Förö 1689 (Db 21/6 1689)	Db
540	Om tvist ang. Förö 1739 (Db 14/3 1739 §3)	Db
541	Om kronofogdens klarläggande 1822 (Db 18/10 1822 (18)) – skrivelse: "Göteborgs fögderis Kronofogde Contoir den 9/9 1822 J G V Funch"	Db
541-542	Om "åldringsvård" 1682 (Db 28/7 1682)	Db
542	Om David Niefeldts mål (Db 8/5 1775 § 5)	Db
542	Om första tinget på Donsö 1628 (maj)	Db
542-543	Om regler å Donsö 1748 (Db 28/5 1748 § 21)	Db
544-545	Om fisken av skilda slag, båtar m.m. (G.B.hus angivna år – L.D.)	G.B.hus L.D.
545	Om antal yrkesfiskare m.m.	L.D.
545	Om fraktfart under 1920-talet	Land
545	Om fraktfartyg m.m. i början av 1950-talet	S.K.L. 51
545-546	Om hamnutrymmen, vågbrytare m.m.	G.A.C.
546-548	Om iakttagelser vid promenad på Donsö	Egiakt

Sid.		Ant.
<u>KÄNSÖ</u>		
549-550	Om förordning från 1721 "Om smittsamma sjukdomars förekommande" (K. M:ts förordning 14/12 1721)	K-för 21
550-551	Om karantänsreglemente fr. 1770	K-regl 70
551-552	Om pesten m.m. 1710 (Läke sid. 236 ff)	Läke
552	Om förbud att mottaga skänker	K-regl 70
552	Om lantmätning 1773 (hus på Känsö) (LKG 5/8 1773)	LKG
553	Om brännöbornas klagomål ang. höbärgning m.m. (LKG 8/7 1772 St. 8)	LKG
553	Om Nils Tengbergs trankokeri m.m. (L.I.H. 1780 E. VI:7 nr 36) (se sid. 396-397 i Styrö Socken bok) (Land sid. 83-84)	L.I.H. Land
553	Om Adam Gawin 1787 (L.I.H. 1787 E. VI:9)	L.I.H.
553	Om Gawins kontrakt med brännöborna 1794 (Land sid. 84)	Land
554	Om gula febern, arrendekontrakt med Gawin m.m. (Naut) (Land sid. 84)	Naut
554	Om karantän ombord på fartygen	Naut
554	Om Anders Backman m.m.	Naut
554	Om karntäns-kommisionen m.m. (Naut) (Land sid. 84 ff)	Naut
554-555	Om läkare – hus – pengar – besittningsrätt till Känsö m.m. (Naut) (Land sid. 85)	Naut
555-557	Om uppgifter ur reglementen (Se angivna reglementen)	
557	Om spanska trupper m.m. (Tis. sid. 346)	Tis.
557	Om sjukdomar vid västra armén (Land) (Tis. sid. 347)	Land
557-558	Om byggnads- och kostnadsförslag i mars 1812 m.m. (Land sid. 86)	Land
558	Om överlåtelsen av Känsö 1815 (Land sid. 86)	Land

Sid.		Ant.
558	Om utanordnande av 5000 riksdaler banco (Land sid. 86)	Land
558	Om 1816 års arbeten – hur husen förlades etc. (Land sid. 86)	Land
558	Om byggnadernas storlek, utseende samt användning)	P Dubb
558-559	Om bygghusen, Känso torn, middagen m.m. (Land sid. 86-87 – Naut)	Land Naut
559	Om anstaltens avsyning 1819 (Land sid. 87)	Land
559	Om den årliga staten, antalet tjänstgörande personer m.m. (Land sid. 88 – Naut)	Land Naut
559-560	Om befälhavare, trädplantering, , traktör m.m. (Land sid. 88 – Naut)	Land Naut
560	Om lotsarna ”som blev fullkomligt renade”	Naut
560-561	Om ”sjömansbegravning” av smittade (Land sid. 91)	Land
561	Om att ingen pestsjuk vårdats på anstalten ännu 1825	Naut
561	Om ”Cholera morbus” m.m. (Land sid. 92)	Land
561	Om kanonbatterier m.m. (Land sid. 88)	Land
561-562	Om kanonslupen ”Aeolus” m.m. (Land sid. 92)	Land
562-563	Om sällskap som påtvingats karantän (se re-sp. Angivna böcker)	
563	Om antalet matlag 1832 (Sst sid. 92 – Naut)	Sst Naut
563	Om kostnader 1832 (Sst 1832)	Sst
563-564	Om antalet karantänssökande fartyg (Land sid. 92-94) (Naut)	Land Naut
564	Om avvecklingen av anstalten, landshövdinge- ämbetets övertagande – läkaren som chef etc. (Land sid. 94 – Naut)	Naut Land
564-565	Om läkare och befälhavare m.m. (Naut – Land – DOM – inkl. handlingar) .	Naut Land DOM

Sid.		Ant.
<u>KÖPSTADSÖ</u>		
566	Om fiskarbonden "Helge" samt lansmannen	VH
566	Om 1619 års uppgifter	J.B.
566	Om invånare 1653	MANT.L
566	Om matlag 1672	MANT.L
566	Om ägarförhållanden 1648 och senare	OGB:III
566	Om köp av frälseränta 1839 (Db 4/6 1839 § 12)	Db
567	Om "skutebrödernas" skänker till kyrkan	Fsb
567	Om Christopher G:son Gädda (S.K.:III vigselboken 11/1 1756 - Anna Petersdotter)	S.K.:III
567	Om försäljning av "Nina"	P.J.
567-568	Om Anders Larssons resa 1848 m.m. (Db 12/8 1848 § 3 och ff urtima ting)	Db
568	Om Ebbesson och Mörk (Db utslag 29/4 1846 § 159) (Db 19/1 1844 § 77)	Db
568	Om Andreas Bryngelssons konkurs (Db 29/7 1843 § 1)	Db
569	Om öns goda hamn	A Sch
569	Om Carl Wallmans islagna järnringar m.m. (Db 27/9 1763 § 38)	Db
569	Om utdrag Byordning 1835 – se kap. Byordningar	
569-570	Om fördelning av 40 marker jord – inkl. tabelluppgifter (Db 16/9 1766 § 19)	Db
570-571	Om laga storskifte 1781 (LKG 7/5 1781, 9/7 1781, 20/9 1782 (Styrsö I))	LKG
571	Om Köpstdadsö i nutid (1966)	Egiakt

Sid.		Ant.
572	Om Hans och "Enkan" på Styrö 1550 (VH 1550 nr 18, fol.149)	VH
572	Om uppgifterna från 1565 (VH 1565:18:4)	VH
572	Om Hans och Olof Bill samt Nils Helgesson och Gudmund Svensson	J.V. Fsb
572	Om personuppgifter från 1653	MANT.L
573	Om matlag 1672	MANT.L
573	Om "skutebröder" m.m.	Fsb
573	Om personer med namnet Billich (S.K.:I – Födelseboken) .	Fsb SKR S.K.:I
573	Om befolkningsantal 1800	S.K. Stat
573	Om övriga befolkningstal .	ST.Past L.D.
573	Om amiral Ancharhjells innehav m.m. 1648	OGB:III
574	Om Norgården och Ancharhjelm m.m.	OGB:III
574	Om kyrklig verksamhet (se noter vid kyrkokapitlen)	
574	Om Gawin, Gibson m.fl. (Fast 7/12 1808 152:16, köp 8/7 1806-2/7 1807)	Fast
574-575	Om S. Borgmans trankok om 2 kittlar (L.I.H. E. VI:11 Gbg 9/0 1806 – Tillstyrkt 21/9 1806)	L.I.H.
575	Om Johan Martin Meijers silsalteri (L.I.H. E. VI:11 nr 12, Gbg 30/11 1801)	L.I.H.
575	Om B. Elfström etc. (Fast 16/5 1818 152:7, köp 3/4 1817)	Fast
575	Om Joh. Öbergs köp (Fast 28/10 1831: 12, köp 30/12 1822, utbud 19/10 1830)	Fast
575	Om väderkvarn å Banebratten och Thure Lindgren (Db 6/9 1813 – 16/6 1821)	Db
575	Om handlanden J.N. Öhrns köp 1845 (Fast 14/3 1846: (3), 17/11 1845)	Fast
576	Om befolkningstal 1830-talet å Styrö o Tången (S.K. Stat urspr. Ang. i Styrö församlingsblad mars 1961 – upptecknat 1831 av Jacob Forsell)	S.K. Stat

Sid.		Ant.
576	Om befolkningstal 1800 å Styrso o Tängen	S.K. Stat
576-577	Om Anders Andreassons på Tängen grishistoria (Db 25/11 1819 § 111)	Db
577	Om Johanna Hårds försäljning av byggnader vid "Gröne viken" (Fast 16/5 1823 (4), 27/1 1823)	Fast
577	Om Jon Peterssons väderkvarn på Vargö (Db 17/11 1817 §218, 15/6 1821 § 7)	Db
577-578	Om Ingeborg Jonsdotter och Olof Jönsson Burman (Db 13/3 1865 § 37, 11/6 1766 § 131)	Db
578	Om Olena Andersdotter från Tängen (Db 21/10 1801 § 10)	Db
578-579	Om Stjärnvik och J.P.A. Schmidt (G-P 1956 (okänt nummer) artikel signerad Anders Bothén)	G-P
578	Om C.G. Österberg (G-P 1956 (okänt nummer) artikel signerad Anders Bothén)	G-P
578	Om Emma Söderhielm (G-P 1956 (okänt nummer) artikel signerad "Plums")	G-P
579	Om Lotten Berndtsson (G-P 1956 (okänt nummer) artikel signerade Anders Bothén resp. "Plums")	G-P
579	Om rättsfallet ang. en "hagegård" 1734 (Db 6/2 1734 § 10, 3/7 1734)	Db
580	Om sörgårds- och tångebors tvister 1793 (Db 22/5 1793 § 2, 3/10 1793 § 3,4,5,6, o. 8, 9/10 1793 § 90)	Db
580	Om storskifte på Tängens ängsmark Samt angivna markägare (LKG (Styrso nr 5) 28/9 1788)	LKG

Sid.		Ant.
581	Om klandret mot lantmätare Ekström (Db 18/11 1848 § 22, 30/12 1848, 18/3 1849 § 43, 20/6 1849 § 39, 13/8 1849 § 129, 5/10 1849 § 50, 21/2 1850 § 55, 24/4 1850 § 190, 7/6 1850 § 25, 5/10 1850 §§ 40, 42, utslag 30/11 1850 § 169)	Db
581-582	Om den fortsatta striden i ägodelnings- rätten m.m. (Db 26/10 1864 § 39, 22/2 1865 § 28, 29/4 1865 § 129, 7/6 1865 §§ 30, 40, 18/8 1865 § 140, 25/10 1865 §§ 36, 149, 26/2 1866 § 40, 27/4 1866 § 148)	Db
582	Om laga skifte å Tången 1886-87 .	OGB:III s. 124
582	Om Bengt Larssons köp (Fast 15/6 1743)	Fast
582	Om Jonas Jönssons köp (Fast 9/11 1790 § 19)	Fast
582	Om Carl Larssons affär (Fast 15/10 1835 § 5 – 4/7 1835)	Fast
582	Om Carl Nilssons affär (Fast 1/5 1844 § 1 – OBS! 1884 är fel angivet)	Fast
582	Om S.A. Lydéns försäljning (Fast 28/10 1844 § 5)	Fast
582	Om båtförsäljning 1843 (Fast 28/10 1843 § 12) (OBS! att samtliga ovannämnda är salu-eller köpebrev)	Fast
582-583	Om Olof Löfkvists tillgrepp m.m. (Db 31/12 1817)	Db
583	Om Maria Andersdotter – ihjälfrusen (S.K. Stat 10/10 1825 50 år gammal)	S.K. Stat
583	Om Jonas Asperot 1756 (Db 13/12 1756 § 37)	Db
583-585	Om Styrö Kustsanatorium	Orell
586-588	Om Styrö Havsbad m.m. (Skildring i Göteborgs Handels & Sjöfartstidning (okänt nr) Lördagsläsning: Styrö – stenöken som blev en lummig träd- gård (av Claes Krantz) serie: Sommarkust IV (senare åter- givet i boken Societet i sommarsol – 1962) samt Göteborgs-Posten 30/7 1958: "Krogrond i sekelskiftets Göteborg – BRATTEN (av Rich. Berlin)	SNT

Sid.		Ant.
589-593	Om Styrös av idag (1966)	Egiakt
<u>VRÅNGÖ</u>		
594	Om Anders och Anund på Vrångö 1550 (VH 1550 nr 18 fo. 149)	VH
594	Om Nylöse Magistrats intyg 1481 (se bild invid sid. 24 i Styrös Socken boken)	
594	Om beteckningen "Wronngiessundh" o.s.v.	Nyl.
594	Om Anders och Olof på Vrångö 1565 (VH 1565:18:4)	VH
594	Om bebyggarna 1600 .	J.B. Fsb
595	Om personuppgifter 1653	MANT.L
595	Om uppgift från 1661	MANT.L
595	Om uppgift från 1672	MANT.L
595-596	Om ett strandat holländskt skepp (Db 22/6 1691)	Db
596	Om byordningar å Vrångö – se kap. "Byordningar"	
597	Om markköp 1799 (Fast 15/5 1799 § 28)	Fast
597	Om inköp av frälseräntan 1777 (Fast 4/2 1777 § 1)	Fast
597	Om Olof och Carl M. Johanssons försäljning 1847 (Fast (salubrev) 2/2 1848 § 3)	Fast
597	Om markvärdet 1959 o.s.v. (G-P 5/5 1959)	G-P
597	Om Sven Olofsson Wijk (G-P 5/5 1957)	G-P
597	Om Johanna Hård – exekutiv försäljning av egendom (Fast 5/3 1831 § 9)	Fast
598	Om återgång till backefiske, när bränslet tröt (Land sid. 63)	Land
598	Om primitiva kullerstensbryggor (Land sid. 62)	Land
598	Om tillbyggnad av vågbrytare o pirarmar (Land sid. 63 – bl.a. förlängning 1914)	Land
598-601	Om övrigt år sid. 598-601	Egiakt

Sid.		Ant.
<u>NÅGOT OM STYRSÖ KOMMUN AV IDAG</u>		
604-605	Om kommunalfullmäktige o. kommunalnämnd m.m.	Fhager
605	Om doktor Wastenius på Känsö – ”instängd” under koleraepidemin (se sid. 471)	
606	Om de namngivna läkarnas insatser (Tag hjälpa bokens personregister)	
606	Om provinsialläkare K.J. Kristianson (G-P 8/9 1963)	G-P
606	Om kyrkoherde Mjöbergs bilfärd (G-T 24/7 1963)	F-T
606-607	Om fjärdingsmän o polismän; länsmän och lands- fiskaler	EJohn
607	Om Eric Gedda (G-P 6/3 1964)	G-P
607-609	Om brandförsvaret	Brand
609-612	biblioteken	M-Andr
612	Om utdebiteringen i kommunen	H-Ols
613	Om Hemvärnet, Lottarörelsen o Röda Korset (G-P 19/6 1964)	EJohn G-P
613	Om Styrso Skyttegille	EJohn
613	Om Donsös Skytteförening samt Vrångös	EJohn
613	Om Hembygdsföreningen	EJohn
614	Om Hem och Skola-föreningen .	EJohn Erl-J.
614	Om Naturskyddskommittén å Donsö	EJohn
614-615	Om övriga uppgifter å sidorna 614-615	EJohn
616-619	Egen sammanfattning med stöd av kommunal- kamrer Olssons fakturaunderlag	

[Åter till INNEHÅLL](#)

ORTNAMNSREGISTER

Innefattande ej blott sedvanliga ortnamn utan även namn på föreningar, institutioner etc. med den gemensamma nämnaren att de har eller har haft någon form av anknytning till ort, uttryckt i adressbestämning eller annan version av geografisk befintlighet.

-1-

-A-

Aeolusön	614
Afrika	550
Ale härad	434
Almeberget (Köpstadsö)	301
Almedahls fabrik	156
Amerika	243, 335
Anderstorp	53
Anholt	426
Anne dal	147
Apelvik	512
Ararats berg	9
Arbores skog	591, 592
Arkangelsk	112
Asker	125
Askim	105, 123, 125, 127, 285, 361, 413, 617
Askimsfjorden	162
Askims härad	27, 244, 273, 276, 281, 292, 336, 434, 472, 482
Askims häradsrätt	245, 279, 313, 349, 357
Askims kyrka	53
Askims o Östra Hisings härad	472
Askims socken	36, 112, 405, 437
Askimsviken	12
Askome	139
Askum	189
Asperö	13, 17, 25, 50, 35, 39, 42, 43, 50, 51, 61, 64, 76, 77, 81, 93, 95, 379, 99, 100, 140, 164, 169, 170, 176, 179, 183, 186, 188, 189, 193, 194, 195, 196, 200, 201, 202, 209, 210, 211, 212, 215, 222, 226, 230, 232, 235, 237, 244, 245, 262, 267, 269, 270, 271, 276, 278, 283, 284, 292, 293, 294, 301, 303, 304, 313, 314, 316, 317, 319, 321, 325, 327, 329, 341, 344, 345, 377, 378, 379, 380, 387, 392, 403, 411, 414, 420, 421, 422, 423, 424, 439, 447, 449, 452, 454, 456, 460, 464, 465, 466, 468, 469, 470, 472, 482, 485, 489, 492, 494, 509, 510, 511, 512, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 528, 532, 533, 537, 542, 597, 604, 605, 608, 611, 615, 618
Asperö-Brännö Betelförsaml.	164, 168, 169, 520
Asperö by	77
Asperö folkskola	201
Asperö hamn	521
Asperö holme	517
Asperö mindre folkskola	189, 202
Asperö skolhus	140
Asperö skolrote	194, 202

Asperö småskola	201
Asperö sund	518
Asperö Valen	13, 17, 533
Aspholmarna	443
Australien	367

B -

Backa	540
Backa socken	347
Balltorp	402
Baltasound	146
Banebratten	176, 244, 245, 248, 249, 250, 252, 254, 258, 260, 263, 320, 324, 331, 348, 351, 399, 421, 481, 574, 575, 577
Barbareskstaterna	550
Barnavårdsnämnden, Gbg	615
Barnavårdsnämndens Fritidsbyrå	614
Bergegård, Brännö	29, 272, 522, 525, 528, 529
Berlin	383
Betelförsamlingen, Vrångö	168
Betelkapellet, Asperö	169
Betelkapellet, Brännö	164, 169
Betelkapellet, Vrångö	168
Betlehemskyrkan, Göteborg	151, 159
Bibliotekstjänst, Lund	611, 612
Billdal	418
Björgvin	309
Björkö	169, 420, 430, 512
Björköfjorden	409
Björlanda	446
Björlanda kyrka	53
Björnafjord	309
Blekinge	150
Bohus-Björkö	426
Bohuslän	11, 14, 21, 25, 39, 150, 226, 234, 387, 392, 393, 407, 414, 420, 435, 441, 443, 445, 474, 557, 563, 585
Bohusläns Missionsförening	159, 162
Bohusläns regemente	558
Bollebygd	208
Borgvattnet	146
Borås	165
Borås Filadelfiaförsamling	165

Brandnäs	75
Bratten	58, 242, 243, 245, 306, 324, 326, 470, 486, 578 586, 588, 589, 591, 592, 614
Brattens Badhus Aktiebolag	587
Brattens badinrättning	586
Brattens Nya Restauration	587
Brattholmen	378, 453, 517
Bravik	589
Braviks backe	257
Braviks brygga	57, 124, 480, 591
Braviksvägen	480
Brevik	247, 274
Bro	128, 147
Brottkärr	12
Brustholmarna	614
Brånäs	75
"Brändö vette"	528
Brännholmen	12, 32, 385
Brännholmsviken	17, 20, 32, 36, 385, 389, 390, 574, 593
Brännö	13, 17, 18, 25, 26, 28, 29, 35, 39, 42, 43, 44, 45, 47, 50, 51, 66, 69, 71, 76, 77, 79, 81, 82, 91, 92, 95, 98, 100, 106, 114, 117, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 141, 155, 164, 169, 170, 174, 179, 183, 186, 187, 188, 189, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 200, 201, 202, 209, 210, 212, 215, 222, 223, 226, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 238, 241, 242, 263, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 279, 280, 301, 303, 304, 308, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 320, 323, 359, 360, 362, 364, 365, 367, 373, 374, 375, 376, 377 378, 379, 380, 381, 382, 387, 392, 397, 402, 404, 414, 415, 416, 420, 433, 434, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 447, 449, 452, 453, 454, 455, 456, 459, 460, 462, 464, 465, 466, 468, 469, 470, 471, 473, 474, 475, 476, 480, 481, 482, 483, 485, 489, 492, 493, 499, 500, 501, 502, 510, 514, 515, 518, 519, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 535, 536, 537, 538, 539, 541 553, 555, 572, 574, 577, 594, 595, 603, 604, 605, 608, 609, 611, 613, 615, 616, 618
"Brännöarna"	9, 24, 27, 29, 308, 309, 310, 311, 376, 433 434, 522
Brännö badförening	615
Brännö Bergegård	523
"Brännö brygga"	529, 530, 531
Brännö Faggegård	315
Brännö folkskola	196, 197, 201, 202
Brännö handel	529, 532
Brännö Klavesgård	524
Brännö (klock)-stapel	74
Brännö kyrka	69, 70, 71, 73

-4-

Brännö kyrkogård	139
Brännö kyrkogårdsförening	71
Brännö lotsskola	187
Brännö Norgård	463, 474, 524
Brännö o. Asperö skolrote	186
Brännö skola	212
Brännö skolhus	82, 140, 143, 202
Brännö skolrote	194, 197, 202
Brännö småskola	201, 202
Brännö strand	481
Brännö Sörgård	316, 524
Brännötinget	268, 315, 316, 317, 318, 319, 359, 360
Brännö Ungdomssällskap	530, 615
Brännövik	509, 510, 512, 605
Brömsebro	27, 359
Buskär	78, 113, 124, 128, 202, 235, 378, 387, 415, 436, 464, 527
Byn, Asperö	168
Båstad	133, 567
Bäve	189
Böttö	202, 367, 423, 464, 534, 535
Böttö fyr	367

-C-

Café Johans församling, Gbg	147
Carlssund	371
Carlstens fästning	443
Centralbiblioteket, Gbg	215, 611, 612
Ceylon	165
Christiansand	556

-D-

Dalarna	197
Dalarö	374
Dalsland	189
Danaholmen	24, 25, 26, 27, 28, 40, 78
Danmark	308, 310, 384, 387, 396, 418, 419, 427, 429, 517, 562
Danmarks Lilja	363, 378
Danska liljan	24, 78, 124, 527
Delfins Sommarhemsförening	614

Den gamla svenska skärgården	9, 24, 313
Donsö	11, 12, 13, 15, 25, 29, 35, 39, 40, 42, 43, 50, 51, 60, 61, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 95, 98, 103, 106, 110, 113, 118, 126, 130, 131, 141, 146, 147, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 165, 173, 176, 177, 179, 180, 186, 189, 190, 192, 194, 195, 196, 197, 200, 201, 202, 203, 205, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 220, 222, 226, 227, 228, 230, 232, 234, 235, 236, 243, 244, 248, 262, 263, 266, 267, 268, 269, 271, 276, 294, 295, 296, 298, 299, 304, 312, 314, 325, 341, 342, 351, 352, 378, 379, 380, 387, 411, 412, 414, 416, 417, 419, 420, 421, 423, 424, 426, 427, 428, 429, 431, 439, 442, 449, 451, 453, 455, 456, 460, 462, 464, 465, 466, 468, 470, 474, 475, 480, 482, 486, 488, 493, 494, 502, 508, 509, 510, 512, 513, 514, 515, 517, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 570, 574, 588, 589, 593, 595, 598, 600, 604, 605, 607, 608, 609, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618
Donsö byordning	175
Donsö Faggegård	156, 220, 538, 539
Donsö fiskehamn	431, 609
Donsö folkskola	201, 202
Donsö församlingshem	69
Donsö Huvud	613
Donsö Idrottssällskap	614
Donsö Kapell	66, 69
Donsö Kyrka	68, 69, 70, 73
Donsö kyrkobrodrakår	67
Donsö kyrkogård	153
Donsö mindre folkskola	190
Donsö Missionsförening	159, 164, 543, 547
Donsö Municipalsamhälle	145
Donsö Nedergård	460, 538, 539
Donsö Poststation	509
Donsö prästgård	67
Donsös begravningsplats	16, 81
Donsö simskola	613
Donsö skolbibliotek	215
Donsö skolhus	189, 192
Donsö skolrote	201, 208
Donsö skytteförening	613
Donsö slöjdskola	186
Donsö småskola	189, 201, 202
Donsö sund	60, 253, 488, 546, 593
Donsö Ungdomskrets	69
Donsö-Vrångö hemvärnsområde	613

-6-

Drottningporten	551
Drängsered	146
Dykarklubben Poseidon	435
Dynekilén	441, 442
Dynholmen	378, 402, 415, 456, 460, 470, 514, 527, 533

-E-

Ekskär	360
Elfsborgs län	178
Elfsborgs regemente	559
Elfsyssel	78
Elimförsamlingen, Styrö	164, 165
Elimkapellet, Styrö	164
Elvsåker	109
England	161, 301, 373, 387, 388, 420, 427, 470
Ertebölle	14
Etiopien	168
Europa	470, 563
Evangeliska missionsförsamlingen, Göteborg	151, 152

-F-

Fagerholm	550
Faggegården, Brännö	29, 114, 272, 522, 528, 529
Faggegården, Donsö	29, 271, 276, 295
Falkenberg	144, 147
Finland	550
Fiskebäck	168, 250, 251, 351, 378, 426, 504
Fjäre härad	358
Fjärskär	364
Flekkefjord	428
Flen	160
Floda	191
Flundre härad	434
Fläskö	388
"Forkerta Werlden"	397
Forshälla	144
Fotö	24, 351, 415, 445, 512
Frankrike	387
Fredrikshamn	419, 442
Friesland	86
Främre Orienten	550

-7-

Frölunda	42, 105, 123, 127, 188, 380
Frölunda kyrka	37, 38, 39, 60, 105, 538, 567
Frölunda och Askims pastorat	138
Frölunda socken	33, 36
Frölunda Stom	281
Frölunda östra skolhus	481
Furufjell (Styrsö)	191
Fuxerna	119
Fässberg	35, 37, 46, 96, 105, 112, 123, 414, 483
Fässbergs pastorat	37
Fässbergs socken	36
Förefjäll (Styrsö)	119, 301, 579
Förö	113, 118, 295, 301, 378, 492, 503, 540, 541, 614

-G-

Gabrielslycka	14
Galterösund	13
Galtö (t—erö)	13, 17, 24, 78, 124, 373, 387, 485, 533
Galtö huvud	365, 535
Gamla Gumman	534
Gamla svenska skärgården	43 89, 617
Gamla Varvet	126, 253
Gamlestaden	321
Gdansk	146
Genua	146
Getskär	550
Getterön	452
Geveskär	202, 535
Gibraltar, fa—ttigvårdsinr.	140
Gobbesholmen	540
Godahoppsudden	123
Gossbydal	14
Gotland	334, 550, 582
Gravarne	488
Grenaa	429
Grundsund	426
Gräsholmen	378
Gröne Viken	397, 577, 578
Grönlands kust	9
Grötö	414, 512
Gullholmen	222, 323, 403, 423
Gustafsfors	189

Gyssefjäll	22
Gårdarike	310
Gåsesund	380
Gällstad	127, 128
Gärdet, Asperö	169
Göta Hovrätt, Jönköping	126, 127, 259, 344, 354, 355
Göta Källare	579
Götaverken	517
Götaverkens arbetares förening för rekreation	614
Göta Älv	24, 27, 308, 312, 414, 434, 484
Göteborg	64, 66, 69, 70, 71, 73, 79, 91, 105, 109, 112, 113, 116, 117, 119, 122, 123, 124, 140, 142, 144, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 158, 159, 161, 164, 165, 172, 180, 188, 189, 194, 198, 210, 211, 212, 214, 215, 219, 223, 229, 232, 234, 237, 240, 249, 252, 253, 257, 306, 312, 321, 322, 328, 330, 332, 333, 335, 339, 348, 355, 363, 366, 371, 374, 377, 380, 389, 393, 396, 397, 409, 410, 411, 414, 415, 418, 420, 423, 427, 434, 435, 438, 439, 440, 443, 447, 458, 474, 485, 486, 487, 489, 498, 500, 501, 502, 505, 519, 521, 523, 528, 532, 534, 550, 551, 552, 553, 554, 557, 562, 563, 573, 575, 580, 584, 586, 590, 607, 612, 614, 616, 617
Göteborgs Aktie-Bolag	410
för storsjöfiske	
Göteborgs Arbetareförening	82
Göteborgs Barnbördshus	222
Göteborgs Barnhus	131, 142
Göteborgs Fögderi	229, 501
Göteborgs Fögderis före- läsningsförening	204
Göteborgs Hamn	41, 441, 444, 494, 534, 535
Göteborgs Högskola	24
Göteborgs inlopp	435
Göteborgska Magasinet	244
Göteborgs Katedralskola	121
Göteborgs Kurhus	472
Göteborgs Landsarkiv (GLA)	456, 457
Göteborgs läroanstalter för barnmorskor	220
Göteborgs Motorbåtsförening	614
Göteborgs Motorbåt Sällskap	614
Göteborgs Museum	18, 32, 64
Göteborgs norra skärgård	308
Göteborgs Nya Ångslupsaktiebolag	205

Göteborgs o Bohus län	25, 273, 281, 300, 301, 393, 397, 504
Göteborgs o Bohus läns	410
Aktie-Bolag för storsjöfiske	
Göteborgs o Bohus läns	608
Brandförsvarsförbund	
Göteborgs o Bohus läns	426
Havsfiskeförening	
Göteborgs o Bohus läns	
Hushållningssällskap	409, 413
Göteborgs o Bohus läns lantränteri	363
Göteborgs Polisdistrikt	607
Göteborgs-Posten	593
Göteborgs Predikantförbund	159
Göteborg på Hisingen	484
Göteborgs Rikstelefonbyrå	143
Göteborgs sjö tullrätt	352
Göteborgsskären	315
Göteborgs skärgård	150, 234, 267, 300, 314, 347, 357, 410, 413, 414, 420, 499, 545, 602
Göteborgs stad	490, 491, 535, 585
Göteborgs Stadsfullmäktige	584
Göteborgs Stift	138
Göteborgs södra skärgård	9, 308, 420, 490
Göteborgs Weckoblad	244
Göteborgs Ålderdomshem	140

-H-

Haga	447
Hagen	539
Hajom	140
Hakefjorden	535
Halland	24, 26, 39, 150, 309, 318, 351, 358, 411, 444, 420, 499, 545, 602
Hallandsgränsen	413, 421
Halmstad	144, 146, 158
Halmstads tullkammare	366
Halsvik	13, 28, 58, 191, 211, 242, 274, 467, 575, 587, 591, 610, 614
Halsviksbryggan	591
Hamburg	44, 64
Hasslöv	123
Hembygdsföreningen, Styrso	613
Hem och Skolaföreningen, Donsö	614
Hem och Skolaföreningen, Styrso	614

-10-

Herrnhut	149
Hisingen	14, 27, 92, 306, 313, 314, 326, 355, 436, 499, 525, 557
Holens stift (Island)	64
Holland	41, 258, 387, 388, 434, 491
Hollända Skepp	386, 595
Holmen (Donsö)	295
Hoskultsstad	309
Hovås	285
Hugö	26
Hult	462
Hundskär	378
Husvik	529, 530, 532
Husviks brygga	530
Hyppel	512
Håverud	168
Hälsingborg	412, 492
Hälsingör	349
Hälsö	428, 489, 492, 512
Härryda	109
Hönö	364, 412, 415, 419, 420, 423, 430, 512, 513
Hönö Betelförsamling	168

-I-

Indien	168
Inholmarna	113, 124, 128, 378, 527
Irland	311, 312
Island	64, 308
Istorp	109, 136, 142

-J-

Jaktvårdsföreningen, Donsö	614
Jaktvårdsföreningen, Styrö	614
Jonsered	138
Jutland	410
Jutska kusten	410
Jylland	249
"Jäfweskär"	362
Järntorget	518
Jättebacken	247

Kalfholmen	44
Kalmar	369
Kalvhagen	606
Kalvsund	371, 418, 501, 512
Kapellebacken, Styrö	41
Kapellplatsen, Styrö	41
Karlskrona	219, 550
Karlstens fästning	355, 497
Kattegatt	420, 423, 429, 432
Kattegatt (fastigheten)	589, 592
Kattholmen	166
Kiel	140
Kina	123
Klavesgården, Brännö	29, 272, 522, 523, 528, 529
Kleva	25, 26
Klevaskären	25, 26
Klinten	351, 575
Klippan	366
Klädesholmen	410, 423
Knarrholmarna	517, 614
Knarrholmen	378, 415, 517, 614, 615, 619
Knarrholmens sund	374
Knippla	355, 420
Koholmen	23, 387
Kongo	164
Kongsbacken	388
Korsberget	497
Korset	75
Korshamn	520
Korsholmen	276, 294, 298
Korsvik	75
Kristiania	309, 367
Kristinehamn	494
Kullen, Styrö	60
Kung Oscars Park	306
Kungsbacka	109, 141, 218
Kungsbackafjorden	308, 309
Kungshamns kapell	417
Kungsringen (å Danska Liljan)	78
Kungs sund	26, 601
Kungsäters pastorat	138

Kungsö	12, 16, 20, 21, 26, 31, 271, 298, 378, 503, 601
Kungälv	128, 134, 135, 228
Kusten (varvet)	335
Kustsanatoriet	613
Kustsjukhuset	368, 506, 512, 593
Kviadalen	13, 17
Kville	146
Kville socken	388
Kvistevik	521
Kyrkobyn	44
Kyrkogården, Styrö	32, 33
Kållerö	105, 112, 158, 483
Kålleröds kyrka	53
Kålleröds socken	36
Kårholmen	32, 378, 380, 385, 540, 615
Kårholmens sommarstugu- förening – ATH	615
Kårholme skär	32
Källö	13, 31, 50, 51, 61, 123, 201, 235, 246, 330, 336, 339, 456, 464, 470, 471, 480, 514, 527, 537, 589, 614
Källö-Knippla	426, 512
"Kälsö"	397
Känsö	13, 30, 50, 51, 81, 82, 124, 132, 133, 195, 202, 205, 222, 227, 229, 230, 235, 237, 239, 262, 265, 266, 303, 305, 359, 371, 396, 398, 402, 407, 410, 456, 467, 471, 474, 476, 483, 487, 499, 500, 505, 514, 527, 535, 537, 553, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 564, 565, 605, 606
Känsö brygga	406
Känsö hamn	555
Känsö karantänsanstalt	499, 502, 557
Känsö kyrkogård	565
Känsö torn	549, 559, 565
Känsö vik	359
Käringberget	382, 434
Käringön	224, 351, 549
Kärre	269, 321, 472, 481, 482, 483
Kärre gästgivaregård	482, 483
Kärre tingshus	355
Köpenhamn	112, 116, 367, 369

Köpstadsö	13, 17, 24, 26, 28, 30, 39, 42, 43, 47, 50, 51, 61, 81, 95, 98, 102, 125, 126, 140, 179, 183, 186, 187, 190, 194, 195, 200, 201, 202, 203, 209, 210, 212, 215, 222, 226, 227, 231, 232, 234, 235, 240, 241, 263, 278, 380, 387, 399, 400, 403, 405, 407, 414, 416, 438, 447, 449, 454, 456, 462, 464, 465, 466, 470, 481, 482, 489, 493, 494, 511, 512, 514, 515, 517, 522, 529, 537, 566, 567, 568, 569, 571, 573, 581, 596, 605, 608, 618
-----------	---

Köpstadsö folkskola	190, 201
Köpstadsö mindre folkskola	202
Köpstadsö skolrote	202
Köpstadsö småskola	190, 201
Kössö Vänner	615

-L-

Landskrona	428
Landsort	374
Landvetter	109
Laxådal	309, 312
"Lendzmansgorden"	522
Lidan	47
Lihult	14
Lilla Fiskebäck	438
Lilla Förö	540
Lilla Källö	31
Lilla Känsö	125, 174, 301, 397, 398, 402, 456, 464, 470
Lilla Solvik (Styrsö)	582
Lindberg	130
Lindholmen	525
Lindome	109, 132
Lindome socken	132
Linköping	261
Linås	315
Ljungskär	402
Lund	112, 117, 119, 131, 135, 136, 139, 140, 142, 144
Lundby	27, 49, 146, 436
Lundkulan	579
Lübeck	369
Lydolfstorp	25
Lysekil	152, 309, 412, 492, 534
Lyse socken	388
Långeberg	288, 317
Långedrag	287, 587

-14-

Långedragrestaurationen	490
Långesand	379
Långås lider	355
Långhem	136
Läsö	349, 402, 432
Lökholmen	378, 379
Lökholmsskärgården	601
Lönndal	531

-M-

Majorna	397
Malmö	337, 453
Malö	308, 423
Marseille	558
Marstrand	376, 388, 393, 415, 416, 443, 486, 492, 497, 500
Marstrandsfjorden	418
Marstrands fästning	356
Masthugget	237, 355, 397, 553
Medelhavet	550
Medevi	217
Mexico	147
Missionsförsamlingen Donsö	157
Missionskyrkan Donsö	160
Mittvik (Vrångö)	12, 168, 598, 599
Mittviks brygga	601
Mjöbäck	146
Mollösund	402, 507
Morlanda	136, 403
Morups Tånge	366
Mosskullen	571
"Myl och Mystre sund"	308
Myra (å Brännö)	77, 78, 79
Myrö Valö	11, 12, 15, 16
Måseskär	418
Mölndal	124, 151
Mölndals galgbacke	244
Mönster	308

-N-

Nedergården (Donsö)	29, 271, 276, 295
Nedre kullen (Styrsö)	191
Nidingen	383, 415, 418, 429

-15-

Norden	24, 27, 309, 310
Nordmark	189
Nordre älv	308
Nordsjön	383, 432, 438
Nordön (Donsö)	547
Norge	24, 25, 26, 27, 28, 64, 116, 226, 308, 309, 369, 396, 417, 427, 438, 442, 556

Norgården (å Brännö)	29, 272, 522, 527, 529
Norgården (å Styrso)	28, 246, 247, 274, 572, 574, 581
Norra Bohuslän	309
Norra Kvarken	74
Norra Staregården	407
Norrköping	30, 42, 525, 539
"Norska Hisingen"	24
Norskogsberget	497
Norums församling	70
Nya Haga	462
Nya Lödöse	26, 594
Nya Varvet	138, 219, 349, 443, 497, 498, 499, 500, 561
Nya Varvets signalstation	498
Nya Älvsborgs fästning	335, 356, 442, 443, 497
Nyborg	435
Nylöse (Nya Lödöse)	105, 321, 387
Näs	504
Näset	420, 540
Näset (Donsö)	295
Nötholmen	168

-O-

Oddetorp	38
Olhem	474
Onsala	407, 477
Orust	419, 435, 604
Oslo	28
Ostindien	123
Ostindiska Kompaniet (Gbg.)	125
Otterhällan	499

-P-

Partille kommun	609
Pilholmen	298
Pixbo	321
Plymouth	161
Plymouthförsamlingen Donsö	156, 161

-16-

Polen	470
Prästgårdslyckan	139
Pustervik	151
Pölsebo	557

-R-

Ransäter	153, 208
Redbergslid	551
Rivö	13, 17, 25, 26, 75, 76, 77, 79, 271, 283, 292, 362, 378, 436, 485, 516, 517, 519, 520, 521, 533
Rivöfjorden	415, 555
Rivö sunds öar	376
Roskilde	89, 435
Rotholmen	550
Rotterdam	146
Ryda	196
Ryssland	226, 310, 445
Råda	105, 189
Råda socken	36, 112
Rårholmen	378, 380, 503, 540
Råå	492
Rättaren	12, 600
Rättarens fyr	600
Rävholmen	289, 378, 379, 540
Röda Korset	613
Rödsten (Brännö)	223, 272, 481, 492, 493, 494, 513, 518, 519, 532
Rödstens brygga	519, 532
Rönnskär	301, 398
Rörholmen	269
Rörö	351, 355, 357, 361, 367, 411, 412, 413, 421, 426

-S-

Sahlgrenska lasarettet	241, 328, 329, 554
Salemförsamlingen, Gbg	164
Salskärsudde	13
Saltholmen	487, 491, 492, 493, 494, 513, 518, 519, 532
Sandkällan	15
Sandkällebacken	15
Sandvik	18, 431, 587, 589
Sandvikskullen	579
Sannaskolan	210, 212, 214
Segelsällskapet Aeolus	614
Seglora	122, 188
Shetlandsöarna	144

Sibirien	149
Sickla	149
Sillfarsholmen	614
Simrishamn	429
Sjömansholmen (Sjö-)	17, 32, 378, 380, 385, 336, 615
Sjöfartsmuséet, Göteborg	435
Sjömansgrottan	17
Skagen	349, 367, 383, 402, 410, 422, 426, 429
Skagens Odde	367
Skagerack	420, 432, 433, 438
Skandinaviska Banken Donsö	612
Skara	189, 197
Skaraborgs regemente	562
Skarholmen	12
Skarviks holme	245
Skee församling	208
Skee socken	14
Skeppholmen	388
Skeppsbron	489, 491
Skeppshults socken	135
Skifteskärsleden	485
Skimansholmen	276
Skogsberget (Brännö)	301
Skottland	387
Skutviken	532
Skåne	25, 150, 407, 461, 567
Skägge	53
Skändla by	338
Skäret	243, 488, 587, 592, 593
Slite	550
Släp	208
Slätta damm	306
Smygholmen	378
Smyrnförsamlingen, Gbg	170
Småland	150, 161
Smögen	166
Smögholmen	517
Smörslagan	364
"Snobbrännan"	589, 618
Solberga	347
Solvik	19, 585
Sotenäs	309
Spanien	554

Spekeröd	125
Stenskär	50, 201, 227, 235, 399, 456, 470, 480, 514
Stenskär nr 2	398
Stenungsund	222
Stigbergsåsen	499
Stjerncreutzka skolan	151
Stjärnvik	265, 486, 578, 586, 587
Stjärnviks Havsbads AB	501, 578
Stockerängen (Styrsö)	191
Stockholm	58, 67, 109, 131, 149, 231, 369, 374, 460, 500, 501, 523
Stockholmen	335
Stockholms skärgård	550
Stora Brottet	367
Stora Bält	435
Stora Förö	540, 614, 615
Stora Hovås	437
Stora Kalfsund	555
Stora Knarrholmen	492, 517
Stora Källö	31, 527
Stora Känsö	129, 156, 459, 460, 462, 474, 618
Stora Lundby	146, 158
Stora Mosskullen	13
Stora Måsekullen	378, 380
Stora Rävholmen	13, 385
Stora Rös	15, 19, 20, 33, 484, 549, 593
Storegården	274
Stretered	585
Styresö Capell	32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 63, 64, 78, 79, 89, 103, 105, 106, 389, 390, 567, 574, 602, 603
Styrsö	10, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 25, 28, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 59, 60, 61, 64, 65, 67, 75, 81, 86, 88, 89, 93, 95, 96, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 118, 119, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 130, 133, 134, 136, 137, 138, 140, 142, 144, 146, 150, 154, 155, 159, 161, 162, 164, 168, 170, 172, 173, 175, 176, 179, 180, 183, 186, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 200, 201, 202, 203, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 226, 227, 229, 230, 232, 234, 235, 237, 243, 244, 245, 246, 249, 251, 257, 262, 263, 264, 266, 270, 274, 275, 284, 285, 286, 288, 289, 292, 297, 301, 305, 306, 313, 314, 317, 318, 319, 321, 324, 325, 326, 329, 336, 337, 339, 348, 351, 353, 360, 361, 364, 366, 368, 378, 379, 385, 386, 390, 394, 395, 399, 402, 403, 406, 407, 413, 414, 415, 422, 423, 424, 425, 427, 428, 432, 439, 442, 444, 446, 447, 449, 450, 451, 452

Styrsö	453, 454, 455, 456, 459, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 474, 475, 480, 482, 486, 487, 488, 493, 494, 497, 501, 502, 503, 507, 508, 509, 510, 512, 514, 522, 523, 524, 525, 529, 536, 537, 538, 539, 540, 543, 544, 545, 546, 548, 549, 568, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 580, 582, 583, 585, 586, 587, 588, 589, 593, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618
Styrsö Banebratten	254
Styrsö Bratten	170, 244, 306, 466, 487, 488, 531, 586
Styrsö Bollklubb	614
Styrsö by	58, 128, 191, 470
Styrsö Folkbibliotek	610
Styrsö folkskola	190, 201, 202, 203
Styrsö församling	24, 65, 101, 106, 112, 114, 120, 129, 131, 179, 226, 229, 237, 238, 240, 241, 245, 262, 294, 347, 407, 425, 454, 472, 475, 476, 482, 497
Styrsö församlingshem	69
Styrsö gamla träkyrka	440
Styrsö Halsvik	414
Styrsö Havsbad	488, 578, 584, 585, 587, 588, 592
Styrsö Hemvärnsgård	613
Styrsö kapellförsamling	106
Styrsö klöfwegång	33
Styrsö kommun	102, 210, 213, 222, 415, 416, 419, 425, 430, 432, 467, 491, 501, 507, 510, 511, 512, 513, 544, 545, 572, 602, 603, 604, 605, 607, 609, 616, 617, 618, 619
Styrsö Kullen	60
Styrsö Kustsanatorium	508
Styrsö Kustsjukhus	223, 368, 501
Styrsö kyrka	45, 49, 54, 55, 59, 60, 63, 64, 65, 69, 92, 93, 96, 107, 117, 130, 175, 290, 296, 297, 299, 315, 317, 324, 348, 520, 578, 602, 603
Styrsö kyrkoarkiv	446
Styrsö kyrkogård	75, 79, 83, 85, 86, 139, 480, 523, 583
Styrsö Missionsförsamling	161, 163, 164
Styrsö Norgård	42, 119, 259, 267, 290, 297, 460, 465, 481, 580, 581, 582
Styrsö Nya Badhus AB	501
Styrsö o Tångens skolrote	186
Styrsö Pastorat	66, 67, 69, 96, 119, 120, 123, 132, 135, 136, 138, 141, 142, 146, 147, 234
Styrsö pastoratsarkiv	456

Styrsö prästgård	473
Styrsö signalstation	497, 498
Styrsö skola	207, 489
Styrsö skolbibliotek	213, 215
Styrsö skolhus	192, 200
Styrsö skolor	205, 208, 591
Styrsö skolrote	201
Styrsö skyttegille	613
Styrsö småskola	190, 201, 202
Styrsö småskolehus	202
Styrsö socken	23, 24, 26, 28, 31, 89, 105, 112, 151, 157, 179, 181, 184, 190, 195, 201, 217, 220, 225, 229, 234, 237, 239, 244, 245, 260, 267, 268, 273, 274, 276, 281, 283, 292, 301, 302, 303, 312, 314, 320, 321, 335, 346, 347, 357, 369, 360, 373, 377, 380, 393, 396, 406, 407, 409, 410, 415, 417, 426, 433, 449, 454, 461, 465, 466, 475, 479, 481, 482, 483, 484, 505, 603, 619
Styrsö Sörgård	42, 59, 91, 119, 207, 258, 269, 283, 285, 287, 290, 297, 402, 460, 479, 574, 575, 580, 581, 582
Styrsö Telefonstation	501
Styrsö Tången	42, 154, 162, 278, 288, 403, 410, 412, 414, 418, 419, 420, 423, 427, 429, 430, 432, 477, 515, 590, 608
Styrsö Tångens Missionsförening	162, 169
Styrsö Vårdhem	14, 585, 593
Styrsö Västergård	379, 572
Stämmö	533
Stämmösund	25, 26, 485, 519, 533, 535
Suggebåden	381
Sundsvall	367
Svartnäs	197
Svenljunga	150
Svenska Hisingen	434
Svenska Kullagerfabriken, Göteborg	167
Svenska Kyrkan, Styrsö	157, 164
Svenska Missionsförbundet	159, 162, 599, 618
Svenska Skiärgården	437, 438
Svenska Västkustfiskarnas Centralförbund	426
Svenska öarna	24, 490
Swenske Öyerne	374, 436
Sverige	24, 25, 26, 27, 28, 36, 42, 120, 132, 149, 260, 261, 308, 329, 358, 359, 384, 420, 434, 496, 501, 504, 583

Svolder	309
Sydamerika	147
Sydostbrottens fryskepp	74
Säby	418
Sällskapet Arbores	585, 587, 588, 592, 614
Sällskapet Asperö Trevnad	520, 615
Särö	533
Säve	127, 151, 407
Sävedalen	26
Sävedals ting	386
Säve kyrka	53
Säveån	321
Söderköping	194
"Söderöijorna"	9, 80
"Södra skären"	9, 12
Södra skärgården	Benämning ej angiven som namn
"Södra Öarne"	376, 504
Sönnered	274
Sörgården (Brännö)	29, 272, 522, 528, 529
Sörgården (Styrsö)	28, 274, 390, 481, 572, 573, 574, 575, 579, 581
Sörkoster	412

-T-

Tanum	197
Tapeshavet	13, 14
Tibet	164
Tislered	196
Tistlarna	26, 165, 208, 222, 248, 349, 357, 358, 362, 363, 379, 381, 485, 495, 502, 503, 510, 594, 618, 619
"Tiulföbergen"	601
Tjulfö	25, 29, 594, 600
"Tjärtoftarna"	518
Tjörn	159, 166, 466, 604
Tofterna	570
Torekov	407, 567
Torestorp	134
Tornö	12, 21, 26, 31, 298, 378, 503, 601
Torpa (Östergötland)	160
Torsby	142, 240
Torslanda	120, 127, 134, 151, 233, 407, 476, 497, 498
Torslanda flygplats	606
Torslanda församling	497

Torslanda kyrka	54
Torups pastorat	146
Tostared	18
Trindelen	383, 423
Trindelns fyrskepp	429
Trubaduren	534
"Träpiren"	489
Träslöv	182
Tunneskär	124
Tuve	27
Tvååker	139, 144
Tylösand	366
Tyskland	148, 267, 387, 411, 470, 500
Tångeklefwen	479
Tånge mark	283
Tången	13, 18, 28, 31, 50, 51, 58, 94, 95, 96, 98, 100, 103, 129, 130, 174, 175, 176, 179, 180, 183, 186, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 206, 207, 217, 222, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 237, 238, 239, 241, 249, 262, 263, 264, 266, 267, 270, 273, 274, 278, 282, 283, 287, 290, 291, 292, 293, 304, 330, 345, 347, 378, 379, 380, 390, 404, 405, 407, 412, 414, 416, 419, 420, 431, 449, 455, 456, 460, 464, 465, 470, 471, 473, 476, 479, 480, 481, 482, 487, 488, 489, 506, 544, 545, 572, 573, 576, 577, 578, 579, 580, 582, 583, 584, 586, 589, 591, 598, 616

Tölö	109
------	-----

-U-

Uddevalla	73, 131, 146, 150, 233, 472
Umeå	492
Ungdomshemmet, Donsö	612
Uppsala	123, 128, 141, 144, 196
"Utlanden"	27
Ut-tistlarna	361

-V-

Vadstena	261
"Valen"	519
Vallda	196
Valö (Varö)	26, 31, 378, 503
Varberg	54, 108, 109, 127, 140, 434, 598
Vargehåla	550, 577, 578
Vargö	31, 50, 51, 81, 201, 205, 227, 235, 263, 264, 265, 266, 273, 287, 290, 291, 304, 330, 332, 362, 378, 379, 397, 402, 455, 456, 459, 460, 470, 471, 473, 485, 486, 487, 513, 514, 529, 537, 576, 577, 578, 582, 586, 618

Vargödal	397, 577
Varholmen nr 2	398
Varö	202, 385
Vassdalen	533, 535
Vasskären	535
Vikegrundet	381
Viken	309
Vikingakyrkogården	17, 19, 32, 35, 41, 574, 593
Villabron	225, 589
Vinga	18, 23, 26, 27, 31, 91, 162, 187, 202, 208, 222, 235, 357, 364, 367, 371, 373, 374, 381, 382, 383, 384, 386, 387, 413, 415, 416, 422, 423, 464, 485, 496, 497, 499, 500, 501., 502, 503, 528, 529, 533, 534, 618, 619
Vinga båk	41, 434, 485
Vinga fyr	367, 382, 530, 535, 600
Vinga fyrplats	382, 534
Vinga fyrtorn	534
Vinga lotsskola	187
Vinga sand	367, 389, 415, 423, 555
Vinga signalstation	497, 498
"Vinkällarna"	533
Visby	22, 330, 369
Visingsö	211
Vrigstad	138
Wronngiessunds dalen	601
Wrångie-sundh	29, 594, 598
Vrångö	12, 16, 18, 21, 22, 23, 25, 26, 29, 30, 31, 35, 40, 42, 47, 50, 51, 66, 71, 72, 73, 80, 95, 98, 103, 109, 110, 141, 154, 159, 164, 165, 166, 168, 176, 179, 183, 186, 187, 189, 190, 193, 194, 195, 197, 200, 201, 205, 208, 209, 210, 211, 212, 215, 222, 226, 231, 232, 235, 237, 240, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 286, 298, 304, 313, 318, 319, 321, 322, 324, 329, 347, 349, 351, 355, 359, 363, 371, 375, 377, 378, 379, 381, 382, 385, 386, 387, 390, 392, 406, 412, 414, 416, 417, 421, 422, 423, 424, 427, 428, 430, 439, 449, 453, 454, 456, 459, 460, 464, 465, 466, 470, 472, 480, 486, 488, 494, 502, 503, 510, 512, 514, 537, 538, 540, 577, 588, 589, 594, 595, 596, 597, 598, 600, 604, 605, 608, 611, 615, 616, 618
Vrångöbobryggan	32, 36, 389
Vrångöbornas kyrkobrygga	32
Vrångö fasta småskola	189, 201
Vrångö folkskola	201
Vrångö gamla kyrkogård	79, 80
Vrångö juniorförening	167
Vrångö kapellstiftelse	69

Vrångö kristliga ungdomsförening	167
Vrångö kyrka	72, 73
Vrångö kyrkogårdsport	80
Vrångö lotsskola	187
Vrångö mindre folkskola	202
Vrångö Missionsförsamling	165, 168
Vrångö nya kyrkogård	80
Vrångö skolrote	201
Vrångö Västergård	460, 597
Vrångö Östergård	460, 463, 597
Vänern	82
Vänersborg	488
Värmland	153, 208, 358
Värö	189
Västergården (Vrångö)	29, 271, 594
Västergötland	150, 161, 433
Västerhavet	27
Västerstad (i Skåne)	261
Västervik	491
Västerås	261
Västindien	147
Västkusten	335
Västkustens Missionsförening	167
Västra Frölunda	138, 415, 498
Västra Hisings härad	24
Västra Hisings häradsrätt	245, 357
Västra Suggebåden	381
Västtyskland	427
Vättern	82
Vättle härad	25, 434
Växjö stift	138

Ystad	71
Ytterby	190
Yttre Tistlarna	378

-25-

-Å-

Åbo	261
Åboskären	550
Åby	321
Åkered	540
Åmål	73

-Ä-

Älgarås	196
"Älvaskären"	9, 308
Älvsborg	26, 373, 386, 433, 434, 484, 594
Älvsborgsbron	521
Älvsborgsfjorden	336
Älvsborgs fästning	36, 433
Älvsborgs läns lagmansrätt	379
Älvsborgs slott	358, 434

-Ö-

Öbergska huset	592
Öckerö	24, 89, 91, 120, 222, 229, 300, 314, 321, 360, 596, 40 413, 419, 425, 426, 430, 512, 587, 607
Öckeröarna	24, 27, 28, 308
Öckerö församling	226, 232, 497
Öckerö kommun	425, 508, 512, 513, 618
Öckerö kyrka	54
Öckerö socken	24, 28, 168, 234, 245, 321, 347, 357, 360, 393, 409, 41 425, 426, 465, 468, 487, 505
Ödsmål	407
Öijeredh	39
Öland	165
Ölands södra udde	350
Önnered	115, 359, 444
Önnereds gård	540
Örebro	261
Örgryte	105, 412, 407
Östergården (Vrångö)	29, 271, 594
Östersjön	86, 429, 565
"Öyorne"	434, 437

Den digitala versionen är tillskapad med:

Canon MP560
Microsoft OneNote
Microsoft Word
Google Dokument